מאיר ונדר

אנציקלופדיה להכמי גליציה

שרידי בית־הכנסת הגדול ברימנוב

מאורי גליציה

אנציקלופדיה לחכמי גליציה

הרב מאיר וונדר

חלק ראשון

א—ד

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

מכון להנצחת יהדות גליציה

ירושלים תשל"ח

©

הרב מאיר וונדר

רחוב פנים מאירות 13, קרית מטרסדורף ירושלים

טל. 527014, ת"ד 15042

RABBI MEIR WUNDER

13 Panim Meiroth St., Jerusalem

P.O.B. 15042, Tel. 527014

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

נדפס בישראל

Printed in Israel

דפוס „הד" בע"מ, ירושלים

אזור התעשיה מקור ברוך, טל. 526005

"HED" PRESS LTD., JERUSALEM

M'kor Baruch Ind. Dist., Tel. 526005

התוכן

תוכן הענינים . . . . . ג
ראשי תיבות וקיצורים . . . . . ג
הקדמה מכ"ק **האדמו"ר מקאליב** שליט"א . . . . . ה
הקדמת המחבר וכללי הרישום . . . . . ח
שמות המשפחה בכרך זה: עברית, יידיש ולועזית . . . . . יג
קהילות גליציה: עברית, יידיש ולועזית, באיזור, מספר היהודים . . . טז
רשימת הלוחות, התמונות והפקסימילים . . . . . כה
המשפחות המתחילות באות א 1
המשפחות המתחילות באות ב 358
המשפחות המתחילות באות ג 628
המשפחות המתחילות באות ד 765
רשימת המקורות 845
ספרי הזכרון לקהילות גליציה 851
מפתח לקהילות גליציה בכרך זה 855
מפתח לחיבורי חכמי גליציה בכרך זה 861
מפתח כללי 869
תוכן הענינים באנגלית 893

ראשי תיבות וקיצורים

אא"ז — אדוני אבי זקני
אב"ד — אב בית דין
אבי"ע — אצילות, בריאה, יצירה, עשיה
אגו"י — אגודת ישראל
אד"א — אדר א'
אדמו"ר — אדוננו מורנו ורבנו
אה"ו — אלטונא, המבורג, ונדזבק
אה"ע — אבן העזר
אה"ק — ארץ הקודש
או"ה — איסור והיתר
או"ח — אורח חיים
אחב"י — אחינו בני ישראל
אחה"צ — אחרי הצהרים
אח"כ — אחר כך
א"י — ארץ ישראל
אי"ז — אין זה
אמ"ד — אמשטרדם
א"ע — את עצמו
אעפ"כ — אף על פי כן
א"צ — אין צריך
א"ש — אייזנשטט, אייבנשטיין
ארה"ב — ארצות הברית
ב"א — בן אחי, בן אחותי
ב"ב — בבא בתרא
בב"ח — בשר בחלב
ב"ג — בן גיסי
ב"ד — בן דודי, בית דין
ב"ח — בית חדש
ב"י — בית יוסף
ביח"ר — בית חרושת
בע"פ — בעל פה
בפ"כ — בפי כל
ב"ק — בבא קמא
ב"ר — בראשית רבה, בן ר'
הג' — הגאון, הגדול
ג"ח, גמ"ח — גמילות חסדים
ג"פ — ג' פעמים
גפ"ת — גמרא, פוסקים, תוספות
ד"א — דרך ארץ
דב"ח — דברי חיים
דהע"ה — דוד המלך עליו השלום
דו"ז — דודי זקני
דו"ח — דין וחשבון
דומ"ץ — דיין ומורה צדק
ד"ח — ד' חלקי
ד"צ — דפוס צילום
הגדש"פ — הגדה של פסח
ד"ת — דברי תורה
הגה"ק — הגאון הקדוש
הד"ר — הלולא דרבי
ה"ה — הלא הוא
הה"מ — הרב המגיד
הי"ד — השם יקום דמו
הע' — הערה
הרה"ג — הרב הגאון
ה"ש — הלברשטם
זב"ז — זה בזה
זוה"ק — זוהר הקדוש
זוו"ר — זיווג ראשון
זוו"ש — זיווג שני, שלישי
חוה"מ — חול המועד
חוו"ד — חוות דעת
חו"ז — חותני זקני
חו"ל — חוץ לארץ, חוץ לעיר
חו"מ — חושן משפט
חופ"ק — חונה פה קהילתנו
חז"ל — חכמינו זכרונם לברכה
חכ"צ — חכם צבי
חסל"א — חסד לאברהם
ח"ק — חברה קדישא
חת"ס — חתם סופר
ט"ב — טייטלבוים
טוט"ד — טוב טעם ודעת
טוש"ע — טור ושולחן ערוך
ט"ז — טורי זהב
י"א — יש אומרים
יא"צ — יארצייט
יבלחט"א — ייבדל לחיים טובים ארוכים
יו"ד — יורה דעה
יו"ט — יום טוב
יו"כ — יום כיפור
יו"ר — יושב ראש
יח"ל — ישיבת חכמי לובלין
יצ"ו — ישמרהו צורנו ויחיהו
ישוע"י — ישועות יעקב
ירו"ש — ירא שמים
יש"מ — ישמה משה
כה"ג — כהן גדול
כי"ח — כל ישראל חברים
כ"כ — כן כתב, כל כך

ראשי תיבות וקיצורים

ביכ"נ — בית כנסת
בימ"ד — בית מדרש
בכ"ז — בכל זאת
בלא"ה — בלאו הכי
ב"מ — בבא מציעא
במ"ח — באר מים חיים
בנ"י — בני ישראל
בני"ש — בני יששכר
בעו"ה — בעוונותינו הרבים
בעזה"י — בעזרת השם יתברך
מהדו"ב — מהדורה בתרא
מהריל"ס — מורנו הרב רבי יצחק ליב סופר
מהר"ל — מורנו הרב רבי ליוא
מהר"ם — מורנו הרב רבי מאיר
מהרש"א — מורנו הרב רבי שמואל אידלש
מהרש"ל — מורנו הרב רבי שלמה לוריא
מהרש"ם — מורנו הרב רבי שלום מרדכי
מהרש"ס — מורנו הרב רבי שמעון סופר
מהרש"ק — מורנו הרב רבי שלמה קלוגר
מו"ה — מורנו הרב
מו"ח — מורי חמי, מרדכי ויסמן־חיות
מוכ"ז — מוסר כתב זה
מו"ל — מוציא לאור
מו"מ — משא ומתן
מו"ס — מוכר ספרים
מו"ץ — מורה צדק
מוצש"ק — מוצאי שבת קודש
מו"ר — מורי ורבי
מח' — מחותני
מחז"ה — מחזיקי הדת
מח"ס — מחבר ספר
מ"כ — מנוחתו כבוד
מכ"ע — מכתבי עתים
מלבה"ד — מביא לבית הדפוס
מלחה"ע — מלחמת העולם
מ"מ — מגיד מישרים, מכל מקום, ממלא מקום, מראי מקומות
מנ"ח — מנחת חינוך
מס"נ — מסירות נפש
מצ"פ — מצודתו פרוסה
מש"כ — מה שכתב
נד"ז — נכד דודי זקני
נו"א — נועם אלימלך
נו"ב — נודע ביהודה
נו"נ — נושא ונותן
נ"י — ניו־יורק, נרו יאיר
נ"ך — נביאים וכתובים
נ"ל — נזכר למעלה
נ"ע — נשמתו עדן
נפ"ח — נפש חיה
נר"ו — נטריה רחמנא ופרקיה
ס"ג — סדיגורה
סג"נ — סגי נהור
סוס"י — סוף סימן
סמ"ע — ספר מאירת עינים
סמ"ק — ספר מצות קצר
ס"ת — ספר תורה
ז"ע ועכי"א — זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל אמן
ז"ל — זכרונו לברכה
זצוקללה"ה — זכר צדיק וקדוש לברכה לחיי העולם הבא
זש"ק — זרע של קיימא
ח"א — חלק א'
חדו"ת — חדושי תורה
ח"ו — חס וחלילה, חס ושלום
חוה"ל — חובת הלבבות
סת"ם — ספרים, תפילין, מזוזות
ע"א — עד אחד, עמוד א'
ע"ד — על דבר, על דרך
ע"ה — עליו השלום
עה"ת — על התורה
עוה"ב — עולם הבא
עוה"ז — עולם הזה
ע"ז — עבודה זרה, על זה
ע"ט — עברי טייטש
עט"ז — עטרת זהב
עט"צ — עטרת צבי
ע"י — על ידי
ע"כ — על כן
עכ"ז — עם כל זה
עמ"ס — על מסכת
ע"נ — על נהר
ע"ס — על סדר
ע"ע — עיין עוד
ע"פ — על פי
ע"ש — על שם
עשי"ת — עשרת ימי תשובה
עש"ק — ערב שבת קודש
פא"י — פועלי אגודת ישראל
פא"פ — פה אל פה, פנים אל פנים
פו"מ — פרנס ומנהיג
פמ"ג — פרי מגדים
פנ"י — פני יהושע
פ"פ — פתחון פה
פפד"א — פרנקפורט דאודר
פפד"מ — פרנקפורט דמיין
פ"ק — פה קהילתנו
פ"ש — פרישת שלום
פ"ת — פתח תקוה
צ"ל — צריך לומר
הק' — הקדוש, הקטן
קו"א — קונטרס אחרון
קוב"ה — קודשא בריך הוא
קמחז"ה — קול מחזיקי הדת
קצוה"ח — קצות החושן
ק"ק — קהילה קדושה
ק"ש — קריאת שמע
קש"ע — קיצור שולחן ערוך
ראב"ד — ראש אב בית דין
ראי"ה — ר' אברהם יהושע השל
רא"ל — ר' אריה ליב
ר"ב — רוזנברג
רב"ז — ר' בנימין זאב
כמו"כ — כמו כן
כמי"ב — כמותו ירבו בישראל
כמ"פ — כמה פעמים
כ"ק — כבוד קדושת
כת"י — כתב יד
כת"ס — כתב סופר
לה"ק — לשון הקודש
לש"ש — לשם שמים
מאה"ג — מאור הגדול
מג"א — מגן אברהם
רב"צ — ר' בן ציון
רד"ב — ר' דב בר
ר"ה — ראש השנה
הרה"ק — הרב הקדוש
רוה"ק — רוח הקודש
רז"ו — ר' זאב וולף
ר"ח — ראש חודש
רח"ה — ר' חנוך הניך
רח"ו — ר' חיים ויטאל
רחי"ל — ר' חגניה יום־טוב ליפא
רח"כ — ר' חיים כהן (רפפורט)
רי"ל — ר' יהודה ליב
ר"ל — רחמנא ליצלן
ר"מ — ריש מתיבתא
רמ"מ — ר' מנחם מנדל
רנ"ה — ר' נפתלי הירץ
רנ"נ — ר' נתן נטע
רעק"א — רבי עקיבא איגר
ר"פ — רפפורט
רפו"ש — רפואה שלימה
רצ"א — ר' צבי אלימלך
רצ"ה — ר' צבי הירש
רש"ז — ר' שלמה זלמן
רשכבה"ג — רבן של כל בני הגולה
ר"ת — ראשי תיבות
ש"ב — שאר בשרי
שד"ר — שלוחא דרחמנא
שד"ח — שדי חמד
שה"ג — שם הגדולים
שה"ש — שיר השירים
שו"ב — שוחט ובודק
שו"מ — שואל ומשיב
שו"ע — שולחן ערוך
שו"ת — שאלות ותשובות
ש"ך — שפתי כהן
של"ה — שני לוחות הברית
שליט"א — שיחיה לאורך ימים טובים אמן
ש"ץ — שליח ציבור
ת"א — תל אביב
תו"ה — תוך העיר
תוה"ק — תורתנו הקדושה
תו"ט — תוספות יום טוב
תושבע"פ — תורה שבעל פה
ת"ח — תלמיד חכם
תי"א — תרגום יידיש אשכנזית
תפ"ש — תפארת שלמה
ת"ת — תלמוד תורה

ה ק ד מ ה

מכ"ק מרן האדמו"ר מקאליב שליט"א, מיסד קרית קאליב על כל מוסדותיה, משכן קאליב בטבריה, ישיבת אור קאליב בירושלים, תפארת קאליב בבני-ברק, ויוזם הרעיון הק' בר בי רב דחד יומא בארץ ובחו"ל, ארגון גד"י (גירסא דינקותא) לצעירי וילדי ישראל

ברוך הוא וברוך שמו שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, להעלות על שולחן מלכים מאן מלכי רבנן, הספר הקדוש **מאורי גליציה**, רב הכמות והאיכות, העוסק בתולדותם למשפחותם לבית אבותם של גדולי ישראל, המאורות הגדולים שהעניקו חמה בקומתם, וסללו הדרך לעם ישראל במשך שתי מאות השנים האחרונות, עיניהם ולבם של ישראל, מפיהם ומפי כתבם אנו חיים וקיימים. ברוך ד' אשר לא עזב חסדו, והבטיחנו בתורתו הקדושה כי לא תשכח מפי זרעו. ראה הקב"ה שצדיקים מועטים, עמד ושתלם בכל דור ודור, להודיע לבניו את הדרך ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשון.

מי אנו ומה אנו, להתחיל להעריך את גודלם ושיעור קומתם של רבותינו הקדושים אשר קטנם עבה ממותנינו, אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם וכו', ומה לתבן את הבר, ואנו לא באנו אלא להודות ולהלל לבורא יתברך, שאפילו בדורנו דור יתום זה, נתקיימה בנו נבואת הנביא „כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים, ועליך יזרח ד' וכבודו עליך יראה", ואם כי מבחינה חומרית עם ישראל עודנו מוכה ומעונה השם יאמר די! אבל מבחינה רוחנית היו תמיד זיקוקין די־נור ועמודי־אש, שהאירו הדרך תוך הענן והערפל של חשכת הגלות, על ידי מסירות נפשם להרבצת התורה והיראה בין כל שכבות העם, יתן ד' ובדרכם נמשיך ולאורם נלך עד ביאת גואל צדק במהרה, וכמ"ש הנועם אלימלך הק' בשם אחיו הק' ר' זישא זצ"ל, על מה שאמרו חז"ל „כל העולם כולו אינו ניזון אלא בשביל חנינא בני", באותו השביל ובאותו הדרך שסלל חנינא והשאיר לכל הדורות, אותו הדרך של באנו באש ובמים ובכל זאת שמך לא שכחנו, ובפרט טבילת האש שבה נתנסה דורנו זה, יעלו לזכרון לפניו יתברך, ויקוים בהם והרים את הדשן אשר תאכל האש... ושמו אצל המזבח, שאפרם יהיה צבור ומונח לפניו יתברך, וימליץ בעדנו לטובה.

מספרים מהק' מברדיטשוב זצ"ל את המשל הבא: מלך אחד יצא לצוד ציד, ותעה בדרכו עד שעבר הגבול, ונכנס למדינה עויינת שהיה אתה בתנאי חירום. כשהרגיש בדבר שהוא נמצא בסכנה גדולה, זרק מעליו את בגדי המלכות החמודות, ונכנס למסבאה הקרובה כאחד הכפריים הפשוטים. עינו החדה של המוזג הבחינה בו מיד, וכשהכיר שהוא הוא המלך פרץ בבכי, ותוך כדי בכיו קם והתחיל לרקוד. כששאלו המלך לשמחה מה זו עושה, ולמה מתוך בכיות? אמר לו: אני בוכה על זה שהמלך נמצא בגלות, ואני שמח שסוף סוף המלך נמצא במחיצתי.

אנו מרשים לעצמנו להשתמש במשל זה. מצד אחד על אלה אני בוכיה, עיני עיני יורדה מים על קדושי עליון שעלו בלהבות אש, נסעו המה למנוחות ועזבו אותנו לאנחות, יתומים היינו ואין אב. ומצד שני אנו שמחים שהתגלגלה זכות זו על ידינו בס"ד, להוציא לאור את פרשת חייהם של מאורי גליציא שקדשו שם שמים ברבים בחייהם, ובמותם עוד יותר. וכבר הבאנו את הספר הנוכחי לפני גדולי ישראל שבדורנו שיבדלו לחיים ארופים, וגמרו עליו את ההלל, שספר כזה הוא ממש בבחינת הוראת שעה.

ועיין באלשיך הקדוש פרשת בהעלותך שכתב וז"ל: „אמנם הנה כשהוקם משכן למטה הוקם

משכן למעלה, וכשהודלקו נרות למטה הודלקו למעלה, וכשהקריבו קורבנות למטה, הקריבו נפשות למעלה, והנה אין ספק כי הנרות של מעלה אין צריך להדליקן יום יום, כי אם מהיום ההוא שהדליקן אהרן למטה הודלקו למעלה, ונשארו דולקים לעד לעולם מחמת אותה ההדלקה. נמצא שרושם ההדלקה ההיא עומד אפילו לאחר החורבן, שאם נחרב של מטה לא נחרב של מעלה... ונרותיו דולקות כמאז וכו' ע"ש. ומעתה צא ולמד, אם הדלקת נר שמן זית זך טבעי של המנורה נשאר „רושם ההדלקה ההיא עומד אפילו לאחר החורבן", ק"ו בן בנו של ק"ו ונשמותיהם של צדיקים נר ד' נשמת אדם שבהם, שבלי כל ספק נשמותיהם ממשיכים עוד להפיץ אור נוגה גם לאחר החורבן — חורבן הגוף, וכמ"ש חז"ל צדיקים במיתתם קרוים חיים.

ועי' עוד במס' כתובות קג ע"א, תנו רבנן בשעת פטירתו של רבי אמר: לבני אני צריך. נכנסו בניו אצלו, אמר להם.... נר יהיה דלוק במקומו, שולחן יהיה ערוך במקומו — וכו', ושואלת הגמ' שם: מאי טעמא? כל בי שמשי הוה אתי לביתיה, ההוא בי שמשא אתאי שבבתא קא קריה אבבא, אמרה אמתיה שתיקו דרבי יתיב, כיון דשמע שוב לא אתא, שלא להוציא לעז על צדיקים הראשונים. ובגליון הש"ס שם: „והיה נראה בבגדי חמודות שהיה לובש בשבת, ופוטר את הרבים בקידוש היום, ולא כשאר מתים שהם חופשים ממצוות, כי צדיקים חיים ופוטרים בקידוש" ספר חסידים סי' תתשכ"ז עכ"ל, ואין צורך בהסברים נוספים.

חבל על דאבדין ולא משתכחין, ומי יתן לנו תמורתם של הדורות הקודמים קמאי דמסרו נפשייהו על קידוש ד'. זכורני כד הוינא טליא ממר אבי הק' ר' יהודא יחיאל ז"ל, שנפטר ביום י"ט אב, כשהיה רב דק"ק ראזלא, איך שפעם אחת שמע על שני בעלי בתים שהיו חמוצי פנים זה לזה, והשעה היתה שעה מאוחרת בלילה, ושלח עוד אחריהם, ולא זזו משם עד שהשלים ביניהם, ואמר אח"כ שבשום פנים לא היה מסוגל לישון, כל זמן שהוא יודע ששנים מישראל בעירו יש בלבם אחד על השני. עם כל מחלותיו המרובות, שאפילו הרופאים לא היו מבינים איך אדם חולני כזה יכול להחזיק עוד מעמד, בכל זאת כל ערב שבת הסתובב בכל מבואות ורחובות העיירה ראזלא לראות ולדאוג שהכל מוכן, ולא יבוא מי שהוא ח"ו לידי איסור שבת. והן הן הדברים אצל זקני הק' רבנו פינחס חיים אב"ד דק"ק ראזלא זצ"ל (נפטר בי"א תשרי), אשר ניהל עדתו בקודש במשך ארבעים שנה מתוך מסירות נפש ממש. אם אמרנו להביא את כל מעשיו ופעולותיו תקצר הירעה מהכיל, נסתפק בגרגיר אמרים אחד, כדי להנציח שמו הק' בספר זה המיועד לזכרם של מאורי גליציא, שזכות אבותי עמדה לנו שיצא לאור על ידינו בס"ד. פעם אחת שמע שבעל המאפיה זומם להפעיל את מאפייתו בפסח, ויצא לרחוב העיר בצעקות שרפה! שרפה! משהתקהלו כל אנשי העיר סביבו, אמר להם: רבותי! עכשיו שכולכם פה, נלך אצל בעל המאפיה ונמחה נגדו כולנו, שלא יפתח את המאפיה בפסח. משמע הלה מהמשלחת הנכבדה העומדת להגיע אליו, דאג להודיע מיד שחוזר בו, ומבטל את מה שחשב לעשות! עם כל העול הכבד בצרכי הפרט והכלל, לא הפריע להם כל זה בעליתם הרוחנית, ובהרבצת תורה ברבים במלוא המובן של המלה.

אפריון נמטייה לידידנו ומכובדנו הסופר הנכבד הרב **מאיר וונדר** שליט"א, שמשולחן גבוה זכה לזכות הרבים בספר נכבד שכזה, שם לילות כימים כדי להוציא מתחת ידו דבר מתוקן, בעבודה רבה והשקעה עצומה, וחיפוש מחיפוש באלפי ספרים, והרבה פעמים בספרים נדירים שאינם בנמצא. לא חשך מעצמו כל טירחא ועמל היכולים להביא תועלת לשכלולו ושלמותו של הספר הנוכחי בעריכתו ביופי ובהידור וכל הכרוך בכך. זכות אבותי הקדושים וזכות רשכבה"ג רבנו יצחק אייזיק מקאליב תעמוד לו ולזרעו לראות אך טוב כל הימים.

חלק זה המוגש לפני הקורא היקר, הוא רק חלק אחד מתוך חמשת החלקים העומדים עוד בס"ד

לראות אור על ידי „מכון זכרון יהודא יחיאל" להוצאת ספרים שעל־יד ישיבתנו הקדושה. בכל החלקים יופיעו בס"ד אלפים ורבבות שמות של גדולי ישראל, ואי אפשר לתאר לפני הקורא הנכבד בכמה עלתה לנו עבודה רבה זו. דמים בדמים נגעו תרתי משמע. אנו תקוה שתרומתנו זו תביא הרבה תועלת לעולם התורה והישיבות, בחינת והיו עיניך רואות את מוריך, אלה גדוליך ישראל.

כה דברי החותם בידים פרושות השמימה ובלב מלא געגועים, שנזכה והצדיקים ששמותיהם מופיעים בספר הק' הזה, יהיו מליצי יושר בעדנו, ונלך בדרכם ולאורם עד ביאת משיחנו במהרה בימינו, אמן.

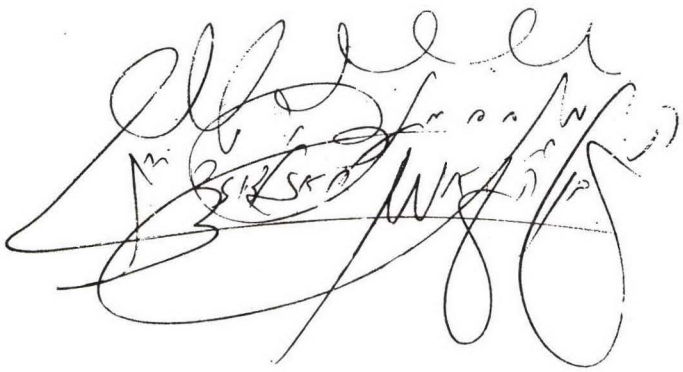

מנחם מנדל טאוב בן הק' יהודא יחיאל אב"ד דק"ק ראזלא זצ"ל, בן הק' מ"א רבנו פינחס חיים אב"ד ראזלא, ובן אחר בן להק' מ"א רשכבה"ג רבנו יצחק אייזיק מקאליב זצ"ל

הקדמת המחבר

יושבי הערים והעיירות היהודים בגליציה סרו למרותם של רבנים ואדמורי"ם מפורסמים, שהמשיכו את מסורת ישראל סבא מדור לדור. לא היה כמעט כפר או מקום קטן, שלא היה בו רב או מורה הוראה. בערים הגדולות כהנו פאר גאונים מפורסמים, ששמם הלך לפניהם בכל תפוצות ישראל. רבים מהם היו מומחים גדולים בהוראת הלכה למעשה, ומכל עברים פנו אליהם לבקש תורה מפיהם. אחוז הרבנים שנודעו כ„משיבים", גבוה יחסית בגליציה מאשר בשאר גלויות ישראל. תנועת החסידות התפשטה בגליציה במהירות כבר בימיו של הבעל־שם־טוב. מזמנו ועד החורבן שימשו בה מאות ואלפי אדמורי"ם, שהמשיכו לב הנוהים אחריהם לאבי־הם שבשמים. היו שושלות שפרסו כנפיהן גם על חסידים בארצות אחרות, ומספר חסידיהן הגיע לרבבות רבות. אפילו בין העוסקים במסחר ובמלאכה, רב היה חלקם של הצורבים תלמידי החכמים, ומהם שחיברו ספרים למדניים חשובים, או ספרי דרוש משובבי לב. יצירת החיים של כולם נתכוונה לספירת הנצח, ובדרך כלל לא טרחו להשאיר פרטים רבים על עצמם, לבני הדורות הרבים שיבקשו לדעת דברים על אודותם.

הרועים הרוחניים בגליציה לא זכו לרישום שיטתי של תולדותיהם. לא היתה קיימת תודעת הנצחה מעין זו שהיתה מפותחת מאד בגרמניה. חכמי הונגריה למשל, זכו לכמה ספרי תולדה מעולים, ואת חלקם הגדול של ספריהם מלוה הקדמה ביוגרפית מפורטת. משום כך נוצר הצורך למלא את החלל בכל הנוגע לגליציה, על־ידי יצירת מכשיר, שעם היותו ספר עזר שימושי למידע בסיסי, יאפשר בנוסף לכך למעונין, לגשת למקו־רות נוספים להרחיב את ידיעותיו. למותר יהיה להכביר מלים על ערכה וחשיבותה של עבודה מעין זו, ולדוגמא לך נא ראה בהקדמה לספר אשל הגדולים שהאריך בדבר, וכיו"ב בשאר ספרי תולדה שזכו להסכמות ולעידוד מגאוני ארץ ומצוקי תבל. רבי משה יחיאל הלוי עפשטיין זצוק"ל האדמו"ר מאוז'רוב רשם בעצמו את תולדותיו, ובמכתבו אל עורך ספר זכרונות המאור ח"ב, הוא כותב בעמ' קפג: „הנה אין זה דרכי בפרסום, אבל בעתים הללו יש בו צורך, ובפרט לדורות הבאים". כמו־כן ידוע על עוד גאונים וצדיקים בדורותינו שמסרו את תולדותיהם לפר־סום בספרי התולדות, וראו בזה ענין של מצוה. כבר נודע גודל הענין של סיפורי מעשיות מצדי־קים שמפליגים בו בספרי החסידות, ורואים בו בחינת אז **נדברו** יראי ה' בנפעל, היינו שמדברים מהם. כך החל הרעיון של הוצאת הספר מאורי גליציה — אנציקלופדיה לחכמי גליציה.

גליציה, שיריביה קראו לה גלי־ציה ומעריציה גל־ציון או גלי־ציון, היתה שם נרדף לפקחות שנונה, חכמת חיים, צהלת פנים, וחיננויות עסי־סית. בלקסיקון העברי נתיחד לה מקום כתכונה והגדרת אופי: גליצאי. קבוצות של גאוני וצדיקי גליציה העניקו חמה בקומתם, וקרני אורם הפיצו אור למרחקי תפוצות ישראל. אצל רבים מהם ניתן היה למצוא, מזיגה מוצלחת של איש אשכולות השולט במכמני עושר מקורות היהדות. כה כתב הגאון רבי יחיאל יעקב ויינברג זצ"ל ממונטריי מחבר ספרי שו"ת שרידי אש א—ג, אל תלמידו הג"ר יוסף יהושיע אפפעל שליט"א ראב"ד לידז, בצאתו ממחנה ההסגר של הנאצים ימ"ש בחוסר ספרים: „רב תודה לכת"ר וד"נ עבור מנחתו... הספר אבני חושן מצטיין בחרי־פותו. יש בו הרבה דברים טובים. המחבר שישב בפינה נידחה, ובודאי שהיה מגדולי גאליציען, איני יודע אם מי מהמפורסמים יוכל להדמות לו בבקיאות ובחריפות שכלית אמיתית, וראה זה פלא, מצאתי בו כמה דברים שאני נתכוונתי להם לפני כמה וכמה שנים... בר מזליה אני. איני יודע אם הוא נולד במקרה בגאליציען או אני בליטא. ספר זה מתרומם על הספרים האחרים

של מחברי גאליציען בחריפות ליטאית אמיתית, בודאי שנהרג על קידוש השם. חבל כי לא הכרתי גדולי גאליציא. זו ארץ מופלאה בגאוניה, חכמיה, חוקריה ואדמורי"ה. את הגאונים היותר גדולים הוציאה גאליציא: רא"ז מרגליות, רש"ק, רי"ש נתנזאהן, מנחת חנוך, והרי הקצוה"ח והנתיבות, הנו"ב, ההפלאה, הפנ"י, כולם בגאליציא חיו ולא בליטא. על הרמ"א הט"ז והב"ח איני רוצה לדבר, הם היו רבני האומה". משום כך לא בלב קל העמסתי עלי את מלאכת עבודת הקודש, אלא ביראת הכבוד וביראת הרוממות. הכוונה היא לשם שמים, ויסולח לי אם קצרתי במקום שאמרו להאריך ולהיפך, או התבטאתי אשר לא כדת לפי רום מעלת אישים אלו. וזאת למודעי, כי אין למדוד את גדולתם לפי אורך הערכים או קיצורם, והכל תלוי במזל לפי כמות החומר שנדפסה או נמסרה עליהם.

מלכתחילה היתה הכוונה, לרשום רק משפחות מפורסמות או אישים בולטים ע"י בחירה סלקטיבית. באופן כזה היתה נמנעת הכללתם של רבנים בלתי ידועים שאין עליהם כל חומר, ולא היתה יכולה להתעורר טרוניה, מדוע נפקד מקומו של פלוני מן המבחר. במהלך העבודה נשתנתה הגישה, והוחלט לבודד את האישים, ולרשום גם את אלו שאין יודעים עליהם דבר פרט לעצם קיומם. עקבות השינוי כמעט שאינם ניכרים בספר, מלבד אולי חסרונם של כמה חכמים.

חכמי גליציה הכלולים בספר הם: 1) רבנים, דיינים, מורי הוראה, מגידים וראשי ישיבה, שכהנו באיזו עיר או כפר בגליציה, למעט רבנים נאורים. 2) אדמורי"ם וצדיקים בני שושלות מוכרות, או שיש להם יחוס עצמם. 3) תלמידי־חכמים מובהקים שחיברו איזה ספר תורני בהלכה או באגדה. 4) מדפיסים או מביאים לדפוס, מהדירים או עורכים, למעט פועלי הדפוס ומגיהים. לא נרשם מי שלא נכלל באחת הקבוצות הללו, אף אם היה יהודי נכבד ומסוים בעירו. אין אבחנה בין מי שנולד מחוץ לגליציה אך עשה בה את רוב פעילותו, ובין מי שנולד בגליציה ובמשך השנים יצא ממנה ופעל במדינה אחרת.

תחומי גליציה מבחינה גאוגרפית הם כפי המסומן במפה הדבוקה לבטנת הספר, והיא מימי השלטון האוסטרו־הונגרי.

גליציה נמצאת בדרומה של פולניה. אזורים נרחבים במזרחה נקרעו ממנה, וסופחו אחרי מלחמת העולם השניה לרוסיה. בתמורה התפשטה מערבה על חשבון גרמניה. בדרום מפרידים הרי הקרפטים בינה ובין רומניה, הונגריה וצ'כוסלובקיה. הנהרות ויסלה ודניסטר חובקים אותה מצפון וממזרח. הנהר סאן מבתר אותה במרכזה, והוא שימש בזמנו כגבול בין הנאצים והרוסים.

תולדות גליציה נפתחות בספרנו בשנת תקל"ב (1772). שנה זו נקבעה כקו ההתחלה, כי בה היתה חלוקת פולין הראשונה, אשר בעטיה עברה גליציה לשלטון אוסטריה, ונוצר קלסתר פניה המיוחד של יהדות זו. לפני־כן דמתה כל אירופה לארץ אחת, ויספיקו הדוגמאות של החכם צבי שבא מאמשטרדם ללבוב, ושל הפני־יהושע והפרי־מגדים שעברו מלבוב לברלין ולפרנקפורט. קרוב למאה וחמישים שנה היתה גליציה תחת שלטונה של אוסטריה ההבסבורגית, ובעיקר התפתחה ושיגשגה בשנות כהונתו של הקיסר פרנץ־יוזף רב החסד. במלחמת העולם הראשונה ברחו רוב היהודים מפני הכובשים הרוסים אל עומק צ'כיה אוסטריה והונגריה, והמגע עם העולם הגדול השפיע רבות על צביון חייהם. אלו ששבו לגליציה מצאו כי נהרסו החיים הקהילתיים, ורוחות חדשות מנשבות במדינה. האזור סופח למדינת פולין, והנגישות שהיו מנת חלקם של יהודי ארץ זו לא פסחו גם על גליציה. בשנות השואה שתתה ומצתה יהדות גליציה את כוס התרעלה עד תומה.

אלפים נמלטו והצילו את נפשם, במיוחד אלו שעברו מזרחה לאיזור הכיבוש הרוסי ונשלחו לסיביר, אך רבבות רבות הועלו על המוקד אחרי שנות עינויים אכזריים, וקידשו שם שמים בחייהם ובמותם. כך עלה הכורת והקיץ הקץ על ישוב יהודי שפרח כאן מאות שנים. אודים מוצלים מאש שיקמו את עצמם ואת חצרותיהם

במקומות שונים בעולם, והם ממשיכים לסמל את רוחה וחיוניותה של גליציה.

המקורות לגליציה בהם השתמשתי לצורך העבודה, הם בראש וראשונה ספריהם של מחברי גליציה עצמם. לעדויות אותנטיות כאלו נתתי בדרך כלל עדיפות על פני כל מקור אחר. במקום השני באים הספרים שנתחברו על אישי גליציה, וידיעות מפוזרות בספרי השו"ת, לוחות שנה, הקדמות ורשימות מנויים־פרנומרנטין. חומר רב משוקע בקבצים ביוגרפיים, ובספרי הזכרון לקהילות השונות. רשימות הספרים של שני סוגים אלו, ניתנות בנפרד עם פרטים ביבליוגרפיים בסוף הספר.

סקירת העתונות וכתבי העת בשפות שונות מהתקופה הנזכרת, מעלה פרטים חשובים רבים, ומאפשרת דיוק רב בתאריכים. חומר חשוב נמצא גם ע"י נבירה בארכיונים, ועיון בכתבי־יד שלא שזפתם העין עד כה. עולה על כולם העבודה המייגעת, לראיין ולדובב ישישים ובני הקהילות, לשוחח, לטלפן ולהתכתב עם מאות יהודים בארץ ובחוץ־לארץ, כדי לדלות מפיהם את מירב הפרטים ככל האפשר. אין ספק כי כל מי שעיניים לו ולב מבין, יבחין מיד בגודל העמל שהושקע כאן בסיעתא דשמיא.

המקומות בגליציה מופיעים בספר בדרך כלל כפי שנקראו בפי היהודים, ובצורת הכתיב העברי הרווח בארץ. בלוח מיוחד ניתנות שלושת הצורות של שם המקום: בעברית, יידיש ולועזית. לכתיב ביידיש יש וריאציות רבות ומגוונות, ובחרתי רק את השכיחות והמצויות ביותר המצביעות גם על האפשרויות הקרובות. השתמשתי במאמרו המצוין של שאול חיות, נעמען פון גאליצישע ערטער אין יידישע מקורים און אינעם פאלקס־לשון, ייוו"א בלעטער, כרך 7 (1934), עמ' 229—242, 286. העתקתי ממנו מקומות בודדים שלאמיתו של דבר אינם בגליציה, והקפתי אותם בסוגריים. בלוח זה הוספתי בטורים מיוחדים ליד איזה מקום שכנה כל קהילה, ומספר היהודים שגרו בה בתקופה שבין שתי המלחמות. בקביעת השמות הלועזיים ומספר הנפשות נעזרתי ב„ספר השחור" של „יד ושם". בין המפתחות נתייחד אחד לקהילות גליציה הנזכרות בכרך זה. באמצעותו ניתן לאתר בנקל את האישים שכהנו ופעלו בקהילה מסוימת.

סידור הספר נעשה לפי א"ב של שם המשפחה. לצורה זו יש יתרונות על פני השיטה הישנה של א"ב השמות הפרטיים, כי כך ירוכזו כל בני משפחה אחת יחדו, ועומס השמות יתפזר לאורך כל הא"ב, ללא לחץ רב על שמות מצויים כגון אברהם, דוד ומשה. בתקופה האמורה כבר חלה חובת נשיאת שם משפחה, וכמעט לכל אחד היה שם ידוע שהשתמש בו. אלו שלא נודע לנו שם משפחתם, או שחיו לפני תחולת החוק בענין זה (תקמ"ח—1788), מופיעים לפי השם הפרטי שלהם במקומם. נתעכבו כמה ערכים חסרי שם משפחה, בגלל הסיכוי לגלותם במרוצת הזמן. בלוח מיוחד נרשמו שמות המשפחה המופיעים בכרך זה, עם צורת הכתיב ביידיש ובלועזית. המתענין באישיות מסוימת ואינו יודע את שם המשפחה, יוכל למצוא את מבוקשו במפתח הכללי בו מופיעים השמות הפרטיים.

סידור הערכים בתוך כל משפחה הוא לפי א"ב השמות הפרטיים, וכאשר הם שוים, סודרו לפי שם האב, העיר, והתאריך הכרונולוגי. לפעמים נמסרים בראש כל משפחה, דברים כלליים אודותיה או מוצאה ויחוסה. כך מכוסה חלקית, תקופת מאות השנים שלפני התאריך הקובע של הספר. כמו־כן ניתנים לפי הצורך לוחות המחשה גיניאולוגיים, לפני תחילת ערכי בני המשפחה. הכותרות של ערכי המשפחות בולטות באמצע הטורים, והן לפי צורת הכתיב החסרה המקובלת בארץ. מערכת רמיזות מפנה את הקורא משם משפחה כפול, שונה או מוחלף. בכותרות הערכים עצמם יש חזרה והבלטה של השם הפרטי במלואו — ובסוגריים הכינוי או שם החיבה בו נודע —, שם האב והמשפחה, ומתחת לזה באותיות פטיט המקום והשנים. כאשר התאריכים אינם ודאיים וניתנו מאומד, צוין כוכב ליד השנה.

מבנה הערכים וסידורם הפנימי הוא בדרך כלל בסדר זה של הפרטים: מקום הלידה, אם נודע

עליו במפורש, תאריך הלידה העברי בלבד, שם האב, הסב ולמעלה בקודש — בתוספת פרטים מיוחדים עליהם, שם האם, בית הוריה והיחוס למעלה בקודש, תיאורים מיוחדים מזמן הילדות אם ידוע עליהם, שמות רבותיו של בעל הערך בנגלה ובנסתר וממי נסמך, אצל מי מצדיקי דורו הסתופף, מה היו הקשרים ביניהם או מה דיברו בשבחו, תאריך הנישואין ועם מי — גם בנישואין שניים ושלישיים, פרטים על האשה והוריה אם ידוע — ויחוסם למעלה בקודש, שמות הבנים, תפקידיהם, נשותיהם וצאצאיהם, שמות הבנות ובעליהן או פעילות מיוחדת שלהם, תפקידים רבניים או ציבוריים בסדר כרונולוגי, באיזה שנה היה המעבר ממקום למקום ככל שניתן לדייק, השתייכותם למפלגה או לחוג מסוים, השפעתם בקהילה ומחוצה לה, מסירותם לאיזה נושא, מאורעות חשובים בחייהם, נסיעות או פגישות, תאריך הגירה לארץ אחרת, תיאור הפטירה, תאריך מדויק, מקום הקבורה ומספידים מפורסמים, תלמידים שהעמידו, ספרים שחיברו בסדר כרונולוגי, עם תיאור תוכן הספר, חלקיו, מקומות ושנות ההדפסה אבל לא באיזה דפוס, נותני ההסכמות ותאריכיהן — כאשר אינן סמוכות לשנת ההדפסה, ציטוטים קצרים מתוך ההסכמות — אם יש בהן ללמד על חשיבות המחבר, או על הליכי ההדפסה וחיבורים אחרים של המחבר, קונטרסים וענינים מיוחדים הכלולים בספר, שמות המולי"ם או כותבי ההקדמה, כתבי־היד שהניח המחבר, כתבי־עת או ספרים אחרים בהם נתפרסמו מאמריו, רשימת ספרי השו"ת בהם יש תשובות אליו ובאלו סימנים, אל מי השיב מחוץ לגליציה — בסדר א"ב של המקומות — לצורך חוקרי ארצות וערים אחרות, וספרים שנתחברו עליו או על ספריו. הסדר אינו נוקשה ונהגתי בגמישות רבה, כמו גם באחידות הכתיב של השמות והמקומות. במפתח מיוחד כונסו חיבוריהם של חכמי גליציה הנזכרים בכרך זה, כאשר כוכב בצד השם מסמל שלא נדפס.

בסוף הערכים רשימה ביבליוגרפית נבחרת למקורות נוספים. ניתנו בה בעיקר מונוגרפיות שלמות, או מקומות שתרמו להעשרת פרטים רבים. מקור לידיעה בודדת נרשם בגוף הערך כשהוא מוקף בסוגריים. חשיבות רבה לרשימה זו עבור מי שרוצה להרחיב את ידיעותיו ממקור ראשון, שכן הערכים עצמם כתובים בתמציתיות ובראשי פרקים בלבד. אין בהם דיונים והוכחות — בנקודות מסופקות או שיש בהן חילוקי דעות, ונכתבה הקביעה הנראית יותר נכונה. רק לעתים רחוקות הערתי על שגיאות במקומות אחרים שהיו לנגד עיני. אין בספר מלים לועזיות בגלל אופיו הרבני, ומקורות לועזיים נרשמו בעברית — כשבסוגריים מצוינת השפה בה נדפסו.

נלווים לערכים איורים רבים: תמונות פורטרט או תמונות קבוצתיות, ואפילו כמה בערך אחד אם הם מגילים או ממצבים שונים, צילומי מצבות — ולעתים רק ציון היכן מצוי הנוסח —, פקסימילים של כתב היד — ודוגמת חתימה או החותמת, במיוחד כאשר הפקסימיל נדפס כאן לראשונה. חשיבות מיוחדת לניירות עבודה נושאי כותרת, לפיהם אפשר לדעת את תוארו של האדם, וצורת הכתיב של משפחתו בלועזית. על כל אלו סודרה רשימה מיוחדת, עם מספרי העמודים בהם הם מופיעים.

אלפי אישים נסקרים בכרך ראשון זה, המכיל את המשפחות של האותיות א—ד. עין רואה, כי יידרשו עוד כמה כרכים להשלמת הבנין עד האות ת. לא בלב קל הוחלט לגשת להדפסת חלק אחד, כאשר טרם הושלמה עריכת כל הספר, ומימצאים של החלקים הבאים עשויים להגיה אור על הערכים שבחלק זה. הנימוק המכריע שלא להתעכב — היה הצורך לקבל חומר מבני המשפחות הפזורים ברחבי העולם, ולהם ידיעות מוסמכות על קרוביהם. כל מי שפניתי אליו שיתף פעולה ברצון, וכמעט שלא נמצא מי שהסתייג. לכולם ברור ערך ההנצחה ושימור לדורות של אוצרות ידיעות המשתכחות והולכות, שכן ישישים לוקחים עמם אלי קבר מדי שנה את אוצר זכרונותיהם. על כן אמרתי כי מוטב להדפיס עתה חלק אחד גם אם אינו מושלם, כדי להודיע בעולם על העבודה הנעשית כאן. בני המשפחות מוזמנים בקריאה של חיבה

להיות לאחיעזר ולאחיסמך, במיוחד ע"י המצאת ידיעות בדוקות, תמונות ותצלומי מסמכים הנמצאים ברשותם. בכך יועילו לשיפור הכרכים הבאים, סיקול השגיאות, ותוספת של השלמות שיודפסו אי"ה בעתיד. כבר כתב מעין זה שמואל ווינער בראש רשימת הגדות־פסח שהדפיס בפטרבורג תרס"א, כי אע"פ שמרגיש בנפשו שעדיין לא הגיע עד מחצית המספר, מכל מקום מוסר לדפוס את רשימתו, בתקוה שקוראיה ישלחו אליו תיקונים והוספות, על מנת שגדול יהיה כבוד הבית השני במהדורה החדשה מן הראשון.

דורנו שנעקר ממקורות גידולו ויניקתו, שואף להכיר את מעינות עברו. קם נוער חדש בארץ, באירופה ובאמריקה, המתרפק בערגה על שורשי מחצבתו, אותם לא זכה להכיר ולדעת בצורה ישירה ובלתי אמצעית. דמויות מאורי ישראל ראשי גולת אריאל מאירים לו באור יקרות, בבחינת והיו עיניך רואות את מוריך. גם בעולם הנכרי נדבקה אופנת החיטוט אחר השרשים, וגרפה רבים מאחב"י שעד כה לא התעניינו בזאת. נשמעים אפילו קולות תהיה, אם אין בשינוי החפוז של שם המשפחה לשפה אחרת, משום כריתת הקשר עם העבר. כל אלו מאמצים את תקותי, כי ספרי יתקבל בעז"ה לרצון ולשמחת לבב, מי כמקור לידיעות חדשות ובדוקות, ומי כאלבום הנצחה מהודר.

רבים הם האישים שאני חייב להם תודה עמוקה על שעמדו לימיני וסייעוני בעבודתי הקשה, ומן הנמנע למנות את כולם. כבר הזכרתי את עזרתם של בני המשפחות, שטרחו בהמצאת ידיעות ותצלומים איש איש כפי יכולתו. לטוב ייזכרו: הנהלת **קרן הזכרון לתרבות יהודית** בניו־יורק על הקצבת שתי מילגות לצורך הכתיבה; כבוד **האדמו"ר מקאלוב שליט"א** בראשון לציון, על שנענה לבקשתי ופרס את חסותו על המפעל; עובדי בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים בו נעשתה עיקר העבודה, ובמיוחד אנשי **המחלקה לכתבי־יד** שהעמידו לרשותי באדיבות רבה תמונות ופקסימילים רבים, בעיקר מהארכיונים של בובר, לנדא וצירלסון; הנהלת **כולל רבי מאיר בעל הנס גאליציען**, שאיפשרה לי לעיין בארכיוניהם ולצלם מסמכים חשובים; ידידי הר"ר **שמואל גור**, שעזר לי בהמצאת צילומים מהאוסף העשיר שלו; ידידי מר **שמואל דריימן** בעל דפוס „הד" וצוות עובדיו המסור, שלולא הם לא היה הספר רואה אור. כולם יעמדו על הברכה והתודה.

כצאתי אפרוס כפי אל ה' בתפילה, שזכות כל הגאונים והצדיקים להם הקמתי שם עולם בספרי, תעמוד לי ולזרעי ולזרע זרעי עד עולם, ואזכה עם רעיתי תחיה לגדל את בנינו ובנותינו לתורה לחופה ולמעשים טובים, מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, אמן כן יהי רצון.

מאיר בן־ציון ב"ר אלעזר **וונדר**

ירושלים עיה"ק, ד' טבת תשל"ח

שמות המשפחה בכרך זה

Irom	איראם	אירום	Avigdor		אביגדור
Elberg	עלבערג	אלברג	Even		אבן
Elovitz	עלאוויטש	אלוביץ	Abend	אבענד	אבנד
Altberg	אלטבערג	אלטברג	Ebner	עבנער	אבנר
Altein	אלטיין	אלטין	Auerbuch	אווערבוך	אברבוך
Altman	אלטמאן	אלטמן	Eberstark	עבערשטארק	אברשטרק
Altfest	אלטפעסט	אלטפסט	Edel	עדיל, עדעל	אדל
Altkern	אלטקערן	אלטקרן	Adler	אדלער	אדלר
Alter	אלטער	אלטר	Adlersberg	אדלערסבערג	אדלרסברג
Altstadt	אלטשטאדט	אלטשטט	Edelstein	עדעלשטיין	אדלשטין
Ellenbogen	עלענבויגען	אלנבויגן	Aug		אויג
Ellenberg	עלענבערג	אלנברג	Auerbach	אויערבאך	אוירבך
Alster	אלסטער	אלסטר	Ulman	אולמאן	אולמן
Elfenbein	עלפענביין	אלפנבין	Umanski	אומאנסקי	אומנסקי
Amkraut		אמקרויט	Unger	אונגער	אונגר
Amarant	אמאראנט	אמרנט	Oster	אוסטער	אוסטר
Engel	ענגעל, ענגיל	אנגל	Osterer	אוסטערער	אוסטרר
Engel-Horowitz	ענגיל־הורוויץ	אנגל־הורביץ	Orenstein	אורינשטיין	אורנשטין
Engelmeir	ענגעלמייער	אנגלמאיר	Orshitzer	אורשיצער	אורשיצר
Englender	ענגלענדער	אנגלנדר	Ettinger	עטינגער	אטינגר
Englard	ענגלארד, אנגלהרדט	אנגלרד	Etkes	אטקעס	אטקס
Engelstein	ענגעלשטיין	אנגלשטין	Eibeshitz	אייבעשיץ	איבשיץ
Antman	אנטמאן	אנטמן	Eiger		איגר
Asatanowicz	אסאטאנאוויטש	אסטנוביץ	Igra		איגרא
Aptowitzer	אפטאוויצער	אפטוביצר	Eisland	אייזלאנד	איזלנד
Apteiker	אפטייקער	אפטיקר	Eisen	אייזען	איזן
Apter	אפטער	אפטר	Eisenbach	אייזענבאך	איזנבך
Episdorf	עפיסדארף	אפיסדורף	Eisenberg	אייזענבערג	איזנברג
Apfelbaum	אפפעלבוים	אפלבוים	Eisner	אייזנער	איזנר
Epstein	עפשטיין	אפשטין	Eisenstadt	אייזענשטאדט	איזנשטט
Eckhaus	עקהויז	אקהאוז	Ittinga		איטינגא
Eckner	אקנער	אקנר	Eichhorn	אייכהארן	איכהורן
Ackerman	אקירמאן, אקערמאן	אקרמן	Eichenstein	אייכענשטיין, א"ש	איכנשטין
Eckstein	עקשטיין	אקשטין	Einhorn	איינהארן	אינהורן
Uhri	אוהרי	ארי	Einlegir	איינלעגיר	אינלגיר
Ehrlich	ערליך	ארליך	Isserles	איסרליש	איסרלש
Ermer	ערמער	ארמר	Itzinger	איצינגער	איצינגר

שמות המשפחה בכרך זה

ארנברג	עהרענבערג	Erenberg
ארנסברג	ארנסבערג	Ernsberg
ארק	אראק, אריק	Arak
אשכנזי		Ashkenazy
באב"ד		Babad
בארי		Beri
בדר	באדער	Bader
בובר	בובער	Buber
בוגן	באגען	Bogen
בודק	בודיק	Bodek
בוימוול	בוימוואל	Baumwal
בוימל	בוימעל	Baumol
בוכנר	באכנער	Bochner, Buchner
בומבך	באמבאך	Bombach
בוימגרטן	באומגארטען	Baumgarten
בוימינגר	באומינגער	Bauminger
בוקסבוים	בוקסבאום	Buxbaum
בורנשטין	בארנשטיין	Bornstein
בורר	בארער	Baurer
בורשטין	בורשטיין	Burstein
ביבלמן	ביבלמאן	Bibelman
ביגון		Begon
ביגלאיזן	ביגעלאייזען	Biegeleisen
בידרמן	בידערמאן	Biderman
ביליג	ביללִיג	Billig
בילר	ביללער	Bieler
בינדיגר	בינדיגער	Bindiger
בינענפלד	בינענפעלד	Binnenfeld
בינענשטוק	בינענשטאק	Binnenstok
בינשטוק	בינשטאק	Bienstok
ביסליכס	ביסליכעס	Bisliches
ביק		Bick
בירברייר	בירברויאר, בירברייער	Birbrauer
בירנבוים	בירנבאום	Birnbaum
בלויגרונד	בלאוגרונד	Blaugrund
בלוישטין	בלאושטיין	Blaustein
בלוך	בלאך	Bloch
בלום		Bloom
בלומנפלד	בלומענפעלד	Blumenfeld
בלומנקרנץ	בלומענקראנץ	Blumenkranz
בלומפלד	בלומפעלד	Blumfeld

בלזם	באלזאם	Balsam
בלחובר	באלחובער	Balchover
בליך	בלייך	Bleich
בליכר	בליכער, בליחער	Bleicher
בלך	בלעך	Blech
בלמט	באלמעט	Balmet
בלנדוין	בלאנדווין	Blandwein
בלנק	בלאנק	Blank
בניס	באנעס, באניס, בוניס	Bannis
בנר	באנער	Banner
בסכס	באסעכעס	Basseches
בק	באק, בעק	Bak, Beck
בקל	באקאל	Backal
בקר	בעקער, בעקיר	Becker
בר	בער	Beer
ברב	בארב	Barb
ברב"ש	בראבאש	Barabash
ברג	בארג, בורג	Barg
ברגלס	בערגלאז	Berglass
ברגמן	בערגמאן	Bergman
ברגר	בערגער	Berger
ברודא	בראודא, ברוידא	Braude
ברודמן	בראדמאן	Brodman
ברויאר	ברייער, ברייר	Brauer
ברוינפלד	ברוינפעלד	Braunfeld
ברומר	ברומער, ברימער	Brumer
ברון	בארון	Baron
ברונשטין	בראנשטיין	Braunstein
ברוקשטין	ברוקשטיין	Bruckstein
ברור	בראוער	Brawer
ברזיצר	בערזיצער, ברעזיצער	Brezitzer
ברטרם	בערטראם, ברעטראם	Bertram
ברטשנידר	ברעטשניידער	Brettszneider-Kassirer
בריט	ברייט	Breit
בריטמן	ברייטמאן	Breitman
בריל		Brill
ברינר	ברינער	Brinner
בריש	ברייש	Breish
ברכפלד	בראכפעלד	Brachfeld
ברכר	ברעכער	Brecher

ברנד	Brand	בראנד	גינצלר	Gintzler	גינצלער
ברנדוין	Brandwein	בראנדווין	גלבוקס	Gelbwax	געלבוואקס
ברנדס	Brandes	בראנדעס	גלברד	Gelbard	געלבארד
ברנדר	Brander	בראנדער	גלדוורט	Geldwort	געלדווארט
ברנדריס	Brandris	בראנדריס	גלדצלר	Geldtzeller	געלדצעלער
ברנזון	Bernzon	בערנזאהן, בערינזאהן	גלז	Glass	גלאז, גלאס
ברנפלד	Bernfeld	בערנפעלד	גלזר	Glazer	גלאזער
ברנקופ	Bernkopf	בערנקאפ	גלט	Glatt	גלאט
ברנר	Brenner	ברענער	גליס	Gellis	געליס
ברנשטין	Bernstein	ברנשטיין	גליק	Glick	
ברף	Braf	בראף	גלנטי	Galanti	גאלאנטי
ברשטין	Berstein	בערשטיין	גלנץ	Glantz	גלאנץ
גבירץ	Gewirtz	געווירץ	גלנצברג	Glantzberg	גלאנצבערג
גבירצמן	Gewirtzman	געווירצמאן	גלנצר	Glantzer	גלאנצער
גבל	Gebl	געבל	גלר	Galler	גאלער
גברט	Gebert	געבערט	גלרנטר	Gelerenter	געלערענטער, גילרינטר
גוטווילינ	Gutwillig	גוטווילינ	גמינר	Gemeiner	געמיינער
גוטוין	Gutwein	גוטווין	גנז	Ganz	גאנז
גוטוירט	Gutwirth	גוטווירטה	גסנבויאר	Gasenbauer	גאסענבויאר
גוטימה	Gotima	גאטימא	גפן	Gefen	אויסייבל
גוטליב	Gotlieb	גאטליב	גרהר	Greher	גרעהר
גוטסדינר	Gottesdiner	גאטעסדינער	גרובין	Grobin	גראבין
גוטסמן	Gottesman	גאטעסמאן	גרומר	Grumer	גרומער
גוטפריד	Gottfried	גאטפריד, גטפריד, ג"פ	גרוניק	Gronick	גראניק
גוטשטין	Gutstein	גוטשטיין	גרוס	Gross	גראס
גולד	Gold	גאלד	גרוסוקס	Grosswax	גראסוואקס
גולדבוים	Goldbaum	גאלדבוים	גרוסמן	Grossman	גראסמאן
גולדברג	Goldberg	גאלדבערג	גרוספלד	Grosfeld	גראספעלד
גולדוסר	Goldwasser	גאלדוואסער	גרטלר	Gertler	גערטלער
גולדמן	Goldman	גאלדמאן	גרטנהויז	Gartenhaus	גארטענהויז
גולדס	Goldes	גאלדיס	גרטנר	Gertner	גערטנער
גולדפישר	Goldfisher	גאלדפישער	גריבר	Greiver	גרייווער
גולדפלד	Goldfeld	גאלדפעלד	גריזמן	Greisman	גרייזמאן
גולדצויג	Goldtzweig	גאלדצווייג	גרין	Green	
גולדריך	Goldreich	גאלדרייך	גרינבוים	Greenbaum	גרינבאום
גולדשטוף	Goldstoff	גאלדשטאף, ג"ש, פ"ג	גרינברג	Greenberg	גרינבערג
גולדשטרן	Goldstern	גאלדשטערן	גרינפלד	Greenfeld	גרינפעלד
גולדשנידר	Goldsneider	גאלדשניידער	גרינשטין	Greenstein	גרינשטיין
גיזלר	Geizler	גייזלער	גריס	Griss	
גינצבורג	Ginzburg	גינזבורג, גינסברג	גרסטל	Gerstel	גערסטעל
גינציג	Gintzig		דויד	David	דאוויד, דאוויט

דול	דאהל	Duhl	דיקסלר	דיקסלער	Dixler
דומב	דאמב	Domb	דכנר	דאכנער	Dachner
דומיניץ	דאמעניץ, דאמיניץ	Dominitz	דם	דאם	Dam
דיטש	דייטש	Deutsch	דמביצר	דעמביצער	Dembitzer
דיטשר	דייטשער, דויטשער	Deutscher	דמשק		Damesek
דיכטולד	דיכטוואלד	Dichtwald	דנציג	דאנציג	Danzig
דילר	דילער	Diller	דרוקר	דרוקער	Drucker
דים		Dim	דרילין		Drilich
דימנד	דיאמנד, דיאמנט	Diamand	דרימר	דרימער	Drimmer
דינסטג	דינסטאג	Dienstag	דריפוס	דרייפוס	Dreifus
דינר	דינער, דונער	Dinner	דרליך	דארליך, דארלויך	Darlich
דיקמן	דיקמאן	Dickman	דרשביץ	דארשעביץ, דערשאוויץ	Darshevitz

קהילות גליציה

הקהילה	ליד	יהודים	ביידיש	בלועזית
אוברטין	סטניסלב	1130	אבערטין	Obertyn
אוהנוב	רוה־רוסקה	1830	אוהניב, הובניב, היבנעוו	Uhnow
אוזירן	צורטקוב	1300	אוזירעני, אזיראן, אזעראן, איזערנא	Jezierzany
אולינוב	רודניק	860	אוליאנאב, אילינוב	Ulanow
אולשקוביץ ראה לפי: לשקוביץ				
אוסציא־ביסקופיה	זלישטשיק	615	פוהורינסק, פרעהענסק	Uscie-Biskupie, Perehinsko
אוסציא־זילונה	מריאמפול	550	אוסאציא	Uscie-Zielone
אושפצין	קשנוב	4950	אושוינצ'ים, אשפצין	Oswiecim, Auschwitz
אזיפולי	סטניסלב	190	אזעפאליע, איזאפאלי	Jezupol
אטיניא	סטניסלב	1730	אנטיניע	Ottynia
איוניטש	רימנוב	60	איוואיניץ	Iwonicz
איליטש	סנוק	210	אילין	Ulucz
איסטריק	לינסק	1770	אוסטיטשקי־דולנא, אוסטריק, אסטריק	Ustrzyki Dolne, Istryk
אלט־סנץ	צנז	555	צאנז־ישן	Stary Sacz, Alt-Sandez
אלטשטט	סמבור	1535	סמבור־ישן, עיר ישן	Stary Sambor
אלסק	זלוצוב	635	אלעסק	Oleski
אלפין	ביטש	185	אולפיני	Olpiny
אמסנא	טימבורג	410	אמסאנע, אמסיני, משנא דולנה	Mszana Dolne
אנדריכוב	דוביצה	410	אנדריכאף, יענדרחאוו	Andrychow
אשיעק	זמיגרוד	215	אושיעק	Osiek
בובוב	גריבוב	565	באביב, באבעוו	Bobowa
בוברקה	לבוב	1480	בובערקי, בויבריק	Bob(a)rka
בוזנוב	טרמבובלה	1155	בודזאנוב, בוזניב, ביזינעוו	Budzanow

הקהילה	ליד	יהודים	ביידיש	בלועזית
בוכניה	וישניצה	2460	באכניא, באכנע	Bochnia
בוליחוב	סטרי	2395	באלחוב, באליחוב, באלעכאוו	Bolechow
בוסק	זלוצוב	1535	בוסקא, ביסק	Busk
בוצץ	מונסטרישץ	3860	ביטשאטש, ביטשוטש	Buczacz
בוקובסק	סנוק	495	באקאפסקי, ביקאווסק	Bukowsko Miasto
בוריסלב	דרוהוביץ	7170	באריסלאוו	Boryslaw
בורשטין	רוהטין	340	בארשטין	Bursztyn
בורשצוב	אוזירן	1640	בארשטשוב	Borszczow
ביאלה־ביליץ	אושפצין	1365	ביאלע־ביעליץ	(Bielitz) Biala Bielsk
בייטש	גורליץ	630		Biecz
בילקמין	זלוצוב	200?	ביליקאמען, ווייסשטיין	Bilkamin, Bialykamien
בלחוב	דינוב	930	בלאזיב, בלאזעוו	Blazowa
בלז	קריסטינופול	2105	בעלזא	Belz
בלזיץ	נרול		בעלזשעץ	
בליגרוד	לינסק	515	באליגראד	Baligrod
בלשביץ	רוהטין	825	באלשעוויץ	Bolsewits
בקשביץ	רוהטין	650	באקשעוויץ	Bukaczowce
ברודי	זלוצוב	7200	בראד, בראדי	Brody
ברודשין	סטניסלב	730	בראדשין, בראטשין	Bohorodczany
ברוזדוביץ	סמבור	440	בערזדאוויץ, בריזדאוויץ	Brzozdowce Miasto
ברזוב	טרנוב	1130	ברעזאווא, ברעזיב, ברעזעוע	Brzozow
ברזן	רוהטין	3580	בזעזאן, בערזאן, ברעזאן	Brzezany
ברזסטוק	פילזנא	480	ברזאסטיג, ברעזעסטאק	Brzostek
ברטש	דובצק	1040	בירטש, בערטש	Bircza
בריגל	בוכניה	1935	ברזסקו, בריגיל	Brzesko
ברנוב	דזיקוב	745	בראנאוו, בארניב	Baranow
גדוב	קראקא	245	גאדוב, גדאוו	G(a)dow
גווזדיץ	קולומיאה	1235	גוואדזיץ, גוואזדיץ	Gwozdziec Miasto
גורליץ	ביטש	2300	גארליצא	Gorlice
גלוגוב	רישא	650	גלאגיב, גלאגעוו	Glogow
גלינה	לבוב	1680	גליניאני, גלינע	Gliniany
גליגור	זלוצוב	505	גאלאגארע, גוליגור	Golgory
גרודזיסק	ליזנסק	370	גראדזיסק	Grodzisko Miasteczko
גריבוב	גורליץ	850	גריבאוו, גריבעוו	Grybow
גרידינג	לבוב	2545	גראדעק, גרודק־יגלונסקי, גריידיק	Grodek-Jagiellonski
דובצק	קריפטש	980	דיבעצק	Dubiecko
דוברומיל	פשמישל	2120	דאבראמיל, דאברימיל	Dobromil
דוברא	טימבורג	185	דאברי, דאברע	Dobra, Dobry
דובשיץ	מישלניץ	345	דאברשיצא, דאפשיץ	Dobrzyce
דולינה	בוליחוב	2015	דאלינא, דאלינע	Dolina

הקהילה	ליד	יהודים	ביידיש	בלועזית
דומברובה	טרנוב	2100	דאמבראווי, דאמברעוו	Dabrowa
דוניוב	נריוב	95	דינאיוב	Dunajow
דוניץ	נימרקט	340	דונאוויץ, טשארני־דינאיץ, צארני דינייעץ	Czarny Dunajec
דוקלה	זמיגרוד	1510	דוקלא, דיקלא	Dukla
דזיקוב	ברנוב	2145	דזיקאוו, זיקיב, טרנובזג	Tarnobrzeg-Dzikow
דזיקוב־ישן	הולשיץ	350	דזיקעוו	Dzikow Stary
דינוב	דובצק	1275	דינאב, דינעוו	Dynow
דלטין	נדבורנה	1575	דילעטין, דעלאטין	Delatyn
דמביץ	רופשיץ	1560	דעמביץ	Debica, Dembits
דרוהוביץ	בוריסלב	11835	דראביטש, דראהאביטש	Drohobycz
הובניב	ראה לפי: אוהנוב			
הולשיץ	לובטשוב	1590	האלישיץ, האלעשיץ	Oleszyce
הוסיאטין	קופישטיניץ	370	אוסייטין, הוסעטין, הושאטין	Husiatyn
הוסקוב	פשמישל	250	הוסאקאב, הוסאקעוו	Hussakow
הורודנקה	קולומיאה	3050	האראדענקי	Horodenka
הליץ	סטניסלב	580	האליץ, העליטש	Halicz
הרימלוב	סקלט	1495	גזימלוב, רומלוב, רימאלעוו, רימלוב	Grzymalow
ודוביצה	אנדריחוב	1440	וואדאוויץ	Wadowice
וווהנילוב	סטניסלב	945	וואינילעוו, וווהנילאוו	Wojnilow
וויניטש	טרנוב	165	וואיניץ	Wojnicz
ויברניבקה	לבוב	100	וועבראניוקע, וועברניפקא	Wybranowka
ויטקוב	רדיחוב	990	וויטקאב, וויטקעוו	Witkow Nowy
ויליפולי	רישא	550	וועליפאל, וועלעפאלע	Wielopole
ויליצקה	קראקא	1135	וועליטשקא קלאסני, וועליטשקא	Wieliczka
וילקוטש	יברוב	490	וועליקאטש, וועלקי־אושי	Wielkie Oczy
ויניק	לבוב	250	וויניקי	Winniki
וישנה	ראה: סנדובה־וישניה			
וישניובציק	פודהייץ	75	ווישניאווטשיק	Wisniowiec
וישניצה	בוכניה	1275	ווישניצא	Wisnicz Nowy
ולדזירז	דולינה	220	וועלדזירז	Weldzirz
וריש	סוקל	520	וואריש, וורונז	Warez Miasto
זבורוב	טרנופול	1185	זבאראוו, זבאריב, זבארעוו	Zborow
זביא	קוסוב	675	זאביע	Zabie
זבלוטש	קראקא	625	זאבלוטש	Zablocie
זבלטוב	סניאטין	1455	זאבילטוב, זאבלאטאוו	Zablotow
זבנא	טרנוב	360	זאבני	Zabno
זברז	טרנופול	2980	זבאראז, זבאריש, זבארעש	Zbaraz
זגורז	סנוק	390	זאגארש	Zagorz(e)
זוולוב	פודהייץ	140	זוואלאוו	Zawalow
(זווניץ	סקאלא		זוואניץ, זווויניאטש	(Zwanitse

הקהילה	ליד	יהודים	ביידיש	בלועזית
זולקיב	לבוב	3720	זאלקוי, זאלקווא	Zolkiew
זורוביץ	פשמישל	80	זוראוויץ	Zurowitsy
זורובנה	סטרי	865	זירובני	Zurawno
זטור	אושפצין	435	זאטאר, זאטיר	Zator
זיבוש	ביאלה־ביליץ	220?	זייבש	Zaibis
זידיטשוב	סטרי	825	זודיטשוב, זידיצוב	Zydaczow
זלוזיץ	זבורוב	525	זאלאזיץ, זלאזעץ	Zaloscie
(זלוטובה	פילזנא		זלאטאווי	(Zlotowa
זלוטניק	פודהייץ	115	זלאטניק	Zlotniki
זלוצוב	ברודי	5745	זלאטשיב, זלאטשעוו	Zloczow
(זליחוב	קמינקא		זעלחיב	(Zelechow Wielki
זלין	לנצוט	570	זאליען, זליניא, זעלין	Zolynia Miasteczko
זלישציק	הורודנקה	2485	זאלישטשיקי, זאלעשטשיק	Zaleszcyki
זמיגרוד	יסלו	940	זמיגראד	Zmygrod Nowy
זמרסטינוב	לבוב	2915	זאמערסטינאוו	Zamarstynow
זנישניה	קראקא	1970	זניעשיען	Zniesienie
זקליטשין	טרנוב	295	זאקליטשין	Zakliczyn
זקופנה	נימרקט	535	זאקאפאנע	Zakopane
זרשין	סנוק	180	זארשין	Zarszyn
חודרוב	רוהטין	1230	חאדראוו, חאדריוו, כאדערעוו	Chodorow
חוליוב	רדיחוב	795	חאליב, חאליוב, כאליעוו	Cholojow
חורוסטקוב	טרמבובלה	1955	חאראסקיב, חראסקוב, כראסקעוו	Chorostkow
חירוב	דוברומיל	920	חיראב, חעריב, כיראוו	Chyrow
(חמלניק	רישא		כמעלניק	(Chmielnik
חצמיר	טלומץ	160	חצעמיר, חצי עמר	Chotymyr, Chocimierz
טויסט	הרימלוב	105	טאסט, טויסטא, טוסט	Touste
טוכוב	טרנוב	330	טיחוב, טיכאוו	Tuchow
טוסטנוביץ	לבוב	2805	טוסטאנאוויץ	Tustanowice Wies
טופורוב	רדיחוב	690	טאפאריב, טאפרעוו	Toporow
טורקה	דרוהוביץ	4120	טארקי, טורקע	Turka
טיטשין	רישא	960	טוטשין	Tyczyn
טימבורג	לימנוב	95	טימבארג	Tymbark
טיסמניץ	סטניסלב	1090	טיסמיניץ, טיסמעניץ	Tysmienica
טלומץ	טיסמניץ	2010	טאלמאטש, טלאמאטש, טלומיטש	Tlumacz
טלוסט	הורודנקה	1195	טויסט, טלוסטא	Tluste Miasto
טרווה־וולוסקה	סנוק	300	טעראוועע, טערווא	Tyrawa-Woloska
טרוסקביץ	דרוהוביץ	150	טריסקוויץ	Truskawice
טרטקוב	סוקל	1040	טארטיקיב, טארטעקעוו	Tartakow Miasto
(טרלא	סמבור		טארלי	(Terlo Rustikalne
טרמבובלה	טרנופול	1485	טרעבוולא, טרעמבאוולי	Trembowla

הקהילה	ליד	יהודים	ביידיש	בלועזית
טרנוב	בוכניה	15.610	טארנא, טארני, טורנא	Tarnow
טרנופול		13.770	טארניפאל, ט"פ	Tarnopol
טרנורודה	סקלט	150	טארנירודא	Tarnoruda
טשבין	קשנוב	915	טרזעבין, טשעבין, צבין	Trzebinia Miasteczko
טשורטקוב ראה לפי: צורטקוב				
טשחוב	בריגל	135	טשעכויב, צכוב	Czchow
טשיטש	רישא	300?	טשעטש	Czudez
טשילקא	סמבור	100?		Czilka
(טשען	ביאלה־ביליץ		טעשין	(Teschen, Cieszyn
טשנסקוביץ	טרנוב	100?	טשענסקוויץ, צענשקוויץ	Tscenkowic
טשקובה ראה לפי: שטשקובה				
טשרנוליצה	הורודנקה	525	טשערנעליצע	Czernelica
יבורזנה	קשנוב	1345	יאוואַרזנע, יאוורזנא	Jaworzno
יבורניק	דינוב	155	יאוורניק־פולסקי	Jawornik Polski
יבלונוב	פיטשניזין	105	יאבלוניב, סטאפשעט	Jablonow
יבלונקה	קולומיאה	835	יאבלונקה	Jablonka Nizna
יברוב	לבוב	2405	יאבורוב, יאבריב, יאוואַראוו	Jaworow
יגולניצה	צורטקוב	990	יאגאלניצא, יאגלניצע	Jagielnica
ידלובה	ברזסטוק	200?	יאדלאווע, יעדלאווע	Jadlowa
ידליטש	יסלו	150	יעדליטש	Jedlicze
יורדנוב	סוכא	240	יארדאנאוו, יארדנעוו	Jordanow
יזירנה	טרנופול	815	יעזירנא	Jezierna
יזלוביץ	בוצץ	475	יאזלאוויץ, יאזליוויץ	Jazlowiec
יזדרכוב ראה לפי: אנדריכוב				
ינוב	לבוב	490	יאנוב, יאניב, יאנעוו	Janow
ינוב	טרמבובלה	525	ינאווא	Janow
יסלו	ביטש	2445	יאסלא,יאסלע	Jaslo
ירוסלב	פשמישל	6580	יאריסלא, יארסלוב, יערסלאוו	Jaroslaw
יריטשוב	לבוב	925	יארטשוב, יארטשעוו, יארציב	Jaryczow Nowy
ישיניצה	סנוק	480	יאשיניץ, יאשניצע	Jasienica
ישליסק	רימנוב	225	יאשליסק	Jasliska
לבוב		76.855	למבורג, לעמבערג	Lwow, Lemberg
לובטשוב	רוה־רוסקה	1715	לובאטשאוו, ליביטשוב	Lubaczow
לוביטש	רוה־רוסקה	650	לאביטש, לוביץ, ליביטש	Lubycza Krolewska
לובובה	צנז	220	לאבאווא	Labowa
לומנא	טורקה	235	לאמנע, לימנא	Lomna
לופטין	רדיחוב	400	לאפאטין	Lopatyn
ליזנסק	פשוורסק	1575	לזענסק, ליזאיסק, ליזענסק	Lezajsk
ליטוביסק	לינסק	1220	לוטוביסק, ליטווייסק, ליטעוויסק	Lutowiska
לימנוב	צנז	905	לימאנאוו, לימינוב	Limanowa

הקהילה	ליד	יהודים	ביידיש	בלועזית
לינסק	סנוק	2340	ליסקא, לעסקו	Lesko, Lisko
ליסיץ	סטניסלב	275	ליסיעץ, ליסעטץ	Lysiec
ליפסק	נרול	250		Lipsko
לנצוט	רישא	1925	לאנדסהוט, לאנציט	Lancut
לנצק	צנז	230	לאנצק	Lacko
לנקא	דרוהוביטש	100?	לאנקא, לענקע	Lenke
לשנוב	ברודי	180	לעשניב, לעשנעוו	Leszniow
לשקוביץ	אוזירן	140	אולשקוביץ, לאשקאוויץ	Ulaszkowce
מגרוב	רוה־רוסקה	600	מאגריב, מאגרעוו	Magierow
מדניץ	דרוהוביטש	195	מעדיניטש, מעדעניץ	Medenice
מונסטרישץ	פודהייץ	1170	מאניסטערזיץ, מאנאסטרישטש	Monasterzyska
מוסט	זולקיב	1140	מאסט גדול, מוסטי	Mosty-Wielkie
מושינה	פיבניצה	425	מושינע	Muszyna
מושציסק	פשמישל	2330	מאשציסק	Mosciska
מידן	קולבסוב	565	מאדין, מיידין	Majdan (Kolbuszowski)
מילובקה	זיבוש	165	מילאווקע, מיליפקע	Milowka
מילניצה	סקאלא	1410	מיעלניצא, מעלניצע	Mielnica
מיקוליב	לבוב	315	מיקאלייעב, מיקילאיב	Mikolajow
מיקוליב גדול	סטניסלב	500	" "	Mikolajow-Wielkie
מיקוליטשין	דלטין	550		Mikuliezyn
מיקולינץ	טרנופול	1890	מיקולינצע, מיקילינץ, מקולינץ	Mikulince
מישלניץ	קלוריה	675	מישלינץ, מישלעניץ	Myslenice
מליץ	רדומישל	2810	מעליץ	Mielec
מריאמפול	אזיפולי	240	מאריאמפאל	Marjampol Miasto
נביליץ	סטריזוב	285	נעביליץ, נעבעלעץ	Niebylec
נבריה	לבוב	340	נאוואריע	Nawarja
נדבורנה	ברודשין	2040	נאדוואַרנא, נאדוועַרנע	Nadworna
נוביטנץ	סנוק	45	נאוואטאנעץ, נאוויטאניץ	Nowotaniec
נוביסליץ	רוהטין	60	נאוויסעליץ	Nowosielce
ניזנוב	טיסמניץ	450	ניזניב	Nizniow
ניזנקוביץ	פשמישל	410	ניזאנקיוויץ, ניזענקאוויץ	Nizankowice
נימרקט	רבקה	1340	נאווי טארג, נוביטרג, ניימארק	Neumarkt
ניסקא	רוזבדוב	500	נינסק, ניסק	Nisko
נישטט	דוברומיל	260	ניישטאט, נאוועמיאסטע, עיר חדש, ע"ח	Nowe Miasto
נמירוב	רוה־רוסקה	1300	נימירוב, נעמארעוו, נעמריב	Niemirow
נפולומיץ	ויליצ'קה	485	נעפאלאמיץ, נעפעלעמיץ	Niepolomice
נרול	צישינוב	735	נאראל	Narol
נריוב	ברזן	775	נאראיעוו, נהרייב, נראיוב	Narajow
סאל	סמבור	210	סטרי־סאהל	Stara-Sol
סוירז	בוברקה	185	סווירש	Swirz

הקהילה	ליד	יהודים	ביידיש	בלועזית
סוכא	דוביצה	330	סוכע, סיכע	Sucha
סוכוסטוב	טרמבובלה	380	סוחסטאב, סעכיסטיוו	Suchostaw
סוסניצה	פשמישל	100	סאסניצע	Sosnica
סוקולוב	רישא	1350	סאקליב	Sokolow
סוקולוב	סטרי	240	סאקאלאוו, סאקילאוו	Sokolow
סוקולובקה	ברודי	460	סאקאליווקא	Sokolowka
סוקל	טרטקוב	4360	סאקאל, סיקאהל, סקאהל, סקול	Sokal
סטבניק	דרוהוביץ	135	סטעבניק	Stebnik
סטוינוב	סוקל	630	סטויאנאוו	Stojanow
סטוטשין	דומברובה	490	סטוצין, סטיטשין	Szczucin
סטניסלב		23.250	סטאניסלוי, סטניסלבוב	Stanislawow
סטניסלבציק	ברודי	165	סטאניסלוב קטן	Stanislawczyk
סטפשט ראה לפי: יבלונוב				
סטרמילטש	רדיחוב	35	סטרעמילץ	Strzemilcze
סטרטין	רוהטין	155	סטריטין, סטרעטין	Stratyn Miasto
סטרי	דרוהוביץ	10.990	סטריא	Stryj
סטריזוב	רישא	1105	סטריזיב, סטריזעוו	Strzyzow
סטריסוב	טרמבובלה	580	סטריסיב, סטריסעוו	Strusow
סטרליסק	זלוצוב	770	סטרעליסק	Strzeliska Nowe
סכודניצה	דרוהוביץ	690	סחאדניץ, סכאדניצע	Schodnica
סלטוינה	ברודשין	610	סאלאטווינע, סלאטווינא	Solotwina
סמבור	דרוהוביץ	6070	סאמבאר, סאמבער	Sambor
סנדובה־וישניה	מושציסק	1040	וישנא, ווישנע, סאנדיווי ווישנא	Sa(n)dowa-Wisznia Miasto
סנוק	לינסק	4070	סאנאק, סאניק	Sanok
סניאטין	קולומיאה	3250	סניטין, סניעטיען	Sniatyn
ססוב	זלוצוב	1095	סאסיב, סאסעוו	Sasow
סקאלא	צורטקוב	1555	סקאלי	Skala
סקאליא	סטרי	2410	סקאליע	Skole
סקווין	קראקא	280	סקאווינא, סקעווין	Skawina
סקלט	טרנופול	2920	סקאליט	Skalat
עיר חדש ראה לפי: נישטט				
פודגורזע	קראקא		פאדגארזע	Podgorze
פודהייץ	ברזן	2870	פאדהייצה, פידהייעץ	Podhajce
פודוולוציסק	טרנופול	2275	פאדוואלאטשיסק, פידוואליטשיסק	Podwoloczyska
פודקמין	ברודי	820	פודקאמין, פיטקאמין	Podkamien
פוהורינסק ראה: אוסציא ביסקופיה				
פוטוליטש	רוה־רוסקה	270	פאטאליטש, פאטיליטש	Potylicz
פוטיק	בוצץ	895	פאטיק־זלאטי	Potok Zloty
פיבניצה	אלט־סנץ	225	פיוויניצא	Piwniczna
פידבוש	דרוהוביץ	205	פידביש	Padbuz

הקהילה	ליד	יהודים	ביידיש	בלועזית
פיטשניזין	קולומיאה	1415	פעטשניזין	Peczenizyn
פילזנא	טרנוב	750	פילזן	Pilzno
פיסטין	קוסוב	525	פוסטין, פיסטינא	Pistyn
פיקלי	צנז	100?	פיקעלי	Piekiely
פלשטין	חירוב	535	פילשטין, פעלשטיין	Felsztin
פמורן	זלוצוב	800	פאמארין, פאמורען, פמורזני	Pomorzany
פרוביזנא	צורטקוב	1225	פראבוזנע, פראביזנא	Probuzna
פרוכניק	קנטשוגה	880	פראחניק	Pruchnik Miasto
פרימישלן	גלינא	2050	פרומישליאן, פרעמישלאן	Przemyslany
פריסטיק	סטריזוב	1010	פרוסטיק, פרישטיק	Frysztak
פשוורסק	ירוסלב	1460	פרשעווארסק, פשעווארסק	Przeworsk
פשמישל	ירוסלב	17.325	פרעמיסלא, פשעמיש	Przemysl
פשצלוב	רדומישל	160	פשעצלאוו	Przeclaw
צורטקוב	בוזנוב	3315	טשארטקיב, טשארטקעוו	Czortkow
צישינוב	לובטשוב	940	טשעשנאוו, צעשנוב	Cieszanow
צנז	גריבוב	9010	נוביסאנדז, נייסנץ, צאנז־חדש	Nowy-Sacz
צנז ישן ראה לפי: אלט־סנץ				
קוזובה	ברזן	1390	קאזיווע, קאזעווע	Kozowa
קוזלוב	יזירנה	715	קאזלאוו, קאזליב	Kozlow
קולבסוב	מליץ	1415	קאלבישאוו, קאלבסוף	Kolbuszowa
קולומיאה		18.245	קאלאמעא, קאלימיי	Kolomyja
קוליקוב	זולקיב	510	קולקוב, קיליקיב, קיליקעוו	Kulikow
קולשיץ	יסלו	105	קאלישיץ, קאלעשיץ	Kalaszyce
קומרנא	שצריץ	2050	קאמארני, קמארנא	Komarno
קוסוב	קולומיאה	2165	קאסיב, קאסעוו	Kosow
קופישטיניץ	צורטקוב	2470	קאפיטשיניץ, קאפיציניץ, קיפיטשיניץ	Kopyczynce
קורטשין	קרוסנו	795	קארטשין	Korczyna
קידרינץ	בורשצוב	50	קודריניטץ, קידרניץ	Kudrynce
קיטוב	קוסוב	2605	קוטי, קיטעוו	Kuty
קלוריה	ודוביצה	485	קאלווריע	Kalwarja Zebrzydowska
קלוש	סטניסלב	3120	קאליש	Kalusz
קלסני	ויליצ'קה	395	קלאסנע	Klasno
קלפרוב	לבוב	1120	קלעפאראוו	Kleparow
קמינקא	זולקיב	2685	קאמיאנקע, קאמינקא־סטרימילובה	Kamionka Strumilowa
קנטי	ביאלה־ביליץ	330	קענט	Kety
קנטשוגה	פשוורסק	970	קאנטשוגע, קאנציג	Kanczuga
קניהניטש	רוהטין	6480	קנעניטש	Knihynicze
קראקא		45.230	ק"ק, קראקוי, קראקע	Krakow
קרוב	רוה־רוסקה	60	קאריב	Karow
קרוסנו	יסלו	1725	קראס, קראסני	Krosno

הקהילה	ליד	יהודים	ביידיש	בלועזית
קרוקניצה	מושציסק	230	קרוקניצע, קריקניץ	Krukienice
קריסטינופול	סוקל	2085	כראסנעפאליע, ק"פ, קריסניפאלי	Krystynopol
קרופיטש	בוצץ	175	קראפיץ	Koropiec
קריפטש	פשמישל	205	קרופטש, קריווטש	Krzywcze Gorne
קרליפקה	מילניצה	1160	קאראליווקע, קארליבקא, קארליפקע	Korolowka
קרניץ	צנז	1025	קריניצא, קרעניץ	Krynica Zdroj
קרקוביץ	יברוב	530	קראקאוויעץ	Krakowiec
קרשצינקה	קרוסנו, נימרקט	235	קראשטשענקע, קראשצינקא	Kroscienko
קשנוב	אושפצין	6330	קרשאנוב, קשאנעוו	Chrzanow
קששוביץ	קראקא	505	קרשעשאוויטץ, קשעשאוויץ	Krzeszowiec
רבקה	יורדנוב	170	ראבקע	Rabka
רדומישל גדול	מליץ	1420	ראדאמישל וילקי, ראדימישל	Radomysl Wielki
רדומישל על נהר סאן	רוזבדוב	365		Radomysl nad Sanem
רדיחוב	ברודי	1980	ראדזיכוב, ראדחיב, ראדיכיוו	Radziechow
רדים	ירוסלב	885	רדימנא, רעדים, רעדעם	Radymno
רדלוב	טרנוב	175	ראדלאוו	Radlow
רודניק	אולינוב	805	רידניק	Rudnik
רוה־רוסקה	לובטשוב	5050	ראוואַ, ראווי, ראווע	Rawa-Ruska
רוהטין	בורשטין	2235	ראהאטין, ראטין	Rohatyn
רוזבדוב	דזיקוב	1790	ראזוואדוב, ראזווידעוו	Rozwadow
רוזדול	זידיטשוב	1725	ראזדיל, ראזלא	Rozdol
רוזניאטוב	סטניסלב	1350	ראזינטאב, ראזנטוב, ראזניטעוו	Rozniatow
רופשיץ	דמביץ	840	ראפשיץ	Ropczyce
רזפניק	טרנוב	225	רזעפיניק	Rzepiennik Strzyzewski
ריבטיטש	דוברומיל	315	ריבאטיץ	Rybotycze
ריגליץ	טוכוב	260		Ryglice
רידיק	קומרנא	1825	רודיק, רודק	Rudki
רימנוב	דוקלה	1410	רימאנאוו, רימאניב, רימנאב	Rymanow
רינזוב	רישא	220	ריינזאב	Rnizow
רישא	לנצוט	11.360	רזשוב, ריישע	Rzeszow
שטרוויץ	רדיחוב	100	שטערוויץ	Szczrzorowice
שטשקובה	זמיגרוד	405	טשאקיווע, צאקאווא, שטשאקאווע	Szczakowa
שיניבה	ירוסלב	1070	סינאוויע, שינאווא, שיניווי	Sieniawa
שנדישוב	רישא	860	סענדישעוו, שענדשוב	Se(n)dziszow
שצבניץ	קרשצינקה	200	שטשאוויניץ, שצאבניץ	Szczawnica Wyzna
שצריץ	לבוב	715	טשעריץ, שטעריץ	Szczerzec

רשימת הלוחות, התמונות והפקסימילים

1 לוח משפחת אביגדור

2—1 כת"י ראי"ב אביגדור

2 תמונת ראי"ב אביגדור

3 ר"ד אביגדור במשחק שחמט

4 תמונת ר' דוד אביגדור

6—5 מכתב ר"ד אביגדור לאפריקה הדרומית

8—7 מכתב ר"י אביגדור למהרש"ק

10 ר"י אביגדור כאב"ד דרוהוביטש

11 ר"י אביגדור ביום השחרור

12 ר"י אביגדור כרב צבאי

14—13 כת"י ר' יעקב אביגדור

16 ר' יצחק חיים אביגדור בילדותו

17 ביום השחרור. חתימתו

26 תמונת ר' שמעון אברשטרק

33 חתימת ר' אהרן משה מגזע צבי

38—37 לוח משפחת אוירבך

39 כת"י ר' דוד צבי אוירבך

45 תמונת ר' יוסף אומנסקי

46 תמונת ר' אלעזר אונגר

47 ר"א אונגר וגיסו הרבי מבלוזוב

48—47 לוח משפחת אונגר

50—49 מכתבי ר' יוסף אונגר

52 מצבת ר' ישראל אלימלך אונגר

55 מצבת ר' נפתלי אונגר

63 לוח משפחת אורנשטין

64 ר"י אורנשטין עם הרב קופלמן

66 שער הספר יערות דבש

68—67 תשובת הישוע"י ובנו רמ"ז

69 כת"י ר' יצחק ראובן אורנשטין

71 אגרת רמ"ז מלבוב אל הנו"ב

74 תמונת ר' צבי הירש אורנשטין

76—75 מכתב מרצ"ה אורנשטין אל גיסו

80—79 כת"י ר' אברהם יהודה אורשיצר

84—83 צוואה חתומה ע"י רד"ש אייבשיץ ובית דינו בסורוקה

86 לוח משפחת איגרא

92 ר"א אייזן וגיסו רי"י וייסבלום

94—93 מכתב ר' אברהם איזן

לוח משפחת איזן

96—95 תמונה וקפסימיל של ראא"מ איזן

97 תמונת ר' שלום איזן

98 תמונת ר' אורי איזן

100 שער „לקוטי תורה" על שה"ש כת"י

101 ר' חיים יצחק איזיק איזן

104 לוח משפחת איזנברג

115 ר' אברהם אביש איזנר

116 ר' נטע שמואל איזנר

117 ר' יחיאל יצחק איזנשטט

118 ר' מנחם צבי איזנשטט

120—119 לוח משפחת איטינגא

126—125 מכתב מהרי"א איטינגא לרי"מ פישלד

130—129 מכתב רמ"ז איטינגא לרש"ג אלנברג

134 ר' אהרן מנחם מנדל איכנשטין

136—135 לוח משפחת איכנשטין

142—141 כת"י מהרי"א מזידיטשוב ובנו ראס"ל

143 מכתב וחותמת ר"פ איכנשטין מסטרי

144 האדמורי"ם מזידיטשוב — צפת, קלויזנבורג (במרכז) וברגסאז

148—147 מכתב רי"צ מרוזלא לר"ש וילנר

151 ר' יהושע איכנשטין

152 במסיבת בר־מצוה: האדמו"ר מספינקא, ר' נתן ור' בריש איכנשטין

153 ר' יהושע השל איכנשטין

154 ר' אברהם איכנשטין משיקגו

160—159 כת"י פירושו של מהרי"א מזידיטשוב

162 אדמורי"ם במקום מרפא

163 ר' יצחק איזיק מנחם איכנשטין וחותמתו

164—163 גלויית ריא"מ איכנשטין מפודהייץ

165 ר' משולם ישכר אשכנזי מלונדון

166 מכתב ר' ישכר בריש איכנשטין מוורצקי אל ה"דרכי תשובה"

171 ר' מנחם צבי איכנשטין

172 בניו ר' ישכר בריש ור' יהושע השל

173 ר' מנשה איכנשטין

176—175 ר' מנשה יצחק מאיר איכנשטין מפ"ת בחתונה עם האדמו"ר מספינקא — ירושלים

179 ר' משה איכנשטין מזידיטשוב

180 ר' מתתיהו איכנשטין מדזיקוב

186—185 כת"י מוהרצ"ה מזידיטשוב

192 ר' סנדר ליפא איכנשטין בישיניצה

193 ר' שלמה יעקב זיידא איכנשטין וחותמתו

194 בנו אב"ד גאלאנטא בשמחת נישואין

196 רבי משה איסרלש (הרמ"א)

198 ר' נפתלי צבי אירום וחברו

199 ר' יחיאל איכל אלברג מזגירז'

200 בנו ר' אברהם נתן אלברג

202—201 מכתב רא"נ אלברג אל רי"ל צירלסון

203 כת"י ר' אלימלך אלטמן מפשצלוב

204 לוח משפחת אלטר

205 ר' משה אלחנן אלטר מלבוב

207 ר' שמואל אלטר

214—213 דף מפנקס בקשביץ בחתימת ר' בנימין אלנברג

214 לוח משפחת אלנברג

218—217 מעשה ב"ד דלבוב בראשות ר' שמחה נתן אלנברג

221 ציורי ר' ישראל אלפנביין

223 גלוית המדפיס רי"מ אמקרויט

226—225 לוח משפחת אנגל. כת"י ר' חיים אנגל מרדומישלא

231 ר' שמואל אנגל

234—233 תמונתו עם תלמידו הרב ריינהולד

מכתבו אל רי"א מאהלער

239 ר' שמעון ז'ליחובר אנגל־הורביץ

242—241 תעודת סמיכה שהעניק לתלמיד יח"ל, וגלוית חידושיו

243 ר' מרדכי אנגלמאיר מלומנא ובנו

245 ר' אברהם אנגלנדר

248 ר' אביגדור אפטוביצר

250—249 מכתב מר"א אפטוביצר

254 ר' יוסף יהושיע אפל

255 ר' אברהם אבא אפלבוים

256 מצבת ראי"א אפלבוים

258—257 מכתב מרא"א אפלבוים

260 לוח משפחת אפרתי

262—261 הזמנת ר' יצחק צבי אפרתי לבר־מצוה של בנו

264—263 כת"י רי"צ אפרתי

266 ר' שמעון אפרתי

267 כרטיס ביקור וכת"י ר"ש אפרתי

268 לוח משפחת ה"מאור ושמש"

270—269 לוח משפחת אפשטין

281 לוח משפחת ארי

284—283 קוויטל של ר' דוד ארי

286—285 מכתב מר' דוד ארי

294 לוח משפחת ארליך

298 ר' אלימלך אלעזר ארנברג

300 שער הספר ראשי בשמים

302—301 הסכמה בכת"י רי"מ ארנברג

303 ר' יהושע מנדל ארנברג

רשימת הלוחות, התמונות והפקסימילים

306–305 מכתב מר' יוסף אשר ארנברג
309 לוח משפחת ארק
310 ר' אהרן יהודה ארק
312–311 גלוית ר' יוסף אריה ליביש ארק
314–313 תמונת ר' מאיר ארק, ראי"מ שטינברג ועוד גדולי ישראל
315 מצבת ר' מאיר ארק
320–319 הסכמה מר"מ ארק
324–323 לוח משפחת אשכנזי
324 ר' אלימלך אשכנזי ובנו הבר־מצוה
326–325 מכתב מר' אלימלך אשכנזי
327 תלמידי ישיבת סן־פאולו
328 ר' אלימלך אשכנזי מהורודנקה בקבלת פני הנסיך האוסטרי
329 ר' אלכסנדר חיים אשכנזי וביתו
330 ר' סנדר אשכנזי ומחותנו רמ"י ברייש
331 גלוית ר' ישראל אשכנזי מפריסטיק
334–333 מכתב ר' אשר אנשיל אשכנזי
336 ר' ברוך ובנו ר' יואל אשכנזי
338–337 מכתב האדמו"ר מסטמאר אל ר' יואל אשכנזי
338 ר' יואל אשכנזי מטבריה
340 ר' יואל אשכנזי מטרעסיף
344–343 מכתב מר' יואל אשכנזי מזלוטשוב
346–345 דף מפנקס בקשביץ
348 ר' יצחק אשכנזי־וויליצ'קר
353 מכתב ר' משה דוד אשכנזי
354 מכתב ר' משולם ישכר אשכנזי
362–359 לוח משפחת באב"ד
366 ר' אברהם משה באב"ד
367 ר' אורי שרגא פיבל באב"ד
368 ר' אלכסנדר אשר באב"ד
370–369 מכתבו על ר"ש שווייצר
372 ר' דוד מנחם מוניש באב"ד
374–373 המלצתו על רא"ז תבואות־שור
384 ר' יוסף באב"ד מוינא
386–385 מכתבו לרא"מ ליפשיץ בבקשת סרטיפיקט
390–389 מעשה ב"ד דטרנופול עם חתימת המנ"ח
391 ר' יוסף מרדכי באב"ד
396–393 מכתבי ר' יוסף דב באב"ד מטויסט
398–397 מכתב ר' יעקב צבי באב"ד מזברז'
404–403 מכתב ר' יהושע השל באב"ד מיאסי
405 מכתב מרמ"מ באב"ד אל ריי"ל לנדא
406 ר' משה באב"ד מלבוב
408 ר' שמואל באב"ד בפשמישל
410–409 מכתב ר' שמעון באב"ד מטרנופול
412 מצבת בעל "משאת בנימין" לוח משפחת בובר
414 מכתב מר"ש בובר אל רש"י פין
420–419 לוח משפחת בוימל
422–421 מכתב ר"י בוימל מאופוצ'נה
423 ר"י בוימל על רקע יח"ל
424 ר' יהושע בוימל בילדותו
426–425 מכתב ר' יהושע בוימל מניו־יורק
427 ר"י בוימל וחתנו ר' יוסף מרדכי
429 ר' יואל משה בוימל ובנו ריי"מ
430–429 גלוית חדו"ת מר' יואל משה בוימל
432–431 תעודת הכתרה לר' יוסף מרדכי בוימל
433 ריי"מ בין מלווי מהר"ם שפירא
434 ר' מאיר רפאל בוימל.
435 מצבת ר' מרדכי יעקב בוימל מליסקא
436 ר' נחום בוימל מקרשצינקא
438–437 מכתב ר' נחום בוימל
439 ר' נפתלי הירץ בומבך ואחיו
444 ר' משה בוכנר
446 מצבת ר' שלמה בוכנר
448–447 לוח משפחת בומבך
450–449 ר' אליהו בומבך בקבלת מצעד צבאי
454 הסכמה מר' יהושע אפרים בומבך
460–459 חדו"ת מר' יעקב מרדכי בומבך ובנו
462–461 כת"י ריי"מ בומבך מברלין
466–465 מכתב ר' נפתלי הירץ בומבך
472 ר' פנחס משה בורשטין
474–473 מכתב ר' נחום בורשטין
476–475 מכתבי ר' פנחס משה בורשטין
478 ר' יוסף ביגון
480 ר' יוסף חיים ביגלאיזן
481 ר' שלמה ביגלאיזן
482 לוח משפחת בינדיגר
487 כת"י ר' חיים אורי בינשטוק וחותמתו
492 מכתב ר' יוסף בירנבוים
493 מצבת ר' שמואל ישעיה בירנבוים
494 ר' ברוך אברהם בלויגרונד
495 ר' ישכר בלויגרונד
496 לוח משפחת בלוך
498–497 מכתב ר' ישכר בלויגרונד
504–503 מכתב ר' משה חיים אפרים בלוך
508–507 כת"י ר' בנימין זאב בלומנפלד
512–511 מכתב ר' רפאל בלזם
513 ר' רפאל בלזם ומחותנו
518–517 קריאת תמיכה של ביה"ד בקראקא
526–525 מכתב ר' ברוך בסכס
528 לוח משפחת בר
530–529 כת"י ר' יחיאל צבי הירש בר
532–531 מכתב ר' ישכר דב בריש בר
536–535 הקדשת ר' צבי מאיר בר לרא"ב קלוגר בשער הספר "אמרי הצבי"
538–537 מכתב ר' יצחק ברב
540–539 מכתב ר' יעקב ברב"ש
543 לוח משפחת ברגר
546–545 מכתב ר' ישראל ברגר מפיאטרא
547 ר' מאיר ברגר
550–549 מכתב ר' משה ברגר
551 לוח משפחת רא"ל ברודא
552 ר' אריה ליב ברודא
554 כת"י רא"ל ברודא מלבוב
556 לוח משפחת רנ"ה ברודא
558 ר' דוד ברודמן
559 מכתב רא"ל ברוינפלד מקרניץ
560 ר' נפתלי ברוינפלד
564 ר' אלעזר ברומר
574–573 מכתב רא"י ברור לש"י עגנון
574 ר' אברהם יעקב ברור
576 ר' מיכאל ברור
577 ר' מרדכי בלך
582 ר' מרדכי יעקב בריש
584–583 הזמנה לחתונה במשפחת ברכפלד
585 ר' יוסף אריה ברכר
586 ר' חיים מרדכי ברכר
588 ר' שרגא פיבל ברכר
590–589 תעודה מהרבנות בקאלי שבקולומביה
592 מכתב ר' אברהם ברנדוין מסטרטין
594–593 לוח משפחת ברנדוין
596 ר' אהרן יעקב ברנדוין
600–599 מכתב ר' אליעזר ברנדוין
601 ר' אליעזר ברנדוין מסטניסלב
602 ר' יהודה צבי ברנדוין
604–603 מכתב ר' אליעזר ברנדוין מבורשטין
608 ר' יחיאל מיכל ברנדוין מטורקא

רשימת הלוחות, התמונות והפקסימילים

611 ר' אליעזר ברנדוין מבורשטין
ר' משה ברנדוין מבורשטין
617 ר' שלום ברנדר בסידור קידושין
621 מכתב ר' דב בריל ברנר
622 לוח משפחת ברנשטין
626–625 מכתב רינ"ה ברנשטין
628 ר' משה יצחק גבירצמן מאנטוורפן
630–629 בשעת עריכת השולחן, עם חתנו ר"י לייזר
630 כת"י ר' איציקל פשוורסקר
632 ר' שמואל גוטוין מצאנז
633 לוח משפחת גוטוידט
638 ר' אריה ליב גוטליב מרוה־רוסקה
642 ר' אברהם גוטסדינר
644–643 לוח משפחת גוטסמן
645 ר' אברהם יהושע השל גוטסמן
648–647 מכתב ראי"י יוסקא גוטסמן
652 ר' יוסף יוסקא גוטסמן
654 ר' שמואל גוטסמן
655 ר' שמשון אפרים גוטסמן
656 לוח משפחת גוטפריד
658 מכתב ר' מאיר גוטשטין מבלשביץ
660–659 מכתב ר' שמואל אלעזר גולדבוים
661 ר' אלטר שלום יחיאל גולדברג
670 ר' בן־ציון יהודה ליב גולדצויג
671 ר' משה גרשון גולדצויג
674–673 כת"י ר' פייבל גולדשטוף
680–679 לוח משפחת גינצבורג
682 ר' אברהם גינצלר
685 מכתב ר' יהודה צ"ה גלברד
688 ר' יעקב גלדצלר מסנוק
693 ר' חיים צבי גלזר על בימת הצדעה
694–693 מכתב המלצה מרח"צ גלזר
696–695 הזמנת רי"ל גלט לנישואי בתו
697 ר' יהודה ליב גלט מטיטשין
698 גלוית ר' יהודה ליב גלט
700 ר' יהושע דוד גליק מבוזנוב
704 ר' ליבוש גלנצר מבוצץ
705 לוח משפחת גלר
706 ר' בנימין זאב גלר מבוברקא
710–709 לוח משפחת גלרנטר
713 ר' חיים גלרנטר מקיטוב
724 לוח משפחת גסנבויאר
726 כת"י ר' יצחק צבי גסנבויאר
730 ר' שמחה נתן סג"ל מצפת
732–731 חתימת רש"נ סג"ל גסנבויאר
732 ר' יהודה אריה ליב גפן
734–733 כת"י חדו"ת מרי"ל גפן־אויסייבל
740 ר' עקיבא גרוס
742 ר' צבי יהושע גרוסוקס
743 ר' צבי יהודה גרוסמן
744 לוח משפחת גרטלר
745 לוח משפחת גרטנהויז
746 ר' אהרן אריה י"ל גרטנהויז
747 ר' אלעזר ליפא גרטנהויז
750–749 רש"מ גרטנהויז עם הרבי מסטמאר
750 לוח משפחת גריבר
754–753 מכתב ר' שמואל גריזמן מודוביצה
757 ר' חיים גרינברג
760 לוח משפחת גרסטל
762–761 מכתב ר' זאב וולף גרסטל מירישוב
765 ר' מרדכי גרסטל
770–769 מכתב ר' צדוק צבי דומב
771 לוח משפחת דומיניץ
776 ר' שלמה דומיניץ
782–781 מכתב ר' יוסף יואל דיטש
787 ר' אהרן דים
790 ר' בנימין בינוש דינסטג
793 ציור ר' יוסף צבי דינר
798–797 מכתב ר' מאיר עובדיה דכנר
800–799 לוח משפחת דמביצר
804–803 מכתב ר' יקותיאל זלמן דמביצר
805 ר' חיים נתן דמביצר
812–809 מכתב רח"ן דמביצר
816 ר' פנחס אליהו דמביצר
818 לוח משפחת דמשק
820 כת"י ר' יוסף דמשק
822–821 מכתב מדיין בקראקא אל ר' אליהו גוטמכר מגריידיץ
827 ר' שלמה דרילך וחתימתו
830–829 לוח משפחת דרימר
830 מכתב ר' אברהם דרימר מסקאלא
832 מכתב ר' דב בר דרימר מדורוהוי
836–835 מכתב ר' שלמה דרימר מסקאלא
839 לוח משפחת דרלך
842–841 מכתב ר' יעקב יצחק דרלך מטיטשין
844–843 מכתב ר' משה חיים דרשביץ מישלניץ

ברשימה זו תוקנו כמה שגיאות מצערות שנפלו בגוף הספר

א

אביגדור

יחוס המשפחה מגיע לרבי אביגדור קרא מפראג, ועל שמו נקראה כך. מוצאה מאיסטמבול, ובשנת תק"ע לערך כשהיגרו בני המשפחה לאודיסה המשיכו לחתום ס"ט. הבת הגדולה חיינה נישאה לגביר אוסטרזצר, וחלק מהמשפחה נקרא בשם זה. יתכן שהם נכדי רבי חיים אביגדור מקושטא, שהיה תלמידו של בעל „חזון נחום" ולמד בצפת, נעשה שליח טבריה באיטליה, ובשנת תק"ב הדפיס באמשטרדם את ספרו פרי עץ חיים (אנציקלופדיה לחכמי ארץ ישראל, ח"א, שמז).

ר' יעקב מפודקמין וברודי
(תק"ס* – תרמ"ה)

ר' אברהם ישכר דב מטרווה
(תקצ"ב – תרפ"א)

ר' יעקב מדרוהוביטש ומקסיקו
(תרנ"ו – תשכ"ז)

ר' דוד מאנדריכוב
(תרנ"ח – תש"ג)

ר' יצחק חיים מבוריסלב והרטפורד
(תר"ף –

ר' אברהם ישכר בר ב"ר יעקב **אביגדור**
מטרווה (תקצ"ב – תרפ"א)

נולד בשנת תקצ"ב (ולא בתר"י) לאביו הרב יעקב. מתרי"ד אב"ד טרווה־וולוסקה יותר משש שנה. בכפרו הנידח והמרוחק מעורקי התחבורה היה שקוד על התורה ועל העבודה. נחשב כבעל מדרגה גדול, ואף נתנו לו פתקאות כאדמו"ר. נסע כמה פעמים כאברך אל השר שלום, וחיבה יתירה נודעה לו מהצדיקים רבי חיים מצאנז ורבי אליעזר מדזיקוב. רבי צבי מליסקא ורבי יחזקאל

משינאווא היו מידידיו הנאמנים. במלחמת העולם הראשונה ברח לפראג, ואז נשרפו כל כתביו בהלכה ובקבלה. כמה מהערותיו בקבלה על ספר שערי גן עדן נדפסו בראש שו"ת אביר יעקב. תשובות אליו בשדה יצחק, ג, ואביר יעקב, א. כן הוא מובא כמה פעמים בשואל ומשיב. בתום המלחמה שב לעיירתו, ונפטר ביום י"ב אלול תרפ"א. זמן קצר לפני־כן חתם על קול קורא לטובת כולל גליציה חיבת ירושלים. בטעות נדפס שם ששם משפחתו בערינברוד, וצ"ל: בר"י אב"ד בראד.

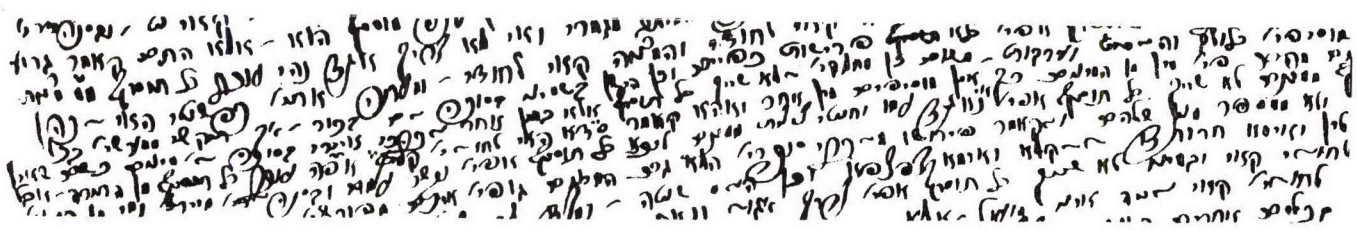

חידושים בכתב ידו של ר' אברהם ישכר בר אביגדור בהיותו כבן תשעים

בזיווג ראשון היה חתנו של רבי מנחם מנדל הורביץ מלינסק, ב"ר אברהם חיים, ב"ר נפתלי מרופשיץ. כמה שנים היה סמוך על שולחנו בלינסק. מזיווג זה נולדו לו חמשה בנים ובת. הבכור רבי חיים נפתלי צבי שפירא האדמו"ר מקלושין שליד וורשא, נספה עם יותר ממאה נפשות ממשפחתו בשנת ת"ש בהיותו בן למעלה משמונים הי"ד. בזיווג שני נשא את חיה רחל בת הרב דוד גלר, הובלה מדרוהוביטש לבלזיץ בחודש תמוז תש"ב הי"ד. ממנה נולדו לו בניו ר' יעקב ור' דוד, ובתו שרה אשת ר' מנחם מנדל פרנקל מדינוב. היא ובעלה נספו בתש"ב בדוברומיל הי"ד.

אהלי שם, 401.

ר' דוד ב"ר אברהם ישכר בר **אביגדור**
מאנדריכוב (תרנ"ח—תש"ג)

נולד ביום כ' תשרי תרנ"ח לאביו הרב אברהם ישכר בר. היה תלמידם של אביו ואחיו ר' יעקב, ונסמך להוראה מהרב אליהו קלצקין מלובלין ומהרב אריה ליב ברודא. מגיל י"ד כתב מאמרים בעתונים, ופרסם באידישעס טאגבלאט הלבובי ואידישע שטימע הוורשאי. על הפילי־טונים שלו חתם: רודגיבא, הצורה ההפוכה של שמו. בפרוץ מלחמת העולם הראשונה ברח עם הוריו לפרג, והיה שם מבאי ביתו של הרב חיים ברודי. בהשפעתו השתלם גם בלימודי חול ו־בציור. כמה חדשים ישב בבית סוהר על הש־תמטות מהצבא. אחרי המלחמה שב לגליציה, וגר עד תר"ף בצאנז חדש אצל אחיו. נשא את

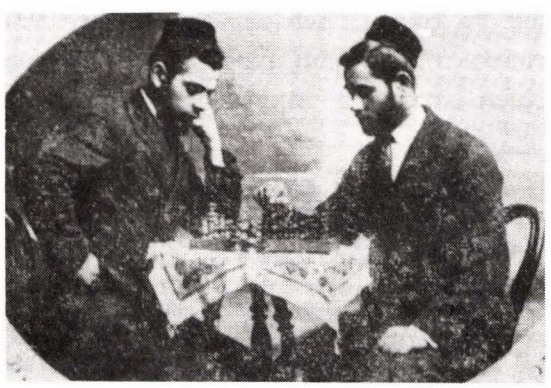

משחק שחמט עם מנחם אלדובי מסנוק

מאטעל ממשפחת אולינג בסנוק, ועבר לגור שם, עד שעקר בתרפ"ג לדרוהוביטש אל אחיו. פתח חנות ספרים וכלי קודש, והוציא לאור שבועון ביידיש. בכל מקום בואו עמד בראש המזרחי,

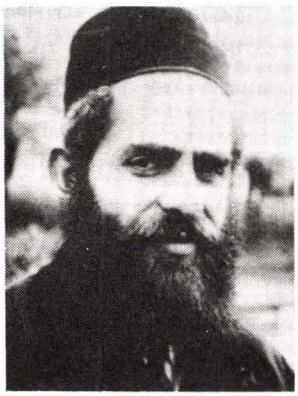

ופעל רבות בהרבצת תורה ובעסקנות ציונית דתית. פעילותו קבלה תנופה רבה, משנתקבל בתרפ"ה כרבה של אנדריכוב. מלא במסירות את תפקידו כרב ומחנך, והכניס לקהילתו רוח ציונית. היה נשיא תנועת תורה ועבודה בגליציה המערבית, וממיסדי השומר הדתי. השתתף מטעם המזרחי בועידות ארציות ועולמיות, וב־קונגרס הציוני בג'נבה בתרצ"ט. נמנה על מורי ומנהלי בית הספר תחכמוני בקראקא. התקבל כרב במושב שדה יעקב, והתכונן לעלות לארץ. בכתובים היה לו חיבור על רבי יהודה הלוי, ספריו ושיריו. עם כניסת הנאצים ברח לדרוהו־ביטש, וניהל שם יומן מאורעות מפורט. התחיל לכתוב ספר לימוד לנוער על המצוות, המפרט בשפה בהירה את פרטי הדינים של המצוות הנוהגות בזמן הזה. בתש"א ראוהו בלבוב עובד ביום כפועל בבית חרושת, ובערב רץ למסור שיעורי תורה. משם עבר לטרנוב, בה נספה עם אשתו בראש השנה תש"ג (ולא בגיטו ורשה). מאוחר יותר נהגו בדרוהוביטש שני בניו: אב־רהם ישכר ושלמה זלמן הי"ד. אחיו השיב לו באביר יעקב, יב.

גאולה בת יהודה, אנציקלופדיה של הציונות הדתית, א, 7—9; הלל זידמן, אלה אזכרה, ג, 187—192, אישים שהכרתי, 129—135; ספר זכרון לקהלות דובויצה, אמדרי־כוב, 254—258, 261, 274—275; ספר סאנוק, 115, 605.

DAWID AVIGDOR
RABIN
W ANDRYCHOWIE.

דוד אביגדור
רב ואבדק"ק
אנדריכוב. מזון קראקא ומזון בוגלף

ב"ה אנדריכוב, יום עשרה משנה שנת תשל"ו Andrychów, dnia

שלום רב המסורל באפריקה הדרומית ונ"ע.

אשר בקשתו לשלוח לו את אחד מספרי-הדרוש שלי, אני שמח מאד לעשות זאת, ולהלן אודות הספרים שיש בידי:

הנה עוד לפני המלחמה העולמית הראשונה, בהיותי בישיבה בקראקא, הוצאתי לאור חלק ראשון של ספרי "דברי דוד" על התורה, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שני של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלישי של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק רביעי של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמישי של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ששי של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שביעי של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמיני של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשיעי של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשירי של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אחד עשר של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שנים עשר של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושה עשר של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעה עשר של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמישה עשר של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שישה עשר של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעה עשר של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונה עשר של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעה עשר של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשרים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשרים ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשרים ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשרים ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשרים וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשרים וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשרים ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשרים ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשרים ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשרים ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושים ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושים ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושים ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושים וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושים וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושים ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושים ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושים ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושים ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעים ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעים ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעים ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעים וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעים וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעים ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעים ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעים ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעים ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמישים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמישים ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמישים ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמישים ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמישים וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמישים וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמישים ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמישים ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמישים ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמישים ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שישים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שישים ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שישים ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שישים ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שישים וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שישים וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שישים ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שישים ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שישים ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שישים ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעים ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעים ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעים ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעים וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעים וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעים ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעים ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעים ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעים ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונים ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונים ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונים ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונים וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונים וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונים ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונים ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונים ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונים ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעים ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעים ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעים ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעים וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעים וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעים ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעים ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעים ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעים ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאה ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאה ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאה ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאה וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאה וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאה ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאה ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאה ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאה ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאתיים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאתיים ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאתיים ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאתיים ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאתיים וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאתיים וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאתיים ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאתיים ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאתיים ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק מאתיים ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלוש מאות של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלוש מאות ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלוש מאות ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלוש מאות ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלוש מאות וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלוש מאות וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלוש מאות ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלוש מאות ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלוש מאות ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלוש מאות ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבע מאות של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבע מאות ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבע מאות ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבע מאות ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבע מאות וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבע מאות וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבע מאות ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבע מאות ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבע מאות ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבע מאות ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמש מאות של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמש מאות ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמש מאות ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמש מאות ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמש מאות וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמש מאות וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמש מאות ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמש מאות ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמש מאות ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמש מאות ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שש מאות של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שש מאות ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שש מאות ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שש מאות ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שש מאות וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שש מאות וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שש מאות ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שש מאות ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שש מאות ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שש מאות ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבע מאות של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבע מאות ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבע מאות ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבע מאות ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבע מאות וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבע מאות וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבע מאות ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבע מאות ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבע מאות ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבע מאות ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונה מאות של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונה מאות ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונה מאות ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונה מאות ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונה מאות וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונה מאות וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונה מאות ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונה מאות ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונה מאות ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונה מאות ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשע מאות של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשע מאות ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשע מאות ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשע מאות ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשע מאות וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשע מאות וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשע מאות ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשע מאות ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשע מאות ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשע מאות ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלף של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלף ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלף ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלף ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלף וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלף וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלף ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלף ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלף ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלף ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלפיים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלפיים ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלפיים ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלפיים ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלפיים וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלפיים וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלפיים ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלפיים ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלפיים ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק אלפיים ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושת אלפים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושת אלפים ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושת אלפים ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושת אלפים ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושת אלפים וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושת אלפים וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושת אלפים ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושת אלפים ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושת אלפים ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שלושת אלפים ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעת אלפים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעת אלפים ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעת אלפים ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעת אלפים ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעת אלפים וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעת אלפים וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעת אלפים ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעת אלפים ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעת אלפים ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ארבעת אלפים ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמשת אלפים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמשת אלפים ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמשת אלפים ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמשת אלפים ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמשת אלפים וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמשת אלפים וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמשת אלפים ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמשת אלפים ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמשת אלפים ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק חמשת אלפים ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ששת אלפים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ששת אלפים ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ששת אלפים ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ששת אלפים ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ששת אלפים וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ששת אלפים וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ששת אלפים ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ששת אלפים ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ששת אלפים ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק ששת אלפים ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעת אלפים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעת אלפים ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעת אלפים ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעת אלפים ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעת אלפים וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעת אלפים וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעת אלפים ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעת אלפים ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעת אלפים ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שבעת אלפים ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונת אלפים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונת אלפים ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונת אלפים ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונת אלפים ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונת אלפים וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונת אלפים וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונת אלפים ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונת אלפים ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונת אלפים ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק שמונת אלפים ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעת אלפים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעת אלפים ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעת אלפים ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעת אלפים ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעת אלפים וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעת אלפים וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעת אלפים ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעת אלפים ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעת אלפים ושמונה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק תשעת אלפים ותשעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשרת אלפים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשרת אלפים ואחד של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשרת אלפים ושנים של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשרת אלפים ושלושה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשרת אלפים וארבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשרת אלפים וחמישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשרת אלפים ושישה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשרת אלפים ושבעה של הספר, ובו דרושים לשבתות ומועדים, ואחרי המלחמה הוצאתי לאור חלק עשרת אלפים ושמונה של הספר,

לכבוד
מר אברהם שפירא
רחוב הגפן 12
תל אביב

אדוני היקר,

הנני מתכבד לפנות אליך בבקשה לקבל את התפטרותי מתפקידי כמנהל בית הספר "אור חדש" בעיר נווה מדבר, החל מיום 1 בספטמבר 1955.

שנים רבות חלמתי על יום זה, אך כעת, כשהוא מגיע, אני מוצא את עצמי מהסס. בית הספר הזה הוא לא רק מקום עבודה עבורי; הוא הפך לחלק מזהותי. כאן למדתי להיות מחנך, כאן טעיתי ולמדתי מטעויותי, וכאן זכיתי לראות תלמידים שהגיעו אלינו ביישנים וסגורים על עצמם הופכים בהדרגה לבני אדם בטוחים ומלאי סקרנות.

אני מבקש להודות לך על האמון שנתת בי כאשר הצעת לי את התפקיד לפני שש עשרה שנים. באותה עת הייתי צעיר מאוד, ללא ניסיון ניהולי כלשהו, ואני יודע שלא היית חייב להסתכן בי. על כך אני אסיר תודה.

אני מבקש להמליץ בפניך על מר יוסף גולדברג, המורה הוותיק במקצועות המדעים, כמועמד ראוי לתפקיד המנהל. יוסף מכיר את בית הספר מכל פינה, את התלמידים ואת ההורים, ויש לו את הכבוד והסמכות הדרושים כדי להוביל את המוסד בשנים הקרובות. אני מאמין כי תחת הנהגתו בית הספר יוכל להמשיך ולצמוח.

אשמח לסייע בכל דרך אפשרית במהלך תקופת המעבר, ולהיות זמין לכל שאלה שתעלה.

בברכה,
דניאל רוזנפלד

ר' יעקב אביגדור
מפודקמין וברודי (תק"ס–תרמ"ה)

נשא את בתה של אחותו הגדולה חיינה אוסטרזצר מאודיסה, והיה סמוך על שולחנה. בשנת תק"ץ לערך עבר לברודי לכהן כאב"ד פודקמין הסמוכה, ועל שמה נקרא. למד בצוותא עם רבי שלמה קלוגר, והוציא לאור את ספריו הראשונים עם מפתחות והגהות. בהקדמת שו"ת טוב טעם ודעת ח"א משתבח המחבר שהספר הוטב בעיני ר' יעקב, ובשנת תרכ"ו המליץ עליו

מכתבו של ר' יעקב אביגדור אל המהרש"ק משנת תרכ"ג, אימתי למול את נכדו בן בנו של ראי"ב. תשובת המהרש"ק וחתימתו בשולי המכתב

שיתקבל כמ"מ ודומ"ץ בברודי. מתרכ"ט מלא את מקום המהרש"ק כראב"ד, לפי צוואתו שיעדיפו אותו על פני בנו ר' אברהם בנימין. הרביץ תורה לתלמידים רבים, והרב שלום שכנא טשרניאק שנכנס אליו בילדותו, מעיד בזקנותו בהסכמתו לשו"ת אביר יעקב: ונהירנא אשר נבהלתי אז מראות פניו, וצורתו חקוק בלבי, כי תורתו וחכמתו האירו מפניו. נפטר ביום כ"ז ניסן תרמ"ה, והניח אלמנה ויתומים בחוסר כל. ילדיו: ר' אברהם ישכר בער אב"ד טרווה וולוסקה; ר' שלום שבתרע"ב השיב לו לברודי בשו"ת ציון לנפש חיה, עז; אשת הרב משה באב"ד אב"ד מיקוליניץ; אשת הרב דוד יהודה לוין אבי ר' נתן חתנו של מהר"י שמלקיס. ספרו חלק יעקב על הש"ס לא נדפס. תשובה ממנו נדפסה בשו"ע אה"ע סי' קיט, מהדורת לבוב תרמ"ו.

תשובות אליו: מחותנו, בר ליואי, ח"א, או"ח, ג וסוף כ, יו"ד דף ס ע"א; דברי חיים, ח"ב, יו"ד, נ בתרכ"ט; ובחרת בחיים, לה—לו, ע—עא, צ—צא; טוב טעם ודעת קמא, רפא, רצב, בהשמטות ריח, תניגא, ל, קיב, קפג, תליתאה, ח"א, כ, כא, קמט, קצט, ח"ב, רמח; שדה יצחק, כ; שואל ומשיב, תליתאה, ח"א, צד, קב; שירי טהרה, דף צד ע"א, קט ע"א; שערי בנימין, מא בתרל"ד.

העברי, כא, רח; הרב יוסף בן־ציון באב"ד אב"ד מיקוליניץ, מליצי אש, א, סיון, קנג.

ר' יעקב ב"ר אברהם ישכר בר **אביגדור**
מדרוהוביטש ומקסיקו (תרנ"ו—תשכ"ז)

נולד ביום כ' אדר תרנ"ו לאביו הרב אברהם ישכר בר. למד אצל אביו, וכבר בגיל בר מצוה שלח את חידושיו לכתבי־עת תורניים, במיוחד לאהל מועד. נסע ללמוד בסנוק אצל הרב דים, בפשמישל אצל הרב מייזלש, בברטש אצל הרב יעקב יצחק בלנדויין, וכן אצל בן דודו הרב צבי ריכטר. שני רבותיו הראשונים הסמיכוהו להוראה, וגם ר"מ אריק, רא"מ שטיינברג ור"ד הורביץ מסטניסלב. שהה בחצר קרובו האדמו"ר מבלז ובחצר האדמו"ר מבלזוב, והיה לבוש בגדי משי כחסיד. בהיותו בגיל ט"ז מינהו אביו כרב צעיר בטרווה, להיות לו לעזר בעת זקנותו.

בשנת תרע"ד נשא את רעכיל בריינדל בת הגביר ר' נפתלי צבי הורביץ מצאנז — ב"ר אברהם חיים מלנצוט, ב"ר נפתלי צבי מלינסק,

ב"ר מנחם מנדל, ב"ר אברהם חיים, ב"ר נפתלי צבי מרופשיץ —, נספתה בדרוהוביטש ביום ז' סיון תש"ג הי"ד. בפרוץ המלחמה ברח למרינבד, ומיד כשנתאפשר לו שב לצאנז לבית חמיו. ישב באהלה של תורה, והכשיר עצמו לרבנות ברמה גבוהה. בו בזמן השתלם גם במדעי המתימטיקה, פילולוגיה וספרות, ולמד את השפות: יונית, רומית, רוסית, צרפתית, אנגלית וספרדית. סיים בהצטיינות את הגימנסיון המקומי. בשנת תר"ף בהיותו בן כ"ד נבחר כרבה של העיר דרוהוביטש, ומתרפ"ח נכללה גם בוריסלב בתחום כהונתו. מצודתו היתה פרושה על שמונים ישובים, בהם גרו כחמישים אלף יהודים. היה אהוב על קהל עדתו, ומשום כך דחה את הצעות הרבנות של טשנסטוכוב, וולוצלבק, פשמישל, לומזה ולבוב תוך העיר.

בשנות השואה נשאר בקהילתו, ושתה את כוס היסורים במלואה. לנגד עיניו הושמדו רבבות בני עדתו, ותכופות נזקק להכרעות קשות בהלכה ובחיי היום־יום. שנתיים עבד ככורך ספרים. כביבליופיל נלהב לא יצא להסתתר בבונקר,

לפני שקבר במרתף ביתו את ספריתו הגדולה שמנתה כרבבה כרכים. כשנתגלה מחבואו ע"י כלבים, הועבר בתש"ד למחנה העבודה בפלשוב.

ביום השחרור

משם נלקח למחנות גרוסרוזן ובוכנולד, ובעת השחרור היה כחוש וחולה. נתמנה כרב צבאי לצבא הפולני, ונסע בשליחות ועד ההצלה מ־מחנה למחנה.

באייר תש"ו הגיע לארה"ב דרך בלגיה ולונדון, כשהוא שבור ורצוץ מכל הקורות אותו. כאן נשא את חוה בת ר' מרדכי שפירא מברטש וגרשה. כהן כרב ביכ"נ חובבי תורה בברוקלין, ור"מ בישיבת רבי שלמה קלוגר. נבחר לרבנותה של בואנוס איירס, אך זו לא יצאה אל הפועל. רק בתש"י בא אל המנוחה ואל הנחלה, משעבר למקסיקו כרבה של קהילת נדחי ישראל. בבי־קוריו בארץ נתקבל כרב ביכ"נ הפועל המזרחי בצפון תל־אביב, והתכונן לעלות ולהשתקע. נפטר ביום י"ח אד"ב תשכ"ז, וקהילתו הקימה אהל על קברו. בנותיו חנה גיטל ושינדל נספו בתש"ד בשטוטהוף הי"ד. בניו ר' יצחק חיים ור' אברהם ישכר בר (נולד בתרפ"ט, רב במקסיקו, שלושה ילדים) ניצלו.

יבולו הספרותי מסתכם בכשלושים ספרים גד־פסים, ועוד כמה בכתובים. כמו"כ פרסם מא־מרים רבים בכתבי העת, ובמיוחד ב„הצפה".

כתב בנושאי הלכה ואגדה, הגות ועיון, בשפות עברית, יידיש, פולנית, גרמנית וספרדית. חיבוריו: **תורת התלמוד** א—ג, דרוהוביטש תרפ"ח. הופיע תחילה בפולנית, ואח"כ בעברית ובגרמנית. על דרך ונחיצות עבודתו כתב תשובה שנונה לד"ר לוי פרוינד מלבוב, בשו"ת אביר יעקב, סא.

חלק יעקב א—ב, פיעטרקוב תרפ"ט. בח"א ל"ז פלפולים בדרך חידוד, ובח"ב כמה דרשות ונאומים, כשבראשם עשרה מכתבי תורה שהח־ליף עם גאוני הזמן. מהדורה שניה נדפסה בניו־יורק תש"י, ובה מסביר בהקדמתו את עמידת היהודים בזמן השואה. נספחים למהדורה זו: הספרים איה סופר וקול יצחק, קובץ **תחית יעקב** מחידושיו אחרי השואה, תשובותיו אל גאוני הזמן בהיתר עגונות ועוד, הערותיו על ספרי

רב צבאי אחרי המלחמה

הלכה חדשים. בספרו אביר יעקב, לו, תשובה להערות ששלח לו על הספר ר' אביגדור מער מלודז, חתנו של בעל „דברי מלכיאל".

שו"ת **אביר יעקב** א–ב, פיעטרקוב תרצ"ד, ודפוס צילום בניו־יורק תש"ט עם הקדמת תול־דותיו. ההסכמות הן מאחיו מקלושין, מהגאונים חבצלת השרון וצור יעקב, ר' שמעיה שטיינברג, רש"ש טשרניאק, ודודו הרב יעקב שלום הרציג.

מחוץ לגליציה השיב למקומות: **הרובשוב** – הרב יוסף ורטווים (כ); **זדונסקה וולה** – הרב אליעזר ליבשיץ (נד);

לובלין – הרב אליהו קלצקין (יא, טו); **לודז** – נכדי אחיו מקלושין (מה); **מיר** – ר' יוסף פנחס לוינזון בישיבה (יד); **קוטנא** – הרב יצחק יהודה טרונק (טז); **קיש קרש** ליד פסט – הרב דוד לבלוביטש (לה – הערות על ספרו דיבובי חן); **קלושין** – אחיו (ו); **קליש** – הרב יחזקאל ליבשיץ (ד).

שו"ת **השיב יעקב** נדפס בפיעטרקוב תרצ"ט, ואבד כליל. נכללו בו קונטרס על חידושי רבנו חיים הלוי, וקונטרס על הספר אגלי טל.

איה סופר הספד על הרב אח"ד סופר, בוריסלב תרצ"ז, ושוב בתוך חלק יעקב, תש"י.

RABINAT ŻYDOWSKIEJ GMINY WYZNANIOWEJ W DROHOBYCZU.

משרד הרבנות

יעקב אביגדור
אב"ד

דק"ק דראהאביטש והגליל יצ"ו
ודק"ק באריסלאוו והגליל יצ"ו
חברי ן זאב וואלף ניססענבוים ראב"ד
הביד"צ שלום לאבין דו"מוץ.

בית דין־צדק
דק"ק
דראהאביטש והגליל יצ"ו

RABIN
JAKÓB AVIGDOR
W DROHOBYCZU
UL. KOWALSKA 11.

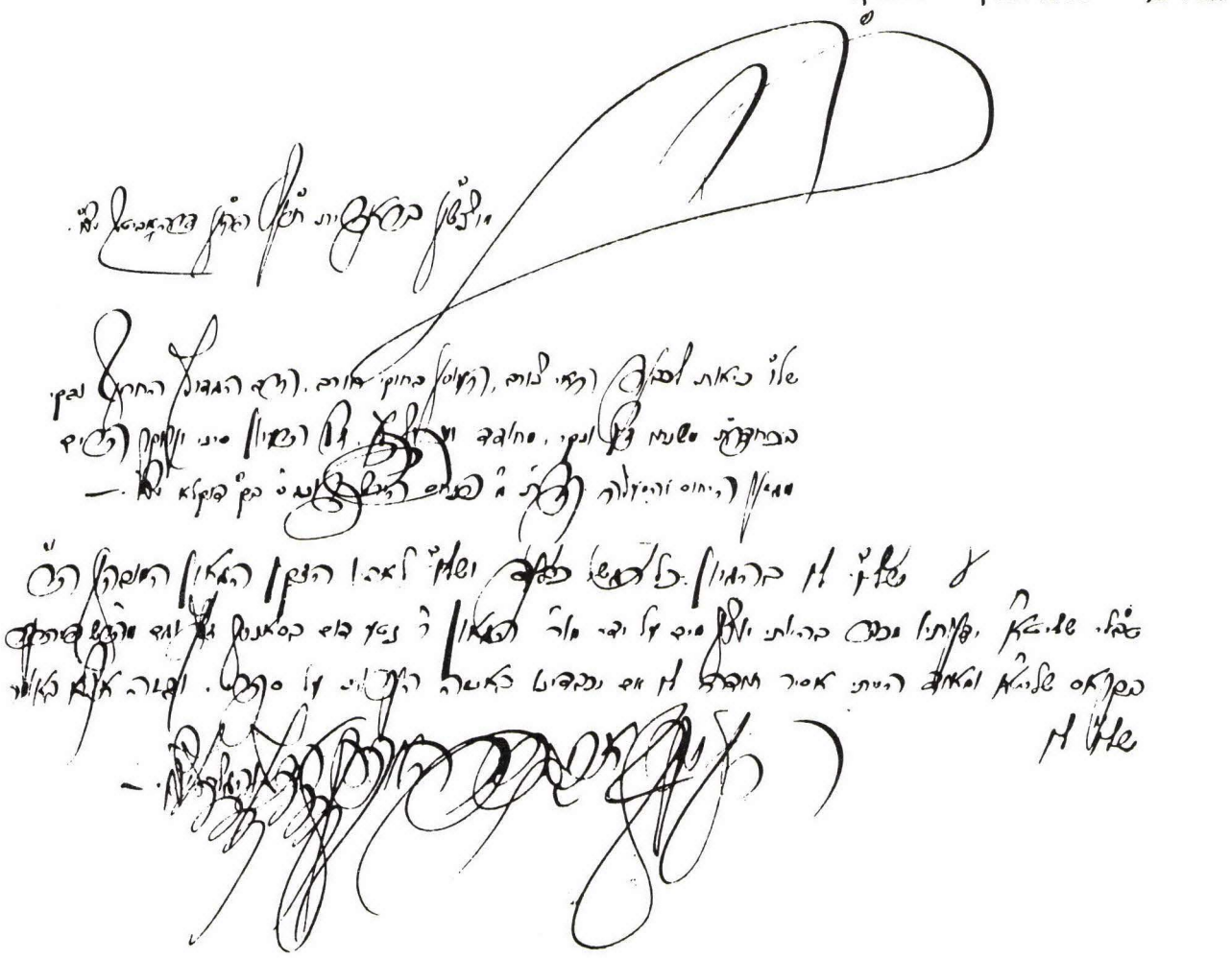

על השחיטה בפולנית בתרצ"ט, ועוד כמה קונטרסים קטנים בהלכה. לא נדפסו חיבורו הגדול על שו"ע או"ח, ופירושו על מורה נבוכים להרמב"ם.

בשנת תרצ"א קיבל מאוניברסיטת לבוב תואר דוקטור לפילוסופיה ואורינטליסטיקה, על חיבורו בפולנית **המטפיזיקה בחכמת ישראל** והשפעתה על הפילוסופיה החדשה. הוא לא ביקר בהרצאות, רק נבחן בע"פ, גם בשפות עברית, ערבית, ארמית וסורית. בפולנית הדפיס בתרצ"ג קובץ **האמונה והפילוסופיה**, בתרצ"ה **הרמב"ם ושיטתו בפילוסופיה** — הופיע במקסיקו בספרדית בשם הרמב"ם, חייו וספריו —, ובתרצ"ח **תורת הלשון**. על חיבוריו המדעיים חתם: ד"ר י. רודגיבא.

במקסיקו חיבר י"ח ספרים בעברית, ביידיש וב־ספרדית: **השכל וידוע** על המועדים ושבתות השנה, ח"א בתשכ"ב, ח"ב בתשכ"ג, וח"ג בתשכ"ד; **על הלוח היהודי** בספרדית; **קול יעקב** לחנוכת ביהכ"נ בפולנקא; **שבכתב ושבעל פה** עה"ת, ח"א: בראשית־שמות, ח"ב: שמות־ויקרא, ח"ג: ויקרא־דברים, עברית ויידיש, תשי"ז—תשכ"ב; **חזון היהדות** א—ב, תשי"ט—תשכ"ז, בספרדית; **האמונה הנוצרית לאור ההלכה היהודית**, מאמרים לרגל ביקור האפיפיור בארץ, נדפסו ע"י בנו בתשכ"ד; **מסות ומחקרים; מקדש מעט**, דרשה לחנוכת ביהכ"נ גערזאן של הקהילה האשכנזית „נדחי ישראל", תשכ"ה; **מחשבה ולשון**, דרשות ביידיש לשבתות השנה; על האשה היהודית ביידיש: **די יידישע פרוי** בתש"ך; **רעיונות של התורה** בספרדית; **תורת התלמוד** א—ב; **הגיון יעקב** ח"א, דרשות ביידיש; **השבת ערכה וקדושתה**, יידיש וספרדית; **מול בעיות הדור** — עיונים ומחקרים, א—ב, תשכ"ו—תשכ"ז; **התלמוד** בספרדית.

תשובות אליו: אמרי דוד, ח, סג, קטז בתרפ"ח—תרפ"ט; אמרי שפר, יח, בתרצ"ב; דובב מישרים, ח"ג, קלב (תשובת ר"נ ויידנפלד אליו מתרפ"ט); צבי לצדיק, יד; צור יעקב, ח"ב, יא.

תולדות אנשי שם, א, 1; מי ומי בעולם היהודי (אנגלית), 1965, 41; הצפה, כ"ג וכ"ו אד"ב, ח' אייר תשכ"ז, י"ט אדר תשכ"ח עם תמונתו, י"ח אד"ב תש"ל; בנו, המאור, קעז, 27—28, קצו, 25—26; ר"א פיצניק, אור המזרח, נט—ס, 83—85; מאיר וונדר, מאיר עינים, א, 875.

ר' יצחק חיים ב"ר יעקב אביגדור

מבוריסלב והרטפורד (תר"ף—

נולד ביום י"ח אב תר"ף לאביו הרב יעקב. את דרשת הבר מצוה נשא בדרוהוביטש בבית הכנסת „עושה חסד". היא נדפסה שם בתרצ"ג בספר

קול יצחק, צולם מחדש בתוך ספר חלק יעקב, תש"י. נסמך לרבנות, ומתרצ"ט סייע לאביו ברבנות בוריסלב. למד פילוסופיה באוניברסיטת לבוב. בשנות הזעם שתה מכוס התרעלה, ועשה חמש שנים במחנות ריכוז לרבות מטהאוזן. אחרי השחרור עסק בהצלת ושיקום ילדים יהודים בארצות מערב אירופה. היגר בתש"ח לארה"ב, ונתמנה כמנהל ישיבת מהרש"ק, והישיבה האקדמית של לונג איילנד. מתשט"ו רבם של בתי הכנסת המאוחדים בהרטפורד שבקונטיקוט. נשיא המזרחי במדינתו, וממנהיגיו בארה"ב. חבר הנהלת ועד הרבנים בניו אינגלנד. בתשל"א קיבל

תואר דוקטור מאוניברסיטת דרום פלורידה, על עבודתו: הפילוסופיה היהודית בהגותו של שפינוזה.

ביום השיחרור (חמישי משמאל)

נשא בתש"ט את אסתר בת גיטל הורביץ, ונולדו להם: ר' דוד מוסמך ישיבת תורה ודעת ורב בברוקלין; מרדכי מנחם; מאיר; יעקב.

באנטוורפן נדפס ספרו טרערן נישט פארטריקנטע, שירים ביידיש. ספרו הראשון באנגלית: עשר בשביל שנים; דרשות למועדי השנה, ניו־יורק תשכ"א. אחריו באו: שש סיבות מדוע עליך לאכול כשר, ותקליט „הכל בסדר" — שירים ודברים ליל הסדר. בתשל"ו הדפיס בניו־יורק את ספרו **מן המצר למרחב,** או מבית הסוהר אל הבמה, הכולל באנגלית את דרשותיו מכל השנה וסיפורים מימי השואה, לרבות חומר חשוב לתולדות קהילת דרוהוביטש עם תצלומים.

מי ומי בעולם היהודי (אנגלית), 1965, 40.

אבן

ר' צבי אבן

מו"ץ פידבוש. בתרנ"ב השיב לו בבית יצחק, יו"ד, ח"ב, קסה.

ממשפחתו הוא כנראה הסופר יצחק אבן, מיסד בית־הספר העברי הראשון בגליציה. נולד ברוזוודוב ביום כ"ה כסלו תרכ"ב, גר בבוריסלב ובלבוב, היגר לארה"ב בתרס"ט, ונפטר בוינה ביום ט"ז אדר תרפ"ה. כתב במחזיקי הדת, המגיד ודער טאג, וחיבר: פון דער גוט אידישער וועלט, פונ'ם רבי'נס הויף ועוד.

אבנד

ר' מנחם מנדל שלמה (מנדלי) ב"ר צבי **אבנד**
מנמירוב (תר"ח—תרס"א)

נולד בשנת תר"ח לאביו ר' צבי. היה מתמיד גדול בעיירתו ובפשמישל, ולמד בילדותו עם רבי ישכר דב מבלז. כל שנה סיים ד' חלקי שולחן ערוך, ובמשך עשרים שנה למד מסכת חולין. כהן למעלה משלושים שנה כרבה של נמירוב. בגלל פקחותו ויראתו התפרסם בכל גליציה, ונקרא תכופות לבוררויות בסכסוכי רבנות בקהילות. נפטר ממחלת הטיפוס ביום ט"ו סיון תרס"א, ונספד ע"י רבני לובטשוב ויברוב. בני קהילתו שהעריצוהו הקימו קרן לתמיכת אלמנתו ריזל ויתומיו, ואחת מבנותיו נישאה לרבי משה טויב. בקרן תמך גם תלמידו הגביר יעקב הירשפלד מפרמיסלא. כבר בחייו שאף להדפיס את חידושיו, ובמיוחד אלו שעל מסכת חולין, אך רק כעבור עשרות שנים עלה הדבר בידי בן בתו רבי מנחם שלמה טויב האדמו"ר מקאלוב. בשנת תש"ל הדפיס בברוקלין את הספר **עבודת משא,** על כל עמוד ממסכת חולין עד דף נד ע"א, וסיפח לו כחלק שני את ספרו שלו: חקל תפוחין על התורה.

תשובות אליו: ביו"ד יצחק, או"ח, יב, לו, קונטרס אחרון בסוף יו"ד ח"ב, ה, אה"ע, ח"ב, כג, עו בשנים תר"ל—תרמ"ה לפשמישל; שו"ת רמ"ע, ח"א, יו"ד, מא בתרל"א; שו"ת מהרש"ם, ח"א, ל, קפז, ח"ג, לב בתרנ"ח. השתתף באהל מועד (קמלהאר), תרנ"ח.

בן עירו חיים צבי, מחזיקי הדת, כ—כז סיון תרס"א.

ר' נפתלי אריה ליבוש אבנד
מנמירוב (תק"ס•—תר"ל•)

אב"ד נמירוב. תשובה אליו בשו"ת דבר משה, ח"א, לב. בנו ר' צבי נפטר בצעירותו, והניח בן ר' מנחם שלמה שמלא מתר"ל לערך את מקום זקנו כרבה של נמירוב. כמה מחידושיו משנת תר"ד, נדפסו בסוף ספר עבודת משא של נכדו.

אבנר

ר' פיביש אבנר
מלבוב (תרט"ז—תרס"א)

נולד בשנת תרט"ז במשפחה אמידה. הצטיין בעירו לבוב בנדיבות לבו, ועשה טוב וחסד לרבים. כשחברת „מחזיקי הדת" נחלשה אחרי פטירת רבי שמעון סופר, חיזק את מוסדותיה, והוציא לאור את העתון „קול מחזיקי הדת". במאמריו לחם בקנאות את מלחמות השם, והיה מטרה לחיצי יריביו. עכ"ז היתה אישיותו מכובדת גם אצל המשכילים, בגלל מידותיו התרומיות.
חיבר ספר **דברי ימי ישראל** ברוח המסורת. ח"א מבריאת העולם עד גלות נבוכדנצר, וח"ב עד מות יהודה המכבי נדפסו בלבוב תרנ"ט, ח"ג עד מלוכת הורדוס בתר"ס, וח"ד עד חורבן בית שני בתרס"ב. בלכתו ברחוב ביום כ"ד סיון תרס"א נפל ונפטר משבץ, בהניחו אשה וילדים. נספד ע"י ת"ח אחד ליד ביהכ"נ חדשים, מהר"י שמלקיס ליד ביהכ"נ הגדול, וידידו ר"צ בראזער בבית העלמין. חתנו ר' יהושע צבי וילף המשיך בהוצאה לאור של „קול מחזיקי הדת".
מחזיקי הדת, כ"ז סיון תרס"א, 2; המגיד לישראל, י, 260.

אברבוך

יחוס המשפחה הגיע לבעל סמיכת חכמים והמהר"ל.

ר' יהודה ליב ב"ר ישראל **אברבוך**
מקוסוב (תק"י•—תק"ע•)

חתנו של הגביר ר' שאול מהורודנקה, שהחזיקו עשר שנים על שולחנו. שם נולדו לו הבנים נתן, ישראל ונפתלי־שמואל. כשנפטרה אשתו, נשא את בתו של הרב שמואל שינדלינגר. שימש כראב"ד הורודנקה מתק"ל לערך עד סוף תקנ"א, ואח"כ עלה על כס רבנות קוסוב, על מקום אביו הרב ישראל שנפטר בקוצר שנים. בשנת תקס"א היה רב בטורטשין, ואח"כ בתקס"ז—תקס"ח בוישניוביץ (ר' חיים ברודי, אשכול, א, 853). ספרו **מחוקק יהודה** נדפס בלמבורג תקנ"ב, עם הסכמות רצ"ה רוזניס, ר' יוסף הוכגלרנטר, רמצ"ה מייזלש מזולקווא, ר' מאיר מברוד, חמיו מלבוב, ר' יוסף גינזבורג מסניאטין, ובעל קצות החושן. הוא סובב על הלכות פסח, עם הפנים. נחלק לחוקת עולם בקצרה, וחוקי דעת בארוכה. בעת סיום ההדפסה הופיע ספר פרי מגדים, ואז דן מעט בדבריו. אחרי ההקדמה חידוש אחד מאביו ומחמיו. בכתובים היו לו עוד ספר שאלות ותשובות שבות יהודה, וחיבור גדול על כמה ממסכתות הש"ס. אחד מנכדיו היה הנכבד ר' משה יהודה קרסל מזבלטוב, מחשובי חסידי קוסוב (עיר ומתים, 25).

אברדם

משפחות נגידים בטרנוב ובאלטשטט. ר' שמעון מטרנוב השתתף בתרנ"ח באהל מועד, ור' חיים מעיר ישן בתרס"א.

— ○ —

ר' אברהם אבוש מרדכי ב"ר צבי הירש הלוי
מצישינוב (תקס"ט—ת"ר•)

נולד ביום י"ח סיון תקס"ט בצישינוב, לאביו ר' צבי הירש ב"ר יוסף דב בר מזמושץ חתן ר' חיים קזיס תושב צישינוב, ולאמו חנטשה בת ר' ברוך הלוי דומ"ץ בלז. מגיל שש־שבע התחנך בבית משפחת מייזלש בצישינוב. בגיל תשע עבר ללמוד בזמושץ, ומגיל י"ד נתגדל בברודי. שם למד אצל הרב יוסף מאיר רכילש, שהיה אח"כ אב"ד גלינה. זכה להתקרבות רבה מאת רבי אפרים זלמן מרגליות, והוא נתן לו מכתב תעודה חם כדי שיחפצו להתחתן בו. בגיל כ"א נשא אשה מסוקל. בגלל לחץ הפרנסה ניסה אביו לסייע לו להשיג משרה רבנית, והדפיס בזולקווא תקצ"ה קונטרס **עלה לדוגמא** מחידושי בנו בהלכה ואגדה

על הש"ס, עם הסכמת רצ"ה חיות. באותה שנה נדפס שם גם ספרו השני **שיר מחקרי חלד**, הכולל בין השאר הספדים בחרוזים על גדולי ברודי. בשער לא נתפרש שם המחבר, ורק צויין: מעשה ידי אמ"ן הלוי.

ר' אברהם אבלי
מדרוהוביטש (תק"ך*—תקצ"ה)

צדיק נסתר ומקובל, „תורני נגיד רחים ומוקיר רבנן". התפרנס כמלמד תינוקות בדרוהוביטש. רבו החוזה מליבלין פרסם את שמו, ושלח אליו את הזקוקים לישועה. בשנת תקנ"ד הדפיס בלמ־בורג את הספר אוהל יעקב, **של חתנו הרב יוסף יעקב** ב"ר אליעזר ליפא אב"ד אלסק. נפטר בשנת תקצ"ה. בגלל הצנזורה נסע אז בנו ר' ישעיה לרוסיה להדפיס שם את כתבי אביו בקבלה, ואף השיג הסכמות מרצ"ה מזידיטשוב, בעל ישועות יעקב, ישמח משה ועוד, אלא שהם אבדו בדרך. הכתבים עברו אל בתו חיה שרה, ורק בשנת תרכ"ט עלה בידי בעלה ר' יקותיאל זלמן ליב הכהן מדרוהוביטש, להדפיס בלבוב את הספר **באר אברהם** על תקוני הזוהר. לספר מס־כימים: השואל ומשיב; הרב אליהו הרושובסקי מדרוהוביטש; הרב יוסף משה טייכר תלמיד בן המחבר (מוסר נפלאות בשם הריש דוכנא של המחבר, על עיסוקו בלילה בשמות הקדושים); מהרי"א מזידיטשוב; מהרי"א מקומרנא; רבי יחזקאל משיניבה. המהרי"א מקומרנא כותב בהסכמתו בין היתר: בא לפני ש"ב נכד דודי ר' זלמן ליב... ובידו חיבור שחיבר אבי זקנו איש אלקים קדוש ונורא מפליא פלאות... תורת אמת היתה בפי קדוש הזה פלאי פלאות... אין בו דמיונות... ואין בו שום דבר קטן שלא יהיה מיוסד על הקדמות מרן האר"י... ובאמת אי אפשר בעולם לחבר חיבור קדוש כזה אם לא שהשכינה שורה עליו, ושיהיה לו השגה גדולה והתגלות... וכבר בימי חורפי היה זה הספר לפני עיני מו"ר דודי... רבינו צבי מזידיטשוב... וכשבא למראה עיניו זה החיבור, היה מתמיה ומפליא הרבה על השגת המחבר הזה, ושבח אותו לפני תלמידיו הרבה, ואמר שבעיניו יפלא לחבר חיבור כזה...

אשכול, א, 349; נפתלי בן מנחם, בשערי ספר, 67—70, פתחי שערים, 112; יצחק אלפסי, החוזה מלובלין, רמב.

ר' אברהם אריה ליב ב"ר יהודה הלוי
מסטריזוב (תצ"ה—תקס"ג*)

נולד ביום ז' תשרי תצ"ה לאביו ר' יהודה. נשא את מירל בת ר' יעקב. היה חסיד, ונסע אל המגיד מקוזניץ. כהן מתק"ל לערך כאב"ד סטרי־זוב ובעוד קהילות, ונודע כאחד מגדולי הדור בנגלה ובנסתר. העמיד תלמידים רבים, וביניהם בן דודו רבי משה טייטלבוים. נפטר בשנת תקס"ג לערך. המסכימים לספריו קוראים לו ר' אריה ליב, ורק בהקדמתו ובהקדמת בניו נוסף השם אברהם.

לספריו בהלכה נתן את השם **דרישת ארי**, וכך גם מופיע בראשי הדפים. מהם נדפס בלמברג תקס"ד רק החלק הראשון: **אבן פינה** על כל שולחן ערוך אבן העזר, עם הפנים. בשער מודיעים המביאים לדפוס ר' יוסף ור' חיים בני המחבר, כי בשם זה היה אמור להידפס גם חיבורו על הלכות נדה משו"ע יו"ד (נדפס בסוף ספרו הבא). כמו־כן היו לו: חלק שני בשם **אותות השמים** על הלכות מילה ותפלין, שבת יום טוב וחול המועד; חלק שלישי בשם **חק ומשפט** על שו"ע חו"מ, עד סימן צ"ט בלבד, כי שם נפטר. הספר נתחבר מסוף שנת תקמ"ב עד תחילת תקמ"ו, וחלק מההסכמות קיבל בעת שרצה להדפיסו בחייו: ר' מרדכי זאב אב"ד לבוב ור' לוי יצחק מברדיטשוב בתקמ"ו; מחותנו ר' נחמן צבי הלוי עפשטיין אב"ד קאלימייא בתקמ"ט; רצ"ה רוזניש בתקס"ג (ידידי מנוער ואהבת עולם אהבתיו... מעודו לא מש מאוהל של תורה); ר' משה טייטל בוים בתקס"ט[!] (נהירנא כד הווינא טליא יצקתי מים על ידו, ושימשתי אותו בישיבה שיש בה סמיכה סמוכין לאורייתא... כל דבריו בנויים על אדני השכל והאמת... גבר בכולא בש"ס ופוסקים ובכל החכמות טבעיות לימודיות אלקיות, וכווין דרקיע **פתיחן ליה**.

נהירן ליה כולהו שבילין כשבילי דמתא ממש, ידע לשער ממש כמה טיפין בים, ובנסתר לו עשר ידות). גם בהסכמת השו"מ על הספר יש"מ כותב, שהמחבר היה תלמידו של הדרישת ארי אשר כל רז לא אניס ליה. בפנים שיר שכתב המחבר לכבוד הספר.

בשנת תקס"ה נדפס בזיטאמיר בפורמט קטן ספרו **אותות השמים**, המיוסד על ארבעת הדברים שנקראים אות. בשער כותבים הבנים ששם הספר: ארבע אותות השמים. והסכמות נתנו לחלק זה: ר' לוי יצחק מברדיטשוב בתקס"ה (ולמד תורת ה' לשמה); ר' ישראל מ"מ דקאזיניץ בתקס"ד (ומכירו הייתי לשעבר בהיותו פ"ק, וראיתי שהיה גדול בישראל); ר' משה טייטלבוים (מספרו הראשון). בהקדמת בני המחבר הם כותבים בשם היש"מ, ששמע מאביהם שנתן את השמות לספריו לפי חכמת הנסתר. ספר זה הוא בלי הפנים, וכן גם אבן פינה הלכות נדה שבסופו. בסוף ספרי מחבר מפתחות על סדר ש"ס. בנותיו: טרלא, ושפרינצא אשת ר' צבי הירש מדוקלא.

ספר סטריזוב, 8—10, 259.

ר' אברהם חיים ב"ר גדליה
מזלוטשוב (תפ"ה*—תקע"ו)

האבא ר' גדליה ב"ר בנימין זאב וולף, היה נכד ר' מרדכי ר' ליבוש'ס מזולקווא, שהיה נכדו של המהדורא בתרא, וזקנו של רבי אפרים זלמן מרגליות. כהן כראב"ד זלוטשוב בזמן הרב נפתלי הרץ סג"ל הורביץ והרב שמשון מייזלש, וחתם בלוחות עדות לטובת רבי יונתן איבשיץ. היה מבני היכלא דהבעש"ט, ונפטר ביום כ"ג חשון תקל"ז.

בנו רבי אברהם חיים נולד בזולקווא לפני שנת תפ"ו (ולא כרושמי קורותיו שכתבו תק"י). היה תלמיד המגיד ממזריטש ורבי יחיאל מיכל מזלוטשוב. כמו־כן למד אצל רבי שמלקא הורביץ, ואצל אחיו רבי פנחס שנתן לו את בתו לאשה. כשעברו עשר שנים ולא זכה להיבנות ממנה נתן לה גט פיטורין, ונשא את שרה מרים בתו של רבי ישכר בר אב"ד זלוטשוב. הילדים שנולדו לו מתו, והוא גידל את בן אשתו הרב יוסף עזריאל ביליג שנתקבל כרב בגוליגור. רבנותו הראשונה של רא"ח היתה זבורוב, ואחרי שחמיו עלה בתקנ"ג לא"י, נתמנה על מקומו בזלוטשוב. היה אהוב בקהילתו, ועסק הרבה בצרכי צדקה וחסד. כל ימיו אימץ לו את מסכת ברכות, והיה הוגה בה בכל עת. האריך ימים עד למעלה מגיל תשעים, ונפטר ביום כ"ו טבת (וי"א: שבט) תקע"ו. אהל הוקם על קברו, ויהודי העיר היו פוקדים אותו בעיקר בתשעה באב. אחותו חיה נישאה לר' יוקיל מזולקיב, נכד ר' יוקיל אב"ד ברודי בן מהר"ם מטיקטין.

ספריו: **אורח לחיים**, פירוש על התורה בדרך הקבלה והחסידות. נחשב כאחד מספרי היסוד של החסידות, ומצוטטים בו דברי גדולי הצדיקים. כבר בחייו השתוקק להדפיסו כשם טוב מבנים, אך רק שנה לאחר פטירתו נדפס בברדיטשוב תקע"ז ע"י בנו החורג. המסכימים: מחותנו רבי לוי יצחק מברדיטשוב בתקס"ו; המגיד מקוזניץ בתקס"ד; החוזה מלובלין; הרב מאפטא; הישועות יעקב (בהיותו בחיים חיותו היה כמה פעמים במחיצתי, וראיתי שכל דבריו בחזקת בדוקין); רבי חיים מטשרנוביץ; רבי מרדכי מקרמניץ. קרובו רא"ז מרגליות מוסיף להסכמתו הקדמה ותולדות, וכותב: והיה אדם גדול בתורה ובחסידות, והיה שוהה בתפלתו כמעט רובו של יום, ועסקן גדול בצדקות וג"ח, ורבים השיב מעון, והיה יודע בתעלומות חכמה וסתרי תורה. הספר נדפס שנית בלמברג תקצ"ח, ושלישית בירושלים תש"ך.

הרב יוסף עזריאל לא הספיק להדפיס את יתר הכתבים, והם עברו בירושה אל נכדו ר' צבי הירש, הגבאי של רבי אברהם יעקב מסדיגורה. רבו נתן לו הסכמה, ובה כתב שדברי המחבר בנויים על הקדמות הרב המגיד ובנו המלאך. בתרל"ג עלה בידו להדפיס בלבוב מסכת אבות עם פירוש **פרי חיים**, בצרוף הקדמה משלו. מהדורה חדשה יצאה בירושלים תשכ"ב ע"י הרב חיים שמואל רייפען, עם הוספות שליקט מספרים שונים, וחידוש המחבר שבסוף ספר ההפלאה. מהדורת צילום של הוצאת לבוב הופיעה בברוקלין תש"ל. רצ"ה ביליג הדפיס בלבוב

תרל"ג גם הגדה של פסח עם פירוש **פרי חיים.** היא חזרה ונדפסה בויען תרפ"א עם הגדת באר מים, וכן בירושלים תרצ"ו, ובמונטריאול תשכ"ח ותשל"ג. ספר חידושי המחבר על כמה הלכות ולשונות הרמב"ם לא נדפס.

שלמה בובר, קריה נשגבה, 20, 55, אנשי שם, 18 (בטעות, כי לא היה רב בלבוב) ; אשכול, א, 393 ; מליצי אש, ח"ב, חשון, קמו, ח"ג, טבת, קטו ; הרב ראובן מרגליות, לתולדות אנשי שם בלבוב, יד—טו, לפי סיני, כו, רט ; ספר קהילת זלוצ'וב, 248, 50, 117.

אברשטרק

ר' **חיים צבי** ב"ר משה **אברשטרק**
מבוריסלב (תרמ"ד—תש"ג•)

נולד בשנת תרמ"ד לאביו הרב משה. בתמוז תרס"ד נשא את בתו של רבי אברהם מרדכי ספרין מבוריסלב, ובזמן המלחמה נשאר במקומו. נסמך ממהר"י שמלקיס ומהרב יעקב גרבר ראב"ד סנוק הי"ד. בתרע"ג נתקבל כאב"ד מרי־ אמפול (מחז"ה, ז' חשון תרע"ג, 4). חבר בית הדין בבוריסלב בין שתי מלחמות העולם. נספה עם שני בניו העילויים הי"ד, שנסמכו ע"י הרב מישל אב"ד טורקא.

ר' **יצחק יהודה** ב"ר משה **אברשטרק**
מוסט (תר"ם• —תש"ג•)

נולד בשנת תר"ם לערך לאביו הרב משה, ונקרא העילוי מבילקמין. בתרנ"ט נשא את צירל בת הרב יחיאל דב מונד אב"ד מוסט, ועבר לגור שם. כל מעייניו היו בתורה, ולא פסק פומיה מגירסא. בשנפטר חמיו נתמנה בתרס"ו כרבה של מוסט, וכהן בתפקיד זה עד לשואה בה נספה הי"ד. הנהיג את כל עניני הקהילה ברבנות ובבית הדין, בו בזמן תפס ישיבה, ורבים מבני העיר היו תלמידיו. מכתבו נדפס בספר תשובה כהלכה, סו. בשנת ת"ש השיב לו מלבוב בשו"ת דובב מישרים, ז"ב, ה. בתו מלכה נישאה לר' אהרן הירביץ. הוא הורה במוסט וניצל, שבור ברוחו הגיע לפוטוליצה, במחנה רוה־רוסקה נספה הי"ד.

אהלי שם, 418 ; ספר מוסטי־וילקה, 89, 91, 289, 333, 379.

ר' **משה** ב"ר יוסף מנדל **אברשטרק**
מבילקמין (תרי"ח—תרע"ה)

נולד בטרנוב בתרי"ח לאביו ר' יוסף מנדל שהיה יד ימינו של רבי שלמה הלברשטם מבובוב, ונפטר בתרס"ה חודש אחרי רבו. למד אצל הרב נפתלי גולדברג שהשיב לו בתרל"ח בספרו בית לוי על סוגיות הש"ס דפים ח : לז. לימד את ר' יחזקאל ור' יעקב יוסף בני הרבי מרדומסק. נשא את מלכה בת הר"ר אפריל מלנצוט. נתקבל כאב"ד בילקמין, והעמיד שם תלמידים עד לפטירתו בשנת תרע"ה. ביניהם ר' שמעון בן אחותו, ור' יהושע בוימל שהשיב לרבו בשו"ת עמק הלכה, ח"א, יח. נסע אל הרבי מבלז. בשואה נספו ילדיו : ר' יצחק יהודה, ר' חיים צבי והניה הי"ד.

תשובות אליו : בית יצחק, אה"ע, ח"א, צד בתרל"ח ; הרי בשמים, תליתאה, מט.

ר' **שמעון** ב"ר אהרן **אברשטרק**
מטורנא (תרנ"ה—

נולד בשנת תרנ"ה לאביו ר' אהרן וינר מרופשיץ שגר בטרנוב, ולאמו ציונה אחותו של הרב משה

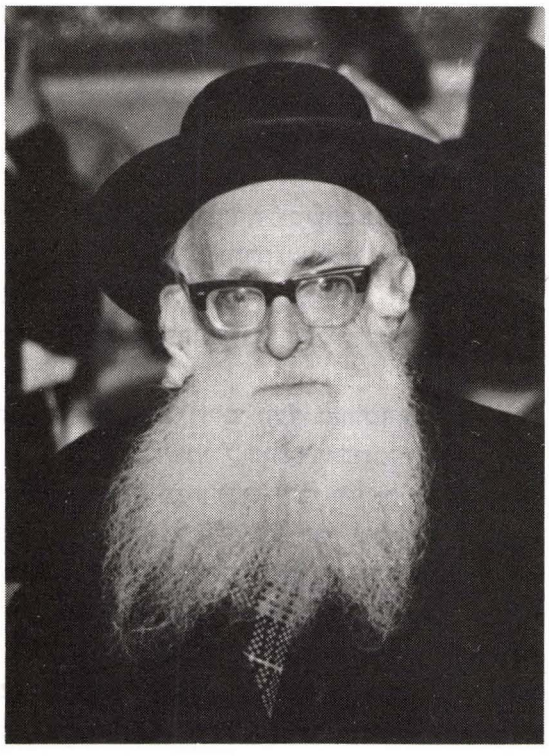

עבערשטארק מבילקמין. למד אצל דודו ואצל בעל חידושי אבר"ח. נבחן אצל הרב שנור שהציגו לפני המהרש"ם. רבי שמואל ענגיל אמר עליו שנועד לגדולות. בשנת תרע"ג נשא את גולדה רייזל לבית הלפרין מליביטשוב. בזמן המלחמה התחבא ברופשיץ מאימת הגיוס, ונקרא בשם המשפחה של אמו. נסע לוינא, ואחרי המלחמה עבר לגור בברלין. כהן מתרפ"ח כרב ליוצאי פולין בלודביגסהפן ובמנהיים שבגרמניה. בתחילת תרצ"ה עלה לארץ, והרב קוק כתב עליו שבחים גדולים. מכהן כר"מ בישיבת „תורת חיים", ורב ביהכ"נ חסידי סדיגורה בירושלים. בנותיו: מינה אשת ר' משה בצלאל ב"ר רפאל בלזם; לאה אשת אברהם ברוכין בירושלים; צפורה אשת ראובן בלוט בקיראון.

אדל

ר' יהודה ליב מסלונים
(תק"ך*—תקפ"ח)

ר מרדכי בראווא

ר' צבי הירש ביברוב
(תק"ף*—תר"ל*)

יחוס המשפחה הגיע עד רבי זרחיה הלוי בעל המאור, ומכאן הר"ת של שמה עד"ל: עד למאור. פארה ותפארתה היה הגאון הדרשן רבי יהודה ליב. נולד בזמושץ לאביו ר' משה הלוי שנטמן בברשיד. בשנת תקנ"ו נסע לשם להשתטח על קבר אביו, ובדרך נטל הסכמות לספר דרושיו. הכתבים אבדו ונגנבו בדרך, וכן גם חלק מההס־כמות מאב"ד ריישא, ראווי ובעל „פרי תבואה". בשנת תקס"ב לערך נתקבל כמ"מ הראשון בסלונים, ופעל רבות למען מוסדות החסד בעיר. שאף לעלות לארץ, אך נפטר בשנת תקפ"ח (פנקס סלונים, ח"א, עמ' מח—מט).

ספריו: קונטרס הפעלים **שפה לנאמנים**, לבוב תקנ"ג (נשא חן בעיני הגר"א שקרא לו לבוא לליטא לכתוב את ספריו); **אפיקי יהודה** מבחר ספריו, ועל שמו נקרא. החלק הראשון הכולל כ"ד מדרשותיו עם הערות ערבי נחל, נדפס בלמברג תקס"ג, זולקווא תקע"ט ולמברג תקפ"ט, עם הקדמתו, מליצת בנו ר' אברהם, ושירו בחרוזים. הסכמות נתנו: רצ"ה רוזניש; ר' מאיר אב"ד ברוד (מכיר הייתי את הרב הנ"ל לשעבר שישב ודרש בקהלתנו זה כמה שנים); ר' יוסף הוכ־גלרנטר; **מי נפתוח** מים טהורים על סדר טהרות, ביאליסטוק תקע"ו—תקע"ז, ומחדש בהוצאת פלדהיים, ירושלים תשל"ב; **איי הים** על אגדות הש"ס. חלק ראשון עד סוף מועד נדפס עם הסכמות באוסטרהא תקצ"ה, ואח"כ על כל הש"ס בוורשא תרכ"ה, ודפוס צילום בירושלים. הספר הובא לדפוס ע"י בניו: הרב יוסף אליעזר ליבר שמלא את מקומו כמ"מ בסלונים, וחיבר ספר דרכי יוסף א—ב על מאמרי חז"ל באגדה ועה"ת, יוהניסבורג תרי"ט—תרכ"א, ור' שלמה מ"מ בשרשוב; **רדיפי מיא** על עין יעקב ע"ד שמות הנרדפים, וכן הניח עוד כתבי־יד נוספים. תשובה אליו באגודת אזוב מביאליסטוק, יו"ד, ח. מלבד בניו הנזכרים לעיל, היו לו עוד בנים שהכו שורש בגליציה: ר' משה אליעזר[!] מברודי, אבי ר' שמעון מלבוב, אבי ר' יצחק; ר' מרדכי מראווא, אבי ר' צבי הירש מיברוב; חיה אשת ר' שמואל דב גרטנהויז מיברוב, אבי ר' צבי הירש מפרוכניק.

ר' מרדכי ב"ר יהודה ליב **אדל**

בנו של הרב יהודה ליב. נשא בת גביר מראווא, וגר שם. בנו הוא ר' צבי הירש מיברוב. ר' מרדכי יהודה ליב נכד בעל „אפיקי יהודה" גר בזבורוב, ולשם השיב לו בשו"ת מהרש"ם, ח"ד, נט.

ר' צבי הירש ב"ר מרדכי **אדל**
מיברוב (תק"ף*—תר"ל*)

נולד בראווא לאביו ר' מרדכי, ושלוש שנים נתגדל בסלונים על ברכי אבי אביו. היה סוחר ביברוב, ולפרקים דרש שם. בשנת תר"ז סובב בארצות

אשכנז, ונשא דרשות שמצאו חן בעיני שומעיהן. כבר אז רצה להדפיס חלק שני של ספר אפיקי יהודה מזקנו, עם תוספת מדרשותיו שלו. בינתים נדפס בתרי"ד ביוהניסבורג החלק השני, ובו הדרו־שים כה—מח. הספר נדפס בהידור ע"י ר' יעקב יוסף בן בנו של המחבר, עם הקדמות ממנו ומבני המחבר, שיר של הבן ר' יוסף מסלונים, ומליצה בפרוזה ובחרוז מחתן המו"ל, ר' יצחק ב"ר חיים אריה ליב כהנא. רק בשנת תרכ"ד עלה בידי רצ"ה להדפיס בלבוב את הספר אפיקי יהודה חלק שני, ובו הדרושים כה—לז בלבד, עם הוס־פותיו: **עץ שתול ופרי העץ.** בעץ שתול דרושים הנפלגים מדברי הסב, ובפרי העץ דברים המת־פרדים מדרושיו שלו בעץ שתול. בראש הספר באות כרונולוגית ההסכמות שנטל במסעו באש־כנז: **פראג** — שי"ר, ר' שמואל פריינד, ר' אפרים ליב טבלס, שיר מר' שמעון ב"ר משה וולף אוש, ר' רפאל שולהוף; **בעהמיש לייפע** — רצ"ה המ־בורגר; **דרוזדן** — ר' זכריה פרנקל, ר' ישכר בער; **ברלין** — הב"ד: ר' יעקב יוסף ב"ר מרדכי, ר' אלחנן ב"ר זנויל רוזנשטין, ר' יחיאל מיכל זקס; **פפד"א** — ר' יוסף איזקזון; **ליסא** — הב"ד: רצ"ה אברבנאל, ר' יעקב בר"מ המבורגר, ר' אליהו בר"ש קלישר; **ראוויטש** — הב"ד: ר' ישראל חיים ב"ר משה כ"ץ, ר' יעקב שטרנברג, ר' מרדכי כץ, ר' רפאל בר"א; **ברעסלא** — ר' גדליה ב"ר זלמן טיקטין, ר' יוסף יהודה ליב פדר ד"ץ, ר' יהושע פליק ב"ר יעקב יהודה ליב ד"ץ, ר' מרדכי דב פרידנטל; **אלטונא** — ר' יוקב ב"ר אהרן עטלינגן (השתעשעתי עמו בהלכות וב־אגדות, ומצאתי כי חכו ממתקים . . . ונהירין ליה שבילי דש"ס ופוסקים); **פפד"מ** — ר' אהרן פולד, ר' בר אדלר הכהן; **וירצבורג** — ר' יצחק בר"ש הלוי; **אבערען**־וירטמברג — ר' גבריאל אדלר הכהן; **וויען** — ר' אלעזר הורביץ; **קראקא** — רד"ב מייזלש בתר"ח; **ברודי** — ר' יחיאל מיכל קריסטינפולר בתרי"ט; **לבוב** — השו"מ בתרכ"ג; **ראווא** — ר' לוי יצחק שור (מכירו אני לשעבר); **יברוב** — ר' משה הכהן רפפורט בתרכ"ד (מעיד על גדלות המחבר בהלכה וב־אגדה).

אדלר

ר' אברהם יהודה
רב בפשוורסק. חדו"ת ממנו נדפסו בהבאר, תרפ"ד—תרפ"ה, ואהל מועד (הרבסט) בתרפ"ח (חו' ה—ז, עמ' מט—נ).

ר' גרשון
דיין בפילזנא. חתום על ספר כוס הישועות, פאדגורזע תרס"ד.

ר' צבי הירש
רב בפוהורינסק. בתרנ"ב חתם על ספר התמונה.

אדלרסברג

ר' שאול הכהן ב"ר גרשון מנדל **אדלרסברג**
מברודשין (תק"ן• — תרי"א)

אביו ר' גרשון מנדל שנפטר בר"ח חשון תר"א, היה בנו של ר' אברהם כץ, ב"ר מנחם מנדל מכפר רסילנה שליד ברודשין, ב"ר שמואל, ב"ר יודא ליב חתן בעל משאת בנימין, ב"ר יונה נחום אחי הש"ך, ב"ר מאיר בעל גבורות אנשים, ב"ר משה כץ דיין בפפד"מ ובדנהויזן. יחוסו הגיע גם אל הב"ח, הט"ז, ובעל מעשה רוקח.

פאר המשפחה היה זקנם הצדיק רבי **משה הייל־פרין** ב"ר ישעיה אב"ד וויטקוף, שבתו ראדיל היא אם רמ"מ מכפר רסילנה, ובזיווג שני נישאה לר' אברהם הכהן ב"ר מאיר בן הש"ך. היה דור י"ג לרבי אלחנן בעל התוספות, וכהן כרבה של ברדיטשוב. בזקנתו מסר את הרבנות לבנו ר' יוסף חריף, ועבר להתבודד בכפר סלטוינה שבהרי הקרפטים ליד ברודשין, ולכן נקרא בשם ר' משה סלטווינר. הבעש"ט שבת שם אצלו, ושניהם הכשירו אז את הדג פיסטרנק. נוראות סיפרו על מופתיו וישועותיו, והם זכו לעיבוד ספרותי (ראובן פאהן, במישור, ב, תש"א, גל' מז—נג). כשארעה עלילת דם, הציל את היהודים בהשתמשו בשמות הקדושים, כדי שהנרצחת תאמר שהכומר הרגה. יום אחרי־כן נפטר, ביום ו' חשון תקי"ג. הבטיח

לצאצאיו עד עשרה דורות שיוושעו כשיתפללו ליד קברו, וגם הר"י מרוזין שלח אחד מבני משפחתו להתפלל שם על חולה מסוכן. אשתו מינדל היתה בת ר' מאשיל מלבוב, ב"ר מאנוש חתן הש"ך.

ר' שאול כהן כרב בברודשין. היה חסידו של רבי מאיר מפרימישלן, שתמך בהוראתו בענין המקוה, מול התנגדות ר' משולם פיביש הלר מברודשין. אשתו או אמו היתה הינדה בת טאביל הורביץ, בת ר' יעקב ב"ר מאיר, בנו של רבי חיים כהן רפפורט. אחיו היו: הגביר ר' יצחק ליב מחסידי רד"מ מצ'ורטקוב, ור' אברהם שלום בברודשין. אהיותיו: טעמא אשת ר' אברהם לבנסרט ממקורבי ר"י מרוזין שהוצעה לו רבנות קישינב; גיטל אשת ר' זלמן בריש רוטנברג, זקנו של רא"מ שטיינברג מברודי. ביום כ"ג חשון תרי"א נפטר, ונטמן בסטניסלב. נזכר בשו"ת ישועות יעקב חלק חו"מ. בנו יחידו ר' אלכסנדר יואל כתב את יחוס המשפחה, בספר **מגן אבות** שהופיע בסטניסלב תרצ"ו בעריכת הרב בנימין שמרלר, ובהוצאות נכדו הגביר ר' שאול אנדרמן מסטניסלב, בן בתו גיטל מבוטשאטש. מעשרת בניו ובנותיו לא נפטר אף אחד בחייו, כהבטחת המהרי"א מזידיטשוב.

אדלשטין

ר' אברהם עביר אדלשטין

כהן כמו"ץ בפיסטין, ובתרל"ח השיב לו בשו"ת מהרש"ם, ח"ג, רנד, ח"ה, כד, כח.

ר' זכריה אדלשטין

אב"ד טשרנוליצה על מקום אביו ר' נתן נטע יעקב. בזמן מלחה"ע הראשונה שהה בוינא, ואח"כ שב לעיירתו. בפרוץ מלחה"ע השניה ברח לשוויץ, ובשנת תש"א עלה לארץ. שנה אחרי־כן נפטר בבית מושב זקנים, ונטמן בנחלת יצחק. בנו ר' ישראל גר בארה"ב.

ר' נתן נטע יעקב אדלשטין

רבה של טשרנוליצה. נקרא גם בשם אשכנזי, על היותו נכד רבי אברהם גרשון קיטובר. תשובה אליו בשו"ת מהרש"ם, ח"ה, סג. ילדיו: ר' זכריה שמלא את מקומו כאב"ד טשרנוליצה; שרה אשת ר' פנחס דיסטנפלד חמיו של הרב שרגא פייבל ברכר.

— ○ —

ר' אהרן ב"ר יהודה הלוי
מברודי (ת"ץ—תקמ"ז)

נולד בברזן לאביו שהיה בנו או חתנו של הרב מאיר הלר אב"ד ברודשין, שהיה נינו של התוי"ט וחתנו של הרב יעקב משה בעל „ידי משה" נכד המהרש"ל. כהן כמ"מ ומו"ץ באלקסניץ, ובשנת תק"ל כבר נמנה על חכמי הקלויז בברודי. נפטר שם ביום כ"ז אייר תקמ"ז.

ספריו: **חסדי אבות**, פירוש על פרקי אבות, זולקווא תקל"א. המסכימים: ר' אברהם מרדכי אב"ד זולקווא; ר' יצחק הורביץ אב"ד ברודי ואה"ו (והוא איש אפרתי מגדולי רומאי בר אבהן ובר אוריין תליתאי... חובר חיבור מחוכם... כל מעשיו לשם שמים); אחד עשר מחכמי קלויז ברודי הנקובים בשמם. בהקדמת המחבר כותב שמקוה להדפיס את יתר ספריו: תולדות שמים וארץ על פרק שירה, פירושים על הגדה של פסח (קטעים מהם משוקעים כאן), חיבור על התורה, ליקוטי אמרים — חידושי גפ"ת.
ספרי המוסר שחיבר נדפסו אחרי פטירתו. בשנת תק"ס לערך נדפס בזולקווא ספרו **זאת תורת האדם**. נכלל בו רק קטע הסיום, ובגלל קוטנו צורף במהדורות הבאות לספרים אחרים. בשנת תקע"ט נדפס הספר בשלימות בפוריצק או בסדילקוב. המו"ל היה נכד המחבר ר' שמואל צבי הירש ב"ר אליעזר הלוי שאצלו היה כתב־היד, והוא הוסיף את הקדמתו, והסכמות ר' משה ברין בלום אב"ד קונסטנטין ווישנוביץ, ור' מנחם נחום הלוי הורביץ אב"ד זברז'. אף אחד מהם לא הזכיר שכבר היתה הוצאה קודמת. חלק ראשון נקרא: זה ספר תולדת האדם, והחלק

השני: תורת האדם וקורותיו. הספר זכה למהדורות רבות, ובחלקן נקרא תורת האדם. **כתב יושר** והנהגות ישרות נדפס בפולנאה ? תק"ף לערך, ופעם נוספת בזולקווא או למברג בשנת ת"ר לערך. הקטע שנדפס לראשונה תורגם ליידיש, ונדפס כמה פעמים בעילום שם תחת השם משל ומליצה.

תולדות יהודי ברודי, 77; חיים ליברמן, עלי ספר, א, 130—132; ישראל מהלמן, גנוזות ספרים, 121—128.

ר' **אהרן משה** ב"ר שאול מגזע צבי

מברודי (תקל"ה—תר"ה)

נולד בשבת חוה"מ סוכות י"ט תשרי תקל"ה בברודי, לאביו רבי שאול מגזע רש"י. תלמידם של החוזה מלובלין ורבי אורי מסטרליסק. מתקפ"ו למד בפרישות י"ג שנה. עלה לארץ בשנת תקצ"ט, שנתיים אחרי הרעש בצפת, והתישב בירושלים. עמד בראש כולל החסידים, ונחשב כמיסד הישוב החסידי בירושלים. נכבד בעיר, והתרועע עם גדולי הספרדים. התאבל תמיד על מיעוט כבוד שמים, ועל אריכות הגלות. שלח את האמן המחוקק ר' מרדכי שניצר לחצוב דברי בקשת מחילה על קבר זכריה הנביא, אלא שהלה מעד ונפל, ושכב חצי שנה חולה מסוכן. השתדל שידפיסו את הספר חיבת ירושלים של הרב חיים הלוי הורביץ תלמידו של רבי מרדכי מקרמניץ, שעלה לא"י בתקע"ז, והשתקע בירושלים בתקפ"ו. ראי"מ נשא את פייגא בתו של הרב מרדכי הורביץ קרובו של המחבר, בעל ההוספות לספר. במכתבו לרצ"ה מזידיטשוב כתב, שרבו מלובלין הבטיח לו שלא יפטר מן העולם קודם זמנו, כדי שיוכל לתקן את כל

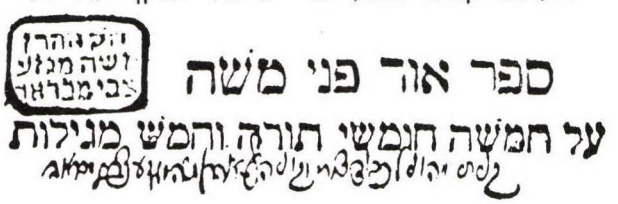

הגלגולים הקודמים. בחשון ת"ר כתב צוואה, בה הוא מורה ומזהיר כיצד יתנהגו עמו במיתתו ובקבורתו. נפטר בליל ש"ק ז' תמוז תר"ה, ונקבר ליד מצבת זכריה הנביא.

צוואתו נדפסה אותה שנה בירושלים, ושנית בטשרנוביץ תרי"ח. מנוסח השער: ובעודו בחיים מזמנים רבים, היה מקיים מאמר החכמה צהלתו בפניו ועולם הנצחי לנגד עיניו. היה מחשב בכל יום בהיך אנפין יקום קדם מלכא מלך עולמים, ובעת פטירתו מזה העולם נתקיים ככל אשר צוה, ולא נפל דבר ארצה, וגדולים צדיקים וכו' אשר נפטר בשם טוב, ונתבקש בישיבה של מעלה בליל ש"ק ז' תמוז, אחר אמירת ק"ש במס"ג, ואחר גמר כל תפלת ערבית בדיעה צלולה, ויגוע ויאסף אל עמיו כמשחל בניתא מחלבא זיעועכי"א. עוד כתב דיני טבילת נשים בערב שבת, והם נדפסו בתוך ספר סגולות הנפש, למברג תרי"א, ובספר סגולת הנפש וה־נ, בטחון, בודפסט תרפ"ה.

סיפור עליו בספר מפעלות הצדיקים דף י: מכתבו מיום ב' בא תר"ה אל רבי שלום מקמינקא נדפס באמרי שפר, טו. רמ"י גוטמן הדפיס בסוף ספרו רבי דוב מליאובה, מכתב אליו מרבי מאיר מפרימישלן, ושתה ממכתביו אל חסידיו, ואל נכדו ר' צבי אריה הכהן מבוטושאן וזוגתו פרידה, לפי כתב היד שהיה אצל נינו ר' שמואל אבא הכהן רפפורט מסרט, ב"ר אהרן משה מבוטושאן, ב"ר צבי אריה הנ"ל.

פרומקין־ריבלין, תולדות חכמי ירושלים, ג, 222—223; שושנה הלוי, הספרים העבריים שנדפסו בירושלים, עמ' 33, 35; יעקב גליס, מגדולי ירושלים, יז—כב, אנציקלופדיה לתולדות חכמי א"י, ח"א, קנו—קנז; רמ"מ משי זהב, ירושלים בתפארתה, צט—קג; נפתלי בן־מנחם, פתחי שערים, 113.

אויג

ר' **מנחם מנדל** ב"ר אורי ישראל **אויג**

מדלטין (תרל"ב—תרע"ד?)

נולד בשנת תרל"ב לאביו ר' אורי ישראל. יחוסו הגיע אל רבי אלעזר רוקח והרבי ר' השיל. תלמיד מובהק של רבי שלמה הלברשטם מבובוב. נסמך מר' פייבל שריאר, ראל"ל הורביץ מסטניסלב וראמ שטיינברג. בתרס"ד נתקבל כראב"ד דלטין. לפני מלחמת העולם הראשונה היה עמו מסודר לדפוס ספרו שו"ת ליקוטי רמ"א, וכבר קבל עליו הסכמות.

תשובות אליו: אהל יהושע, ח"ב, לד בתר"ע; מחזה אברהם, ח"ב, או"ח, ה; מנחת יחיאל, ח"א, קו, קט; שו"ת מהר"ש, ח"ב, י.

אהלי שם, 230.

אויסיבל

ר' **יהודה ליב** ראה לפי: **גפן, ר' יהודה ליב**

אוירבך

פאר המשפחה היה הגאון רבי **אריה ליב** אוירבך. נולד בשנת ת"ע לערך, לאביו הרב מרדכי מרדוש מקרמניץ אב"ד יזלוביץ ובמברג, ב"ר דוד אב"ד ראווה שאחותו היתה אם רבי דוד אופנהיים, ב"ר אביגדור בעל אחות הט"ז, בתו של ר' שמואל מלודמיר, חתן ר' יצחק ב"ר בצלאל אב"ד לודמיר. אשת רא"ל היתה לאה דרייזל, בת נחמה־נייטשי שהיתה בתו של הרב אריה ליב מאמשטרדם חתן החכם צבי, ואשתו של ר' משה מזולקיב פו"מ לבוב, אבי ר' מרדכי זאב אבי רבי יעקב אורנשטיין. שיינצי אחותו של רא"ל היתה אמו של רבי מאיר מרגליות, שהיה תלמידו של דודו ואח"כ גם חתנו.

סמוך לשנת ת"ק נתקבל כרב בבוצ'ץ, אלא שציערוהו שם אינשי דלא מעלי ולא נשאר שם. עד לשואה היו מצביעים בעיר על שרשרת הפגעים שפקדו את המשפחות שהתנכלו לו, עד שלבסוף לא נותר מהן שריד. עשר שנים כהן כרבה של סטניסלב, ועל שמה נקרא. נפטר ביום י' (וי"א: ו') חשון תק"י. על אף גילו הצעיר נחשב בין גאוני דורו, והנודע ביהודה סרב להתיר עגונה אם לא שיצטרף עמו (קמא, אהע"ז, כט). הבעש"ט היה מתארח אצלו תמיד, ואמר שהיתה לו נשמת אביי. הניח בכתובים ספר בית צדיקים על הש"ס. מקצת מחידושיו הדפיסו קרוביו בספר מאיר נתיבים סימן ה, ובספר זכרון יהודה של נכדו ר' יהודה ברודא. תלמידו בעל „משיב כהלכה" פונה אליו: דודי ומו"ר בסי' ה, קצב, ותשובת רא"ל שם, סו.

היה לו בן הרב דוד צבי, ובנות: ריזל אשת הרב משולם זלמן אשכנזי אב"ד פומורן, וכשנפטר בגיל כ"ה נישאה להרב צבי הירש מרגליות אב"ד לובלין (וי"א להרב בצלאל מרגליות אב"ד אוסטרהא, ויש גם דעה שלישית); אשת הרב נפתלי הירץ ברודא אב"ד מיקולינץ; אשת הרב חיים אב"ד סלופקוביץ ב"ר אורי מזולקווא; וי"א גם אשת רבי נחמן מהורודנקה.

כתבי הגאונים, 53, 95; אשכול, א, 849, 851; מליצי אש, ב, חשון, דף קכב.—קכג.; ספר בוטשאטש, 51; ספר בוסק, 83; ש"י עגנון, עיר ומלואה, 304—309.

ר' אברהם אוירבך

תלמידו של רד"ב ויידנפלד. בשנת תש"א השיב לו רבו ללבוב בדובב מישרים, ח"ב, ט.

ר' דוד צבי

ב"ר אריה ליב **אוירבך**
ממנוסטרישץ (תק"ג—תקס"ח)

נולד בסטניסלב בשנת תק"ג לאביו הרב אריה ליב, ואגדות נשזרו סביב לידתו. הבעש"ט הבטיח לאביו בן זכר, בתנאי שהוא יהיה הסנדק, והוא שיקרא לו שם. כשענה האב ששוטט בכל ההיכלות וראה שאין לו בן, השיב הבעש"ט שהוא נותן אחד משני הבנים שהיה עליו להוליד. רא"ל ואשתו עסקו בתשובה ובסיגופים, ונולד להם בנם יחידם. הבעש"ט היה הסנדק, והוא שנתן את השם דוד צבי, אחד על שם הסבא, ואחד כמו השם של הבן שלו.

בגיל שבע נתיתם מאביו, ובמשך שנתיים וחצי היה האבא בא אליו לילה לילה ללמדו תורה. הוא גילה את הדבר אחרי הפלפול העצום שאמר בסעודת ארוסיו בברודי, עם בת ר' אהרן כץ נכד ה„סמיכת חכמים". מאז הפסיק אביו לבוא אליו, והוא נסע ללמוד אצל המגיד מזלוטשוב. בזיווג שני היה חתן ר' ליבוש אוירבך מוישניוביץ. כהן ברבנותן של קהילות רבות בגליציה וברוסיה: פומורן, מנוסטרישץ (בתקנ"א השיב לו לכאן בשו"ת רבי משולם איגרא, יו"ד, כג), קמניץ (כבר בתקנ"א הסכים ממנה על ספרים שנדפסו באוסטרהא), קרמניץ (בתקס"ב הסכים ממנה על רמב"ם דפוס ברדיטשוב), סורוקה ועוד. קודם פטירתו נתקבל כרב במוהילוב, וביום י"ט כסלו תקס"ח הסכים על מדרש רבות (מאהלוב תק"ע) כאב"ד מאהלוב ומצ"פ לקרמניץ והקרייז. נפטר במאהלוב ביום י"ט אייר תקס"ח.

הניח חיבור גדול על כל התנ"ך ועל אבות. כמה גרגירים מחידושיו לאבות נדפסו בהקדמות לספרים של נכדו ר' ישראל מתתיהו. מחותנו השיב לו בבית אפרים, אה"ע, ח"ג, קכז. בניו: הרב מנחם מנדלי שמלא את מקומו כאב"ד קרמניץ. הוא אבי ר' חיים מ"מ בקרמניץ, אבי ר' דוד צבי אב"ד דובנא מח"ס מלבושי טהרה, אבי

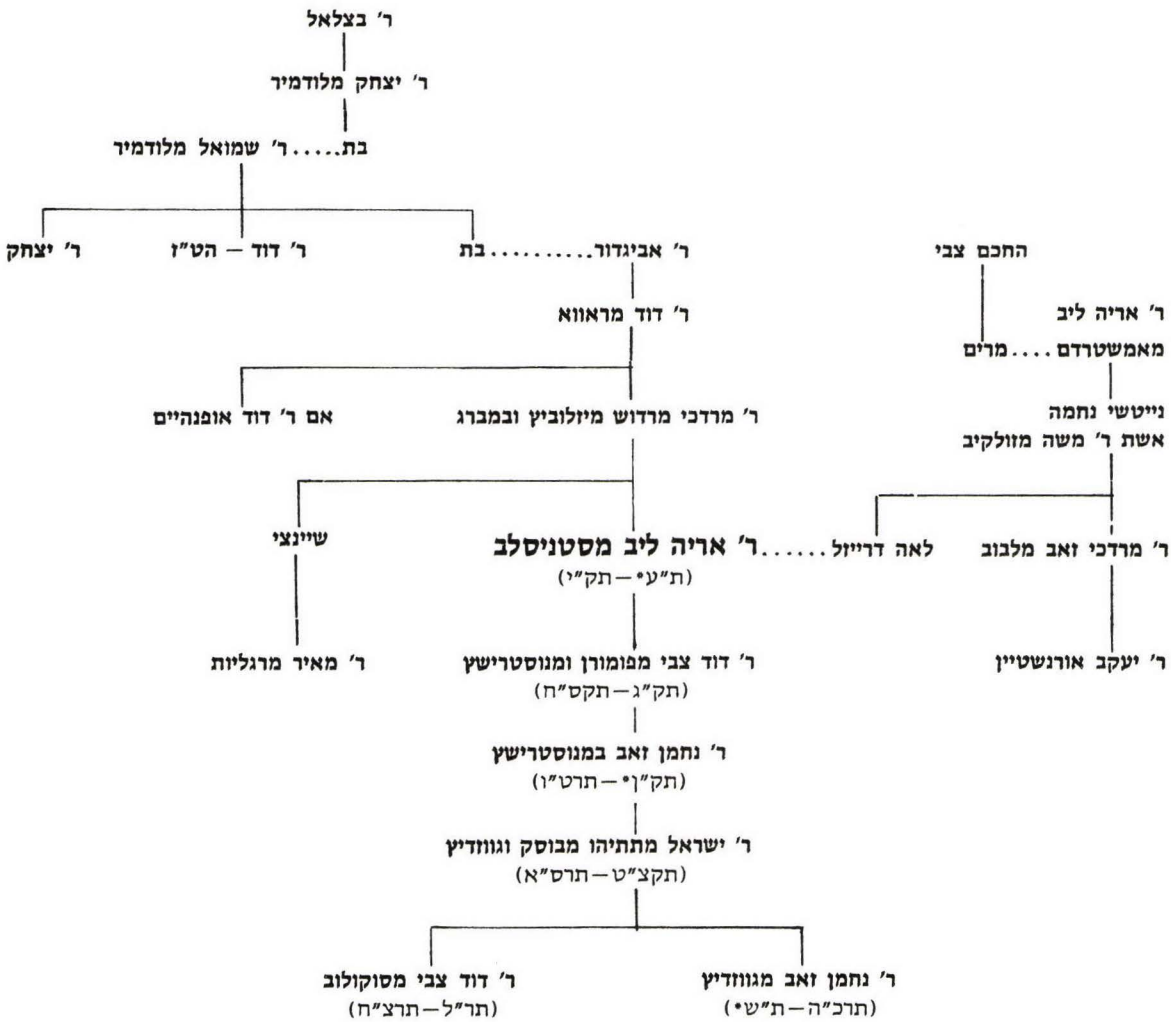

רמ"מ האב"ד ורז"ו הדומ"ץ בדובנא; ר' נחמן זאב במנוסטרישץ; ר' ליבוש. חתניו: הרב אריה ליבוש מיזלש אב"ד פרמישלא; רבי נתן שטרנ־הרץ מברסלב; הרב אהרן שמעון אב"ד ימפולי; הרב חיים צבי מו"ץ בקרמניץ; ר' גדליה יונה שנפטר בירושלים. רבים מצאצאיו כהנו כרבנים.

מליצי אש, א, השמטות לסיון, דף קסד:—קסה:

ר' דוד צבי ב"ר ישראל מתתיהו **אוירבך**
מסוקולוב־סטרי (תר"ל—תרצ"ח)

נולד בשנת תר"ל בצישינוב לאביו הרב ישראל מתתיהו. נשא את בתו של הרב מרדכי גרוס אב"ד אברטין. בשנת תרנ"ה נתמנה כדומ"ץ באברטין, ומתרס"ו אב"ד סוקולוב שליד סטרי, עד לפטירתו ביום ג' טבת תרח"ץ. היה גבאי ארץ ישראל. חיבר חידושים והגהות לקוטי מהרצ"א, שנדפסו בספרי אביו נזר ישראל ומקרא קודש. בתרס"ד נשא הספד על רבו רבי דוד משה מצורטקוב, והדפיסו בקאלאמע בקונטרס **אבל משה.** בתרס"ו השיב לו בשו"ת מהרש"ם, ח"ד, קל. בתשרי תרס"ח חתם נגד תנאי בנישואין. מכתבו משנת תרע"ב נדפס בתשובה כהלכה, 148. היו עמו בכתובים ספר עטרת צבי על התורה ודרשות, ותפארת צבי על איסור והיתר א—ב. בנו ר' נחמן זאב נשא בכסלו

תרע"ב את בתו של ר' שלום ליברמן מאושפצין.

מחזיקי הדת, כ"ח חשון תרס"ז, 7; אהלי שם, 262—263.

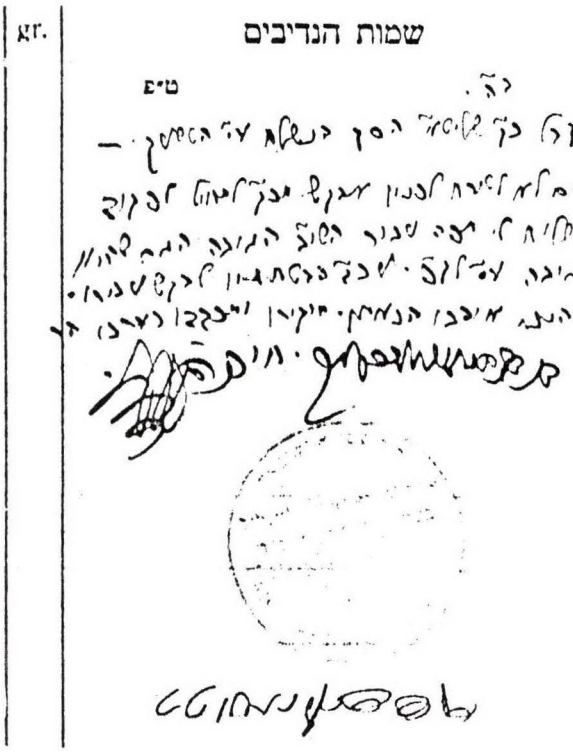

ר' יהודה ליב **אוירבך** ראה לפי: **אברבוך, ר' יהודה ליב**

ר' ישראל מתתיהו ב"ר נחמן זאב **אוירבך**
מבוסק וגוואזדיץ (תקצ"ט—תרס"א)

נולד במנוסטרישץ בשנת תקצ"ט לאביו ר' נחמן זאב, וכבר בילדותו החליף משם שו"ת עם השו"מ שהסמיכו להוראה בשנת תרכ"ט. נשא את שינדל ראהע בתם הצעירה של הרב משה צבי הירש הורביץ מציעשינוב — וזוגתו אסתר — אחיו של הרב יצחק שמשון אב"ד טשרנוביץ וזולקווא, ועבר לגור אצל חמיו. כאן החל לחבר את ספריו הרבים, ונקרא לכהן ברבנות קהילות שונות. תחילה שימש חליפות עד תרמ"ה כדומ"ץ ואח"כ כאב"ד אוסציא, וכן כדומ"ץ בציעשינוב. שנותיו הקשות ביותר היו תרמ"ה—תרנ"א בהן כהן כרבה של בוסק. הקהילה נחלקה לשנים סביב מועמדותו, והוא סבל שם רדיפות קשות. גרמה לכך כנראה היותו חסיד של רבי דוד משה מצורטקוב, אליו היה לוקח בנסיעותיו את ילדיו. בבוסק נפטרה בתו היחידה יוטה חיה, ביום ז' סיון תרמ"ו. בעשר שנותיו האחרונות כהן כרב בגוואזדיץ. בלילה הראשון של סוכות תרס"א דילג באמירת הקידוש על המלים זמן שמחתנו, ובבוקר נפטר בעת הברכה על ארבעת המינים. בניו: ר' נחמן זאב ור' דוד צבי.

חיבר ספרי הלכה רבים שזכו למהדורות רבות כבר בחייו, ובהם דרכו לבאר את מפרשי השו"ע, ולהוסיף להם ליקוטי דינים. סדר הופעתם הוא: **אלפי ישראל** על שו"ע חו"מ, שהוא פירוש על הסמ"ע והש"ך כעין מחצית השקל על או"ח. כבר בתרכ"ב קיבל הסכמות מהשו"מ ומה־מהרש"ק, רי"ש הורביץ־מיזלש אחי חמיו, ובן דודו ריח"ל מיזלש מפרעמישלא. חמיו דרבן אותו מוסרית וחומרית להדפסה, והספר נדפס לרא־שונה בלמברג תר"ל. נדפס שנית בשם מהדורה תנינא שם תרל"ג, בשם תליתאה עם הוספות בתר"ם, ובסתם בתרמ"ו; ספרו **שומר ישראל** על שס"ה עניני סכנה לפי סדר א"ב, הוסב ברוב המהדורות לשם **שמירת הנפש**. השו"מ צרף לו הסכמה והערות. נדפס שלוש פעמים בלבוב בשנת תרל"ב, וגם בתרל"ד ובתרמ"ח, לובלין תרס"ח (בשם: שמירת הנפש והגוף), מונקאטש תרע"א (בתוספת שמירה מעליא מאת הרב שבתי ליפשיץ), ברדיוב תרפ"ד, קושיצע תרפ"ד (שומר ישראל), ארשיווע תרפ"ח (מהדורת ליפשיץ), ווראנוב תרצ"ט, ברוקלין ת"ש (בסוף מאירי משלי), ירושלים תשי"ח (מהדורה מור־חבת ע"י הרב צבי מאשקאוויטש); בצורה חדשה זו של סידור אלפביתי חיבר את **נזר ישראל** עם ליקוטי רימ"א על הלכות שבת וערובין, והוא קיצור ההלכות מהט"ז והמ"א, וליקוטי דינים מספרי השו"ת והפוסקים. נדפס בלמברג תרל"ח ותר"ן, בילגוריי תרס"ח, וצולם בניו יארק תשט"ו, ובירושלים תשל"ו ע"י „אור הספר" ממהדורת תר"ן עם תיו יהושע (בריס־קין). בנו ר' דוד צבי חיבר לספר ליקוטי מהרצ"א; באותה המתכונת נתחבר החלק השני על הלכות יום טוב וחול המועד **מקרא קודש**.

נדפס בלמברג תרל"ח ותר"ן, בילגורייא תרס"ט, ניו יורק תשט"ו, בדרך כלל בסוף החלק הראשון;

אמרי בינה על שו"ע יו"ד למברג תר"ם. הספר נזדייף ע"י ר' מרדכי נתן הכהן שוורץ שהדפיסו כולו בחוסט תרמ"א על שמו. רק השער הוא שלו, הקדמתו החסודה שזהו ספרו השלישי(!), ואזהרה בסוף שלא להדפיס בלי רשות המחבר! (חיים ליברמן, קרית ספר, כז, 382, לא, 397). בשם מהדורה תנינא נדפס עם הוספות בפרע־מישלא תרמ"ה, כשבסופו קונטרס **חידושי הש"ס.** מהדורות נוספות בלמברג תרנ"ח ותרע"ב, מונקטש תרפ"ח (רק על ח"א), ירושלים תשכ"א (בתוך שו"ע יו"ד), בני ברק תשכ"ח, ניו יורק תש"ל; בגלל מצבו בבוסק חיבר בקיצור **חידושי גאונים** על הלכות טריפות לפי סדר סימני שו"ע יו"ד ל—ס, למברג תרמ"ז; **מקוה ישראל** עם ליקוטי רימ"א על הלכות נדה ועריות, ובסופו הגהות על הרמב"ם, לבוב תרמ"ז; **הגהות רימ"א** על הרמב"ם בסוף נזר ישראל, למברג תר"ן, בשער מיוחד; **כללי הוראה** על איסור והיתר, עם ליקוטי רימ"א והסכמת מהר"י שמלקיס, למברג תרנ"ו; **ברכת ישראל** על ברכות הנהנין המצוות וההודאה בסדר א"ב, קאלאמעא תרנ"ז, עם ליקוטי רימ"א, והסכמות מרד"מ ובנו רבי ישראל מטשורטקוב וממהר"י שמלקיס. מלבד זאת הניח כתבי יד רבים: דרשות על המועדים והספדים, וספר נזר ישראל על חו"מ בסדר א"ב.

תשובות אליו: בית יצחק, יו"ד, ח"א, סט, אה"ע, ח"א, לא, פד, חו"מ, נח בשנים תרמ"ד—תרנ"ג; הרי בשמים, תנינא, קצו בתרנ"ה; שו"ת מהרא"ש, ס; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, ד, ח"ב, ס, סו, סז, פ, פה, קא, קו, קיט בשנים תרכ"ו—תרמ"ה; שו"ת מהרש"ם, ח"ג, קנב; מנחת שי, ח"א, לג, ח"ב, צו בתרמ"ג; שערי בנימין, נד; תפארת יוסף לנד"ז, יו"ד, לא, חו"מ, ג. מכתבו בדובב שפתי ישנים, ח"ב, קעא—קעו.

מליצי אש, ב, תשרי, דף נו.—נז.

ר' מנשה אוירבך

דיין בנדבורנה. תשובה אליו באוריין תליתאי, קמד.

ר' משולם זוסיא יצחק ב"ר יחיאל מיכל **אוירבך**
מטלומטש (תקע"ט—תרמ"ב)

נולד בשנת תקע"ט לאביו ר' יחיאל מיכל ב"ר צבי מנחם בן בנו של רבי זושא מאניפולי, ולאמו בילה בת ר' יצחק הלברשטט (נפטר תקצ"ח) ב"ר צבי הירש הלברשטט, ב"ר מאיר (כל השלושה רבני קונסטנטין) בנו של רבי יעקב עמדין. האבא גר בדוניאבצי פלך פודוליה, וכשאנס אחד העליל עליו, נאסר יחד עם רבי ישראל מרוזין. כשעמדו להגלותו לסיביר ברח להונגריה, ונתקבל כאב"ד קורימא. נפטר בשנת תרט"ז בגיל שבעים ואחת. כל אותן השנים נשאר בנו ברוסיה וגר בהורנוסטייפל, אחרי שנשא את שטרנה רחל בת רבי יעקב ישראל טברסקי האדמו"ר מטשרקס, בנו של רבי מרדכי מטשרנוביל. היא היתה נכדת משפחת שניאורסון, ונפטרה בשנת תר"ה. נשא אשה שניה, ובזיווג שלישי את בתו של רבי חיים מקוסוב, ועבר לגור בגליציה. כהן כאב"ד טלומטש עד לפטירתו בשנת תרמ"ב, ועד ימינו היה קיים שם הקלויז שלו. בנו רבי מרדכי דב טברסקי אב"ד הורנוסטייפול היה חתנו של רבי חיים מצאנז. כשנפטר אביו הספיד אותו ואת רבי דוד מטולנא.

ראי' ברומברג, מגדולי החסידות, ח"ט, פו—פח; לא נותקה השלשלת (אנגלית), 308—309.

ר' נחמן זאב ב"ר דוד צבי **אוירבך**
ממנוסטרישץ (תק"ן*—תרט"ו)

בנו של הרב דוד צבי ב"ר אריה ליב מסטניסלב, ותלמידו של רבי יצחק מרדיוויל. גר במנוסטרישץ, ונפטר ביום כ"ח אדר תרט"ו. אשתו שפרה פיגא נפטרה ביום ו' כסלו תרמ"ג. נולדו להם שבעה בנים: הרב מאיר חיים במנוסטרישץ, חתן ר' יוסף משה ממזבוז בנו של ה„אוהב ישראל", נפטר ט' כסלו תרס"ב; הרב שלמה אהרן רב ומ"מ בבויאן, נפטר י"ט תמוז תרנ"ג. חיבר את הספרים: תפארת שלמה על בראשית, טשרנוביץ תרנ"א לערך, וטהרת הנפש, בו הוסיף רמ"ח עניני סכנה וכמה השגות על ספרו של אחיו שמירת הנפש. נדפס בטשרנוביץ תרל"ד, וקיומו נעלם מעיני המהדירים הבאים; הרב ישראל מתתיהו; הרב יהושע השל שהיה חתנו של הרב

אברהם שמואל הלר אב"ד בוזנוב, וחידושיו מובאים בספר אלפי ישראל של אחיו; ר' שלום בקישינב; ר' דוד צבי בדינוביץ; ר' יצחק בטלוסט; העניא אשת ר' נחמן צבי (זיידא) רוזן מיגלניצה.

מליצי אש, ג, כסלו, 22, אדר, עב.

ר' נחמן זאב ב"ר ישראל מתתיהו **אוירבך**
מגוואזדיץ (תרכ"ה—ת"ש*)

נולד בצישינוב בשנת תרכ"ה לאביו הרב ישראל מתתיהו, ומשנת תרס"א מלא את מקומו כאב"ד גוואזדיץ. בתרפ"א השיב לו בשו"ת חבצלת השרון, ח"ב, חו"מ, יג, יט.

אהלי שם, 225.

ר' ראובן אוירבך

אב"ד סטרליסק, ואח"כ דיין בלבוב אצל רצ"ה רוזניש. בשנים תקמ"ח—תק"ן הסכים משם על כמה ספרים.

אנשי שם, 202.

ר' שאול אוירבך
מסטרליסק ולבוב (תקמ"ו*—תרכ"ו)

נולד לפני שנת תקמ"ח בסטרליסק, ועל שמה נקרא. היה כנראה בנו של הרב ראובן, ואחריו מלא את מקומו כדומ"ץ בלבוב. דרש בשבתות והעמיד תלמידים. נפטר ביום י"ד תשרי תרכ"ו, והשו"מ הלך ללוותו.

תשובות אליו: מאמר מרדכי, כא בתרי"א; שואל ומשיב, רביעאה, ח"א, מד, ח"ג, ו, חמישאה, מב בתרי"ז.

תלמידו יצחק הלוי גסטפריינד, המגיד, ט, 315.

אולמן

ר' אברהם ב"ר אהרן זאב **אולמן**
מריגליץ (תרמ"ג—תשכ"ח)

נולד בריגליץ בשנת תרמ"ג, לאביו ר' אהרן זאב — נפטר ט"ז כסלו תש"ג — ב"ר דוד, שאבותיו היו ילידי ותושבי המקום. למד בישיבת בובוב אצל ר' יחיאל לעהרער, והיה יוצא ונכנס אצל האדמו"ר ר' שלמה. מתר"ע שו"ב בקהילת „מחזיקי הדת" באנטוורפן, מתרע"ח בדורטמונד

שבגרמניה, ומתרצ"ג עד תש"י בליברטי שבמדינת ניו־יורק. רכש אחוזת קיץ בסוואן לייק, ובה נופשים תלמידי חכמים רבים. היה בקי בחכמת התכונה, ופרסם מאמרים בכתבי־עת תורניים, ובשו"ת המאור, ח"א. נפטר בשבת ח' חשון תשכ"ח. בנו ר' שלמה ברוך גר בטורונטו.

ר' שלמה ברוך ב"ר אברהם **אולמן**
מגורליץ (תרע"ב*—תשל"ב)

נולד בגורליץ לאביו ר' אברהם. למד בהולנד אצל ר' יעקב גולדשמיד, תלמידו של ר"ד ריטר מרוטרדם. ספרו הראשון נדפס באמ"ד תרצ"ו בהולנדית. נשא שם אשה, ונולדו לו בנים ונכדים. עלה לארץ, וקבל בירושלים תואר דוקטור לבוטניקה. הורה בבתי־ספר שונים משנת ת"ש. היגר לאמריקה בתש"י, והיה מראשי מנהלי החינוך בטורונטו. נפטר במיטב שנותיו ביום י"ט אלול תשל"ב. חיבר ספרים במדעי הטבע ברוח היהדות, ומאות מאמרים שנתפרסמו בעברית ובאנגלית בבמות רבות. רשימה ביבליוגרפית של כתביו מעודכנת לשנת תשכ"ד, נדפסה בספרו **חנוך ומדע לאור היהדות.**

זכרונות המאור, ח"ב, תקכז.

אומנסקי

ר' יוסף ב"ר חיים ישראל **אומנסקי**
מטרנוב (תר"ל—תשכ"ה)

נולד ביום כ"ח טבת תר"ל בסטאוויישטש שבפלך קיוב לאביו ר' חיים ישראל. היה ציוני נלהב, ובביתו דיבר עם ילדיו רק בשפה העברית. התפרנס מהוראה בחדר עברי בעיירתו דובובה. שאף לעזוב את רוסיה הצארית ולעלות לארץ, אך ד"ר מנדלשטם מקיוב לא אישר את בקשתו, מחשש שלא יוכל לפרנס שם את משפחתו. בתרס"ו נענה להזמנה לנהל את בית הספר העברי בויזניץ. עבר ללמד בגלינא, וזמן מה שהה בלבוב, עד שלבסוף השתקע בתרס"ח בטרנוב. הורה בביה"ס העברי „שפה ברורה", ונערץ ע"י התלמידים והוריהם. בארבע שנות המלחמה שהה

בוינא. היה פעיל במזרחי, ובשנת תרע"א השתתף כציר בועידה העולמית שהתקיימה בוינא. בשנת תרצ"ד הגשים את חלומו ועלה ארצה. בשנתיים הראשונות גר בקיבוץ גניגר, ולימד שם עברית את הורי החברים. זכה לראות דור חמישי בארץ. נפטר ביום כ"ד שבט תשכ"ה, ונקבר למחרת.

עוד ברוסיה התחיל לעסוק בחיבור ספרים על האמוראים. מאמרו תולדות רב נתפרסם באוצר הספרות, ח"ה, בתרנ"ו. חיבר סדרת ספרים **חכמי התלמוד**, תולדותיהם ומאמריהם מלוקטים ומסודרים עפ"י א"ב עם הערות וביאורים. ספר **לוי בן סיסי** נדפס בטרנוב תרפ"ט, ואז היו עמו מסודרים לדפוס הספרים: רב, שמואל, רבי לוי, ובעריכה: אבוה דשמואל, רבי יוחנן, בר קפרא. מכולם נדפס רק ספר **תולדות רב** בטרנוב־פיעטרקוב תרצ"א. בח"א תולדותיו, ובח"ב מאמריו בסדר א"ב. בערוב ימיו מסר למוסד הרב קוק בירושלים להדפסה רק את ציוני המאמרים

בש"ס, מבלי להעתיק את המאמר בלשונו. **חכמי התלמוד** ח"א לאמוראי תלמוד בבלי בתש"ט, וח"ב לאמוראי תלמוד ירושלמי בתשי"ב. בהק־

דמתו לכל חלק כותב שהסימנים הם לפי דפי ש"ס וילנא ראם, לא נכנס לחילוקי דעות ורשם הכל תחת שם אחד, ושמקוה להדפיס גם ביאורים במתכונת ספריו הראשונים.

מדינה וחכמיה, 19, 142; לכסיקון הספרות העברית, א, 40; ספר טארנע, ח"א, 329, בנו בן־ציון אומן בתוך: ח"ב, 113—114.

אונגר

ר' אלעזר ב"ר שלום דוד **אונגר**
מטרנוב (תר"ן—תש"ג)

נולד בשנת תר"ן כבן בכור לאביו רבי שלום דוד. בילדותו למד אצל רש"י טיכטל תלמידו של אביו. בתרע"ט החל לכהן כרב בזבנא,

ומתרפ"ג מלא מקום אביו כאדמו"ר בטרנוב. נשא את בתו של רבי נפתלי רוקח מנבריה בנו של רבי יהושע מבלז. בזיווג שני נשא את אדיל בת האדמו"ר מקראסנא, רבי אהרן אלימלך שניאור זלמן טברסקי ב"ר מרדכי דב חתנו של רבי חיים מצאנז. בפרוץ המלחמה סרב לברוח לזבנא בה הוכן לו בונקר בטוח. התחבא בגיטו, והגבאי שלו ר' איטשע איינהורן התעלף, בזמן שגזז לו את הזקן והפיאות. נלקח לעבודה כביכול, והוכה באכזריות כשרצה להרים את

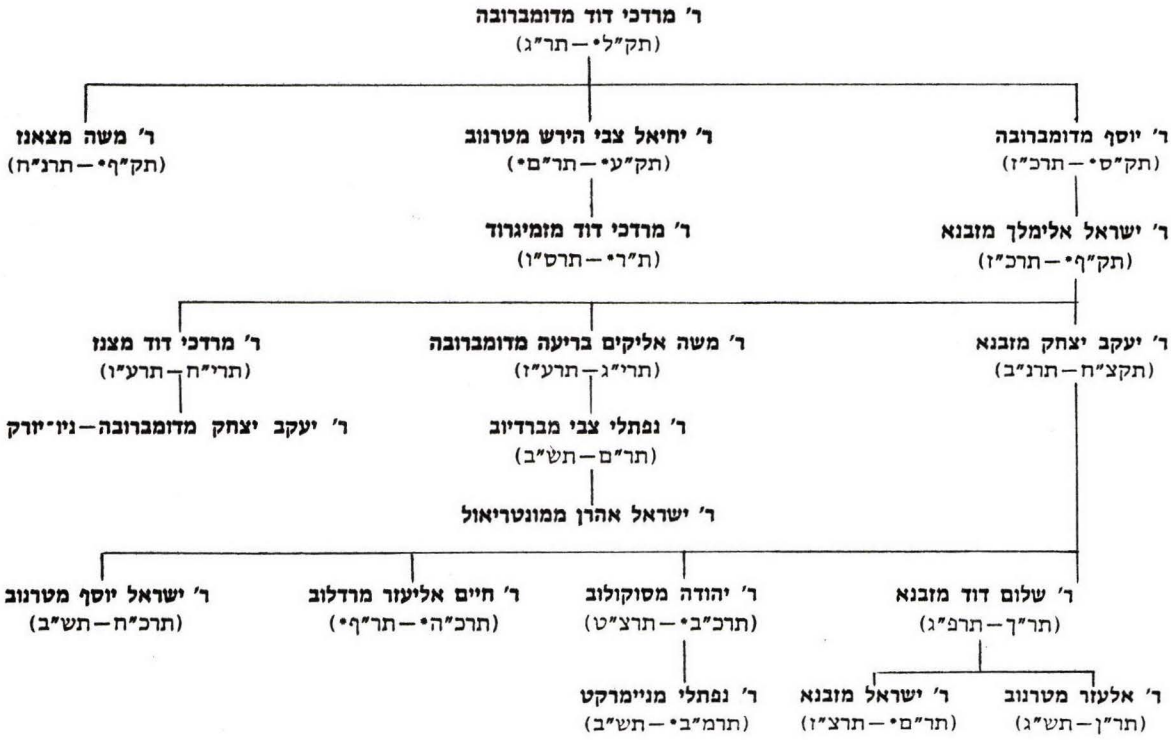

שם ושארית, כג, שארית לשארית, ג; אלבום החסידות, 151—152; רבי ברוך רובין, שארית ברוך, ח"ב, ה—ז (בתוך אור ישע, ניו־יארק תשל"ג); לא נותקה השלשלת (אנגלית), 679—681.

כובעו שנפל לארץ. בשתי ידיו כיסה את ראשו שהיה מגואל בדם. הובל ביום ב' אלול תש"ג אל הקרונות הדחוסים בהם הושם סיד רותח. כשהגיעו הקרונות לבוכניה, לא נותר איש בחיים פרט לשלושה ילדים קטנים. עמו נספתה אשתו, וילדיהם דבורה לאה ומרדכי דוד הי"ד. שרדו רק בנותיו מלכה וגיטל. תשובה אליו: שו"ת משנה שכיר, מח.

מנשה אונגר, אדמורי"ם שניספו בשואה, 36—39, ספר רדומישל, 130—135, ספר טרנוב, ח"א, 215, ח"ב, 73, 227—232.

עומד (מימין) עם גיסו רבי ישראל שפירא מבלוזוב יבלח"ט

ר' חיים אליעזר ב"ר יעקב יצחק אונגר
מרדלוב (תרכ"ה• — תר"ף•)

בנו של רבי יעקב יצחק מזבנא, וחתנם של ר' מאיר נתן הלברשטם ור' נפתלי הורביץ ממעליץ. כהן מתר"ן לפחות כאב"ד רדלוב, ומקום מנוחתו

בטרנוב. שם נספו בניו האדמורי"ם ר' מאיר ור' יוסף יודל הי"ד.

ר' יהודה ב"ר יעקב יצחק **אונגר**
מסוקולוב (תרכ"ב—תרצ"ט)

בנו של רבי יעקב יצחק מזבנא. בשנת תר"ם כבר היה אב"ד סוקולוב, ובתרס"ה השתקע כאדמו"ר ברריישא. לבסוף קבע מושבו בניימרקט, בה נפטר ביום י"ז סיון תרצ"ט. את מקומו מלא בנו יחידו ר' נפתלי, שנספה בשואה עם אחותו אשת ר' מנשה הורביץ אב"ד זילין הי"ד. נודע כגאון בתורה, ובשנת תרס"ו ההדיר בירוסלב את החלק השני של ספר אמרי נועם מזקנו, עם חידושים משלו.

תשובות אליו: אוריין תליתאי, כה; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, קפט בתרמ"ב; שו"ת מהרש"ם, ח"ב, מד, ח"ז, קלד.
ספר רישא, 113.

ר' יוסף ב"ר מרדכי דוד **אונגר**
מדומבורובה (תק"ס—תרכ"ז)

בנו ממלא מקומו של רבי מרדכי דוד מדומבורובה. היה חתנו של רבי משה אליקים בריעה מקוזניץ, חתנו של רבי אלעזר בנו של הנועם אלימלך. בהיותו בגיל שבע לקחו חמיו אל החוזה מלובלין.

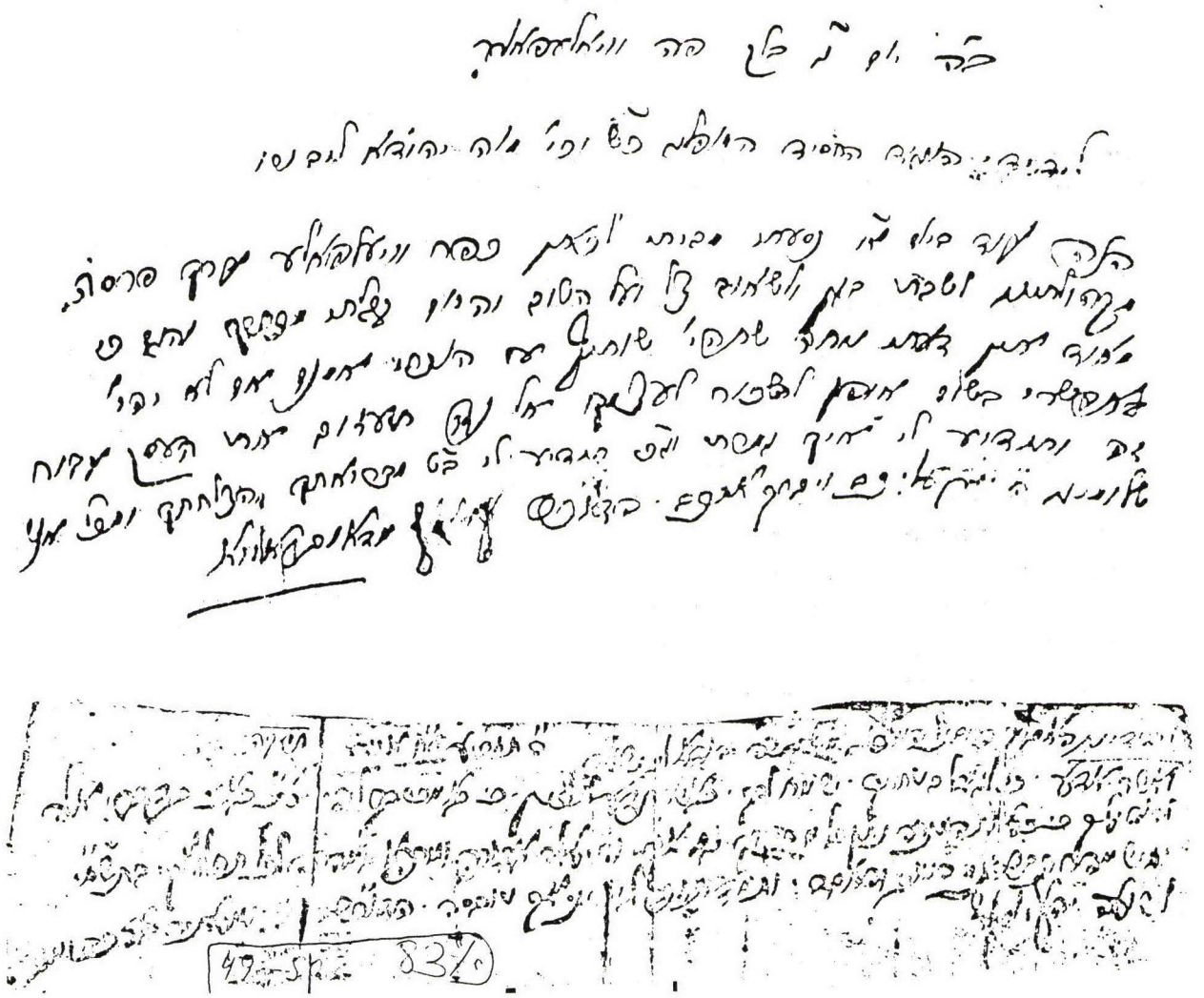

מכתבי ר' יוסף אל הנגידים ר' יהודה ליב, ור' משה יהודה ביגלאייזן. בתוך הדברים הביטוי: כעלות המנחה נתקבל מבוקשך; כאשר היה חולה, ואכן מיד אחרי־כן הבריא.

נפטר ביום ב' חשון תרכ"ז (המגיד, יא, א96). מלא את מקומו בנו רבי ישראל אלימלך. בתו נישאה לרבי מאיר רובין ב"ר מנחם מנדל מגלוגוב.

ר' יחיאל צבי הירש ב"ר מרדכי דוד **אונגר**
מטרנוב (תק"ע*—תר"ם*)

בנו של רבי מרדכי דוד הראשון מדומברובה, וחתנו של רבי שמשון מזוולין. חמיהם של רבי חיים מצאנז בזיווגו השלישי, ושל ר' חיים גרונר דומ"ץ ברדיוב. היה אדמו"ר בטרנוב, ושם נפטר בהו־שענא רבה (ולא בירושלים). בנו ר' מרדכי דוד היה אב"ד זמיגרוד.

ר' יעקב יצחק ב"ר ישראל אלימלך **אונגר**
מזבנא (תקצ"ח—תרנ"ב)

נולד בשנת תקצ"ח לאביו רבי ישראל אלימלך, ומלא את מקומו כאדמו"ר בזבנא עד לפטירתו בשנת תרנ"ב. כרבבה יהודים באו מטרנוב להלויתו (יוסף הדס, המגיד, לו, 15). היה חתנו של רבי מאיר מדזיקוב, ובניו: ר' שלום דוד; ר' יהודה; ר' חיים אליעזר; ר' ישראל יוסף.

ר' ישראל (ישראל'קי) ב"ר שלום דוד **אונגר**
מזבנא (תר"ם*—תרצ"ז)

בנו של רבי שלום דוד מזבנא. מלא שם את מקומו כרב ואדמו"ר. היה בעל מנגן בעל קול חזק. נפטר בניו יורק בראש חודש כסלו שנת תרצ"ז. בשואה נספו אשתו חייטשע בת רבי אריה ליב הלברשטם מצאנז, בתו גיטל יהודית עם בעלה הרב יוסף הלפרין מרישא ב"ר יואל ב"ר ליבוש מברזן שכהן כאב"ד זבנא, וילדיהם בנימין ושלום דוד הי"ד.

ר' ישראל אלימלך ב"ר יוסף **אונגר**
מזבנא (תק"ף*—תרכ"ז*)

בנו של רבי יוסף מדומברובה. נשא את מאטל בת ר' יחיאל קוריצר ב"ר שמואל חתן החוזה מלובלין. העתיק את חצרו לזבנא, וממנו מתחילה כאן שושלת אדמורי"ם. צדיקים אמרו שנועד לגדולות, ומלאכים ושרפים חלים מפניו. הדב"ח ציוהו לקבל פתקאות, וכשחלה בא לבקרו. לא האריך ימים, ונפטר זמן קצר אחרי אביו ביום

ז' אלול תרכ"ז. ילדיו: רבי יעקב יצחק ממלא מקומו בזבנא, רבי משה אליקים בריעה מדומ־ברובה, רבי מרדכי דוד מצאנז, מישקיט אשת רבי משה הלברשטם ב"ר דוד מקשאנוב, אשת ר' מאיר מזבורוב נכד ר"מ מפרימישלאן.

ר' ישראל יוסף ב"ר יעקב יצחק **אונגר**
מטרנוב (תרכ"ח—תש"ב)

נולד בשנת תרכ"ח בזבנא כבן זקוניו של רבי יעקב יצחק. נשא את ברכה בתו של רבי ראובן הורביץ מדמביץ בכפר טשארנא שבין זבנא ודמביץ. היה תלמיד רבי יהושע מדזיקוב אחי אמו, ואחרי שנפטר בתרע"ג, החל לנהוג אדמו־רו"ת בטרנוב. המונים נהרו לשולחנותיו, ולתפי־לותיו הערבות בימים הנוראים בנוסח רופשיץ. פיזם לחזן ר' שלמה בלזם את הניגונים שהלחין, והוא רשם אותם וסידר להם תוי נגינה. בפרוץ המלחמה סרב לברוח למזרח, ולמרות כל התלאות היה אופטימי וקיוה לראות במפלת הרשעה. בשבת סליחות תרצ"ט התפרצו הנאצים לביתו, העמידו בחצר את כל השכנים לכותל

בידים מורמות עד שהתעלף. באחד מלילות חנוכה ת"ש התפרצו הנאצים לביתו, וגזלו ממנו את מנורת הכסף האמנותית שהיתה בידו ממו־רשת זקנו רבי יוסלה מדומברובה. בשבועות תש"ב נערכו התפילות האחרונות בביתו. מיד לאחר מכן החלו האקציות, והוא הוצא עם משפחתו באקציה השניה ביום אדר"ח תמוז תש"ב. ברוח גבורה ועוז דיבר עם היהודים על מצות קידוש השם. לבש קיטל תחת אדרת המשי שהיתה לו ממורשת זקנו רבי אליעזר מדזיקוב, ובידו לקח תכריך כתבים שלא רצה להיפרד מהם. הם כללו: ספר דמשק אליעזר על התורה מזקנו רבי אליעזר מדזיקוב, ותורותיו של אביו על התורה. כמו כן מכתבים מרבי חיים מצאנז, רבי מאיר מדזיקוב ובנו הצדיק הפלאי מא"י. כעשרת אלפים יהודים הוצאו בחום היום לככר השוק והובלו להריגה בבית הקברות, או בבורות מוכנים בצד הדרך לטוכוב הי"ד. ילדיו: הבכור ר' מאיר אליהו חתנו של ר' שלום הלבר־שטם אב"ד פיקלה־צנז, נספה בטרנוב בחשון תש"ג. השני ר' ראובן תלמיד רבי מאיר ארק ורבה של קזימירז־וילקי (קוזמיר), עונה קשות ונתחרש בגלל סידור השחיטה. בתרפ"ח השיב לו לטרנוב בשו"ת משיב שלום, עג. הובל עם בני קהילתו לבלז'ץ בחשון תש"ג. הבת חיה אסתר נישאה לרבי חיים הרשלה הורביץ ב"ר אליהו האדמו"ר מזילין בנו של הצדיק הפלאי ר' נפתלי חיים. גרו ברייסא ושם ניספו בתש"ג הי"ד. הבן אליעזר שנולד בדמביץ ביום י"ז חשון תר"ע, חזה על בשרו את אימי השואה, ובהנצלו לארץ בתש"ד תאר אותם בספרו זכור, ת"א תש"ה. (על סופה של משפחתו, בעמ' 108—110, 132). ניצלו והיגרו לניו־יורק רק הבן ר' יעקב, והבת בילה שאולי.

מנשה אונגר, אדמורי"ם שניספו בשואה, 179—182.

ר' מרדכי דוד ב"ר יחיאל צבי הירש **אונגר**
מזמיגרוד (ת"ר•—תרס"ו)

בנו של רבי יחיאל צבי הירש מטרנוב. נשא את בתו של הרב בנימין זאב אב"ד זמיגרוד, ומתרל"ג נתמנה שם כממלא מקומו. היה חסיד צאנז ושיניבה. נודע כלמדן מופלג, והחליף שו"ת עם גאוני דורו. סבל ממחלת לב, ולא נרפא בשתי נסיעותיו למרחץ נויהיים. נפטר ביום י' אייר תרס"ו, ונספד ע"י חתנו ר' אשר ישעיה ב"ר יצחק טוביה רובין מצאנז, ראש הקהל ר' משה נתן ארנשטיין, ורבי משה יהודה ליב שפירא מסטריזוב.

תשובות אליו: מחותנו מסיגט באבני צדק, יו"ד, ח"א, נב, פג, אה"ע, מח, מט; בית יצחק, אה"ע, ח"ב, כח בתרמ"ח; שו"ת מהר"ש, ח"א, מט, ח"ג, יב, ח"ה, פו בתרמ"ד—תרמ"ח; שו"ת מהרש"ם, ח"א, פה.

שמעון גרין מיאסלו, מחזיקי הדת, ט"ז אייר תרס"ו, 3.

ר' מרדכי דוד ב"ר ישראל אלימלך **אונגר**
מצאנז (תרי"ח—תרע"ו)

בנו של רבי ישראל אלימלך מזבנא. נשא את בתו של רבי משה אונגר חתן הדב"ח, וגר בצאנז בה אכל מזונות על שולחן חו"ז בשנים תרל"ב—תרל"ו. אח"כ פתח שם בית מדרש משלו. בנו רבי בן־ציון היה חתן רבי שלום ריינמן אב"ד נרול. נספה עם כל משפחתו בעת הטבח בצאנז הי"ד, והיארצייט שלו נקבע ליום ט"ו אלול. אחותו נישאה לרבי בן־ציון אייכנשטיין. בתו ריקל רייזל נישאה לרבי מאיר רוזנבוים שהתישב ברייסא הי"ד. מכל המשפחה שרד רק בנו רבי יעקב יצחק שברח לסיביר. אחרי המלחמה שהה בפאריז, ומתשי"א האדמו"ר מדומברובה בניו־יורק בקהילת „בית יוסף" שבבורו־פרק. מבניו: הרב בן־ציון יהושע אשר חתן רבי שמואל צבי הורביץ האדמו"ר מקראלי־ספינקא, והרב מרדכי דוד חתנו של הרב נפתלי הלברשטם בנו של האדמו"ר מבובוב.

ר' מרדכי דוד ב"ר צבי הירש **אונגר**
מדומברובה (תק"ל•—תר"ג)

נולד לאביו רבי צבי הירש מפולין שאחיו גר בוורשא, ולאמו מישקיט. בנעוריו נסע אל רבי אלימלך מליזנסק. היה תלמיד מובהק של החוזה מלובלין, ונסמך ממנו. קבע את חצרו בדומברובה, וממנו התחילה שם שושלת אדמורי"ם. נודע

כגאון וקדוש, וצדיקי דורו התחתנו עמו. נפטר ביום ז' שבט תר"ג. תשובות אליו בשובע שמחות, א—ד, [ח, יא—יב], ושם גם תשובות שלו.

ילדיו: א. רבי יוסף; ב. רבי מנחם מנדל אב"ד סטבניץ. היה חתן בנו של בעל אור לשמים, ונפטר בתרמ"ב; ג. רבי אברהם אלחנן אב"ד קוויף ואופוטשנה, ואדמו"ר בקלושין. נשא את נכדת החוזה, בת ר' קלונימוס קלמן מפוריצק (שם גדולי ישראל, 20) ב"ר יוסף מטורטשין, ובזיווג שני את בת השרף ממוגילניצה. נפטר ביום ד' טבת תרמ"ג. היה המו"ל הראשון של ספר עבודת ישראל (הרב חכם צבי הלברשטם, תול־דות המגיד מקוזניץ, נה). נולדו לו: ר' אביעזרי זליג מקלושין חמיו של ר' נפתלי שפירא הי"ד; ר' יהושע יחיאל מגרודזיסק, נפטר תרנ"ב; ר' יעקב יצחק אדמו"ר בקלושין וונגרוב, חמיו של ר' משה שפיגל אבי ר' נפתלי אריה האדמו"ר מטשבוב שליד לובלין (תרכ"ט—תש"ל) שילדיו הם: ר' אלחנן יוחנן בברונקס אבי ר' משה בברוקלין; ר' פנחס אליהו בלונג־ביטש; ד. רבי משה; ה. רבי יחיאל צבי הירש; ו. רבי נפתלי שהיה כנראה חתנו של רבי יעקב ממעליץ. לא נודע לרושמי הקורות, אך מצבתו ניצבת עד היום

בזבנא. ז. מלכה אשת רבי נחום צבי טייטלבוים מדרוהוביטש.

ר' משה ב"ר מרדכי דוד **אונגר**
מצאנז (תק"ף—תרנ"ח)

בנו של רבי מרדכי דוד מדומברובה. נשא את מרים בתו הגדולה של רבי חיים מצאנז, והיה סמוך שם לשולחנו. בסוף ימיו עלה לארץ, ונפטר בצפת ביום י"ח תשרי תרנ"ח. בנותיו נישאו לר' יהודה צבי הירש אייכנשטיין מדולינא; ר' חיים יעקב הורביץ אב"ד אולינוב; ר' מרדכי דוד ב"ר ישראל אלימלך אונגר; ר' נפתלי חיים הורביץ ה„צדיק הפלאי".

ר' משה אליקים בריעה
ב"ר ישראל אלימלך **אונגר**
מדומברובה (תרי"ג—תרע"ז)

נולד בזבנא בשנת תרי"ג לאביו רבי ישראל אלי־מלך. התישב כאדמו"ר בדומברובה. את שבתות ומועדי השנה עשה אצל הדב"ח בצאנז, ואח"כ נסע לשינאווא. נשא את רבקה בתו של רבי אברהם הורביץ משנדישוב, ואחריה את אחותה חיה. הובלה לאושוויץ כבת־מאה הי"ד. בשנת תרע"ד ברח לקשוי, ונתפרסם כבעל מופת. נפטר שם ביום כ"א טבת תרע"ז, ונטמן באוהל זקנו רמ"ד בדומברובה. הספדו של גיסו רבי שמואל ענגיל נדפס בראש שו"ת מהר"ש ח"ח, ותשובה אליו מתרס"ג בח"א, צב. ילדיו: א. בכורו רבי נפתלי צבי; ב. רבי מאיר אדמו"ר בקראקא; ג. רבי יצחק אלעזר מלא מקום אביו בדומברובה; ד. אשת רבי אברהם הורביץ ב"ר יחיאל מפאק־שיוויניצה; ה. אשת רבי אלעזר פרנס.
אהלי שם, 395; זכרונות המאור, ח"ב, רפח.

ר' נפתלי ב"ר יהודה **אונגר**
מנימרקט (תרמ"ב—תש"ב)

נולד לאביו ר' יהודה, ולאמו בת ר' יהושע חריף. אב"ד ניימרקט מתרצ"ט, עד שנספה ביום כ"ג סיון תש"ב הי"ד. בתו רייכיל נישאה לרבי לוי יצחק הורביץ האדמו"ר מבוסטון.

ר' נפתלי צבי ב"ר משה אליקים בריעה **אונגר**
מדומברובה וברדיוב (תר"ם—תש"ב)

נולד בדומברובה בשנת תר"ם, כבכור לאביו רבי משה אליקים בריעה. בתרנ"ז נשא את שרה בת

רבי משה הלברשטם אב"ד ברדיוב, נפטרה ב' אלול תרצ"ז. בזוו"ר היתה אשת ר' יצחק טייטל־בוים מריישא, ובתה נחמה אשת ר' מרדכי גולד מויליצקה נספתה בתש"ב עם חמשת ילדיה הי"ד. היה סמוך לשולחן חותנו בברדיוב, והתפרנס שם. משום כך מחל על אדמורו"ת דומברובה לאחיו הצעיר, ודחה את הצעת הרבנות של אלט־צאנז. ייסד לראשונה ישיבה בעיר, והרביץ בה תורה. נתגלה כמסביר מחונן, והעמיד ת"ח חשובים. בתשעה באב תש"ב הובא לזילין חולה וחלוש, מוכתר בטלית ותפילין. ביום ט"ז אב הובל להריגה הי"ד.

מילדיו נספו בשואה הי"ד: א. ר' יצחק מגורליץ עם אשתו רבקה גיטל בתה של אחותו ובעלה ר' אלעזר פרנס ושני בניהם, נתפסו בנייטרא בתש"ד ונשלחו לאושוויץ; ב. חיה רבקה אשת ר' יוסף שמואל שמלקא ערליך אב"ד ריגליץ; ג. ר' יעקב אלימלך. נשלח בתש"ד מגיטו סעליש לאושוויץ, עם אשתו פריידא בת ר' דוד יצחק רוזנווסר אב"ד אפשא ובן. שרדו בחיים: ד. ר' חיים יוסף הלברשטם־אונגר, נפטר בתשל"ד. אשתו חנה ריטא בת ר' פסח מילר מברדיוב נספתה עם בן ובת. שתי בנותיו נישאו לתלמידי חכמים; ה. ר' ישראל אהרן. עזר לאביו בניהול הישיבה בברדיוב. בזמן השואה נמלט לנייטרא ולבודפסט. אשתו לאה בת ר' חיים טייטלבוים מטעטש עם שני בנים ובת, נשלחו בתמוז תש"א לאוקראינה ושם נהרגו. אחרי השחרור רב בקהילת קאשוי, וכיום במונטריאול רב „ביהמ"ד עדת יראים בני משה אליקים בריעה". בזוו"ש נשא את איטא בת ר' מרדכי זיגל מויליפולי, שהיתה אשת ר' יעקב שפירא מדוקלא ב"ר צבי אלימלך ב"ר יעקב אב"ד טערצאל. נפטרה ביום ח' תשרי תשכ"ד, ונספדה בקהל רב. בניהם: נפתלי צבי ומנחם אריה; ו. ר' ברוך אברהם הלברשטם־אונגר בברוקלין, נשא את מלכה ולדמן, ולהם שני בנים; ז. ר' זלמן ליב בברוקלין, נשא את אטל אברמוביץ.

זכרונות המאור, ח"ב, רפז, רצ—רצא.

ר' שלום דוד ב"ר יעקב יצחק **אונגר**
מזבנא (תר"ך—תרפ"ג)

נולד בשנת תר"ך בזבנא לאביו רבי יעקב יצחק. נשא את בתו של הרב מנחם מנדל שפירא אב"ד לנצוט, וגרשה כי לא היו להם ילדים. בזוו"ש נשא את בלומה חנה בתו של רבי משה מרוזוו־דוב, ונתגדל שם אצל חמיו. הצניע את גדלותו בתורה. כשההדיר בתרמ"ח בקראקא את החלק הראשון של שו"ת אמרי נועם מאבי אמו, לא רשם את שמו על הערות חידושיו, וציין רק שהן של המגיה ספר זה. כהן כרב בראקוב שבפולין, ומתרנ"ב מלא את מקום אביו כאב"ד ואדמו"ר בזבנא. בשנת תרע"ד ברח לוינא, וחיבר שם קונטרס גדול בעניני עגונות. בשובו לגליציה בתרע"ט התישב בטרנוב. נפטר בוינא ביום ב' דר"ח אלול תרפ"ג, ונטמן באהל אביו בזבנא. נוסח מצבתו בסוף ספרו מהדורת ניו יורק.

בשנת תרס"ד הכין לדפוס ע"ח מתשובותיו, וקבל את הסכמת מהר"י שמלקיס. גם הפעם לא הזכיר את שמו, רק כתב בשער ברמז: ספר שאלות ותשובות **יד שלום**, כולל שו"ת על ד' חלקי הש"ע, אשר קבץ ואסף רב אחד... ויהי' שלום בחילו, עד יכונן הכסא לבית דוד. נדפס בטאלטשווא תרע"א בהשתדלות תלמידו העילוי הרב ישכר שלמה טייכטל, שהיה אז דומ"ץ בבוסרמין ליד חמיו האב"ד. בחלק ניכר מהתשו־בות מישב קושיות על ספרו של זקנו.

מחוץ לגליציה השיב למקומות: **אוסטרובצה** — קרובו הרב יחזקאל הלשטיק (כ); **בוסרמין** — ר"ש טייכטל בתרס"ח (כב, כז, לז, סח); **וינא** — קלויז צאנז בתרס"ז (ו, כט); **לונטשיץ** — הרב שלמה אוירבך בתרנ"ח (סד, סה); **ניישטט**־פולין — ר' יחיאל ישעיה ד"ץ (לב); **סטרופקוב** — מח' ר' יואל פרידמן (כח); **סטשוב**־רו"פ — ר' ליבוש ד"ץ בתרמ"ח (א); **קארטשין**־רו"פ — הרב יוחנן (טו); **רדומסק** — הרב יעקב יוסף הכהן רבינוביץ מברזניצה וקלבוצק (יא, עג).

הרב נפתלי עהרנברג מחסידי זבנא הוציא לאור מהדורה שניה בניו יורק תשכ"ז, והוסיף בהתחלה הקדמה, ובסוף עוד ג' תשובות שנדפסו תחילה בשו"ת אמרי נועם (ח"א, יד, כא, לה) ואחת בקובץ קהלת אשר. חיבור שלם עמ"ס מכות אבד בשואה במרתף בית בנו. מכתבו נדפס בספר תשובה כהלכה, מד.

תשובות אליו: שו"ת בית יצחק, יו"ד, ח"ב, קמט, קונטרס אחרון, יא, חו"מ, נד בשנים תרל"ח—תרס"א; ברכת חיים, קג; שו"ת מהרש"ם, ח"ג, קכז.

ילדיו: ר' אלעזר; ר' ישראל; העתונאי מנשה מחבר ספרים ביידיש, ובעברית: מועדים לשמחה, ואדמורי"ם שנספו בשואה לפי ספר הקדושים שנדפס בניו יורק תשכ"ז עם מפתחות בסופו. נולד בזבנא ביום י' כסלו תר"ס, נפטר בניו־יורק ביום כ"א תמוז תשכ"ט; מנוחה גרושת בנו של רבי עמנואל מפשדבורז נפטרה בוינא; פעריל אשת רבי ישראל שפירא האדמו"ר מבלוזוב בזיווגו הראשון. נספתה בבלז'ץ ביום ז' חשון תש"ג עם בתה סירקא מינדל ובעלה ר' שאול רפפורט מביליץ וילדתם הי"ד.

אהלי שם, 404.

אוסטר

ר' זאב וולף (וולביש)
מלנצוט (תק"ף*—תר"ם*)

מנכדי בעל הנועם אלימלך. כהן כדיין בלנצוט, ותשובות אליו בשו"ת דב"ח, ח"ב, יו"ד, קיט, אה"ע, קיז. נודע כאיש קדוש, חסיד צאנז ומחותנו של הרבי מויליפולי. נפטר בשנת תר"ם לערך, ונטמן ליד רבי נפתלי מרופשיץ. בנו ר' דוד היה מחשובי החסידים, ובתו בלומה נישאה לר' צבי חיים הלוי. בתם חיה שרה היתה אשת הרב שמואל צבי ויס מח"ס פרי לבנון.

ספר לאנצוט, 174.

אוסטרובסקי

ר' שמואל ראה לפי: **אוסטרר, ר' שמואל**

אוסטרזצר

ראה לפי: **אביגדור**

אוסטרר

ר' שמואל ב"ר שלום **אוסטרר**
ברודי (תק"ך*—תקפ"ט)

נולד בברודי לאביו ר' שלום, ולאמו שרה טמריל בתו היחידה של רבי משה אוסטרר. הוא היה בנו של ר' הלל מזמושץ, ונכדו של המקובל ר' יעקב תמרלש מוורמס בעל ספרא דצניעותא דיעקב. נולד בשנת ת"פ בדובנא, וגר בברודי בה שימש כמגיד מישרים, בחוגו של רבי חיים צנזר מחכמי הקלויז. חתם בשנת תקי"ב נגד רבי יהונתן איבשיץ, ולחם אחרי כן בפרנקיסטים. היה מאהוביו של הבעש"ט, והסתגר עמו שעות. בשמחת תורה תק"ם עצר מגיפה שאיימה על ברודי. נפטר בי"א טבת תקמ"ה. בין תלמידיו: ר' מרדכי חסיד מרגליות, זקנו של רבי אפרים זלמן. חיבר פירוש על שיר השירים על דרך הנסתר בשם **ערוגת הבושם**, זולקווא תק"ה, ופשמישל תרנ"ה. במהדורה השניה השלימו את הפירוש על הפסוק ערוגת הבושם שחסר בקודמתה, כפי שאמר הבעש"ט למחבר כשבא לברודי למנוע את החרם על החסידות. בהקדמת המו"ל מביא בשם רבי יהושע מבלז שאביו חיפש מאד את הספר, וכשהשיגו גדלה שמחתו. הוא סיפר אז בשם הבעש"ט, שנפש שלמה המלך התלבשה במחבר כשכתב ספרו, והוסיף שגם לולי זה ידע כי זה האיש משה גדול מאד, וכאחד השרים הראשונים נחשב. ספרו דרש משה על תהלים לא נדפס (מליצי אש, ג, טבת, פד.). בתו נישאה לתלמידו ר' יקר בנו של רבי אברהם גרשון אשכנזי מקיטוב. עלה לירושלים לפני תקט"ו, נפטר ו' כסלו תקל"ט, ונטמן ליד אביו בהר הזיתים (אור הגליל, ח"ג, סט). כשרצה לעלות לארץ בתק"ך, שלח אליו חתנו אגרת להניאו מזה (ג. שלום, תרביץ, כה, 429—440).

נכדו רבי שמואל אוסטרובסקי היה מחכמי ברודי, בה עסק בנגלה ובנסתר בקדושה ובטהרה. לא נמנה על תנועת החסידות, אבל נערץ על הכל, והרבו לספר עליו מעשי פלא. כדי לא לצאת חוץ מביתו בנה לו בית מדרש, וגם מקוה שנקרא שנים רבות אחר כך: ר' שמואלכנס בעדעל. נפטר ביום כ"ז טבת תקפ"ט.

חיבר שני ספרי מוסר. הראשון **תורת אדם** נדפס לראשונה בחייו, שכן זהו לשון השער: חיבר ותיקן איש אלקים קדוש יאמר לו בנן של קדושים מגזע ישישים... ה"ה הרב המופלג

השפל ועניו באמת... ובימיו ובימינו תושיע יהודה וירושלים ומלכות בית דוד אמן. נדפס בלבוב תקפ"ה לערך, זולקווא תק"ץ, למברג תרי"ח, [תר"ך], חוסט תרס"ב. חלק שני נקרא **כתב יושר**. נדפס בלבוב ת"ר ותר"ך, ובוויטצען תרס"ד. במהדורת למברג תר"ך נדפסו שני הספרים יחד, ובשער הספר הראשון נאמר: זה הספר נדפס כבר בחייו, והמחבר בחייו אמר לכל אוהביו אשר יקנה הספר הזה, ויהיה אצלו למש־מרת מכל רע. ועתה נדפס פעם שנית ע"י חתן חתנו, ה"ה הרב המופלג מו' אלימלך — ב"ר ישראל — מעה"ק צפת, חתן מו' אלעזר בהרב החסיד מו' זיסקינד מבראד.

תולדות יהודי ברודי, 71—72, 79, 198, 331.

—○—

ר' אורי פיבל ב"ר אהרן
מקריסניפולי ודובנקא (ת"ץ—תקס"ו)

נולד בלשצוב, ושאב תורה וחסידות מתלמידי הבעש"ט. רבו המובהק היה רבי קהת מוועדש. רוב ימיו גר בקריסניפולי, והגה בתורה בנגלה ובנסתר. בשריפת העיירה עלו באש כל כתביו. משם נתקבל לטולטשין, ובזקנתו קבע מושבו בדובנקא שליד לובלין ועל שמה נקרא. י"א שנפטר שם ביום כ"ב תמוז באחת השנים תק"ן—תקנ"ב, אלא שבתקס"ד הוא חותם על ספר יראים שנדפס בזאלקווא. לפי שם ושארית נפטר בשנת תקע"א, אבל בהסכמת רצ"א מאליק לספרו שניתנה בתקס"ח הוא נזכר בברכת המתים, ועל כן תקס"ו היא שנת פטירתו בקירוב, ועיין בספר פתחי שערים, עמ' 113.

אור החכמה ספרו הקבלי על התורה על פי הקדמות האר"י ז"ל, נדפס בלשצוב בשנת תקע"ה. החלק השני נדפס לפני הראשון, ובחלק מהעותקים יש שינויים בשער ובתאריכי ההסכמות. משום כך יש ספרים מקוריץ תקנ"ה, ויש חסרי מקום בכלל, והכל כדי להשתמט מהצנזורה (אריה טויבר, קרית ספר, ב, 220). הספר נדפס ע"י בן אחותו ר' משה בר"י ציקור, בהשתדלות ר' מנחם מנדל בן המחבר, ור' יעקב חתן המחבר. המסכימים: ר' מאיר אב"ד ברוד בתקס"ח (מכיר הייתי את הרב הנ"ל... שמעודו לא מש מתוך אהלה של תורה בנגלה ובנסתר, והיה ירא ד' מאהבה, ורוב לימודו היה בחכמת הקבלה); הישועות יעקב בתקס"ז; בתקס"ח מרא"ז מרגליות (חזינן לאורי וחזינן למרבעתו, אשר רבץ והרביץ תורה בקהלה הנ"ל); החוזה מלובלין (והגם שמוטרידנא מאד, אעפ"כ עיינתי בקצת מקומות והם מתוקים מדבש, ע"כ לפי הנראה שניתנו לכתוב); ר' צבי אריה מאליק בתקס"ח; ר' מרדכי זיסקינד אב"ד לשצוב בתקע"ה; ר' ישראל אשכנזי אב"ד הובניב וטיס־מניץ בתקס"ח; אב"ד קרומנוי בראווא; ר' אריה ליב יפה אב"ד הולשיץ וחתנו ר' יעקב; ר' אריה ליב ליפשיץ אב"ד שיניבה; אב"ד טרטקוב. בהקדמה כותב הבן שבכתבים שנשרפו היו פירו־שים בט"ו אופנים עה"ת והמגילות, תקוני זוהר ואידרות, ספרא דצניעותא וספר יצירה. ספר זה נתחבר בזקנותו, ומובאים בו ד"ת מהבעש"ט, הה"מ, המגיד מזלוטשוב ורבי פייביש מזברז'. הוצאה שניה בסידור חדש ובשני כרכים הופיעה בירושלים תש"ל, ע"י הרב שמחה בונם דוד סופר. בהקדמתו הוא מפרט את השיפורים שבהוצאה זו: תיקון שגיאות, פיסוק לקטעים ומראי מקומות. המפתחות ותולדות המחבר בסוף ח"ב. ברשימת התורמים שבסוף, רבים מצאצאי המחבר, ובתוכם משפחת המהדיר. מצאצאיו גם אשתו השניה של רבי ישעיה זילברשטיין מוויי־צען, ורבי פייבל שרייאר מברודשין.

בני המחבר התישבו במדינות שונות בשליחות אביהם להפיץ תורה וחסידות. ר' פנחס ור' משה התישבו בהונגריה, והעמידו שם דורות ישרים. מנכדי ר' פנחס היו ר' מרדכי דומ"ץ הלמין ור' פנחס בלאפוש. ר' משה תקע יתד לחסידות בזענטא, ונפטר שם ביום כ"ז תמוז תקע"ז. מאשתו לאה בת ר' חיים פולק מבריגל תלמיד ר"י איבשיץ, נולדו לו ר' נחמן מונטג, ר' יוסף, ר' יהודה ליב ובריינדל. ר' שרגא פייבל הכהן קאהן מנכדיו שם, נסע לדובנקא לתקן את הציון, ורבי יהושע מבלז ברכו והשתתף בהוצאות.

ר' **אורי שרגא פיבל** ב"ר שלמה כ"ץ
מבלשביץ (תק"ך—תק"ף)

צדיק עובד ה' בבלשביץ, תלמידם של הנו"א ורמ"ל מסוב. נודע בשם ר' פייביש, אבל שמו המלא מופיע במכתבו משנת תק"ע לערך בפנקס הלואת הן.

מעשה צדיקים [בודק], עמ' סב; אלבום החסידות, 177.

אורי

ר' דוד ראה לפי: **ארי, ר' דוד**

אורנשטין

שם משפחתו של אבי המשפחה, הרב מרדכי זאב אב"ד למברג, היה לבוב, אע"פ ששם משפחת אביו היה אשכנזי. כשנתקבל לרבנות לבוב והיתה בה הגבלה על מספר היהודים, נאלץ לקבל את שם המשפחה אורנשטיין, כשמה של משפחה יהודית שעזבה באותה עת את העיר. י"א שרק בניו החלו להשתמש בשם זה, כאשר בתקמ"ח שנה אחרי פטירתו יצא הצו בדבר חובת נשיאת שם משפחה. רבנות לבוב הוחזקה בידי בני המשפחה כמאה וחמישים שנה.

ר' ברוך משה אורנשטין

מו"ץ בגלוגוב. בתרמ"א השיב לו מהרי"א הלוי, ח"א, לא.

ר' יהושע אורנשטין

עבר מאושפצין לגור בצירין, והתפרנס כמשגיח על כשרות החלב. היה חבר הקהילה של הרב

בשיחה עם הרב קופלמן

שמרלה, ודיין עונה לשאלות בקהילה של הרב וייס. נפטר בשנת תשכ"ו לערך.

ר' יעקב משולם ב"ר מרדכי זאב **אורנשטין**

מלבוב (תקל"ה—תקצ"ט)

נולד בשנת תקל"ה בסטנוב לאביו הרב מרדכי זאב ולאמו פריידא. רבותיו היו: אביו, ר' צבי הירש אב"ד ברודי, ור' יעקב ב"ר יהודה באניס אב"ד קומרנא (בית קומרנא, 18). נתיתם בגיל רך, ומצא בית חם כשנשא בגיל שתים עשרה את שרה בתם של הגאון הגביר ר' צבי הירש הלוי ב"ר נפתלי וואהל המכונה רבי הירש מייטשיס ואשתו חוה'לי. עבר לגור אצלו בירוסלב, ושם הרבה מקנתו בש"ס ופוסקים, והכיר רבים מגאוני וצדיקי דורו. בשנת תק"ס קיבל מינוי לרבנות ירוסלב, אלא שלא רצה לצער את דודו הישיש הרב נפתלי הירץ חריף שכהן שם, ולכן נענה להצעת קהילת זולקווא, בה נפטר אז הרב משה צבי הירש מייזלש. שימש שם חמש שנים, וכשנפטר בתקס"ה הרב צבי הירש רוזניש אב"ד לבוב, נקרא לשבת על הכסא עליו ישב לפני כן אביו.

בלבוב הגיע לשיא פעילותו הרוחנית והציבורית,

ונקרא בשם הגר"א מגליציה. נתאחדו בו כל המעלות של חכמה, יחוס, נוי ואצילות, ונהג ברמה את נשיאותו. היה עשיר גדול, ולא נטל שכר מקופת הקהילה. עשה סדרים ותקנות בכל חבורות הצדקה והחסד שבעיר. נחשב סמכות תורנית עליונה, וכל רב ותלמיד חכם ראה צורך לבוא עמו במשא ומתן של הלכה. בין גדולי תלמידיו: בנו רמ"ז ונכדו רצ"ה, הגיסים מפרשי הים, ר' יעקב יוטס, ר' הירצל מטיסמניץ, ר' שמואל נחום גסנבויאר, ר' אהרן משה טויבש שאותו אהב, ושי"ר שאותו רדף. נאבק קשות בראשוני המשכילים שהרימו ראש בעירו, ועשוהו מטרה לחיצי לעגם. בשנת תקע"ו הכריז עליהם חרם, אלא שנאלץ לבטלו בלחץ השלטונות. באותה תקופה הרפה מהתנגדותו לחסידות, בראותו שהסכנה לא נשקפת ממנה. רצ"ה מזי־דיטשוב היה מבקר תמיד בביתו, וגם ר' אורי מסטרליסק. בסוף ימיו הוכה בפטירת בנו יחידו ר' מרדכי זאב, וכעבור כשלוש שנים נפטר ביום כ"ה אב תקצ"ט. רבי שלמה קלוגר קונן בבית הכנסת הגדול בברודי על החת"ס, רש"ז מוורשא ועליו, והדפיס את הספדו בשם אבל משה, ווארשא תר"ג.

נקרא על שם ספריו **ישועות יעקב.** חיבורו העיקרי הוא ביאורו בן עשרת החלקים על ד"ח השולחן ערוך. המשובח בכולם הוא החלק על אבן העזר שנתחבר בירוסלב, ונדפס ראשונה בזולקווא תקס"ט. אחריו באו החלקים על או"ח בתקפ"ח ועל יו"ד בתקצ"ה, כשהביאור סובב את פנים השו"ע. נכדו רצ"ה הוציא לאור את הספרים בלבוב תרכ"ג במהדורה מחודשת, עם מראי מקומות וציונים, ותוספת שו"ת וחידושים משלו. כמו"כ צרף חלק חו"מ הכולל חידושים ושו"ת בלי הפנים. הספרים צולמו מחדש בניו יורק תש"ך לערך, ובישראל תשל"ו. בניו יורק ובירו־שלים צולמו מחדש גם שאלות ותשובות **ישועות יעקב,** שנדפסו לראשונה בפיעטרקוב תרס"ו לפי כת"י המחבר שהיה אצל האדמו"ר מגור. למו"ל היתה הסכמה בכתב מרבו ר' מרדכי צבי הורביץ מפיעטרקוב, הסכמה בע"פ מהגאון מסוכטשוב, והבטחת המהרש"ם למסור הסכמה עם הערות תורה.

מחוץ לגליציה השיב למקומות: **אוזרוב** — הרב ליבוש ובנו ר' ישראל בלובלין בתקצ"ד (אה"ע, כז—כח); **דינוביץ** — הרב חיים (אה"ע, לח); **דקומדאט־שעריש** בהגר — הרב משה פרעטש (אה"ע, לה); **וורשא** — ר' זוסמן הכהן (אה"ע, ה); **טומשוב** — הרב (אה"ע, לא); **טראשין** — הרב אריה ליבוש בתקצ"ו (או"ח, ד, יו"ד, ז—ח, יג); **סדיגורה** — הפני משה וחתנו (חו"מ, ג); **סיגט־הגר** — הרב מנדל (אה"ע, יב); **פרשבורג** — החת"ס (יו"ד, לג—לד, אה"ע, ב); **קרלין** — מח' הרב יעקב מאיר פדואה (יו"ד, י—יב).

הספר **ישועות יעקב** על התורה נדפס תחילה בלבוב, כדי לספחו להוצאות התורה הנקראות בשם חומשים עין יעקב. מאוחר יותר נדפס כספר בפני עצמו בווארשא תרס"ז ותרע"ב, ניו יורק תשי"ט, ת"א וקרית צאנז תשכ"ה. בספרית מ. בלבן היה עותק יחיד בעולם מהדרשה **יערות דבש** שנשא ביום י"א תמוז תקע"ד בביהכ"נ הגדול בלבוב לכבוד הקיסר פרנץ עקב הגליתו

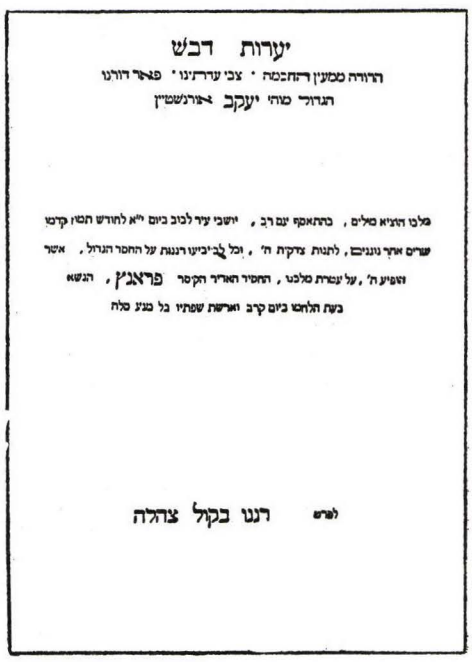
יערות דבש
הדורה ממעין החכמה · צבי עדרינו · פאר דורנו
הגדול מוהי יעקב אורנשטין

מלכו הוציא מלים, בהתאסף עם רב, יושבי עיר לבוב ביום י"א לחודש תמוז קדמו
שרים אחר נוגנים, לתנות צדקת ה', וכל לבי־ביעו רננות על החסד הגדול, אשר
הופיע ה', על עטרת מלכנו, החסיד האדיר הקיסר פראנץ, הנשא
בעת הלחמו ביום קרב וארשת שפתיו בל מנע סלה

לפרש רננו בקול צהלה

של נפוליאון לאי אלבה, ונדפסה שם באותה שנה.

נזכר ברבים מספרי השו"ת, ואחדים מהם אף כללו את תשובותיו: אריה דבי עילאי, אה"ע, ט, כא בתקצ"ה; תשובתו מתקצ"ח בבית שלמה, אה"ע, ל; חליפת שו"ת

תשובות בהלכה מיום א' ט"ו כסלו תקצ"ב מאת הישועות יעקב ובנו רבי מרדכי זאב

בשנת תקע"ו בזכרון דברים, ח"א; חמדה גנוזה, קונטרס אחרון; חתם סופר, אה"ע, ח"א, לט, ח"ב, נו, ופנקס חידושיו כת"י בית הספרים 3638, דף א 85; תשובותיו מהשנים תקצ"ג—תקצ"ו בשו"ת יד יוסף, לה, צו, צז, קז, קי, ובתקצ"ז אליו, צח; ישמח משה, צה—צח; מאמר מרדכי, בהקדמה; מח' מהריא"ז בתקצ"ה, לט—מא; מים חיים, אה"ע, נט; שו"ת רמ"ץ, ח"ב, אה"ע, כז.; תשובותיו מתק"ץ בשבעה עינים, דף יד: כז. כז: נז.; שו"מ, קמא, ח"א, רפו, תנינא, ח"ג, כט. דעתו על ישוב א"י בספר דובב שפתי ישנים, ח"א, מ—מג.

קנת סופרים, קא. הע' 1646; כלילת יופי, ח"א, קנ—ב, ח"ב, עט: קריה נשגבה, 39; אנשי שם, 111—112 (עם רשימת הסכמותיו ונוסח מצבתו); כתבי הגאונים, 53—56; אשכול, ב, 12—14; דור דעה, גאונים, קפח—קצו; מליצי אש, ב, אב, מז.—מח.; שלשלת היחס למשפחת אורנשטין, 29—32 (עם פקסימיל כתב הרבנות של לבוב ולוח גיניאולוגי של המשפחה); סיני, כז, שנז—שס; שיחת חולין של ת"ח החדש, יג; אנציקלופדיה עברית, ב, 307; ספר לבוב, 222, 416, 425, 482; ספר זולקיב, 132—133.

ר' יצחק ראובן הכהן **אורנשטיין**

בן בתו של ר' אורי בר"י הימלשטין. גר בקראקא, והיה תלמידו של רבי שמעון סופר. בסוף ימיו דרשן ודיין בלונדון, ושם נפטר. חיבר ספר **חרוזי פנינים** הכולל ס"א חרוזים של דרושי מוסר. נדפס בקראקא תרנ"ז ובלונדון תר"ף, כשבשער שם משפחתו: ארינשטיין. בראשו חידושי המחבר

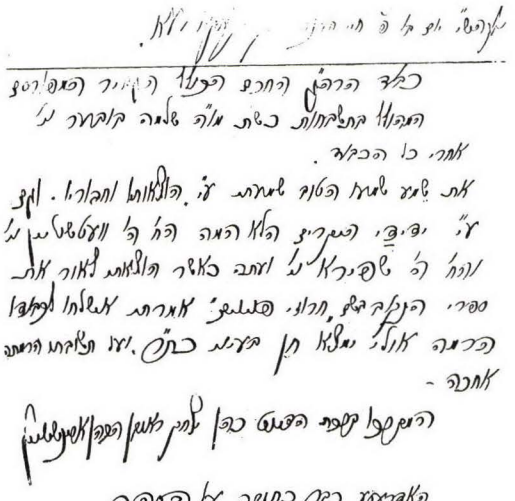

בהלכה, ובסופו חידושי זקנו. כמה מחידושיהם נדפסו בסוף ספר רפדוני בתפוחים מהדורת תרנ"ו.

ר' ליבוש אורנשטין

גר בפודהייץ. תשובות אליו בטוב טעם ודעת, תליתאה, ח"ב, נז, עד.

ר' **מרדכי זאב** ב"ר יעקב משולם **אורנשטין**

מלבוב (תק"ן—תקצ"ז)

נולד בשנת תק"ן בירוסלב כבן יחיד לאביו הרב יעקב משולם. חסה בצל אביו, ונחשב גאון גדול בתורה. נתקבל כאב"ד פשמישל, אבל לא הספיק לכהן שם. במבחר שנותיו חלה אנושות, ולא הועילו תפילות יהודי לבוב, והשתמשותו של אביו בקבלה מעשית כדי להצילו. היה מקורב לחסידים יותר מאביו, ואעפ"כ תלו חסידי סדיגורה את מחלתו בהקפדתו של הרבי מרוזין, על שפעם כשבקר אצל הישועות יעקב, מזגו לו כוס יין ולא שתה, ואח"כ כשנכנס לחדר איזה פקיד, הסב רמ"ז את הכוס ונתן לו. נפטר ביום ששי י"ז חשון תקצ"ז. בשעת ההספד דיבר אביו על מאמר חז"ל חמה לוקה, ומיד נתקשרו השמים בעבים ומטר ניתך ארצה, ויהי לפלא. הרב אברהם דב ברוש פלאהם ממזריטש קשר עליו הספד ביום כ"ב כסלו בבית הכנסת הגדול בלבוב, והדפיסו בשם עין המים בזאלקווא תקצ"ז. אשתו היתה לנה בת הנגיד ר' אפרים פישל מייזיש, ונכדת רח"כ רפפורט. ממנה נולדו לו ג' בניו: האחד ר' צבי הירש שנעשה אח"כ אב"ד לבוב על מקום זקנו, ושנים מהמתקדמים: ר' ירחמיאל סוחר בלבוב, ור' יוסף הירץ שנפטר בצעירותו בוינא. היו לו בכתב יד ספר שו"ת, וחיבור על כללי התנאים. חידושיו וחלק מתשובותיו נדפסו בתוך ספרי ישועות יעקב של אביו [בסוף יו"ד שתים אל ר' יעקב זאב וולף אב"ד סרוט, ואל חבריו ר' אליהו ור' שאול הכהן בתקס"ד], בקונטרס מאמר מרדכי, ובספר שבעה עינים, כח.—לא: בתק"ץ. תשובות אליו: שו"ת יד יוסף, קיא; תועפות ראם, אה"ע, פד בתקפ"ה.

כלילת יופי, א, קנב: אנשי שם, 151: אשכול, ב, 14; שלשלת היחס למשפחת אורנשטין, 37—38; סיני, כז, שנז; הדרום, טז, 85.

ר' מרדכי זאב ב"ר משה **(אורנשטין)**
מלבוב (תצ"ה — תקמ"ז)

נולד בשנת תצ"ה למשפחה של גאונים ופרנסים בזולקווא מכמה דורות. אביו ר' משה אשכנזי שנקרא בשם ר' משה ר' יוסק'ס ונפטר ביום י"ח אלול תקכ"ב, היה בנו של ר' יוסף ב"ר נפתלי הירץ ב"ר חנוך הניך. אמו נחמה־נייטשקע היתה בתו של הרב אריה ליב מאמשטרדם שנשא את מרים בת החכם צבי. מלבד רמ"ז נולדו להם ר' מנחם מנדל בזולקווא, ור' משולם זלמן אשכנזי אב"ד פמורן.

ר' מרדכי זאב נקרא „הגדול" להבדילו מנכדו, והיה גדול מאד בתורה בנגלה ובנסתר. בשנת תקי"ד בהיותו בן י"ט נתקבל כאב־ד קמינקא. כשרבי יחזקאל לנדא עבר לפראג, נתמנה על

אגרת אל הנודע ביהודה מיום א' ל"ג בעומר תקמ"א

מקומו בימפולי, והחליף עמו שו"ת. באותו זמן גר שם בעל ההפלאה, ובהשפעתו התקרב לחסי־דות, וידוע שבקר אצל המגיד ממזריטש. בשנת תקל"ב עבר לרבנות סטנוב. נבחר בתקל"ו כסגן רב המדינה ראב"ל ברנשטין, ובתקל"ח כרבן של שתי הקהילות בלבוב על מקום בעל „מרכבת המשנה". מאוחר יותר נבחר לרבנות פיורדא, אבל לא עבר אליה. בלבוב כהן תשע שנים, עד פטירתו ביום ב' שבט (ולא טבת) תקמ"ז. לא נדפס ממנו אף ספר, והוא נזכר בישוע"י, אה"ע, לו, ובשו"מ, תנינא, ח"ג, קכא. נספד עם חמיו בספר נפש דוד, דף ד.

אשתו הראשונה היתה בתו של ר' אליקום גצל **מלברטוב, אבי אמו של החות דעת. ממנה נולדו לו: ר' משה יהושע השל**; ר' אליקום אריה ליב שבגללו סערה פרשת הגט מברודי; אשת ר' יודל ברודא; מרים אשת ר' דב בו' הלפרין איש ברודי. בזיווג שני נשא את פריידא בת ר' שאול חריף אב"ד אלסק, ב"ר יעקב אב"ד לשנוב, ב"ר משה פנחס חריף. ממנה נולדו לו: ר' יעקב משולם; חנה אשת רא"ל קצנלבויגן אב"ד בריסק; אסתר אשת ר' יצחק אהרן איטינגא; מלכה אשת ר' אברהם אביש אשכנזי בברודי. כמו־כן היה חמיו של ר' דוד שלמה ב"ר בירך מבריסק מח"ס דרך טוב, המביא בסוף הספר ד"ת מחותנו.

כלילת יופי, ח"א, קמד: — קמט: קריה נשגבה, 59; אנשי שם, 149 — 151; שלשלת היחס, 24 — 29; אשכול, ב, 14; מליצי אש, ח"ב, אלול, פח: ח"ג, טבת, סו; סיני, כט, רכ; לא נותקה השלשלת (אנגלית), 458, 701.

ר' משה יהושע השל ב"ר מרדכי זאב **אורנשטין**
מרוהטין וטרניגרד (תקל"ד — תקפ"ד)

נולד בשנת תקל"ד בסטנוב לאביו הרב מרדכי זאב. למד עם אחיו ר' יעקב בברודי אצל רבי צבי הירש בעל „תפארת צבי" (נזכר בשו"ת שלו, אה"ע, עגונות, י). התידד שם עם בד"ז רבי אפרים זלמן מרגליות שהשיב לו כמה תשובות (בית אפרים, או"ח, מ, חו"מ, כט, תנינא, אה"ע, ח"א, ז בתקע"ט). כמו־כן נכנס לפלפל בדברי תורה עם גיסו הרב משה מינץ, וגם כשעבר לרבנות אובן ישן בהונגריה, הריץ לשם את שאלותיו. בתקנ"ד לערך נבחר כרבה של רדיוויל על מקום גיסו. החליף משם שו"ת עם רבי אלכסנדר סנדר מרגליות (שו"ת הרא"ם, אה"ע, מד, ותשובות נוספות אליו בשו"ת גור אריה יהודה, יו"ד, מו, אה"ע, י, לח, חו"מ, כט). בשנת תקס"ו נקרא לטרניגרד על מקומו של ה„נועם מגדים". כאן פתח ישיבה לצעירים, ובחיר תלמי־דיו היה רבי חיים מצאנז, אותו הסמיך בגיל בר־מצוה. כל ימיו השתבח ר' חיים ברבו זה, ממנו קיבל עומק דרכי הלימוד (דב"ח, ח"ב, או"ח, לח). עם התפשטות החסידות בטרניגרד, לא הרגיש שם בנוח רב מתנגד, והוא עבר לפני

תקע"ה לרוהטין, בה כהן עד פטירתו ביום י"א אד"ב תקפ"ד, כנזכר בשו"מ, רביעאה, ח"ג, ז. הניח כתבים רבים בהלכה, חידושים על סדר המסכתות, רמב"ם, שו"ע ותורה, אבל בנו יחידו ר' שמואל יעקב לא הספיק לסדרם, ונפטר בלבוב בקיץ תקפ"ד סמוך לאחר פטירת אביו. ידי זרים שלטו בכתבים, והם שמו בכליהם והדפיסו על שמם. רק חלק קטן הגיע אל אחיו, והוא מסרם לידיהם הנאמנות של הגיסים בני אחותו. בשנת תקפ"ח הם הדפיסו בלמברג את ספרו **הים התלמוד** על מסכת בבא קמא. המלה הראשונה היא ר"ת של שלושת שמות המחבר. בני אחותו היו תלמידיו, ובהקדמתם כותבים שהורה להם את דרך הלימוד, לעיין היישר בעומק הסוגיא, ורק אח"כ בסברות הראשונים. בהתחלה צרפו כמה מחידושי בן המחבר, באמצע את חידושיהם שלהם בשם בו נודעו בעולם „מפרשי הים", ובסוף את חליפת השו"ת שהיתה להם בתקפ"ז עם ר"מ בנט, ר"ע איגר, החת"ס, רצ"ה מבוניהאד וחכם אחד. המסכימים: האח ר' יעקב משולם; ר"מ בנט; ר' יעקב מליסא בן דוד המחבר; ר"ע איגר (אשר מלבד ששמו הטוב נודע בשערים המצוינים בהלכה, שהיה ארז בלבנון ובין עבותים צמרת); החת"ס (אם לא זכינו לשיחתו שמענו שמעו כשמן הטוב בחיים חיותו הרביץ תורה בחריפות ובקיאות); רא"ז מרגליות; ר"מ מינץ. במהדורה השניה שנדפסה בהלברשטט תרכ"ב, נוספו הסכמות: מפרשי הים; רמ"ז איטינגא; רי"ש נתנזון (דודי הרב הגאון החריף בחריפות עמוק עמוק, צדיק תמים, והיה ארוך בדורו גדול ליהודים, צדקתו ותורתו עליו מעידים). הספר נתחבב מאד, והוא חזר ונדפס פעמים רבות בווארשא משנת תרנ"ב, בפיעטרקוב תרע"ד, ירושלים תש"ך, ותל־אביב תשכ"ט.

בן בתו היה הרב אברהם רוטנברג אב"ד יוזפוף וזוויכווסט הנזכר בשו"מ, אבי הרב משה הלל חתן הרב מבוסקוביץ בעל נאות דשא.

אנשי שם, 169; כלילת יופי, א, קמה: כתבי הגאונים, 55; שלשלת היחס, 27: אשכול, ב, 15; מליצי אש, ג, אדר, לג:

ר' צבי הירש ב"ר מרדכי זאב **אורנשטין**
מלבוב (תקע"ו—תרמ"ח)

נולד בלבוב בשנת תקע"ו לאביו הרב מרדכי זאב. מילדותו שקד בתורה, ובין רבותיו היה הרב שמריה שטיקלר ממוסט. נשא תחילה בת גביר מסלוצק וגרשה, ואח"כ בזוו"ש את שרה עכסה בת הרב יחיאל מיכל בנציון קריסטינפולה, נפטרה בגיל ס"ז ביום י"ב טבת תרנ"א. ירש את הון

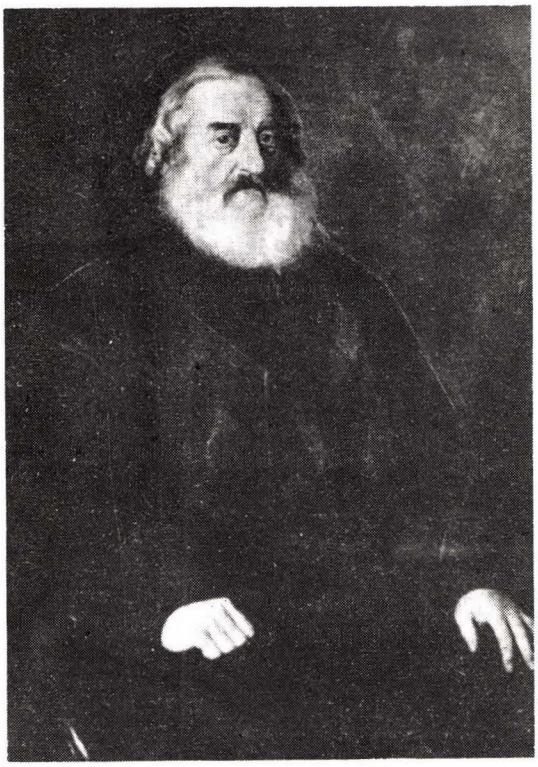

אבותיו, והיה עשיר מופלג. סרב לקבל משרה רבנית, והתפרנס מאחוזה שקנה לו. לא רצה לבטח את רכושו בראותו בכך חסרון באמונה, ולבסוף נאלץ למכור את האחוזה, כאשר שריפה כילתה כמעט את כל הונו. אז הוכרח לקבל עליו עול רבנות, כששמו מפורסם למרחוק כגאון מופלג אחרי שההדיר בתרכ"ג את ספרי זקנו עם הוספותיו. קהילת בריסק היתה מעונינת להושיב את השו"מ על כסאו של הרב יעקב מאיר פדואה, אך לפי המלצתו קבלה בתרכ"ד את רצ"ה. הוא נערץ בקהילה על הכל, אך רק תשע שנים כהן שם. השלטונות הרוסיים גזרו עליו גזירת גירוש

מכתב המלצה לוויען מיום 18.5.84 אל גיסו נתן רייטר פון קליר

בגלל היותו נתין זר, ולא הועילו כל ההשתדלויות. מתרל"ג כהן שנה וחצי כרבה של ריישא.

כשנפטר השו"מ געשו הרוחות בקהילת לבוב מי ימלא את מקומו. רצ"ה זכה בתמיכתם של אצולת הקהילה והנאורים, בגלל קירבת המש־פחה, שליטתו בשפה ובספרות הצרפתית והאש־כנזית, וגישתו הסובלנית אליהם. בשל כך הסתייגו ממנו החסידים ובראשם רבי יהושע מבלז, ותמכו במועמדות מהרי"א איטינגא, בשל היותו עשיר עממי אוהב הבריות. מתנגדי רצ"ה הדפיסו פסקויל נגד מועמדותו בשם: מעשה פון דעם רב שליט"א אין פין זיין גאנצע סוויטע, ערשטער טהייל, למברג תרל"ה. לעומתם הדפיסו אז תומכיו את הספר ממשל רב. לבסוף נבחר רצ"ה, משגברו ה„אריסטוקרטים" על ה„דמוקרטים". וזאת **הדרשה** שנשא בהכתרתו בשק"פ שלח תרל"ה נדפסה אותה שנה בלבוב. בסופו של דבר השלימו עמו כולם, כי התנהגותו האצילה רוממה את כבוד הרבנות, ועוררה אליו כבוד ודרך ארץ ביפי קומתו, הדר בגדיו, ונימוסי ביתו. כל יום הלך אחה"צ לטייל ברחוב, כשהוא מעמיק במחשבותיו ליישב חמורות ברמב"ם. ישב במועצת העיר, ובמוסדות הקהילה השונים. ביום י"ז תמוז תרל"ח קרא לכנס רבנים, בו הובעה התנגדות לפתיחת בית מדרש לרבנים. בזמן כנס היסוד של „מחזיקי הדת" בתרמ"ב נתכנסו הקרואים קודם לכן בביתו, ורבי יהושע מבלז הראה לו חיבה יתירה. לא היה שלם עם כמה מההחלטות, ובסוף הכנס לא השתתף. בשנותיו האחרונות חלה בראש ובחזה, ונסע למקומות מרפא. נפטר ביום ט' ניסן תרמ"ח, בשעה שהאריך בקריאת שמע של שחרית כדרכו. תלמידו החביב הרב אליעזר מישל הדפיס את הספדו נחל דמעה בלמברג תרמ"ח. עוד הספד נדפס אותה שנה בקראקא, בספר זכרון למשה (הורביץ), דרוש ה.

בנותיו: חנה אשת הרב אריה ליב ברודא שעלה מאוחר יותר על כס הרבנות בלבוב; חולה אשת ר' יחמיאל לנדוי, ב"ר חיים שמחה חתנו של ר' אפרים פישל מייזיש. ביתה היה בית מודרני. בספרו **ברכת רצ"ה** קכ"ה מתשובותיו. נדפס ע"י חתנו רא"ל בלמברג תרמ"ט עם הערותיו בשם מלחמות אריה, וצולם מחדש בניו יורק תשכ"ח.

חלק ניכר מהתשובות שלח מבריסק אל גאוני רוסיה ופולין. מחוץ לגליציה: **אוברווישא** — הרב שמואל גינצלר בתרל"ט (יח); **אורלי** — הרב סנדר בתרכ"ט (עב); **איוועשט** — ר' אברהם גוטליב בתרל"ו (כח); **אליק** — הרב משה יהודה מו"ץ בתרכ"ח (עט); **בוטושאן** — בתר"ם (קב—קג); **ביאליסטוק** — העונג יום טוב בתרכ"ט (מב); **בילסק** — הרב אריה ליב שטרנפלד בתרכ"ח (כ); **בראיולוב** — הרב אהרן זליג מרגליות בתרל"ח (יא, נב); **ויסוקא** — הרב יהודה משה הלוי בתרל"ג (עג); **ויסליץ** — הרב ישראל הורביץ בתרל"ו (עד); **וישניץ**-ליטא — הרב ישראל (ד); **טשודנוב** — הרב אהרן הלוי [לרנר] בתרכ"ח—תר"ל (מז, פה, פח); **יעסקלוז** — הרב משה ראב"ד ומו"ץ בתרכ"ו (צב); **מזבוז** — הרב אליעזר דב בריש בתרל"ט (ל); **מזריטש** — הרב שמואל בעל משרת משה בתרכ"ה (ע); **סעלץ** — הרב ירוחם יהודה פרלמן הגדול ממינסק בתרכ"ה—תרכ"ט (ו, סא, סב); **סוכטשוב** — הרב מנחם נחום גינצבורג בתרכ"ד (לו, קטז); **פודילאי** — הרב אורי לנדמן (מ); **פוריצק** — הרב יעקב מרדכי בתרל"ג (פא); **פישטאץ** — הרב איסר בתרל"ב (ב); **פפד"מ** — הרב שמשון רפאל הירש בתרל"ט (לב); **קאלק** — הרב מאיר מו"ץ (פב—פד); **קובל** — הרב זכריה יוסף רוזנפלד בתר"ל—תרל"ב (ג, נא, פט); **קובנא** — הרב יצחק אלחנן ספקטור בתרל"ג (פו); **קוברין** — הרב מאיר מארים בתרכ"ז (עז, עח, קז); **קליש** — הרב חיים אלעזר וקס (לג); **קרלין** — הרב דוד פרידמן בתרכ"ח (כו, כז); **קרמנצוג** — הרב יהושע יעקב הלוי בתרל"א (יב); **רדזין** — רבי גרשון הניך ליינר בתרל"ו (קט); **שאויל** — הרב מיכאל מו"ץ בתרכ"ח (ס); **שא"ל** — הרב מיכאל דייטש ראב"ד ומו"ץ בתרמ"ד (צד); **שאץ** — ר' משה קאוולער בן הרב בתרל"ח (ס); **שרשוב** — הרב בן־ציון בתרכ"ט (מב).

הנגיד הלבובי ר' ברוך דוד הרמלין חיבר השגות על ברכת רצ"ה ועל מצפה אריה ח"א, והדפיסם בספר אפוד בד, מונקטש תרע"ב.

תשובות ממנו ואליו: אגרת פתוחה בתרל"ז על נשיא א"י; אהלי יעקב, ב; זכרון בספר על הכשר הציקוריה מטרנוב; חיזוק מדת הבטחון (דיטש), נויארק תרס"ב, תשובתו מתרמ"ד שנדפסה גם בספרו (צד); אביו וזקנו בתקצ"ג לסלוצק בישועות יעקב (יו"ד, כט, חו"מ, ו, ז—י); מנחת שי, ח"א, ז; מצפה אריה, קמא, כז ממנו, וחתנו משיב לו שם, כח; שדה יהושע, יז—יח בתרל"ז; שו"מ, קמא, ח"א, קפח בתרי"ב; תועפות ראם, חו"מ, לז בשנת ת"ר.

יעקב שמעון רענצער, המגיד, לב, 102; כלילת יופי, ח"א, קנד:—קנו.; אנשי שם, 199; שלשלת היחס של משפחת אורנשטין־ברודא, אב, 32, 38—44; אשכול, ב, 16; מליצי אש, א, ניסן, מה—מז; גרשם באדה, מיינע זכרונות, 345—346; נכדו בקובץ זכרון מרדכי זאב ברודא, 15—28, 39—42; ספר רישא, 43; ספר לבוב, 418, 427; הדרום, טז, 87; לא נותקה השלשלת (אנגלית), 460.

אורשיצר

ר' אברהם יהודה
מטרנוב (תקצ"ה–תרע"ה)

כהן שנים רבות כחבר בית הדין בטרנוב. נפטר ישיש בזמן המלחמה הראשונה. בתרס"ד חתם שם על ספר כוס הישועות. תשובות אליו: אמרי יושר, ח"א, לח; שו"ת מהרש"ם, ח"א, ו, קפא, קפב, ח"ב, קכו, קפה, רב, רלב, ח"ג, לא, רו, ח"ז, קפט בתרנ"ט–תר"ס. בנו הת"ח ר' זבולון היה דודו של הסופר ברוש ויינשטיין מריישא.

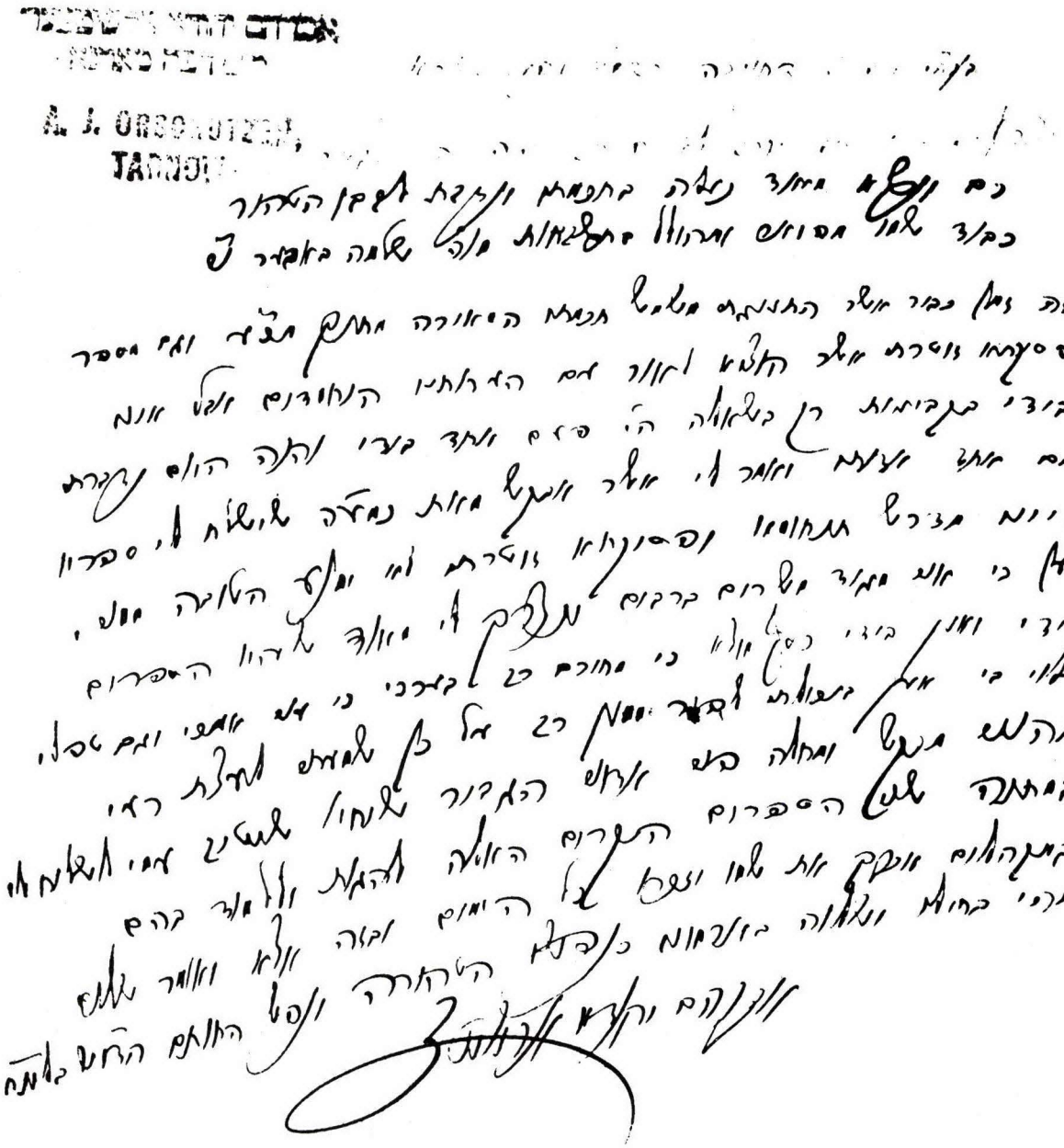

אטינגר

ראה גם לפי: איטינגא

ר' שאול זאב
מו"ץ בהליטש, ואח"כ שנים רבות דומ"ץ פוד־גורזע. היה תלמידו של ר' יהושע פנחס בומבך, ורבו השיב לו בתרנ"ג באהל יהושע, ח"א, לט—מב. כמו"כ השיבו לו באמרי יושר, ח"ב, נה; בדובב מישרים, ח"א, לו, קכה בתר"ץ; בשו"ת מהר"ש, ח"ו. נא, פד, ח"ז, ב, ח"ח, טז, ק, קא בתר"ע—תרפ"ה; שו"ת מהרש"ם, ח"ד, קכד להליטש.
חיבר אמרי שאול עמ"ס זבחים עם הסכמת המהרש"ם והתחיל כבר להדפיסו, כי לא היו לו ילדים. אבל השיניבר אמר לו שאל ידפיס עדיין, ואמנם אח"כ היו לו בנים. בנו הב' יצחק איזיק היה עילוי גדול ונספה עם אביו הי"ד. חתימתו מהליטש לאסור הרב שמשון אהרן מבוהושי, בחוברת אלו האיסורים, מונקאטש תרס"ד, עמ' 10.

אטקס

ר' יואל
דיין בטרנוב עם הרב אורשיצר. חסיד שינאווא. עלה לארץ בסוף שנות התר"ס, ונפטר בירושלים.

איבשיץ

ר' דוד שלמה ב"ר ירחמיאל **איבשיץ**
מבוזנוב וסורוקה (תקט"ו—תקע"ד)
נולד באוזיראן בשנת תקט"ו לערך לאביו ר' ירחמיאל (ולא אביגדור). היה ש"ב של הפנים מאירות, ובתשובותיו הוא קורא לו דו"ז. למד אצל הרב משה צבי הלר בעל גאון צבי על חו"מ. בחסידות היה תלמיד המגיד מזלוטשוב, וכן של רבי משולם פיבוש הלר מזברז' ורבי זאב וולף מטשרני־אוסטרהא תלמידיו של המגיד ממזריטש. היה חתנו של הרב יחיאל מיכל מלש־קוביץ, בנו של הרב משה אברהם אבוש מרגליות. ההדיר את הספר צילותא דאברהם של חו"ז, והוסיף בו כמה מחידושיו. הספר נדפס באוסט־רהא או בסדילקוב בתקפ"א (דנו בכך: א. יערי, קרית ספר, ב, 168—169; ח. ליברמן, עלי ספר, א, 137—138). בשנת תק"ם הרביץ תורה בנד־בורנה, ובין תלמידיו שם היה בעל „דעת קדושים". כהן כרב בחורוסטקוב, בה היה כפוף לרב הגליל בצ'ורטקוב. עבר לכהן בבודזנוב בשנים תק"ן־תק"ס, על מקומו של הרב יהושע השל באב"ד שעבר לטרנופול. לכאן השיב לו בשו"ת טור האבן, ל. תלמידו המובהק שם היה הרב אריה ליב ב"ר מרדכי מרגליות שטיפל בסידור כתביו, ונפטר בשנת תקע"ה לערך. בבוזנוב נתפרסם כגאון וצדיק, ורבים פנו אליו לבוררויות. תחנתו הבאה היתה סורוקה שבבסרביה. יש אומרים שכהן גם ביאסי, ואין זה נכון. עלה לארץ בשנת תקס"ט, והתישב בצפת. נפטר ביום כ"ב חשון תקע"ד (ולא תקע"ו, וע"ע אלבום החסידות, 28, הע' 108), ונטמן במערתו של רבי אריה ליבוש הורביץ מוולוטשיסק.
בספריו הרבים והחשובים קנה לו שם עולם. הספר הראשון שנדפס בחייו במאהלוב תקע"ב, הוא **לבושי שרד** על הלכות שבירת עצמות, ריאה, דינים ליורה דעה, ונקרא כך גם על פי ראשי התיבות של שמו. ההסכמות הן מש"ב רבי לוי יצחק מברדיטשוב, רא"ל מוולוציסק, ראי"ה מאפטא והבמ"ח, שהסתופפו יחד עמו אצל המגיד מזלוטשוב. אחרי פטירתו נדפס שם בתקע"ח **לבושי שרד** על אורח חיים. ספר דרשו־תיו על התורה נקרא **ערבי נחל**, כגימטריא של שמו ולסימן ענוה. לגודל חביבותו נדפס במהדו־רות רבות, ופעם גם עם החומשים. לא ברור מהי המהדורה הראשונה, אם ברדיוויל תק"ץ, ודנו בדבר ביבליוגרפים (נפתלי בן־מנחם וחיים ליברמן, קרית ספר, לז, 401, 532). מהדורה חדישה יצאה בירושלים תשכ"ו עם תולדותיו, ומעבר לשער ח"א פקסימיל כתי"ק בגליון שו"ע או"ח שלו ממנו נעתק לשו"ע המודפסים, וספריו **מגילת סתרים** על פרק א בתהלים, **ותבנית בנין בית המקדש** בנבואת יחזקאל. ספרו **בגדי שרד**, דינים ביו"ד, נדפס בקרוטושין תר"י ופרמיסלא תרל"ו. ספר תשובותיו נקרא **נאות דשא**, ונשלם ביאס ביום י"ז אלול תקס"ה. כבר בתקפ"א

צוואה שנחתמה בבית דינו שבסורוקה ביום ד' כ' סיון תקס"ח

נדפס מתוכו בליוורנו ספר **אשד הנחלים**, באור לשונות הט"ז והמג"א, ע"י הרב ישראל נחמן דרוהוביטשר מצפת. קל"ח תשובות נדפסו בלמ־ברג תרכ"א ע"י הרא"ב קלוגר בתור חלק ראשון. התשובות קלט—קסו נכללו בספר השני של החלק ראשון שנדפס בירושלים תשכ"ב, עם הקדמת תולדותיו, והגהות וצוואת הגרי"פ מאת מי שבעזבונו היה כתב היד, הוא הרב ירוחם פישל ברנשטין ראש ישיבת „חיי עולם". נכלל בו גם החלק השני שנקרא **כד הקמח**, ונדפס לראשונה בפרמישלא תרנ"ט. נדפסו מרד"ש גם מהדורות של ספר **רפואות**. כתבי היד שהשאיר הם: טיב גיטין עמ"ס גיטין; תופסי גיטין על הלכות גיטין; שו"ת נאות דשא על אהע"ז (היה בידי תלמידו רא"ל, ונמכר לר' מנחם מנדל ב"ר אברהם שרפברג בהוסיאטין); כד הקמח עמ"ס ב"ק ב"מ וחולין (על ב"מ נמצא עתה בירוש־לים); משוש כל המתאבלים על איכה; תפילה לעצור מגפה, ודרשה שדרש בסורוקה בסוגית לשמה בזבחים דף לד. (כת"י 130 בבית הס־פרים). תשובות אליו: מח' בבית אפרים, יו"ד, כ, אה"ע, ח"א, יג, קיא; נטע שעשועים, לט.

קנת סופרים, צב.—צג.; תולדות חכמי ירושלים, ג, 77, מלואים, 43; דור דעה, גאונים, רח; אנציקלופדיה יודאיקה בגרמנית, 6, 302—303; אשכול, ב, 201; אנציקלופדיה לחכמי א"י, א, רפב—רפג; ספר חורוסטקוב, 12, 19—26; ספר בודזאנוב, 40, 79; ספר בסרביה, 82, 87—90, 201—204, 867 עם ביבליוגרפיה; אור הגליל, ח"ג, רא—רט.

איגר

ר' שמחה בונם ב"ר עקיבא **איגר**
מברזאן (תקפ"א—תרכ"ח)

נולד בפוזנא בשנת תקפ"א כבן שמיני לאביו הגדול רבי עקיבא, מאשתו השניה בריינדל בת הרב פייבלמן סגל דיין בליסא ואב"ד סאמטער חתן הרב איצק מרגלית. בשנת תר"ח השתקע בברזאן, ונערץ על כל בני הקהילה. היה גאון בתורה, מתמיד בלימודיו גם בלילות, ובקי בש"ס ופוסקים. אביו מזכירו בדרוש וחידוש דף ח: היה צדיק וענו, והתפלל בדבקות רבה. צנוע בהלי־כותיו, ואהוב מאד לבריות. נפטר ביום ד' חשון תרכ"ח, והניח אלמנה וחמש בנות. הספידוהו האב"ד מהר"י שמלקיס, ר' פנחס בורשטין ור' דוד מאיר פריש.

אחיו ר' איצק ליב שהדפיס בתרכ"ב ביוהניס־בורג־פרוסיה את שו"ע או"ח עם הגהות אביהם, מודה לו על שבביקורו שם סייע לו בסידור ובהעתקה. השו"ע צולם מחדש בניו יורק תשי"ג ע"י הוצאת פלדהיים. הספר כתב וחותם רעק"א שהדפיס הרב שמואל איינשטיין בבני־ברק תשל"ה, הוא רובו ככולו מהעתקת רש"ב, עם כמה הערות ממנו.

תשובות אליו: בית יצחק, או"ח, מט—נב בתרכ"ז; ובחרת בחיים, צב; חסד לאברהם, קמא, יו"ד, מז, חו"מ, לח בתרי"ז; מחנה חיים, אה"ע, ח"ב, ה.

דוד נפתלי ברגמן, המגיד, יא, 368; י. באהנען, העברי, ד, 27; ש. בלום, תולדות רבי עקיבא איגר, 46; כתב וחותם דרבי עקיבא איגר, בני־ברק תשל"ה, בסוף ההקדמה.

איגרא

ר' אברהם יוסף ב"ר אריה יהודה ליבוש **איגרא**
מזילין וקשאנוב (תר"א—תרע"ח)

נולד בשנת תר"א לאביו הרב אריה יהודה ליבוש. למד תורה בסטניסלב אצל דודו הרב משולם ישכר הורביץ שאשתו ריזל היתה אחות אמו בריינדל. הסתופף בצל רבי אלעזר מקוזניץ ורבי חיים מצאנז, ונסע גם אל יתר הצדיקים. בבואו לסדיגורה אמר לו רבי אברהם יעקב שירבה בלימוד בית יוסף. רבי דוד משה מטשורטקוב הסמיכו כאדמו"ר, ואמר לו לקבל פתקאות. טרח

עם אביו בהדפסת חידושי זקנם רבי משולם איגרא. החלק הראשון בשם איגרא רמה נדפס בלמברג תרל"ג, ובהערותיו של רא"י התגלה כחו הגדול בהלכה. נדד כל ימיו ממקום למקום. גר בצעירותו בבוטושאן, אח"כ זמן מה בקולומיאה, ושנים רבות בטרנוב. השתקע בשנת תר"ם לערך בזילין, ונקרא על שמה. עבר לקשאנוב בה נהג אדמורות"ו זמן ממושך לפני מלחמת העולם הראשונה, ובעבודתו ובמעשי הצדקה שלו זכה לשם ולכבוד בכל הסביבה. בשנותיו האחרונות גר בקראקא, בה נפטר ללא ילדים ביום כ"ד אלול תרע"ח. בשנת תרע"ד הדפיס בקשאנוב ובקראקא את ספרו סידור **אורה ושמחה**, הכולל תפילות מלוקטות מסידורים עפ"י הקבלה וסידורי הספרדים שבאה"ק. באותה שנה הדפיס בפאדגורזע, השמטות וליקוטים חדשים לליקוטי צבי בשם **ליקוטי יוסף**.

היה דמות מופת יחידה במינה בין אדמור"י גליציה. גאון ומקובל, עובד השם במסירות נפש ובסיגופים, פזרן גדול לצדקה, והמונים נהרו אליו. היה חתנו של רבי מרדכי מנדבורנה, והושפע מאד מהנהגותיו בשנים שישב אצלו סביב שנת תר"ל. בזיווג שני נשא את סריל בתו של רבי יצחק קטן מטיסמניץ. היה צם בימות החול ובשבתות, ודרש בסתרי תורה. התפלל תמיד ביחידות מבוקר ועד ערב, ובמיוחד בשבתות התפלל כמעט כל היום. כמאה אורחים היו לו מדי שבת. הם עמדו בשתי שורות בזמן שאמר בריך שמיה במשך שעה ורבע, והיו בוכים מרוב פחד כמו ביום כיפור. רק במוצאי שבת התישב לסעודת השבת שנמשכה עד שלוש לפנות בוקר, ואז הלך לבדוק אם מצעי האורחים ערוכים היטב. בחמש הלך לפוש מעמל היום, ובשש וחצי כבר מצאוהו יושב ולומד גפ"ת בקול (רזא דעובדא, שער האותיות, עמ' צא). בזמן המלחמה אכלו על שולחנו מאות חיילים מבקשי כשר. לא נהנה מהפדיונות, וחילק הכל לצדקה. סכומים גבוהים שלח לארץ ישראל.

המצפה, כ"ט אלול תרע"ח, 4; דור דעה, גאונים, קט—קי; פנקס קלאמיי, 152—153 (בטעות נכתב שמו: ר' משולם); ספר כזשאנאוו, 57—58.

ר' אריה יהודה ליבוש איגרא
מזלישטשיק (תק"ס—תר"ל)

תלמידו של רבי חיים מצאנז. אב"ד גריצא וטורבין בפולין, ובסוף ימיו רבה של זלישטשיק. אשתו בריינדל היתה בתו של ר' צבי הירש מנדלסבורג, שהיה בנו של הגביר ר' יוסף מקוזמיר, ובעלה של שרה חוואליש בתו היחידה של הרב משולם. בנם הוא רבי אברהם יוסף.

ר' יצחק אליהו ב"ר משולם איגרא
מטיסמניץ (תקמ"ד—תקס"ד)

נולד בשנת תקמ"ד כבן יחיד לאביו רבי משולם. האבא אמר עליו שהיה מלא ישן, כאחד המיוחדים בגאוני דורו. בשנת תקס"א נשא את רחל, בת דודו הרב ישכר בעריש אב"ד הנובר, בנו של הפני אריה בנו של הפני יהושע. נפטר אצל חמיו בגיל עשרים ללא בנים, ביום ו' חשון תקס"ד. יש אומרים על כי בחתונתו שהתקיימה בדרזדן, ביישו את בעל התשובה ר' וולף בנו של רבי יהונתן אייבשיץ, ולא טעמו אצלו דבר מלבד תה. רמז לכך בנוסח מצבתו: הלך לעולמו בשנת והוא רחום יכפר.

מליצי אש, ב, חשון, קטו.

ר' ישעיה יעקב איגרא

דיין בסטרי בימי מהריא"ז וחתנו הרב רוזנבלום. מצאצאי הרב משולם, וכנראה בנו של ר' ישראל שאליו השיב בשנת ת"ר בשו"ת חסד לאברהם, קמא, חו"מ, ג. נשא את רבקה בתו הבכורה של ר' חיים יעקב דומיניץ אב"ד ניישטט. כשנתאלמנה ונותרה עם בת קטנה, נישאה לר' חיים גרבר מסנוק. בתו חייצי היתה פעילה באגודת „עזרת נשים". בניה ר' חיים ור' נטע וולף הי"ד היו מהמתפללים הותיקים בקלויז זידיטשוב. תשובות אליו: חסד לאברהם, קמא, חו"מ, מט בתרט"ז; שו"ת מהר"י הכהן, יו"ד, יז; שו"מ, תנינא, ח"א, ג, תליתאה, ח"א, קסט.

ספר סטרי, 103, 117.

ר' **משולם** ב"ר שמשון **איגרא**

מטיסמניץ (תק"י–תקס"ב)

נולד בשנת תק"י (וי"א תקי"ב) לאביו ר' שמשון מנגידי בוצץ שנפטר בשנת תקכ"ד, ולאמו רייזל בת הרב נח אפרים פישל אב"ד קולומיאה. חונן בכשרונות מזהירים, ומילדותו נודע כראש חריפי דורו. נתגדל בקולומיאה בבית זקנו. בהיותו בגיל שש הציץ הבעש"ט בפניו, ואמר לאביו שיש לו נשמה חדשה שלא היתה מכמה דורות. כבר אז ידע את כל הפני יהושע בעל פה. בגיל תשע דרש בבית הכנסת הגדול בברודי, וניצח את הרב דשם בויכוח הילכתי. בגיל עשר ידע לחשוב את כל מחלוקות רש"י ותוספות בש"ס. בגיל י"א היה יכול למנות את המקומות הבודדים בש"ך, בהם הוא מחדש חידושים משלו. בגיל י"ג נשא את מיכלי בת הגביר ר' שמואל ביק מברודי, ומשלא יכלה לשאת חיי קדושה ופרישות כשלו גרש אותה, ונשא בתקכ"ח את רבקה אסתר בת הרב יצחק הורביץ אב"ד ברודי והמבורג. על תלמידיו בברודי נמנו הרב מרדכי בנט (כעבור שנים רבות עשה משתה כשעמד על סוף דעתו של רבו באיזה ענין), ורבי נפתלי מרופשיץ (אמר שמי שקורא לו ר' משולם, ולא הרבי ר' משולם, עובר בעשה).

בשנת תקכ"ז בהיותו בן שבע עשרה נתקבל כאב"ד מחוז סטניסלב. את מושבו קבע בעיר טיסמניץ, ועל שמה נקרא. היא היתה אז עיר של חכמים וסופרים, ונתפנה בה כסאו של הרב אלעזר סג"ל. בזמן ר' משולם נבנה שם בית הכנסת המפואר. על תלמידיו בטיסמניץ נמנו: בעל קצות החושן (בקש ממנו הסכמה לספרו), החוות דעת (קרא לרבו רבנו תם. לא הדפיס בספריו רק חידושים שנשאו חן בעיני רבו), ר"ל הורביץ מסטניסלב, הפרי תבואה, הרב נתן נטע קליצר מפודהייץ, הרב משה מינץ מאובן ישן, ר' נחמיה אב"ד ססוב, ש"ב ר' נפתלי הרץ הכהן קנטשוגר מטיסמניץ, ר' יעקב הירש הכהן קנר ממוהלוב, דייני בוצץ ר' יוקב ור' שמריה (עיר ומלואה, 206), ועוד. י"א שגם הברוך טעם היה תלמידו, וכנראה שאין זה נכון. כעבור עשרים שנה לכהונתו שם, צצו סיבות שגרמו לעזיבתו את המקום. התחילו לקחת צעירים לצבא אוסטריה, וראשי הקהל שלחו את הילדים העניים במקומם של העשירים. אע"פ שהיה מתנגד חריף לחסידות נזהרו החסידים בכבודו, כי כך ציוה להם רבי קופל חסיד מתלמידי הבעש"ט, שגר בטיסמניץ. ברם משנפטר ר' קופל ביום ט"ו אלול תקמ"ז, החלו החסידים להקל בכבודו של ר' משולם. הוא שנא את החדשות שהנהיגו בכך שחילקו את בית המדרש במחיצה לשנים, ולשחיטה השתמשו בסכינים מלוטשים. בזמן ביקורו של רבי משולם פיביש הלר בעיר, לא המתין בטעות עד שהרב יסיים את שמונה עשרה כהרגלו תמיד. ר' משולם סלד מהמחלוקת שפרצה במקום בשל כך בין החסידים והמתנגדים. אז נענה להצעת הרבנות של פרשבורג, על מקומו של מהר"ם ברבי שנפטר בתקמ"ט. בחורף תקנ"ד עבר לשם, ומספרים על קפיצת הדרך שהיתה לו.

בין תלמידיו שם: הרב מאיר לנדסברג מפזינג הסמוכה, הרב אברהם פר"ש אב"ד קאמארן, הרב מרדכי דוד אב"ד יעניקא, הרב הירש קוניץ אב"ד בעלעד, הרב יוסף יוזפא אב"ד השני של אוברווישא, והרב יצחק משה פרליס. החתם סופר ביקר אצלו, ונתקבל בכבוד רב. על קושיא אחת ששאל, נענה על אתר בשלושים ושש תירוצים חריפים. הוא מזכיר את הביקור בשו"ת חת"ס, אה"ע, ח"ב, יא. בהספד שנדפס בדרשותיו, אמר עליו שהיו זרועותיו כשני ספרי תורה. בהונגריה התפעלו במיוחד מצדקותו הרבה של ר' משולם. לא נהנה כלל מהעולם הזה, ולא שמע קול נגינה. תפילתו היתה באימה וביראה, מתחיל בפינה אחת ומסיים בפינה אחרת. כל גופו הזדעזע בשעה שאמר איזו ברכה באימה, ובמיוחד בשעת נפילת אפים. כשהוצעה לו רבנות פראג אחרי הנו"ב, סרב לקבלה. בשנת תקנ"ט חלה מאד, והוסיפו לו שם משה. נפטר ביום י"ח תשרי תקס"ב. נספד בכל תפוצות ישראל, והספדו של רבי ישראל נחמן אשכנזי נדפס בספרו פקודת המלך חלק שני. זכרו נערץ גם בדורות הבאים. עד ימינו נהגו זקני תורה בבוטטשטש לעמוד על רגליהם כשהזכירו קושיא

משמו, דבר שלא נהגו עם חכמים אחרים. בנו יחידו היה הרב יצחק אליהו, ובתו היחידה שרה חוואליש אשת ר' צבי הירש מנדלסבורג. בנה יחידה היה הגביר ר' משולם, וכן נולדו לה כמה בנות. לתולדותיו של ר' משולם נתחבר ספר גרם המעלות ע"י הרב שבח קנעביל. נדפס בלבוב תרע"ד ובוינא תרפ"א, וצולם בירושלים. ההס־כמות הן מרא"ב קלוגר, הרב יוסף הגר מטיס־מניץ, הרב אהרן לוין, רי"א קמלהאר, רצ"י מיכלזון, ר' יצחק זליג גרונמן אב"ד הנובר, ור' אברהם סגל איטינגא.

הניח כעשרת אלפים גליונות חידושים שרובם אבדו, ויש ששמו בכליהם והדפיסו על שמם. היה בהם חיבור גדול על הרמב"ם לתרץ אלף וארבע מאות הלכות שלו שנתקשו בהם, חידו־שים על רוב מסכתות הש"ס, שאלות ותשובות, דרושי אגדה ומוסר, ותקנות רבות שתיקן. כמה מתשובותיו משנת תקמ"ו אל הרב יוסף מו"ץ ניזנוב ואב"ד מריאמפול נדפסו בטשרנוביץ תרכ"ב, ע"י הרב ישראל נתן אלטר ברוקשטיין, ובהוספות רבות בלבוב תרכ"ג. נינו רבי אברהם יוסף איגרא — עם אביו — טרח בסידור כתביו לדפוס. בשנת תרל"ג הדפיס בלמברג ספר **איגרא רמה,** בר"ת: הרב ר' משולם, חלק ראשון, ובו חידושים על סדר מועד ונשים, ושלושים שו"ת. את שם הספר קבע רי"ש נתנזון, ובהסכמתו כתב שרבי אלכסנדר סנדר מרגליות אמר, שהיה יכול לעצור כח בהלכה גם נגד רבי יהונתן אייבשיץ, אך לא נגד רבי משולם. מסכימים נוספים: רבי חיים מצאנז שאמר שעד מחצית הספר הוא כבר יכול להשיג; רבי חיים אלעזר וקס; רבני וורשא. חלק שני על סדר נזיקין וקדשים נדפס בלבוב תרל"ט ונגנז. בשנת תרמ"ה נדפס בוארשא ע"י הנכד ר' משולם מנדלסבורג בתוספת מרובה על העיקר, ספר **חידושי רבינו משולם איגרא,** וכן **השאלות ותשובות.** מהדורה חדשה עם הוספות נדפסה במונקאטש תרע"ד. שני הספרים צולמו מחדש בירושלים תשכ"ח ע"י הרב ישראל יעקב קלפהולץ. בסוף החידושים צרף את תולדות המחבר, והדפיסם גם בספרו תולדות גדולי ישראל, ח"א.

בתשובותיו שנדפסו מצויות תשובות אל מחוץ לגליציה לערים: **איטינגן** — בן דודתו ר' פנחס ב"ר יעקב (יו"ד, כה); **ויזניצא** — לבית הדין בתקנ"א (אה"ע, א); **טשרנוביץ** — לרבי חיים ובית דינו בתק"ן (אה"ע, יב, לא); **סטנוב** — לגיסו הרב מרדכי ב"ר יהודה ליב סג"ל (אה"ע, מ); **סרוד** — הרב יוסף דומ"ץ בתק"ן (אה"ע, מו); **קאלוב** — לבית הדין בתק"ן ובראשו הרב יעקב יצחק אייזיק טויב (אה"ע, יז).

בתשובותיו נדפסו „הלכות קבועות במכירת חמץ", ואח"כ בהגדות של פסח שבחא דמרא של ר' משולם ישכר הורביץ, ווארשא תר"ן ותרע"ג. תשובתו מתקנ"ח בדיני ספק ספיקא, נדפסה בספר מנחת יהודא (בומבך), ח"ב, דף לב. תשובות אליו: ישמח משה, בסוף; סידורו של שבת, בראש ח"ב בתארים מופלגים; תשובות הרא"ם, יד, טז.

רח"צ תאומים, זכרון לראשונים, 52, 55—58; דור דעה, גאונים, קו—קט; רצ"ה הורביץ, אשכול, ב, 143, כתבי הגאונים, 20, 101—115, לקורות, 155; אבני בית היוצר, מד.—מח.; מליצי אש, ב, תשרי, ס:—סב. ש"י עגנון, עיר ומלואה, 197; שלמה בלונד, ספר טיסמניץ, 44—49, 171—174.

איזלנד

ר' יעקב (ינקל)

מו"ץ בפשצלוב, ותשובה אליו בשו"ת מהרש"ם, ח"ז, יד. משפחתו מרדומישל, וממנה יצא הסופר ראובן.

ספר רדומישל, 830.

איזן

ר' אביגדור ב"ר פנחס **איזן**
מווריש (תק"ף*—תר"ם*)

היה כנראה בנו של ר' פנחס אב"ד ווארישׁ, ומלא שם את מקומו. נשא את בתו של הרב יצחק לנגנר אב"ד טרטקוב. בנו: ר' חיים אב"ד סוירז.

ר' אברהם ב"ר חיים **איזן**
מפודהייץ (תר"ס*—תש"ג*)

בנו של הרב חיים אב"ד סוירז. כהן כראב"ד

משמאל לימין: ר"א אייזן, גיסו רי"י וייסבלום מחיפה, פלוני, ר' לייביש פרל מפודהייץ

פודהייץ כבר בתרס"ז. נספה בשואה הי"ד.
תשובות אליו: אמרי יושר, ח"א, קפד; בית דוד, ח"ב, קנג בתרס"ט על מעות א"י; קול מבשר, ח"ב, כז. ספר פודהייצה, 52.

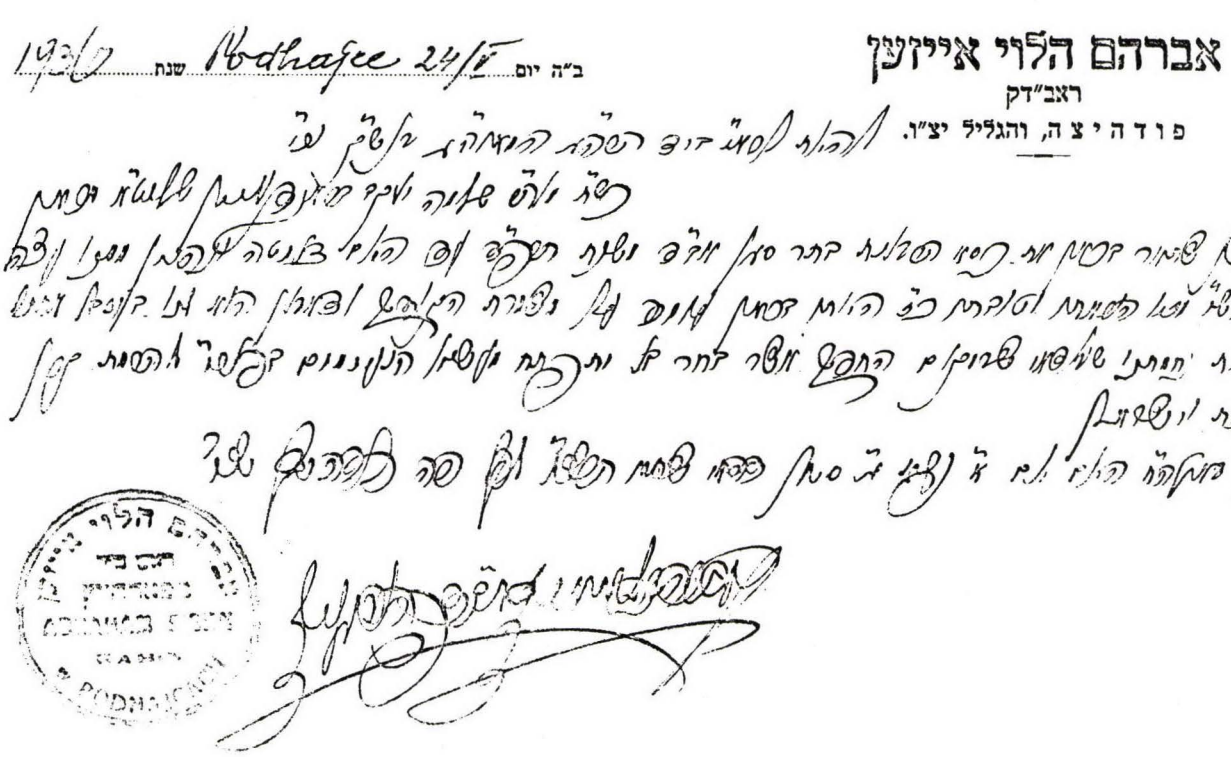

איזן

משפחת לויים, בדרך כלל

ר' אברהם אביש מרדכי ב"ר יהושע השל **איזן**
מצפת וירושלים (תרמ"א–תרצ"ה)

נולד בגליציה בשנת תרמ"א לאביו ר' יהושע השיל, ובהיותו בן חצי שנה עלו הוריו לצפת. בגיל שלוש העיד עליו הרב שמואל הליר שנועד לגדולות. בן י"ג היה בקי בחצי הש"ס, ובחלק גדול מיו"ד. בשנתו השש־עשרה נסע לגליציה, ונסמך מהמהרש"ם, מהר"י שמלקיס ורא"ל הורביץ מסטרי. בשובו לארץ פרסם מאמרי הלכה בכתבי העת התורניים, ובמיוחד בהחבצלת, שערי ציון, וקול תורה. למד עם הרב משה קלירס שאמר עליו, כי מה שהוא יודע ללמוד זה מהחב־רותא עמו.

בראשית שנות התר"ס נשא את מרים בת ר' שלמה זלמן פרידמן ממונה כולל וורשא בירוש־לים, נפטרה י"ב ניסן תרע"ז. עבר לירושלים, וגר בעיר העתיקה. כאן נודע כגאון וצדיק, ורבים פנו להכרעתו בסכסוכי ממונות. כל ימיו סבל

[illegible]

בבני חיי ומזוני, ועם זאת המית עצמו באהלה של תורה. לא חיסר מעולם תיקון חצות, והיה מקבל כל אדם בסבר פנים יפות. במילי דשמיא לא ויתר כמלוא נימא, ודחה הצעות לכהן במשרד הרבנות. כשרצו לחייב את בני הכולל להצטלם — כתב קונטרס נגד זה, וחלקו נדפס בישכיל עבדי ח"ב. מרוב התרגשות נפטר ביום כ"ד אד"א תרצ"ה, ונטמן בהר הזיתים. בנו הצעיר הוא הרב שלום דומ"ץ בירושלים.

כוחו הגדול בהלכה נתפרסם במיוחד לקראת שמיטת תר"ע, כשהיה יד ימינו של הרידב"ז, שמסר לו להכין לדפוס את פאת השולחן עם בית רידב"ז. לספר נספח קונטרס משמרת להבית מר' נחום ווידנפלד, וקונטרס תוספת שביעית מרא"מ שטיינברג, ובו תשובות של שניהם אל העורך. כמו־כן הוציא לאור בירושלים תרס"ט את הקונטרס קדושת שביעית של רא"מ שטיינברג. בכל אלו משובצים חידושיו והערותיו במלחמתה של תורה עם אריות אלו בטרם מלאו לו שלושים. הכל צולם מחדש במהדורת פאת השולחן, ירושלים תשכ"ה. בענינים אלו הכין לדפוס ספר „בית אוצר הארות" הנמצא בידי בנו. כן החליף שו"ת עם ר"מ אריק ור"א מישל.

בן אחיו א. א. אייזין, קול ישראל, כ"ה אד"ר תרצ"ח, ג.

ר' אברהם אביש מרדכי ב"ר פנחס **איזן**
מוברינבקה וברוזדוביץ (תקפ"ב—תר"ס)

בנו של ר' פנחס אב"ד ווארויש. כהן כרב בעיירה ווברניפקה שליד לבוב ואח"כ בברוזדוביץ. בנו ר' יהושע השיל מלא את מקומו בווברניפקה עד שעלה בתרמ"א לצפת. אולי נכדו הוא הרב אברהם אבוש מרדכי (שיקלר?) אב"ד ווברניפקה שמכתבו נדפס בתשובה כהלכה, 82, ותשובה אליו: חבצלת השרון, ח"ב, אהע"ז, סז.

ר' אורי ב"ר חיים **איזן**
מסוירז ובובורקא (תרל"ו—תרצ"ו)

בנו של הרב חיים, וכשנפטר מלא את מקומו כאב"ד סוירז' ונקרא על שמה. שימש אח"כ כרב בסטרטין, ועבר לגור בברזן בה היה מועמד למלא את מקום המהרש"ם. בשנת תר"ף השתקע בבובורקא, וניהל בה את אדמורו"ת סטרטין. אחרי פטירת הרב בנימין זאב גלר בחרו בו

חסידי סטרטין כרב הקהילה, והוא נחשב רבה האחרון. נפטר בדמי ימיו ביום כ"ב טבת תרצ"ו. אשתו פרומא בת דודו הרב יחיאל מיכל הורודנר נספתה בבלזיץ הי"ד. הניח בכתב־יד ספר יאיר חיים בהלכה ובאגדה.

גיסו הרב יעקב יצחק ויסבלום, לזכר קהילת בובורקא ובנותיה, 33—36.

ר' אליעזר ב"ר נחמיה **איזן**
מאיסטריק (תק"ץ*—תרנ"ה*)

נולד לפני שנת ת"ר לאביו ר' נחמיה ולאמו ריזל. כהן כמו"ץ באיסטריק. ספרו **ארבעה טורים אבן,** באורים ופשטים על התורה ומשניות, נדפס בפשמישל תרמ"ו. בכתובים היו לו חידושים נוספים על ש"ס ופוסקים. כשבקש בשנת תרל"ה הסכמה מרבו מסדיגורה, השיב לו שיראה את הכתבים לשני רבנים יראי השם אם יוטב בעי־ניהם. הוא הראה אותם להרב משה איסר גאבל אב"ד ברעזוב, וקיבל בתרמ"ה הסכמה מבנו ממלא מקומו הרב שלום. נסע לשבת לניישטט אל הרב שלום יולס, וקיבל גם ממנו הסכמה. אח"כ נתברך מהרבי מצורטקוב שימצא בנקל להוצאות ההדפסה.

תשובות אליו: בית יצחק, יו"ד, ח"ב, קו"א, כה בתרנ"א; שו"ת מהרש"ם, ח"ג, מג, רפג. בתרמ"ד חתם על ספר מנורה הטהורה, ובתרנ"ב על ספר התמונה.

ר' גבריאל איזן

ת"ח בקראקא. בהיותו בחור השיב לו בשו"ת מנחת יחיאל, ח"ג, עד.

ר' חיים ב"ר אביגדור **איזן**
מסוירז (תרי"ב*—תרס"ח*)

בנו של הרב אביגדור אב"ד ווארישׁ. כהן כאב"ד סווירז. נשא את בת דודו רבי יהודה צבי השני מסטרטין, ונולדו לו: ר' אורי; ר' אברהם; ר' משה פנחס. הניח ספר כתב־יד „שמות אנשים" בהלכות גיטין.

ר' יהושע השל ב"ר אברהם אביש מרדכי **איזן**
מוברניבקה וצפת (תר"ה*—תרע"ה)

רבה של ווברניפקה על מקום אביו ר' אברהם אביש מרדכי שעבר לברוזדוביץ. בשנת תרמ"א עלה לצפת, ונודע כאיש פלא. עבר לגור בעיר העתיקה בירושלים, והתפלל עם חסידי קרלין. בעודו בריא הודיע שבשבוע הבא יסתלק מן העולם, וכך היה. נפטר ביום י"ט או כ' שבט תרע"ה, ונטמן בהר הזיתים. אשתו רויזא בת ר' אליעזר נפטרה בתרצ"ט. בניו: א. ר' אברהם אביש מרדכי; ב. ר' חיים יצחק איזיק; ג. ר' יעקב; ד. ר' משה גדליה.

בנו **ר' חיים יצחק איזיק** נולד בצפת בשנת תרמ"ג, בתפילת הרב שמואל הליר שרשם לאמו תרופה, ומל את הילד. למד אצל הקדוש רבי דוד לובינר יחד עם הצדיק רבי מוטיל סלונים. ספג מהם תורה וחסידות בנגלה ובנסתר, ובגיל י"ז חיבר בעילום שם ספר על שה"ש על פי פרד"ס. בשנים תרס"ג—תרס"ה גר בחברון, ושימש מזכירו של השד"ח כאשר היה סגי נהור. בעברו לירושלים נעשה מלמד ב„חיי עולם" למעלה מששים שנה. היה גבאי בביהמ"ד של

חסידי סטולין־קרלין, וש"ץ בימים הנוראים. בקי מופלג בתולדות החסידות, „מספר" נפלא, וגדולי האדמורי"ם בקרוהו והתענגו על שיחותיו. אספן של מכתבי חסידות, ומגנזיו נמסרו לפרסום

הקבצים שהוציאו לאור ביכובסקי, דיסקין וקרלין. ענותן ושפל ברך, ותמיד צהלתו בפניו. הצדיק עליו את הדין באורח מופלא, כשביום כ"ד אייר תש"ח פגע פגז בשבעה מבני משפחתו וקטל לעיניו את שתי בנותיו, בנו, כלתו ושלוש נכדותיו. נפטר ביום ט' טבת תשכ"ז.

בנו ר' אברהם אליעזר, המודיע, ט' שבט תשכ"ז, ד–ה.

ר' יחזקאל איזן

דומ"ץ בשנדישוב ואח"כ בירוסלב אצל הרב שמואל ולדברג. חסיד פריסטיק. נפטר ישיש לפני מלחמת העולם הראשונה אחרי מחלת רגלים קשה. מלא את מקומו בירוסלב בנו ר' יעקב, גיסו של ר' מרדכי שיף מבלוזוב. נכדיו נקראו בעיר על שם בתו רוניס, ובהם גם בני משפחת רנד.

ר' משה הכהן איזן

מטרנופול (תק"ע – תר"ך)

מצאצאי הש"ך. כהן כמ"מ בטרנופול. בכתובים היו לו ספר דרשות על התורה, וחיבור בעניני אמונה. נדפס ממנו ספר **שלומה של מלכות** בלמברג תרי"א, ובו הדרשה שאמר לכבוד הקיסר פרנץ יוזף ביום 28.1.1851 כנגד המתכוונים למרוד בו. באותה שנה נדפס הספר מחדש בוינה בשם: מאמר נחמד בשלמה של מלכות, בתוספת שיר לכבוד הקיסר. במהדורה זו נוספו תרגום לגרמנית עם שער מיוחד, ומכתבי תודה שונים שקיבל המחבר מאישים לא יהודיים.

ר' משה מרדכי איזן

מו"ץ ברימנוב. תשובות אליו: אמרי יושר, ח"א, נד; שו"ת מהר"ש, ח"ז, יט בתרס"ט; שו"ת מהרש"ם, ח"ג, ריג.

ר' משה פנחס איזן

מברודי (תרמ"ג – תש"ג)

בנו של הרב חיים אב"ד סוירז. נשא את בתו של רבי ישראל לנגנר מברודי. מלא שם את מקומו כאדמו"ר עד שנספה הי"ד (אלבום החסידות, 164).

ר' פנחס איזן

רבה של וואריש. ממנו מסתעפת משפחת אייזן. הבני יששכר העיד עליו שהוא לוי אמיתי. רבי שלום מבעלזא חלק לו כבוד רב, וכשבא אליו לבלז אכל עמו בקערה. בניו: ר' אביגדור שמלא את מקומו בוואריש; ר' אברהם אבוש מרדכי אב"ד ווברניבקה וברוזדוביץ.

ר' פנחס ב"ר אביגדור **איזן**
מוואריש (תר"ה* – תרע"ה*)

בנו של הרב אביגדור אב"ד וואריש. מלא שם את מקום אביו לפחות מתרמ"ו. בתרל"ח השיב לו בשו"ת שערי דעה, ח"ב, פב. מכתבו משנת תרע"ב נדפס בתשובה כהלכה דף מא.

ר' שלמה איזן
ב"ר אברהם. דומ"ץ ויליפולי עד השואה הי"ד. נשא את מלכה בת רצ"ה שלזינגר הי"ד. אחיו ר' מנחם הוא חמיו של ר' שלמה דימנט־יהלומי מסטריזוב. חידושי הרב יצחק אייזן מויליפולי נדפסו בספר אמרי מהרי"ן שהוציא לאור חמיו ר' אהרן דוד צייזלברג משם.

איזנבך

ר' יהושיע ב"ר יצחק איזיק **איזנבך**
מפריסטיק (תק"פ* – תר"ד*)

נולד בשנת תק"פ לערך, לאביו ר' יצחק איזיק חסידו של ש"ב ה„בני ישששכר", ולאמו בתו של רבי אליהו כ"ץ מברעזוב. נשא אשה מפריסטיק, ועבר לגור שם. שימש כמלמד תינוקות, ואח"כ כדומ"ץ. למד מילדותו בהתמדה רבה, והסתיר את ידיעותיו בקבלה. כבר בגיל י"ד ידע בעל־פה שו"ע או"ח ויו"ד. היה חסידם של רבי צבי אלימלך מדינוב, ובנו רבי אלעזר מלנצוט. בשנת תר"ב לערך נסע לסדיגורה, להכיר את רבי ישראל מרוזין שהוברח אז מעבר לגבול רוסיה. הריז'ינר הכירו ברוח קדשו כאחד הגדולים, ציוהו לשבת, וסיפר לו מעשה מצדיקים. נפטר בשנת תר"ך לערך בגיל שלושים ותשע. בנו ר' אליהו יעקב היה אז ילד רך, וכשגדל העתיק את הכתבים שניצלו מאש ומתולעים בבית ר"א מלנצוט, והדפיס בברטפלד תרס"ד, ספר **אותות ומועדים** חלק ראשון, פירוש על ספר יצירה. החל משנת תרנ"ד קיבל את הסכמותיהם של האדמורי"ם משיניבה ומבובוב, ורבני מונקטש ר' שלמה, ר' צבי הירש ור' חיים אלעזר שפירא. בראש הספר הקדמת המהדיר בחרוזים והקדמת המחבר בקבלה, ובסופו רשימת המנויים.

איזנברג

ר' אברהם ב"ר יצחק חריף **איזנברג**
מאולינוב (תקמ"ב* – תקפ"ה)

נולד בשנת תקמ"ב לערך לאביו הגאון רבי יצחק חריף אב"ד סמבור, וכמוהו היה שר התורה ועמוד העבודה, בקי בנגלה ובנסתר, וגדולי דורו הקריבו אליו את שאלותיהם החמורות. נתן קמיעות לזקוקים לישועה, וחולים נתרפאו בהם. עשר שנים גר בלבוב, ושלוש שנים כהן כרבה של גלינא. בשנת תקע"ג עבר למלא את מקום אחיו רבי יעקב נפתלי באולינוב, ועל שמה נקרא. הסתופף בצל רבי נפתלי מרופשיץ, וכבד מאד את רבי חיים מצאנז. נפטר באולינוב ביום ב' תשרי תקפ"ה, ונטמן שם. אין זה נכון מה שכתב בסוף שו"ת מראה יחזקאל, שבסוף ימיו עלה לארץ ישראל ובה נפטר. בנו הגדול היה הרב משה יוסף אב"ד פרוכניק. צעיר הבנים ר' שמואל דוד מליזנסק היה תינוק בעריסה כשאביו נפטר, עסק במסחר, וכשהתרושש תלה זאת בהזנחת הדפסת חידושי אביו.

הספר הראשון שנדפס הוא **תולדות אברהם** חידושים על הש"ס, פרזעמישל תרמ"ב, עם רשימת מנויים מפורטת בסופו. יש בו שפע של הסכמות משלושת הפעמים בהם ניסו להדפיס את הספר: בחיי המחבר בתקפ"ב, אחרי פטירתו בת"ר, ולקראת ההדפסה בתר"ם. בשנת תרמ"ד נדפס בזאלקווי הספר השני שו"ת **זרע יצחק**, שרובו בעניני איסור והיתר, עם חידושים בסוגיא דעליה ממסכת יבמות. הבן המו"ל מספר בהקדמתו, שאת הדחף העיקרי קיבל מרבי חיים

מצאנו שעודדו לקבץ נדבות לצורך ההדפסה. חלק מהכתבים ניצל בנס בעת שריפת ליזנסק באלול תרמ"ג. בראש הספר כמה מן ההסכמות שנדפסו כבר בתולדות אברהם. בין היתר תשו־ בות לזאוויחוואסט (כג), ולקרעשוב להרב אברהם אבלי ובית דינו (יט).

ההסכמות שקיבל המחבר בחייו הן מאת: ש"ב הברוך טעם; הים התלמוד (כי ביודעי ומכירי עסקינן, אשר בהיותי בק"ק טארניגראד לא רחוקה היא ממקום מושבו, וב"ה שמה שמעתי שמו הטוב כשמן תורק שמו); ש"ב רי"א עהרנברג (זה ימים ושנים אשר אני מכיר את הרב הנ"ל, ידעתיו כי ידיו רב לו למשקל ולמטרח בשמעתתא דבעי צלותא, דעתו דעת תורה בפלפול ובסברא ישרה); רבי נפתלי מרופשיץ (דברי אוהבו הקשור באהבתו ומצפה לגדולתו ויזכה להשתעשע באור תורתו); הישמח משה (בן לאותו צדיק שהיה ממכירי ומיודעי, ידידי המנוח הרה"ג מו"ה יצחק זצוקלה"ה וכו' וראיתי שדורך בדרכי הצדק והישרים, מראה פנים לכל צד, הרואה יאמר ברקאי הבריק בחכמתו כי רבה הוא); האריה דבי עילאי (בן לאותו צדיק ה"ה אלוף נעורי); ראי"ז מרגליות; הרב ישראל חריף אב"ד סוקולוב ב"ר מרדכי אריה (גם אנכי פלפלתי עמו בחכמה); הרב אריה ליב תאומים מבראד; מח' מלוא הרועים (המחבר הזה נ"י דרכו בקודש עוסק בתורה לשמה, לא מחשבות שאר מחברים מחשבותיו ולא דרכיהם דרכו, כי אין כוונתו ח"ו להתגדר וליטול עטרה, אך דעתו להגדיל תורה ולהאדירה ולחדד התלמידים); הרב נתן באב"ד אב"ד יברוב (הואיל שידעתי ומכיר אנכי את הרב וכו' ועסקתי עמו בפלפול בהיותו פה קהילתנו, ושמעתי מפיו דברים טובים פלפול חריפתא בימי נעוריו, וגם הייתי מכיר את אביו); רז"ו פרנקל (לשמע אוזן שמעתי מאז שמע הרב המחבר... עודו בימי עלומיו הפליא עצה... וביותר מעת בואי הנה סמוך ונראה למקום תחנות הרב הנ"ל); הרב יוסף ב"ר ישראל אב"ד יאנוב (למען אהבתו התקועה בלבי... ורוב דבריו בנויים על שכל האמת והצדק); הרב אברהם אבלי כ"ץ אב"ד טארנא; הרב משה באב"ד אב"ד פשוורסק. כן היו לו הסכמות גם מרבני ראווע, קרעשוב, בילגורייא, ריישא וליזענסק.

אחרי פטירתו העניקו לבנו את הסכמותיהם: רבי נפתלי מרופשיץ (מחמת שמכיר הייתי את כבוד הגאון הנ"ל שלמד תורה לשמה, ויגע מאד בפלפול אשר זה הוא למשיב נפשו פלפול התורה לאמיתה, לכן משתוקק אני שיחוקו דבריו בדפוס, כדי שיראו הבאים אחריו את תפארת תורתו הקדושה, וכן יעשו גם המה). התחייבו לקנות את הספר גם בניו ממעליץ דזיקוב ולינסק, חתנו רבי אשר ישעיה, וכן התלמידים ר' אלעזר ניסן מדרוהוביטש, ר' חיים מקוסוב ור' דוד מזבלטוב; רבי צבי הירש מזידיטשוב (חיבורי טהרה מכבוד מחו' בן מו"ר שהיה אבד"ק סאמבור עיר מולדתי); אחיו הרב יעקב נפתלי אייזנברג (כל ימיו לא מש מאוהל של תורה ויראה, וכל מגמתו היתה לחדש מילין וחידושי דאורייתא); רבי יהודה צבי אב"ד גלינא ואח"כ רוזדול, הרב יוסף צבי הירשלי אב"ד דרוהוביטש.

לקראת ההדפסה הסכימו: רבי חיים מצאנז (וזכרתי אני את ברית אהבה בינו ובין אדמו"ר, וגם הוא נתן הסכמתו עליו); השואל ומשיב; המנחת חינוך (כבר נתנו הסכמתם עליו... גאוני זמננו וצדיקים וגאוני הדור ההוא, אשר חזו לאריה וחזו למרבעתיה רביעה, דמי לבר אלהין בוצינא קדישא יקירא ופרישא, נוסף על רובי תורותיו וכו' כי אני יודע והכרתי את הגאון הנ"ל שהיה רב גובריה וגדול כחו); מהרי"א מזידיט־ שוב; רבי דוד מדינוב; מהרי"א מקומרנא (והמחבר הזה העידו עליו שהיה גאון וצדיק מארי דיחודא); רבי שמעון סופר; רח"ה מאלסק; הייטב לב; רי"ש מסטרופקוב־שינאווא; הצמח צדיק מויזניצא; רבי יעקב שמשון הגר מקוסוב; רבי שלמה שפירא מסטריזוב; רבי יהושע מקמינקא; ש"ב הרב יוסף משה טייכר.

תשובה אליו: בית אפרים, יו"ד, כג.

עשר עטרות, 19—20; מליצי אש, ב, תשרי, יא:

ר' יוסף משה ב"ר יקותיאל זלמן חריף **(איזנברג)**
מסמבור (ת"ף*—תקמ"א)

נולד לאביו הרב יקותיאל זלמן, נכד אחיו של

הרב לייזר חריף אב"ד טיקטין ממשפחת פיחי־ וויטשעק, ולאמו בתו של הרב משה אלימלך פילוט אב"ד סטרי, ב"ר אליקום געץ ששימש בכמה קהילות והיה דור י"ג ברבנות, ובן אחי אביו של הרב אריה ליב מקראקא הויכר ר' ליב חתן הבית שמואל, בנו של ר' זכריה מנדל הנקרא זכריה הנביא.

נשא את בתו של ר' יהודה ב"ר יצחק מפינסק, נכדו של הרב משה ליפשיץ מח"ס לחם משנה על המשניות, ב"ר יוסינות מפוזנא שנשא את אחות המהרש"ל, ב"ר אליהו שנשא את בתו של הרב אברהם מייזלס ולמעלה בקודש.

ר' משה נודע כגאון קדוש. רבי אברהם מרדכי מפינטשוב שמע מפי רבו הנועם אלימלך, שאמר עליו שפניו פני השכינה ממש. כהן כרב בדרו־ גאטשין שליד פינסק, מתק"ה ראב"ד פינסק, ומתקכ"ז אב"ד סמבור. סמוך לשנה זו חלה, והוסיפו לו את השם יוסף. בסוף ימיו עלה לא"י, ונעשו לו נסים בלכתו להשתטח על קבר רבי יהודה בן אלעי. נפטר בצפת ביום ו' אייר תקמ"א, ולא בשנת תק"י (המוזכרת בדור ודורשיו, 93, תקע"א). בספרו של בנו ר' יצחק נדפס הספדו בביהכ"נ החדש בלבוב ביום י"ז בתמוז. לפי האגדה נתרחב המקום ליד הקבר של רבי עמנואל חי ריקי כדי שיוכל להיטמן לידו, אך אין זה נכון, כי רבי עמנואל נהרג ונקבר באיטליה. הצדיק רבי יצחק מקלוש נתברך מפיו והצליח (זכרונות אב ובנו, 17).

בניו: הגאון רבי יצחק חריף; ר' יהודה גר בסמבור ונפטר כאביו ביום ו' אייר (תקס"ט), וביום זה (ת"ר) גם חתנו רבי משה אייכנשטיין מח"ס תפלה למשה; ר' ישראל איסר נפטר בסמבור ביום כ"ה תשרי תק"ל; הרב גרשון אב"ד גלינא נפטר בלבוב.

ספריו: מהדורה חדשה של משנת חסידים לרבי עמנואל חי ריקי, ח"א הנקרא מפתח העולמות, עם פירושו **מגיד משנה**, זולקווי תק"ה. רבי שלום מבלז קבע בו שיעורים כל יום. מהדורות נוספות נדפסו בקאלאמעא תרל"ח וירושלים תשל"א; **קרית ארבע** בקבלה על ארבעת הקריאת שמע, זולקווא תקכ"ה. נוסף בו קונטרס אחרון למגיד משנה, ורצ"ה מזידיטשוב מביאו בכתביו; **חלוקא דרבנן** חידושי גפ"ת, זאלקווא תקכ"ח. לא נדפסו: מרכבת המשנה על הרמב"ם; מראה האופנים — מפתח לחכמת התכונה וקידוש החודש.

קנת סופרים, עז: הע' 1259; מליצי אש, א, אייה, ר—רא; נפתלי בן־מנחם, סיני, נד, רעד; ספר פינסק, א, 185; אור הגליל, ח"ג, קמח—קנז.

ר' יעקב נפתלי ב"ר יצחק חריף איזנברג

מטורקה וסמבור (תק"ם—תקפ"ה)

בנו הגדול של רבי יצחק חריף. היה חותם גם בשם הייזלבק, או ה"ב שהוא בר"ת גם הר־ ברזל = אייזנברג. כהן כרב בטורקא עד תקע"א, עבר לאולינוב, ומתקע"ג רבה של סמבור על מקום אביו. בשנת תקס"ט הציע את עצמו לרבנות מונקטש על מקומו של הרב צבי ז"ל. במכתבו מיום ב' בהר אל ראשי הקהל, הוא כותב בין השאר: גלוי וידוע ומפורסם לגדולי הדור, שבעזה"ש לא נופל אנכי מאיש אלה האנשים אשר תקחו לכם מגדולי זמנינו, כי בעזרת ד' החונן לאדם דעת, יש לי שם ויד בש"ס ופוסקים כאחד מגדולי הדור, כאשר יעידון ויגידון עלי גדולי הדור ה"ה... מו"ה יעקב נ"י אבד"ק לבוב, והרב... יוסף אשר נ"י אבדק"ק פערמיסלא [ש"ב ומחותנו], והרב... זלמן מרגליות מבראדי... והרב... יעקב אבדק"ק ליסא, אשר נודע להם מפלפולא רבא עוד בהיותי צורבא מרבנן עד שלא ישבתי בכסאי למשפט... לאשר כונתי שיהא לי לב פנוי לעסוק בתורה ולהרבות בישיבה, ולהוציא לאור חיבורי חיבורים נחמדים על ש"ס ופוסקים ומילי דאגדתא, אשר הם כמוסים באוצרותי. אחרי פטירת אחיו הרב אברהם אב"ד אולינוב, נסע לשם לשבת להכתרת הרב גרשון טייכר בן אחיו המנוח ר' אליעזר מדרוהוביטש. אחרי השבת כשהכל היה מוכן לנסיעה חזרה, הלך אל ציון אחיו, ובשובו אמר שיפרקו את החפצים, כי אחיו מבקשו שיהיה שכן שלו. ואמנם נפטר שם סמוך לאחר מכן ביום ל"ז בעומר תקפ"ה, ונטמן ליד אחיו.

בניו: ר' גרשון מסמבור חמיו של ר' יחזקאל יוספברג; ר' אהרן דוד מרופשיץ שנפטר ביום

ח' סיון תקצ"ט, אביו של ר' אהרן דוד צייזלברג מויליפולי. נכד ישיש זה טיפל בהדפסת הספר **אמרי מהרי"ן** על התורה וליקוטים, יאראסלויא תרס"ח. בני משפחתו סייעו לו בהעתקת הכת־ בים, ובראשם ר' מרדכי צבי טייכר מגרודזיסק. המסכימים: המהרש"ם ורבי אברהם חיים מפלנטש ברדומישלא (עם חדו"ת); הר"ב וייס מטשרנוביץ; ראב"ל הורביץ מסטניסלב; הרב אליעזר דייטש מבוניהאד; הרב משה גרינולד מחוסט. בהקדמת המו"ל הוא מפרט את יחוס המשפחה. בסוף הספר חידושים מהרב יצחק אייזן מויליפולי חתן המו"ל, ושבע תשובות מהמחבר. יתר הכתבים היו מפוזרים במקומות שונים, והובא מהם בספר שערי עזרה. ספר בית הספק על דיני ספק ספיקא היה אצל הרב מקרקוביץ. חידושים עמ"ס קידושין ותמורה נשרפו ברופשיץ. שו"ת ודרושים היו בידי הרב אלכסנדר משה אייכנשטיין אב"ד רידיק.

ר' יצחק ב"ר יוסף משה חריף **(איזנברג)**
מסמבור (ת"ק•—תקע"ג)

מראשי גאוני הזמן, ורבים מגדולי הדור הבא היו תלמידיו. נולד לאביו הרב יוסף משה, וכבר בעודו ילד היה בקי בש"ס וחריף בהוויותיו. מהרי"א מזידיטשוב סיפר, כי כשבקר רבי שמלקא הורביץ בסמבור לשבת, נתפעל מאד ממנו עד שחיבקו ונשקו בראשו. היה בחיר תלמידיו של רבי יהונתן איבשיץ (לדברי מרקוס בספר החסידות, 269). נשא את בתו של ר' שמואל מסמבור, ב"ר אלקנה ריישר, בנו של ר' יוסף הפטיר מריישא שהיה בנו של הרב מרדכי יולס אב"ד קראקא, ואשתו שרה היתה בתו של הרב אפרים רדישר אב"ד לסקא וליסא, או של אביו ר' צבי הירש אב"ד דרוהוביטש ברוד וליסקא, שהיה בנו של ר' חיים אב"ד קולומיאה ור"מ לבוב בנו של המגיני שלמה, וחתנו של הרב מרדכי מברזאן ה„צאן קדשים" חתנו של המהר"ם לובלין, חתנו של מהרי"ץ כ"ץ שפירא אב"ד קראקא.

רבנותו הראשונה היתה אולינוב, ואליו מתכוין בעל בית שמואל אחרון המזכירו ביו"ד, יא. כשאביו עלה לארץ נתמנה לשבת על כסאו כאב"ד סמבור, ועל שמה נקרא. עשרות שנים ישב שם, ובני הקהילה אהבוהו והתיקרו בו. בשנת תקנ"ד לא מסרו לו ראשי הקהילה את המכתבים מפרשבורג שהודיעו לו כי נבחר שם כאב"ד. אח"כ סרב לקבל את ההצעה, ונבחר רבי משולם איגרא. היה נערץ בקהל חסידים בגלל קדושתו ויראתו. נתפרסם כבעל רוח הקודש ועושה נפלאות. החוזה מלובלין בא לבקרו, ואמר שעד אז לא ידע את גודל ערכו. הרב יוסף אשר עהרנברג נסע אליו מפרמיסלא כמה פעמים. בימי הקיץ התאכסן בביתו של רבי יצחק איזיק איכנשטין מכפר ספרין (רח"י ברל, מהרי"א מקומרנא, 23—24). נפטר ביום כ"ז תמוז תקע"ג. עד ימינו לא צמחו עשבים על קברו, כפי שהבטיח במעשה מופת אחד. בניו: הרב יעקב נפתלי הייזלבק; הרב אברהם איזנברג מאולינוב; הרב אליעזר טייכר בדרוהוביטש; הרב יוסף משה אב"ד נמירוב זקנו של הרב יצחק היזלברג. תשובתו נדפסה בזרע יצחק, יז.

ספרו שו"ת **פני יצחק על** ד"ח שו"ע נדפס ביא־ ראסלויא תרס"ה, ע"י ש"ב הרב מרדכי צבי טייכר עם הערותיו: הגהות מרדכי, הקדמה וסדר היחוס. המסכימים: הישועות יעקב; רז"ו פרנקיל מפשוורסק (חיבור גדול ונורא ממוח"ז הרה"ג הגדול בעל כנפים, הסוכך באברתו על ארבע כנפות הארץ, הוא הגבר אשר שמעו הטוב הולך במחנה העברים, כי היה יחיד לעמו בחריפות ובקיאות, האומר לחכמה אחותי את, אשר ממש כל הש"ס והפוסקים היה חקוק על לוח לבבו, והיה חריף גדול עוקר הרים וטוחנם זב"ז בסברא ישרה); תלמידו בעל אריה דבי עילאה; רבי חיים מצאנז (כי ראיתי שבגדלו וחריפתו במקום שסגר אין פותח, ולא הניח כמעט מקום להתגדר אחריו, וגודל חריצתו אין לשער וכו' וידעו גבורתו בתלמוד, כי לבו מבעית בתלמוד, ולא ראיתי מחברת כמוהו בחריפות ובקיאות); נכד אחי המחבר רבי יהודה צבי הירש מרוזדול; תלמידו ראב"ל הורביץ מסטניסלב (ידעתי הרבה את הצדיק הנ"ל מאד וכו' איידי דקשיא לי ידא מחולשת זקנתי, לא אוכל דבר בה בשבחו של מו"ר הגאון המחבר זצלל"ה);

מהרי"א מקומרנא (ואני כשהייתי ילד קטן בן י' שנים הייתי עם אבי ז"ל על ברית מילה, והיה שם הרב הגאון החריף מו"ה יצחק שהיה אבד"ק סאמבור, וראיתי תוארו כמלאך אלקים, ופניו אנפי שכינתא נהירין באור זך ומופלא); הרב שמואל זנויל הלר מפרעמיסלא; הרב שמחה נתן עלינברג ראב"ד לבוב (חו"ז המחבר, וכבר לשמע אוזן שמעתי רוב גדלו וידו החזקה בש"ס ובפוסקים, והיה כחד מן קמאי); הרב יחזקאל ב"ר יצחק חיים אב"ד ריישא; הרב חיים אב"ד סאניק (מוח"ז המחבר, כל גאוני זמנינו מפליגים בשבח גדול ונורא את הרב הגאון המחבר); הרב אברהם יעקב הרושובסקי תלמיד המחבר. למהדיר היו גם הסכמות מהמהרש"ק, רד"ב מייזלס מקראקא, והגיסים מפרשי הים. בדור ההדפסה הסכימו: המהרש"ם; ראב"ל הורביץ מסטרי־סטניסלב; רבי שמואל ענגיל; הרב אריה ליב אב"ד טרניגרד אבי המהדיר.

בשנת תר"ע נדפס ביאראסלוי ספר **האלף לך שלמה,** לישב אלף קושיות התוספות על רש"י במקום שהמגני שלמה הניח מלתרץ. נדפס רק עד סוף פסחים ומסכת חגיגה, והתכנית להדפיס את היתר בחלק שני לא נתבצעה. בשנת תקצ"ח יזם הרב גבריאל סוכוסטוב אב"ד תוך העיר לבוב את הדפסת כתביו של מוח"ז, ואסף כבר הסכמות: הישועות יעקב (זה ימים רבים אשר זכיתי לפלפל עם ש"ב... ופלפלתי עמו בכמה שיטות עמוקות, והנה היה לבו לב אריה לפלפל בחריפות גדול ובקיאות עצום); מפרשי הים (אבותינו ספרו לנו כמה נפיש חיליה דהאי גברא, כסא הוראתו היתה מוטלת בין כל גדולי הדור, רבים שתו מי בארו, וכל דבר הקשה אליו יביאו, ותורה יבקשו מפיהו). ההדפסה לא נסתייעה בידו בגלל חסרון כיס, ורק אחרי שבעים שנה עלה הדבר בידי הסוחר הלמדן ר' בן ציון שטימלר מאולינוב נכד המחבר, שקיבל את הסכמת הרב משה גרינולד מחוסט, וכבר טיפל בהפצת שו"ת פני יצחק. בהקדמת המו"ל הוא מביא בשם הרב יוסף משה טייכר, כי לפני פטירת המחבר אמר פנו מקום להגאון בעל מגני שלמה שבא להחזיק לי טובה על שגמרתי את חיבורו, וכעין המובא בהקדמת מגני שלמה, שרש"י בא אליו חצי שעה לפני פטירתו. בראש הספר מפלפל בדברי המחבר הרב דוד צבי טעבל זעהמאן חתנו של הרב יוסף משה טייכר. בסוף הספר תשובה משנת תקס"ח, וההספד על אביו.

בכתובים נשארו ספריו פני יצחק אפי זוטרתא על שיטות הש"ס והפוסקים, ושו"ת פני יצחק על או"ח ואהע"ז. מזכירים אותו בשו"ת ישועות יעקב ובספר יד שאול, סי' לט. ראה"ס מרגליות השיב לו בשו"ת תועפות ראה"ם כת"י, א.

עשר עטרות, 15—19; שיחת חולין של ת"ח החדש, י—יב; מליצי אש, א, תמוז, נט:—ס:

ר' ישראל איסר יונה ב"ר צבי איזנברג
מזמיגרוד ובוקובסק (תקע"ט•—תרנ"ט•)

נולד בשנת תקע"ט לערך לאביו ר' צבי. היה נכדו של ר' אברהם אב"ד אולינוב, ונקרא על־שם דו"ז ר' ישראל איסר ב"ר משה חריף. יחוס המשפחה הגיע לרבי יונתן איבשיץ. במקומות בהם ישב נקרא ר' איסר, בתשובות פונים אליו ר' ישראל איסר, ועל שמו השלישי מוסרת בת בתו מניו־יורק. שימש עשרות שנים כראב"ד, והיה בעל הוראה מובהק. בשנים תרכ"ט—תרמ"ב לפחות מוצאים אותו דיין בזמיגרוד. עבר לכהן כראב"ד בוקובסק, ובני העיירה זוכרים אותו מילדותם כישיש מופלג. היה חסיד רבי אליעזר מדזיקוב, ובהקפדתו נפטר בנו יחיאל בן הי"ג כשהתחיל לנסוע לצאנז. אח"כ נעשה חסיד דינוב־בוקובסק, אך נערץ ע"י כל חוגי החסידים. נפטר ביום ג' ניסן, בשנת תרנ"ט כנראה. בן אחותו הרב שמואל פירר למד אצלו, עד ששלחו ללמוד אצל הרב שמואל ענגיל. ילדיו: א. ר' יעקב שהיה חתן הרב מאמסנא וגר בצאנז; ב. ר' ראובן ממלא מקומו בזמיגרוד; ג. חיה גיטל אשת ר' אלתר פכטר, ובזוו"ש אשת ר' יחיאל ענגלהרט; ד. מרים אשת ר' מנדל ענגל־הרט ר"מ בסוסנוביץ.

תשובות אליו: מנחת פתים, אה"ע, דף יג. מז; אמרי יושר, ח"א, יב, סט, קא, קח; כוכב מיעקב, ע בתרמ"ח; קול יהודה, לג; שו"ת מהרש"ם, ח"א, קנג, ריא, ח"ג, קט, קצו, שעב, ח"ו, נה. השתתף באהל מועד תרנ"ח.

ספר סאנוק, 586; ממכתביו של נכדו ה"ר יחיאל פפיר מניו־יורק בן מרים בת אסתר בת חיה גיטל. לדעת בני המשפחה היה זקנם כל הזמן בזמיגרוד, וראב"ד בוקובסק הוא אחר.

ר' משה יוסף ב"ר אברהם איזנברג
מפרוכניק (תקפ"ג—תרל"ג)

בנו הגדול של הרב אברהם מאולינוב. כהן כאב"ד פרוכניק, ובשנת תר"ם כבר לא היה בחיים, כיתר אחיו שנפטרו בחצי ימיהם. צדיקי הדור אמרו שהסיבה היא, מפני שלא טרחו עד גמירא בהדפסת כתבי אביהם. חתנו היה ר' פסח שפירא ב"ר מאיר בנו של הבני"ש.

ר' עוזר ב"ר צבי איזנברג
מידלובה (תק"ע•—תר"ל•)

אב"ד ידלובה. תלמידו בן־ביתו של רצ"ה מרימ־נוב, ואח"כ היה נוסע אל רבי חיים מצאנז. תשובה אליו: מאורות נתן, עמ' 58. נזכר בספרים בארת המים ודרכי חיים. מלבד ר' ישראל איסר יונה היה לו אח בשם ר' יהושע ואחות צלבה.

ר' פייביש איזנברג

חתנו של הבמ"ח. גר באוזיראן. תשובה אליו: שירי טהרה, דף נט:

ר' צבי הירשל איזנברג

בנו של ר' חיים בנו של ר' שלום הדיין מקשאנוב. למד אצל רד"ב ויידנפלד מטשעבין, שהשיב לו בדובב מישרים, ח"א, מו בתרצ"א.

ר' ראובן ב"ר ישראל איסר איזנברג
מזמיגרוד (תר"ל•—ת"ש•)

בנו של הרב ישראל איסר, וממלא מקומו כדיין בזמיגרוד. תשובה אליו בראש ספר בית פינחס, ח"ב. נשא את בת אחותו חיה גיטל, בתו הגדולה של ר' יחיאל אנגלהרדט־אנגל (פרטים על המשפחה בספר תולדות יהודי יסלו, צה—צו). שניהם פרסמו מחידושיהם בירחון אסיפת חכמים. בניו ישראל יונה ויוחנן נרשמו בספר ארזי לבנון בין תלמידי ישיבת עץ חיים דבאבוב.

ר' שלום איזנברג

בנו של ת"ח ישיש בקראקא, שנפטר שם בן מאה וארבע. נשא את בתו של ר' אבא מלומדי קשאנוב, ועבר לגור שם. משנת תרס"ה לערך דומ"ץ בעיר, עד לפטירתו בשנת ת"ש לערך. חסיד רדומסק, מתמיד יומם ולילה. אמר כל יום שיעור משניות בחברת „נר תמיד" שבבית־הכנסת. אחד מבניו היה ר' חיים הסוחר אביו של ר' צבי הירשל הי"ד.

איזנר

ר' אברהם אבא ב"ר דב בריש איזנר
מטשבין (תרל"ב—ת"ש•)

נולד בטשבין ביום ח' אייר תרל"ב לאביו ר' דב בריש — נולד ביום ג' חשון תר"ג, בתרכ"ה נשא את גיטל אסתר בת ר' יעקב וינר מקשאנוב ב"ר אברהם אבא, נפטרה ביום ג' תשרי תר"ץ. נולדו להם ו' בנים וג' בנות. נפטר בעת קבלת שבת ו' אדר תרס"ו, ונטמן במוצש"ק בטשבין —, ב"ר שמאי — נולד בתקע"ז, נשא את מלכה בת ר' דב בר ב"ר דוד נייהוף, ונולדו להם ב' בנים וג' בנות. נפטר ביום כ"ט תמוז תר"ם, ונטמן בטשבין —, ב"ר פתחיה — תלמיד מובהק לרבי שלמה בוכנר מקשנוב, ונסע עוד למגיד מקוזניץ. נפטר בשיבה טובה ביום ד' ז' אדר תרט"ו, והניח ה' בנים וג' בנות — ב"ר דוד שמ"כ בטשבין והרב ישראל קלוגר הפליג בשבחו, ב"ר נתן שמ"כ בעלקיש, ב"ר דוד, ב"ר פתחיה לידא, ב"ר דוד לידא, ב"ר אריה ליב אב"ד זוולין, ב"ר דוד.

בילדותו היה חולה וכחוש. למד תנ"ך מפי ר' דב בריש רייכר, וגפ"ת מפי ר' יוסף קלונימוס קלוגר. בגיל י"ד—י"ז למד בוישניצא אצל רבי שלמה הלברשטם. השתלם במסחר, ובמיוחד בסחר עצים. ביום ח' טבת תרנ"ח נשא את אסתר, בת דודו ר' חיים ב"ר צבי אפפעל. גר ברוה־רוסקה עד תרס"א, בלובטשוב עד תר"ע, ובירוסלב עד תרע"ד. כשפרצה המלחמה ברח

לוינא ולערים שונות בגרמניה, עד שקבע את מושבו בברסלוי. בתו היחידה חוה נישאה

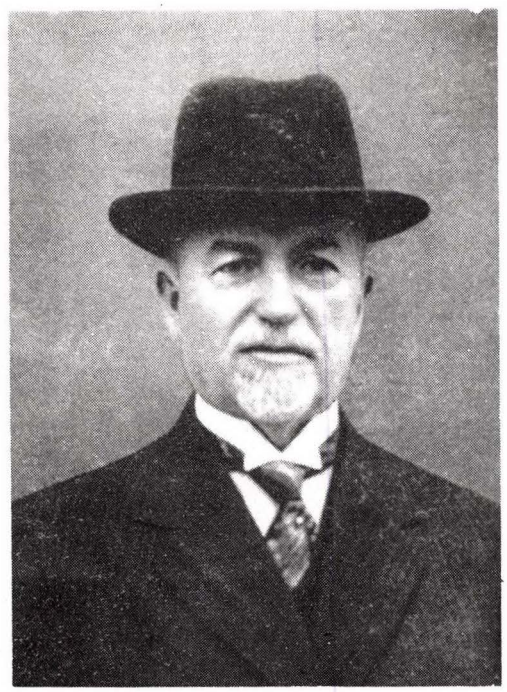

בתרפ"א ליחזקאל ב"ר דב בר מעדר מדרזדן. טרח רבות בחיפוש מקורות לתולדות משפחתו, ועמד בקשר עם גדולי הביבליוגרפים וחוקרי קדמוניות. פרי יגיעתו נדפס בתרצ"ח בברסלוי בספרו **תולדות הגאון ר' דוד לידא זללה"ה.**

ר' אברהם אבוש איזנר
מקרליפקה (תר"ו—תרמ"א)

נולד בקורולובקה ביום א' סיון תר"ו, והתיחס אל ה„מאיר נתיבים". כהן כרב ומו"ץ בהוש שברומניה, ובגרידונג וקרליפקה שבגליציה. היה משכיל בלבוש חסידי, ולימד בחורים עניים. השתתף בהמגיד והצפירה במאמרים על דרכי החינוך היהודי. בשל השכלתו התפטר בשנת תרל"ז מרבנות קרליפקה, ופתח שם חנות ספרים (היהודי, כ"ח אדר תרל"ז, 74). ייסד עתון **הצופה** לחדשות ולדברי עיון. הדפיס בלבוב שתי חוברות בניסן תרל"ח, ולא יסף. נסע בשליחות חברת כל ישראל חברים הוינאית, והטיף ליסוד בתי־ספר מודרניים לילדי ישראל. במסעותיו נתקל בהתנגדותם של חסידי ויזניץ, כיון שה„צמח צדיק" עמד על טיבו והזהיר מפניו. בשו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, קיד, נדפסה תשובה נגד פעילותו. את דרשותיו למען חברת כי"ח הדפיס בספר **אוהב שלום,** קולומיאה תר"ם. בשנת תרל"ט לערך העביר את חנותו לצרנוביץ, ובנו ישראל השתתף משם בהמגיד בהערות לימודיות ועיוניות. כעבור זמן פרש מפעילות רוחנית, והתפרנס מפנימיה שפתח לתלמידי גימנסיה. נפטר ביום א' י"א תמוז תרמ"א, ונספד ע"י הרב ד"ר איגל. אשתו וילדיו נשארו ללא תומך.

נפתלי הירץ גראסמאן, עברי אנכי, יז, שנט (נפטר בן 32 !) ; גרשם באדר, אשכול, ב, 222, מדינה וחכמיה, 21, 142 ; שם הגדולים השלישי כת"י, יג.; קרסל, לכסיקון, א, 82.

ר' יוסף יהושע ב"ר משה איזנר
מפיטשניזין (תרכ"ה—תרע"ה)

מו"ץ בפיטשניזין. בנו הצעיר של ר' משה מטלו־מטש. תשובות אליו: אמרי יושר, ח"א, כז—כח.

ר' נתן נטע שמואל ב"ר משה איזנר
מטלומטש (תר"ך—ת"ש)

נולד בטלומטש לאביו ר' משה מצאצאי הגאון מבוצץ, ולאמו נכדת בית נדבורנה. בן י"ח נסמך לרבנות, וכהן כראב"ד בעיר מולדתו. **בשנת**

תרע"ד ייצג את קהילתו **בפני הכובשים הרוסים,** והוגלה לזלוצוב. אח"כ גלה להונגריה, **ושב בשנת** תרע"ז. התפלל בקלויז של הצדיק רבי זיסלה.

מתמיד, שתקן, בעל זכרון, משתדל לפשר. נפטר בחודש אדר (בשנת ת"ש ?) בהיותו בן פ"ד. צאצאיו נספו בשואה הי"ד: א. ר' אברהם עם אשתו פעסל ובתם סימה; ב. ר' חיים ואשתו הלה; ג. גיציע ובעלה יחזקאל שלמה שרייער עם בנותיהם צירל וגניה.

ספר טלומץ', 47, 63, 71—72, 301, 324, 489, 521.

איזנשטט

אבי המשפחה היה הרב יחיאל יצחק בנו של ר' דוב בער אב"ד ליסקאווע, קנישין, מאסט, גאנינדז ולעכאוויטש, ב"ר נח חיים אב"ד סטוצין מצאצאי בעל פנים מאירות. בצעירותו נסמך מגדולי הדור, וזכה לשני שולחנות. נשא את זכרה בת ר' צבי הירש בורנשטין ממזריטש. נהרגה בבית העלמין בוורשא בסוף קיץ תש"ב, ויום השנה שלה נקבע לער"ח אלול. בשואה נספו גם ארבעת בנותיה, שלושה מחתניה וחמשת נכדיה הי"ד. זמן מה כהן כאב"ד לכוביץ על מקום אביו, ואח"כ גר בוורשא. נפטר כששהה

במונטון שבאיטליה להבראה, ונטמן בקראקא. בשואה אבד חיבורו באר המלך, מקורות והערות על הרמב"ם.

ר' מנחם צבי ב"ר יחיאל יצחק **איזנשטט**
מקראקא (תרס"א—תשכ"ו)

נולד בשנת תרס"א לאביו ר' יחיאל יצחק. למד בישיבת מיר עמה גלה בזמן המלחמה העולמית

הראשונה, וכמו"כ בבריסק ובפרשבורג. נסמך ע"י חמיו, ר' עקיבא סופר ור' חיים עוזר גרודזנסקי. בתרפ"ח לערך נשא את מרים רייזל בת הרב יוסף נחמיה קורניצר אב"ד קראקא. תורה וגדולה נתאחדו על שולחנו, ומעולם לא שימש ברבנות. אמר שיעור לבעלי בתים כל יום. עסקן ציבורי, חבר מועצת העיריה מטעם אגודת ישראל, והיחידי ממנהיגי הקהילה ששרד מהשואה. ייסד מכספו ישיבה הרמה בקראקא, והחזיקה בעצמו. בתרצ"ה הדפיס בפיעטרקוב ספר כנפי שחר, מחידושי אבי אביו בעניני הלכה בש"ס ופוסקים. בראש הספר ההקדמה שכתב, הסכמת ר' חיים עוזר גרודזנסקי שהכיר את המחבר בילדותו, ובסופו כמה מחידושי אביו. בשנת ת"ש ניצל לארץ ישראל דרך וילנא, ופתח לו בית מדרש בתל־אביב. בשנת תש"ח העתיק את מושבו לקראון הייטס שבברוקלין, וחידש בממונו את

הישיבה הרמה דק"ק קראקא. נפטר שם ביום ד' אב תשכ"ו, ונטמן בהר המנוחות. הניח את בנו ר' משה יוסף נחמיה.

מחמיו קיבל דחיפה לעסוק בפירוש הרמב"ן עה"ת, ובשנים תש"ו—תש"ז נטל הסכמות לקראת הוצאה לאור של הפירוש על פי כתבי־יד ודפוסים ראשונים. בתש"ו הסכימו ר' יוסף צבי דושינסקי ומחותנו ר' עקיבא סופר מפרש־בורג, ובתש"ז האדמו"ר רא"מ מגור (ואיתמחי גברא שיוציא דבר מתוקן לתועלת הרבים). **פירוש הרמב"ן** במהדורתו יצא לאור בניו־יורק. כרך א על בראשית—וישלח בתשי"ט, כרך ב וישב—ויחי בתשכ"ב, ובסופם מפתחות לפסוקים ולמאמרי חז"ל. בשולי הדפים מראי מקומות והערות זכרון יצחק, בעיקר לפי השיעורים שאמר כל ליל ששי בישיבתו. בראש הכרך השני ההס־כמות עם הפקסימילים, שני מכתבי האדמו"ר מליובאוויטש מתשי"ד ומתשי"ט, ומכתב הגרי"י וינברג מתשי"ט. בסופו מכתבי ההערות שכתבו לו בתשי"ט: ר' יוסף נפתלי שטרן, ר' יוסף פנחס הלוי לוינזון אב"ד ציזעווע בברוקלין, ר' מרדכי שפילמן מברוקלין, וכן תיקונים והוספות לח"א. עבודתו התקבלה לרצון בחוגים רחבים, ופטירתו הפסיקה את העבודה בתחילתה.

מ. יחזקאלי [פראגר], ספר קראקא, 284.

איטינגא

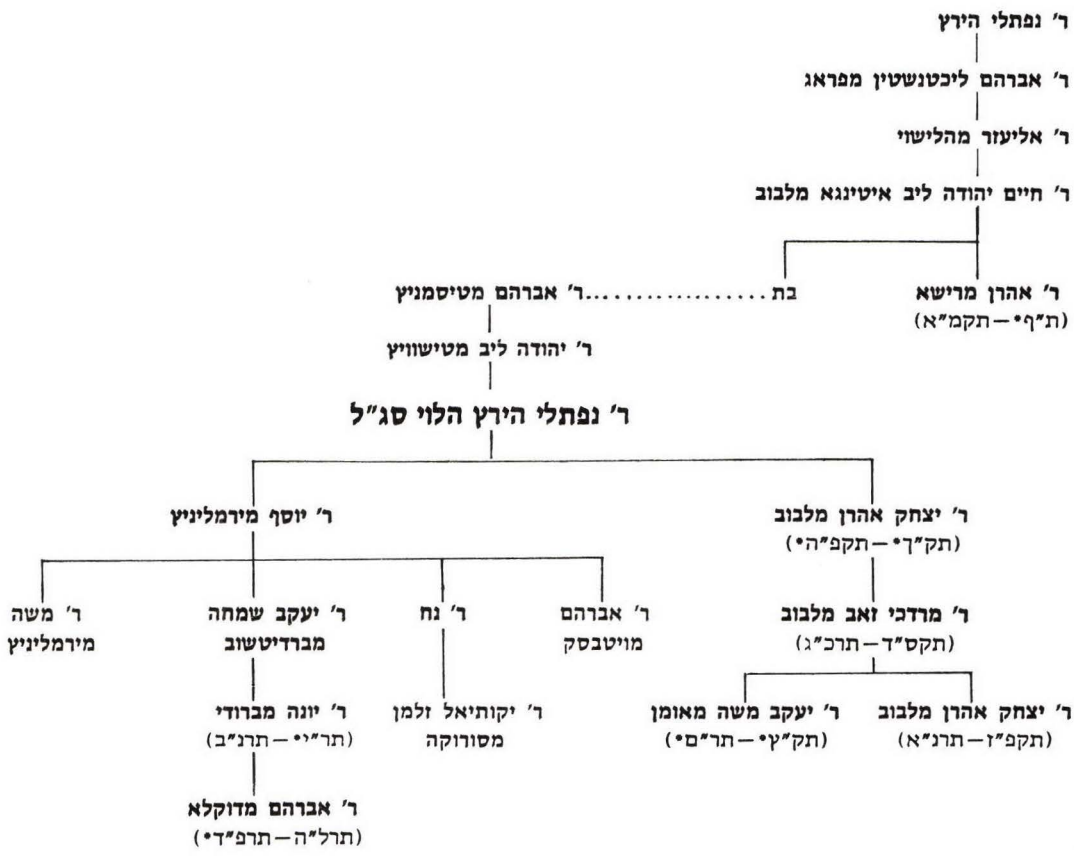

בני המשפחה נקראו גם בשם עטינגר על שם מוצאם מהעיר עטינגן שבבווריה. ראש המשפחה הרב נפתלי הירץ הלוי סג"ל נשא את טויבא בתו של הרב יעקב שמחה לנדא אב"ד אפטא, אחיו של הרב ישראל יונה אב"ד קמפנא בעל „מעון הברכות", בני ר' יוסף אב"ד רוהטין

וחמלניק. ר' נפתלי הירץ היה אחיו של ר' ברוך מרדכי מבובריוסק חתן ר' שמואל הרב האחרון בוילנא. שניהם היו בני ר' יהודה ליב אב"ד טישוויץ, ב"ר אברהם אב"ד טיסמניץ חתן הרב חיים יהודה ליב איטינגא אב"ד ור"מ לבוב בזמן החכם צבי והפני יהושע, שהוא אחיו ור' יוסף היו בני ר' אליעזר אב"ד הלישוי שנתקבל לקראקא, ב"ר אברהם ליכטנשטין ראש ומנהיג בפראג, ב"ר נפתלי הירץ.

בניו של ר' נפתלי הירץ: א. ר' יצחק אהרן; ב. ר' יוסף אב"ד ירמליניץ, חתנו של הרב חיים האב"ד שם, חתנו של הרב חיים אב"ד סלופ־קוביץ, חתנו של הרב אריה ליבוש אוירבך מסטניסלב. בניו: א. ר' אברהם מויטבסק, נפטר שם ביום כ"ג אד"א תרמ"ט. היה חתנו של ר' חיים גינצבורג מויטבסק, ובזוו"ש נשא את דבורה בת ר' יצחק מינקין. חיבר ספר נטעי אברהם שנדפס בפרעמישלא תרמ"א (הצפירה, טז, 186; נחלת אבות, 14); ב. ר' נח אבי ר' יקותיאל זלמן מסורוקה מח"ס חידושי תורה, ברדיטשוב תר"ס; ג. ר' יעקב שמחה מברדיטשוב; ד. ר' משה ממלא מקומו כאב"ד ירמליניץ.

לפי הקדמת מעדני שמואל (עמ' 11 ס"ק יא) וזקני מחנה יהודא (עמ' מ), היה ר' נפתלי הירץ בנו של ר' אליהו אב"ד ונגרוב מח"ס ברית הלוי, בנו של ר' אברהם איטינגן מויען יועץ הקיסר פרדיננד השני, נפטר ב' סיון שצ"ז, ב"ר מרדכי מאדיל הזקן, ב"ר אליהו חתן הרב שמעון גינצבורג מפוזנא הנזכר בצמח דוד ח"א.

לפי קונטרס משפחת בית הלוי ושה"ג השלישי כת"י היה ר' נפתלי הירץ בנו של ר' אברהם אב"ד טיסמניץ, ב"ר מרדכי ראש מדינה שם, ב"ר משה אב"ד טורבין, ב"ר שמואל אב"ד פודהייץ, נכד ר' שכנא אב"ד וויען, נכד ר' שכנא אב"ד לובלין חותן הרמ"א.

ר' אברהם ב"ר יונה **איטינגא**
מדוקלא (תרל"ה—תרפ"ד•)

נולד בברודי ביום י"ח תשרי תרל"ה כבן יחיד לאביו הרב יונה. למד אצל אביו ודו"ז הרב אברהם בנימין קלוגר. בתרס"ב נשא את בת ר' יונה אונגאר, ועבר אל חמיו לדוקלא. באותה שנה התחיל להרביץ שם תורה ברבים בהלכה ובאגדה, כראש ישיבה בחבורת קובע עתים לתורה. היה מרא דיוחסין, בעל ידיעות רבות על גדולי ישראל, ושלט במכמני הלשון. השתתף בכתבי העת אהל יצחק ווילקט יוסף. בלמברג תר"ס נדפס ספרו הראשון: **יקרא דחי'**, מספד תמרורים שאמר לפני בית הכנסת הגדול בברודי, על אמו שנפטרה בער"ח תמוז תר"ס. ספריו הבאים הם ליקוטי שיחות ואימרות. ראשון בהם: **שיחת חולין של תלמידי חכמים החדש**, מונ־קאטש תרס"ט, ומהדורה מתוקנת בסאניק תרע"ב, צולמה מחדש בניו יארק תשט"ו בסוף ספר שיחת חולין הראשון של שלעז. בפתיחת הספר הסכמת רא"ב קלוגר אחי סבו, ובסופו קונטרס כבוד השבת, הכולל חידושים ודרושים מתוך ספרו בית אברהם. **דעת זקנים** נדפס בסאניק תרע"א, עם קונטרס קרית ארבע — דרשות לארבע פרשיות. בראש הספר הסכמת הרב יקותיאל יהודה גרינולד, ושני חידושים מהמו"ל ר' בן ציון קובר. **אמרי צדיקים** נדפס בלבוב בשנת תרפ"ה לערך, אחרי פטירת המחבר. שלושת הספרים צולמו מחדש בבני ברק תשל"ב בשם **אוצר שיחות חכמים**, עם הספר שיחות חכמים של הרב ראובן מרגליות. בכתובים היו לו עוד ספרים רבים: שם הגדולים השלישי, ובו נרשמו יותר מעשרים אלף גדולי עולם וספריהם מתחילת האלף הששי. חלקו נדפס בתר"ע בספרו של ר' משה מרקוביץ; פרחי שושנים; באו חשבון; הלולא דרבי שמעון (וולף ברון רוט־שילד); אנשי מופת — תולדות גדולי ברודי ועוד. בספרים שונים נדפסו קונטרסים שלו בעניני יוחסין: יקרא דשכבי בספר תהלוכות עולם (הורביץ); משפחת בית הלוי (איטינגא) בסוף מעלות היוחסין; תפארת אבות בראש מעדני שמואל; הערות והוספות לספר זכרון לראשו־נים, 49—53, ליחוס שבספר מנחם משיב נפש (הלפרין) ועוד. מכתבו אל רד"ב ריטר מתרס"ט בענין הציונות נדפס בדובב שפתי ישנים, ח"ג, כ—כג. תשובה אליו: מחזה אברהם, ח"א, לו.

אהלי שם, 396; דורות האחרונים, א, תרע"ג, 21.

ר' אהרן ב"ר יהודה ליב **איטינגא**
מרישא (ת"ף•—תקמ"א)

בנו של רבי יהודה ליב וחתנו של רבי חיים כהן רפפורט מלבוב. ראב"ד ביברוב, ומוצאים אותו שם בשנים תק"י—תקי"ח. אח"כ עבר לרבנות רישא בה הסכים על ספרים שונים בין השנים תקכ"ד—תק"ם. היה מתנגד חלמיש, ונאבק בהשפעת הנועם אלימלך. למרות זאת נספחו בני משפחתו לחסידות. נפטר בלבוב ביום ג' י"ט סיון תקמ"א. תשובה ממנו נדפסה בשו"ת רח"כ, יו"ד, מ. אחיו ר' יוסף אב"ד רוהטין היה חתנו של ר' יצחק סג"ל לנדא אב"ד לבוב וקראקא.

כלילת יופי, ח"א, קכז: ספר רישא, 78, 104.

ר' יונה ב"ר יעקב שמחה **איטינגא**
מברודי (תר"י•—תרנ"ב)

נולד לאביו ר' יעקב שמחה מברדיטשוב ב"ר יוסף אב"ד ירמליניץ, ולאמו שרה דבורה בת הגביר ר' יונה חר"ל מברדיטשוב ב"ר משה ר' ליפיס מבראד ב"ר אליעזר ליפמן חתן ר' לעמיל (ולכן שם המשפחה חר"ל) קאוולער מבראד ב"ר מאיר ראש ומנהיג שם שנפטר בשנת תק"ז. נשא את חיה חנה בת הרב חיים יהודה קלוגר בכורו של המהרש"ק. גר בברודי ועסק במסחר. כל יום עסק בתורה מוכתר בטלית ותפילין עד אחרי חצות. נפטר ביום ר"ח אב תרנ"ב. בנו יחידו: ר' אברהם סג"ל מדוקלא.

ר' יעקב משה ב"ר מרדכי זאב **איטינגא**
מלבוב ואומן (תק"ץ•—תר"ם•)

נולד בלבוב לאביו הרב מרדכי זאב, וגר באומן. תשובות אליו: בית יצחק, אה"ע, ח"א, קכו—קכז; דברי חיים, ח"ב, אה"ע, ט, לד בתרכ"ג; חסד לאברהם, תנינא, אה"ע, מב, חו"מ, מב בתרכ"ד; יד אלעזר, קיח בתרכ"ד; אחיו בשו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, יא—יב בשנים תרכ"ד—תרכ"ה.

ר' יצחק אהרן ב"ר מרדכי זאב **איטינגא**
מלבוב (תקפ"ז—תרנ"א)

נולד בלבוב ביום י"א סיון תקפ"ז לאביו הרב מרדכי זאב. היה תלמיד מובהק של אביו, ודמה לו בכל. נחשב מגאוני הדור, ומקצוי ארץ הריצו אליו שאלות מסובכות. צדיק וחסיד, שלט בקבלה, קיים מצוות בדחילו ורחימו, בעל מדות תרומיות ומוחל לקמים עליו, צנוע וענו, חביב לבריות, עשיר מופלג, עוסק בתורה מתוך הרחבה. סרב להפרד מאביו, ולכן דחה בצעירותו את הצעות הרבנות של טיסמניץ, רישא, זולקווא וטרנופול. בשנת תרכ"ו נבחר כאב"ד פשמישל, אבל נסע אליה רק לפרקים, כי ביכר לשבת בעיר מולדתו. נסע אל מהרי"א מזידיטשוב, כשם שאביו שלח אליו פתקאות. בתרל"ה אחרי פטירת רבי יוסף שאול היה מועמד לרבנות לבוב, והחסידים תמכו בו. ברוב קולות נבחר רבי צבי הירש אורנשטין המתנגד, ורק אחרי פטירתו בתרמ"ח, נבחר ר"א פה אחד. כהן כרבה של לבוב שלוש שנים, עד פטירתו ביום ז' שבט תרנ"א, בשעה שקרא קריאת שמע בקול עז.

מלא את מקום אביו כנשיא ארץ ישראל. כל הכסף שנאסף בגליציה נשלח לידיו, ומדי שנה העביר חמשים אלף פלורין לחלוקה בין עניי כולל גליציה ובוקובינה. רבי חיים מצאנז עמד לימינו בתפקידו זה, וקשרי ידידות אמיצים היו ביניהם. בשנת תרל"ז נעשה נסיון לערער על סמכותו, והדים לכך בשני קונטרסים שנדפסו אותה שנה בלמברג. בגליציה שהו אז ר' אלימלך פרלמן מירושלים ור' אברהם הלוי קולישר מצפת, שלוחי ארבעת קהילות הקודש שבא"י. הם הפריחו עלילות שוא על המהרי"א שכאילו נחסרו בחשבונות אלפי ריניש שלא הועברו, והצליחו להוציא ממנו מכתב התפטרות בגלל מחלתו, כדי שיוכלו לעשות סדרים נאותים. אח"כ בחרו כנשיא את הרב ירחמיאל הלוי איש הורוויץ, ולידו ועד מאנשי לבוב ובו: ר' איסר בלומין (בעל האכסניה שלהם), ר' חיים בר"צ חיות, ר' יעקב יצחק יוטס, ר' משה ברינ"ה ברנשטיין, ר' שלום שאול ב"ר יהושע השל רוקח, ר' שמואל שמלקא

הורביץ ור' שמואל שנבלום. מכתבי תמיכה הם השיגו מרצ"ה אורנשטין, ר"ש סופר, רי"ש משי־נאווא, אחיו ר"ד מקשאנוב, גיסם ר' משה אונגר מצאנז, ור' ישראל רפפורט מטרנוב. את כל זאת הם פרסמו בספר **אגרת פתוחה.** לעומתם הדפיס ר' הירש גולדנשטרן **אגרת בקורת** ופתח תשובה, לחשוף את מעלליהם. ההשמצות נודעו למהרי"א, והוא כתב לקראקא וביקש מרבי שמעון סופר לבדוק את החשבונות, כדי להסיר מעליו לזות שפתים.

אשתו חיה טאבא נפטרה ביום כ' אב תרל"ט באחוזתם שליד סטרי. ילדיהם: ר' נפתלי הירץ סוחר בלבוב, נשא אשה מהמשפחה הרבנית לנדא בקראקא. אחד מבניו הוא המוסיקולוג מרדכי זאב (מקס) משווייץ (תרל"ד—תשי"א); ר' יעקב (**שתשובה אליו בנחלת יהושע**, יו"ד, נא); ר' שלמה. נשא את סימה בת ר' אפרים זלמן זוסמן; אסתר אשת ר' יוסף כ"ץ רפפורט (**תשובות אל בנם ר' נפתלי הירץ** בתרכ"ד—תרכ"ה, ח"א, קעט, קצ); חנה מיכלה (מעכטשא) אשת ר' חיים מאירזאהן; ניטשא אשת ר' יהושע זוסמן מסטרי, נפטרה כ"ח ניסן.

בחייו נדפסו ממנו כמה שו"ת בספר מאמר מרדכי של אביו. אחרי פטירתו נדפסו בלמברג תרנ"ג ע"י ילדיו, שני כרכים של **שו"ת מהרי"א הלוי**, צולמו מחדש בירושלים תש"ל.

בחלק הראשון של הספר ר"א תשובות. בשני קס"ב, ובסופו: דרשת הבר־מצוה שאמר בבית הכנסת הגדול דתוך העיר לבוב, ובגללה שלח לו אז דודו הישוע"י סמיכה; דרשת ההכתרה בתרמ"ח בבית הכנסת הגדול דחוץ לעיר; דרשות נוספות מהשנים תרמ"ט ותר"ן.

מחוץ לגליציה השיב לרבני הערים: **אוברווישא** — הרב שמואל גינצלר (ח"ב, קמז בתרמ"ב); **אומן** — הרב יעקב ליב הרושובסקי דומ"ץ (ח"ב, ע בתרמ"ד); **אוסטרהא** — הרב אברהם אבא צוזמיר (ח"א, קצד, ח"ב, קטז בתרל"ז—תרמ"ד); **אורהיוב** — ר' שמעון בתרל"ח (ח"ב, סט); **באר** — הרב יהושע השל (ח"ב, קנג בתרמ"א); **בורדוזן** — הרב אברהם אמוניא (ח"א, ק, ח"ב, צט בתרכ"ט — תרל"ט); **בלו־בסרביה הרוסית** — הרב מרדכי יעקב

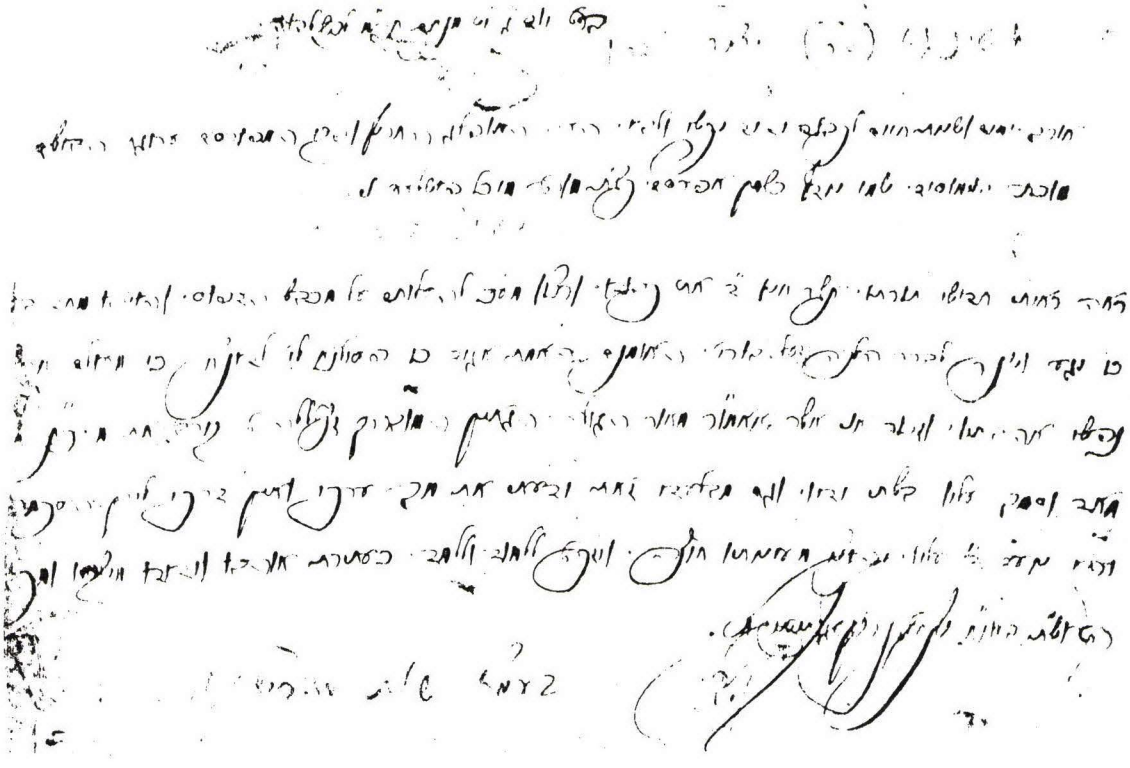

מכתב מיום ג' י"ט מנחם תר"ם אל הרב יחיאל מיכל פישלר מפרימישלאן, ובו דוחה את בקשתו להעניק לו הסכמה לספרו, בנימוק של „פסילנא ליה לדינא כי מעולם אהבת נפש אהבתיו", וגם אביו קירבו מאד וסמך עליו בשתי ידיו.

אלטר טרלר (ח"א, קסח, רא, ח"ב, קמא, בתרל"א—**תרמ"א**), **והדומ"ץ ר' שמואל אלעזר** (ח"א, ז בתר"ל); **בלטא** — הרב דוד (ח"ב, קמו בתרל"ז); **בראילוב** — הרב אפרים זלמן מרגליות (ח"א, א, ח"ב, טז, כז, בתרל"ד—תרל"ח), **והרב** שלמה מעהר (ח"ב, עז, קלג בתרל"ד—תרמ"ט); **דובנא** — הרב שמואל בירנבוים (ח"א, קט, ח"ב, קנח בתרל"א), והרב דוד צבי אוירבך (ח"א, קמז), מח' רבי יהושע השל מרשלקוביץ בתרמ"ב (ח"א, קסב); **דובסר** — הרב חיים דוד (ח"א, קלד בתרמ"א); **דורוהוי** — הרב ישראל (ח"ב, קלא בתר"ן); **דינוביץ** — הרב יעקב אליעזר זוסיא (ח"ב, צד בתר"ם); **דעש** — רמ"מ פנט (ח"א, פז, פח, קנב בתרכ"ד—תרל"ח); **הורודלה** — הרב ישראל איסר (ח"ב, קלד בתרמ"ט); **הורונסטייפול** — הרב מרדכי דוד טברסקי (ח"א, קסז בתרל"ה); **הרובשוב** — הרב משה הלוי קלוג דומ"ץ (ח"ב, כג בתרל"ז); **וולוציסק** — **ר' נפתלי הירץ** (ח"א, צג, ח"ב, קח, קכ בתרל"ה—**תרמ"ז**); **וויזניצא** — הרב צבי שיינהורן (ח"א, כב, קיד **בתרל"ט—תר"ם**), והרב אורי הלוי מו"ץ (ח"א, פט, צ בתרל"ט); **ווסלוי** — הרב אלכסנדר טויבש (ח"ב, קט בתרמ"ז); **חאטין** — הרב יעקב (ח"ב, כד בתרל"ז); **חוסט** — הרב שמואל דוד הכהן פרידמן (ח"א, לו בתרמ"ד); **טומשפול** — הרב משה נחום ירושלימסקי (ח"א, קד בתרל"ה); **טורבין** — ר' לוי (ח"א, קיב בתרל"ח); **טשודנוב** — הרב אהרן הלוי לרנר (ח"א, קצז, ח"ב, מח בתרל"ז—תרל"ט); **טשרנוביל** — הרב מאיר מו"ץ (ח"ב, קנ בתרמ"ד); **טשרקס** — המוצי"ם **ר' שמואל יוסף, ר' משה יעקב, ר' ברוך** (ח"ב, לו, נג); **יאסי** — הרב אורי שרגא פיבל טויבש (ח"א, ב, קלט, ח"ב, מח בתרל"ה—תרל"ח), הרב ישראל בגשר אדום (ח"א, ב בתרמ"א), ר' שמואל שורץ (ח"א, סב בתרל"ג); **יוזפוף** — ר' שמחה הסופר הבנשטרייט (ח"ב, סה, צו בתרל"ט); **ימפולי** — הרב יהודה ליבוש פרידמן (ח"א, קמד בתרל"ח); **ליעווא** — הרב יצחק מאיר דוידזון (ח"ב, כא בתרמ"ח); **מיהלוביץ** — הרב עזריאל יחיאל רובין דומ"ץ (ח"א, קצה בתרמ"ו); **מרמורוש** — ר' ברוך שפרבר (ח"א, פב בתרל"ו), ר' יוסף יצחק (ח"א, קנו בתרכ"ו); **ניזין** — הרב אליהו דוד (ח"א, קנג בתרל"ח); **סאלעהן** — הרב נחום (ח"א, כד בתרל"ו); **סדיגורה** — הרב יהודה ליבוש לנדא (ח"א, קסא בתרל"ט), הראב"ד ר' יחיאל איכל (ח"ב, פז בתרמ"ו); **סטאוויטש'** רוסיה — הרב מאיר מאירזון (ח"א, עט בתרמ"א); **סיגט** — הרב חיים אריה כהנא (ח"א, סו בתרל"ז); **סאניוואץ** — הרב נפתלי הורביץ (ח"ב, יג בתרל"ז), ר' זליג בלומנרייך (ח"א, מד בתרל"ד); **סקווירא** — הרב משה מו"ץ (ח"ב, קנ בתרמ"ד), ר' אהרן הלוי (ח"א, נב — שההי"צ חייב לשתות שמן דגים); **פודולאי** — הרב אורי לנדמן (ח"ב, ב, קכה בתרמ"א—תרמ"ג); **פושישנקא** — הרב שלמה הכהן (ח"ב, קנד בתרמ"ב); **פלטושאן** — הרב יהושע פלק זאב וולפזון (ח"א, מג, ח"ב, מו בתרל"ו—תרל"ז), ר' מנחם שפירא (ח"ב, קלט בתרכ"ז); **צפת** — ר' בריש לסטמן (ח"א, קעז בתרל"ב), הרב שמואל הליר (ח"ב, ו בתרל"ח); **קובל** — הרב זכריה יוסף רוזנפלד מו"ץ (ח"א, קמב בתרל"ד); **קופיל** — הרב אליעזר הכהן חריף (ח"א, קכט בתרמ"ה); **קסנטין-חדש** — הרב אריה ליב שיין דומ"ץ (ח"ב, עה בתרמ"א); **קריליביץ'-רוסיה** — הרב יהודה ב"ר שמואל דומ"ץ (ח"ב, ה בתרמ"א); **קרמניץ** — הרב בנימין זאב משנה (ח"ב, ב בתר"ם); **קרסילוב'-רוסיה** — הרב צבי הירש (ח"א, סג בתרל"ג); **קרסניברד** — הרב צבי יחזקאל מיכלזון (ח"ב, קמב בתרמ"ו); **קשינוב** — ר' שלמה חאסיליש (ח"ב, מט, פא בתרל"ז); **שאץ** — הרב שמואל דומ"ץ (ח"א, קיא בתר"ל), ר' משה קוואליר (ח"ב, קיז בתרמ"א); **שדה לבן** — הראב"ד ר' שמחה (ח"ב, עג בתר"ם).

תשובותיו נדפסו בספרים: מגדל השן, פט בתרי"ד; רצון ישראל (ברגר), מונקטש תרנ"ט, דף כב. הזכירוהו והשיבו אליו: אורי וישעי, סה בתרל"ח; דברי חיים, ח"ב, יו"ד, טו; חיים של שלום, ח"א, כח; חסדי אבות (פישלר), יב, ותוספת חיים, ו—ז בשנים תרל"ג—תרמ"ה; שו"ת מהרש"ם, ח"ה, לה; מנחה קטנה, נד בתרי"ג; מנחת שי, ח"א, יג, מד, מח, מט, סד, עח, עט בתרמ"ד—תרמ"ו; שארית צבי, או"ח, סי' תצ"ח; ש"ב בשדה יהושע, יב, יג, לא בתרל"ח—תרמ"ו; השו"מ לב"ג, ח"א, לה, חמישאה, טז, ודברי שאול, טז; שערי דעה, ח"א, קמה; תירוש ויצהר.

יצחק אבן, המגיד, לה, 38; נטע זיסוויין, עברי אנכי, ב, 2; כלילת יופי, ח"א, קנו; אנשי שם, 123; אשכול, ב, 170; מליצי אש, ג, שבט, טו.; ספר לבוב, 418; ספר פשמישל, 64; הרב משה לייטר, הדרום, טז, 87—88; לא נותקה השלשלת (אנגלית), 462—463.

ר' יצחק אהרן ב"ר נפתלי הירץ איטינגא

מלבוב (תק"ך*—תקפ"ה*)

בנו של הרב נפתלי הירץ. היה גאון מתנגד, ואעפ"כ התפלל בקלויז לובלין שנוסד בלבוב בשנת תקע"ב. נפטר לפני שנת תקפ"ז. אשתו אסתר אחותו של הישועות יעקב, נפטרה ביום ב' אדר תרי"א. בנם הוא הגאון רבי מרדכי זאב. בתם אדיל היתה אשת רבי יוסף שאול נתנזון. בת אחרת נישאה לר' ישראל הכהן רפופורט מלבוב.

ר' ליבוש איטינגא

תשובה אליו בשו"ת ישועות יעקב, או"ח, א.

ר' מרדכי זאב ב"ר יצחק אהרן איטינגא

מלבוב (תקס"ד—תרכ"ג)

נולד בשנת תקס"ד לאביו הרב יצחק אהרן, ולמד אצלו תורה. מגיל ט"ו למד שלוש שנים אצל הרב נפתלי הירץ סוכוסטוב, ואח"כ אצל דודו הישועות יעקב. נשא את מרים מאניא בת ר' יעקב קלמן-קלונימוס ליפיס נכד התבואות שור והמעשה רוקח. שנים רבות למד בצוותא עם רבי יוסף שאול נתנזון בעל אחותו, ושניהם

נודעו בעולם כ„מפרשי הים". אח"כ נתפרדה החבילה, וכל אחד החזיק ישיבה עצמאית. בשנת תרי"ז ניטש ביניהם מאבק על כס הרבנות בלבוב. רמ"ז היה אהוב לבריות, ותמכו בו החרדים והחסידים. למרות זאת נבחר רבי יוסף שאול, כי אשתו ניהלה למענו תעמולה בין הנאורים, וטענה שהוא סובלני גם לדעות המנוגדות לשלו. רמ"ז נבחר אז כרבה של קראקא, אלא שמשך את ידו בכלל מרבנות, ואף דחה את הצעות ווארשא ווילנא. היה גביר גדול, ולא נהנה מכתרה של תורה. כשהתלוננו עולי גליציה בארץ, כי הם נלחצים ע"י ממוני כולל רוסיה, יסד עם רבי

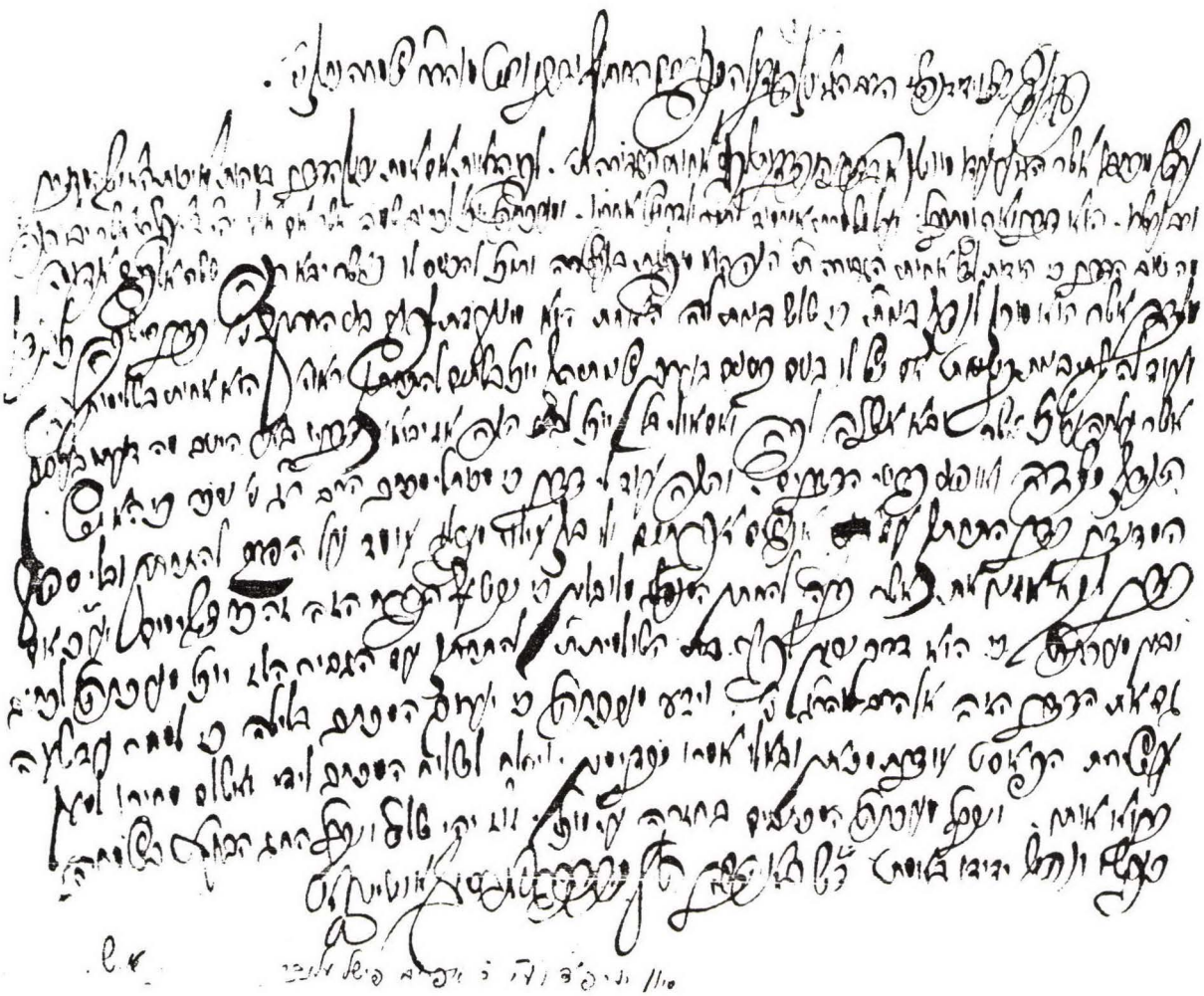

מכתב אל הרב שמחה נתן אלנברג בעניני שידוכים

חיים מקוסוב את כולל עסטרייך, והיה נשיאו. בשנת תר"ט נסע לסדיגורה לנישואי ב"א. בר"ח תמוז תרכ"ג חלה, ונפטר לפנות בוקר יום המחרת ב' תמוז. בלויתו ההמונית הכניסו לראשונה את מטתו לתוך בית הכנסת. שם הספידוהו: גיסו השו"מ, המגיד מישרים ר' בנימין זאב בלומנפלד, פאר בניו ר' יצחק אהרן, ובשדה הקברות הרב שאול אוירבך. בנו ר' יעקב משה גר באומן. בנותיו: אשת ר' יוסף פפירנא, וחנה אשת ר' טוביה גינצבורג ב"ר אורי בר מוילנא.

את ספריו הראשונים חיבר יחד עם גיסו רבי יוסף שאול. בש"ס סלאוויטה תקפ"ד הדפיסו את הגהות הלבוש בשם **מסורות חדשות.** בתקפ"ט הדפיסו בלבוב את ספר הים התלמוד של דודם, עם הגהותיהם בשם **מפרשי הים,** וחליפת שו"ת עם ראשי גאוני הדור. ספרם **מגן גבורים** הוא על טור ושולחן ערוך אורח חיים, לישב את הבית יוסף ממה שקשה עליו מגמרא ומראשונים, וממה שהקשו עליו במגנים. הביאור נחלק לשנים: אלף המגן בקצרה עם ליקוטי דינים משו"ת, ושלטי הגבורים המפלפל באריכות. חלק א' עד סימן נ"ז נדפס בלבוב תקצ"ד, חלק ב' עד סוף סימן רל"ה בזולקיב תקצ"ט, ודפוס צילום בניו־יארק תשכ"ט. ההסכמות הן מהחוות דעת, החתם סופר ורבי עקיבא איגר. **מעשה אלפס** הגהות על רב אלפס. **נר מערבי** הגהות על תלמוד ירושלמי. **מאירת עינים** על בדיקת הריאה, נדפס בוילנא תקצ"ט עם הסכמות רבי עקיבא איגר ורבי נחום טרייביטש מניקלשבורג, הקדמה, והערות הרב צבי הירש חן טוב אדלמן מסוויס־לוץ. פעם שניה נדפס בזולקווא תר"ב עם תיקונים והוספות, אך בלי הערות רצ"ה אדלמן. הספר שבת אחים כלל מאתים תשובות, ועמד להספח להוצאת הטורים. נשאר בכתב יד, והיה בידי ר' אליהו זלדוביץ מסטרי נכדו של רמ"ז.

כאן נפרדו דרכי שני הגיסים, כאשר רבי יוסף שאול קבע ישיבה לעצמו, ורמ"ז למד עם רי"א בנו. בשנת תרי"ב נדפס בלבוב ספר שו"ת **מאמר מרדכי,** ובו גם תשובות מהבן. מובעת בו תקוה שנכזבה, להדפיס עוד תנינא ותליתאה. צולם מחדש בירושלים תשכ"ח. בראשו דרושי אגדה מהמחבר. רוב התשובות הן מהשנים תר"ט–תרי"ב.

על אלו שהשיב להם מחוץ לגליציה נמנים: **אונגוואר** – המהר"ם אש בתר"י (פא); **איוויניציא** – הרב יוסף חיים מברדיטשוב בתר"ט (כד); **ארישאר־זיבנבירגן** – רמ"מ פנט בתר"י (לז, עו); **באקיע** ליד קיוב – הרב שמואל בתרי"א (ה); **באר** – הרב אלטר מרדכי יעקב בתרי"ב (לח); **ברדיטשוב** – הרב יוסף ראש ישיבה בתר"ו (פה), והרב ישראל אייזנשטיין בתרי"א (סג); **ווערבאפציע־זיבנבירגן** – הרב יוסף הניג בתרי"א–תרי"ב (ט, נה, סב); **טולטשין** – הדומ"ץ ר' משה חיים בתרי"א–תרי"ב עם הדיין ר' שמואל זלמן (ז, לד, נט); **טרניגרד** – רח"א וקס בתר"ח–תר"ט (א, עז); **יאסי** – הרב מתתיהו לנדא (נד); **לובלין** – הרב דובריש אשכנזי בתר"ט (פב); **מונקטש** – הרב יוסף בתרי"ב (צו); **נייטרא** – הרב יוסף יוחנן והרב יחזקאל בנט בתרי"ב (טז), ר' עקיבא קליין בתרי"א (יז–יח, צה), והרב שלמה דייטש בתר"י (סט); **סאטמר** – הרב מאיר בתר"י (פג); **סטשוב** – הראב"ד ר' זאב וולף בתר"י (מ); **סיגט** – הדומ"ץ ר' חיים זאב אוירבך בתרי"ב (כח); **צפת** – הרב שמואל הליר בתרי"ב (כו–כז); **שאץ** – הרב יצחק איזיק בתר"ח (ב).

ספרו האחרון הוא **מורה לצדקה,** למברג תרי"ד. רבני בגדד תמכו בערעור יורשי הגביר ר' יעקב צמח נסים מבגדד על צוואותיו מהשנים תקפ"ט ותר"ז אחרי שפנו לערכאות, וחזרו לדין תורה. רבני צפת אשכנזים וספרדים חלקו עליהם ובקשו את הכרעת רמ"ז, כשבראש הפונים רמ"ד אשכנזי ור"ש הליר.

תשובותיו עם גיסו בשו"ת יד יוסף, מט, פח. מכתבו מתרי"ח אל רח"ן דמביצר לאסור מצות מכונה נדפס במודעא לבית ישראל. תשובות אליו: האלף לך שלמה, אה"ע, מח; בית יצחק, או"ח כ (ההספד שנשא עליו בדרושי צלעות הבית, בסוף יו"ד ח"ב); בית שלמה, אה"ע, א–ד בתרט"ז; דבר משה, ח"א, יב–יג; חסדי אבות, ג, יא, בשנים תרי"ח–תרכ"ב; טוב טעם ודעת, קמא, ט, תליתאה, ח"ב, צב; יד אלעזר, סג בתר"ח; ש"ב בשו"ת מהר"י אשכנזי, או"ח, ו; שו"ת מהר"י הכהן, אה"ע, טז; מנחת שי, ח"א, נד; רב טובך, נג, פב, פג; גיסו בשו"מ, קמא, ח"ב, קמ, רביעאה, ח"א, רכג, ח"ד, עג, קמז; תועפות ראם, או"ח, כט, אה"ע, נא, צ בתר"י.

תלמידו הרב יוסף כהן צדק, המבשר, ג, 122–123; אחו"ז, המגיד, ז, 210; כלילת יופי, ח"א, קטז–קכז, קמו–קמט, קנג: – קנד: אנשי שם, 151; אשכול, ב, 170; מליצי אש, א, תמוז, ח:–י: שלשלת היחס למשפחת ברודא, 28; מגדולי התורה והחסידות, טז, עמ' יז–יח; הרב ראובן מרגליות, סיני, כט, רכ–רכא, ספר לבוב, 417.

ר' יעקב ב"ר יוסף **איכהורן**

מקראקא (תק"ך* – תר"ה)

נולד לאביו ר' יוסף בשנת תק"ך לערך. עסק במסחר בקראקא, ונקרא בשם ר' יעקב חיד"א. אחרי תק"ץ עלה לארץ, וגר בצפת. שב לקראקא, ונתמנה כאחד מרבני העיר. נפטר ביום א' כ"ח חשון תר"ה. ספרו הראשון **עפר יעקב** נדפס בברעסלוי תקצ"ט. ח"א דברי מוסר בדרך ויכוח בין הנפש והנשמה, וח"ב חידושי גפ"ת. בתקצ"ה קבל הסכמות מרבני צפת: בעל פאת השלחן, הרב נסים זרחיה אזולאי והרב אברהם אנהורי. כמו־כן קיבל מרש"ז טיקטין אב"ד ברסלוי ורד"ב מייזלש אב"ד קראקא. הסכמה אחת מהאחרון, ניתנה לספרו השני **עדת יעקב** שנדפס שם בתר"ה. כולל דרושי מוסר נגד רוחות הזמן המתחדשות, ובסופו חידושים במסכת ב"מ, וחילופי שו"ת עם הראב"ד ר' אברהם נפתלי הירץ יגר.

לוחות זכרון, 110 עם נוסח מצבתו; שם הגדולים השלם, א, 212; אשכול, ב, 232.

איכנשטין

ר' **אברהם חיים** ב"ר מנחם מנדל **איכנשטין**

מזידיטשוב (תר"ך*—תרס"ט)

בנו יחידו של רבי מנחם מנדל בן המהרי"א. נשא את ריבה בתו של ר' יחזקאל גולדשלג מרוהטין. חתם בשבט תרס"ח נגד תנאי בנישואין כאב"ד זידיטשוב. היה מעורב בדעת עם הבריות, בעל תפילה מעולה, ואמר תורות נאות. כשמת בנו ר' יצחק נשבר אף הוא, נפטר בתרס"ט בלבוב ונטמן בזידיטשוב. בשואה נספה עם משפחתו בנו האדמו"ר מזידיטשוב ר' מנחם מנדל הי"ד חתנו של ר' אפרים הורביץ מרוזוודוב שנסע לאדמו"י קומרנא (החסידות, 125). בתו נישאה לר' חנוך הניך בנו של ר' אהרן מנחם מנדל מאלסק. בתו פריידל נישאה לר' משה ב"ר פנחס דוד הורביץ האדמו"ר מבוסטון.

אהלי שם, 406.

ר' **אהרן מנחם מנדל** ב"ר אלכסנדר סנדר יו"ט ליפא **איכנשטין**

מאלסק (תר"ך*—תרפ"ג)

בנו השלישי של רבי אלכסנדר סנדר יום־טוב ליפא בכורו של המהרי"א. עבר לאלסק משנשא את בתו של רבי יצחק בנו של ר' חנוך הניך. בזוו"ש נשא את חוה בת ר' חיים יחיאל ב"ר מאיר רובין מגלוגוב.

מתרס"ד כהן שם כאב"ד ואדמו"ר. השתתף בועידת סנדובה וישניה, וחתם שם נגד תנאי בנישואין. מכתבו מתרע"ג נדפס בתשובה כהלכה, כג. תשובות אליו בשו"ת מהרש"ם, ח"ז, ו—ז.

בזמן המלחמה עבר לגור בלבוב, ושם נפטר ביום י"ט אב תרפ"ג. המשיך את האדמורו"ת בנו רבי שמשון עד שנספה בשואה הי"ד. הבן השני ר' חנוך הניך היה חתנו של ר' חיים אברהם ב"ר מנחם מנדל מזידיטשוב. הבן השלישי ר' יצחק שלום גר בבוסק.

אהלי שם, 386; פאר יצחק, סג.; מליצי אש, ג, אדר, פב.

ר' **אליהו** ב"ר יצחק איזיק **איכנשטין**

מזידיטשוב (תקצ"ז—תרל"ח)

נולד בשנת תקצ"ז כבן רביעי לרבי יצחק איזיק מזידיטשוב. נשא את הינדה בתו של רבי יהודה ליבוש ערליך מרוזדול חתנו של רצ"ה מזידיטשוב. היה המוציא והמביא בבית אביו, ורבים חשבו

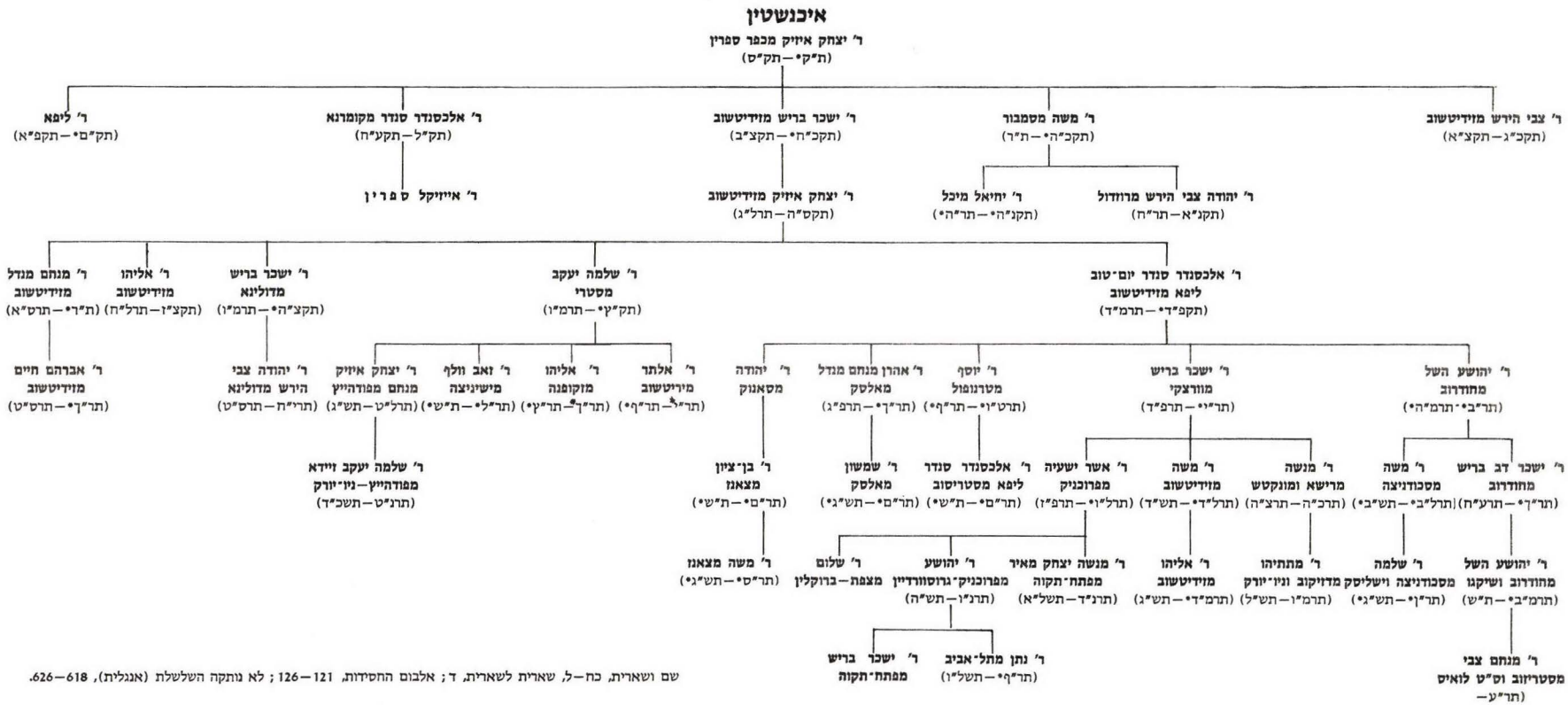

שם ושארית, כח—ל, שארית לשארית, ד; אלבום החסידות, 121—126; לא נותקה השלשלת (אנגלית), 618—626.

שכשרונותיו הם במסחר ובכך נאה לו לעסוק, אבל כבר בהספד שנשא על אביו, נתגלה לעין כל שהוא מלא וגדוש בתורה וביראת שמים בנגלה ובנסתר. רצה לעבור לגור בסטרי הסמוכה, אבל חזקו עליו הפצרות חסידיו שישאר בזידיט־שוב. קבע את בית מדרשו במקום בו התפלל דודו רבי צבי הירש, שעה שאחיו הבכור החזיק בבית המדרש של אביהם. רבים מצדיקי דורו החזיקו אותו כאילו הוא האדמו"ר מזידיטשוב. בתו שרה חנה נישאה לבנו של רבי יהושע מבלז, אבל הזיווג לא עלה יפה והם התגרשו. היא שבה ונישאה להרב משה אב"ד זידיטשוב נכד אחיו רבי סנדר ליפא. בתו יוכבד צפורה היתה אשת ר' אשר רובין אב"ד קורטשין. בגיל מ"א בשובו משבת בדולינא חלה במחלה אנושה. נסיעתו להתרפא בלבוב לא הועילה, ובשובו לזידיטשוב נפטר ביום ה' סיון תרל"ח. הניח צוואה לחסידיו שידבקו באחיו ר' ישכר בריש.

מקצת מתורותיו נדפסו בספר **זכרון אליהו**, למברג תר"ם, המיוסד על דברי אביו, והקדמות דו"ז רצ"ה שהוא קורא לו רבינו בסתם. בסופו רשימת המנויים. ההסכמות הן מרבי אברהם יעקב מסדיגורה (כי דבריו טובים המה, ובכדי שיהיה לזכרון נשמתו כי לא השאיר אחריו בן זכר, צוה מרן שליט"א לקרוא שם הספר זִכָּרוֹן אליהו), מחותנו רמ"מ מוויזניצא, והייטב לב (כי הדברים יתנו עידיהן שהיה — האברך — בקי בהן ושמותיהן). אחיו רבי ישכר בריש כתב לספר הקדמה קבלית. תשובות אליו: שו"ת אמרי יושר, ח"א, קמא (על ביהכ"נ של המהרי"א), קפה; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"ב, נח.

פאר יצחק, נח:—ס: מליצי אש, א, סיון, כה.

ר' אליהו ב"ר משה **איכנשטין**

מזידיטשוב (תרמ"ד—תש"ג)

בנו של הרב משה אב"ד זידיטשוב, וממלא מקומו שם. נשא בסיון תרס"ד את בתו של הרב מנחם מנדל קנר ב"ר משה מסאנוק. נהרג בכפר חאלאבאדקע שליד סטרי בר"ח סיון תש"ג. אחיו ר' סנדר ליפא נספה באושוויץ ביום ג' סיון תש"ד הי"ד. תשובות אליו: צור יעקב, ח"א, כה, נג, סד בתרפ"ח/ט; ציון לנפש חיה, עב בתרפ"ג.

ר' אליהו ב"ר שלמה יעקב **איכנשטין**

מזקופנה (תר"ך—תר"ץ)

בנו של רבי שלמה יעקב בן המהרי"א. נשא את איידל בת ר' חיים דוד שטורך אב"ד בניו־יארק, ונולדו לו: ר' בונם, ר' אברהם, ר' יצחק איזיק, ר' שלמה יעקב, חנה, ראכיל, רבקה ואסתר הי"ד (בסוף עשר קדושות, ירושלים תשכ"ג). גר בזקופנה לפחות מתרמ"ד, ובתמוז תרס"ה נבחר שם כרב, תפקיד אותו מלא לפחות עד תרפ"ב. מכתבו בתשובה כהלכה, מז. בנו הרב יצחק איזיק היה אב"ד רסיגיווא. נשא את דבורה בת רב"צ וייס ראב"ד ראסיוויגעף. נספו ביום י' אלול תש"ד עם ילדיהם פייגא, פרל, אהרן, רחל וצירל הי"ד. ספרו חגים וזמנים, מונקטש תרח"ץ, כולל דרשות ומאמרים לתקופת השנה בחמשה מאמרות, ובסופו ה' שו"ת בהלכה. הראשונה לגיסו רבי שלום ספרין, והשניה לר' זאב נחום הכהן רפפורט בלודז. המסכימים: רבי משה אייכנשטיין האדמו"ר מוועראצקי, אביו, הרב דב בריש והרב נחום ויידנפלד, הרב בן־ציון וייס אב"ד ראסיוויגיף. אחרי פטירת אביו מלא את מקומו כאב"ד זקופנה.

אהלי שם, 405.

ר' אלימלך איכנשטין

רבה של וועלדזירז בין שתי המלחמות.

ר' אלכסנדר ליפא ראה לפי: **ר' אלכסנדר סנדר יום־טוב ליפא איכנשטין**

ר' אלכסנדר משה איכנשטין

אב"ד רידיק לפני מלחמת העולם הראשונה. מכתבו מתרע"ב נדפס בתשובה כהלכה, קיא. אחרי המלחמה כהן שם ר' יצחק שהיה כנראה בנו.

ר' אלכסנדר סנדר ב"ר יצחק איזיק **איכנשטין**
מקומרנא (תק"ל—תקע"ח)

נולד בשנת תק"ל בכפר ספרין שליד סמבור, כבנו השלישי של רבי יצחק איזיק. אשתו חנה היתה בתה של מאטיל בתו של רבי יעקב קופל ליקובר, ונפטרה בתקצ"ה. בנם הוא רבי אייזיקל מקומרנא, ולפניו נולד הבכור שנפטר בשנתו השניה, ושתי בנות. היה למדן מופלג, ועבר שבע פעמים על הש"ס עם כל מפרשיו. בגיל שבע ידע את שלושת הבבות עם הילכותיהם בשו"ע ובנושאי כליו, וכל זאת בתנאי דוחק ורעב. היה מחשובי תלמידיו של ש"ב החוזה מלובלין. כשהתיעצו צדיקי גליציה במי לבחור כרבם אחרי פטירת החוזה, התכנסו בקומרנא בגלל מחלתו של ר' אלכסנדר. נסע גם אל רבי זאב וולף מזברז' ורבי יצחק חריף, ולקח עמו את בנו. רבי יהודה צבי מרוזדול בן אחיו שלמד אצלו, אמר שכל חכמתו הימנו. כהן כאב"ד זידיטשוב וזורובנא, ומשנת תקע"ב רב בקומרנא. נסע להונגריה ונפטר באויהעל, במוצש"ק כ"א אב תקע"ח. נספד ע"י הישמח משה שציוה לקברו לידו בבוא היום, ופעמיים ראו בזמן ההספד שהגוף מזדעזע כמו בחייו. בנו כותב עליו בהיכל הברכה, פרשת שלח, דף צ. „ואמר לי דודי מורי ורבי, שראה בחלום לרבו רבנו מו"ה יעקב יצחק נ"ע מלובלין, ואמר לו שהרב מקומרנה מוהר"א נפטר ביחוד עשרה הרוגי מלכות". עוד כתב במגלת סתרים: ועמוד אש נראה על קברו ערב שבת אחר חצות עד לב השמים. ועוד שם: אבא נ"ע היה משורש הרמב"ם ז"ל, והיה צדיק חסיד וקדוש, וגם היה קרוב לשורש הרא"ה והרשב"א.

הניח כתבים רבים בנגלה ובנסתר, וציוה להדפיס בשם **זכרון דברים**. כשבא בנו לסדרם לדפוס ראה שאכן אבד חלק גדול מהם, ונשאר רק זכרון דברים. את החלק הראשון הדפיס בלבוב תרל"א, וכלל בו דרושי מוסר למועדים ע"ד הקבלה. בראש הספר הסכמתו, והקדמה מופלאה בה מגלה דברים על אביו ועליו. בין היתר כותב שהרבי מלובלין אמר על אביו שהוא מל"ו צדיקים. מדפיסי הספר היו נכדי המחבר ר' אלכסנדר סנדר צבי (עליו בשה"ג מארץ הגר דף יד:) ור' אברהם מרדכי קלינגברג. הראשון כותב בהקדמתו, כי המחבר היה תלמיד אחיו ר' צבי הירש, „וחיבה יתירה הראה לו מכל תלמידיו כנודע". המגיה היה המקובל ר' שלמה זלמן בלומנפלד מקוזובה. החלק השני נדפס בפרעמיסלא תרל"ט, ובו שו"ת מהמחבר (חליפת מכתבים עם הישועות יעקב בתקע"ו), ושו"ת מהמהרי"א אל אביו, ואל ר' שמואל הלר מצפת (בענין הריפוי ששאל רבי מנשה סתהון מארם צובה בספר כנסיה לשם שמים). רוב הספר הוא קונטרס דמעות שלש על איכה הנאמרת בשלש א"ב, מאת הנכד המו"ל ר' אלכסנדר צבי, כפי שציוהו המהרי"א יום לפני פטירתו. לספר הסכמת רבי אליעזר צבי ספרין והקדמתו. מערכה אחת מהספר עיבד הרב ברוך ישר בסיני, נו, שכו—שכט.

בנותיו: אשת ר' ברוך עפשטין מזורובנא, שבנו ר' אברהם משה שימש בקודש אצל רא"צ ורי"מ אדמור"י קומרנא; אשת ר' אשר ספרין, שבנו ר' אברהם הנזכר בהיכל הברכה דברים שימש בקודש אצל המהרי"א, והמשיכו בכך בניו ר' שמואל זנויל ור' אלכסנדר סנדר.

עשר קדושות, 52—56; הר"ב ישר, בית קומרנא, 19—20, 26—30, 137; שושלת הקודש, כח—ל; רח"י ברל, ר' יצחק איזיק מקאמרנא, 39—60.

ר' אלכסנדר סנדר יום־טוב ליפא ב"ר יצחק איזיק **איכנשטין**
מזידיטשוב (תקפ"ד*—תרמ"ד)

בנו בכורו של רבי יצחק איזיק מזידיטשוב, ונחשב מעין סגנו. ברוב השבתות עבר לפני התיבה במוספים, ובימים הנוראים לשחרית. היה תלמיד מובהק לרבי יהודה צבי מרוזלא, והתפלל בנעימות שלו. נסמך מהשואל ומשיב שהתפלא על שבנן של קדושים יהיה בעל הוראה כה מצוין. עשר שנים התחבא מאימת הבולשת שחיפשה אחריו, ואביו אמר שלולא זאת היה גדול יותר. כל הצדיקים שבאו לזידיטשוב התאכסנו אצלו, והוא שכתב את הסכמות ומכתבי אביו. כשלושים שנה כהן כאב"ד זידיטשוב, ואחרי פטירת אביו מלא את מקומו כאדמו"ר, בו בזמן שגם אחיו ניהל עדה בזידיטשוב. בזיווג שני נשא את בתו

של רבי יהודה ליבוש יולש מסטרי בנו של ה„מלוא הרועים". ביום הכיפורים תרמ"ד היה כבר חצי גוסס, ואת מיטתו הציבו בבית הכנסת. אעפ"כ אמר בלילה בקול מחריד את לדוד מזמור, וביום את שיר המעלות ממעמקים. במוצאי היום קידש את הלבנה בהתלהבות רבה, ולמחרת נפטר. רי"מ היבנר הדפיס את הספדו עליו בדובב שפתי ישנים שבשו"ת הד"ר, ח"ב, דף לג.

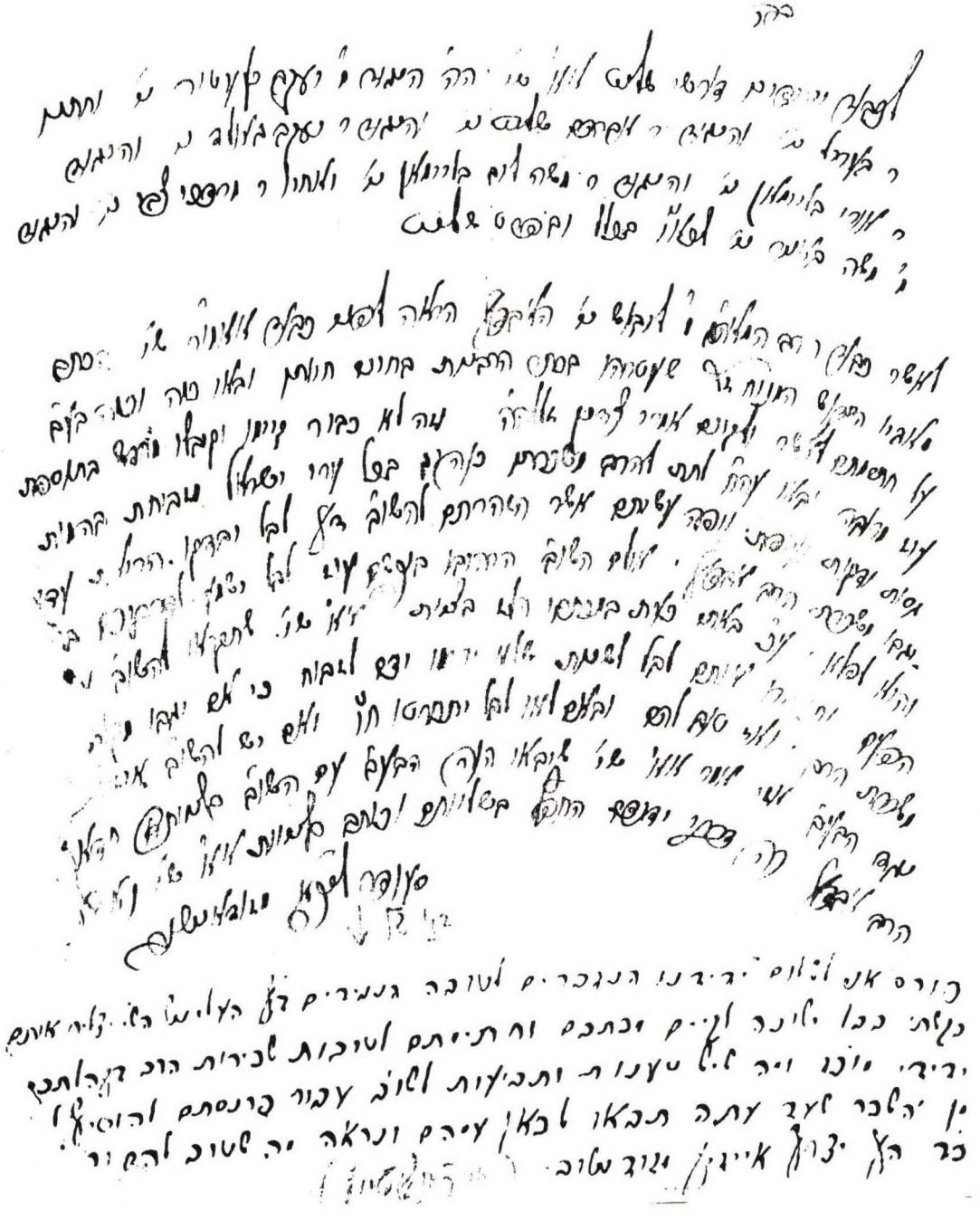

מכתבם של רס"ל ואביו המהרי"א אל ראשי קהלה אחת לדאוג למשכורתו של האב"ד לבל יקופח על־ידי השו"ב
„ואז טוב להם, ובאם לא לבל יתחרטו ח"ו"

ילדיו: א. רבי יהושע השל מחודרוב; ב. רבי ישכר בריש מוורצקי; ג. רבי אהרן מנחם מנדל מאלסק; ד. רבי יוסלה מטרנופול; ה. רבי יהודה מסאנוק אביו של ר' בן־ציון אב"ד צאנז, וחמיו של הרב אליהו יהודה גוטוירט מלבוב; ו. רבי פנחס מסטרי בן הזקונים. היה חתנו של רבי אלימלך מיריטשוב, ואביו של ר' סנדר ליפא חתנו של ר' שלום רוקח מליביטשוב; ז. ליבעלי אשת רבי משה חיים ספרין מאלטשטט; ח. דבורה אשת ר' חיים יחיאל רובין מגלוגוב; ט. אסתר. נישאה בזוו"ש לר' שמעון בצלאל ניימן, ונכדיהם גרים בטורונטו.

פאר יצחק, נו.—נז.

ר' אלכסנדר סנדר ליפא ב"ר יוסף **איכנשטין**
מסטריסוב (תר"ם*—ת"ש*)

בנו של ר' יוסף האדמו"ר בטרנופול. רבה של סטריסוב על מקום חמיו הראשון הרב אברהם באב"ד. תשובות אליו: אור המאיר, טו—טז בתרס"ח; חבצלת השרון, ח"ב, אה"ע, סח.

ר' אלתר ב"ר שלמה יעקב **איכנשטין**
מיריטשוב (תר"י*—תר"ף*)

בנו של ר' שלמה יעקב מזיווגו הראשון, וחתנו של רבי יהושע רוזנפלד מקמינקא. בסוף ימיו גר ביריטשוב, ושם נטמן.

ר' אשר ישעיה ב"ר ישכר בריש **איכנשטין**
מפרוכניק (תרל"ו*—תרפ"ז)

בנו של רבי ישכר בריש מוורצקי. נשא את פרומט בתו של ר' יחיאל השל האדמו"ר מקריליביץ,

רבי שלום (במרכז). משמאלו האדמו"ם מקלויזנבורג ומברגסאז

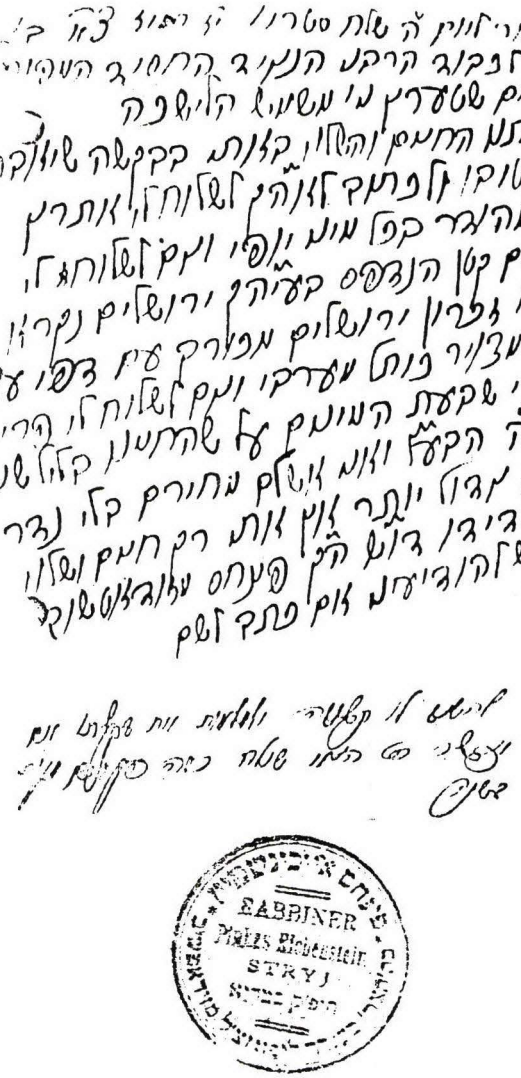

מכתבו של רבי פנחס אייכנשטיין מסטרי מיום י"ז תמוז תרצ"א אל ר' חיים שטרן משמש הלשכה של כולל דרוהוביטש שישלחו לו מא"י בתשלום אתרוג מהודה, תהלים „זכרון ירושלים" עם כריכת עצי זית, ופרי משבעת המינים לשהחיינו

חתנו של רבי יהושע מבלז. מתרנ"ד אב"ד פרוכניק, ותיאור הכתרתו במחזיקי הדת, ח' אדר, 4. בשנת תר"ע עבר לבוברקא. נפטר ביום כ"ו כסלו תרפ"ז.

ילדיו: רבי יהושע מגרוסוורדיין; רבי מנשה יצחק מאיר מפתח־תקוה; רבי שלום חתנו של ר' חיים סופר סת"ם ממונקטש. אדמו"ר ברומניה, צפת וברוקלין, אבי רבי ישכר בריש ורבי אשר ישעיה אדמורי"ם בארה"ב; אשת אביו של ר' יהודה צבי אייכנשטיין חתן רבי ישראל צבי מקאסאני.

אהלי שם, 434.

ר' בן־ציון ב"ר יהודה **איכנשטין**
מצאנז (תר"ם—ת"ש)

בנו של ר' יהודה ב"ר אלכסנדר סנדר ליפא. אב"ד צאנז. בתרצ"ב השיב לו מח' במנחת הקומץ, פז. בנו כנראה הרב משה אב"ד צאנז הי"ד.

ר' זאב וולף ב"ר שלמה יעקב **איכנשטין**
מישיניצה (תר"ל—ת"ש)

בנו של רבי שלמה יעקב. רבה של ישיניצה, ובשנים תרפ"ב—תרצ"ו חתם כך משם. נשא כנראה את בתו של ר' אברהם יעקב יוסף גלרנטר רבה של העיירה, וילדיו: ר' נפתלי צבי, ר' אברהם יעקב יוסף, לאה וצפורה.

ר' יהודה צבי הירש ב"ר ישכר בריש **איכנשטין**
מדולינא (תרי"ח—תרס"ט)

בנו יחידו של רבי ישכר בריש מדולינא. נולד בשנת תרי"ח, והיה ילד שעשועיו של זקנו מהרי"א מזידיטשוב. בשנת תרל"ג נשא את בתו של רבי משה אונגר חתנו של רבי חיים מצאנז. ישב שלוש שנים בצאנז במחיצת חותנו־זקנו, והוא שעיצב את דמותו וארחות חייו. כשנפטר הדב"ח בתרל"ו חזר לדולינא אל אביו, ואחריו מלא שם את מקומו כאדמו"ר. גאוני וצדיקי דורו החשיבוהו מאד. מדי שנה נסע אל רבי יהושע מבלז, ונתקבל שם בכבוד גדול. נפטר ביום י"ב אייר תרס"ט אחרי יסורים נוראים, משנתגלתה אצלו המחלה הידועה כמו אצל ידידו רא"ל הורביץ אב"ד סטניסלב. גנז את חידושיו, ולא נדפסו ממנו רק ההקדמות לספרים תפלה למשה ולקוטי תורה מהר"י. בתרנ"ז השיב לו בשו"ת הד"ר, ח"ב, כט. השתתף באלול תרס"ז בכנס סנדובה וישניה, וחתם נגד תנאי בנישואין. מכתבו נגד הציונות נדפס בדובב שפתי ישנים, ח"א, ש—שב. מלא את מקומו בדולינה חתנו רבי יהושע הלברשטם. בת אחרת נישאה לר' פנחס רוקח מקארוב ב"ר משה בנו של השר שלום.

מיכאל הכהן בראוועה, מצפה, כ"ט סיון תרס"ט, 1; פאר יצחק, סב ע"ב.

ר' יהודה צבי הירש ב"ר משה **איכנשטין**
מרוזדול (תקנ"א—תר"ח)

נולד בשנת תקנ"א לאביו רבי משה מסמבור. היה תלמיד דודו רבי צבי הירש ונשא את בתו שרה, נפטרה ט"ז אדר תרל"ד. מלא כרסו בנגלה ובנסתר, וחזר שבעים פעם על הלכות מליחה בשר בחלב ותערובת. רק אח"כ קיבל עליו את רבנות גלינא, ברודשין, ולבסוף רוזדול שעל שמה נקרא. נבחר כרב ביאסי, ולא קיבל. היה גאון מובהק בהלכה, ופקח גדול. התרועע עם גאוני דורו הישועות יעקב והמהריא"ז שכבדוהו מאד. בעיקר נודע בגדלותו בחכמת הנסתר. היה זריז במצוות, והתפלל במתיקות רבה. שנים רבות אחרי הסתלקותו היו זוכרים את עריבות תפילתו, ורבים הלכו אפילו לשמוע את תפילות חסידיו, כדי להיזכר מעין דוגמא של תפילתו. כשנפטרו דודיו מלא את מקומם כאדמו"ר לחסידי זידי־טשוב, בהיותו הגדול בבני הדור השני למשפחת אייכנשטיין. ערך מסעות בגליציה ובהונגריה, ועודד את חסידיו בקולומיאה ובמונקטש. כשנפגש עם המהר"ם א"ש הפך את לבבו לכבד את צדיקי החסידות, וע"י השפעתו נעשה חסיד רבי צבי הירש מליסקא. צדיקי דורו כבדוהו מאד. בבקורו אצל רבי מאיר מפרימישלן, העמיד עליו את כל חתניו לשרתו. בבואו לסדיגורה נתקבל בכבוד רב על־ידי רבי ישראל מרוזין שבקש ממנו לספר לו על הליכות חמיו רצ"ה, ובשובו משם החל לכתוב את חידושיו. בין

תלמידיו היו ידידו הרב פנחס אריה מטורקא שדרך בדרכו בקבלה, רבי אלכסנדר סנדר בן המהרי"א מזידיטשוב, והאחים ממונקטש ר' שמואל צבי ור' יצחק איזיק וייס. שבועיים לפני פטירתו הכתיב לסופרו את צוואתו. ביומו האחרון ז' חשון תר"ח קרא עשרת הדברות וקריאת שמע ברעש גדול, והשתיק את אשתו שלא תבכה ותפריע למחשבותיו הקדושות. כותב על כך המהרי"א מקומרנא במגילת סתרים, שהראו לו מן השמים פטירת בן דודו „ותקן הכל וגם הרבה ניצוצין במותו, אשרי חלקו שכיון ביחוד אור זרוע לצדיק... ובזה יצאה נשמתו בטהרה וביחוד".

בנים לא היו לו, ובנותיו נישאו לגדולי תורה וחסידות. א. הינדה לרבי יעקב ב"ר דוד הגר מזבלטוב. נפטרה על פני אביה ביום כ"ג אלול; ב. מרים להרב יעקב ב"ר אהרן משה טויבש אב"ד זידיטשוב ויאס. נפטרה ביום י"ג טבת תרמ"ב; ג. בראנדל נתאלמנה פעמיים מתלמידי חכמים חסידים בסטניסלב. נישאה בשלישית בר"ח כסלו תר"ז לרבי יחזקאל שרגא הלברשטם שמלא את מקום חמיו כאב"ד רוזדול. חמותו רצתה שימלא גם את מקומו כאדמו"ר, אבל כשנסעה אל רבי ישראל מרוזין, אמר לה שהחסידים יעברו אל „האברך השחור" הוא רבי

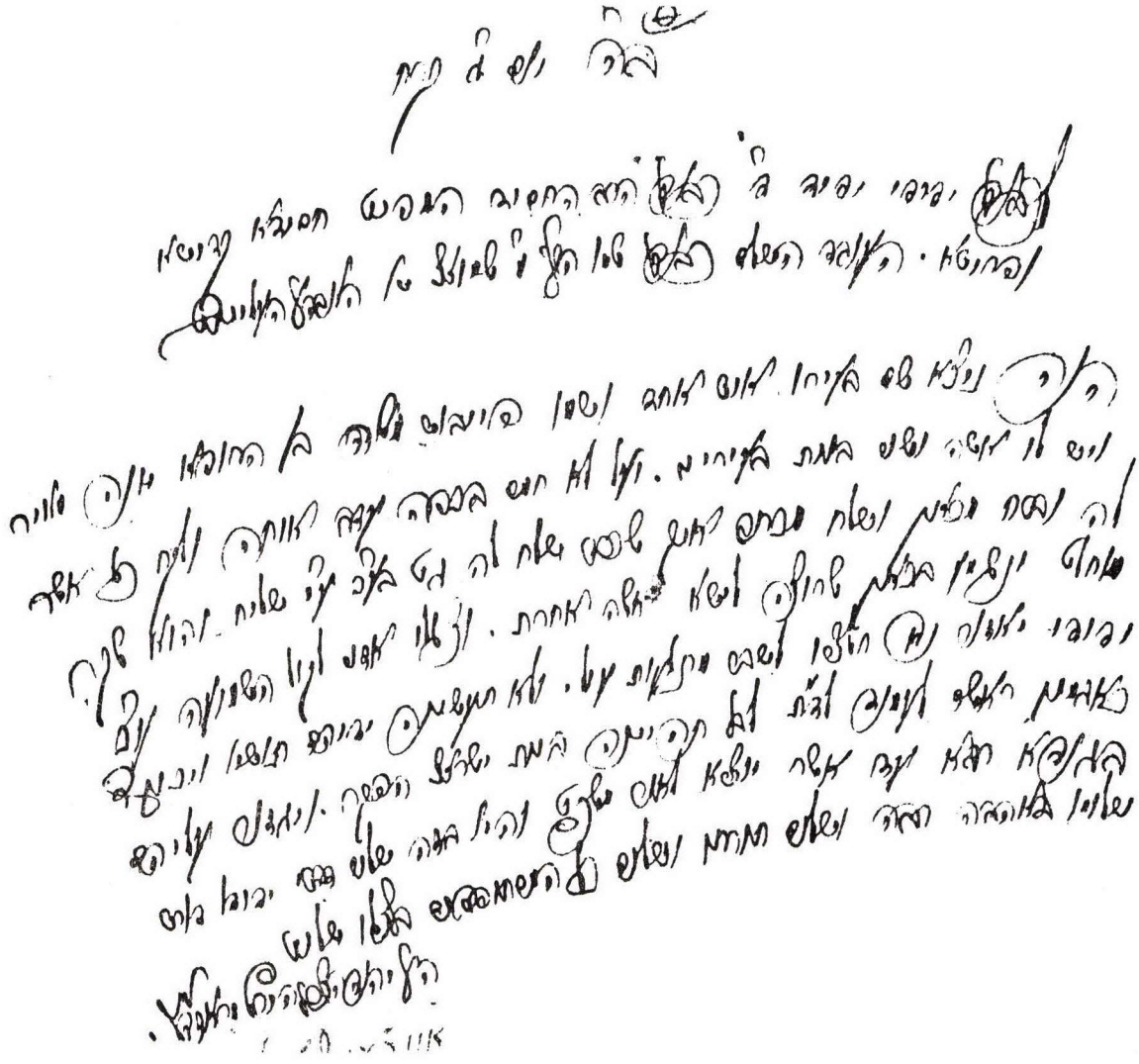

מכתב אל הרב שמואל וילנר אב"ד העליטש בענין בנו של רופא שזנח את אשתו ושתי בנותיו ורוצה לישא אחרת

יצחק איזיק מזידיטשוב; ד. רבקה אשת רבי שלמה טויב ב"ר משה חיים ב"ר יצחק איזיק מקאלוב.

את ספריו כתב כל יום כשהוא סגור בחדרו, ועטוף בטלית ותפילין. אמר שלולי הכיר את המחבר, היה חושב שמלאך כתב זאת, ופעמים שהוא עצמו מתייגע להבין מה היתה כוונתו בזמן הכתיבה. חתנו רבי יחזקאל שרגא הדפיס בלמברג תר"ט את ספרו הקבלי **דעת קדושים** על המועדים. מהרי"א מזידיטשוב החזיקו בתיק הטלית ותפילין שלו, כדי לעיין בו אחרי התפילה. המסכימים: רבי חיים מצאנז (הלא גדלו וטוב חכמתו נודע למשגב, ומי אנכי שפל אנשים להעיד על גודל יקר הערך, אשר כמעט לא זכיתי להבין דבריו הקדושים וכו' ואולם זאת עוד נוסף, כי מלבד אשר במרומים ידבר, גם יראה ומוסר ממנו ילקח, ולהורות לעם ד' דרך ילכו בה, ואשר קיבל מאבותיו ורבותיו הקדושים וכו' ולזה נכון לקרא לשם החיבור דעת קדושים); מחותנו רא"מ טויבש (אשר היה גדול בתורה בתלמוד ובפוסקים כאחד מהחכמים המובהקים שבדור, ונוסף על זה זכה לראות מאורי אור בסודות התורה, עד כי היתה משנתו סדורה לו בחכמת האמת, וכל כתבי האריז"ל היו רגילים על לשונו עד תכליתם וכו' ונתקבצו אליו רבים לשמוע אמריו כי נעמו, וירדו חדרי בטן להלהיב בתוכם רוח אהבת המקום לשמור מצותיו וחקיו, ומרוב קדושתו ופרישתו מאס בחיי העוה"ז, ורוחו שבה לאלקים להלוך בין העומדים); מחותנו של רצ"ה מזידיטשוב רבי ישעיה שור אב"ד חאטין (מתוקים דבריו מדבש בגודל חריפות ובקיאות בסוד התורה הנאה דורש ומקיים וכו' ולמען כבוד הרב הצדיק אשר הייתי מכירו בגודל אהבה חיבת הקודש וחיבת חיתון, ולמען נעימות חידושיו הנפלאים כחד מן הקדושים אשר קדמוהו בחבורים פרפראות לחכמה). יש שינויים בטפסים שונים של ספר זה (נ. בן־מנחם, סיני, סא, קצז–קצט).

בשנת תרי"ג הדפיס חתנו בלמברג את ספרו השני **עמוד התורה**, בהוצאות אלמנת המחבר. הוא כולל רמזי קבלה באופנים רבים, והאופן השבעים נתחדש לו בשבתו לשולחנו של רבי ישראל מרוזין. את שם הספר קבע אבי המהדיר בהסכמתו. הדף הראשון נדפס בשינויים, עיין פתחי שערים, 337–338. הרב ישראל ברגר אב"ד דורנא ווטרא הדפיס בתרמ"ט בקאלאמעא את ספרו **תעלומות חכמה** על המדרש רבה, צולם מחדש בירושלים תשכ"ח. ההסכמות שקיבל נדפסו גם בראש ספר מנחם משיב נפשי של רמ"מ מזידיטשוב, והן מאת: מחותנו הייטב לב בתרל"ח (אור תורתו הקדושה בספריו הק' מאיר לארץ ולדרים, ואני כאפרוח שלא נפתחו עיניו בדברים העומדים ברומו של עולם, ואיככה אוכל לבא להעיד על תעלומו"ת חכמ"ה נשגבה מני); רבי יוסף מאיר מספינקא (הנשר בשמים הוא האדם הגדול בענקים... וידוע שגם בדורו היה חידוש, וכמעט היה יחיד בדורו בחכמת האמת. ושמעתי שאמר שלא יש פסוק א' בתנ"ך שלא גילה לו חותנו הק' זצללה"ה את סודו, והיה מלא קדושה ויראה ושפלות הרוח, ומי לנו גדול מאדומו"ר הגה"ק המפורסם מוהר"ח מצאנץ זלה"ה זי"ע ועכי"א שכתב בהסכמתו לס' דעת קדושים ז"ל מי אנכי השפל אנשים להעיד על גודל יקר ערך, אשר כמעט לא זכיתי להבין דבריו הקדושים וכו'); רד"מ מצורטקוב; רבי יצחק מבוהוש. בראש הספר הקדמות המהדיר, ובסופו הפתקא מן שמיא לר"מ בנט, ומכתב לרמ"מ מקוסוב משנת תקפ"ב.

עשר קדושות, 58–72; צבי לצדיק, צו–קז; שושלת הקודש, לד–לח, קיג.

ר' יהושע ב"ר אשר ישעיה **איכנשטין**

מפרוכניק וגרוסווארדיין (תרנ"ו–תש"ה)

נולד בשנת תרנ"ו בפרוכניק לאביו רבי אשר ישעיה. למד אצל רבי חיים ירוחם מאלטשטט, ובכסלו תרע"ב נשא את בתו ברכה פרידה. משנת תרפ"ב אדמו"ר בגרוסווארדיין, ועל שמה נקרא. בזמן המלחמה הועבר לאושוויץ, ונפטר במחנה הולדהוזן ביום ט"ז סיון שנת תש"ה. ארונו הועלה בחשון תשי"ב למנוחות בצפת.

חמיו השיב לו בברכת חיים, כד. בניו: א. רבי נתן חתנו של הרב שמריה גוראר׳. נולד בתרפ״ח, ולמד בישיבות טרנסילבניה, ואצל בעל „אמרי יהודה״ מסקלהיד. נסמך ממנו וממהר״ם בריסק מטאשנאד. כהן כרב בטטרוש שברומניה. עבר את מוראות השואה, ועלה אחריה לארץ. גר בתל־אביב ועסק במסחר. כהן כרב ביהכ״נ עטרת צבי של חסידי זידיטשוב, בו אמר ד״ת בשבתות ועבר לפני התיבה בנוסח השושלת. חתנו הראשון היה ר׳ אביש וייס ז״ל מספינקא. נפטר ביום ל׳ אד״א תשל״ו, ונטמן בצפת. זקנו השיב לו בשו״ת ברכת חיים, לא (המודיע, ב׳ ניסן תשל״ו, ה, ל׳ שבט תשל״ז, ד); ב. רבי ישכר בריש הממלא מקום דודו כאדמו״ר מזידי־טשוב בפתח־תקוה. תשובת זקנו אליו בברכת חיים, צב; ג. בלומה אשת בן דודה ר׳ פייבל ב״ר יעקב יצחק הורביץ־פנצר בניו־יורק וילדיהם; ד. ריבה מלכה אשת ר׳ חיים שמחה ישכר דב

ברא״ל רובין מצישינוב וטומשוב בניו־יורק. חתנה ר׳ נפתלי צבי וייס הוא האדמו״ר מספינקא

בבורו־פארק; ה. מירל אשת ר׳ מרדכי דוד רובין אב״ד סאסערגען. אחד מבניה הוא ר׳ יעקב

ר׳ נתן בשמחת בר־מצוה (במרכז). יבלח״ט אחיו ר׳ ברוש (מימין) והאדמו״ר מספינקא (משמאל)

ישראל ישורון חתן ר׳ צבי הרשל הורביץ מסטריזוב; ו. שרה אשת ר׳ משה זייבלד בת״א.

אלה אזכרה, ו, 239—249.

ר׳ יהושע השל ב״ר אלכסנדר סנדר יו״ט ליפא איכנשטין

מחודרוב (תר״ב—תרמ״ה)

בכורו של רבי אלכסנדר סנדר יום־טוב ליפא בכור המהרי״א. נסמך מהשו״מ שכתב עליו שמצא אותו בקי בד״ח שו״ע כאחד הגדולים. נשא את חיה בת רבי אליעזר מאזיפולי ב״ר יהודה צבי הראשון מסטרטין. נבחר כאב״ד חודרוב, וזקנו בא להכתרתו. נפטר בגיל צעיר סמוך לאחר פטירת אביו בתרמ״ד, ואת מקומו מלא בכורו רבי ישכר דב בריש. חתנו היה רבי ישכר בערצי מסטמר בנו של רבי מרדכי מנדבורנה.

ר' יהושע השל ב"ר ישכר דב בריש **איכנשטין**

מחודרוב ושיקגו (תרמ"ב—ת"ש)

בנו של הרב ישכר דב בריש אב"ד חודרוב. נשא את ברכה גיטל בת הרב אלטר זאב הורביץ מסטריזוב. מלא את מקום אביו כאב"ד חודרוב, עד שהיגר לארה"ב בתרפ"ד. התישב בשיקגו, ובה נפטר ביום י"א אד"ב ת"ש. בתרע"ב השיב לו באהל יהושע, ח"ב, סט. ילדיו: ר' אברהם, מ"מ אביו בשיקגו, חתן ר' פנחס שלום רוטנברג, נפטר ביום כ"ב תמוז תשכ"ז, וילדיו: ר' יהושע השל ממלא מקומו בשיקגו ור"מ שם בישיבת בימ"ד לתורה, יהודית אשת ר' יעקב פרלוב ר"מ בוושינגטון־הייטס; ר' משה; ר' מנחם צבי; מינטשא שהיתה אשת הרב אברהם מרדכי הרשברג.

רבי יהושע השל איכנשטין

ר' יוסף ב"ר אלכסנדר סנדר יו"ט ליפא **איכנשטין**

מטרנופול (תרט"ו—תר"ף)

בנו של רבי אלכסנדר סנדר יום־טוב ליפא. נשא את שיינדל בת רבי נחום ברנדוין מבורשטין. אדמו"ר בטרנופול. בנו רבי אלכסנדר ליפא רב בסטריסוב. בתו בת־שבע אשת ר' אליעזר ב"ר מרדכי שפירא מברטש.

רבי אברהם איכנשטין

ר' יחיאל מיכל ב"ר משה **איכנשטין**

(תקנ"ה—תר"ה)

נולד לאביו רבי משה בעל „תפלה למשה". מנעוריו היה חלוש הגוף. נפטר בזידיטשוב, ונטמן באהל אביו. היו לו כמה חתנים.

ספרו **עטרת זקנים** נדפס בלמברג תרס"ח. כלולים בו תורות רבות מדודיו, ובסופו כמה מכתבי צדיקים. המו"ל היה ר' משה בורר מבילקמין בן בתו של המחבר, לפי כת"י שהיה אצל חמיו הרב משה מוועראעצקי, והגיע אליו באמצעות ר' סנדר שו"ב מסטרי. ההסכמות שבראש הספר הן מרבי ישראל מצ'ורטקוב, רבי ישראל מהוסיאטין, ר' יעקב ור' נחום לבית פרידמן, ר' חיים מדרוהו־ביטש, האדמו"ר מסאסוב וחתניו ר' אליעזר רובין, ר' טוביה יחיאל מיכל הלפרין, ר' חנוך הניך דב ור' אהרן מנחם מנדל מאלסק. בסוף הספר הסכמותיהם של ר' פנחס חיים ליב טויב אב"ד רוזדול (ושמעתי מכ"ק אא"ז הה"ק מהר"ש זצ"ל האב"ד דפ', שרבינו זקני מהרצ"ה זצ"ל מזידיטשוב אמר על בעל המחבר שהיה בן אחיו, שהוא צדיק נסתר תמים במעשיו), ר' חיים נחום הלברשטם אב"ד מושציסק, וריח"ל מייזלש אב"ד מנוסטרישץ מחותנו של המו"ל.

ר' יצחק איכנשטין

אב"ד רידיק בין שתי מלחמות העולם, כנראה על מקום אביו הרב אלכסנדר משה. שם אשתו: אלטא אסתר בת מלכה.

ר' יצחק איזיק ב"ר ישכר בריש **איכנשטין**
מזידיטשוב (תקס"ה—תרל"ג)

נולד בשנת תקס"ה כבן יחיד לרבי ישכר בריש, בברכתו של רמ"מ מרימנוב שאמר עליו שיהיה לאור עולם. כבר מילדותו ניכר כי לגדולות נועד. למד אצל דודיו רצ"ה ור' משה, והיה בקי נפלא בש"ס ומדרשים, זוהר וכתבי האר"י. בעצמו סיפר שפרי עץ חיים למד ק"א פעמים, ושמגיל י"ד לא עבר עליו חצות לילה בשינה. למד בחשיכה ובקור עז עד שנתבקעו צפורניו. חי בדחקות רבה, נדד בהונגריה לקבץ מעות, ושאף לקבל משרה כמו"ק. כל ימיו הרבה בנסיעות, וביקר צדיקים רבים שראו בו את מנהיג חסידי זידיטשוב בעתיד, ורבי לאדמורי"ם ולאלפי ישראל: ראי"ה מאפטא, ר"נ מרופשיץ (הסמיך אותו), ר"מ מפרימישלן (עם בני אדם התנהג בדרכו של צדיק זה), ר"י מרוזין, רי"צ מסטרטין ור"ש מבלז (פעם או פעמיים).

נסע גם לירוסלב, קוסוב (עשרים פעם), סטרליסק, צאנז (שהה שם שמונה ימים), רופשיץ, דזיקוב, נדבורנה, ונפגש עם מהריא"ז צוזמיר. בן דודו רי"צ מרוזלא ברכו שלשבועות הראשון יבואו אליו אלפיים חסידים. משנעשה אדמו"ר הוסיף קדושה על קדושתו. גר בדירה פשוטה, מיעט באכילה עד שגופו צמק, ובלילות ישן ששים נשימות. מאס בחיי העוה"ז, והחדיר הרגשה זו באלו שבאו לחסות בצילו. כל היום למד, התפלל וכתב. בבקר לפני התפילה לא ישב על כסא, כי רבו רצ"ה בא אליו ללמדו. כל תורותיו היו בנויות על הקדמות מהזוה"ק ודברי דודו, ובסעודה השלישית יכלו למשש את הקדושה בידים, כשדיבר בקול שליו בדממה שמסביבו. תפילתו לא היתה בסופה ובסערה, רק בנעימות, בפחד, במורא ובזריזות, ולא סיימו מאוחר. כדודו לא נהג בחומרות יתירות. שמו נודע כפועל ישועות, ואת הפונים אליו ברך בשפע ברכה והצלחה.

צדיקי דורו הפליגו במעלתו, והרבו לספר שבחיו. רבי אהרן מטשרנוביל קרא לו אשפיגעלע אהן א פלעק — מראה בלי כתם. דודו העט"צ אמר עליו שהוא משים גבורים שלו, וכשנשען עליו ועל אביו יכול לשוט בכל העולמות. השר שלום סח לחתנו מאלסק: בפתקא שלו מאירין ד' עולמות אבי"ע, כמו הר"ת של יצחק אייזיק בן עטיא. רבי מאיר מפרימישלן אמר שאלפי נשמות מחכים עליו לתקנם. הדב"ח גילה כי בשמים מעידים עליו שלומד תורה לשמה, ולו נאה לברך „ברכה מן השמים" כפי שהיה רגיל לאחל למבקשי פניו. יש שמים של שקר ושמים של אמת, והשמים שלו הם אמת. הוא עצמו אמר פעם בליל שבת על עצמו: רבי כמוני לא יהיה לכם עד ביאת המשיח.

בין הצדיקים ידידיו שנסעו אליו: ר' אברהם מסטרטין ואחיו ר' אליעזר מאזיפולי, ר' אורי מרוהטין, הייטב לב, ר' יהושע מקמינקא, רח"א ממיקוליב, רצ"ה מליסקא, מחו' מהר"י מבלז, רי"ש משיניבה. בידידות רבה היה עם ר"ח מצאנז ורא"י מסדיגורה. סימנים רבים הראו בשנתו האחרונה כי הוא יודע שקיצו קרוב. ביום ט' סיון תרל"ג אחרי תפילת ערבית, הפך את פניו אל הקיר במיטת חליו ונפטר. בדיוק באותה השעה נעצרו מחוגי השעון מלכת. בלויתו הספידוהו שלושה מבניו. ארונו הובל מכוסה בפרוכת, כשהמיטה עטורה בחיבורים שהניח בכתב־יד. נספד בכל גליציה, וגם בעתוני המשכילים הרימוהו על נס, כי נקדש בעיניהם. בן דודו המהרי"א מקומרנא סיפר שראהו בגן עדן משמש ראש ישיבה לשלוש מאות תלמידים, ורק פרוכת דקה מפרידה בינו ובין דודו רצ"ה אע"פ שנפטר מ"ב שנים לפניו. בן דודו זה היה עמו בידידות נאמנה, וכשבא לזידיטשוב ליארצייט של רצ"ה ברך עליו בשם ומלכות, ושניהם ערכו שולחן ביחד. פעמים שחלקו בעניני קבלה בפירוש דברי דודם, והחליפו אגרות בענינים אלה. פעם שלח רי"א מקומרנא אחד מספריו בידי ר' שלמה יעקב אל אביו רי"א מזידיטשוב שיעבור עליו,

וכששמע שעבר עליו ושתק, השליכו מיד לאש. אחרי פטירתו אמר עליו קדיש, וביום שפסק כעבור י"א חודש נפטר גם הוא.

חמשת בני המהרי"א היו צדיקים חשובים בדורם, אלא שלא האריכו שנים אחריו. אביהם נהג בהם כבוד, וקרא להם בתוספת תואר הכבוד ר'. לחשיבותם החזיק אותם לידו, ואמר שאליהם התכוין ראי"ה מאפטא כשברך אותו בבקורו במזבוז' שיהיה ראש לראשים. שמותיהם: ר' אלכסנדר סנדר ליפא, ר' שלמה יעקב, ר' ישכר בריש, ר' אליהו ור' מנחם מנדל. בן אחד נקטף בילדותו. בתו סאשיא רייזיל נישאה לרבי ישראל יוסף לאבין.

בין תלמידיו: ר' שלמה מדולינה, ר' יואל אשכנזי, ר' יוסף מאיר מספינקה, ר' אהרן אריה מרוזלא, ר' משה מסקלא, ר' דוד מבולחוב ור' אליעזר צבי מקומרנא. רמ"ז איטינגא נהג לשלוח אליו פתקאות, וכן גם גיסו רי"ש נתנזון שתלמידיו היו חסידי זידיטשוב. בספרו דברי שאול דרשות יש עליו הספד, ובספרו דברי שאול על אגדות הש"ס יומא נב. כותב שביום כ"א אב תרכ"ג שלח מכתב לצדיק מזידיטשוב, שמה שנאמר שם חביבין ישראל שלא הצריכן הכתוב לשליח, הוא רק בזמן הבית שתפילתם היתה זכה ובכוונה לשמו, אבל בזמן הגלות צריכים אנו לתפילת הצדיק עלינו. גם בספר אך פרי תבואה נדפס עליו הספד. כמו כן נסעו אליו הגאונים מהרי"א איטינגא, מהר"י שמלקיס (הורה לו להתפלל בטלית בליל שבת, וכן עשה מהר"י כל ימיו), ר' אליהו מדרוהוביטש, ר' הלל ליכטנשטין, והמהרש"ם (מאז נרפא ממחלת טיפוס מסוכנת בתפילותיו של המהרי"א). עוד גאונים אמרו שהיו באים אליו, אלא שנמנעו מחמת שלא נשא פנים לאיש והוכיח בגלוי ישירות.

הניח כתבים רבים בקבלה, וחלק גדול מהם נדפס. את חידושיו כתב לפני האיר היום, אחרי תיקון חצות ושיעוריו הליליים. גדולי תלמידיו מצאוהו פעם כותב כשהוא עטוף בטלית ותפילין, וציצית כרוכה על אצבעו. לנכדו רי"צ מדולינא אמר שטובל את עטו פעם אחת בדיו ופעם שניה בדם לבבו, וכך הוא כותב. דבריו קצרים ועמוקים,

ורבי אורי יולס מסמבור אמר שלולא היה טרוד בצורכיהם של ישראל, היה כותב פירוש על כל מלה ומלה. רי"מ מספינקא העיד על רבו שכתב בדביקות רבה עד שכמעט שהיה בטל במציאות, ולכן קיצר.

לפני פטירתו ציוה להדפיס תחילה את פירושו למדרש רבה, ושבהוצאות ישאו חסידיו הגבירים ר' מנחם מנדל הויזר ור' אברהם ולדינגר מבו־ריסלב, שראו נפלאות בעסקיהם ממופתיו של רבם. בהתחלת ההקדמה לפירוש התורה אמר על חיבור זה, שהוא בטוח שבעלי המדרש יצאו לקראתו כשיפטר מן העולם. כך נדפסו שני כרכים גדולים של **מדרש רבה** עם פי' **מתנות כהונה** ו**פירוש מהרי"א** ע"פ הסוד בלבוב תרל"ד. בחלק הראשון בראשית—ויקרא, ובשני במדבר—דברים, וחמש מגילות בתרל"ה. הכתבים הועתקו ע"י רבי יצחק איזיק וייס מסוואליווע, ועל ההקדמה חתמו חמשת בני המחבר וחתנו ר' ישראל יוסף. האחים לאבין נכדי המחבר צילמו את הכרכים מחדש בניו־יורק תשל"ג.

ספרו העיקרי הוא **לקוטי תורה והש"ס** על התורה שנדפס לסרוגין. חלק ראשון, בראשית, נדפס בלמברג תרל"ז, עם הקדמתו והקדמה קצרה מבניו. חלק שני, שמות, במונקטש תרמ"ג, עם רשימת המנויים בהתחלה ובסוף. חלק שלישי, ויקרא, יצא לאור ע"י רי"מ מספינקא עם הק־דמתו. חתנו ר' נחמן כהנא העתיק את הכתבים, והגיהם הדוד ר' יצחק איזיק וייס ראב"ד מונ־קטש. בתחילת הספר מכתבי צדיקים. גם חלק רביעי, במדבר, יצא לאור ע"י רי"מ מספינקא, עם הקדמתו בלמברג תרמ"ט, ובסופו רשימת מנויים. הספר יצא בהשתדלות רבי ישכר בריש אב"ד זידיטשוב, שהעתיק והגיה חלק מהכתבים. גם חלק חמשי על דברים יצא לאור ע"י רי"מ מספינקא מהעתקת אביו ר' שמואל צבי. נדפס במ. סיגעט תרנ"ב, ובהתחלה כמה חידושי תורה מבני המחבר. לספר הקדמה חשובה מהמהדיר שיצאה לאור גם בנפרד, ובה הוא מספר מגדולת המחבר, ומשבץ דברי תורה מגדולי החסידות.

לקוטי מהרי"א על ילקוט שמעוני נדפס בלמברג תר"ן בשני חלקים על נביאים ועל כתובים,

בהשתדלות ר' יוסף צבי לקס. הוא היה עשר שנים משמשו של ר' ישכר בריש מדולינא, ואח"כ נאמן ביתו של בנו ריי"צ מדולינא, וטרח גם בהעתקת הכתבים על ויקרא—במדבר. ח"א נעתק בתרמ"ו ע"י ר' יהודה יצחק מקלוש, אבל כמה קונטרסים אבדו. כך כותב ריי"צ מדולינה בהקדמתו לח"ב. הספר נדפס שנית בירושלים תשל"ג על־ידי נכדו הרב יצחק איזיק מנחם

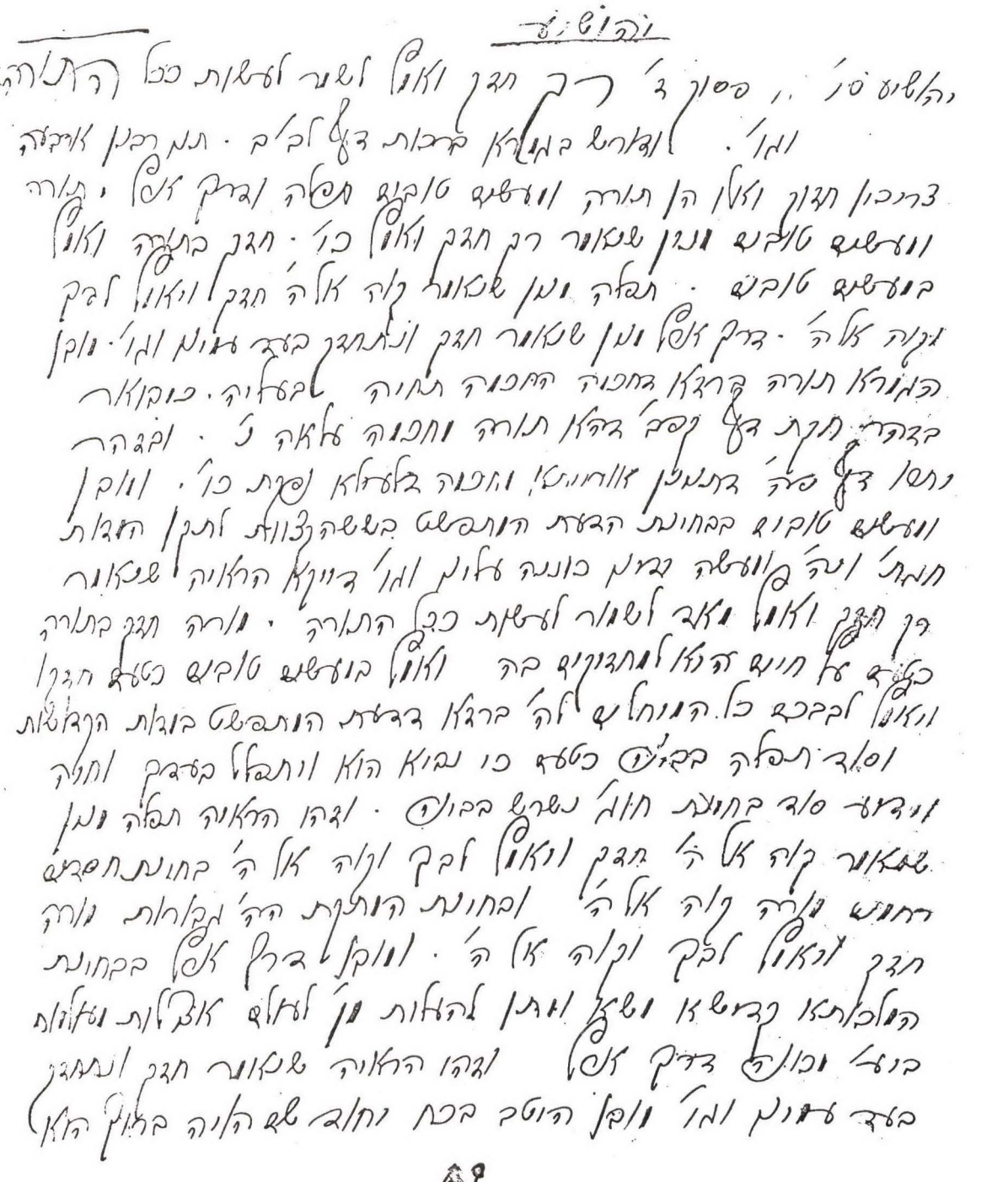

איכנשטיין אב"ד גאלאנטא. שנה לפני־כן הציל ר' חיים יעקב רוטנער ממונקאטש לארה"ב כתב־יד מעבר למסך הברזל, ובו כנראה הקונטרסים שאבדו. הוא הדפיס הכל ביחד בניו־יורק תשל"ז בשם **ליקוטי מהרי"א השלם.** בראש הספר הסכמות, והקדמה בה מדבר בשבחי המחבר, ובגלגולי כתב היד שהיה עם כתב יד של רבי משה'לי מזידיטשוב. הנדפס מכבר היה מהגליונות של ספר ילקוט שמעוני, וכעת נוספו קונטרסי ההשלמה הארוכים שנכתבו על דפים נפרדים ע"י אחד מבני המחבר, עם פקסימיל מתחילת ספר יהושע (צילום בעמוד הקודם).

הרב ישראל ברגר חיבר את הספרים רצון ישראל על תהלים במונקטש תרנ"ז, על שבת ותפילין שם תרנ"ט, ועל תהלים תנינא בסאספאלא תרע"ב. בשעריהם הוא מוסר שכתב את התורות לפי הקדמות מו"ר הראשון מהרי"א מזידיטשוב. לתולדותיו של המהרי"א נתחבר ספר פאר יצחק, ע"י ר' מיכאל הכהן בראוואר שזכה להיות אצלו כמה פעמים. נדפס לראשונה בלבוב תרפ"ח, והשלמות בשם פאר יצחק תנינא בוינא תרצ"א. פעם שנית בסאטומארע תרצ"ח, וצילום מחדש בירושלים תשכ"ח, ובניו־יורק תשל"ו.

עשר קדושות, 72—84; שושלת הקודש, לט—נא; רמ"י גוטמן, ברכה למנחם, 284—289.

ר' יצחק איזיק ב"ר צבי איכנשטין

מספרין (ת"ק•—תק"ס)

נולד בכפר ספרין שליד סמבור, לאביו ר' צבי ב"ר אלכסידר מסטבניק שליד דרוהוביטש, ב"ר צבי חתן בעל התוספות יום טוב, מגזע בעל הערוך שהיה משבט יהודה. היה למדן גדול ו„גאון מופלג בשבע חכמות", בקי בש"ס ובשו"ע, ואת ספיקותיו בהלכה היה נוסע להתיר בסטרי אצל בעל „קצות החושן". כן נודע כצדיק נסתר, ובנו רבי צבי הירש אמר על עצמו שהוא כחלא לגבי חמרא, שכן אביו מעולם לא סעד אם לא היה עני על שולחנו והיה מתענה עד שימצא, לא היתה סעודה ללא דברי תורה על השולחן, ומעולם לא דיבר על שום אדם בין לגנאי או לשבח. התפרנס ממסחר בבית המזיגה ובמכולת שהחזיק בכפר מולדתו. אגדות רבות נשזרו סביב דמותו הפלאית. במיוחד סיפרו על מעשי החסד שלו, והשתדלותו במצוות פדיון שבויים והכנסת אורחים. רבי יצחק חריף היה מתארח אצלו בימות הקיץ. היה מותיקי חסידיו של החוזה מלובלין, ופעם הלביש אותו רבו במו ידיו, חלוק לבן בשבת כפי שנהג רק עם יחידי סגולה. נפטר בסטרי ביום א' אדר תק"ס.

אשתו הינדה בת ר' צבי היתה צדקת גדולה. כל לילה קוננה תיקון חצות, והרגילה את ילדיה הרכים לקום ולבכות עמה. נפטרה ביום כ"ו או כ"ז טבת תקע"ו. כשבעלה נאנח פעם בזקנתו במה יעלו לעלמא דקשוט, אמרה לו: במסל"ה נעלה, היינו בזכות חמשת ילדיהם הצדיקים: בריש, משה, סנדר, ליפא, הירש, שזכו להם מברכתו של אליהו הנביא. סיפר רבי יוסף מאיר מספינקא, כי אחרי שעצרה מלדת רצה בעלה לגרשה, אבל אחרי שבכתה והתפללה, ילדה עוד את הבת פרל גיטל. בן נוסף נפטר בילדותו.

עשר קדושות, 12—13, 57 ותנינא, יב:—יג.; צבי לצדיק, ה—ח; שושלת הקודש, ג—ו, לג; רח"י ברל, רי"א מקאמרנא, 15—30.

ר' יצחק איזיק מנחם ב"ר שלמה יעקב איכנשטין

מפודהייץ (תרל"ט—תש"ג)

נולד בזידיטשוב ביום ט"ו אב תרל"ט לאביו רבי שלמה יעקב, והתחנך אצל זקנו בשנדישוב. נשא

קבוצת אדמורי"ם מסביבת פודהייצה במקום מרפא. הרב הלפרין מארה"ב בשיחה עם אחד מבני משפחת אייכנשטיין

בתרנ"ו את מרים בתו של רבי נחום ברנדוין מבורשטין, נפטרה ביום י"ג טבת תרצ"ד. ישב שנים רבות על שולחן חמיו, ונחשב תלמידו. בשנת תרס"ט נעשה אדמו"ר בפודהייץ, ונהרו אליו חסידים רבים. בדרך היו שרים שהנסיעה אליו היא סגולה לעשירות. היה אישיות אצילה וקורנת, מעודדת ומלטפת. בעל חן, ונתמזגו בו דרכי אבותיו משני הבתים: העמקה בתורה ובחסידות, ואהבת ישראל פקחית בנועם ידידות ובפזרון יד. כל ימיו ישב בתענית ובפרישות, ורק לפני מנחה טעם מעט. לא עבר עליו חצות לילה בשינה, ולא הניח תפילין מבלי לטבול. צדיקי דורו העריכוהו, והמנחת אלעזר שהשתעשע עמו בקבלה אמר שהוא יחיד בדור בחכמה זו. סבל רבות ממחלת הסוכר, ומצבו החריף בזמן המל־חמה כשלא נמצאו לו רפואות בגיטו. נפטר בעירו ביום י"ג אד"א תש"ג, ושנים מחסידיו מסרו את נפשם להוציאו לבית החיים. ילדיו: הרב שלמה יעקב זיידא'לע; אלטה שינדל, נפטרה תשל"ה, אשת רבי אברהם חיים ב"ר משה ליב מושקוביץ אב"ד ואדמו"ר בהרצת

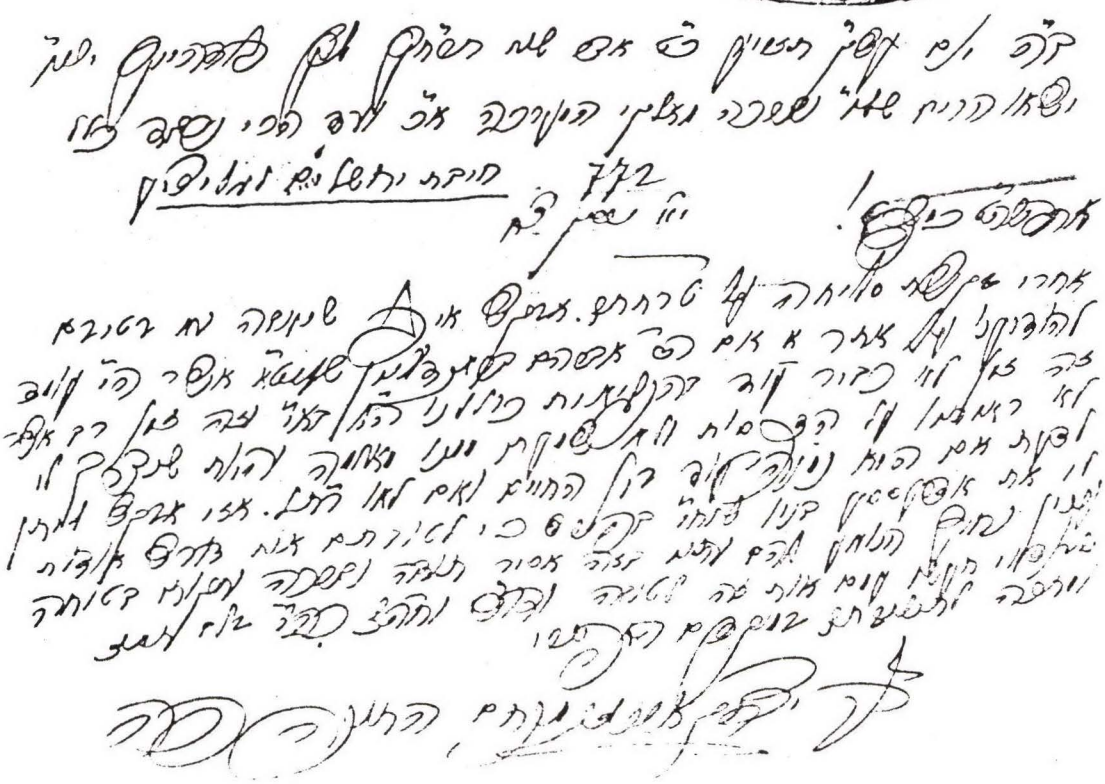

מכתב מיום כ"ט אד"ב תרח"ץ אל כולל גליציה בירושלים לדעת מה שלום הרב אברהם ברנדווין

שברומניה. נרצח ע"י הנאצים בדמי ימיו ביום י"ב תמוז תש"א הי"ד; שרה ובנה נפתלי הי"ד.

תולדות אנשי שם, 2; הלל זידמן, אלה אזכרה, ז, 88—91; ספר בורשטין, 205; ספר פודהייצה, 39, 54, 137—138, 152, 282—283; זכרונות המאור, ח"ב, תסח—תסט.

ר' ישכר בריש ב"ר אלכסנדר סנדר יו"ט ליפא איכנשטין

מזידיטשוב־וורצקי (תר"ח• — תרפ"ד)

נולד בזידיטשוב לאביו רבי אלכסנדר סנדר יום־טוב ליפא, והיה אחרון תלמידי זקנו המהרי"א. מנעוריו הצטיין בהתמדה וביראת־שמים, וזקנו אמר על עצמו שהוא מתבייש כשרואה שבחלון נכדו הנר כבר דלוק. היה חתנו של רבי מנשה מרופשיץ, וחמיו של ה„חקל יצחק". כהן שנה אחת בזידיטשוב, ואח"כ מתר"ם כרב ואדמו"ר בוורצקי. רבים השכימו לפתחו בראותם בו ממשיך דרכו של זקנו. הרבי מויזניץ אמר עליו שהוא „שף" ראש לאדמורי"ם. בשנת תר"ע לערך שב לזידיטשוב, ובזמן מלחמת העולם גר בגרוסווארדיין. אח"כ קבע את מושבו במונקטש,

לבקשת האב"ד רח"א שפירא. הוא היה הולך לשמוע קידוש אצלו, אמר עליו שהוא צדיק הדור, ויותר ממחצית העולם עומד בזכותו. נפטר ביום כ"א ניסן תרפ"ד.

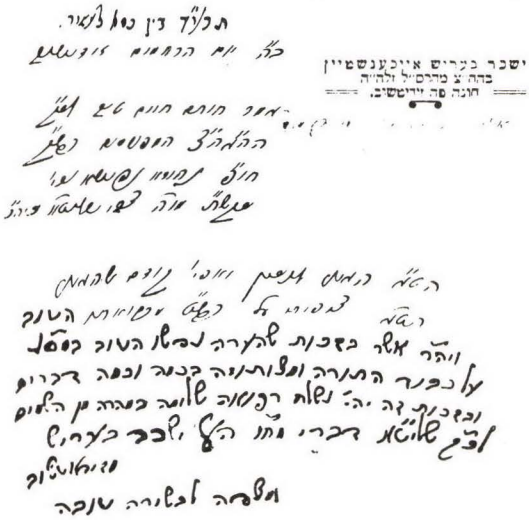

מכתב איחולים לרפואה שלימה שנשלח בעשי"ת תרע"ד מזידיטשוב אל מחותנו בעל „דרכי תשובה"

בחייו היו לו כתבים בקבלה, אלא שמחקם כי לא רצה שידעו שיש לו יד ושם בחכמה זו. אחרי פטירתו נדפסו ספריו **מלבוש לשבת ויום טוב.** בשנת תרפ"ז נדפס במונקטש החלק על דברים, טעמי זרקא סגול ומועדים. החלק על בראשית—במדבר נדפס בבילגורייא תרצ"ז. ילדיו: ר' מנשה; ר' משה; ר' אשר ישעיה; אשת רבי יצחק איזיק וייס מספינקא בעל „חקל יצחק".

פאר יצחק, סב.; מליצי אש, א, מלואים בסוף סיון, קנב; ראשי גולת אריאל, תז; זכרונות המאור, ח"ב, תשא.

ר' ישכר (דב) בריש ב"ר יהושע השל איכנשטין

מחודרוב (תר"ך• — תרע"ח)

בכורו של רבי יהושע השל בכורו של רבי אלכ־ סנדר סנדר יום־טוב ליפא בכורו של המהרי"א. זקנו המהרי"א השתתף בשמחת ארוסיו עם מרים בת רבי נחום גוטליב מלודמיר נינו של רבי שלמה מקרלין, נפטרה ה' אדר. כהן עשרות שנים כאב"ד חודרוב על מקום אביו, עד לפטירתו ביום ח' אלול תרע"ח. תשובות אליו: הרי

בשמים, תנינא, יט, בתר"ן; מצפה אריה, תנינא, או"ח, נב. מכתבו מתרס"ד אל רד"ב ריטר נדפס בדובב שפתי ישנים, ח"ג, קפח/ט. מכתבו מתרע"ג בתשובה כהלכה, נא. מלא את מקומו בחודרוב בנו הרב יהושע השל.

ר' ישכר בריש ב"ר יצחק איזיק איכנשטין

מדולינא (תקצ"ה*—תרמ"ו)

בנו השלישי של רבי יצחק איזיק מזידיטשוב. נשא את בתו של רבי אברהם מסטרטין. כהן כדיין בזידיטשוב לפחות מתרט"ז. אחרי פטירת אביו הוכתר כאדמו"ר בדולינא, על מקומו של הצדיק רבי שלמה רובין שנפטר שם שנתיים לפני כן. היה אהוב על גאוני וצדיקי דורו, ונהרו אליו חסידים רבים. באספת היסוד של „מחזיקי הדת" בלבוב ישב בראש עם האדמורי"ם מבלז, וויזניצא ושיניווא. נסע לשבת לווערעצקי שבהונגריה, ובליל שבת נאסר בתואנה שאין לו רשיון. חסידיו דאגו לשחררו, אבל בריאותו נתערערה, וסמוך לאחר מכן נפטר ביום כ"ט שבט תרמ"ו.

לא רצה לחבר שום ספר, ואמר יהי רצון שאמנה בין הצדיקים שלא כתבו ספרים. מקצת מהתורות שאמר בהתלהבות בסעודה שלישית, נרשמו ע"י החסיד ר' יהודה יצחק סג"ל שטרן מקלוש. הקונטרסים היו למראה עיני המחבר כמה שבועות לפני פטירתו. הם נדפסו בלמברג תרמ"ו בשם **לקוטי תורה מהר"י**, אבל רוב העותקים נשמדו בשריפה שהיתה בדולינה בתרמ"ז. הספר צולם מחדש בברוקלין תשל"ג, בתוך שלושה ספרים לבית סטרעטין: אמרי ברכה, לקוטי תורה מהר"י והלולא דרבי. בהקדמת בן המחבר הוא נותן לספר את השם: לקוטי דברי מהר"י לפי גימטריאות שונות, ולא ידוע מדוע שינה אח"כ את השם. בנו יחידו רבי יהודה צבי הירש מלא את מקומו בדולינא. חתניו: ר' פנחס ב"ר משה רוקח מקארוב גר בדולינא; ר' יעקב יצחק דב הגר מסטרוזיניץ גר בווינא.

פאר יצחק, נז.—נח: מאמרי רבותה"ק, יט (תשל"ז), ה—ו.

ר' ישכר בריש ב"ר יצחק איזיק איכנשטין

מזידיטשוב (תקכ"ח*—תקצ"ב)

בנו הרביעי של רבי יצחק איזיק מכפר ספרין. למד אצל אחיו רבי צבי הירש שהעריכו מאד. האח אמר עליו שביראת שמים אינו מגיע לקרסוליו, והוא בגדי השבת וקרני ההוד שלו. היה תלמיד החוזה מלובלין, רב ואדמו"ר בזידיטשוב. כשנפטר אחיו רצ"ה מלא את מקומו פחות משנה, עד שנפטר בסקאלע ביום ז' סיון תקצ"ב. כמה מחידושיו מביא בנו רבי יצחק איזיק בפירושו למדרש רבה. אשתו עטיא היתה אחותו של ר' יוסף סטרליסקר אבי ר' שלמה מטורקא. האח והאחות היו בני ר' אליהו לנגנויר בעל בית מזיגה בכפר רידניק שליד דרוהוביטש, ותלמיד מובהק לרבי משה ליב מסאסוב. נשא אשה שהיתה יחסנית גדולה עד הרב יצחק חיות, ובענינים מסובכים היה הישועות יעקב שולח להתייעץ עם אביה ר' שלמה מכפר ביסטריץ שליד בוריסלב.

עשר קדושות, 56—57; פאר יצחק, ג.; שושלת הקודש, לא—לב.

ר' ליפא ב"ר יצחק איזיק איכנשטין

(תק"ם*—תקפ"א)

בנו החמישי של רבי יצחק איזיק מכפר ספרין. מסר את נפשו בצעירותו, בוותרו על עשר שנים משנותיו למען יחיה אחיו רבי צבי הירש. נפטר בסמבור ביום ד' אייר תקפ"א, ורצ"ה גידל את בנו ר' טוביה ואת בנותיו.

מליצי אש, א, אייר, קפה.

ר' מנחם מנדל ב"ר יצחק איזיק איכנשטין

מזידיטשוב (ת"ר*—תרס"א)

בנו החמישי של רבי יצחק איזיק מזידיטשוב. נקרא בשם זה אחרי שרבי מנחם מנדל מרימנוב נגלה לאביו בחלום, ואמר לו שיקרא את הבן על שמו, כי צריך לבוא שוב לעולם לתקן את החוטם. היה גאון גדול, בעל תפיסה מהירה וזכרון מופלג. כשאביו הזקין, אמר הוא את המשך התורה. היה יכול לומר שעות בשטף, עד

שהיו מפסיקים אותו. נשא את פריע בת רבו רבי חיים אברהם רדליך ממיקוליב חתנו של רבי מאיר מפרימישלן, ומלא שם את מקומו כאב"ד. מתרמ"ד אב"ד זידיטשוב. ראו אצלו רוח הקודש נגלית, אך לא היו לו הרבה חסידים. נסע ממקום למקום, וזמן מה גר בזורובנה. נפטר ביום י"א אדר תרס"א. ילדיו: בנו יחידו ר' אברהם חיים; שרה שלאמצע אשת רבי ברוך רובין מברוזדו־ביץ; רבקה אשת רבי דוד מרילוס מירוסלב; אסתר ליבע אשת רבי יצחק מסטוטשין; חנה אשת ר' מאיר ב"ר חיים ב"ר אהרן פרידלנדר, שאימץ לו את שם המשפחה אייכנשטיין וגר בקאשוי. נספו בשואה עם ששה משמונת ילדיהם הי"ד, ושרדו רק ר' יצחק איזיק ור' אברהם בניו־יורק עם צאצאיהם.

השאיר אחריו כאלף קונטרסים בקבלה על התורה, ש"ס, מדרשים ותרי"ג מצוות. אמו לקחה אחדים מהם שלא בידיעתו, והראתה לבעלה המהרי"א. אחרי שעיין בהם אמר: הניחי לו לכתוב, הוא כותב ספרים כמו רבנו רצ"ה. ועוד אמר: מה שאחר תופס בשעות, הוא תופס במבט עין. עוד אמר עליו, שאין מי שמבין את התורות שלו רק הוא. ספרו **אדם וחוה ותולדותיהם ומנחם צדק**, לבאר התורה עפ"י הזוה"ק ע"ס כ"ב האותיות, נדפס בלבוב תרמ"א ע"י ר' מרדכי זאב מרגליות מפוטיק זלטי, ונחלק לשלושה: אדם וחוה, אדם וחוה ותולדותיהם, מנחם משיב נפשי ציון ובונה ירושלים צדק. ההסכמות ניתנו בשנים תרל"ד—תר"ם, והן מרבי הניך מאלסק (התורה מחזרת על אכסניא שלה, שאביו היה גדול בנגלה ובנסתר, וממילא בנו שיחיה הולך בדרכיו בדעה והשכל); הרב יואל אשכנזי מזלוטשוב תלמיד אביו (והוא שר בית הזוהר, לו עשר ידות, איש חמודות, השתדל באורייתא בקרבו בוערת); רצ"ה מליסקא; מח' ר' חיים טויבש אב"ד סאסוב; הרב אשר אב"ד זלוזיץ (כי טוב הוא הולך על דרך שיחו של כבוד אביו הקדוש זצוקללה"ה בפירושו על המדרש, והכרתי מכותלי כתביו היקרים כי ידיו רב לו מאד בחכמה הנוראה הלזו כחד מן קמאי); הרב שמעון באב"ד אב"ד טרנופול; הרב יעקב דוד מהרימלוב (הם דברים גבוהים ועל אדני הבינה הטבעו, אנכי הרואה כי האיש הזה הוא מלא וגדוש וידיו רב לו בחכמת האמת... איש יקר כזה אשר יראת ד' היא אוצרו, והוגה בתורת ד' יומם ולילה בלי הפוגות, וכאשר שמעתי הוגד לי כי הוא משים לילות כימים, והוא בר פחתי כידוע לכל); ר' אליעזר חיים בר"ב נכד הבעש"ט בטרנופול.

בשנת תרמ"ב הדפיס המחבר בלבוב ספר **לקוטים**, ושמו: **מנחם צדק צדקה צדיק חקל ארג שכל בשם.** כלולים בו עניני קבלה על המצוות, פירוש לספר יצירה ולאבות, לקוטים שונים, והגהות לספר עטרת צבי. בהקדמתו הוא כותב שקיבל הסכמות בעל־פה: מאביו באמרו שמסר לו את כח התורה מדודו רצ"ה עד משה רבנו, מחמיו שהסמיכו בהמשכת השלשלת מהבעש"ט, ממהרי"א מקומרנא שלא הספיק לכותבה, ומרבי אברהם יעקב מסדיגורה שהתנצל שאינו נותן הסכמות למחברים שהם בחיים. מספר זה נותר עותק יחיד בעולם. בסופו: הסכמת הרב חיים שמחה ויטלש אב"ד בוברקא לספרו שעמד להיקרא מנחם ציון, לוח התיקונים והוספות. הספר **פרדס מנחם צדק צדקה צדיק** על תרי"ג מצוות וז' דרבנן על פי הקבלה, נדפס בלבוב תרמ"ו.

הגליון הראשון של **ספר הכל** נדפס בדרוהוביטש תרמ"ז, ובשערו כתוב: ספר שבעה ועשרים **אותיות התורה**, הכל ספר, מנחם משיב נפשי ציון ובונה ירושלים צדקה צדק הליקוטים. החל מהגליון השני נדפס במונקטש תרמ"ח עם שער נוסף: א. ספר הכל. ב. ספר יעקב ישראל וישורן. ג. ספר הליקוטים, מנחם משיב נפשי ציון ובונה ירושלים צדק צדקה צדיק. ההסכמות לקוחות מספרו הראשון, והן מר' הניך מאלסק, רח"ש מבוברקא, רצ"ה מליסקא, ור' יוסף מאיר מספינקא. **הספר מנחם משיב נפשי ציון ובונה ירושלים צדק צדקה צדיק** על ששה סדרי משנה והש"ס, מכיל פירוש בדרך הקבלה על מסכת ברכות ושבת, ונדפס במונקטש תרנ"א. באות כאן ההקדמות וההסכמות שניתנו להרב ישראל ברגר, כשהדפיס את הספר „תעלומות חכמה"

של ר"צ מרוזדול. כמו־כן חיבר ספר **הכל — צדק צדקה צדיק יעקב ישראל וישורון** על תרי"ג מצוות.

פאר יצחק, ס׳—סב.; מליצי אש, ג, אדר, 37.

ר' מנחם צבי ב"ר יהושע השל **איכנשטין**
מסטריזוב וסט. לואיס (תר"ע—

נולד בשנת תר"ע בסטריזוב אצל זקנו האב"ד ר' אלטר זאב הורביץ. הוריו שלחוהו מארה"ב ללמוד

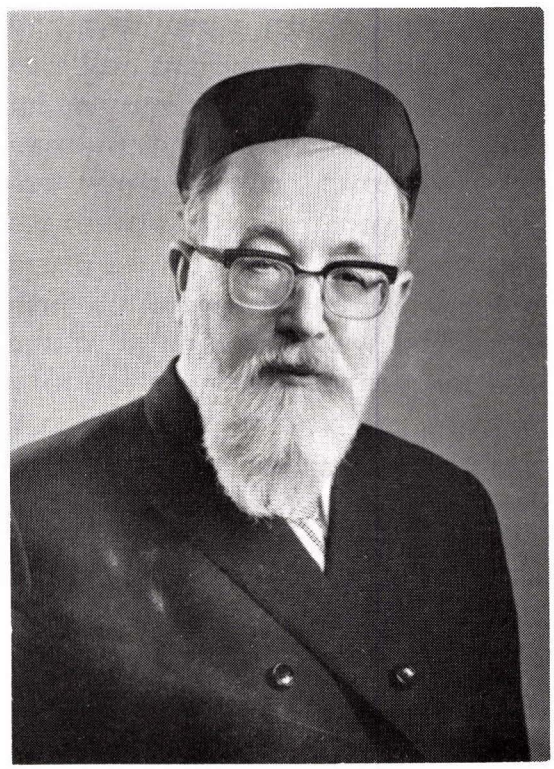

באירופה בישיבת ר"צ דושינסקי בחוסט. למד בישיבת פרשבורג ובישיבת חכמי לובלין. בהיותו בלובלין הכיר את המשודכת לו מגיל י"ג ריקל שרה, בת רבי משה מרדכי טברסקי האדמו"ר מטריסק־לובלין. בשובו לארצות־הברית כהן כרב בשיקגו, וכעבור זמן קצר עבר לרבנות סט. לואיס. הצלחתו בקהילה זו היא בקנה מדה בלתי רגיל בארה"ב. מכהן במקום כארבעים שנה, והוא חביב ומקובל על כל שדרות הציבור. הוא הרב היחידי במדינה זו המכהן כרבה של כל העיר.

הרב ישכר בריש איכנשטין

הדפיס שם בתש"ט שו"ת פרי יהושע ובו פרטים רבים על משפחתו ויחוסו. בתשט"ו נדפס שם לכבודו ספר היובל ברכה למנחם. **תשובות אליו:** דובב מישרים, ח"ג, טו; עמק הלכה, ח"ב, לז. **ילדיו:** ר' דב בריש אלתר ראש ישיבת איתרי

הרב יהושע השל איכנשטין

בירושלים; מרים דבורה אשת הרב דוד לרפילד רבה של אחת הקהילות הגדולות במיאמי ביטש; ר' יהושע השל ראש ישיבת איתרי בחדרה.

ר' מנשה ב"ר ישכר בריש **איכנשטין**

מרישא ומונקטש (תרכ"ה—תרצ"ה)

בנו של רבי ישכר בריש מוורצקי. נשא בתר"ם את בתו של רבי יהושע הורביץ, וגר אצלו בדזיקוב. משם הדפיס את ספרו הראשון **אלפי מנשה** ח"א על שו"ע חו"מ בפרעמישלא תרנ"ה. הספר הוציא את טבעו בעולם כאחד מגאוני וצדיקי הזמן.

ההסכמה היחידה היא מחמיו, ובתוך הספר תשובה ארוכה ממנו על תשובת המחבר (דף טז:—כ.) בענין מינוי רבנות. חזר אל אביו, ומאז דבק בו השם האדמו"ר מוועראצקי. בתרנ"ח נשלחו אליו לשם תשובות בסוף ספר אמרי שמעון (פרידמן, סי' יא—יב), עם ברכת מזל־טוב לנישואי בנו. כשנפטר בתרס"ד הרב יהושע השל ולרשטין ראב"ד ריישא נתמנה על מקומו, והיה שם מראשי חסידי צאנז. שנה אחרי כן הדפיס בפודגורזע את ספרו **תורת האשם**, בעניני טומאות וטהרות ובמיוחד בטומאת אוכלין ומשקין, עליהם ועל שמו רמז במלה אש"ם.

בראש הספר תשובה לידידו ר' צבי ברוינפלד מקראקא שטרח בהדפסת הספר, ובסופו קונטרס קדושה משולשת מחמיו. שני הספרים צולמו בירושלים תשל"ג במהדורה מוקטנת, עם הקדמת המו"ל רבי שמחה רובין ב"ר חנוך דב מסאסוב, שאמו חיה דבורה בת המחבר היתה נשואה לר' בן־ציון צבי פדר. אחרי המלחמה עבר לגור במונקטש, ומתרפ"ד מלא את מקום אביו כאדמו"ר מוועראצקי. בתרפ"ז הדפיס שם את ספרו של אביו על דברים, וכתב לו הקדמה. כמו־כן הדפיס אז את ספרו **מטה מנשה** על שבת ראשי חדשים ומועדים, שנועד להספח לספר אביו. בהקדמתו הוא מביע תקוה להדפיס את יתר חידושיו על התורה ובהלכה. בחמש עשרה שנותיו האחרונות היה ידוע חולי. כשנסע פעם להינפש בוועראצקי הרגיש שקיצו קרב, ושב למונקטש כדי להיטמן בקברי אבותיו. נפטר בעש"ק ט"ז תמוז תרצ"ה, ולא הספידוהו אחרי חצות, כפי שהביע פעם את רצונו שאינו חפץ בזה, כי אין זה מנהג רופשיץ. נאמן ביתו ר' שרגא פיבל גודינר הדפיס במונקטש תרצ"ה את ספרו **אלפי מנשה** על התורה, ובו גימטריאות, מסורות והלכות על בראשית ושמות. את ההק־דמה כתב בן המחבר הרב חיים יוסף אב"ד הוקליווא וולוביץ שעבר למונקטש. בסוף הספר חידושי המחבר בהלכה מימי נעוריו. בנו רבי מתתיהו היה האדמו"ר מדזיקוב בניו יורק. מכתבו של ר' מנשה מתרס"ח אל רד"ב ריטר נדפס בדובב שפתי ישנים, ח"ב, ר—רג. תשובות אליו: הרי בשמים, ח"א, קט, תנינא, ח בתרמ"ג—תרמ"ט; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, קעג; שערי דעה, ח"ב, כט בתרמ"ג.

ספר רישא, 93, 105.

ר' מנשה יצחק מאיר ב"ר אשר ישעיה **איכנשטין**

מפרוכניק ופתח־תקוה (תרנ"ד—תשל"א)

נולד בפרוכניק בשנת תרנ"ד לאביו רבי אשר ישעיה. למד אצל רבי ישכר בריש מוורצקי. הסתופף בצל צדיקים, וחיבה יתירה נודעה לו ממהרי"ד מבלז. נשא את חיה שינדל בתו של

רבי שמעון שיף האדמו"ר מליזנסק בקלויזנבורג, נפטרה ב' אב תשל"ו. שם החל להנהיג כאדמו"ר מזידיטשוב, ועבר לפטרזיין שברומניה. אחרי מלחמת העולם השניה עלה לארץ, וקבע את חצרו בפתח־תקוה. שתל חסידות בנופה של עיר זו, ורבים נהנו ממנו עצה ועידוד. במיוחד באו לשמוע את תפילותיו הערבות, או להשתתף בשמחה של מצוה. תמך בפועלי אגודת ישראל. נפטר בלי ילדים במוצש"ק כ"ז טבת תשל"א,

ונטמן בהר המנוחות ליד ש"ב מהר"א מבלז. נספד בפ"ת ע"י רבני העיר, האדמו"ר מקאלוב והר"ש ווזנר, ובישיבת בלז בירושלים ע"י אחיו רבי שלום. לפי צוואתו ממשיך להנהיג בביתו רבי ישכר בריש בן אחיו רבי יהושע.

אליעזר דויטש, המודיע, ח' שבט תשל"א, ב, כ"ט טבת תשל"ג, ג; ישראל אידלמן, שערים, ה' שבט תשל"א, ג, כ"ו טבת תשל"ב, ב.

ר' משה איכנשטין

אב"ד רידיק. חתנו של הרב מונד ממוסט גדול. היה כנראה בנו של ר' יהודה מסאנוק ב"ר סנדר ליפא. נסע לארה"ב, ובסוף ימיו גר בלונדון עד לפטירתו. מבניו: ר' חיים שמחה.

ר' משה איכנשטין

רב בצאנז, כנראה על מקום אביו הרב בן־ציון. היה בין עשרת הרבנים שנאסרו שם ע"י הנאצים ונספו באושוויץ הי"ד (לזכר קהילת צאנץ, תשכ"ח, 142).

ר' משה ב"ר יהושע השל איכנשטין

מסכודניצה (תרל"ב•—תש"ב•)

בנו של ר' יהושע השל אב"ד חודרוב, וחתנו של ר' מרדכי אפרתי אב"ד חוליוב. כהן כאב"ד סכודניצה עד שנספה בגיל שבעים לערך, עם כל ילדיו הי"ד. בניסן תרע"ב ארס את בנו לבתו של ר' אברהם רובין מקורטשין.

ר' משה ב"ר יצחק איזיק איכנשטין

מסמבור (תקכ"ה•—ת"ר)

השני מחמשת האחים במסל"ה בני רבי יצחק איזיק מכפר ספרין. נשא את בתו של ר' יודל אחי רבי יצחק חריף, בני רבי משה יוסף מדרו־גיטשין. התפרנס מחנות קטנה לצורכי מכולת שניהלה אשתו בסמבור. נדד בכפרים למכור שמרים ומליחים לנכרים, ובשעת המדידה היה דבוק במחשבות קדושות. היה תלמיד מובהק של אחיו רבי צבי הירש, והוא כותב בהסכמתו לספר עטרת צבי שנדפסה בסוף בראשית, ובה ניכרת

עניוותו היוצאת מגדר הרגיל, כי שימש את אחיו ארבעים שנה, וזאת בנוסף לחמש שנים שלמד אצלו פשט. מילדותו עסק בסתרי תורה, וכבר בגיל כ"ה שלח אליו רבי משה סופר מפשוורסק כ"ח גרושן כנגד כח מעשיו הגיד לעמו, לומר שיש לו רשות לחקור בנסתרות. נסע אל צדיקים רבים, ובין רבותיו גם ר' אלעזר מליזנסק, רמ"מ מרימנוב, המגיד מקוזניץ, והחוזה מלובלין אליו הביא בפעם הראשונה את אחיו רצ"ה. צדיקי דורו כבדוהו מאד. רבי מאיר מפרימישלן לבש בגדי שבת כשיצא לקראתו, באמרו שהוא מלך ישראל קדוש ואיש אלקים. י"א כי כשפגשו רבי ישראל מרוזין בדרך וראה את הדרת צורתו, אמר שכעת הוא יודע על מי קיים העולם במלכות אוסטריה. כשעמד פעם לעבור ברימנוב, ויצא רבי צבי הירש לעיר הסמוכה עם תיק הטלית ותפילין, יצאו עמו כל בני עיירתו, ועוד המונים מכל העיירות הסמוכות. בשנת תקצ"ב נעשה אדמו"ר אחרי שנפטרו שני אחיו, ויסורים דבקו בו עד סוף ימיו. בערב פסח ת"ר חלה מאד, וציוה שיניחוהו בבית המדרש לפני ארון הקודש, וינגנו בלב נשבר ונדכה אהללה ה' בחיי. בכו כולם בכה רב, ורק אח"כ החזירוהו למיטתו. נפטר בשבת ו' אייר ת"ר, נטמן ליד אחין רצ"ה, ומחיצת קרשים מפרידה ביניהם. ילדיו: רבי יהודה צבי הירש מרוזדול; הרב יעקב קופל אב"ד רודיק שנפטר בצעירותו ונטמן בסניאטין; ר' ישעיה סוחר היהלומים שהיה מדוכא ביסורים נטמן ג"כ בסניאטין; רבי יחיאל מיכל בעל „עטרת זקנים"

בחייו לא העלה בדעתו להדפיס את תורותיו, ורק בשנת תרט"ז נדפס בלמברג ספרו **תפלה למשה** על התורה. בהעתקה ובהדפסה טרח ר' יוסף ב"ר חיים בנימין הכהן רפפורט מסקולה שנשא את פאליא בת בנו של רבי צבי הירש. בהקדמתו הוא מספר שנדד לקבץ ממון, ומוסר את רשימת המסייעים. היו לו הסכמות מצדיקי הדור, ולא הדפיסם. רבי יצחק איזיק מזידיטשוב שקרא למחבר דודנו הרבי ר' משה — אמר, שמכיון שנדפסת בספר הקדמת המחבר, אין עוד צורך בהסכמה והקדמה משלו. מהדורה שניה נדפסה בלמברג תרנ"ג ע"י ר' יוסף צבי לקס מדולינא, שהיה משמש בקודש ט"ו שנים אצל רבי ישכר בריש בנו של המהרי"א מזידיטשוב. הוא מסר את הספר להגה"ה להרב נחמן כהנא מספינקא. במהדורה זו הקדמה שניה מאת רבי יהודה צבי הירש מדולינא קרובו של המהדיר, ובה הוא כותב: אספרה אל חוק צדקת ועניוות של רבינו משה זצ"ל . . . צדיקי דורו כולם סמכו את ידיהם על ראשו ואמרו עליו מקודש מקודש, ותמיד היה מכתת רגליו הקדושים להצדיקים הקדושים אשר היו בדורו, ושימש ק"ך בעלי רוה"ק, וכולם העידו עליו שהשכינה מדברת מתוך גרונו של משה, ומן השמים התמנו אותו להיות מנהיג ישראל צאן קדשים, כי מחמת גודל ענוותנותו לא רצה להתנהג את עצמו בשררה ובהתמנות, עד שכפאוהו מן השמים לזה. מהדורה שלישית משוכללת נדפסה בירושלים תש"ך ע"י ר' הלל גרינפלד, עם הקדמתו.

עשר קדושות, 47—52; צבי לצדיק, פח—צה, קז; שושלת הקודש, כד—כז, קיג; מליצי אש, א, אייר רד: שנו.

ר' משה ב"ר ישכר בריש **איכנשטין**

מזידיטשוב (תרל"ד*—תש"ד)

נולד בשנת תרל"ד לערך לאביו רבי ישכר בריש מוורצקי. למד אצל הרב ישכר שפיגל דיין דזידיטשוב. היה חתנו של רבי צבי הירש ערליך, ובזיווג שני נשא את שרה חנה בת דודו רבי אליהו שהיתה מבוגרת ממנו וגרושה מבנו של רבי יהושע מבלז. היה זה אחרי שרבי אליהו בא בחלום אל בן אחיו ר' ישכר בריש, ובקשו שישיאנה לבנו ר' משה אע"פ שהיא חולנית וחלושה. ראו בכך מסירות נפש, כי כל ימיו היה לו צער ממצבה. ממנה נולדו לו בניו ר' אליהו ממלא מקומו בזידיטשוב הי"ד, ור' סנדר ליפא במונקטש. בתרנ"ב לערך נתקבל כאב"ד זידיטשוב על מקום אביו וזקנו, ונקלע בשל כך למחלוקת עזה עם גיסו ר' נפתלי ערליך שטען אף הוא לרבנות. לבסוף ניצח, משתמכו בו רבני דורו, רבי יצחק ליב סופר, ורבי יחזקאל משיניבה. פרטי הדברים מתוארים בספר הנדיר

עמק יהושפט שהדפיסו המשכילים נגדו. כשנת־עוררה נגדו מחלוקת בוורצקי, קבע את מושבו במונקטש. נודע כגאון בנגלה ובנסתר, פקח ומתמיד, צדיק בכל דרכיו ואוהב ישראל. העידו עליו שקרא גמרות בתוך שנתו, וכשהחזיקו גמרא פתוחה ראו שכיון מלה במלה. במיוחד גברו סבלותיו בשנות הזעם, ובעצמו נפצע והרגיש בבשרו את עינויי פראי האדם. ביום ג' סיון תש"ד יצא במשלוח השני לאושוויץ, ושם עלה על מוקדה הי"ד. תשובות אליו: אמרי יושר, ח"א, א, צט; הרי בשמים, תנינא, קלא—קלב בתרנ"ב ג; משנת אליעזר, תנינא, כב בשנת

עת"ר; שו"ת מהרש"ם, ח"ב, פג, ח"ג, לד, נח, ח"ז, פז בתרנ"ט—תרס"ב.

אהלי שם, 406; ראשי גולת אריאל, תז—תיד; הרב משה פערלשטיין, זכרונות המאור, ח"ב, תשא—תשג.

ר' מתתיהו ב"ר מנשה **איכנשטין**

מדזיקוב (תרמ"ו—תש"ל)

נולד בשנת תרמ"ו בדזיקוב לאביו הרב מנשה. נשא בתרס"ד את בינה בת הרב אברהם יעקב זילברשטיין אב"ד הולשיץ. היגר לארצות־הברית בתרפ"ד, ונקרא שם האדמו"ר מדזיקוב עד לפטירתו ביום ה' אלול תש"ל.

תולדות אנשי שם, 2.

ר' צבי הירש (ר' הרשלה) ב"ר יצחק איזיק **איכנשטין**

מזידיטשוב (תקכ"ג—תקצ"א)

בכור חמשת האחים במסל"ה בני רבי יצחק איזיק מכפר ספרין, פארם מורם ומדריכם. נולד בשנת תקכ"ג, והיה תלמידו של רבי יצחק חריף אב"ד סמבור הסמוכה. כמו"כ למד אצל ר' דוד יעקב אב"ד בוליחוב, נינו של ר' ישראל חריף הלפרין מזסלב (בשער דרכי ציון, בארטפעלד תרס"ט). מילדותו ניכרו בו כשרונותיו בחריפות ובבקיאות. נודע כעילוי מבריק, וכבר בבחרותו החליף שו"ת עם גאוני דורו. היה אומר פלפולים במשך שש שעות רצופות. כל ימיו היה שקדן ומתמיד, ומנעוריו למד כל שנה את הש"ס שבע פעמים: כל יום למד שבעה דפים, וחזר

עליהם שבע פעמים. כן כתב בהקדמת אמרי יוסף בשם המהרי"א, שהוסיף כי דודו בא מתורה לעבודה. חיבר אז ספר על סוגיות הש"ס והפוסקים ועל מסכת פסחים, ודן אותם אחר־כך בשריפה. כמו־כן עסק בספרי מחקר הנדסה ותכונה. את כל זאת הניח משנכנס בשנתו העשרים לפרדס הקבלה. נשא את רחל פרל בתו של בעל בית מזיגה בכפר רודא שבין זידיטשוב ורוזלא. נפטרה ביום כ"ג סיון תק"ץ, בשובה מגירושי בתה ריזל בסטרי. (י"א כי בזיווג שני נשא את פרל, והיה לה בן בשם ר' יוסף וולף).

חמיו היה יהודי תמים וירא שמים, החזיקו כמה שנים על שולחנו, ואף בנה לו מקוה טהרה ליד ביתו. כל שבוע הלך רצ"ה לרוזדול לעיין בספרים. חסיד אורח מתלמידי הבעש"ט שנזדמן לכפרו לימדו את תורת החסידות. בהשפעת אחיו ר' משה נסע אל החוזה מלובלין, ונעשה תלמידו המובהק. בדרך ראה בחלומו וסיפר לאחיו, שנשמתו היא שורש מנשמת רבי ישמעאל כהן גדול, והוא עדיין זוכר את כל העליות שהיו לו כמבואר בספר היכלות. המהרי"א מקומרנא בן אחיו כותב בספר החזיונות כתב־יד, שנשמת דודו משורש רבי חיים וויטאל, משורש הקרוב אל נשמת רבי עקיבא, מלבד מה שאח"כ נתעלה עוד כמה מדרגות. גם נשמת רבי לוי יצחק היא משורש רח"ו, ועל שרשים אלו וכיו"ב נמסר, שעבדו למלך עליון בהתלהבות, יחודים ומסירות נפש שלא היו בימי התנאים. אלו הם כמה מהשבחים ששיבח האר"י את נשמת רח"ו, בהפליגו ששרשו יקר מאד, כלול מהרבה נשמות צדיקים וחסידים, ובשורש זה תלויה הגאולה. עוד הוא כותב על דודו: בספר קדש קדשים של מורי ורבי אחי אבי רבי מובהק, שגדלני מנעורי על חיקו וסמך ידו עלי, ושמשתי לפניו מיום היותי בן שש שנים עד היותי בן עשרים ושש. קדושתו ומדרגתו מי ימלל מה שראו עיני ולא זר, כי קבלתי אותו לרבי מובהק, עד שהראה לי שיש לו מדרגות מרן האלקי הק' הריבש"ט, ושבחו מי ימלל וכו' (זהר חי, בראשית, ג:). ובמקום אחר: ופעם אחת בהיותי אצלו ממדינת פולין, האיר עלי והשפיע עלי כל כך הארה נפלאה והשגה עד שלא יכולתי לסבול, והוצרכתי לחזור אליו שיקח מעט ממני, לזה יקרא רבי כי נסמך ולקח מרבו, ורבו מרבו עד אליהו (שם, בראשית, רטו. ובמקומות נוספים בספריו).

כמו־כן נסע ללמוד מצדיקי הדור: רבי משה מפשוורסק, רבי משה ליב מסאסוב, רבי ישראל מקוזניץ, רמ"מ מרימנוב (משני אלו ומהחוזה נסמך), רבי ברוך ממזבוז', ראי"ה מאפטא ועוד. בידידות רבה היה עם רבי נפתלי מרופשיץ, ופעם החליפו ביקורים זה אצל זה. בשנת תקפ"א התעצם ר' נפתלי שרצ"ה יבריא ממחלתו, ובתקפ"ז כתב לבריאותו. אע"פ שהחל לנהוג אדמורו"ת בחיי רבותיו מסאסוב ומלובלין, ובשבועות תקע"א כבר ישבו לשולחנו חמש מאות חסידים, מ"מ רק אחרי פטירת ר' נפתלי נחשב מנהיג חסידי גליציה ונשיא ארץ ישראל במקומו. לנכדו של ר"נ מרופשיץ אמר שזקנך אורח רגיל אצלי. כששמע פעם ר' נפתלי תפילת מנחה שלו, אמר שמימות הנועם אלימלך לא שמע תפילה קדושה כזו. לרוב היה רצ"ה עובר בעצמו לפני התיבה, ופעמים שהיה משתהה שעות ממושכות בשמונה עשרה. בן אחיו כתב על תפילתו: ואני זכיתי לראות את פני מורי דודי במנחה של ר"ה, שהיו פניו מבהיק ומאיר כעין קשת של מעלה, עד שנפלתי לאחורי מאימה ופחד (זהר חי, פקודי, רסה:). כמו שעיני ראו ולא זר את פני מורי דודי רבנו צבי, שפניו היו מלהטות כאור השמש בצהרים, והיה מכהה גלגל חמה. זאת זכיתי לראות פעם אחת (נתיב מצותיך, שביל אמונה א, אות ח). זהר כזה ממש זכיתי לראות אצל מורי בר"ה שחל בשבת... ומפני שתפלת מנחה שלו היתה תמיד אש שורף שלהבת יה... ראיתי על פניו זיו וזהר השכינה כמראה הקשת של מעלה בגוונין נהירין, ונפל עלי פחד ורעדה, והחזיקו בי בני אדם שלא אפול... וגם בעת פטירתו ראיתי זיו וזהר כזה עליו, ובזה זכיתי להשגת תורה (שם, שביל היחוד ד, אות ד).

בפגישותיו עם גאוני דורו הצדיק את נסיעותיו ללובלין, והתווכח עם הגאונים מח"ס קצות

החושן, חוות דעת והישועות יעקב. המהר"ם א"ש כתב עליו: הגאון איש אלקים מו"ה צבי... ומי בדורנו זה אשר ישאהו לבו לדמות א"ע להרב הגאון רצ"ה (שו"ת אמרי אש, או"ח, יט). השו"מ מביא ממנו ד"ת בנגלה (דברי שאול, ויגש), והוא מה שאמר בחלום הלילה לה„בית יוסף".

את כל מעיניו הקדיש לתורת הקבלה, והיה מיחד יחודים בכל תנועה ודיבור שלו. רוב ימיו ולילותיו הגה בספר הזוהר בעיון, ועל כן אמרו צדיקי דורו שזהר בר"ת: רבי הירש זידיטשובר. כן אמרו שנשמתו היא ניצוץ מנשמת הינוקא שבזוהר, ועפ"ז הסבירו את מנהגו לפרר בסעודותיו פרורי פת. התעמק בכתבי האר"י, ופירש לפיהם את הזוהר. עשה רבות להפצת הקבלה ברבים. יסד בעירו בית מדרש מיוחד לקבלה, ובו היו ספרים שונים במקצוע זה. דרש ברבים בחכמת הנסתר, שלח לצדיקי דורו את חידושיו על הזוהר, עודד את הלימוד בו, וניסה לזרז הדפסת מהדורה חדשה. משום כך חלקו עליו רבי אורי מסטרליסק וראי"ה מאפטא, שלא הצדיקו עיסוק המוני בחכמת הנסתר. למעשה ההמון לא התרומם לכך, אלא רק הצדיקים ותלמידים יחידי סגולה. למד בקדושה ובטהרה, ובלילות שבר את קרח הנהר, וישב ללמוד טובל בכפור ליד נר דלוק. המהרי"א מזידיטשוב סיפר למהר"י מבלז, שכן גמר את כל ספר פרי עץ חיים. תלמידיו סיפרו, שהאר"י בא ללמוד עמו בלילות.

כל ימיו התפרנס בעניות ובדחקות רבה. כל מה שהיה לו פיזר לעניים, ולא לנה פרוטה בכיסו. השיא בחייו ארבעים זוגות יתומים, ומנהג זה היה לו כשהשיא אחד מצאצאיו. נתפרסם כאיש קדוש, והמונים נהרו אליו להיושע. פעילותו היתה לצנינים בעיני המשכילים שהרבו להלשין עליו לשלטונות. ערך מסעות בגליציה ובהונגריה לעודד את חסידיו, וכמה פעמים נאסר וגורש מתחומי הערים שביקר בהן.

בשנת תקפ"א חלה מאד, ואחיו ר' ליפא נתן לו עשר שנים מחייו. קרא לר"ש מבלז ולרצ"ה מרימנוב למסור להם סתרי תורה, ולא איסתייעא מילתא. בשנים תק"ץ–תקצ"א השתוללה מגיפת חלירע שהפילה חללים רבים. אז מסר את נפשו, נחלה ביום השבת ז' תמוז, וביום י"א תמוז תקצ"א נפטר, ותיעצר המגיפה. בן אחיו המהרי"א מזידיטשוב מתאר את פטירתו: ובעש"ק שנת „כימי צאתך" סיים חיבורו בשלשה קדושות, ובשבת נחלה ונגנז בליל רביעי י"א תמוז. ועמדתי אצלו בעת ההיא ואמרתי כמה תשבחות, והיה מלהיט ומאיר וכל הבית היה מלא אור ונשמות, וברעו עילאה אסתלק לרעו דלעילא קדוש קדוש קדוש. התכנסות המונית היתה שם כל שנה ביום פטירתו, והצדיקים היו עורכים סעודה גדולה. רבי מאיר מפרימישלן הודיע מה שהכריזו בשמים, שיותר לא ירדו שם גשמים בי"א תמוז כדי שלא להפריע למתכנסים. תושבי זידיטשוב מספרים שאכן כך היה עד לשואה. רבי יחזקאל משיניבה אמר, שההתעוררות שם היא כמו זו של ל"ג בעומר במירון.

ילדיו: א. ר' יחיאל מיכל בנו יחידו נקטף על פניו, ואת בתו היחידה פריידה נשא ר' יוסף הכהן רפפורט מסקולה, שהוציא לאור את הספר תפלה למשה ואת ספרי רצ"ה; החוזה היה השדכן של שתי הבנות הגדולות שהיו תאומות: ב. שרה אשת תלמידו בן אחיו רבי יהודה צבי מרוזדול; ג. חיה אשת רבי יעקב נפתלי הירצל לאבין; ד. רייזל אשת רבי משה חיים טויב בנו של רבי יצחק אייזיק מקאלוב. אחרי גירושיהם בסיון תק"ץ בסטרי אצל החוו"ד, נישאה בשנית להרב יוסף רוטנברג אב"ד קוזובה, ובשלישית לרבי דב ברצי שפירא אב"ד טלוסט. נפטרה ביום ז' כסלו תרכ"ג; ה. רבקה אשת רבי יהודה ליבוש ערליך מרוזדול.

על תלמידיו נמנו ארבעת אחיו ובניהם, ארבעת חתניו, רצ"א מדינוב, ר"ש מירוסלב, ר"ש מקמינקא, ר"ח מצאנז, ר' אברהם מנרול, ר' אפרים אלישע אב"ד טשרנוביץ, ר' גרשון טייכר אב"ד אולינוב, המקובלים ר' מרדכי לטנר ור' ישראל דב מדרוהוביטש, ר' יהודה יצחק מוויברנובקה, ר' דוד זלטס מבוליחוב, ר' שלמה מדולינה והמלבי"ם שלמד אצלו קבלה. בן אחיו רבי יצחק

איזיק מזידיטשוב היה מחשיבו כאחד מהתנאים, וסיפר עליו שדחה את המגיד של הבית יוסף מללמדו. לא אמר תורה מבלי להזכיר דבר ממנו, ובחיבוריו מסיים את כל הציטוטים: עד כאן דברי רבנו קדש קדשים! הרבי משינאווא דיבר ממנו כמעט בכל יום (יפרח בימיו צדיק, קב, מפי רבי יצחק אייזיק אייכנשטיין האדמו"ר מקיווישד—ניו־יורק בשם אביו).

ספריו של רצ"ה הועתקו וסודרו ע"י חתנו רבי יהודה צבי, ויצאו לאור ע"י חתן בנו. כתב בסדר הדורות החדש, כי שום פירוש בזוה"ק לא כתב עד שחזר עליו ק"א פעמים, ואין גם אחד מחידושיו שלא נכתב במסירות נפש כמו ביחוד קריאת שמע. ספרו הראשון נדפס בלמברג תקצ"ב, אף כי בשער נדפס תקס"ד מחמת הצנזורה: ספר **סור מרע ועשה טוב** והוא **הקדמה ודרך לעץ החיים** של רח"ו, ומגמתו לעודד את העיסוק בקבלה. היו למו"ל הסכמות אבל לא הדפיסם, גם לא במהדורה נוספת שנדפסה ללא ציון המו"ל העיר והשנה. הספר נדפס בצורה מורחבת בלבוב תר"י, ע"י ר' משה איסר ב"ר אברהם אבלי שקנה את הזכות מהמו"ל הראשון. הוא קבל מרבי שמואל שפירא את חידושי והוספות אביו הבני"ש לספחם כאן, ממה שרשם כשקיבל את הקונטרס של המהדורה הראשונה. וכך כותב רצ"א בפתח דבריו: ומעט הייתי מתלונן בצל קורתו, ומצאתי ראיתי אשר לב הרב מבעית בחכמה הקדושה היא חכמת הקבלה, וכמעט לא ראיתי ולא שמעתי בדורנו דוגמתו מי אשר העמיק בחכמה הנפלאה כמוהו, ומיום עמדי על דעתי הייתי משתוקק מאד לחכמה הלזו... והנה כעת זכיתי לקבל פני אפי רברבי הרב החסיד המקובל הנ"ל, וראיתיו מלא וגדוש בקדושת החכמה המפוארה הלזו, וכבר היה לי פתחון פה לפניו בעניני החכמה וכו', ודבריו דברי אלקים חיים כזקוקין דנורא ובעורין דאשא

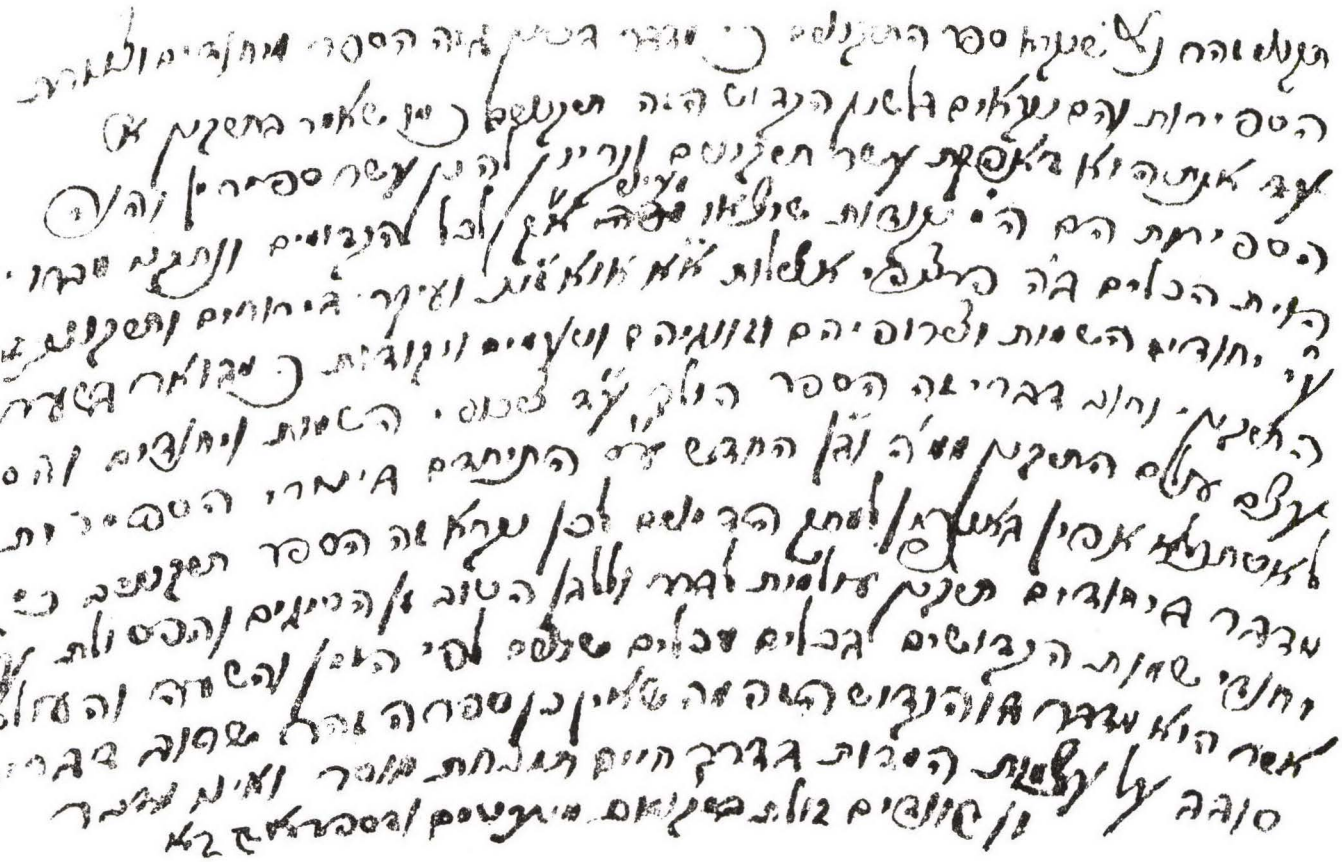

להלהיב הלבבות לחכמת האמת, וכמה הלכתא גבירתא איכא למשמע מדבריו הטהורים. בראשי הדפים של סוף הספר נרשם: כתב יושר דברי אמת. מאז הוא חזר ונדפס פעמים רבות, ותמיד עם הוספות מהרצ"א.

פרי קדש הלולים והוא הקדמה לפרי עץ החיים של רח"ו, ובו ביאורים על דברי האריז"ל בדרך החסידות וכמה דרושים, ובסופו מכתב מהמחבר לחתנו. בשער נכתב למברג תקס"ב, ולמעשה נדפס בתקצ"ג. בהקדמת המו"ל הוא מזכיר את חיבוריו הגדולים של המחבר על התורה ועל הזוהר. מהדורה חוזרת הדפיס המו"ל בלבוב תרכ"ה, עם הסכמות מתקצ"ה: הרב ישעיה שור (אשר כבר נודע תפארת גדולתו גודל רוחב בינתו בעסקו בחכמת התורה, רוח ד' דיבר בו לבאר כל מצפונה בעומק העיון); רבי יצחק ב"ר אהרן אריה מפרימישלן חוב"ק קליש; ר' עזריאל גרין אב"ד מונקטש (כל אשר נגעה יראת ד' בלבבו... וליקח ספר הביאור על הזה"ק, ויהיה בביתו לשמירה מכל רע כאשר שמעתי מפיו הקדוש); ר' יהודה יצחק מבאר־ניפקע (במקום גדולתו ענותנותו, והשגיח עלי תמיד בעינא פקיחא, ומשאול הוציא את נפשי); רבי אברהם ב"ר יעקב אב"ד נאראל (וכן שמעתי מן כבוד אדמו"ר הקדוש מ' אברהם יהושיע העשיל זצלה"ה, שראה אצל אדמו"ר המחבר איזה קונטרסים שהשיג האמת, ועוד שאר שבחים גדולים); ר' יוסף הלוי רוטנברג מקוזובה חתן המחבר; ר' סנדר ליפא במהרי"א מזידיטשוב (מבטיח אמו"ר שליט"א שכל מי שיפזר ע"ז מהונו להרבות במחירו, ע"ז נאמר יש מפזר ונוסף עוד). מהדורה חדשה נדפסה בארשיווע תרפ"ח, ע"י ר' ישראל מנחם בר"ח ערליך נכד המחבר שגר בסעליש. הוא הדפיס הסכמות ישנות מר' משה מסמבור, רי"צ מרוזדול, רצ"א מדינוב ומהרי"א מזידיטשוב, והסכמה חדשה מרבי שמואל ענגיל.

בית ישראל דרושים עה"ת בדרך החסידות, לבוב תקצ"ד. בראש הספר מבקש המו"ל מכל מי שהמחבר מסר לו כתבים להעתיקם שישיבם אליו. הבקשה הועילה במקצת, שכן במהדורת לבוב תרכ"ה הוא הוסיף לה עשרים דפים. בהקדמתו הוא מספר שהמהרי"א עודד את ההדפסה, ומסר את הכתבים לר' שמואל צבי וייס להעתיקם. המסכימים: השואל ומשיב (ואם כי בסודם לא באה נפשי, ולא זכיתי לדברים הנאמרים בלחישה בסתרי תורה הקדושה, בכ"ז לאשר הרב נ"י אמר כי היה דעת הרב הקדוש נוטה לבלתי הדפיס ספרים בלי הסכמות, ע"כ אמרתי להעיד בקוטני בחכמה זו מה שראיתי בגדולתו, וכבר שבחוהו רבנן לדצבי, והוא היה שר בית הזהר, ובכל חדריו נאמן הוא, ופתח מנעוליו וחדריו וגנזכיו. הוא מצטרף לבקשה להחזיר את כתבי המחבר למו"ל, ומצרף חידושים והערות לספר מטפחת ספרים של דו"ז היעב"ץ); מהרי"א מזידיטשוב (ע"כ בודאי זכות דודי רבינו הקדוש יעמוד לעולם בזה ובבא למי שיקנה הספר מחדש); רי"צ מרודזול; רצ"ה מרימנוב; ר"מ מפרימישלן; מחותנו ר"ח מקוסוב (ותורת אמת היתה בפיהו אשר כל רואיהם מעידין על זה וכו' אף שאין לי עסק בנסתרות); רא"ל הורביץ מסטניסלב. מהדורת צילום של שנה זו יצאה בניו־יורק תשכ"ט ע"י ר' יצחק איזיק מנחם איכנשטין נכד אחי המחבר עם הקדמתו. ר' יחיאל קערפעל מניו־יארק נכד המחבר הדפיס בישראל בתשכ"ט את שלושת הספרים בסידור חדש, עם הגהותיו והרבה מכתבים בסוף. סור מרע, בית ישראל לפי סדר פרשיות השבוע, ודרושי התפילין והמועדים שהיו עד עתה בפרי קודש הלולים, פרי קודש הלולים בו שובצו במקומם כל ההשמטות וההגהות שכתב על גליון ספר פרי עץ חיים.

עטרת צבי ספרו העיקרי שעל שמו נקרא, והוא פירוש על הזוה"ק ע"ד האריז"ל והקדמות הבעש"ט. נדפס בלבוב תקצ"ד בשני חלקים, עם הקדמת המו"ל. ח"א על בראשית, ובסופו הסכמת אחיו ר' משה. ח"ב על שמות—דברים, בתרומת ר' שלמה אהרן ב"ר מתתיהו. המס־כימים: הישועות יעקב (ואנכי שמעתי אמריו כי נעמו אמרי תורתו, על אדני עבודת הקודש הטבעו. והמחבר הזה הוא חכם גדול בחכמת הקבלה כידוע, ומפורסם שמו בכל העולם);

מחותנו רא"מ טויבש מיאס (ורוח אלקים דבר בו, וכבר נודע בין החיים תוקף קדושתו ופרישתו, ומילין דמטמרין אתגליין ליה); הישמח משה (שהיה מקובל גדול מאד כידוע... ידעתי נאמנה שהיה מלא וגדוש ומלא בחכמה ובינה ודעת בחכמה זו עד להפליא, ועם קדושים נאמן... שאולי הוא מהשלמת התגלות חבורו דהזהר הקדוש! שעל ידו ייתי פורקנא דישראל); מחותנו רצ"א מדינוב (וידוע לכל אשר עם גודל קדושתו ופרישתו וחסידתו, זכה שנפתחו לו שערי חכמה ובינה, והיה יחיד בדורו בחכמת האמת, ואת מקורה הערה לפרשה לתכליתה על סדר העבודה, וכמה פעמים כשהיה הדיבור של חיבה מצוי בינינו בהיותי מסתופף בצילו צל הקודש, פלפלתי עמו בחכמה, וראיתי אשר מן השמים זכה לזה). בהקדמת ח"ג הסכמת רי"צ מרוזלא. המהרי"א מקומרנא כתב (בזהר חי, בשלח, עח:) שאת העטרת צבי כתב המחבר בזקנותו, ושילב בו בסימון נ"ב את הגהותיו לזוהר מימי חרפו, וכן קונטרסים נוספים שהיו לו: קונטרס השמים מספרים, קונ' אשירה נא לידידי, קונ' השמות ועוד, ובהגיעו לאמצע פרשת בשלח נפטר. מהדורה חדשה עם הוספות נדפסה בלבוב תרל"א עם הקדמת המהדיר, והסכמות ר' סנדר ליפא בשם אביו (עם הוספת האב), היש"מ, הבני"ש, רי"צ מסטרטין, רא"ד מבוצץ ומהר"ם א"ש. ח"ב נדפס בתרל"ב עם הסכמה נוספת מהמהרי"א (וכאשר שמעתי מפיו הקדוש שהוא מתלמידי רבי שמעון בר יוחאי), ורשימת המנויים. מהדורה זו צולמה בניו־יורק תש"ך ע"י נכדו ר' נפתלי צבי לאבין מירושלים עם הקדמתו. בשער כתוב שנוספו כאן הגהות על הזוה"ק וספר זוהר הרקיע לרח"ו וקונטרס השמות. בסוף ח"ב מדף (סט) פקסימילים של כתב המחבר בשולי ספר הזוה"ק, עם הוספות והגהות לפי כתב ידו.

קונטרס השמות הוא באור ארוך על מאמרי הזוה"ק בריש פרשת ויקרא עד דף יא, והשמטות נוספות שלא נכללו בעטרת צבי רק במהדורות הבאות במקומו. בשער כתוב שנדפס בלבוב בתחילת תר"ט, אך למעשה נמשכה ההדפסה עד תרט"ז. המהדיר כותב בהקדמתו שקיבל את כתב היד מרש"צ וייס ממונקטש. בסוף הספר מכתבי המחבר לאחיו ר' משה ולר' שמחה אב"ד בוברקא. דפוס צילום נכלל בעטרת צבי מהדורת ניו־יורק תש"ך. מהרי"א מקומרנא מספר בזהר חי, שאת הספר נתן המחבר בזמן מחלתו לאנשים שנסעו לא"י, בקשם שיניחוהו על קבר הרשב"י, ויכתבו אליו מה עלה לו. הם כתבו שמיד כשהניחוהו נעלם. בנוסח אחר מובא בספר עטרת זקנים, שרצ"ה חתם: אבקש לגלות לי אם כיוונתי לאמיתות כוונתו הק', תלמידך צבי הירש מזידיטשוב. כשראה זאת המהרי"א ביקש מאנשי א"י שיכתבו לו מה עלה לכתבים, והם השיבו לו שמיד כשהניחו את הכתבים — נעלמו מעיניהם.

הגהות על פרי עץ חיים נדפסו במונקטש לפני תרפ"ח.

צבי לצדיק הגהותיו לתיקוני זוהר. שם הספר ניתן ע"י רבי אליעזר צבי מקומרנא בהסכמתו משנת תר"ן, שכן כך רצה אביו לקרוא לעטרת צבי, וכך הוא מצטטו בכתביו. יצא לאור ע"י ריא"ז מרגליות בירושלים תשי"ט, עם הקדמה ארוכה ממנו לתולדות המחבר ושבחיו, ובסופה פקסימיל כת"י המחבר (וגם בעמ' צה). גלגולי הספר כך הם: ר' נפתלי נכד המחבר קנה את הזכויות מהמוציא־לאור ר' יוסף רפפורט, ובשנים תר"ן—תרנ"ג קיבץ הסכמות רבות: מהשיניבר (וכתבי קודש אלו א"צ הסכמה כי המפורסם א"צ ראיה) ובניו ר' משה ור' מנחם מנדל; רחי"ל ט"ב מסיגט; ר' משה פנט מדעש; ר' יעקב מהרימלוב; ר' יוסף מאיר מספינקא ור' יחיאל מיכל הגר מסטרוזיניץ (עם פקסימילים); ר' אברהם יעקב, חתניו ר' יצחק מרדכי, ור' שלום יוסף מסדיגורה; ר' ברוך מויזניצא ובניו ר' ישראל ור' חיים; רא"צ מקומרנא; רמ"מ במהרי"א מזידיטשוב. הספר עבר בירושה להרב יעקב יצחק ויסבלום מחיפה, וניתן לריא"ז מרגליות שסידרו במירון, והדפיס בראשו מכתב מרבי יואל טייטלבוים שאינו צריך עוד הסכמות מצדיקי זמננו. המהדיר מעיד שבספר זה למד המחבר בתוך הנהר, ועדיין ניכרים בו סימני

המים. חלק מההגהות הדפיס ר' משה ברגר בסוף זכות ישראל.

לרגל שנת המאה להסתלקותו יצא לאור בוינא בתרצ"א ע"י נכדו ר' ליבל טויבש ספר תולדו־תיו צבי לצדיק מאת ר' מיכאל הכהן בראוער מירושלים. צולם מחדש בירושלים תשי"ט ותשל"ב, ועם פאר יצחק בניו־יורק תשל"ו. ר' נפתלי הרץ מנדלוביץ הדפיס בירושלים תשל"ו **יפרח בימיו צדיק** הכולל תורות, אימרות וסיפו־רים ממנו, עם הסכמת בד"צ העדה החרדית. בסופו מכתביו: שנים לר"נ מרופשיץ, אחד לר' מאיר שו"ב וורצקי, ואחד לחתנו ר"צ מרוזדול.

עשר קדושות, 13—47, עם י"ב מכתביו אל צדיקי דורו, ותנינא, יג:—כו: דור דעה, צדיקים, רעא—רעה; שושלת הקודש, ז—כג; רח"י ברל, ר"א מקומרנא, 31—38.

ר' **שלמה** ב"ר ישכר דב בריש **איכנשטין**

מסכודניציה וישליסק (תר"ן*—תש"ג*)

בנו של רבי ישכר דב בריש אב"ד חודרוב. נשא בתרע"א את עטל בת הרב שמואל הורביץ אב"ד דמביץ. באותה שנה השיב לו בשו"ת מהר"ש, ח"ז, ד. נתקבל כאב"ד סכודניצה על מקום דודו רבי משה, ונסע מכאן בתרפ"ח לועידת הרבנים בלמברג. עבר לרבנות שדליסק שבפולין בתרצ"ו לערך. נספה בשואה הי"ד.

ספר דמביץ, 186.

ר' **שלמה יעקב** ב"ר יצחק איזיק **איכנשטין**

מסטרי (תק"ץ*—תרמ"ו)

בנו השני של רבי יצחק איזיק מזידיטשוב. חתנו של רבי יוסף רוטנברג מקוזובה, ובזיווג שני נשא את חיה בתו של רבי אברהם הורביץ משנדישוב. בקיץ תרמ"ד עבר לגור בסטרי, ושם נפטר ונטמן ביום כ"ו כסלו תרמ"ו, והניח יתומים קטנים. מזיווגו הראשון: ר' אלתר מיריטשוב, ור' ישכר בריש שאף הוא היה חתנו של ר"א הורביץ משנדישוב, ואביהם של ר' שמואל מלימנוב ושל ר' גדליה שליט"א מפתח־תקוה. מזיווגו השני: רבי יצחק איזיק מנחם מפודהייץ; רבי אליהו מזקופנה; רבי זאב וולף מישיניצה; ר' אלכסנדר סנדר ליפא סוחר בישיניצה חתנו

של ר' יצחק משה פרנס נכדו של רבי שמעון מירוסלב, ואביו של ר' שלמה יעקב ממינכן—בית־וגן; אשת רבי נפתלי ערליך בזיווגו השני; אשת רבי יצחק אליעזר אונגר האדמו"ר מדומ־ברובה, והאמא האלמנה נישאה לאביו רבי משה מדומברובה.

ר' **שלמה יעקב זידא** ב"ר יצחק איזיק **מנחם איכנשטין**

מפודהייץ (תרנ"ט—תשכ"ד)

נולד בבורשטיין בשנת תרנ"ט לאביו רבי יצחק איזיק מנחם מפודהייץ. נתגדל ונתחנך ע"י זקנו רבי נחום ברנדוין מבורשטין שחיבבו מאד, והניח לו את התפילין בפעם הראשונה. ספג מתורתו ומיראתו, וקיבל ממנו את כח התפילה בדרך בית סטרטין. כשהדפיס בתשי"ח את הספר דגל מחנה יהודה כתב: הוספתי איזה הוספות שמצאתי לנכון לכבוד אא"ז הה"ק מהר"ן מבורשטין זללה"ה אשר על ברכיו גדלתי, ותואר

פני קדשו לנגדי בכל עת ובכל זמן. אחרי מלחמת העולם הראשונה נעשה עמוד התווך של מוסדות התורה והיהדות בפודהייץ. רוחות חדשות נשבו

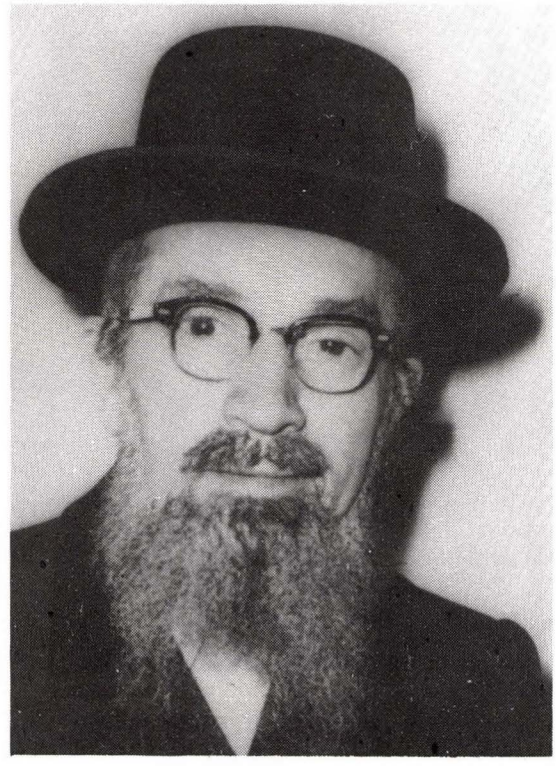

בעיר, והנוער נסחף אחריהם. במסירות נפש יסד וניהל תלמוד תורה לבנים, בית ספר לבנות, וכולל אברכים. פעם אף התנכלו להזיק לו, ושבועיים לא היה יכול לצאת מביתו. בשנת תרפ"ד נתמנה כסגן הראב"ד ואח"כ כראב"ד, עד שנת תרצ"ו בה היגר לארה"ב. היה מחשובי אגודת הרבנים והסתדרות האדמורי"ם, ופעל רבות בעניני הצלה. כהן כאדמו"ר מבורשטין בבית־הכנסת שלו משאת בנימין אנשי פודהייץ.

נודע כגדול בתורה ובחסידות, בעל תפילה נעים בנוסח בית אבותיו זידיטשוב וסטרטין, חביב על הבריות ומקבל כל אדם בסבר פנים יפות. בשנת תשי"ח חלה במחלה אנושה, וסבל יסורים נוראים באהבה. בתשכ"ג ההדיר ספר עשר קדושות, ורמז בו כי זמנו קרב. כתב צוואה לבניו, שילכו בדרכי אבות הן בהתנהגות והן בעניני לבוש מבלי לנטות ימין או שמאל. הורה שלא יספידוהו, ורק גיסו הרב אשר יונה ויינברגר ימנה בקצרה שבחיו, שכיבד אב ואם בחייהם ובמותם, נתן צדקה יותר מכוחו, ועזר לכל אדם שבקש ממנו טובה או עזרה. נפטר בשם טוב ביום א' ט' חשון תשכ"ד. הניח ספר שמע יעקב עה"ת, ובו ליקוטים מחידושיו וממה ששמע מאבותיו ומרבותיו.

בגיל תשע ארס את חנה בת דודו הרב טוביה הורביץ אב"ד שנדישוב, ובגלל המלחמה לא נשאה עד תר"ף. נספתה בשואה עם ארבעת בניהם וארבעת בנותיהם הי"ד. בזוו"ש נשא את רייזל בת רבי אלעזר ויינברגר מחוסט שהיתה

אב"ד גאלאנטא (משמאל) בשמחת נישואין

בעלת יחוס גדול. להם נולדו: א. ר' יצחק איזיק מנחם, אותו ציוה למלא את מקומו כאדמו"ר מבורשטין, והבטיחו שיהא פועל ישועות לכל התומכים אותו בכבוד. נשא את אסתר מרים בת ר' שמואל בוקסבוים ב"ר יהושע הי"ד אב"ד גאלאנטא, ובתשל"ג קבלוהו תלמידי חו"ז למלא את מקום רבם הגדול; ב. ר' דוד רב דקהל בית יעקב דבורשטין. נשא את חיה שרה בת רבי משה אליקים בריעה כהנא האדמו"ר מספינקא בבני־ברק. שניהם ההדירו בברוקלין תש"ל את הספרים אמרי טוב, ופרי חיים על אבות.

זכרונות המאור, ח"ב, תסט—תע.

אינהורן

ר' אפרים צבי אינהורן

מקראקא (תרט"ו—תר"ס)

נולד בשנת תרט"ו בבריגל. למד בקראקא, ונשא שם את בתו של ר' זליג ריטרמן. נחשב מגדולי התורה בדור, חריף ועמקן גדול. נתקבל כרב באמסטוב שבפולין הרוסית, ותלמידים רבים נהרו לישיבה שייסד שם, ביניהם הרבי מרדומסק ורבים מגליציה. כשחלה נסע לקראקא לדרוש ברופאים, ונפטר בה ביום כ"ה תמוז תר"ס. הספידוהו בנו ר' דובריש, הדיין הרב יוסף יהודה צוקר, הרב חיים אריה ליב הורביץ, ר' מרדכי הכהן טרלר, והדיין הרב פנחס דמביצר. כולם קראו לקהילתו למנות במקומו את בנו.

פלוני, המגיד, ט, תר"ס, 353.

אינלגיר

ר' מרדכי אינלגיר

נכדו של הרב מבלשביץ. כהן כאב"ד קוזלוב. תשובה אליו בשו"ת מהרש"ם, ח"ה, עא. אולי הוא הגביר מטרנופול, תלמידו של ה„כוכב מיעקב".

איסרלש

יחוס המשפחה מגיע לרמ"א.

ר' אברהם אבא איסרלש

מצישינוב וזבורוב (תקס"א—תרמ"א)

נולד בשנת תקס"א, והיה מחשובי הרבנים בזמנו. כהן כרבה של ציעשינוב, ומתרי"ב אב"ד זבורוב. איש אמת שונא בצע, לא חת מפני איש ולכן רבו רודפיו. נפטר ביום ט"ו תשרי תרמ"א. בהלויתו שהתקיימה למחרת הספידוהו בנו ר' ישראל, חתנו ר' אירי' קויפמן, והדיין ר' אלעזר שצברג חתן בנו.

תשובות אליו: בית יצחק, יו"ד, ח"א, כט—ל; חסד לאברהם, קמא, יו"ד, כו, חו"מ, מה, תנינא, יו"ד, נא בשנים תרי"ב—תרי"ז; שואל ומשיב, קמא, ח"ב, קנז, תנינא, ח"ב, עז, תליתאה, ח"א, רסח, רביעאה, ח"ג, יב בתרט"ז—תרי"ז.

יהודה לאבינער, העברי, יז, עמ' כו.

ר' אברהם יעקב ברמ"א איסרלש

מטורקה (ת"ר•—תרס"ו•)

אביו רמ"א היה אב"ד סקאלי (שה"ג השלישי כת"י). כהן כאב"ד טורקא עד פטירתו בשנת

תרס"ו לערך. המשיך שם כדומ"ץ חתנו הרב יהודה רוזנהק. מכתבו נדפס בדובב שפתי ישנים, ח"ג, מה—נ.

תשובות אליו: ביה יצחק, או"ח, קח, יו"ד, ח"ב, קס—קסא, חו"מ, נו בשנים תרל"ד—תרל"ה; דב"ח; הרי בשמים, תליתאה, נג, קי, קנג בתרס"ב—תרס"ג; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, כט, קיג, ח"ב, לז, צא, קא, קיא, קלח בתרל"ה—תרל"ט; שו"ת מהר"ץ חיות; שו"ת מהרש"ם, ח"א, פח, ח"ב, פב, ח"ז, קלא בתרנ"ט; שו"ת רמ"ץ, ח"א, יו"ד, כח—כט, עה, ח"ב, אה"ע, כה—כו, חזקות, ח, יח בתרכ"ה—תרל"א.

ספר טורקה, 90.

ר' זכריה מנדל איסרלש

בשנת ת"ר השיב לו בחסד לאברהם, קמא, יו"ד, מה.

ר' ישראל ב"ר אברהם אבא איסרלש

בנו של ר' אברהם אבא. מלמדני העיר כבן דודו ר' חיים איסרלש (ספר זבורוב, 192). תשובה אליו: לבושי מכלול, י, בתרס"ג.

איצינגר

ר' חיים שמואל איצינגר

נולד בשנת תרי"ג בדמביץ לאביו שהיה סופר סת"ם. נודע כעילוי פיקח וחביב, והרבה מקנתו בש"ס ופוסקים. שנים לפני מלחמת העולם הראשונה עקר לבייטש, ותפס בה עמדה חשובה כראש תלמידי החכמים שבעיר. בידידות אמיצה היה עם הרב מרדכי וגשל, וכמוהו שימש כמוהל, וכדיין בעת היעדרו של הרב. התמצא גם במילי דעלמא, ובהיותו יודע חשבונות והנהלת פנקסים, נתקבל לחברה מסחרית אותה הצעיד לפריחה ושגשוג. בשנות המלחמה ירדו העסקים לטמיון, ואחריה פתח לו בנק, ושימש נציג הג'וינט במקום. אחיו הצעיר ר' ישעיה ליב הרביץ תורה ברבים, וחתנו הוא ר' יוסף מנדל שילאי הי"ד.

בשנות הזעם היה הקרבן הראשון של העיר, כאשר נאצי פרץ לביתו בשעת שינת שבת אחה"צ בשק"פ ויחי י"ד טבת תש"ב, ירה בו והרגו. בין הנספים ממשפחתו נכדו הסופר שמואל אלטר שנור הי"ד. עמו הובלה גם אשתו מורת „בית יעקב" זלטה גבהרד ששרדה והשתקעה בקרית אתא.

ספר בייטש, 15—16 (קינה על הריגתו), 199—201, 239, 241—243.

ר' מנחם מנדל איצינגר

אב"ד פריסטיק. מהר"ש ענגיל השיב לו בשנים תרס"ב—תר"ע בשו"ת מהר"ש, ח"ג, צב, ח"ד, נב.

אירום

ר' ישראל אירום

מקלוריה (ת"ר•—תרפ"ה)

בא בתרכ"ט מטרנוב לכהן כדיין בקלוריה. היה ת"ח וירא שמים גדול, והעמיד תלמידים רבים. נפטר בשנת תרפ"ה, ונטמן בודוביצה.

ספר ודוביצה, 332.

ר' אלתר לוי ור' נפתלי צבי אירום (בשמאל) מטרנוב

אלברג

ר' אברהם נתן ב"ר יחיאל איכל **אלברג**
מסאנוק (תרכ"ח־ת"ש)

נולד לאביו הרב יחיאל איכל ראב"ד זגירז',

ולאמו דבורה בת ר' ראובן יצחק שנתאלמנה שם מבעלה הרב הקודם, ונותרה עם שני ילדים קטנים. היה מיוחס גדול, נמוך קומה, ועילוי מילדותו. נשא את חוה בתו של הרב צבי יחזקאל מיכלזון. חמיו סידר לו רבנות קטנה בבלאשקי, אבל הוא סרב ועסק במסחר. בתרס"ג נתמנה כראב"ד זגירז'. היה חריף עצום, ועמד בקשרי שו"ת עם גאוני דורו. השתתף בכתבי העת התו־רניים כגון תל תלפיות, וחיבר כמה ספרים. בסוף תרפ"ה נתקבל כאב"ד סאנוק. היה רועה נאמן לעדתו, עורר הדרת כבוד אפילו בין הנכרים, וקרב גם את הצעירים שנתפסו לציונות. בשנותיו האחרונות עסק בלימוד קבלה. בפרוץ המלחמה סייע לפליטים הבורחים דרך עיירתו. כשהנאצים שרפו את בית הכנסת, פסק ליהודים שלא יסכנו את עצמם להציל את ספרי התורה. כשהיהודים גורשו בחודש תשרי ת"ש אל מעבר לנהר סאן, הורה ללבוש בגדים טובים, ולקחת רק צרורות

קטנים. בעודם בדרך השיגום רוכבי אופנוע גרמניים, שציוו עליו להתעטף בטלית ותפילין ולרוץ. הוא עמד על עמדו כשבזרועו ס"ת קטן, שפתיו רוחשות וידוי, ובטרם הונחתה קת הרובה על ראשו צנח ומת. הובל בעגלה לעיירה מעבר לסאן, ושם נטמן הי"ד. בניו: **טביל שעלה** לארץ; הסופר יהודה. בין התשובות אליו: ממעיני הישועה, מה בתרפ"ז; שו"ת מהרש"ם, ח"ג, כז.

בתרס"ד ההדיר בפיעטרקוב את הספר **צבי** לצדיק, חידושים ודרשות מרבי צבי הירש לוין חו"ז, וקיבל הסכמות מרמ"י מאוסטרובצה ומה־מהרש"ם. בכתובים היה לו ספר עוללות **צבי** לפלפל בדברי המחבר. כמו כן כתב **את הספרים** פני הבית, אבני זכרון, בית אברהם ועוד. ספרו ברית אברהם הובא לדפוס. בתרפ"ד הדפיס בבילגורייא את הספר **בית נאמן**, הכולל שו"ת ודרושים. המסכימים: רמ"י מאוסטרובצה; ר"מ אריק; ר"ח ברלין; ר' יעקב **שור מקיטוב**; המהרש"ם (כנ"ל); ר' אליעזר דייטש, חמיו. בהקדמות לספריו הוא מוסר את יחוס הוריו שהגיע למהרש"א ומהרש"ל, ט"ז ועט"ז, סדר

הדורות ור' השיל, רבי יחיאל מיכל מנמירוב ולמעלה בקודש. בתרפ"ז ההדיר בלודז' את ספר גן רוה של רח"ה ערזון מזגירז', ד"צ בירושלים

אליהו משדה לבן, שהיה בנו של ר' יענקלי מלנצוט, ונשא את מירים בתו של הנועם אלימלך.

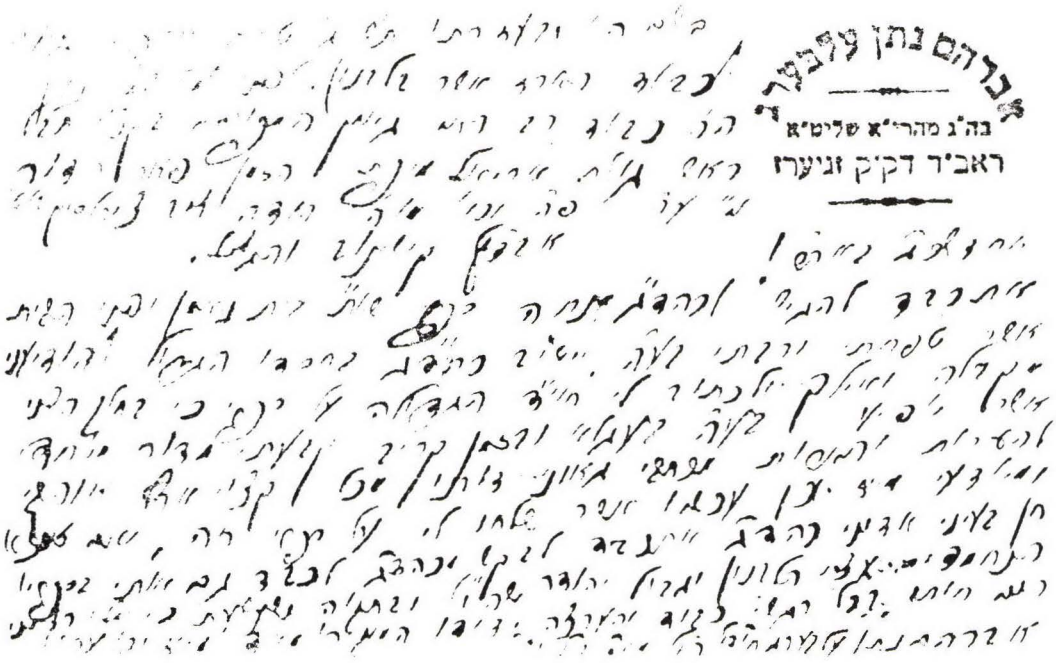

מכתב מיום ג' טבת תרפ"ה אל הרב יהודה ליב צירלסון אב"ד קישינוב, בבקשת הערות על הספרים ששולח אליו: שו"ת בית נאמן ופני הבית.

תשכ"ז. רצה לצרף לו קונטרס קוי אור: הערות על אור החיים עה"ת.

ספר זגירז', 367—371, 530; בסער ביום סופה, 72—73, 83, 88—89. יש כאן טעות, כי הרב טוביה הורביץ היה רבה האחרון של סאנוק.

אלוביץ

ר' יהושע ב"ר אלעזר אליעזר ליפא **אלוביץ**
מפרוכניק (תקצ"ט—תרנ"ג)

נולד בשנת תקצ"ט לאביו ר' אלעזר אליעזר ליפא עלאוויטש מזבורוב שבהונגריה, ולאמו בילא ברינדל שמוצאה מאוקראינה, והיתה נכדת הבעש"ט. אביו היה בנו של ר' פנחס אלימלך מזבורוב, שנתיתם בילדותו ונתגדל אצל רמ"מ מרימנוב. רבו השיא לו את שרה בת ר' אליהו חתן הצדיק הנסתר ר' דוד מכפר מקרילי שליד זבורוב — בית המזיגה שלו היה בית ועד לצדיקים, וגם ר' ליב שרה'ס בא לשם — ב"ר נשא את רחל בת הרב שמחה וובר אב"ד פרוכניק, ואחרי פטירתו מלא שם את מקומו כ"ה שנה. נפטר ביום ג' דחוהמ"פ תרנ"ג. בנותיו: א. שרה אשת ר' צבי הירש גרטנהויז ממלא מקומו בפרוכניק; ב. סימא ברכה, נפטרה ח' שבט תרע"ד, אשת ר' אברהם ב"ר משה טראם, נפטר כ"א אדר תרפ"ו; ג. בילא בריינדל אשת ר' יעקב גרשטין. נספו עם ילדיהם יהושע והעני הי"ד; ד. מרים אשת ר' שלמה ב"ר אהרן עלוביץ. נספו עם ילדיהם הי"ד; ה. מירל גרה אחרי מלחמת העולם השניה באנטוורפן. בעלה ר' דוד לעסער היה נכד הבני"ש. רוב ילדיהם נספו בשואה הי"ד.

ר' שלום אלוביץ

רבה של טוכוב בין שתי מלחמות העולם. נקרא גם בשם ניאמץ. תשובה אליו: אמרי יושר, ח"ב, צ.

אלטברג

ר' יצחק

כהן כרבה של אלטשטט. תשובות אליו במצפה אריה, תנינא, יו"ד, יט, נא.

אלטין

ר' אברהם

רב בסוקולובקה. בתרפ"ה השיב לו במחזה אברהם, ח"א, כ כמו"ץ, ובתרצ"ד בחזון נחום, פו כאב"ד.

אלטמן

ר' אלימלך

דומ"ץ וגבאי א"י בפשצלוב. אמו שרה מלכה,

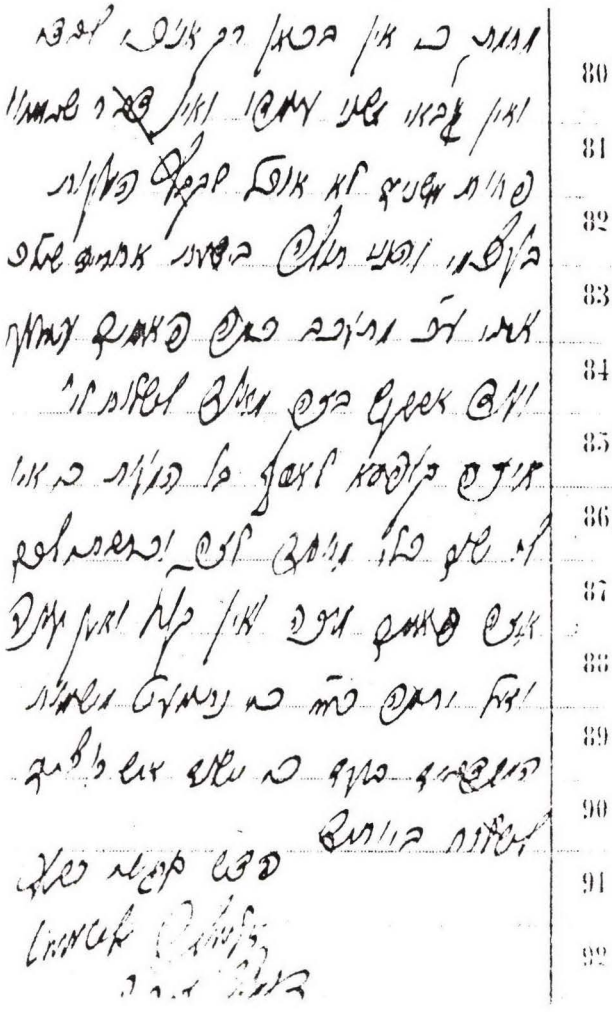

אשתו טריינא בת אסתר. בשנים תרפ"ה—תרפ"ז השיב לו במשיב שלום, קכט, רח, רט, רמו.

ר' יוסף

ת"ח בגלוגוב. תשובה אליו: דובב מישרים, ח"ג, סב בתש"א.

אלטפסט

ר' אלעזר

מו"ץ בזולקווא. תשובות אליו: צור יעקב, קסה, קפב.

אלטקרן

ר' אהרן (אריש)

תלמיד חכם בסקאלא. ממשתתפי „הפרדס" (גוטוין) בתרצ"א.

אלטר

הרב בנימין זאב בלומנפלד

ר' שמואל קלין ...בת

ר' דוד מרדכי ...בת

ר' אברהם יהודה
(תרכ"ה׳—תש"ג)

הרב משה אלחנן
(תרמ"ט—תש"א)

הרב שמואל
(תרמ"ה—תש"ל)

ר' אברהם יהודה ב"ר דוד מרדכי **אלטר**

מלבוב (תרכ"ה׳—תש"ג׳)

נולד בברכת השר שלום ורבי מאיר מפרימישלן, עשרים שנה אחרי נישואי אביו ר' דוד מרדכי עם בתו של ר' שמואל ב"ר אברהם אהרן קליין, שהיה מחשובי חסידי רבי חיים מצאנז, וחתנו של הרב בנימין זאב בלומנפלד. נשא את פרידא שהתיחסה להט"ז, הב"ח, ובעל מגלה עמוקות, ונפטרה ביום י"ג שבט. נודע כסוחר אמיד ועסקן

חרדי. גר בלבוב בבית בו דר השו"מ. ת"ח מובהק, ראש וראשון בקלויז לובלין שנוסד בחיי החוזה, והפך להיות קלויז בלז אחרי מלחמת העולם הראשונה. החזיק במנהגי אשכנז, אבל ששת בניו היו חסידי בלז. הידועים בהם: ר' שמואל, ר' משה אלחנן, והחזן ר' ישראל. נספה בשואה הי"ד, וכיום היארצייט נקבע יום הולדתו ט"ו בשבט.

בסוד ישרים ועדה, קיז—קיח.

ר' משה אלחנן ב"ר אברהם יהודה אלטר

מלבוב (תרמ"ט—תש"א)

נולד בלבוב בשנת תרמ"ט, והיה בחיר בניו של אביו ר' אברהם יהודה. מילדותו שקע בלימודים, וסרב ללמוד את שפת המדינה וחשבון כאחיו הגדולים. מגיל שש עשרה למד בלילות מבלי לישון במיטה. נסע אל רבי ישכר דב מבלז שאמר עליו: הבחור הזה מאיר ביראת שמים. בגיל י"ט

נסע ללמוד ביזלוביץ אצל רבי מאיר אריק שהעניק לו מיד היתר הוראה. בשנת תרע"ב נשא את חיה בתו של הגביר ר' משה זיידמן מבוצ'ץ', חסיד אטיניא ומראשי הקהילה. שנתיים היה סמוך לשולחנו, והמשיך ללמוד אצל רבו שעבר אז להיות שם הרב. עם רבו וחמיו גלה לוינא, והתחמם שם לאורם של גדולי התורה. רבו אמר עליו שהוא אחד מגאוני הדור שלומד לאמיתה של תורה, והעניק לו שוב תעודת הוראה. בהשפעתו עסק בפשט והתרחק מפלפול, וסיגל לו לגמרי את סגנונו ומידותיו. בתום המלחמה נבחר כחבר בית הדין דלבוב תוך העיר לצידו של הרב יצחק ציף, ואחרי שנפטר מלא את תפקידיו כראב"ד, כשלידו מסייע הרב שמלקא רפפורט. היה אהוב בקהילה, ורודף חסד. דרש בבית הכנסת הגדול, עזרת ישראל ו„חדשים". היה פאר חסידי בלז בעיר, וראש ישיבתם „מחזיקי לומדי תורה" יחד עם הרב אהרן לבוול והרב ברל קרניאל. רשם את חידושיו בהלכה ובאגדה, והם אבדו בשואה. רק כמה גרגירים שרדו בספרי אחיו ר' שמואל. כשלבוב נכבשה ע"י הרוסים, עמד כמשענת לפליטים ולגולים, בשלחו אליהם חבילות מזון. סבל מאד בזמן הכיבוש הנאצי, וסרב למסור להם רשימת אנשים חשובים. נאסר על כך, ובדרך לקה בהת־קפת לב. הובהל לבית החולים, ונפטר מטיפוס שפשט בגלל הרעב הנורא. אמו, אשתו ושמונת ילדיו נספו בשואה הי"ד. תשובות אליו: אמרי יושר, ח"ב, יח, עא, קנט; אמרי כהן, מג בתרצ"ז; חבצלת השרון, ח"א, סה; צור יעקב, לז בתרפ"ז.

הלל זידמן, אלה אזכרה, ז, 184—189; קונטרס מצבת זכרון בסוף לקוטי בתר לקוטי על אגדות הש"ס, ח"ה, תשכ"ז; רי"י קלפהולץ, גדולי חסידי בעלז, ח"ב, רנט—רסד.

ר' שמואל ב"ר אברהם יהודה אלטר

מלבוב (תרמ"ה—תש"ל)

נולד בשנת תרמ"ה בלבוב כבכור לאביו ר' אברהם יהודה. בילדותו נשכר עבורו המלמד ר' פנחס זולקוור. התבלט בכשרונותיו הברוכים ובזכרונו הכביר, והיה פקח, דרשן מעולה וחביב

לבריות. נסמך מהמהרש"ם, רבי מאיר אריק ורבי אריה ליב ברוידא. נשא את בילא בתו של ר' חיים איזיק רייך מפודוולוציסק — בנו נשא את בתו של רבי מאיר אריק —, נפטרה ביום ט"ו ניסן תשי"א. בזוו"ש נשא בתשי"ב את הינדל בת ר' עזריאל ברוין אב"ד סיטשארקא, נפטרה ביום ח' שבט תשכ"ז. בשנת תרע"ד ברח לוינא, ובהמלצת הרב יוסף באב"ד נתקבל מאוחר יותר כרב המחוז התשיעי. שהה שם עד הכיבוש הנאצי, ואחרי נדודים רבים הגיע בתש"ב להבנה שבקובה, כרב בית כנסת מחזיקי תורה של אנשי אנטוורפן. ברדתם מהאניה חלתה ונפטרה ביום י"ב ניסן תש"ב בגיל י"ח, בתו היחידה חיה שרה שנולדה אחרי י"ד שנות נישואין. משם היגר לארה"ב, וכהן כרב ביכ"נ מחזיקי הדת של

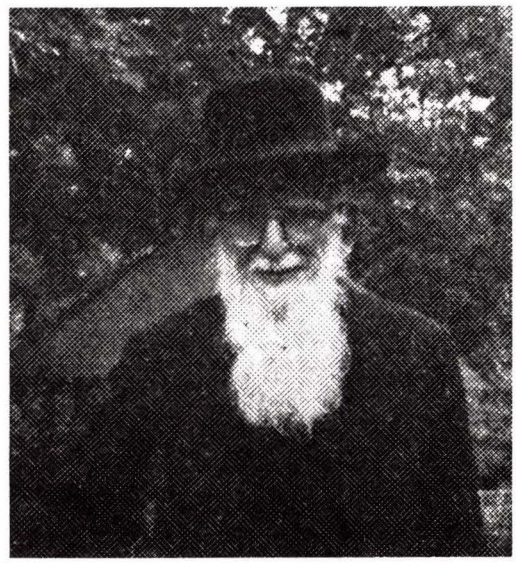

חסידי סדיגורה בברונזוויל שבברוקלין. בשנותיו האחרונות היה כלוא בביתו, והמשיך בחיבור ספריו. נפטר ביום ה' לפ' וישלח י"ז כסלו תש"ל.

לקוטי בתר לקוטי הוא השם של סדרת עשרים ספריו שנדפסו בניו־יארק. הצטיין בבחירת פניני פירוש ודרוש, ושיבצם בסדרות ספריו שנתקבלו יפה אצל הרבנים והדרשנים. הסכמות קיבל מרוב גדולי הרבנים והאדמורי"ם שבדור. סדר הדפסת הספרים: על התורה, בראשית בתש"ה, שמות בתש"ו, ויקרא בתש"ח, במדבר בתש"ט, ודברים בתש"י. בהוצאה חדשה מתוקנת ע"י הוצאת פלדהיים בשנים תשי"א—תשי"ז (בשער דברים: תש"י), ובשלישית בתשכ"ח. על אבות א—ב בתשי"א—תשי"ב, מהדורה חדשה ב־ תשי"ט—תש"ך, ובשלישית ע"י הוצאת פלדהיים בירושלים בתשל"א. מהדורה תנינא עה"ת, דרשות א—ב, בתשי"ג—תשט"ו. על תהלים, ח"א על ג' ספרים הראשונים בתשי"ז, ח"ב עד הסוף בתשי"ח. על חמש מגילות בתש"ך, ובסופו גליון מוצל מאש של זקנו רב"ז בלומנפלד. על אגדות הש"ס: ח"א על ברכות־שבת ב־ תשכ"ב, ח"ב עד סוף מועד בתשכ"ג, ח"ג נשים בתשכ"ד, ח"ד רוב נזיקין בתשכ"ו, ח"ה סוף נזיקין, קדשים וטהרות בתשכ"ז. על מדרש רבה, ח"א בראשית וח"ב שמות בתשכ"ח. ח"ג על במדבר—דברים בתשל"א ע"י הועד המסדר, עם הקדמתם בהתחלה ובסוף.

הרב משה שערער, דאס אידישע ווארט, 137, שבט תש"ל, 21.

ר' שמשון אלטר

סופר סת"ם בקראקא. תשובות אליו: חזון נחום, י, יא בתר"ף.

אלטשטט

ר' חיים אריה אלטשטט

מקרופיטש (תרנ"ג—תש"ג)

אב"ד קרופיץ שליד בוצץ. בתרפ"ח חתם כאב"ד רופשיץ. חסיד צ'ורטקוב. חתן חתנו של הרב יחיאל מיכל היבנר. אחרי מלה"ע הראשונה השתקע בסטניסלב. היה ת"ח חביב מכובד על הבריות, חבר הועד המנהל של הת"ת. בשבט תש"ג הספיד את ר' אליעזר'ל ברנדוין מאזיפולי בסטניסלב. סמוך לאחר מכן נספה הי"ד. השתתף באספת חכמים (בירבויאר).

ספר סטניסלב, 369.

— ○ —

ר' אליהו ב"ר שלמה

מבורשטין (ת"ק•—תקע"ה•)

ישיש נכבד בבורשטין. נסע ממקום למקום ליסד חבורות גומלי חסדים של „הלואת חן והכנסת אורחים". **פנקס** התקנות נכתב בשנת תקע"ג, והועתק בכתב מהודר ע"י הרב בנימין שמרלר. לפניהן מכתבי ההסכמות: מר' משה מרוזדול אב"ד ווהנילוב בתקע"ד; ר' יוסקא הלוי הורביץ מיאסי ברא"ל מוולוטשיסק; ר' משה טייטלבוים משינאווא מתקס"ז; ר' יוסף אשר עהרין בארג מפרעמשלא בתקס"ח (זה כמה שנים אשר עזב את ביתו ונטש את נחלתו, ומטלטל את עצמו מעיר לעיר להוציא מכח אל הפועל מחשבתו הטובה); ר' דוד היילפרין מכונה ויין גארטין אב"ד ליזנסק בתקע"א (וגם עיני ראו ולא זר אשר גדלו מעשיו והצליחו... וזה פריו אשר ניתן לו בכל הקהלות וגם פה קהלתנו חמשה ממאה... עני הגון הוא וטפלי תלוין ביה); ר' שלמה רוטן בערג אב"ד רודניק בתקס"ז; ר' משה שהם אב"ד דולינא בתקע"א; רבי אורי שרגא פיבוש הכהן ב"ר שלמה כ"ץ בבלשביץ; רבי צבי הירש מזידיטשוב; ר' יצחק חיים בלומין פעלד אב"ד רישא; ר' שמחה אב"ד בוברקא; ר' יצחק ב"ר צבי הירש אב"ד דוברומיל (אנכי היודע ומכיר את האיש הזה מעודי, וזה כמו שנה אשר התחיל לעסוק במצוה זו... וכמעט שלא הקדימו אדם במצוה רבה זו); ראב"ל הורביץ מסטניסלב; ר' מרדכי ראהליר אב"ד טיסמניץ ולפנים בחודרוב; ר' צבי הירש ב"ר שמואל אב"ד טיטשין; ר' משה יהושע אב"ד דינוב (שעיני ראו ולא זר כל יגיעותיו וטרחותיו בכאן... ומאנשי הכפרים סך עשרה למאה). כל הכותבים מהללים את פעולותיו של ר' אליהו, ורבים נוקבים בסכומים הגדולים שאסף גם בעיירות קטנות. הפנקס נמצא בבית הספרים.

ר' אלימלך ב"ר זאב

מפרמישלא (תק"ע•—תר"ן•)

תלמיד רבי צבי אלימלך מדינוב. גר בפרמישלא, והתפרנס בדוחק כמלמד תינוקות. כשנסתמא חיבר ספר **פרפראות לחכמה**, פרזעמישל תרמ"ח, „להראות כי כל דברי חז"ל דרשותיהם ואגדותיהם הסתומים מרומזים בפסוקי תנ"ך עפ"י גימטריאות". בהסכמת מהר"י שמלקיס נאמר: מנעוריו הקדיש ימיו ועתותיו לתורה ולתעודה... ולמד לנערי בני ישראל דברי תוה"ק, וכעת לעת זקנתו תשש מאור עיניו מגודל הלחץ זו הדחק... וכמה פעמים אמר לפני מדברי חידושיו והוטבו בעיני... ולאשר בדעתו להוציא קונטרסים אחדים וכו'. מזכיר בקביעות **את רבו, ופעם** את בנו רבי דוד מדינוב.

ר' אליעזר ב"ר שלמה

מדולינה (תק"ן•—תרכ"ב)

צדיק בדולינה, ונקרא רבי אליעזר הגדול. מצעירי תלמידי החוזה מלובלין, ואח"כ מראשי החבורה אצל רצ"ה מזידיטשוב. נפטר בקולומיאה ביום י"ט שבט תרכ"ב, ונטמן בבית העלמין הישן.

זכרון לראשונים, 41; החוזה מלובלין, רמז.

ר' אליעזר ליפמן ב"ר יהודה ליב סג"ל

מברודי (ת"ף•—תקמ"א)

מחשובי חכמי קלויז ברודי ומקובליו. דרשן ומגיד בבית המדרש של בן דודו ר' יהושע יעציס. נפטר ביום י"ב ניסן תקמ"א. ספריו: **טל אורות** בקבלה, עם **מגדל דוד** פירוש על תהלים ע"ד המוסר והקבלה. נדפס עם הפנים בויען תקנ"ב. המסכימים: רצ"ה הורביץ אב"ד טריביטש ב"ר שמלקא מניקלשבורג; ר' שמואל אב"ד מציוב ב"ר חיים צנזר ור' יעקובקי לנדא (תקנ"ב); מגידי מישרים דלבוב: ר' שמואל שיינדיל, ר' יצחק אשכנזי מחודרוב, ור' אנשיל אשכנזי מרוזדול (תקנ"א); ר' מרדכי בנט ור' ירמיה אב"ד מטרסדורף (תקנ"ג). בהקדמת המחבר מודה לידידי אמו המוציאים לאור בלבוב: ר' יצחק סגל ור' טודרוס ב"ר יצחק העשיל.

בית שלמה עם פירוש פתח הבית על משלי. נדפס עם הפנים בזאלקווא תק"ס, ע"י בניו ר' יעקב סג"ל מזעוויהל ואשתו אסתר, ר' דובר בעריש ואשתו ביילא, ובתו לאה. ההסכמות הן

מר' שמואל פלקנפלד מטדנופול (תקנ"ח), ור' מאיר ב"ר צבי הירש אב"ד ברוד. הספר נדפס מחדש בוורשא תרל"ג, עם הסכמות רבני פולין ורשימות מנויים משם.

פתח התשובה ונחמות ישעיה זולקווא תקס"א. פתח התשובה הוא פירוש על ספר הושע עם הפנים. בהקדמתו הקצרה מבאר טעם שם זה, כי ראובן פתח בתשובה תחילה. נחמות ישעיה הוא פירוש על פרקים נבחרים מספר ישעיה. בסוף קונטרס אחרון לתהלים, וקונטרס פתח הבית שהוא ההקדמה לספר משלי. גם ההסכמות נדפסו כבר במשלי.

תולדות יהודי ברודי, 73; מ. פייקאז', מולד, תשל"ה (33—34), 412—445.

ר' אליעזר פישל ב"ר יצחק

מסטריזוב וברודי (ת"ק•—תקע"ב)

נולד בסטריזוב לאביו „הרב הגדול רבי יצחק", ולאמו בילא אחותם של הרב צבי הירש אב"ד ור"מ ריישא, והרב זאב וולף אב"ד ליזנסק והס־ ביבות. התיחס כנין ונכד לרבי יצחק אב"ד פוזנא וקראקא, שנקרא „דער הויכער רבי רבי איצק". היה מקובל ודרשן ממתנגדי החסידות. עבר לגור בציעשינוב, ולבסוף כהן כמגיד מישרים בברודי, בה נפטר ביום ט"ו כסלו תקע"ב.

בשנת תק"ס נדפס בזאלקווי ספרו הראשון: **עולם הגדול** נקרא בשם **מדרש לפירושים** ובו שבעים דרושים לפי הקדמות האריז"ל על הפסוק ויבא יעקב שלם. מחולק לשנים: תחילה שלושים דרושים בעניני הספירות ואורות וכלים, ואח"כ ארבעים מעלות בבירורי המדות. את הספר חיבר בילדותו, ובמשך הזמן צרפו וזיקקו, והוסיף לו ג' הקדמות, מהן אחת בחרוזים. את הספר רצה להדפיס בתק"ן המקובל רבי אריה ב"ר אברהם מזאלקווי, וקיבל אז הסכמות מרבי מאיר קריס־ ניאפול אב"ד ברודי (מחברת הקודש אשר חיבר אחד המיוחד מחכמי זמננו), רבי נפתלי מרגליות מברודי (ידיו רב לו בנגלה ובנסתר), ורבי משה אב"ד דונביץ מח"ס „הדר מלכות". הסכמות נוספות אבדו. בשנת תקס"א קיבל המחבר הסכמה מהרב משה צבי הירש מייזליש אב"ד זולקווא (הן ידעתי את האיש ואת שיחו נאה, חכים יתקרי כשמואל ירחינאה, וידעתיו לשעבר ועכשו יותר וכו', וראיתי כי הדברים נכונים למראה ויפים לאכול אכילה דמיתבא דעתיה). בסוף הספר התנצלות המחבר, והסכמה נוספת שמצא, מהמקובל רבי ישעיה יעקב ב"ר יהודה ליב מבית לוי אב"ד טשיהאן מח"ס חרב פיפיות. פרידברג רושם מהדורה נוספת בלבוב תרכ"ח.

עולם אחד דרושי קבלה על ענין האחדות, נדפס שם בתקס"ב. **עולם ברור** על ענין הבירורים בקבלה, נדפס שם כנראה בתקס"ה לערך, וכן גם **עולם הפוך** על דברים הפכיים בנושא אחד ובנושאים מתחלפים על פי הקבלה. המחבר לא הדפיס שוב את ההסכמות, והסתפק באלו שבספרו הראשון. הקדמתו היא בחרוזים. בשנת תקס"ה ההדיר בזיטאמיר את ספר קרניים עם דן ידין מאת רבי שמשון מאוסטרופולי, וצרף לו פירוש עמוק **פרשת אליעזר. קונטרס העברונות** עם פירושו **עולם ועד** נדפס בזוולקווא תר"ט, בלוית הקדמתו שחלקה בחרוזים. נכללת בו חידה בעניני הקביעות, והיא נדפסה שוב בשם פרפראות לחכמה, בספר חושבנא בעלמא שהד־ פיס ר' עזריאל גוטפריד בפרעמישלא תרנ"ז עם פירושו „עמק יזרעאל" ופתרון החידה.

בנו רבי משה יחיאל מיכל כהן כאב"ד ביאלא דליטא. היה תלמיד היהודי הקדוש, רבי שמחה בונם מפשיסחא ורמ"מ מקוצק. נשא את בתו של הגביר מרגלית מזמושץ, וקבל נדוניא של מאה אלף רובל. תמך ברבי מנדלי מקוצק בימי עניו. לימים כשירד מנכסיו ורבי מנדלי הפך לרבי מפורסם, סייע לו לקבל את רבנות ביאלא הגדולה. נפטר בשנת תרט"ו (שארית לשארית, יח).

אשכול, ב, 581; נ"מ גלבר, תולדות יהודי ברודי, 61; שלמה יהלומי, ספר סטריזוב, 11—12, 260.

אלנבויגן

ר' חיים זאב אלנבויגן
מרישא (ת"ר•—תרס"ה•)

רב בסטנוב ועל שמה נקרא. עבר לרישא, וכהן בה כמו"ץ ואח"כ כאב"ד. בתרס"ד חתם שם על כוס הישועות.

תשובות אליו: ברכת רצ"ה, ח בתרכ"ו; מהרי"א הלוי, ח"א, קמ בתרמ"ז; מצפה אריה, קמא, יז.

ר' יוסף אלנבויגן
מרישא (תרכ"ה•—תרפ"ה•)

בנו כנראה של ר' חיים זאב, ונקרא ג"כ סטנובר. מומחה גדול באיסור והיתר, חבר בית־הדין ברישא. אחרי המלחמה בתר"ף כהן כראב"ד. מראשי המזרחי, מטיף בהתלהבות למען ציון.

ספר רישא, 93, 100.

אלנברג

יחוס המשפחה הגיע אל הגאונים באר שבע וסמיכת חכמים. בראשה עמד הרב אריה ליב שנשא את בתם של ר' פרץ משה פרנס מדובנא (נפטר תקס"ח) ב"ר מנחם מוניש (נפטר תקמ"ב), ב"ר אביגדור, ושל אשתו שפרינצה (נפטרה תקס"ב) בת ר' נחמן כ"ץ מאוסטרהא חתן רח"כ מלבוב. אביו ר' צבי הירש ליברמן אב"ד לוקטש שבפרוסיה המערבית מח"ס חמדת צבי, היה בנו של ר' שלמה זלמן אב"ד ביאלא חתנו של ר' שמחה הכהן רפפורט אב"ד לובלין, ב"ר יעקב אב"ד לודמיר חתנו של ר' שאול קצנלבויגן אב"ד פינטשוב, ב"ר אפרים פישל פרנס ועד ארבע הארצות, ב"ר ליב הגבוה אב"ד קראקא, ב"ר זכריה מנדל „הנביא".

ר' שמחה נתן ממושציסק ולבוב
(תקמ"ז—תרי"ט)
|
ר' בנימין מבקשביץ ולבוב
(תקס"ו•—תרט"ז)
|
ר' אברהם מטויסט (תרכ"ח—תרנ"ד) — **ר' חיים יוסף מלבוב** (תקצ"ד—תרל"ח)
=
ר' חיים יוסף מקוסוב
(תר"ס•—תש"ב•)

ר' אברהם אלנברג
מטויסט (תרכ"ח—תרנ"ד)

נכדו של הרב שמחה נתן. כהן כאב"ד טויסט. נולד בשנת תרכ"ה, נפטר ביום י"ג אלול תרנ"ד. ספרו עט אברהם לא נדפס.

מליצי אש, ב, אלול, 83.

ר' בנימין ב"ר שמחה נתן אלנברג
מבקשביץ ולבוב (תקס"ו•—תרט"ז)

בנו של הרב שמחה נתן, וחתנו של ר' חיים

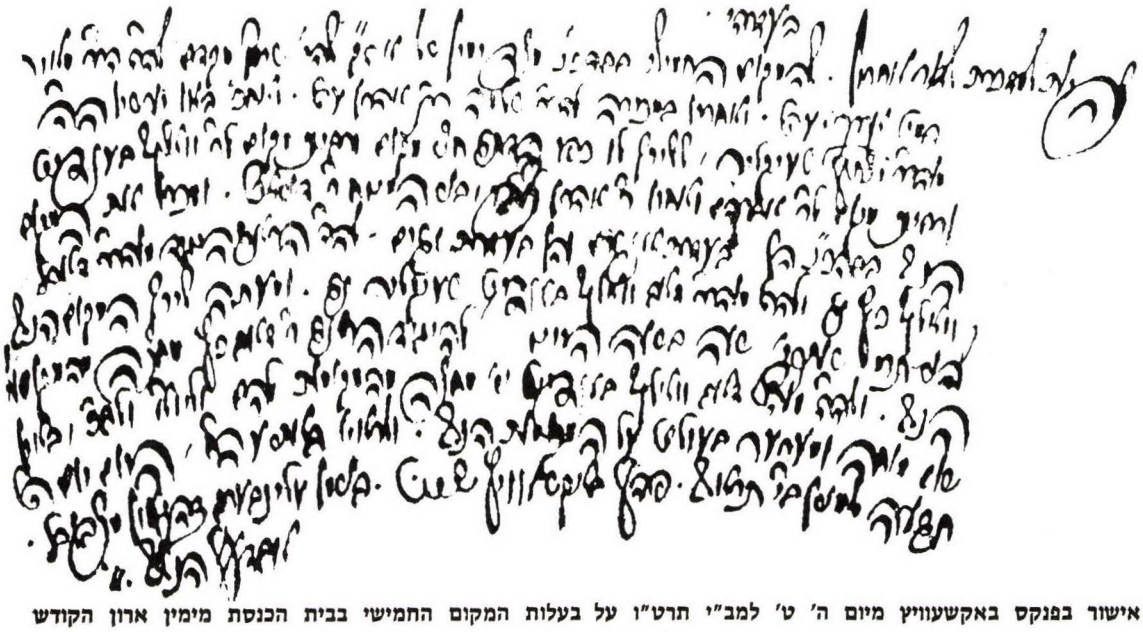

אישור בפנקס באקשעוויץ מיום ה' ט' למב"י תרט"ו על בעלות המקום החמישי בבית הכנסת מימין ארון הקודש

יוסף תאומים. אב"ד בקשביץ, ובשנת תר"י עבר ללבוב לבקשת אביו הישיש לסייע לו במילוי תפקידי הרבנות. נפטר ביום כ"ט אלול תרט"ז, והניח את בנו ר' יוסף חיים רך בשנים. תשובה אל חתנו ר' מנדל מלבוב בשו"מ, תנינא, ח"ד, פט בתרכ"ג.

מליצי אש, ב, אלול, 112.

ר' חיים יוסף אלנברג

נכדו כנראה של ר' חיים יוסף חבר בית־הדין בלבוב. דומ"ץ קוסוב, ובתר"ץ השיב לו לשם בצור יעקב, מ. נתקבל כדומ"ץ זלוטשוב לפני השואה בה נספה הי"ד.

ר' חיים יוסף ב"ר בנימין **אלנברג**

מלבוב (תקצ"ד—תרל"ח)

נולד בשנת תקצ"ד בבקשביץ לאביו האב"ד ר' בנימין. היה תלמידו של זקנו, וחבר בית־דינו של השו"מ יחד עם הרב שרגא פיבוש קרפ. במשך שנים רבות סידר לדפוס את ספרי רבי יוסף שאול שהשיב לו פעמים רבות בספרו: קמא, ח"ב, קלה, ח"ג, קיא, תנינא, ח"א, ל, לא, ח"ג, לג, ח"ד, קיד, תליתאה, ח"א, קפד, קצו, רה, רז, רמא—רמב, רעז—רעח, ח"ב, מו—מח, נב, רביעאה, ח"א, כו, ח"ב, כו, קפה, ח"ג, קמג בשנים תרי"ז—תרכ"ט. כמו־כן בספרים: אורי וישעי, קיח בתרכ"ז; ברכת רצ"ה, יז; קרני ראם, ד. נפטר ביום ט"ז אב תרל"ח בגיל ארבעים וארבע.

קובץ מרדכי זאב ברודא, 35—36.

ר' שמחה נתן ב"ר אריה ליב **אלנברג**

ממושציסק ולבוב (תקמ"ז—תרי"ט)

נולד בלוקטש ביום ב' שבט תקמ"ז לאביו הרב אריה ליב. בגיל שנתיים התיתם מאמו, ונתחנך על ברכי אביה הרב נחום ישעיהו מגיד מישרים דק"ק שומרים לבקר בלבוב, בנו של ר' צבי אב"ד ביסקא. למד בהתמדה רבה, ושימש תל־מידי חכמים. נשא את בתו של הרב ברוך רוט,

חתן ר' ישראל כ"ץ רפפורט, נכד בעל „גבולות בנימין", נכד ר' שמחה רפופורט אב"ד לובלין. אחרי נישואיו נסע ללמוד אצל ש"ב בעל קצות החושן, והיה תלמידו המובהק. בשנת תקפ"ו נתקבל כאב"ד מושציסק, וראו"ז מרגליות והישו־עות יעקב כתבו לבני העיר שיכבדוהו. הלך בדרך הישרה ללא משוא פנים ולכן רבו צריו, אך לבסוף כולם הוקירוהו. כעבור י"ג שנים נתקבל כמ"מ ודומ"ץ בלבוב, ובעשי"ת ת"ר עבר לשם. מלא בפועל את תפקידי הרבנות בעיר אחרי פטירת הישוע"י, ורק בתר"ד נבחר רשמית כרב העיר אע"פ שלא ידע שפות. בש"ק אדר"ח אלול תר"ט דרש בבית הכנסת הגדול לכבוד יום הולדת הקיסר פרנץ יוזף הראשון. הדרשה **כתר מלכות** נדפסה בלבוב תר"ט, ובסופה תוכחה על הרמאות במשקלות הבשר, דבר שגורם לקנות מחוץ לעיר ולהיכשל בטריפות. בשנת תר"י קרא לבנו הרב בנימין אב"ד בקשביץ שיבוא לסייע לו לשאת את עול הרבנות. הבן נפטר בתרט"ז בהותירו בן רך בשנים, ולכן התפטר רש"ג מהרבנות, ובקש שימנו את רבי יוסף שאול נתנזון. נפטר בשמחת תורה כ"ג תשרי תרי"ט, ונטמן בו ביום לפני כניסת השבת. השו"מ קיצר בהספדו לכבוד היום, ואמר עליו שכל ימיו למד תורה לשמה, והשגיח על קדושת המועדים. החליף שו"ת עם גאוני דורו, והם כבדוהו מאד. המהר"ם א"ש קרא לו גאון ישראל ותפארתו, ומחותנו החת"ס סיפר בשבחו. תשו־בות אליו: מח' בבית אפרים, יו"ד, ע—עא, עג, חו"מ, ד—ה, נז בתקס"ז; זכר ישעיה (יולס); חת"ס, אה"ע, ח"א, יד, לח, לט; ש"ב רמ"ז אורנשטין בתק"ף בספר ישוע"י של אביו מהדורת תרכ"ג; שו"מ, רביעאה, ח"ג, קמג, חמישאה, יד, שתיתאה, מט בשנים תרי"ג—תרי"ז. תשובתו על אתרוגים מורכבים נדפסה בפרי עץ הדר, ד, ועל דיני שו"ב בספר תורת זבח שנדפס בלבוב עם הערותיו. אצל נכדו היו תיבות מלאות מחידושיו, ומכתבי גדולים אליו. בארץ נמצאים ספרי ישועות יעקב ושו"ע אהע"ז שלו, עם הערותיו בשולי הגליונות. אחיו ר' אברהם פינקל־שטין העמיד משפחה ענפה בלובלין. בנו ר' צבי

דוד היה חתן החת"ס, וילדיו: ר' יעקב בקראסנא ור' שלמה זלמן בלבוב.

תלמידו הרב יוסף יצחק קאבאק, המגיד, ב, 138—139; כלילת יופי, ח"א, קנג; אנשי שם, 49, 72, 216—217; נחלת אבות, 102; מליצי אש, ב, תשרי, פג.; ר"ד מרגליות, סיני, לא, עמ' צז, ספר לבוב, 416, 273; לא נותקה השלשלת (אנגלית), 259, 262.

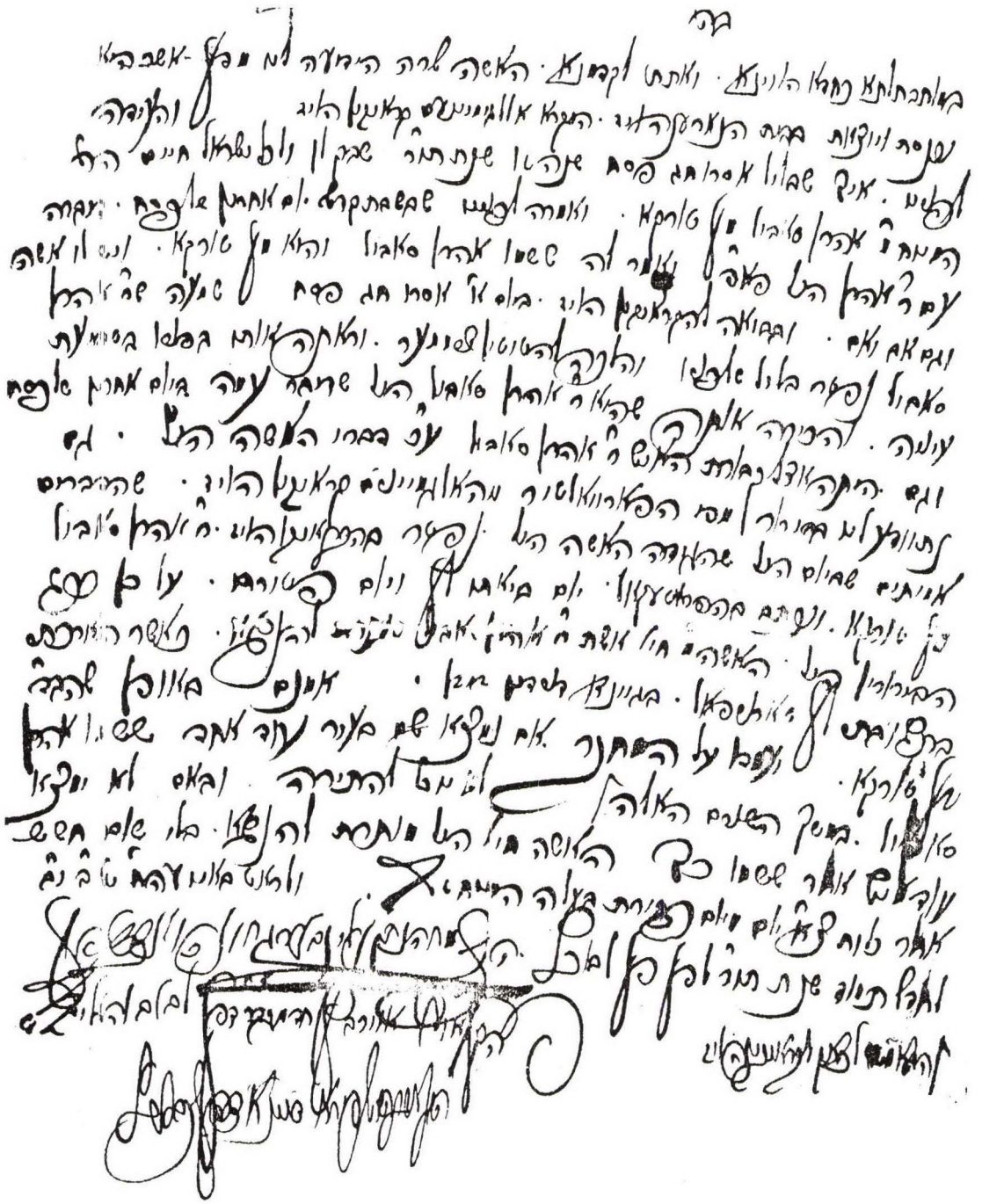

מעשה בית־דין דלבוב מיום ב' י"ב תמוז תר"ו. היתר נישואין כעבור צ"א יום לאשה חיה אשת ר' אהרן סאביל מטורקא, אחרי שנתברר כי נפטר בבית־החולים בלבוב. החותמים ר' שמחה נתן האב"ד, ר' שאול אוירבך דיין, ר' אברהם שפירא דיין.

אלסטר

ר' שמעון

אב"ד ישליסק. תשובות אליו באמרי יושר, ח"א, קנג, ובשו"ת מהרש"ם, ח"ב, קיט בתרנ"ט.

— ○ —

ר' אלעזר ישראל

מרוזדול (תק"פ—תר"ל)

גדול בתורה בנגלה ובנסתר. כהן כמורה הוראה ברוזדול. בשנת תר"ה לערך הומלץ לרבנות סוקולוב שליד סטרי, ע"י מהריא"ז צוזמיר ורבי יהודה צבי מרוזדול. ההשתדלות הועילה כנראה, ורק בסוף ימיו עבר לגור בווערבריניבקה שליד לבוב, אצל בנו הרב מרדכי שכהן שם כרב. נפטר בשנת תר"ל לערך. שם משפחתו אולי היה אייזן.

בשנת תרל"ו נדפס בלמברג ספרו הראשון **עומר התנופה**, דרושים לכל שבוע ויום מימי הספירה, בלולים בחידושי תורת הנגלה והנסתר ע"ד מוסר ויראת שמים, ושני דרושים לר"ח ניסן ולר"ה. שם הספר לפי תוכנו וגימטריא של שם המחבר. בראשו ח' פרקי הקדמתו: פתח עינים, ובסופו רשימת המנויים. בפתח הספר נוסח המלצתו של רי"צ מרוזדול אל ראשי קהל סוקולוב שנכתב אחרי מכתבו החם של המהריא"ז. הוא כותב: ובאמת היה הדבר נגד רצוני, כי קשה עלי פרידתו, כי לא מצאתי כמוהו מורה הוראה לאמתתה של תורה, וגם כי דרכו מבלי לשאת פני איש, רק להגיד לאדם יושרו ע"ד התורה. ההסכמות הן מהרב אליהו הרושובסקי אב"ד דרוהוביטש (וכפי מה שעיינתי במעט בספרו, ראיתי שהוא כולו מחמדים להורות דרכי ה' על פי מוסר השכל בימי הספירה), ורבי יצחק ברח"ה מאלסק בחתימת בנו ר' שלמה. את ספרי המחבר הביא לדפוס בנו הרב מנחם מאניס אב"ד סוקולוב, והוא כותב על אביו בהקדמתו: אשר כל ימיו יגע בתורה לשמה, וכמעט שלא נהנה מזה העולם, וכאשר יעידון ויגידון עליו אנשים יודעו ומכירו.

בתרמ"ב הדפיס שם את הספר **מנחה חדשה**, דרושים בנגלה ובנסתר על המועדים ומגילת רות וימי הפורים. הבן המהדיר כתב הקדמה לספר, ומההסכמות שקיבל הדפיס רק אחת, מרבי אליהו מדרוהוביטש. בסוף הספר: הלכה ברורה בהלכות תפילין, ליישב דברי השאגת אריה סי' ל"ט בענין היסח הדעת. **שמן רקח** (מעבר לשער בלועזית: רוקח), דרושים על התורה בנגלה ובנסתר כדרכו. נדפס בדרוהוביטש תר"ן, ע"י ר' שלום ואשתו חנה קוסטמן מבו־ריסלב גיסו של בן המחבר האב"ד סוקולוב, וע"י ר' מנחם מנדל בן אסתר שטורך סג"ל שו"ב בקיטוב, שנשא את שפרה בתו של הרמ"מ אב"ד סוקולוב. בתחילת הספר הקדמת בן המחבר (שאביו מילדותו היה ירא שמים גדול, התיגע בתורה, כל מעשיו לשם שמים, וזכה להשגה גדולה), ובסופו ההספד שנשא על אביו.

אלפנבין

ר' ישראל ב"ר אליקום חנוך פיבוש **אלפנבין**

מבוצץ (תרנ"ב—תשכ"ה)

נולד ביום ג' תשרי תרנ"ב בבוצ'ץ' כבן יחיד לאביו ר' אליקום חנוך פיבוש ב"ר אפרים מגזע הש"ך, ולאמו רבקה חנה (הענציע) בת ר' אלטר נירנברג מגזע הט"ז, והיו לו עוד חמש אחיות. דודו היה הרב זאב וולף פוהרילע, ובן דודו הפרופ' דוד צבי מילר. למד תורה אצל המהרש"ם ומהר"י שמלקיס, ונסמך מהראשון. למד גם בישיבת פרשבורג, ובשנת תרס"ו היגר לארה"ב. נכנס לישיבת רבי יצחק אלחנן ולמד בה חמש שנים בהתמדה רבה. רבותיו היו החריף ר' נחום דן העילוי מסלוצק, ורא"א יודלביץ מקאפוליע שהשיב לו בספריו שו"ת בית אב. בשנת תרע"א פרץ מרד בישיבה כשקבוצת תלמידים נתפסו להשכלה, והקימו בית מדרש עליון באיסט ברודווי בראשות הרב אלחנן הלוי יפה. המוסד לא החזיק מעמד, ורוב התלמידים עברו לסמינר שכטר. כאן שמע הרצאות מפי הפרופ' לוי גינצבורג ואלכסנדר מארקס, ופרסם

בתרע"ב את מחקרו הראשון: אם למקרא ואם למסורה בספרות התנאים והאמוראים. את תואר הדוקטור קיבל בתרע"ה על חיבורו ספר מנהגים דבי מהר"ם ב"ר ברוך מרוטנבורג, נדפס בתרצ"ח בעזרת ידידו בעל „אוצר הגאונים", וצולם מחדש בתשכ"ח. נשא את איטה בת ר' ראובן הלוי הורביץ, וילדיהם: חנה זהובה בארטה; שרה בת־עמי בקמן, עו"ד אריה יהודה.

כהן שנים רבות ברבנות קהילות שונות: מתרע"ו עד תרע"ט בקהילת בני דוד אוהבי צדק בשיקגו, ייסד שם ת"ת, ושימש יו"ר ועד הכשרות במורד

העיר; בתרע"ט—תרפ"ג רבה של קהילת פנחס אליהו אוהב צדק במנהטן שבניו־יורק; מתרפ"ג עד תרפ"ו בקהילת הונטס סוינט ג'ואיש סנטר בברונקס; בתרפ"ו—ת"ש בביהכ"נ כנסת ישראל אנשי ספרד בסיגייט שבברוקלין. כל השנים פעיל במזרחי, וכ"ד שנים רצופות מנהל קרן החינוך השלם ומזכיר הועד לחיזוק התורה והיהדות. נדד מעיר לעיר וערך מגביות התרמה. שאף לעלות לארץ, אך נפטר ביום ט' תשרי תשכ"ה. נספד ע"י הרבנים מרדכי קירשבלום, יחיאל מיכל חרל"פ ושמואל סורקין.

היה חוקר וסופר פורה, ופרסם עבודות רבות בבמות שונות, בשפות עברית, יידיש ואנגלית. על מאמרים רבים חתם בשמות כגון: דיין אל יאהוד, בן אליקום, י. שנהבים. ערך את השבועון די שטימע פון פאלק בשנים תרפ"ו—תרצ"ז, ואת אור המזרח כרכים ז—ח. השתתף באנציקלופדיה של יעקב די האאס למדע היהדות שהופיעה בניו־יורק בתרצ"ד, בערכים של מנהגים וספרות ימי הבינים. בגליונות רבבת ספריו רשם הערות רבות, ובסוף ימיו תרם את ספריתו למתיבתא „תורה ודעת" בברוקלין.

מלבד שני חיבוריו שהוזכרו לעיל חיבר וההדיר בין היתר: ספר המוסר לר' יהודה כלץ (זכה בפרס היסטרוק בתרע"ד); שו"ת הרשב"א כמקורות היסטוריים בספרד, בספר השנה של תלמידי הסמינר בניו־יורק, 1915, עמ' 102—121; תולדות היהודים בא"י תחת ממשלת תוגרמה במאות הט"ז—י"ז ע"פ שו"ת של אותה תקופה (בסיוע הפרס ע"ש ברלינר בשנים 1924/5); חילופי מנהגים אשכנז וצרפת בתרפ"ח; תשובות רש"י א—ג על־פי כתבי־יד, עם הערות לוי גינצבורג, בתש"ג, ממבחר עבודותיו; ספר מנהגים ישנים מאשכנז של בעל שערי דורא, ניו־יורק תש"ח (תדפיס מ„חורב"); מסות על הרמב"ם, רש"י והרשב"א (נכללו אח"כ בקבצים שונים); ספר הסדרים לרש"י בתשי"א (תדפיס מ„חורב") וד"צ בתשכ"ח; קידוש השם לאור המקורות (בירחון ג'ואיש פורום, שנה מג, תש"ך—תשכ"א, ובתדפיס מיוחד).

כמו־כן הכין לדפוס: תשובות, פסקי דינים וסדר התפלות לכל השנה; הוספות לתשובות רבנו גרשום מאור הגולה; תשובות רבנו חננאל; אנטולוגיה של תשובות גאוני מזרח ומערב (שני כרכים מסוף תקופת הגאונים עד המהפכה הצרפתית, עמד להדפיס במוסד הרב קוק). המוסד הוציא בתשכ"ג ספר יובל לכבודו בעריכת הרב י. ל. הכהן מימון. בראשו ציור פורטרט שלו, ובעמ' ט—יג רשימה ביו־ביבליוגרפית מאת י. נ. אדלר, הועתקה בהצפה, כ"ו תשרי תשכ"ו, 4.

קרסל, לכסיקון, א, 116; הרב צבי תבורי, אור המזרח, מט—נ, 31—32.

אמקרויט

ר' אלכסנדר חיים

מחשובי חסידי רבי דוד מדינוב בפרעמישלא. חמיו של ר' יהודה ליבוש מקומרנא, נכדו של ר' יוסף אשר מפרמישלא.

ר' יעקב משה

מדפיס ומו"ל בפרעמישלא בשנים תר"ם–תר"ס לערך. אמו עלקי היתה בת אסתר לאה, בת ר' יהושע השיל מדוקלא, ב"ר שלמה מ"מ וראב"ד

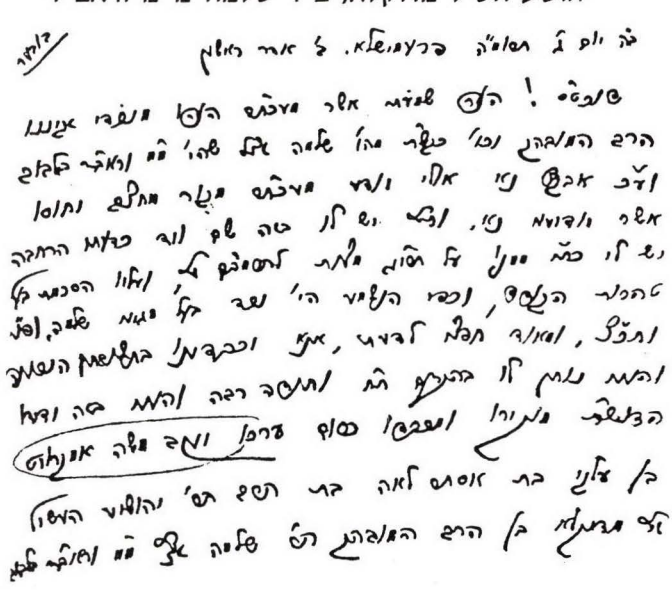

גלויה מיום ג' ב' אד"א תרנ"א אל ר"ש בובר בדבר יחוסם אל ר' שלמה מ"מ וראב"ד בלבוב

לבוב, נכד המגיני שלמה, פני יהושע וחכם צבי. ברשותו היה כתב־יד של זקנו זה על תרי"ג המצוות להרמב"ם, עם הסכמת רבי יצחק אשכנזי בעל „טהרת הקודש".

אמרנט

ר' יצחק צבי

דיין בקוזובה בה אנו מוצאים אותו בשנים תרל"ט–תר"ם. תשובות אליו בשו"ת מהרש"ם, ח"ג, מו, פז, ח"ד, מד.

אנגל

ר' זאב וולף ב"ר זאב וולף אנגל

מטרנוב (תרי"ט–תש"ב*)

אחיו הצעיר של ר' שמואל – אחיהם הגדול ר' משה נפטר בצעירותו –. נולד מיד אחרי שנפטר אביו ר' זאב וולף ביום ז' תשרי תרי"ט, ונקרא על שמו. היה מחשובי הלמדנים בטרנוב, ואחיו השיב לו בשו"ת מהר"ש, ח"א, סה בתרל"ז. לפרנסתו היתה לו חנות נקניק, ואחיו אמר עליו שלולא זאת היה מתפרסם בלמדנותו כאחד הגדולים. בכל שנה בא לביקור בקשוי לחג השבועות, ואחיו המהר"ש נבחן אצלו כדי לנסות את זכרונו הטוב. נספה עם בנו הת"ח מאטיל הי"ד.

ר' חיים ב"ר שמואל אנגל

מרדומישל (תר"ם*–תש"א)

נולד בשנת תר"ם לערך לאביו ר' שמואל אב"ד רדומישל. מנעוריו היה מתמיד גדול, ואביו שבחו ואמר עליו שבגילו לא ידע כמוהו. לימד תורה אצל אביו, וכבר בשנת תר"ע נתמנה על ידו כראב"ד רדומישל. אחרי מלחמת העולם הרא־שונה כהן כרב העיר, ורבי מאיר ארק אמר עליו, שעשרים מיל סביב טרנוב אין למדן כמוהו. סיפר הרב ברוך שמעון שניאורסון, כי כשסדרו לדפוס את כתבי אביו, שיחזר מזכרונו פלפול ששמע ממנו לפני ארבעים שנה. לבסוף נמצא הפלפול בכתב, והתברר שקלע אל השערה. שמר על צביון קהילתו, וכשיסדו בה ספריה הכריז עליה חרם. נשא את נחמה בת הרב יעקב פרנקל תאומים אב"ד פודגורזע. זמן מסוים לא נטל פרס עבור הרבנות, והעמיד תלמידים רבים.

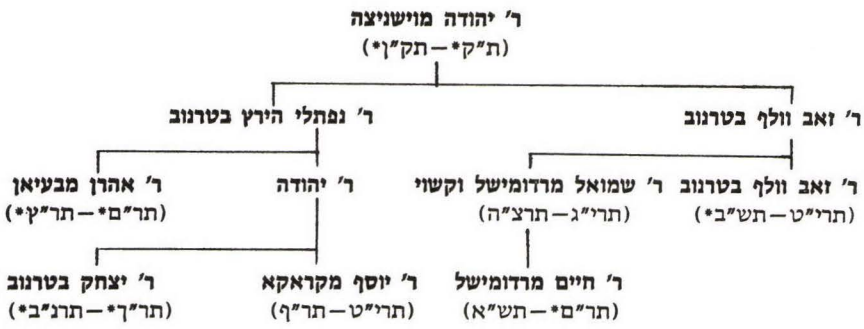

על תלמידיו נמנה בן גיסו הרב שמעון יחזקאל פ"ת אב"ד קרית אונו שנסמך ממנו. היו לו כתבים רבים בהלכה, מאות שו"ת ופלפולים, וחיבור תוספת חיים על המשניות. סידר לדפוס רבים מכתבי אביו, והם אבדו בשואה. חלק מחידושיו משוקעים בספרי אביו, כגון פתיחת הלכה לשו"ת ח"ו, תשובת היתר עגונה מתרצ"ה בראש ח"א של מהדורת ניו־יורק, ותשובה בסוף ח"ח. בתחילת המלחמה ברח ללבוב, ושם נספה בתמוז תש"א עם ילדיו משה ורחל ובעלה הי"ד.

תשובות אליו: אהל יהושע, ח"ב, ד, קיא בתרע"ט; אמרי יושר, ח"ב, עח, קפא; אמרי כהן, כד בתרצ"ו; בן פורת, ח"ב, ח בתרע"ב; דובב מישרים, ח"א, לג בתרצ"ג; מאביו בתר"ס לערך בסוף חידושי מהר"ש עמ"ס קידושין, ובשנים תרס"ה—תרפ"ד בשו"ת מהר"ש, ח"ב, נז, ח"ג, כה, לא, צט, קכ, ח"ד, א, ח"ה, יז, סב, קי, ח"ו, ט, לה, קטז, ח"ז, א, נט, קי, קכג, קמו, ח"ח, ח, יט, פא, רב, רנז.

ר' יהודה אנגל

מוישניצא (ת"ק*—תק"ן*)

ראש משפחת ענגיל, דומ"ץ וישניצא בזמן הברוך טעם. יתכן שהיה קרובו של הרב יהודה יידל ב"ר ראובן ענגיל אב"ד פמורן, שהדפיס בתקל"ט באלטונא ספר אמרי בינה, פירוש על חד גדיא. בניו גרו בטרנוב: א. ר' זאב וולף אבי ר' שמואל; ב. ר' נפתלי הירצל אביהם של ר' יהודה אבי ר' יוסף, ושל ר' אהרן שכהן בסוף ימיו כרבה של בעיאן, ניו ג'רסי, וחיבר ספר לב אהרן, קבוצת חרוזים ראשי תיבות וגימטריאות, ניו־יארק תרפ"ו.

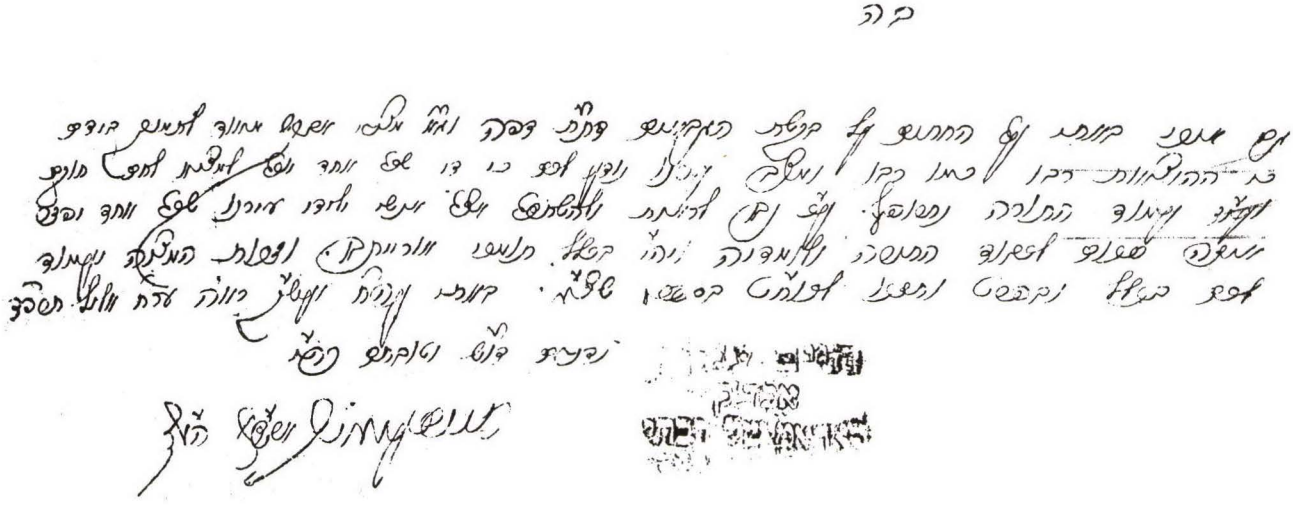

בקשת תמיכה בת"ת דרדומישל מיום ער"ח אלול תרפ"ד

ר' יוסף ב"ר יהודה **אנגל**

מקראקא (תרי"ט—תר"ף)

נולד בשנת תרי"ט בטרנוב לאביו ר' יהודה שהתפרנס מכתיבת בקשות, ולאמו לאה בת ר' משה דוד שטיגליץ. נתגדל בטרנוב, ואחרי נישואיו השתקע בבנדין. שקד בתורה יומם ולילה, והיה מעין המתגבר בכל מכמני היהדות. גילה בקיאות מבהילה בש"ס ופוסקים, ומי שציטט לפניו איזה מקור, פרש לו מיד מהיכן. בבנדין עסק מעט במסחר, ולימד תלמידים. היה צנוע וענו, ופרסומו כגאון עולם בא לו, כשהתחיל שם להדפיס את חיבוריו. הם הקנו לו שם נכבד בין הלומדים, ובגללם נקרא בשנת תרס"ו לכהן כראב"ד קראקא, והוזמן מארצות שונות לדיני תורה מסובכים. בתר"ע דחה את הצעת הרבנות מבוצץ'. בתרע"ב השתתף בועידת היסוד של אגודת ישראל בקטוביץ. בפרוץ מלחמת העולם הראשונה גלה לוינא, והתבלט בין גדולי הדור. נפטר ביום א' חשון תר"ף, ווינא לא ראתה לויה כה גדולה כזו שעשו לו. הספדו של הרב אליהו יהודה כ"ץ גוטווירט, נדפס בתוך ספרו ציון לנפש חיה, לבוב תרפ"ו. הספדו של רפ"א דמביצר בביהכ"נ הישן בקראקא, נדפס בספרו גבעת פנחס, דף מד:—נא:

כעשרה מספריו נדפסו בחייו, וכעשרה אחרי פטירתו. הם נתקבלו בחיבה רבה, ורבים מהם צולמו במהדורות נוספות. **בכתב־יד** הניח מאה ואחד חיבורים, לפי הפירוט הבא: שלושים כרכים של אנציקלופדיה תלמודית, ברור כללים וענינים שרשיים בש"ס ע"ס א"ב, עשרים כרכים בקבלה להראות את המקורות בש"ס, שמונה — על שבת ול"ט מלאכות, אחד — על הלכות עירובין, חמשה — כרכי שו"ת, שנים — על יו"ד, ששה — על שרשים וכללים בירושלמי, שמונה — דרשות, אחד עשר — חידושי סוגיות ופלפולים מימי חורפו, כולל פירוש ודרש על תנ"ך, חמשה — מאמרים כלליים בקבלה, שלושה — דרש ורמז על תנ"ך על דרך הקבלה, והגהות על כל בבלי וירושלמי.

ספרו הראשון בו הראה את חילו הגדול לאורייתא הוא קונטרס **עין פנים לתורה.** ניתנים בו שבעים תירוצים לקושיא אחת, אותם חידש בתרמ"ב בהיותו בן כ"ג כשלמד סוגית היתר מצטרף לאיסור. נדפס בלמברג תרמ"ט ע"י ר' יוסף לעזער. את הכתבים העתיק אחיו הצעיר ר' יצחק. לא נטל הסכמות, כי הספר הוא רק לפלפול. בסופו סיפח קונטרס במילי דאגדתא **שב נחמתא** לזכר אמו שנפטרה ביום ז' שבט תרמ"ח.

אתוון דאורייתא על ענינים שרשיים בש"ס, סודר ג"כ ע"י אחיו ר' יצחק. נדפס בלמברג תרנ"א ע"י מוכר הספרים מבנדין ר' חנוך הניך זילברשץ, אשר הדפיס את רוב הספרים שפירסם המחבר בהיותו שם.

לקח טוב, וורשא תרנ"ג, הוא מעין הספר הקודם, אבל נתחבר לפניו. בסידורו לדפוס טיפל ידיד המחבר ר' צבי לופטיג מקראקא, ובראש הספר כמה מחידושיו. לספר זה נטל הסכמות מר' אברהם מסוכטשוב, ר' יצחק שמלקיס, ור' יצחק אלחנן ספקטור. כמו־כן מר' יעקב ויידנפלד, ר' יהושע מדזיקוב, ור' שמואל ענגיל בן־דוד אביו שהוסיפו מחידושיהם. כאן הוסיף הקדמה קצרה, שלא כמנהגו בשאר ספריו.

בית האוצר א—ב, פיעטרקוב תרס"ג ותרס"ח. בחלק הראשון רי"ט כללים על כל אות א', והחלק השני כולל מאות ב — ביטול ברוב.

גבורות שמונים, שמונים תירוצים על קושיא אחת, פיעטרקוב תרס"ג.

ציונים לתורה, פלפולים בארבעים כללים בהלכה, פיעטרקוב תרס"ד.

בן פורת, שאלות ותשובות. בחלק א' שנדפס בפיעטרקוב תרס"ז י"א תשובות שהשיב מבנדין, ובחלק ב' שנדפס בקראקא תרע"ג, י"ב תשובות משעבר לכאן. שני החלקים צולמו מחדש בניו־יורק תשכ"ה, עם שו"ת נחלת אבות מהרב ישראל אריה מוניצה.

בין המכותבים: **אמסטוב** — הרב דב (ח"א, י בתרנ"ה); **דוורט** — ר' מאיר דן פלוצקי (ח"א, א—ב בתרנ"ג); **וירשוב** — ר' שאול משה זילברמן (ח"א, ז בתרנ"ד); **ורשא** — ר' זבולון ליכטנברג שגר קודם בקראקא ותמך בידו (ח"ב, א—ב, ה—ו בתרס"ו—תרע"א); **סקרנביץ** — רבי מנחם מנדל קליש (ח"ב, ז בתרע"א); **פילץ** — ר' פנחס

מנחם יוסטמן (ח"א, ח לגור, וח"ב ט בתרנ"ד ובתרע"ב); **רדומסק** — ר' יעקב יוסף הכהן רבינוביץ (ח"א, ג—ד בתרנ"ג).

אחרי פטירתו יסד בוינה חתנו ר' יצחק מנחם בר"צ מורגנשטרן את חברת „אוהבי תורה", למטרת מימון המשך ההדפסה של ספריו. כך הופיעה סדרת **אוצרות יוסף**. החלק הראשון נדפס בוינה תרפ"א, והוא כולל היתר העגונה מבודזא־נוב משנת תרע"ד, דרשת שבת שובה שאמר בקראקא עת"ר, ושיר עם ביאור שחיבר בתרנ"ב. בכרך נוסף שנדפס בוינה תרפ"ב, ח' דרשות שנשא בקראקא בשנים תרס"ח—תרע"א. החלק הבא על שביעית, בו מצדד בהיתר המכירה, בתשובה לקונטרס תורת שביעית ששלח לו מחותנו רבי ישראל מורגנשטרן מקוצק, וינה תרפ"ח. חלק בקבלה: מאמר לבנה ומאמר דוד בקבלה, וינה תרפ"ח. סודר לדפוס ע"י בן חתנו ר' משה ברוך שהיגר מפני הנאצים לאנגליה. מיוסד לבאר את דברי המקובלים שחמה בחינת ת"ת ולבנה בחינת מלכות, ודוד מרכבת ספירת המלכות. כרך על יורה דעה, וואַרשא תרפ"ט.

גליוני הש"ס חיבר בוינא בשנות המלחמה, כשישב שם ללא ספרים. חלק א' על זרעים מועד נדפס בוינא תרפ"ד, וח"ב על נשים בתרצ"ז ע"י חתנו.

חוסן יוסף על המהרי"ט ואבני מילואים, עם הערות ר' אליעזר זילבר, ניו־יורק תש"ה. הספר נתחבר עוד לפני ציונים לתורה, והיה בין יתר הכתבים. בהקדמה מספר ר' דוד ב"ר יצחק מנחם מורגנשטרן, שבנדודיו ללובלין נטל עמו את כל מאת החיבורים, ופיזרם למשמרת בפייס־לובצה, וולודובה ולבוב, ורק קונטרס זה נטל עמו במסעיו דרך סיביר, יפן ומקסיקו לארצות הברית. הכתבים סודרו ע"י הרב יואל פינק ששמע מהמחבר שיעורים בוינא, עם הערותיו, הקדמתו ומפתחות, וכפי שהותנה עמו, שההערות לא יהיו יותר מחצי הספר עצמו. הוא גם קבע את שם הספר, באשר רובו בעניני נשים.

תשובות אליו: כוכב מיעקב, קיח; שו"ת מהר"ש, ח"א, יב, ח"ג, פא, ח"ו, קו בתרמ"ט—תרנ"ה. מכתביו נגד הציונות בדובב שפתי ישנים, ח"א, שז—שיד. ארבעה ממכתביו בתשובה כהלכה, 186, צג:—קב.

אשכול, ב, 990; רב"צ אייזנשטט, דורות האחרונים, ספר ב, ת"ש, 183; מליצי אש, ב, מרחשון, 107—108; ספר טרנוב, א, 192, 221; ספר קראקא, 108; הדרום, טו, 64.

ר' יצחק ב"ר יהודה אנגל
מטרנוב (תר"ך*—תרנ"ב*)

צעיר בניו של ר' יהודה, אחרי האחים שלמה, שמואל ויוסף. ת"ח חריף, והשגותיו על ספר אתוון דאורייתא של אחיו נדפסו בשו"ת בן פורת, ח"א, ו. סידר לדפוס את הספרים עין פנים לתורה ואתוון דאורייתא של אחיו. בתרנ"ב השיב לו בשו"ת מהר"ש, ח"ב, יא. סמוך לאחר מכן נפטר בעודו צעיר לימים.

ר' מנחם מנדל אנגל

ת"ח מפריסטיק. השתתף באהל מועד תרנ"ט.

ר' שמואל ב"ר זאב וולף אנגל
מרדומישל וקשוי (תרי"ג—תרצ"ה)

נולד ביום ל' ניסן תרי"ג בטרנוב לאביו ר' זאב וולף, ולאמו אסתר שנפטרה ביום כ"ד כסלו. האמא נסעה אל רבי חיים מצאנז בבקשה לזכות לילדים אחרי שכבר עברו כמה שנים מהנישואין, והוא העניק את ברכתו. כל ימיו היה ר' שמואל חסיד אדוק של בית רבי חיים מצאנז ובניו. בגיל שש נתייתם מאביו ולמד בצאנז, ואח"כ אצל הרב מאלפין שהיה דודו מצד אמו, ואצל הרב מסוקולוב. בהיותו בר מצוה ידע את כל הש"ס עם התוספות, וכשחזר מרבותיו ידע את כל הפמ"ג והחוו"ד. בעיקר למד בקלויז צאנז שבטרנוב, ושמע שיעורים מר' נפתלי גולדברג ור' משה אפטר. בגיל ט"ז נשא את חנה בת ר' יצחק הרמן חתן ר' שמואל מנחם וייסמן מבילגוריי, ועבר לגור שם. שתים עשרה שנה למד שם י"ח שעות במעת לעת. נסע מדי פעם עם חמיו בהיותו בן י"ז לבקר בלבוב, ונכנס לפלפל עם בעל השו"מ. בשעה שהגרי"ש סמך אותו קרא לו: אור המאיר לארץ ולדרים, וציוה את חותנו שישגיח עליו, כי הוא יהיה גדול

בישראל. הדב"ח אמר עליו, שרק הוא ובעל „קול אריה" מבינים את פלפוליו.
בשנת תרל"ב נתקבל לרבנות בילגוריי, אחרי

שנסמך בעל פה בגיל י"ח מר' שניאור זלמן מלובלין בעל „תורת חסד", שאמר עליו בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם. כעבור שבע שנים נאלץ לברוח משם חזרה לגליציה האוסטרית משום מעשה שהיה. שנה וחצי ישב ברודניק אצל רבי ברוך הלברשטם שהיה קורא לו ארון ספרים. שניהם עסקו יחד בתורת הנסתר, אבל כל ימיו הסתיר ר' שמואל את ידיעותיו בקבלה. גם הרבי משיניבה העריכו מאד ונהג בו כבוד רב, ובנו הרבי מציעשינוב אמר עליו שהוא כמו הנודע ביהודה של ימינו. כשנסעה אשתו אל רבי יהושע מבלז, אמר לה בתביעה שבעלה יקבל עליו עול רבנות, ואע"פ שחמיו הגביר היה מוכן לפרנסו ביד רחבה. כשבני משפחתו הגיעו מבילגוריי בשנת תרמ"א, עבר לכהן כראב"ד דוקלא. בתרמ"ו נתקבל כרבה של רדומישל גדול, ועל שמה נקרא. רבי אברהם חיים הורביץ מפלנטש התישב במקום כאדמו"ר, וכיון שתומכיו רצו להכיר בו גם כרב, היו היחסים בין השנים לא תמיד משופרים. בתרס"ו הוצעה לר"ש רבנותה של למברג אחרי פטירת מהר"י שמלקיס, אלא שסרב בגלל מצב בריאותו. כל ימיו היה ידוע חולי, והיה יותר ימים חולה מאשר בריא. כל שנה היה לו שטף דם, וגם הגויים שהרבו להעריצו, חרדו לשלומו כשנתקף באיזו מחלה. הרביץ תורה לתלמידים כשרוניים, והם אהבוהו אהבת נפש. היה בעל זכרון נפלא, טהור לב, ענו ואוהב ישראל. לא התערב בעניני מפלגות. גבה קומה ובעל ראש גדול, ותמיד נאלצו להזמין לו מוינא מגבעת שתתאים לו במיוחד.
בזיווג שני נשא את שפרינצה בת רבי אברהם הורביץ משנדישוב, נפטרה ביום ט"ז אייר תרצ"ה. בעת בריחתו להונגריה בזמן המלחמה גר שנתיים בוייצען, והתידד עם הרב ישעיה זילברשטיין. אחרי המלחמה נסע חזרה לעירו, וכשנתעכב בדרך בעיר קשוי הפצירו בו שישאר. תלמידי הרב מאונסדורף סידרו לו מעמדות קבועים בפקודת רבם, עד שנתקבל שם מתרפ"ג כראב"ד. ביתו הפך לתל תלפיות לשואלים מכל העולם. הראה את כח ההיתירא שלו בעניני עגונות וחליצה, ויותר ממאתיים עגונות הותרו על ידו. טרנוב בחרה בו כרב אחרי פטירת ר"מ אריק, אך הוא לא נענה בגלל חולשתו. בעש"ק תצוה תרצ"ה נחלה, ושמר על צלילות דעתו כל השבוע שאחריו. ביקש שיקראו לפניו מחידושיו בפרשת כי תשא מעניני פטירת צדיקים, וביום הששי החליק את זקנו כמה פעמים, ופניו היו צהובים ואדומים. בשעה שהש"ץ אמר מחיה המתים קרא שמע ישראל, ונפטר ביום י"ט אד"א. על קברו הוקם אהל הקיים בשלימות עד היום. יותר ממאה מנכדיו נספו בשואה הי"ד.
ילדיו: ר' זאב וולף חסיד שיניבה הי"ד. מאס ברבנות וגר בסטעבניק עם אשתו יהודית ע"ה. אביו השיב לו בתרע"ד (ח"ו, פו); ר' חיים ממלא מקומו ברדומישלא; אשת ר' מאיר הכהן. תשובה אליו בהקדמת ח"א; חנה ע"ה אשת ר' יחיאל אהרן הכהן גוטווירט הי"ד אב"ד

עם תלמידו הרב ריינהולד בקאשוי

זאטור; נחמה ע"ה אשת הרב זאב וולף גרינולד הי"ד ראש ישיבת כתר תורה בפיעטרקוב. בשנים תר"ף—תרפ"ג השיב לו חמיו לגורליץ וללימנוב (ח"ג, כג, ח"ז, ח, ח"ח, רכג); שרה פייגה ע"ה אשת ר' חיים הי"ד ב"ר שלום ריינמן מנרול; שיינדל אשת ר' אברהם ב"ר שלום מילר הי"ד; מינדל ע"ה אשת ר' דוד הי"ד ב"ר מתתיהו חיים הלפרין אב"ד דובשיץ.

תשובותיו קובצו לשמונת כרכי **שו"ת מהר"ש**, ונותרו עוד כאלפיים תשובות שלא נדפסו. כל חלק פתח בדבר הלכה, וחתם בדברי דרוש. הוא עצמו הדפיס בירוסלב את ח"א בתרס"ה וח"ב בתרס"ח. חתנו ר' דוד הלפרין הדפיס בחייו את ח"ג בברדיוב תרפ"ו, בסופו הספד על הרב שמואל רוזנברג מאונסדורף, וח"ד בוואנוב תרפ"ט. אחרי הפטירה יסד חברת מפיצי תורת מהר"ש, והדפיס ח"ה בוואנוב תרצ"ו עם הק־דמתו שם משמואל, וח"ו בברדיוב תרח"ץ עם הקדמתו ויאמר דוד, ובסופו דרשת עטרת זקנים של נכדו ר' אלחנן.

אחרי השואה הדפיס נכדו ר' אלחנן בלונדון תשי"ד את ח"ז, עם הערות משלו ומשל אביו. בסופו נדפס שם משמואל לתולדותיו, לדוד להזכיר, ענף עץ אבות על היחוס, הספדים על

שמואל אנגיל

אנד"ק ראדמישל רבתי והגליל

בקשת טובה מהגביר ר' יצחק אייזיק מאהלער „ואזכור לכם הטובה הזאת עדי עד"

ר' שלום ה"ש מסטרופקוב והחזון איש. את ח"ח הדפיס בתשי"ז. בפתיחה הספדים על מהרי"ד מבלז, וגיסו הרב משה אונגר מדומברובה. בסופו קונטרס לדוד להזכיר מחתן המחבר, והספד על מהר"א מבלז מהמו"ל. ח"א וח"ב צולמו מחדש ע"י נכדו רא"ל ריינמן בניו־יורק תש"ט ותשכ"ג. התשובה הראשונה היא משנת תרל"ד בהיותו בן כ"א (ח"ו, קכח) והאחרונה מיום ה' מקץ תרצ"ה (ח"ה, צה).

רשימת השואלים מגוונת עד מאד: **אויהל** — רצ"ה דיק מו"ץ, ח"ו, ח, קטו, תרע"ז—תרפ"ו; **אונגוואר** — הרב יוסף אלימלך כהנא, ח"ז, קמב, תרצ"ד; ר' דב בר ליפשיץ, ח"ז, נח, קלה, תר"ף—תרפ"ו; ר' מאיר אסטרייכר מו"ץ, ח"ז, קכב, תר"ץ; ר' מאיר בלייי מו"ץ, ח"ז, קלז, תרפ"ו; **אונסדורף** — הרב יוסף יונה צבי הורביץ, ח"ג, צ, ח"ז, קלב, תר"ף—תרפ"א; **אוסטרובצה** — הרב יחזקאל הלשטיק, ח"א, סט, ח"ה, ו, תרס"ג—תרס"ה; **אורשיווא** — הרב משה בתרפ"ט (ח"ח, קלג); **איגלא** ליד חוסט — ר' מרדכי צבי סגל, ח"ז, יד; ר' יוחנן מו"ץ ח"ז, פט, ח"ח, קיט, תרפ"א—תרפ"ג; **איוורש** — הרב נתנאל פריד, ח"ג, פז, תרע"א; **אילק** — ר' יצחק אמסל, ח"ז, קמד; **אינטרדם ונסוד** — הרב אברהם יהושע פריינד, ח"ג, י, ח"ו, מה, עז, ח"ז, ה, מא, תרס"ה—תרפ"ט; **איסקא** — ר' זאב שפטל מו"ץ, ח"ח, קסח, תרפ"ט; **אלטנסדורף** — הרב מרדכי הכהן שטרסר, ח"ג, נג, ח"ז, עח, צו, קנד, ח"ח, רכה, תרפ"א—תרפ"ז; **אפטא** — הראב"ד ר' חיים יוסף ב"ח, ח"ד, יח, תרע"ב; **ארשיווא** — ר' משה מו"ץ, ח"ח, קיב, קלג, תרפ"ד—תרפ"ט; **בוגדן** — ר' שלמה שפיצר, ח"ז, כה, צט, קצה, תרפ"ד—תרצ"ב; **בוטושן** — ר' שלמה יאראשעה, ח"ב, נח בתרס"ז; **בוניהד** — הרב אליעזר דייטש, ח"ג, א, ח"ד, ה, תרע"א, וחתנו ר' יוסף שורץ, ח"ג, כז, קד, ח"ה, כד, ח"ז, קמז, תרע"ב—תרפ"א; **בילגוריי** — ר' נחום, ח"ו, קכח, תרל"ד, מו"ץ ר"ש וגנר, ח"א, כד, תרל"ז; לב"ד, ח"ה, ט, תרל"ח; **בילקא** — ר' נפתלי צבי וויס, ח"ז, קיז, תר"ץ; **בלד** — הרב אהרן זילברשטיין, ח"ג, קיב, תרפ"ב; **בלניש** — הרב שמעון פולק, ח"ג, נט, ח"ה, עא, ח"ו, ג, ח"ז, לח, פח, תרע"א—תרפ"ג; **בנדין** — הרב צבי חנוך לוין, ח"ו, ק, תרצ"ד; **ברבשט** — הרב, ח"ז, צא, תרפ"ג; **ברדיוב** — ר' חיים גרונר מו"ץ, ח"ז, נד, תרע"ט; ר' מנחם מנדל גרונר, ח"ד, סה, תרפ"א; ר' יצחק טיטלבוים מו"ץ, ח"ג, ג, ח"ה, לג, ח"ז, נד, פא, קלו, ח"ח, קכג, תרע"ו—תר"ץ; **ברלין** — ר' יאיר פטרזייל מו"ץ, ח"ו, צ, תרע"ד; **ברמט** — ר' פנחס יוסף, ח"ד, נג, תרס"ו; **ברסד־מזיקוטש** — ר' אשר אליקום טשער, ח"ז, קפט, תרפ"ה; **גניטש** — הרב, ח"ח, קל; **גרוסוורדיין** — ר' פנחס צימטבוים ראב"ד, ח"א, עז, ח"ה, ג, תר"ן—תרנ"ח; **דברצין** — הרב שלמה הכהן שטרסר, ח"ו, נה, תרפ"ט; **דווישק** — ר' לוי יצחק גרינוולד, ח"ד, מא, תרפ"ה; **דלהא** — הרב אשר זליג גרינצווייג, ח"ג, קיז, ח"ה, לט, ח"ח, קלה, תרפ"ב—תרפ"ט; **דרגמירשט** — הרב משה ישראל פלדמן, ח"ו, סא, ח"ז, קלג, ח"ח, ד, **תרפ"ב**—תרפ"ט; **דעש** — הרב יחזקאל פנט, ח"ג, טו, ח"ד, כח, ג, תר"ע—תרע"ו; הרב יעקב אלימלך פנט, ח"ז, קכה, תרפ"א; ר' נפתלי צבי הורביץ חתן ההי"צ, ח"ד, כה, ח"ו, לח, ח"ז, קיא, קכח, תרע"ה—תרפ"א; **הומנא** — ר' אברהם צבי גינצלה, ח"ה, עה, ח"ז, ו, עה, תרפ"ה—תרצ"ד; **הלמין** — הרב יעקב יולום קליין, ח"ג, קטז, ח"ח, קיג, תרפ"ב—תרפ"ד; **הנושביץ** — הרב יואב אדלה, ח"ה, קב, ח"ו, כט, ח"ז, עב, קל, תרפ"ב—תרפ"ה; **הרשפלווא** — ר' שלמה חיים השו"ב, ח"ה, צז, תרפ"ח; **וואג־שהלי** — הרב מרדכי הכהן שטרסר, ח"ו, סב, תרפ"ז; **וולובה** — הרב אהרן טייטלבוים, ח"ה, קז, ח"ח, קנא, תרפ"א—תרפ"ט; **וורנוב** — הרב מרדכי אליעזר עהרנגרובר, ח"ו, לז, ח"ז, קמח, תרפ"ה—תרצ"ד; **ויזניץ** — הרב חיים מאיר הגר, ח"ח, רכד, תר"ץ; **וויצען** — הרב ישעיה זילברשטיין, ח"ו, לג, תרע"ו; ר' דוד קצבורג מו"ץ, ח"ג, ט, ח"ד, ל, ח"ו, כה, ח"ח, כט, תרע"ה—תרפ"ז; ר' דובר שטרן מו"ץ, ח"ג, לז, ח"ה, ג, ח"ו, טו, תר"ע—תרע"ז; **וישובה** — הרב מנחם מנדל הגר, ח"ה, נב, ח"ז, קט, תרפ"ו—תר"ץ; ר' דוד וויס מו"ץ, ח"ח, קמט, תר"ץ; **ורצקי** — ר' שלום נח לנדוי ראב"ד, ח"ד, ד, תרפ"ה; מרש־**ושרהלי** — הרב מנחם סופר, ח"ז, קח, ח"ח, כו, תרפ"ה; **זבורוב וסטרופקוב** — הרב יצחק צבי אמסל, ח"א, מו, ח"ג, צו, ח"ד, צט, תרס"ה—תר"ף; **זילקובקה**־רו"פ — הרב נפתלי טאפיל, ח"ב, לה, תרנ"ט; **זנטה** — הרב שלום פולק, ח"ה, קח, ח"ח, נה, תרפ"ו—תרפ"ז; ר' ישראל לבוביטש מו"ץ, ח"ג, סה, **תר"ף**; **חוסט** — ר' יקותיאל יהודה גרינולד בן הרב, ח"ב, מט, **תרס"ג**; ר' שמואל דוד פרידמן מו"ץ, ח"ג, עח, קג, ח"ד, פח, ח"ה, קד, ח"ו, נט, ח"ז, צג, ק, ח"ח, פח, **תר"ע**—תרפ"ו; **חלם־** רו"פ — ר' שלמה ארנשטין, ח"ה, לא, תרנ"ו; **טופולטשאן** — הרב אברהם וייס והראב"ד ר' שמעון צבי הלוי, ח"ח, כח, תרפ"ו; **טיניא**־בודפשט — הרב ישראל וולק, ח"ג, קכג, ח"ד, כו, ח"ו, עה, ח"ז, ג, קפא, תרע"ה—תר"ץ; **טיסא־ אילק** — ר' אהרן צבי מו"ץ, ח"ז, ע, תרפ"ב; **טירנובה** — הרב שלמה ויזל, ח"ז, קפו, תרפ"ג; **טירנוי** — הרב שמואל דוד אונגר, ח"ג, קט, תרפ"ב; **טרניגרד** — הרב אריה ליב טייכר, ח"ג, נז, תרפ"ט; **טשאפ** — הרב יצחק צבי ליבו־ ביטש, ח"ו, קב, ח"ז, סו, סז, צז, קמא, קנו, תרפ"ב—תרפ"ה; **טשירנוב** — הרב שלום קלאהר, ח"ד, קא, תרס"א; **יאקא** — הרב שמעון ליבוביטש, ח"ז, ה, תרפ"ג; **לובלין** — הרב אלטר עזריאל איגר, ח"ה, כב, תרפ"ה; **לודמיר** — הרב יחזקאל ויסבלום, ח"ח, יג, קכה, תרפ"ו—תרפ"ז; **לודז** — הרב מנחם יוסף סג"ל, ח"ו, כג, תרצ"א; **לונדון** — ר' אהרן הכהן, ח"ב, ה, תר"ס; ר' אברהם מאשיל, ח"ו, קא, תרצ"ג; **ליסקא** — הרב צבי הירש פרידלנדר, ח"ז, קסו, תרפ"ז; **ליפטי־מיקלוש** — הרב אברהם חיים דייטש, ח"ז, יז, תרפ"ה; **ליקובה** — הרב משה שנפלד, ח"ג, קיד, תרע"ח; **מ. אסטרא** — ר' יעקב שלמה בלייך מו"ץ, ח"ו, קכא, תרפ"ז; **מגנדורף** — ר' יוסף בראך בן הרב, ח"ז, צב, תרפ"ד; **מד** — הרב מרדכי וינקלה, ח"ז, קצד, תרפ"ז; ר' חיים צבי ערנרייך מו"ץ, ח"ח, ז, תרע"ט; **מדזילברץ** — הרב צבי אלימלך שנפלד, ח"ז, קעא, קעב, ח"ח, יח, תרפ"ב—תרפ"ג; **מונקטש** — ר' שמואל זנויל הכהן מו"ץ, ח"ג, סג, תרע"ד; ר' משה שפיצר מו"ץ, ח"ה, צב, תר"ף; חתנו ר' חיים יהודה, ח"ו, ס, תרפ"ד; ב"ד, ח"ה, נח, תרנ"ח, ושוב לר' דוד שליסל, ר' מאיר זאב זלצר, ר' מנחם וייס, ח"ז, קז, קעה, קפח, תרפ"ה—תרפ"ז; ר' אהרן וייס, ח"ח, ל, תרפ"ב; **מזיקופסט** — הרב שמואל ערנפלד, ח"א,

מז, תרס"ב; **מיהלוביץ** — הרב שמעון גרינפלד, ח"ז, קסט, תרפ"ח; הראב"ד **ר'** משה גרינברג, ח"ז, לא, ח"ח, נו, תרפ"ד—תרפ"ח; ר' ישראל ברודי מו"ץ, ח"ג, קכא, **וז"ו**, כ, ח"ז, עז, תרפ"א—תרפ"ח; **מילדוי** — הרב משה טננבוים, ח"ג, קיח, תרפ"א; **מישקולץ** — הרב חיים מרדכי יעקב, ח"ו, כא, תר"ץ; **מקא** — ר' חיים יהודה מו"ץ, ח"ו, ו, תרע"ה; **נדי־אידא** — הרב **צבי** הירש רייכמן, ח"ז, סד, תר"ץ; **ניטרא** — הראב"ד ר' אברהם אהרן כ"ץ, ח"ג, קה, ח"ו, כח, תרפ"ג—תרפ"ח; ר' מרדכי פורהנד מו"ץ, ח"ג, קי, ח"ז, כג, תרפ"ב—תרפ"ג; **נירבטור** — הרב נפתלי טייטלבוים, ח"ה, פט, תר"ץ; **סבין** — הרב יהודה גולדשטין, ח"ו, סט, ח"ז, צה, קד, תרפ"ד—תרפ"ח; **סובודקה** — הרב משה דייטש, ח"ג, נד; **סוואליווע** — הרב חיים יהודה ליב גולדברגר, ח"ג, סח, ח"ה, נד, ח"ז, לג, פ, קטו, קלט, ח"ח, יא, יז, סא, קלב, תרפ"ב—תרצ"ב; ר' זינדל קורץ, ח"ג, עט, ח"ז, יב, תרע"ב—תרע"ג; **סטמר** — ב"ד, ח"ז, קכו, תרע"ט; **סיגט** — לעצי חיים, ח"ז, קצח; ר' שלמה הלר מו"ץ, ח"ה, עו, ח"ח, ג, תרפ"ג—תרפ"ד; **סיקס** — הרב אריה ליב יונגרייז, ח"ח, לב, תרצ"א; **סלטוינה** — ר' ירמיה קאהן מו"ץ, ח"ו, קכ, תרע"ג; **סליש** — הרב פנחס חיים קליין, ח"ז, פב, תרפ"ב; ר' יהונתן בנימין מו"ץ, ח"ו, לב, ח"ז, צח, תרפ"ב—תרפ"ד; ר' ישראל בן הרב, ח"ז, פה, תרפ"ג; **סמיהלי** — הרב שמעון גרינפלד, ח"ג, מט, תרפ"ג; **סנינא** — הרב ראובן חיים קליין, ח"ז, כח, סט, פד, קטז, תרפ"ב—תרפ"ט; **סנפטר** — הרב חיים פריד, ח"ד, מ, תרע"ב; **ספינקא** — הרב צבי הירש כהנא, ח"ו, קכב, ח"ח, נד, תרפ"ז—תרפ"ח; **סרדהלי** — הרב, ח"ח, סג, **תרפ"ט**; **סרדנא** — הרב יצחק איזיק אדלר, ח"ה, כג, ח"ו, י, ח"ח, ב, קכד, תרפ"א—תרפ"ט; **סרוואש** — הרב בן־ציון בלום, ח"ח, נז, תרפ"ח; **ערלוי** — הרב שמעון סופר, ח"ג, פב, תרע"א; בנו ר' אברהם, ח"ח, קיז; **פזינג** — הרב יושע ליב שילל, ח"ז, קנז, תרפ"ו; **פינטשוב** — הרב חיים מאיר, ח"א, סג, תרס"א; **פישטיאן** — הרב ישכר שלמה טייכטל, ח"ו, סד, תרפ"ב; **פסט** — הרב יונתן שטייף מו"ץ, ח"ז, קכא, תר"ץ; **פרסבורג** — הרב עקיבא סופר, ח"ג, צה, ח"ו, לד, תרפ"א—תרפ"ב; ר' ישעיה קליש מו"ץ, ח"ז, קלח, תרפ"ז; **פרשוב־עפריס** — הרב נח ברוך פישר, ח"ז, מג, תרע"ט; **פשדבורז** — הרב יהודה ליבוש ליכטר, ח"א, לב, תרס"א; **ציגנדע** — הרב דוד נימן, ח"ג, מג, ח"ח, רכא, תרע"ט; **צפת** — הרב יצחק רובין, ח"ג, כח, תרס"ט; **קונסקיוולה** — הרב יהושע אלטר וילדמן, ח"ג, ה, ח"ד, כז, תרס"ז—תרס"ח; **קורימא** — הרב, ח"ז, קמה; **קזמרק** — הרב שמחה נתן גרינברג, ח"ו, ע, ח"ז, מט, תרפ"ג—תרפ"ח; **קירכדורף** — הרב אשר למיל שפיצר, ח"ו, צח, תרפ"ה; **קירלהלמיץ** — הרב יואל וולף, ח"ו, קיט, תרפ"ו; **קליינוורדיין** — הרב מוזס חיים ליטש־רוזנבוים, ח"ו, עא, תרפ"ו; ר' משה צבי מו"ץ, ח"ד, יא, **תר"ע**; **קמעשטע** — הרב מרדכי, ח"ה, יא, ח"ח, פט, תר"ע—תרפ"ד; **קסאני** — הרב ישראל צבי רוטנברג, ח"ח, פו, **תרפ"ג**; **קרוקניצה** — הרב משולם זישא, ח"א, פה, ח"ו, לט, תרנ"ח—תרס"ה; **קרסטיר** — הרב משה גינז, ח"א, ח, נד, תרס"א—תרס"ב; **קרשיב** — ר' אריה שניצר מו"ץ, ח"ד, מט, תרע"ד; **קשוי** — הרב יצחק צבי יונגרייז, **ח"ד**, ו, ח"ז, ג, **תרע"ג—תרע"ד**; ר' שמואל שיקלר, ח"ג, צג, תרפ"ד; ר' חנוך הניך פאק מו"ץ, ח"ג, עא, ח"ד, עג, ח"ה, לו, ח"ו, כז, ח"ז, ל, קב, ח"ח, צה, תרע"ז—**תרצ"ב**; **ראגוי** — הרב אשר רובין, ח"ז, עו, קלא, **תרפ"ב—תרפ"ד**; **רדובנקה** — הרב פנחס אדלר, ח"ו, עד, תרפ"ד; **רדומסק־קלבוצק** — הרב יעקב יוסף הכהן רבינוביץ, ח"א, צט, ח"ב, יח, לו, ח"ד, עה, **תרנ"ג—תרנ"ו**; **רטיאג** — הרב יהושע ליבוביטש, ח"ו, יז, תרפ"ב; **ריסקווא־נימוושא** — הרב אברהם שלמה כ"ץ, ח"ז, נא, קא, קמז, תרע"ז—תרפ"ד; **שביש** — הרב שמואל מנחם קלין, ח"ז, קמט, תרע"ב—תרע"ד.

אחרי הדפסת חלק ה' של התשובות נראה המחבר בחלום אל חתנו המו"ל בהבעת תודה, ואמר לו שידפיס כעת את חידושיו עה"ת, ויקרא לספר **שפתי מהר"ש**. הוא הדפיס את הספר בברדיוב תרצ"ז, וכלולים בו דרושים ופלפולים על שבתות ומועדי השנה. בסופו קונטרס עטרת זקנים, ההדרן שאמר הנכד ר' אלחנן בסיום הש"ס.

חידושי מהר"ש, ביאורים ופלפולים על מסכת קידושין, נדפסו בירושלים תשכ"ה ע"י נכדו הרב אלחנן. בהקדמתו כתב שיש בידו עוד חידושים על סוגיות הש"ס. את חידושיו על המשניות, מסר להוצאת „מעין החכמה", והם נדפסו ג"כ בשם חידושי מהר"ש בתוך „קבוצת מפרשי המשנה".

שם משמואל הוא ספר תולדותיו שנדפס במונ־קאטש ת"ש, ונכלל בסוף שו"ת מהר"ש חלק ז. באים בו גם מילי דהספידא של חתנו ר' דוד, רשימת ע"א שואלים מתוך תר"ך, וקונטרס עטרת זקנים של נכדו ר' אלחנן, דרוש ופלפול בסוגית עשה דוחה לא תעשה.

תשובות אליו: בית יצחק, אה"ע, ח"א, יג, סב, ח"ב, קיט בתרמ"ה—תרנ"ו; חזון נחום, סה ודף קיז: בתרס"ח; כוכב מיעקב, מט; שו"ת מהרש"ם, ח"א, לד, ח"ב, קיד, קטו, קס, ח"ג, שעד בתרנ"ה—תרנ"ט. תשובתו מתרע"ב נדפסה בתשובה כהלכה, קו:—קז. ושם, 170, משיב לו ראי"ל ה"ש מצאנז. בשבט תרס"ח חתם נגד תנאי בנישואין.

מליצי אש, ג, אדר, 55—56; דוד הלחמי, ארזי הלבנון, 192—197; ספר רדומישל, 28, 87—104, 160, 582, 609, 936; דברי ימי קאשוי, בסוף ספר שאול בחיר ה', יב—יד.

אנגל־הורביץ

ר' שמעון (שמע'ולה) ב"ר מאיר **אנגל־הורביץ**
מקראקא (תרל"ו—תש"ג)

נולד בשנת תרל"ו בז'ליכוב שבין ורשא לרדום, ועל שמה נקרא. אביו ר' מאיר התיחס לבעל

השל"ה ולרז"ה בן אחר בן. חסיד קוזניץ, התפרנס מבית חרושת לחומץ שבבעלותו.

נפטרה ונשא אחרת עליה, שלח את בנו ללמוד בחצר רבי זליג אליעזר האדמו"ר מקוזניץ, בנו של רבי יעקב מבלנדוב. בהיות ר"ש בגיל צעיר, נשא את בתו של הגביר ר' משה פייגנבוים מגרוולין, וסמך על שולחנו. כשחמיו התרושש, פתח אף הוא בית מלאכה לחומץ, ועל־כן נקרא: עסיג־מאכער. הכירו בו כי הוא מורם מעם, יושב רוב שעותיו ועוסק בתורה, ומחלק צדקה בלי שיעור. אח"כ עבר להיות ר"מ בצאנז, קשאנוב, ובישיבת ליובאוויטש בוורשא.

עיקר פרסומו בא לו משקבלו רבי מאיר שפירא כיד ימינו בניהול ישיבת חכמי לובלין. הוא מצאו גאון מופלג בנגלה ובנסתר, ובעל אישיות מקורית הראויה להשפיע על התלמידים. בבואו לישיבה הכניס אוירה של אש קודש, ותפילה בדביקות עילאית. כהן כר"מ ואח"כ כמשגיח רוחני, והניגודים שבצבצו מתוך ידידות בינו ובין המהר"ם שפירא, עוד הגבירו את ההרמוניה ביניהם. רק אחרי פטירת רבי מאיר, לא ראתה ההנהלה בעין יפה את עמידתו בראש ההנהגה הרוחנית של הישיבה, מה גם שלצידו התיצבו חסידיו ה„שמעונאים", ולכן כדי למנוע מחלוקת וחילול השם, עקר לקראקא בה השתקע, והרביץ תורה בישיבה מצומצמת שפתח ב„קלויז של ר' אהרן". התמסר לטיפוחם של מתי מספר תלמידים בני עליה, והדריך במכתבים את נאמניו שנשארו בלובלין. הקדיש זמן רב לכתיבת חיבוריו, וביניהם ספרו הגדול על המהר"ל עם מראי מקומות, וספרו כוכבי אש בחסידות ובקבלה. לפני המלחמה הדפיס קונטרס קטן **שובה ישראל**, וחתם בכינוי קול חוצב להבות א"ש (הר"ת של שמו). נכללו בו קריאה לתשובה והתרחקות ממותרות. בתכניתו היה להמשיך להוציא קונטרסים כאלה. לא התערב בין תושבי קראקא, ופרסומו שם בא לו מהשיעור שלימד בליל שבת. הוא נמשך כשש שעות, משעה תשע עד שתים־שלוש אחר חצות, ובו הספיק לעבור רק על שנים שלושה פסוקים, לדבריו כדי להראות רוחבה ועומקה של תורה. נסע אל גדולי תורה וחסידות, ובמיוחד אל הרבי מויליפולי.

בגיטו קראקא לא שינה ממנהגו. רוב היום ישב מוכתר בטלית ותפילין, והרבה בסיגופים מאכילה ומדיבור. כמה מתלמידיו ניסו להשיג עבורו אשרת הצלה, ולא עלתה בידם. בקיץ תש"ג הוצא עם שאר אחיו למשלוח למחנה השמדה, שם נספה על קידוש השם.

מאמר קבלי על הספר נועם אלימלך שכתב לתלמידו ר' אברהם יהושע השל ליברמן, דבריו ביח"ל ביארצייט של רבי שלמה מקרלין ועוד, בחוברות יגדיל תורה (לונדון), תשי"ז—תשי"ח.

על תלמידיו נמנה בן דודו ר' אברהם מרדכי הלוי

WYŻSZA
Uczelnia Rel. Żydowska
p. n.
„Jeszywas Chachmej Lublin"
LUBLIN
Lubartowska 57.
Telef. 10-66. Skrz. poczt. 212.
P.K.O. 28 295 Wolf Gutgeld, Warszawa

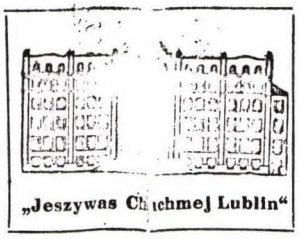

„ישיבת חכמי לובלין"
לובלין
לובארטאָווסקא 57
טעלעפאָן 10-66 פאָסט פאַך 212.
P.K.O. 28 295 Wolf Gutgeld, Warszawa

ב"ה, לובלין, יום ראשון לח' נובה מס' דף תרצ"ד אורך ואמתך לפ"ק

הישראל אודיע נאמנה על אודות ה"ב הנחמד הלמדן הישר „צורבא מרבנן" הי"ו
מר אברהם יהושע העשיל ליעבערמאן בן הה"צ האבד"ק דאברא שלימ"א בנו של
גדולים וקדושים ציס"ע זי"ע. כי למד בישיבה"ק „ישיבת חכמי לובלין"
בפ"ח וש"ע ופוסקים. כן שקדעל הש"ע יו"ד מן הג"מ רי"ף ר"ן רא"ש מור ש"ע
וגו"כ עד כל הא"ח ז"ל ומצא כדי [illegible] וגם ביר"ש ומדות אנשיים ותרומיות
[illegible]
[illegible]
[illegible] עלי"מנחינה הגאון הצדיק [illegible] זצ"ל.
ובכן יש לסמוך עליו בענין הוראה [illegible] שיורה כדת וכדלכה. [illegible]
לה לרב נמורחו וברך בטבילן.

מנהל הרוחני ב„ישיבת חכמי לובלין"
[illegible]

דת סמיכה להוראה מיום א' דחנוכה תרצ"ד להרב אברהם יהושע השיל ליברמן בנו של אב"ד דאברא

TELEFON ZAOSZCZĘDZA CZAS I PIENIĄDZE!

KARTKA POCZTOWA

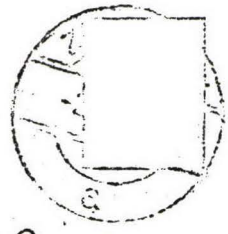

NADAWCA: Szymon Engel
Żelechow Woiw. Lubels.

[illegible]

Szymon Engel Rabin
Ch. Liebermann
Nowy Sącz
ul. Modejki 13

הורביץ מירושלים, מח"ס שו"ת כבוד ירושלים, שו"ת הגט מתל־אביב, אוצר לשון המדרש, תולדות השתטחות, ב"ר יהודה נחום ליבוש — ב"ר ישראל — הלוי הורביץ־ענגיל דומ"ץ ריקי בפלך לובלין.

יוסף פרידנזון, אלה אזכרה, ג, 42—51.

אנגלהרדט

ראה לפי: **אנגלרד**

אנגלמאיר

ר' מרדכי

מלא את מקום אביו כאב"ד כפר לומנא שליד טורקא וליטוביסק. מכתבו נדפס בספר תשובה כהלכה, סה. ר' ישראל דב בר ור' חיים אהרן משם היו גבאי א"י.

הרב מלומנה ובנו

אנגלנדר

משפחת כהנים

ר' ישראל אהרן

ראב"ד פריסטיק שנים רבות. בתרס"ז השתתף בועידת סנדובה וישניה, וחתם נגד תנאי בנישו־אין. תשובות אליו: שו"ת מהר"ש, ח"א, כו, ח"ב, מד, ח"ג, צב, ח"ה, נז בתרנ"ח—תר"ע; שו"ת מהרש"ם, ח"ב, יב, ח"ו, מא בתרנ"ח. היה חובב ספרים, וכשקבל במתנה כתבי קבלה מרמ"ע מפאנו בכתב ספרדי, העתיקם לכתב שלנו. אח"כ מסרם לחתנו הרב פנחס הכהן פרידמן מסטריזוב שהיה סמוך על שולחנו בפרי־סטיק, והוא הדפיס את הספר מאה קשיטה במונקטש תרנ"ב, עם הקדמתו.

בנו ר' חיים היה ת"ח פיקח. נשא את בתו של הגביר ר' נפתלי שמואל סלומון מקובלוב פודזמצי, וגר ביאסלו. בנה את מלון גראנד ליד הרכבת וניהלו כמה שנים. בתרע"ב עבר לטרנוב, ועסק במסחר. אחד מבניו עלה בשנות התר"ץ לארץ. אשתו ובתו ניצלו מהשואה והשתקעו בתל־אביב (תולדות יהודי יאסלו, צז).

ר' מנשה יחזקאל

תלמיד חכם מצאנז. ממשתתפי „הפרדס" המ־קומי בתרצ"א.

אנגלרד

ר' אברהם ב"ר מאיר צבי אנגלרד

מדאברא (תר"ע—תשל"ו)

נולד בסנוק בשנת תר"ע, לאביו ר' מאיר צבי שהתפרנס ממסחר ונספה ביום ט' סיון תש"ג בקולומיאה, ולאמו נחמה גיטל בת ר' חיים גרונר דומ"ץ ברדיוב גיסו של הדב"ח, נספתה עם נכדה־בנו מרדכי דוד הי"ד. נקרא על שם זקנו ר' אברהם אנגלרד מגזע החכ"צ, הפנ"י ולמעלה בקודש, וכשיצא עם שמונת בניו לקדש את הלבנה, אמר עליהם הנועם אלימלך, שבטוח כי השכינה מצטרפת עמהם להשלים המנין. היה הראשון שנקרא בשם משפחה זה כפי שנתכנה בפי הגויים, על כי בתוארו דמה למלאך.

למד בהתמדה רבה בישיבת בובוב, והרבי היה גוזר עליו שילך לישון. כמו"כ למד אצל ר"ש פירר. בגיל ט"ז היה בקי בש"ס ופוסקים. נסמך מרבי בן־ציון הלברשטם, בעל מנחת יחיאל ועוד. נשא את מרת שיינדל בת ר' חיים ליברמן

אב"ד דאברא, וכשחמיו עקר לצאנז נתמנה כרב העיירה, ועל שמה נקרא. בפרוץ מלחמת העולם השניה ברח ללבוב. ייסד בה ישיבה, והרביץ תורה לתלמידים. הוגלה לבוכרה שבסיביר, ופעל

רבות לחיזוק הדת. עלה לארץ בתש"ו, וכהן כרב בירושלים, ומתש"ט בשכונת מנשיה שביפו. הת־כונן ליסד ישיבה ביפו, אלא שעם הקמת קרית בובוב בבת־ים נתמנה שם כאב"ד ור"מ. השקיע מאמצים בחינוך הדור הצעיר לתורה ולחסידות, והעמיד תלמידים בעלי הוראה. נפטר ביום ח' ניסן תשל"ו, ונטמן בהר הזיתים.

בחייו נדפס החלק הראשון של ספרו **אמרי אברהם**, חידושי הלכה ואגדה עה"ת, בני ברק תשל"ה, על בראשית. לספר הסכמת ש"ב רבי שלמה הלברשטם מבובוב (ידעתיו מימי קדם כי רב גובריה למשקל ולמטרח בשמעתתא ובאגדתא בפלפול וסברא בשבת תחכמוני). בהקדמתו כותב שתחילה לא רשם את חידושיו הרבים, ורק אחרי שהכבידה מחלתו והוקל לו, התחיל לכתוב את חידושיו עה"ת ושו"ת. כמו־כן מוסר את רשימת קרוביו, ומודה לגיסיו ר' אברהם יהושע השל ור' אלתר ישכר דב ליברמן. בראש הספר דרוש כתר תורה. בסוף כל פרשה עניני הלכה בקונטרס קנה חכמה. בסוף הספר רשימת התומכים, וזכרון לקדושי דאברא. חלק שני על שמות נדפס בתשל"ו, עם הסכמת הראב"ד רי"י וייס. בנו ר' חיים מאיר שסייע בהעתקת ח"א, הוציא לאור חלק זה עם הקדמתו. נוסף כאן המכתב שכתב לו בתרצ"ו רב"צ הלברשטם מבובוב שידרוש ברבים. דברי תורה ממנו נדפסו בעץ חיים, א, כד—לא, ובמוריה, שבט תשל"ז, כז—לג. תשובות אליו: רבו רצ"ה מייזליש מווייצען בבנין צבי, ח"א; מנחת יחיאל, ח"א, סח בתרפ"ז לסנוק, ח"ב, ס, קסד לדאברע.

המודיע, ט' אייר תשל"ו, ג.

ר' יצחק איזיק אנגלרד

גר בהיישא. ד"ת ממנו בבנין מנחם (גלדנטר), לובלין תרצ"ב, קונטרס צלצלי שמע, ג. נזכר כמחבר ספר ריח דודאים ועורך הירדן, אך שניהם אינם מצויים.

ר' שלום אנגלרד

דומ"ץ בקולבסוב ליד חמיו ר' יצחק אליעזר גרהר. שימש כחזן בפריסטיק. בנו: ר' יחיאל.

אנגלשטין

ר' שלום מרדכי

נכד המהרש"ם וקרוי על שמו. הרב ריינהולד כותב אליו ב"ג בספרו מנחת אברהם, יב.

אנטמן

ר' יהודה ליביש

תלמיד חכם בלינסק. בתרצ"ה השיב לו בדובב מישרים, ח"א, לה.

אסטנוביץ

ר' אלעזר ב"ר דב הלוי אסטנוביץ

מסנוק וניימרקט (תר"ם—ת"ש)

נולד בלובלין לאביו ר' דב הלוי אסאטאנאוויטש. נקרא לסנוק ע"י האב"ד ר' נתן נטע דים, לשמש כמורה בישיבת „תמכין דאורייתא" המקומית. לפני מלחמת העולם הראשונה לימד שם כל יום במשך כמה שנים משניות וחומש עם מפרשים. אח"כ כהן כמגיד מישרים בנוביטרג. בשובו ללובלין לימד חברים מקשיבים משניות וגמרא בחול ובשבת. חיבר פירוש גדול על ספר עקידת יצחק, ושקד להשוות את הדפוסים השונים.

חשב להדפיס תחילה את חזות קשה שהוא תמצית הספר, אך לא היה לו כסף לכך. משום כך הדפיס שם בתרצ"ד מתוך יתר דרושיו את דרוש **זכרון עולם,** על אגדת חז"ל במסכת תענית דף כ. בהקדמתו הוא מתנצל על שלא נטל הסכמה לדברי דרוש, ומציב זכרון לבתו מרים שנפטרה ביום כ"ד תמוז תרצ"ג בהותירה שבעה יתומים קטנים.

אפטוביצר

ר' אביגדור ב"ר משה אהרן **אפטוביצר**

מטרנופול (תרל"א—תש"ג)

נולד בטרנופול ביום כ"ג אדר תרל"א לאביו ר' משה אהרן קאסנר ולאמו צירל. האבא היה ראש ישיבה קטנה, ובדוחק נמצאה לו פרנסתו. כיון שהיה ידוע חולי, נאלץ בנו העילוי החריף לסייע לו מגיל שבע בהוראת התלמידים ובכתיבת מלי־צות. הם היו חסידי צורטקוב, אך פעם משכוהו חסידי הוסיאטין אל רבם. שם השפיע עליו משכיל אחד לעסוק במדעים, וכיון שנתמעטו נסיעותיו לרבי נרדף ע"י החסידים שהתפללו עליו שיקחוהו לצבא. הוא שוחרר, ונסע בתרנ"ו לצרנוביץ. שם עשה את תעודת הבגרות, ולמחיתו התפרנס ממתן שיעורים במתימטיקה. כששב בתרנ"ט נסמך להוראה, וארס את חכמה מלכה (סופיה) לבית דורנבוים. נסע לוינא להשתלם באוניברסיטה ובבית המדרש לרבנים. התחבב על רבותיו, ונעשה מזכיר מדעי של אברהם אפשטין. מאמרו הראשון היה להוכיח שספר הדר זקנים לא נתחבר ע"י הרא"ש. בתרס"ט נתמנה כמרצה בבית המדרש לרבנים על מקומו של מאיר איש־שלום. בתרע"ח הוזמן על ידי שכטר לבוא לאמריקה, ולא קיבל. רצ"פ חיות מינהו כמורה בפידגוגיון העברי בוינא. שימש כפרופסור לתלמוד, תנ"ך, מדרש ופילוסופיה דתית. פרסם כ־350 ספרים ומאמרים בשפות שונות. היה איש אשכו־לות במיגוון רחב של נושאים, וטיפח מקצועות שונים במדעי היהדות: פרשנות התלמוד והתנ"ך, ספרות ההלכה בעיקר בתקופת הגאונים והרא־שונים ודרכי סידורה, דיונים בספרות האגדה, משפט עברי והשפעתו על שיטות הנוצרים במז־רח, הגות ותולדות ישראל בתקופות שונות.

שיטתו היתה מיזוג של חריפות עם ניתוח מדעי מובהק. היה ידוע חולי כל ימיו, קצר רואי כאבותיו, ובשנותיו האחרונות כהו עיניו. בעל מזג טוב, נוח בהליכותיו, ודלתו פתוחה לכל. עודד כשרונות צעירים, ובין תלמידיו: המלומדים ח' אלבק, ס' בארון, א"ל מאיר, ש' שפיגל, ש' פדרבוש ועוד. מחלת אשתו מנעתו בתרפ"ד לקבל קתדרה בירושלים. שמר מצוות קלות כחמורות, ובצורתו החיצונית היה נראה כאחד מדורות קוד־מים. חבר המזרחי, ובוינא הרצה בעברית. אחרי שנפטרה אשתו עלה בתרצ"ח לארץ, ואז כבר לא היתה משרה פנויה. טיפל בהכנת כתביו לדפוס, ואת הלועזיים רצה לערוך מחדש בעברית. נפטר בליל שבת כ"ו כסלו תש"ג, ונטמן בהר הזיתים. ציוה שיחקקו על מצבתו רק שההדיר ספר הראבי"ה, ושישרפו את כתביו שלא יסודרו לדפוס.

הראבי"ה הוא מבחר ספריו, ויצא לאור בכמה שלבים. בהשפעת אפשטין החל לטפל בההדרתו, והכרכים הראשונים יצאו לאור על ידי מקיצי נרדמים בברלין תרע"ג ובירושלים תרצ"ה, כרך הוספות ותיקונים בתרצ"ו, וכרך המבוא בשנת תרח"ץ. המבוא הוא ספר חשוב לעצמו, ותרומה חשובה לחקר גדולי ישראל באותה תקופה. בהש־תדלות הרב הרצוג הופיעה הסדרה מחדש על־ידי

Prof. Dr. V. Aptowitzer
Wien
II. Obere Donaustraße Nr. 29

Wien, am ..... 193....

מכתב מיום י"ב אייר תרצ"א בדבר מסירת פרטים ביוגרפיים שלו עבור ערך באנציקלופדיה

מכון הרי פישל לדרישת התורה. חלק צולם מחדש בתשכ"ד, וחלק נערך מחדש ע"י הרבנים אליהו פריסמן ושאר ישוב כהן, לפי כתב־יד ושרידי כתבי המהדיר הראשון שנמסרו על־ידי אלמנתו קרולינה. חיבורו היסודי בספרות המדרש והאגדה נדפס בשנים תרס"ו—תרע"ה בגרמנית: מקראות בספרות הרבנית. ספרו קין והבל באגדה בתרפ"ב. עבודתו המדיניות המפלגתית של תקופת החשמונאים בגרמנית. ספרו האחרון: מחקרים בתקופת הגאונים, נדפס בירושלים בתש"א. רוב פרסומיו בלועזית, ואין כמעט קובץ בחכמת ישראל או ספר יובל וזכרון שלא השתתף בו.

ח. ז. הירשברג, ספר זכרון לבית המדרש לרבנים בוינא, 46—63; מאיר ווכסמן, חכמת ישראל במערב אירופה, א, 25—36, עם ניתוח ספרותי של כתביו; א. מ. הברמן, אנשי ספר ואנשי מעשה, 139—143; מדינה וחכמיה, 26; אברהם עובדיה (גוטסדינר), במישור, שנה ב, כתבים נבחרים, ב, 161—163; יצחק רפאל, במישור, ד, תש"ג, גליון קמ, א (ורפל), סיני, יב, עמ' קלב (י. שמואלי); נתנאל קצבורג, אנציקלופדיה של הציונות הדתית, א, 158—161; ג. קרסל, לכסיקון, א, 132.

ר' אשר זליג אפטוביצר

מיזירנה (ת"ר•—תרע"ה•)

רבה של יזירנה, ובתרמ"ד חתם על ספר כנפי יונה עם חתנו ר' בן־ציון. חתן אחר הוא הרב חיים ליבוש המרלינג אב"ד לופטין. קרובי משפחתו גרו בזבורוב ובטרנופול. השתתף בכנס סנדובה וישניה בתרס"ז, וחתם שם נגד תנאי בנישואין. מכתבו מתרע"ב נדפס בתשובה כהלכה, 20. תשובות אליו: בית דוד, מט בתרס"ח; חסד לאברהם, תנינא, או"ח, י, יו"ד, סח בתרי"ט לקוזלוב; שואל ומשיב, תנינא, ח"ב, לט, תלי־תאה, ח"ב, רג; שו"ת מהרש"ם, ח"א, עז, ח"ג, קצד, של, ח"ז, עב.

אהלי שם, 385; ספר יזירנה, 11, 58.

אפטיקר

ר' משולם ישכר

תלמיד חכם בסנדובה וישניה. תשובות אליו: דובב מישרים, ח"א, נב, סו בתרצ"ד—תרצ"ו; חזון נחום, קג.

אפטר

ר' משה יהודה ב"ר יעקב אפטר

מטרנוב (ת"ר•—תרס"ג)

נולד בטרנוב לאביו ר' יעקב שהיה בעל מלאכה פשוט, ונקרא ר' משה ר' יעקעלס. היה חשוב בעיני רבי חיים מצאנז שכתב לטובתו מכתב נלהב, כשהיה מועמד לרבנות אושפצין בשנת תר"ל לערך. גם בעיני רבי יחזקאל משיניבה היה נכבד מאד, ושלוש מתשובותיו כלל בסוף ספרו דברי יחזקאל. כהן כדומ"ץ וראב"ד בטרנוב, והעמיד תלמידים רבים, מרבי שמואל ענגיל עד רבי איציקל גווירצמן מאנטורפן. הצדיקים מבלוזוב ופלנטש שיבחו מאד את דרך לימודו, וכן גם רבי יהושע מדזיקוב שהדגיש, כי הלומד אצלו יודע ללמוד. נפטר אור ליום שני ה' תשרי תרס"ג, ונספד בקלויז צאנז בו התפלל, ע"י הרב שנור והדיין ר' אברהם יהודה אורשיצר. אשתו רעכיל נפטרה ביום ט"ז אב תרס"ג. ביזמתה נדפס ספרו **אמרי משה** חלק א' על סוגיות הש"ס בסדר א"ב (א — חוששין לזרע האב), על ידי בנו ר' יחזקאל, וחתנו ממלא מקומו הרב יוסף חיים קירשנבוים, שצרף לו קונטרס משלו: קב מים חיים. על ההדפסה חשב המחבר עשרים שנה לפני פטירתו, ונטל הסכמות מהייטב לב (תרמ"ג), מהר"י שמלקיס (תרמ"ה), מהרי"א איטינגא (תרמ"ז), והמהרש"ם (תרס"ב). הספר נדפס בטרנוב תרס"ג, וצולם מחדש בירושלים תשל"ג, ע"י נכדו ר' אברהם שבתי פרנקל, עם הסכמת הרב יצחק יעקב וייס ראב"ד ירושלים.

תשובות אליו: בית יצחק, חו"מ, יז—יח, ל, נז, אה"ע, ח"א, פו, קמא—קמב, ח"ב, לא, ע תרמ"א -תרנ"ו; הרי בשמים, תנינא, קלז, רכג—רכה, תליתאה, עו בתרנ"א—תרנ"ו; שו"ת מהרש"ם, ח"א, ו, קפא—קפב, ח"ב, קכו, קפה, רב, רלב, ח"ג, נט, סב, ח"ז, קצא בתרנ"ט—תר"ס; שו"מ, קמא, ח"ג, קיג, תליתאה, ח"א, קי; תפארת יוסף, אה"ע, יב.

תלמידו שמעון ב"ר אברהם אבערדאם, קול מחזיקי הדת, י"ד תשרי תרס"ג, 4; ספר טרנוב, א, 190.

אפיסדורף

ר' ישששכר דב ברישׁ ב"ר יוסף **אפיסדורף**

מיברוב (תק"ף – תר"ל)

נולד לאביו הגביר ר' יוסף שתמך בו שנים רבות, ולאמו מלכה בת ר' יעקב ישראל — נכדו של הרב יעקב גינצבורג שיחוסו הגיע עד דהע"ה — שאמו שרה מרים בת רבי ישכר דב מגזע צבי אב"ד זלוטשוב, נישאה אחרי התאלמנותה לרבי אברהם חיים מזלוטשוב. אשתו יענטה בת ר' גדליה דוד מפרימישלן ישבה בחנות לפרנסתם, והוא ישב ולמד. גר ביברוב, ופעמים רבות חלק על הוראות הרב דשם. בשנת תרכ"ח הדפיס בלמברג את ספרו סדר **עבודת היום** חלק א' על או"ח עד סימן פח. זהו אוסף דינים מלוקטים משו"ע ומהפוסקים, מסודרים בסעיפים ומנוקדים. בשולי הפנים: מראה פנים — מקורים, ושערי ציון — חידושים. בראש הספר: הסכמת השו"מ עם חידושיו, מכתב מהמהרש"ק, והקדמת המחבר. בסופו מכתב מרבי שלמה גנצפריד מתרכ"ז, חילופי שו"ת עם השו"מ ומפתחות. בכתובים נותר ח"ב על הלכות שבת, וגם על יו"ד. תשובה אליו בשו"מ, רביעאה, ח"א, צא.

אפל

ר' יוסף יהושיע ב"ר שרגא פיבל **אפל**

מצאנז (תרע"א—

נולד בשנת תרע"א בצאנז־חדש לאביו ר' שרגא פייבל אפפעל — נסע לברלין לדרוש ברופאים, ונפטר כ"ג סיון תרפ"ח — בנו הצעיר של ר' יעקב שו"ב ברעדים, ממשפחת חסידי האדמו"ר מבלוזוב, ולאמו לאה הי"ד בתו של ר' חיים פאליקס הלוי קערנקרויט, ת"ח צדיק בצאנז מבאי ביתו של הדב"ח.

עד גיל בר מצוה למד ברעדים, אצל החסיד הנלהב ר' יוסף אשר דומיניץ. עבר לצאנז־חדש אל השו"ב ר' דוד אחי אביו, ולמד בהתמדה רבה ב„גריבאווער בית מדרש". שב לרדים, ולמד שנתיים אצל הראב"ד ר' ישראל איסר פרוכט־הנדלר. בשובו לצאנז שלח בגיל י"ז פלפולים לגאוני הדור, ובעיקר לר"נ ויידנפלד מדומברובה. בגיל י"ח נסמך מר' יהושע וידרקר ראב"ד פשמישל שכתב עליו: הפמ"ג והחוו"ד שגורים

בפיו, וממש ברכה בו. בגיל כ' נתעוררה בו תשוקה למדעים, ונסע לביהמ"ד לרבנים בברלין. חמש שנים שקד שם על לימודיו, ונסמך לרבנות. נשא את בתם של ר' יצחק יהודה ברצ"ה יארע מסוסניצה שליד פשמישל, ופייגה פעסיל בת ר' פייבל שטורם מטרווא תלמידו של המהר"ם שיק, ה' ינקום דמם. בתרצ"ח גורש לזבונשיין, כש־אשתו ושני ילדיו נשארו בברלין. בעמל רב הגיע לוורשא, ופגש בה את רבו ר' יחיאל יעקב ויינברג, שהביאו לבית הג"ר נתן שפיגלגלס הי"ד. אצלו למד ובביתו אכל כחצי שנה, ושם הכיר את גאוני העיר רש"ד כהנא, ר"מ זמבא, הרב קאנאל והאדמו"ר מראדזין הי"ד. בתרצ"ט הצליח להגר לאנגליה, ונתקבל כדיין ואח"כ כראב"ד בלידז. מחליף שו"ת עם גאוני הדור ותשובות אליו בשרידי אש, מנחת יצחק, אגרות משה ועוד. בשו"ת חזון נחום, לה, תשובה אליו בענין שאלה שנולדה בתרצ"ד בברלין תחת שלטון הנאצים. מריץ חדו"ת לכתבי העת התורניים: הפרדס, המאור, המעין ועוד. בידיו תשובות כת"י מרד"ב מטשבין, ר' יוסף שלום אלישיב, ר' משה שטיינברג מניו־יורק ועוד. חיבר באנגלית את הספרים:

חכמינו ז"ל אומרים, השבת היהודית. כעת מסדר את כתביו לדפוס. ארבעת בניו עורכי דין מוש־בעים שומרי מצוות, שנים בלידז ושנים בלונדון עם צאצאיהם.

זכרונות המאור, ח"ב, תריח.

אפלבוים

ר' אברהם אבא ב"ר פתחיה חיים יעקב **אפלבוים**

מרישא (תרכ"א—תרצ"ג)

איש רישא בה נולד ביום ט"ו תמוז תרכ"א לאביו האמיד ר' פתחיה חיים יעקב. מצעירותו ניכר בכשרונותיו, ואמרו עליו שנועד לגדולות. כל

שנותיו היה מתמיד גדול יומם ולילה בש"ס ופוסקים, הלכה ואגדה. היה לו ספר חדו"ת על־דרך הפלפול, ובשו"ת הרי בשמים, ח"א, ג, תשובה אליו מתרמ"ב. בגיל עשרים טעם מהספ־רות הכללית, ובתרמ"ב שלח את מאמרו הראשון להמזכיר. מאז השתתף במאמרי פובליציסטיקה ומחקר בכתבי עת בשפות שונות: המגיד, הצפי־רה, המליץ, המצפה, השלוח, העולם ויידישע טאגבלאט הלבובי. ייסד וערך את העתון פאלקס צייטונג ברוישא, יחד עם נפתלי גליקסמן־אשריאל וחיים וואלד־יערי. כמו־כן ייסד את בית הספר העברי הראשון בעיר „תעודת ישראל", והכשיר מורים ומועמדים לבית המדרש לרבנים בווינא. כמורה ופדגוג אמן היתה לו השפעה עצומה על תלמידיו, וכל שיעור שלו היה חויה. היה עבד נרצע לעברית, והורה בשפה זו. חובב ציון ממיסדי חברת אהבת ציון, ונואם מלהיב בנוסח המגידים הלאומיים. היסטוריון בעל הש־כלה רחבה, מפרנסי הקהילה, מייצג עירו בועידות ארציות. עם זאת היה ירא שמים מדקדק במצוות, לבש קפוטה ארוכה, ובשבת חבש שטריימל. התכתב עם חכמי זמנו בגרמניה, הונ־גריה ואמריקה. בהשפעת אברהם ברלינר החל לחקור בתולדות גאוני איטליה, וחיבר שלושה ספרי ביוגרפיה בתחום זה. כתב ערכים לאוצר ישראל, והיו לו בכתובים חיבורים נוספים שידידיו רצו להוציאם לאור. לא הגשים שאיפתו לעלות לארץ, ונפטר ביום ה' סיון תרצ"ג. ההלויה נערכת בעירו למחרת בחג.

ספריו: **תולדות הג' ר' יהודה מוסקאטו** ז"ל, דראהאביטש תר"ס, כולל תולדות חייו, ספריו, חכמי זמנו, ושיריו שהיו בכתב־יד. שזח"ה עודד אותו להדפיס את הספר, ומכתבו מופיע בהתחלה (עשית מלאכתך בשקידה רבה ובהשכל ודעת, לא היה להעיר רק מעט מזעיר). **רבי עזריה פיגו**, דראהאביטש תרס"ז. כולל תולדותיו, ספריו, חכמי דורו, חיי היהודים בונציה בזמנו, ושתי תשובות מכתב־ידו. בראש הספר מכתבי הרב משה גידעמאן מוינא (כבודו מומחה ומוחזק למלאכת מחשבת זאת... ולדעת זמן וקורות גדולי קדמונינו נחוץ מאד אפילו להלכה, כדרך שהראה בעל שו"ת חכם צבי), ור' יצח"ק ס"ט אב"ד רומא (כל קורא ספרך ימצא בו נחת רוח ושמחה). בראשו הקדמה קצרה, ובסופו מלואים ותיקונים שהעיר לו החכם יהודה אריה בלוי. נדפס בהמשכים בהמגיד החדש מתרנ"ג. **משה זכות**, ובראשי הדפים: **ר' משה זכותא**, חייו, ספריו, שיטתו הקבלית, תלמידיו, פיוטיו ופעולותיו הציבוריות. נדפס בתרפ"ו בלבוב בהוצאת סנונית, ובסופו נוספות ומכתב מהחכם בלוי.

אברהם כהנא (אבר"ך), מסות על סופרים, 19—20; מדינה וחכמיה, 26, 143; ג. קרסל, לכסיקון, א, 133; ספר רישא, 59—60, 71, 218, 224, 244—246, 256, 401, 488, 493—494, 546.

— ○ —

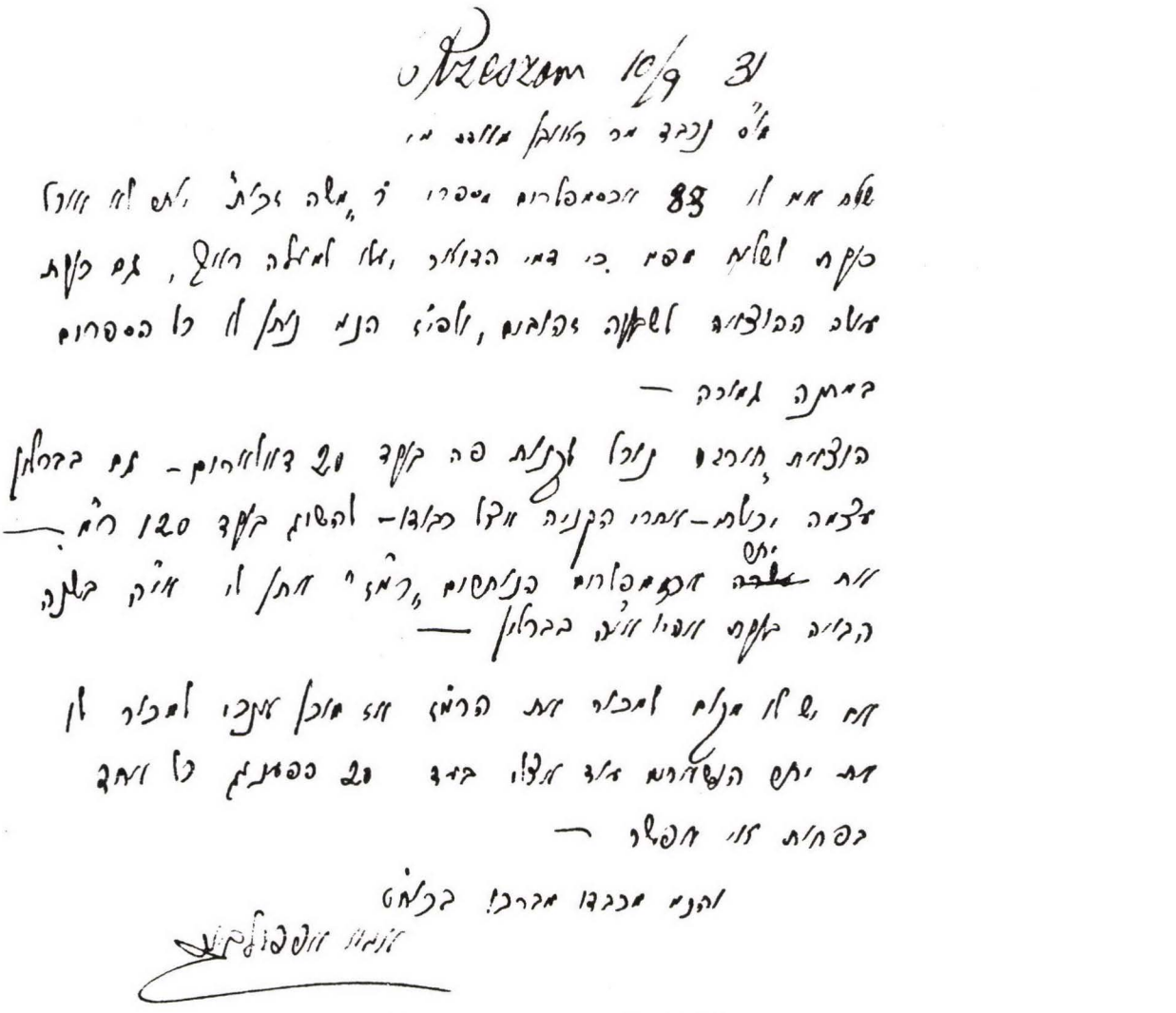

מכתב מיום 10.9.31 אל המו"ס ראובן מס בברלין בענין מכירת ספריו

ר' **אפרים יצחק** ב"ר ליבוש

מפרמישלא (תקכ"ב—תר"ג)

נולד בדוברומיל בשנת תקכ"ב לאביו ר' ליבוש אב"ד שצריץ, ב"ר אפרים שהיה ר"מ בדוברומיל וחמיו של האב"ד שם ר' שמעון אשכנזי, ולאמו בתו של ר' יצחק חיות ר"מ דרוהוביטש. למד אצל דודו רבי שמעון אשכנזי (כ"כ לי האדמו"ר מציעשינוב שליט"א). נמנה על תלמידי רבי אלימלך מליזנסק, והסתיר את גאונותו חסידותו ופרישותו. כהן כדומ"ץ בליסקא, ואח"כ מתק"ף לערך בפרעמישלא בבית דינו של רבי יוסף אשר עהרנברג. אחרי שרי"א נפטר נתמנה על מקומו כראב"ד, עד יומו האחרון כ"ז תשרי תר"ג.

פירושיו על המשניות התגלגלו בכתב־יד, ונתרמו ע"י היורשים לקלויז הגדול בפשמישל. רבי שלום מקמינקא עיין בהם, והפליג בשבחם מאד. הישוע"י והשו"מ נתנו הסכמות שאבדו. לבסוף קנה את זכות ההדפסה ר' צבי הירש גוטפריד שהוציאם לאור. הספר נקרא **משנה אחרונה**, וכפי שהמחבר מסביר בהקדמתו, כי הוא אחרון המוסיף על הראשונים. בשנת תרמ"ב נדפס בפרזעמישל תרמ"ב על סדר טהרות, רק על מסכת כלים. לספר הסכמות ממהר"י שמלקיס עם חידושיו, ומרבי יחזקאל שרגא משיניבה, המספר שכששבת בפשמישל זרז את נכד המחבר ונינו להדפיס, אלא שלא עלה הדבר בידם. בסוף הספר מודה המו"ל לאברך ר' משה אהרן וונדר — נכד החסיד ר' מרדכי בר"נ שפרינגר — שטרח בהוצאת הספר לאור, ולר' יהודה ב"ר דוד ב"ר אהרן הלוי הורוויץ מפרעמישלא הנקרא ליב לאזער, שתמך בהדפסת הספר וצרף כמה מחי־דושיו. הספר נכלל בהוצאות שונות של המשניות, וכן גם הספר **משנה ראשונה** על סדר זרעים. תשובה אל המחבר מיום ו' ויחי תקצ"ד, בשו"ת ישועות יעקב, אה"ע, כב.

מליצי אש, ב, תשרי, 96.

ר' **אפרים שמעון** ב"ר מרדכי

ספרו **מאמר מרדכי** נדפס בלמברג תרל"א. התוכן המגוון מפורט בהסכמת רבי יוסף שאול נתנזון: פשטים עה"ת ונ"ך מלוקטים מפירושי הראשונים, קצת חידושים על הש"ס, נוסח התפילה ודינים, ראשי תיבות וגימטריאות, גורלות וחידות, צוואה לבנו, ויותר מאלף חרוזים במוסר ואזהרות, בתוכם גם על דרך בקשת הממי"ן.

אפרתי

יחוס המשפחה הגיע לרבי ר' השל, רש"י ודהע"ה, ומשום כך נקראה בשם אפרתי, ובפי העם: אפרוסי. בניה היו רבנים ואדמורי"ם בחו־ליוב תקופה של כמאה שנה.

ר' **יהושע השל** ב"ר יעקב **אפרתי**

מחוליוב (תק"ם*—תרי"ב)

בנו של ר' יעקב(קא) ב"ר צבי, שהניח בברודי בימ"ד אפרתי על שמו. נסע אל החוזה מלובלין, והיה תלמיד מובהק של הרבי מאפטא. נשא אשה מסקוהל. כהן תחילה ברבנות טרטקוב ופמורן, ובסוף ימיו עבר לחוליוב, ועל שמה נקרא. נודע כפועל ישועות, ורבים הסתופפו בצילו. מסורת במשפחה שזכה לגילוי אליהו, והגביע שקיבל ממנו נעלם ביום פטירתו. נפטר ביום ח' סיון תרי"ב, ואת מקומו מלא בנו בכורו הרב ראובן. היו לו עוד שני בנים שנפטרו בחייו, אחד מהם בשם יצחק. בתו חנה אסתר נישאה להרב יהודה ליבוש הלפרין אב"ד סוקוליבקה. חתן אחר הוא הרב שלמה לנגרמן אב"ד טורקה וסרט. על תלמידיו נמנה הרב שמריה שטיקלר ממוסט, ובספרו כתב־יד מביא דברי־תורה ששמע מרבו.

התורות שאמר בשבתות נדפסו בספרו **נחלת יהושע** על התורה, שני חלקים, לבוב תרי"ד. דרכו בספר לתרץ דברי רש"י זקנו מקושיות הרמב"ן לפי הזוהר, כתבי האר"י ודרכי העבודה. בשער מכנים אותו בתארים: הרב אדונינו מורינו ורבינו איש חי רב פעלים בוצינא דנהורא חסידא קדישא איש אלקים אוהב ישראל קדוש יאמר לו מרנא ורבנא. בנו המו"ל מודה בהקדמתו לידידיו שעמלו בהדפסה: ר' ברוך ב"ר ישעיה אריה ור' חיים ב"ר צבי ברוך בנדיט. את הכתבים ערך נכד המחבר ותלמידו ר' יוסף ב"ר מרדכי רייך מהליטש, ובהקדמתו מספר ששנה וחצי לפני פטירת חו"ז שמע ממנו שרוצה להדפיס את כתביו, וכשהראה לו דוגמת מה שכתב — נהנה. בסך הכל נרשמו התורות שנה וחצי, מפרשת בראשית תרי"א עד פרשת נשא תרי"ב. בספר הוא מזכיר צדיקים קודמים. מהדורת צילום הופיעה בירושלים תשל"ו ע"י נינו הרב שמעון שצרף את תולדות המשפחה.

מליצי אש, ח"א, סיון, לח, הרב אליהו רזון, ח"ב, סוף אלול, קלב—קלג.

ר' יצחק צבי ב"ר יקותיאל **אפרתי**

מגלינה (תרס"ה—תש"ג)

נולד בחוליוב לאביו הרב יקותיאל. נסמך מהרב דוד מנחם מוניש באב"ד ומהרב יצחק ציף מלבוב. נשא את פרימט רעכיל בת רבי בצלאל יהושע מושקוביץ מגלינא. מתרפ"א כהן שם כדיין, רב, אדמו"ר וגבאי א"י, עד שנספה בשואה עם ילדיו מיכל חיים, בן־ציון וראובן ודוד הי"ד. על קברו חיבר אחיו הרב שמעון את הקינה המחורזת אני מאמין, והדפיסה בראש ספרו מעמק הבכא.

אשר כורך, קהילת גלינא, יט; חנוך הענין האלפערן, מגילת גלינע, 78, 87.

ר' יקותיאל ב"ר מרדכי **אפרתי**

מחוליוב (תר"ם—תרצ"ה)

בנו יחידו של הרב מרדכי, וממלא מקומו כאב"ד חוליוב. נשא את דבורה בת ר' צבי וואהרמן מבוצץ נכדת הדעת קדושים ורבי שמעון מירו־

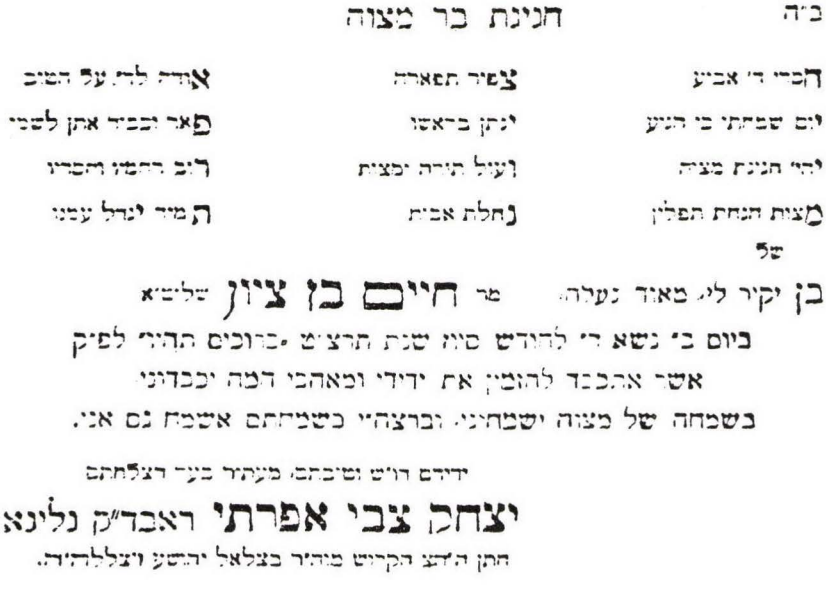

יצחק צבי אפרתי
רב דפה נלינא
חתן היהב הקדש וצללהיה

IZAK HERSZ EFRUSI
RABIN
— GLINIANY —
stac. Zadwórze
(Małopolska).

Colel Hubath Jerusholaim
P O Box 316

Jerusalem
Palestine

סלב. בתרפ"א השיב לו בשו"ת חבצלת השרון, ח"א, יו"ד, נ. כשנסע לדרוש ברופאים בלמברג, נפטר ביום ג' תשרי תרצ"ה. ילדיו: הרב יצחק צבי; הרב שמעון; ר' ראובן דוד חתן ר' יחיאל מיכל וואהל מזבורוב; ר' בצלאל חתן ר' שלמה קלוגר מגריידינג הי"ד. תשובות אליו מתרצ"ט בחלקת יעקב, ח"א, קפב—קפג; חציל אשת הרב יהודה צבי פייאר; פסיל אשת ר' ראובן דוד באב"ד בן הדוד ר' אברהם אב"ד בוסק.

ר' מרדכי (נתן) ב"ר ראובן דוד **אפרתי**

מחוליוב (תר"ך—תר"ץ)

בנו של הרב ראובן דוד אב"ד חוליוב. נשא את חנה בת ר' מאיר רייך מריישא חתן השובע שמחות. מתרמ"ב כהן כאב"ד טרטקוב על מקום אביו, ומתרס"ג מלא את מקומו בחוליוב. בפרוץ המלחמה הראשונה עבר ללבוב, ורבים הסתופפו שם בצילו. שם נפטר ונטמן ביום ב' ניסן תר"ץ. נשארו ממנו כתבים, והם אבדו בשואה. מלא את מקומו בחוליוב בנו יחידו הרב יקותיאל. חתניו: הרב יצחק באב"ד שמלא את מקומו בטרטקוב; הרב משה אייכנשטיין אב"ד סכוד־ניצה; הרב אברהם באב"ד רבה של בוסק.

אהלי שם, 406.

ר' ראובן דוד ב"ר יהושע השל **אפרתי**

מחוליוב (תק"ץ—תרס"ג)

בנו יחידו של הרב יהושע השל וממלא מקומו בחוליוב כרב וכאדמו"ר. נשא את בתו של ר' יקותיאל הכהן אב"ד ברסטיצ'קה שבוולין נכד הסמיכת חכמים, ובזיווג שלישי את אחותו של הרב זוסיא מזל. תשובות אליו בשו"מ, קמא, ח"א, צו. נפטר אור ליום ו' תמוז תרס"ג. הספי־דוהו: בנו ממלא מקומו הרב מרדכי; הרב באב"ד אב"ד בוסק ורדיחוב ובנו; נכדו הרב יצחק באב"ד מטרטקוב; הרב מסטוינוב; חתנו מפוד־וולוציסק. חתניו: רבי אורי ברנדוין בן הרב מסטרטין אך נקרא בשם אפרתי. בנו ר' מאיר נפטר ה' אדר תרפ"ט, ואשתו צינה בת ר' אלי־מלך פרנקל ביום ה' אב תרצ"ט. ילדיהם: ר' ישראל אריה, ר' ראובן דוד, רכיל, בתיה; הרב יחיאל מיכל לייטר מדוניוב; הרב אריה יהודה ליב באב"ד רבה של פודוולוציסק.

נכדו י"ק א', מחזיקי הדת, ט"ו תמוז תרס"ג, 6.

ר' שמעון ב"ר יקותיאל **אפרתי**

מחוליוב (תרס"ט—

נולד בחוליוב ביום כ"א כסלו תרס"ט לאביו הרב יקותיאל, ונקרא על שם זקנו רבי שמעון מירוסלב. למד בגלינא אצל המהר"ם שפירא

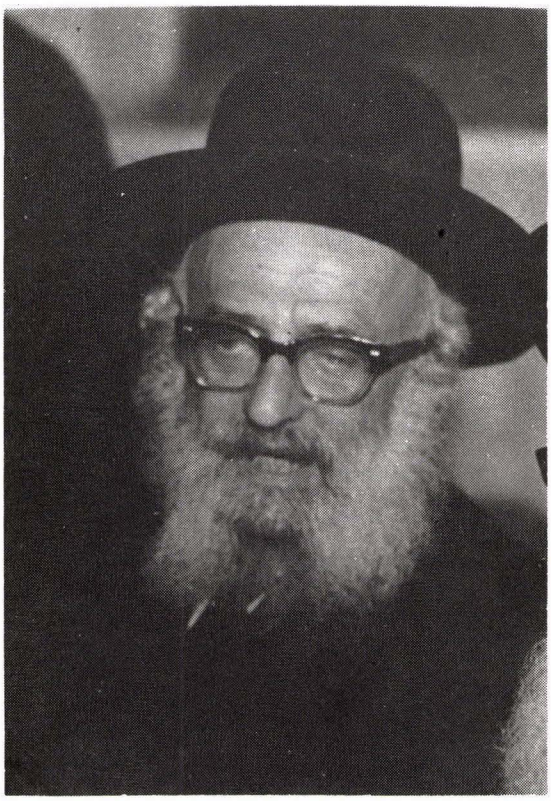

עד עזיבתו בתרפ"ו, ואח"כ אצל אחיו הרב יצחק צבי. בשובו לחוליוב סייע לאביו החולה במילוי תפקידי הרבנות. בתרצ"א השתתף בועידת צא"י בלמברג. בשנת תרצ"ג נשא את בתו של הרב יוסף ורטהים אב"ד הרובשוב. נעשה שם סגן הראב"ד, ואח"כ אב"ד כשחמיו עבר לרבנות בנדרי. בשנים שלפני מלחמת העולם השניה כהן כאב"ד בנדרי, להפצרת בני הקהילה שימלא את מקום חמיו שעלה לארץ. בזמן המלחמה גלה

לרוסיה וסייע רבות לפליטים. בתום המלחמה נקרא לארגן את החיים הדתיים בפולין, ומתש"ו שימש כאב"ד וורשא רבם של שרידי השואה. בשנת תש"ז עלה לארץ, ונתמנה כרב בית הכנסת ברחביה. בשנים תשי"ג—תשל"ה ניהל את מח־לקת הכשרות של הרבנות הראשית, ופיקח על הכשרות בבתי־חרושת באניות ובמטוסים. הרבה פעלים בתחום זה, ומחלקתו הוציאה לאור צרור ידיעות ומדריך כשרות שנתי. את ספריו הדפיס בירושלים, ובהם: מעמק הבכא, תש"ח; בגיא ההריגה, תשכ"א; שערי הלכה, ח"א, תשכ"ז; שבי ציון בסוף ספר גאון צבי, עמ"ס יבמות, ב"ק וחולין, תשכ"ח—תשל"א. בכתב־יד: שו"ת בגיא צלמות והמשך שערי הלכה. ההדיר בתשל"ו את הספר נחלת יהושע של זקנו, וצרף לו את תולדות המשפחה. בנו הרב יוסף יקותיאל מבוגרי ישיבת כרם דיבנה, חתן ר' פנחס שינמן יושב־ראש המועצה הדתית בת"א. בתשל"ג הדפיס את עבודותיו בשכפול: הלכות שמיטת קרקעות, עיונים בהלכות שמיטת כספים.

שנתון דתי אנציקלופדי, 1962, 73; קול סיני, אד"ב תשכ"ה, 177, 187—189.

הרב ש. אפרתי
רב ומו"צ בירושלים עיה"ק
ראש מחלקת הכשרות הארצית

מח"ס: שו"ת „מעמק הבכא" „מגיא ההריגה" מהלכות השואה
"שערי הלכה" ח"א בהלכות הכשרות, קונטרס „שבי ציון"
המצורף לס' „גאון צבי" על מס' יבמות

המען: רח' עזה 30 המשרד: בנין היכל שלמה
טלפון 31510 טלפון 35212

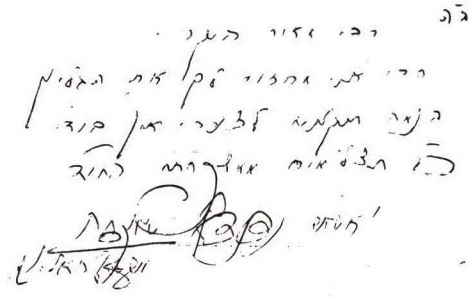

אפשטין

משפחת לויים המתייחסת אל הרא"ה ובעל המאור, מלבד החתנים שאמצו להם את שם המשפחה.

ר' אברהם אפשטין

מליטוביסק (תר"ם*—תר"ץ*)

מו"ץ בליטוביסק. כנראה בנו של ר' משה אבא שהשתקע כאן, חתנו של היהודי הטוב מניישטט. תשובות אליו: חבצלת השרון, ח"ב, חו"מ, יב; שו"ת מהר"ש, ח"ד, סג בתרע"ב; שו"ת מהרש"ם, ח"ב, רסו, ח"ו, נב.

ר' קלונימוס קלמיש מקראקא
(תקי"א*—תקפ"ג)

ר' יוסף ברוך מניישטט
(תקנ"ב—תרכ"ז)

ר' אהרן מקראקא
(תקנ"ה*—תרמ"ב)

אשת **ר' משה אבא מליטוביסק**

ר' אברהם מליטוביסק
(תר"ם*—תר"ץ*)

ר' אהרן (ארון) ב"ר קלונימוס קלמיש אפשטין

מקראקא (תקנ"ה*—תרמ"ב)

נולד בשנת תקנ"ה לערך לאביו ר' קלונימוס קלמיש, ונקרא על שם אביו שנפטר אז. נסע עם אביו ללובלין, ואכל שם את שנות המזונות אחרי שנשא את בתו של ר' ישראל בן החוזה. כשנפטר אביו בתקפ"ג התישב בקרא־קא, וטיפל בהבאת הספר „מאור ושמש" לדפוס. חסידים רבים התקבצו סביבו, וכיון שהיתה להם פרנסה בשפע ובנחת המליץ עליו ה„תפארת שלמה": ארון נושא את נושאיו. יסד בית מדרש חסידי שנקרא על שמו עד ימינו. התפללו בו תלמידי חכמים ונגידים מסלתה ושמנה של העיר. היה לו בן קטן שנפטר בילדותו, ומאז לא היו לו עוד ילדים. חתם בראש כתב ההזמנה למהרש"ס. נהג בפשטות והתרחק משררה. נסע אל צדיקים רבים, ובמיוחד דבק בדב"ח. בגלל

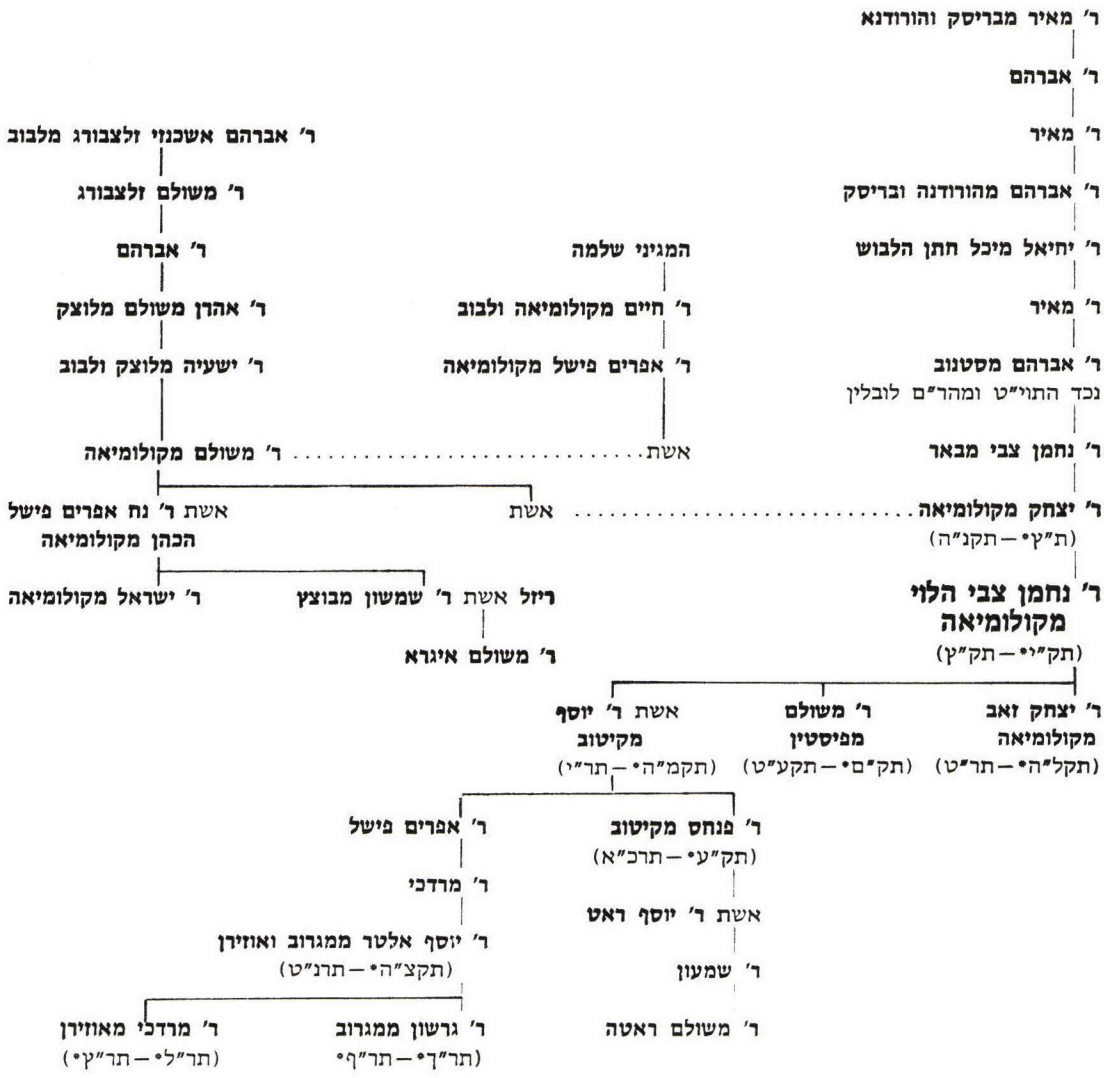

אריכות ימיו נקרא בשם סבא קדישא. נפטר ביום ז' כסלו (ולא ו' שבט) תרמ"ב, ונתפנה לו מקום ליד קבר אביו.

שם הגדולים השלם, א, 256; מליצי אש, ג, אחרי אדר, 87; יד מאור ושמש, שפב—שצד עם תמונת מצבתו.

ר' **גרשון** ב"ר יוסף אלטר **אפשטין**

ממגרוב (תר"ך* — תר"ף*)

בנו של הרב יוסף אלטר, וממלא מקומו כדומ"ץ במגרוב מתרנ"ד. תשובות אליו: אמרי יושר, ח"א, סח; אהל יהושע, ח"ב, עח, קז בתרס"ח—תרס"ט; מנחת שי, ח"ב, מג, פח, פט, קג; שדה יצחק, נז; שו"ת מהרש"ם, ח"ג, לה, ח"ז, קכז.

ר' **יוסף** ב"ר אליעזר דב **(אפשטין)**

מקיטוב (תקמ"ה* — תר"י*)

בנו של ר' אליעזר דב, וחתנו של הרב נחמן צבי אב"ד קולומיאה. כהן כאב"ד קיטוב, ובתר"ח השיב לו לשם בבית שלמה, יו"ד, ח"ב, קפא. שנת פטירתו מחוקה במצבתו. מלא את מקומו בנו הרב פנחס.

ר' יוסף אלטר ב"ר מרדכי **אפשטין**
ממגרוב ואוזיראן (תקצ"ה—תרנ"ט)

נולד לאביו ר' מרדכי ב"ר אפרים פישל שנטמן בקלוש, ב"ר יוסף אב"ד קיטוב. מילדותו נודע כגדול בתורה. המהרש"ק לא זז מחבבו, וכשהסמיכו אמר: לאברך בקי כמוהו יש לתת הורמנא. השו"מ השתעשע עמו בהלכה, ואמר שהוא כמעין המתגבר. כשנזדמנה למהר"י שמלקיס שאלת עגונה מסובכת, נתן כסף לחתנו של רי"א כדי שישגר מברק לקרוא לחמיו, ויתן לו את הוצאות הדרך. הוא בא מיד, ובמשך יומיים פלפלו שניהם בהלכה עד שנתברר הענין. משנת תר"ל לערך כהן למעלה מעשרים שנה כדומ"ץ מגרוב, ומקיץ תרנ"ד כאב"ד אוזיראן. נקרא לשם ע"י הצדיק ר' וולוולי גוטסמן, ונקלע למחלוקת חריפה שפילגה את בני העיר. נפטר ביום כ"ג אלול תרנ"ט. בניו: ר' גרשון מ"מ במגרוב, ר' מרדכי מ"מ באוזירן. השתתף באהל מועד תרנ"ח.

חתנו ר' אלעזר בר"מ רוקח מצורטקוב, הדפיס במונקאטש שנת תרנ"ה את ספרו **גנזי יוסף**, לפרש את דברי הפמ"ג בפתיחה כוללת שלו לאורח חיים, והוסיף את הקדמתו על הקדמת המחבר. המסכימים: רבי יהושע מבלז (וכפי אשר אנכי מכיר אותו מסתמא כוונתו לשמים), ובניו רבי ישכר דוב ורבי שמואל מסקוהל; הצמח צדיק מוויזניצא; מחותנו רבי יוסף מאיר וייס מספינקא; מהר"י שמלקיס; המהרש"ם; רא"ל הורביץ מסטרי; ר' יצחק חיות מברודי; ר' יהודה ליב לנדא מסדיגורה; רא"מ שטיינברג מסניאטין; רד"ב רפפורט מראווא; ר' משה גרינולד מחוסט.

במלחמת העולם הראשונה אבדו מאות קונטרסים מחידושיו, ובשנת תרצ"א נדפס בבילגוריא **גנזי יוסף**; הגהות וחידושים על הש"ס בדברי רש"י ותוס' מהרש"א מהרש"ל ומהר"ם. נדפס רק עד מסכת כתובות, ועל יתר הש"ס היה אמור להידפס בחלק השני, אלא שנטרפה השעה. לספר הסכמת רבי אהרן רוקח מבלז, והקדמת חתן המחבר רבי מאיר רוקח מקוזלוב עתה בטרנופול. הוא מספר על מעלות חמיו, כפי שראה בהיותו סמוך על שולחנו. תמיד הגה בתורה למרות טירדותיו בצורכי העיר, לימד את בניו ותלמידיו, כתב את חידושיו, ובלילה עסק בקבלה. הקדמה נוספת מהמולי"ם בניו של ר' מאיר: ר' משה, ר' אריה ליבוש אב"ד סעכיסטאוו, ר' יחזקאל שרגא, ר' אביגדור דוב וחתנו ר' דוד הלברשטם ב"ר נפתלי צבי אב"ד גליסק ופיקעקלע־צאנז.

תשובות אל הרב יוסף אלטר אב"ד סטרליסק: שארית יעקב (יוטס), יב בתרל"ט; שואל ומשיב, תנינא, ח"ד, לז, תליתאה, ח"א, קעד בתרכ"ד; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, קפג בתרל"ג.

ר' יוסף ברוך ב"ר קלונימוס קלמיש **אפשטין**
מקראקא וניישטט (תקנ"ב—תרכ"ז)

נולד בשנת תקנ"ב לאביו ר' קלונימוס קלמיש. מילדותו נסע עם אביו אל החוזה מלובלין, וזכה לקבל ממנו הרבה. נסע אל צדיקים רבים, ובמיוחד דבק ברבי נפתלי מרופשיץ ורבי חיים מצאנז. ניהל את בית מדרשו של אביו אחרי פטירתו, אבל לא רצה להיות רבי. עבר לניישטט, והנהגתו היתה בהסתר לבל ירגישו במדרגותיו. נהג בענוה ובפשטות, והדגש היה אצלו על עבודה ושמחה. החסידים לא הרפו ממנו, ונהרו אליו בהמוניהם. הם נתיעצו לקרוא לו דער גוטר ייד — היהודי הטוב, כיון שאסור לקרוא לרבו בשמו, וגם לא רצו לקראו רבי, בגלל החשש ממלעיגים על שנתנו שם כזה למי שנראה כאיכר. התואר היה יאה לו, כי סייע רבות לעניים ולמרי נפש. פעל ישועות רבות באמירת התהילים שלו. אדמורי"ם מפורסמים היו באים אליו לשבתות אע"פ שלא אמר תורה, וביניהם: ידידו התפארת שלמה שאליו גם נסע לרדומסק, רבי נתן דוד משידלובצה ורבי עמנואל וולטפרייד מפשדבורז. בעל „צמח צדק" מליובאוויטש העריכו מאד, ועם בעל חידושי הרי"מ עמד בקשרי מכתבים. בין תלמידיו: רבי שמלקא מסאסוב והרבי מוולברם. השתוקק לעלות לירושלים, והדב"ח מנעו מזה. בשנתו האחרונה החליט לנסוע, וכבר נפרד מבני קהילתו. אחרי שהגיע לקראקא התחרט ושב

לניישטט, וכעבור זמן נודע שהספינה בה עמד לנסוע טבעה. נפטר ביום י' אד"א תרכ"ז. נשתיירו ממנו מעט ד"ת ואימרות.

השתבח מאד בבנו יחידו ר' קלונימוס קלמיש חסיד הדב"ח, שמלא את מקומו כאדמו"ר בניישטט. תיאור עבודתו בקודש ע"י משמשו ומלמד נכדיו הרב ישראל בקמייסטר, בספרו אהבת ישראל עה"ת, ת"א תשל"ו, עמ' שי. נפטר ביום ט' טבת תרס"ג, והמשיך את השושלת בנו ר' חיים מאיר שנולד לו בתר"ם ונפטר בתרע"ד, אבי ר' משה לוי, ר' מילך, ור' אלעזר האדמו"ר מזלושיץ הי"ד.

חתניו: א. ר' אליעזר הורביץ ב"ר צבי בן החוזה. ראב"ד בחנטשין מגיל י"ח. נפטר בתר"ג מעגמת נפש, חודש אחרי פטירת רבו הסבא מרדושיץ. בנו הצדיק רבי חיים שמואל מחנטשין, מלא את מקום היהודי הטוב בניישטט. נשא את בתו של ר' יהושע השל בנו של הברוך טעם, והעמיד צאצאים רבים מילדיו: ר' יהושע השל, ר' לייזר, ר' שלום, ר' יעקב יצחק (נפטר בצעירותו), אשת רבי אברהם שלמה מאוזרוב, אשת רבי אלימלך מגרודזיסק; ב. ר' משה אבא בער מליטוביסק.

המגיד, יא, 96א; מליצי אש, ג, אדר, 30—31; נינו עמנואל בר, המודיע והצפה, ז' אד"א תשכ"ז, ד; יד מאור ושמש, שמב—שפא.

ר' יצחק ב"ר נחמן צבי אפשטין

מקולומיאה (ת"ץ*—תקנ"ה)

רבה של קולומיאה עד לפטירתו ביום ג' אדר תקנ"ה. אחריו כהן שם בנו הרב נחמן צבי. היה לו יחוס מפואר אל גדולי הדורות. אביו ר' נחמן צבי אב"ד באר, היה בנו של ר' אברהם אב"ד סטנוב — חתנו של ר' נחמן רפפורט אב"ד דובנא (נכד התוי"ט), חתנו של ר' יוסף אב"ד לבוב, חתנו של מהר"ם לובלין — ב"ר מאיר, ב"ר יחיאל מיכל חתן הלבוש, ב"ר אברהם אב"ד הורודנא ובריסק, ב"ר מאיר, נכד ר' אברהם, ב"ר מאיר אב"ד בריסק והורודנא, מצאצאי ר' נתן עפשטיין הנזכר במהר"ם מינץ, מגזע הרא"ה והרז"ה. סב אחר היה הרב אריה ליב עפשטין אב"ד קניגסברג בעל ה„פרדס".

נשא את בת הרב משולם אב"ד קולומיאה, ב"ר ישעיה מלוצק ואח"כ דומ"ץ ור"מ בלבוב שנפטר ביום ט' תשרי תצ"ג, ב"ר אהרן משולם מלוצק (נכד המגיני שלמה), ב"ר אברהם, ב"ר משולם זלצבורג, ב"ר אברהם אשכנזי זלצבורג אב"ד לבוב חברו של התוי"ט.

רבנות קולומיאה היתה מוחזקת כמה דורות במשפחה, שכן חמיו הרב משולם מלא שם את מקום חמיו הרב אפרים פישל שנפטר בשנת תמ"ג, בנו של הרב חיים אב"ד קולומיאה ור"מ לבוב שנפטר ביום כ"ו אדר תל"ג, בנו של המגיני שלמה. ר' משולם נפטר ביום ד' סוכות תק"ו, ועל כסאו עלה חתנו הרב נח אפרים פישל ב"ר משה הכהן. כשנפטר ביום י"ג תשרי תקמ"ג עברה הרבנות לגיסו הרב יצחק, אלא שגם בנו הרב ישראל נקרא אב"ד קולומיאה. הוא נשא את חנה בת ר' טוביה יחיאל מיכל הלפרין אב"ד ברזן, וגיסיו נושאי אחיותיו היו: ר' יעקב קצנלבויגן אב"ד איטינגן, ור' שמשון איגרא מבוצץ אבי רבי משולם מטיסמניץ.

זכרון לראשונים, 37—41; פנקס קאלאמיי, 116.

ר' יצחק זאב ב"ר נחמן צבי אפשטין

מקולומיאה (תקל"ה*—תר"ט)

בנו של הרב נחמן צבי אב"ד קולומיאה. מלא שם את מקומו מתק"ץ, עד פטירתו ביום ט"ז (או ט"ו) חשון תר"ט. בנו ר' מאיר שמחה נפטר ביום כ"ד אלול תר"ה, והספד עליו נדפס בסוף ספר רביד הזהב ח"א. תשובות אליו: ברכת יוסף, יו"ד, ו, חו"מ, סג; חסד לאברהם, קמא, אה"ע, כו בתר"ז.

מליצי אש, ב, חשון, 131; פנקס קאלאמיי, 117.

ר' מרדכי ב"ר יוסף אלטר אפשטין

מאוזיראן (תר"ל*—תר"ץ*)

בנו של הרב יוסף אלטר, וממלא מקומו כדיין ואח"כ כאב"ד אוזיראן. תשובה אליו: חבצלת השרון, תנינא, פ. ילדיו: ר' שמעון שנסמך מהרב

מפרוביזנא; אשת הרב פענער רבה האחרון של אוזיראן.

ספר אוזיראן, 80, 235—236.

ר' משה ב"ר צבי הירש **אפשטין**

מקורטשין (תר"ן*—תש"ב*)

בנו של הרב צבי הירש מו"ץ נמירוב. נשא את בתו של הרב אשר רובין מקורטשין. עבר אל חמיו, ושימש שם כדיין. הנאצים ירו בו, אך הוא הצליח לברוח. לבסוף הסגיר את עצמו ונספה הי"ד.

ספר קורטשין, 102.

ר' משולם ב"ר נחמן צבי **אפשטין**

מפיסטין (תק"ם*—תקע"ט)

בנו של הרב נחמן צבי אב"ד קולומיאה. היה רבה של פיסטין, ונפטר בקולומיאה בחצי ימיו ביום ו' טבת תקע"ט.

מליצי אש, ג, טבת, 72.

ר' נחמן צבי ב"ר יצחק **אפשטין**

מקולומיאה (תק"י*—תק"ץ)

בנו של הרב יצחק אב"ד קולומיאה, ושלושים וחמש שנה מלא שם את מקומו, משנת תקנ"ה עד לפטירתו ישיש ביום כ"ח תשרי תק"ץ. היה חברו של בעל קצות החושן, ולמד עמו בישיבה. נבחן בילדותו ע"י הבעש"ט, שאמר כי ברכה בו. באשל אברהם מבוטשאטש מביא ד"ת שאמר לו בשם הבעש"ט (בסימן ס"ז ס"ק י"ז וסוס"י תרכ"ד). למד אצל הרב יצחק שור בעל „כח שור", וסיפור ששמע מפיו נדפס באגרת קץ חי של רינ"א ברוקשטין. עסק רבות במעשי צדקה וחסד, וכשהלך לקבץ מעות היה חוזר על הרי"ף בו היה בקי בעל־פה. תשובה אליו בתועפות ראם, חו"מ, פ.

ילדיו: א. ר' יצחק זאב ממלא מקומו בקולומיאה; ב. ר' משולם אב"ד פיסטין; ג. אשת ר' יוסף אב"ד קיטוב; ד. רבקה אשת ר' מנחם מנדל רוזן, ב"ר משה יהודה ליב חסיד מבוצץ. בסוף ימיהם נסעו לא"י, ובדרך כהן זמן קצר כדומ"ץ ביאסי, בה נפטר בט"ו בשבט. אלמנתו עלתה לארץ, ונישאה לגדול ספרדי. נפטרה ביום ז' תמוז; ה. מנציא אשת הגביר ר' גדליה אביש ב"ר בנימין בלוך מדלטין חסיד רמ"מ מקוסוב.

זכרון לראשונים, 48, 50—55; משה ראט, פנקס קאלאמיי, 116—117; מליצי אש, ב, תשרי, 42, צח; לקורות הקהילות בפולניה, 115—116; רמח"א בלאך, תשובותי להוטיקן, 82—86.

ר' פנחס ב"ר יוסף **אפשטין**

מקיטוב (תק"ע*—תרכ"א)

בנו ממלא מקומו של הרב יוסף אב"ד קיטוב. נפטר ביום כ"א אייר תרכ"א, ונטמן בקולומיאה ליד הרב צבי אב"ד דלטין. בתו נישאה לר' יוסף ראט מחבר ההספד ישועות ישראל כתב־יד על רבי ישראל מרוזין, אבי ר' שמעון, אבי הרב משולם ראטה.

פנקס קאלאמיי, 117—118.

ר' צבי הירש אפשטין

מנמירוב (תר"ם*—ת"ש*)

מו"ץ בנמירוב עד לשואה. בנו ר' משה נישא לקורטשין. תשובות אליו: אהל יהושע, ח"ב, יח—יט בתרע"ח; אמרי יושר, ח"ב, א.

ר' קלונימוס קלמן ב"ר אהרן **אפשטין**

מקראקא (תקי"א*—תקפ"ג)

נולד בשנת תקי"א לערך לאביו ר' אהרן מנייַ־שטט־עיר חדש, שהתיחס אל הרא"ה והרז"ה, והיו לו י' בנים וגם בנות. בגלל טירדות הפרנסה עבר האב בתקט"ז לקראקא, וסחר בצורכי אפיה. רק"ק סייע מילדותו במכירת כעכים, והגביר ר' מרדכי גוטגולד נתן בו את עיניו, וסיפק את מלבושיו וצרכיו, כדי שיוכל ללמוד ולפתח את כשרונותיו. בהיותו בגיל י"ג השיא לו את בתו מילכה ראדל, ונולדה להם בת.

התקרבותו לחסידות באה בעת ביקורו של הנועם אלימלך בקראקא, בבית המדרש של המגלה עמוקות. הוא דבק בו לאהבה, ונסע אליו לליזנסק בעידודה של אשתו. י"ג שבועות ישב שם

לשמשו, ושאב מלוא חופנים מבארו. בעצתו נסע לשבת אחת אל המגיד מזלוטשוב, וכן הכיר את רבי לוי יצחק מברדיטשוב, ופגש פעם את רבי משה מפשוורסק. גם בשנים הבאות נסע לליזנסק אל רבי אלימלך, וכן אל אחיו רבי זושא ורבי ברוך ממזבוז. בשובו לקראקא שרף את כל חידושיו בהם יגע שנים.

תפילתו באש קודש בקולי קולות היתה מוזרה בעיר, ורק יחידי סגולה הבחינו בערכו. קימעה קימעה נודעה גדלותו בתורת הנגלה והנסתר. בשנת תקמ"ה שלחו רבו להנהיג עדה, והוא הראשון שפרץ בחומת ההתנגדות של קראקא, והכשירה להיות מרכז חסידי גדול בדורות הבאים. בשבת בראשית תקמ"ו הוכרז עליו חרם, ואף הלשינו עליו לשלטונות. פעם נאסר, ונחבש בטורנא. אז נאלץ לעבור לניישטט. ברבות הימים השלימו עמו רודפיו, ואפילו האב"ד ר' יצחק הלוי מלבוב שהחרים אותו. אחרי פטירת הנו"א קבל כרבותיו את רבי מרדכי מנשכיז, ואת החוזה מלובלין שהעיד עליו שיש לו נשמת הכה"ג רבי אלעזר בן חרסום. בלובלין התידד עם בעל אור לשמים ור"נ מרופשיץ, וידידו הקרוב היה רבי שמואל מקארוב. נסע גם אל דמ"מ מרימנוב, המגיד מקוזניץ, האוהב ישראל והסבא מרדושיץ. על חסידיו נמנו רבי חיים מצאנז, רבי שלמה מרדומסק ורבי בריש פרומר מאושפצין. בשנת תק"ף לערך חלה, ושב לקראקא לדרוש ברופאים. נפטר ביום א' תמוז תקפ"ג.

ילדיו: א. ר' יוסף ברוך היהודי הטוב מניישטט; ב. ר' אהרן שעמד בראש החסידים בקראקא; ג. אשת ר' משה ב"ר יעקב מאפטא אב"ד קשונז. נפטר בגיל שבעים במוצאי יו"כ תקצ"ג, ינטמן בקראקא; ד. היצל אשת ר' דוד יצחק ב"ר ראובן ברומברג ראב"ד פיעטרקוב, מח"ס חידושי הרד"ח עמ"ס גיטין ובית דוד עה"ת ופלפולים. נפטר ביום כ"ח שבט תקפ"ז.

ספרו **מאור ושמש** הוא מספרי היסוד של החסידות. מאז נדפס לראשונה בברסלויא תר"ב, זכה למהדורות רבות בפני עצמו ובתוך החומשים. חלק ממנו נכתב על ידו, וחלק סודר ע"י תלמידיו מקשיבי לקחו בסעודות השבת. מרוכזים בו הרבה מנושאי החסידות בסגנון רהוט, ומובאים בו תורות רבות מצדיקי דורו. רבי שלמה מבובוב אמר שהוא שו"ע לחסידות. השר שלום הרבה לשבחו, ונינו מהר"א נהג להעביר הסדרה בחומש עם פירושו. בעל „דרכי יושר" הכין הכתבים לדפוס, ונתקבלו הסכמות רבות. בהסכמת האריה דבי עילאי קבע את השם מאור ושמש. בשנת תשל"ז נדפס בניו־יורק ע"י מוסד זכר נפתלי **יד מאור ושמש**, שהוא אנציקלופדיה לכל התורות שבספר, בעריכת ר' אליהו חיים קרלבך אב"ד הילסייד, ניו ג'רסי, ב"ר נפתלי אב"ד באדען וויען. לספר הסכמת האדמו"ר רבי שלמה הלבר־שטם מבובוב, הקדמת העורך על טיב המוסד המו"ל ותעודתו, ומבוא בעילום שם מאת אחד מחשובי חסידי בובוב, עד כמה הספר חשוב בעיניהם. בח"א מפתח לפי ערכים בסדר א"ב לכל המקומות שעוסק בהם במאור ושמש. בח"ב מפתח הפסוקים והספרים שנזכרו ונתפרשו במאו"ש, דברים מעניינים שבו, שמות הצדיקים המאוזכרים, ולבסוף הערות עליו. נלוה עמו החיבור **המאור ושמש** תולדותיו, חתניו ובניו מאת ר' חיים דוד באקאן, עם הקדמתו. תמונת ונוסח המצבה בעמ' שלב—שלג.

לוחות זכרון, 39—43, 95; שם הגדולים השלם, א, 214, 224; א. מרקוס, החסידות, 168—172; דור דעה, צדיקים, רלד—רלה; מליצי אש, א, תמוז, א; ספר קראקא, 33, 167—169; שם ושארית, סה; י. אלפסי, החסידות, 120; אנציקלופדיה יודאיקה באנגלית, כרך 6, 834; גדליה נגאל, משנת החסידות בספר מאור ושמש, סיני, עה, קמד—קסח.

ר' שלמה אפשטין

ת"ח באושפצין. תשובה אליו: בית פינחס, ח"ב, כב בתר"ץ.

אקהאוז

ר' יצחק ב"ר יעקב קופל אקהאוז

מגלינה (ת"ר"י—תר"ס)

נולד לאביו ר' יעקב קופל, נכד הנועם אלימלך, גר בגלינא. הצדיק רבי בצלאל יהושע מגלינה מסר לו עותק ממהדורת קארעץ תקמ"ד של

ספר התמונה בקבלה, המיוחס לרבי נחוניא בן הקנה ולרבי ישמעאל כהן גדול, עם פירוש ממקובל אחד. לפי עידודו הדפיס את הספר בלמברג תרנ"ב, עם רשימת החותמים. המסכימים: רבי דוד משה מצ'ורטקוב ע"י רצ"ה רפפורט, בנו רבי ישראל ע"י ר' אהרן דאהל, רבי חיים אהרן ע"י ר' מודיל שפירא, ורבי נחימני; רבי יוסף הכהן מרימנוב ע"י ר' שמואל טוביאס; רבי אורי יולס מסמבור; רבי מרדכי שרגא מהוסיאטין ע"י ר' דוד שוואגער, בנו רבי ישראל ע"י ר' ישעיה דוב פרידמן, חתנו ר' יצחק מאיר ע"י ר' שמואל ט"ב; רבי ברוך מוזניצא ע"י ר' משה הלוי דרימר. בהקדמת המהדיר הוא כותב שהכניס בספר כמה תיקונים לפי מהדורת תקל"ט, ומבקש שיקנוהו כשמירה בבית. כמו־כן כתב שבתכניתו להוציא לאור את ספרו של רבי אלכסנדר סנדר מרגליות על התורה, וכבר התקשר לשם כך עם נכדו ר' אריה ליבוש אלטר פרנקל־תאומים מגלינא.

אקנר

ר' צבי הירש

מו"ץ ואח"כ אב"ד בילקמין. תשובות אליו: ברכת רצ"ה, מו; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, קטו בתרל"ט.

אקרמן

ר' ישראל חיים

עורך ומוציא לאור בפרזעמישל תרנ"א—תרנ"ג חוברות מהקובץ התורני הראשון שהופיע בגליציה: ספר **יגדיל תורה**, בו לוקטו חדו"ת מגאוני הזמן.

אקשטין

ר' יצחק איזיק אלימלך אקשטין

מדוקלה (תק"ע*—תר"ך*)

אב"ד דוקלא. בן אחותו של הבני יששכר. בנו ר' יוסף שלמה הוא אבי ר' מנחם מנדל מסיגט, קראסנא, קליבלנד וניו־יורק, מח"ס יצירה וקונ' בכי תמרורים.

ר' יוסף יצחק כהן, טרנסילבניה וחכמיה (כת"י).

ר' מנחם (מוניה) ב"ר מרדכי אקשטין

מרישא (תר"ם*—תש"ג*)

בן ריישא בה גר אביו ר' מרדכי עקשטיין, ומתל־מידי הישיבה שפתח שם רבי יקותיאל אריה קמלהאר בתרנ"ז. חסיד דזיקוב, ובכל יו"ט נסע לטרנוב אל הרבי ר' אלטר. נספה בשואה הי"ד. ספרו **תנאי הנפש להשגת החסידות** שנדפס בווינה תרפ"א עם הסכמת אביו, הוא ספר עיוני על הפילוסופיה של החסידות והאור הגנוז בה. פרקיו המוסברים בעברית צחה ובהירה, שימשו כפרקי הדרכה פופולריים לנוער החסידי בפולין, וחלקם תורגמו ליידיש בתרצ"ז.

מהדורה חדשה בשם **מבא לתורת החסידות**, יצאה לאור ע"י הוצאת נצח בת"א תש"ך, עם הקדמת ר' אהרן סורסקי.

קרובי משפחתו היו תלמידי חכמים מופלגים. ר' אברהם חיים עקשטין בן המו"ץ מריישא כהן כר"מ בקולומיאה (מחזיקי הדת, י' טבת תרס"ג, 3). ר' ראובן מרישא ור' מאיר מטיטשין השתתפו באהל מועד תרנ"ח.

ספר טרנוב, ח"א, 221; ספר רישא, 96.

ארי

המשפחה מתיחסת אל ר' פנחס שנטמן בקורימא שבהונגריה, חתנו של ר' משה רוקח נכדו של בעל „מעשה רוקח".

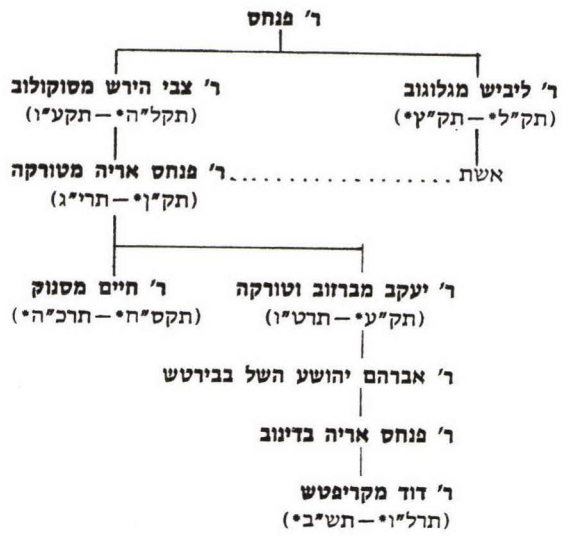

ר' דויד (ר' דוד'ל) ב"ר פנחס אריה **ארי**
מקריפטש (תרל"ו*—תש"ב*)

נולד לאביו ר' פנחס אריה שו"ב בדינוב (נפטר תר"ע), ב"ר אברהם יהושע השל שו"ב בבירטש, ב"ר יעקב אב"ד ברעזוב וטורקא, ב"ר פנחס אריה אב"ד טורקא, ולאמו נעכא צירל בת ר' משה אליעזר, שהיה בנו של ר' אברהם גלר אב"ד קריפטש, וחתנו של ר' משולם זושא בנו של ה„בני ישששכר". הקפיד לכתוב את שמו דויד מלא, כיון שנקרא על שם רבי דוד מדינוב, שאביו הוסיף לו יו"ד לרפואתו. שם משפחתו בלועזית היה אורי.

גדל על ברכי זקנו בקריפטש, והיה ילד שעשועיו. זקנו עוד השתתף בנישואיו שנערכו ביום ב' ניסן תרנ"ו, עם חנה מינדל בת דודו ר' משולם זושא גלר מפשמישל, בנו של זקנו ר' משה אליעזר. היה סמוך כמה שנים לשולחן חותנו, ואח"כ כהן כר"מ בישיבת „בית התלמוד" בפשמישל. בתחילת תרע"ב נבחר בהתלהבות כרבה של קריפטש על מקום זקנו, ושהה שם גם בזמן מלחמת העולם הראשונה. נספה בשואה עם משפחתו הענפה הי"ד.

אחיו: ר' גרשון, ר' צבי אלימלך, ר' ישעיה נפתלי שו"ב בדינוב, יוכבד, רבקה ורחל. גיסיו: ר' יעקב מאנדל בפשמישל, ר' חיים שפינר, ר' אהרן מעלער, ר' יהודה רטיג, ר' אברהם גלר, ר' דוד גלר בנ. י. (ד"ת ממנו הדפיס בספרו), ר' פייביש ביליג ואשתו רעכטשי, וב"א ר' יהושע השל ראטה.

ילדיו: א. גולדה אשת ר' יעקב שנפלד, בנם של מירל חוה ור' שמואל אב"ד סקאלא וניעביליץ. לא זכו לילדים; ב. שרה בילא אשת ר' שמואל דוב פינק שו"ב ווהנילוב, ב"ר יחיאל מיכל ראב"ד דוברומיל; ג. ר' משה אליעזר. כולם נספו עם ילדיהם הי"ד. על תלמידיו נמנו: ר' שמואל הירשפלד אב"ד ביאלא ביליץ, ור' אליעזר מיזס אב"ד סמבור.

נודע כספרא רבה, הדפיס ספרים משלו, וההדיר של אחרים. כשנפטר זקנו הדפיס בפשמישל תרנ"ו את ההספד שנשא עליו בשם **ויקונן דויד**. המסכימים: ש"ב ר' מאיר יהודה שפירא מבו־קובסק; ר' יהושע הורביץ מדזיקוב; רבו ר' משה מיזלש אב"ד פשמישל המעיד עליו: ובמיו־דעי ומכירי קאמינא, אשר מעולם מחדרי התורה לא מש. הספר כולל גם פתיחת הלכה, תשובה מרבו ר"מ מייזלש, דברי אגדה ומוסר, צוואת זקנו ר"א גלר מתרמ"ה, ומגדל דוד — דרשת נישואיו בהלכה ובאגדה. בשנת תר"ע ההדיר בפשמישל את הספר אגרא דכלה, עם הוספות, הגהות, מראי מקומות והערות, ושנה אחרי כן את הספר יודעי בינה, של ש"ב רבי אלעזר שפירא מלנצוט.

בשנת תרע"ז ההדיר את סדר התפילות **שערי ציון** מאת ר' נתן נטע הנובר עם ההוספות: פותח שערים — פירוש המלים לפי הפשט, שערי אורה — דברי תורה מגדולים ומעט ממנו, מעשים טובים — בלשון הקודש, מעשה רב — דינים ומוסר בלשון הקודש ובעברי טייטש. מהדורה נוספת נדפסה שם בתר"ף, ודפוסי צילום בירו־שלים תש"י ובניו־יורק תשל"ד.

קול דודי ח"א, פיעטרקוב תרצ"ה, ממנו יוצאים חמשה קולות: קול שופר — דברי מוסר לשבת מברכין אלול ולפני התקיעות, קול ששון — דרושים למועדים, קול שמחה — פלפולים ושו"ת, קול עוז — גרגירים מתוך חיבורו הגדול עה"ת, קול גדול — דרושים ליומי דכלה כחנוכת הבית וכיו"ב. בראש הספר הדפיס שוב את ההסכמות

ב"ה

מע"כ ידידנו הגבאים הנכבדים העוסקים בעבודת הקודש להחזקת צדקת רמבעה"נ זיע"א, מתבקשים לרשום כאן שמותיהם ושמות ב"ב יהיו וכל יר"ח יחיו ומבוקשיהם, ונשלח צבור ת"ח להתפלל עבורם במקומות הקדושים לאשרם ולהצלחתם ואיוש"ט, זכות המצוה הגדולה העמוד להם להתקבל התפלה ברצון וימלא ה' את כל משאלות לבבם לטובה. אכי"ר.

הודעה לבני כוללנו הרבנים חכמי הישיבות וזקני העדה הי"ו.

הואילו נא לקראות את הקוויטיל הלזה מלה בכלה אחרי אמירת תהלים והתפילות עבור הרבנים הצדיקים, והגבאים, כ"ק נשיאנו שליט"א, וכל העוסקים בעבודת הקודש של כוללנו הי"ו.

בקשו רחמים והעתירו תחנה לפני אדון כל, בעד האנשים המפורטים כאן שישפיע עליהם השי"ת שפע טוב וברכה, ואריכות ימים ושנים.

אחרי הקראת הקוויטיל הואילו נא לשימה בתוך ההורים אשר בקברות הצדיקים, מקום שם מקובל לנו מדוד דור שיעלה לרצון לפני הביחר בירושלם.

הנהלת הכולל.

שקיבל לספרו הראשון, ושני מכתבים שקיבל אודותיו בתרנ"ז, מש"ב ר' יוסף בנימין רייך אב"ד הליטש, ור' בנימין הכהן וייס אב"ד טשרנוביץ (ספרו הגיע לידי ומצאתי בו דברים של טעם, ויש מקום תקוה כי לפי רוב השנים ירבה מקנתו). המסכימים החדשים: ר' פנחס טברסקי מאוס־טילה (מצאתי בו דברים טובים ונכוחים); ר' שמואל פירר (עם ד"ת); רד"צ זהמן (ונהניתי מאד מחידושי תורתו המלאים זיו בחריפות ובקי־אות); ריח"ל מייזליש ממונסטרישץ (עם ד"ת); ר' אהרן לוין (מדברו נאוה יורד לעומק הענינים, ומסדר אותם בסגנון צח ויפה); ר' ישעיה אשר יולס מסטרי; ראשי בית הדין בפשמישל: ר' חיים צבי גלזר (עם ד"ת) ור' יהושע וידרקר. מכתבים נוספים מקרוביו: ר' אלטר ראובן שפירא מסנוק, ר' אליעזר שפירא אב"ד ריבטיץ, ר' ישראל שפירא מפרוכניק־איסטריק, ר' מאיר שפירא אב"ד בלוזוב, ור' יהודה טייטלבוים אב"ד

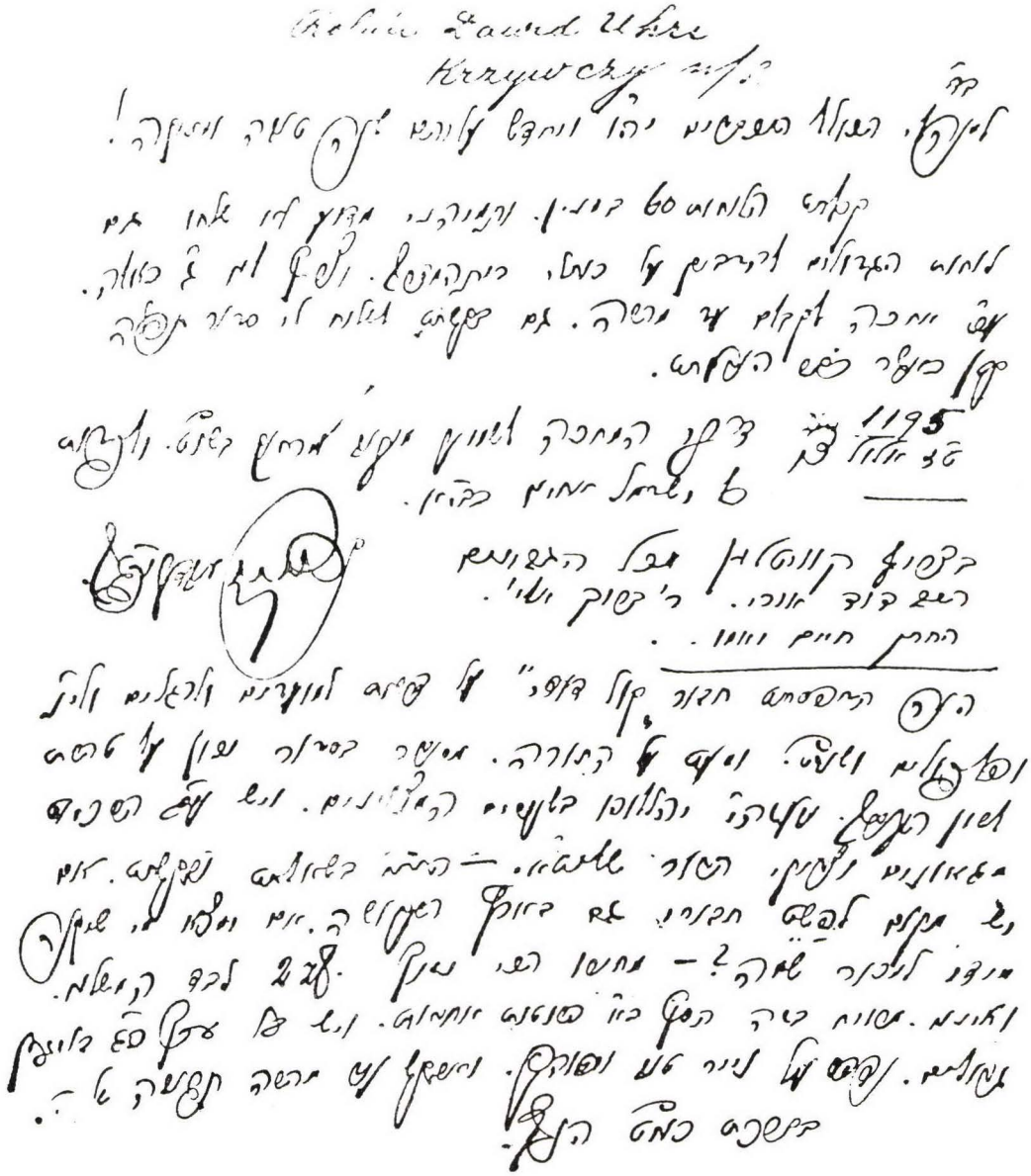

מכתבו מחודש אלול תרצ"ו אל כולל גליציה בירושלים בו מבקש לשלוח לוחות וסידור, ושואל על אפשרות הפצת ספרו „קול דודי" בא"י.

יבורניק־פולסקי. בהקדמת המחבר פרטים רבים על משפחתו. בתשובותיו מתכתב גם עם רבי שמעון סופר אב"ד ערלוי (יח). היה גבאי א"י.

ספר פשמישל, 146 ; מאיר וונדה, אהל שמעון, סז—סח.

ר' חיים ב"ר פנחס אריה ארי

מסנוק (תקס"ח•—תרכ"ה•)

בנו של הרב פנחס אריה אב"ד טורקה. רבה של סנוק סביב שנת תר"ך בקירוב. תשובה אליו: משיב כהלכה, ח"ב, יו"ד, יד. בניו: א. ר' צבי הירש גר בסנוק, והוציא לאור את הספר כתפת האפד; ב. ר' אברהם גר בגורליץ, והוציא לאור את הספר אמרת הצרופה. בנו ר' חיים יעקב גר בפלשטין, והוציא לאור את הספר חשב האפד.

ר' יעקב ב"ר פנחס אריה ארי

מברזוב וטורקה (תק"ע•—תרט"ו)

בנו של הרב פנחס אריה, וחתנו של הבני ישכר. רבה של ברעזוב, ומתרי"ג ממלא מקום אביו בטורקה. נפטר בקיצור ימים בשנת תרט"ו, ונטמן באהל אביו.

ר' (יהודה) ליביש ב"ר פנחס (ארי)

מגלוגוב (תק"ל•—תק"ץ•)

בנו של ר' פנחס, ותלמידו של החוזה מלובלין. רבה של גלוגוב. חמיו של הרב פנחס אריה מטורקה בן אחיו.

ר' פנחס אריה ב"ר צבי הירש ארי

מטורקה (תק"ן•—תרי"ג)

בנו של רבי צבי הירש אב"ד סוקולוב, תלמידו של החוזה מלובלין, וידידו של רבי יהודה צבי מראזלא. נודע בגאונותו, יראתו, דרשנותו ומופתיו. חזה את פטירתו בשנת תרי"ג, בה נפטר ישיש ביום כ"ז תשרי. אשתו היתה בת דודו אחי אביו ר' לייביש אב"ד גלוגוב. ילדיהם: ר' יעקב אב"ד

ברעזוב וטורקא; ב. ר' חיים אב"ד סנוק; ג. ר' אברהם מרדכי בפלשטיין.

הניח כתבי יד רבים בגפ"ת, אבל נכדיו הספיקו להדפיס רק את ספריו שהם רמזי קבלה ומוסר על סדר הפרשיות. ר' חיים יעקב ב"ר אברהם מרדכי מפלשטין הדפיס בלמברג תרכ"ב את ספרו **חשב האפד**. חשב כי יש בו חשבונות וגימטריאות, ואפד בר"ת אלמדה פושעים דרכיך. ר"ת של הכל: חכמה בינה דעת של הקטן פנחס ארי'. מעבר לשער נוסח המכתב שכתב אליו ידידו ר"צ מרוזדול. בתרכ"א ניתנה הסכמתו של הדב"ח (מכיר הייתי את הרב המאה"ג הנ"ל, גדול בתורה ויראה, וידיו רב לו בפלפול וסברא, וגם דרש דרש היטב בנעימה, להמשיך לבות בני אדם לתורה, ולזה דבריו א"צ בדיקה, ונתתי הסכמה עליהם בלי שום עיון בהם, כי חזקה שדבריו מתוקנים, ומה טוב שיפוצו מעיינוהיו בתוך עדתינו); ובתר"ך של רבי אברהם מסטרטין (אין דרכי ליתן הסכמות, אמנם מחמת כי ראיתי בו דברים שהיה לי לנחת... כי גם מכיר הייתי את הרב הנ"ל זצ"ל לאיש צדיק וחסיד), ור' מנחם א"ש מאונגוואר (כי בעודו חי אתנו שמענו שמעו הטוב, כי דרכו והלוכו היה בקודש, וגם ראיתי מעט מחידושיו בגמ' ותוספות, והמה דברים נכונים וישרים). לספר הקדמת מוסר מאת המחבר וכן צוואתו. בהקדמת המלבה"ד מעיד שהספר נכתב „בקדושה ובטהרה, בענוה גדולה, במעט שיחה, במחשבות קדושות".

כתפת האפד על התורה וליקוטים נדפס בפרז־מישל שנת תרנ"ה, על ידי ר' צבי הירש ארי ב"ר חיים אב"ד סנוק. כתב היד היה שלושים שנה אצל רצ"ה מפיטשניזין, והועתק ונדפס ע"י ר' אברהם מטעראוע כעת בפשמישל. בראש הספר מכתב ריי"צ מרוזדול, צוואת המחבר, שלושת ההסכמות הקודמות, ושתים נוספות מרבי יחזקאל שרגא משיניבה (תרמ"א) ורבי אריה ליב אב"ד מושציסק. דבר תורה מרפ"א מובא בספר פרפראות לחכמה דף ה. נכדו ר' פנחס אריה וייל גר באיסטשצי, וד"ת ממנו בבנין מנחם, קונ' צלצלי שמע, סי' ה.

מאיר וונדה, אהל שמעון, סח—ע.

ר' צבי הירש ב"ר פנחס **ארי**

מסוקולוב (תקל"ה*—תקע"ו)

בנו של ר' פנחס. רבה של סוקולוב עד לפטירתו ביום י' אייר תקע"ו. גדולי הדור האיצו בתקע"ח בבנו ר' פנחס אריה אב"ד טורקא להדפיס את כתבי אביו, ונתנו לו הסכמות: ר' יהושע השיל באב"ד מטרנופול; מחותנו ר' אריה ליב מלנצוט (בתקע"ו); ר' יצחק מאיר בראי"ה ממזיבוז (ואנן הכרנו את בעל המחבר הרב הגדול זלה"ה, ומה גם שאאמו"ר הגאון איש אלקים דיבר על לב בנו הרב נ"י להביא על הדפוס דברי אביו למצוה יחשב); ר' משה ברנבלום אב"ד קסנטין ישן ווישנוביץ מחותנו של רפ"א. ברם הדבר לא עלה בידו, אלא בידי נכדו ר' אברהם ארי מגורליץ ב"ר חיים אב"ד סנוק, שנתעודד בתר"ל ע"י רבי חיים מצאנז בהסכמתו (שהיה רב גדול מהולל בין גדולי הדור שלפנינו, כאשר שמעתי מזקנים מספרים הילולו מאז, והספר הוא יקר מאד, כאשר עיינתי בו מעט ראיתיו חיבור נפלא). כמו־כן קיבל בתרל"ב את הסכמותיהם של השו"מ (עם דבר תורה), ומהייטב לב ורצ"ה מליסקא (בעת מסעו בהונגריה). באותה שנה הדפיס בלבוב את הספר **אמרת הצרופה**, רמזי קבלה על סדר הפרשיות, לבאר כיצד צרופי גימטריאות של כת"ר המצוות כלולים בעשרת הדברות. שתי הקדמות לספר: מהמחבר בה מסביר את דרכו, ומנינו המו"ל. שיר לכבוד הספר מאת רפ"א בן המחבר, נדפס בסוף אחרי רשימת המנויים. בהתנצלותו הוא כותב שנותרו עוד כתבים בהלכה ועל פרקי אבות, וזה יצא ראשונה לפי צוואת האב.

מאיר וונדה, אהל שמעון, ע.

— ○ —

ר' אריה יהודה ליב ב"ר עקיבה הלוי

מפודהייץ וברודי (תקי"ט—תקע"ח)

נולד בשנת תקי"ט בברודי כבן יחיד לאמו זלאטא, ולאביו ר' עקיבה אחיו של ר' ראובן אב"ד ביאליסטוק. כשהתייתם בקטנותו נתגדל בבית דודו אחי אמו ר' יעקב סג"ל ואשתו גולדה, ובתקל"ח נשא את בתם חנה הניה. אחרי שנפטרה בתקע"א, נשא את חיה בת הרב חיים אטינגר מברודי. היה ממשפחת הט"ז, והוא קורא לו דו"ז בתשובתו כת"י סי' ח' אל בעל ה„נטע שעשועים". בתו זלאטא נזכרת בשיחת חולין של ת"ח החדש עמ' מב. למד בהתמדה רבה אצל חכמי העיר, ובתקמ"ו נתמנה שם כרב ומורה צדק. בתקס"ד עבר לכהן כאב"ד פודהייץ, ובתקע"ג נקרא לשוב לברודי לכהן בה כראב"ד ומגיד מישרים. כעבור כמה שנים תקפה עליו מחלתו, וביקש מנכבדי העיר שידאגו לאשתו ולילדיו. נפטר ביום כ"ט שבט תקע"ח.

נתפרסם בספרו **לב אריה** א—ב, שבו חידושים על כל מסכת חולין בהלכה ובאגדה, ובירור רחב של שיטות הראשונים והפוסקים. בהקדמתו מוסר שפעם שניה למד חולין בתשע שנות שבתו בפודהייץ, ואת ה„ראש יוסף" של הפמ"ג עמ"ס חולין ראה רק באקראי. בסיום מתפלל שיזכה להוציא לאור את יתר ספריו. פטירתו הפתאומית הקדימה גם את הדפסת ספר זה, והוא נדפס לראשונה באוסטרהא תק"ף ע"י אלמנתו שהודתה למסייעיה. בספר שתי הסכמות מרבי אפרים זלמן מרגליות. האחת מתקע"א כשהמחבר רצה להדפיס את הספר בעודו אב"ד פודהייץ, ובה כותב שמכיר את ראש"ל מעת שהיה בבראד, ומשבח מאד את דרך הלימוד שלו. ההסכמה השניה היא מתק"ף, וכן גם זו של ר' אריה יהודה ליב תאומים. בסוף הספר שיר קצר. במהדורת לבוב תרכ"א נדפסה רק הסכמת השו"מ (והיתה הוראתו בקדושה כשמלה מפורשת, והרבה יגע ועמל לחבר מחברת הקודש על מסכת חולין, ולא לבו הולך לבנות בנין תוהו, כי אם יאחז צדיק דרכו, הדרך הישר והנכון המקובל מרבותינו הקדושים, לאשר נתגדל אצל תלמידי הגאון מאור הגולה מ' יהונתן זצ"ל, המה הורו לו דרכי העיון והפלפול כראוי וכנכון בדרך הישר, לא יעבטון אורחותיו... כבר נודע בקהל רב אשר היה דורש אמרי יאי וגדיא יאה). כמו־כן מסר רי"ש להדפסה את ההגהות שרשם בימי חורפו על גליונות הספר.

מהדורת יוזפוף תרל"ח דומה לקודמתה, ורק בלמברג תרנ"ח יצאה מהדורה מושלמת, עם כל ההסכמות ותודת האלמנה. צילום הוצאה זו נדפס בירושלים תשכ"ו.

היו לו עוד כמה ספרים על מסכתות ושו"ת, והם נשארו בכת"י אצל נכדו ר' יעקב לעווי רואה דקהילת ברודי. הוא העתיק וסידר לדפוס עם מראי מקומות, רק את הדרשות שדרש זקנו בשבתות ובימים טובים בבתי הכנסת ובבתי המדרש שבברודי, והדפיסם שם בתרס"ז: **נחלי דבש** על התורה והמועדים. ההקדמה היא מהמו"ל, בנו של ר' מנחם אריה, ב"ר ישראל רואה (תשובה אליו: טוב טעם ודעת, תליתאה, ח"א, נה), ב"ר יעקב יחיאל רואה דברודי, בן המחבר. סייע לו בהעתקה ש"ב ר' אריה ליב לעווי. המסכימים: ר' אברהם בנימין קלוגר; ר' ישראל מצורטקוב; ר' יחיאל מיכל קריס־טיאנופולר (בת"ר, לר' יעקב בן המחבר); ראי"מ שטיינברג בתרס"ו מסנעטין (ומי לא ידע גדולת תורתו, שכבר נתפרסם על פני תבל בחיבורו היקר עמ"ס חולין, שכל דבריו במועצת ודעת).

תשובות אליו: בית אפרים, יו"ד, כב; מים חיים, חו"מ, ב; נטע שעשועים, יב, כו, נד; תפארת צבי, ה, עגונות, צא.

נ"מ גלבר, תולדות יהודי ברודי, 60, 78; ספר פודהייצה, 29, 51.

ר' אריה יהודה ליבוש ב"ר ברוך

מלנצוט (תקי"ז—תקפ"ה*)

נולד בשנת תקי"ז לאביו ר' ברוך, ולמד תורה אצל רבי שמואל שינדלינגר. נודע כאחד מגאוני הדור, ויש שהשוו את חריפותו לזו של רבי יונתן אייבשיץ. בעודו בר מצוה היה בקי בש"ס, במד־רשים ובזוהר. בגיל עשרים נתקבל כרבה של לנצוט, וכהן בה בשנים תקל"ז—תקע"ט. התחבב שם על הגרף פוטוצקי, שמסר באמצעותו סכו־מים לחלוקה לעניי העיר. בחסידות היה תלמידו של המגיד מקוזניץ, ובעיקר של החוזה מלובלין. המגיד מקוזניץ אמר שנכונו לו עתידות, כשראה שבגיל צעיר מבין סודות הקבלה. החל לקחת פתקאות בחיי החוזה, וכשרבו הקפיד עליו, הפיס רבי נפתלי מרופשיץ את דעתו, ואמר על רא"ל שהוא צדיק וקדוש. רבי צבי הירש מזידיטשוב הקשיב לדרושיו, והוא מביא מהם בספרו עטרת צבי, פרשת בשלח דף לא. ובהסכמתו לאור פני משה. רבי אברהם יהושע השל האוהב ישראל מאפטא העיד על מקור מחצבתו, שלקח הקב"ה רגבי אדמת הר סיני וברא אותו, ונמסרו לו רזי ומצפוני התורה. ראי"ה היה אז אב"ד יאסי, ולפי המלצתו נתקבל רא"ל בסוף ימיו לרבנות קישינב שבבסרביה על מקומו של רבי חיים מטשרנוביץ. ידוע כי אמר אז למנהיגי הקהילה: אני שולח אליכם גברא דכוותי. מדי שנה ביקר בעיר והת־אכסן אצל רא"ל. אמר ברבים לתושבים, שסתרי תורה שהיו גנוזים ד' מאות שנה נמסרו לרבם. הרב זרק שם מרה בבני העיר, והשגיח על תיקון המשקלות. נפטר בר"ח חשון, באחת השנים שבין תקפ"ד לתקפ"ו. הספד עליו בספר ברית אברהם (מחרסון).

כתביו נתפזרו בין תלמידיו בגליציה ובקישינב, והספר הראשון שנדפס הוא **ארבעה חרשים**, לבוב תר"ט. בהתנצלות המלבה"ד ר' מנחם מנדל פנחס מריבטיטש כתב שרוצה להדפיס חיבור גדול עה"ת, ובינתים מצא רק ליקוטים: דרושים על ד' פרשיות, הגדה של פסח, ודרוש במסכת פסחים. בראש הספר מאמר שבתות ה' מרמ"ע מפאנו, צעטיל קטן מהנועם אלימלך, ותפילת השב מרבנו יונה.

דברי אסתר חידושים ודרושים על מגילת אסתר. נדפס בזולקווא תרכ"ג, עם מבוא מהמו"ל ר' שמואל פנחס שטילר.

חומת אריאל (בר"ת: חדושים ודרושים מאמרי תורת אדוננו רועה ישראל אריה ליבש). כולל דרושי קבלה עה"ת, וליקוטי נ"ך וש"ס. את הספר העתיק מכת"י המחבר והדפיס בלמברג תרכ"ז, ר' אלכסנדר זיסקינד פעלזין מרוזוודוב, שההדיר לפני כן את הספרים קהלת יעקב, מדרש תלפיות ומדרש אליהו. המסכימים: הדב"ח; השו"מ (והרב הצדיק הלז היה מפורסם בדורו לאדם גדול וקדוש, ובחכמת האמת וגימט־ריאות פי שנים ברוחו הקדוש ע"פ סתרי כתבי האר"י הקדוש ז"ל, כאשר שמעתי אומרים משמו

דברים חריפים ונפלאים, ואחת מהנה אזכור וכו').
בסוף הספר נספח קונטרס חלק צדיק, תורות רמ"מ אב"ד ליסקא שהעתיק רמ"מ שו"ב דליסקא מכתבים שהיו אצל רבי אשר מרופשיץ, וליקוטים מהאוהב ישראל, ר"ש מירוסלב ודרושי ר"א מרופשיץ.

גבורות אריה על ספר בראשית נדפס בלבוב תר"ל, ע"י משמשו ר' זאב וולף הלוי לרנר מקשינוב. בידו היה ספר גדול גדוש פלפולים על מסכת בבא מציעא. המסכימים: האדמו"ר מסדיגורה, בנו ר' שלמה, חתניו ר' אביעזר זליג שפירא ור' נחום דוב; הרב ישראל מרדכי ב"ר חיים ברוך ראב"ד חאטין בבסרביה. בהקדמת המהדיר כותב על גלגולי כתב היד שהעתיק וזיקק: ר' יצחק תלמיד המחבר היה רושם כל מוצאי שבת את התורות שאמר רבו במשך כמה שעות, והוטבו בעיניו. כשבא המהדיר בתקצ"ט לגור בקישינב, נודע לו שהכתבים על כל התורה בשלימות, נמצאים אצל חיה בתו היחידה של המחבר. היא מסרה לו תחילה להעתקה רק את אלו שעל ספר בראשית, ואז כשנפטרה נגנבו חלק מהכתבים, וכאלף קונטרסים נשרפו. גם תלמידו ר' דוד דיין דקשינוב, ערך רשימות המשובצות בספר עם הפתיחה: דברי דוד. בסוף הספר: דרוש לחנוכה וליקוטים.

ספר לאנצוט, 20, 40—44; החוזה מלובלין, רנט.

ר' אריה ליב ב"ר יהודה הלוי

ראה לפי: **ר' אברהם אריה ליב** הלוי

ארינשטין

ר' יצחק ראובן

ראה לפי: **אורנשטין, ר' יצחק ראובן**

אריק

ראה לפי: ארק

ארליך

ר' צבי הירש מזידיטשוב — **ר' אברהם משה מאוסטרהא**

רבקה ..... **ר' יהודה ליבוש מרוזדול**
(תק"ן*—תר"ך*)

ר' צבי הירש
(תקצ"ב—תרנ"ה*)

ר' נפתלי מדלטין
(תרכ"ג—תש"ג)

ר' יהודה ליבוש ב"ר אברהם משה **ארליך**
מרוזדול (תק"ן*—תר"ך)

בנו של רבי אברהם משה מאוסטרהא שהיה שני בשני עם רבי צבי הירש מזידיטשוב. נשא את רבקה בת רצ"ה, נפטרה ביום ט"ז חשון, ונטמנה באהל אביה. גר ברוזדול, והתבודד כל ימיו בקדושה ובטהרה. היה רע דבוק מאח למרא דאתרא רבי יהודה צבי הירש, ונטמן לידו. כמה מילדיו נפטרו, ונותר בנו ר' צבי הירש שנולד לו ביום י"א חשון תקצ"ב. בנות רי"ל: גיטל אשת ר' דוד יעקב ב"ר אייזיק מסטרי עלתה לא"י; הינדה אשת רבי אליהו איכנשטיין מזידיטשוב.

ר' יוסף שמואל שמלקא ב"ר יהודה **ארליך**
מריגליץ (תר"ס*—תש"ה)

בנו של ר' יודע'לע האדמו"ר מנירעדיהאז. נשא את חיה רבקה בת רבי נפתלי צבי אונגר מברדיוב. אב"ד ריגליץ, ובפרוץ מלה"ע השניה נתקבל כראב"ד ברדיוב. נתפס בנייטרא עם אשתו ושמונת ילדיו, וביום א' דסוכות תש"ה נשלחו לשריפה הי"ד. ניצלו רק שתים מבנותיו, ונישאו לר' מנדל בריקמן ור' דוד באש במושב יסודות.

זכרונות המאור, ח"ב, רפז.

ר' נפתלי ב"ר צבי הירש **ארליך**
מדלטין (תרכ"ג—תש"ג)

נולד ברוזדול ביום ג' ניסן תרכ"ג לאביו ר' צבי הירש ב"ר יהודה ליבוש עהרליך, ולאמו בת רבי מנחם מנדל הורביץ אייזנברג מבארטשוב ב"ר

שמואל שמלקא הורביץ אב"ד רומן, חתן הבמ"ח, ואחיו של רבי נפתלי צבי מרופשיץ. רבו המובהק היה חמיו הראשון הרב מנחם ישראל גסנבויער אב"ד ווהנילוב. נסמך מהמהרש"ם ועוד גדולים. נחשב כאב"ד ווהנילוב בצד חמיו, והיה מועמד לרבנות ווערעצקי. בשנת תר"ן בחיי אביו התישב בזידיטשוב, והוכר שם כרב. בשל כך נתעוררה מחלוקת חריפה ביותר בין מצדדיו, ובין גיסו רבי משה אייכנשטיין שטען אף הוא לרבנות המקום. הרבי משיניבה תמך בר' משה, משמע שר' נפתלי נסע פעם לשבת לצורטקוב. פרטי הדברים בספר הנדיר עמק יהושפט שהדפיסו תומכי ר' נפתלי בתרנ"ג. לבסוף נתקבל בשנת תרנ"ה כרבה של דלטין, בה כהן כחמישים שנה עד שנרצח שם בשנת תש"ג הי"ד. בשנת תרצ"א השתתף בועידה השניה של אגודת ישראל בגליציה המזרחית, ונבחר לנשיאות. כתב הקדמה לשו"ת מגדל השן של חו"ז.

בזיווג שני נשא את בתו של רבי שלמה יעקב אייכנשטיין מזידיטשוב. בנו מזוו"ר ר' יהודה ליבוש האדמו"ר מברגסאז. נשא את בתו של ר' משה יוסף טייטלבוים אב"ד אויהעל, וכשנפטרה בדמי ימיה נשא את חיה דרעזיא בת רבי יהוסף הלוי רוטנברג מקאסאני, נספתה עם ילדיה באושוויץ ביום ג' סיון תש"ד. נשרף לאחר מכן במחנה עבודה סמוך, ביום ב' דסוכות תש"ה הי"ד. יתכן שבנו הוא גם הרב אברהם יעקב שחתם כאב"ד זידיטשוב בשנת תרפ"ב. בנותיו: אשת ר' אברהם מרדכי ספרין, ב"ר חיים משה מאלטשטט נכדו של המהרי"א מקומרנא; שרה חנה מזוו"ש, נישאה בתרע"ב לר' פנחס משה רוטנברג, ב"ר משה שמואל ב"ר יוסף מקאסאני.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח"א, קס, קעג; מנחת יחיאל, ח"א, סב, ע, ח"ב, קכז, ח"ג, סג בתר"ץ; מנחת הקומץ, קד בתרצ"ז; מנחת שי, ח"ב, עו.

אהלי שם, 229—230; זכרונות המאור, ח"ב, תקלז—תקלט.

ר' שלמה ארליך

מגריבוב (תר"ן—ת"ש)

תלמיד חכם ירא שמים, ומהדיר ספרי קדמונים. היה עשיר מופלג, אך משנתקף במחלת לב והתעסק רבות ברופאים ורפואות, ירדו נכסיו לטמיון. נתקבל כדומ"ץ גריבוב בשנים שלפני השואה. כל שנה נסע למרינבד להתרפא, ושם פגש יהודים מאשכנז שהציעו לו כתבי־יד להדפסה, ואף תמכו בידיו בסיוע כספי. ראשון לספרים שהדפיס הוא **מדרש יהונתן**, דרושי פלפול עה"ת מרבי יהונתן אייבשיץ, בילגורייא תרצ"ג. כתב־היד בא מפיורדא, ומלבד זאת העתיק בספרית ברעסלא עוד חידושים מר' דוד אופנהיים, ר"מ בומסלא, ר' טיאה וייל והנו"ב. לספר כתב הקדמה קצרה, וצרף הסכמות וחתימות רבות: ר' יוסף נחמיה קורניצר מקראקא; ר' אברהם שמואל בנימין שפיצר מהמבורג; ר' ישראל הגר ובניו ר' חיים מאיר ור' אליעזר מוויזניצא; ר' אברהם חיים דוד סופר; ר' מאיר שפירא מלובלין; ר' דוד בורנשטין מסוכטשוב; ר' יצחק מנחם מנדל דנציגר מאלכסנדר; ר' יצחק ישעיה הלברשטם מקראקא, ובניו ר' יעקב שלום מסוכא ור' יחזקאל חתן הרבי מבובוב; ר' שם קלינגברג מקראקא; ר' דב משה רבינוביץ חתן הרבי מרדומסק; ר' מנחם מנדל לנדא מבורשטין; ר' סיני הלברשטם מזמיגרוד; ר' נפתלי טייטלבוים מגירבטור; ר' יונתן בנימין הורביץ מירושלים; ר' יצחק קוסובסקי מוולקוביסק; ר' בנציון וועזעל מטורדא; ר' יהושע בוקסבוים מגלנטא; ד"ר א. פ. בלאק מאשפנבורג; ר' מאיר ליב פרייא משוראן; ר' שמלקא ברנדויין מסטניסלב; ר' משה דייטש מסובוטיצה; ר' מרדכי דב פרנקל־תאומים מיבורוזנה; ר' שמעון אלטר פ"ת מסקאווינא; ר' אשר אנשיל כ"ץ מסרדהלי; ר' אפרים אליעזר יולס מפילדלפיה; ר' מרדכי זאב הלברשטם מגריבוב וצאנז חדש. רשימת המנויים בסוף היא מהארצות: גרמניה, הולנד, בלגיה, צרפת, שוויץ, צ'כיה. הספר צולם מחדש בירושלים תש"ל ובברוקלין תשל"ד.

ברכה משולשת כולל: טעימת יונתן מר"י אייבשיץ, ברכת יצחק מר' יצחק הורביץ מאה"ו, ספר על הלכות פסח מרא"ל מוישניצא, ועוד חידושים מתוך כתבי־יד, בילגורייא תרצ"ה. דפוס צילום בבני ברק תשל"ב, בראש חמשה ספרים נפתחים. המסכימים: ר' יצחק ישעיה מטשכויב;

ר' משהניו פרידמן ע"י ר' גציל פאסטמאן; האדמורי"ם מאלכסנדר ומגור; רד"ב וידנפלד מטשעבין. בהקדמתו מביע תקוה להדפיס עוד מחידושי ר' זרח אייזליץ שהיו בידו ועוד גאונים, ומודה לש"ב ר' אברהם ארליך מקהילת רייכנברג בה גרו רבים מקרוביו.

מנחת יחיאל ח"א, חידושי רבי נתנאל וייל על מועד ונשים, בילגורייא תרצ"ו, וד"צ ירושלים תשל"ו. בהקדמתו מספר שקבל את כתב היד מרבה של קרלסרוה, ומודה לבחור משולם קלוי־בנפלד שעזר לו. קיוה להדפיס גם ספר בית פנחס מבעל ההפלאה.

ארמר

ר' עקיבא ב"ר צבי ארמר

מקלסני (ת"ר"י—תר"ן"י)

שם אביו ר' צבי. שם אשתו רייזיל. זמן רב היה דחוק ומחוסר פרנסה, ואח"כ כהן כדומ"ץ בקלאסני. בשנת תרל"ג הדפיס בלבוב את ספרו **אמרי בינה**, להבין את דברי המהרש"א על רוב מסכתות הש"ס. לספר סיפח את הגהות הגאונים על המהרש"א שנדפסו בש"ס וויען, וקונטרס מהשו"מ על המהרש"א. כמו־כן הבליע בו את היישובים שבספר הוראת שעה. בסוף הספר צרף ט"ו שו"ת משלו, ורשימת המנויים. לפי התכת־בות עמו בתרכ"ד (שו"מ, תנינא, ח"ג, קי) נתן לו רבי יוסף שאול הסכמה בתר"ל, ואחרי שביקר אצלו בלבוב בתרל"ב, כתב לעירו שיפרנסוהו (ובפרט שראוי לאותו איצטלא בזה, כי עתה מכירי אותו יותר מאשר הכרתי לו לפנים בכתב, ועתה פלפלתי עמו פא"פ ומצאתיו מלא דבר). הדב"ח כותב עליו בתרל"א: מחמת שידעתי אותו מאז למופלג בתורה וירא ה', וגם עיינתי בחידושיו והם נכוחים למבין והוטבו לפני. הסכ־מות נוספות: ר' שמעון סופר בתרכ"ט; ר' יחזקאל פייבל פרנקל־תאומים אב"ד קלאסני בתרל"א; ר' אברהם יענער ראב"ד קראקא. נסע להונגריה למכור את ספריו, וביקר שם אצל גדולי הרבנים. תוך כמה שנים הם אזלו לו לגמרי, ואז נאלץ להדפיס מהדורה מחודשת עם חלק שני בקראקא תרמ"ב. נדפסו בה ההסכמות הקודמות, ועוד אחת מרבי שמעון סופר. בסוף הספר באות הפעם עשרים תשובות, ובהן גם מהשו"מ (ז), ומר' חיים צבי מנהיימר (יט).

ארנברג

ר' אלימלך אלעזר ב"ר יוסף ארנברג

מגורליץ (תרמ"ח—תשל"ו)

נולד בשנת תרמ"ח בגורליץ לאמו מינדל נחמה, ולאביו ר' יוסף טננבוים חתן ר' שמואל דוד דוד ארנברג, ב"ר אלימלך אלעזר מזבנא שהיה חסיד של היהודי הטוב מניישטט, רבי מאיר

מפרימישלאן, ובעיקר של רבי חיים מצאנז. האבא היה בעל בית־זיקוק לנפט בגורליץ, ונפטר בגריבוב ביום ל' תשרי תש"א. למד בעידו אצל הדיין ר' נפתלי מילר, ואח"כ אצל הרב שמואל פירר. חסיד מובהק של רבי שלמה ובנו

רבי בן־ציון מבובוב. זכה להכיר את כל בני רבי חיים מצאנז. נשא את פרומא נחמה בת ר' יהודה ליב ושרה רבקה. אחרי מלחמת העולם הראשונה עבר לארה"ב, ופעל שם לטובת מוסדות בובוב. זמן מה שימש כרב בית הכנסת „ארזי לבנון". היה חבר אגודת הרבנים, וערך את „דאס אידישע ליכט". בשנת תשכ"ה עלה לארץ, וגר בגבעת שאול בירושלים. נפטר ביום כ"ג חשון תשל"ו, ונטמן בהר הזיתים. ידע את מלאכת הפולמוס, והדפיס קונטרסים חריפים. ספרו **ארזי לבנון** נדפס בירושלים תשכ"ז. נפתחו בו שלושה ספרים: א. זוכר נשכחות (מהבעש"ט, רבי שלום מקמינקא ואגרות קודש). ב. מלכות שלמה (הרבי מבובוב). ג. מציון תצא תורה (בנו רבי בן־ציון).

תשובה אליו: דבר יהושע, ח"ג, יו"ד, סד.

אברהם י. הר־מרים, ספר גורליצה, 327.

ר' יהושע מנחם מנדל ב"ר יצחק אריה ליב ארנברג

מגורליץ וקראקא (תרס"ה—תשל"ו)

נולד בקעמטשע ליד רצפרד שבהונגריה ביום י"ב טבת תרס"ה. אביו ר' יצחק אריה ליב מגורליץ היה גביר בעל בתי זיקוק לנפט ומכרות, והתפלל כל יום כמה שעות. היה חסיד שיניבה, אבל אח"כ הפסיק לנסוע לשם. נפטר ביום ב' דר"ה תש"ד בקראקא. אמו שרה בת ר' אהרן נטל מצאנז חדש נפטרה ביום ז' אייר תרפ"ד. נודע כעילוי מילדותו, ובזמן המלחמה למד בדברצין אצל רבי נפתלי הירץ בומבך. רבו זה השיב לו בשו"ת גבעת הלבונה, כא. כן למד אצל רבי מאיר ארק, ונסמך ממנו, מהרב מפרובּיזנא ומר"ש פירר. אחרי המלחמה שב עם הוריו לגורליץ בשנת תרפ"א. בתרפ"ה עבר לגור בקראקא לרגל נישואיו, ונמנה על חשובי חסידי בלז בעיר. אשתו הינדה לאה לבית ענגלשטיין מקראקא מחסידי רדומסק, היתה בת חורגו של הגאון רבי ישראל משה הכהן שמידט מקראקא. לפני מלה"ע השניה הדפיס את ספרו ראשי בשמים על ספר הרוקח, אך בעצת ידיד לא הפיצם, כיון שלא הגיע לגיל ארבעים. גליונות הדפוס היו בעלית בית הכנסת בגורליץ, ורק אחרי השואה הביא משם יהודי אחד את השער בלבד. תחת שלטון הנאצים נתפס בקראקא לעבודת כפיה של ניקוי רחובות. בגיטו בוכניה נאסר והוכה מכות רצח. הצלתו

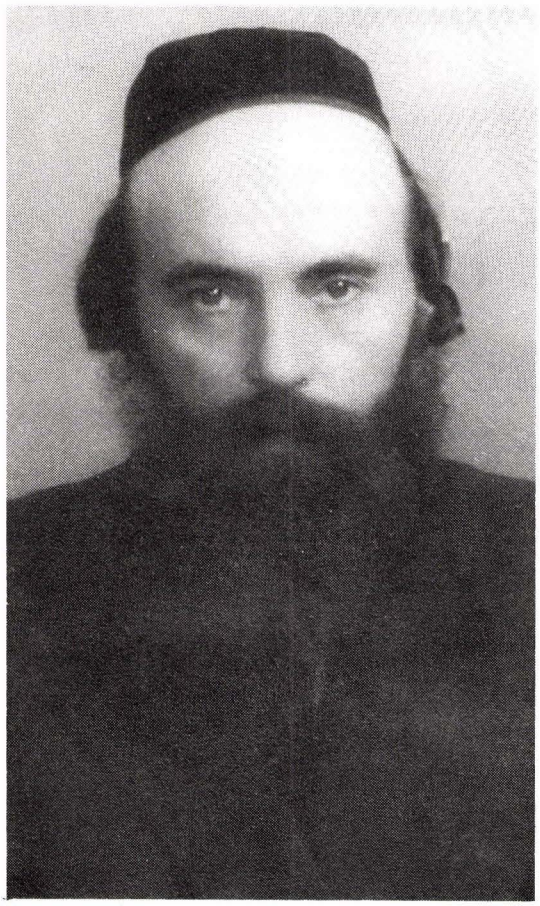

נמצאה באורח נסי, אחרי שטרח להשיג צימוקי יבוא מגויה אחת, לצורך הכנת ארבע הכוסות. אותה גויה הראתה לו בתש"ג דרך נעלמת להבריח את הגבול להונגריה, ולמעלה משנה שהה בבודפשט. בתמוז תש"ד נסע ברכבת המיוחסים לברגן בלזן. בחנוכה תש"ה עבר לקאן שליד מונטרי בשוייץ, ובאלול אותה שנה עלה לארץ. נשלח ע"י הרב הרצוג לכהן כרבם של יושבי המחנות בקפריסין. ארגן שם את בתי הדין, טיפל בהיתר עגונות, ייסד ישיבה בה למדו 80 בחורים, והרביץ תורה ברבים. משנת תש"י ראב"ד ביפו ואח"כ בת"א 28 שנים. נודע כחריף ובקי

מופלא, מתמיד שמעטים דוגמתו. לילות שלמים היה מרוכז בעיון בסוגיות חמורות עד כדי שכחה, כשהוא מכוסה בעשן סיגריות. כשאמרו לרבי אהרן מבלז שכבר מאוחר בלילה, אמר שיסתכלו בחלון שכנו הראב"ד, ויראו שאצלו עדיין דולק האור. בזמן המלחמה כתב תשובות מזכרונו ללא ספרים. היה מומחה גדול בעניני אהע"ז, והרב אונטרמן הרבה להתיעץ עמו. פירסם רבות

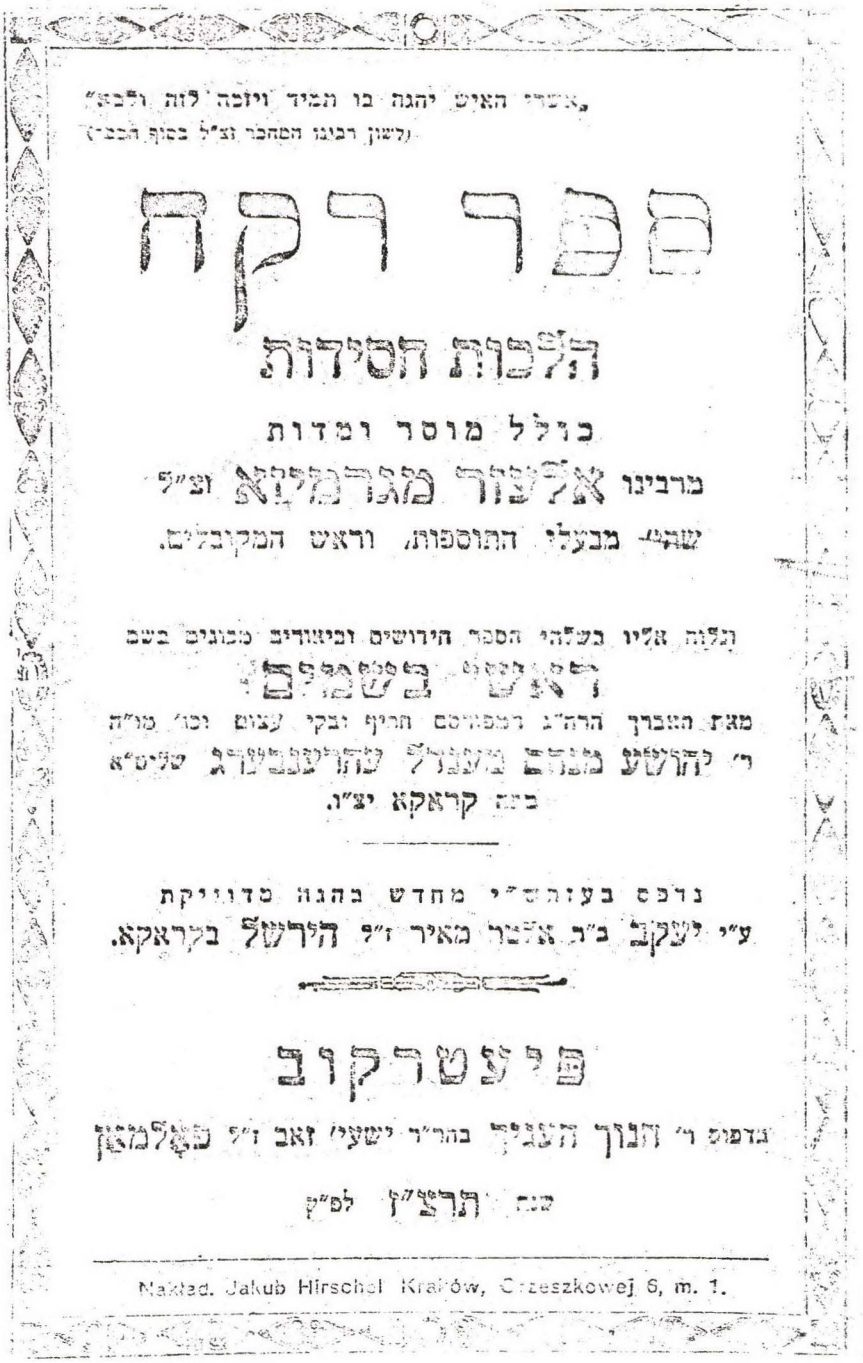
„אשרי האיש יהגה בו תמיד ויזכה לזה ולבא"
(לשון רבינו המחבר זצ"ל בסוף הספר)

ספר רקח

הלכות חסידות

כולל מוסר ומדות

מרבינו אלעזר מגרמיזא זצ"ל

שהי' מבעלי התוספות, וראש המקובלים.

תלוה אליו בשלהי הספר הידושים וביאורים מכונים בשם

ראשי בשמים

מאת האברך הרה"ג המפורסם חריף ובקי עצום וכו' מו"ה

ר' יהושע מנחם מענדל עהרענבערג שליט"א

בעה קראקא יצ"ו.

נדפס בעזהש"י מחדש בהגה מדוייקת

ע"י יעקב ב"ר אלטר מאיר ז"ל הירשל בקראקא.

פיעטרקוב

בדפוס ר' חנוך העניך בהר"ר ישעי' זאב ז"ל פאלמאן

שנה תרצ"ז לפ"ק

Nakład. Jakub Hirschel Kraków, Orzeszkowej 6, m. 1.

בכתבי העת התורניים: תל תלפיות, לקט ששנה, קול תורה, שבילין, תורת ארץ ישראל ועוד, במיוחד בענינים אקטואליים. הצטיין בענוה ויראת שמים, והתרועע עם כל אדם. במיוחד עודד תלמידי חכמים צעירים, בחנם ושוחח עמם בדברי תורה. נפטר בתל־אביב בעש"ק פרשת שמיני כ"ד אד"ב תשל"ו, ונטמן במוצש"ק בהר הזיתים. נספד בת"א ע"י הרב יצחק ידידיה פרנקל, הרב יצחק קוליץ, והרב דב כץ שקרא עליו בנות ישראל בכינה, ובירושלים על ידי האדמו"ר מבלז. חתניו: ר' יחזקאל שרגא פרנקל מרמת־גן, ר' דוד אשר זליג ערליך ור' אברהם חנוך אברמוביץ מתל־אביב.

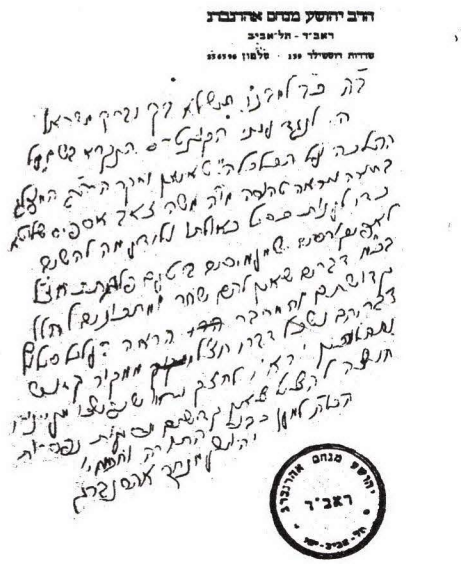
הרב יהושע מנחם אהרנברג
ראב"ד - תל־אביב
שדרות רוטשילד 190 · טלפון 256700

ב"ה כ"ב למספר בני ישראל, תשל"א בך יברך ישראל.

היה לנגד עיני הקונטרס הנקרא בשם "על ההלכה ועל הכלכלה" שאיזן וחקר הרה"ג המופלג בתורה ויראה טהורה מו"ה משה זאב אספיס שליט"א כדי לענות כסיל כאולתו ולידע מה להשיב לאפיקורסים שמעמיסים בטעם פלוגתת חז"ל בכל מקום דברים שאין להם שחר, ומכוונים לחלל קדושתה, והמדבר הראה בעליל סילוף דבריהם, ושכל דברי חז"ל ממקור קודש יתהלכון, וראוי לחזק ידיו שיפוצו מעיינותיו חוצה להציל צאן קדשים ודעות נפסדות.

הכותב וחותם למען כבוד התורה וחכמיה
יהושע מנחם אהרנברג

כשעלה לארץ חיבר ספר על דיני מוקפים ופרזים בפורים, וקיבל הסכמות על כתב־היד מריא"ה הרצוג, רצ"פ פרנק ורי"מ חרל"פ. בשנת תשט"ז קבל הסכמות בכתב מרצ"פ פרנק ורד"ב ויידנ־פלד, ובעל־פה ממהר"א מבלז, על ספר השו"ת שלו **דבר יהושע** בענינים שונים. החלק הראשון נדפס בירושלים תש"ל, וכעבור שנה קיבל עליו את פרס הרב קוק של עירית ת"א. בחוברת שהדפיסה העיריה נמסרו נימוקי ההחלטה, וקי־צור תולדות חייו. חלק שני בעניני או"ח נדפס בתשל"ד, וחלק שלישי על יו"ד, חו"מ ואהע"ז בת"א תשל"ו, עם הקדמת חתניו על תולדותיו. בספריו נראה עד כמה הוכר כאחד מפוסקי הדור. הניח כתבי־יד נוספים, כרך נוסף של שו"ת, חדו"ת ומאמרי אגדה, והגהות בשולי ספרים רבים.

ספר גורליצה, 45; הרב נתן אורטנר, המודיע, ט' ניסן תשל"ו, ה, כ"א אדר תשל"ז, ד; נכדו מרדכי דוד אברמוביץ, המודיע, ל' ניסן תשל"ו, ד.

ר' יוסף אשר ב"ר יעקב משה מנחם מנדל ארנברג

מפרמישלא (תק"ך*—תקצ"א)

נולד בפרמישלא לאביו האב"ד ר' יעקב משה מנחם מנדל, ולמד אצל הרב שמואל סליר. נודע בגדולתו בתורה ובצדקותו, ועד השואה התהלכו בעיר אגדות אודותיו. משנת תקמ"ח לערך כהן כראב"ד ואח"כ כאב"ד על מקום אביו, ולא קבל לבית דינו מי שלא היה בעל רוח הקודש. המגפה שפשטה בשנת תקצ"א נעצרה משנפטר ביום ז' תמוז, וארבעה ימים אחריו נפטר רבי צבי הירש מזידיטשוב. חידושיו היו אצל חתנו מהריא"ז אב"ד סטרי, והם עלו באש בשריפת העיר. ספרו **דברי אמת** הובא לדפוס ע"י נכדו ר' מנחם מנדל מפשוורסק, ובו נכללו ז' דרושים שדרש בשבת הגדול ובשבת שובה בשנים תק"ן—תקנ"ו. המו"ל קיבל לספר בתרס"א הסכמה בכתב ממהר"י שמלקיס, והסכמה בע"פ ממהרי"ד מבלז. המהרש"ם הסכים בתרס"ח, אבל רק בתרע"א נדפס הספר בפשמישל, עם הקדמת המו"ל.

תשובות ממנו נדפסו בסוף ספרו של ש"ב ומחותנו בעל אמרי מהרי"ן, ב, ובסוף שו"ת קב זהב, אל מחותנו רבי יצחק חריף בתקנ"א.

תשובות אליו: ש"ב הברוך טעם בראש ספר ברוך שאמר

תשכ"ו; ש"ב הישועות יעקב, אה"ע, ו—ז בסוף שנת תק"ץ, חו"מ, ה; לבית דינו, בישמח משה, עו בתקמ"ט; ש"ב ומחותנו בשו"ת פני יצחק, יו"ד, יג; שואל ומשיב, קמא, ח"א, רפו (תשובת הישועות יעקב לרי"א), תנינא, ח"ד, יח, שתיתאה, נא.

אשתו היתה דרעזיל בת ר' אלחנן הלפרין אב"ד פמורן וזלוטשוב, ב"ר יחיאל מיכל אב"ד ברזאן. ילדיו: א. ר' נח, נתקבל בתקפ"ד כראש החבורה מקראי קודש בפרעמישלא, שמטרתה ללמוד כל יום תנ"ך ושו"ע בציבור; ב. ר' מנחם מנדל בפרמישלא, חתן ר' יעקב אב"ד קטלבורג וויש־ניצה, חתן רבי שמלקא מניקלשבורג. בתו נישאה שם לר' פנחס צימט אבי הנגיד ר' יונה מפר־

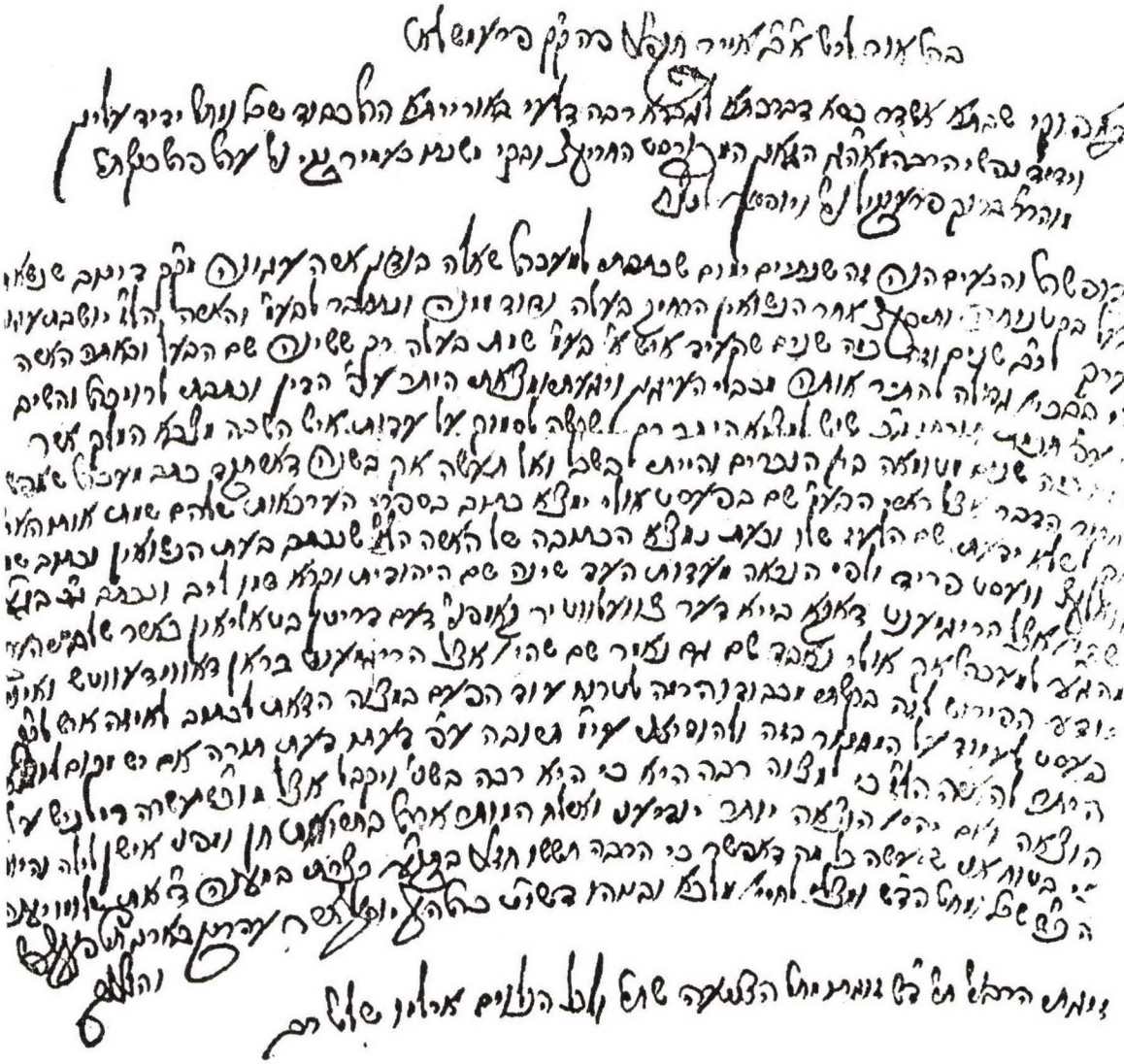

מכתבו אל הברוך טעם מאור ליום א' ב' אייר תקפ"ו בענין היתר העגונה מדינוב אשת וואלף וועסטפריד

מישלא, אבי ר' פנחס מוליצקה. בת אחרת או נכדה היתה פרידה אשת ר' ישכר דב וובר ראב"ד פרוכניק; ג. ר' יהודה ליבוש גר בקומרנא, והיה חסיד המהרי"א. נשא את בתו של ר' אלכסנדר חיים אמקרוט מפשמישל, ובתרכ"ט החליף שו"ת עם השו"מ. בנו ר' מנחם מנדל עבר מקומרנא לפשוורסק, והוציא לאור את הספר דברי אמת מזקנו. בסופו הציג כמה מחידושי אביו, השו"ת עם השו"מ, וחידוש מאבי אמו; ד. אשת מהריא"ז צוזמיר; ה. אשת ר' מנחם מנדל מפר־מישלא. בנו ר' שלמה היה חמיו של רבי יעקב צבי מפוריסוב, ב"ר יהושע אשר בן היהודי הקדוש מפשיסחא. אחד מצאצאי רי"א הוא כנראה ר' חיים צבי, ובשו"ת דבר משה, ח"א, י, משיב לו לפשמישל.

ספר פשמישל, 63.

ר' יעקב משה מנחם מנדל ב"ר דוד שמואל שמלקא **ארנברג**

מטורקה ופרמישלא (ת"קי—תק"ץ)

רבה של טורקה, ומתקל"ו לערך אב"ד פשמישל על מקום חותנו שכהן שם בשנים תצ"ב—תקל"א. חמיו היה הרב יחיאל מיכל המכונה ליטוואק — בנו של ר' שמואל שמלקא אב"ד סלונים ופשמישל ב"ר מנחם מנדל אב"ד פוטיק, ב"ר יחיאל מיכל אב"ד נמירוב הי"ד — חתנו של הרב אשר גינצבורג אב"ד ויזון אבי השאגת אריה, ב"ר שאול אב"ד פינסק. נפטר בשנת תקמ"ח או תקנ"ב, ועל כסאו עלה בנו הרב יוסף אשר.

אביו היה הרב דוד שמואל שמלקא אב"ד חמל־ניק וקראקא, ב"ר יהודה ליבוש אב"ד שידלוב וקראקא, ב"ר יצחק איזיק אב"ד פשמישל חתן המגיני שלמה, ב"ר שמואל שמלקא אב"ד אוס־טרהא חתן ר' חיים אב"ד קרמניץ ב"ר שמואל איש צבי, ב"ר מאיר ז"ק אב"ד לבוב, ב"ר אברהם ז"ק. יחוס המשפחה הגיע גם לבעל משאת בנימין, ולרבי יואל קצנלבויגן.

אשל הגדולים, פא—פב, קפה—קפז.

ר' נפתלי ב"ר חיים **ארנברג**

מקראקא (תר"ף—תשל"ה)

נולד בקראקא ביום ט"ו אב תר"ף, לאביו ר' חיים ב"ר יעקב מטורנא, ולאמו באשא הי"ד. כל שלושת הדורות היו חסידים מסורים לבית זבנא. למד בעירו בשקידה אצל ר' משה סטמפל בישיבת עץ חיים דבובוב, והיה מחשובי תלמידי האדמו"ר רבי בן־ציון. נסמך מר"ש פירר, רש"ש טשרניאק, רח"י ירוחם, ורש"א מילר. תשובה אליו: מנחת יחיאל, ח"ג, פה. שרד בנסים מהשואה, ואחרי שהות בבלגיה היגר לניו־יורק. ידען נפלא וספרא רבא, בקי בתולדות גאוני ישראל, ומחליף מכתבים עם גדולי הדור. העריץ את השו"מ, והוציא לאור את ספרו דברי שאול. כן הכין לדפוס ספר שיכלול את כל הסכמותיו. ההדיר בתשכ"ז את שו"ת יד שלום (אונגר), עם הקדמתו. כמו־כן ההדיר את הספרים צבי לצדיק ואמרי כהן, והוסיף להם הקדמות וחידושי תורה. סייע בליקוט התשובות לשו"ת מחזה אברהם ח"ב, ופעל בתחומים ספרותיים נוספים. נפטר ביום ח' אב תשל"ה. מאשתו יהודית בת ר' יוסף ספרא מוושינגטון הייטס, נולדו לו הבנות בת־שבע וחיה שרה. הניח קונטרסים מחידושיו באגדה ופלפול בשם **ענף חיים**.

יד מאור ושמש, [תז—תח].

ר' פנחס ב"ר אלימלך אלעזר **ארנברג**

מגורליץ (תרס"א—

נולד לאביו ר' אלימלך אלעזר — ב"ר שמואל דוד — שנספה ברוהטין והיארצייט נקבע לט"ז סיון, ולאמו טאבא בת ר' אברהם פנחס, נפטרה ביום י"ח שבט תרס"ז. בשואה שיכל את משפחתו ובנו יחידו מאיר הי"ד. שרד בנס, ובהיותו בברסלא אחרי המלחמה הביא לו גוי כתבים שניצלו מרבי פנחס מקוריץ. בשנת תשל"ד הדפיסם בעירו ת"א יחד עם ר' יחזקאל שרגא פרנקל מר"ג בשם **אמרי פנחס**.

דבר־תורה מאחיו ר' אברהם ישראל עהרנברג מגורליץ נדפס בספר בנין מנחם (גלרנטר), קונטרס צלצלי שמע, סימן ב.

ארנסברג

ר' יצחק

תלמיד חכם בקראקא. בתרפ"ט השיב לו במשיב שלום, קטז.

ארק

ר' קלונימוס קלמן מטרנוב
(תר"ס—ת"ש)

ר' אהרן יהודה ארק
מהרימלוב (תק"ץ—תרנ"ב)

למדן מופלג מגזע הב"ח והט"ז. סוחר נגיד בהרימלוב. אשתו פרימה היתה אחותו של הרב מנחם ליפא שטיין. נפטר בשנת תרנ"ב לערך. זכה לבנים גאונים: א. הרב מאיר; ב. הרב ירוחם פישל; ג. הרב שמואל. חידושיו מובאים בסוף ספרי בנו מנחת קנאות ומנחת פתים יו"ד ואהע"ז. בשנים תרי"ט—תרכ"ד השיב לו מחותנו בבית שלמה, או"ח, סו—סז, אה"ע, נט—ס.

ר' אהרן יהודה ב"ר שמואל ארק
(תר"ס—

בנו של ר' שמואל אחיו של הגאון רבי מאיר. למד אצל דודו, ונסמך בתרע"ח ממנו ומרא"מ שטינברג. בשנים תר"ף—תרצ"ט עשה בוינא כרב בית הכנסת „אחוה ורעות", וכמו"ץ של המחוז השני. היגר לארה"ב, ומתש"א רב בית הכנסת „בית שלום" בברונקס. נשא את בתו של האדמו"ר מסקוליע. מפרסם מאמרים תור־

ניים בכתבי העת. עמו בכתובים ספריו: דרושי זמנים בהלכה ובאגדה, ופירוש על פרקי אבות.

תולדות אנשי שם, 5.

ר' זכריה ב"ר אהרן יהודה ארק
מברודי (תרמ"ה—ת"ש)

בנו של ר' ירוחם פישל אב"ד אוזירן. נשא אשה ממשפחה חשובה בקראקא, אבל היתה משכלת שדחתה בעל חרדי, וסרבה אפילו לקבל גט. הרב רולר מניאמץ כתב קונטרס להתירו, וכשקיבל היתר מאה רבנים, נשא את בתו של רא"מ שטיינברג (ספר בוטשאטש, 207). בתרע"ח השיב לו לברודי במנחת הקומץ, ג.

ר' יוסף אריה ליביש ארק

בן דודם של ר' מאיר ור' פישל אריק, חתנו של ה"ר ברייטמן מטרנופול, וגיסו של ר' מאיר שפירא מלובלין. תלמיד רבי יעקב ויידנפלד

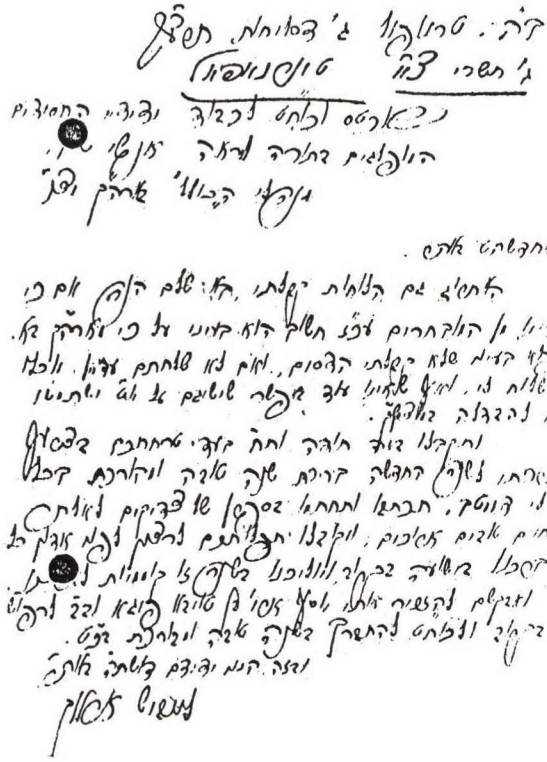

KARTKA POCZTOWA

NADAWCA

מהרימלוב, שהשיב לו בכוכב מיעקב, קסח. שם אמו: טוויבא פיגא. גבאי א"י בעירו טרנופול.

ר' ירוחם פישלב"ר אהרן יהודה **ארק**

מזלישטשיק ואוזירן (תרי"ח*—תרפ"ח)

בנו של ר' אהרן יהודה מהרימלוב, וכאחיו ר' מאיר למד אצל האב"ד ר' יעקב ויידנפלד. היה גאון בזכות עצמו, בקי בש"ס ופוסקים, והכל קרא בעל־פה כאילו ספר פתוח לפניו. נשא את בתו של ר' מרדכי ליב ברגמן מגדולי העשירים בין חסידי צ'ורטקוב, בעליה של אחוזת פוטוק שהיתה לפנים של הרבי מרוזין. גר בזלישטשיק, ובזמן המלחמה הראשונה עבר כפליט לאוזיראן. נבחר שם כרב, ובתרפ"ה עבר לווינא. נפטר במעראן ביום ג' כסלו תרפ"ח. תשובה אליו: בית דוד, ח"ב, קעג בתרע"ג. בנו ר' זכריה היה חתנו של רא"מ שטיינברג.

מליצי אש, ג, שבט, צה; ספר אוזיראן, 235.

ר' מאיר ב"ר אהרן יהודה ארק

מיזלוביץ וטרנוב (תרט"ו—תרפ"ו)

נולד בשנת תרט"ו בהרימלוב לאביו ר' אהרן יהודה. למד אצל האב"ד רבי יעקב ויידנפלד והמהרש"ם, ונסמך מהם להוראה. בתרמ"ה נת־קבל כרב ביזלוביץ על מקום המהרש"ם, ונסע משם אחת לשבועיים לבוצ'ץ בעניני קהילתו. התפרנס בדוחק רב, ואף־על־פי־כן לא הופרעה התמדתו. היה שקדן גדול, ולא ביטל מזמנו לעסקנות ציבורית. משום כך גם דחה הצעות רבנות של קהילות גדולות. בשנת תרע"ב נתקבל כרבה של בוטשטש, אחרי שרבי יוסף ענגיל סרב לבוא, ואחד הדיינים הכשיל את בחירתו של הרב יהושע פנחס בומבך. בין תלמידיו עד עתה היו: רבי מאיר שפירא, רבי משולם ראטה, ר' צבי פרמינגר מבוצץ, ר' אורי קלוגהויפט מטרנופול, ר' מרדכי זיידמן ממונקטש, ר' הלל שפרבר, ר' ראובן מרגליות, רש"י פייגנבוים מלוקטש. היה חסיד צ'ורטקוב, כהמהרש"ם שראה בו את ממלא מקומו. שלח פתקאות לבלז, ורבי ישכר דב אמר, שאחרי המהרש"ם אין עושים בחצרו דבר מבלי לשאול את ר' מאיר. בשנת תרע"ד גלה לוינא, ובדרכו שהה חצי שנה בקרולי בדירת האב"ד ר' שאול בראך (שאול בחיר ה', קסז). בבריחתו אבדו לו חמשה כרכים גדולים של שו"ת, והוא הצטער עליהם מאד. בוינא היה מראשי חבורת הגאונים והצדי־קים שגרו בה בזמן המלחמה. בתום המלחמה שב לפולין, ונבחר כרבה של טרנוב. אז כבר היה ידוע חולי וחלש, ועיניו כהו. על תלמידיו שם נמנו הרבנים: יוסף שפל, מיכאל העניק, מנחם מנדל וחיים אליעזר הורביץ, יצחק טמפלר, מיכל הולנדר, שלמה ומשה וולף, ר' יודלה הורביץ מירושלים, רי"מ אהרנברג מת"א, רי"י וייסבלום מחיפה, ר' אלקנה זוברמן מיורדנוב־ברוקלין. נפטר בסוכתו בליל ט"ו תשרי תרפ"ו אחרי שקידש על היין, ואחריו לא נבחר עוד רב בטרנוב. הרב אליהו יהודה הכהן גוטוירט הספידו בספר ציון לנפש חיה שנדפס בלמברג

תמונה נדירה ביותר שצולמה בשנת תר"ף לערך בוינא, כנראה באסיפה של אגודת ישראל, ונמסרה לפרסום באדיבותו של מר יצחק תמרי־טייטלבוים מבני־ברק. יושבים מימין לשמאל: הרב בן־ציון כ"ץ אב"ד בורשטשוב וטשרנוביץ; בעל „מחזה אברהם" מברודי; רבי מאיר אריק; רבי אברהם יהושע השיל האדמו"ר מקופישטיניץ; הרב יצחק קלמן אב"ד וישניובטשיק; הר"ר גרשון ויינשטוק מקיטוב; פלוני; הרב ליפא טירקל מטרנופול.
עומדים: הרב יעקב טייטלבוים (חמישי מימין), הרב פדוואה אבי ראב"ד לונדון (שביעי מימין).

תרפ"ו. הספד נוסף בסוף שו"ת מראה יחזקאל ח"ב. במכתביו חתם אראק או אריק.

ילדיו: ר' שמואל שד"ת ממנו בספר החלום ברוב ענייניו (גלברד), תרס"ח; ר' דוד שנפטר על פניו ביום ו' שבט תרס"ה, ומחידושיו הביא בסוף מנחת פתים אהע"ז (דף נ.—נג.) דברי תורה ממנו בספר מנחת יהודה (גלברד), ח"ב, עמ' עה—עו; חתנו נסע בזמן המלחמה מוינה לפעסט, ובפקודת כומר הורד בקומורן מהרכבת ונהרג. תשובה משנת תרפ"ב להיתר בתו העגונה, בשו"ת מהר"ש, ח"ג, יא.

בשנת תר"ן הדפיס בקאלאמעא את ספר חדושי הרמ"ל על משניות סדר טהרות, מאת דודו ר' מנחם ליפא שטין. המחבר הספיק לסדר רק על מסכת כלים, ובן אחותו שהתכתב עמו בעניני הלכה, המשיך לסדר על כל טהרות. בתוך הספר הדפיס גם את ספרו הראשון **שירי טהרה** על משניות טהרות, ובמיוחד על מסכת מקואות. בהסכמות לספר מרבים לספר בשבחו. בן אחותו ר' אהרן יהודה וילנר חזר וצילם את הספר בניו יורק תשכ"ט, וכן הוא נכלל בתוך **קבוצת** מפרשי המשנה.

מנחת קנאות על מסכת סוטה, עם הגהות על שו"ע או"ח **מנחת פתים**, הדפיס בלמברג תרנ"ד, בלוית הקדמה קצרה מלאת ענוה. בהסכמת מהר"י שמלקיס כותב: והספר היקר הזה כולו אומר כבוד למחברו הנעלה, אשר עמו שריה נהורא בכל מקצועות התורה, דברים מיוסדים על אדני הדעת בחריפות ובקיאות, נחית לעומקא דדינא. שנה לאחר מכן נדפס בקראקא ספר כרם נטע עמ"ס סוטה מאת ר' נתן נטע לנדא, ובסופו צרף קונטרס מחול הכרם, הערות על ספר מנחת הקנאות. שני הספרים צולמו מחדש (בלי מנחת פתים או"ח) בירושלים תשל"ג, בתוך אוצר שיטות עמ"ס סוטה. בתוך הספר גם תשובות להרב מסמוטריטש (דף לח:), ולר' ראובן שטרן שיין (דף נו.).

לספריו הבאים לא נטל הסכמות, והקדמותיו קצרות מאד. משולבים בהם שו"ת, והשלמות בשם שירי מנחה לספריו הקודמים.

מנחת פתים חידושים ושו"ת על שו"ע יו"ד, ועל שו"ע חו"מ מונקאטש תרנ"ח. צולמו מחדש בניו יורק תשכ"ט עם חלק אה"ע ע"י ר' אהרן יהודה וילנר בן אחותו. בספר תשובות גם אל: ר' אלטר שו"ב בזאסטובנה (דף ג:); ר' ישראל רפפורט בטילכעשט (דף לג.).

מנחת פתים על שו"ע אהע"ז, מונקאטש תרס"ח, ובסופו חידושי אגדה על התורה. חלק ניכר מהתשובות שבספר זה הן להונגריה ולרומניה, לרוסיה ולפולין.

שו"ת **אמרי יושר**. חלק א' נדפס במונקאטש תרע"ג, ע"י תלמידו הרב הלל שפרבר שצרף בסוף את הערותיו. כשאבדו תשובותיו במלחמה לא חשב להמשיך, אלא שתלמידיו קבצו את תשובותיו החדשות מאחרי המלחמה, וידידיו שלחו אליו את תשובותיו הישנות. כך נדפס חלק שני בקראקא־טארנע תרפ"ה ע"י תלמידיו: נכדו ר' קלונימוס קלמן אראק דיין בטרנוב, ור' יחיאל מיכל פרמינגר מפודגורזע, בסיוע ר' משה דוד ויינברג מקראקא, עם מפתחות לפי סדר השו"ע. שני החלקים צולמו מחדש ע"י

בן אחותו בניו־יורק, ח"ב בתשכ"ב וח"א בתשכ"ו. בח"א סייע ר' מאיר בודנר תלמיד המחבר.

מחוץ לגליציה השיב לקהילות: **אוהרינין** — הרב פנחס שיפרשטיין (ח"א, קצ); **אוזרקוב** — הרב דוד בר (ח"ב, לח); **אוסטרובה** — הרב מאיר דן פלוצקי (ח"ב, ד); **אוסטרי־מעהרן** — הרב יעקב שלמה בלוך (ח"א, קמח); **אורשיווא** — ר' משה סג"ל מו"ץ (ח"ב, קכא); **אפאלין־פולין** — הרב משה אשר זליג לנדוי (ח"ב, טו); **בוסרמין** — הרב ישכר שלמה טייכטל (ח"א, קעו); **בורגאפרונד־הגר** — הרב אלימלך פרידלנדר (ח"א, קסה); **בזיליא־רוסיה** — הרב חיים דוד ברנדיס (מנחת פתים, אה"ע, דף כו. מא.); **בילקע** — ר' יהודה ליבוש קאלעך ראב"ד (ח"א, קד, קפט); **בלטא** — ר' ישראל זמלמן מו"ץ (ח"א, ז, מנחת פתים, אהע"ז, דף כב.); **בנדין** — הרב צבי חנוך לוין (ח"ב, ו, כא) ולבית הדין (ח"ב, סב); **ברדיוב** — ר' יצחק טייטלבוים מו"ץ (ח"א, קעח), ר' מנחם זאב גרלנר מו"ץ (ח"ב, קנב); **ברלד** — הרב שמשון טענין (ח"א, פד); **ברלין** — ר' יאיר פטרזיל מו"ץ (ח"ב, קפו); **גרוסוורדיין** — ר' פנחס צימטבוים ראב"ד (ח"ב, נג); **דוידעני־בוקובינה** — ר' גרשון שטטנר מו"ץ (ח"א, טז, פב); **דנקוב** — הרב אברהם ישכר הלוי פרדס (ח"ב, קעח); **דרבן־רומניה** — הרב נחום שמריה שכטר (ח"א, עד); **דרילטש** ליד רדום — הרב משה פנחס צוקר (ח"א, עג); **האלאס** — הרב חיים צוקר (ח"ב, כב); **וולחוביץ־הגר** — הרב חיים מאיר הגר (ח"א, קיט); **ויזניץ** — הרב אליעזר הגר (ח"ב, ז); **ויינוטה** ליד קובנה — הרב עזרא אלטשולר (ח"א, נו, נט); **ויסליץ** — הרב אלטר שפירא (ח"ב, יב); **וישניובציק** — הרב יצחק קלמן (ח"א, מב, קנד); **ורשא** — ר' אהרן נפתלי זבלודובר מו"ץ (ח"ב, לב, סא, קיט); **זלושיץ** — הרב מרדכי יצחק הלוי סטשבסקי (ח"ב, ע, צז); **זליחוב** — הרב יצחק דוד הכהן (ח"ב, עד, צה); **זנטא** — הר"מ ר' אליעזר יעקב רוישניץ (ח"ב, סג); **חוסט** — ר' שמואל דוד הכהן פרידמן מו"ץ (ח"א, קעה); **טומשוב** — הרב אריה ליב רובין (ח"ב, קסג); **טשדין־בוקובינה** — הרב יצחק יעקב דוד הגר (ח"א, י); **טשימפא־הגר** — הרב משה דוד אסטרייכר (ח"ב, נב, קמט); **טשרוין** — הרב חיים נתן פרידמן (ח"ב, פח); **יועד־זיבנבירגן** — ר' יחזקאל וידמן מו"ץ (ח"ב, כז); **ינדזוב** — הרב אהרן ויינברג (ח"ב, יא); **יאסי** — הרב שלום גוטמן (מנחת פתים, אה"ע, דף לה.); **לגוב** — הרב ישכר בריש הכהן (ח"ב, סט); **לודז** — ר' משה מנחם סגל מו"ץ (ח"ב, קז); **לודמיר** — ר' יעקב עפלבוים מו"ץ (ח"א, ה, ח"ב, קעב); **לוקטש** — הרב שלום יוסף פייגנבוים (ח"א, ט, כד, ל, צו, קכז, קל, קלא, קנא, ח"ב, כא, מנחת פתים, אהע"ז, דף ח: כג: כט.); **ליפציג** — מח' ר' יעקב פריד (ח"ב, קלט); **מונקטש** — ר' משה שפיצר מו"ץ (ח"א, קנט), ר' שמואל זנויל הכהן מו"ץ (ח"א, קמט, קנ); **מיץ־צרפת** — ר' משה בלוטרייך (ח"א, צד); **מכוב** — ר' יוסף אפרים בורנשטיין מו"ץ (ח"ב, קצג); **מציוב־וולין** — הרב שלום שכנא טשרניאק (ח"א, קלב, קסט); **מרוש־איוב** — הרב יעקב אלימלך פנט (ח"ב, ב); **נובוסלין** — הרב משה ברויל (ח"ב, נו); **ניאמץ** — הרב חיים מרדכי רולר (ח"ב, קעה); **ניטרא** — ר' מרדכי פורהנד מו"ץ (ח"ב, מ); **נשלסק** — הרב יחזקאל הלשטיק (ח"ב, לז); **סטמר** — מח' ר' אריה פשקס (ח"ב, קד); **סטנוב** — הרב משולם זוסיא הירשהורן (ח"א, מט, פח, קלד); **סטפין** — ר' בן ציון אריה ווילינסקי מו"ץ (ח"א, קי, ח"ב, קח); **סטשוב** — ר' ישראל יוסף דומ"ץ (ח"ב, נ); **סלומניקי** — הרב שמחה פישל גולדקורן (ח"ב, פז); **סלטין** — ר' ליבוש שטרנהל (ח"א, קנז); **סמוטריטש** — ר' שלום יוסף מו"ץ (ח"א, יא, מנחת פתים, אה"ע, דף לח.); **סקרזיסק** ליד רדום — הרב שלום אריה גלבלום (ח"ב, עה, קלג); **עפריס** — לב"ד (ח"ב, ק); **ערלוי** — הרב שמעון סופר (ח"א, קנח, ח"ב, מא); בנו ר' משה (ח"א, קנו); **פולטושאן** — הרב יושע פלק זאב כאהן (ח"א, קכא); **פוריצק** — הרב (מנחת פתים, אה"ע, דף ח:); **פיאטש** — ר' אפרים גרינפלד (ח"ב, עג); **פיומה** — ר' גרשון קליין (ח"ב, סה); **פרגא** — הרב יונתן אייבשיץ (ח"ב, סד, קכב); **פרשבורג** — הרב עקיבא סופר (ח"ב, כט, ל, קנ); **קדוב** — ר' שלום הלוביץ מו"ץ (ח"א, עח); **קוזיגלוב** — הרב צבי אריה פרומר (ח"ב, קפג); **קוזניץ** — ר' בן ציון הראב"ד (ח"ב, קצו); **קוטיראד־רוסיה** — הרב יעקב דב בר לרנר (ח"א, לט, נח, עו); **קוטנא** — הרב יהודה טרונק (ח"ב, קעד); **קומפלונג** — ר' אברהם שיבר מו"ץ (ח"ב, נד); **קוצמן** — הרב שמואל שכטר (ח"א, קלט); **קילץ** — הרב אברהם אבלי הכהן רפפורט (ח"ב, קצד); **קינצק** — הרב יואב יהושע וינגרטן (ח"א, קצב, ח"ב, קכז); ר' מרדכי קלינא (ח"ב, יד, צב); **קרטשינוב** — הרב צבי הירש ריינמן (ח"א, קסו); **קרילוב** — ר' סנדר הירשהורן מו"ץ (ח"א, קכד), ר' אריה יהודה שניצר (ח"ב, כ); **רדום** — ר' מנחם מנדל וינגורט מו"ץ (ח"א, קפח); **רדומסק** — ר' יעקב יוסף הכהן רבינוביץ (ח"א, לז, מנחת פתים, אהע"ז, דף מ:); **רוזשוב־רוסיה** — ר' יהודה ליב מו"ץ (ח"א, קסח, רא); **רקוב** — הרב יהושע עפשטיין (ח"ב, קיב); **שברשין** — הרב אברהם יחיאל בלנקמן (ח"ב, קנו), ר' צבי הירש שנקר ראב"ד (ח"ב, קצ); **שימרוביץ** — הרב יהושע דוד דורפמן (ח"א, קצא).

טל תורה, ובו הגהות הערות וביאורים על ש"ס בבלי וירושלמי שרשם בזמן לימודו בוינה בדרך קצרה, נדפס שם בתרפ"א ע"י תלמידו רי"מ פרמינגר. הספר צולם מחדש בברוקלין תש"ז עם מכתבי המחבר למו"ל, ובלעדיהם בירושלים תשל"ה. כמו־כן נדפס בהוספות לתלמוד בבלי, ירושלים תשי"ט.

מלבד זאת נותרו עוד כתבי יד רבים שאבדו. את הערותיו על ספר חסידים מסר לידידו הרב שמואל זנויל גולדברג מקולבסוב. הם נמכרו אח"כ להרב ראובן מרגליות, ונדפסו בתוך המה־דורה שלו (ספר בייטש, 25). כמו־כן מצורפות הערותיו לספרים שונים, כגון: אשל אברהם תנינא (תרס"ו); כסף מזוקק ורמב"ן עה"ת ח"ב (תרנ"ח ותש"ך); מנחת חינוך השלם; משנת אליעזר (תרפ"ד); קרבן ראשית (תרע"ב).

מאיר אראם

אבריק

מארנא

תשובות נוספות וחידושים ממנו נדפסו עוד: בקובץ אהל מועד (הרבסט), ח"א, עמ' י, טז; בסוף שו"ת בית נאמן, ו, טו; הסכמתו לערוב של אנטורפן בתרס"ב בברכת שלום (שטרנברג); גבעת הלבונה, יג; בהדרום פרסם ר"י רובינשטין את תשובתו מתרפ"א אל ר' יחיאל מיכל לייטר, ורח"ד שעוועל את תשובתו מתרפ"ד אל ר' זאב וולף לייטר (יד, 245—246); מכתבו לאסור את הרב שמשון אהרן מבוהושי בחוברת ואלו האיסורים, מונקטש תרס"ד, עמ' 9; דרשתו לשבת הגדול תרס"ז נדפסה שנה לאחר מכן בספר החלום ברוב עניניו; בקובץ יגדיל תורה (לונדון), שבועות תשי"ז; תשובה לרנ"א גליס מסלטוינה על נישואין אזרחיים במחזיקי הדת, ו' תמוז תרע"ב, 5; שו"ת קריה נאמנה (לנגסם), באמצע סימן י"ד בתרע"ב.

תשובות אליו: אור המאיר, ז בתרפ"א; אוריין תליתאי, קנא; בית יצחק, אה"ע, ח"ב, קיג בתרנ"ד; דרכי שלום, ח"א, סב; הרי בשמים, תניגא, לב, תליתאה, ו בתרנ"ה; רבו הכוכב מיעקב, ח, ובנספח, א, בתר"ן; כנף רננה, יו"ד, ח"ב, מין כנף, לב—לג בתרנ"ד; לבושי מכלול, יב בתרס"ג; מאורות נתן, קיד בתר"ף לבוצץ; מהרי"א הלוי, ח"א, לט, קכא, קס בתרל"ז—תרמ"ד; מח' המחזה אברהם, ח"א, יג, עו—עח, פב, ח"ב, או"ח, ב בתרע"ד—תרע"ט; מכתבי קודש מרב"צ הלברשטם מבובוב בתרפ"ה, קיג; מנחת הקומץ, קה בתרע"ח לבוצץ; משנת אליעזר, משנת חכמים שבסוף תניגא; עמק הלכה, ח"א, לט; צור יעקב, ח"א, יב—יג, קיג, קסג, קפ בתרע"א; שו"ת מהרש"ם, ח"ב, קמה, קעט, ח"ד, א, ח"ה, פא בתר"ס.

אהלי שם, 412; דורות האחרונים, ח"ב, א—ל, 17—18; ר"י רובינשטין ור"מ לייטר, הדרום, ז, 5—9 (עם פקסימיל), טו, 63—64; ספר טארנע, ח"א, 191, 211, ח"ב, 98—102, 138; ש"י עגנון, עיר ומלואה, 652—656.

ר' קלונימוס קלמן ארק

מטרנוב (תר"ס•—ת"ש•)

נכדו של רבי מאיר, תלמידו, ומהדיר ספרו שו"ת אמרי יושר ח"ב. דיין בטרנוב, ותשובה אליו בחזון נחום, דף קטז:

אשכנזי

ר' **אברהם** ב"ר יוסף ישראל **אשכנזי**

מבוליחוב ופררה (תק"י•—תקצ"ז)

נולד בשנת תקי"ט בברודי לאביו הנגיד ר' יוסף ישראל מבוליחוב, חתן ר' צבי הירש אב"ד דוקלא, ב"ר אליעזר ליפמן ראש ומנהיג בזול־קווא, חתן ר' מרדכי ר' ליבוש'ס, נכדו של בעל מהדורא בתרא חתן המהרש"א. מצד אמו היה נכד המהר"ם מלובלין.

היה גאון ומקובל, ונשא את בתו של הרב מרדכי מארדיש ויינרב אב"ד פאריצק. הניח את אשתו ושמונת ילדיו, והרחיק נדוד בארצות אירופה המערבית. גר חליפות בטריאסט, ויניציה וליוורנו שבאיטליה. כדי לעכב בידו מלצאת לחו"ל הוצעה לו רבנותה של רוה־רוסקה, וי"א שקבל אותה, אלא שנאלץ לברוח מחמת עלילה.

בשנים תקס"ה—תקס"ח הדפיס בליוורנו את שני חלקי ספרו **דבר המלך** על תרי"ג מצוות בדרך פרד"ס, ופלפול בלשונות הרמב"ם. הרבנים המסכימים מעידים עליו שלמד תורה לשמה. לפני צאת הספר לאור, בשרה את הופעתו מודעה הפותחת במלים אקוד ואשתחוה. אח"כ קבע את דירתו בפיררה, וישב בה למעלה משלושים שנה בקדושה ובפרישות, כשהוא שרוי בתענית משבת לשבת. פיזר לצדקה, וקנה ספרים חשובים בשביל רבני גליציה. נפטר בשיבה טובה סמוך לחנוכה תקצ"ז, ונטמן בפיררה. **בכתב יד** נותרו ספריו מאת אדנים, **והידור מצוה ע"ד** פרד"ס. בספריו הוא מביא דברים ששמע מחכמי דורו, אך אינו מזכיר את **הבעש"ט ותלמידיו**. שנים לאחר מכן נתגלגלו עליו **הדברים במסיבת** חסידים, ואמר רבי בצלאל מבילקמין, **שבפמליא** של מעלה עדיין משיחים בו.

ניפי־גירונדי, תולדות גדולי ישראל וגאוני איטליאה, 15; אשכול, א, 416; לקורות הקהלות בפולניא, 200; שם הגדולים השלישי, כו.; קרובו ש"י עגנון, עלי עי"ן, 374—379, ומשם בספר רוה רוסקה, 64; תולדות יהודי ברודי, 67.

ר' **אברהם** (יהודה) **אשכנזי**

מקרקוביץ ופשוורסק (תר"י•—תר"ס•)

רבה של קרקוביץ עד תרל"ה לערך, ואח"כ אב"ד פשוורסק. תשובות אליו: מח' באוריין תליתאי, צח, קמ; בית יצחק, יו"ד, ח"א, קלז, קו"א בסוף יו"ד ח"ב, יז בתרל"ח—תרמ"ד; ברכת רצ"ה, סג בתרל"ד; הרי בשמים, קמא, כח בתרמ"ב.

ר' **אברהם מרדכי אשכנזי**

מווריש (תרנ"ג•—תש"ג•)

בא מבוקובינה לכהן ברבנות ווריש **על מקום** חמיו הרב שלום באב"ד. נודע כלמדן, נואם ריטורי, יודע שפות, חשוד בציונות. בתרפ"ז

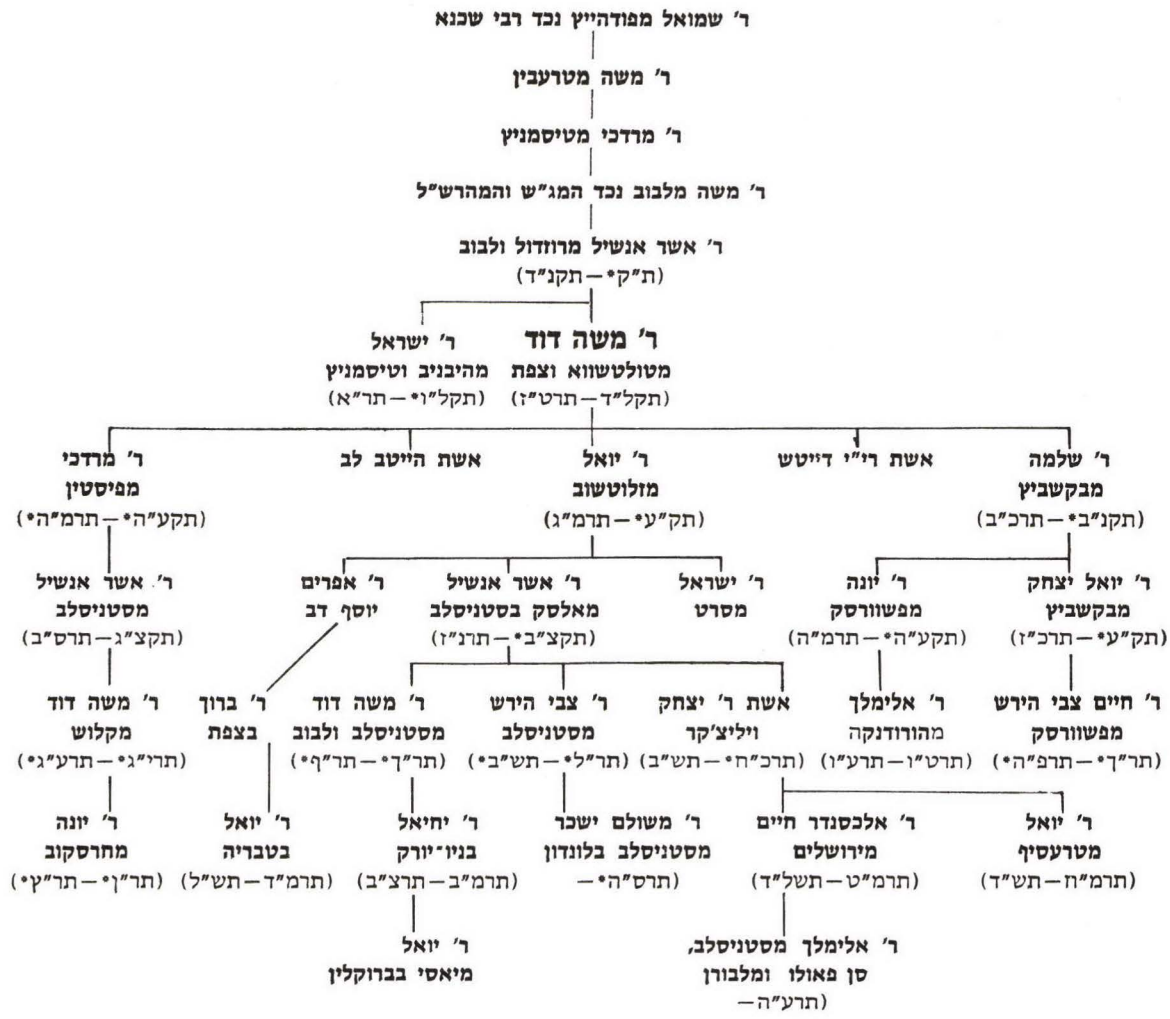

בשמחת הבר־מצוה של בנו שלום אהרן בר"ח אד"א תשל"ב. משמאל: בן הזקונים יהושע.

השיב לו בחבצלת השרון, ח"א, עה. נפטר בשנות המלחמה בגולת סיביר.

ר' אלימלך ב"ר אלכסנדר חיים **אשכנזי**
מסטניסלב, סן פאולו ומלבורן (תרע"ה—

נולד בסטניסלב בשנת תרע"ה לאביו ר' אלכ־סנדר חיים. למד בישיבת חכמי לובלין, ואצל דודו ר' יואל בטרעסיף. בשנים ת"ש—תשי"ח גר בירושלים, ושימש כמורה הוראה. נשא את שרה יהודית בת ר' יקותיאל זלמן יום טוב ליפא וובר, אדמו"ר בפפד"מ. מתשי"ח רבה של קהילת החרדים בסן פאולו שבברזיל, ומתש"ל במלבורן.

הסכמת מעלת כבוד הגאון הגדול רבינו **אלימלך אשכנזי** שליט"א אב"ד ור"מ מעלבארן, אוסטרלי' יצ"ו, ונשיא ישיבתנו.

הרב אלימלך אשכנזי
אב"ד ורי"מ דק"ק עדת ישראל
מעלבארן, אוסטרלי'

Rabbi Elimelech Ashkenazi
CHIEF RABBI, ADASS ISRAEL MELBOURNE
7 OAK GROVE, RIPPONLEA, 3183
TEL. 53 6023

ב"ה,

שלו' וברכה לכבוד אהובי הרה"ג החריף ובקי טובא גריס באורייתא תדירא וכו' מוהר"ר מרדכי שלמה שטיינמץ שליט"א מאריות שבחבורה לומדי כולל רב אחא בירושלם עיה"ק ת"ו.

יקרת מכתבו עם העלים לתרופה מספרו אשר עומד להוציא לאור הגיעני לנכון.

שמח לבי ותגל נפשי לראות רב כוחו וחילו בחידושי תורה נחמדים ומסולאים בשכל ישר וזך הרעיון בבירור הלכות גדלות, והנני בזה למלאות בקשתו להסכים על הוספת הספר, בתוספת ברכה שיפוצו מעינותיו חוצה, ויתקבלו דבריו אצל חכמי לב בעולם התורה, ויזכה להיות מעיין מתגבר בחידושי תורה, להיות למאורות בישראל, האמת ניתן להיאמר שכבר ידעתיו לת"ח מובהק מלא וגדוש מאז, כאשר הי' לו פתחון פה לפני בד"ת, ועכשיו ביותר.

עלי לברך ולהודות לאבינו שבשמים על הצלחת כוללנו אשר יסדנו בעוה"י לפני קרוב לשנתיים, והנה כבר יוצא לאור ראשית פרי תנובות חכמה מספר חשוב של אחד מיוחד מלומדי כוללנו, ובטוח אני שזה לניחת נפש של הו"כ אאמו"ר הרה"צ עמוד התורה והחסד זצ"ל שעל שמו נקרא הכולל רב אחא בתוככי ירושלם עיה"ק.

דברי המדבר לכבוד התורה ולומדי' וחותם בכל חותמי ברכות,

אלימלך אשכנזי

שלהי טבת תשל"ו.

עם תלמידיו בישיבת „אור־תורה" בסן־פאולו

רב פעלים לחיזוק התורה והיהדות, שומר משמרת הקודש ללא זיז כלשהו. חריף ובקי נפלא, פרסם מחידושיו במקומות שונים. תשובות אליו בחלקת יעקב, ח"א, לח, ס (והאמת אגיד כי השתוממתי מגודל בקיאתו בש"ס ופוסקים לפי מיעוט שנותיו). בתשל"ה ייסד עם אחיו כולל רב אח"א למצוינים בירושלים על שם אביהם.
נכדים רבים לו מילדיו: א. מלכה פרידה קרמר בבורו־פרק; ב. ר' יצחק יליד תש"ג, האדמו"ר מאלסק בניו־יורק. נשא את חוה בת ר' מנחם שלמה טויבש מקרלוב; ג. רבקה נעכא אשת הרב מאיר אברהם אלוביץ הממלא מקום חמיו ברבנות סן־פאולו; ד. ר' יקותיאל זלמן יום־טוב ליפא נשא פרידה בת ר' ישראל יעקב מושקוביץ נכד האדמו"ר משאץ; ה. רחל אשת ר' יחיאל ב"ר אלכסנדר אשר באב"ד; ו. ר' חנוך הניך דב נשא חנה בת ר' ישכר בריש רובין מקרסטיר בניו־יורק; ז. ר' אשר אנשיל נשא פעסיל ברכה בת ר' נחום צבי הורביץ. נורה בתשל"ו וניצל בנס.

לא נותקה השלשלת, 192.

ר' אלימלך ב"ר יונה אשכנזי

מהורודנקה (תרט"ו—תרע"ו)

נולד בשנת תרט"ו לאביו הרב יונה אב"ד סניא־טין ופשוורסק. נשא את רבקה נעחא בתו של הרב משה תאומים אב"ד הורודנקה. בתרל"ח נתקבל כרבה של גורא־הומורא שבבוקובינה. כשנפטר חמיו בתרמ"ח נסע להורודנקה להס־פידו, ובני העיר התלהבו ממנו וקבלוהו עליהם כרב. נחשב כאחד מגדולי התורה בגליציה, שקוד על לימודיו, ומרביץ תורה לתלמידים. בית אבותיו היו חסידי בלז, אבל מכאן נסע לצורטקוב אל רבי דוד משה ובנו רבי ישראל, וישב בראש השולחן מול רבי מאיר אריק. נודע כאוהב ארץ ישראל, ובזמנו קרא לבכר את אתרוגיה על אתרוגי קורפו. השתתף בועידת יסוד המזרחי בגליציה שהתכנסה בתרע"ג בלבוב, ונבחר לנשיאות (יובל המזרחי, רעג). בני עירו מוסרים שייסד את הסניף המקומי בעירו, אך נכדיו

מיצג הקהילה היהודית בקבלת הפנים לנסיך קרל נציג בית המלוכה האוסטרי

מכחישים את הכל בתוקף. נפטר ביום ו' אדר תרע"ו. בשואה אבדו חידושיו הרבים, שכמה מבנותיו עזרו לו לכתבם. אחריו לא נבחר עוד רב בהורודנקה, וכשהמשפחה טענה לחזקת הרבנות, נתמנה כמו"ץ חתנו הרב אריה ליבוש לאם בעל בתו פעריל הי"ד. בת אחרת נישאה ללמדן ר' חיים שניצר, בן בתו של ר' משולם וגנר מגדולי הלומדים בהורודנקה. בחיים נותרה בתו בלומה רויזה, שעלתה לארץ עם בעלה הרב אלכסנדר חיים אשכנזי.

תשובות אליו: ש"ב באבני צדק (טיטלבוים), חו"מ, ו; חמיו באוריין תליתאי, עב (וחידוש שלו אחרי תשובה קע), ובמפתחות יו"ד; אמרי יושר, ח"א, עב; ש"ב בארץ צבי, או"ח, מג, יו"ד, ג; הרי בשמים, קמא, קד בתרל"ט; כוכב מיעקב, קמו; מחזה אברהם, ח"א, צב בתרנ"ד; מנחת הקומץ, קב בתר"ע; מנחת שי, ח"א, יד, נא בתר"ן; פרי השדה (דייטש); שו"ת מהרש"ם, ח"ג, נא. מכתבו אל רי"ש בלוך בענין הציונות נדפס בדובב שפתי ישנים, ח"ג, צט־קב.

אהלי שם, 232; ספר הורודנקה, 38, 60, 69, 98, 343, 398.

ר' אלכסנדר חיים ב"ר יצחק אשכנזי

מסטניסלב וירושלים (תרמ"ט—תשל"ד)

נולד ביום כ"ה סיון תרמ"ט בסטניסלב לאביו רבי יצחק ויליצ'קר. בילדותו התחנך בירושלים כש־אביו עלה לארץ. נשא את בלומה רויזה בת הרב אלימלך אשכנזי אב"ד הורודנקה. היה מראשי קהילת סטניסלב, ונשיא ישיבת „אור התורה" שם. בזמן המלחמה שהה בשוויץ, והיה אחד מעסקני ההצלה הדגולים באירופה. בשנת תש"ו עלה לארץ. עסק בתורה ובחסד באורח מופלא, והיה נכבד על רבנים ואדמורי"ם. עמד בראש מוסדות סאטמר בארץ, ושימש כנשיא בחירי השבעים של העדה החרדית בירושלים. נספה בתאונת דרכים ביום כ"ד שבט תשל"ד, ונטמן בהר הזיתים. תשובת רבי נחום ויידנפלד אליו מתרצ"ט, נדפסה בדובב מישרים, ח"ג, קלא. ילדיו: א. רבקה נעכא אשת ר' שמואל שמלקא ב"ר ישראל קליין הי"ד; ב. מלכה אשת ר' יעקב קראוס, גרים עם ילדיהם בצירין; ג. ר' חנוך הניך דב, גר בסן פאולו עם אשתו צפורה בת ר' פישל זקש; ד. הרב אלימלך. הבנים יסדו בירושלים כולל רב אח"א על־שם אביהם.

עם מחותנו הרב ברייש אב"ד צירין (מימין)

בצלאל לנדוי, המודיע, כ"ד שבט תשל"ה, ג; ראשי גולת אריאל, שכו.

ר' אשר אנשיל ב"ר יואל אשכנזי

מאלסק בסטניסלב (תקצ"ב—תרנ"ז)

נולד בשנת תקצ"ב לאביו הרב יואל אב"ד זלוטשוב. כתב את ההקדמה לשו"ת מהר"י אשכנזי. נבחר למלא את מקום אביו, אלא שסרב. נשא את בתו של רבי חנוך הניך מאלסק, והושפע מאד מהליכותיו. התישב בסטניסלב, ונקרא שם האדמו"ר מאלסק. נפטר ביום כ"א חשון תרנ"ז, ונספד ע"י חתנו ממלא מקומו רבי

יצחק ויליצ'קר־אשכנזי, וקרובו בעל „שמן ראש" (מחזיקי הדת, א' כסלו תרנ"ז, 5).

ילדיו: א. ר' משה דוד; ב. ר' אברהם נפתלי שהיה לו בית מדרש משלו בסטניסלב. היה פקח ובעל מדות טובות, סוחרים התיעצו אתו, וחסידים באו אליו גם מרומניה. נפטר בשנת תרפ"ח, ובנו יחידו ר' אשר אנשיל המשיך להחזיק את בית המדרש עד הירצחו הי"ד; ג. ר' צבי הירש; ד. ר' ישראל גר בפריסטיק, ואח"כ עבר לכהן

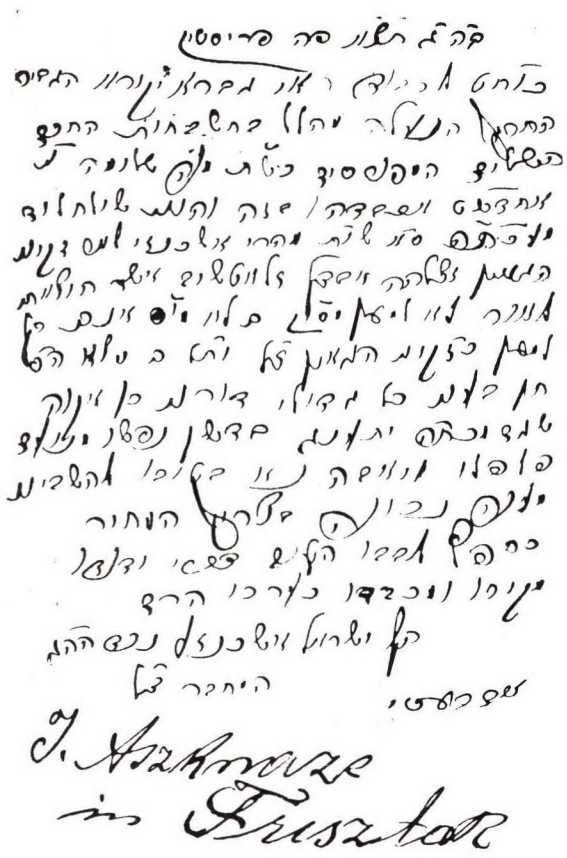

כאדמו"ר בטלומטש. שם נולד בנו ר' חנוך הניך דב שגר ברייסא, והיה חתנו של הרב פרנקל מידלובה. בפרוץ מלחמת העולם השניה ברח לרומניה, ועלה לירושלים בה פתח בית מדרש. נפטר ביום כ"ה אב תשל"ג (הצפה, ח' אלול תשל"ג, 5).

מליצי אש, ב, חשון, קמג; ספר סטניסלב, 369.

ר' אשר אנשיל ב"ר מרדכי אשכנזי

מסטניסלב (תקצ"ג–תרס"ב)

נולד בשנת תקצ"ג לאביו הרב מרדכי אב"ד פיסטין. נשא את דבורה בת הגביר ר' ליטמן ברטלר מקולומיאה אבי המיליונר ר' יעקב, והיה סמוך על שולחן חמיו. תורה וגדולה התאחדו על שולחנו, ושנים רבות למד ולימד תלמידים מתוך הרחבה. בשנים תר"ל–תרל"ב לערך כהן כרבה של פולטושן ברומניה, אך שב לקולומיאה לעסוק בתורה במנוחה. כשאביו עלה לארץ, נקרא למלא את מקומו כראב"ד סטניסלב. **בליל ג' טבת תרס"ב הדליק נר שמיני של חנוכה,** למד בריא כהרגלו עד שלוש לפנות בוקר, ובכתבו את חידושיו נפטר פתאומית. מעולם לא עלה לארץ לכהן כדיין בצפת, ובטעות נכנס ערכו לאנציקלופדיה לתולדות חכמי א"י, ח"א, רלד.

ילדיו: א. ר' משה דוד מו"ץ קלוש. ב. ר' שלמה. ג. ר' יצחק. אחד מהם היה ר"מ בבוצץ. ד. הנדל אשת ר' אהרן קאהן מחסידי ויז'ניץ, פרנס קהילת קולומיאה. ה. יהודית אשת ר' יהושע פוהורילע מבוצ'ץ'. ו. מרים. ז. לייצי, נפטרה בחייו.

הניח ארבעה עשר חיבורים על סוגיות הש"ס והפוסקים, על כל מסכת שבת ומסכתות נוספות, ושני חיבורים על התורה. מכולם נדפס ע"י שלושת בניו במונקטש תרס"ג, רק הספר שחיבר בימי חורפו, שו"ת **שמן ראש** על ד' חלקי שו"ע. ההסכמות הן ממהר"י שמלקיס ומהמהרש"ם (ידעתי את האיש ואת שיחו, ועוד בימי הנעורים היינו יחד במרחץ, ומאז החל רוח ה' לפעמו, והיה לבו כלב הארי בחריפות ובקיאות). התשובות הן מהשנים תרכ"ד–תרנ"ב, והוא מזכיר בהן את התכתבויותיו עם השו"מ. בתרכ"ה השיב מקולומיאה לגביר ר' משולם וגנר (יו"ד, קב) ולתלמידו ר' אהרן וגנר (יו"ד, קא), בתרל"ב לר' יוסף שו"ב דקומפלונג (יו"ד, צה). כמו"כ השיב לר' יצחק יעקב בקריליבקה (אה"ע, טו), לר' משה דוד ליבר (אה"ע, ג), ולגיסו ר' יעקב כהנא (אה"ע, כב). לספר נלוו **פתיחת** המחבר, הקדמת הבנים המולי"ם, מפתחות,

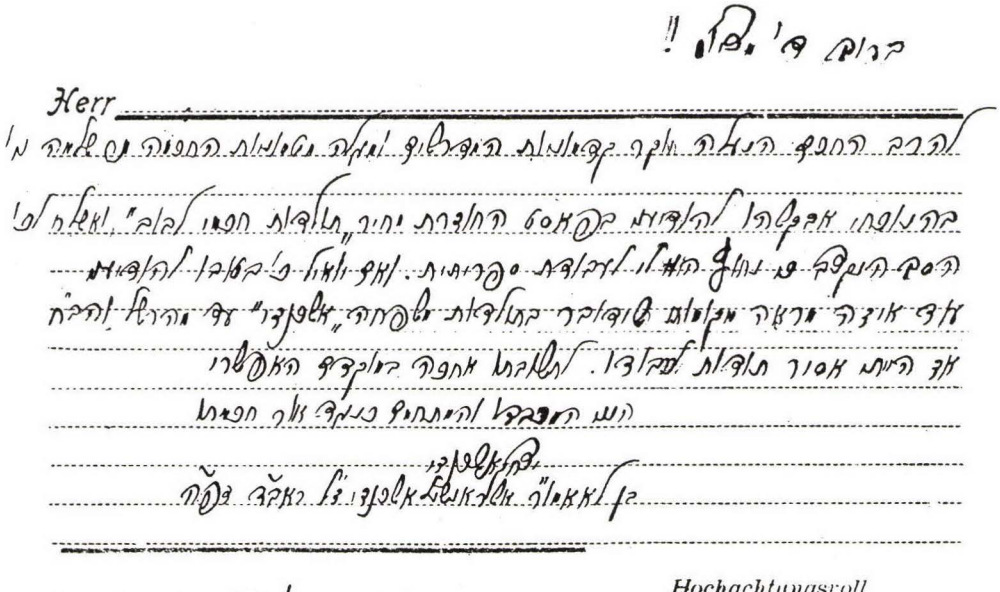

Hochachtungsvoll

Isak Aschkenasy.

Stanislau, den 22/12 1902

וצוואת זקנו רבי משה דוד מטולטשווא. בסופו **בשמים ראש**, בו כמה מדרשותיו בפולטושאן בשנים תרל"א—תרל"ב ובסטניסלב בשנים תרנ"א—תרנ"ג, והספדים שנשא בתרנ"ז—תר"ס. בנו ר' יצחק שגלה בזמן המלחמה לפרנקפורט דמיין, הציל עמו רק את דפי הדרשות בשמים ראש. הוא כרך אותם שם, בהוסיפו להם בתרע"ה שער חדש על שמו.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח"א, קמ; בית שלמה, או"ח, מא, יו"ד, ח"א, קמה, קפ, אה"ע, יג בתרכ"ד—תרכ"ה; מח' בדבר משה, קמא, פב; דברי חיים, ח"ב, יו"ד, יח; מח' בחסד לאברהם, תנינא, יו"ד, לב, עג, אה"ע, ד, יג בתרכ"ג—תרכ"ה; דודו מהר"י אשכנזי, או"ח, כ, כו; שבעה עינים דף סב ע"ב; שואל ומשיב, קמא, ח"א, קא, ח"ב, פח, תנינא, ח"ב, פו, ח"ג, יח, כ, רביעאה, ח"ג, נא בתרט"ז—תרכ"ז. מכתבו נדפס בדובב שפתי ישנים, ח"א, קצה—קצח.

זכרון לראשונים, 44; פנקס קאלאמיי, 122; מליצי אש, ג, טבת, סח—סט.

ר' אשר אנשיל ב"ר משה אשכנזי

מרוזדול ולבוב (ת"ק*—תקנ"ד)

רבה של רוזדול. שם אשתו גיטל. לפני שנת תקמ"ח עבר ללבוב, בה שימש כמגיד מישרים על מקום אביו. נפטר בעש"ק כ' חשון תקנ"ד. פאר בניו היה הרב משה דוד אב"ד טולטשווא. כנראה שגם הרב ישראל אב"ד היבנוב וטיסמניץ היה בנו.

היה בנם של רבקה ור' משה מו"ץ ור"מ בלבוב, ב"ר מרדכי ראש מדינה בטיסמניץ, ב"ר משה אב"ד טרעבין, ב"ר שמואל אב"ד פודהייץ, נכד ר' שכנא אב"ד ויען, נכדו של ר' שכנא אב"ד לובלין — רבו וחותנו של הרמ"א.

ר' מרדכי מטיסמניץ נשא את בתו של ר' שמואל, שהיה בנו של ר' אברהם ראש מדינה ובעלה של אדיל בת ר' משה, בן המגני שלמה, נכד המהרש"ל שהתיחס עד רש"י ודהע"ה. כמו־כן מגיע יחוס המשפחה לט"ז, ולר' מרדכי יולס מקראקא מחותנו של הרבי ר' השיל.

אנשי שם, 46 עם נוסח מצבתו; הרב ראובן מרגליות, סיני, כו, ריט.

ר' גרשון ב"ר יהודה אשכנזי

מהורודנקה וקולומיאה (תק"ס*—תרכ"ג)

נולד בראזלא לאביו הרב יהודה, והיה רב שם כאבותיו, בתור חוליה רביעית בשרשרת רבני המקום בן אחר בן. כהן שם בין השנים תקפ"א—תקפ"ט, ואח"כ עבר לרבנות טלומטש, הורודנקה, ובסוף ימיו לקולומיאה. נפטר בלא בנים במנחה של שבת ה' סיון תרכ"ג, ולא

הספיק להשלים יותר מחצי יריעה בספר־התורה שכתב בקדושה ובטהרה. אשתו השניה היתה שרה לאה בתו של רבי מנחם מנדל מקוסוב, גרושתו של רבי ישראל אברהם מהניפולי.

דרושיו עפ"י פרד"ס עה"ת נדפסו בזולקווא תרכ"ג בספרו **עבודת הגרשוני**, ע"י רבי יחיאל מיכל הגר ב"ר דוד מזבלטוב. שומעי לקחו רשמו לפי ציוויו את התורות שאמר בשבתות, ואלמנתו הביאתם לדפוס בשני חלקים על כל התורה. המסכימים: הדב"ח (אשר חצב באמרי פיו דברות קדושים מתלהבים ביראת ד', ובתבונה כוננו עפ"י מדרשי ספרי החכמה האלקית); ר' יעקב שמשון מקוסוב (דודי... מעודו לא מש מאוהל תורה ועבודת שמים, והיה לו יד ושם בהכמת אמת, ובודאי כל דבריו מיוסדים על דרכי היראה ושלמות העבודה); רמ"מ מויזניצא.

כתבים נוספים מסרה האלמנה בתר"ם לר' יוסף ב"ר יהושע פרידמן ממשפחת רפפורט, ובהיעדרו של הרב מהעיר, קיבל הסכמה מש"ב ר' משה תאומים אב"ד הורודנקה (אדם גדול בתורה ובחסידות ופרישות, בנגלות ובנסתרות לו עשר ידות, קדוש שמו... וכל דבריו הקדושים הם כגחלי אש). זהו הקונטרס הזעיר **עבודת הגרשוני תנינא** שנדפס בקולומיאה תרמ"ג, והוא כולל רמזי קבלה לחדשים ניסן—סיון שכתב בהורודנקה בתר"י, דרשה לשבת מברכין תמוז, תשובה בהלכה לבן גיסו ר' יעקב הגר אב"ד זבלטוב, וכמה גרגירים מהגהותיו על המשניות. בהקדמת המו"ל כותב שבדעתו להדפיס את כל ההגהות על משניות ש"ס ורמב"ם. מהדורת הצילום הופיעה בישראל, בתש"ל לערך.

תשובות אליו: דברי חיים, ח"ב, יו"ד, א (שמו נכתב לייטמן); חסד לאברהם, תנינא, או"ח, א, אה"ע, כח בשנים תרי"ט—תרכ"א; מנחה קטנה (רוזנפלד), פה—פו; משכנות הרועים, ח"א, יז, לז, ח"ב, ח (ובהתחלה הספד עליו); נחלה לישראל, דף יח; שואל ומשיב, קמא, ח"ב, קיב.

המבשר, ד, 14; זכרון לראשונים, 41—42; פנקס קאלאמיי, 42, 118; תפארת שבמלכות, 78—79.

ר' חיים צבי הירש ב"ר יונה אשכנזי
מפשוורסק (תר"ך*—תרפ"ה*)

בנו של הרב יונה אב"ד פשוורסק, וממלא מקומו משנת תרמ"ה עד אחרי מלחמת העולם הראשונה. בתרפ"א חתם מכאן. הרבי מאלסק ריפא נפילה של בנו (לב שמח החדש, 13). בנו ר' משה דוד גר בליביטשוב. חתנו היה יעקובוביץ. השתתף בכנס סנדובה־וישניה, וחתם שם נגד תנאי בנישואין.

תשובות אליו: בית יצחק, אה"ע, ח"ב, עד בתרמ"ח; מח' במחזה אברהם, ח"א, יט; ש"ב בעטרת ישועה, לא; שואל ומשיב, קמא, ח"ג, קנב, תליתאה, ח"א, שסח; שו"ת מהרש"ם, ח"א, יג. מכתבו נדפס בספר תשובה כהלכה, 168.

אהלי שם, 277.

ר' יהודה אשכנזי

רבה של ראזלא, וכן גם בנו הרב גרשון. נפטר ביום ח' אלול תקצ"ט. גם אביו ר' גרשון, ואבי אביו ר' נתן נטע היו רבנים שם. הסבא רנ"נ נאבק בפרנקיסטים יחד עם רבי חיים כהן רפפורט מלבוב (צבי לצדיק, מה). הבעש"ט נסע אליו, ורצ"ה מזידיטשוב ראה את פירושו כתב־יד על הזוהר. נפטר ביום י"ח טבת תק"ל.

זכרון צדיקים, בערכם; מליצי אש, ג, טבת, צט.

ר' יואל אשכנזי

רבה האחרון של ניישטט הי"ד, אחרי שהרב מנחם הגר עבר בתרפ"ט לסוסנוביץ.

ר' יואל ב"ר ברוך אשכנזי
מזבורוב וטבריה (תרמ"ד—תש"ל)

נולד בשנת תרמ"ד בזבורוב לאביו ר' ברוך ב"ר

ר' ברוך (משמאל) ובנו ר' יואל

אפרים יוסף דב – נפטר ח' שבט –, ולאמו סאשע. נקרא על שם סב אביו שנפטר שנה קודם לכן, ולפעמים השתמש בשם המשפחה ברוכזון. בגיל שש עלה עם אביו לארץ, והתישבו בצפת. בגיל ט"ו נשא את באבע טשארנע – נפטרה ח' שבט תשכ"ט – בתו של ר' נח ויינברג נכד בעל „יסוד העבודה" מסלונים, והשתקע בטבריה. ת"ח מופלא וחסיד נלהב, סיפר מעשיות מצדיקים דברים שראה בעצמו. זכה להכיר את זקני הצדיקים, כולל רבי דוד משה מצורטקוב. גדולי האדמורי"ם באו לטבריה לבקרו. נפטר ביום כ"ח שבט תש"ל, נספד ע"י הרבנים רא"ד אוירבך מטבריה ורי"י פרנקל מת"א, ונטמן בבית העלמין הישן. הניח משפחה מסועפת של נכדים ונינים.

פנים אל פנים, 560, 16.

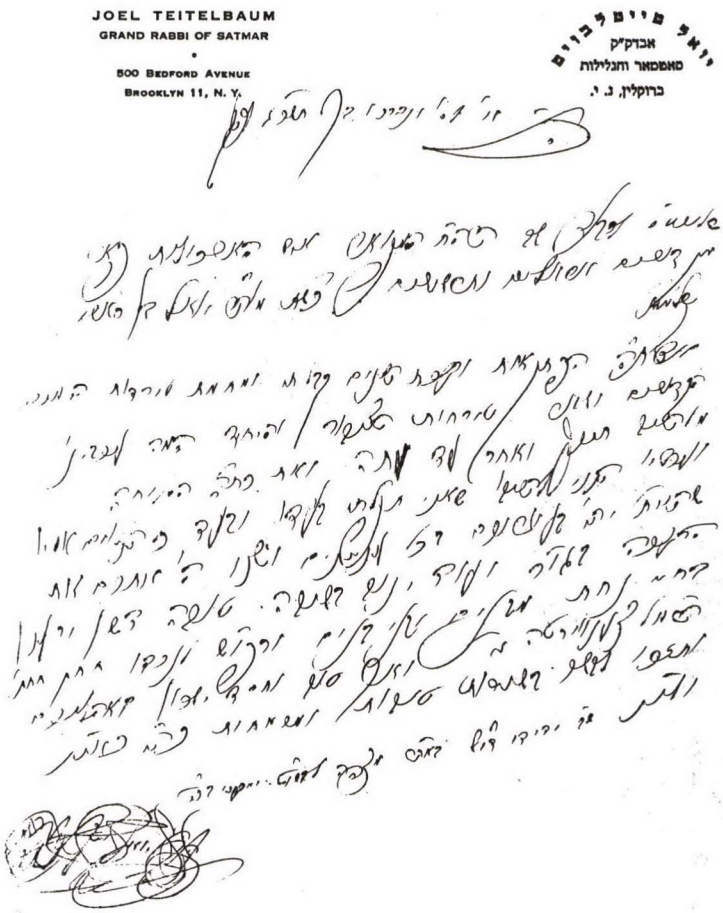

ר' יואל ב"ר יחיאל אשכנזי

מבלז בניו־יורק (תרס"ו—

נולד בבלז ביום כ"ב כסלו תרס"ו לאביו הרב יחיאל ולאמו יענטא זיסל. בהיותו בגיל שש עקרה משפחתו לגרוסוורדיין, בה למד אצל הדומ"ץ ר' יעקב שלום קליין שעבר אח"כ לרבנות הלמין, והושפע רבות ממנו. מגיל י"ד למד שלוש שנים בישיבת טאשנאד אצל מהר"ם בריסק. בגיל י"ז נסמך מרד"ד מייזלש מאויהעל, רא"ד גרינולד מסטמר, ר' שמעון פולק, ר' בנימין פוקס ור' פנחס צימטבוים מגרוסוורדיין. בתר"ץ נשא את רבקה בת הרב שמואל שמלקא טויבש אב"ד יאסי, נפטרה ביום י"ח כסלו תשל"ג בניו־יורק. חמיו כבר לא היה אז בחיים, ולכן נבחר למלא את מקומו. מלא את תפקידו בהצלחה והצטיין בדרשותיו. תשובות אליו מאו־ תה תקופה: זקן אהרן, קיב; לב יהודה, קה; לבושי מרדכי, תליתאי, יו"ד, ד. צרות רבות אפפוהו בימי מלחמת העולם השניה. נמלט בנס, ועלה בתש"ד לירושלים. נתקבל כרב בית הכנסת סוכטשבסקי בבית ישראל, ור"מ בישיבת ייטב לב של חסידי סטמר. בתש"ט היגר לארה"ב, ומוקיריו ייסדו עבורו את קהילת אוהב צדק בברוקלין. נתמנה כנשיא המוסד בית תומכי תורה וזקני ישראל, על מקומו של הרב ירוחם ליינר מרדזין. ילדיו: הרב שמואל שמלקא רב בית הכנסת תפארת שמואל בברוקלין. אשתו מרים לאה בת ר' מנחם מנדל האדמו"ר מבארגא נפטרה ביום כ"ו סיון תשכ"ה; הרב אברהם זאב קויפמן ב"ר יקותיאל יהודה וצארטל גרובער, רב בקהילת בית אברהם בברוקלין. שניהם ההדירו בנויארק תשל"ג את שו"ת זקנם שאילת שלום א—ב, והוסיפו בראשו קונטרס ענף עץ אבות לתולדות המשפחה.

ענף עץ אבות, ד.

ר' יואל ב"ר יצחק אשכנזי

מסטניסלב וטרעסיף (תרמ"ח—תש"ד)

נולד בסטניסלב ביום ד' שבט תרמ"ח לאביו רבי יצחק. בילדותו עלה עם אביו לירושלים,

ולמד שם אצל טובי המלמדים. בשובו לסטניסלב למד אצל בעל הרי בשמים, ונסמך ממנו ומה־ מהרש"ם שהתפעל מאד מידיעותיו והבנתו, והכריז שהיה מעניק לו גם לולי זאת בגלל היותו נכד שני רבותיו מבלז ומזלוטשוב, ועל אחת כמה וכמה כשנוכח שהוא באמת גדול בתורה. נשא את רחל בתו של ר' משה ב"ר אליהו בצלאל טייטלבוים בנו של הייטב לב. עבר לטעטש, וסייע לחותנו זקנו ברבנות הקהילה. במחיצתו רכש שימוש רב, ושמו נודע למרחקים. כבר שם העמיד תלמידים, וביניהם: ר' אשר שטיינמץ אב"ד ברגסז ור' משה ורצברגר דומ"ץ אורשיווע הי"ד, ויבלח"ט הרב אהרן מגיד והרב אלימלך בן אחיו. בתרפ"ב הוצעה לו רבנות טעטש, משנפטרו חו"ז וגם חותנו החולני בתוך שנת כהונתו הראשונה. הוא סרב בנימוק שיש להשיא אחת מבנות חמיו למועמד מוכשר, וכך נתמנה גיסו הרב מאיר גרינולד ב"ר אברהם יוסף אב"ד חוסט ואונגוואר.

אז קבל את רבנות הקהילה הקטנה והחסודה

טערעסיף שבקרפטורוס. היתה שם צומת מסחר חשובה, ותכופות נדרש לדיני תורה מסובכים. פקחותו סייעה לו להתירם, ומכל צ'כוסלובקיה פנו אליו בענינים כאלו. רבי שמואל ענגיל הפנה אליו שואלים, ואמר עליו שהוא חד בדרא בגיטין. הרב שאול בראך בקש ממנו העתק של פסק־דין חשוב. גאוני וצדיקי דורו התיחסו אליו בכבוד ויקר. ביניהם: האדמורי"ם מבלז, ויזניץ, סיגט, סטמר, סאסוב־קערעצקי, והגאונים הרב דושינ־סקי אב"ד חוסט, והרב מאיר וייס דומ"ץ טעטש. סדר יומו היה גדוש בתורה ובתפילה, והכל בענוה ובהצנע לכת. בני קהילתו נצמדו אליו בעבותות אהבה, וכל השנים דחה הצעות רבנות מקהילות אחרות, כולל חוסט. בפרוץ המלחמה הסתתר בטעטש מאימת גירוש כנתין פולני, ואח"כ שב למקומו. אחרי פסח תש"ד גורש עם בני קהילתו לגיטו מטיסלקה, וביום כ"ה אייר תש"ד הגיע לאושוויץ. שם נספה עם ילדיו הצעירים: יוסף, משה אליהו בצלאל, שלום ישכר, יקותיאל יהודה, טעמא, מלכה פריידה וחיה הי"ד. בכורו הרב חנניה יום טוב ליפא חתנו של הרב אברהם חיים טייטלבוים אב"ד קרעניץ שימש שם כרב צעיר, ונספה בסטניסלב הי"ד. ניצלה רק הבת מרים שנישאה לר' פישל פרידמן מחסידי סטמר בירושלים. תשובות אליו: מנחת יחיאל, ח"ג, קלט; שו"ת מהר"ש, ח"ז, קסז, ח"ח, לג, קנב בתרפ"ז—תרצ"א.

ראשי גולת אריאל, שכד—שלז.

ר' יואל ב"ר משה דוד **אשכנזי**

מזלוטשוב (תק"ע?—תרמ"ג)

נולד בשנת תק"ע לערך לאביו ר' משה דוד אב"ד טולטשווא. למד אצל אביו, ואצל בעל החוות דעת שהשיאו לבת בתו, אחותו של רבי אברהם תאומים ה„חסד לאברהם" ב"ר צבי הירש אב"ד קלוש. תורת הנסתר למד אצל המהרי"א מזידיטשוב. רבי מאיר מפרימשלן העריכו מאד, ואמר עליו שכמו שהוא פוסק, כך פוסקים בשמי מרום. בשנת תקצ"ה לערך נתקבל כרבה של גוליגור, ובתר"ה מוצאים אותו כבר כרבה של חודורוב. **בתרט"ו לערך נקרא** לכהן בזלוטשוב על מקומו של **הרב חיים** בורשטיין, ועל שמה נקרא. נהג את רבנותו ברמה מבלי לשאת פני איש. פעם כשאסר שו"ב שהוכנס לזלוטשוב ע"י רבי אברהם מסטרטין, אסר המהרש"ק את השו"ב דמתא שלו ואח"כ גם את הוראותיו, והוא הגיב על כך בשו"ת שלו (יו"ד, ט). נודע בתמימותו ובמידותיו התרומיות, והצטיין בשפתו העשירה והמליצית. נפטר ביום כ"ב כסלו תרמ"ג. אשתו ראצי מירל נפטרה ביום ב' סיון.

התחתן בבתי אדמורי"ם, ובין ילדיו: א. ר' ישראל אב"ד סרט שלא על מנת לקבל פרס. כשעלה לארץ בתרע"ג, מלא את מקומו בנו בכורו. היו לו עוד חמשה בנים, ואחד מהם ר' חנוך הניך שגר בלבוב ונספה בתש"א הי"ד (בסוד ישרים ועדה, דש—שז). כמו"כ היתה לו בת חיה אשת ר' יונה ב"ר נפתלי תאומים, נספתה בתש"ב בגיטו יברוב הי"ד; ב. ר' אשר אנשיל חתן רח"ה מאלעסק; ג. ר' משה דוד רב בכמה קהילות ודיין בסרט. בתרנ"ו השיב לו בשדה יהושע, יט (טרנסילבניה וחכמיה, כת"י); ד. ר' אפרים יוסף דב מלא זמן מה את מקום אביו בזלוטשוב, עד שעלה לארץ ונפטר בצפת; ה. חנה אשת בעל „קדושת יום טוב" מסיגעט; ו. אשת ר' יצחק באב"ד אב"ד סאסוב; ז. אשת ר' אברהם אבא רובינשטיין שבתר"ל גר בזלוטשוב.

העמיד תלמידים רבים, והגדול בהם הוא ה־מהרש"ם. הספדו על רבו נדפס בהקדמת אהלי שם לספרו דרכי שלום. ההספד של מהר"י שמלקיס נדפס בצלעות הבית, בסוף שו"ת בית יצחק אה"ע, ח"ב, דרוש ו'.

נחשב כאחד מגדולי המשיבים בדורו, ונודע בספרו **שו"ת מהר"י אשכנזי.** מהדורה קמא שלו נדפסה במונקאטש תרנ"ג על או"ח ויו"ד. הספר יצא לאור לפי צוואתו ע"י נכדיו ר' ישראל ור' צבי הירש, עם הקדמות מהם, ומאביהם ר' אשר אנשיל בן המחבר. הם קיוו להדפיס גם חלק שני על אה"ע וחו"מ, ולא איסתייעא מילתא. לספר הסכמת רחי"ל טייטלבוים מסיגט

(דודי וחותני... מי לא ידע ולא שמע את גודל צדקתו גאונו וחריפתו... היה מלא על כל בחריפות ובקיאות נפלא, ויסלסל בפלפול נעים לאמיתה של תורה).

מחוץ לגליציה השיב למקומות: **בוטושאן** – בית הדין (יו"ד, ה); **חוסט** – רש"ד הכהן פרידמן (או"ח, טז); **ירושלים** – ש"ב המהר"י (או"ח, כב); **ספינקא** – רצ"ה כהנא (יו"ד, יט).

תשובות אליו: גיסו באבני צדק, יו"ד, ח"ב, קא, קנג, קנד, אה"ע, נה–נח; דברי חיים, ח"ב, יו"ד, ז, אה"ע, ס–סב, חו"מ, כט בתרכ"ה–תר"ל; שו"ת הד"ר (היבנר), ח"ב, אות שמ בתרמ"ב; מח' בחיים של שלום, ח"ב, לז; גיסו חסד לאברהם, קמא, או"ח, ח, חו"מ, יז–יח בתרט"ז; חסדי אבות (פישלר), יד בתרכ"ח; גיסו יד יוסף, צג; ישועות יעקב, או"ח, ג בתקצ"ו; מאמר מרדכי, פד בתר"ט; קול יהודה, מג (צ"ל מו) בתרמ"א; מח' בשואל ומשיב, תליתאה, ח"א, רב, ח"ב, כו.

הרב משה לייטר, ספר קהילת זלוצ'וב, 407–412, 76, 249, הדרום, י, 27–37; ענף עץ אבות בראש שו"ת שאילת שלום, נויארק תשל"ג, ד–ה.

ר' יואל יצחק ב"ר שלמה אשכנזי

מבקשביץ (תק"ע–תרכ"ז)

בנו של הרב שלמה, וממלא מקומו כאב"ד בקשביץ. בשם הגדולים השלישי כת"י כותב שכהן לפני־כן כאב"ד מנוסטרישץ ואחר־כך כאב"ד זלוטשוב, והשתבש בזה. כתב וחתם פעמים רבות בשם יואל בלבד בפנקס בקשביץ. נפטר בקולומיאה ביום ט"ז אד"ב תרכ"ז, ועל מצבתו נחקק גם שמו יצחק. תשובה אליו: טוב טעם ודעת, תליתאה, ח"א, כב.

זכרון לראשונים, 42.

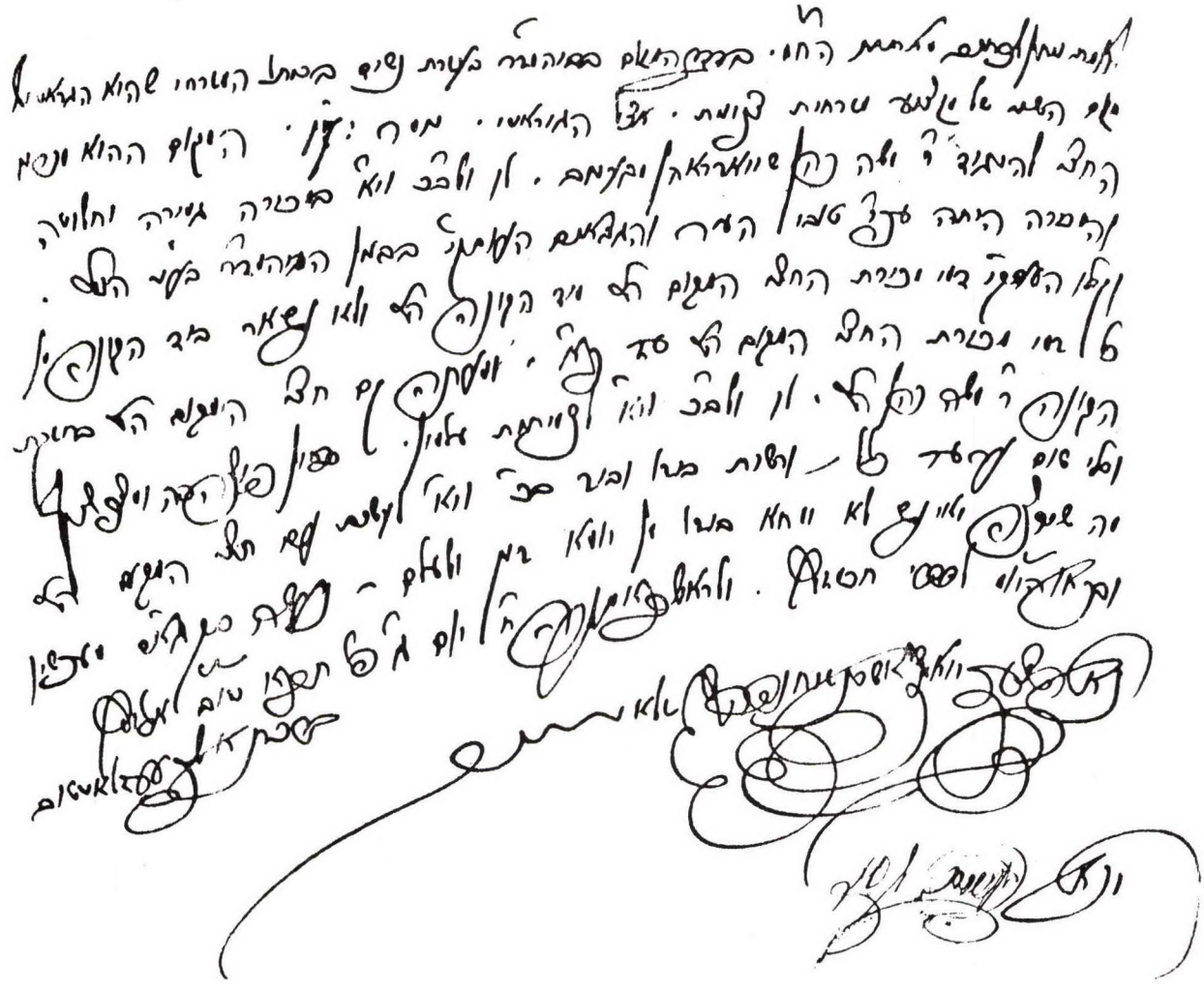

דף מתוך פנקס בקשביץ בו חתם פעמיים בענין חזקת מקום בבית־הכנסת. בשולי הדף חתימת הרב בנימין אלנברג אב"ד הקהילה מיום ד' ל"ז למב"י תר"ם.

ר' יונה ב"ר שלמה **אשכנזי**

מפשוורסק (תקע"ה•—תרמ"ה)

בנו של הרב שלמה אב"ד בקשביץ. כהן כרבה של פשוורסק, והתפרנס שם בדוחק. כשגזרו השלטונות האוסטריים שרבנים חייבים להיות בעלי השכלה, חשב לעשות זאת בכוחות עצמו, אלא שרבי שלמה קלוגר מנעו בנימוקים הילכ־תיים, וברכו שפרנסתו תהיה מצויה בריוח גם בלעדי זה (טוב טעם ודעת, תליתאה, ח"ב, פז). חמיו היה בעל־הבית ר' שמעון תושב סמבור. כשנאסר שם רבי צבי הירש מזידיטשוב, השתדל אצל ראש המשטרה שינהגו בו כבוד, ובכך גרם לשחרורו, ונתקיימה בו ברכת רצ"ה שיזכה לעושר וכבוד. אחרי נישואיו גר באלטשטט = סמבור־ישן אצל חותנו, כיתר 2 החתנים הגבירים ר' פישל אברדם ור' מיכל לאם (זכות ישראל תנינא, כב). בשנים תרכ"ט—תרל"ה לערך כהן כרבה של סניאטין, ואח"כ שב לפשוורסק. נפטר בשנת תרמ"ה, והניח בכתובים ספר חשן ואפוד. ילדיו: ר' חיים צבי הירש ממלא מקומו בפש־וורסק; ר' אלימלך אב"ד הורודנקה; ר' שמעון מויליצ'קה. ת"ח שהתפרנס ממסחר, ובנו ר' דוד שלמה גר בניו־יורק.

תשובות אליו בית יצחק, יו"ד, ח"א, סה; מח' דבר משה, תנינא, קח; דברי חיים, ח"ב, חו"מ, כב בתרכ"א; טוב טעם ודעת, תנינא, לח, מ, תליתאה, ח"ב, פז; שו"ת מהר"י הכהן, חו"מ, ב, יט בתרכ"ב; מח' שו"ת רמ"ץ, ח"א, יו"ד, ז—י בתרי"ג—תר"ל; שואל ומשיב, קמא, ח"א, צג, ח"ג, קכו, תנינא, ח"ב, לד, סג, ח"ג, קו, תליתאה, ח"ג, צא בתר"ט—תרי"ח; שערי בנימין (קלוגר), כא.

ר' יחיאל ב"ר משה דוד **אשכנזי**

מאלסק בניו־יורק (תרמ"ב—תרצ"ב)

נולד בשנת תרמ"ב באלסק לאביו הרב משה דוד, ונקרא על שם זקנו רבי יחיאל ב"ר אשר ישעיה מרופשיץ. בשנת תרע"ב נשא את יענטא זיסל בת רבי אברהם לנדמן מבילקמין, נספתה באושוויץ ביום כ"ט אייר תש"ד הי"ד. באותה שנה עבר לגרוסווארדיין, והתנהג באדמורו"ת. כשהורע מצבו הכלכלי עקב המלחמה, היגר בתרע"ט לארה"ב. מוקיריו יסדו עבורו את קהילת בני יחיאל אשכנזי בברוקלין. התפרסם כבעל תפלה ומנגן נפלא, ורבים באו לתפילותיו ולשולחנותיו. בתר"ץ תקפתו מחלה אנושה, וסבל יסורים קשים. נפטר ביום ט"ז אד"ב תרצ"ב. ילדיו: צביה אשת ר' חיים בן־ציון הגר ב"ר פנחס מבורשה הי"ד; ר' יואל אב"ד יאסי; ר' נחום אב"ד חאטין; ר' אברהם חיים אב"ד בינדר טיגינא שבבסרביה. שניהם נספו בשואה הי"ד; חנוך דב נפטר בר"ח אלול תרצ"ט.

ענף עץ אבות, ז; דורות אחרונים, ב, 18 (בשיבושים שונים).

ר' יצחק ב"ר יעקב הירש צבי **ויליצ'קר (אשכנזי)**

מסטניסלב (תרכ"ח•—תש"ב)

בנו של הגביר הלמדן ר' יעקב הירש צבי, מגזע התבואות שור ור' איציקל המבורגר. נקרא בשם ר' יצחק ויליצ'קר מסקוהל. נשא את בילה (או

מלכה פרידה) בתו של ר' אשר אנשל אשכנזי מסטניסלב חתנו של רח"ה מאלסק, והיה סמוך על שולחן חותנו זקנו. בשנת תר"ן עלה לארץ,

ולא החסיר יום מלהתפלל ליד הכותל המערבי. עמו עלו ילדיו ר' אלכסנדר חיים ור' יואל מטרעסיף. כשנפטר חמיו בתרנ"ז נקרא לשוב לסטניסלב למלא את מקומו, אך בכל יום התגעגע לירושלים. בזמן הכיבוש הנאצי סבל רבות. נפטר בעמדו בין היהודים המוצאים להריגה בהושענא רבה תש"ב, וזכה לבוא לקבר ישראל.

ספר סטניסלב, 368.

ר' יצחק ב"ר צבי **אשכנזי**

מחודרוב ולבוב (ת"ק*—תקס"ו)

נולד לאביו ר' צבי ולאמו פעסיל. נשא בת גביר מחודרוב, ועבר אליו. למד כ"ו שנים ללא דאגות פרנסה, ואח"כ נתקבל שם כרב. משכבד עליו טורח הציבור, עבר בתקמ"ב לערך לכהן כמ"מ ודומ"ץ לבוב בשתי הקהילות של תוך וחוץ לעיר. נפטר ביום כ"ז ניסן תקס"ו.

ספריו: **טהרת הקודש** חלק א', ביאורים על מסכת זבחים שנתחדשו לו בלמדו עם תלמידים כמה שנים, למבורג תקנ"ב. בתקנ"ג קיבל הס־כמות מרצ"ה רוזניש (ראיתי כי דבריו בנויים על אדני האמת, יורד לעומקא של הלכה בפלפול עצום וסברות ישרות) ור' משה צבי הירש מייזלש (עמיה שרי נהורא, מעניק החמה בקו־מתו, אשרי יולדתו והורתו, הוא מעלת כבוד ידידי ורחימי וכו' מכירו הייתי לשעבר, ידעתי את האיש ואת שיחו נאה, חכים יתקרי כשמואל ירחינאה). המחבר שלח קונטרסים מחיבורו גם לעוד רבנים, והוא מתנצל שלא היה יכול להמתין להסכמותיהם, כי דייני תוך וחוץ העיר עודדוהו להדפיס מיד. בהקדמתו כותב כי מהדורה קמא של חידושיו כתב עוד בחודרוב, ועבר עליהם שנית כעבור עשר שנים מבואו ללבוב, כשכבר תש אור עיניו. בהכנת הספר לדפוס סייעו לו בנו יחידו ר' חיים שמעון, ובנותיו סעריל ובעלה ר' משה, טאלצא ובעלה מהר"י בעריש, ובמיוחד נכדו ר' צבי אביגדור אשכנזי אב"ד מונקטש — שם אשתו מרים — ועשר תשובות אליו בחת"ס (ערים ואמהות בישראל, א, 348—349). ההק־דמה השניה של המחבר בלולה באגדה ובקבלה. מהדורת צילום נדפסה בירושלים תשכ"ט.

טהרת הקודש ביאורים למסכת מנחות, למברג תרמ"ד, עם הגהות נכדו ר' אלי' (צ"ל צבי) אביגדור. מלבד שתי ההסכמות הישנות, יש כאן חדשות מרצ"ה אורנשטיין וממהרי"א איטינגא. כתב היד היה אצל ר' ברוך ווילער, וחתנו ר' אפרים פישל לאהער מסרו למדפיס ר' יעקב משולם ניק, עם חידוש משלו שנדפס בסוף הספר. מהדורת צילום נדפסה בברוקלין תשכ"א. ספרו אור הנר על אגדה נשאר בכתב יד.

אנשי שם, 112—123; מליצי אש, א, ניסן, קכח—קכט; ספר לבוב, 415.

ר' ישראל ב"ר אשר אנשיל **אשכנזי**

מהובניב וטיסמניץ (תקל"ו*—תר"א)

בנו של הרב אשר אהרן לפי מליצי אש, ג, טבת, ע. אך בשם הגדולים השלישי כתב ב"ר אשר אנשיל, וכנראה הוא דומ"ץ לבוב. בשנת תקס"ד חתם כאב"ד הובניב על ספר יראים, ועד תקס"ח לפחות מוצאים אותו שם. בתקע"ה חתם כאב"ד טיסמניץ, וכן בשנת ת"ר בהסכמתו על ספר ריח ניחוח שנדפס בוורשא. נפטר ביום ד' טבת תר"א. חתנו היה הרב משה חמיידס.

ר' ישראל נחמן ב"ר יוסף **דרוהוביטשר אשכנזי**

מדרוהוביטש, צפת וליוורנו (תק"ה*—תקפ"ה*)

נולד בסטניסלב לאביו ר' יוסף דרוביטשר, שהיה תלמיד הבעש"ט ומהחסידים הראשונים בדרו־הוביטש, ולמד אצל רבי יוסף בלוך ה„גנזי יוסף". שם אמו יטה. הרבה בנדודים בארצות אירופה והמזרח הקרוב. כהן כדיין ומגיד דחברה חייטים באוסטרהא, דיין ור"מ בכמה ערים בפולין ובגר־מניה, ואב"ד שימונדא בהונגריה. בתקס"ד עלה לארץ עם אשתו וילדיו. בדרכו התעכב בליוורנו, בה התידד עם החיד"א. נקרא שם פאלאקי על שם מוצאו. פלפל בהלכה עם הגאון רבי יעקב חיים בן נאים, מח"ס שו"ת זרע יעקב ודרושי ישועות יעקב, ביום שחלה את חליו. משנפטר הגאון ביום כ"ה תשרי תקס"ד רצה להספידו,

אך מכיון שלא ידע את שפת המדינה, מסר לדפוס יומיים אחרי־כן את דרוש הספדו: מכתב **אמת ליעקב.** באותה שנה הדפיס שם את ספרו **פקודת המלך** חלק ראשון על המשנה למלך, וחלק שני דרוש הספד על רבי משולם איגרא. מובא בו דבר תורה מרבי ברוך מקוסוב. היה עוד שער אחר ביתר אריכות, ראה בספר פתחי שערים, 352—354. ההסכמות הן מרבני איטליה, וממהר"ם מינץ מברודי ואובן ישן. בעלותו לארץ כהן כאב"ד צידון, ואח"כ התישב בצפת, וכמה נגידים מארם צובה תמכו בו. בתקס"ז יצא לחו"ל להפיץ את ספריו, ובתקע"ג יצא שנית, וגר כמה שנים בליוורנו. כשנפטר רבי שם טוב חיים אלאזראקי בעל האכסניה שלו בשאלוניקי, הדפיס שם בתקע"ג: **יקרא דחיים** הספד עליו, עם ח"ב (נחמות) תנחומי (בשער השני: תנחומא) הנחמני. בראש הספר הקדמותיו, תודה לחמיו ר' אברהם כהן דוויך מבירות, וקינה מחורזת. בחלק השני דברי מוסר והלכה, תשובה למשיג על דבריו בפקודת המלך, וכתבי השליחות שלו מרבני צפת בתק"ע ותקע"ב, ומרבני איזמיר ושלוניקי בתקע"ב. כמו־כן הדפיס שם בתק"ף את ספרו: פירוש על קהלת **חמדת ישראל,** עם הפנים. לספר הסכמות רבני ליוורנו, צפת, איזמיר, שלוניקי, אדריאנופול וסופיה. בסופו קונטרס קהל ישראל על חידושי מהרש"א ערובין, וליקו־טים שונים. כוחו המליצי מתגלה בהודאה ובקשה שחיבר באלף אלפי"ן. בתקפ"א הדפיס בליוורנו ספר אשד הנחלים של רד"ש אייבשיץ מתוך תשובותיו נאות דשא. בסוף ימיו גר בארץ. בניו נפטרו על פניו, ונותר לו רק ר' יקותיאל זוסמן זאב באוסטרהא, נכד רבי שמואל טשרניס ודור ששי למהרש"א.

מזכרת לגדולי אוסטרהא, 222; נ"מ גלבר, ספר דרוהוביץ־בוריסלב, 22; אלבום החסידות, 116; אור הגליל, ח"ג, רלז—רמח; בנימין מינץ, שבחי הבעש"ט, ת"א תשכ"א, 24—29.

ר' מרדכי ב"ר משה דוד אשכנזי

מפיסטין (תקע"ה—תרמ"ה)

בנו של הרב משה דוד אב"ד טולטשווא. כהן כאב"ד פיסטין, ועל שמה נקרא. בתר"ל מוצאים אותו כבר מכהן כראב"ד סטניסלב. בשנת תר"ם לערך עלה לארץ, ונפטר בירושלים. תשובות אליו: שו"ת מהרי"א הלוי, ח"ב, סא, סב; שירי טהרה, דף נה.; תועפות ראי"ם, חו"מ, יג. ילדיו: ר' אשר אנשיל בעל „שמן ראש"; ר' מאיר שגר בסטניסלב, ואחיו השיב לו בתרכ"ח (אה"ע, יב). אחרי תר"ל עבר לנורבגיה, וכהן כרב ומטיף בכריסטיאנה (אוסלו כיום).

ר' מרדכי זאב אשכנזי

ראה לפי: **אורנשטין, ר' מרדכי זאב**

ר' משה דוד ב"ר אשר אנשיל אשכנזי

מסטניסלב ולבוב (תר"ך—תר"ף)

בנו של הרב אשר אנשיל, בנו של ר' יואל מזלוטשוב וחתנו של רבי חנוך הניך מאלסק. נשא את בתו של הרב אברהם אהרן טייטלבוים אב"ד קולבסוב. מלא את מקום אביו כאדמו"ר בסטניסלב, והיה לו שם בית מדרש גדול בו התפללו מאות חסידים. השתקע בלבוב ונקרא על שמה. אחרי מלה"ע הראשונה השתקע בקלויזנבורג, ואח"כ בבלז־באלטי שבבסרביה. בסוף ימיו חי בפרישות בסאטמאר, ושם נפטר ונטמן. נסמך ע"י בן דודו רבי יואל טייטלבוים. בנו הוא רבי יחיאל מניו־יורק.

ענף עץ אבות בראש שו"ת שאילת שלום, ז, יא.

ר' משה דוד ב"ר אשר אנשיל אשכנזי

מקלוש וחורוסטקוב (תרי"ג—תרע"ג)

בנו של הרב אשר אנשיל מסטניסלב בעל „שמן ראש". כהן כדומ"ץ קלוש, ואח"כ כרב בחרס־קוב. בתרס"ה השיב לו בשו"ת מהרש"ם, ח"ד, קכו. בנו ר' יונה מלא את מקומו בחרסקוב. היה מראשי המזרחי בקולומיאה (שתים ערים, קלו). אהלי שם, 437.

ר' משה דוד ב"ר אשר אנשיל אשכנזי

מרוזדול, טולטשווא וצפת (תקל"ד—תרט"ז)

נולד בשנת תקל"ד ברוזדול, לאביו האב"ד ר'

אשר אנשיל, ונחשב מגדולי גאוני וצדיקי דורו. מתקס"ב כהן ארבעים שנה כרבה של טולטשווא בהונגריה. תיקן את עניני העיר, והיה נערץ על

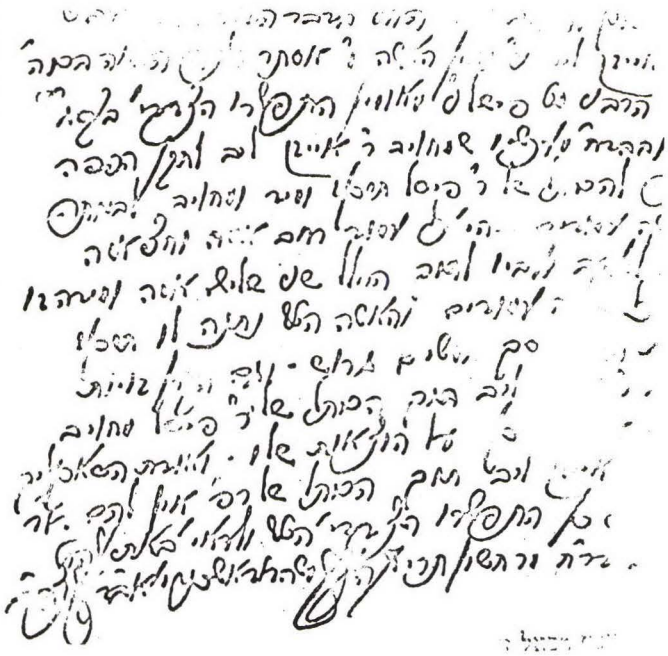

תושביה. לימד תלמידים כשדחקות רבה שררה בביתו. החליף משם שו"ת עם החת"ס (אה"ע, ח"ב, כט) ומחותנו בהשיב משה (סז, צג). בהגיעו בתר"ג לגיל שבעים, שאל את חתנו הייטב לב אם ידפיס את ספריו או יעלה לארץ, והוא יעץ לו לעלות לארץ, שם גם זכה להדפיס את ספריו. עלה לירושלים, ובתר"ד עבר לכהן כרבה של הקהילה האשכנזית בצפת. היה בריא ושלם עד יומו האחרון בו שימש כסנדק. נפטר ביום י"ח תמוז תרט"ז, וצוואתו מחודש אד"א שלפני כן, נדפסה בסוף שו"ת שמן ראש של נכדו. הוא מחלק בה את חפציו לילדיו, ומורה כיצד לנהוג בהכנסות מדירותיו שבצפת. מבקש שיקברוהו בשטח שבין הנביא ורבי פנחס בן יאיר, ויניחו בקברו הרחב את כל חידושי תורתו, חוץ מאלו שעומדים להדפסה. נספד בספר מעגלי צדק (פנט).

ילדיו: א. ר' שלמה אב"ד בקשביץ. ב. ר' מרדכי אב"ד פיסטין. ג. ר' יואל אב"ד זלוטשוב. ד. ר' אברהם שנפטר בחיי אביו. ה. רחל אשת הייטב לב. ו. אשת ר' יוסף יואל דייטש.

ספריו: **תולדות אדם**, חידושי סוגיות במסכתות הש"ס, ירושלים תר"ה, עם הקדמה באגדה. ההסכמות הן מרבי יעקב מליסא הכותב עליו בתקפ"ג האי גברא לא צריך לדידי ולדכוותי, ומידיד נעוריו בעל הישועות יעקב בתקפ"ח. **באר שבע** חיבר בצפת, ובו הדרושים על התורה שדרש בשבתות, כולל מהדורה תנינא. נדפס בירושלים תרי"ג, עם הסכמות חכמי הספרדים ר' חיים נסים אבולעפיא ור' בנימין מרדכי נבון מתר"י, ומכתב מהמדפיס ר' נסים ב"ר ישראל ב"ק. המחבר אינו מצטט כאן ספרים קודמים. בייטב לב לא הזכיר דברי תורה ממנו ונתעכבה ההדפסה, ורק כשבפרשיות האחרונות כן ציטט, הגיע הנייר הדרוש.

הרב חיים ברודי, אנציקלופדיה יודאיקה בגרמנית, 3, 479; שם הגדולים מארץ הגר, ב, דף יב: מליצי אש, א, תמוז, מ; ר' יהודה רובינשטין, תלפיות, 4 (1), 386; הרב יקותיאל יהודה גרינולד, סיני, כו, רלב—רלג; רבי יקותיאל יהודה הלברשטם האדמו"ר מצאנז־קלויזנבורג, חינוך צאנז, ז, ח—יא.

ר' משולם ישכר ב"ר צבי הירש אשכנזי

מסטניסלב בלונדון (תרס"ה*—

בנו של ר' צבי הירש, וממשיך אדמורו"ת סטניסלב בלונדון. אחרי מלה"ע הראשונה גר

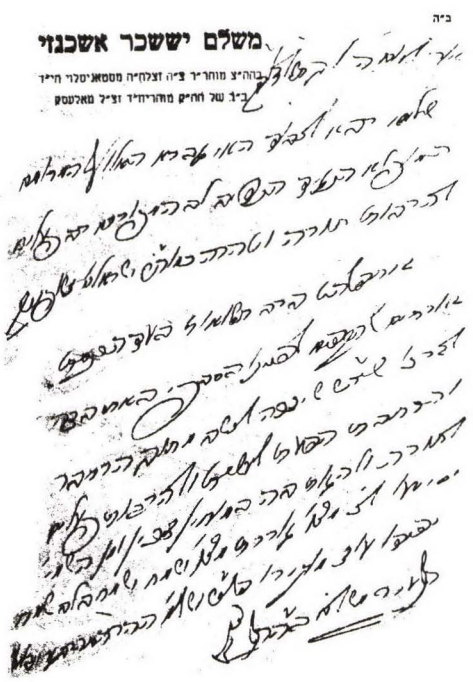

בוינא, וניצל בעוד מועד לאנגליה. נשא את בתו של ר' קלונימוס קלמן הכהן יולס, ונולדו לו: א. רחל אשת ר' יצחק ב"ר אלכסנדר אשר באב"ד בלונדון; ב. ר' אורי חתן רבי אשר רוזנבוים מבוקרשט־חדרה; ג. שרה אשת ר' משה סופר נכד החת"ס; ד. ר' צבי הירש חתן ויזניצר; ה. מלכה.

לא נותקה השלשלת, 191.

ר' נפתלי הירץ ראה לפי: **ברודא, ר' נפתלי הירץ**

ר' נתן נטע יהודה ליבוש ב"ר גרשון **אשכנזי**
מדוקלה וטיסמניץ (תק"ס*—תר"ך)

נולד לאביו ר' גרשון, ולאמו שהיתה בת בתו של ר' יעקב משה אב"ד זבורוב אבי החוות דעת. כשנתגרשו הוריו נשאר אצל אמו, וכשנישאה לאחר, התחנך אצל דודו רבי יעקב מליסא. היה מחשובי תלמידיו, ונסמך ממנו. בהשתדלותו נתמנה כרב בפאטיק, ונסע עמו לשם להכתרתו. בתר"ה כבר היה שם, והחליף שו"ת עם גאוני דורו. בשנת תר"ח כשנפטר מחותנו הרב יעקב הכהן גוטווירטה, עבר למלא את מקומו ברבנות דוקלא. על שניהם נתחבר הספר חזון לילה ומראה בוקר כת"י, ע"י חו"מ שכתב על כך בעתונות (המגיד, ד, עמ' 38). התפשטות החסי־דות בדוקלא היתה למורת רוחו, ולכן עבר בסוף ימיו לכהן בטיסמניץ. נפטר ממחלה פתאומית שתקפה אותו שלושה ימים, ביום כ"ט טבת תר"ך. בשנת תרס"ד נדפס בדראהאביטש ספרו **מאורות נתן** על התורה, נ"ך, אגדות הש"ס, ושני דרושים: אחד שאמר בא' שבועות תר"ו בהכ־נסת ספר תורה, והשני לרגל הינצל המלך מהמתנקשים בחייו. הכתבים היו אצל חתנו ר' זלמן אשכנזי, וממנו עברו אל חתנו ר' חיים הכהן גוטפריד. הוא מסרם למגיד מסטניסלב ר' פנחס שלמה ב"ר יצחק שוסהיים, שהוציא את הספר עם הקדמתו. ר' בנימין שמרלר טיפל בהעתקת הכתבים, והוספת מראי מקומות, ציו־נים והקדמה.

תשובות אליו: חתם סופר; יד יוסף (דיטש), קטו; מאמר מרדכי, צח בתרי"ב; מהר"י הכהן, קמא, יו"ד, ח; מהר"י ענזיל, כח, כט בתר"ה; שואל ומשיב, קמא, ח"א, סד, תנינא, ח"א, נ, ח"ד, קעד, רביעאה, ח"ג, יב, מח, שתיתאה, כא; תועפות ראם, חו"מ, יב.

לקורות היהודים בפולניא, 67, 204.

ר' נתן נטע יעקב אשכנזי
ראה לפי: **אדלשטין, ר' נתן נטע יעקב**

ר' צבי הירש ב"ר אשר אנשיל **אשכנזי**
מסטניסלב (תר"ל*—תש"ב*)

בנו של רבי אשר אנשיל האדמו"ר מאלסק בסטניסלב. כהן כדומ"ץ הפרבר קניהינין־גורקא עד שנת תרע"ד. בפרוץ המלחמה ברח לוינא, ונקרא שם האדמו"ר מסטניסלב. עם כניסת הנאצים שב לסטניסלב, ובה נספה הי"ד. אשתו חיה שרה היתה בת ר' יצחק יהושע קליגר אב"ד גריידונג. נספו בשואה עם ילדיהם הי"ד: רייזל אשת ר' חיים ב"ר משה הגר מזבלטוב; פרידה מלכה; ר' אשר ואשתו סאשע בת ר' מאיר קליגר אב"ד קרקוביץ. שרד רק ר' משולם ישכר ממשיך האדמורו"ת בלונדון.

ר' שלמה ב"ר משה דוד **אשכנזי**
מבקשביץ (תקנ"ב*—תרכ"ב)

בנו של הרב משה דוד אב"ד טולטשווא. כהן כאב"ד בקשביץ, ועל שמה נקרא. כשאביו עלה לארץ בתר"ג, נתקבל על מקומו לרבנות טולט־שווא (שם הגדולים מארץ הגר). אחרי כעשר שנים עלה לארץ, ובתרט"ז הוא חתום בירושלים על איסור השקאלעס. נפטר ביום א' אדר תרכ"ב, והניח בכתובים ספר כתנות אור.
ילדיו: ר' יואל יצחק ממלא מקומו בבקשביץ; ר' יונה אב"ד פשוורסק וסניאטין. **תשובות אליו: האלף לך שלמה, אה"ע, פה; גיסו ביד יוסף, יז, כז בשנת תרי"א.**

תולדות חכמי ירושלים, ג, 242, ד, 70.

ר' שמעון ב"ר אברהם **אשכנזי**

מדוברומיל (ת"ק*—תקס"ב)

היה בנו של ר' אברהם, ונשא את חנה בתו של ר' אפרים ר"מ דוברומיל. נתמנה שם כדומ"ץ אצל הרב צבי הירש רבנר, ואחרי פטירתו מלא את מקומו כרב. לפי המסורת שבידי בני העיר בא מאשכנז, ולכן נקרא בשם ר' שמעון דייטש. סיבת בואו היתה כדי להתקרב לחסידות, ויהו־ דים רבים עברו מבית הכנסת הגדול והתפללו בקלויז שלו. הרבה פעלים בקהילתו בה דר שנים רבות, ובדורות הבאים הזכירוהו שם בסתם „הצדיק". נפטר ביום ז' חשון תקס"ב בלי בנים, וה„שטיבל" שנבנה על קברו היה קיים עד לשואה. בית הכנסת שלו הפך לקלויז בלז, ונעשתה שם תקנה לומר עלינו כל שבת לפני קריאת התורה, וקדיש לעילוי נשמתו.

בשריפת דוברומיל עלו כל כתביו באש, וגם השו"ת שלו וחידושיו בקבלה. ניצלו רק כמה חידושי תורה ומוסר על התורה, שרשמו מפיו שומעי לקחו. הם נדפסו בספר **נחלת שמעון** בלשצוב תקע"ה.

המסכימים: הישועות יעקב (ובעת הייתי בשכני בק' יערסלב היה סמוך ונראה אלי, וכמה פעמים היה לו פתחון פה לפני בעניינים הנוגעים לדינא, וכל דבריו בחזקת בדוקין); ש"ב ר' יוסף אשר עהרין בארג מפרמיסלא (קיים את התורה מעוני ויסורים, כי היה איש מכאובות וידוע חולי... בידעי ומכירי קאמינא... וכמה פעמים פלפלתי עמו בחכמה ושמעתי מפיו מילי מעליותא, ולמראה עיני היה שו"ת שהשיב לשואלו דבר וירד לעומקא דדינא, וגדולה תשובתו שמגעת עד כסא הכבוד גדולי הדור, ונתקבלה אצלם והורו הלכה כר' שמעון); ר' נפתלי הירץ חריף אב"ד יערסלב; ר' מרדכי זיסקינד אב"ד לשצוב; ר' יצחק ב"ר הירש אב"ד דוברומיל (והאמת הוא אשר פלפולי הלכות של הגאון הנ"ל נבהלו רעיונות לעוצם בינתו, וכמעט שלא הניח אחריו איש אשר אלה לו, עשר ידות בכל חכמה ומדע, כל רז לא אניס ליה). ההקדמה היא מהמלבה"ד ר' שמואל ב"ר יהודה ליב מ"ס מפרמיסלא.

מהדורה שניה נדפסה בפולנאה לפני תקפ"א, ובה הוסיפו על הפרשיות החסרות קטעים מספר רב ייבי. מהדורה שלישית נדפסה בלמברג תרי"ח ע"י ר' אברהם יהושע השל דרוקר, ובה רק הסכמת רנ"ה חריף מירוסלב.

לקורות הקהילות בפולניא, 174; י. הארניק, ספר זכרון דוברומיל, 248—249.

ב

באב"ד

משפחת באב"ד העמידה במשך דורות מאות רבנים ומנהיגים לקהילות ישראל. היתה בהם מזיגה של גאונות בתורה עם נועם המידות, תקיפות ביהדות עם סבלנות וחביבות, תכונות הנהגה ומצב כלכלי איתן. כל ילד שנולד במש־ פחה ידע כי הוא נועד להיות רב, ולאור זאת התחנך. בהגיעו לפרקו נשא בת משפחה רבנית, וכך הגיע יחוס המשפחה אל כל גדולי הדור המפורסמים: המהרש"א, המהר"ם, המהרש"ל, הב"ח, הט"ז, הש"ך, המגיני שלמה ועוד.

עטרת תפארת המשפחה בשיא פארה היה הרב **יצחק קרקובר** אב"ד ברודי, בנו של ר' יששכר דב בריש פרנס ומנהיג בקראקא, בנו של הרבי ר' השיל אב"ד קראקא. ר' יששכר דב בריש היה חתנו של רבי מרדכי יוליש מקראקא, ונפטר ביום כ"ט תשרי תנ"א. ר' יצחק נשא את ביילא בתו של ר' דוד ב"ר יצחק כתבן מפראג וזולקווא, שהיה חתנו של הש"ך, ונפטר ביום ה' אייר תנ"ח. כהן שנים אחדות כרבה של ברזאן, ומשנת ת"ן לערך אב"ד בברודי. היה אהוב על כל בני הקהילה שראו בו את אביהם, והיתה לו השפעה עצומה בעיר ובמדינה, עד לפטירתו ביום ד' תשרי תס"ה. הפולנים קראו לבניו רבינוביץ, כלומר בני הרב, והיהודים קראו להם באב"ד, דהיינו בני האב"ד. זהו מקורו של שם המשפחה באב"ד.

לר' יצחק היו שלושה בנים וארבע בנות: שרה אשת ר' זאב וולף אב"ד סקלט; רוזא אשת ר' משה שאול אב"ד קלוש וזורובנא; אשת ר' ישראל חריף מזסלב; אשת ר' משה מבריסק

דליטא; ר' יהושע השל הראשון שכהן כאב"ד טרנופול בשנים ת"ע—ת"ק לערך. (ילדיו: ר' יעקב משברשין מבורר גליל לבוב; ר' דוד; אשת ר' זלמן פורטיס; אשת ר' שאול מלובלין; אשת ר' זרח בנדבורנה או בהורודנקה); ר' מרדכי בברודי, מנהיג המדינה בשנים תפ"ח—תק"ח. היתה חותמת מיוחדת לכבודו. נפטר ביום כ"ג סיון תקי"ב. (ילדיו: פסיל אשת ר' צבי הירש ב"ר דוד מזמושץ נכד הב"ח, נפטר בחשון תקל"ה; מלכה אשת ר' יעקב חריף אב"ד לשנוב ורב המדינה בפודוליה; ר' יחיאל מיכל אב"ד בילקמין זקנו של רא"ל בלחובר; ר' מנדל; ר' אליהו ור' ישראל היו סוחרים בברודי); **ר' יעקב יעקל** צעיר הבנים, שממנו הסתעפה שושלת הרבנים לבית באב"ד.

תורה וגדולה התאחדו על שולחנו של ר' יעקב, שנחשב כישישכר וזבולון בעת ובעונה אחת. היה גאון בתורה, ויסד בברודי בית מדרש שנקרא על שמו. גדולי תורה ויראה עסקו בתורה בין כתליו יומם ולילה, כשהוא מפרנסם על חשבונו. רבי יחזקאל לנדא מזכיר בשו"ת נודע ביהודה קמא, יו"ד, מג, את החברים היושבים בבית המדרש של המנוח המפורסם ר' יעקב באב"ד ז"ל. מסחריו הקיפו עסקי משי שעוה ועורות, וכן הקים תעשית שכר ותמד. חילק סכומים עצומים לצדקה, וסוחרי העיר לוו ממנו בגמילות חסדים. היה נציג קהילת ברודי בועד גליל רייסין, מראשי ועד ארבע ארצות, והקדיש זמן רב לעסקי ציבור. עזר כנגדו היתה אשתו רייזל בת ר' שמואל אב"ד מזריטש וריישא נכד חתנו של המגיני שלמה. נפטר ביום כ"ז אלול תק"ח.

היו לו שני בנים ושש בנות: רייצא אש"ז ר' איציקל המבורגר; פראדיל אשת ר' נפתלי הירץ אב"ד פודקמין, קובל ודובנא; מרים אשת ר' משה אשכנזי אב"ד לבוב; רחל אשת ר' חיים לנדא אב"ד פודקמין; מלכה אשת ר' דב בר מדובנא; מרים הקטנה, אשת ר' חיים מפודקמין אחרי פטירת אחותה רחל. שני הבנים עסקו במסחר בברודי: הגדול ר' שמואל חתן ר' משה רוקח אב"ד זלוטשוב בנו של ה„מעשה רוקח". (ילדיו: ר' אלעזר עסק במסחר, נפטר ביום ט' כסלו תקנ"ג; הרב נפתלי הירץ נפטר כ"א אייר תקנ"ו; אשת בן דודה מח"ס יהושע; אשת הרב יעקב יוסף הורביץ אב"ד אלקסיניץ); הצעיר ר' יצחק, ממנו המשיכה להסתעף משפחת הרבנים לבית באב"ד.

ר' יצחק נשא את רעלע בתו של ר' אברהם ר' חיימ'ש הלפרין ראש ועד ארבע הארצות. נפטר בברודי ביום כ"א אלול תקכ"א. ילדיו: ר' יהושע השל אב"ד טרנופול מחבר ספר יהושע, ר' נתן אב"ד יברוב, ובילא אשת ר' איציקל המבורגר בנישואיו השניים.

זכרון יהודה (ברודא), ז:—ח. (נשתבש בכתבו שר' שמואל היה בן ולא אח); מעדני שמואל, 12; כתבי הגאונים, 35—41; תולדות יהודי ברודי, 39—40, 49—50, 82—86; ספר טרנופול, 30—33; לא נותקה השלשלת (אנגלית), 403—427.

ר' אברהם ב"ר יעקב באב"ד

מבוסק (תקע"ה*—תרס"ה)

אב"ד בוסק ורדיחוב על מקום אביו ר' יעקב. נשא את בתו של ר' ישכר דב רמרז אב"ד סקוהל, ואחותה מלכה נישאה להשר שלום. נפטר בשנת תרס"ה. ילדיו: א. ר' ישכר דב ממלא מקומו בבוסק; ב. ר' שלום יעקב אבי ר' יהודה זונדל אב"ד לשנוב ושטרוויץ, ר' משה אב"ד ברוזדוביץ, ור' אברהם ראב"ד פשמישל.

ר' אברהם ב"ר ישכר דב בר באב"ד

מבוסק (תר"ם*—תש"א)

בנו של הרב ישכר דב בר, וכבר בחייו סייע לו כרבה הצעיר של בוסק. אח"כ מלא את מקומו כרבה האחרון של העיר. בצעירותו נתגדל אצל דודו ר' מנחם מנדל ב"ר גדליה מזולקווא, וזוגתו פיגא. נהרג עם אשתו אסתר בכניסת הנאצים לעירו בתמוז תש"א. כן נספו בנו ר' ראובן דוד מלבוב, עם אשתו פסיל בת הרב יקותיאל אפרתי אב"ד חוליוב, וילדיהם דבורה, השיל וחנה הי"ד.

ספרו **כוכבי אברהם** נלוה לספר אוצר י"ד החיים של אביו, והוא כולל דרושים וביאורים עה"ת, מדרשים ומאמרי חז"ל. בספר הנדפס יש רק על בראשית ושמות, ובראשו הקדמת אגדה

באב"ד

הרבי ר' השיל

ר' ישכר דב בריש
(ש"צ* – תנ"א)

ר' יצחק קרקובר
(ת"י* – תס"ה)

ר' יעקב יעקיל
(ת"ם* – תק"ח)

ר' יצחק בברודי
(ת"ע* – תקכ"א)

ר' מרדכי בברוד

ר' יהושע השל מטרנופול

ר' יהושע השל מטרנופול
(תקי"ד – תקצ"ח)

ר' משה מפשוורסק
(תקל"ה* – ת"ר*)

ר' יוסף מטרנופול
(תקס"א – תרל"ד)

ר' חיים ממיקולינץ
(תקע"א* – תרמ"ט)

ר' ישעיה מזברז
(תקפ"א – תרנ"ג)

ר' יעקב צבי מזברז
(ת"ר* – תר"ע*)

ר' שמעון מטרנופול
(תר"ט – תרס"ט)

ר' יהושע השל מטרנופול
(תרכ"ז – תרע"ט)

אשת ר' יעקב שליטא מטרנופול

ר' דוד מאיר מפרוביזנא סניאטין וצפת
(תק"ץ* – תרנ"ד)

אשת ר"י המר מסניאטין

ר' משה מסניאטין וסוליצה
(תק"ף* – תרכ"ח)

ר' יהושע השל מסוליצה ויאסי

ר' משה מוינא

ר' יהושע השל בטרנופול

ר' יהושע השל מסטריסוב ופודוולוציסק
(ת"ר* – תרנ"ה)

ר' דוד מנחם מוניש מטרנופול
(תרכ"ה – תרצ"ז)

ר' יצחק מטרטקוב
(תרכ"ט* – תרפ"ט)

ר' יהודה אריה ליבוש מפודוולוציסק
(תרל"ג – תש"ג)

ר' יוסף דב מטויסט
(תרל"ה – תש"ב*)

ר' שלום מווריש
(תרל"ז* – תש"ג*)

ר' יהושע השל מטרטקוב
(תרס"ו – תש"ב*)

ר' מאיר

ר' אלכסנדר אשר מטרטקוב בניו־יורק
(תר"ע –)

ר' יהושע השל מטרנופול
(תרנ"ב* – תש"ב)

ר' אברהם משה ממיקולינץ וסונדרלנד
(תרס"ט – תשכ"ו)

אשת ר' אלימלך פ"ת מיברוב

אשת ר' אהרן שנעה מטויסט

אשת ר' אורי שרגא פיבל מבוזנוב

אשת ר' יהושע השל מטרנופול

אשת ר' אברהם הורביץ

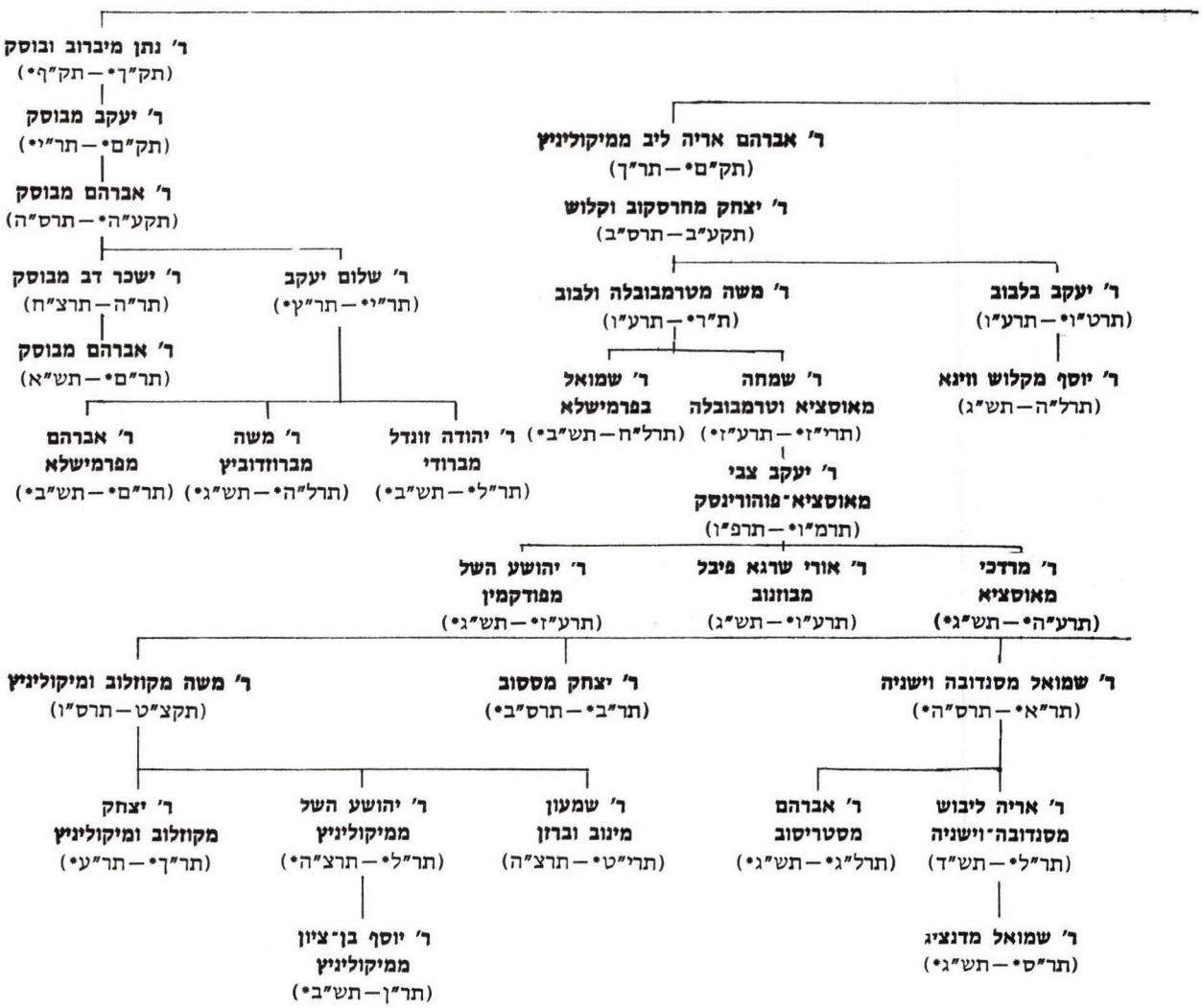
ר' נתן מיברוב ובוסק
(תק"ך* — תק"ף*)
ר' יעקב מבוסק
(תק"ם* — תר"י*)
ר' אברהם מבוסק
(תקע"ה* — תרס"ה)
ר' ישכר דב מבוסק
(תר"ה — תרצ"ח)
ר' אברהם מבוסק
(תר"ם* — תש"א)
ר' שלום יעקב
(תר"י* — תר"ץ*)
ר' יהודה זונדל מברודי
(תר"ל* — תש"ב*)
ר' משה מברוזדוביץ
(תרל"ה* — תש"ג*)
ר' אברהם מפרמישלא
(תר"ם* — תש"ב*)
ר' אברהם אריה ליב ממיקוליניץ
(תק"ם* — תר"ך)
ר' יצחק מחרסקוב וקלוש
(תקע"ב — תרס"ב)
ר' יעקב בלבוב
(תרט"ו* — תרע"ו)
ר' יוסף מקלוש וויגא
(תרל"ה — תש"ג)
ר' משה מטרמבובלה ולבוב
(ת"ר* — תרע"ו)
ר' שמחה מאוסציא וטרמבובלה
(תרי"ז* — תרע"ז*)
ר' שמואל בפרמישלא
(תרל"ח — תש"ב*)
ר' יעקב צבי מאוסציא־פוהורינסק
(תרמ"ו* — תרפ"ו)
ר' מרדכי מאוסציא
(תרע"ה* — תש"ג*)
ר' אורי שרגא פיבל מבוזנוב
(תרע"ו* — תש"ג)
ר' יהושע השל מפודקמין
(תרע"ז* — תש"ג*)
ר' שמואל מסנדובה וישניה
(תר"א* — תרס"ה*)
ר' משה מקוזלוב ומיקולינץ
(תקצ"ט — תרס"ו)
ר' יצחק מסטוב
(תר"ב* — תרס"ב*)
ר' אריה ליבוש מסנדובה־וישניה
(תר"ל* — תש"ד)
ר' אברהם מסטריסוב
(תרל"ג* — תש"ג*)
ר' שמעון מינוב וברזן
(תרי"ט* — תרצ"ה)
ר' יהושע השל ממיקולינץ
(תר"ל* — תרצ"ה*)
ר' יצחק מקוזלוב ומיקולינץ
(תר"ך* — תר"ע*)
ר' שמואל מדנציג
(תר"ס* — תש"ג*)
ר' יוסף בן־ציון ממיקולינץ
(תר"ן — תש"ב*)

ופרשת יחוסו. בסוף הספר: דרוש כוכב אברהם שדרש בבוסק בסיום כתיבת ספר תורה בחברת חסד ואמת; כמה השלמות; שאלתו מהמהרש"ם, והתשובה שקיבל ממנו בתרס"ד.

ר' אברהם ב"ר שלום יעקב **באב"ד**

מפרמישלא (תר"ם—תש"ב)

בנו של ר' שלום יעקב ב"ר אברהם אב"ד בוסק. נשא את בתו של הרב נתן הבנשטרייט אב"ד זמושץ וראב"ד פרעמישלא. מלא את מקום חמיו כדומ"ץ ואח"כ כראב"ד העיר, וכמוהו העמיד תלמידים והקל בהוראה. נספה בשואה הי"ד.

ספר פשמישל, 140, 205.

ר' אברהם ב"ר שמואל **באב"ד**

מסטריסוב (תרל"ג—תש"ג)

בנו של ר' שמואל אב"ד סנדובה וישניה. מתרנ"ד אב"ד סטריסוב על מקום גיסו ר' דוד מנחם מוניש שעבר ליברוב. נשא את טויבא בת דודו ר' יהושע השל אב"ד סטריסוב ופודוולוציסק. בנותיו: א. אשת הרב אלכסנדר סנדר ליפא אייכנשטיין אב"ד סטריסוב; ב. סימה אשת ר' דובר מושקוביץ ב"ר יחיאל מיכל אב"ד ניזנוב הי"ד. תשובות אליו: בית דוד, ח"ב, קמד בתרע"א; הרי בשמים, תליתאה, קטו.

ר' אברהם אריה ליב ב"ר יהושע השל **באב"ד**

ממיקוליניץ (תק"ם—תר"ך)

בנו של ר' יהושע השל אב"ד טרנופול, שהשיב לו בתקפ"ב בספר יהושע, כו. אב"ד מיקוליניץ עד לפטירתו ביום ו' תשרי תר"ך. אחריו מלא שם את מקומו בנו ר' יצחק. חתניו: א. הגביר ר' יוסף ארנשטיין מקריווטש, חמיו של ר' יעקב קלוגהויפט מברודי שהו"ל ספר זכרון יהודה (ברודא); ב. ר' יעקב רפפורט מבוצץ, נפטר בן פ"ה (מחז"ה, ז' שבט תרס"ה).

ר' אברהם יהושע השל באב"ד

אב"ד פודקמין. תשובות אליו: שו"מ, תליתאה, ח"א, מא (מועתקת בספר ברודי, 228, וזמנה תר"ל לערך); שערי דעה, ח"ב, רסב.

ר' אברהם מרדכי באב"ד

רבה של פוהורינסק בין שתי המלחמות.

ר' אברהם משה ב"ר יוסף דב **באב"ד**

ממיקוליניץ וסונדרלנד (תרס"ט—תשכ"ו)

נולד במיקוליניץ ביום כ"ו כסלו תרס"ט לאביו ר' יוסף דב אב"ד טויסט. היה תלמיד חביב לדודיו, ורבה של טרנופול הזכירו כמה פעמים בחיבה, והשיב לו בחבצלת השרון, תנינא, נב, נז בתרצ"ז. בשנים תרצ"ב—תרצ"ג כהן כרב צעיר במיקוליניץ. בתרצ"ו עבר לאנגליה עקב נישואיו עם חיה בת דודו ר' ישראל אריה מרגליות

האדמו"ר מפרימישלן. כהן כרב שכונה בלונדון, ור"מ בישיבת „אור ישראל". בזמן המלחמה היה חבר מועצת הממשלה הפולנית בגולה,

ונרתם במרץ לפעולות הסיוע. משנת תש"ו רבה של סונדרלנד בצפון אנגליה, עד לפטירתו בלונדון ביום י"א ניסן תשכ"ו. ממנהיגיה הבולטים של אגודת ישראל, בה מילא תפקידים שונים. ראש הועד הפועל ומועצת גדולי התורה האירופיים. פרסם מאמרים בעתונים תורניים ותנועתיים בפולין אנגליה וארה"ב, היה חבר מערכת ג'ואיש ויקלי, וכתב את המאמרים הראשיים באידישע טריבונע. תשובה אליו: דובב מישרים, ח"ג, לו בתשט"ו. ילדיו: א. בלה ברכה אשת ר' בצלאל שמחה מנחם בן־ציון רבינוביץ בנו של האדמו"ר מביאלא בירושלים; ב. ר' יוסף דב יליד תש"ט, נשא בתש"ל את חיה בת ר' אברהם דוד הורביץ אב"ד שטרסבורג. יש נכדים מהבת ומהבן.

מי ומי בעולם היהדי (אנגלית), 1955, 38, 1965, 44; המודיע, י"ג ניסן תשכ"ו, א, י"א ניסן תשכ"ז, ד.

ר' אורי שרגא פיבל ב"ר יעקב צבי באב"ד

מבוזנוב (תרע"ו*—תש"ג)

בנו של ר' יעקב צבי אב"ד אוסציא. רבה האחרון של בוזנוב. נשא את קיילא בת ר' דוד מנחם

מוניש באב"ד, המזכירו בתשובותיו חבצלת השרון, ח"א, ח, צא, תנינא, סח. ביקר בארץ, אך לא הגשים את משאת נפשו להשתקע בה. חזר לפולין, ונספה בטרנופול בתמוז תש"ג הי"ד.

ר"י וייסבלום, ספר בודזאנוב, 83.

ר' אלכסנדר אשר ב"ר יצחק באב"ד

מטרטקוב (תר"ע—

נולד בטרטקוב בשנת תר"ע לאביו האב"ד ר' יצחק, ולמד אצלו. נסמך בתרצ"א מדודו ורבו

בעל החבצלת, ומרא"י הורביץ מפרוביזנא. נשא את רחל בת ש"ב ר' אהרן טייטלבוים אב"ד וולובה ונירבטור. כהן שם כראב"ד, ואח"כ בבודפשט. בתש"ז היגר לארה"ב, בה כהן כר"מ בישיבת מהרש"ק, ורב בקהילת רישא־קורטשין. בזוו"ש נשא בתש"ו את פרל פייגא בת ר' יחיאל גרינצווייג אב"ד דלהא, ונולדו לו שבעה ילדים ונכדים רבים.

תולדות אנשי שם, 6; לא נותקה השלשלת (אנגלית), 425—426.

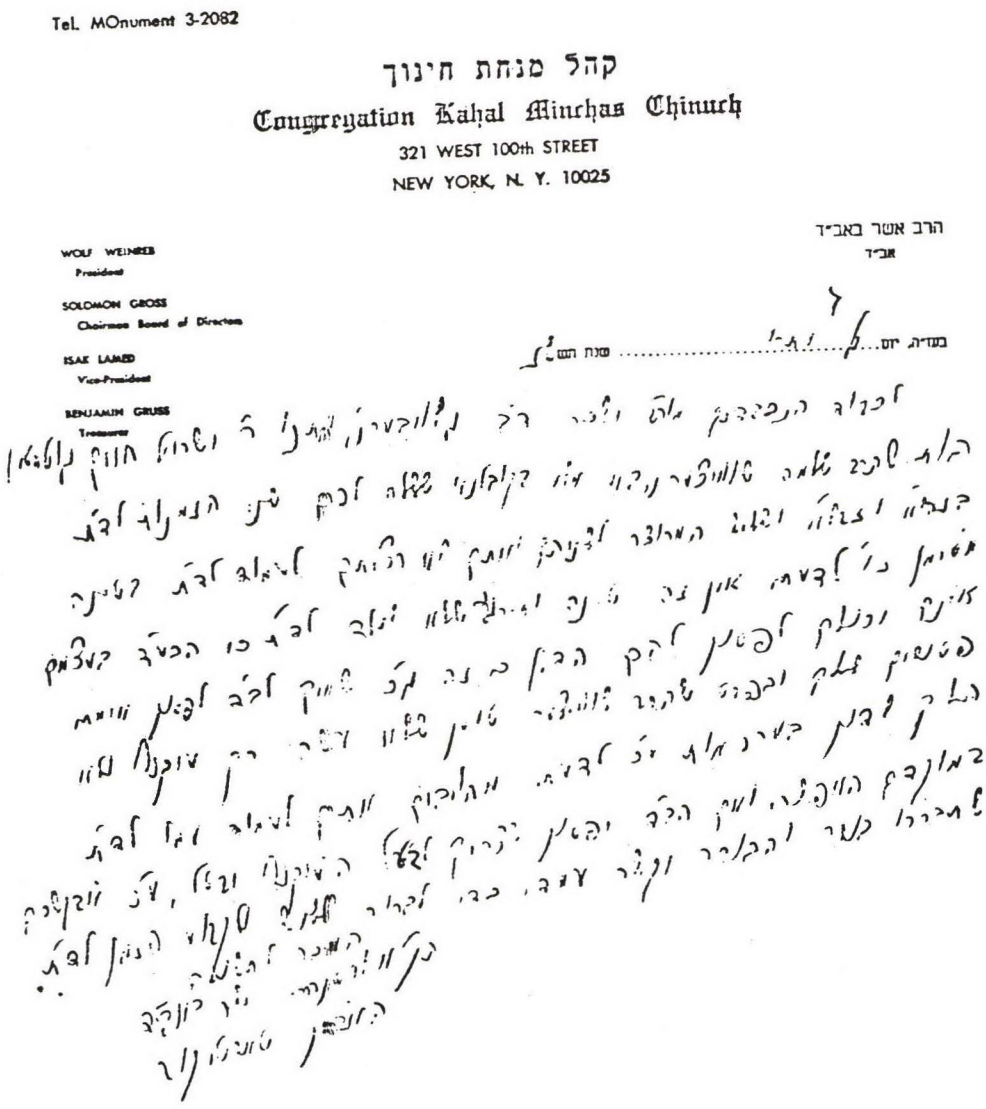
Tel. MOnument 3-2082

קהל מנחת חינוך

Congregation Kahal Minchas Chinuch

321 WEST 100th STREET

NEW YORK, N. Y. 10025

WOLF WEINESS
President

SOLOMON GROSS
Chairman Board of Directors

ISAK LAMED
Vice-President

BENJAMIN GRUSS
Treasurer

הרב אשר באב"ד
אב"ד

מכתב מיום ב' יתרו תשל"ז שחייבים בעלי דינו של הרב שלמה שווייצער ממאנסי לעמוד עמו לדין תורה.

ר' אריה ליבוש ב"ר יהושע השל **באב"ד** ראה לפי: **ר' יהודה אריה ליבוש באב"ד**

ר' אריה ליבוש ב"ר שמואל **באב"ד**

מסנדובה־וישניה (תר"ל*—תש"ד)

בנו של ר' שמואל אב"ד סנדובה וישניה. מלא שם את מקומו כארבעים שנה, עד שנספה בתש"ד הי"ד. באלול תרס"ז השתתף בועידת הרבנים שהתקיימה בעירו, וחתם נגד תנאי בנישואין. מכתבו נדפס בתשובה כהלכה, מג, והכשר שלו בקמחז"ה, ט"ו סיון תרע"ב, 7. תשובות אליו: אהל יהושע, ח"ב, קב בתר"ע; אמרי יושר, ח"א, צח; זיו הלבנון, ל; שו"ת מהר"ש, ח"ד, יז בתרס"ח. ילדיו: א. ר' שמואל אב"ד דנציג; ב. אשת הרב שלום לאבין ראב"ד דרוהוביטש.

אהלי שם, 424.

ר' אשר באב"ד

תשובה אליו: חסד לאברהם, קמא, יו"ד, קג בתר"ד.

ר' דוד באב"ד

חתן הרב מקולבסוב. תשובה אליו: חזון נחום, ה בתרצ"ו.

ר' דוד מאיר ב"ר יוסף **באב"ד**

מסניאטין וצפת (תק"ץ—תרנ"ד)

נולד לאביו ר' יוסף בעל „מנחת חינוך", ולאמו אחותו של רבי חיים מצאנז. רבה של פרוביזנא, ובתרי"ד השיב לו לשם בשו"ת בית שלמה, יו"ד, ח"א, צג—צד. אח"כ נתקבל כראב"ד סניאטין בה ישב אביו על כס הרבנות. קרובו הרב משה תאומים השיב לו לכאן בשו"ת אוריין תליתאי, מד. ייסד בעיר חברת ביקור חולים, ומהכנסותיה סייעו לחברא קדישא (הרב מרדכי אריה הורביץ מבאנילא, שערים, ו' תמוז תשל"ג, ז). עלה לצפת לפני שנת תרמ"ח, וכהן בה כרב עד לפטירתו ביום ב' תמוז תרנ"ד. נטמן ליד ציון האר"י הקדוש. את מקומו כראב"ד סניאטין מילא חתנו הרב יעקב יוסף המר. חתן אחר היה הרב לוסטיג, אביו של הרב שאול ראב"ד סטרי.

ר' דוד מנחם מוניש ב"ר יהושע השל **באב"ד**

מטרנופול (תרכ"ה—תרצ"ז)

נולד בשנת תרכ"ה לאביו ר' יהושע השל אב"ד סטריסוב. יחוסו הגיע אל רבי מאיר פופרש. נסמך מרבי דב בריש רפפורט. בתרנ"ב נתקבל כרב בסטריסוב על מקום אביו שעבר לפודוולו־ציסק, וכבר שם החל להעמיד תלמידים. נשא את לאה בתו של הרב יואל משה סג"ל לנדא אב"ד יברוב, וכשנפטר חמיו בתרנ"ד עבר למלא את מקומו. זמן מה למד עם הצדיק רבי פייביש רובין. בשנת תרע"א נקרא לטרנופול, לסייע בידי הרב יהושע השל באב"ד. בשנת תרפ"ב פרצה מחלוקת עזה בעיר מי יהיה הרב הראשי, אחרי שהממשלה הפולנית חוקקה שבתפקיד זה יכול לכהן רק רב אחד. הלמדנים והחסידים תמכו בר' מוניש, כי נחשב אז בין גאוני הזמן, והפך לתל תלפיות כאחד מגדולי המשיבים בדור. לעומתו התיצב הרב יעקב שליטא חתנו של הרב הקודם, והוא נתמך ע"י פשוטי העם, וחלק מהנהגת הקהילה קרובי משפחת באב"ד ששלטה כאן עד עתה. לבסוף כהנו שניהם, אם כי רק ר' דוד מוניש זכור כרבה של טרנופול.

כאן יצא טבעו בעולם כגדול בתורה, רחוק משאון החיים. הגה בתורה יומם ולילה, והעמיד תלמידים רבים שנהרו אליו מכל עברים. אמר שלושה שיעורים ביום, ואחד מהם במשך חמש שעות, מחמש בבוקר עד עשר לפנה"צ. היה עובד ה' מנעוריו, וקיבל על עצמו סיגופים שונים. טבל כל יום, והתפלל בהתלהבות. בעל מדות תרומיות ומזג נוח. צנוע וענו, גומל חסדים, וידיד לכל אדם. עם זאת עמד בפרץ לגדור גדר, ומנע סטיות מדרכי היהדות. היה חסיד דבוק באדמור"י בלז, ומילא מטעמם שליחויות שונות. נבחר כיו"ר אספת הרבנים שהתקיימה בקראקא בתרפ"ה, וגם באספת לבוב תרפ"ח. היה נשיא אגודת הרבנים בגליציה, ובתרצ"א השתתף בוורשא במלאכות לממשלה עם החפץ חיים. גדולי ליטא הופתעו שם מגדלותו בתורה. עליו

מכתב בקשה מיום י"ז שבט תרצ"א מאת הרב הישיש אפרים זלמן תבואות־שור גבאי א"י בטרנופול אל מנהלי כולל גליציה בירושלים שיסייעו לו להשיג רשיון כניסה לא"י. יום אחרי־כן חתם האב"ד בשולי המכתב שאכן הוא מוכן להעניק לו סמיכה כמגיד שיעור בציבור.

ועל הרב מפרוביזנא אמרו אדמור"י בלז, שהם מזוזות לשמירה במזרח גליציה.

בשנת תרצ"ד נסע לשנתיים לשוייץ בגלל מחלתו. גם כאן אמר שיעור יומי לתלמידים, ובאין לו ספרים אחרים למד כחצי הש"ס ארבע פעמים. רבני מערב אירופה למדו להכירו, והפנו אליו את ספיקותיהם. בקיץ תרצ"ו נסע לקייטנת טטרוב שליד דולינא, וחזר אליה בקיץ שלאחריו. נפל למשכב ביום ערב שבת, וביום שני כ"א סיון תרצ"ז נפטר, באמצע כתיבת תשובה לתלמיד בשווייץ. ליותו נערכה יומיים לאחר מכן בעירו. נספד בפתח קלויז רבתי של ר' יעקב, ועל ארונו הניחו את שני כרכי ספר תשובותיו.

אשתו נפטרה ביום כ"ב אדר תרפ"ה, ובשנותיו האחרונות נשא את חיה בת אחיו ר' יוסף דב אב"ד טויסט. נולדו לו חמש בנות (ובטעות נמנו רק ארבע, בראש מהדורת הצילום של ספרו): א. רייזיל חיה שפרה אשת הרב אלימלך פרנקל־תאומים אב"ד יברוב; ב. פעשא אשת הרב אהרן שנעה אב"ד טויסט; ג. קיילא אשת הרב אורי שרגא פייבל באב"ד אב"ד בוזנוב; ד. סימה אשת הרב יהושע השל באב"ד ממלא מקומו כאב"ד טרנופול; ה. יוכבד אשת ר' אברהם הורביץ הי"ד. בנים לא היו לו, ולכן יעץ לו מהרי"ד מבעלזא להרבות בתלמידים.

על תלמידיו נמנים מלבד בני אחיו גם: ר' שמשון וייסמן אב"ד לופטין שסייע לסידור ספרו תנינא; ר' דב ברצ'ו ב"ר ראובן כ"ץ אב"ד דוברומיל; ר' צבי שורץ אב"ד יזופול; ר' וולף מונד מלנצוט ר"מ במונקטש; ר' משה בלוי מדוקלה; ר' י' לנדא אב"ד בורשטין; הרב בנדלמן מריישא; ר' שאול ד' כ"ץ מרגליות אב"ד טורסט, בלז'יץ, פרושקוב לידורשה וברוקלין; ר' יעקב הורביץ שבתר"ץ השיב לו במשיב שלום, רסו, רעב; ר' מנדל איגלי שו"ב בניו יורק; ר' חיים מאיר שפירא אב"ד נרול בניו יורק ובני ברק; הרב ישראל אלימלך רומפלר מוינה בלונדון (תנינא, ז—ח); ר' דוד ניישטיין אב"ד ויינלנד ליד ניו־יורק; ר' חיים צבי קריגר מזולקווא בניו יורק (ח"א, מא); ר' יוסף שטייכל מחשובי חסידי בלז בויליאמסבורג; ר' שבתי זאב מילר נכד מהר"ש ענגיל; רצ"ה הכהן שורץ מזלוטניק; ר' משה וולפגנג דומ"ץ צישינוב; ר' שמואל מייזליש ממוסט אב"ד וורבא (תנינא, יד, לה); ר' משה בוצקו ממונטריי (תנינא, צב), ועוד רבים. על תולדותיו נכתב בעברית ובפולנית הספר **תהלה לדוד**, טרנופול תרצ"ז, ע"י ר' אברהם פוליסיוק.

ספר תשובותיו נקרא **חבצלת השרון**. חלק ראשון ושני על ד' חלקי שו"ע נדפס בחייו בבילגוריי תרצ"א. אחרי פטירתו הדפיסו שם חתניו בתרצ"ח מהדורה תנינא, הכוללת בעיקר את תשובותיו מהשנים האחרונות. כל החלקים צולמו בניו יורק תשכ"ח.

מחוץ לגליציה השיב לקהילות: **אוסטילא** — ר' בן ציון הראב"ד (תנינא, פט); **אנטורפן** — ר' פרץ לסר בתרצ"ב—תרצ"ה (תנינא, ג, ו, יט, כ, כא, צד); **אפטא** — הרב שלום בתרצ"א (ח"א, פ, ח"ב, חו"מ, [לא], תנינא, לו); **בילגוריי** — ר' יצחק [הוברמן] דומ"ץ בתרצ"ב (ח"ב, חו"מ, ב, תנינא, עו); **בילקה** — הרב נפתלי צבי (ח"ב, אה"ע, מג); **בנדין** — הרב חנוך צבי לוין ובית דינו (ח"ב, אה"ע, עא), **ברגסז** — הרב אברהם שלמה הירש בתרצ"א (ח"ב, חו"מ, ד); **ברדיוב** — הרב יחיאל נתן הלברשטם בתרפ"ו (ח"ב, חו"מ, יד, טו, כד); **ברלין** — ר' צבי זאב הכהן (תנינא, כד, כה); **ברסלא** — הרב משה שמואל וסרמן (תנינא, כב); **הרובשוב** — ר' בן ציון מו"ץ (ח"ב, חו"מ, יח); **ויסוקי** — הרב חנוך הניך הרבסט (ח"א, נב); **וישיגרוד** — הרב משה (ח"א, יט, נה); **וישיגרודיק** — הרב יודל (ח"ב, אה"ע, סד); **וורשא** — ר' אהרן נפתלי מו"ץ (ח"ב, אה"ע, כח, מו), ר' ישראל ראובן מו"ץ (תנינא, פז); ר' מנחם זמבה בתרצ"ו (תנינא, כח), ר' מנחם מנדל מו"ץ (ח"ב, אה"ע, לו), ר' נתן דוד כץ בתרצ"ה (תנינא, צ), ר' שמשון שטוקהמר דומ"ץ בתרפ"ג (ח"ב, אה"ע, פג); **זמושץ** — הרב משה חיים בלום בתרצ"ה (תנינא, עד); **זסטובנה** — הרב יעקב גוטסמן (ח"א, מז); **טומשוב** — ראב"ל רובין הראב"ד (ח"ב, חו"מ, כה, כו); **טשרנוביץ** — הרב אלטר שפירא (תנינא, מב), ר' שמואל מאיר הכהן הולנדר בתרע"ד (תנינא, נו); **לובלין** — לב"ד (תנינא, עט), ר' אלטר עזריאל מאיר איגר בתרצ"ג (ח"א, סג, ח"ב, חו"מ, ח, תנינא, לז, נט); **לודז** — ר' משה מנחם יוסף מו"ץ (תנינא, סז); **לונדון** — ר' אברהם מושל (תנינא, סג), ר' יחיאל נתן (תנינא, מ), ר' שלום מושקוביץ בתרצ"ג (תנינא, יב, לג); **מונטרי** — ר' משה בוצ'קו בתרצ"ו (תנינא, צב), ר' שמחה עלברג (תנינא, י); **מונקטש** — ר' חיים ישכר גרוס ר"מ ומו"ץ (תנינא, עב); **נגרשד** — הרב שמואל טייטלבוים נ"ד (תנינא, לט, נד); **סלטין** — הרב יהושע פרנקל (ח"ב, אה"ע, פא); **סטמר** — ר' יוסף שמעון פולק הראב"ד (ח"ב, אה"ע, לז—לח); **סמבטהלי־הגר** — הרב אברהם יצחק הכהן הולנדר (תנינא, כט); **פיוונציא** — הרב אביגדור טייטלבוים (תנינא, צא); **פלנקא** — הרב שלמה (ח"ב, חו"מ, ו); **פפד"מ** — ר"י הורביץ בתרצ"ה (תנינא, פה); **צירין** — ר' בן ציון השו"ב בתרצ"ו

(תנינא, כו, כז), ר' שלמה זלמן פינס (תנינא, פב); **קוזיגלוב** — ר' צבי אריה פרומר (ח"א, ע); **קיויזאד** — הרב אלעזר בתרפ"ו (ח"א, עא); **קרשוב** — הרב מנחם מנדל [רוטמן] (ח"ב, אה"ע, כז); **רוטרדם** — ר' מאיר סג"ל לנדא דומ"ץ (תנינא, מו, מח, צג, צז, צח); **שברשין** — הרב יחיאל אברהם בלנקמן (ח"א, לג, פג), הרב צבי הירש שנקר בתרפ"ד—תרפ"ו (ח"ב, אה"ע, כט, ל, מא, ע, עח); **שומסק** — הרב (ח"ב, אה"ע, כ); **שץ** — ר' קלמן המו"ץ (ח"ב, אה"ע, סב).

בהקדמתו לספרו כותב התעוררות להמשיך בלי־מודי קודש גם אחרי הנישואין, מפליג באיסור לימוד חכמות ולשונות זרות, וקורא לא לסור מדרכי התורה למרות המסיתים. ר' דוד פרידמן מבני ברק הדפיס בעירו את ההקדמה בתשכ"ז, בשם: **קונטרס** מספר שאלות ותשובות חבצלת השרון.

היה לו קונטרס גדול בעניני קדשים ונשרף. שנים רבות לא השאיר לעצמו העתק מתשובותיו, וכולן אבדו. מכתבו נגד הציונות נדפס בדובב שפתי ישנים (בלאך), ח"א, רסב—רסח.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח"ב, קסא; אמרי שפר, א בתרצ"ב, ותשובתו: שם, ב; מח' בבית דוד, ח"א, סט; שו"ת מהרש"ם, ח"א, ח, ח"ד, לד, ח"ו, לב בשנים תרמ"א—תרנ"ג.

אהלי שם, 409; הלל זיידמן, ספר טרנופול, 263—266; גדולי חסידי בעלז, א, צד—קפו.

ר' חיים ב"ר משה באב"ד

ממיקוליניץ (תקע"א•—תרמ"ט)

בנו של ר' משה אב"ד פשוורסק, וחתנו של דודו אחי אביו ר' אברהם אריה אב"ד מיקוליניץ. כהן כאב"ד זלוזיץ, ודאג שמא יגורש משם כאשר אחיו בעל המנחת חינוך גורש מרבנותו בזברז', בגלל מסירתו של המשכיל יוסף פרל מטרנופול. הצדיק רבי בריש מאלסק הרגיע אותו: הולך בתם ילך בט"ח, בר"ת חיים בן טויבא. עבר לרבנות מיקוליניץ על מקום חמיו, ועל שמה נקרא. נפטר ביום כ"ט חשון תרמ"ט.

ילדיו: א. ר' יהושע השל אב"ד סטריסוב ופוד־וולוציסק; ב. ר' יצחק אב"ד סאסוב; ג. ר' שמואל אב"ד סנדובה וישניה; ד. ר' משה אב"ד קוזלוב ומיקוליניץ; ה. אשת ר' דוד הורביץ אב"ד סטניסלב; ו. אמו של הרב יוסף הי"ד שבתרס"ה נבחר כאב"ד טשודין שבבוקובינה, ושל הרב שלמה שרנציל־באב"ד דומ"ץ הולשיץ ורווה רוסקה הי"ד.

מליצי אש, ב, חשון, קנד.

ר' יהודה זונדל ב"ר יעקב שלום באב"ד

מברודי (תר"ל•—תש"ב•)

בנו של ר' שלום יעקב ב"ר אברהם אב"ד בוסק. כהן כאב"ד לשנוב ושטרוויץ, ואח"כ כראב"ד ברודי עד שנספה הי"ד. ביום ח' אב תרס"ז כתב במחזיקי הדת נגד תנאי בנישואין.

ר' יהודה אריה ליבוש ב"ר יהושע השל באב"ד

מפודוולוציסק (תרל"ג—תש"ג)

נולד בסטריסוב בשנת תרל"ג (באהלי שם, 431, בטעות: תרל"ח) לאביו האב"ד ר' יהושע השל. כשנפטר אביו בתרנ"ה, מלא את מקומו כרבה של פודוולוציסק קרוב לחמישים שנה. נשא את מילכה בתו של רבי ראובן דוד אפרתי אב"ד חוליוב. בגיל עשרים נסמך ממהר"י שמלקיס, שנתן לו את ספרו בית יצחק ואמר: הדפסתיו למען יעיינו בו אברכים כמוך.

היה מגדולי הדור, ואחיו בעל „חבצלת השרון" התנה תכופות עם שואליו שיקבלו גם את הסכמת רא"ל. קושיותיו הילכו בעולם הלומדים בגליציה, ורבים נמנו על תלמידיו. תשובותיו לשואלים אבדו, ורק אחת נשתמרה בספרו של אחיו בסוף ח"א. במחזה אברהם, ח"א, ל, משיב לו בתרפ"ד. היה מתמיד גדול במיעוט שינה, ובמיוחד בשבתות. התנהג בחסידות, ותפילותיו היו באש קודש. אוהב הבריות, רע וידיד לכל אדם, ועוסק תדיר בגמילות חסדים. צהלתו תמיד על פניו, למרות שאשתו היתה ידועת חולי, ועליו הוטל צער גידול עשרת ילדיו. בזמן מלה"ע הראשונה גלה לסקלט הסמוכה, וסייע רבות במסירות נפש לפליטי עירו. בעברו ללבוב לזמן מה, עמד בראש מפעל הסיוע של הג'וינט לגולי אוקראינה.

בגלל פקחותו נקרא תכופות לדיני תורה מסו־בכים, ובני קהילתו התברכו בו. לא נודעה עליו

כל מחלוקת, אף כי עמד בתקיפות על משמר חומות היהדות מפני השפעות זרות. היה מחשובי הרבנים בין חסידי בלז, ומילא תפקידים בשם החצר, כגון בתרפ"ח בארגון אספת הרבנים בלבוב, בועידת הרבנים שכינס החפץ חיים בתרצ"א, ובועד שלושת הרבנים שהקימו השל־טונות לאישור הבחירות של כל רב בפולין, על מקומו של מהר"ם שפירא. חסידי אלכסנדר ניסו לשכנעו לקבל את רבנות לודז או רדום. סירב להצעת גרינבוים, לתת לו מקום בסיים ברשימתו הציונית כחרדי בלתי תלוי. כשפרצו הנאצים בתש"א לעירו, גרשו את היהודים לזברז'. סרב להתחבא בבונקר, ויצא ביום ב' ניסן תש"ג צולע להריגה, עם עוד אלפים יהודים עמם נקבר בקבר אחים הי"ד. גם עשרת ילדיו נספו בשואה: ר' יהושע השל אב"ד טרנופול; בילה ובעלה ר' יהושע הכהן רפפורט אב"ד חורוסטקוב; פשה אשת ר' יחזקאל פופרש נכד המנ"ח ובניהם; ראצא אשת ר' מיכל אשכנזי בן בנו של הרב מסריט ובניהם; הינדה אשת ר' משה לוסטיג מסטרי ובניהם; ר' ראובן דוד חתן הרב מאוברטין אשתו ובניהם; אלכסנדר אשר, חיים, חאציל, סימא.

הרב אברהם משה באב"ד בן אחיו, אלה אזכרה, ג, 146—158.

ר' יהושע השל באב"ד אב"ד פודקמין ראה לפי: **ר' אברהם יהושע השל באב"ד**

ר' יהושע השל ב"ר חיים **באב"ד**

מסטריסוב (ת"ר*—תרנ"ה)

בנו של חיים אב"ד מיקולינץ. נשא את גיטלה בת ר' בריש פופרש מברודי (או של ר' אלכסנדר אשר מרגליות), והיתה נכדת רא"ז מרגליות והתבואות שור. היתה למדנית וחסידה, ציטטו ממנה פירושים לאגדות הש"ס, ובזמן מחלתה אמרה את הוידוי כחסיד. משנת תרכ"ח אב"ד סטריסוב, וכנראה אליו נשלחו בשנים תרכ"ט—תר"ל התשובות שבמהרי"א הלוי, ח"א, קג, קפב. בתמוז תרנ"ב עבר לרבנות פודוולוציסק, בה כהן עד לפטירתו בתרנ"ה. כל בני משפחתו היו חסידי בלז. כשחתנו ר' נחמן נסע אל מהרי"ד מבלז, שמע את הרבי פונה אל הגבאי בשאלה: הידעת את חמיו? הוא היה צדיק גמור! כשחסידי הוסיאטין בעיירתו התלוננו על רבם שאיננו „נוסע", אמר להם הרבי: הניחו לו ללמוד! ילדיו: א. ר' דוד מנחם מוניש המביא דבר תורה מאביו בהקדמה לספרו חבצלת השרון; ב. ר' יצחק אב"ד טרטקוב; ג. ר' יהודה אריה ליבוש אב"ד פודוולוציסק; ד. ר' יוסף דב אב"ד טויסט; ה. ר' שלום אב"ד ווארישוורונז'; ו. ראצא אשת ר' נחמן הורביץ אב"ד ליסיעץ והליטש; ז. טויבא אשת ר' אברהם באב"ד אב"ד סטריסוב.

ר' יהושע השל ב"ר יהודה אריה ליבוש **באב"ד**

מטרנופול (תרנ"ב*—תש"ב)

בנו של ר' יהודה אריה ליבוש אב"ד פודוולוציסק. נשא את סימה בת דודו ר' דוד מנחם מוניש אב"ד טרנופול, ומלא את מקומו כרבה האחרון של העיר. נספה בשנת תש"ב עם אשתו ובתו לאה הי"ד. טיפל בהכנת כתבי חמיו לדפוס, והוציא לאור את מהדורה תנינא יחד עם גיסיו. תשובות אליו: חבצלת השרון, ח"א, ג, תנינא, פג.

ר' יהושע השל ב"ר יעקב צבי **באב"ד**

מפודקמין (תרע"ז*—תש"ג*)

בנו של ר' יעקב צבי אב"ד אוסציא־פוהורינסק. כהן כאב"ד פודקמין. תשובה אליו: מנחת הקומץ, נד, בתרצ"ג.

ר' יהושע השל ב"ר יצחק **באב"ד**

מטרנופול (תקי"ד—תקצ"ח)

נולד בברודי בשנת תקי"ד (וי"א: תק"ח) לאביו ר' יצחק, והנו"ב שאף הוא היה נכד הרבי ר' השיל היה הסנדק שלו. נשא את בת דודו ר' שמואל באב"ד. למד אצל ר' פייביש הורביץ מקרמניץ בעל „משנת חכמים". כהן ברבנות בוזנוב על מקום רי"ל מרגליות בעל שו"ת

פרי תבואה, וי"א שלפני כן כהן בפודקמין. בשנת תקס"א נבחר לטרנופול על מקום בן דודו הרב שמואל פלקנפלד, עיר בה כהן בשנים ת"ע—ת"ק לערך דודו זקנו ר' יהושע השל הראשון. עמד על משמר עניני היהדות, ונחשב בין ראשי גאוני הדור. בשנת תקפ"ח נבחר כרבה של לובלין בה כהנו אבותיו כמה דורות, אבל כעבור זמן קצר שב לטרנופול. לשלושת האחים המתנגדים פרנסי החודש שם, לא נראתה נטיתו לחסידות, ולכן הלשינו עליו לשלטונות בוורשא, שבתור נתין אוסטרי לא יתנו לו רשיון לגור אצלם. מסיבה זו שב לגליציה, כפי שכותב בספרו דף קיב ע"א אות פד. גר מעל ר' נטע'לה קלויז, על שמו של עשיר חשוך בנים שהקדיש לקהילה את כל הונו ואת ביתו בן שתי קומות. לחם ביוסף פרל שהיה מראשי משכילי זמנו בגליציה, ובפעולותיו לקי־דום בית הספר המודרני שפתח בעיר. כשפרש מהרבנות בתקצ"ז, הביא פרל את הרב שלמה יהודה ליב רפפורט (שי"ר). בואו לכאן עורר סערה עזה ביותר, מהחריפות ביותר בגליציה, ובסופה אולץ שי"ר לעקור לפראג. נפטר באמצע המאבק ביום י"ז אייר תקצ"ח. (אין זה נכון שנפטר בשנת תר"א, ראה השתלשלות המאו־רעות המתוארת בספרו הביוגרפי של אלטער ברעסלער על יוסף פערל, ווארשא תרנ"ט).

ספרו הנודע הוא ספר יהושע, הכולל שאלות ותשובות וחידושים בשם פסקים וכתבים. נדפס בחייו בזולקווא תקפ"ט, וצולם בשנית בירושלים תשכ"ח. בספר חילופי שו"ת עם גאוני הדור: מחותניו ר' אפרים זלמן מרגליות ודודו ר' אלכ־סנדר סנדר מסטנוב, בעל חות דעת, קצות החושן ועוד. חידושיו עשו רושם רב, והרבו להסתמך עליהם בדורות הבאים.

מחוץ לגליציה השיב לקהילות: **אלקסיניץ** — הרב נפתלי הירץ דב אוירבך (כג); **סטנוב** — ר' משה שמחה הדיין (א, לב, לג) ור' יחזקאל הדיין (קיח); **קרמניץ** — הרב (עח); **קרשוב** — מח' ר' דב בר בוים שטיין בתק"ע (יא, כט, מב, מג, מה, צ); **קרשניק** — הבד"צ: ר' ראובן פנחס הלפרין מסוירז', ר' אברהם ב"ר ישראל זילברברג, ר' יואל הלפרין בתקס"ו (סט); **שדה לבן** — בן דודי ר' נתן הלוי בתקס"ג (עז.).

בספר גם־כן תשובות לתלמידיו: ר' יואל דייטש, ר' יצחק הירש מברודי, ר' יצחק מיכל מאניש מזיטומיר, ר' יעקב שליטא מטרנופול, ר' צבי הירש הלפרין, ר' שבתי הלוי מדפיס. בהקדמה לספר כותב בתקפ"ו, שספרו על התורה נקרא: ספר הנעים, וזה שעל חידושי סוגיות: ספר הותיק. הם נשרפו ולא נדפסו. ילדיו: ר' יוסף; ר' אברהם אריה אב"ד מיקוליניץ; ר' משה אב"ד פשוורסק אבי המנ"ח; אשת הרב יעקב יוקיל הורביץ אב"ד בוליחוב ברודי וגלוגא, וי"א גם אשת ר' יעקב בן אחיו ר' נתן אב"ד יברוב. בן בנו היה ר' יצחק אבי ר' אברהם מגורליץ ור' מאיר מדוברומיל (זכרונות המאור, ח"ב, עמ' תרפט—תרצא).

תשובתו מתק"ץ בספר שבעה עינים, דף נה. נז: הוא מובא בספרים: בית אפרים, או"ח, ג, אה"ע, מו, ח"ג, פו, קלט—קמא; גור אריה יהודה, או"ח, עא; דעת קדושים הלכות שחיטה וטריפות; זכרון משה, יו"ד, א—ב; נחלת יעקב (מליסא), בסוף סי' ז; נטע שעשועים, עה, עז, פ, צ.
קנת סופרים, דף צח. הע' 1583; כתבי הגאונים, 39; רש"ב ניסנבוים, לקורות היהדים בלובלין, 96—97, 136—137; מליצי אש, א, מלואים והשמטות לסיון, אות רכב; רי"י וייסבלום, ספר בודזאנוב, 78, ספר בוסק, 83 (בשיבושים); נ"מ גלבר, ספר טרנופול, 34, 66, 78, 79, 261, 280.

ר' יהושע השל ב"ר יצחק באב"ד

מטרטקוב (תרס"ו—תש"ב*)

נולד בשנת תרס"ו לאביו ר' יצחק אב"ד טרטקוב. מלא שם את מקומו משנת תרפ"ט, עד שנספה עם משפחתו בשואה הי"ד. אשתו היתה בתו של ר' יצחק רובין האדמו"ר מיברוב. תשובות אליו: אמרי דוד, יב בתרצ"א; דובב מישרים, ח"א, פג בתר"ץ; צור יעקב, ח"א, ק בתר"ץ.

ר' יהושע השל ב"ר משה באב"ד

ממיקוליניץ (תר"ל*—תרצ"ה*)

בנו של ר' משה אב"ד קוזלוב ומיקוליניץ. משנת תרס"ו מלא את מקום אביו במיקוליניץ. גבאי א"י, ומכתבו משנת תרע"ב נדפס בתשובה כהלכה, ע. מכתב משנת תר"ץ בראש ספר אביר יעקב. נפטר כמה שנים לפני מלחה"ע השניה, ועל כסאו עלה בנו ר' יוסף בן־ציון.

אהלי שם, 420.

ר' יהושע השל ב"ר שמעון **באב"ד**

מטרנופול (תרכ"ז—תרע"ט)

נולד בשנת תרכ"ז לאביו ר' שמעון אב"ד טרנו־פול. כהן על מקומו עשר שנים ברבנות העיר, מתרס"ט עד לפטירתו ביום ו' אד"ב תרע"ט. תשובות אליו: בית דוד, ח"ב, קלג בתרע"א; מצפה אריה, תנינא, אה"ע, ל. נשא את לאה בת ר' אריה יהודה ליבוש מייזלש ב"ר יוסף חנניה ליפא אב"ד פרעמישלא, ונולדו לו: א. ר' יוסף חנניה ליפא (תרנ"א—תשל"ה). היגר לארה"ב אחרי השואה בה נספו אשתו ושלושת ילדיו; ב. הענא אשת הרב יעקב שליטא. מלא את מקומו ברבנות העיר לצידו של בעל „חבצלת השרון"; ג. גיטל אשת ר' יוסף ב"ר יהושע השל באב"ד הי"ד; ד. רחל אשת ר' אורי ברמ"מ קאופמן רב ביכ"נ חת"ס בניו־יורק, ולהם בנים ונכדים.

לא נותקה השלשלת, 419—420.

ר' יוסף ב"ר יעקב **באב"ד**

מקלוש ווינא (תרל"ה—תש"ג)

נולד ביום ה' שבט תרל"ה בגליגורי לאביו ר' יעקב. התחנך על ברכי סבו מהרא"ש ראב"ד לבוב, ואצל מהר"י שמלקיס שהשפיע רבות על דרך לימודו ואישיותו. תקופה מסוימת אחרי פטירת זקנו מלא את מקומו. שנתיים ישב בבית דינו של מהר"י שמלקיס, ואח"כ בב"ד של ר' משולם סלט. בשנת תר"ע נתקבל כרבה של קלוש, ומלא תפקיד זה כעשרים שנה. בשנת תרפ"ט נבחר ע"י קהילת וינא כראב"ד החרדים בעיר, לצידו של הרב מאיר מאירסון. הלה עירער על הבחירה, וגדולי הרבנים בפולין התערבו בענין ופסקו לטובת ר' יוסף. באותה תקופה נדפסו בירושלים בתרצ"ג, 4 עמ' של **מודעה רבה לאורייתא** נגדו. כלולים בהם שני מכתבים מהרב קוק, אחד מהם כראש בד"צ לכולל רוסיה בירו־שלים, ומכתב מב"ד לכל מקהלות אשכנזים בראשות הרב פרנק, שאסור לו לסדר גיטין וקידושין עד שיעמוד לדין בלי תנאים מוקדמים, ואע"פ שיתן הדמים להרב מאירסון, שמחילתו לא היתה מחילה. בין רבני פולין שעסקו בענין היה הרב יהודה ליב פיין אב"ד סלונים. הוא השהה את הוצאת פסק הדין, כיון שרבי ישראל מצ'ורטקוב — אותו לא ראה מעולם — נגלה אליו בחלום, והזהירו שבכך הוא מקצר את חיי הרב מאירסון. לבסוף לא עמד בלחץ, ופרסם את פסק הדין. זמן קצר לאחר מכן בתרצ"ו, נסתלק הרב מאירסון. הרב פיין כותב על כך בתרצ"ז, במכתבו הנדפס בספר שכתב עליו רז"א רבינר, עמ' עז—פ. התחבב שם על כל השדרות בתור אדם בלתי מפלגתי, והנהיג תקנות ותיקונים רבים בשטחים שהיו מסורים לאחריותו. היה מועמד לרבנות לבוב, אלא שבחירת רב לא יצאה שם לפועל. רצה לעלות לארץ, אך לא קיבל סרטפיקט (ודע מה שתשיב [בלאך], עמ' צו).

בשנת תרצ"ט ברח לאמשטרדם, ובאניה האח־רונה היוצאת לאנגליה הצליח להימלט בשנת ת"ש, וקבע את מושבו במנצ'סטר. עקב נדודיו וסבלו לקה במחלת לב, והשמועות המחרידות שהגיעו מאירופה הכבושה החישו את פטירתו, ביום ב' אד"א תש"ג. אשתו היתה סימא וויטא לבית צענגער מלבוב, בת ר' חיים שמואל דרזנר. בתרנ"ט נולד לו בנו ר' יהושע השל, היגר בשנת ת"ש לארה"ב, נשא את רחל בת ר' חיים רינגל־היים. בתרס"ו נולדה בתו רחל שנישאה בוינא לרופא החרדי מ' וייגברג, ובמנצ'סטר ליואל וולודובר. לא היו לו מהם נכדים. בשואה נספו שלושה מבניו, וחתנו ר' גדליה טייטלבוים ראב"ד קלוש עם משפחותיהם הי"ד.

היה רב בנוסח הישן, ועם זאת בקי בהויות העולם. איש האשכולות גדול בתורה ובחכמה, בעל חוש יופי וסדר. גופו צנום, פניו חוורים ועדינים, שקט וצנוע, בעל מוסריות עמוקה, זהיר בכבוד הזולת, וחביב על כל הבאים אתו במגע. איש שיחה שופע, ובעל לשון וסגנון. בכל מקום בואו העמיד תלמידים, וסייע לפעולות למען ארץ ישראל. בתקופת לבוב פרסם ע"י רא"מ ליפשיץ סידרת מחקרי משפט ותלמוד בהשלוח כרכים טו–כה, בנושאים: הרמב"ם בתור בעל הלכה, לדמותו הרוחנית של רש"י, הפלפול ומהותו, מבוא לפילוסופיה של משפט

Rabbinat der israelitischen
Kultusgemeinde Wien

ינא רבא
ה וינא

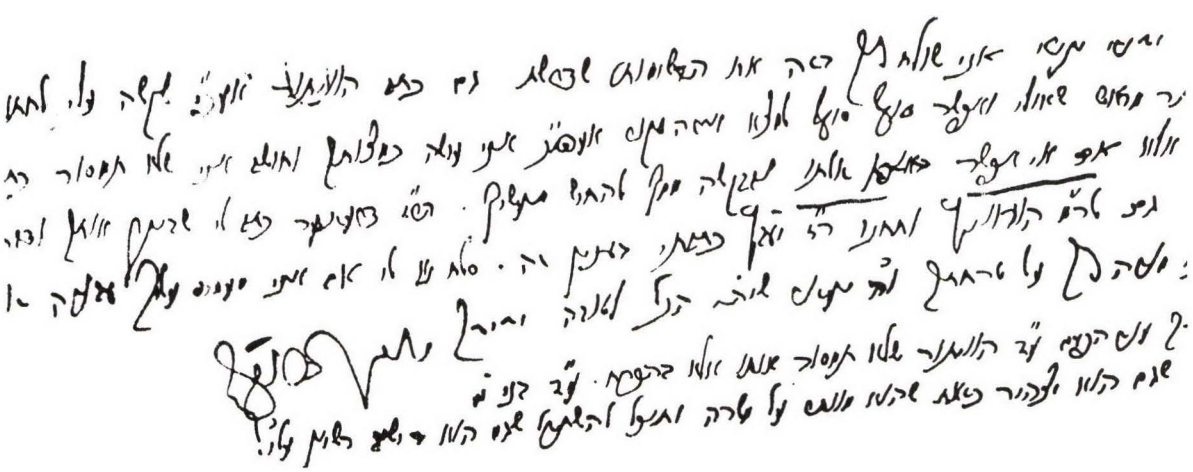

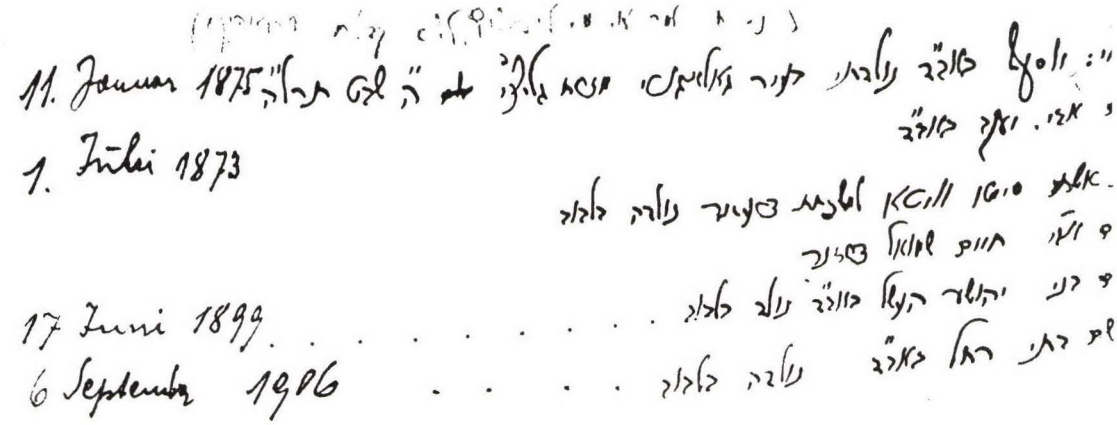

מכתבו מיום כ"ט אייר תרח"ץ אל מר א. מ. ליפשיץ בירושלים, בו ממציא את הפרטים הדרושים על בני משפחתו לצורך קבלת סרטפיקט.

ישראל, המנהג במשפט ישראל. כמו־כן פרסם חקרי משפט ב„התור". בגלל רבנותו נאלץ להש־תמש בשמות עט: תוספאי, הבבלי, יהושע בן נון. בשנותיו האחרונות פרסם עניני הלכה ב„הפרדס", אבל כל ימיו לא הדפיס מחדו"ת הרבים ומתשובותיו.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח"ב, לה, קסז; מצפה אריה, תנינא, אה"ע, ז, מב; צור יעקב, ח"א, יא בתרפ"ג. מכתבו נדפס בתשובה כהלכה, 176. מקסימיל מכתבו בלקוטי בתר לקוטי, בראשית.

אהלי שם, 437; מדינה וחכמיה, 28; ש"ז יעבץ, במישור, ה, תש"ד, קפג—קפד, ז—ח; הלל זיידמן, אלה אזכרה, ד, 17—20; אישים שהכרתי, 215—219; קרסל, לכסיקון, א, 167; דוד יוסיפון, אנציקלופדיה של הציונות הדתית, א, 211—213.

ר' יוסף ב"ר משה באב"ד

מטרנופול (תקס"א—תרל"ד)

נולד ביום כ"ד אלול תקס"א לאביו ר' משה אב"ד פשוורסק. מנעוריו נודע כשקדן גדול, וכבר בילדותו היה בקי בש"ס ובפוסקים. זקנו ר' יהושע השל אב"ד טרנופול חבבו מאד, והשיב לו בספר יהושע, לה, צט, בלבביות רבה. נשא (בשנית) את בתו של רבי אריה ליבוש הלבר־שטם מטרניגרד, וזמן מה למד עם גיסו רבי חיים שהיה אח"כ אב"ד צאנז. אחרי שנפטרה נשא את פאליא בתו של רבי דוד הגר מזבלטוב, גרושתו של נכד רבי משה צבי מסאווראן. כך היה מקורב לחצרות הצדיקים, ודרך החסידות ישרה בעיניו. תקופה מסוימת ישב ברופשיץ, וכל ימיו קרא לר' נפתלי הרבי שלי. פעמיים נסע לשבת אל רבי שמעון מירוסלב. לבש לבנים כמנהג גדולי החסידות, ולפעמים גם קיבל פת־קאות.

רבנותו הראשונה היתה הוסקוב. נתקבל לרבנות ברודשין, אך נאלץ לחזור בו ועבר לזברז'. בעקבות מלשינות המשכילים גרשוהו השלטונות, ובשנת תר"ב נתקבל לסניאטין על מקומו של ר' אהרן משה טויבש שעבר ליאסי. כבר שם הרביץ תורה לתלמידים, ולפעמים עמד בחילופי שו"ת עם גאוני דורו. בתרי"א לערך עבר להורו־דנקה, ובתרי"ז נבחר לטרנופול על מקום זקנו. נהג את נשיאותו ברמה ללא מורך מתקיפים, אבל לא הרבה לעסוק בצורכי ציבור. כל היום ישב על התורה ועל העבודה בריכוז רב, כשראשו מכוסה בטלית. נקרא השתקן, כי לא הרבה לדבר ולהשיב על מכתבים. בכספו החזיק חבר תלמידים חריפים, עמם היה מפלפל בעומק רב. קושיותיו הילכו בבתי מדרשות בגליציה, וגדולי הלומדים טרחו ליישבם. היה בעל לב רחום, והרבה לגמול חסדים עם כל אדם. בידידות רבה היה עם גאוני דורו. בשנותיו האחרונות חלה, ונסע לדרוש ברופאים בלבוב ובוינא. נפטר ביום ראשון של סליחות כ"ד אלול תרל"ד. נספד מרות בתפוצות ישראל, ויהודים פקדו בבית העלמין את מצבתו הנאה שהיתה נטויה על צידה. ילדיו: ר' שמעון מטרנופול; ר' דוד מאיר מפרוביזנא, סניאטין וצפת; ר' משה מסניאטין וסוליצה; ר' יהושע השל בטרנופול; (ר' שלום); אשת ר' יעקב ארינשטיין (זכרון יהודה [ברודא] דף ח:); אשת ר' ראובן כהן רפפורט; הינדה אשת ר' יעקב פופרש מברודי.

לשם עולם זכה בגלל ספרו **מנחת חינוך**, שרכש לו מקום כבוד בכותל מזרח של עולם התורה. זהו פירוש על ספר החינוך ותרי"ג המצוות, סיכום ההלכות והכללים של כל מצוה, וגילוי ספיקות חדשים שיש בהם פנים לכאן ולכאן. נדפס לראשונה בלמברג תרכ"ט ע"י הרב אורי זאב וולף סלט, בעילום שם המחבר. גם הקדמת המחבר אינה חתומה, ובה מגלה כי רק לאחר שנגנב ממנו קובץ חידושיו עה"ת ועל שו"ע, נעתר להפצרות להדפיס את הספר. הקדמות נוספות מבנו ר' שמעון, ר' ראובן רפופורט הדיין עם קונטרס מנחת עני שלו, ודבר תורה מהדיין ר' ישראל רפופורט שטרח בהדפסת הספר. מהדורה שניה נדפסה שם בתרמ"ט ע"י אותו המהדיר, עם הסכמת מהרי"א איטינגא והרשאת ארבעת בני המחבר. המוסי"ם מונק וראטה מלבוב הדפיסו את הספר שוב בפיעטרקוב תרס"ב. מהדורות חדשות עם הוספות נדפסו בוילנא בהוצאת רוזנקרנץ ושריפטזצר בשנים תרע"ב, תרפ"ב—תרפ"ד. מאלו צולמו כל ההד־פסות הרבות בימינו, כגון הראשונות בגרמניה

מעשה בית־דין דטרנופול מיום ו' כסלו תרכ"ט על מסירת גט לשליח הולכה. על החתום שני העדים, שלושת הדיינים:
ר' ראובן כהן רפאפורט, ר' יחזקאל צבי ב"ר ישראל אברהם, ר' ישראל פרנס והאב"ד בעל "מנחת חינוך".

תש"ח, ובניו יורק תש"י ע"י הרב חנניא יום טוב ליפא באב"ד נכד המחבר. הוצאת פאר מהודרת

תמונת נכדו ר' יוסף מרדכי באב"ד. ישישה שהכירה את שניהם העידה כי דמות דיוקנו היתה דומה ממש לזקנו.

בשם מנחת חינוך השלם, יצאה לאור ע"י האחים שולזינגר בניו יורק תשי"ב. לכרך השני נספח ספר השלמה מיוחד, עם כ"ד הוספות על החינוך והמנחת חינוך.

המנ"ח נזכר בשו"ת גיסו דב"ח, ח"א, יו"ד, טו (בזמן המחלוקת סרב להתערב), ובחסד לאברהם. תשובות אליו: יד יוסף, קיב, קיט; שדה יצחק, א; ש"ב השו"מ, קמא, ח"ג, מב, תליתאה, ח"א, שצה, רביעאה, ח"ב, כט, קמג, ח"ג, קכב (בביקורי שם באייר תרכ"א). תשובה ממנו נדפסה בשו"ת רב טובך, פד.

בין תלמידיו בסניאטין: ר' ברוך מאיר מנטשיל חתנו של הבית שלמה; ר' יצחק איזיק טויבש נכדו של ר"מ מיאסי; ר' שמואל איזיק אב"ד ברלד. בטרנופול למדו אצלו: ר' אלעזר ריינמן אב"ד גלוגוב; ר' משה רוזין אב"ד הוסיאטין ברוסיה; ר' מרדכי שאול ולרשטיין מטרנופול (כתב עליו ספר „תולדות יוסף", מסרו לדפוס וורבר בברודי, אך לא ראה אור); ר' חיים יצחק דוד וייץ מטרנופול מח"ס לקוטי חיים; ר' שמואל שמלקא גינצלר אב"ד אוברווישא (נסמך ממנו).

מליצי אש, ח"ב, כ"ג אלול, רסח; ספר טרנופול, 103, 262—270; תפארת שבמלכות, 82; רבנו הקדוש מצאנז, ח"א, יח; לא נותקה השלשלת, 418—422; מאיר וונדר, מוריה, אד"ב תשל"ו, עג—פד.

ר' יוסף בן־ציון ב"ר יהושע השל באב"ד

ממיקוליניץ (תר"ן*—תש"ב*)

רבה האחרון של מיקוליניץ על מקום אביו ר' יהושע השל. נספה בשואה הי"ד. מכתבו נדפס בסוף מליצי אש, ח"א.

ר' יוסף דב ב"ר יהושע השל באב"ד

מטויסט (תרל"ה—תש"ב*)

נולד בסטריסוב ביום י"ז אדר תרל"ה, כבן רביעי לאביו האב"ד ר' יהושע השל. נקרא על שם המנ"ח שנפטר חצי שנה קודם לכן, ועל שם זקנו ר' בריש פופרש מברודי. נשא את טויבא בת דודו ר' משה באב"ד אב"ד קוזלוב ומיקוליניץ. בתרס"ד נבחר כרב בטויסט, ועל שמה נקרא. מתרס"ח מילא את מקום חמיו כראב"ד במיקוליניץ עד החורבן. היה מומחה בהוראה, ובקי באגדה. גמל חסדים בגופו במסירות נפש רבה, ואפילו בזמן מלחמת העולם הראשונה כשנשאר בעירו שהיתה במצור. בשבת ט"ז אלול תש"ב הובלו לבלזיץ למעלה מאלף יהודי עירו, ובתוכם אשתו ובנו אשר. הוא עצמו נורה ונהרג בעיר, וזכה להיטמן בקברי אבותיו. תשובה אליו: חבצלת השרון, תנינא, לח. בתו חיה נישאה לדודה בעל „חבצלת השרון" בזיווגו השני, ובזמן מחלתו היתה צמה שובבי"ם. היתה למדנית בקיאה בעין יעקב ואור החיים, כיתר בנות באב"ד שהיו מתכתבות בינן לבין עצמן בלשון הקודש. נספתה בזמן חיסול גיטו טרנופול, בימים כ—כב תמוז תש"ג. אחותה ראצא נספתה בזמן חיסול גיטו לבוב בחורף תש"ג, עם בעלה הרב ברוך רדליך אב"ד מיקוליב הי"ד. גם אחיהם אלכסנדר אשר נספה.

בנו הרב אברהם משה, אלה אזכרה, ג, 157—158.

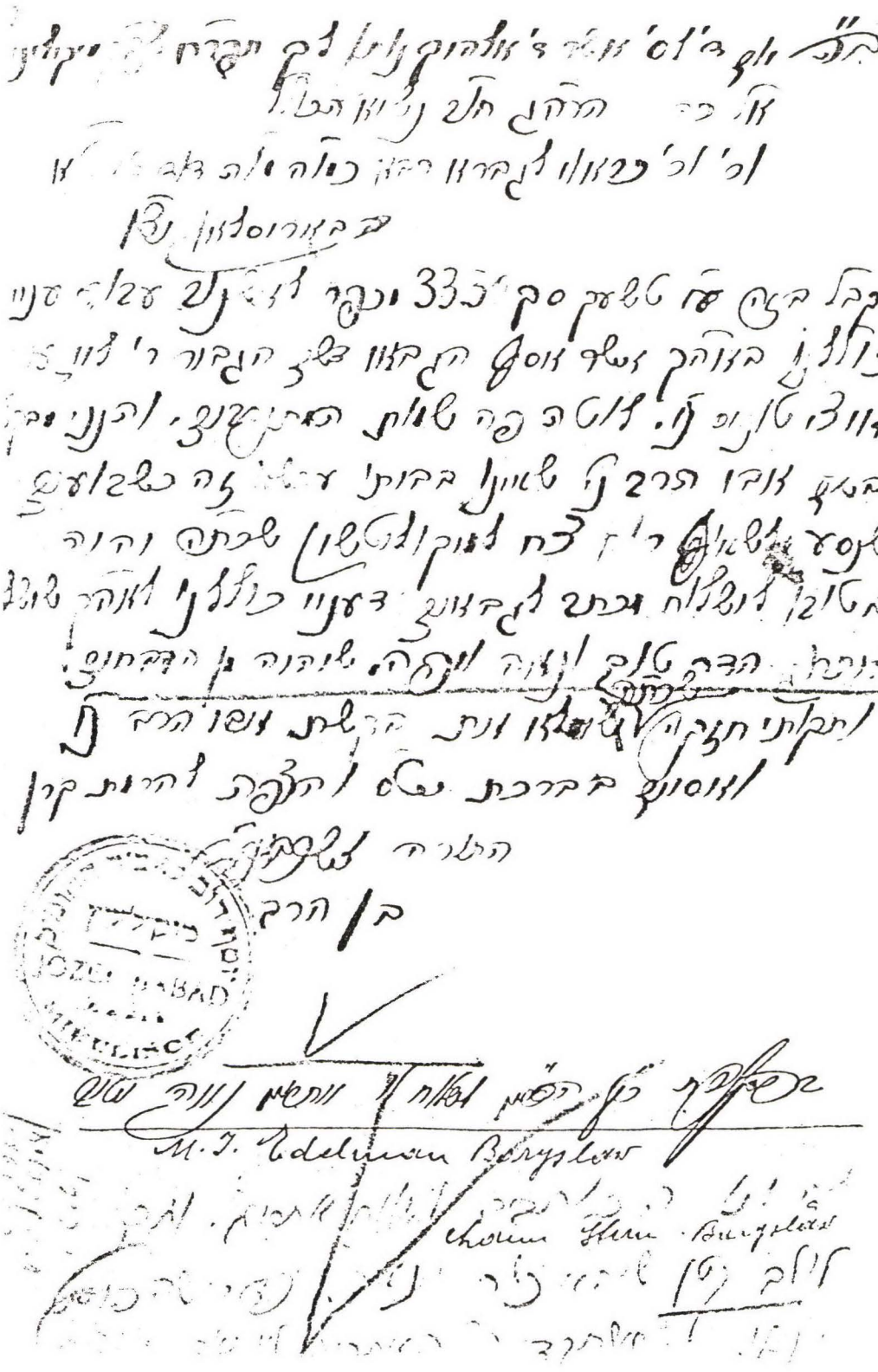

מכתב מיום ד' תבוא תרמ"ח אל נשיא הכולל בבוריסלב שיבקש מא"י אתרוג הדר עבור אביו.

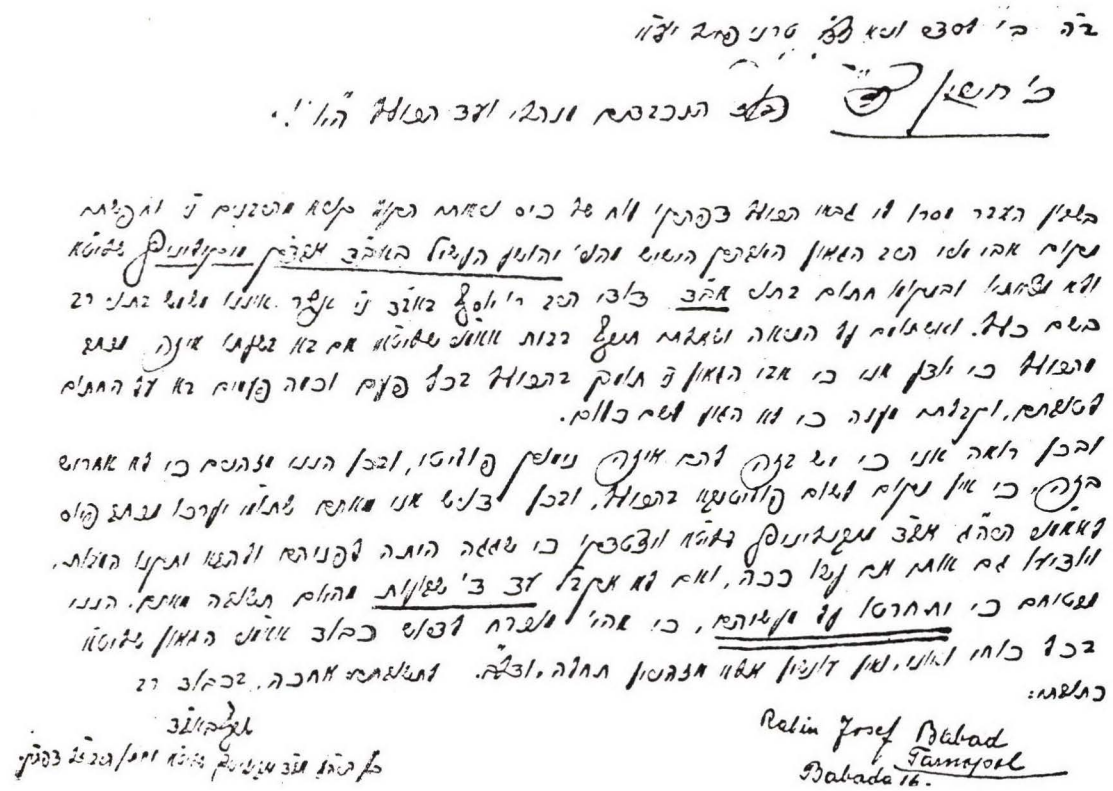

מכתב מיום ב' וידא תרצ"ד אל מנהלי כולל גליציה בירושלים, שיפייסו את אביו הישיש אב"ד מיקולינץ על שהשמיטו בטעות את שמו מרשימת הרבנים החתומים על הקול קורא.

ר' יעקב ב"ר יצחק **באב"ד**
מלבוב (תרט"ו*—תרע"ו)

בנו של ר' יצחק אב"ד קלוש, וחתנו של ר' אלכסנדר שמואל הלפרין ראב"ד לבוב. נבחר בתר"ם כאב"ד זלוזיץ, אך לא קבל עליו, והמשיך לעסוק במסחר בלבוב. בניו: א. ר' **יוסף אב"ד** קלוש ווינא; ב. ר' פנחס דוד שנספה עם מש־פחתו הי"ד. בת אחת ניצלה וגרה בתל־אביב. תשובתו נדפסה בציון לנפש חיה, כז.

ר' יעקב ב"ר נתן **באב"ד**
מבוסק (תק"ם*—תר"י*)

בנו של ר' נתן אב"ד יברוב ובוסק. כהן כאב"ד בוסק ורדיחוב, ובנו ר' **אברהם מלא אחריו את** מקומו בשתי הערים. י"א שהיה חתן דודו אחי אביו ר' יהושע השל אב"ד טרנופול. לפי אוצר י"ד החיים נשא את רעכיל בת ר' משה רעכעליס פרנקל מדוברומיל.

ר' יעקב צבי ב"ר ישעיה **באב"ד**
מזברז (ת"ר*—תר"ע*)

אב"ד זברז' מתרנ"ג על מקום אביו ר' ישעיה. בתרס"ד מוצאים אותו שם. נזכר בשו"מ, רבי־עאה, ח"א, ז.

ר' יעקב צבי ב"ר שמחה **באב"ד**
מאוסציא (תרמ"ו*—תרפ"ו)

בנו של ר' שמחה אב"ד אוסציא, ומתרס"ח אב"ד אוסציא־ביסקופיע ששמה הוסב לפוהו־רינסק. נפטר בסיון תרפ"ו. ילדיו: א. ר' מרדכי ממלא מקומו באוסציא; ב. ר' אורי שרגא פיבל אב"ד בוזנוב; ג. ר' יהושע השל אב"ד פודקמין;

מכתב אל שלמה בובר מיום ה' דברים תרנ"ג בדבר הנכרי התובעו לדין. מייעץ לו להתפשר, או לשלוח מישהו מצידו לזברוז, כדי שהרב ישמע את הצדדים ויתווך ביניהם.

ד. אשת ר' משה תאומים אב"ד קריסטינופול. תשובה אליו: זיו הלבנון, טו.

אהלי שם, 384.

ר' יעקב שלום באב"ד ראה לפי: **ר' שלום יעקב באב"ד**

ר' יצחק ב"ר אברהם אריה ליב **באב"ד**

מחרסקוב וקלוש (תקע"ב—תרס"ב)

נולד בשנת תקע"ב לאביו ר' אברהם אריה ליב אב"ד מיקוליניץ. נשא את בתו של ר' צבי הירש תאומים אב"ד קלוש. כל ימיו שקד על התורה ועל העבודה. כהן כרבה של חרסקוב, ולשם השיב לו בשו"מ, קמא, ח"א, קלד בתרי"ב. בשנת תר"ך השיב לו גיסו בחסד לאברהם, תנינא, חו"מ, ב. מתרכ"ב אב"ד קלוש ארבעים שנה על מקום חמיו, עד לפטירתו בתחילת כסלו תרס"ב. בהלויתו הספידוהו הרב מרוזניא־טוב ובנו ר' משה. ילדיו: א. ר' יעקב שנבחר לזלוזין; ב. ר' משה אב"ד טרמבובלה ולבוב; ג. ר' הירש אבי ר' מנחם מנדל אב"ד גורא הומורא, אבי ר' אברהם משה אב"ד גבעת עליה ביפו, וטויבא אשת ר' יעקב יצחק ב"ר אליהו פרנקל־תאומים; ד. חנה אשת בן דודה ר' יעקב ב"ר יונתן הורביץ חתן רצ"ה תאומים, ולהם צאצאים רבים בארץ ובארה"ב. תשובות אל רמ"מ: מנחת שי, ח"ב, לג, ס, צא; רבו בשו"ת מהרא"ש, פד; שו"ת מהרש"ם, ח"ב, קל, ח"ו, כט בתרנ"ח—תר"ס.

שבח אקסמייער, מחזיקי הדת, י"א כסלו תרס"ב, 4, המגיד לישראל, י, 524; לא נותקה השלשלת, 417.

ר' יצחק ב"ר חיים **באב"ד**

מסאסוב (תר"ך*—תרס"ב*)

בנו של ר' חיים אב"ד זלוזיץ ומיקוליניץ, וחתנו של ר' יואל אשכנזי אב"ד זלוטשוב. רבה של סאסוב. נכדו: ר' יואל בן בנו.

ר' יצחק ב"ר יהושע השל **באב"ד**

מטרטקוב (תרכ"ט*—תרפ"ט)

בנו השני של ר' יהושע השל אב"ד סטריסוב ופודוולוציסק. נשא את בתו של הרב ראובן דוד אפרתי, וכשחמיו עבר בתרס"ג לרבנות חוליוב, נתקבל למלא את מקומו כאב"ד טרטקוב. היה אהוב על הבריות, ואחיו בעל החבצלת העיד עליו שהוא צדיק. בזמן מלחמת העולם הראשונה הסתכן בהצלת יהודים ונערות באכסניתו. השתתף בועידת סנדובה וישניה באלול תרס"ז, וחתם נגד תנאי בנישואין. גבאי א"י, ומכתבו נדפס בתשובה כהלכה, נג. נפטר ביום י"ג אדר תרפ"ט. מלבד א. בנו ר' אלכסנדר אשר, נספו כל צאצאיו בשואה הי"ד: ב. ר' יהושע השל ממלא מקומו; ג. ר' מאיר, בתרפ"ח השיב לו בשו"ת משיב שלום עב, שכג; ד. סימה אשת ר' יואל הלפרין מברזן; ה. ראצא אשת ר' שלום רוקח מקריסטינופול; ו. בלימא אשת ר' משה קלויגר; ז. טויבע; ח. בתו הבכורה פעשי ע"ה נישאה לר' ישראל אריה מרגליות האדמו"ר מפרימישלן בלונדון.

ספר סוקל טרטקוב, 412, 418, 428.

ר' יצחק ב"ר משה **באב"ד**

מקוזלוב ומיקוליניץ (תר"ד*—תר"ע*)

בנו של ר' משה אב"ד קוזלוב ומיקוליניץ, וממלא מקומו בשתי הקהילות. תשובה אליו: אביר יעקב, כא.

ר' ישעיה ב"ר משה **באב"ד**

מזברז (תקפ"א—תרנ"ג)

נולד בשנת תקפ"א, והיה כנראה אחיו של המנחת חינוך. כהן כאב"ד קריווטש, ולשם השיב לו בטוב טעם ודעת, תנינא, רב. משנת תרי"ח אב"ד זברז, עד לפטירתו במנחה של שבת בראשית תרנ"ג. נספד ע"י בני אחיו: ר' שמעון אב"ד טרנופול, ר' משה אב"ד מיקוליניץ, ר' יהושע השל אב"ד פודוולוציסק. מלא את מקומו בזברז' בנו ר' יעקב צבי.

ישראל פעריל, קמחז"ה, ז' חשון תרנ"ג, 4.

ר' ישכר דב בר ב"ר אברהם **באב"ד**

מבוסק (תר"ה–תרצ"ח)

נולד בשנת תר"ה לאביו ר' אברהם אב"ד בוסק ורדיחוב. נשא את מטיל בת ר' אליעזר אטינגר מברוד בזולקווא, נפטר תקע"ז, ב"ר מנחם מנדל מלבוב, אחיו של ר' ברוך מרדכי אב"ד בוברויסק, נכד ר' יהודה ליבוש איטינגא אב"ד לבוב. חמותו רחל אשת ר' אליעזר אטינגר, היתה בת ר' פייביש ב"ר יערמיש מטרטקוב, ב"ר יואל אב"ד ויטקוב, ב"ר יעקבקי. אמה של רחל היתה לאה בת פיגא בת ר' משה

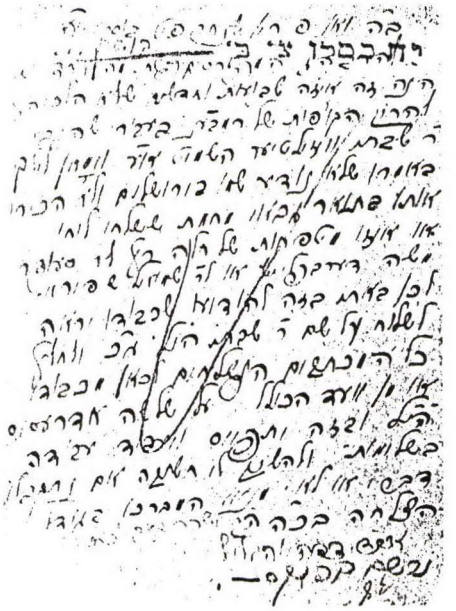

מכתב מיום ו' פרשת חיי תרפ"ט אל נשיא הכולל בדבר הרקת קופות רבי מאיר בעל הנס. יש להוסיף את ר' שבתי ויזלטיר כגבאי שלישי על השנים: ר' משה דערבפלייש ור' שמואל שפירא.

רפפורט, ב"ר ליבוש אב"ד לבוב, ב"ר חיים כהן רפפורט. פיגא היתה כלתו של ר' עוזר ביק

מברודי, ובעלה ר' אהרן שמואל נקרא כך, על שם זקנו ר' אהרן שמואל הכהן הלפרין אב"ד שברשין.

גר בזולקיב עד לפטירת אביו בתרס"ה, ונקרא למלא את מקומו מתרס"ו. היה מגדולי חסידי בלז, ונתן פתקאות לארבעת אדמור"י השושלת מהשר ועד המהר"א (אדמור"י בלז, ח"ד, עג:). מכתביו נדפסו בתשובה כהלכה, כח ע"א, ובדובב שפתי ישנים, ח"ב, קנו–קס.

בזמן מלחמת העולם הראשונה שהה בוינא. כל רואיו התרשמו מגדלותו בתורה, נעימותו ואדיבותו, ועל כן היה אהוב ומכובד שם מאד. זכה להיות ישיש מופלג, ונפטר במוצשק"פ בא ז' שבט תרצ"ח (ולא כמש"כ בשערי ציון, תרצ"ח, חו' ד–ז, עמ' פג, שנפטר בן פ"ט, וכהן ששים שנה כרב בלבוב). ילדיו: א. ר' אברהם ממלא מקומו בבוסק; ב. ר' יצחק שנפטר בצעירותו, ואביו מביא ממנו ד"ת באות תר"ד; ג. אשת ר' מנחם מנדל וייס אב"ד מילניצא. רוב בני המשפחה נספו הי"ד. מחותניו היו: ר' יקותיאל שור אב"ד לובטשוב, ור' נפתלי הירץ תאומים אב"ד וילקוטש.

הניח כתבי־יד רבים, אבל רק ספרו **אוצר י"ד החיים** נדפס בלבוב תרצ"ד. הוא כולל ליקוטי אגדה ודרוש מהספרים הקדושים, מסודרים בתתתקיב אותיות. בהקדמתו כתב שלחיבורו על יו"ד ח"א קיבל הסכמה מר' דב בריש רפפורט אב"ד ראווא, ושבמלחמה אבדו לו חיבור על או"ח ב"ח, והגהות על כל הש"ס. כעת יש בידו חיבור בן כמה מאות דפים בפלפול הלכה, וכמה חיבורים באגדה. בסוף הספר הערות על המנחת חינוך ששלח אל ש"ב המחבר, והמכתב שקיבל בתשובה.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח"ב, קכו; חבצלת השרון, ח"א, עג; לבושי מכלול, ג, יא, כה וקו"א בתרס"ד–תרס"ה; שו"ת מהרש"ם, ח"ב, קעא בתר"ס; מחזה אברהם, ח"ב, אה"ע, כז, חו"מ, יט בתרס"ט; ציון לנפש חיה, לד, קיג בתרע"ג–תרפ"ג; שו"מ, חנינא, ח"ד, קנג בתרל"ב.

אהלי שם, 388; נ"מ גלבר, בוסק – תולדות יהודיה, 41; רי"י וייסבלום, ספר בוסק, 83, 232; ר"מ לייטר, בסוף מנ"ח השלם, תשי"ב, עמ' 12.

ר' מנחם מוניש באב"ד ראה לפי: **ר' דוד מנחם מוניש באב"ד**

ר' מרדכי ב"ר יעקב צבי **באב"ד**

מאוסציא (תרע"ה*—תש"ג*)

אב"ד אוסציא ביסקופיע על מקום אביו ר' יעקב צבי. נספה בשואה הי"ד.

ר' משה ב"ר חיים **באב"ד**

מקוזלוב ומיקוליניץ (תקצ"ט—תרס"ו)

בנו של ר' חיים אב"ד זלוזיץ ומיקוליניץ, וחתנו של ר' יעקב אביגדור אב"ד פודקמין. נולד בשנת תקצ"ט, וכהן כאב"ד קוזלוב ומיקוליניץ. בתרמ"א השיב לו מהרי"א הלוי, ח"א, עא. נפטר במוצש"ק ט' טבת תרס"ו (וטעות במליצי אש, ג, שבט, 16). ילדיו: א. ר' יהושע השל ממלא מקומו במיקוליניץ; ב. ר' יצחק אב"ד קוזלוב ומיקוליניץ; ג. ר' שמעון חתן המהרש"ם; ד. רחל אשת ר' יוסף קלוגר אב"ד גריידונג; ה. טויבא אשת ר' יוסף באב"ד.

קמחז"ה, י"ד טבת תרס"ו, 7.

ר' משה ב"ר יהושע השל **באב"ד**

מפשוורסק (תקל"ה*—ת"ר*)

בנו של ר' יהושע השל אב"ד טרנופול מח"ס יהושע. אב"ד פשוורסק, ובתקפ"ג הסכים משם על ספר תולדות אברהם. נשא את טויבא בת ר' שמואל עטינגר מטרטקוב, ב"ר משה בנו של המעשה רוקח (מגן אבות [שמרלר], 15).

בניו: א. ר' יוסף אב"ד טרנופול בעל המנחת חינוך; ב. ר' חיים אב"ד זלוזיץ ומיקוליניץ; ג. ר' ישעיה אב"ד זברז'.

ר' משה ב"ר יוסף **באב"ד**

מסניאטין וסוליצה (תק"ף*—תרכ"ח)

בנו של ר' יוסף בעל מנחת חינוך, וחתנו של הגביר ר' שמעון רפפורט. דיין בסניאטין, ואח"כ אב"ד סוליצה שבבוקובינה. נפטר באמצע שנת תרכ"ח, כפי שמוכח מתשובות דב"ח, ח"ב, אה"ע, עא, ובית יצחק, אה"ע, ח"א, צז.

בשנת תרי"ט נולד לו בנו ר' יהושע השל, חתנו של ר' אורי שרגא טויבש אב"ד יאסי. מתרמ"ז אב"ד סוליצה, ומתרס"ח אב"ד יאסי (אהלי שם, 323). תשובות אליו: חמיו באורי וישעי, ד, ג, צד—צה, קכ בתרל"ח—תרמ"ג לסוליצה; אמרי דוד, קלח בתרצ"ב ליאסי; חיים של שלום, ח"ב, כא, נג—נד, צו—ק; שאילת שלום, תנינא, קמט, רסו.

בנו ר' משה נולד בתרמ"א ביאסי, נשא את שרה רוסטו, היה רב בקהילה בוינא, נספה בתש"ג בפשמישל הי"ד. ילדיו המלומדים יוסף ופייבל וילדיהם גרים בארה"ב (לא נותקה השלשלת, 418—419).

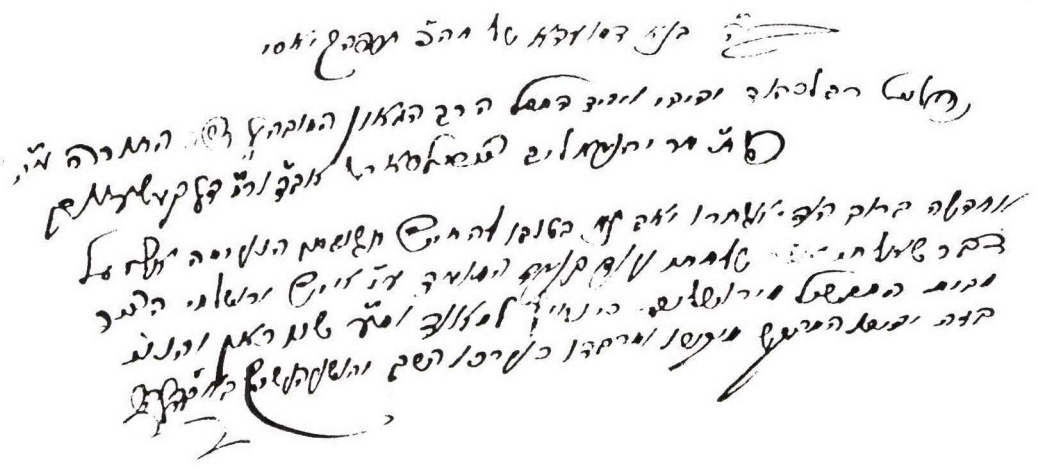

מכתבו של ר' יהושע השל אב"ד יאסי מחוה"מ פסח תרפ"ה אל הרב יהודה ליב צירלסון בבקשה שיחיש תשובתו.

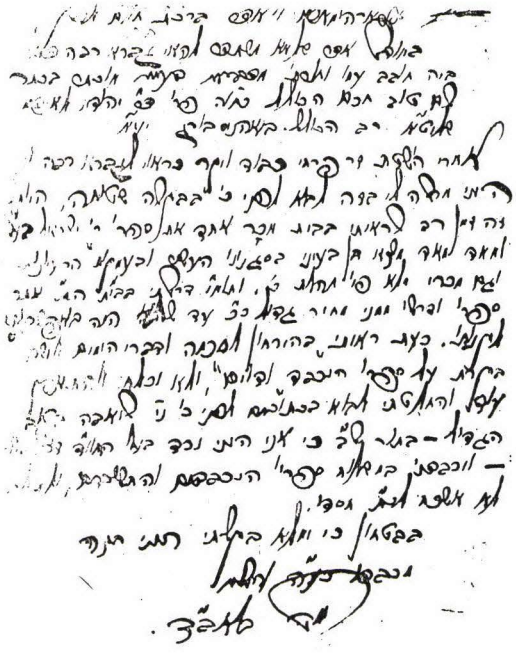

מכתב מיום ו' אדר תר"ץ בו מבקש מש"ב הרב יהודה ליב לנדא רב הכולל ביוהניסבורג שישלח לו את ספריו.

ר' **משה** ב"ר יצחק **באב"ד**

מטרמבובלה (ת"ר*—תרע"ו)

נולד בשנת תרי"ח (אך לפי חשבון השנים ת"ר לערך) לאביו ר' יצחק אב"ד קלוש. נשא את דבורה בתו של ר' אברהם מנדל שטיינברג בעל מחזה אברהם. משנת תרל"ו אב"ד טרמבובלה, ועל שמה נקרא. נחשב מגדולי הרבנים בזמנו, והיה מועמד לרבנות ריישא בתרס"ד ולקראקא בתרס"ה. משנת תרס"ח רבה של לבוב תוך העיר, עד לפטירתו ביום כ"ו אייר תרע"ו.

בניו: ר' שמואל יו"ר קהילת פשמישל, ור' שמחה אב"ד אוסציא. צאצאים נוספים אנשי מדע, בספר לא נותקה השלשלת, עמ' 416—417.

תשובה אליו בשו"ת מהרש"ם, ח"ד, כב, וכנראה

אליו השיב לסקאלא בן דודו בארץ צבי, יו"ד, יז, מ.

אהלי שם, 415; ספר פשמישל, 419; ספר לבוב, 419.

ר' **משה** ב"ר שלום יעקב **באב"ד**

מברוזדוביץ (תרל"ה*—תש"ג*)

בנו של ר' שלום יעקב. נשא את בתו של ר' חיים אייזן אב"ד סווירז, וסייע לו כמו"ץ (ספר בוברקא, 36). מתרפ"ה לערך אב"ד ברוזדוביץ. נקבר חיים בחודרוב, עם זוגתו אסתר ובתם היחידה פרומא הי"ד. תשובה אליו: חבצלת השרון, תנינא, לד בתרצ"ג.

ר' **נתן** ב"ר יצחק **באב"ד**

מיברוב (תק"ך*—תק"ף*)

בנו של ר' יצחק מברודי, ואחיו של ר' יהושע השל אב"ד טרנופול המשיב לו בספר יהושע, צח. נודע כאב"ד יברוב, אך היה גם רבה של

בוסק, אליה השיב לו בתרכ"ח בשו"מ, תנינא, ח"ג, קב. אשתו היתה סערקי בת ר' נפתלי הירץ אשכנזי אב"ד ראווא הנקרא ר' הירץ ר' איסרס, ב"ר משה אחי ר' צבי הלברשטט, ב"ר נפתלי הירץ אב"ד לבוב, נכד ר' משה חריף ולמעלה בקודש. בנו ר' יעקב מלא את מקומו בבוסק. בנו ר' יצחק גרוספלד התישב ברייישא.

ר' **שלום** ב"ר יהושע **השל באב"ד**

מווריש (תרל"ז*—תש"ג*)

בנו של ר' יהושע השל אב"ד סטריסוב ופודוולו־ציסק. אב"ד ווריש־וורונז' עד שנספה הי"ד. שם אשתו הניה. סייע לידו ברבנות חתנו ר' אברהם מרדכי אשכנזי שנשא את בתו פעשא. רבי שלום לנגנר האדמו"ר מסטרטין בניו־יורק וטורונטו נשא את בתו פרומט, ויש להם ילדים.

ספר סוקל, 454.

ר' **שמואל** ב"ר אריה ליבוש **באב"ד**

מסנדובה־וישניה (תר"ס*—תש"ג*)

בנו של ר' אריה ליבוש אב"ד סנדובה וישניה, וסייע לו שם כרב הצעיר. שלח מחידושיו לקובץ תצא תורה, ג, ותשובות אליו בתרצ"ב: לנ"ג באמרי דוד, צח; דובב מישרים, ח"א, לח. נתקבל כאב"ד דנציג, ושם נספה הי"ד.

ר' **שמואל** ב"ר חיים **באב"ד**

מסנדובה־וישניה (תר"א*—תרס"ה*)

בנו של ר' חיים אב"ד זלוזיץ ומיקוליניץ. אב"ד סנדובה וישניה בין השנים תרל"ד—תרס"ה לערך. ילדיו: א. ר' אריה ליבוש ממלא מקומו בוישניה; ב. ר' אברהם אב"ד סטריסוב; ג. אשת ר' אהרן טייטלבוים אב"ד וולובה שנספה באוש־וויץ הי"ד. תשובות אליו: בית יצחק, יו"ד, ח"ב, קו"א, ג, אה"ע, ח"א, עח בתרל"ז; הרי בשמים, ח"א, יב בתרמ"א; מהר"י אשכנזי, יו"ד, כו.

ר' **שמואל** ב"ר משה **באב"ד**

מפרמישלא (תרל"ח—תש"ב*)

נולד בשנת תרל"ח לאביו ר' משה אב"ד טרמ־בובלה ולבוב. נשא את גולדה בת ר' יעקב יצחק תאומים בנו של החסד לאברהם. בנקאי וסוחר בפשמישל, יו"ר הקהילה ואגודת ישראל, מיסד

הישיבה בעיר, ונשיא מוסדות שונים. נספה בשואה הי"ד.

ספר פשמישל, 351 ולפי המפתח.

ר' **שמחה** ב"ר משה **באב"ד**

מאוסציא וטרמבובלה (תרי"ז*—תרע"ז*)

בנו של ר' משה אב"ד טרמבובלה ולבוב. נשא כנראה אשה מסקוהל, ולשם השיב לו בשו"מ, קמא, ח"ג, לב, תליתאה, קפט, קצז, שמב. הרב שלמה דרימר החשיבו מאד בתשובותיו בית שלמה, יו"ד, ח"א, קיז, אה"ע, פה בתרל"ב. אב"ד אוסציא, ומתרס"ח ממלא מקום אביו בטרמבובלה.

ר' **שמעון** ב"ר יוסף **באב"ד**

מיאנוב וטרנופול (תקצ"ט—תרס"ט)

נולד בשנת תקצ"ט (ולא בתר"ט) לאביו ר' יוסף בעל מנחת חינוך. כתב הקדמה והערות לספרו של אביו, ואחרי פטירתו נתקבל על מקומו כרבה של טרנופול. היה איש אמת נוח לבריות, ומקובל

מכתב המלצה אל שלמה בובר עבור ידיד נפשו ד"ר טויבעלעס יליד לבוב, לשם קבלת תפקיד רב ליהודים שבבית הסוהר בעיר מולדתו. במכתב מפורטות מעלותיו והתאמתו לתפקיד זה.

על כל המפלגות. נפטר בסיון תרס"ט, ועל כסאו עלה בנו ר' יהושע השל. תשובות אליו: ברכת רצ"ה, נז בתרל"ו; שו"מ; שערי דעה, ח"א, ז. מכתבו נדפס בדובב שפתי ישנים, ח"ב, שיז—שיט. אשתו היתה רחל בת ר' חיים באב"ד מברודי. רובם של 14 ילדיהם נפטרו בצעירותם, כגון הבחור יוסף בתרס"ט, ור' משה הורנשטין בן אחותו שנשא את בתו שרה.

שמחה פיפס, המצפה, כ"ט סיון תרס"ט, 4; לא נותקה השלשלת, 419.

ר' שמעון ב"ר משה באב"ד

מיאנוב וברזאן (תרי"ט*—תרצ"ה*)

נולד בשנת תרי"ט לערך לאביו ר' משה אב"ד מיקוליניץ. נשא את לאה בת המהרש"ם. כהן שנים רבות כאב"ד יאנוב שליד טרמבובלה. בתרס"ט נתקבל פה אחד כאב"ד בוזנוב על מקום הרב יעקב שמשון הלר, ואחרי פטירת חמיו כהן כראב"ד ברזאן. נחשב כאחד הגדולים, וסמיכות ממנו היתה נכבדה מאד. בזמן מלחמת העולם הראשונה שהה בגולת מריאנבד, והיה גם בברין. חזר לברזאן, ובה נפטר ונטמן בשנת תרצ"ה. הניח משפחה ענפה של צאצאים בארה"ב, בלגיה וישראל.

תשובות אליו: בן דודו באביר יעקב, כז; בית שלמה, יו"ד, ח"א, מא בתרכ"ב; שו"ת מהרש"ם, ח"א, עג, ח"ב, רטז, רלו, ח"ג, קפד; שו"מ, רביעאה, ח"ג, נז.

אהלי שם, 389; ספר בודזנוב, 63, 83; לא נותקה השלשלת, 422—423.

בארי

ר' משה

תלמיד חכם בסמבור ישן. בתר"ץ השיב לו במשיב שלום, רנז, רנח, רסז, רע, רצג.

בדר

ר' יהושע ראה לפי: **דרזנר, ר' יהושע**

בובר

יחוס המשפחה הגיע אל ר' בנימין אהרן סולניק אב"ד פודהייץ בעל שו"ת משאת בנימין, ובנו

ר' יעקב מח"ס נחלת יעקב על פירש"י עה"ת. כמו־כן הגיע היחוס אל התוי"ט, רבי אברהם חיים שור בעל תורת חיים, ורבי איציקל המבור־גר. ראש המשפחה ר' יוסף צבי מזולקיב, היה הראשון שנקרא בשם בובר.

ר' אברהם ב"ר יוסף צבי בובר

מזולקיב (תר"ם*—תש"ג)

נולד כבן רביעי אחרי ר' יצחק, ר' מנדל מגיד בלבוב, ור' ברישׁ, לאביו ר' יוסף צבי בעל אחזה ליד זולקיב ובסוף ימיו ר"מ בלבוב, ב"ר מאיר

שנשא את אחותו של רבי שלום מקמינקא ובהשפעתו נתחנכו הילדים לחסידות בלז, ב"ר יוסף צבי אבי משפחת בובר.

נשא את מירל בת ר' חיים אברהם הלוי וונדר בן הרבי הירש יאשע מקרילוב, נפטרה י"א תשרי תרצ"ט. היה תלמיד ר' יצחק שמלקיס, ומלמד משניות בקלויז בלז. נספה ביום י"ח אדר תש"ג הי"ד. בניו: ר' אליעזר שמואל ממיסדי צעירי אגודת ישראל בזולקיב; ר' יוסף צבי מלבוב ותל־אביב.

ר' יוסף צבי ב"ר אברהם בובר

מזולקיב (תר"ס*—תשל"ו)

נולד בזולקיב לאביו ר' אברהם ששכר לו מורה מיוחד ללמדו תנ"ך. למד אצל דודו המגיד ר' יצחק וובר מקולומיאה, ובקלויז בלז אצל ר' אברהם לוברבוים דיין זולקיב. נשא את פאני בת ר' משה ב"ר שבתי אוהר מחירוב מחסידי צורטקוב. סחר בסוכר ובטקסטיל, ורכש השכלה בכוחות עצמו. אחרי מלחמת העולם הראשונה הקים סניף למזרחי בזולקיב, ולכן נאלץ לעבור לקלויז זידיטשוב. משעבר לגור בלבוב נעשה שם מראשי המזרחי. המשיך לעסוק במסחר בתל־אביב, אחרי עליתו בתרצ"ה. קבע עתים לתורה, והשמיע שיעורים. מבני סודו של רבי אהרן רוקח מבלז. נפטר ביום ו' אלול תשל"ו. בנותיו: עדה אשת ר' מרדכי אשר וידיסלבסקי; אשת עו"ד אריה פודהורצר; אשת עו"ד כצבורג. כמה חדשים לפני פטירתו נדפס בתל־אביב ספרו **ילקוט יוסף**, לקט מגוון של פירושים וביאורים, דברי חכמה ומוסר על התורה וההפטרות.

ש. בה"ד, הצפה, י"ט אלול תשל"ו, 4; חתנו מרדכי וידיסלבסקי, הצפה, וגם הארץ, ב' אלול תשל"ז, 6, עם תמונתו.

ר' שלמה ב"ר ישעיהו אברהם בובר

מלבוב (תקפ"ז—תרס"ז)

נולד בלבוב ביום ה' שבט תקפ"ז לאביו האמיד ר' ישעיהו אברהם (על פטירתו: המגיד, יד, תר"ל, 139), ולאמו שרה לאה בת המדפיס ר' שלמה ב"ר מרדכי רובינשטין מזולקיב. בילדותו גר תקופה מסוימת בהוסיאטין. בגיל עשרים נשא אשה מיוחסת, ונולדו לו שני בנים, אחד מהם אבי הפרופ' (מרדכי) מרטין. שלט בשפות רבות

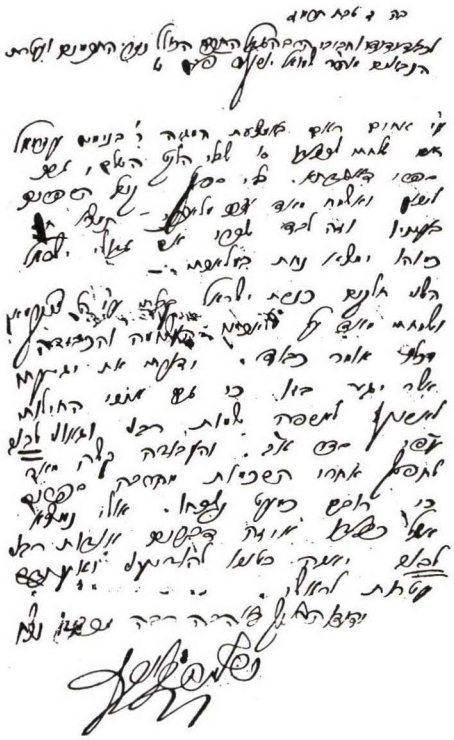

מכתב מיום ז' טבת תרמ"ז אל ר' שמואל יוסף פיין מוילנא. במכתב מודיע ששלח אליו שבלי הלקט השלם וספרי דאגדתא "וזה לבד שכרי אם גדולי ישראל כמוהו ימצאו נחת במלאכתי", מאשר קבלת הספרים כנסת ישראל א—ב, ומבקש חומר על רבני לבוב.

רבות, וביניהן ארמית, סורית, יונית ורומית. עסק בחקר ספרות המדרשים והאגדה, ובתולדות

ישראל וספרותו בימי הבינים. עשיר מופלג, כלכלן ובנקאי, יו"ר לשכת המסחר בלבוב, ומראשי הקהילה היהודית. נפטר ביום י"א טבת תרס"ז. את ספריתו העשירה הניח לקהילה. גם אחיו שמחה ומשה גרו בלבוב.

חיבורו הראשון מימי ילדותו על כללי התלמוד, נמצא בספרית מוסד הרב קוק. ספרו הראשון תולדות אליהו התשבי נדפס בלייפציג תרט"ז. כנס שרידי מדרשים מגנזי ספריות, וההדירם עם מבוא, השוואת נוסחאות והערות. בתחום זה הוציא לאור: מדרש תנחומא הקדום והישן; פסיקתא דרב כהנא; מדרש לקח טוב הוא פסיקתא זוטרתא; מדרש שכל טוב על בראשית־שמות; מדרש אגדה על התורה; מדרש אגדת בראשית; ליקוטים ממדרש אבכי"ר; ליקוטים ממדרש אלה הדברים זוטא; מדרש שמואל; מדרש משלי; מדרש תהלים הנקרא שוחר טוב; ילקוט המכירי על תהלים; ביאורי רבי ידעיה הפניני על תהלים; מעין גנים — מעין ילקוט על איוב; מדרש זוטא על ארבע מגילות; מדרש איכה רבתי; פירוש רבי יוסף קרא על איכה; אגדת אסתר; ספרי דאגדתא על מגילת אסתר; יריעות שלמה — הוספות לרב פעלים. כמו־כן ההדיר ספרי ראשונים בהלכה ובתולדות ישראל, ופרסם מאות מאמרי מחקר ברוב כתבי העת של תקופתו. ספריו בתחומים אלו: ספר האורה לרש"י; סידור רש"י; הערות ותקונים לתשובות הגאונים; פשר דבר פתרוני רס"ג; האגור לר"ש גמע; שבלי הלקט השלם; שערי ציון לר"י לטיש; אנשי שם — לקסיקון אלפביתי לחכמי לבוב; קריה נשגבה — לחכמי זולקיב.

משה ריינס, דור וחכמיו, תר"ן, 28—40, עם ביבליוגרפיה עד אותה שנה; נחום סוקולוב, ספר זכרון, תרמ"ט, 7, ספר האישים, תשי"ח, 130—134; צייטלין, קרית ספר, 44—46; מחזיקי הדת, י"א טבת תרס"ז, 5; שמעון ברנפלד, השלוח, יז, 164—171; דור רבניו וסופריו, ו, 13; מדינה וחכמיה, 28; נפתלי בן מנחם, אנציקלופדיה של הציונות הדתית, א, 246—251; י. ק. מיקלישינסקי, חכמת ישראל באירופה, ג, 41—58; ג. קרסל, לכסיקון, א, 178—179; ספר זולקיב, 144, 178, 183; יצחק מרקון, אנציקלופדיה יודאיקה בגרמנית, ד, 1123—1124; אנציקלופדיה יודאיקה באנגלית, ד, 1433—1435; משה נחום צובל, אנציקלופדיה עברית, ז, 683—685; לא נותקה השלשלת (אנגלית), 331—334.

בוגן

ר' יצחק אליעזר

ת"ח בגלינא. בתרצ"ט השיב לו בחלקת יעקב, ח"א, קעה—קעו.

בודק

משפחות ותיקות בלבוב, שבניהן היו מופלגים בתורה ובקיאים במכמני הלשון, חלקם כהנים ורובם ישראלים. סביב שנת ת"ק מוצאים את ר' ישעיה דיין בלבוב. מוכר הספרים בבית־הכנסת תוך העיר, היה ר' אהרן יוסף ב"ר נפתלי הירץ הכהן מזמושץ. בשנת תקנ"ה הדפיס כאן את פרקי ההצלחה להרמב"ם בשם זבד טוב, עם זכרון לבני ישראל מאת רבי יעקב חגיז, ספרון שחזר ונדפס פעמים רבות. בתקס"ט אחרי פטירתו הדפיס בנו ר' נפתלי הירץ שירש את העסק, הגדה של פסח עם פירושים. כמו־כן ידוע על ר' ישראל, ועל ר' צבי הירש חתנו של שי"ר. נולד בברודי ביום י"ט תשרי תקפ"א, ונפטר בלייפציג ביום י"ב אלול תר"ם (מדינה וחכמיה, 34; קרסל, לכסיקון, א, 182).

ר' יוסף מנחם יואל ראה לפי: **ר' מנחם מנדל ר' יעקב בודק**

נולד בלבוב ביום א' תמוז תקע"ט, ונפטר בצר־נוביץ מחלירע ביום ג' אב תרט"ו. ערך את הרואה א—ב. תשובה אליו: יד אלעזר, ל"א בשנת ת"ר.

מדינה וחכמיה, 33; קרסל, לכסיקון, א, 181.

ר' מנחם מנדל ב"ר ראובן שרגא **בודק**
מלבוב (תקפ"ה*—תרל"ה)

נולד בלבוב בשנת תקפ"ה לערך, לאביו ר' ראובן שרגא — תשובה אליו בשו"מ, תליתאה, ח"א, רלה — ב"ר משה, ולאמו פריידא, ונקרא בשם המלא: ר' יוסף מנחם יואל בודיק. היה תלמיד מובהק של רבי יוסף שאול נתנזון, ובספריו הוא משיב לו פעמים רבות בשנים תרי"ב—תרכ"א: שו"מ, קמא, ח"א, קסג, ח"ב, קי, קכט, ח"ג,

סז, צג, תנינא, ח"א, סד, ח"ב, ט, עא, ח"ג, קכ, קכב, קכט, ח"ד, קיא, תליתאה, ח"א, צו, תמט, ח"ב, קנב, ח"ג, קלג, רביעאה, ח"א, קפה, ח"ד, כח, שתיתאה, מה. אשתו רוזע סייעה לו במסחר, כדי שיוכל להרבות בלימוד. נסע כנראה אל רבי מאיר מפרימישלן ורבי שלום מבלז, והיה חסיד נאמן של המהרי"א מזידיטשוב (**צבי לצדיק**, כז). נפטר ביום י"ז תשרי תרל"ה.

היה למדן בעל לשון וסגנון. חיבר שני ספרי עיון בהם מופיע שמו, וכמה ספרי מעשיות חסידיים בעילום שם, והם פוענחו ע"י פרידברג. אלו זכו לפופולריות רבה, וחוזרים ומדפיסים אותם במהדורות רבות עד ימינו.

עינות מים, רעיונות מוסר המשובצים בדברי חז"ל במדרשים ובאגדות, עם הקדמה, לבוב תרט"ז. הסכמה קבל מרבו השו"מ: דרושים במקראי קודש ואגדות חז"ל וקצת חידושי הלכה... והנה האמנם כי צעיר הוא לימים ותשוקתו רבה על שנותיו, בכ"ז... מה יקר כעת איש אשר חבלי המסחר יאחזוהו, ובכ"ז ישלול לו רבות מעתות הזמן לקרוא בספר תורת ד', ולתור ולדרוש במדרשי חז"ל לבארם, ולהראות לעיני העמים כי הם מקור חיים נוזלים נובעים ממעיני האמת.

סדר הדורות החדש מתלמידי הבעש"ט, נדפס שם כנראה באותה השנה. זהו הספר הראשון מסוגו הרושם בצורה כרונולוגית את צדיקי החסידות עם פרטים ביוגרפיים וסיפורים עליהם, ומשום כך גם זכה לפופולריות רבה. החלק הראשון הוא שמות הצדיקים, והחלק השני ספרן של צדיקים כעין שם הגדולים. נדפס כמה פעמים ללא שנת הדפוס. בשנת תרכ"ה נדפס בלמברג ע"י ר' ישראל אלימלך שטאנד, שקנהו מ„איש חכם וחסיד שטרח ויגע מפי הראיה ומפי השמועה". מהדורה אחרת נדפסה שם ע"י ר' אברהם יעקב גאלדבערג בשער שונה: מגילת יוחסין וסדר הדורות, עם תוספת ספר שלישי של הילולא רבא והיארצייטען מן הצדיקים, כאשר נדפס בספר הילולא רבא דצדיקיא. הספר צולם לאחרונה בירושלים תשכ"ה.

מעשה צדיקים סיפורים, עם **דברי צדיקים** דברי תורה ומוסר, מהבעש"ט ונכדו ר' ברוך ממזבוז, האחים ר' אלימלך ור' זוסיא, ר"פ מקוריץ, רמ"ל מסאסוב, החוזה מלובלין ועוד „נקבצו מפיות אנשי אמת אנשי מעשה, אשר שמשו כל צרכן אצל צדיקי הדור", עם הקדמת המחבר. נדפס כנראה לראשונה בלבוב תרט"ז, ושוב בתרל"ד. בהוצאת ירושלים תשכ"ב כותב בהקדמה המהדיר ר' פנחס דוד ווברמן, שרבי ארה'לה ראטה שיבח מאד את הספר, ובפרט את דברי צדיקים שבסופו, שיש בו „דברי חסידות אמתיים יקרים ונעלים למאד". מעשה צדיקים עצמו תורגם ליידיש, ונדפס בלמברג תרכ"ה ותרכ"ז.

פאר מקדושים... סיפורים מהבעש"ט ותלמידיו. מהדורות שונות נדפסו בלבוב מתרט"ז, ובווארשא. במהדורה מאוחרת הוסיפו שתי מעשיות, מהמהרש"א ומר' לוי יצחק מברדיטשוב. הספר צולם לאחרונה בירושלים תשכ"ב.

מפעלות הצדיקים עם דברי משרים, והמה סיפורי נפלאות... מצדיקי יסודי עולם... ובראשם... בעש"ט, ומתלמידיו הקדושים ומתלמידי תלמידיו עד דור הזה... גם... עוד סיפורים... מגאוני וצדיקי עם ישראל אשר היה בזמן קודם הבעש"ט... ולא הובאו בשבחי הבעש"ט, ולא הוקמו בעדת צדיקים, ולא במעשה צדיקים, ולא דיברו בהם בפאר מקדושים. בהקדמת הספר שנדפס בלבוב תרט"ז בעילום שם, הוא כותב שקבל הכל איש מפי איש מאנשים נאמנים „ובל תחקרו לדעת מי הוא המלקט". את הספר כתב בלשון „נמוך וקל" ואע"פ „שיש בע"ה לאל ידי להעתיקם על לשון צח ונקי ומליצה נאה". בתוך הספר העתקה מספר הכנסת אורחים כת"י הנמצא בספרית עיר מלוכה וינא. מהדורה נוספת נדפסה בלבוב תרל"ד, אבל לא בירושלים.

ספורי קדושים, לייפציג־לבוב תרכ"ו.

זכרון מנחם פירוש על תיקוני הזוהר, מההתחלה עד אמצע תיקון כ"א בו נפטר כשכתב את המלים בא תשרי. נדפס בלמברג תרל"ה, ע"י אשתו ובנו ר' שרגא פייביש. בשער נאמר, שתחילה למד ש"ס ופוסקים במתינות לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא וחידש בהם חידושים, וכך גם כשנכנס אח"כ לנסתר, שקל כל

דבר בפלס הדק היטב „וכיון בכמה ענינים לאמיתו, כאשר העיד עליו אחד מצדיקי גדולי הדור". בסוף הספר דרוש ארבע חיות הקודש, שהוא כעין הקדמה כוללת לפירוש התיקוני זוהר.

בוימוול

ר' אברהם

דיין במושציסק אצל הרב חיים נחום הלברשטם. תשובה אליו: שו"ת מהרש"ם, ח"ג, קצג. לפני השואה מלא את מקומו בנו ר' זאב וולף הי"ד.

בוימינגר

משפחה מיוחסת ונכבדה בקראקא.

ר' יעקב יושע

חתן רבי ישראל פרידמן האדמו"ר מהוסיאטין. תשובה אליו: דובב מישרים, ח"ב, כו בתש"ז. בנו מרדכי שרגא מפרסם מאמרים בכתבי עת שונים. אחיו: א. ר' יצחק ראש הקהל בקראקא, ת"ח עשיר, חסיד אוסטרובצה, סינטור. ב. ר' יוסף חיים חמיו של ר' יצחק ויידנפלד אב"ד הרימלוב.

בוימל

אבי המשפחה ר' יעקב אב"ד ליסקא התיחס אל המהר"ם טיקטין ובעל המאור. נשא את בתו של ר' מאיר לנדא, ב"ר יואל משה, ב"ר נפתלי הירץ אב"ד זוולין, ב"ר חיים לנדא אב"ד פודקמין, אחי ר' יהודה מאפטא אבי הנו"ב.

בנו ר' יהושע גר בליסקא, וזמן מה כהן שם כדיין. חסיד בלז, ורבי יהושע המהר"י אמר לחסידים שבאו אליו מליסקא, למה באתם אלי הרי יש לכם רבי יהושע אצלכם.

ר' יהושע ב"ר יואל משה **בוימל**

מקרשצינקה ואופוטשנא (תרע"ג—תש"ב)

נולד בבוצ'ץ בשושן פורים תרע"ג לאביו ר' יואל משה, והתחנך בלבוב. למד אצל אביו ואצל ר' הרשלי מייזליש ראש הישיבה בניימרק, ומתרפ"ט נמנה על ראשוני ישיבת חכמי לובלין. היה דבוק ברבו המהר"ם שפירא, ובאדמו"ר רבי ישראל מצ'ורטקוב. נסע אח"כ אל בנו ר' נחום מרדכי, וגם לבובוב. תיאורים נפלאים על כך פרסם בדאס אידישע טאגבלאט מיום ז' חשון תרצ"ה ועוד. הביוגרפיה שכתב על רבו היא הטובה ביותר מסוגה, אלא שלא נדפסה. למדן מופלג ברוך כשרונות, מטובי הנוער החרדי בגליציה. התכתב עם רד"ט זהמן שאמר שרואה אותות עילוי על מצחו, והסמיכו להוראה. דודו השיב

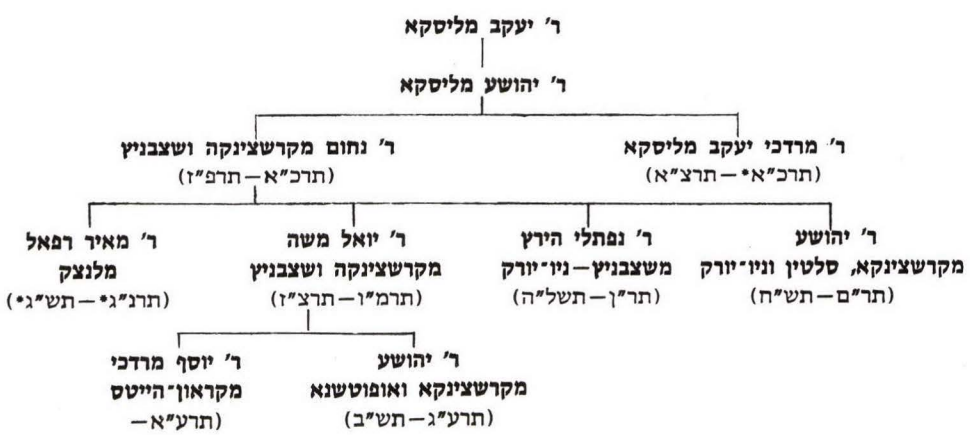

יהושע בוימעהל
אב"ד
קראָשציענקאָ — אָפּאָלשקא

RABIN
J. Baumöhl
Krościenko
n.O.

לו בעמק הלכה, ח"א, מו, מז, נה, סג, סד. ידע את שפת המדינה ויסודי החכמות, ונודע כנואם מפואר. אציל הרוח ועדין הנפש, בעל רגש פיוטי שמיזג בו מצד האב והאם את זרמי החסידות של צאנז ורוזין, וקלט הרבה מגדולי ישראל שבאו להינפש בעיירתו. ענו ושפל ברך, אבל תקיף בעת הצורך, כמו בעת מסעו בגליציה למען חיזוק יח"ל אחרי פטירת רבו. נתקבל בתרצ"ז כרווק למלא את מקום אביו, ואח"כ נשא את חנה בת הרב שפירא מאופוצ'נו שליד לובלין. היא היתה בוגרת סמינר בית יעקב בקראקא, ונולדו להם שני ילדים. נתקבל כרב באופוצ'נו, ושם נספה עם משפחתו, בגיל שלושים

על רקע בנין ישיבת חכמי לובלין

ביום י"ח חשון תש"ב הי"ד. קטעים מחידושיו בהלכה ובאגדה נדפסו בסוף קונטרס שלושה

בילדותו

דורות, עם מכתבים שכתבו עליו חבריו מיח"ל.

הלל זיידמן, אלה אזכרה, ג, 290—297, אישים שהכרתי, 206—214.

ר' יהושע ב"ר נחום בוימל

מקרשצינקה, סלטין ניו־יורק (תר"ם—תש"ח)

נולד בשנת תר"ם לאביו ר' נחום, ולמד אצלו ואצל ר' משה עברשטרק אב"ד בילקמין. נודע בתור העילוי מטרנוב, ובגיל י"ג התפעל ממנו מהר"ש ענגיל שהסמיכו, וכן גם ר"ב וייס מצרנוביץ. נשא את הענא בת החסיד הנגיד ר' שבתי ויינברגר שהיה נכבד מאד אצל רבי חיים מצאנז, נפטרה ט"ו אלול תשכ"א. בשנים תרס"א—תרע"א נקרא לכהן כר"מ בישיבת „בית ישראל" בויזניץ, ע"י האדמו"ר רבי ישראל הגר שבא למקום המרפא בשצבניץ והתרשם ממנו מאד. בישיבה כהן לפניו כר"מ בן דודו ר' מנחם מנקי ציגלר. בספרו עמק הלכה, ח"ב, נה, הדפיס את השיעור שאמר שם בישיבה, ואת התשובות שהשיב לבן דודו, בח"א, ו, יא, יב, נא. בשנים תרע"א—תרע"ד רב בקהילת סלטין בבוקובינה, וכן חתם גם מקרשצינקה. איש הרוח, חכם ופיקח, ודעתו נשמעת בכל מקום. נדד במלחמה לברין, ונתקבל שם כרב. בתר"ף

בע"ה

יהושע בהנאון חו"ר נחום זצ"ל בוימעל

הרב דבהכנ"ס עדת ישרון סויט 2טע סטריט

ומלפנים האב"ד קק סעלעטין (בוקבינה)

Rabbi O. Baumol

376 SO. 2ND STREET
BROOKLYN, N. Y.
TELEPHONE STAGG 2—8839

ברוקלין, נ. י., יום _____ שנת תרצ'

היגר לארה"ב, ושימש כרבה של קהילת עדת ישורון בויליאמסבורג. עשה רבות לביצור חומות היהדות והחינוך, ובין יתר תפקידיו היה גם סגן נשיא אגודת הרבנים ואגודת ישראל. נפטר ביום ד' אלול תש"ח.

ילדיו: פעריל אשת ר' שמואל ב"ר יעקב דוד לאם, אבי האחים ר' נחום נשיא הישיבה־יוניברסיטי (תשובות אליו: אמרי שפר, כג—כח; עמק הלכה, ח"ב, יד, כב), ור' משה רב בקהילת "בית יעקב" בלוס אנג'לס (ח"ב, לד); לאה אשת ר' אהרן בר"ל פרידלנדר; רבקה נפטרה י"ב אד"ב תרצ"ב; חנה ריזל אשת ר' יצחק איזיק וינקלר שנפטר ב' תמוז תשכ"ח (אמרי שפר, לז בתשי"ט; עמק הלכה, ח"ב, מז); פרידה

בחוצות ניו־יורק. לידו חתנו בן אחיו סמוך לאחר הגיעו לארה"ב.

אשת בן אחיו ר' יוסף מרדכי רב ור"מ דקרונ־הייטס; ר' משה; ר' ישראל.

חיבר ספר שו"ת **עמק הלכה** בענינים שונים בש"ס ופוסקים. ח"א נדפס בניו יורק תרצ"ד, וח"ב בתש"ח. בראשון רוב התשובות מחו"ל, והשני בעיקר ממה שהשיב בארה"ב.

בין אלו שהשיב להם: **אויהעל** — ידיד נעוריו ר' דוד דב מיזלש (ח"א, לא); **בלטימור** — ר' אברהם נחמן (!) שוורץ (ח"ב, ז); **דוביוק**־איובה — ר"מ פלדשרייבר (ח"ב, כג); **דוינסק** — ר' יוסף רוזין עם תשובותיו מתרצ"א—תרצ"ב (ח"א, לג, מט); **דעש** — ר' יחזקאל פנט (ח"א, כא—כג); **הומנא** — ר' שלמה זלמן ויינברג (ח"ב, א, כ); **ניו יורק** — ר' אברהם יצחק זלמנוביץ (ח"א, סה); רבי דוד יצחק מסקאלע (ח"ב, לה); ר' חיים פישל עפשטיין מליבובה (ח"א, לו); רבי יהודה אריה פרלוב מנובומינסק (ח"ב, מא); ר' יהושע גרינולד מחוסט (ח"ב, מט, נ); ר' יצחק בונין (ח"א, לז, לח); ר' יצחק מאיר מאירוביץ מטורקסטן (ח"א, ס, סא); ר' ישראל דושוביץ (ח"ב, יב, יג); רבי ישראל שפירא מבלוזוב (על בנות ה"ק מזבנא שניצלו — ח"ב, מג, מד); ר' לוי יצחק גרינולד מצעהלים (ח"ב, מב); ר' משה פיינשטיין (ח"ב, ה, ו, נא); ר' צבי הירש דוכוביץ מברונזוויל (ח"א, סו, סז, ח"ב, לו); ר' שרגא פייבל מנדלוביץ (ח"ב, כח); **פקיפסי** — ר' צבי נתן מנועל (ח"א, נב, נז, ח"ב, לח, לט); **קולומבוס** — ר' יקותיאל יהודה גרינולד (ח"ב, כא); **רוק איילנד** — רש"ל לויטן (ח"ב, לג, לד).

חתנו בן אחיו ר' יוסף מרדכי הדפיס את הספר בסידור חדש בירושלים תשל"ו, ועיטר אותו בהערותיו, עם מבוא לדמותו ותולדות חייו, ודברים שלו באגדה. בסופו צרף בשער מיוחד קונטרס שלשה דורות, תורות ותולדות סבו ר' נחום, אביו ר' יואל משה ואחיו ר' יהושע. לספר הסכמות מר' יחזקאל אברמסקי, ר' משה פיינ־שטיין, ור' שלמה זלמן אויערבך.

תשובות אליו: אמרי כהן, יט; אחיו באמרי שפר, טו בתרס"ח; שו"ת מהר"ש, ח"ב, לב, ח"ה, צג בשנים תר"ס—תרס"ח.

דורות אחרונים, ב, תרצ"ז, 22; תולדות אנשי שם, **8**.

ר' יואל משה ב"ר נחום בוימל

מקרשצינקה ושצבניץ (תרמ"ו—תרצ"ז)

נולד בקרשצינקה ביום ה' חנוכה תרמ"ו לאביו האב"ד ר' נחום. למד אצלו, ואצל רד"ד מייזלש מאויהעל. נשא את סלאווא בת הגביר ר' עזריאל אוירבך מנכדי הט"ז ומחשובי חסידי הוסיאטין, ועבר אליו לבוצץ, בה למד אצל ר"מ אריק. בזמן המלחמה ברח, וזמן מסוים שרת בצבא. בתרפ"ב עבר ללבוב, ועסק במסחר ובתעשיה. כשנפטר אביו בתרפ"ז, נתקבל כאב"ד קרשצינקה

ושצבניץ. היה גדול בנגלה ובנסתר, ובשואה אבד ספר חידושיו על כללי הש"ס. דברי תורה מעטים

עם בנו הרב יוסף מרדכי

ממנו, בסוף קונטרס שלשה דורות. תשובות אליו: אמרי כהן, ג בתרצ"ה; אחיו, אמרי שפר, ז בתרע"א; אחיו, עמק הלכה, ח"א, יג. היה בקי בהויות העולם, ומכבד כל אדם. נפטר בוינא ביום ב' ניסן תרצ"ז, ונטמן ליד האדמו"ר מקופישטיניץ. אשתו נספתה ביום כ"ג חשון תש"ב הי"ד. בניהם: ר' יהושע אב"ד אופוצנו; ר' יוסף מרדכי אב"ד ור"מ קראון הייטס.

ר' יוסף מרדכי ב"ר יואל משה בוימל

מקרשצינקה וקראון הייטס (תרע"א—

בנו של ר' יואל משה אב"ד קרשצינקה ושצבניץ. בשנת תרצ"ה הובא לארה"ב ע"י דודו ר' יהושע, ונשא את בתו פרידה. בתשל"ו ההדיר את ספר תשובותיו עמק הלכה, והוסיף לו הערות תורה, וקונטרס שלשה דורות לתולדות המשפחה. כהן כרב ור"מ בקראון הייטס שבברוקלין מגיל כ"ד, וכעבור שבע שנים נתקבל שם לכל ימי חייו, תופעה נדירה ביותר בארה"ב בימים ההם. עד כדי כך התחבב על בני קהילתו שועי החברה,

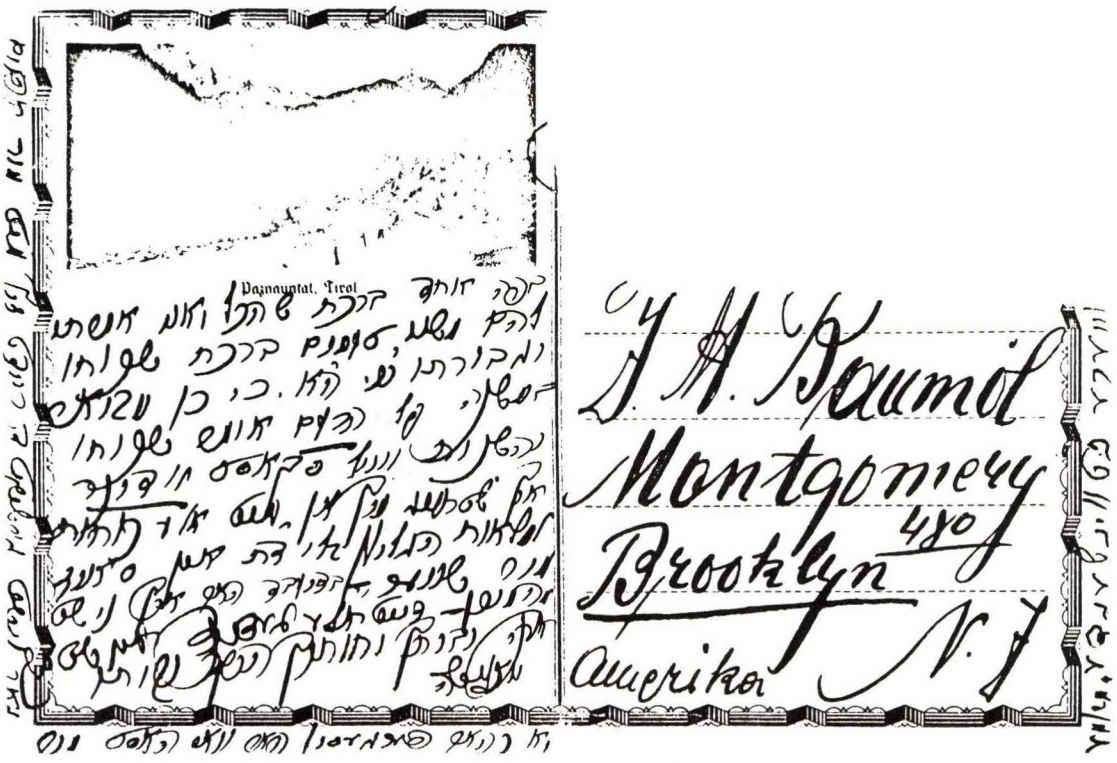

גלוית ד"ת בחתימתו לארה"ב אל בנו

בעזהי"ת

מרכה תורה מרבה חיים מרבה ישיבה מרבה חכמה תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך

כתב רבנות

בהתאסף ראשי עם חברי

הבהכנ"ס והישיבה והת"ת דקראון-הייטס

באו כולם לכלל דעה אחת אשר מורנו הרב הגאון

מו"ה **יוסף מרדכי בוימעהל** שליט"א

בן הגאון החסיד

מוה"ר **יואל משה** זצ"ל

הנהו המרא דאתרא שלנו המשפיע בתוכנו מאור תורתו וחכמתו זה כשמונה שנים והנהו איש מלא רוח חכמה ונחה עליו רוח ה' ולכן אמרנו כולנו קול אחד

יחי מורנו ורבינו האב"ד דקהלתינו

ומהיום והלאה ישב על כסא הרבנות עד כי יבא שילה. ידין ויורה כדת ויהי' לנו לעינים ישפוט בצדק כל ריב ומצה ויקבל שכר על הדרישה בשמעתא ואגדתא ביומא דכלה ושבתא ויפוצו מעינותיו חוצה בהרבצת תורתו בישיבתיכו הקדושה. ירעה כל העדרים זקנים עם נערים ויהי' למחסה על קהלתינו וכולנו סרים למשמעתו. והקב"ה יאריך שניו וישב על גפי מרומי קרת פה קראון-הייטס ברוקלין נוירק.

כל הא דלעיל נעשה ונגמר בכי טוב באסיפת ראשי עם קודש וקבלנו עלנו לאשר ולקיים בכל תוקף מעשי קהל וטובי העיר. ולאות אמו"צ באנו על החתום ביום חי' אייר לג' בעומר שנת תש"ג.

Herbert Frazer, President — Michael Feigel

Charles Davis

Benjamin Pickman

Salomon Klein

Ronald Neustadter

Jeannette D. Schwartz, Pres. Sisterhood

G. Neustadter

Mayer Zuckerman

Matthew Klein

Max Gritzner

Joseph Wyrick

H. Wagner

Sholom H. Chertoff

Edward C. Parmon, Pres. P.T.A.

Max J. Cohen

והי' עלהו רענן ולא ימיש מעשות כרי

למרות עמידתו הבלתי מתפשרת על משמר קודשי היהדות. תיקן בית־כנסת לפי ההלכה בהידור, מקוה טהרה, וישיבה עם מאות תלמי־

שני משמאל בקהל מלוויו של רבי מאיר שפירא מלובלין בעת ביקורו בקרשצינקה

דים. בזמנו הפכה השכונה אבן שואבת ליהודים חרדים שהתישבו בה ועשאוה מרכז חרדי גדול. עלה לארץ בתש"ל, וכעת תושב ירושלים. דודיו השיבו לו: אמרי שפר, לא בתשי"ז; עמק הלכה, ח"א, מא, ח"ב, ט, גג. תשובות נוספות באגרות משה.

ילדיו: א. ד"ר יואל משה; ב. נחמה ריזל אשת הרב פרופ' ישראל צוידרר מתלמידי הרב יוסף דב סולובייציק ומוסמך ממנו, פרופ' למתימטיקה בפוליטכניקום. בניו יהושע משה ודוד לומדים בישיבת "תפארת משה"; ג. הרב עזריאל מאיר תלמיד ישיבות פילדלפיה, ר' חיים ברלין ומיר. מוסמך מגדולי רבני א"י. חתן הגביר ר' יוסף גנגר, ועוסק במסחר. ילדיו: מיכלה, סלאווה, דניאלה, אברהם שלמה זלמן.

ר' מאיר רפאל ב"ר נחום בוימל

מלנצק (תרנ"ג*—תש"ג*)

בנו של ר' נחום אב"ד קרשצינקה ושצבניץ. אב"ד לנצק על מקום חמיו האב"ד ר' חיים בקר, עד שנספה עם אשתו וילדיו הי"ד. אחיו השיבו לו: אמרי שפר, י; עמק הלכה, ח"א, כד.

עומד (במרכז)

ר' מרדכי יעקב ב"ר יהושע בוימל

מליסקא (תרכ"א*—תרצ"א)

כהן יותר מארבעים שנה כדומ"ץ ליסקא על מקום אביו ר' יהושע. נקרא בקהילתו ר' יענקע־לה ר' שיעלעס. הנהגתו היתה בדרך רופשיץ, ולחם בציונות וברוחות הזמן. תפילתו כל יום היתה כאש בוערת. לא חיסר אף לילה תיקון חצות בשאגה וביללות, ובעלי עגלה ששמעוהו מרחוק התיראו לעבור ליד ביתו. בקי נפלא, סיני ועוקר הרים. הרב מפרוביזנא אמר עליו שהוא מנער משרוולו כלאחר יד סברות כשל "קצות החושן". נפטר ביום ו' טבת תרצ"א.

הניח בכתב־יד שו"ת ופלפולים אצל בנו־תלמידו ר' דוד, שהיה ירא שמים גדול, והיה מזהיר לא להניח תפילין על המצח, ולא לשפוך מים בשבת על עשבים. מבין כתבי אביו הדפיס בסאניק תרצ"ג ספר **זכרון יעקב** על התורה, בו משובצים דברי גדולי החסידות. בתרצ"א קבל הסכמות

משב"ב הרב מנחם מנדל הורביץ אב"ד לעסקא, ומר' חיים צבי גלזר ראב"ד פרמישלא (ונהניתי מאד מדבריו היקרים, כי הם משובצים עפ"י היראה והחסידות, ואנכי מכירו הייתי בעודנו חי אתנו לת"ח גדול, בקי הרבה בכל מקצועות תוה"ק, ויר"ש גדול הצנע לכת, וגודל ענותנותו ותמימותו היה עד להפליא. ובאמת החידושים האלו הם כגרגיר חרדל לפי גדולתו בתורה).

תשובות אליו: אמרי יושר, ח"ב, קעח; בן אחיו, אמרי שפר, על תשובתו שלו, שם, ה; צבי לצדיק, לה; קול יהודה, כד—כה, מד—מה בתרס"א; שו"ת מהר"ש, ח"א, טו, ח"ד, צה, ח"ז, לז, קכט בשנים תר"ס—תרפ"ו; שו"ת מהרש"ם, ח"א, קיט.

אחיו: ר' נחום אב"ד קרשצינקה ושצבניץ; ר' אליעזר בעל בית־חרושת לשוקולד בקולומיאה.

ספר יזכור לקדושי ליבא"י, 24, 65, 86.

ר' נחום ב"ר יהושע בוימל

מקרשצינקא ושצבניץ (תרכ"א—תרפ"ז)

בנו של ר' יהושע דומ"ץ ליסקא. מגיל י"ט רב בעירות הקיט קרשצינקא ושצבניץ שבהרי הקר־

פטים. נשא את שרה בת ר' מאיר רפאל ציגלר, נרצחה בניימרקט ביום כ"ד אב תש"ב הי"ד. היה בעל מדרגה, מחשובי חסידי שיניבה. ענו ושפל ברך, בקי וחריף גדול, כל הפמ"ג או"ח היה שגור על לשונו. השתעשע בהלכה עם האדר"ת וגאוני ליטא שבקרו בעירתו, וכן עם האדמורי"ם מסוקולוב, אטיניא וויזניץ. בסוף ימיו חלה, ושכב בבית החולים בניימרקט. כשהר־ גיש ששעתו מתקרבת, ביקש שילבשו בגדי שבת, ידליקו נרות ויביאו משקה. נטל ידיו בשפע ואמר טהור טהור, לחש כרמז לירושת בנו את הפסוק והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר, ולבו נדם ביום כ"ז תשרי תרפ"ז, כשהוא אוחז בדיקנא קדישא. בניו מביאים בספריהם כמה מחידושי תורתו, וכן בסוף קונטרס שלשה דורות.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח"ב, פט; יד שלום, כו; שו"ת מהר"ש, ח"ו, קכט, ח"ז, קנב בשנים תרס"ו—תרפ"ג; בנו בעמק הלכה, ח"א, א, ג, ותשובתו שלו, שם, ב.

ילדיו: א. ר' יהושע מח"ס עמק הלכה; ב. ר' נפתלי הירץ מח"ס אמרי שפר; ג. ר' יואל משה ממלא מקומו; ד. ר' מאיר רפאל אב"ד לנצק; ה. ריזל אשת ר' יוסף ב"ר פנחס דוד בוימל. נספו בבלזיץ עם ילדיהם בער"ה תש"ב; ו. רחל אשת ר' אריה ליב ב"ר ניסן זשנירר ראב"ד קראקא וילדיהם; ז. גיטל אשת ר' אלטר נכד האמרי נועם, נספו עם בתם היחידה הי"ד; ח. שינדל אשת ר' מאיר גרינשפן, נספו בטרנוב; ט. פעסיל אשת ר' דוד אייכנשטיין ב"ר יואל משה מטורנא נכד הרבי מזידיטשוב ששהה זמן מה בלונדון. נספו עם בתם היחידה הי"ד; י. חיה אשת ר' בנימין מנחם מרילוס, היגרו לניו יורק; יא. טויבא אשת ר' אהרן צנגר מזמיגרוד. נפטרה ביום י' שבט תשכ"ב, ובעלה ביום י"ח אלול תשכ"ט.

ר' נפתלי הירץ ב"ר נחום **בוימל**
משצבניץ וניו־יורק (תר"ן—תשל"ה)

נולד ביום ט"ז סיון תר"ן לאביו ר' נחום. למד אצל ר' שלום דוד אונגר אב"ד זבנא, ואצל ר'

מימין לשמאל: ר' נפתלי הירץ, אחיו ר' מאיר רפאל, בן אחיהם ר' יהושע

דוד דב בר מייזלש באויהל. נסמך מרבותיו, ומר' שמואל פירר ור' אלימלך פרנקל תאומים אב"ד יברוב. בילדותו חלה, ונתרפא בברכת הרבי משיניבה. כשפרצה המלחמה נחבש בבית הסוהר, וכששוחרר יצא לגלות. בתרע"ח נשא את אלטא יהודית בת ר' נפתלי ופעריל וגשל מצאצאי הנו"א והרופשיצר, נפטרה בברוקלין ביום ט' חשון תשכ"ג. בזוו"ש נשא את אסתר בת רבי נח מלכוביץ־מלוביצקי. עסק במסחר, עד שחזקו עליו הפצרות בני שצבניץ לכהן אצלם כרב על מקום אביו. נענה להם, ושימש שם ברבנות בשנים תרפ"ו—תרפ"ז ותרצ"ג—תרצ"ח. בשנים שבאמצע שהה בארה"ב, וכהן בתרפ"ח—תרפ"ט כרב בית הכנסת מחזיקי הדת במידל וילג', ובתרפ"ט—תרצ"ב בבית הכנסת עדת בני ישראל שומרי שבת בברוקלין. היה חבר ועד רבני ניו־יורק. בשנת תשי"ח עלה לארץ, וגר באחוזה שבחיפה, ואח"כ מתשכ"ג בירושלים. נפטר ביום ד' ניסן תשל"ה, ונטמן בהר המנוחות בירושלים. בנדודיו אבדו לו כתבים רבים, וכיון שלא היו לו ילדים, הדפיס ספר **אמרי שפר**, שו"ת בענינים שונים בש"ס ופוסקים, ירושלים תשכ"ג. לספר הסכמת רד"ב ויידנפלד, ובסופו קונטרס אמרי בינה על ספר בראשית.

בין אלו שהשיב להם בארץ: **טבריה** — ר' אשר זאב ורנר בתשט"ו (כו, ותשובתו: כז); **חיפה** — ר' יעקב רוזנטל בתשי"ט—תשכ"א (לה, לח, לט); ר' ישעיה הורביץ בתשי"ט (לו). **בניו יורק**: ר' מנחם סג"ל פולק בתשי"ב עם תשובתו (כא); ר' משה פיינשטיין בתשי"ח (לב, ותשובתו: לג); ר' משה דב בר ריבקין בתשי"ז (ל); ר' עקיבא עהרנפלד (מא); רצ"ה אייזנשטט בתשי"ד (כב).

תשובות אליו: אמרי כהן, ו בתרצ"ה; דובב מישרים, ח"א, כב בתרצ"ה; חבצלת השרון, תנינא, יא; אחיו, עמק הלכה, ח"א, יז, נט, ח"ב, ל, מח.

תולדות אנשי שם, 8; אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו, יד, 4449; א. ב. המודיע, י' אייר תשל"ה, ג.

בוימן

ר' יעקב

תלמיד חכם באיסטריק. ממשתתפי הקובץ אסיפת חכמים בשנת תר"ע.

בוכנר

ר' אבא (אבא'לה) ב"ר שמחה בריש **בוכנר**

מסוכא (תרכ"ה—ת"ש)

בנו של ר' שמחה בריש, נכדו של ר' ישראל יהודה ליב, בנו של רבי שלמה. תלמידם של האדמורי"ם משיניבה ומקולשיץ. בא לגור בתור מלמד בסוכא, ועל שמה נקרא. מאוחר יותר התפרנס מתרומות, כשאשתו כבר לא השתכרה למחיתם מהירידים. כל ימי חייו חי בקדושה ובפרישות, שקוע בתורה ובתפילה. רוב היום עסק בתפילה מוכתר בטלית ותפילין, כשראשו נתון בין ברכיו. בערב טעם משהו, והלך לקבץ מעות עבור נצרכים. נודע בתפילותיו ובסיגופיו הממושכים, והרבי מאוסטרובצה כבדו מאד. התקשה להשיג מנין בשבתות, בגלל אריכות תפילותיו. רבים נהרו אחריו, אף כי לא היה אדמו"ר. נערץ גם על הנכרים בשל אורח חייו, ואגדות הילכו על מעשי נפלאותיו. איש לא העיז לנגוע בבקתתו המטה לנפול, אע"פ שיצא נגדה צו פינוי והריסה. נפטר בשנת ת"ש בהיותו כבן שבעים וחמש, וזכה לבוא לקבר ישראל. ארבעת בניו גרו במקומות אחרים. אחד מהם ארס בטבת תרע"ב את בת ר' אלעזר כץ אלוביץ מדוקלא (מחזיקי הדת). ר' יוסף פנחס גר בדאברא, ונספה עם אשתו וילדיו. ר' ישראל ליב ור' שלמה נספו אף הם הי"ד.

ספר ודוביצה, 436.

ר' דוד ב"ר משה מנחם מנדל כהנא **בוכנר**

מברודי (ת"ף—תק"ע)

נולד בשנת ת"ץ לערך, כבן יחיד לאביו ר' משה מנחם מנדל כהנא אב"ד דרוהוביטש בעלזא וסלוצק ולאמו בלומה, והיה נינו של הגאון ר' אייזיק ר' יעקעלעש מקראקא. האבא היה בנו של ר' יהודה ליב אב"ד לויצק, ב"ר משה אב"ד קלויז בריסק דליטא סלוצק ולויצק, שהוא והקי־קיון דיונה היו חתני ר' מאיר אב"ד בריסק ב"ר שאול וואהל, ב"ר פסח ר' תנחום'ס מקראקא, בנו של השארית יוסף, ב"ר מרדכי גרשון ממגורשי וינא.

התיתם בילדותו, והתחנך בברודי אצל אחיו הגדול ר' דב בר ואשתו פייגא. נשא את נכדת ר' זלמן מירלש, וחמיו הביאו ללמוד אצל ר' יחיאל מיכל ב"ר פתחיה מיברוב בעל „משנה לחם", וכן בקלויז המפורסם בברודי אצל הגאון ר' מנחם מניס, ואח"כ שלחו ללמוד בבלז אצל האב"ד ר' יצחק. בשובו לברודי נפטרה אשתו וחמותו רחל, ואז אספו לביתו בן דודתו ר' יוסף מראווא. הוא חיתנו עם בת הדוד ר' יוסף הכהן ואשתו גיטל, ואצלם למד שלוש שנים בלי דאגות. כהן כדומ"ץ ומ"מ בפמורן, מתקס"ה לערך בגלינא, וגם כהן כאב"ד בליטין שבפודוליה. בהשתדלות רבי חיים צנזר שלימדו טוחו"מ, נתקבל בתק"ם לערך כדומ"ץ ומ"מ בברודי. עיון מדוקדק בספריו, יזריח אור על פרטים נוספים לתולדות חייו.

בשנת תקל"ו הדפיס בזולקיב את ספר קרן אור של אביו, וצרף את ספרו **מראה כהן** חידושי הלכות ושו"ת. אחריו הדפיס את הספר **נפש דוד**, הכולל בחלקו הראשון ביאור מאמרי חז"ל באגדות הש"ס ודרשות, ובחלקו השני ביאורים על פירש"י עה"ת. נדפס בלבוב תק"ן עם הס־כמות רבות. משוקעים בו חידושי גפ"ת של אביו, ובסוף דברי תורה מר' ישראל אב"ד חעלמא בעל דודתו. בדף ד' הספד על רמ"ז מלבוב וחמיו ר' שאול, רנ"ה מראווא, ורא"ל מוכיח מפולנאה. בדף כא. הספד על ר' מרדכי אב"ד זולקווא, רבי חיים צנזר, ובעל פני משה על הירושלמי. בשער הספר שמות כמה מקרוביו.

אהבת דוד ויונתן על האורים ותומים, ח"א בלמבורג תקס"א בתבנית פוליו, עד סוף סימן פ"ט בחו"מ, וח"ב בזולקווא תקס"ח בגודל רגיל, עד הסוף. כתב הקדמות לשני הספרים, והוא מודה בהם לחמיו התומך בו בקביעות. בתקס"א קבל הסכמות מרצ"ה רוזניש ור' מאיר ברצ"ה מברוד (מכיר אני את האיש הלזה, שלא מש מתוך אהלו אהל של תורה עד כי דוד הגדיל); בתק"ס מר' שמואל פלקינפלד מטרנופול (הלומ־דים דפה עיינו בספרו, ואמרו לי שהספר יפה);

ר' אברהם אבלי אב"ד רוהטין (מכירו אני מכמה שנים, שממית בתורה ובחסידות יומם ולילה באמת ובתמים . . . ובודאי היה לו סיעתא דשמיא להעמיד על האמת, היות שלימודו היה באמת); ר' אברהם יהודה ליב ב"ר חנינא יוסף היילפרין אב"ד ברזאן. בספר כתב דברים בוטים נגד בעל קצוה"ח.

ילדיו: א. ר' אליעזר ליפמן אבי ר' מרדכי מ"מ בברודי; ב. ר' משה אבי ר' יעקב צבי שסייע לו בהדפסת ספרו; ג. המשורר ר' זאב וולף המפורסם מכולם. נולד לו בברודי ביום ב' אייר תק"י, ונפטר ביום ג' סיון תק"ף בפפד"א. נדד בארצות רבות, והיה בעל נפש רגישה ופיוטית, כפי שר' דוד מכנה את אביו. בין השנים תקל"ד—תק"ע חיבר ספרי שירה רבים, ובהם חקירות ודברי מחשבה. בסגנונו חיקה את אל־חריזי, גבירול והברדשי. קבל הסכמות לספריו מגדולי ישראל כאביו, ר' יצחק הלוי מלבוב, ר' אלעזר קליר מקלין, ש"ב ר' הירץ ר' איסרס אב"ד ראווא ועוד (קרסל, לכסיקון, א, 187).

כלילת יופי, ח"א, קכא; נ"מ גלבר, תולדות יהודי ברודי, 60, 73, 177—179; אשר כורך, קהילת גלינא, טז; לא נותקה השלשלת, 150.

ר' יעקב אשר בוכנר

ת"ח בקשאנוב. תשובה אליו: דובב מישרים, ח"א, כד בתרע"א.

ר' מרדכי איזיק הכהן בוכנר

ת"ח בבילקמין. תשובה אליו: יד יוסף, קא.

ר' משה ב"ר אברהם יהושע השל בוכנר

מקשאנוב (תרכ"ג—תש"ב)

נולד בשנת תרכ"ג בקשאנוב לאביו ר' אברהם יהושע השל באכנער, ב"ר משה שהיה לו גילוי אליהו, בנו של הצדיק רבי שלמה, ולאמו טייבל בת ר' זאב הנקרא בעל שם. נשא את פרימט בת ר' יוסף שולדנפריי מקראקא. היה למדן גדול, אך הצניע את ידיעותיו. לא קבל רבנות כפי שציוה זקנו לילדיו, והתפרנס מיגיע כפיו. לא היה חסיד, אך הרבה לצטט מה„אמרי נועם". בזמן המלחמה שהה בוינא. זמן מה גר בקראקא. באחרית ימיו היה סגי נהור. בימי השלטון הנאצי

מסר את נפשו על קיום כל המצוות. לא יצא מביתו, כדי שלא יגזזו את זקנו. בביתו התקיים מנין, עם קריאת התורה, שופר וסוכה. הפיח חיזוק ועידוד בלב אחיו, בציפיה למפלת הרשעים. בסוף אייר או בתחילת סיון תש"ב נשלח עם בתו טייבל לאושוויץ הי"ד.

ספרו **מחשבות משה** נדפס בקראקא תרפ"ה, ובו חידושים באגדה על התורה ובהלכה על הש"ס. משוקעים בו דברי תורה מזקנו ר' שלמה, ובהק־דמה גם חידוש מאחיו ר' בן ציון. בתרע"ו קבל בוינא הסכמות מר' יוסף ענגיל ומר' מאיר אריק (ענגה נפשי לראות דברים נחמדים ויש־רים למוצאי דעת), ובאותה השנה באושפצין מהרב פנחס בומבך עם דבר תורה (הרבה חדושי הלכות שמעתי ממכ"ז הנאמרים בהשכל ודעת בדברי פלפול הישר ונהניתי מאד). בשואה

אבד כתב יד של ספר נוסף שהכיל ילקוט פירושים למקומות קשים בתלמוד.

בנו מרדכי, ספר כזשאנאוו, 82—84, 189, 317—320.

ר' משולם זוסיא בוכנר

נכדו של רבי שלמה. תשובה אליו לקראקא בשו"ת מהרש"ם, ח"ז, נב.

ר' שלמה ב"ר משה בוכנר

מקשאנוב (תקי"ב—תקפ"ח)

נולד בשנת תקי"ב לערך בעלקיש, לאביו ר' משה חריף מחמלניק, שהיה חתן רבי שמחה רפפורט נכד רבי השיל וחבר ועד ארבע הארצות, ב"ר שלמה, חתן ר' מאיר אב"ד טיקטין, ב"ר שמלקא אב"ד טארנא ולמעלה בקודש. בעצת אשתו הפסיק ממלאכת הצורפות, ונסע להיות תלמיד מובהק לרבי שמלקא בניקלשבורג. התידד שם מאד עם החוזה מלובלין. אח"כ היה תלמיד הנועם אלימלך, ובכל אחת מנסיעותיו שהה חצי שנה. בליזנסק התרועע עם המאור ושמש, וחליפת מכתבים התנהלה ביניהם. נסע למזבוז אל בעל „אוהב ישראל", ופעם אחת קבל את פני רבי לוי יצחק מברדיצ'שוב. היה למדן גדול, ואמר שיעורי חריפות לתלמידים, לפעמים שמונה ימים ויותר על סוגיא אחת. בכל זאת סרב לקבל רבנות, ועסק במסחר. לבסוף נתקבל בתקמ"ח כרבה הראשון של קשאנוב, אחרי שראשי הקהל השפיעו על אשתו העסע, ובקשו מרבו ר' שמלקא שיצוה עליו לקבל כהונה זו. החל לנהוג אדמורו"ת מתקמ"ו, והצטיין בפשטות ובענוות. אחרי מחלה של שנה, נפטר ביום י"ח אייר תקפ"ח. תלמידו המובהק ר' דב בריש פרומר אב"ד אושפצין בא אל ציונו כל שנה בל"ג בעומר, וערך סעודה גדולה. הכתבים שהניח אחריו אבדו, כולל גם ספרו הקבלי שערי אורה, ורק כמה מדברי תורתו נדפסו בספר של נכדו. בתוך ספרן של צדיקים שנדפס בברוקלין תשל"ה, נכלל קונטרס **אמרי קודש** בן חמשה עמודים, ובו ליקוט תורותיו מספרים שונים ע"י המו"ל ר' נחום מאיר גערמאן.

הניח משפחה ענפה של תלמידי חכמים וחסידים במחוז קראקא. הם לא היו רבנים או אדמורי"ם, לפי צוואתו שלא יירשו אחריו שום התמנות.

מבניו: א. ר' משה שהיה חתנו של ר' אהרן בן האריה דבי עילאי, ואביו של ר' אברהם יהושע השל אבי ר' משה מח"ס מחשבות משה. ב. ר' ישראל יהודה ליב שעלה לירושלים וחתם בה בתרל"ג נגד בתי הספר החדשים (קונטרס להט החרב, צולם מחדש בספר מעשה אבות, ירושלים תשל"ו). נטמן בהר הזיתים. ג. אשת ר' יעקלי שיינברג חמיו של ר' מרדכי משולם הזנברג אב"ד ראקוב. בספרים שונים פזורים שמותיהם של רבים מצאצאיו.

מרדכי באכנער, ספר כזשאנאוו, 31—36; אלבום החסידות, 117.

בומבך

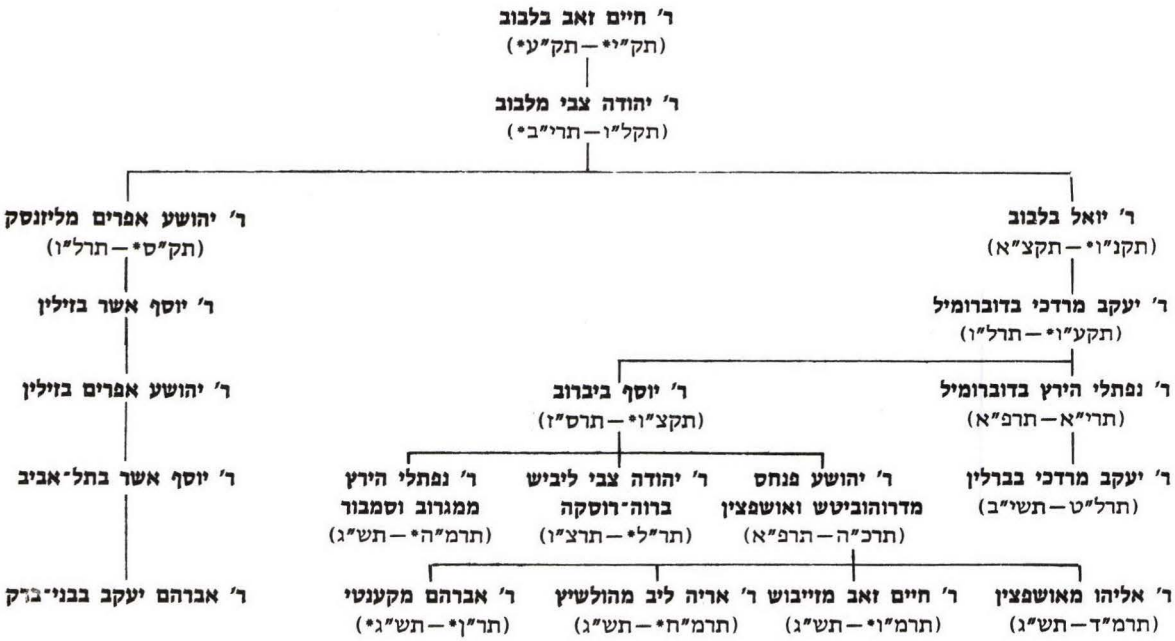

ר' אברהם ב"ר יהושע פנחס **בומבך**
מקענטי (תר"ן*—תש"ג*)

אב"ד קענטי. בנו של ר' יהושע פנחס, ואביו השיב לו בתרע"ג באהל יהושע, ח"ב, פא.

ר' אליהו ב"ר יהושע פנחס **בומבך**
מאושפצין (תרמ"ד—תש"ג)

נולד באוהנוב ביום א' חשון תרמ"ד לאביו הרב יהושע פנחס. מילדותו היה בעל מח נדיר וזכרון נפלא, ובגיל כמה חודשים כבר ידע לומר פסוקים שלמים. בחודש סיון היה חולה מסוכן ונתרפא. בגיל שש־שבע השתתף בשיעורי אביו לתלמידים חריפים, וחכמי העיירות בהן כהן אביו כרב, היו משתעשעים עמו בהלכה. סמוך לאחר שאביו נתקבל כרבה של דרוהוביטש נערכה שם חגיגת הבר מצוה שלו, בהשתתפות הרב יצחק ליב סופר, דו"ז ר' משה רוקח אב"ד בוריסלב, וגדולי חכמי העיר. דרש בסוגית ציץ ביומא דף ז., ובלל עשרים ושש מערכות ופירכות מסובכות מכל הש"ס תוך שהוא מתרץ קושיות הישועות יעקב, ותהום כל העיר. הישיש ר' עזרא עביל מדרוהו־ביטש הדפיס שם את הדרשה, רק לאחר שהסבא ר' יוסף מיברוב הסכים לכך במכתבו, וקבע את השם קונטרס **מענה אליהו.** האבא כותב בהסכמתו כי „אעפ"י שידעתי כי המקנאים לאליהו יאמרו אליהו יושב ודורש, והכל יודעים כי דולה ומשקה מתורת רבו פנחס זה אליהו, אבל בעזה"י כי יודעי ומכירי תהלוכות בני החריף יחי' יעידון ויגידון, כי לא באלה חפץ להתלבש בטלית שאינה שלו, ודברים המקובלים בידו אומר כך וכך קבלתי, וב"ה הרבה אשר חידש בש"ס ופוסקים, וזה יצא ראשונה ליום שמחת לבבו". בהקדמת אגדה של הבר מצוה, מביא מחידושי אביו וזקנו ר' אליהו הרושובסקי שכהן שם כרב.

בשנת תרס"ז נתקבל כרב בקענטי שליד ביליץ, ובאלול השתתף בועידת סנדובה וישניה, וחתם נגד תנאי בנישואין. כשנפטר אביו בתרפ"א מלא את מקומו כאב"ד אושפצין ור"מ הישיבה הגבוהה. יהודי העיר לא זזו מחבבו, ואף הנכרים קמו לכבודו ביראת הכבוד, כשראוהו עובר

הרב (מסומן בחץ) עם ראש העיר, ראש הקהילה וקציני צבא בעת קבלת מצעד צבאי ביום 29.11.1932.

בהדרת פניו הקורנות. רבים הריצו אליו שו"ת, אך הוא השתמט מלענות, באמרו שאביו נפטר במבחר שנותיו, באשר השיב הרבה הלכה למעשה. השתייך לאגודת ישראל, והשתתף בתרע"ב בועידת היסוד בקטוביץ.

היה חסיד קומרנא בכל לבו ונפשו. בגיל צעיר נשא את רבקה בת רבי יעקב משה ספרין מקומרנא, והשתלם אצלו כמה שנים. רבים נהגו שם להתייעץ עמו, ונהנו מתפילתו המתוקה והעצורה, ומנועם נגינותיו. כשנפטר חמיו המשיך לנסוע אל בנו ר' שלום שהיה גיסו, ואח"כ אל בנו ר' ברוך שהיה חתנו. נסע בקביעות לשלוש שבתות בשנה: שבת חנוכה, שבועות, ושבת שלפני סליחות, וחסידים ראו בהערצה, כיצד גאון מופלג מקבל מרות מאדמורי"ם צעירים כאחד מכולם.

בימי השואה בחרו הנאצים בעירו, להקים בה את משרפות המות של אושוויץ הידועות לדראון עולם. הוא ברח לסוסנוביץ, וכאשר נשלח ברכבת חזרה, אימץ את לב היהודים שהיו עמו בקריאות שמע ישראל. נספה שם בל"ג בעומר תש"ג הי"ד.

ילדיו: א. ר' בנימין שכהן כרב באחד מפרברי אושפצין; ב. ר' שמואל חתן דודו רבי אלעזר אפשטיין האדמו"ר מדזלושיץ בקראקא שכהן כאדמו"ר בבנדין; ג. שינדל אשת רבי ברוך ספרין אחרון אדמור"י קומרנא; ד. אשת ר' שמלקי בן רבי אלטר ספרין מעיר ישן; ה. אשת ר' יוסף רבה הצעיר של בלוזוב; ו—ז. הבחורים יוסף ויצחק איזיק. כולם נספו בשואה עם משפחו־תיהם הי"ד.

היה מסודר מאד בלימודו ובאורחות חייו, ובכל יום רשם את חידושיו בסדר מופתי. ספרו עמ"ס מכות שערך שנים רבות, היה כבר מוכן לדפוס בפרוץ המלחמה. מכתבו מתרע"ב נדפס בתשובה כהלכה, 184. שתים מתשובותיו מתרפ"א, נדפסו בספרו של אביו אהל יהושע, ח"ב, יא, צה. תשובת אביו אליו, שם, צד.

אהלי שם, 441; בית קומרנא, 106, 140; אלה אזכרה, ו, 67—70; ספר אושפיצין, 100—102.

ר' אריה ליב ב"ר יהושע פנחס בומבך

מהולשיץ (תרמ"ח—תש"ג)

בנו של ר' יהושע פנחס. רבה של הולשיץ עד שנספה בתש"ג עם אשתו חיה ומשפחתם הי"ד. תשובות אליו: אביו באהל יהושע, ח"ב, סג; חבצלת השרון, ח"א, עד; צור יעקב, ח"א, כח,

לו. ההדיר את החלק השני של ספר אביו, ושילב בכמה מקומות מהערותיו.

ר' חיים זאב בומבך

מלבוב (תק"י*—תק"ע*)

גר בלבוב. אביו של ר' יהודה צבי הדיין שם, נכדו של רבי יצחק חיות ורא"ל אב"ד אמ"ד חתן החכם צבי. נשא את בתו של ר' דוד — אשתו יוכבד סריל היתה בת ר' ישראל חריף הלפרין אב"ד אוסטרהא וזסלב, חתן ר' יצחק קרקובר אב"ד ברודי אבי משפחת באב"ד — ב"ר פתחיה לידא אב"ד לוקט"י ייאס חתן ר' בנימין זאב וולף אב"ד זמיגרוד, ב"ר דוד **לידא אב"ד** בכמה קהילות ולבסוף **לאשכנזים באמשטרדם**, מחבר הרבה ספרים, נשא את מרים בת ר' וולף ר' יוזפש ממשפחת הורביץ. נפטר בלבוב ביום ה' כ"ז חשון תנ"ז ונטמן ליד הט"ז, ב"ר אריה ליב — ב"ר דוד — אב"ד זוולין, חתן ר' **נפתלי** הירץ סופר מפראג אבי בעל באר הגולה, ב"ר פתחיה סופר מפראג, ב"ר יוסף מאובין, ב"ר פתחיה משה מקרמניץ.

ר' חיים זאב ב"ר יהושע פנחס **בומבך**

מזייבוש (תרמ"ו*—תש"ג)

בנו של ר' יהושע פנחס. רבה של זייבוש עד שנספה בתש"ג הי"ד. חידושיו נדפסו בספר אביו אהל יהושע, ח"א, ס, ותשובות אליו: ח"ב, נח, צא, צב, קלו בתרס"ח—תרע"א; דודו בגבעת הלבונה, מה, מו בתרפ"ד.

ר' **יהודה צבי** ב"ר חיים זאב **בומבך**

מלבוב (תקל"ו—תרי"ב*)

נולד בלבוב בשנת תקל"ו לאביו ר' חיים זאב, וכהן שם כחבר בית הדין אצל בעל „ישועות יעקב". בשנת החלירע תקצ"א נדר שידפיס מחידושיו על ד' חלקי שו"ע, ואכן באותה שנה הדפיס בזולקיב מספרו **מנחת יהודא** את ח"א, ביאורי ענינים על סדר שו"ע או"ח. בראשי הדפים של הספר: שאלות ותשובות, ובפנים נעדרים שמות שמונים השואלים והתאריכים. בראש הספר גרגיר מחידושי אביו, והערה מבנו ר' יהושע אפרים. בסופו: ארץ צבי, תיקונים בהגהות אשר"י לש"ס, נדפסו אח"כ בש"ס וילנא. ח"ב על יו"ד נדפס שם בתקצ"ח, ובו ק"ל תשובות. כולל קונטרס מיוחד על הלכות פטר חמור חלה ומקואות, תשובת רבי משולם איגרא מתקנ"ח לחכם אחד בדיני ספק ספיקא והלכות אישות (דף לב), חידוש מחתנו (עח), ובסופו הגהות על הרא"ש לש"ס. ח"ג וח"ד שהיו מוכנים על אה"ע וחו"מ, אבדו במלחמת העולם הראשונה. תשובה אליו: שו"מ, תליתאה, ח"ב, קכז. נפטר בשנת תרט"ו לערך. בניו: ר' יואל ור' יהושע אפרים, ובת אשת ר' מאיר בלף מלבוב.

עוד מזכיר בספרו ח"ב חידוש מנכדו היניק המופלא יעקב מרדכי (דף מב.), בנו המופלג ר' אפרים (דף לה.), מחותנו הרב מרדכי (ראבין) ראב"ד ומו"ץ בלבוב חוץ לעיר שהסכים לפסק דינו (דף כו.), קושיא ששמע בימי חורפו לפני יותר משלושים שנה מרבי מאיר אב"ד בראד כשביקר בלבוב (דף לג).

אנשי שם, 80.

ר' **יהודה צבי ליביש** ב"ר יוסף **בומבך**

מרוה־רוסקה (תר"ל*—תרצ"ו)

בנו של ר' יוסף מיברוב, ותלמידו של ר' יהושע פינחס אחיו הגדול. גר ברוה־רוסקה, ותורה וגדולה התאחדו על שולחנו. ישב בבית הדין כשהיו צריכים שלושה דיינים. נשא את בינה, ולא היו להם ילדים. חידושיו אבדו בעת מלחמת העולם הראשונה. בפרעות תרע"ט גזזו חצי זקנו ופיאותיו. נפטר ביום ט"ז ניסן תרצ"ו. בין תלמידיו: ר' שמעון פדרבוש. תשובות אליו: אחיו באהל יהושע, ח"א, יז, יח, כט—לה, נט בשנים תרמ"ט—תרנ"ז; אחיו בגבעת הלבונה, ד, י—יב בתרפ"ג—תרצ"ג; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, קטז בתרמ"א. מתשובה זו הוכחה להקדים תאריך לידתו, ואולי הוא הבן שנולד בתרי"ח, וברכת מזל־טוב על כך בשו"ת אפיקי מים כתב־יד.

ספר רוה־רוסקה, 101—102.

ר' יהושע אפרים ב"ר יהודה צבי **בומבך**

מליזנסק (תק"ס–תרל"ו)

נולד בלבוב בשנת תק"ס לערך לאביו הדיין ר' יודא צבי. בשנת תקע"ח השיב לו הברוך טעם בסוגיא דבר פדא בחיבה רבה, אע"פ שהיה אז צעיר לימים. שלח פתקאות אל רבי חיים מצאנז. גר בכפר ליד אולינוב, וסבל ממחסור גדול. למד בעיון בהתמדה רבה, ולא הרגיש כלל ברעב. כהן מתרי"ח לערך כרב בליזנסק עד תרכ"ג, ואח"כ בקרעשוב שבפולין עד לפטירתו בשושן פורים תרל"ו.

אשתו בלימה שנפטרה כ"ו אייר תקצ"ט, היתה בתו של ר' שמחה פרייא מדוברומיל, חתנו של ר' יהודה נתן אב"ד שם בנו של הפני יהושע, חתנו של ר' משה מאיר אב"ד דוברומיל מחמשת בני ר' יקותיאל זלמן אב"ד דרוהוביטש, ונכד המגיני שלמה, נכד המהרש"ל. חמיו היה בנו של ר' יוסף שאול אב"ד אפטא, ב"ר שמחה אב"ד סלומנא שבליטא, שהיה חתנו של ר' יהושע השל אב"ד וילנא ולמעלה בקודש, ואחד מחמשת בני ר' יקותיאל זלמן אב"ד דרוהוביטש, חתן ר' מרדכי אב"ד בריסק ובנו של ר' יוסף סגל חריף אב"ד פרמסלא, שהיה חתנו של ר' ליב חסיד משם ב"ר יעקב נכד הרמ"א, ובנו של ר' משה סגל חריף אב"ד פולנאה שהיה חתנו של ר' נתן נטע כהנא אב"ד אוסטרהא, ובנו של ר' שלמה אב"ד לבוב תוך העיר, שהיה בנו של ר' יצחק מחותנו של האיתן האזרחי וחתנו של השארית יוסף, ב"ר מרדכי גרשון, ב"ר חיים מפראג, ב"ר יצחק מקושטנדינא, ב"ר עקיבא כ"ץ ס"ט אב"ד שלוניקי ממגורשי ספרד.

ילדיו: ר' נתן בלבוב; ר' יוסף אשר בזילין, נולד בשנת תקצ"ד ונפטר ביום י"א ניסן תרס"ד, ואשתו פייגא רבקה בכ"ה תמוז תרע"ב. הניח כתבים על הש"ס וד"ח שו"ע, והם היו בלבוב אצל בנו ר' נתן. בתרח"ץ נזדמן לשם ר' יוסף אשר ב"ר שמחה בומבך מנכדי המחבר, וע"י שנמסרו לו על מנת להדפיסם בלונדון, ניצלו מכליון. בני המשפחה טרחו בהדפסת הכתבים, והם נדפסו בתל־אביב.

פני אפרים ח"א בתש"ך, על מסכתות מסדר מועד נשים ונזיקין, וכמה דרשות. רד"ב ויידנפלד כותב בהסכמתו, כי בודאי ייהנו מהאור הגדול הזה, אשר בשעתו היה מפורסם לתהילה. בראש הספר חידושיו מימי חורפו, ותשובת הברוך טעם שנדפסה במנחת יהודא, יו"ד, נה. בסופו רשימת צאצאי המחבר. ח"ב נדפס בתשל"ה על מסכתות רבות בש"ס, שש תשובות, וכמה דרשות לר"ה. את ההקדמה כתב המהדיר ר' יהושע אפרים ב"ר יוסף אשר מזילין שטרח בהעתקת הכתבים, ונפטר ביום ד' אב תשכ"ג. הספר נדפס במימון לאה לבית בומבך, וד"ר יעקב רוטשילד כתב דברים לזכר בעלה ר' דוד ב"ר מרדכי רבהון, נפטר בר"ח תמוז תשל"א. בסוף הספר יחוס מפורט של המשפחה עד דהע"ה.

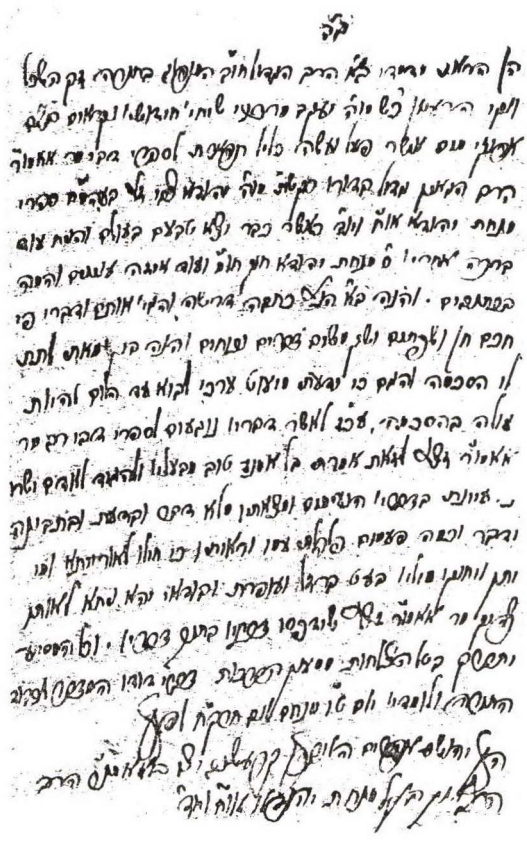

הסכמה מיום ט"ו מנ"א תרכ"ח על ספר אפיקי מים של ר' יעקב מרדכי בן אחיו.

תשובות אליו: האלף לך שלמה, קנה; דברי חיים, ח"ב, יו"ד, קכו, חו"מ, ז בתרי"ט; חסד לאברהם, תנינא, אה"ע, ב בתרי"ט; שואל ומשיב, תליתאה, ח"ג, ז, חמישאה, כ בתרי"ח.

מצאצאיו ר' אברהם יעקב שנולד בתל־אביב לאביו ר' יוסף אשר. תלמיד ישיבת חכמי לובלין בבני ברק ועוד ישיבות. נשא את שיינה מלכה בת הרב יונה גנצווייג, רב בקהילת תפארת צבי בלוס אנג'לס על שם זקנו רבי צבי הירש אב"ד שידלוב תלמיד חבר להחזוה מלובלין. כיום ראש הכולל של ישיבת חכמי לובלין. סייע לאביו ולזקנו להוציא את הספרים פני אפרים א—ב. הוציא לאור בירושלים תשל"ו בצילום את ספר התשבי, עם תוספת הגהות היעב"ץ „עזר אור".

ר' יהושע פינחס ב"ר יוסף **בומבך**

מדרוהוביטש ואושפצין (תרכ"ה—תרפ"א)

נולד ביברוב בשנת תרכ"ה לאביו ר' יוסף. נשא בתרמ"ג את זלטא בת הרב אריה ליב הרושוב־סקי אב"ד הובניב. מילדותו נודע כעילוי עצום, ובהיותו בר מצוה רצה אביו להדפיס את חידושיו, אלא שהאמא מנעה זאת. בגיל י"ב חיבר ספר כבוד מועד דרושי גפ"ת על המועדים וחיבור גדול עמ"ס ביצה. כמו־כן קונטרס קנקן חדש בסוגיא דחדש. ישב אצל חמיו עד שנת תרמ"ט, בה נתקבל כרב במדיניץ. בתרנ"ד עבר לבילקמין, ובתרנ"ז נתקבל לדרוהוביטש בה כהן לפני כן ר' אליהו אבי חמיו. בתרס"א עבר לאושפצין, וברבנותה שימש עשרים שנה, עד לפטירתו ביום כ"ח ניסן תרפ"א. בתרס"ז נבחר כרבה של בוצ'ץ', אלא שהדיין ר' פייביל ויליג הכשיל את מועמדותו (עיר ומלואה). באלול השתתף בכנס סנדובה וישניה, וחתם נגד תנאי בנישואין. זמן מה נרדף כנראה בעירו, ובתרס"ט שהה בלבוב. ממיסדי אגודת ישראל בועידת קטוביץ בתרע"ב. בכל מקום בואו פתח ישיבה, והעמיד תלמידים רבים. בזמן המלחמה נשאר באשפצין. היה נוסע בקביעות לבלז, ומפלפל עם רבי ישכר דב. הערצתו אליו מתבטאת בספרו (ח"ב, פט).

נודע בספריו שו"ת **אהל יהושע**. חלק א', על או"ח ח"א עד סוף הלכות נשיאת כפים, סודר ע"י אחיו ר' נפתלי הירץ, ונדפס בדרוהוביטש תרס"א. באותה שנה קבל הסכמות ממהר"י שמלקיס (הרב המחבר יעלה הרים הררי עד, עוקרם וטוחנם זה בזה בסברות ישרות ונכונות למוצאי דעת, ונפיש חיליה דהאי גברא לפלפל ולסלסל בתוה"ק בדרך צח ובהיר, וידיו רב לו לנצח על שדה בירור ההלכות וישוב ההויות); ר' דב בריש רפפורט (ויעש מטעמים כאשר אהבתי, חכו ממתקים וכלו מחמדים, ואם כי כבר יצא טבעו בעולם, וכסאו מוטלת בין גדולי ישראל, ומפורסם ונודע ביהודה וגדול שמו, כמותו ירבו בישראל); המהרש"ם עם דבר תורה (בעודו בימי עלומיו החל רוח ד' לפעמו, ונשמע קולו בבואו אל הקדש, ונקרא שמו בישראל חריף נשגב, וכבר אחז"ל האי צורבא מרבנן כיון דנבט נבט, ועתה הגדיל לעשות אהל בל יצען לנצח, מלא וגדוש חריפות ובקיאות, יעלה הרים ירד בקעות, ועוקר הרים וטוחנן בפלפולו הזך); אביו ר' יוסף בתר"ס עם דבר תורה (ויאירו פני תבל בחיבורך הגדול על ד' חלקי הש"ע, וגם ספרך הגדול ונורא אשר החלות לחבר עוד בהיותך מופלא סמוך לאיש, ולדעתי הוא חיבור נפלא מלא חריפות ובקיאות), והוא גם שקבע את שם הספר. בהקדמת אגדה: שער האהל, כתב המחבר שעד גיל ל"ו לא רצה להדפיס מספריו (ולכן אהל בגימטריא ל"ו), אבל עתה מקוה להדפסת ספריו על או"ח ח"ב, כבוד מועד, וספריו על מסכתות הש"ס וסימני השו"ע.

חלק שני תשובות להלכה בד"ח שו"ע נדפס בבילגורייא תרצ"ב. סודר ע"י בנו הרב אריה ליב אב"ד הולשיץ, שקיוה להוציא עוד כמה כרכים. בסופו: שני דרושים לגמר בנין בית־הכנסת ולחנוכה, קונטרס מסך האהל להסיר קושיות על השו"ת, ומפתחות ע"ס השו"ע.

מחוץ לגליציה השיב בחלק השני למקומות: **אוסטרהא־מהרין** — הרב ד"ר יעקב שפירא בתרע"א (כו); **אוסטשי־סולנע** — ר' יהודה צינגר בתרס"ח (כז); **אפטא** — הראב"ד ר' חיים יוסף ב"ח בתרע"ט (יז); **בנדין** — ר' ישעכר בריש בתרע"א (קכא); ר' יהושע דומ"ץ בתרס"ג (קג, קד); **טומשוב** — ר' אריה ליב רובין בתרע"ב (קיב);

ליפציג — ר' שמעון בתר"ע (כה); **ניישטט**-פולין — מח' ר' חיים מאיר עפשטיין בהה"צ בתרנ"ח (קמא); **רדומסק** — ר' יעקב יוסף הכהן רבינוביץ בתרנ"ט (ח"א, כג—כז); ר' שלמה חנוך בן הרב בתר"ס (ח"א, מו—מח).

העמיד תלמידים רבים, ובין היתר בדרוהוביטש: שני אחיו, ר' דובריש בקנרוט, ר' חיים וועג מצאנז, ר' משה חיים טייכטל, ר' אברהם משה נטל, ר' משה ור' נפתלי הירץ פרנק, ר' מרדכי רבהון מגרודזיסק. באושפצין: ר' אברהם יהושע (ח"ב, מד בתרס"ה), ר' אלעזר אליעזר ליפא גרטנהויז, ר' יהושע הלברשטם מבוכניה, ר' משה שמחה טייטלבוים מגריבוב, ור' ישראל קרגר ממישלניץ.

תשובות אליו: אחיו בגבעת הלבונה, ט; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, לז (והאמת אגיד כי אילו לא ראיתי לא האמנתי, על איש רך בשנים שיהיה אב בחכמה כמוהו, דילדא אימיה כוותיה תלד), קלו (זקנך המנחת יהודה חיבב אותי מאד), קנט בתרל"ט—תרמ"ז; שדה יצחק, לא, לבילקמין. שני מכתביו נדפסו בתשובה כהלכה, יא.—יב. הכשר שלו נדפס במחזיקי הדת, ט"ז אייר תרס"ו, 8.

ילדיו: א. בכורו ר' אליהו ממלא מקומו באוש־פצין; ב. ר' חיים זאב אב"ד זייבוש; ג. ר' אריה ליב אב"ד הולשיץ; ד. ר' אברהם אב"ד קענטי; ה. חיה רינטשע נישאה בתרע"ב לר' חיים יהודה הלברשטם ראב"ד אושפצין.

אהלי שם, 384; ר' אליעזר ליזר לנדא מאושפצין, מליצי אש, א, סיון, קנד—קנו; גדולי חסידי בעלז, א, צא—צג.

ר' יואל ב"ר יהודה צבי **בומבך**

מלבוב (תקנ"ו*—תקצ"א)

נולד בלבוב לאביו הדיין ר' יהודה צבי. נשא את חנה צירל בת ר' יוסף מרגליות־שמוקלר מחותנו של רבי יהודה צבי מסטרטין ובנו של ר' אלעזר מרגליות מזורובנא, ב"ר יצחק דב אב"ד יזלוביץ, חתן ר' יעקב אב"ד פוזנא חתן הסמיכת חכמים, מגזע מהר"י מינץ, מהר"ם פדואה, המהר"ל ועוד. נפטר בגיל צעיר בעת מגיפת החלירע. בנו: ר' יעקב מרדכי.

ר' יוסף ב"ר יעקב מרדכי **בומבך**

מיברוב (תקצ"ו*—תרס"ז)

נולד לאביו ר' יעקב מרדכי ב"ר יואל ב"ר יהודא צבי. נחשב מגאוני הזמן, אבל כל ימיו לא השתמש בכתרה של תורה, וגר ביברוב נהנה מיגיע כפיו. ברשותו היו כתבי היד של זקנו בעל מנחת יהודא ושל אביו, כולל ספרו אפיקי מים, וכן חידושים על מועד ושו"ת. בזיווג ראשון נשא את חיה רונטשא, נפטרה בדר"ח תמוז תרמ"ג. בזוו"ש נשא את מישקיט בת ר' דוד לאניר, נכד ר' דוד לאניר מסמבור המכונה חייניס תלמיד החוזה מלובלין, נפטרה י' אלול תר"ף. משתיהן היו לו בנים גדולי ישראל: ר' יהושע פנחס אב"ד דרוהוביטש ואושפצין; ר' יהודה צבי ליביש ברוה־רוסקה; ר' נפתלי הירץ ראב"ד סמבור. נפטר ביום ד' אב תרס"ז.

הניח בכתב יד שני ספרי שו"ת שכתב בבחרותו, חידושים על רוב סוגיות הש"ס ומסכת חולין וכתובות, ושו"ת אהל יוסף. בגלל עניוותו לא הדפיסם. נדפסה ממנו רק תשובתו מתרל"ח אל ר' אברהם ראטה מלבוב, בספרו של בנו גבעת הלבונה, מז, ובנו מפלפל שם בדבריו בסי' מח—מט. בנו הגדול השיב לו בשנים תרנ"ד—תרס"ו בשו"ת אהל יהושע, ח"א, מג, מד, נב, ח"ב, לט, קו.

תשובות נוספות אליו: אוריין תליתאי, פט; דבר משה, ח"א, צו, תנינא קטז; מהרי"א הלוי, ח"א, קצח בתרל"ח; שו"מ, רביעאה, ח"ג, יב בתרט"ז; תפארת יוסף, אה"ע, טו. כמו־כן בספר אפיקי מים כת"י מאביו בתרט"ו.

ר' יעקב מרדכי ב"ר יואל **בומבך**

מדוברומיל (תקע"ו*—תרל"ו)

נתיתם מאביו ר' יואל, ונתגדל בלבוב על ברכי זקנו בעל מנחת יהודה המביא מחידושיו בספרו. נשא את רבקה עלקי שהיתה בתם של ר' נפתלי הירץ ויקלר, וזוגתו יוטא מדוברומיל בת ר' מרדכי — מ"כ ברישא, זוגתו ליבא — שהיתה נכדת ר' שאול מאמשטרדם, נכד הרבי ר' השיל, חתן ר' אברהם כהנא מדובנא, ונכד החכם צבי, השארית יוסף והמגני שלמה. נפטר ביום כ"ג אדר תרל"ו. בניו: א. ר' יוסף ביברוב; ב. ר' נפתלי הירץ בדוברומיל; ג. ר' יהודה צבי (ליב הירש) בפשמישל; ד. ר' חיים זאב (וולף).

חיבר ספר אפיקי מים על מנחת יהודה חלק חו"מ, ועוד חדו"ת הנמצאים בכתובים אצל בני

מכתב חדו"ת אל בנו ר' יוסף בו מזכיר מה שהשיב לו בשנת תרי"ח, ומברכו להכנסת בנו לבריתו של אאע"ה.
הערות הבן בשולי המכתב (בצד ימין למעלה).

משפחתו בבני־ברק. נכדו בעל אהל יהושע מביא בהקדמה מחידושיו, וכותב שלמד מהם הרבה. נדפסה ממנו רק תשובתו לבנו ר' יוסף, כקונטרס תפארת בנים בסוף שו"ת אהל יהושע, ח"א. בתרכ"ד השיב לו בשו"מ, תנינא, ח"ד, נז.

ר' יעקב מרדכי ב"ר נפתלי הירץ **בומבך**

מדוברומיל בברלין (תרל"ט—תשי"ב)

נולד בדוברומיל לאביו ר' נפתלי הירץ שחיבר שו"ת ופלפולים ונפטר ביום כ"ב כסלו תרפ"א בדוברומיל, ולאמו בתו של ר' שמחה הלוי פרייא, ב"ר מרדכי, ב"ר שמחה חמיו של ר' יהושע אפרים אב"ד ליזנסק וקרשוב. מחלה אמו של ר' שמחה פרייא היתה בתו של ר' יוקיל מזולקיב, שהיה נכד ר' יוקיל אב"ד ברודי בן המהר"ם טיקטין, ונשא את חיה אחותו של רבי אברהם חיים אב"ד זלוטשוב.

נשא את בתו של ר' מרדכי דוד תאומים־פרנקל,

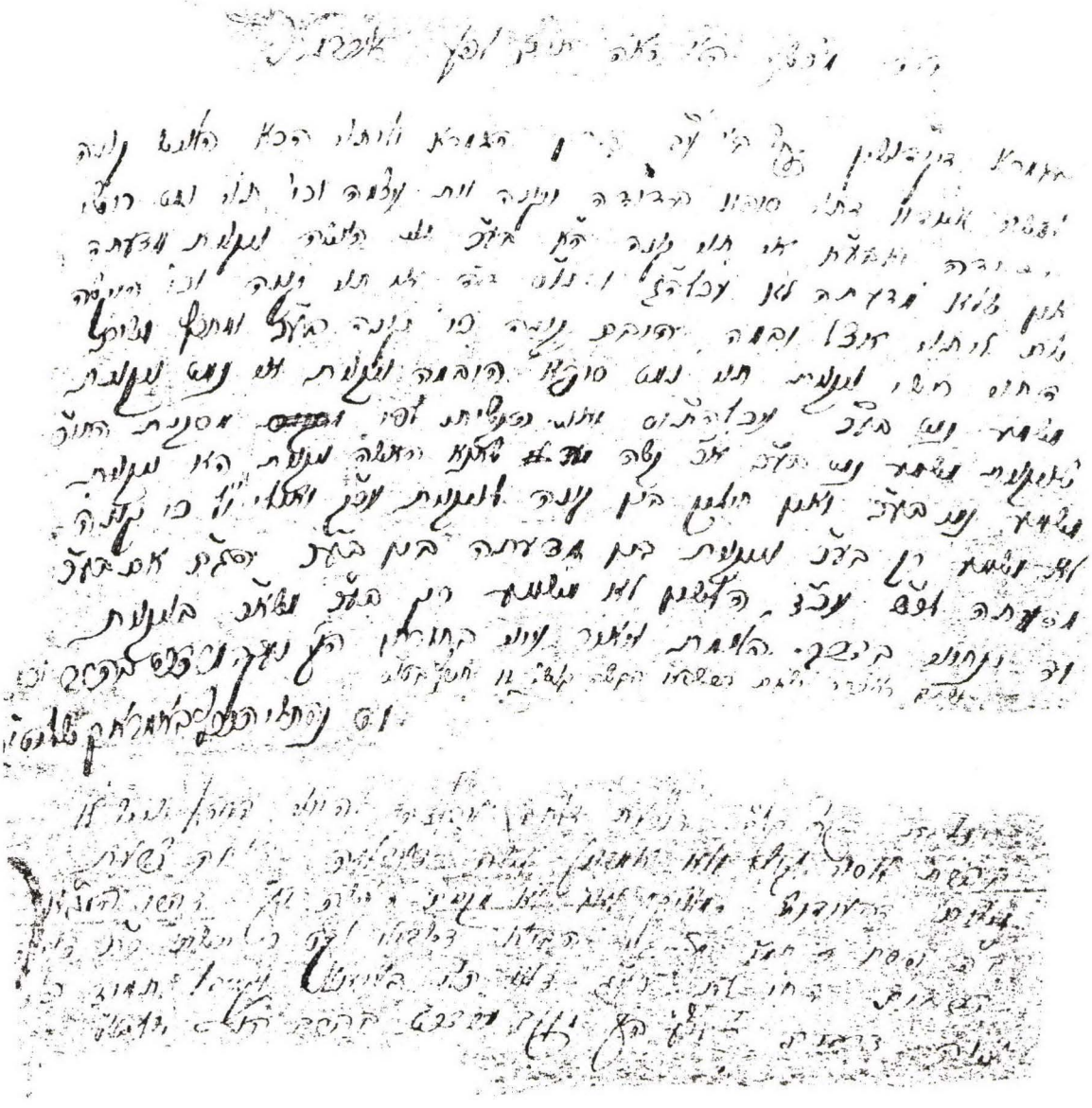

חידושים שכתב במוצשק"פ ראה תרנ"ו

ב"ר אלכסנדר סנדר אב"ד פשוורסק, ב"ר **יוסף** שאול חתנו של ר' אלכסנדר סנדר מרגליות, ב"ר דוד, ב"ר יצחק יונה, ב"ר אברהם, ב"ר יצחק מאיר ה„כתנות אור", בנו של הקיקיון דיונה.

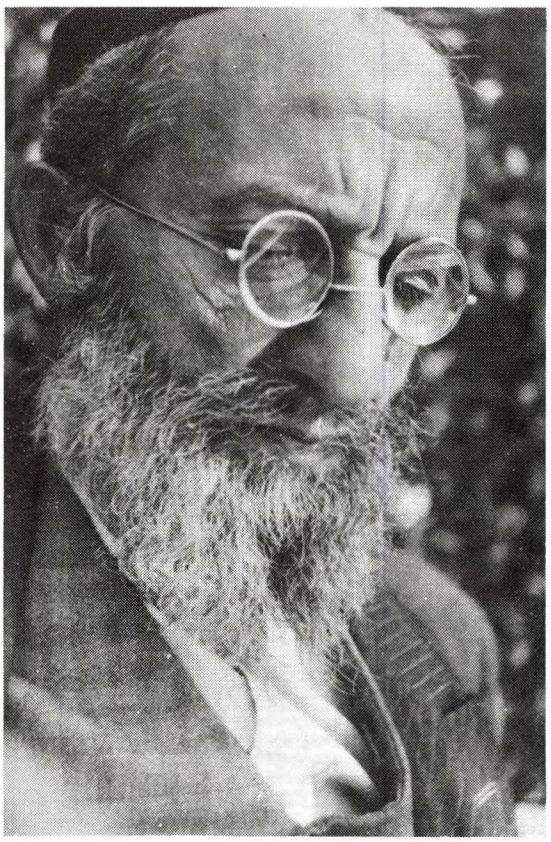

בגלל פרנסתו עבר בתרס"ח לגרמניה, והיה שם גבאי ארה"ק. אחרי מלחמת העולם פתח בברלין בית מסחר לספרים ולעתיקות. בשנת תרע"א הדפיס שם ספר **פרחי שושנים**; לקוטי דברי תורה מגאוני עולם ע"ס הפרשיות. המסכימים: רד"צ הופמן (ומצוה לתמוך את המו"ל שהוא צורבא מרבנן יקר מגזע גדולים בעל פנ"י); ד"ר אלי מונק (והנני הולך בדרך רבי ומורי נ"י, להעיד כמוהו על חשיבות המו"ל הספר הזה ועל יחוסו הנעלה); ר' אברהם שמואל בנימין שפיצר אב"ד המבורג; ר' מאיר לרנר אב"ד אלטונא; ר' חיים ביברפלד; ד"ר י. וולגמוט; הרב אריה ליב ליכטיג מהמבורג (והוא ת"ח וי"ש כאשר מעידים עליו גדולי גליציה, ולכן מצוה לקרבו); ר' דוד שפיגל, ר' יעקב כהן ור' יחזקאל דוקקעס מאלטונא; בן דודו ר' יהושע פנחס אב"ד אושפצין (אף שאתה במדינת אשכנז מקום שאין לך מכיר, ריחך לא פג וטעמך לא נמר, וכל התנהגותך היא בדרכי החרדים ויראים, וכל מגמתך לעשות חיל להחזיק התוה"ק); ר' אח"ד סופר בתר"ע; רבי חיים מאטיניא (והשי"ת יצליח אותו לראות ברכה בעמלו, ויזכהו לשוב לארץ מולדתו בהצלחה כאשר אותה נפשו). בראש הספר אגרת היוחסין, ורשימת הגאונים שמהם ליקט.

בשנת תרפ"ד הוציא שם לאור מהדורה מוגהת — ע"י ר' חיים טוביאס — ומתוקנת של ספר לב דוד להחיד"א, עם הקדמתו ותולדות חייו של המחבר. בתרצ"ג הוא מנוי משם על ספר מדרש יונתן. עלה לארץ בשנת תרצ"ה, וסבל מראיה לקויה. גר אצל בנו יוסף ברקן בגבעת ברנר, ונפטר ביום כ"ה סיון תשי"ב.

ר' משיל בומבך

מלבוב (תק"ץ*—תרנ"ג)

גביר תלמיד חכם בלבוב, ראש חברת מרביצי תורה ועסקן ציבורי. נפטר בתחילת אדר תרנ"ג, ונספד ע"י קרובו ר' יהושע פינחס. הניח את כל הונו לצדקה. פרטים נוספים על פעולותיו ופטירתו, בעתונים המגיד החדש, מחזיקי וקול מחזיקי הדת.

ר' נפתלי הירץ (הרציל) ב"ר יוסף בומבך

ממגרוב וסמבור (תרמ"ה*—תש"ג)

נולד ביברוב לאביו ר' יוסף ולאמו מישקיט, ולמד אצל אחיו הגדול ר' יהושע פנחס. בזמן המלחמה שהה בדברצין שבהונגריה, ואח"כ נתקבל כרב במגרוב. בתרפ"ה עבר לסמבור, וכהן כראב"ד עד שנספה בתש"ג הי"ד. נשא את יהודית שנפטרה כ"א אב תרע"ג, בתם של ר' ישראל יעקב קרוס מליביטשוב ושרה גיטל בת ר' אליעזר פרנקל משם, נכדת שרה גיטל אחות הנו"ב, אשת ר' אברהם יצחק שאול פרנקל אב"ד סטשוב. בזוו"ש נשא את גיטל בת רבי

מכתב מיום ב' שמות תרצ"ב אל גבאי הכולל בירושלים, בבקשה לברר את היארצייט של הרב משה צבי ב"ר אברהם בלומנפלד מסאנוק.

חיים ערליך מברעזנא ודברצין שמ"כ בסוואליווע־צ'כיה, נכד הבמ"ח, רמ"מ מלינסק והעטרת צבי, שאשתו טויבא היתה בת הנדבן רמ"מ הויזר. נמנה על חשובי חסידי בלז.

סידר לדפוס עם מפתחות והגהות את ספרו של אחיו אהל יהושע ח"א. הדפיס בלובלין תרצ"ט את ספרו שו"ת **גבעת הלבונה**, על או"ח ח"א עד סוף הלכות שבת. ההסכמות הן מרבי חיים עוזר גרודזנסקי (ראיתי ועיינתי בכמה מקומות כמה דברים, ומצאתי שנאמרו בחריפות ובקיאות ראוים למי שאמרם); ר"י הורביץ מפרוביזנא (ומכבר ידעתיו לנבון וחכם גדול בתורה, ועכשיו ביותר בראותי כי מכלכל מענין לענין בחריפות, והיה לי לנחת ונהניתי מדבריו היקרים); ר' אהרן וולקין אב"ד פינסק (כאחד מן הגדולים ידבר, בחריפות ובקיאות יתירה בעמקות והבנה ישרה). הקדמתו באגדה: ראש הגבעה, משובצת מובאות מספרי חסידות. בהכנת הספר טרחו תלמידיו ר' יצחק אייזיק הכהן יאלעס, ובן אחותו ר' יוסף שאלל שצרף בסוף את קונטרסו נס על הגבעה, פלפולו בעניני חנוכה.

מחוץ לגליציה השיב למקומות: **זווירציה** — ר' שמואל אהרן הלוי פרדס בתרפ"ב (כו, כז); **פישטיאן** — ר' ישכר שלמה טייכטל מבוסרמין בתרע"ט—תרפ"ז (ה—ז, לא—לד); **רוטרדם** — ר' מאיר סג"ל לנדוי בתרצ"ד (כח); **רחוב** — תלמידי ר' שמריה שמריל פינסטרבוש (נא—נד); **רייכנברג־צ'כיה** — ב"ג ר' אליהו גודינגר מו"ץ בתרח"ץ (כב—כד).

תשובות אליו: אמרי דוד, קל בתר"ץ; אמרי יושר, ח"ב, קכה; חבצלת השרון, ח"ב, אה"ע, עה, תנינא, עח; שו"ת מהר"ש, ח"ה, לה, ח"ח, פג בתרפ"ב; מנחת יחיאל, ח"ג, ד.

בומגרטן

ר' ישעיה זאב ראה לפי: **רוזנברג, ר' ישעיה זאב**

בוקסבוים

ר' דובר

מו"ץ בצאנז. בתרפ"ז השיב לו בשו"ת מהר"ש, ח"ז, קעד.

בורג

ראה לפי: **ברג**

בורנשטין

ר' אליעזר דוד הלוי **בורנשטין**

מקראקא (תק"ס*—תרי"וז)

נולד בשנת תק"ס לערך בזאוויחוואסט שבפולין למשפחת אפרתים. בצעירותו עבר לקראקא, כשנשא את בת הרב שלמה הכהן ברטרם אב"ד שטעקטשין וראב"ד קראקא. היה מתמיד גדול בתורה, ועם זאת שולט בשפות ובמדעים. כשירד מנכסיו נאלץ לעבוד כגזבר בנק, וגם אז לימד לפנות בוקר שיעורי גפ"ת לתלמידים. כשנסגר הבנק נעשה דומ"ץ בקראקא. נתקבל כרב בזלו־שיץ שבפולין, אך לא האריך שם ימים, ונפטר ביום כ"ט אלול תרי"ח.

ר' פיבל גולדשטוף מחבר נוסח מצבתו, מליץ יושר, 51—52, 61—62.

ר' יוסף בורנשטין

אב"ד זלוזיץ.

ר' מרדכי שרגא פיבל ב"ר יעקב קופיל **בורנשטין**

מטרנוב (תר"י*—תר"ס*)

בנו של הרב יעקב קופיל אב"ד באליט שבפולין. קנה את עתון „השמש" שיצא לאור בקולומיאה בעריכת ראובן אשר ברוידס, ומינה כעורך את גרשום באדער. גר בטרנוב, ושימש בה סוכן בית החרושת לציקוריה „פאסט און מייערהוף". בימי עלומיו התחולל הסער על כשרות תחליף קפה של נכרים. אז ליקט את מכתבי הרבנים בנידון, והדפיס בתרמ"ו בקראקא קונטרס קטן: כתוב זאת **זכרון בספר**, למען אשר לא יקרב איש ישראלי אל הציקאריע הנעשית בפאבריקען של א"י. הסכמות קיבל מדייני טארנא ר' פסח יהודה הכהן ור' נפתלי צבי סג"ל גאלדבערג, הכותבים שאין להבחין בקפה אם מערבים בו שומן של דבר אחר, וממליצים להדפיס את הקונטרס גם בלשון אשכנז. המביא לדפוס מגולל בהקדמתו את תולדות הענין, ואח"כ מדפיס את גוף המכתבים המקוריים ואת המודעות בעתונות.

ראשוני האוסרים היו: הדב"ח, ח"ב, יו"ד, נג, בתשובתו לר' אבנר כתבן; מהרי"א אסד, יו"ד, קנז; המהר"ם שיק, יו"ד, רא. גם הכימאים כתבו שאי אפשר לייצר בלי תערובת שומן איסור. בכמה מכתבים מהשנים תרל"ז—תרמ"א בא איסור ר' ישראל רפפורט אב"ד טארנא ובית דינו. רבני מנצ'סטר ולידז העידו שעובדת התע־ רובת נכונה. כשרבני קובנא וריגה כתבו בהלבנון שאי אפשר מבלי לערב, כתבו בתרמ"א מירו־ שלים אל הרב שמעון סופר מדוע הוא מחשה. הוא חזר בו מההיתר שנתן בתרל"ח לחברת קאלב מפראג בהסתמכו על האב"ד רצ"ה טבליס, והציע את הדבר לפני גדולי ישראל. מכתבי איסור כתבו גם רבני סטניסלב (פעמיים), קולומיאה, דזיקוב, שיניבה ומושציסק. חברת פרנק ובניו בלינץ קבלו הכשר מהרב־ד"ר דשם, ומכיון שלא היה מוכר ולא יכלו לשווק בגליציה, לחצו את רב"ז שפיצר מווינא להכשיר לפי תנאיו. במכתביו אל הרב מסטניסלב ור' ישראל קנר הוא מגולל את הפרטים, ומשתמע ממנו שאין להתיר. אז חזר בו רבה של סטניסלב מההיתר, והכריז זאת בבתי הכנסת שבעירו. לעומת זאת, יצרני הציקוריה היהודים בטרנוב ר' דוד פאסט ושותפיו קבלו הכשר מהאב"ד ובית דינו, רש"ס, רצ"ה אורנשטיין, ר"מ קריסטינופולר והשיניבר.

גרשום באדער, מיינע זכרונות, 339—342.

בורר

ר' אברהם יהושע בורר

דיין בפודקמין בשנות התר"ך. בנו ממלא מקומו. הוא כנראה ר' מרדכי שנפטר בעת מלחמת העולם הראשונה.

ר' זלמן ב"ר יחיאל בורר

מהרימלוב (תר"ך—ת"ש)

נולד בשנת תר"ך לערך בהרימלוב, לאביו ר' יחיאל ב"ר ישראל איסר בארער, ולאמו שרה בת ר' מיכל הכהן. תלמיד מובהק לרבי יעקב ויידנפלד, ומוסמך ממנו. נשא אשה מצורטקוב, ולמד שם בקלויז האדמו"ר, במיוחד עם בנו ר' ברניו. כששהה בניצה שבצרפת בתרע"א לערך, החליף משם שו"ת עם המהרש"ם ורבי מאיר אריק על כשרות המקוה. בזמן המלחמה שהה בוינא עד תר"ף. רצה להדפיס אז את ספרו שער בת רבים, ונטל כבר הסכמות מגדולי הרבנים והאדמורי"ם. בתרפ"א היגר לארה"ב, ודרש בבתי כנסת בניו־יורק. אח"כ נתקבל כרב בווילקס־ברי שבפנסילבניה.

חידושיו בהלכה ועל ד"ח שו"ע, נשרפו בזמן המלחמה יחד עם כל רכושו. לכן הדפיס בוינה תרפ"ז את דרשותיו בארה"ב על חמשה חומשי תורה בספר **דברי מהר"ז**. בתר"ף קיבל הסכמות מהאדמורי"ם מצורטקוב, הוסיאטין וקופישטיניץ, בתרפ"ד מרבי מאיר אריק (עם תשובתו בענין המקוה בניצה שנדפסה גם באמרי יושר, ח"ב, סז), בתרפ"ו מהרב ד"ר הלל קליין מניו־יורק, בתרפ"ז ממהר"ם שפירא בביקורו בארה"ב (כי מכירו אני מאז הימים לת"ח מובהק ומוסמך בהוראה, ואף ידיו רב לו לחדש חידושים בתוה"ק), ראי"א יודלביץ, ובתרפ"ח בוינה מר' בן־ציון הורביץ אב"ד מאדין (מכיר אני את המחבר המצוין הזה מכבר הימים לת"ח גדול, וראוי הוא לסמוך עליו בכל העניינים, וגם בעניני הוראה הוא סמוך בסמיכת חכמים, כאשר כבר העידו עליו כן גם גדולי דורינו). בהקדמת המחבר כותב שבידו עוד כתבים: דרושים להזדמנויות, חידושי חמש מגילות, חו"מ ואה"ע, וספר לוח ארז על פרקי אבות. ברשימת המנויים מעידו ומהסביבה רשומים גם אחיו בנימין זאב, מנחם מנדל ופנחס, בנו ד"ר בן־ציון, וקרובים נוספים בני דודו הרב אברהמלי אדעסט נכד הצדיקים מליזנסק ומקוזניץ. תשובות אליו: עמק הלכה, ח"א, מד, נג. חידושיו נדפסו ב„הפרדס" (גוטוין) תרצ"ה.

דורות האחרונים, ב, תרצ"ז, 20—21.

בורשטין

ר' חיים ישראל בורשטין

תלמיד חכם בדזיקוב, ממשתתפי אהל מועד בתרנ"ט.

ר' יוסף יחיאל מיכל בורשטין

אב"ד זברז. תשובות אליו: בית שלמה, יו"ד, ח"א, קלו, קלז, ח"ב, רט, אה"ע, כט בשנים תרכ"ה—תר"ל.

ר' יצחק פנחס דב בורשטין

אב"ד בוזנוב. תשובה אליו: חסד לאברהם, קמא, חו"מ, לב בתר"ד.

ר' נחום ב"ר צבי הירש בורשטין

מנדבורנה (ת"ר*—תרע"ה*)

נולד בסאסוב לאביו ר' צבי הירש. למדן מופלג, מחשובי הנגידים בלבוב. מראשי חברת „מחזיקי הדת", ותקופה מסוימת גם גזברה. כשירד מנכסיו, נתקבל באב תרנ"ט כאב"ד נדבורנה וחי שם בצמצום. התחבב על הקהל, והופעתו היתה מרשימה. בפרוץ מלה"ע הראשונה ברח להונגריה כנראה, ולא שב משם. בנו מאשתו הראשונה ר' הירשל נשא את בתו של ר' שלום רובינשטין אב"ד לנטשין חתן המהרש"ם. בת אחת השיא בתמוז תרנ"ט לבנו של רבי דוד הגר.

תשובות אליו: ש"ב בארץ צבי, יו"ד, מט; בית יצחק, אה"ע, ח"א, נח, ח"ב, צא—צג, יו"ד, ח"ב, קיז בתרמ"ד—תרמ"ז; כוכב מיעקב, מו, קנט בתרל"ו; מהרי"א הלוי, ח"א, לב. מכתבו למען ישיבת סרט נדפס במחזיקי הדת, י"ט תשרי תרס"ו, 2.

אהלי שם, 421; ספר נדבורנה, 15, 31.

ר' פנחס משה ב"ר צבי הירש בורשטין

מברזאן (תקפ"ט—תרס"ו)

נולד בברזאן ביום י"ח חשון תקפ"ט, לאביו ר' צבי הירש שהתייחס על המהרש"ל, הרבי ר' השל והמגיני שלמה, ולאמו וויטעל בתו של האב"ד החסיד ר' דב היילפרין שהיה חמיו של ראב"ל נתנזון אבי השו"מ, וחתנו של ר' מרדכי זאב אבי הישועות יעקב, ובן בתו של ר' אריה ליב מאמשטרדם חתנו של החכם צבי.

שנים רבות גר בברזאן, ועלה במעלות התורה. גאוני הזמן החשיבוהו, וקרובו השו"מ כבדו תמיד והזכירו תכופות בתשובותיו בציון: נכד דודי. משנפטר השו"מ והוא ירד מנכסיו, נתקבל כאב"ד סרט שבבוקובינה. את דרשת ההכתרה הדפיס תלמידו ש"ב ר' יעקב זאב וולף ברכר בסוף ספרו חדות יעקב — קב החן המרות, מרגהיטא

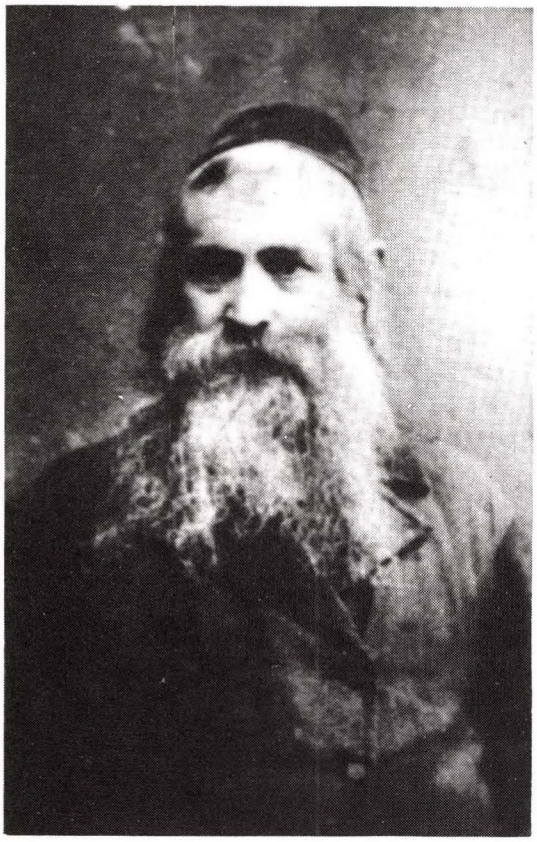

תרצ"ט לערך. ניהל את עדתו ביד רמה, והיה מסור לעניני העיר. לא מחל לכמה משפחות שהציקו לו, ולא איפשרו לו להעמיד הדת על תילה כרצונו. נודע כחריף ובקי כליל המדעים, דרשן מפואר בלשון לימודים. פקח שנון, וחידודיו זכורים בפי העם. בתרמ"ב נתבקש ע"י גדולי ישראל לערוך מסע בחירות בגליציה, למען בחירת רבי שמעון סופר לפרלמנט. השתתף בכנס היסוד של מחזיקי הדת בלבוב, וניסה למתן בה את האוירה. כשנוסדה הציונות תמך בה. היה מתנגד, אבל נקרא להספיד את רבי אברהם מסטרטין. נפטר ביום כ"א חשון תרס"ו, ובהלויה ספדו לו הרבנים מרדוביץ ומיהלני. ביום י"ח

ברכה מיום ב' ניסן תרנ"ג לשלמה בובר להופעת הספר על המדרש שמואל.

PINKAS BURSTYN
Bezirks-Rabbiner
Sereth (Bukowina.)

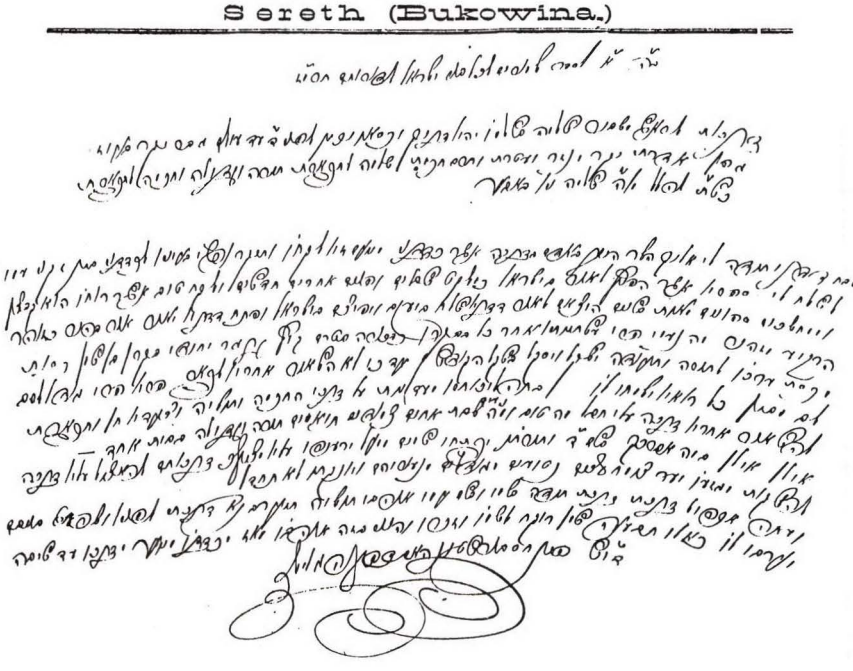

מכתב תודה מיום א' פרשת בא תרמ"ז אל שלמה בובר על משלוח ספרי.

פינחס בורשטין
אבד"ק סעראטה
והגליל בוקאווינא.

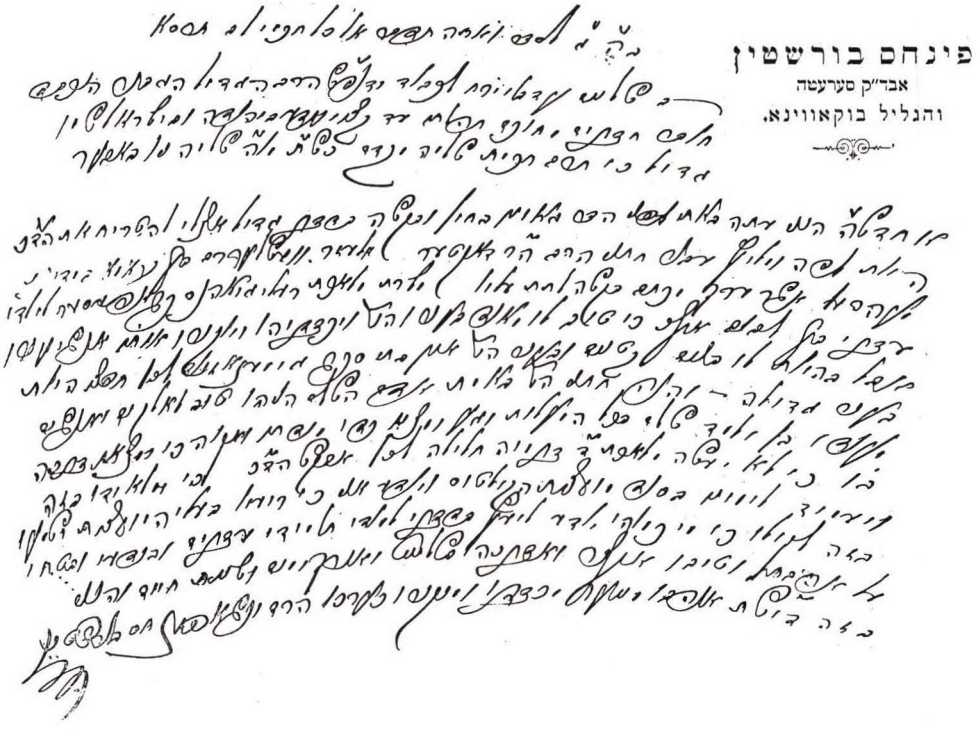

מכתב המלצה מיום ג' פרשת תצוה תרס"א אל הנ"ל עבור חתנו ד"ר אלעזר וועשלער לקבלת משרת מורה דת מטעם קהילת לבוב.

חשון תרנ"ט כתב צוואה, ובה הנהגות בעניני דת וחלוקת הרכוש.

י"א שהיה גיס השו"מ, ומאשתו הראשונה חנה נולדו לו רבקה שנפטרה בצעירותה, ודינה אשת ר' בנימין פרנקל מקולומיאה. נשא בשנית את אסתר בת ר' דוד שטרנהל מקולומיאה, וממנה נולדו לו עשרה ילדים: א. נחמה אשת ר' שמאי פופרש מברודי, נפטרה בחייו; ב. חנה אשת ר' זלמן הלפרין מברודי; ג. לאה אשת ר' אהרן קענער מליסקא זקניו של פרופ' זאב לב. יחוסה הגיע עד ר' שמלקא מניקלשבורג; ד. ר' יעקב; ה. טויבע אשת ר' אליעזר וושלר אב"ד קרומוי־מעהרן; ו. רייזל אשת ר' יוסף ויסלברג מקוט־שרמע; ז. ר' יוסף שלמה אב"ד אונגריש הרודיש במעהרן; ח. דוד בוינא; ט. יענטה; י. חיים. בזיווג שלישי היה חתנו של רמ"י הורביץ מסטניסלב, אך לא נולדו להם ילדים.

תשובות אליו: אבן יקרה, אה"ע; שו"ת הד"ר תנינא, דף לג.; חסד לאברהם, או"ח, יב, לה בתר"ז—תרי"ב; יד מאיר, מ, מא; שו"ת מהריא"ז, צג—צד בתר"ה לקולומיאה; מחזה אברהם, ח"ב, יו"ד, כו, אה"ע, א בתרמ"ב; שדה יהושע, י בתרמ"א לסרט; שואל ומשיב, קמא, ח"א, קצט, רכד, ח"ג, מג, נד, עד, פט, תליתאה, ח"א, עא, עב, רי, תלד, תמז, רביעאה, ח"ג, כג, פג, חמישאה, כג, שתיתאה, יא, סוף לח בשנים תרט"ז—תרכ"ז; יוסף דעת סי' צת, רצו, שעו ועוד. חידושיו משוקעים בספרי ר' יהודה צבי גלברד. מאמרו נדפס בהירח, שנה ב, חוברת ד, עמ' לו.

ד"ל, מצפה, כ"ו חשון תרס"ז, 4; ר"מ לייטר, סיני, סז, נו—ס, פרופ' לב, שם, סח, קצד—קצו, עם נוסח הצוואה.

ר' צבי בורשטין

מו"ץ בפרימישלן. בתר"י השיב לו בחסד לאברהם, קמא, יו"ד, ו.

ביבלמן

ר' אביגדור

מו"ץ בטרנוב. תשובה אליו: עטרת חכמים, כא.

ביגון

ר' יוסף ב"ר בנימין **ביגון**
מקראקא (תרס"א—תש"ב)

נולד בשנת תרס"א בויסוקי ליטבסקי שבליטא הפולנית, לאביו ר' בנימין שהיה סוחר למדן. בגיל בר מצוה כבר נודע כעילוי, מתון ומסודר. בפרוץ המלחמה כשהמשפחה נדדה לוילנא, למד בישיבת רמיילס. אחרי המלחמה היה מראשוני ישיבת שערי תורה בגרודנה בראשותו של רבי

שמעון שקופ. בתרפ"ז עבר לישיבת מיר, ושמע לקח מראש הישיבה ר' אליעזר יהודה פינקל ומהמשגיח ר' ירוחם ליבוביץ. שם נתבלטה עצמיותו ודרכו המיוחדת. השתתף בסדרי הישיבה, אבל הוסיף מסכתות אחרות ופוסקים. מעצמו נעשה בעל הוראה המשיב לאחרים ברצון. פתח „חנות" בחדרו לחסוך מזמנם של הבהו־רים, ולבסוף סגר אותה בחובות כבדים. היה בעל אישיות מקורית, מעמיק חשוב, וכשעבר בתרצ"א לוורשא התלכדו סביבו בני עליה צמאי דעת. כאן גם בא במגע עם שדרות כלל ישראל, בצומת העצבים של בעיות עם ישראל. התידד עם ר' אלכסנדר זושא פרידמן ובני חוגו, והיה מעורה בבעיות החינוך. האדמו"ר מגור רחש לו אמון רב והציע אותו להדרכה כללית במתיבתא,

אלא שהדבר לא יצא לפועל. זמן מה נעשה מנהל הספריה התורנית מתרומתו של הנדבן ר' אייזיק מינאי, אלא שלא היתה התעניונות בספריה מאורגנת, והמוסד נסגר מחוסר מימון. ייסד הוצאת ספרים „אהבה" בה הופיע רק ספר אחד: ילקוט ידיעות האמת של הרמח"ל בתרצ"ד. ההדיר את הנוסח משיבושים, וכתב תמציות לנוחיות המעיין בבהירות רבה ובסגנון מלוטש. הספר צולם מחדש בשנגהי ובניו יורק בלי ציון שם המהדיר, כמו במהדורה הראשונה בה העלים את שמו מתוך ענוה. בתרצ"א נשא את חנה גרוספלד מהמורות המצוינות בסמינר בית יעקב בקראקא, ועבר לגור שם. על ידה וע"י ידידו המנהל ר' יהודה ליב אורליאן היתה לו השפעה רבה בסמינר, ומאות התלמידות הושפעו ממנו רבות ישירות ובעקיפין. התידד מאד עם רבי משהניו פרידמן, ובני עליה חסידיים העריכו מאד מתנגד כמוהו. זמן מסוים שימש כמשגיח בישיבת היידה שליד אנטוורפן בבלגיה. בפרוץ המלחמה שיגר מאות מכתבי עידוד ונוחם לתלמידות הסמינר שהיו בחופש. בתחילת תמוז תש"ב נלקח למחנה השמדה הי"ד. נשתמר תזכיר שהכין בשם **עינא פקיחא** ובו תכנית מפורטת להצלת היהדות, ע"י חבר תלמידי חכמים שהתארגן בשם זה למטרה הנשגבה. התזכיר נשלח למתי מספר מבינים בארה"ב לגיוס תורמים, ושם תרגמוהו לאנגלית. השליח ר' יהודה דייוויס מסרו כעבור שנים לר' אברהם כי־טוב שהדפיסו בירושלים תשל"ב, מקור יידיש ותרגום חפשי בעברית, עם קונטרס „הבו גודל" מאמרים משלו בעניני החינוך. בראש הספר תמונת המחבר ותולדותיו.

הלל זיידמן, אלה אזכרה, א, 228—238, אישים שהכרתי, 220—231.

ביגלאיזן

ר' יוסף חיים ב"ר משה יהודה **ביגלאיזן**

מברנוב ואושפצין (תרי"ח—ת"ש)

נולד בשנת תרי"ח — לאביו ר' משה יהודה, ב"ר יעקב קופל — שמ"כ בצפת. אשתו ריזל שמ"כ בברנוב, היתה בת ר' אברהם יוסף ליפשיץ, ב"ר אשר אנשיל מדומברובה, ב"ר שמעון האב"ד שם, ב"ר אריה ליב — בנה של מלכה מברניב, ב"ר יעקב קופל ליפשיץ, ב"ר צבי הירש, ב"ר

קופל, ב"ר ישראל בעל שו"ת אור ישראל, ב"ר אליעזר מחבר שו"ת השיב ר' אליעזר ושיח השדה, ב"ר שלמה זלמן, ב"ר אליעזר, ב"ר גדליה אב"ד אוסטרהא, ב"ר זלמן ראוואדיע שעלה לא"י ונתקבל שם כנשיא, דור רביעי לר' זלמן רינקיל הנזכר במהרי"ל ובשל"ה, חתנו של ר' ביניש ליפשיץ חתן ר' שאול וואהל. כמו־כן הגיע יחוס המשפחה לבעל מבוא שערים, מהר"ם לובלין, מהרש"ל, הקיקיון דיונה, מגלה עמוקות, הרמ"א ועוד. אחיו של רמ"י הוא הגביר ר' שמעון דוד, שנפטר בכפר נגניוב שליד ברנוב ביום ב' ויגש תרנ"ג. ילדיו פזרו הון רב לצדקה, ובנו גדר לבית העלמין של ברנוב. נכדו יצחק אייזיק סאפיר כתב על כך בעתון קמחז"ה, ט' שבט תרנ"ג, 5.

נשא את חנה שינדל בת ר' ישראל יקיר הכהן מאושפצין, נפטרה ביום כפור תרצ"א. בניו: ר' שלמה שנפטר על פניו ור' ישראל יקיר. נסע אל צדיקים רבים, וביניהם בעל „תפארת שלמה" מרדומסק, רבי חיים מצאנז, רי"ש משינאווא, ר"מ מרוזוודוב, ואדמור"י בלז. בפרוץ מלה"ע הראשונה עקר לוינא, ועסק במסחר ספרים. הוציא לאור ספר **חמדה גנוזה**, ובו דברי תורה עה"ת ומכתבים מצדיקים, הנהגות רמ"ל מסא־

סוב, ואגרת הרמב"ן. בהקדמתו כותב שאת המכתבים מגנזי הרבי מרוזין המציא לו מחותנו ר' ישראל הכהן גרודצינסקי מטומשוב לובלסק. כן מודה להרב גרשון הגר אב"ד טויסט שזרזו להדפיס את הנהגות הרמ"ל. נדפס בווינא תר"ף ותרפ"ז לערך, וצולם בגרמניה תש"ז, בישראל, ובניו־יורק תשל"ו, ללא ידיעת המשפחה. היגר לארה"ב בשנת תרפ"א, ופתח בה בית מסחר נודע לספרים באיסט סייד שבניו יורק. נפטר ביום כ"ג שבט ת"ש. הניח בכתובים אוספי מכתבים שהכין לדפוס. בנו ר' ישראל יקיר הכין לדפוס ביבליוגרפיה של ספרי חסידות, וכן נוסחי מצבות של אדמורי"ם וגדולי ישראל אותם העתיק בנסיעותיו לאירופה לפני החורבן. הוא ובניו ר' שלמה ור' משה מנהלים כיום את העסק. חידושיו וחידושי אביו נדפסו ב„הפרדס" (גוטוין) תרצ"א.

ר' שלמה ב"ר יוסף חיים **ביגלאיזן**

מלוביטש ואושפצין (תרמ"ז—תרפ"ו)

נולד בשנת תרמ"ז לאביו ר' יוסף חיים. היה תלמיד רבי הירש ליב מקרילוב־פולין, חסיד עשיר ולמדן מופלג. כשגר בלוביטש בתרע"ג, השיב לו לשם באהל יהושע, ח"ב, קטז. עבר

לאושפצין, ותשובות אליו באמרי יושר, ח"ב, כח, קלו, קעא. (ש"ב היה ב"כ היהודים בעירית קראקא). נפטר ביום ג' ה' סיון תרפ"ו. אביו הוציא לאור את ספרו **זכרון שלמה**, על מנת שמההכנסות ישיאו את שלושת יתומותיו. נדפס בפיעטרקוב תרצ"ג, עם הסכמת הרב אליעזר זילבר, הערות המסדר ר' מרדכי יהודה ליב אברהמזון מו"ץ בוורשא, וסדר היחוס. בספר לקט נבחר מתוך כתבי היד הרבים שהניח והכין להם הסכמות: דרשת נישואיו מתרס"ז ועוד חדו"ת, ליקוטי דינים ממקורות שונים, ודרושים. בסופו שני מכתבים מרבי אליהו גוטמכר מגריידץ (השני משנת תר"ל, נגד הנסיון להקים בצפת בית־ספר בו ילמדו לימודים כלליים).

בידרמן

ר' ישעיה מנדל

ריש מתיבתא בישיבה־קטנה שהתקיימה בחצרו של רבי ישעי'לה צ'כויבר בקראקא. התפרנס בכבוד מחנות שאשתו ניהלה. כל משפחתו נספתה בשואה הי"ד. חתנו ר' יעקב פרלמן, מהעסקנים המסורים למען מוסדות החינוך של אגודת ישראל בטורונטו.

ביליג

ר' יוסף עזריאל ב"ר חיים אריה ליבוש **ביליג**

מגליגור (תק"ן• —תרט"ו)

בנו של ר' חיים אריה ליבוש. נתיתם מאביו, וכשאמו נישאה התגדל בבית בעלה רבי אברהם חיים מזלוטשוב. כהן כאב"ד גליגור, והביא אז לדפוס בברדיטשוב תקע"ז את הספר אורח לחיים של אביו החורג. עבר לרבנות סדיגורה, ובה נטמן. לשם השיבו לו מחותניו בשאילת שלום, קמא, כט, ותועפות ראי"ם, יו"ד, מב בתר"י. תשובה אל בן משפחתו ר' דב בריש, בשו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, צט בתרכ"ו. בנו: ר' ישכר דב בריש, אבי ר' צבי הירש אריה ליב הגבאי של רבי אברהם יעקב מסדיגורה, ומהדיר ספרי פרי חיים על אבות (עם הקדמתו) ועל הגדה של פסח בלבוב תרל"ג.

בילר

ר' אברהם אבא ב"ר דוד אליהו **בילר**

מזבז' (תקפ"ד*—תרס"ה*)

נולד בשנת תקפ"ד בקירוב, לאביו ר' דוד אליהו ביעלער מטרנופול. גר בזבז' ועסק במסחר. כל ימיו קבע עתים לתורה, ובהגיעו **לשמונים החל** לרשום את חידושיו על פסוקי התנ"ך, רובם על התורה, משלי ותהלים, ובתוכם כמה דרושים ע"ד החקירה. בנו ר' דוד אליהו הדפיסם בהוס־ יאטין בשם **אַבָּא בגְבֻרות**, כי נכתבו בגיל שמונים. בתרס"ד קיבל המחבר הסכמות מר' יעקב צבי באב"ד אב"ד זבז' (מכיר אנכי היטב את ידיד נפשי הרב המופלג בתורה ויראה... אשר מעודו קבע עיתים לתורה), ומהראב"ד ר' גדליה צבי רובינשטיין (חד מיקרי קרתא ומופלגי תורה דפ"ק, ומאז שבתי פה תמיד היו לו מהלכים לפני, ושמחתי להכירהו בתור אדם המעלה ת"ח מופלג). מבתו שרה האדיא נולד לו נכדו שמואל שלמה.

בינדיגר

ר' ברוך אברהם מהנושביץ
|
ר' שמואל זנויל מברדיוב
|
ר' אלעזר בשיניבה
(ת"ר*—תר"ם*)
|
ר' אלימלך משיניבה
(תר"ך*—תרפ"ה*)
|
ר' חיים אלעזר
(תר"ם*—ת"ש*)

ראש המשפחה היה ר' ברוך אברהם אב"ד הנושביץ, ב"ר שרגא פיבל נינו של הבית שמואל על אהע"ז. אמו היתה בת ר' שמואל זנויל ב"ר אלחנן חתן הב"ח. יחוס המשפחה הגיע גם למהרש"ל. היה חסיד מובהק, ונסע אל המגיד מקוזניץ, המאור ושמש, ר"נ מרופשיץ, ר"ש מקמינקא, ר"מ מפרימשלן ור"ח מצאנז. שני האחרונים העידו עליו שהוא לומד תורה לשמה.

היה קדוש וטהור, ענו כהלל, איש מופת, גאון בתורה, מחותמי החלטות מיהלוביץ בתרכ"ו. נפטר ביום א' אלול תרל"ה, ולפני פטירתו העלה באש רבים מחידושיו. בנו ר' שמואל זנויל בברדיוב ומ"כ בצפת או בירושלים. היה חתנו של ר' אליעזר מליזנסק, ואח"כ של הבאר משה מקוזניץ. בתרמ"ט כתב הקדמה לספר בינת משה של חמיו. ילדיו: א. ר' אלעזר גר בשיניבה; ב. אשת ר' יעקב צבי ולדמן אב"ד בורשא; ג. פייגא אשת ר' זישא בלויגרונד מלימנוב; ד. ר' משה גר בבוקובסק, והיה נכבד בעיני הרבי מבלזוב. בנו ר' צבי יוסף היה מחשובי החסידים בפשמישל, והתיצב לפני הקיסר. בנו ר' ברוך אברהם היה חתנו של האדמו"ר מדעש.

מליצי אש, ב, אלול, נו.

ר' אלימלך ב"ר אלעזר **בינדיגר**

משיניבה (תר"ך*—תרפ"ה*)

נולד לאביו ר' אלעזר בבית זקנו הרבי משיניבה, ונתגדל אצלו. נשא את פייגא בת דודו ר' משה

הלברשטם שמלא את מקום אביו בשיניבה, וכשחמיו עבר לגור בצאנז, נבחר בתרס"ו כאב"ד שיניבה על מקומו (מחז"ה, ג' אלול תרס"ו, 5). ממשתתפי ועידת סנדובה וישניה, וחותמי הפסק נגד תנאי בנישואין. בתרס"ח השיב לו בשו"ת מהר"ש, ח"ו, צב. בזמן מלחמת העולם הרא־שונה עבר עם אמו לגור בהונגריה, ונשאר לגור בדעש לפי הזמנת האב"ד ר' יחזקאל פנט. הם היו בידידות רבה, ובימים הנוראים מסר לו הרב לעבור שחריתים לפני התיבה. לבסוף גרמה ישיבתו שם חיכוכים עם ראשי הקהילה, ולכן עבר לווארשהעלי בה נפטר. בנו ר' חיים אלעזר אב"ד שינאווא היה חתן רמ"מ מסטרופקוב.

אהלי שם, 446.

ר' אלעזר ב"ר שמואל זנויל **בינדיגר**

משיניבה (ת"ר"ם—תר"ם)

בנו של ר' שמואל זנויל מברדיוב מזיווגו הראשון. נשא את חיה שרה בת הרבי משיניבה, והיה סמוך לשולחנו עד שנפטר בגיל צעיר. בנו: ר' אלימלך. בתו: אסתר גיטל אשת ר' ישכר בלויגרונד.

בינפלד

ר' צבי יהודה

בנו של הגאון המקובל ר' משה מגזע היחס. מנכבדי קראקא המצוינים בתורה ובירא‌ה. נפטר ביום א' ו' תמוז תר"ד. בנו ר' זאלי דיין בוורשא, נפטר שם ביום כ"ט שבט תרל"א.

לוחות זכרון, 109—110, עם נוסח מצבתו.

בינשטוק

ר' לוי ב"ר דוד יצחק **בינשטוק**

מקראקא (תק"ף—תר"ן)

נולד בקראקא בשנת תק"ף לערך, לאביו ר' דוד יצחק ולאמו רעלא. מילדותו למד בהתמדה רבה, והיה למופת לבני גילו. נשא את בילא בת רבקה פוריא, ושמונת בניהם נפטרו על פניהם — בתוכם יעקב יהודה —, וכן בתם הכלה פייגלי. נתקבל כדיין בזלושיץ שבפולין. בתרמ"ג הדפיס בווארשא את ספרו **בית לוי**, על סוגיות רוב וחזקה וע"א נאמן באיסורין, על כמה מסכתות בסדר נשים ונזיקין וחולין, ועל הפמ"ג, חוו"ד וקצוה"ח. הסכמות קיבל בתרל"ו מרש"ס; ר' ישראל רפפורט מטרנוב; ראנ"ה ינר (אנכי מכירו מימי נעוריו כי הוא יליד קהילתנו, ופלפלתי עמו כמה פעמים וראיתי כי הוא גבר חכם בעוז התורה); רח"ן דמביצר (אזכרה ימים מקדם שנות עולמים, בשבתנו יחד בימי בחרותינו על התורה ועבודה בבית מדרשו של הרב ר' מאיר דיין ז"ל פה ק"ק קראקא, בחברת שאר בחורי חמד בני עלויים מפה קריתנו, והיה אז לשעשועים בפלפולי דאו־רייתא יומם ולילה לא יחשה, ואת ידידי זה בחרתי מכל בני גילי להיות כרע כאח לי, להמתיק סוד יחד לסלסל ולפלפל בשיטת הש"ס והפוס־קים, כי היה שכלו חד ומשנתו סדורה לו בע"פ, וידעתיו מאז כי אילן גדול יתעבד, וכעת מצאתי את ידידי זה בביתי, וראיתיו ושמתי לבבי כי כאשר חשבתי מאז כן הוא, כי נעשה לאיש אשכולות); ר' מנחם אריה צוזמר; בתרל"ז מר"י שמלקיס; בתרל"ח מר' דוד שלמה מרגליות אב"ד קלווריה בעברו בקראקא; ובתרמ"ב מרח"א ווקס. בהקדמתו כותב שהיו לו עוד הסכמות. בסוף הספר פלפול בענין שופר של עולה מאחיו ר' משה אלעזר. בתרמ"ח השיב לו בחיי אריה, יט.

בינציצר

ראה לפי: **פרימן**

בינשטוק

ר' חיים אורי

דיין ואח"כ רב בפודקמין בין שתי המלחמות. גבאי א"י. אמו גולדה, ואשתו רבקה בת מרים.

תשובות אליו: חבצלת השרון, ח"א, כ, השמטות, ג, ח"ב, חו"מ, ז; מחזה אברהם, ח"א, סה בתרפ"ג.

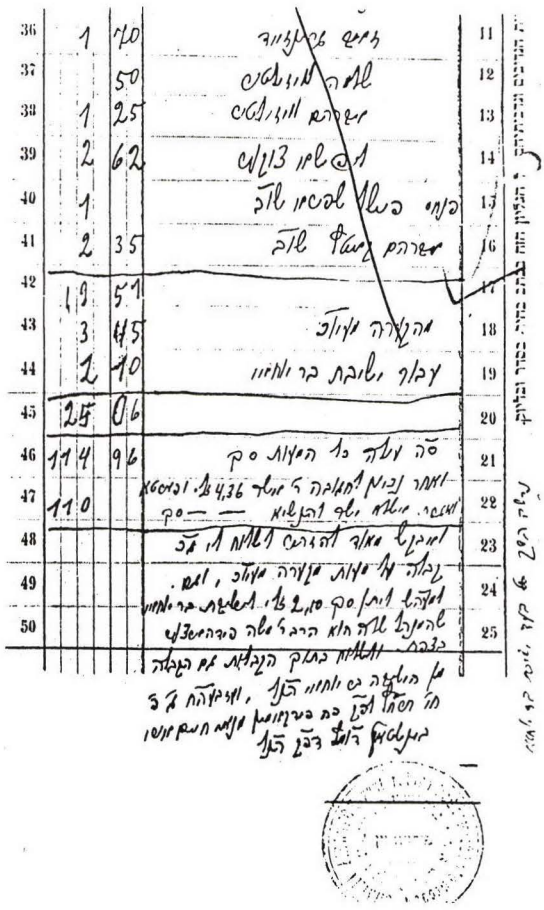

חשבון מעות א"י עם חתימתו מיום ג' חיי תרח"ץ

ביסליכס

ר' מרדכי ליב ב"ר משה ביסליכס

מברודי (תק"ס—תרי"א)

נולד בברודי ביום ד' אייר תק"ס לאביו ר' משה ב"ר אהרן ביסליכיס, ולאמו חוה בת ר' בנימין. אחיו היו בנימין והענא לאה שנפטרו על פניו, ואפרים (זליג) שגר באמשטרדם, ועמד לימינו כל ימי חייו. היה אומלל בחייו הפרטיים, ללא מנוחה ושלות נפש. בגיל בר מצוה השיאוהו אשה שלא לרוחו, וילדיו מתו. התרושש מנכסיו, ספריו נחמסו, והיה ידוע חולי. נדד כל הזמן בארצות אירופה, בעיקר באיטליה, והגיע לצרפת הולנד ואנגליה. התרועע בכל מקום עם מלומדים שונים, עשה הרבה בספריות, וחיפש כתבי יד קדמונים בידים פרטיות. נודע כחוקר מובהק וביבליוגרף מומחה, מוכר ספרים ומוציא לאור, מראשוני המהדירים של ספרים קדמוניים עם הערותיו, ותרם בכך רבות לחכמת ישראל. נפטר בברודי ביום ה' תמוז תרי"א.

ישועות משיחו, דון יצחק אברבנאל, קרלסרוה תקפ"ח. נדפס לפי כת"י ספרית נפוליאון אשו היה בגנזי רבי דוד זינצהיים, שנתן לו הסכמה בפריז עם רב העיר ר' אברהם די קולוניא. בהק דמות המהדיר ואחיו מהשנים תקע"ו—תקפ"ו, פרטים ביוגרפיים רבים. הספר נדפס למעשה באוסטרהא (עלי ספר, ב, 177).

ספר הנפש, רבי שם טוב פלקירה, לבוב תקצ"ה, וממנו גם **מורה המורה** על מקומות סתומים במורה נבוכים, פרשבורג תקצ"ז. באותה שנה נדפסו שם גם מאמר **יקוו המים**, מחקרי ר' שמואל ב"ר יהודה אבן תיבון במעשה בראשית ובחכמת הטבע לפי כת"י מאיטליה, וכן **אוצר נחמד**, חידושי הרמב"ן עמ"ס שבת, אותם העתיק שלוש שנים מכת"י פירנצה. לספר הסכמות מבעל ישועות יעקב שהגיהם, ומהחתם סופר.

מנחת קנאות מאת ר' אבא מרי משה ב"ר יוסף ירחי דון אסטרוק לפי כת"י פלורנץ, ובו מכתבי חכמי צרפת וספרד אל הרשב"א בענין המורה נבוכים, עם הסכמת החת"ס, פרשבורג תקצ"ח. חשב להוציאו עם ספר הירח, ופירוש עדות לישראל על הכוזרי. צולם מחדש בירושלים. באותה שנה נדפס שם גם **שפת יתר** מהאבן עזרא עם מבוא של לטריס, וחשב לצרף לו ליקוטים נוספים. **הפליט** רשימת פ' כת"י של צונץ, עם הערות שניאור זק"ש והקדמת המהדיר, ברלין תר"י. **פירוש אברבנאל** על ספר מורה נבוכים. יצא לאור בפראג תרי"א ע"י ר' משה הלוי לנדא, עפ"י כת"י שהעתיק באיטליה ר' יצחק ב"ר שמעון ביסליכות.

בתקצ"ד הדפיס בלבוב מודעה **קול קורא**, בה הוא מבשר שהשיג כתבי יד של קדמונינו, ומחתים מנויים לפי המחירים הנקובים. בין כתבי היד הרשומים שם: רי"ף נדרים וליקוטים, חוקת הדיינים, חידושי ב"מ לדודו של מהריב"ל, מדרש לקח טוב על חמש מגילות, חיבורי הרב ראיטי, פירוש על ראב"ע מר' משה ממשפחת הנערים, נועם חובלים — שו"ת ומכתבים מר' אליהו קפשלי, ברית הלוי מר"ש אלקבץ.

מדינה וחכמיה, 36; ספר ברודי, 204; קרסל, לכסיקון, א, 231.

ביק

ר' אברהם יצחק

אב"ד סוכוסטוב. תשובות אליו: ארץ צבי, או"ח, יג; שו"ת מהרש"ם, ח"ה, עד.

בירברייר

ר' אלטר חיים ב"ר ישעיה בירברייר

מאטיניא (תר"ך*—ת"ש*)

בנו ותלמידו של ר' ישעיה בירבראייער מו"ץ סקווירא ואב"ד קמניץ פודולסק שנפטר בתרמ"ד. נסמך בתרס"ט מר' שאול אב"ד חאטין. כהן כראב"ד אטיניא, ובתרס"ט החל להוציא שם לאור בעריכתו קובץ **אסיפת חכמים** שנועד למאמרים והערות במקרא ובמשנה, הלכה, אגדה ושו"ת. השתתפו בו רבנים ות"ח מגליציה, רוסיה והונגריה. חיים ליברמן פירט את הקבצים שהו־פיעו, ותיארם בקרית ספר, כו, 111, כז, 387. יצק מים על ידי רבי מנחם נחום פרידמן מצרנוביץ, שנפטר בוינא ביום י"ט אב תרצ"ו, ונטמן ליד אביו הפחד יצחק מבויאן. נשא עליו הספד מר, והדפיסו באלול בצרנוביץ בשם: **קול נהי בכי תמרורים**.

דורות אחרונים, א, תרע"ג, 58—59.

ר' בירך

מקולבסוב (תקי"ג—תקע"ג*)

נולד בשנת תקי"ג בפינטשוב, בבית עשירים, שירדו אח"כ מנכסיהם. בגיל עשרים נשא אשה, ונסע לר"ה תקל"ג לפפד"מ. בפסח תקל"ד למד שם עם בני ההפלאה אצל אביהם. התידד עם ר' איציקל אב"ד סטבניץ, נכד הש"ך ותלמיד ר"י אייבשיץ. אחרי הפסח שב לפולין, והיה בחברת חסידים. ספג חסידות מרבי לוי יצחק מברדיטשוב. בסיון תקל"ד דרש בקולבסוב בה גר, ועל שמה נקרא. לא היתה לו פרנסה, ואר־בעים רבנים כתבו לו המלצות להשיג משרה כמלמד. סובב על הפתחים בעיירות, והעדיף לעשות זאת כשספרו בידו. משום כך הדפיס חמש פעמים בצורה שונה את ספרו **חובת הלבבות**, כשבראשו מנה ט"ז מעלות במי שמחזר על הפתחים וספרו בידו. עותקי הספר נדירים ביותר, אע"פ שבזמנו נמכרו באלפי עותקים. חלקם נשתמר בספריות בעולם כשהם חסרי שער ודפים בהתחלה ובסוף, ומשום כך שררה מבוכה בין הביבליוגרפים באשר לזהות המחבר וטיב כתיבתו. וינר רשם אותו (קהלת משה ב/1213) בשם **בינה לעתים**, חידושי הלכות ודרשת השכן, לפי השמות המופיעים בראשי הדפים. הוא ייחס אותו לר' אהרן הדרשן, ושיער שנדפס בוולין תק"ף. פרידברג נמשך אחריו. גם טויבר הסתבך בזה (מחקרים ביבליוגרפים, 80—81) וכתב ג"כ שהספר מעורב ומבולבל בגלל התרוששותו של המחבר, ואי"ז נכון שלא נגמר בגלל הצנזור, אלא לא נגמר במוחו של המחבר. היתה בידו רק המהדורה החמישית של לבוב תק"ע, ומשום כך לא הבין מדוע נקרא בשם חובת הלבבות.

כעת נתבררו הדברים ע"י הביבליוגרף ר' חיים ליברמן (סיני, עז, קסז—קעג), שהשווה את כל העותקים הקיימים בעולם. מגמת המחבר היתה לתת קיצור חובת הלבבות, בלשון תמציתית וקלה המובנת לנשים ולעמי הארץ, ולכן עיבד: חמשים שערי בינה משני השערים של עבודת אלוקים וחשבון הנפש, ותירגם ט"ו פרקים מהם

ליידיש. תחילה הדפיס בוורשא בשבט תקס"ה 1050 עותקים, בנוסח קצר מאד. בטבת תקס"ו הדפיס בשנית בלבוב 1100 עותקים בנוסח ארוך יותר, בהשמטת התרגום האידי, ובתוספת פלפול ודרוש. באותו נוסח ובשינויים קלים בלבד, הדפיס אותה שנה בשלישית בדובנא. בצורה דומה הדפיס ברביעית בלבוב תק"ע, עם שינויים בשערים של חוה"ל, ובתוספת פלפולים. בפעם החמישית הדפיס ג"כ שם ללא שער, וזו כוונתו באמרו: מחבר חמשה דפוסין. יש בו עיבוד דרוש מספר בינה לעתים, דרוש בקהל חסידים ובקול־בסוב בתקל"ד, הספד שנשא בפראגא בתקס"ד, חידושים מישיבת ההפלאה בתקל"ד, דרשת השכן ועוד. אין בו שום דבר מחוה"ל, רק חידו־שים ודרשות. סגנונו קשה ומליצי, וכקוריוז הדפיס עמוד אחד מוסר לעומת עמוד הלכה. לא הדפיס יותר, אע"פ שהיו לו תכניות להמשיך בדברי מוסר ודינים נוספים.

בסוף הספר צורף דף ההמלצות שקיבל מרבנים, בו אין כל זכר לספרו. ר' אלכסנדר סנדר מרגליות מפשוורסק וסטנוב כותב אל תלמידו ר' יצחק אב"ד בראטשין (אשר ידעתי בית אבותיו, כולם היו גבירים ונדיבים אנשי שם, וגם בילדותו היה כאחד מהם, ועתה הושלך ארץ נזרו... וזכרנו זה שלושים שנה דהוי משתבחין בגוויה דאדם גדול הוא... ורצונו ליסע לקהילתכם למצוא מקום מנוח ללמד עם תלמידים הגונים, ולדעתי הוא ראוי לכך יותר מכל מלמדים שאני מכיר אותם, לזאת בקשתיך... אולי תהיה ממציא לו תלמידים הגונים); ר' יעקב ור' משה מטרניגרד בני הגאון מלבוב; ר' אשר מפרמיסלא; ר' משה שלמה זלמן אב"ד קראקא; ר' אברהם אב"ד פרשיסחא; ר' חיים אב"ד עיר חדש ליד וורשא; רצ"ה רוזניש ור' יצחק אשכנזי מלבוב; בתקס"ד ממנהיגי קהילת וורשא, ובראשם ר' שלמה זלמן מושקט מיערסלוב, ומרא"ל ליפשיץ אב"ד שינאווי (וביודעי ומכירי חובה עלי להודיע בשער בת רבים איכותו ומהותו לאנשי לבב, יותר מאשר נראה בנגלה, חקוק אצלו על לוח הלב).

ר' יעקב הלוי ליפשיץ כותב (זכרון יעקב, ח"א, 23—24) על ר' בירך הגליצאי, שבא לרוסיה בשנת תק"ע לערך כדרשן נודד, ונתגלה כלמדן קדוש ואיש מופת. ניהל תעמולה לקבלת התורה מחדש, ובפתחו את ארון הקודש היה קורא בהתלהבות לקבל עול מלכות שמים. ההמון נמשכו אחריו, ובמינסק נתקבל בחמימות רבה גם ע"י חכמיה ורבניה. רק הגר"ח מוולוזין הזהיר מפניו, ובהורודנא נהדף מהבימה ע"י הרב שלא נתן לו לדבר. הרוחות במינסק נסערו על כך, ושקטו רק אחרי שהגיע מכתב מרא"ז מרגליות להשמר מפני „בוצע ברך נאץ ד'". לבסוף התברר שסורו רע, ושמועות פשטו על סופו המר.

בירנבוים

ר' חיים שמעון בירנבוים

תלמיד חכם בקראקא. ממשתתפי אהל מועד בתרנ"ח.

ר' יוסף בירנבוים

תלמיד חכם בקראקא. נשא את מטל לאה בת

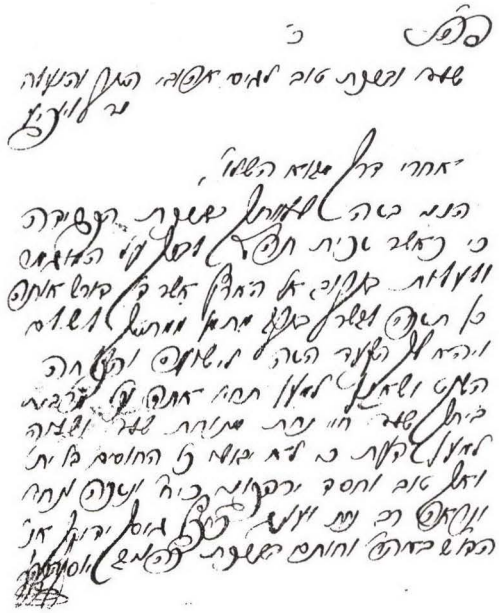

ר' ישכר בלויגרונד אב"ד קלווריה. נספה בשואה הי"ד. תשובה אליו: משיב שלום, רפב בתר"ץ.

ר' שמואל ישעיה ב"ר שלמה זלמן בירנבוים

מטשיטש וליזנסק (תרי"ד—תרצ"ח)

נולד בטשיטש בשנת תרי"ד לאביו ר' שלמה זלמן, ועל שמה נקרא כל ימיו ר' שמואל טצ'יצ'ר. בשנת תרל"ז נתקבל כדומ"ץ ואח"כ כראב"ד בליזנסק, בה כיהן ששים שנה עד פטירתו ביום ט"ז ניסן תרצ"ח. היה חכם ונבון,

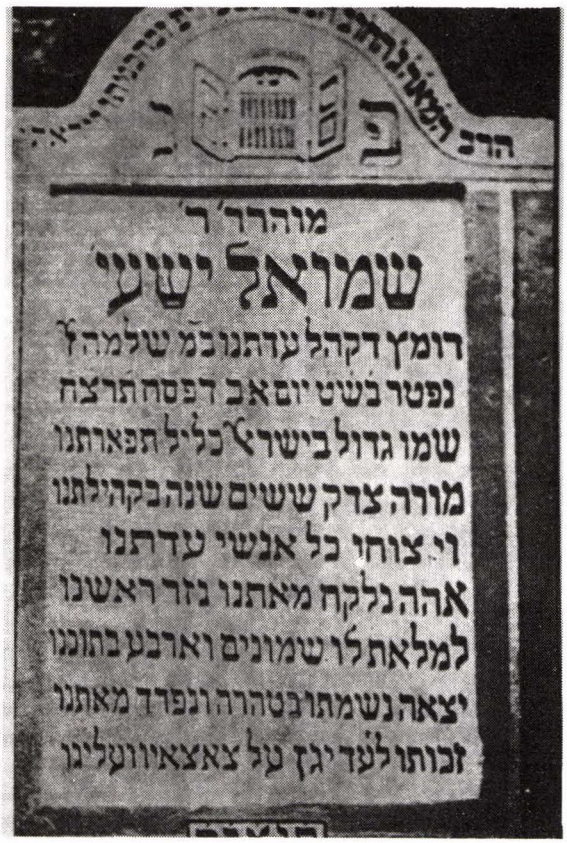

חייכן תמיד ונוח לבריות, גבה קומה והדור צורה, לחם בחידושים אבל בדרכי נועם. מל שלושה דורות מתושבי הקהילה, ושימש כבעל תפילה ויו"ר החברא קדישא. באלול תרס"ז השתתף בכנס הרבנים בסנדובה וישניה, וחתם שם נגד תנאי בנישואין.

תשובות אליו: הרי בשמים, תנינא, לט, רח בתרנ"א—תרנ"ז; מחזה אברהם, ח"ב, חו"מ, י בתרס"ט; פתחא זוטא, ח"א, מז, ח"ב, כא; שדה יהושע, נז בתרנ"ו; שו"ת מהר"ש, ח"א, סח, ח"ב, לט, ח"ו, מט בתרנ"ו—תרע"ג.

אהלי שם, 250; ספר ליזנסק, 170—171, 213, עם תמונת מצבתו.

בלויגרונד

ר' אפרים ב"ר יעקב דוד בלויגרונד

תלמיד חכם בבובוב. תשובה אליו מתרנ"ג בשו"ת בן פורת, ח"א, ה. נשא את חנה בת הגביר ר' זישא ב"ר מנשה יחזקאל מלימנוב, ספק מוצרי החלב לחצרו של הדב"ח, ואשתו רייזל פרל בת ר' ברוך אברהם בינדיגר אב"ד הנושביץ. בתו חיה שרה נישאה לר' שאול פרנקל מלימנוב בירושלים.

ר' ברוך אברהם ב"ר ישכר בלויגרונד

מקלווריה (תר"ץ—תש"ג)

בנו של ר' ישכר אב"ד קלווריה, ומלא את מקומו כרבה האחרון של הקהילה. נשא את חיה

בת ר' בצלאל הורביץ אב"ד פילזנא. שניהם נספו בתש"ג בבלזיץ הי"ד.

ר' ישׁשכר ב"ר זישא בלויגרונד

מקלווריה (תר"ל—ת"ש)

בנו יחידו של הגביר ר' זישא מלימנוב. נשא את אסתר גיטל בת ר' אלעזר בינדיגר שנתיתמה בילדותה, ונתגדלה על ברכי זקנה הרבי משיניבה. גר כמה שנים בשיניבה, והיה הסופר של הרבי. בתרנ"ז נתקבל כאב"ד קלווריה, והרבי משיניבה נסע עמו להכתרתו. היה אהוד שם על יהודים ונכרים, בגלל פקחותו ודמותו האצילית. בשבט תרס"ח חתם נגד תנאי בנישואין. מכתבו נדפס

בתשובה כהלכה, פח. תשובה אליו מתרצ"א בדובב מישרים, ח"א, סט. נפטר בשנת ת"ש, ונטמן בקראקא. ילדיו: א. ר' ברוך אברהם ממלא מקומו; ב. ר' שלמה חתן רבי אריה ליב הלברשטם מטרנוב; ג. מטל לאה אשת ר' יוסף בירנבוים הי"ד; ד. ריזל פרל אשת ר' יוסף שמואל פרנקל שליט"א, נפטרה ביום כ"ה כסלו תשל"א. בנם הוא העסקן החרדי ר' יחזקאל שרגא ברמת־גן; ה. רחל מרים אשת ר' יהושע הלברשטם ב"ר אשר מאיר מבוכניה; ו. זיסל אשת ר' יחיאל ב"ר בריש ויינברג. חתנו של האדמו"ר מדעש, ומראשי הקהל בקראקא; ז. ר' יחזקאל שרגא בקלווריה ואח"כ בקולבסוב; ח. ר' שמואל בקלווריה; ט. ר' נפתלי אלימלך בלודז; י. חנה אשת ר' משה גרוס בסיגעט, בנו של אב"ד בערבעשט.

אהלי שם, 437; ספר דובינצה, 331.

בלוישטין

ר' אהרן נח הכהן

ת"ח בגריבוב. תשובה אליו: דובב מישרים, ח"א, נח בתרפ"ב.

בלוך

ר' אברהם
|
ר' יוסף מאלסק וסטנוב
(תפ"ד—תק"ן)

ר' חיים גבריאל מקוניב
(תקי"ד—תקפ"ד)
|
ר' אברהם ליב בנדבורנה
|
אשת רבי ברצי מנדבורנה

ר' צבי מסקאלא
(תק"ך—תק"ס)
|
ר' אברהם מדלטין
(תק"ן—ת"ר)
|
ר' יצחק בדלטין
(תק"ף—תרמ"ה)
|
ר' גדליה בדלטין
(ת"ר—תרנ"ט)
|
ר' אברהם אבא בדלטין
(תר"ך—תר"ף)
|
ר' משה חיים אפרים בדלטין, וינא וניו־יורק
(תרמ"א—תש"ל)

ר' אברהם ב"ר צבי בלוך

מדלטין (תק"ן—ת"ר)

נתיתם בילדותו מאביו ר' צבי מסקאלא. התחנך אצל קרובו רבי יצחק מקליש אחיו של רבי מאיר מפרימישלן, והוא ששידך לו את בת הגביר ר' גדליה אבוש ב"ר בנימין אביש מדלטין, חתנו של הרב נחמן צבי עפשטיין. בתקצ"ג נתקבל שם כרב, עד לפטירתו ביום י"א תמוז ת"ר. היה תלמיד רמ"מ מקוסוב, שכתב עליו שבחים

מופלגים. ילדיו: א. ר' יצחק; ב. ר' מרדכי; ג. ר' מנחם מנדל; ד. ר' חיים יונה; ה. אשת ר' משה פרידפרטיג שו"ב בדלטין, נכדו של רבי ברוך ממזבוז.
תפארת שבמלכות, 58.

ר' אברהם אבא ב"ר גדליה **בלוך**
מדלטין (תר"ך*—תר"ף)

נולד בדלטין לאביו ר' גדליה — נשא את רבקה בת ר' אברהם אבא שור מקיטוב, ונפטר ו' תמוז תרנ"ט — ב"ר יצחק — נפטר ז' אייר תרמ"ה — ב"ר אברהם אב"ד דלטין. למד אצל קרוביו ר' יצחק ור' יעקב שור רבני קיטוב. נשא את אדיל הינדא בת ר' מרדכי שנהיר־שיינר־שנרר — נפטר ביום ח' חשון תרמ"ג — נינו של רבי מרדכי מקרמניץ בנו של המגיד מזלוטשוב, וזוגתו מרים מירל, דור חמישי לרבי משה חיים אפרים מסדילקוב נכד הבעש"ט. במלחמת העולם הרא־שונה גלה לוינא בה נפטר ביום ב' אב תר"ף, ואשתו ביום ט"ו אלול תרצ"ח. בנם: ר' משה חיים אפרים שהתיחס גם לרבי ברוך ממזבוז.

ר' אליקים ב"ר חיים צבי **בלוך**

בנו של ר' חיים צבי. בשנת תרכ"ח הדפיס בלמברג ספר מוסר ביידיש **דרכי ישרים**, עם הקדמה. כלולים בו לקט דברי התעוררות מספרים שונים, לניצול הזמן לתורה ולמעשים טובים ולא לתענוגי העולם הזה.

ר' חיים גבריאל ב"ר יוסף **בלוך**
מאלסק ומקוניב (תקי"ד*—תקפ"ד*)

בנו של הרב יוסף, ובתקנ"ב הביא לדפוס את ספרו גנזי יוסף. כהן כראב"ד קוניב, ובתק"ף היה עדיין בחיים. בנו רבי אברהם ליב גר בנדבורנה, והיה חמיו של רבי ברצי מנדנבורנה.

יפה נוף, פירוש על הגדש"פ מלוקט מקדמונים ומספרו של אביו, נדפס לראשונה בלמברג תקנ"ה. בהקדמתו הוא מביע תקוה להדפיס את ספרו שערי בינה והפלאים, על חילוקים בש"ס ומדרשים פליאים. המסכימים: ר' ישכר בר מגזע צבי מזלוטשוב; ר' שמואל שיינדלינגר מלבוב (וגם נדפס בספר הלז חידושים מאביו הרב המאוה"ג הנ"ל, שהיה מפורסם שהוא מופלג בתורה וביראה, ומסתמא אוקי גברא בחזקת אבהתא להיות תולדותיו כיוצא בו בכל מילי דמיטב); ר' ישראל ב"ר אליעזר כץ אב"ד סטנוב. נדפס שם שנית בתקס"ח, בשם סדר הגדה של פסח עם פירוש יפה נוף, בלי ההס־כמות. כעבור שנה נדפס שם סדר הגדש"פ עם פי' רשב"ץ הנקרא אפיקומן, ועם פירוש יפה נוף, סדר קרבן פסח ודיני הסדר, ע"י ר' נפתלי הירץ הכהן ב"ר אהרן יוסף בודק, מוכר ספרים בחצר „בית הכנסת החדשה תוך העיר" למבורג תקס"ט. עותק של הוצאה זו התגלגל לתימן, והועתק שם בכתב יד בעיר צנעא. הרב יוסף צובירי ההדיר בצילום את כתב היד בירושלים תשכ"ז, בשם סדר **אגדתא דפסחא** כמנהג תימן, והוסיף לו פירוש מהרי"ץ מרבי יחיא צאלח.

אמירה נעימה דרושים על הש"ס וקצת חידושי גפ"ת, פוד ברעזיץ תקס"ג. בהקדמתו כותב שמדפיס ספר זה, מחוסר כסף להדפיס את ספרו עה"ת. בספר הסכמה חדשה מר' אלכסנדר סנדר מרגליות (ויעף אלי אחד מן השרפים שרפי קודש בתורה מלא וגדוש, וכל דבריו דברי חמודות, פיו מפיק מרגליות דלית ביה טימא וקושר נעימה בנעימה, ומכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר), וההסכמות הקודמות מר' שמואל שינדלינגר ור' ישראל כ"ץ.

ר' יוסף ב"ר אברהם **בלוך**
מאלסק וסטנוב (תפ"ד—תק"ן)

נולד בשנת תפ"ד לאביו ר' אברהם, נינו של בעל שו"ת משאת בנימין. היה גדול בתורה בנגלה ובנסתר, מבני חבורתו של המגיד ממזריטש, ונערץ על גאוני וצדיקי דורו. כהן כראב"ד באלסק, ואח"כ כרב ומ"מ בסטנוב שבפודוליה, עד לפטירתו ביום כ"ב אדר תק"ן (אוצר הרבנים). י"א שכהן קודם גם כמ"מ בהולשיץ.

ספרו **גנזי יוסף** על התורה נדפס בלבוב תקנ"ב, ובו דרושים ע"ד הפשט הסוד והמוסר. הובא לדפוס ע"י הגיסים בנו ר' חיים גבריאל, וחתנו ר' יצחק ב"ר זאב וולף מאניפולי. הסכמות קבלו מרצ"ה רוזניש (וגם אנכי שמעתי שמעו הטוב של הרב הגדול המחבר הנ"ל בעודו בחיים חיותו, אשר לא מש מתוך האהל אהלה של תורה, והיה משים לילות כימים); ר' אלכסנדר סנדר מרגליות (ידענא בעובדוי מכבר... והוכיח במישור לענווי הארץ מדי שבת בשבתו... וראיתי גודל חסידותו ופרישותו וענותנותו... עסק בתורה לשם שמים); ר' מאיר אב"ד ברודי (אשר ביודעי ומכירו שיצק מים ע"י אבי זקיני הרב... גבריאל זלה"ה, ונהירנא שתמיד היה משתבח בו בכשר כשירין, מדותיו של הרב המנוח מוהר"ר יוסף הנ"ל שהוא מופלג בתורה וביראה); ר' לוי יצחק מברדיטשוב (אך שקשה עליהם הדבר להדפיס כל ספריו אשר הניח הרב הגדול המחבר הנ"ל); ר' יעקב שמשון אב"ד שפיטיבקה באר ואומן; ר' ישכר בער מגוע צבי מזלוטשוב (מכירו הייתי בו בהיותו סמוך ונראה אלי רב אב"ד ומ"ץ בק"ק אלעסק, מגודל צדקתו והתמדת לימודו בו יומם ולילה); ר' אריה ליב מזברז' אב"ד וולטשיסק ויאס מחותנו של חתן המחבר; ר' יוסף גינצבורג מסניאטין; ר' אליעזר ליפמן היילפרין אב"ד זברז'; ר' מרדכי ברי"צ הירש אב"ד אניפולי (כי בעודנו בחיים חיותו היה מפורסם תורתו בקרב כל ישראל); ר' שמואל שיינדלינגר; ר' אברהם משה ב"ר הירש ר' לייזרש מפשוורסק בביקורו בסטנוב (הם דברים נפלאים ודרך לעבודת הבורא, לכן אמרתי גם מכירו הייתי לשעבר מגודל צדקו וחסידותו... כל הביאור מיוסד ומורה דרך לעבודת הבורא); ר' משולם זוסמן מאניפולי. בהקדמתו מספר הבן, שהאב עסק בצינעא בתורה ובגמילות חסדים באלסק, ובתקמ"ז ירד מנכסיו בגלל ערבות שנתן לאחד ממיודעיו, ומחמת המלשינות הוכרח לעקור משם. ע"י הדרשות שנשא בנדודיו התפרסם, ונתקבל לסטנוב. בראש הספר כמה חידושי גפ"ת מהבן ומהאב. בסופו ליקוטי ד"ת מהבעש"ט, וחידושיו עמ"ס ברכות־יומא. הוצאה מהודרת בשני הלקים, נדפסה בירושלים תש"ך—תשכ"א ע"י ר' הלל גרינפלד.

נשא את בתו של ר' אביל מדרוהוביטש, וילדיו: א. ר' חיים גבריאל ראב"ד קוניב; ב. ר' צבי מ"מ סקאלע; ג. אשת ר' יצחק ב"ר זאב וולף מאניפולי, שהוציא לאור עם רח"ג את הספר גנזי יוסף.

ר' משה חיים אפרים ב"ר אברהם אבא בלוך

מדלטין, וינא וניו־יורק (תרמ"א—תש"ל•)

נולד בדלטין ביום כ"ח סיון תרמ"א לאביו ר' אברהם אבא. למד שם אצל הרב שרגא פיבל ויליג, והצטיין בכשרונותיו. היה תלמיד מובהק למהרש"ם, רא"ל הורביץ אב"ד סטרי וסטניסלב ובעל אבן יקרה, ונסמך מהם. נשא בבדר"ח חשון תרס"ד את גולדה בת ר' משולם פיבוש הלוי לנדמן־הלה, נכד התוי"ט שגר בכפר ליד ברזאן. גר בוינא מזמן מלחמת העולם הראשונה. נודע כחוקר וסופר פולמוסן, והצלחותיו בויכוחיו עם הנוצרים הרימו את קרן ישראל. חשבוהו כממשיך דרכו של ד"ר יוסף שמואל בלוך שלא היה קרובו, ועסק בכך בדור הקודם בהצלחה בויכוחיו עם רוהלינג. היה נכבד בעיני כל גאוני וצדיקי דורו. בתרצ"ט נמלט ממאסרו בוינא, ודרך אמשטרדם ולונדון הגיע לניו־יורק. זכה לאריכות ימים, שבעי כעס ורוגז מצדדים שונים. נפטר בשנת תש"ל לערך, והניח בת בברונקס.

היה לו יבול ספרותי מבורך בתחומים שונים. חיבר גם ספרים בגרמנית על היהדות והחסידות. חיבורו הראשון הוא **תפארת בנים** על יחוס משפחת ליפא, תורגם לגרמנית ונדפס בכתב־עת בתרס"ד. **זעקת שבר** הספד על רבו רא"ל הורביץ, קאלאמעא תרס"ט. **הר שלום** הספד על רבו המהרש"ם, נדפס בתרע"א בדרוהוביטש. שני הספרים אינם מצויים כלל, ואינם מופיעים ברשימות ספרים. תיכנן להוציא מפתח מקיף לספרות השו"ת בשם **אוצר החיים**. פרוספקט עם דברי הסבר נדפס בוינא בתר"ף לערך. הספר עצמו נדפס שם בסוף תרצ"ח, אבל כל המהדורה נשדדה ע"י הנאצים, ולא שרד ממנה אף עותק.

מכתב מיום כ"א כסלו תשכ"ג אל ידידו ד"ר קורט גרונוולד מירושלים.

ההדיר **קובץ מכתבים מקוריים** מגדולי החסידות, כולל ההתכתבות בענין שחרורו של הרבי מרוזין. נדפס בווינא ובברלין, בתרפ"ג ובתרפ"ד. בניו־יורק הדפיס את ספרו **ודע מה שתשיב**, תשובותי לוטיקאן. מהדורה ראשונה בתש"ג, ושניה בהוצאת השחר בתשכ"ב, עם פרטים ביוגרפיים עליו, יחוסו, ורשימה ביבליוגרפית של כתביו (עמ' 77—100). יחד עם ד"ר מאיר גאיר הדפיס בתש"ח **היכל לדברי חז"ל ופתגמיהם**, כולל אנציקלופדיה אפולוגטית. בהקדמה הגדולה מוסר גם פרטים ביוגרפיים. באותה שנה נדפס מאמר הערכה שלו **רבי יקותיאל יהודה גרינולד** בתוך ספרו של הלה: לתולדות הריפורמציאן הדתית בגרמניא ובאונגריא.

בשל הדפסת ספר ההיכל נקלע לסכסוכים עם ר' חיים פינקלשטיין, והיו לו טענות על הדין תורה שהתנהל באגודת הרבנים. פרסם חמשה ספרים בחמש שנים על פרשה זו: **קום ריב את ההרים** בתש"ט, **מריבות קודש** בתש"י, **מאשרים תועים ומתעים** בתשי"ג, **אבן מקיר תזעק, הספר השחור בתשי"ד**. בשנה זו הדפיס גם: **מהרש"ם הפוסק האחרון**, ובתשי"ז **מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים?** ריבו עם ד"ר פדרבוש שהדפיס בעצמו את שו"ת הרי בשמים במוסד הרב קוק, מסופר בקונטרס **משא פדרבוש** שהדפיס בשנת תשי"ט. בשנים תשי"ט—תשכ"ה כינס מכתבי גדולים נגד הציונות בשלושת כרכי ספרו **דובב שפתי ישנים**. עסק בהם לפני־כן ר' שמואל הכהן וינגרטן והוכיח שהם מזויפים, בקובץ הספר, ג, תשט"ז. ד"ר גדליה אלקושי נפגש עמו בתשכ"ט, ושוחח עמו על זיופיו ועמדתו האנטי־ציונית שממנה נסוג קימעא. פרטים על כך הוא מספר במאזנים, מב, שבט תשל"ו, 212—215. ריבו האחרון היה עם הרב משה פיינשטיין בענין מה שפסק על הזרעה מלאכותית. בתשכ"ג הדפיס **זרע קודש מצבתה**, אך כל העותקים הושחתו ע"י המו"ל. בתשכ"ה נדפס **והיה מחנך קדוש**, עם הסכמת ר"מ פיינשטיין שהספר כוון נגדו. בכתובים נותרו הספרים: שבעים שנה כיום אתמול; אלף גדולי ישראל שפגשתי בימי חלדי; שערי אורה — ביאורים לכתבי הקודש; צדקת ישראל כהררי אל — ביאורי מאמרי חז"ל תמוהים; תולדות הבלבולים והעלילות על ישראל; מאוצר המנוצר — שיחות ובדיחות מגדולי ישראל.

קרסל, לכסיקון, א, 247.

ר' צבי ב"ר יוסף **בלוך**

מסקאלא (תק"ן*—תק"ס*)

בנו של ר' יוסף. נשא את בת אחותו אשת ר' יצחק מאניפולי. היה מ"מ בסקאלא, וי"א שרק גוטר ייד. נפטר בדמי ימיו, והרבי מזידיטשוב השתטח על קברו בעת המגפה, וסיפר עליו נפלאות שהיה קדוש וטהור. בנו: ר' אברהם אב"ד דלטין.

בלום

ר' יוסף מרדכי

אב"ד גליגור עד שנספה בשואה הי"ד. חידושיו משוקעים בשו"ת גבעת הלבונה, יג, של חמיו ר' נפתלי הירץ בומבך ראב"ד סמבור. תשובות אליו: חמיו בספרו, טז, [סא] בתרצ"א—תרצ"ח; חזון נחום, סו—סז בתרפ"ח—תר"ץ.

ר' משה

יליד מעליץ, כהן כדיין בצאנז. תשובות אליו: שו"ת מהר"ש, ח"ד, נה, ח"ז, קעד בשנים תרמ"ו—תרפ"ז.

בלומנפלד

ר' בנימין זאב וולף ב"ר דוד שמואל **בלומנפלד**

מלבוב (תקנ"ד*—תרל"ה)

נולד בשנת תקנ"ד לערך לאביו ר' דוד שמואל — נפטר כ"ז שבט תרי"א —, ב"ר אברהם נינם של ר' מנחם מנדל פוטיקר הט"ז והב"ח, ולאמו אסתר שהיתה בתם של הצדיק ר' וולף (וואל־וויש) מסקול ממשפחת גולדענע פאהן נכד השל"ה, שיחוסו הגיע לרש"י ולדהע"ה, ולאשתו

דף אחד של הגליון „מוצל מאש" בכתב ידו של א"א זקני הגאון ר' בנימין זאב בלומענפעלד ז"ל אב"ד ומ"מ בלבוב בתוך העיר.

בעלא נכדת ר' רפאל מייזלס אב"ד חודורוב מח"ס „תוספות שבת", ב"ר חיים שהיה בנו של ה„חלקת מחוקק", ונכדם של הב"ח, ר' מנחם חתן המשאת בנימין והרמ"א. נשא את הינדה בת ר' יוסף פינלס נינו של ה„מגלה עמוקות", והיה גיסו של ר' משה ברז"פ מליזנסק.

סדר יחוסו כתב נכדו ר' שמואל אלטר בראש ספרו לקוטי בתר לקוטי על במדבר.

כהן מ"ד שנים כראב"ד ומ"מ בתוך העיר לבוב, כשבמקביל היה השו"מ אב"ד בחוץ לעיר. נפטר ביום א' ח' כסלו תרל"ה. היו לו ל"ו חיבורים מכורכים, ובהם שו"ת בד"ח שו"ע, דרשות ופל־

פולים. נכדו ר' שמואל מאיר הולנדר כותב בראש ספריו שם הכהן, כי כשנפטר רב"ז מלא את מקומו כשנה נכדו ר' יוסף הולנדר. מדאגה לחינוך ילדיו עזב לעיירה הקטנה אמסנא, ונטל עמו את כל הכתבים. שריפה שפרצה שם אכלה אותם כליל, ורק „גליון מוצל מאש" נדפס בסוף לקוטי בתר לקוטי על חמש מגילות. בתו רחל פרידא נישאה להרב שמואל הכהן הולנדר מצאנז, ובתו חנה נישאה לגביר ר' שמואל קליין מחשובי חסידי צאנז בלבוב, זקנם של האחים אלטר.

תשובות אליו: יד אלעזר, נו בתר"ו; מאמר מרדכי, לה, עב בתרי"ב; שו"מ, תנינא, ח"ג, קו, קכא, ח"ד, כח, רביעאה, כח; ש"ם הכהן, יג, כו, כט, ותשובתו מתרי"ב, שם, כה. מכתבו להיתר מצות מכונה בקונטרס ביטול מודעה.

נכדו יחיאל קליין, העברי, טז, עמ' עז; מליצי אש, ג, כסלו, 19, שבט, 52.

ר' **יחזקאל צבי** ב"ר יצחק חיים **בלומנפלד**

מרישא (תק"ס*—תרט"ז)

בנו של ר' יצחק חיים אב"ד רישא, וממלא מקומו שם במשך מ"ה שנים. לפני כן ישב על מדין בשנדישוב. נשא את בתו של ר' מרדכי ב"ר זאב וולף מברודי. נפטר ביום י"ט כסלו תרט"ז. בתו נישאה לר' יצחק חיים ולרשטיין אב"ד רוהטין ורישא.

לוחות זכרון, 101, עם נוסח מצבתו.

ר' **יצחק חיים** ב"ר יהושע השל **בלומנפלד**

מרישא (ת"ק*—תקע"א)

בנו של ר' יהושע השל אב"ד זמיגרוד, ב"ר נפתלי הירץ אב"ד דובנא, ב"ר צבי הירש אב"ד הלברשטט, ב"ר נפתלי הירץ אב"ד לבוב, ב"ר צבי הירש אב"ד לבוב תוך העיר ולובלין. נשא את שינדל בת ר' שלמה זלמן סג"ל ראש ומנהיג ברישא שנקרא ר' זלמן פרנס, ב"ר שמואל אב"ד טיסמניץ, ב"ר מרדכי ראש מדינה שם. אב"ד רישא מתקמ"ב לערך. היה מתנגד חריף, וחלשין לשלטונות כשהתאספו בעירו החוזה מלובלין, רמ"מ מרימנוב וראי"ה מאפטא. הם נאסרו בשבת וישבו עד יום שני בבוקר, אך בגלל זעם ההמונים נאלץ להתערב שישוחררו. נפטר ביום ה' ז' טבת תקע"א. מלא את מקומו בנו ר' יחזקאל צבי.

לוחות זכרון, 101, עם נוסח מצבתו; ספר רישא, 43, 79, 104; אשל הגדולים, ר.

ר' **שלמה זלמן** ב"ר נחום **בלומנפלד**

מקווּבה (תק"ע*—תר"ס*)

נולד בלבוב לאביו ר' נחום, נכדו של המשאת בנימין. היה מקובל נודע בקווּבה, חסיד של מהרי"א מקומרנא. הגיה את הספר זכרון דברים של אבי רבו, ואת ספרי רבו. בהיכל הברכה במדבר הוסיף פעמיים מחידושיו.

בלומנקרנץ

ר' **רפאל צבי** (הרש)

דיין ברדומישל אצל האב"ד ר' דוד'ל קאהן. התפרנס מחנות ברזל. בתו נישאה לעסקן ר' שלום ברנד. בתרס"ה השיב לו בשו"ת מהר"ש, ח"א, מג.

ספר רדומישל, 28, 105, 107.

בלומפלד

ר' **ליביש חיים** ב"ר שלמה אפרים **בלומפלד**

מברנוב (תרנ"א—תרע"ב)

נולד בברנוב בשנת תרנ"א לאביו היחסן ר' שלמה אפרים. נודע כעילוי צעיר, ובתרס"ח נשא את בת הגביר ר' מעכיל בורר מציעשינוב. נפטר ביום ל' תשרי תרע"ב בהיותו בן כ"א. נדפס ממנו ספר **טעם לשבת**, אך הוא איננו מצוי כלל, ולא נרשם בביבליוגרפיות. ש"ב וידידו י. ל. ויינרב קרא לקרוביו הנגידים להדפיס את יתר כתביו.

קמחז"ה, ה' אד"א תרס"ח, 7; מחז"ה, ר"ח חשון תרע"ג, 7.

בלזם

ר' רפאל ב"ר אפרים יעקב **בלזם**
מרדומישל (תרמ"ד–תשל"ה)

נולד ברדומישל בקיץ תרמ"ד, לאביו השו"ב ר' אפרים יעקב מחסידי הדב"ח, ולאמו פראדל לבית היטנר. שימש שם את רבי שמואל ענגיל, שהטיל עליו להורות בהיעדרו מהעיר. נסמך ממנו, מר' מאיר אריק ומאב"ד ריישא. בעודו בחור התכתב עם השד"ה לסבסטופול, והיה מקורב לרא"ח מפלנטש. נשא בתר"ע את רייזל

יושב (מימין) עם מחותנו הרב שמעון עברשטרק בשמחת נישואי נכדם יאיר.

בת ר' ישראל אליהו הכהן וואהל מדזיקוב, ועבר לגור שם. :מנה על חסידי רבי יהושע מדזיקוב, ואע"פ שהמנהג היה אצלו שבשנה הראשונה לנישואין לא שלחו אליו מנות בפורים, אבל לו אמר שיכול כבר לשלוח. היה נוכח בשעת פטירת רבו. נסע לשבת גם אל רבי ישראל מצורטקוב בהיותו בגרמניה. בתרע"ג היגר לגרמניה, וכהן כרב בהנובר. בתחילת תרצ"ו עלה לארץ, וגר בחיפה בה פתח בית כנסת משלו. התפרנס כמשגיח כשרות בביח"ר בלובנד. נפטר ביום י"ב חשון תשל"ה, ונטמן בבית העלמין הישן. בדפוס ספרו **נחלי אפרסמון** ג"ח: שו"ת, הלכות כלי

המקדש להרמב"ם ועה"ת. תשובה אליו להנובר: אמרי יושר, ח"ב, קנז.
ילדיו: א. מלכה רחל אשת בן דודה ר' יעקב וואהל. גרו באנטוורפן ונספו בשואה עם ילדיהם הי"ד; ב. ר' יצחק, נפטר בחיפה ערב פסח תשכ"ו; ג. יבל"ח ר' משה בצלאל בירושלים; ד. לאה אשת ר' אבא חייא טאובר בחיפה; ה. תרצה ברכה אשת ר' מנחם גרוס בחיפה; ו. ר' יהודה משולם בחיפה; ז. ר' אפרים יעקב בחיפה; ח. ר' אברהם יהושע בבני ברק; ט. צפורה אסתר אשת ר' שרגא פייבל וייס בחיפה.

חתנו ר' שרגא פייבל וייס, המודיע, כ' חשון תשל"ה, ג; דגלנו, רלח–רלט, יג.

בלחובר

ר' אליהו ב"ר יצחק **בלחובר**

נולד בבוליחוב שעל שמה נקרא, לאביו ר' יצחק ראש מדינה שמ"כ בסטנוב, ב"ר יחיאל מברוד, ב"ר מרדכי, ב"ר יצחק קרקובר אבי משפחת באב"ד. נשא את שרה אסתר, ועבר לגור בסטנוב. שם נולד להם בנם ר' אריה ליב ליפשיץ אב"ד זסלב, מחבר שו"ת שם אריה ועוד.

ר' אפרים בלחובר

ראב"ד זלישטשיק עשרות שנים, ובתרנ"ז חי כאן. תשובות אליו: דבר משה, ח"א, נז בתרי"ט; שו"ת מהרש"ם, ח"ז, מו בתרנ"ד.

ר' יצחק בלחובר

מחריפי קלוש. התנצח בהלכה עם האב"ד בעל החוות דעת ורצו להעבירו, אלא שבינתים נתקבל לליסא (זכרונות אב ובנו, 10).

ר' שמואל בלחובר

מחריפי זלישטשיק. יתכן שאין זה שם משפחתו, אלא כינוי למקומו הקודם בלחוב. היה חתנו של הגביר ר' איסר מלנצקרינין.

תשובות אליו: זכרון משה, יו"ד, יט; טוב טעם ודעת, קמא, קס, תליתאה, ח"א, ח, קפד; יד יוסף, יב, קיג בתר"ד; שם אריה, אה"ע, קד לבית חמיו.

בליך

ר' אריה ליב ב"ר אלחנן **בליך**

מלאבאווא (תק"ס•—תר"ל•)

בנו של ר' אלחנן אשכנזי מרוסיה, וכשברח לגליציה מחמת הקנטוניסטים הסב את שם משפחתו. אב"ד וואליע־מיכובה שליד דינוב, ואח"כ בלאבאווא ובאישטשע. מהיושבים אצל רבי הירש מרימנוב, ואח"כ אצל הדב"ח. איש פלא קדוש, ומספרים ממנו דברי פלאים שהיו לו עם רבי שלמה מבובוב. רצה לעלות לארץ, אך נפטר קודם לכן ונטמן בקראקא ליד המאור ושמש. בנו ר' צבי אלימלך מלא את מקומו בלאבאווא.

ר' יעקב שלמה ב"ר צבי אלימלך **בליך**

מאנדריכוב (תר"י•—תר"ף•)

בנו של ר' צבי אלימלך אב"ד לאבאווא. נסע אל הרבי משינאווא, ואח"כ היה מחשובי חסידיו של בנו רבי משה. נתקבל כדומ"ץ אנדריכוב, ובתרס"ט השיב לו לשם בשו"ת אהל יהושע, ח"ב, ל. אח"כ כהן ברבנות מעהריש־אוסטרה שבמורביה, ותשובה אליו לשם באמרי יושר, ח"א, קמח. אחריו מלאו את מקומו בעיר זו בניו: ר' חיים ברוך האב"ד, ור' משה הדומ"ץ חתנו של הרב מנחם וייס ממונקטש.

ר' צבי אלימלך ב"ר אריה ליב **בליך**

מלאבאווא (תקפ"ה•—תרנ"ה•)

אב"ד לאבאווא על מקום אביו ר' אריה ליב. חסיד רבי חיים מצאנז. חתן הרב חיים ברוך וולף אב"ד וישניצה. ילדיו: א. ר' יעקב שלמה דומ"ץ אנדריכוב; ב. אשת ר' חיים בקר אב"ד לנצק; ג. אשת ר' דוד אלימלך פינק מדוברומיל.

בליכר

ר' אפרים ישראל ב"ר שמשון **בליכר**

מאושפצין (תקע"ד—תרמ"ב)

נולד בשנת תקע"ד בגלוקסדורף שבמורביה לאביו ר' שמשון ב"ר משה בליחר, ולאמו קרינדל בת ר' יהודה ליב. רב ומורה בפרסבורג, קוסון ובודפשט ואב"ד נייהייזל שבהונגריה. משנת תר"י דוצנט לשפות שמיות באוניברסיטת לבוב. בגלל השכלתו הכללית נתקבל בתרי"ד כרבה של אושפצין, ומתרי"ז ישב בוואדוביץ כרב מחוזי. נרדף ע"י החסידים באושפצין, וזמן מה ישב בבית סוהר בקראקא בגלל הסתבכויות כספיות. רבי אליהו גוטמכר מגריידץ השיא לו את אחות חתנו בת טובים והשתדל למענו. נפטר בניסן תרמ"ב (6.4.82).

בהיותו אב"ד נייהייזל הדפיס בתקצ"ט בוויען **מרפא לשון ארמי**, הכולל חכמת דקדוק לשון ארמי הנהוג בכתבי קודש דניאל ועזרא, בתרגו־מים ובש"ס ובשאר ספרי חז"ל. בראש הספר שיר מר' גדליה ברכר מפרש ספר הכוזרי, והקדמת המחבר מתקצ"ו. מהדו"ב נדפסה שם בתר"ט ע"י המזרחן דליטש. אח"כ הוציא שלוש מהדורות של **מגילת רות**, עם תרגום אשכנזי (בגרמנית) וביאור עברי. המהדורה השלישית נדפסה בוויען תר"ט. בשנת תר"ך הדפיס שם קונטרס על שאלת ביהכ"נ ליהודים בגרמניה. ניסה ליסד כתבי־עת יהודיים בגרמנית.

שם הגדולים מארץ הגר, ח"א, 32, ח"ב, 96; בארכיון גוטמכר שבבית הספרים מכתב משנת תרכ"ג על תקופת אושפצין; ספר אושפיצין, 267.

ר' משה שמואל בליכר

נולד בשנת תרל"ב, והיה תלמידו של ר' חיים אריה ליב הורביץ אב"ד קראקא. חבר בית דינו של ר' יוסף ענגיל, ומכתבם נדפס בתשובה כהלכה, 186. אחרי מלה"ע הראשונה נתמנה כראב"ד בעיר. נפטר בשנת תרצ"ה.

ספר קראקא, 108.

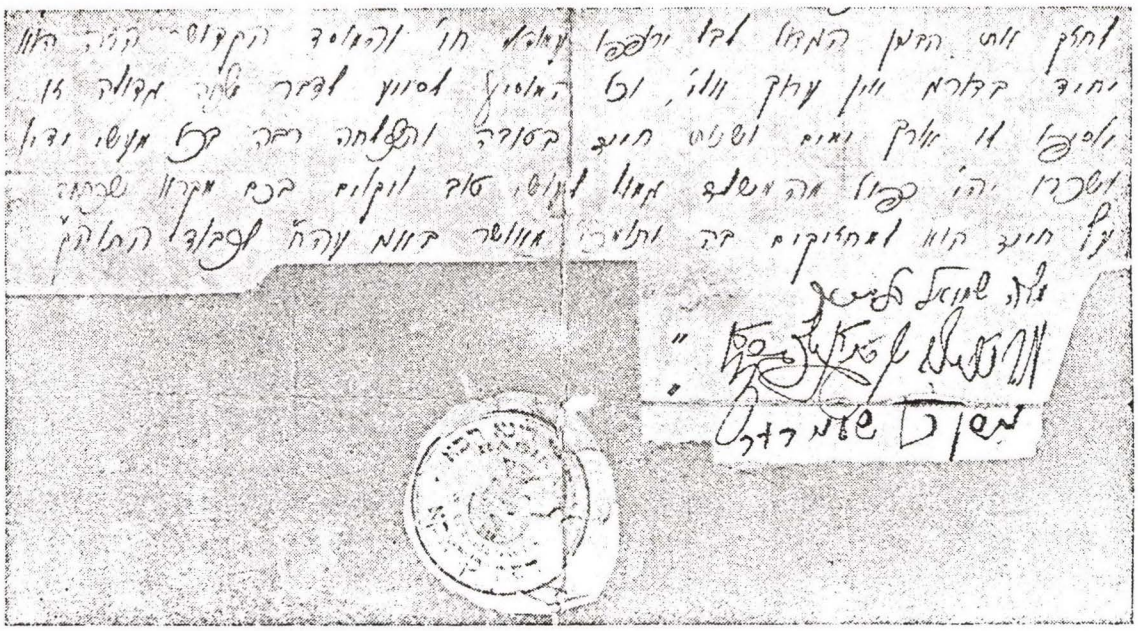

קריאת בית־דין דקראקא לתמיכת מוסד קדוש יחיד בדורנו (סמינר בית יעקב ז). על החתום: ר' משה שמואל בלייכר, ר' מרדכי צבי כהנא־שפירא, ר' ניסן כץ שנירר.

בלך

ר' מרדכי ב"ר שמואל **בלך**

מאוסציא (תרמ"ה—תרצ"ה*)

נולד בשנת תרמ"ה בחודרוב לאביו ר' שמואל. נקרא חליפות בשם המשפחה בלעך או שור. מתרס"ה אב"ד אוסציא. בתשרי תרס"ח חתם נגד תנאי בנישואין. בתרפ"ח השתתף בועידת הרבנים בלמברג.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח"א, קפא, קפג; מחזה אברהם, ח"ב, חו"מ, א בתרס"ט; מנחת שי, ח"ב, לא; משנת אליעזר, תניינא, כו בתר"ע.

אהלי שם, 519.

בלמט

ר' יצחק

מו"ץ ברופשיץ. בתר"ן השיב לו בשו"ת מהר"ש, ח"ה, כא.

בלנדוין

ר' יעקב יצחק ב"ר דב **בלנדוין**

מברטש (תר"ם*—תר"ץ*)

נולד בשנת תר"ם לערך לאביו רבי דב מסטרטין שגר בלמברג, נכדו של רבי מרדכי דוד מדומב־רובה. מילדותו נודע כעילוי, וכל ימיו עסק בתורה בדוחק ובעוני. היה בחיר תלמידי מהר"י שמלקיס, המשיב לו כמה פעמים בבית יצחק. נמנה על חסידי רבי שלמה ורבי בן־ציון מבובוב. נשא את בתו של הרב מרדכי שפירא אב"ד ברטש נינו של הבני ישששכר. שם נולד לו בנו העילוי ר' צבי אלימלך שפירא. כהן בעיירה כראב"ד, וכממלא מקום חמיו. נפטר בשנת תר"ץ לערך.

תשובותיו נדפסו בקובצי תצא תורה שהוציא בנו לאור, ושם תשובה אליו מר' אריה ליב ברודא מלבוב. תשובתו אל בנו נדפסה בעץ חיים, ב, תש"ל, כו—כט.

תשובות אליו: תלמידו ר' יעקב אביגדור באביר יעקב, ח—ט; דובב מישרים, ח"א, קלט בתרפ"ז; זיו הלבנון, כד; מנחת יחיאל, ח"א, פד בתר"ץ; צור יעקב, ו, קמה בתרפ"ח; ציון לנפש חיה, נז, סג בתרצ"ג.

בלנק

ר' מאיר הלוי

ראב"ד נדבורנה. תשובות אליו: מנחת יחיאל, ח"ב, פח—פט.

— ○ —

ר' בנימין סג"ל

יליד מעליץ שנדד לאשכנז. בתקנ"א הדפיס בפיורדא שני ספרוני מוסר בפורמט כיס. האחד **מרגניתא** מאת ר' יחיאל מיכל ב"ר יהודה ליב, והשני **יורה חטאים** שיוחס לר"א מגרמיזא, והוא מר' יצחק ב"ר משה עליס. המהדיר כותב בהק־ דמתו שליקט הוספות מספרי מוסר, ערך תרגום לאשכנזית והציגו בשולי הטקסט העברי. כמו־כן צירף צוואת רבי יהודה החסיד, תפילת הדרך וקידוש לבנה. הספר הראשון נדפס שוב בשקלוב תקנ"ד, בהשמטת הצוואה ותרגום עברי־טייטש.

חיים ליברמן, עלי ספר, ג, 122—123.

ר' בנימין ב"ר אהרן

מזלוזיץ (ת"ק*—תקנ"ב)

גאון בנגלה ובנסתר, מגיד מישרים בזלוזיץ ובזלישטשיק. סובב בדרשותיו בעיירות שונות, והיה פה מפיק מרגליות. נשא את פעסיל בת ר' חיים שהחזיק אותו כמה שנים על שולחנו בכבוד. מאוחר יותר היו תקופות בהן סבל חרפת רעב. בספריו מביא ד"ת מאחיו ר' יחזקאל שהיה מלמד בטרנופול, מגיסו ר' דב בר סג"ל, ומרבני עירו. אין הוכחה שראה את הבעש"ט, אבל בספריו מביא מדבריו. כמו־כן מביא ד"ת מרבו־ תיו המגיד ממזריטש והמגיד מזלוטשוב, וכן מבעל התולדות, רמ"מ מפרימישלן, ר' נחמן מקוסוב ועוד, ובונה על פיהן את דרשותיו. נפטר ביום א' כ"ה תשרי תקנ"ב (ולא כמו שהשתבשו רבים), ועל מצבתו נכתב: מרגניתא דלית בה טימי, רבים השיב מעון ועביד להון שלמין. עד מלה"ע הראשונה היתה בזלוזיץ חברת עשיריה, לפי צוואתו שבכל יום עשירי ילך אחד אל קברו, לומר תהלים ותמניא אפי ולהדליק נרות. בכל

שנה קיימו בעיירה סעודת הילולא, ועדי ראיה מסרו על תקלה שארעה פעם בסעודה, ואעפ"כ למרבה הפליאה לא הוזק בה אדם.

ילדיו: א. ר' אשר (אהרן) זליג מו"ל ספרי אביו. היה איש קדוש, נתקבל כאב"ד איזהוביץ, ואח"כ ברדיוזיל בה גרה משפחת אשתו. בקש לישב שם בשלוה, אך משבאו עליו שודדי לילה, הבין שעליו להמשיך להדפיס. אשתו הראשונה היתה דישל בת ר' אשר, ובשנית נשא את רבקה בילא; ב. ר' יעקב אבי פעסיל אשת ר' נתן לנדמן מפודקמין, אבי ר' בנימין, אבי אמו של ר' בנימין הכהן קליין ממונקטש מו"ל ההגדה חלקח בנימין; ג. אשת ר' משה שסייע להדפסה. הילדים נצטוו על ידו להדפיס את הספרים שהכין כל ימיו לדפוס ולא עלתה בידו. היה מראשוני סופרי החסידות, ובדורות הבאים הרבו לצטט אותו.

אהבת דודים פירוש על שיר השירים, למברג תקנ"ג. לספר הסכמות רבות: רצ"ה רוזניש; ר' שמואל פלקנפלד (ודבריו יצאו מתוך לבו להישרת הנפש ולהשיב רבים מעון); ר' מאיר מברוד (מכיר הייתי את הרב הנ"ל בעודנו בחיים חיותו, והנה דרש דרש פה, ודבריו היו מתוקים לחיך כל שומעיו, רבים ישתו לו); ר' יוסף גינצבורג מסניאטין; ר' ישכר בריש מגזע צבי מזלוטשוב (מכירו הייתי בו גודל צדקותו, והשיב רבים מעון בתוכחת מוסר... תורת אמת היתה בפיהו); ר' לוי יצחק מברדיטשוב (וראיתי בתוכו כמה דברים מתוקים לחיך, ודרושים לכל חפציהם הן בנגלה והן בנסתר כולם שוים לטובה, הן עפ"י המוסר הנאה לשומעיהם, ובודאי עץ חיים היא למחזיקים בה); ר' אליעזר הלוי הורוויץ אב"ד זלוזיץ (שהייתי מכירו... ובהיותו בחיים חיותו היתה נפשי קשורה בנפשו ממש, כי ראיתי את גודל ענוותנותו וחסידותו ופרישותו, ודרשן ופרשן גדול אשר לא הניח תמורתו... תוכחתו נתקבל ברבים להחזירם למוטב, וכל ימיו נתיגע... להביא לבית הדפוס את אמריו הטהורות בנגלה ובנסתר, וזה כמו ששה עשר שנה אשר הייתי באמנה אתו, אשר אני רובץ

תחת משא עם הזה הנ"ל, וקריתי ושניתי עמו בדבריו אשר המה מתוקים ועריבים, וקודם שנלקח ארון ה' הרב ז"ל הנ"ל, צוה אותנו להיות לבנו... לעזר ולסעד, וכן עשינו); בשנת תקמ"ג, מר' צבי הירש מברוד ב"ר מאניס דוד סג"ל הורוויץ; ר' אריה יהודה ליב ב"ר שלום סג"ל מזברז' אב"ד וולוטשיסק ויאסי (וטעמתי וראיתי בו דברים יקירים וברורים); ר' שמעון אשכנזי מדוברומיל; ר' שלמה יצחק היילפרין אב"ד באר (ניתנה בתקמ"ה למחבר כשעבר בבאר). ההקדמות הן מהבן המו"ל, מהמגיה ר' גבריאל ב"ר נפתלי הירש הלוי גולדנברג מזלוזיץ, ומהמחבר מתקנ"א.

חלקת בנימין, ביאור על הגדה של פסח. במה־דורה הראשונה בלבוב תקנ"ד, הסכמות מר' לוי יצחק מברדיטשוב (וראיתי כמה דברים מתוקים לחיך הן בנגלה הן בנסתר כולם שוים לטובה, ובכן מהראוי הוא שיוציא לאור, כדי שיצא טעמו וריחו למרחוק להשיב רבים מעון), ור' אלעזר הורביץ אב"ד זלוזיץ הכותב על הספר הקודם: וראיתי כי מאוד מאוד מקובל הספר הנ"ל בעיני כל רואיו, כי המה לאמתה של תורה. כשאזלה מהדורה זו, הדפיסוה שוב בלי ההסכמות באוסט־רהא תקפ"א, עם הקדמת בן המחבר. מהדורה משוכללת נדפסה במונקאטש תר"ץ, ע"י נינו ר' בנימין קליין מח"ס ליקוטי שושנים על הפמ"ג ומחזיק ברכה. בעריכת הספר ובהגהתו טיפל ר' חיים ישכר גרוס, שצרף הגהות מ"מ וציונים, ובסוף קונטרס תולדות בנימין על חיי המחבר. צילום מהדורה זו נדפס בברוקלין תשכ"ז ע"י ר' שלום מיכלוביץ ברבי יחיאל מיכל הי"ד מברודי ב"ר לוי משה יהודה, ובסופה פירוט ימי הזכרון של משפחת המהדיר. מהדורת צילום נוספת בירושלים תשל"ז, ע"י בני משפחת ר' מרדכי אריה הלוי הורביץ נכדי המחבר, עם כמה הוספות.

אמתחת בנימין על מגילת קהלת, מינקוביץ תקנ"ו. ההסכמות הן מר' לוי יצחק מברדיטשוב, ר' ראובן אהרן ב"ר אריה מ"מ סלאפקוביץ (שביודעו ומכירו קאמינא בעודו בחיים חיותו... וגודל צדקתו וחסידתו קצרה היריעה מהכיל), מח' רא"ל אב"ד וולוטשיסק ומאהלוב, מח' ר' יעקב צבי ב"ר יהודה ליב אב"ד אוסציא ומינקוביץ. בהקדמת בן המחבר כותב שכמה קונטרסים חסרים בגלל שריפת זלוזיץ, ומודה לבני דודיו שסייעו להדפסה.

תורי זהב עה"ת, איכה ואסתר, מאהלוב תקע"ו.

ר' בנימין ב"ר מאיר סג"ל הלוי

מברודי (ת"ק*—תקס"ט)

כהן מצעירותו כמגיד מישרים בקהילות שונות, י"ז שנה בברדיטשוב, ולבסוף נתקבל לברודי. נפטר ביום ב' או י"ג תמוז תקס"ט. בתקע"ד נדפס בטרנופול ספרו **אמרי בנימין,** הדרשות שדרש בשבתות על פרשיות התורה. בראשי הדפים: אמרי בנימן. בנו יחידו ר' פנחס נפטר על פניו בחצי ימיו, ובנו הסוחר ר' מאיר אליעזר מספר בהקדמתו שנצטווה ע"י זקנו להדפיס את דרשותיו, בעת שבאו האב"ד וחכמי ברוד לבקרו על ערש דוי. ההסכמות הן מתקע"ד: ר' מאיר אב"ד ברוד (ומצוה לקיים דברי המת, אשר קרא אותי לביתו וצוה לי לאמור לנכדו... להביא את מנחתו לבית הדפוס); התנצלות על שהס־כמת הישוע"י אבדה, ובה פורטו שבחי המחבר; ר' יהושע השל באב"ד מטרנופול (הייתי מכיר בערכו, וכמה דברים נחמדים מפז ומתוקים מדבש ונופת צופים שמעתי מפיו הקדוש, החזיר רבים מבני אחינו ב"י בתשובה בתוכחות מוסר אשר לו); ר' יהודה אריה ליב תאומים מברודי; ר' אפרים זלמן מרגליות. הנכד הדפיס את הדרשות עם תוספת נופך משלו. בלחץ אנשי ברודי לא המתין לגמר, ונאלץ להפריד ולהוציא את החלק הראשון על החומשים בראשית—ויקרא, מתוך תקוה להוציא מיד את החלק השני, אלא שלא זכה לכך. בשנת תרפ"ז נדפסה בלודז ע"י הרב מיכאל הלוי איש הורביץ מקראקא מהדורה שניה, על בראשית בלבד.

תולדות יהודי ברודי, 60, 347.

ר' בנימין זאב
מזמיגרוד (תק"ע*—תרל"ג)

מגדולי רבני זמנו, ומחשובי חסידי צאנז. כהן כרבה של בוקובסק, ובתר"ד השיב לו לשם רז"ו פרנקל שהיה כנראה רבו, במשיב כהלכה, ח"א, חו"מ, א. נתקבל כאב"ד דוקלא, אבל הדב"ח הושיב שם את אחיו ר' אביגדור (לקורות הקהילות בפולניא, 204). עבר לכהן ברבנות זמיגרוד, ועל שמה נקרא. בתרי"ח השיב לו לשם בשו"מ, קמא, ח"א, רנט. נפטר בשנת תרל"ג, ואת מקומו מלא חתנו ר' מרדכי דוד אונגר. שנים רבות לפניו כהן כאב"ד לוקטש זמיגרוד ודסוי, ר' בנימין זאב וולף ב"ר שמואל דרשן רומנר, מח"ס עיר בנימין ואמתחת בנימין (תולדות הגאון ר' דוד לידא, 60—62; לקורות הקהילות בפולניא, 101; סיני, כו, קכג).

בנס

ר' יעקב (יעקעלי) ב"ר יהודה **בנס**
מקומרנא (ת"ק*—תקס"ג)

בנו של ר' יהודה. רבה של קומרנא אחרי ר' שאול מרגליות. רבו של בעל ישועות יעקב. נפטר בשנת תקס"ג, ועל מצבתו נחרת: הגאון הגדול, מאיר לארץ, העמיד תלמידים רבים. היה מתנגד, ובשבת חזון נעל את המקוה בפני רבי אלימלך מליזנסק, בעת שבא בסוף ימיו להתרפא ממחלת השגרון במעינות ליוביען ויעלקי הסמוכה. על כך נתברך שמכל המון חידושיו לא ישאר אף גרגיר, וצאצאיו עד דור רביעי לא יהיו בני תורה. בני העיר מעידים שהדברים נתקיימו במלואם.

בית קומרנא, 18, 135—136.

בנר

ר' יונה ב"ר יהודה ליב **בנר**
מרדיחוב (תר"ס*—תש"ב*)

נולד בגלינא לאביו ר' יהודה ליב, ולמד שם אצל המהר"ם שפירא שהשיב לו באור המאיר, א בתרפ"א. נתקבל כדומ"ץ ברדיחוב.

קהילת גלינא, יט.

בסכס

ר' ברוך ב"ר יעקב **בסכס**
מגלינא (תרכ"ז—תרצ"ג)

נולד בגלינא בשנת תרכ"ז, לאביו ר' יעקב — שהיה מראשי הקהל, ומכתב ברכתו לבחירת ד"ר בלוך נדפס בכבוד חכמים, תרמ"ז — ולאמו חוה. למד בהתמדה בקלויז המקומי, ונסמך מהמהרש"ם, מהרי"א איטינגא, ר' משה רפפורט מליזנסק, ר' פייבל רוהטין מליזנסק, ור' בנימין וייס מטשרנוביץ. פיזר לצדקה ומתן בסתר בעין יפה. כל שבת אמר במקום אביו שיעור בבית הכנסת להמוני העם. לאחיו המתמידים ר' נחמיה ור' מרדכי היתה ספריה עשירה. היה להם עוד אח צעיר בשם יהושע.
שימש כדומ"ץ בגלינא בשנים תרנ"ו—תרס"א. עבר לכהן כאב"ד סאלקא שבבוקובינה עד תרס"ג לפחות, ואח"כ כראב"ד בבורדוזען בה נפטר בתרצ"ג. הטיף לציונות. הניח בכתובים שו"ת ברוך אומר, וספר תרועת מלך שכנראה לא נדפס. כבר בתרל"ח השתתף בד"ת ובשירים בעתון „היהודי" שהופיע בפרשבורג. בתרנ"ט השתתף באהל מועד. בתר"ס נדפס ממנו בלמברג קונטרס **כבוד מלכים**, עם הסכמות המהרש"ם ורא"ל הורביץ מסטרי. כלולה בו הדרשה שנשא בש"ק עקב תר"ס בבית הכנסת הגדול לרגל יום הולדת השבעים לקיסר פרנץ יוסף הראשון, ובסופו כמה מהדרשות שנשא בעירו בהזדמנויות שונות. תשובות אליו: הרי בשמים, תנינא, נד בתרנ"ד; שדה יצחק, כה.

אהלי שם, 423; אשר כורך, קהילת גלינא, יח, בגולה ובמולדת, ל; ח. ה. האלפערן, מגילת גלינע, 127.

ר' צבי הירש בסכס

תלמיד חכם בזולקווא. בתר"ט השיב לו ביד אלעזר, ע.

ברוך באסעכעס האבר"ק
באַרדיזען

מכתב מעש"ק קרח תרפ"ט מבארדוזען אל הרב יהודה ליב צירלסון. המכתב מקור לכמה ידיעות בלעדיות אודותיו, ובו מודיע ששולח את ספרו כבוד מלכים ממנו נותר לו עותק זה בלבד, ואת ספרו מקור ברוך המכיל פ"ד תשובות, וקונטרס ברוך אומר שבו ששה דרושי אגדה. למרות דחקותו התאמץ להדפיס ספר זה, כי לא זכה להעמיד תולדות. פרנסתו נתקפחה בתרפ"ז ע"י שוחט אחד שנאסר ע"י רי"ל צירלזון ועוד י"ז רבנים מבוקובינה ומגליציה, ואעפ"כ רבים אוכלים מזביחתו. הדבר פגע בבריאותו, ולכן מבקש להציע אותו לאיזו רבנות בבסרביה ואף רבה של בוטושאן ימליץ עליו.

בק

ר' אלכסנדר סנדר בק

דומ"ץ בהולשיץ. תשובות אליו: חבצלת השרון, ח"ב, אה"ע, יא, יז, חו"מ, כז. מכתבו מתרפ"ז לימין הרבי מבלז נדפס בהעדות והמשפטים, נט:

ר' יעקב זאב בק

תלמיד חכם בקורטשין, ממשתתפי אהל מועד בתרנ"ט.

ר' נפתלי הירץ (הירצלי) ב"ר שלום בק

מלוביטש (תרנ"ג*—תש"ג*)

בנו של ר' שלום שו"ב בסטרי. נמנה על היושבים בבלז בצל המהרי"ד והמהר"א, והתבלט כלמדן שקדן, מצניע לכת, זהיר בדיבורו ואוהב הבריות. החזיר בתשובה את אחיו ר' משה. במלה"ע הראשונה היה עם המהרי"ד בהונגריה. מתרפ"ד מו"ץ וראב"ד בלוביטש, עד לשואה בה נספה עם משפחתו הי"ד. גם בעיירתו ישב ולמד בהתמדה הרחק משאון החיים, ונודע כמכניס אורחים מובהק. תשובה אליו: חבצלת השרון, ח"א, פב.

גדולי חסידי בעלז, ח"ב, שפא—שפז.

בקל

ר' עובדיה

דיין בברודשין. בתרל"א השיב לו בבית שלמה, יו"ד, ח"ב, כ.

בקנרוט

משפחת נגידים בסכודניצה שליד דרוהוביטש. בעלי מעינות נפט בבוריסלב.

ר' דובריש

תלמידו של ר' יהושע פנחס בומבך בדרוהוביטש. רבו השיב לו בשנים תרנ"ט—תר"ס באהל יהושע, ח"א, לז, לח, ח"ב, קמב.

בקר

ר' חיים ב"ר אלתר בקר

מלנצק (תר"ל*—תרפ"ב)

נולד במישלניץ לאביו ר' אלתר, ונודע מנעוריו כעילוי מושלם בכל מקצועות התורה. התפרסם בין גדולי זמנו כחריף ובקי, בעל סברא ומחדש, בנוסף לחסידותו ופרישותו. התידד עם רבי שלום דוד אוגגר מזבנא. נשא את בתו של ר' צבי אלימלך בלייך אב"ד לאבאווא. נפטר בשנת תרפ"ב במיטב שנותיו, ואת מקומו מלא חתנו הרב מאיר רפאל בוימל. הניח שני כרכי שו"ת שאבדו, והתשובה האחרונה היא בענין נישואי קרובה שדן בה גם בשו"ת אהל יהושע ח"ב. בתשל"ז הולך ונדפס בניו־יורק ספרו **שערי חיים** על כללי הש"ס, ע"י הרב חיים ברוך פינק בן גיסו, שניצל בדרך נס מהשואה והוא כיום רב בברוקלין.

תשובות אליו: יד שלום, ח, מט; עמק הלכה, ח"א, ד—ה; שו"ת מהר"ש, ח"א, צד, ח"ג, יט בתרס"ב—תרס"ה; שו"ת מהרש"ם, ח"ד, קמד.

בר

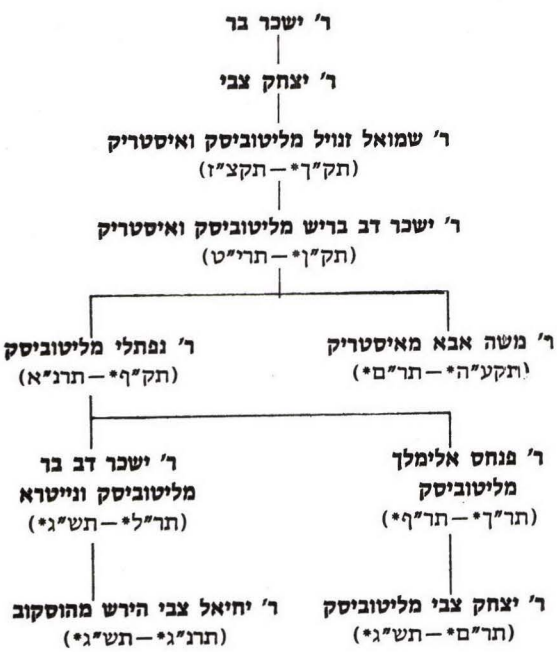

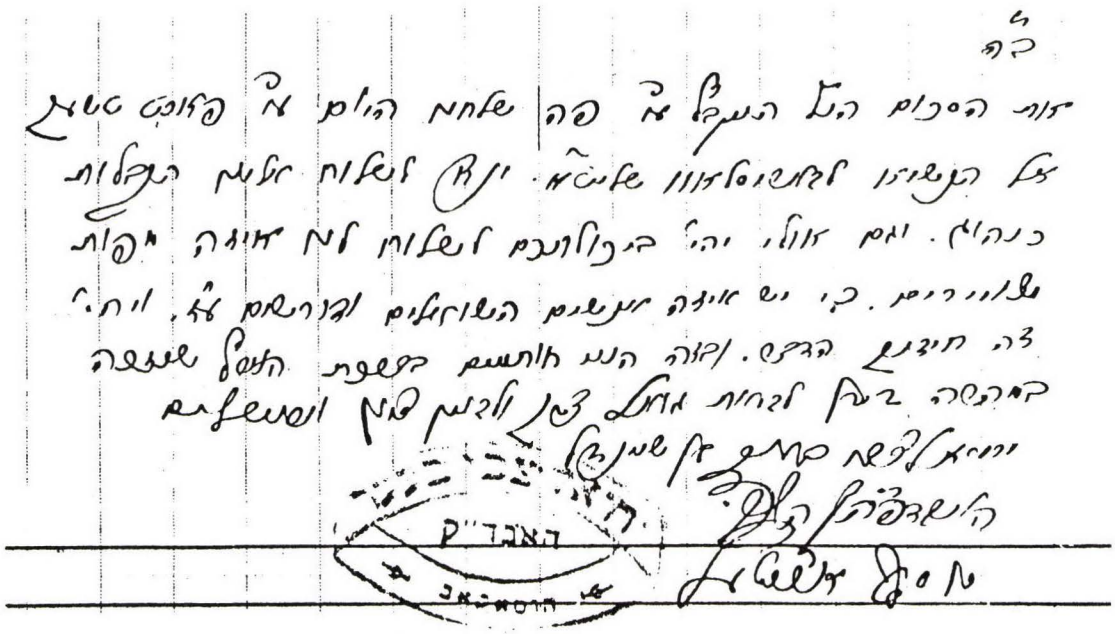

ר' זנויל בר ראה לפי: **ר' שמואל זנויל בר**

ר' יחיאל צבי הירש ב"ר ישכר דב **בר**
מהוסקוב (תרנ"ג—תש"ג)

בנו של ר' ישכר דב בר אב"ד ליטוביסק. אב"ד הוסקוב וגבאי א"י עד השואה. נשא את יוטא רחל בת ר' יעקב שלום הרציג אב"ד ניזנקוביץ. בשואה נספו שבעה מילדיו הי"ד: וולביש, מרדכי דוד, נפתלי, רבקה, פסיה, בת־שבע, חיה.

חתנו ר' משה נתן רפפורט אבן־חיים, תולדות יהודי יאסלו, רצט—ש.

ר' יעקב שלום בר

רבה של ניזנקוביץ בין שתי המלחמות.

ר' יצחק יהודה ב"ר יעקב יהושיע **בר**
מרעדים (תרכ"ה—תרצ"ה)

נולד בקרוסנא לאביו ר' יעקב יהושיע מצאצאי הפנ"י. נשא את אסתר רחל בת ר' פישל וולוסקר דומ"ץ לינסק, ב"ר נפתלי הירץ חתן ר' יעקב שלמה רוטנברג אב"ד לינסק מגזע מהר"ם רוטנ־בורג. קבע את מושבו ברעדים, ואשתו ניהלה את עסקיו. למד בהתמדה רבה, והיה בקי במיוחד ברמב"ם. כך העיד עליו מהר"י ירוחם, כשהשתעשעו יחד בדברי תורה בעת מלה"ע הראשונה בווינא. כל בוקר קם ללמוד בשעה השלישית אחרי חצות, וכשהצטנן ולקה בדלקת הריאות, נפטר בווינא ביום ב' טבת תרצ"ה.

מבניו: א. ר' יחיאל איכל אב"ד גלוגוב; ב. ר' יעקב שלמה שנולד לו בתרמ"ח ברעדים. נשא את פעסיל בת ר' דוד צבי ש"פ אב"ד רומן ובוקרשט. סוחר מצליח, נדיב לצדקה. גר בווינא, והיגר לברוקלין. נפטר ביום ח' אדר תשכ"ד. בנו ר' יואל נולד בתרפ"ג. למד תורה בווינא, בני־ברק וניו־יורק, ונסמך מגדולי הרבנים. נשא את רייצא בת ר' משולם זוסיא יצחק הלברשטם האדמו"ר מראצפערט, ומלא את מקומו בברוק־לין. מתשי"ח רב ליראים בסן־פאולו שבברזיל. בתו היא אשת האדמו"ר מקרעטשינוף שליט"א ברחובות.

זכרונות המאור, ח"ב, תד—תח.

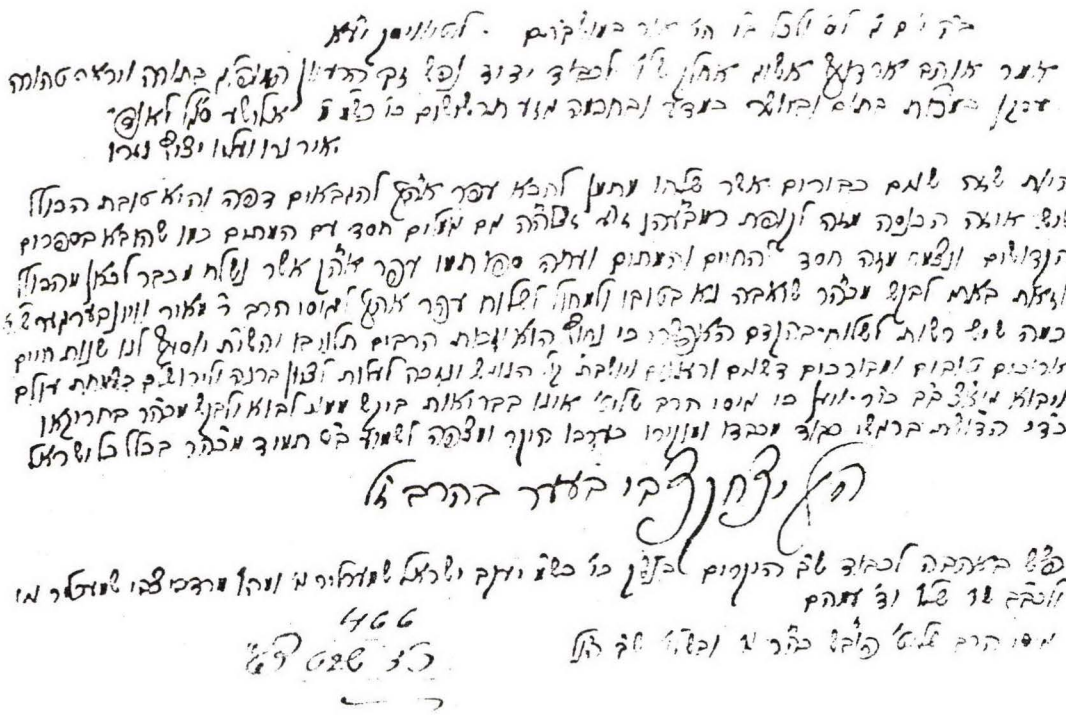

מכתב מיום ג' פרשת בא תרצ"ט אל הרב אלישע סג"ל לנדא ממנהלי הכולל בירושלים, לשלוח עפר א"י עבור גיסו הרב מאיר ויינברגר. מבקש גם למסור פ"ש לקרוביו ר' יעקב ישראל ור' מרדכי צבי שמרלר.

ר' יצחק צבי ב"ר פנחס אלימלך **בר**

מליטוביסק (תר"ם* — תש"ג*)

רבה של ליטוביסק בין שתי מלחמות העולם, וכנראה בנו של האב"ד ר' פנחס אלימלך. חסיד מובהק של רבי בן־ציון מבובוב.

ר' ישכר דב בר ב"ר נפתלי **בר**

מליטוביסק ונייטרא (תרל"ג* — תש"ג*)

בנו של ר' נפתלי אב"ד ליטוביסק, ונשא אחריו בתואר זה. כשגלה בגלל מלה"ע הראשונה שימש כרב בנייטרא עד לשואה. נשא את שינדל, ובניו: ר' נפתלי אב"ד מושינא; ר' יחיאל צבי הירש אב"ד הוסקוב; אב"ד מקוב.

ר' ישכר דב בריש ב"ר שמואל זנויל **בר**

מליטוביסק ואיסטריק (תק"ן* — תרי"ט)

בנו של ר' שמואל זנויל, וממלא מקומו כרב ואדמו"ר בליטוביסק ובאיסטריק. תלמידו של רבי נפתלי מרופשיץ. חכם ואיש מופת. עלה לארץ, ונפטר ביום ה' תמוז תרי"ט. הסתעפו ממנו שתי שושלות שכהנו חליפות ברבנות או אדמורו"ת ליטוביסק או איסטריק. מלאו את מקומו בניו: ר' נפתלי בליטוביסק, ור' משה אבא באיסטריק. חתניו: ר' ישעיהו זלמן קאלעך; ר' נפתלי מרילוס; ר' אברהם חיים הורביץ אב"ד לינסק; ר' אהרן; ר' משה יוסף.

מליצי אש, ג, סוף שבט, 75.

ר' משה אבא ב"ר ישכר דב בריש **בר**

מאיסטריק (תקע"ה* — תר"ם*)

בנו של ר' ישכר דב בריש, והאחרון שכהן כרב וכאדמו"ר גם יחד באיסטריק על מקום אביו. נשא את בתו של רבי יוסף ברוך עפשטיין ה„יהודי הטוב" מניישטט. ילדיו: א. ר' קלמן

אב"ד ויאדמא חתן רבי עמנואל מפשדבורז. נפטר בשנת תרפ"ח בן ע"ה; ב. אשת ר' יהודה ליבוש דומיניץ אב"ד ברזוב ואיסטריק; ג. אשת ר' ישראל אב"ד וואסליץ ברמ"מ הורביץ מלינסק.

ר' **נפתלי** ב"ר ישכר דב בריש **בר**

מליטוביסק (תק"ף*—תרנ"א)

בנו של ר' ישכר דב בריש, וחתנו של רבי אליעזר ליפא מזברז', ב"ר פנחס אלימלך, בן בתו של הנועם אלימלך. נסע אל רבי צבי הירש מרימנוב ואל רבי חיים מצאנז, והיה חשוב בעיני צדיקי דורו. כהן כאב"ד ליטוביסק עד לפטירתו ביום כ"ח טבת תרנ"א. בניו: ר' פנחס אלימלך ממלא מקומו בליטוביסק, ור' ישכר דב מדובצק, ליטו־ביסק ונייטרא. בתו נישאה לר' משה מאיר שמרלר מבוברקא וצפת, אבי ר' יעקב ישראל, אבי ר' אליהו שמואל שמרלר ראש ישיבת צאנז בנתניה.

תשובות אליו: בית יצחק, אה"ע, ח"א, לו בתרמ"ז; דברי חיים, ח"ב, יו"ד, כח, ילקוט הרועים, עמ' צו; כוכב מיעקב, קה; שו"ת מהרש"ם, ח"א, קעו, ח"ג, ג, שטז; שו"ת רמ"ץ, ח"א, או"ח, טו, לב, לה בתרכ"ד—תרל"א.

מליצי אש, ג, סוף שבט, 99.

ר' **פנחס אלימלך** ב"ר נפתלי **בר**

מליטוביסק (תר"ך*—תר"ף*)

בנו של ר' נפתלי, וממלא מקומו כאב"ד ליטו־ביסק עד מלחמת העולם הראשונה. מכתבו נדפס בתשובה כהלכה, 126. בתרע"ד השיב לו בברכת יצחק, ב, ובברכת חיים, מח. ילדיו: ר' יצחק; אשת ר' מאיר ויינברגר ממלא מקומו.

אהלי שם, 416.

ר' **צבי מאיר** ב"ר יוסף **בר**

מדאברי (תר"ה*—תרע"ו)

נולד בשנת תר"ה לערך, לאביו הגאון ר' יוסף שנפטר אחרי תר"ן, ולאמו הענא. התמיד בלימו־דיו אצל אביו, ומילדותו למד ממנו לחדש פלפולים. נסמך ע"י כמה מגדולי הדור, ונסע ללמוד אצל השו"מ. הוא הערין מאד את תלמידו זה, ופעם כששוחחו בעומק העיון, בקש מתלמידו שידפיס את חידושי עצמו ויצרף להם גם משל רבו, אך ילדות היתה בו וסרב. כמו־כן למד אצל ר"י שמלקיש שבתרכ"א השיב לו לטרנוב בבית יצחק, או"ח, ב, ואצל ר"א תאומים שבשנים תרכ"ג—תרכ"ה השיב לו בחסד לאברהם, תנינא, יו"ד, פב, חו"מ, מו. נשא את צירל פרידא בת הרב ישכר וינגוט אב"ד טשנסטוכוב בעל „פתחי שערים", נפטרה ביום כ"ד אב תרע"ג ביער ליד דאברי. המשיך ללמוד בהתמדה רבה, והעלה את חידושיו על הכתב. בתרכ"ו נתקבל כרב בעיר חדש־ניישטט במחוז פלוצק בפולין, ואח"כ כהן שם בסומפולני. לפני תר"ם עבר לרבנות דאברי הפולנית (ולא זו שליד לימנוב או טורקא). ביום ג' תשרי תרמ"א יצאה אש מבית הכנסת, וכילתה את רוב העיירה. בביתו נשרפו חפציו, תפיליו, ספריו, ומאות גליונות חידושים שלו ושל אביו, ושו"ת עם גדולי הדור. ניצלו רק כמה גליונות על סוף מסכת ב"ק. פטירת אשתו ערערה את בריאותו, וז' שבועות שכב במחלה ממארת. נפטר בשבת כ' אד"ב תרע"ו, בעת תפילת שחרית בחדר הסמוך למיטתו, ורבנים רבים באו להספידו.

אחרי השריפה הסכים אביו בתרמ"ה שידפיס את חידושיו, ואז סידר את כתביו על מסכת ב"ק והוסיף עליהם. במשך שנה וחצי למד את המסכת בעיון עם בן אחיו ר' דוד ב"ר ישכר בריש, שאח"כ כהן כאב"ד גרבובי ואוזרקוב. אז ניגש להדפיס את ספרו הגדול **אמרי הצבי**, שהקנה לו שם גדול בעולם הלומדים. ח"א על הפרקים א—ו נדפס בוורשא תרמ"ח. בהקדמתו פרטים ביוגרפיים, והתנצלות על שלספר פלפולי אינו נוטל הסכמות. ח"ב על הפרקים ז—ח נדפס שם בתרנ"א, וח"ג על הפרקים ט—י בפיעטרקוב עת"ר, כשלכל חלק הקדמה קצרה. לכרך ג' צרף גם קונטרס **פלפול חברים**, עם שער מיוחד והקדמה. בקונטרס זה הוא נושא ונותן בשני החלקים הראשונים, כולל חידושים מאביו ומבנו, ומשיב לרבני פולין שהתכתבו עמו, ובעיקר לר' מאיר דן פלוצקי ובנו ר' ישראל נתן, ולמחותנו ר' אביגדור יהודה אב"ד קויל. בסופו רשימת

המנויים מקהילות פולין. החלק הראשון צולם מחדש בברוקלין תשכ"ב.

המחבר רצה להמשיך על כל סדר נזיקין, ובשנותיו האחרונות שקד לסדר את כתביו. תחילה למד אותם עם בנו יחידו ר' ישכר, שמלא את מקומו כאב"ד דאברי. בשנת תרע"ד מסר לדפוס את ספרו **אמרי הצבי** חידושים בסוגיות דקניינים, אלא שפרוץ המלחמה גרם להשבתת העבודה. בנו התאמץ בכך שוב בשנת תרע"ז, אלא שההדפסה נתמשכה בגלל היוקר הנורא. לבסוף החליט להדפיס מעט מעט, ומחצית החיבור נדפסה בלאדז תר"ף, מתוך הבעת תקוה בהקדמה שיעלה בידו להדפיס גם את המחצית השניה.

מתוך כתביו הרבים הספיק לסדר בעצמו י"א כרכים של חידושים עמ"ס ב"מ, חזקות, ספקות, סוגיות שונות, פלפולי שבתא דריגלא, פלפוליו עה"ת שדרש בחמישים שנות רבנותו, על משניות ושו"ת. בתרע"ו למד עם בנו את חידושיו עה"ת, והוא החל לסדרם ולהכינם לדפוס.

גרגירי כסף עה"ת, מיוסד על הספר **רביד הזהב** מאת רד"ב טריוויש שנועד לחבר יחדו את שתי התורות, ונדפס לראשונה בתקנ"ז. הבן הדפיס את שניהם במחובר בווארשא תרצ"א רק על בראשית, וקיוה להמשיך על כל התורה. בהקדמתו כתב שאביו חשב כבר בילדותו לפני הופעת המנ"ח לחבר ספר כדוגמתו על רביד הזהב, אלא שבשריפה אבד בין היתר גם החיבור שלו עה"ת. בספר כלולים גם חידושי הבן, ותשובות האב מתר"ם לר' יעקב יהודה ליב ד"ץ בירושלים (דף פא:—פג.), ולידיד נעוריו ר' אברהם יהודה (מדף כח:). בסוף הספר נספחו הקונטרסים: גרגירי כסף על נ"ך, קונטרס ענקים לגרגרות על נ"ך מחמיו אב"ד טשנסטוכוב, וקונטרס דברי שאול על יהושע־שמואל שהעתיק מחידושי רבו השו"מ.

ר' שלום בר

דומ"ץ דובצק, ואחרי מלחמת העולם הראשונה רבה של טשילקא הסמוכה לסמבור ישן. בשנת תרפ"ב היה עדיין שם. תשובות אליו: אמרי רגש, יד; בית יצחק, יו"ד, ח"ב, כ, חו"מ, מח; משנת אליעזר, תניגא, כז בתרס"ט.

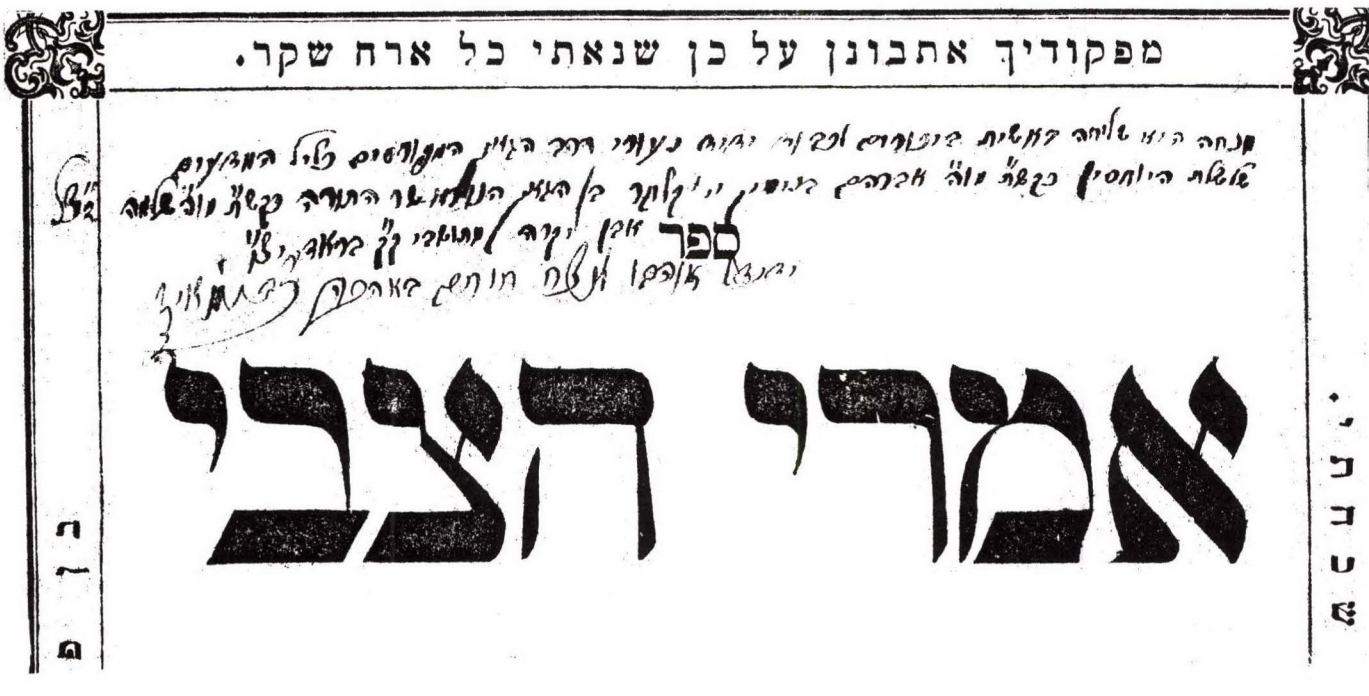

הקדשה לידיד נעוריו הרב אברהם בנימין קלוגר

ר' שמואל זנויל ב"ר יצחק צבי בר

מליטוביסק ואיסטריק (תק"ך*—תקצ"ז)

בנו של ר' יצחק צבי, ב"ר ישכר בר מלינסק. שם משפחתו היה בראוועד, אבל בגלל חובת השרות בצבא האוסטרי שינה את שמו לבער. נקרא בפי כל ר' זנויל חריף, והיה תלמיד חבר של החוזה מלובלין ותלמיד המגיד מקוזניץ. היה היהודי הראשון שבא מליטוביסק סמוך לשנת תק"ס להשתקע באיסטריק הסמוכה, ואחריו בא הגביר ר' מנדל זופניק ועוד יהודים. כהן בשתי העיירות כרב ואדמו"ר, והמונים נהרו אליו מכל רחבי גליציה. נפטר ביום כ"ז תמוז תקצ"ז. חידושיו עמ"ס כתובות דף ע. נדפסו בספר סמוכים לעולם דף מד., ושם בדף מז. זמר מאביו. הניח חיבור גדול על הש"ס, וציוה שלא להדפיסו. כשמקורביו רצו בכל זאת להדפיס, פרצה שריפה שכילתה את הגליונות.

מליצי אש, ג, סוף שבט, 78; ספר יזכור לקדושי ליבא"י, 192, 194; מאיר וונדה, אהל שמעון, פג—פה.

ברב

ר' יצחק ברב

מירוסלב (תקפ"ז—תרס"ג)

נולד בירוסלב ביום א' תמוז תקפ"ז, והיה בה מהמשכילים התורניים. רוב שנותיו הרביץ שם תורה לנערים, ולימדם גם לשון הקודש. מנעוריו שאף לדעת גם לימודים כלליים, וזמן מה היה שומע חפשי באוניברסיטת וינא. שלח לכתבי העת המבשר והמגיד מאמרי ספרות, כתבות, ותשובות לשאלות הנדסיות. בנו המוכשר אשר למיל נפטר בבוריסלב בגיל כ"ב, ביום ו' ניסן תרל"ו. אשתו המסורה מרים בת ר' משה נפטרה ביום ג' תמוז תר"ס. הוא שב לעסוק במקורות, מצאוהו שב לביתו מבית הכנסת חבוש תפילין, וליהודי שפגש ברחוב היה אומר דבר תורה. נפטר ביום כ"ד שבט תרס"ג, ובני עירו התבטאו עליו: חכם עברי כמוהו לא יקום עוד בעירנו.

תלמידיו העריכוהו מאד, וסייעו בידו להדפיס כמה מספריו בשדה הספרות והשירה, מקור ותרגום. בין היתר חיבר בהיותו כבר מורה, **ממשל משלים**, למברג תרכ"א. זהו תרגום חפשי בחרוזים של משלי העמים בלי ציון המקור, מותאמים לפסוקי התנ"ך. מהדורה מורחבת ומתוקנת, ובסופה כמה ביאורי מקראות, הדפיס בדרוהוביטש תרנ"ז. באותה שנה הדפיס שם קונטרס **סוד העבור** ואגפי', ביאור עניני מדע הנמצאים בתלמוד ובראשונים בעניני קידוש החודש. **אדם וחוה בגן עדן**, פשמישל תרמ"ה, הוא שיר סיפורי

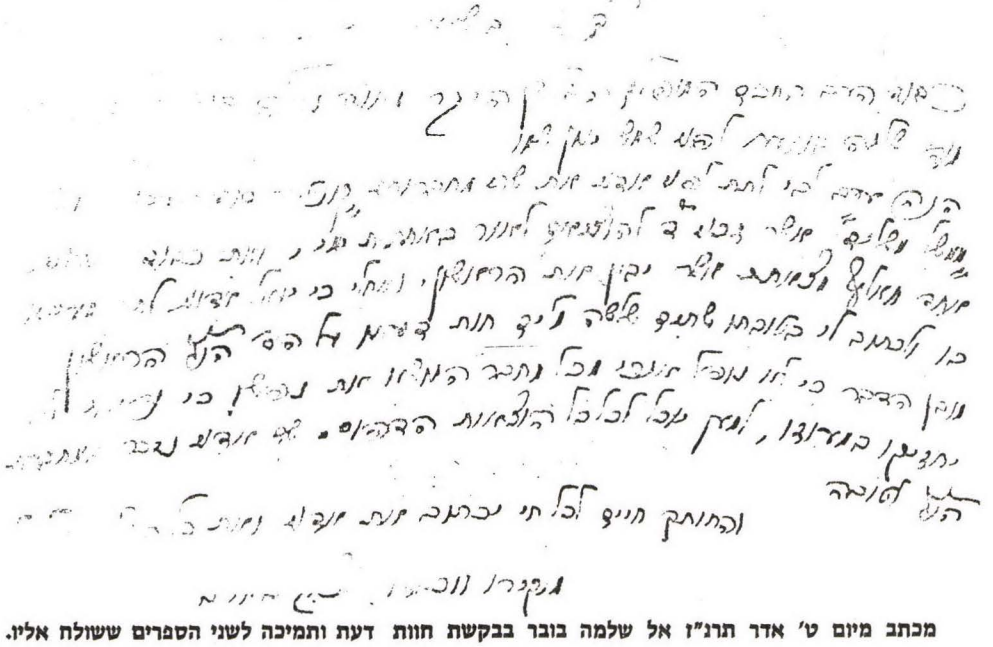

מכתב מיום ט' אדר תרנ"ז אל שלמה בובר בבקשת חוות דעת ותמיכה לשני הספרים ששולח אליו.

מכתב חדו"ת מיום ד' חקת תרנ"ב מאת הרב יעקב ברב"ש אל הרב ישראל.

בו ביקש להביא להכרה בנפלאות הבורא ע"י התבוננות ביפי הבריאה. בזקנותו הדפיס בפש־מישל תרס"א ספר **הקבוצה**, שהוא ליקוט וקיבוץ אמרי שפר מספרים שונים של דרשנים ומגידים בתוספת משלו, מסודרים לפי פרשיות התורה. שם הספר בגימטריא כמספר שמו יצחק.

אברהם פפר, המגיד החדש, יב, 116; מדינה וחכמיה, 31—32; קרסל, לכסיקון, א, 316.

ברב"ש

ר' חיים זאב וולף ברב"ש

דיין בטופורוב. תשובות אליו: מחזה אברהם, ח"א, קמד, ח"ב, חו"מ, טו בתרמ"ד—תרמ"ז; שערי דעה, ח"ב, רעג.

ר' יעקב (יענקלה) ברב"ש

רבה של חורוסטקוב אחרי ר' צבי הירש תאומים. לימד חושן משפט לצעירים מצטיינים. יחסן ולמדן, מעורב בדעת עם הבריות. נפטר בשנת תרנ"ז, ואהל הוקם על קברו אם כי היה מתנגד. תשובות אליו: בית יצחק, יו"ד, ח"ב, ב בתרנ"ג (אל ר' ראובן! וכנראה זו טעות); שו"ת מהרש"ם, ח"ז, יז בתרנ"ב.

ספר חורוסטקוב, 18, 106; שתים עריס, כו, לא, מ.

ר' משה יוסף ברב"ש

תלמיד הרב אברהם תאומים. גר בזלישטשיק. תשובות אליו: דבר משה, ח"א, ד, צד; רבו בחסד לאברהם, קמא, או"ח, יא, יד, נז, יו"ד, ח, כז, קב, אה"ע, י, ג, חו"מ, ה, תנינא, חו"מ, מא בשנים תר"ח—תרי"ט.

ברג

ר' ישראל זאב ב"ר משה ברג

מפודקמין (תקע"ג—תרס"ה)

נולד בשנת תקע"ג לאביו ר' משה בארג ולאמו זלדא. כהן כדומ"ץ פודקמין. חסיד בלז מילדותו, שמר על הצביון הישן, ולחם נגד יסוד בית ספר של הברון הירש במקומו. נפטר ישיש ביום ט' תשרי תרס"ה.

ספרו **וזאת לפנים בישראל**, לבאר דברי התוי"ט על המשניות ומקומות מוקשים ברע"ב, נדפס בלמברג תר"ס. המסכימים: בשנת תרמ"ה ר' ישכר דוב מבעלזא; ר' שמואל אב"ד סקאהל (מכיר אני את ידידי המוכ"ז הרב המאוה"ג הישיש מו"ה ישראל זאב מו"ץ דק' פודקאמין, שוקד והוגה בתורת ה' בתדירא, וטרח ועמל ביגיעה רבה בלימוד משניות... ולא הלך בגדולות ופילפולא חריפתא, רק להבין ולפרש דבריו); ר' אריה ליבש רוקח אב"ד מאגירוב; ר' שמחה ישכר בער אב"ד ציעשינוב בתרנ"ה (ולפי דעתי אשר יהיה לטובה גדולה לפני לומדי משניות); ר' אברהם רפפורט אב"ד ראווע; ר' מאיר ברי"מ אב"ד ברודי; בתר"ס מר' יצחק חיות; ר' אברהם בנימין קלוגר (וראיתי כי הוא ישר הולך, כמה פעמים ירד לעומק כוונת התוי"ט, ומבאר דעתו בביאור נכון מאד); ר' נפתלי הירץ תאומים אב"ד וילקוטש. לפי הקדמת המחבר היה לו גם קונטרס על מקוואות. נדפס רק על סדר זרעים ומועד.

ביום כ"ז בתמוז תשל"ו כתב אלי ד"ר יוסף בורג שר הפנים: „השם בורג נפוץ בסביבה בין סטניסלב לבין קומפלונג [בוקובינה], וכן בסביבת פוטקמין. מצאתי בורג גם בפולין ובצ'כיה". הוריו היו ממשפחת הרב פייבל שרייאר אב"ד ברודשין, ואביו היה אחיינו של הרב דוד רייז ראב"ד קולומיאה.

חיים טשאטשקעס הלוי מזאלאזיץ, מחזיקי הדת, כ"ח תשרי תרס"ה, 4.

ברגלס

ר' חיים ליבוש

נולד בקראקא לאביו ר' קלמן, ולאמו בתו של הרב חיים אריה ליבוש הורביץ. מחשובי תלמידי ישיבת חכמי לובלין. נשא את בתו של הרב שבתי הכהן רפפורט אב"ד פינטשוב. נספה בשואה הי"ד.

ברגמן

ר' אליהו

ראב"ד צאנז נ"ב שנים, ומחנך בניהם של הדב"ח. היה מן הנאסרים בשנת תרל"ו בגלל פרשת החרם.

ספר סאנץ, 704.

ברגר

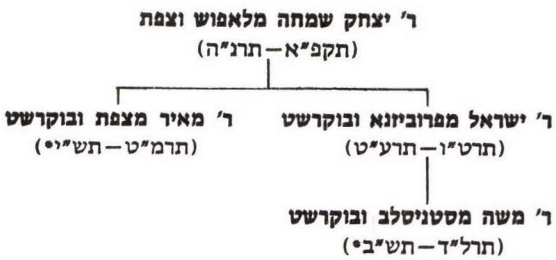

ראש המשפחה ר' יצחק שמחה נולד ביום כ"ח אלול תקפ"א, לאביו ר' יחיאל מיכל בן אחותו של ה„מאור ושמש". נשא את ברכה לאנא לאה בת הרב בנימין הרטמן אב"ד שאמלויא, נפטרה ביום ר"ח אב תרמ"א. ישב על התורה ועל העבודה בכפר ניגרלעשט על חשבונו של גביר אחד, וכמה שנים ניהל ישיבה. התחבר לחבורת חסידי אש־ואור (אשוואר), וקבע את דירתו בלאפוש. התעשר במפתיע, ונפלאות סיפרו על דרכיו בצדקה ובגמילות חסדים. נסע אל רוב צדיקי דורו שחבבוהו מאד. היה גבאי מעות א"י בגלילו, וכל ימיו השתוקק לעלות אליה. באחרית ימיו עלה לצפת, ובה נפטר ביום ב' חשון תרנ"ה. חידושיו נדפסו בטאראנטא ת"ש ע"י בנו ר' מאיר בספר **שמחת יצחק** ח"א, ועליזת רחל ח"ב.

שם הגדולים מארץ הגר, נא: טרנסילבניה וחכמיה (כת"י).

ר' ישראל ב"ר יצחק שמחה ברגר

מפרוביזנא ובוקרשט (תרט"ו—תרע"ט)

נולד בלאפוש ביום כ"ח שבט תרט"ו לאביו ר' יצחק שמחה. הילדים הקודמים של אביו נפטרו, וכשפנה אל השר שלום מבלז ברכו בזרע של קיימא, אך אמר לו שחושש שיקנאו בבנו. למד אצל מחותנו בעל ייטב לב משנת תרכ"ט, וכעבור ג' שנים קבל ממנו תעודת מורנו. כמו"כ נסמך מהדב"ח ומרמ"מ פנט מדעש. ראה עצמו תלמיד מהרי"א מזידיטשוב, ובהשפעתו החל ללמוד קבלה בצעירותו. הוא ששידך לו את הינדה בת רמ"מ הגר מזבלטוב בהיותו בן י"ד. היתה מיוחסת גדולה כבעלה (אהלי שם, 317). נולדה ביום כ' אייר תרי"ג, ונפטרה ט"ז אייר תרס"ה. נטמנה ליד רבקה בת ר' יעקב אב"ד יאסי, ומרים בת ר' יהודה צבי מרוזדול. רבו הייטב לב עודד אותו לקבל עול רבנות, ובתרל"ט נתמנה בפרוביזנא שבגליציה. בתרמ"ט מוצאים אותו רבה של דרנא־ווטרא שברומניה, ובתרנ"ז כאב"ד באזא. כהן גם בפיאטרא־ניאמץ, ומשנת תרנ"ח רב החרדים בבוקרשט. ביום ל"ג בעומר תרע"ט נפל למשכב, וכעבור כמה ימים נפטר ביום כ"א אייר.

בספריו הרבים עשה רבות להפצת החסידות. בתרל"ד ההדיר במ. סיגעט את הספר רצון מנחם על המועדים מאת חו"ז רמ"מ מקוסוב, לפי כתבים ששלח אליו לסידור אבי חמיו רבי יעקב הגר, בצירוף מכתב עוז שאיננו זקוק להסכמות. בסופו ליקוטים מרבי דוד הגר, מכתב מר"א מקליסק, ומכתב רפואה שלימה ששלח מהרי"א מזידיטשוב בתרל"ב אל מהרי"א מקו־מרנא. היתה כנראה עוד הוצאה נוספת עם הסכמות.

עטרת יעקב וישראל, דברי תורה על מועדים ושו"ת משל רבי יעקב הגר מזבלטוב ומשלו, עם שו"ת אגרא דכלה, לבוב תרמ"א ותרמ"ט.

עין ישראל שנדפס בקאלאמעא תרמ"ט, ובו ההספד שנשא על יורש העצר רודולף, ולקט הספדים על אנשים שונים בקהילתו דרנא־ווטרא. נדפס ע"י ר' אשר אנשיל יאקאב מראשי הקהל, עם הסכמת והקדמת המחבר.

רצון ישראל על תהלים מהדורה קמא עם דברים ממו"ר מהרי"א מזידיטשוב, נדפס במונקטש תרנ"ז, ובו כלל רק דברים הנוגעים לדרכי העבודה והמוסר. חלק מההסכמות נדפס כבר

מכתב תודה מיום ד' וירא תר"ן כאב"ד פיאטרא אל שלמה בובר על ששלח אליו את הספר מדרש תנחומא החדש.

ברצון מנחם: רצ"ה מליסקא, רמ"מ מויזניצא, רח"ה מאלסק, רמ"מ פנט מדעש, ר"ש הלוי מצפת, ר"ש סופר מקראקא, ר"מ תאומים מהורודנקה, הייטב לב, הדב"ח ורי"א איטינגא. לספר שתי הקדמות, ובשניה הוא מגולל את תולדות חייו, וקשריו עם צדיקים שונים שנכבד בעיניהם. בסוף הספר: הנהגות טובות, חרוזים וכמה חדו"ת מבנו ר' משה. ברשימת המנויים נזכרים כמה ממחותניו, וכמה עיירות בגליציה. מקרוביו הוא מזכיר את חמיו רמ"מ מזבלטוב, ואת גיסיו: ר' משה, ר' אייזיק, ר' יוסף, ר' גרשון הגר, ור' מאיר ג"מ.

רצון ישראל על תהלים מהדורה תנינא ובה ד"ת מצדיקים שונים, נדפסה בסאספאלא תרע"ב, בסוף ספר **אמרי ישראל** של אחיו הצעיר ר' מאיר, שנולד בצפת בתרמ"ט בזקנותו של אביו, מאשתו השניה רחל שנפטרה בלידתה. למד אצל אחיו, וזמן מה שימש כרב בבוקרשט. היגר בוזרפ"ד לארה"ב, ונפטר שם בתש"א או בתש"י. תולדותיו ותמונתו בספר תולדות אנשי שם. לספר אמרי ישראל הסכמות מאחיו הגדול שעודדו להדפיס את כתבי אביהם עה"ת, ומר' יוסף ליב סופר אב"ד פאקש, רמ"נ רובינשטיין מוויניצה, ר"א דייטש מבוניהאד, רצ"י מיכלזון, ור' נתן נטע דונר מקלביעל מחותנו של ר' ישראל.

רצון ישראל על שבת מילה ותפילין, מונקטש תרנ"ט. כולל חילופי שו"ת עם ר' יעקב ויידנפלד, רי"א איטינגא, הייטב לב, ור' יוסף ליב סופר מדערעטשקע.

ילקוט ישראל כולל דברי מוסר וזהירות בשלושה

ענינים: לשון ישראל, ברית ישראל וממון ישראל. את הספר חיבר בתרס"ג, וכשהדפיסו בתרס"ה בסטמר, נכללו בו רק שני הראשונים. רק בהוצאת פיעטרקוב תר"ע נכללו כל השלושה.

הרב מרדכי בלייך (שייך לעיל)

זכות ישראל. זהו השם הכולל לארבעת ספריו הפופולריים ביותר: **עשר קדושות** (וורשא שנת תרס"ו), **עשר אורות** (פיעטרקוב תרס"ז), **עשר צחצחות, עשר עטרות** (שם תר"ע). בכל אחד מהם עשר מערכות על צדיקי חסידות שונים. הספרים זכו למהדורות רבות בנפרד, וגם בכרך אחד עם: זכות ישראל מהדורה תנינא הכוללת מלואים והשמטות לארבעת הספרים, ובעיקר על רצ"ה מזידיטשוב וחידושיו על התקוני זוהר. הובא לדפוס ע"י בנו ר' משה עם הקדמתו, בתוספת: כתבי צדק, עשרה מכתבים מהייטב לב, וחמשה מרמ"מ פנט מדעש.

מגלת יוחסין וסדר ההתקשרות כולל קשרי חיתון, פיעטרקוב תר"ע. בנו ר' משה ערך את הספר לפי הרשימות ששלח לאביו ר' אברהם איטינגא, בתוספת מכתב משלו בהתחלה. נכלל מאוחר יותר בזכות ישראל השלם.

שמחת ישראל על רבי שמחה בונם מפשיסחא, פיעטרקוב תרע"ב, ודפוס צילום בניו יורק תש"ל. המדורים הם: אור שמחה — מדרגותיו והנהגותיו, מאמרי שמחה — שיחותיו, תורת שמחה — תורותיו. ההסכמות הן מרצ"י מיכלזון, ר"י לוינשטין מסרוצק ורמ"נ רובינשטין מויניצה.

ניצוצי ישראל קמא, ליקוטים על פסוקים ומאמרי חז"ל, ובסופו סדר פדיון נפש, פיעטרקוב תרע"ג. בכתובים היו לו גם: רצון ישראל עה"ת, רצון ישראל על המועדים, כבוד אלקים על ע"ח ופע"ח, קדושת שלום — לקוטים על השר שלום וממנו, וקונטרסים על סוגיות הש"ס.

תשובות אליו: לפרובזנא באורי וישעי, קלו בתרמ"ד; שער יעקב (שור), ח; ולבאזא בשו"ת מהרש"ם, ח"ב, נו.

ר' משה ב"ר ישראל ברגר

מסטניסלב (תרל"ד—תש"ב*)

נולד בשנת תרל"ד בזבלטוב לאביו ר' ישראל. נסמך מהמהרש"ם, ומרבני סטניסלב וקראקא. נשא את קלעריל בתו של ר' יוסף הורביץ אב"ד אוסציא וראב"ד סטניסלב. בתו חיה נפטרה ביום כ"ה ניסן תרס"ה בגיל חמש. כשנפטר חמיו נתמנה בתר"ס כמו"ץ ואח"כ כראב"ד בסטניסלב. מתרע"ט מלא את מקום אביו בבוקרשט.

ההדיר את ספרי אבותיו עם הערות וחידושים משלו: שו"ת בר ליואי תנינא או"ח ויו"ד, אהבת שלום ותורת חיים תנינא, זכות ישראל תנינא, מגלת יוחסין וסדר ההתקשרות, תורת רמ"ל השלם, ובסופו נוסחי הסמיכה שקיבל בתרס"א מהמהרש"ם, ובתרנ"ח מדודו ר' יצחק הורביץ אב"ד סטניסלב. התכונן להדפיס את שו"ת זקנו ר' ישעיה שור אב"ד יאסי. כמה מחידושיו וחרוזיו נדפסו בסוף ספר רצון ישראל קמא על תהלים.

תשובות אליו לבוקרשט: איתן אריה, קיד, קטז בשנת ת"ש; אמרי דוד, צז.

אהלי שם, 263.

[illegible]

RABIN M. BERGER RECTE HAGER
fiul Rabinului J. BERGER
משה
בלאאמ"ר
הגאון הרי"ב זיצל
הא"בד פה"ק הינל
Bucureşti
Str. Labirint 17

[illegible]

מכתב המלצה מיום ג' ואתחנן תר"ף אל הרב צירלסון עבור מועמד מתאים להיבחר לסינט.

ברודא

בראשי תיבות: בני רבנים ודייני אמת.

ר' אריה ליב (ר' לייבלי) ב"ר אברהם יוסף **ברודא**

מלבוב (תר"א—תרפ"ח)

נולד בהורודנא ביום ו' כסלו תר"א לאביו ר' אברהם יוסף, בנו של ר' חיים מהורודנא שהדפיס שם בתקפ"ג ספר תורה אור ודרך חיים על הלכות שחיטה. נפטר ביום כ"ז שבט תקפ"ו, ונכדו ר' חיים הליר הדפיס את ספרו זרע חיים בפיעטרקוב תרס"ז. נשא את שרה בת דודו אחי אביו ר' אריה ליב אב"ד קאלוורי שבפולין. רא"ל ואחיו ר' בנימין אב"ד הורודנא שנפטר ביום כ"ט אב תקע"ח, היו בני ר' אהרן אב"ד קלוורי, שאחותו שרה היתה זקנתו של רעק"א, בני ר' משה מח"ס „אהל משה" שנפטר בווירמייזא ביום כ"א כסלו תק"ב, בנו של רשכבה"ג ר' אברהם ברודא שנפטר ביום ל' ניסן תע"ז, ב"ר שאול מבומסלא שליד פראג, נכד המהר"ל ולמעלה בקודש.

אמו עכסה — נפטרה כ"ג שבט. אחותה נישאה לרבי לייבלה אייגר — היתה בתם של הגביר הלמדן ר' עזריאל מאיר גרודשטיין מלובלין, ואשתו רוזא בת ר' יהושע השל רוזמן מלובלין, נכד ר' יהושע השל אב"ד וילנא, ב"ר שאול אב"ד קראקא, ב"ר השל אב"ד קראקא ולובלין. להוריו נולדו הילדים: א. הבכור ר' חיים בתקצ"ד לערך. היה סוחר במוהילב ע"נ דניפר, והתמיד בתורה. בגיל ארבעים פרש ממסחריו, ועלה לטבריה בה ישב שבע שנים. כאן החל לחבר ציצים ופרחים לתורה. להפצרת בני משפחתו

נסע לבוקובינה, וגר בשאץ. שם סיים בתרנ"ו את פירושו, ונפטר בתרנ"ח לערך. אחיו רא"ל שבא מלבוב לבקרו, הבטיח לו שיעשה להדפסת ספרו, ואכן הדפיס את הספר **שנות חיים** בלמברג תר"ס—תרס"א. ח"א על בראשית עם הקדמת רא"ל, וח"ב על שמות—דברים עם הקדמת המחבר. ההסכמות הן ממהר"י שמלקיס ומרבי חיים מאטיניא. בשנת תרי"ב השיב לו בשו"מ, שתיתאה, לא. ב. ר' בנימין השיל בגרודנא. ג. ר' אריה ליב דנן. ד. ר' שמחה אביו של ר' עזריאל מאיר מוורשא שהדפיס שם בתרצ"ח את הספר

משפחת ברודא על תולדות המשפחה. אחיו משיב לו במצפה אריה, קמא, נ. ה. גרינה אשת ר' אברהם מרדכי פינקלשטיין בבריסק. ו. רייזל לודנוויץ בלומזא.

כבר בגיל י"ד נודע כעילוי גדול. נשלח ללובלין אל זקנתו, והתחנך שם בשנותיו הט"ו—י"ח. יצק מים במדה גדושה על ידי רבו הראשון, דודו ר' דב בריש הכהן רפפורט. משם נסע לבריסק, וגר אצל גיסו ר' אברהם מרדכי פינקלשטיין. נשא אשה ממשפחה עשירה וגרשה. בתרכ"ז נשא את חנה בת האב"ד רצ"ה אורנשטיין — המשיב לו אותה שנה כחתן בברכת רצ"ה, צ — וכהן כדיין על יד ימינו. כשחמיו גורש מרוסיה, עבר עמו לריישא וללבוב. סרב תחילה לקבל עליו רבנות, ועסק במסחר. בכנס היסוד של מחזיקי הדת שהתקיים בתרמ"ב בלבוב, נתגלה כמפשר בין המארגנים ובין חמיו שהיה מתון יותר. באותה שנה חתם שם עם חותנו ועוד רבנים, על קול קורא שפרסם לורנס אוליפנט, להסדיר את הגירת היהודים לאמריקה. מתרמ"א כהן אצל חמיו כחבר בית הדין, ואח"כ כראב"ד ומ"מ בתוך העיר. בשנת תרנ"א הציג את מוע־ מדותו כרב על מקום חותנו, אבל הוא לא נבחר. בתרס"ז נבחר לכהונה זו, והיה רבה האחרון של לבוב. החרדים התנגדו גם אז לבחירתו, והביאו את הרב משה ברז"פ רפפורט מליזנסק ללא אישור רשמי. לבסוף היה נכבד על הכל, כי לא התערב בפוליטיקה, ובעניני דת היה קשה כארז מבלי לכוף את ראשו לתקיפים. היה מתנגד ליטאי, והתפלל בנוסח אשכנז בבית הכנסת של הט"ז. בשנת תרע"ד ייצג בגאון את יהודי העיר בפני הכובשים הרוסיים. עד יומו האחרון התענין בשאלות העיר. אשתו נפטרה בתרפ"ז, והוא אחריה בש"ק כ"ו תמוז תרפ"ח.

חינך באהבה את בניו, אע"פ שלא הלכו בעקבו־ תיו. הצעיר מיכאל, והבכור מרדכי זאב, אישיות מפורסמת בחוגים רחבים. נולד בבריסק ביום י' טבת תר"ל, למד אצל זקנו, ונסמך ממנו להוראה. אחרי שנפטר עשה דוקטורט באוניברסיטאות ברלין, פרייבורג ולבוב בפילוסופיה, והדיסרטציה שלו היא חיבורו היחיד. נשא את נלי אחותו של מרטין בובר. בתר"ס נתקבל כרב ומטיף לנאורים בסטניסלב, ומתרע"ב בלודז. נבחר בתרס"ז כציר לבית הנבחרים האוסטרי, וננקטו תחבולות שלא יכהן בתפקיד זה. חמש שנים היה חבר בסיים הפולני, ומראשי הציונות העולמית. התמסר להקמת רשת בתי ספר תיכוניים בפולין ומכון לחכמת ישראל בוורשא, ועמד בראשם. בתרצ"א יצא לכבודו ספר יובל בעברית ובפולנית. עלה לארץ בתרצ"ט, גר בירושלים בצינעה, ונפטר ביום כ"ה תשרי תש"י. בנו מרצה באוניברסיטת רדינג באנגליה על הזנת בהמות. בספר סטניסלב כתב מאמר על התקופה בה כהן בעיר זו. הספריה הציונית הוציאה לאור בירושלים תש"ך:

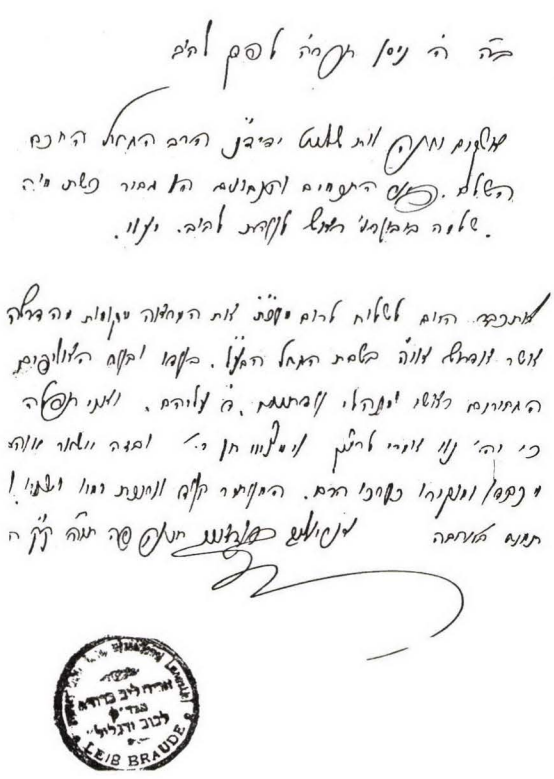

מכתב מצורף למראי המקומות לדרשת שבת הגדול ששלח אל ראשי הקהילה ביום ה' ניסן תרס"ה ע"י שלמה בובר.

קובץ זכרון מרדכי זאב ברודא. עיקרו אוטוביו־גרפיה הכוללת תיאור חי של בית אביו וסבו, ומאמרי השלמה של חבריו, עם תמונתו. (מדינה וחכמיה, 50—51; תדהר, אנציקלופדיה, י, 3632—3633; אריה טרטקובר, אישים ודמויות בחכמת ישראל באירופה המזרחית, 287—298).

את ספר תשובותיו של חמיו ברכת רצ"ה ההדיר עם הערותיו **מלחמות אריה**. כמו־כן הוציא לאור את תשובותיו שלו **מצפה אריה**. מהדורה קמא נדפסה בלמברג תר"ם, עם הקדמתו והסכמת חמיו. מהדורה תנינא על ד"ח שו"ע בלבוב תרע"ב, בסיוע ר' משולם סלט חבר בית דינו. לח"א על או"ח ויו"ד קרא: בית אב"י, ולח"ב על אה"ע וחו"מ: קרית ארב"ע. הערות על החלק הראשון כתבו לו רי"י טייטלבוים בשו"ת אבני צדק, או"ח, קב, ור"א מישל בספרו משנת אליעזר, קמא, לה—לו, בתחילת תר"ן. הסוחר הלבובי ר' ברוך דוד הרמלין הדפיס השגות על הספר מהדו"ק בספר שחיבר נגדו: אפוד בד, מונקטש תרע"ב.

מחוץ לגליציה השיב למקומות: **אוברווישא** — הרב שמואל גינצלר (תנינא, אה"ע, כ); **אונגריש־ברוד** — ד"ר מאיר צבי יונג (תנינא, יו"ד, לח); **אורלא** — הרב אלכסנדר סנדר (קמא, ו); **אייזנשטט** — הרב שלום קוטנא (תנינא, אה"ע, מג); **בואנוס איירס** — ר' חיים אשר ד"ר הופמן (תנינא, אה"ע, לט); **בוניהאד** — הרב אליעזר דייטש (תנינא, יו"ד, כו, כז); **בוקרסט** — ר' דוד (תנינא, או"ח, סה); **ברלין** — ר' לוי שטיין (תנינא, חו"מ, כט); **הרלוי** — הרב ישראל (תנינא, יו"ד, יח, כב, מב, סג); **ויזניץ** — ר' אורי בלום מו"ץ (תנינא, חו"מ, יז); **ויקנא** — הרב אלטר שפירא (תנינא, או"ח, ז, יו"ד, יג, לב, נה, חו"מ, ו, ז, כח); **וורשא** — ר' אלטר הלר נכד דודי (תנינא, או"ח, לא); **מאד** — הרב פנחס זליג שורץ (תנינא, או"ח, כט, נה, יו"ד, ס, סא); **סלץ** — הרב יהודה (קמא, א); **סניוואץ** — הרב נפתלי הורביץ (תנינא, או"ח, ו, יו"ד, עז, אה"ע, כז, חו"מ, יח, כד, כה); **ספינקא** — הרב נחמן כהנא (תנינא, אה"ע, ו); הרב צבי הירש (תנינא, יו"ד, לד); **סקאליע** — הרב (תנינא, יו"ד, עו); **פולטושאן** — הרב פנחס שפירא (קמא, מ, תנינא, אה"ע, ל); **פלונסק** — רצ"י מיכלזון (תנינא, או"ח, סד); **פקשן־רומניה** — הרב יעקב (תנינא, יו"ד, מא); **קליש** — רח"א וקס (קמא, נד); **קרלסבורג** — הרב שלמה פישר (תנינא, יו"ד, מ); **רדזיץ** — הרב שמעון שפירא (תנינא, אה"ע, כא); **שאץ** — הרב ישראל ליב (תנינא, או"ח, נז, נח, אה"ע, י, יח, חו"מ, כא); ר' שמואל (תנינא, או"ח, נז, אה"ע, י, יח); **שרשוב** — הרב (קמא, יא).

מוקדם ומאוחר ג' חלקים, נדפסו בלבוב תר"ף, תרפ"ה ותרפ"ו. מיישב בהם קושיות ותמיהות על הדברים הבאים מוקדם ומאוחר. ח"א: תורה, ח"ב: תנאים, ח"ג: אמוראים, ובסופו עניני הלכה: ראשית דבר — על עגלה ערופה, דבר הלכה — בהיתר אשה לבעלה. ר"א לוין כתב הערות על הספר באבני חפץ, פ.

תשובתו אל ר' יעקב יצחק בלנדויין מברטש, נדפסה ע"י בנו רצ"א שפירא בקובץ תצא תורה, תרצ"א. תשובתו מתרפ"ד אל ר' יחיאל מיכל לייטר בניו־יורק נדפסה ע"י ר"מ לייטר בהדרום, טז, 98—104, עם פקסימיל וחותמת, ופרטים לתולדות חייו. מכתבו שלא לשלוח מעות א"י לכולל דרוהוביטש, נדפס בראש גליון קמחז"ה מיום י"ב תשרי תרס"ח. מכתבו מאותה שנה אל ד"ר מאיר מונק נגד תנאי בנישואין, נדפס בספר אין תנאי בנישואין, כ:

תשובות אליו: בית יצחק, יו"ד, ח"א, קסא בתרל"ה; ברכת יעקב, חו"מ, כא; הרי בשמים, תנינא, רטז בתרמ"ג; משנת אליעזר, במשנת חכמים שבסוף תנינא; שדה יצחק, טו; שערי דעה, ח"ב, רכ.

אהלי שם, 415; מאיר בלבן, שלשלת היחס של משפחת אורנשטין־ברודא, 32, 45—47; ספר לבוב, 419 (תמונת טעות בעמ' 249).

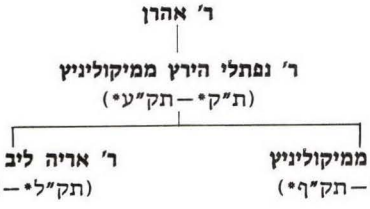

ר' אריה ליב ב"ר נפתלי הירץ **ברודא**

מקריווטש (תק"ל—תק"ץ)

בנו הצעיר של ר' נפתלי הירץ אב"ד מיקוליניץ, וחתנו של ר' שמואל מרגליות אב"ד זלישטשיק. כהן כאב"ד קריווטש. בתו נישאה לר' מרדכי הילפרין אב"ד זורובנא.

ר' יהודה (יודל) ב"ר נפתלי הירץ **ברודא**

ממיקוליניץ (תק"ך—תק"ף)

מגיד מישרים במיקוליניץ על מקום אביו האב"ד ר' נפתלי הירץ. נשא את בתו של ר' מרדכי זאב אב"ד לבוב, והיה גיסו של הישועות יעקב. בזיווג שני נשא את בתו של הרב בריש הלפרין מברזאן, חמיו של ר' אריה ליב אבי השו"מ.

ספרו **זכרון יהודה**, למברג תרנ"ה. כולל את חידושיהם של זקניו ר' אברהם ברודא, ר' מרדכי מרדוש ובנו ראב"ל מסטניסלב, ר' אברהם אביש מרגליות מזבנא, ר' אלעזר מאמשטרדם, ר' יהונתן איבשיץ, ר' צבי מגלוגא, ר' אלכסנדר סנדר מרגליות ובניו ר' שמואל ור' מרדכי, אביו רנ"ה, אחיו הבכור ר' אליעזר ליפמן אב"ד לנצקרינין וקמניץ, גיסו הישוע"י, ר' שמעון וולף מברודי, והרב אריה ליב אב"ד מונסטרישץ. המסכימים: האדמורי"ם מצורטקוב, הוסיאטין, בויאן, סדיגורה, רימנוב, בלז, סיגט, ויזניצא, דעש, אטיניא וספינקא; מהר"י שמלקיס; ראב"ל הורביץ מסטרי; ר' יעקב וידנפלד והמהרש"ם (עם חידושיהם); מברודי הרב יצחק חיות, ראב"ב קלוגר והדומ"ץ ר' יצחק איזיק שנפלד; ר' משה גרינולד מחוסט; ש"ב ר' ישראל מתתיהו אוירבך (שמסר להדפסה את כתבי זקנו ראב"ל); הרב דוד צבי שנפלד מבוקרשט (נכד ר' דוד צבי אוירבך מקרמניץ). בראש הספר מגילת יוחסין מפורטת מיסודו של הרב שלמה יצחק הלפרין אב"ד טרנופול ובאר, ובסופו רשימת המנויים. הכתבים עברו מהמחבר אל ר' מאיר בן בתו, וממנו אל חתנו ר' צבי הירש לורברבוים במדניץ נכדו של החוו"ד, דודו של המו"ל ר' יעקב הלוי קליגהויפט בברודי, שבנו ר' צבי העתיק את הכתבים וסדרם.

ר' נפתלי הירץ ב"ר אהרן **ברודא**

ממיקוליניץ (ת"ק"—תק"ע)

בנו של ר' אהרן, חתנו של ראב"ל אוירבך מסטניסלב, ונכדם של ר' נפתלי הירץ מזולקווא ור' אברהם כהנא אב"ד בראד אוסטרהא ודובנא. כהן כאב"ד מיקוליניץ. תשובה אליו: מחותנו בספר יהושע, קג. כמה מחידושיו בספר זכרון יהודה של בנו. ילדיו: א. הבכור ר' אליעזר ליפמן אב"ד לנצקרינין וקמניץ; ב. ר' יהודה ממלא מקומו במיקוליניץ; ג. ר' אריה ליב אב"ד קריווטש; ד. אשת ר' אברהם כהנא ר' ברישׂ"ס, מראשי הדבקים בבעל התניא ובהגר"א; ה. יוטא אשת ר' דוד הלוי ברודשינר, ב"ר נטע מברוד, ב"ר מאיר הלר אב"ד ברודשין. היתה חמותו של ר' יעקב נצח מברוד נכד ה„נצח ישראל", ושם נפטרה ביום י"ב טבת תקנ"ט; ו. שרה אשת ר' מרדכי רובינשטין.

ראי"ז מרגליות, מעלות היוחסין, עה—עט; נינו ר' מרדכי רובינשטיין, נטעי נאמנה, אותיות י"ב (ושם שרנ"ה ברודא־אשכנזי היה בנו של ר' יצחק מברודי ב"ר נפתלי הירץ אשכנזי מזולקווא ב"ר חנוך הניך פו"מ שם).

ברודמן

ר' דוד ב"ר שמואל **ברודמן**

מבוכניה ורוטרדם (תרמ"ח—תרפ"ח)

נולד בשנת תרמ"ח בטימאווא שבגליציה, וגר בבוכניה. היגר בתרע"ז לרוטרדם עם אשתו וארבעת ילדיו, והביא עמו עבורם מלמד מיוחד. התידד מאד עם האב"ד רד"ב ריטר, ולמד עמו בצוותא. השפיע רבות על חיי הדת בקהילה. הסתופף בצל האדמו"ר רב"צ מבובוב, ונסע אליו תכופות. בתרפ"ח הביא את בניו ללמוד בישיבת בובוב, ובשהותו בסטרי נפטר ממחלת הטיפוס.

ילדיו: ר' שמואל אבי ר' דוד אב"ד אמשטרדם וכיום רבה של סביון, מנחם, סימא, יעקב, חיה, שרה, שלמה, דייכה. תשובה אליו: יד שלום, יד.

ברוינפלד

ר' אריה ליב ב"ר נתן יוסף ברוינפלד

מקרעניץ (תר"י—תרפ"ב)

בנם של ר' נתן יוסף ושינדל בת ר' יצחק זאב, נפטרה כ"ח טבת תרפ"ג. אב"ד קרניץ שנים

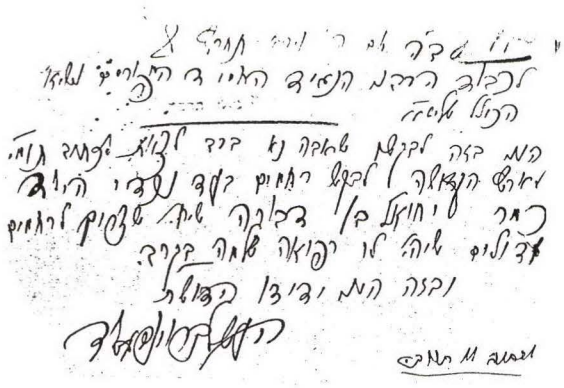

מכתב מיום ה' וירא תחרץ אל נשיא הכולל בבקשה שיתפללו בא"י לרפואת נכדו יחיאל בן דבורה.

רבות, וגבאי א"י במקום עד לפטירתו ביום כ"ד חשון תרפ"ב. בנו ר' יהושע השיל שמואל היה שם גבאי א"י אחריו. תשובות אליו כבר בשערי דעה, ח"ב, ריג, רסג.

ר' יעקב ב"ר מאיר ברוינפלד

מזמיגרוד (תר"ם—תש"ב)

נולד בקראקא לאביו ר' מאיר מחסידי דזיקוב, ונודע שם כתלמיד חכם מובהק. נשא את שינדל בת ר' ברוך והינדה גרוס, ועבר לגור בזמיגרוד. נספה ביום כ"ב תמוז תש"ב ביער שליד עירו, עם אשתו ובניו הלמדנים ר' שלמה ור' יצחק אליעזר הי"ד. שרדו רק בנו ר' נפתלי, ובתו לאה שבזוו"ש היתה אשת ר' יעקב אבי ר' ברוך גולדפינגר. בנו הכין לדפוס את חידושיו בספר **אמרי יעקב** עם הערותיו אמרי שפר, וקבל הסכמות מרד"ב ויידנפלד ומרמ"י ברייש. חידושיו נדפסו באהל מועד תרנ"ח. חילופי שו"ת שלו בתר"ס מזמיגרוד עם ר' שמעון פרידמן מדזיקוב נדפסו בסוף אמרי שמעון, ה.

תשובות אליו: אמרי דוד, עה, קג, קד בתרפ"ג—תר"ץ; אמרי יושר, ח"ב, לח, צו, קט; הרי בשמים, תליתאה, לה; יד שלום, נה; שו"ת מהרש"ם, ח"ב, רמג—רמה, ח"ג, קמו בתר"ס; מנחת שי, ח"ב, ח, יח, לג, מ, מז; מנחת פתים, יו"ד, דף כג: לקראקא.

ר' נפתלי ב"ר יעקב ברוינפלד

מזמיגרוד (תרס"ה—תשכ"ו)

נולד בזמיגרוד ביום י"ז אד"א תרס"ה לאביו ר' יעקב. נשא את בילה גיטל וקסמן מאושפצין, ועבר לשם. ניהל את הבנק שפתח בעיר, ושלח ידו במסחר. עסק בתורה, והתפרסם כלמדן מופלג. בני משפחתו נספו בשואה, וביניהם אשתו, בנו שלמה יהודה ליביש, ובתו הילדה הינדה, שנרצחו ביום כ"ב תמוז תש"ב ביער ליד זמיגרוד הי"ד. ניצל בגפו, ונשא את רבקה לבית ולד. זמן מה שהה בקראקא, ואח"כ עבר למינכן. היה מזכיר פועלי אגודת ישראל, ופעל רבות בסיוע לעקורים ובהצלת ילדים. היגר לניו־יורק, וחידש את עסקיו. עם זאת שקד על לימודיו, הרצה שיעורים, וכתב את חידושיו. נפטר ביום י"ג תשרי תשכ"ו, והועלה לקבורה בהר המנוחות.

מצעירותו פרסם את חידושיו בכתבי העת, כגון

בשערי ציון הירושלמי, ובאהל מועד (הרבסט) שנה ג, תרפ"ח, חו' ה—ז, עמ' מו. בתשי"ב הוציא לאור בניו יורק את הירחון אסיפת חכמים. סייע לר' פנחס גרהר בעריכת ספרו בית פינחס

ח"ב, וסידר לו את ההגהות והמפתחות. רבים מחידושיו מובלעים בספר, ותשובות אליו בתרפ"ז, שם, ד—ה, ז—ט. עוד תשובות בספרים: אמרי דוד, קסח, רכ בשנים תרפ"ד—תרצ"ג; אמרי שפר, יט, כח בתש"ז ובתשט"ז; גן אברהם שבסוף פנים מסבירות (גוטסמן), כט; דובב מישרים, ח"ג, עט—פ בתש"ך; חלקת יעקב, ח"ב, קיח בתשי"ב; צור יעקב, ח"א, ז, קנב, ח"ב, י בתרפ"ז—תרצ"ב.

הכין לדפוס ששה חיבורים, וביניהם הגהות אמרי שפר לספר אמרי יעקב כת"י של אביו, וספר נחל זר"ד לתולדות אישי הקהילות זמיגרוד רימנוב ודוקלא. על קהילתו זמיגרוד כתב מאמר בדגלנו, תרפ"ח, גל' 8, עמ' טו. בשנים תשי"א—תשי"ג ההדיר בניו־יורק את הספר דור דעה חלק א—ב של רי"א קמלהאר, עם הקדמה משלו, וקונטרס מילואים בסוף **לדור ודור**. קרובו ר' ברוך גולדפינגר מת"א הדפיס בתשכ"ח בכפר חב"ד, ח"א מספרו **דברי נפתלי**; דרושים על התנ"ך ובאורים על המדרש, עם קונטרס תפארת אבות ובנים עמ"ס אבות, וקונטרס ניב שפתים — דרושים. המסכימים: בתש"ו ר' אלקנה זוברמן אב"ד יורדנוב בקראקא, ובתשכ"ח האדמו"ר מציעשינוב בניו־יורק המדגיש את המצוה להדפיס כתבי מי שלא הניח בנים.

ר' צבי הירש ב"ר מאיר **ברוינפלד**

מקששוביץ (תרל"ה*—ת"ש*)

נולד בקראקא לאביו ר' מאיר, ועבר לגור בקששוביץ. למדן מופלג, ובתרס"א השתתף באהל מועד. טרח בהדפסת הספר תורת האשם, והמחבר משיב לו בתחילת הספר. תשובות נוספות: יד שלום, מא; מנחת שי, ח"ב, לב, ק; שו"ת מהרש"ם, ח"ב, קפט, ח"ג, לט, שלח, ח"ז קסא בתר"ס.

— ○ —

ר' ברוך ב"ר אברהם

מקוסוב (ת"ף*—תקמ"ב)

מגדולי החסידות בתקופת היווסדה. הכיר את הבעש"ט, וי"א שהיה תלמידו, כי שניהם מאותה הסביבה. היה תלמיד רמ"מ מפרימישלן, ולא של רמ"מ מויטבסק כפי שכתבו בטעות. קבע את מושבו בקוסוב וכהן בה כמ"מ, כדי לטהר את אוירתה מרוח השבתאות והפרנקיות שאחזו בה. כך עשה גם ידידו הצדיק ר' נחמן מקוסוב, אחרי שר' ירחמיאל רבה הראשון של העיירה נתפס לאפיקורסות. נדד כדרשן בכפרים להשיב גם בהם לב נידחים לאמונה, ובימים הנוראים היה ש"ץ במרמורוש (רי"י גרינולד, מצבת קודש, 12). עסק בקבלה, ונודע כבעל מופת. נפטר ביום י"ג חשון תקמ"ב. אחיו ר' ישראל נפטר ביום כ"ז חשון תקע"ז (זכרון צדיקים). חתנו ר' אברהם כ"ץ היה מגיד בבוטושאן, ונפטר ביום ג' תשרי תקע"ב.

שני ספריו הם מספרי היסוד של החסידות, ובהם בירר בצורה פופולרית את יסודות הקבלה. מובאים בהם ד"ת מאת הבעש"ט, המגיד ממז־ריטש, ר' ליב פיסטינר, רמ"מ מפרימישלן, ר' נחמן מקוסוב, ר' שמעון אשכנזי, דודו ר' משה אב"ד קיטוב — מי שהיה רבו של הבעש"ט ומגלהו — ועוד. משנפטר הבעש"ט התכונן להדפיס את ספריו, וציוה על כך את בנו ר' יוסף. הוא התחיל בתקנ"ה לנקוט בצעדים ראשונים, אלא שנפטר. אחריו המשיכו להתאמץ בכך הנכדים ר' יצחק זימל ב"ר יוסף, ור' יחיאל מיכל בן בתו של המחבר, אך גם בידם לא עלה הדבר. רק בתרי"ד הצליחו להדפיס בטשר־נוביץ את שני הספרים, הנכדים ר' אליעזר ב"ר יחיאל מיכל הנ"ל, ור' משה ב"ר אברהם בן המחבר.

יסוד האמונה כולל ביאורים עה"ת ופירש"י, ליקוטי תנ"ך וש"ס, יסוד הטעמים וכללי לוח הנגינות, חידושי שיטות, פרקי אבות, דרושי קבלה ובמיוחד לתרץ קושית ידיעה ובחירה, ליקוטי אמרים שונים וקיצורי דרשות. נדפס שנית בטשרנוביץ בתרכ"ד. בהוצאת יוזפוף תרמ"ד נקרא בשם **נחמד ונעים**, וכן בוורשא תרס"ט. המסכימים: ר' מנחם מנדל מפרימישלן (והיה אתי עמי במחיצה אחת כמה ימים, ואמר לי כמה דברים בכתבי האר"י, והסביר הענין

היטב משולל ומופשט מגשמיות, ונכנסו הדברים בלבי וערבים עלי מאוד) ; ר' נפתלי הירץ ב"ר צבי הירש אב"ד ברוד בתקכ"א (שמעתי מפי האיש הנ"ל כמה וכמה דברים ברורים ונכונים) ; ר' אפרים בן החכם צבי בתקכ"ה ; רמ"מ אב"ד סטנוב (מפיו שמעתי אמרים נכוחים בהסברות חכמת הקבלה, בחקירות המשכות הגשמיים לעשות מהם רוחניים, ברו"ך אומר ועושה ספר להציל עם ה' הנכנסים בחכמת לימוד עמוק הזה, שלא יטעו ח"ו במאמרם כאשר בדורנו יצאו כת הנפסדת ר"ל חוץ לדעת, ולא די שהרעו לעצמם אף גם צערו חכמי הזמן, לולי ה' שהיה בעזרנו, ממש בנס היינו עומדים נגדם, ובלתי ספק שדברי החכם הזה שמור האמונה) ; ר' משה מסמבור בתקכ"ה ; ר' אריה יהודה ליבש ב"ר שלום סג"ל איש הורביץ מוולוטשיסק ביאס בתקנ"ה—, המגיה היה ב"א ר' יעקב ב"ר שלום הורביץ מזברז' מ"מ בבוטושאן— ; ר' אהרן אב"ד בוטושאן חתן הבמ"ח (נהירנא כד הוינא טליא בשמעי דברים המתוקים מפז אשר יצאו מפיו) ; תלמיד המחבר וש"ב ר' אריה ליב אב"ד בוטושאן (בהיותי יושב בקוסוב עיר מולדתי, והיה מגיד משרים בק"ק הנ"ל, ונפק מפומיה זקוקין דנורא) ; ר' יוסף משה ב"ר אליעזר מ"מ דמזריטש מחו' של רא"ל מוולוטשיסק, בעברו ביאס בדרכו לארה"ק, ר' שמריה ב"ר יצחק שד"ר מטבריה בתקנ"ז.

עמוד העבודה הוא חלק שני מהספר הקודם, ערוך בצורת ויכוח בין השואל והמשיב כמו שומר אמונים לר"י אירגס. בראשו הקדמה, וביאור מלים זרות. אחרי הויכוח: הקדמה גדולה, קונטרסים בחכמת האמת, דרושי קבלה שונים, ביאורי חז"ל וליקוטים. נדפס אף הוא בטשרנוביץ תרי"ד ותרכ"ג, יוזפוף תרמ"ד, וצולם בירושלים תשכ"ח לערך לפי טשרנוביץ תרכ"ג. במהדורת תרי"ד ניתנות רק שתי הסכמות מרמ"מ מפרי־מישלן ור"מ מסמבור. בתרכ"ג נדפסו רוב אלו שבספרו הראשון ביתרון וגרעון לפי סדר זה: רמ"מ מפרימישלן, ר"מ מסמבור, רמ"מ מסטנוב, רנ"ה מדובנא ואחיו ר' שלמה דב אב"ד לוביטש חתן הפנ"י, ר' יצחק הלוי הורוויץ אב"ד המבורג בברוד בתקכ"א (דבצדק כל אמרי פיו ואין בהם נפתל), ר' אפרים מברוד נכד החכ"צ בתקכ"ה (ברוך בכולו טהור גברא גבר שלים מושלם בעובדיה עבדא דנורא) ; ר' מנחם מניס הלוי הורוויץ ר"מ בלבוב אחי ר"י מאה"ו — כשה־מחבר עבר בלבוב בתקכ"א ודרש שם כמה דרשות — ; ר' נתן נטע ב"ר יעקב אשכנזי אב"ד רוזדול בתקכ"ה ; ר' נתן אב"ד דוברומיל בן הפנ"י (ראיתי כי דברי מו"ה ברוך הנ"ל הוא תועלת למי שרוצה ללמוד חכמה זו) ; רא"ל מוולוטשיסק, מחותנו ממזריטש, והשד"ר מטבריה.

מליצי אש, ב, חשון, 129 ; ר' משה חיים אפרים בלוך, ספר קוסוב, 143—144 ; בצלאל לנדוי, הבעש"ט ובני היכלו, שמז.

ברומר

משפחת לויים

ר' אלעזר ב"ר משה **ברומר**

מסנוק (תר"ם—תש"ד)

נולד בסנוק לאביו ר' משה שהיה כנראה ממשפחת בעל „זכרון משה" ולאמו שרה בריינדל,

והיה נכדם של ר' צבי הירש הכהן גלנץ אב"ד שיניבה, האריה דבי עילאי והישמח משה, והרב

מווילקוטש. אמו לא זכתה מיד להריון, ולכן שלחו לארץ־ישראל לבקש שיתפללו ליד ציון התנא רבי אלעזר בנו של רשב"י, בהבטחה שהילד ייקרא על שמו. כשנתיתם בילדותו מאביו, עברה אמו לברודי. שם התחנך על ברכי אבי אביו, ולמד מפי קרובו הרב זאב וולף פופרש בעל „זבד טוב". נסמך מכמה גדולים, וביניהם המהרש"ם ורא"ב קלוגר. נשא את חיה בת הרב יהודה כ"ץ ראב"ד סנוק, ועבר אליו. מתרס"ט מלא את מקומו כדומ"ץ, ומתרפ"ז כראב"ד. היה חבר הנהלת התלמוד תורה, ובוחן קבוע בה. חסיד בלז, לא פסק פומיה מגירסא, וכל הזמן כתב את חידושי תורתו. בכ"ט תמוז תרח"ץ כתב צוואה המבטאת את משאת נפשו כל חייו, ובה הוא מבקש להדפיס את כתביו. כשפרצה המלחמה בתרצ"ט החלה פרשת נדודיו בעמקי רוסיה, בסיביר ואוזבקיסטן. נפטר ביום י' אדר תש"ד, ונטמן בג'לאל אבאד שבקירגיזיה. הניח בנות, ובנו יהודה ספרן בסמינר שכטר בניו־יורק. כחו היה גדול גם במקצועות תנ"ך ודקדוק, בהם לא הרבו אז לעסוק בבית המדרש. יתכן שמשום כך לא פרסם שמו על ספרו **משפט כתוב** שהדפיס בתחילת תרצ"ח בבילגוריי, ורק כתב בשער שהובא לדפוס על ידו. זהו פירוש מקורי על נביאים ראשונים, לסיבת ההבדלים שבין הקרי והכתיב, ובראשו י"ב כללים: נתיבות משפט.

אלעזר שרביט, ספר סאנוק, 63, 92—95. צוואתו: 627—629.

ר' יחיאל מאיר מיכל ב"ר משה ברומר

ממילניצה ובוצץ (תקפ"ג—תרס"ז)

נולד בבוזנוב בשנת תקפ"ג לאביו הרב משה. בגיל עשרים נתקבל כרב במילניצה (או מתרי"א), ומתרמ"ג ראב"ד בוצ'ץ' עד לפטירתו ביום [י"ב] אדר תרס"ז. נחשב בעל הוראה ולמדן מובהק, כפי שמתגלה בהגהותיו לשו"ת זכרון משה של אביו. היה צנוע ושקט, ממעט בדיבור, ומקובל על כל החוגים בנועם הליכותיו. התפלל בבית המדרש של הדעת קדושים. דעתו לא היתה נוחה מהציונות, ומהרוחות החדשות שהכניסה לעירו. כשנתפס בסוף ימיו על הטלת חרם, שאף לעלות לארץ, אלא שחולשתו מנעה זאת ממנו. בלויתו הספידוהו רחי"ל מייזליש אב"ד מנוסט־רישץ', ודייני בוצ'ץ' ר' יוסף פרמינגר ור' שרגא פיבל ויליג. הניח בכתובים חיבור עמ"ס סוטה, חידושים על חלק מחו"מ ושו"ת.

תשובות אליו: אוריין תליתאי, נא; מחותנו — בנו נשא את בת — הבית שלמה, או"ח, טו—טז, כד, צא, יו"ד, ח"א, פד, ח"ב, מב, צט, קמד, קמה, רד, ריא, ריב, אה"ע, ה, מד, צד, קמז—קמט, חו"מ, מג—מה, ע—עא בשנים תר"א—תרל"ב; מחותנו בחסד לאברהם, תנינא, יו"ד, כב, נג, סה בתר"ך—תרכ"ב; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, קעד, ח"ב, קמד בתרמ"ד—תרמ"ה; שו"ת מהרש"ם, ח"ג, רפא, שי, שיד.

פסח בוללער, המצפה, ט"ו אדר תרס"ז, 3; חתנו ר' משה רוזנפלד אב"ד מילניצה, מחזיקי הדת, כב אדר תרס"ז, 2; ספר בוטשאטש, 107; ש"י עגנון, עיר ומלואה, 641—648.

ר' משה ב"ר יעקב ז ברומר

מבוזנוב (תק"ם—תר"ה)

נולד לאביו ר' י(עקב ז) ברומיר, והיה מחשובי הרבנים בדורו. נמנה על לומדי טרנופול בזמן בעל ספר יהושע שהעריכו מאד, וכמה פעמים צורף לבית דינו של החוות דעת. בעל דעת קדושים — י"א שהיה רבו — הפליג בשבחו, ואמר עליו שהוא עובד בתורה ביגיעה כשור החורש בשדה. כמה שאלות חמורות שלח אליו, וסמך על הוראתו. נשא את איידל נכדת המהרש"א, הקיקיון דיונה ור"ח צנזר. כהן כרבה של בוזנוב לפחות מתקפ"א, ונפטר בשנת תר"ה לערך. ילדיו: ר' יחיאל מיכל, ר' יעקב, ומרים אשת ר' יעקב שמשון רוזנברג אב"ד קופישטיניץ. אחד מנכדיו הוא ר' משה הויזר מגלינא בברודי מח"ס עת ספוד.

בשנת תרס"ו נדפס בהוסיאטין ספרו שו"ת **זכרון משה** על או"ח ויו"ד ח"א. לספר נלוו הגהות בנו ר' יחיאל מיכל, שטיפל בהדפסה בסיוע אחיו הישיש ר' יעקב מאטיניא. בראש הספר קצת חידושי אגדה מהמחבר, ובסופו קונטרס „הגהות בני משה", חידושי בנו ר' נחום יעקב שנפטר בימי עלומיו. המסכימים: מהר"י

שמלקיס (ממכתבו וכתבו מוכח שהיה גדול בישראל); ראי"ל הורביץ מסטניסלב (אחד המיוחד מגדולי המורים, אמיץ לבו בגבורים... אשר בעודנו חי יצא טבעו בעולם התלמודי... כי ידיו רב לו לפתח ולשדד עמקי הלכות גדולות לאמתה של תורה... ואתענג מאד לראות עזוז כחו וחילו הכביר לאורייתא); המהרש"ם (היה מפורסם בדורו, ואולם גם פעולתו תעיד על פועלם ותורתם מכרזת עליו); רבי ישראל מוויז־ניצא (והוטבו בעיני כי ראיתי אשר משה שפיר קאמר); רבי חיים מאטיניא (הוטבו מאד בעיני יושר סברתו וזך לקחו, מפלפל וחורז בדברי הפוסקים, והכל ע"ד פלפול של אמת). ההקדמות הן מרי"מ בן המחבר המספר שאביו השתוקק להדפיס את הספר ואמו חסכה למטרה זו, ומהנכד ר' אברהם רוזנברג שצרף כמה מחידושיו. בכת"י נותרו תשובותיו על יו"ד ח"ב וחו"מ, חיבור עמוק על שיקול הדעת, חידושי פלפול על הש"ס, ובאגדה חיבור עה"ת ע"ד האלשיך. מחוץ לגליציה השיב בתקע"א מטרנופול לר' ראובן אב"ד זיטומיר (או"ח, טו), ולמחותנו ר' יצחק אב"ד ויזניץ (או"ח, יז).

תשובות אליו: בית שלמה, אה"ע, לד, לה בתר"א; יד יוסף (דיטש), מה; יד יוסף (שטרזברג), אה"ע, ו; ספר יהושע, כ, מט, קיח; אחד מפסקיו נדון בתרט"ו בשואל ומשיב, קמא, ח"ב, סז.

רי"י וייסבלום, ספר בודזאנוב, 80.

ברונשטין

ר' איזיק

מו"ץ בזלוטשוב, כמובא בשבעה עינים, דף קכ. קכג: קכח. וקונטרס תיקון עולם, לד:

ברון

ר' אליעזר ירוחם ב"ר ישראל יצחק ברון

מקראקא (תק"ץ־תרמ"ה)

נולד לאביו ר' ישראל יצחק — בכורו של ר' ישכר בר הסבא הקדוש מרדושיץ וממלא מקומו. נולד בשנת תק"ע, נפטר ביום ב' כסלו תרי"ח בגיל מ"ח, ונטמן בוורשא באהל אביו —, ולאמו בתו של ר' יהודה ליב הלוי הורביץ, ב"ר ראובן מזרנובצה בעל דודאים בשדה. נשא את יוטא בת הדב"ח שהיתה מדוברת לרבי אברהם מסוכטשוב. משנפטרה בחיי אביה נשא את בת ר' ישכר שופ מבריגל נכד ר' נתן אחי הנועם אלימלך, ואח"כ את בת ר' ניסן דומ"ץ שיניבה שנודע כאחד מל"ו צדיקים שבדור. היה הדור צורה, סמוך לשולחן חמיו בצאנז, וממונה על המכתבים והכספים שהגיעו. בשנת תרי"ט הוציא לאור בלבוב עם אחיו ר' יעקב דוד האדמו"ר מרדושיץ, את הספר דודאים בשדה של זקנם, בתוספת הקדמה נאה משלו, בה מתחנן לזרע של קיימא. כשנפטר הדב"ח עבר בתרל"ו לקראקא כאדמו"ר לחסידי צאנז, ונקרא על שמה. נפטר ביום ג' ניסן תרמ"ה, ונטמן בבית העלמין הישן.

ילדיו: א־ב. ר' מאנדל ור' יונה מיסלו; ג. אשת ר' מרדכי יעקב הורביץ אב"ד אולינוב; ד. אשת ר' פסח דוד מילר בבוקובסק; ה. חיה. נתגדלה בבית הרבי משיניבה שהשיאה לר' אלעזר מאיר קליינמן השו"ב בטעשען, בהעידו עליו שמשיניבה ועד למברג אין ת"ח כמוהו. בנו ר' שלמה תלמיד ישיבת טשבין, מחשובי החסידים בלונדון, חמיו של ר' לייבל סטמפל.

יצחק אלפסי, הסבא הקדוש מראדושיץ, 126—128, 138—139, 146—147.

ר' יונה ב"ר מנחם מנדל ברון

מיאסלו (תרנ"א—תש"א*)

נולד בשנת תרנ"א לאביו ר' מאנדיל. נשא את בתו של ר' אלעזר רוזנפלד מאושפצין, ובזוו"ש את בת רבי אלתר פכטר מדמביץ. גר תחילה באושפצין, ואח"כ עבר לכהן כדיין ביאסלו בה עסק גם במסחר. נספה בשואה הי"ד. בנו ר' אברהם יהושע השל גר בירושלים. חתניו ר' משה אליקים ברויעה ב"ר יצחק טוביה רובין, ור' שמואל ב"ר חיים ברוך אב"ד וישניצה, וכן בנו ר' חיים נספו בשואה הי"ד.

הסבא הקדוש מראדושיץ, 147, 163.

ר' מנחם מנדל ב"ר אליעזר ירוחם **ברון**

מיאסלו (תרל"ד—תש"ב)

נולד בשנת תרל"ד לערך לאביו ר' אליעזר ירוחם, בברכת זקנו רבי חיים מצאנז. פעם בעת עריכת השולחן נתן הדב"ח אגוזים לחתנו, ואמר לו: הא לך מאנדיל! נשא את פרימט בתו של ר' אברהם יהושע השל רובין אב"ד יאסלו, ועבר לגור אצלו. היה לו שם בית מדרש, ואמרו עליו שישב בתענית ארבעים שנה מעת לעת. לרגל מחלתו התבודד בעשרים שנותיו האחרונות ועסק בתורה. הנאצים ימ"ש רצחוהו בשכבו בבית האופה זליג קוז'ניק הי"ד.

תולדות יהודי יאסלו, 26; הסבא הקדוש מראדושיץ, 146—147.

ברוקשטין

ר' חיים יוסף ב"ר יהושע יצחק **ברוקשטין**

מפיסטין (תקל"ה—תרכ"ה)

נולד בבאהוסלב שבפלך קיוב לאביו המקובל ר' יהושע יצחק, בנו של ר' אברהם ב"ר מרדכי אב"ד באהסלוב מח"ס ירח האיתנים הגלוה לשו"ת איתן האזרחי של זקנו מצד אמו, ושם בסוף הספר מפורט יחוסו לגאוני עולם מדור דור. אמו היתה נכדת בעל „זרע יצחק". נתיתם בילדותו, ועד גיל ט"ו נתגדל אצל הסבא משפולה שהיה לו כאב. למד אצל בעל התניא, וקיבל ממנו הרבה. שימש את רבי לוי יצחק מברדי־טשוב, נכדי הבעש"ט, ורבי אהרן מזיטומיר. נסמך מבעל „ישועות יעקב", והתפלפל עם רא"ז מרגליות ועוד גאונים. היה נאמן ביתו כבנו של רמ"מ מקוסוב ואח"כ אצל בנו ר' חיים מקוסוב, וביקר למעלה ממאה צדיקים. כל ימיו נדודים ומכאובים, דוחק פרנסה וצער גידול בנים. נשא את חיה בת ר' יצחק — נכד ר' אברהם דיין בגלוגא ב"ר משה נכד המהרש"ל בעל פירוש „זרע אברהם" על המדרש רבה — ונולדו לו ר' פנחס ור' ישראל נתן אלטר שהדפיסו את ספריו. כהן כאב"ד פיסטין, ובסוף ימיו עבר לגור בקליינוורדיין שבהונגריה. שם חלה ונפטר ביום כ"ד (כ"ג) חשון תרכ"ה.

ספריו **תוספות חיים**, דרושי קבלה וחסידות עה"ת, נדפסו בחייו בטשרנוביץ ע"י בנו ר' ישראל נתן אלטר. על בראשית נדפס בתרכ"א עם הסכמות ר' יצחק שמשון הורביץ־מיזליש מטשרנוביץ (ידעתיו כי מימי עלומיו עד זקנה ושיבה לא מש מתוך אהלה של תורה), ור' גרשון אשכנזי מקולומיאה (מעולם לא גבה לבו ולא רמו עיניו ללכת בגדולות ונפלאות, רק התחמם נגד אורן של חכמים ושתה בצמא את דבריהם). בהתחלת בראשית הקדמת הבן המו"ל בה פרטים ביו־גרפיים על אביו, ובסופו הספד שאמר המחבר על ר' שמעון אברהם אב"ד פוטיק שליד אויהעל בהגר — נפטר בעת בקורו שם —. על שמות נדפס בתרכ"ב עם הסכמות המנ"ח (כי בלי ספק כוונתו לשם שמים); ר' מנחם א"ש מאונגוואר (היה חביב ויקר בעיני כבוד אאמ"ו הרה"ג מו"ה מאיר א"ש זצ"ל, אשר בעברו פה סר לביתו, וכבדו ויקרו כראוי לאיש ירא ה' ההולך בדרכיו ולומד תורתו); ר' ירמיה מאויהעל; ר' אשר אנשיל מטשענגר (מאז ומקדם מימים ושנים קדמונים, אשר היה לי אתו שעשועים בכל שנה ושנה איזה ימים רצופים, ומצאתי בו רזי תורה נופת צופים, ובעו"ה כי בדורנו אין בנמצא אחד מאלף אשר מבין יבין את הטוב הצפון בלבו הקדוש והטהור, ואת תפלתו הרם אשר אין מלה בלתי כוונת הר"י זצוק"ל אשר מכוון בתפלתו וקולע על השערה ולא יחטא, ועיני ראו ולא זר עמו); ר' חיים יוסף גוטליב מסטרופקוב (שזכיתי להדבק במשפחתו של המחבר, לישא אשה ממשפחה המיוחסת בישראל); ר' צבי הירש מליסקא (קנקן חדש מלא ישן, ולמד ושנה הרבה, ושימש ת"ח הרבה, גם לקדושים אשר בארץ המה, ולבו ראה הרבה חכמה ודעת, גם בחכמת האמת ידו נטויה); ר' מאיר פרליס מקראלע; ר' שמואל שמעלקי מסעליש. בהתחלת הספר הקדמה קצרה מהמו"ל בה מודה לאחיו הגדול שטיפל במכירת הספר על בראשית, ובסופו דרוש לשבת הגדול ודבר הלכה. חלק שני נדפס בלמברג תרכ"ג. בתחילת במדבר הסכמת השו"מ, והקדמה מחורזת מהמו"ל. שער נוסף גם לדברים, ובו גם על המועדים ודרשות להז־

דמנויות. משובצות בספר תורות רבו רמ"מ מקוסוב ועוד. הספר נרשם ע"י ר"י כהן בארשת, ג, 323—324, ושוב בפתחי שערים 442—446, עם הסכמות נוספות לבמדבר ממהרי"א קומרנא (עיינתי בספר הזה ויש בו דברים מתוקים מדבש, נתיסד על מוסד החכמה הפנימית בדרך הקודש), ר' משה תאומים מהורודנקה, והספד על ר' גרשון אשכנזי מקולומיאה.

נשמת חיים פירוש על תהלים עם הפנים והמצודות. נדפס בתרכ"ט ע"י בנו ר' פנחס בלמברג. המסכימים: הדב"ח (היה גדול בנגלה ונסתר, והיה תלמיד גדולי עולם בדור שלפנינו, ואם כי לא ראיתיו ולא זכיתי לקבל פניו, אך שמעו הטוב שמעתי); ר' הלל ליכטנשטין; רצ"ה מליסקא; רח"י מסטרופקוב.

שם הגדולים מארץ הגר, דף לג:

ר' ישראל נתן אלטר ב"ר יוסף חיים ברוקשטין

מפיסטין (תקצ"ז*—תרכ"ח*)

נולד בשנת תקצ"ז לערך לאביו ר' יוסף חיים, ומלא את מקומו כאב"ד פיסטין. זמן מה גר בלבוב. היה גדול בהלכה ובקבלה, ולמד תורה מתוך הדחק. הוציא לאור את ספרי אביו, והחליף שו"ת עם חכמי דורו. נשא את בתו של ר' אליעזר ליפא קאוולער אב"ד סקלט. נפטר בגיל שלושים ואחת, שנים ספורות אחרי שנפטר אביו בתרכ"ה. בחייו הדפיס בטשרנוביץ תרכ"ד **אגרת קץ חי**, דברים שראה זקנו ר' יצחק חיות בעולם העליון, ומעשה נורא שסיפר לאביו ר' נחמן עפשטיין אב"ד קולומיאה, במעלת אוספי מעות לצדקה. מסודר בחרוזים לפי א"ב כפול בעברית, עם תרגום עברי טייטש בשוליו. מעבר לשער רשימת י"ג חיבורי זקנו ר' יצחק חיות, כולל אלו שבכתב יד. בנו הפעוט ר' משה מפודקמין התחנך משנתיתם אצל סבו בסקלט, ולא היה יכול לשמור על הכתבים הרבים שהניח אביו בחידושי גפ"ת וד"ח שו"ע. — תשובה אליו בשערי דעה, ח"א, סד —. כשגדל הדפיס ביחד בלמברג תרל"ט את שני ספרי אביו: **מנחת ישראל**, על פשטי ורמזי התורה ע"ד הפרשת דרכים, **אמונת ישראל**, פותר כיצד רמוזות תרי"ג המצוות בעשרת הדברות, ברמ"ח תיבות דק"ש ובמלה שבת. המסכימים: ר' יצחק שמשון הורביץ־מיזליש מזולקווא; בעל ייטב לב ש"ב של חמיו; ר' חיים יהודה סוסניצר מברודי; ר' משה תאומים מהורודנקה שיעץ להדפיס גם מעט מחידושיו בהלכה (ידעתי את הרב המחבר ז"ל שכמה פעמים היה לו פתחון פה לפני בכתב ובע"פ, ומצאתי מלא דבר ה' זו הלכה ומשנתו סדורה, וקים לי בגויה שהיה ת"ח מופלג בתורה ויראת ה' טהורה, למד במס"נ מתוך צער ודחק); ר' יצחק אהרן איטינגא ור' יעקב יצחק יוטעש מלבוב; חמיו. רבי אהרן אריה הלוי הלר מאול־שקוביץ נושא ונותן קצת בדבריו בעניני קבלה, מביא ד"ת מאבותיו ר' משולם פייבוש מזברז', מזקנו ורבו ר' שמשון מאוזיראן ומשלו, וכותב: ידעתי את יקרת ערכו של מר אביו הרב הגדול ז"ל, בהיותו כמ"פ בעירנו הן בעצמו והן עם אביו וחמיו, והם הביאוני לאהבה גם אותו, כי הכרתי באביו הרב ז"ל שכבוד ד' חופף עליו, ואוקמיה גברא אחזקתו חזקת בדוק להיות קולע אל השערה בחידושי תורה, וכאשר אני רואה בשו"ת הג' מוהרש"ק ז"ל אשר כמ"פ היה לו פ"פ לפניו. בהקדמת הבן המו"ל פרטים ביוגרפיים. המחבר לא כתב הקדמה לספרו אמונת ישראל, אבל הוא שקבע כך את שמו, כי רמזיו מחזקים את האמונה, וחיבור כזה נעשה כבר בזמנו ע"י זקנו ר' יצחק חיות ונשחת. בסופו ד"ת מחמיו.

תשובות אליו: האלף לך שלמה, קמז; בית שלמה, יו"ד, ח"ב, לב—לג, סא, אה"ע, קנד בתרי"ח—תרכ"א לפיסטין; דבר משה, תנינא, טו; טוב טעם ודעת, תנינא, טז, תליתאה, ח"א, רלט; שואל ומשיב, תליתאה, ח"א, שסב.

ברזיצר

ר' יצחק

דיין בקומרנא שלא על מנת לקבל פרס בבית דינו של ר' מרדכי גלנצר. חתנו היה ר' מרדכי שרייבר יליד פרימישלן, חסיד צ'ורטקוב, בעל

בית מזיגה, נספה עם בנו אהרן ומשפחתם ביום כ"ו חשון תש"ג הי"ד.

בית קומרנא, 158.

ברז"פ

ר' משה ברז"פ ראה לפי: **רפפורט, ר' משה**

ברור

משפחת כהנים

ר' אברהם יעקב ב"ר מיכאל **ברור**

מסטרי (תרמ"ד—תשל"ו)

נולד בסטרי ביום ד' ניסן תרמ"ד לאביו ר' מיכאל, ונקרא על שם רא"י מסדיגורה. למד בגימנסיה, באוניברסיטה ובבית המדרש לרבנים בווינא. בתרס"ט קבל תואר דוקטור לפילוסופיה. שנתיים לימד בטרנופול את מקצועות ההתמחות שלו גאוגרפיה והיסטוריה. בשנת תרע"ב עלה לארץ, ולימד בסמינרים למורים בירושלים. בשנות

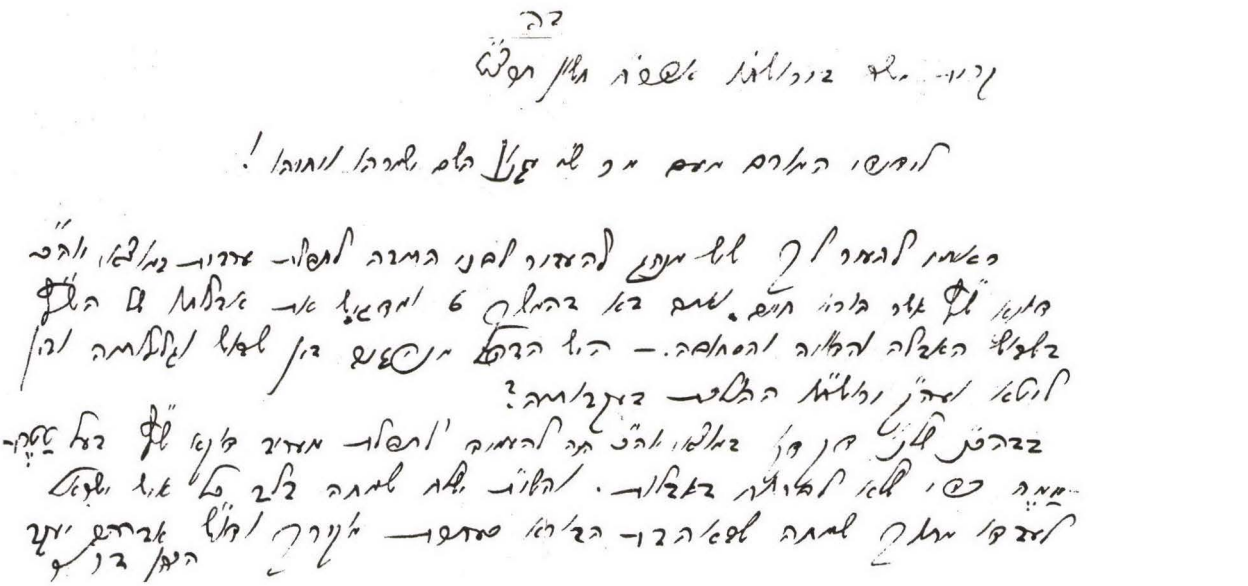

מכתב מיום אדר"ח חשון תרצ"ט אל ידידו ש"י עגנון בענין המנהגים מי עובר לפני התיבה במוצאי יום הכיפורים.

המלחמה גלה לטורקיה ולסלוניקי שביון. כהן שנתיים כרב העדה האשכנזית אוסטרית־הונגרית בקושטא, ומנהל בית־הספר שלה. הוצעה לו הרבנות הראשית של בולגריה. נסע לווינא, ונשא את שרה בת הרב מאיר מאירסון רבם של יוצאי פולין בווינא, נפטרה בחורף תשכ"ד. בתר"ף שב לארץ, ולא יצא רק לסיורים מדעיים. חיבר ספרים ומאמרים רבים בשפות שונות. בין ספריו: הארץ — ארץ ישראל; אבק דרכים א—ב; הארץ וגלילותיה; הנגב הערבה והר אדום; יהודי גליציה; מפות ואטלס. ההדיר את זכרונות דב בירקנטל שמצא בספרית פרל בטרנופול. פרסם גם מאמרים פובליציסטיים רבים, עליהם חתם א. ח'רבי כפי שכנוהו בארצות המזרח, לאמור: חכם רבי אברהם. בסוף ימיו גר בבית אבות. נפטר בתל־אביב בשבת ד' כסלו תשל"ו. ילדיו: משה, יהודית, חולדה. האוטוביוגרפיה שלו היא החלק השני בספר זכרונות אב ובנו שלו ושל אביו. בראש הספר הקדמות ש"י עגנון, ומבוא מאת אברהם דרום הכולל רשימה ביבליוגרפית.

מדינה וחכמיה, 48; אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו, ג, 5—1274; קרסל, לכסיקון, א, 338; נעמי גוטקינד, הצפה, כ"ג ניסן תשכ"ט, 4.

ר' מיכאל ב"ר משה **ברור**

מקלוש (תרכ"ג—תש"ט)

נולד בקלוש ביום ה' כסלו תרכ"ג, לאביו ר' משה (— ליב) שהיה ת"ח סוחר תבואה, ב"ר יצחק — חסיד רצ"ה מזידיטשוב — ב"ר ישראל חתן ר' דב וינקלר מקלוש. ר' מיכאל ור' נפתלי גיסיו של הסב עלו לירושלים, ובנו ר' משה עלה לצפת. במכתבים הנאים ששיגרו למשפחה עוררו געגועים לציון. אחד הנכדים הוא הרב ד"ר מיכאל שלום וינקלר אב"ד העדה החרדית בברלין ובקופנהגן — ב"ר זאב תושב סטרליסק, חתן ר' ישראל אב"ד סוירז. היה מקורב לשרף רבי אורי שהעיד על כשרות כהונתו — ב"ר שמעיה. בריינה אמו של ר' מיכאל היתה בתו של ר' דב ברל הכהן בראוער, אף הוא חסיד רצ"ה מזידיטשוב.

למד אצל דייני קלוש, ואצל רא"ל הורביץ אב"ד סטורי. בתרמ"ב נשא שם את לאה בת ר' אברהם ציימר תושב המקום, נפטרה בשנת תשט"ו.

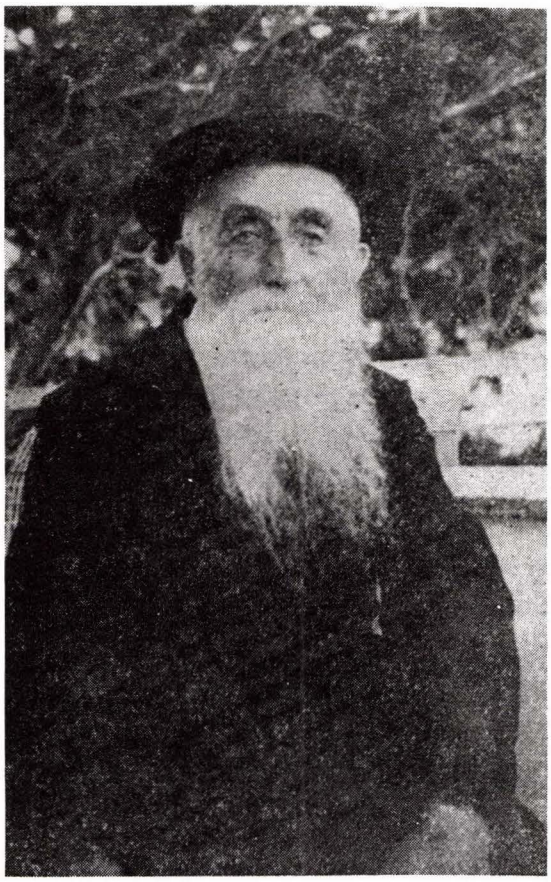

זכה לראות כמה פעמים את מהרי"א מזידיטשוב, והיה חסיד של בנו ר' אליהו. מתרנ"ג פקיד ואח"כ מנהל בית החרושת לבירה של משפחת יעקב ברטלר בקולומיאה, עד שנת תרפ"ה. בשנים תר"ס—תרס"ו סוחר בעסקי נסירת עצים בסטורי. כשגר בקולומיאה כהן שם כפרנס הקהילה, שופט שלום, ומנהיג במזרחי. עלה לארץ באייר תרפ"ה, וגר בחיפה, פתח־תקוה וירושלים. התפרנס מפרדס שהיה לו בפ"ת, ואת כל עתותיו הקדיש לתורה ולתפילה. נפטר ביום ט' טבת תש"ט, ונטמן בחצר בית־החולים שערי־צדק. ילדיו: פרופ' אברהם יעקב; ד"ר יצחק מורה בירושלים; דב; תמימה הורביץ;

אטל־מרים אשת ד"ר יצחק זיילר, רופאת נשים וילדים בירושלים.

כבר בגליציה פרסם מאמרים בעתונים מחזיקי הדת, העברי והמצפה בשם הספרותי מיכ"ה. גם בא"י המשיך לפרסם מחקרי חסידות וארץ־ישראל. הגיה את ספרי רבו שו"ת הרי בשמים, והדפיס עליו את ההספד **גבורת ארי** בתוך הספר מפי אריה. לפרסום רב זכה בספריו הפופולריים על אדמור"י זידיטשוב. בשבתו בקולומיאה כתב את הספר **פאר יצחק** לתולדות מהרי"א מזידי־טשוב. אח"כ מסרו לר' ראובן מרגליות להדפיסו בלבוב תרפ"ח, והוסיף מאוחר יותר השלמות בפאר יצחק תנינא, וינא תרצ"א. בתרצ"ח לערך הדפיס ר' אליהו וייס בסאטומארע מהדורה שניה בלי ידיעתו. מהדורה זו צולמה בניו־יורק תשכ"ב, ירושלים תשכ"ח ועוד. הספר **צבי לצדיק** על תולדותיו של רצ"ה מזידיטשוב נדפס על־ידי

העסקן ליבל טויבש בוינא תרצ"א. צולם בישראל בתשל"ב ופעמים נוספות. כתב את תולדותיו של המהרי"א מקומרנא, אך לא השלים (בטעות כתב באדר שנדפס בתל־אביב כח"ב של פאר יצחק). היה בדעה שהסלע שבמסגד עומר אינו אבן השתיה, וכשהדפיס בתר"ץ בירושלים את ספרו **אבן שתיה או אבן הטועים** עורר פולמוס סוער. בזקנתו כתב את זכרונותיו מימי צעירותו. בנו ר' אברהם יעקב הוסיף את שלו, והדפיס את הספר **זכרונות אב ובנו** בירושלים, מוסד הרב קוק, תשכ"ו.

מדינה וחכמיה, 48—49; כנסת חכמים, 123—128; א. מ. ליפשיץ, כתבים, ח"ג, רט—ריב; ד. תדהר, אנציקלופדיה, ג, 1271; ג. קרסל, לכסיקון, א, 340; ספר קולומיאה, 379, 386.

ר' שמואל זנויל ראה לפי: **בר, ר' שמואל זנויל**

ברטרם

ר' שלמה הכהן ב"ר זאב דב **ברטרם**

מקראקא (תק"ן*—תרי"ח)

בנו של ר' זאב דב כ"ץ אב"ד שצ'קצ'ין ופינטשוב מגזע הש"ך, ודודו של ר' פייבל גולדשטוף. בילדותו אב"ד שצ'קצ'ין, ואח"כ ראב"ד קראקא בב"ד של רד"ב מייזלס. נפטר ביום ה' י"א אדר תרי"ח. הספד עליו בסוף מימי הדעת. חתנו: ר' אליעזר דוד הלוי בורנשטין דומ"ץ קראקא.

לוחות זכרון, 114—115, עם נוסח מצבתו.

ברטשנידר

ר' בן־ציון ב"ר צבי **ברטשנידר**

מסקאלא (תר"ן*—ת"ש*)

בנו של ר' צבי. גר בסקאלא, והיה דרשן נודד בעיירות השונות. דמות תמהונית בעלת רעיונות מבולבלים. נפגע כנראה אחרי סידור גירושיו מאשתו השוטה ע"י הרב נטע דרימר, באמצעות רבני לבוב שהוא תוקף אותם.

דינים חדשים מד' ובנציון, [פשמישל תרפ"ח].

נושאי הדינים בב"ח, שבת וגיטין, בשילוב רעיו־נות על גזירת השחיטה, שריפת מתים, רעידת אדמה, שלום בעולם, חיוב העליה ובנין בית המקדש. **הלכות גדולות מבן ציון**, וורשא תרצ"ב. **דרשות והלכות בן־ציון**, [וורשא תרצ"ו]. גם כאן קורא לבנות את בית המקדש ולעלות לארץ, להקים ועדי שלום ארציים בעולם, ופוקד על חבר העמים ובריטניה למסור את א"י ליהודים, לבנות את בית המקדש ולהקריב קרבנות!

בריאר

ר' ברוך מאיר

מו"ץ בבלז סביב שנת תרמ"ו.

ר' ליבוש

ת"ח בסניאטין. תשובה אליו: דבר משה, תנינא, יז.

בריזל

ראה לפי: **ליפשיץ**

בריט

ר' חיים ב"ר דוד **בריט**

מדוקלא (תק"ץ*—תר"ס*)

נולד בדוקלא לאביו ר' דוד ברייט. נכד הב"ח והויכר ר' ליב מקראקא. היה נכדו של ר' דוד ב"ר זינדל אב"ד ווסלוביץ שגר בסקאהל, חתן ר' מרדכי ב"ר נחמן רפפורט מזולקווא, שהדפיס שם בתק"ך את ספרו מים עמוקים בחידושי גפ"ת. מזקנו זה נותרו עוד חידושים בכתב, וכנכד חשב להדפיסם. נשא את בת ר' מנחם מנדל רב בדובצק ובורשטשוב וראב"ד דוקלא, וסבל רבות מטירדות הפרנסה לילדיו. שנים רבות נדד בארצות אירופה השונות, ובכל פעם קבע את מושבו בעיר אחרת לכמה חודשים. הגיע להונגריה, איטליה, גרמניה ואנגליה, ובכל מקום חיפש בספריות אחרי כתבי־יד ישנים. בשנים תר"ם—תרנ"ב ההדיר בלמברג לפי כת"י מפרמא ומאוקספורד, את ספר **כד הקמח** — דרשות רבנו בחיי, **עם פירושו צפחת השמן, צולם** מחדש בניו־יארק תש"ך. **בשנים** תרל"ד—תר"ם קיבל הסכמות מרבני כמה ארצות, וביניהם מרצ"ה אורנשטיין, ר"ש סופר, רי"ש משיניבה, ומחמיו בפעסט בדרכו להתישב בצפת. גם רשימת החות־מים מורכבת מרבני כמה ארצות, ובתוכם ר' יעקב יצחק יוטס מלבוב. בהקדמתו הוא כותב שהתאכזב לשמוע בשבתות את דרשות רבני הזמן, ואז יעץ לו ר' יצחק דב זליגמן במברגר אב"ד וירצבורג להדפיס ספר מוסר מראשונים. תכנן להדיר אח"כ גם את שולחן של ארבע מרבנו בחיי, ואת ספרו כת"י: תולדות מגדולי עולם וחיבוריהם.

בריטמן

ר' דוד יעקב

גביר נכבד בטרנופול. חמיו של רבי מאיר שפירא מלובלין. בתרצ"ב השיב לנכדו ר' טוביה (ב"ר פישל ז), בדובב מישרים, ח"א, נ. אביו של רד"י היה כנראה ר' פישל שגר בקמניץ־פודולסק, וזמן מה שימש בה כדיין. תשובות אליו: דברי חיים, ח"ב, אה"ע, צה; ש"ב בשו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, קפו בתר"ל.

בריל

ר' דובריש

גר תקופה מסוימת בלנצוט, ואח"כ ברייסא בה שימש כשו"ב. רודף צדקה וחסד, ובשנים תר"ו—תר"ז חילק כשלוש מאות זהובים ריניש. היה חסיד נלהב, ונסע אל ששים מצדיקי דורו. רשם לעצמו מתורותיהם וסיפורים עליהם, ואחרי פטירתו הם נלקחו מעזבונו להביאם לדפוס. חלקם נדפס בתרמ"ד בלבוב בספר אמרי שפר. יתרם שלח נכדו אל ר' צבי יחזקאל מיכלזון, שהדפיס מהם ספר **דבש השדה** בבילגורייא תרס"ט. בהסכמתו הוא כותב, שאת שם הספר קבע כדי לרמוז לשם המחבר. ר' נתן נטע יעקב

סג"ל דים אב"ד סאנוק מעיד בהסכמתו, שהכ־ תבים ששלח הנכד הם אכן של זקנו. גיטל זלדה בת המחבר נישאה לר' ישראל מייער, אבי ר' זאב דב אלטר הידוע בשם הרב אלתר מאיר. נכד זה יזם את הדפסת הספר, ובהקדמתו הוא מספר על זקנו שהצטיין באהבת קוב"ה ישראל ואורייתא, מונה את ששים הצדיקים שהכיר, ומוסיף דבר תורה משל עצמו. הספר נחטף בעודו באבו, ונדפס שוב בוורשא תר"ע. צולם כמה פעמים מחדש בישראל, וכן בברוקלין תשכ"א לערך ע"י ר' יחיאל צבי הלוי קליין, בסוף ספר החיים מאחי המהר"ל.

ספר רישא, 107 ; אהל שמעון, סא.

ברינר

ר' משה

ת"ח חשוב בלבוב. חבר הנהלת צעירי אגודת ישראל בפולניה לפני מלחמת העולם השניה. תשובות אליו: דובב מישרים, ח"ב, י; חלקת יעקב, ח"א, פב, קסב.

ברישׁ

ר' מרדכי יעקב ב"ר חיים ברישׁ

מסוקל וצירין (תרנ"ה—תשל"ז)

נולד בסוקל בשנת תרנ"ה לאביו ר' חיים ב"ר שמואל שבתי, ולאמו לפשא בת ר' ראובן. הוריו נספו שם ביום כ"ב אייר תש"ג, עם משפחות ארבעת בניהם ושלושת בנותיהם הי"ד. למד בקלויז שבעירו, ובן י"א כבר היה בקי בשני סדרים. בהיותו בן י"ז סיים פעמיים את לימוד שו"ע חו"מ עם קונטרס ר' חיים יונה. נסמך מר"מ אריק ורא"י הורביץ מפרוביזנא, ואחרי נישואיו עם פעשא בת ר' שאול המשיך להתכתב עמם. חסיד בלז מובהק, ואדוק באדמור"י השו־ שלת. מו"ץ באלסק, ומשנת תרפ"ח לערך עד תרצ"ג, דומ"ץ בדיסבורג שעל נהר ריין בגרמניה. כמו"כ נתקבל בתרצ"ב כרב בבאטראפ. כשעלו הנאצים לשלטון תפסוהו והתעללו בו, ובנס ניצל ועבר לצירין, בה כהן מתרצ"ד עשרות שנים כרבה של קהילת אגודת אחים. הקים שם עולה של תורה ויראת שמים, והפך לתל תלפיות.

נפטר ביום י"ד כסלו תשל"ז, ונטמן בחלקת הרבנים שבהר המנוחות בירושלים. נספד בצירין ע"י חתנו שווייד, רמ"ח שמרלר רבה של קהילת מחזיקי הדת, וראשי קהילתו. בהגיע הארון ללוד ספד לו הר"ש וואזנר, ובירושלים בנו ר' שאול, ור' שמואל רוזנגרטן מרמ"י ישיבת בלז.

ילדיו: א. הענטשא מרים אשת ר' אלחנן צבי הרץ מראשי קהילת לוצרן; ב. חנה רויזא אשת ר' שלמה זלמן שווייד מניו־יורק. כתב הקדמות לספרי השו"ת של חמיו; ג. אסתר אשת ר' נחמן צבי רוזן מניו־יורק. תשובות אליו בח"ב, ט, צג, קלו, ח"ג, צד, ק, קו; ד. מחלה אשת ר' ישכר בריש וייס ממנצ'סטר בנו של ה„מנחת יצחק"; ה. ר' שמעון בצירין חתן ר' ברוך אברהם פרידמן מלוגנו; ו. ר' שאול ממלא מקומו ברבנות, חתן ר' יחיאל בנדיקט מבני־ברק. אביו השיב לו בח"ב, קב, קג; ז. ר' משה דן חתן ר' אברהם הנדל בתל־אביב.

ספרו הראשון **החזיון והתיקון** נדפס בבילגוריי תרצ"ג. בחלק הראשון **חזיוני יעקב**, דרשות וחזיונות למועדים ולמאורעות שונים שאמר בשפה צחה בשלושת השנים האחרונות. בחלק השני **תיקון יעקב**, תיקון עירובין לעיד דיסבורג. בסופו מכתב רמש"י פרידמן הקורא לרבנים לעיין בהיתרו (יא), **תשובות** ר' אהרן וולקין מפינסק — ור"נ ויידנפלד — מתרצ"ג המסכימים עמו (יב), ושתי **תשובות משלו**.

שלושת חלקי ספרו שו"ת **חלקת יעקב** בד"ח שו"ע הם מעמודי הפסיקה בימינו, ונדונות בהם לרוב שאלות אקטואליות והאמצאות המת־חדשות. החלק הראשון נדפס בירושלים תשי"א, ובהקדמה מודה למורה אברהם יהושע קופליק שסייע לו בהעתקה. המסכימים: מהר"א מבלז ואחיו ר' מרדכי מבילגוריי; רד"ב ויידנפלד; ריא"ה הרצוג; רא"ז מלצר; ר' יונתן שטייף. בסופו קונטרס **תיקון עירובין**, בשינויים קלים מהנדפס בספרו הקודם. ח"ב נדפס בלונדון תשי"ט עם הסכמה חדשה מרד"ב ויידנפלד, מכתב מרבי יואל טייטלבוים על ח"א משנת תשי"ד, והקדמה. בסופו קונטרס התשובות לרבנים שהתוכחו עמו על ח"א, וקונטרס תפארת בנים מחידושי בניו וחתנו הצעיר. ח"ג נדפס בבני־ברק בתשכ"ו, ובתוכו ג' קונטרסים: א. הזרעה מלאכותית; ב. טהרת מקוה; ג. רבית. בראש הספר הסכמת הרב מטשעבין מתשכ"ה. בשולי הדפים הערות רבות של בניו ר' שאול ור' משה דן, ובפנים כמה תשובות מהם ואליהם. כמו"כ לבנו ר' שמעון (פג), ולהרב נתן אורטנר בתשכ"ו (קמו).

בתש"ל נדפס בבני־ברק **חלקת יעקב**, הכולל מאה דרשות שנשא בפני בני עדתו בצירין, עם אלו שנדפסו בספרו הראשון (עט—ק).

תשובות אליו: דובב מישרים, ח"ג, ה; חזון נחום, לט בחרצ"ג.

המודיע, כ"ח כסלו תשל"ז, ג.

ברכפלד

ר' מנדל ב"ר יוסף הלל **ברכפלד**

ת"ח ממישלניץ, שרד מהשואה וגר בברוקלין. מחשובי חסידי בובוב. **תשובה** אליו: **חזון נחום**, קיד.

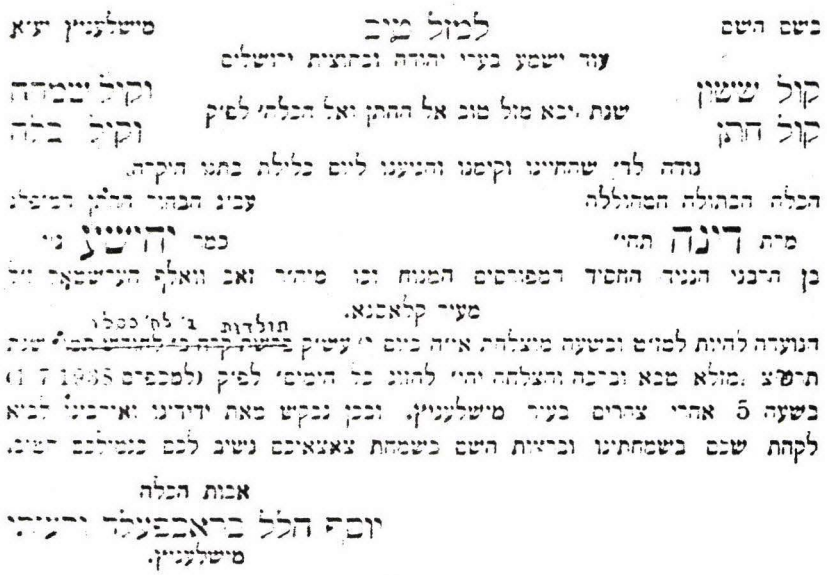
בשם השם
מישלניץ ת"א
לכול מיב
עוד ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים
קול ששון
וקול שמחה
טנת יבא מול טוב אל ההתן יאל הכלתי לפיק
קול חתן
וקול כלה
נודה לרי שהחייני וקיפני והניענו לזיט כלילת בתנו היקרה.
הכלה הבתולה המהוללה
עבינ הבחור הלתן הנישלי
מית דינה תהי
כמי יהושע נון
בן הינני הגניד החסיד המפורסם המנוח וכו מיחיר ואב וואלף העירשאף זיל
מעיר קלאבנא.
תולדות ג' לק' כסלו
הנועדה להיות לבוש ובשעה מיבלדת איה ביום י' עשיק בישתלקה כי לחופתו בבית
ת"ש"צ במולא טבא וברכה והצלחה יהי להזוג כל הימים לפיק (לפכפים 1985 7 1)
בשעה 5 אחרי צהרים בעיר מישלעניץ. ובכן נבקש באת ידידינו וארבעל לבוא
לקהת שכם בשמחתינו וביאית השם בשמחת צאצאיכם נשיב לכם בגמולכם רשיב.
אבות הכלה
יוסף הלל בראכפעלד וועיב
מישלעניץ.
Telegr: Brachfeld—Herschthal, Myślenice.

ברכר

ר' חיים מרדכי ב"ר יוסף אריה הכהן **ברכר**
מפודהייץ (תר"ם–תשכ"ו)

נולד בפודהייץ בשנת תר"ם, לאביו ר' יוסף אריה ב"ר דב, נפטר בן פ"ט בניו יורק ביום כ"ה סיון

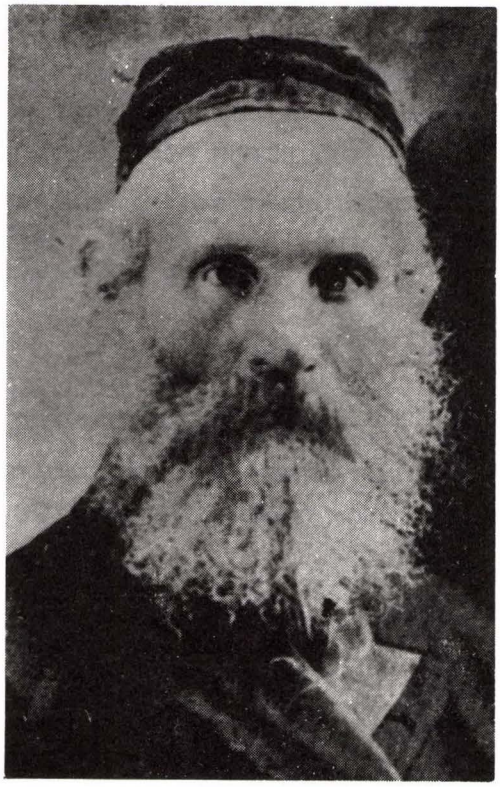

תש"ו, ולאמו חנה בת ר' חיים מרדכי פייער־שטיין, נפטרה בפודהייצה ביום ט"ז אד"א תרע"ג. היה המורה העברי הראשון בפודהייץ, יודע דקדוק, מסורה ופסקי הטעמים. היגר לארה"ב, וכהן כרב ומו"ץ ביכ"נ משאת בנימין אנשי פודהייצה בניו יורק. עשרות שנים שימש יועץ ומגיה להוצאות הספרים שילה, כתב והאחים שולזינגר. נפטר ביום י"ד חשון תשכ"ו בגיל פ"ו, והניח אשה וילדים. מחותנו היה הרב ראובן גליק.

תירגם לאנגלית, הגיה וערך ספרי קודש רבים, ובין היתר הגיה את החומשים תורה שלמה.

בשנות התר"ץ הופיעו בהוצאת שילה בניו יורק, חוברות **המפטיר** לנערים שהגיעו למצוות, עם הלכות תפילין, וקטעי קריאה והפטרה באותיות סת"ם ואותיות מרובעות. סידור **תפלת ישרים** מתורגם ומפורש, בהוצאת כתב בתרצ"ט. שלוש שנים עסק בהגהת **תנ"ך יהואש** א–ב בתרגום אידי. הופיע בניו יורק תש"א, עם הערותיו בסוף חלק א'. חברת יהואש־מסדה הוציאה ברמת גן תש"ל את התנ"ך בלבד, בלי התרגום האידי. הגרי"א הרצוג כתב בתשי"ג בהסכמתו, שמסר למומחה לבדוק את עבודת המגיה, וראה שנעשתה בהידור על טהרת הקודש, ולכן ראוי לקרוא הפטרה מתנ"ך זה כשאין מגילות.

המדריך, ביאורים לתועלת המלמדים בסוף

המסכתות, מעין מילונים למונחים תלמודיים, כגון למסכת כתובות שהופיעה בתש"ג בהוצאת

שילה. **קצור שלחן ערוך** מנוקד ומוגה על ידו ומצויר, בהוצאת מנשה וכסר ושותפו בתש"ו. ליקוטי **תפילות ברכת המזון** קריאת שמע שעל המיטה ועוד **בתרגום אנגלי**, נדפסו ע"י הוצאת כתב במהדורות שונות בשנים תש"ו—תשכ"ט לפחות. **חזקוני** עם הערות ופירושים בפנים ובסוף הספר, בתוך אוצר פירושים על התורה, האחים שולזינגר, תש"י. קונקורדנציה **היכל הקודש** מנדלקרן עם הגהותיו, האחים שולזינגר תשט"ו. **משנה תורה** להרמב"ם לפי כת"י אוקספורד בתרגום לאנגלית, עם מ"מ והערות ממנו, חלק א—ב, ספרי מדע ואהבה, ירושלים תשכ"ב ותשכ"ה.

ספר פודהייצה, 31—52, 55. תמונות המצבה שלו ושל אביו: 286.

ר' שרגא פיבל ב"ר צבי אריה הלוי **ברכר**

מבוצץ (תרס"ג—תשל"ד)

נולד בשנת תרס"ג בבוצץ לאביו ר' צבי אריה. סב סבו מצד אמו היה ר' יצחק ליב לופטינר, שקנה את אחוזת פוטיק־זלוטי עבור הרבי מרוזין בברחו מרוסיה. כמו־כן התיחס אל ר"ג קולו־מייאר ומשפחות טויבש ורוקח, כנראה מצד אמו רחל בת הגביר המיוחס ר' אברהם. למד בעירו, בישיבות גליציה פולין והונגריה, ובבית המדרש לרבנים בווינא. נסמך מגדולי ישראל. נודע בשק־דנותו ותפיסתו המהירה, במידותיו התרומיות ונועם הליכותיו. חסיד צורטקוב וסדיגורה. נשא את חנה רחל, בתו היחידה של ר' פנחס דיסטנפלד מחסידי צורטקוב, ממשפחה למדנית שהתיחסה לרבי אהרן מקרלין, משפחת הגר ועוד, ונכדת ר' נתן יעקב איידלשטיין אב"ד טשרנוליצה.

לפני מלחמת העולם השניה גר באיטליה, ושימש כרב בסן־רימו ובגינואה. לשם השיב לו בתרצ"ד בדובב מישרים, ח"א, קכג. היגר לאמריקה הדרומית, וכהן כרב בקיטו בירת אקוודור, ובקאלי שבקולומביה המערבית. שמר משמרת הקודש בחרוף נפש בחלק זה של העולם, וחינך ברוח זו את בניו. החליף שו"ת עם גאוני א"י רי"א הרצוג, רצ"פ פרנק ורד"ב ויידנפלד. עלה לארץ בתשכ"ח לערך, וגר בקרית הרצוג. נפטר בבני־ברק ביום ט"ו בשבט תשל"ד, ונטמן שם בבית העלמין דפוניבז'. לא הספיק להדפיס שו"ת

מארכיונו. ילדיו: א. רבקה אשת ר' אברהם מרדכי הרשברג אב"ד מקסיקו; ב. יעקב, מהנדס בדרום אמריקה; ג. יוסף, סוחר בצפון אמריקה.

אנשי שם, 44.

ברל

ר' חיים יהודה ב"ר משה יוסף **ברל**

מקולבסוב (תרס"ה—

נולד בקולבסוב לאביו ר' משה יוסף — נספה כ"ג תמוז תש"ב הי"ד — ב"ר יהודה. אחיו הת"ח ר' אברהם יצחק גווע בגלות רוסיה ביום כ"ד חשון תש"ב. היגר לניו־יורק, בה גר עם אשתו סאסיא־שפרה וילדיהם. בשנת תשכ"ה נדפס ע"י מוסד הרב קוק בירושלים ספרו הביוגרפי **ר' יצחק אייזיק מקאמרנא.**

פנקס קאלבושאוו, 769.

בעזה

הרבנות הכללית לקהלות המאוחדות.
במערב קולומביה
אמריקה הדרומית
SECCION RABINICA DE LA
UNION FEDERAL HEBREA
REPRESENTANTE DEL JOINT Y DEL CONGRESO JUDIO MUNDIAL
CALI — COLOMBIA

הרב הפדרטיבי של הרב הכולל
RABINO F. BRECHER
DIRECCION:
CALLE 16 NORTE, No. 6-31
TELEFONO 37-02
CABLES: .RABINO.

CENTRO ISRAELITA DE BENEFICENCIA,
SOCIEDAD HEBREA DE SOCORROS,
UNION CULTURAL ISRAELITA.

PERSONERIA JURIDICA No. 26 DEL 30 DE ABRIL DE 1930. Y PERSONERIA JURIDICA RESOLUCION No. 69 DEL 7 DE JUNIO DE 1944

COMUNIDADES AFILIADAS
PALMIRA
BUGA
TULUA
CARTAGO
PEREIRA
MANIZALES
ARMENIA
POPAYAN
PASTO
BUENAVENTURA

תעודה

CERTIFICADO DE CIRCUNCISION

התעודה הזאת תהי לראיה כי הילד זאב וואלף בן ברוך גלמן, אמו רבקה ברכר
נולד ביום שבת קודש פרשה עקב=שלשה ועשרים יום לחדש מנחם אב שנת תש"ח,
בעיר מאראקאיבו (וועניעצועלא), ונמול על ידי מר שלום יאנאווסקי שו"ב בעיר
קאראקאס (וועניעצועלא ביום ג' נצבים,=ארבעה ועשרים יום לחדש אלול, שנת
תש"ח לפ"ק.
וע"ז באתי על החתום היום יום ו' פרשה שופטים.= ששה ימים לחדש
אלול שנת ה=תשי"א.
הרב הכולל שרגא פ. ברכר
בק"המאוחדות, קלי, מערב קולומביה.

Se certifica que el niño BILLY GELMAN, hijo de Boris Gelman y Rebeca Brecher de Gelman; nacido el 28 de Agosto de 1948 en Maracaibo (Venezuela) fué CIRCUNCIDADO por el Sr. Shalóm Yanowski de Caracas, el día 28 de Septiembre de 1948.

F. Brecher

Rabino: F. Brecher

ברנד

ר' יוסף זאב ב"ר גרשון **ברנד**

מנדבורנה (תר"ה•—תרע"ה•)

נולד ביברוב לאביו ר' גרשון ולאמו יוטא. מתרס"ה לערך גר בנדבורנה, והתרועע עם רב המקום. עסק במסחר, והיה חסיד נלהב של אדמור"י צורטקוב. עיין במושכלות, והדפיס בלבוב דרושי קבלה. **דברי יוסף**, ח"א בתרע"א, בדפוס של גיסו ר' אורי זאב וולף סלט, וח"ב בתרע"ב, מבלי לכלול בו את ההסכמות הרבות שקיבל בינתיים. המסכימים: רבי ישראל מצור־טקוב בתר"ס ע"י ר' אהרן דאהל (ושם עינו על הכתבים והוטבו בעיני קדשו), ובתר"ע ע"י רצ"ה שטרנברג (לאשר כבודו נכבד בעיני קדשו, ויודע כי עמל ויגע בתורה); ר' משה באב"ד אב"ד בלבוב (הרב המחבר נ"י ידוע לי לת"ח וירא חטא); ר' נחום בורשטין אב"ד נדבורנה (זה איזו שנים התגורר עמי צוותנא בעיר נאדווארנע, ובכל יום ויום נתוודענו יחדיו, והרבה נדבר בינינו בדברי תורה, ושמעתי ממנו דברים יקרים אשר חוקר ובודק בגנזי נסתרות בטוב טעם ודעת... ידעתי אותו לחסיד ונאמן לד' ולתורתו ולמתמיד בלימודו. בעוד היה מסחרו גדול, עמד בחצות לילה להגות בתורה בעניינים רוחנים דקה מן הדקה). לשני החלקים הקדמות המחבר.

ר' צבי אריה (הירש ליב) ב"ר קלונימוס משה **ברנד**

מדולינה (תר"ם•—ת"ש•)

בנם של ר' קלונמס משה, ורבקה בת ר' צבי אריה נכד הט"ז והב"ח. בזוו"ר נשא את פיגא בת ר' יהושע יחזקאל, ובנו קלונמס משה נפטר על פניו. היה איש אמיד מאד בדולינא, וכשנת־רושש ונתאלמן עבר בתרפ"ג לקראקא. נסע לקבץ כספים, אך להיותו ביישן בטבעו הדפיס קונטרס בדברי מוסר מגדולי ישראל, על מנת למכרו בדרך. **ארשת צדיקים** נדפס בקראקא תרפ"ה, עם הסכמות ר"מ אריק מתרפ"ד, ור' יוסף נחמיה קורניצר מתרפ"ו. כלולים בו צוואת בעל החוות דעת, ובראשה דבר תורה מנכדו ר' שלום לורברבוים מבולחוב. בסופו: מכתבי מוסר נגד מלבושי נכרים שכתבו רמ"מ מרימנוב בתקע"ב אל ר' חיים, ור' הלל ליכטנשטיין בתרל"ג אל רבני ירושלים; קטע מספר מים חיים.

ברנדוין

ר' אברהם (אברהמטשי) ב"ר יהודה **צבי ברנדוין**

מסטרטין (תקס"ה•—תרכ"ה)

בכורו של רבי יהודה צבי מסטרטין, וממלא שם את מקומו. תלמיד השרף מסטרליסק, והתפלל כמוהו באש קודש. אביו אמר עליו: אלמלא לא באתי לעולם אלא בשביל אברהמיניו — דייני. כשבא להסמך מהצדיק רבי בריש מאלסק, אמר עליו שרואה שהשרף וגם אביו באים יחד עמו.

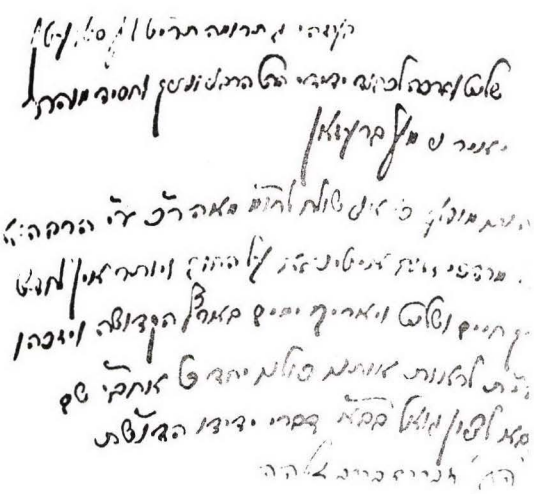

מכתב מיום ג' תרומה תרי"ט אל ר' יאיר מברזאן בו מודיעו ששולח מאה ר"כ לא"י ע"ח החוב ע"י הגאון רמ"ז איטינגא.

נסמך מהריז'ינר שאמר עליו שהוא איש פלא. עבד את השם ביראה, והדב"ח אמר עליו שצורתו מסוגלת לירא־שמים. אחרי פטירתו לא השתוו בניו בחלוקת הירושה, ובקשו את הכרעת רבי חיים מצאנז. בתשובתו בדברי חיים, ח"ב, חו"מ,

ברגדוין

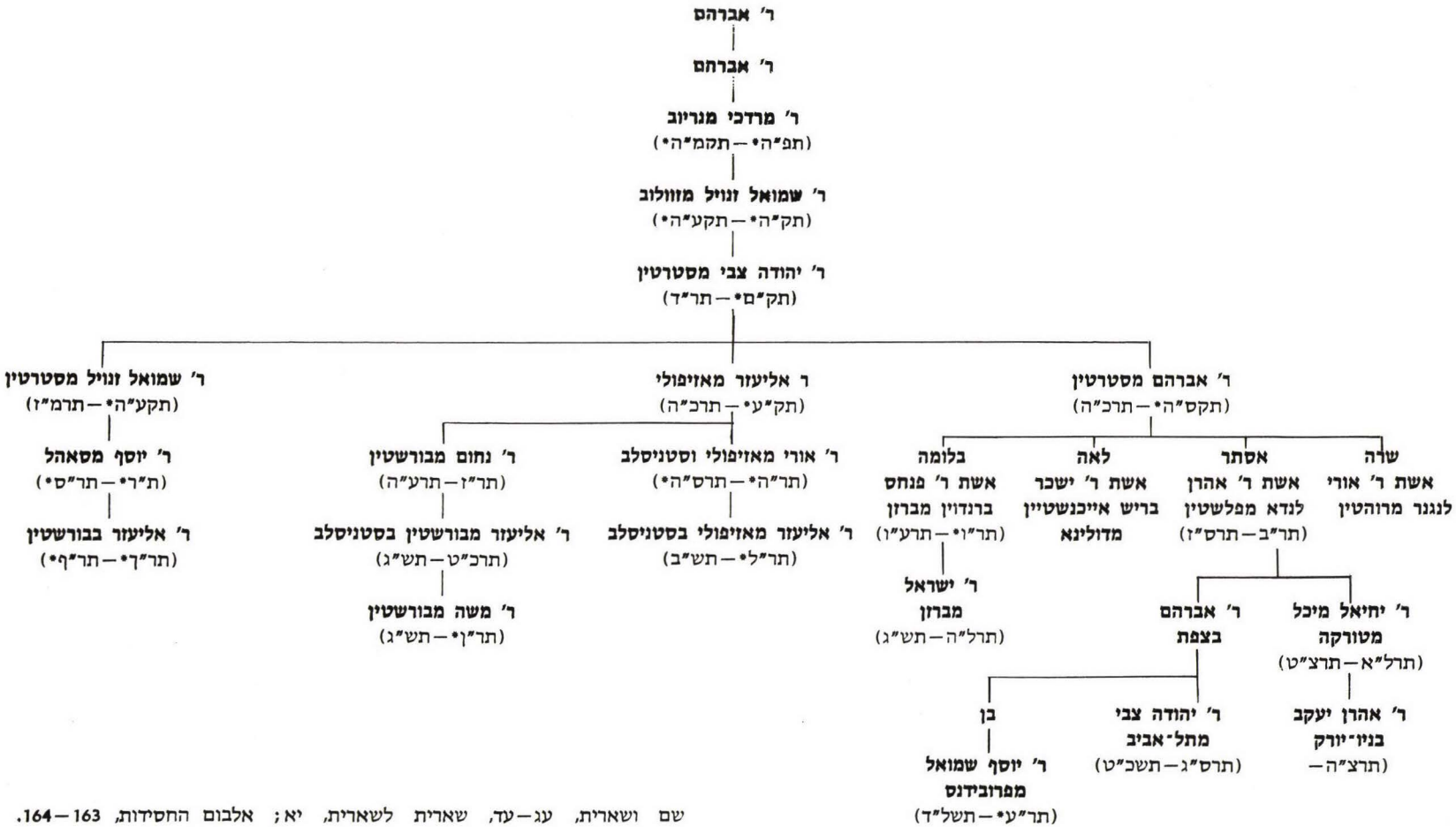

שם ושארית, עג—עד, שארית לשארית, יא; אלבום החסידות, 163—164.

לב, הוא מפליג בגדולת אביהם. נפטר ביום ראשון ג' טבת תרכ"ה. דברי תורה ממנו בדגל מחנה יהודה. נוסח מצבתו נדפס עם סיפורים, תורות ושיחות ממנו, בעשר צחצחות, מערכה י, דפים סט.—עא. בעל בית יצחק הספידו בספרו שיח יצחק, צולם מחדש בסוף חלק או"ח. תלמידו רי"מ היבנר הספידו בקונטרס עת מצוא שבספרו משכנות הרועים. מגדולי תלמידיו: רבי אורי יולס מסמבור ורבי שלמה מייער מסאסוב. גם המהרש"ם בנוסעים אליו. בנותיו: א. שרה אשת יורשו רבי אורי לנגנר שקבע את מושבו ברוהטין; ב. אסתר אשת ר' אהרן לנדא־ברנדוין מפלשטין; ג. לאה אשת ר' ישכר בריש אייכנשטיין מדולינא בנו של המהרי"א מזידיטשוב; ד. בלומה אשת ר' פנחס ברנדוין מברזן.

טל אורות, ח"א, קב.—קה.

ר' אהרן ב"ר צבי אריה **ברנדוין**

מפלשטין (תר"ב—תרס"ז)

נולד בשנת תר"ב לאביו ר' צבי אריה לנדא מפלשטין. היה בן בית בחצרו של הרבי מרוזין, וכשבא לשם ישן בחדר יחד עם רבי דוד משה מצורטקוב. בשנת תרט"ו נשא בפוטיק את אסתר בת רבי אברהם מסטרטין, נפטרה ביום י"ד חשון. עלה לארץ עם אביו בשנת תרל"ג, וגר בצפת. עסק מעט במסחר בחנות גלנטריה שפתח, ורוב הזמן בעבודת השם. היה לו שיעור גפ"ת לפני התפילה שהיה בהתלהבות רבה, ושוב לאחריה בתפילין דרבנו תם. נפטר ביום כ"ח כסלו תרס"ז, ולפי צוואתו נטמן במערת הבמ"ח, אחרי שבאורח פלא נמצא לו שם מקום. בני משפחתו מוסרים, כי נקבר בטליתו של הריז'ינר שניתנה לו לפני עלותו לארץ. בניו: ר' יחיאל מיכל מטורקא, ור' אברהם בצפת.

ר' אהרן יעקב ב"ר יחיאל מיכל **ברנדוין**

מניו־יורק (תרצ"ה—

נולד בניו־יורק בשנת תרצ"ה, כבן זקוניו של ר' יחיאל מיכל האדמו"ר מסטרטין בטורקא. למד בישיבת תורה ודעת, ובבית מדרש עליון אצל רבי ראובן גרוזובסקי. נסמך מהרב שמואל

קושלביץ. נשא את רחל פריידא בת ר' נפתלי טייטלבוים האדמו"ר מעטשעד, ונולדו להם יחיאל מיכל ויצחק ראובן. איש חמודות מכניס אורחים, סוחר נודע בספריתו העשירה, שקדן בתורה שעות רבות כל יום.

ההדיר בניו־יורק את ספרי זקניו מבית אליק, בשני כרכי ספרו הגדול: **טל אורות.** הכרך הראשון נדפס בתשל"ה, והוא כולל: הקדמת המהדיר **בשערי האורות** על מהותה של חסידות אליק; **אור חכמים** רמזי מוסר וקבלה מרצ"א מיסד השושלת, צילום מהדורת ווארשא תרמ"ה שהדפיס נכדו ר' שמעון שלמה מאליק; **אור הצדיקים,** תורות אביו על ויקרא־במדבר שנרשמו ע"י המחבר וסודרו מחדש בעזרת החסיד ר' שמואל טייך, עם הגהות וביאורים, מראי מקומות וציונים על־ידי בנו המהדיר; **תפארת בנים אבות,** תולדות י"ב הגזעים שהמהדיר מתיחס אליהם: סטרטין, אליק, קרמניץ, מזריטש, טשרנובל, סיגט, רופשיץ, וישניצא, אמסנא, דינוב, בוטשטש וירוסלב. לוקטו ע"י הביבליוגרף ר' יהודה רובינשטין.

הכרך השני מתשל"ו, ובו: פתחא זעירא מהמה־דיר; **לקוטי תורה** מרבי יוסף דוד מאליק, ג' דפים מלוקטים מהמובא בספר גדלת מרדכי של בנו; **גדלת מרדכי** ה' חלקים עה"ת והמועדים, מר' מרדכי האדמו"ר מאליק. ד"צ מהוצאת וורשא תרמ"ה שנדפסה ע"י בנו ר' שמעון שלמה; **שב"ע אור"ת**, שבעה מאמרי חסידות ששרדו מר' שמעון שלמה האדמו"ר מאליק, עם הגהות בנו. נמסרו למהדיר שהוסיף בפתח השער את תולדותיו, ע"י ר' מרדכי שמואל לנדא, ב"ר צבי אריה אברהם האדמו"ר האחרון לבית אליק בניו־יורק; קונטרס סדר **מנהגי בית אליק** מהמהדיר, עם הקדמה, הערות ומקורות; **עיר אליק וחכמיה**, ציון לרבנים שכהנו בה, עם מפה, וקטעים מפנקס החברא קדישא גומלי חסדים. נתחבר על ידי ר' יהודה רובינשטין, שהוסיף גם מילואים לתפארת בנים אבות. כן נוספו כמה תורות, ומפתח שמות האישים.

ר' **אורי** ב"ר אליעזר **ברנדוין**

מאזיפולי וסטניסלב (תר"ה•—תרס"ה•)

בנו הגדול של רבי אליעזר מאזיפולי, וממלא שם את מקומו. עבר לסטניסלב, ונקרא שם האדמו"ר מאזיפולי. נשא את האדיל בת ר' בצלאל ב"ר יוסלי וידרמן מבילקמין. בניו: א. ר' אליעזר ממשיך השושלת בסטניסלב; ב. ר' אברהם חתנו של ר' יעקב שלמה שמרלר מגורא־הומורא. שימש כאדמו"ר בפיאטרא־ניאמץ. נפטר בחיפה ביום כ"ט טבת תשל"ג (אי"ש, המודיע, ל' שבט תשל"ג, ב).

ר' **אליעזר** ב"ר אורי **ברנדוין**

מאזיפולי בסטניסלב (תר"לי•—תש"ב)

בנו של ר' אורי האדמו"ר מאזיפולי בסטניסלב, וממלא שם את מקומו. נסע פעמים רבות לחסידיו בגרמניה, כיון שהיה צעיר מר' אליעזר בורשטיינר בן דודו, וסטניסלב לא החזיקה שני אדמורי"ם משושלת אחת. נקרא לשם הבחנה „הקטן", והיה בעל תפילה מעולה. נרצח בתש"ב הי"ד. בתו נישאה לר' שמלקא ברנדויין בן בנו של ר' לייזר מבורשטין.

ספר סטניסלב, 368.

ר' **אליעזר** (לייזרל) ב"ר יהודה צבי **ברנדוין**

מאזיפולי (תק"ס•—תרכ"ה)

בנו השני של רבי יהודה צבי מסטרטין. רוב חסידי אביו עברו אל אחיו הגדול רבי אברהם מסטרטין, אבל חלקם נסעו אליו לאזיפולי, ובהם רבים מהונגריה. נשא את שרה בת הצדיק רבי יוסלה וידרמן מבילקמין. עבודת הלב שלו היתה בהסתר, ואמרו על ההצנע לכת שלו, שגונב בכך דעת השטן. נפטר ביום כ' אב תרכ"ה, בנסעו לסטרטין לשכב עם אבותיו. ילדיו: א. ר' אורי ממשיך השושלת באזיפולי; ב. ר' נחום שהעביר את חצרו לבורשטיין; ג. חיה אשת ר' יהושע השל אייכנשטיין אב"ד חודרוב; ד. אשת ר' ישכר דב לייפר מקכניה, ב"ר מרדכי מנדבורנה.

אהרן וידרמן, ספר חורוסטקוב, 202—205.

ר' **אליעזר** ב"ר יוסף **ברנדוין**

מבורשטין (תר"ך—תר"ף•)

בנו של ר' יוסף אב"ד סאהל. גר בקניהניטש ובבורשטין. נשא את סערקי בת חיה פיגא, ולא היו להם ילדים. הוציא לאור את ספרי סטרטין: שארית יהודה ודגל מחנה יהודה.

ר' **אליעזר** ב"ר נחום **ברנדוין**

מבורשטין בסטניסלב (תרכ"ט—תש"ג)

נולד בשנת תרכ"ט בסטרטין, כבן יחיד לאביו ר' נחום ב"ר אליעזר, ונקרא רבי אליעזר השני. נשא את ביילה בתו של רבי שמואל שמלקא רובין מסרט, ב"ר איציקל מברודי, חתנו של השר שלום. אחרי פטירת אביו בתרע"ה, מלא את מקומו כאדמו"ר מבורשטין בסטניסלב. היה לו בית מדרש בביתו, והמוני חסידיו נהרו אליו במיוחד לפרשת ויחי. היה למדן מופלג, אציל רוח, ובעל מעשים טובים. שרד בנס מהפוגרום הגדול שנערך בהושענא רבה תש"ג בבית העלמין

מכתב אל חסידי צפת ר' גדליה, ר' יונה מטרנופול ור' מאיר מטשורטקוב ששולח אליהם לכולל סך 106 ריניש כסף. נקובים שמותיהם של כמה תורמים גדולים אליהם יש לשלוח קבלות נמרדות.

בסטניסלב, בו נספו שנים עשר אלף יהודים. נפטר בשבט תש"ג, ונספד בהלויתו ע"י רבני המקום הרב משה הורביץ והרב אלטשטט

מקרופין. ילדיו: א. ר' משה, מחדש החצר בבורשטין; ב. ר' מרדכי, חתנו של רבי פיבוש הלפרין מברזן.

תולדות אנשי שם, 13; ספר סטניסלב, 367—368; ספר בורשטין, 33, 203; אדמורי"ם שנספו בשואה, 150—151.

ר' זנויל ראה לפי: **ר' שמואל זנויל ברנדוין**

ר' יהודה צבי ב"ר אברהם **ברנדוין**

מתל־אביב (תרס"ג—תשכ"ט)

נולד בצפת ביום י"א אדר תרס"ג, לאביו ר' אברהם — נפטר שם ביום כ"ג חשון תרצ"ט — ב"ר אהרן מפלשטין, ולאמו חנה בת ר' משולם א. וייסבלום, נכד הצדיקים מליזנסק ומברדי־טשוב. למד בישיבת חתם־סופר בצפת, ונסמך לרבנות. נשא את מרים הדסה בת ר' שלמה וקסלר, ובזיווג שני את לאה בת ר' מאיר יוסף אברמוביץ מחסידי אלכסנדר, אחות אשתו של רבו ר"ל אשלג. לפרנסתו עסק כקבלן לטפסנות בנינים. למד קבלה אצל הרב יהודה ליב אשלג, ואמר שיעורים בזוהר ובקבלה. כהן כאדמו"ר מסטרטין בתל־אביב ובירושלים, וכרבה של ההסתדרות הכללית. ראש המחלקה לסיפוק צורכי דת בהסתדרות, וחבר הנהלת המועצה הדתית בת"א. הקים את ישיבת „קול יהודה" בעיר העתיקה, ועבר לגור שם בסוף ימיו. נפטר ביום י"ח ניסן תשכ"ט.

ילדיו: ר' משה חיים; אסתר מרים אשת ר' אריה הלברשטם; אלטע רעכיל אשת ר' אשר רובינשטין; צפורה דבורה אשת ר' שלמה פס; טובה אשת ר' נפתלי וייסבלום רבה של שדה יעקב וכיום של נוה שאנן שבחיפה; מנוחה אשת

ר' אברהם סגל; בת שבע אשת ר' מרדכי שנברגר; ר' אברהם.

ההדיר את הספרים ארבע מאות שקל כסף מר' חיים ויטאל, ואור נערב של ר' משה קורדובירו.

כתב הגהות ומ"מ על כתבי האריז"ל. הדפיס תקוני הזוהר עם פירושו מעלות הסולם בת"א תש"ך, ועוד לפני כן על חלק מהזוהר.

אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו, יד, 4491; אלבום החסידות, 97; אברהם ארליך, הליכות, 44, 60—61; ישראל ארליך, פנים אל פנים, 517, 15.

ר' יהודה צבי (הרש) ב"ר שמואל זנויל **ברנדוין**
מסטרטין (תק"ם*—תר"ד)

נולד לאביו ר' שמואל זנויל אב"ד זוולוב. היה תלמידו של ר' ארון ליב מפרימישלן, ואח"כ דבק ברבו המובהק רבי אורי מסטרליסק. תפילתו

אליעזר בהרב **זצללה"ה מבורשטין**
החונה **בסטאניסלאב** יצ"ו.

ב"ה

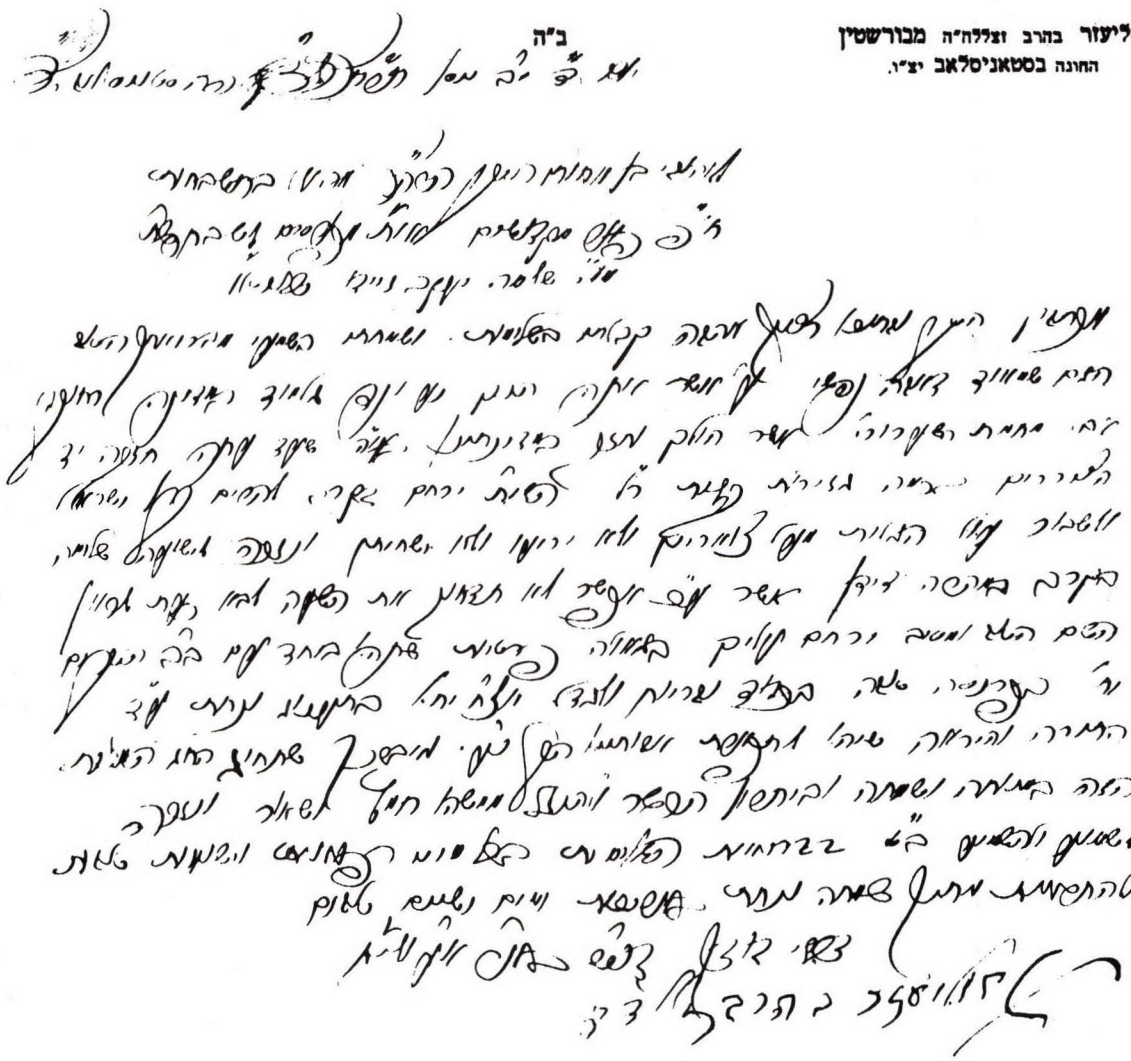

מכתב עם חתימת י"ק של רבינו הק' מוה"ר אליעזר זללה"ח מבורשטין בן רבינו הק' מוה"ר נחום זללה"ח מבורשטין מחבר חספח"ק.

מכתבו של רבי אליעזר מבורשטין מיום י"ב ניסן תרצ"ז אל בן אחותו ר' שלמה יעקב זיידא אייכנשטיין לארה"ב. בגלל גזירות הצוררים מייעץ לו לא לשוב לפני שעה לפולין, ומברכו לחוג את חג המצות בשמחה.

היתה בלהט אש ובמסירות נפש בנוסח קרלין־סטרליסק. נשא את בת ר' אלעזר כהנא מרוזדול, שיחוסו הגיע לעלי הכהן. משנפטר רבו בתקפ"ו, מלא את מקומו בסטרטין עד לפטירתו ביום י"א אייר תר"ד, כששפתיו מרחשות בידך אפקיד רוחי במעמד בניו וחסידיו. כשקברו לידו בתרכ"ה את בנו רבי אליעזר, נפל קרש אחד מקברו, וראוהו שוכב בתכריכים שלמים כאילו ישן, ויהי לאות ולמופת! בסטרטין התישב בנעוריו בתור שו"ב, ובכל מקום שהלך לשחוט, פרחו העופות לתוך ידו, כי היה מתקן אותם בשחיטתו. אח"כ הפסיק לפי ציווי החוזה, שנימק זאת באמרו שנשמתו מאירה בכל העולמות, וכמה אלפים מנשמות ישראל מצפים לתפילתו. אז נעשה אדמו"ר, מיסד שושלת סטרטין. ערך מסעות רבים בהונגריה וברומניה, ועשה שם רבות להפצת החסידות. נתן סגולות לחולים ולנשים מקשות לילד. המשכילים הלשינו עליו בשל כך, והשלטו־נות האוסטרים חקרו בדבר.

דביקותו ברבו השרף היתה למופת. כבר בנסיעתו הראשונה לקחו השרף להיות מתלמידיו, ואמר עליו כי כשיבוא המשיח ילכו הצדיקים לקראתו עם תלמידיהם, הבעש"ט עם תלמידיו, הרב המגיד עם תלמידיו, ואני אצא עם ר' יהודה צבי ולא אבוש כנגדם. רמ"מ מקוסוב אמר בעת נסיעתו פעם חזרה מביקור אצל גיסו השרף: אין אני מקנא בו, רק בגלל תלמידו זה! מעולם לא היה עוד רב ותלמיד שלא יסיחו מחשבתם זה מזה אף לרגע, והם ממש בבחינת משה ויהושע, שהתלמיד הוא זיו הוד קרן רבו. הבני־ישששכר אמר עליו, שבדור הזה הוא יכול לתקן נשמות ישראל כי הוא צדיק הדור, ואמר לבנו ר' דוד לנסוע אליו. רצ"ה מזידיטשוב נאנח ובכה לפני שנפטר מן העולם, מי ימלא את מקומו לתקן נפשות ישראל, ואמר שהראוהו על מהרי"ץ. ראי"ד מבוטשאטש יצא לקראתו, עמד על כסא, ברך שהחיינו בשם ובמלכות, וכיבדו מאד. הריז'ינר אמר עליו שיכול לעשות מעשי הבעש"ט, וכפי שרי"צ עצמו אמר כשנדפס ספר שבחי הבעש"ט: וכי האותות ומופתים שלו הם הרבותא? הרי זה גם אנו יכולים. הרי היראה והאהבה שלו, הם הם שבחיו! רבי מאיר מפרי־מישלן קראהו חכם, ושלח אליו לפורים מגילה בכתב ידו. ראי"ח ממיקולייב חתנו של ר' מאיר שבת בסטרטין, ושהה שם ג' חודשים. נכדי המהרי"ץ מספרים שלימדו שיחת עופות דקלים שדים ומלאכים, ומסר לו ספר סגולות ורפואות שבו החיה מתים כמה פעמים. גם רבו השרף מסר לו ספר כזה שקיבל מרבו ר"ש מקרלין ולא רצה להשתמש בו, וי"א שגם הרבי מקאלוב מסר לו. כשביקש הרבי ממיקולייב שיאמר לו ד"ת מרבו ולא רצה, פתח את לבו ואמר: הסתכל בלבי פנימה, ותראה מה היה רבי! רבי מרדכי מטשרנוביל שלח אליו קוויטל כמה שנים בכל ר"ח אלול. רבי שלום מבלז הפליג במעלתו.

השרף אמר על ארבעת בניו שהם מגבורי דוד: א. ר' אברהם ממלא מקומו בסטרטין; ב. ר' שמואל זנויל; ג. ר' אליעזר שהעביר אדמורות"ו לאזיפולי; ד. ר' חיים הצעיר, סוחר עובד ה' בסתר. כשפרצה מגפה בתקצ"ח ניגש אל המזוזה ואמר הריני כפרת כל ישראל ונפטר. עוד כמה שבועות אח"כ שמעוהו בא להתפלל אצל אביו; ה. רייזילי אשת ר' חיים קרייטנר מסיניווער־דולינא. בנם ר' אשר יונה — חמיו של ר' אלעזר ויינברגר מחוסט, אביהם של ר' אשר יונה מקרית מטרסדורף בירושלים ורייזל אשת ר' זיידא אייכנשטיין — היה חתן ר' יצחק ליב וילנר, חתן ראי"ח ממיקוליב.

תורותיו בשבתות נרשמו ע"ס הפרשיות, ע"י חסידו ר' שמואל זנויל חיים טורנר מפמורן בשנת תקצ"ד. ממנו עברו לבנו ר' אהרן מיכל, והוא מסרם לבן אחותו ר' אהרן מיכאל דיער מסמבור. הלה חיפש מישהו להעתיקם, ומשמצא את הרב בן־ציון הלוי גסנבויער מקומרנא, מכרם לו. רב"צ מכר לעשר שנים את זכותו לר' אליעזר ברנדוין מקניהניטש נכד המחבר, שהדפיס בלמברג תרס"ט בשותפות עם ר' יהודה צבי קרייטנר נכד המחבר הרופשיצר והדע"ק, את הספר **שארית יהודה, דרך חיים תוכחת מוסר,** בתוספת ד"ת מהמעתיק הראשון, ומר' ישעיה מושקט מפראגא. ההסכמות הן מהמהרש"ם (כל העולם

ידעו גודל קדושתו ואלפי ישראל נהרו אחריו), ומנכדיו ר' אברהם מקניהגיטש ור' יצחק איזיק מסטרטין. הקדמות לספר: מהמלבה"ד ר' אליעזר, עם ד"ת חסידיים מצדיקים שונים ומקצת מתולדות המחבר, ומרב"צ מקומרנא. מוזכרים בספר צדיקים קודמים, רבי יודל מפוטיק (בפרשת נשא), ודודו ר' יצחק בשם הצדיק מקוזובה בשם חמיו העט"צ (בתחילת מגילת אסתר). הספר צולם מחדש בברוקלין תשל"א עם מבוא מהמהדיר הנכד הרב ישראל לייטר.

ר' אליעזר הדפיס לאחר מכן בלמברג תרע"ב את הספר **דגל מחנה יהודה.** כלולים בו: א. תורות מהרי"צ ובניו על סדר פרשיות התורה וליקוטים, עם כמה גרגירים מר' יוסף אב"ד סאהל אבי המו"ל. ב. סיפורים מזקניו, ובמיוחד מהרי"צ וארבעת בניו. ג. מנהגים ונוסח סטרטין בתפילה, סגולות ורפואות בסדר א"ב. לספר הקדמת המו"ל המסדר, ודרוש פתיחה שלו במעלות התורה והצדקה. מהדורות צילום הופיעו בירו־שלים תשי"ז וניו־יורק תשי"ח. בהוצאת ירושלים נוסף בהתחלה מפתח הענינים, והסדר שונה: סיפורים, תורות וסגולות. גם הכריכה אחרת, בתוך שי לחתן: ששה ספרים... בתוספת בוצינא קדישא של רבי זושא מאניפולי וסיפורים נוראים. תשובה אליו: שארית יעקב (יוטס), יב.

טל אורות, ח"א, קה:—קז:

ר' יוסף ב"ר שמואל זנויל **ברנדוין**

מסאהל (ת"ר"—תר"ס")

בנו של ר' שמואל זנויל ב"ר יהודה צבי מסטרטין. נפטר בגיל צעיר על פני אביו בער"ח אב. נשא את זיסל בת ר' אברהם משה אב"ד סאהל. ילדיו: א. טויבא רחל אשת ר' יעקב קופל מרילוס אב"ד ליטוביסק; ב. ר' יהודה צבי בדוברומיל; ג. ר' חיים באיסטריק; ד. ר' אליעזר בבורשטין, מו"ל ספרי סטרטין. בספר דגל מחנה יהודה הוא מביא ד"ת מעטים מאביו.

ר' יוסף שמואל ב"ר **ברנדוין**

מפרובידנס (תר"ע"—תשל"ד)

למד בישיבת רידב"ז בצפת ועץ חיים בירושלים. נשא את פריידא בת דודו האדמו"ר ר' פנחס דוד הורביץ מבוסטון. כהן עשר שנים כאדמו"ר מסטרטין בפרובידנס. חזר לארץ בתש"ח, וכהן כרב בעין כרם שבירושלים, עד שעבר לבית כנסת משלו בעיר. נפטר ביום כ"ח ניסן תשל"ד.

שלמה זמרוני, הצפה, ז' אייר תשל"ד, 5.

ר' יחיאל מיכל ב"ר אהרן **ברנדוין**

מטורקא (תרל"א—תרצ"ט)

נולד בפלשטיין ביום כ"ט אלול תרל"א לאביו

ר' אהרן. בהיותו תינוק עלתה משפחתו לארץ, וגרה בצפת. התחנך בעיר המקובלים, ומצא בה את פרנסתו. כשרכושו ירד לטמיון נאלץ לצאת לגליציה, להמציא לו מעמד קבוע למחיתו. בהזדמנות זו הכיר את צדיקי דורו, ובמיוחד הסתופף בצל בני הרבי מרוזין. בעצת רד"מ מצורטקוב התישב בטורקא, וקיבץ סביבו עדת

חסידים. בידידות אמיצה היה עם האב"ד ר' אליעזר מישל. בפרוץ מלחמת העולם הראשונה ברח לעיר גאיע שבצ'כיה, ולשם השיב לו במשנת אליעזר, תנינא, לא. בתקופה זו כתב פרשיות סת"ם, וחילקם לאלו שאיבדו את תפי־ליהם. בשובו לטורקה דאב על צביונה הירוד, והרוחות החדשות שנשבו בה. בתרפ"ה היגר לארה"ב, וגר תחילה אצל בתו שרה שאשע אשת רבי פנחס דוד הלוי הורביץ — נפטר ח' כסלו תש"ב —. בתרפ"ו עקר לניו־יורק, וייסד קהילה במורד העיר באיסט סייד. בשבועות תרצ"ח עבר לפני התיבה בהתלהבות כדרכו, ופקע גיד במוחו. שכב משותק ביסורים רבים, עד שנפטר ביום כ"ג אדר תרצ"ט. אשתו הרא־שונה נפטרה במלחמת העולם הראשונה, וממנה נולדו לו: א. ר' אברהם יוסף דוד; ב. רבקה אשת רבי אשר להמן מקולומיאה וארבעת ילדיהם; ג. ר' שלום. כולם נספו בשואה הי"ד; ד. ר' צבי אריה, נפטר כ"ז אד"א תשי"ז; ה. שרה סאשע מבוסטון, נפטרה י"ז ניסן תשל"ב; ו. ר' נחום דוד משה, גר בבני־ברק. בביקורו בפולין בתרפ"ח נשא בוורשא את רבקה נעכי בת ר' יעקב ב"ר איסר ממשפחה חסידית, ונולדו לו ממנה: ז. אסתר אשת ר' דוד טברסקי האדמו"ר מסקווירה ומנהל מוסדות חינוך; ח. ביילא עטיל אשת ר' שלום פלאם מגיד שיעור בניו־יורק; ט. חיה שפרינצא אשת ר' אהרן צבי לנדא ר"מ בניו־יורק; י. בן זקוניו ר' אהרן יעקב מח"ס טל אורות, בו כלל את תורות אביו בספר **אור הצדיקים.**

אדמורי"ם שנספו בשואה, 40 בשיבושים; טל אורות, ח"א, צט.—קב.

ר' ישראל ב"ר פנחס **ברנדוין**

מברזאן (תרל"ה—תש"ג)

נולד בשנת תרל"ה לאביו ר' פנחס האדמו"ר מסטרטין בברזן, ומלא שם את מקומו. נספה ביום כיפור תש"ג, עם בנו — ר' יהודה צבי וילדיו — ובתו הי"ד. נשא את קרובתו בת ר' חיים יוסף לנגנר מגזע וילקוביסק מצאצאי הבעש"ט. בנו ר' יעקב מרדכי הועלה לארץ בשנת תרע"ב ע"י זקנו ר' פנחס, ונולדו לו בירושלים: א. ר' פנחס; ב. ר' חיים יוסף; ג. ר' יהודה צבי; ד. ר' אברהם; ה. אשת רבי משולם זוסיא טברסקי האדמו"ר מטשרנוביל בבני־ברק; ו. אשת ר' אברהם יהושע פדר ר"מ בישיבת בעלזא.

ר' **מרדכי** ב"ר אברהם **(ברנדוין)**

מנריוב (תפ"ה*—תקמ"ה*)

בנו של ר' אברהם — ב"ר אברהם חברו של בעל שו"ת משאת בנימין — שנפטר כשאשתו היתה מעוברת, ועד גיל בר־מצוה היה בא ללמד את בנו. נקרא בשם פעשיס, כנראה על שם אמו. מסורת במשפחה כי ט"ז דורות היו בעלי רוח הקודש, וי"ג דורות נוטרי ברית. היתה להם אגרת יחוס עד רבי יוחנן הסנדלר ודהע"ה. בא מרוסיה, והיה אב"ד נריוב. אביו בא ללמוד עמו אחרי פטירתו, וכשנתפרסם הדבר ברכו שיהיה צדיק גדול כמותו, והפסיק לבוא. ישב כל ימיו בתענית, ובלכתו לבית המדרש עטוף בטלית ותפילין, היה שמש עובר לפניו להכריז שהנשים יפנו את הדרך, כי היו מפילות מרוב פחד. נטמן בנריוב, אך קברו נעלם, ואמרו שפרח לא"י. רבי איציקל מדרוהוביטש אמר עליו שהוא שר התורה בדורו, וברך אותו שיוולד לו בן צדיק וקדוש שתימשך ממנו שושלת צדיקים. אז נולד לו בנו ר' שמואל זנויל אב"ד זוולוב.

ר' **משה** ב"ר אליעזר **ברנדוין**

מבורשטין (תר"ן*—תש"ג)

בנו של רבי אליעזר מבורשטין בסטניסלב, וחתנו של רבי שלמה מייער מסאסוב בנו של ה„לב שמח". למד קבלה אצל חו"ז. בתרצ"ה חידש את חצר זקנו בבורשטין. היה פיקח ואהוב בעירו, ונסעו אליו גם ממקומות רחוקים. נספה בתש"ב עם אשתו ושלושת ילדיו הי"ד, אחרי עינויים קשים. יהודים מצאוהו חנוק בטחנת רודולף בסטניסלב, והביאוהו לקבורה עטוף בטלית. בנו

ר' יצחק היה תושב סטניסלב. כשנכנסו הנאצים קיבל היתר לנסוע ברכבות, כי סיפק להם

גרוטאות ברזל וסמרטוטים. בנסעו פעם בתחילת תש"ג מבוצץ לסטניסלב, עלו גרמנים לרכבת

והורידוהו בתחנת פלהיצה, אע"פ שתעודותיו היו בסדר. משם הוליכוהו כשבעה ק"מ עד בית העלמין של טלומטש, והרגוהו ביריה הי"ד.

ר' נחום ב"ר אליעזר **ברנדוין**

מבורשטין (תר"ז—תרע"ה)

נולד בסטרטין בשנת תר"ז לאביו רבי אליעזר מאזיפולי, בברכת הריז'ינר שאמר לקרוא לו על שם רבי נחום מטשרנוביל, כי שם זה סגולה לאריכות ימים. היה תלמיד אביו, ודודו רבי אברהם מסטרטין. נשא את בלימא בת רבי צבי הירש הגר מפיטשניזין ב"ר דוד מזבלטוב. כשנפטר אביו בתרכ"ה החל להנהיג בסטרטין, והדברי חיים קרא לו אז חכם וחסיד. בתר"ל קבע את מושבו בבורשטין בה גר ארבעים וארבע שנים. הקים בה חצר מפוארת, ולחסידיו היו קלויזים רבים בכל העיירות שבסביבה. הם היו נוסעים אליו בשירה, על שאצלו זוכים לבנים טובים. התפלל בהתפשטות הגשמיות, וראו אצלו מעשי פלא. כששהה בקיץ תרע"ד במקום נופש בהרים, פרצה שריפה שכילתה את מחצית העיר ובה גם חצרו, ולכן נאלץ לעקור לסטניסלב. בזמן המלחמה כשדפקו קוזקים בחלון חדרו ועוררו בהלה, אמר: הריני כפרתם של ישראל שלא יינזק אף אחד. כעבור זמן מה שבו האוסטרים לעיר, ואז נפטר ביום ט"ו אלול תרע"ה. מלא את מקומו כאדמו"ר מבורשטיין בסטניסלב, בנו יחידו ר' אליעזר. בנותיו: א. מרים אשת ר' יצחק איזיק מנחם אייכנשטיין מפודהייצה בזיווגו השני; ב. שיינדל אשת רבי יוסלה אייכנשטיין, ובזיווגה השני אשת ר' משה חיים אפרים הלוי איש הורוויץ מאוסציא אדמו"ר ואב"ד ווליע־מיכובה, ובסוף ימיו במיהלוביץ שבצ'כיה; ג. יוכבד אשת ר' יודא לייביש קאלעך ראב"ד ואדמו"ר בבילקא שבצ'כיה; ד. פעשא לאה אשת ר' משה אריה ליב מושקוביץ האדמו"ר משאץ בטשרנוביץ. היגר לארה"ב אחרי מלה"ע השניה, ונפטר בתש"י.

חיבר ארבעה ספרי חסידות קבליים, ובהם ד"ת מאדמוז"י סטרטין, וידיעות על המשפחה. לכל

אחד כתב הקדמה קבלית. את **אמרי טוב** על התורה התחיל לחבר בתרמ"ט, והדפיס בלמברג תרנ"א, עם ליקוטי נביאים ראשונים בסופו. נכדיו ר' יצחק איזיק מנחם ור' דוד אייכנשטיין מפודהייץ, צילמוהו מחדש בניו יארק תש"ל עם הקדמת תולדותיו, וצרפו לו ספר פרי חיים על אבות מרבי אברהם חיים מזלוטשוב. בראש הספר רשימה של חלק מנכדי ר' נחום החיים כיום; **אמרי חיים** על תרי"ג מצוות התורה וז' מצוות דרבנן, למברג תרנ"ג; **אמרי ברכה** על אגדות חז"ל במסכת ברכות ושבת, למברג תרנ"ח. צולם מחדש ע"י נכדיו בניו יארק, תשל"ג, בתוך: שלשה ספרים לבית סטרעטין, עם הקדמה, מפתחות הצדיקים והספרים הנזכרים, ופקסימלים בסופו; **אמרי רצון** על טעמי התורה בספר בראשית, עם גוף הפסוקים וטעמיהם, לבאר ע"ד דרוש מדוע דוקא טעמים אלו, למברג תרס"ט.

אהלי שם, 389; ספר בורשטין, 33—35, 127, נכדו ר' זיידעלע אייכנשטיין, 199—208; יהושע שפיגל, ספר רוהטין, 66, 78—84, 104, 115, 327.

ר' **פנחס** ב"ר יעקב יוסף **ברנדוין**

מברזאן (תר"ו*—תרע"ו)

בנו של ר' יעקב יוסף נכד רבי מרדכי מקרמניץ בנו של המגיד מזלוטשוב. נקרא האדמו"ר מסטרטין בברזאן, אף כי היה חסיד רוזין ונסע אל האדמורי"ם מסדיגורה ומבויאן. עלה לארץ בשנת תרס"ב. נסע לחו"ל בתרע"ב, ובשובו הביא עמו את ר' יעקב מרדכי בן בנו. נפטר ביום כ"ז כסלו תרע"ו, ונטמן בהר הזיתים. נשא את בלומא בת רבי אברהם מסטרטין, ונולדו לו: א. ר' ישראל ממלא מקומו בברזן; ב. טויבע רחל אשת רבי אברהם לנגנר מקניהניטש; ג. בת־שבע אשת הרב אברהם צבי שור ממנוסטרישץ.

ר' **צבי אריה** ב"ר יוסף דוד לנדא־**ברנדוין**

מפלשטין (תק"ף*—תרמ"ד)

בכורו של רבי יוסף דוד לנדא האדמו"ר מאליק, בנו יחידו של רבי צבי אריה (הירש ליב) מיסד השושלת, תלמידם של המגידים ממזריטש ומזלוצוב. עבר לגליציה בחיי אביו, והתישב בפלשטיין בה עסק בעבודת השם במסירות נפש. נאלץ לשנות את שם משפחתו לברנדוין. כשנפטר אביו החליט לעלות לארץ כדי למנוע מחלוקת, ואחיו הצעיר ר' מרדכי המשיך בהנהגת שושלת אליק. נפטר ביום כ"ח תשרי תרמ"ד, ונטמן במערת הבמ"ח. לידו נטמנה אשתו גיטל בת ר' יצחק יעקב מגראנוב, נפטרה ביום כ"ב חשון תרל"ב. ילדיו: א. ר' אהרן שעלה עמו בתרל"ב מפלשטין לצפת; ב. כוליא אשת רבי שלמה מייער מסאסוב; ג. אשת ר' מרדכי מבילירודקא נכדו של רבי מרדכי מנסכיז.

ר' **שמואל זנויל** ב"ר יהודה צבי **ברנדוין**

מסטרטין (תקע"ה*—תרמ"ז)

בנו הצעיר של רבי יהודה צבי מסטרטין. השרף מסטרליסק היה הסנדק שלו, ואמר שיש לו נשמה גבוהה אבל מזל נמוך. גם אביו אמר שיש לו שכל של ר"ג, אך אין לו מזל. נסע אל הריז'ינר שהסמיכו, ואח"כ אל בנו רבי אברהם יעקב מסדיגורה. בפקודת השרף נשא את בת הגביר ר' דוד ליב שהיה דור חמישי להמגלה עמוקות, ובברכתו נולדו לו שבעה בנים: א. ר' יוסף אב"ד סאהל; ב. ר' חיים מנדבורנה שעלה לא"י; ג. ר' יהודה צבי; ד. ר' נחום; ה. ר' משה; ו. ר' אורי מחוליוב; ז. ר' דוד ליב מוולכיה. בתו נישאה לר' חיים קרסטינר מזברז'. אביו מסר לו ספר רפואות, ובו פעל ישועות. גר בסטרטין, אך נדד תמיד. נפטר ביום ג' אדר תרמ"ז.

ר' **שמואל זנויל** ב"ר מרדכי **ברנדוין**

מזוולוב (תק"ה*—תקע"ה*)

נולד לאביו ר' מרדכי פעשיס אב"ד נריוב, בברכת רבי איציקל מדרוהוביטש שברכו שיוולד לו בן צדיק וקדוש שתימשך ממנו שושלת צדיקים. היה למדן מופלג, וכהן כאב"ד זוולוב. פעם פסק על אתר בדין תורה מסובך שהישועות יעקב התייגע בו שבועיים. כשרבה של לבוב נסע אליו

לברר את הדבר, גילה לו שפרש לחדר צדדי, התפלל להשי"ת שיצא הדין לאמיתו, ואז בא אליו הש"ך ואמר לו את פסק הדין. היה תלמיד המגיד ממזריטש, ונסע אל השרף מסטרליסק. כשהתארח אצלו רבי שמלקא מניקלשבורג ברכו שיוולד לו בן צדיק כמותו, ונולד לו בנו רבי יהודה צבי מסטרטין.

ברנדיס

ר' חיים דב

בנו של רי"מ. גר בבוצץ, ולשם השיב לו בתרל"א בבית שלמה, או"ח, לא. אח"כ אב"ד איסטריק, ומוצאים אותו שם בתרע"ג. תשובות אליו: אמרי יושר, ח"א, מג, מו, נ, סז.

ר' שמריה שמריל ראה לפי: **ברנדריס, ר' שמריה שמריל**

ברנדס

ר' ישששכר דב בר ב"ר שלמה דוד **ברנדס**

מקראקא (תר"ד—תרפ"ב)

נולד לאביו ר' שלמה דוד בראנדעס בשנת תר"ד ברדומסק, ולכן נקרא בפי כל ר' בריל רדומסקר. היה עתיר נכסין, אבל הקדיש את כל עתותיו לתורה, ואשתו רעכיל נשאה בעול הפרנסה. גר בקראקא, ולמד כל יום י"ב שיעורים כמנין שמו דוב, אפילו בשנותיו האחרונות כשכהו עיניו ואחרים קראו לפניו. נודע כחריף ומפולפל גדול, ובעל „תפארת שלמה" למד עמו וקרא לו ברילי שלי. לימד את בנו בעל „חסד לאברהם", והיה חביב על גאוני דורו. בצעירותו קיבל הסכמה נלהבת על חיבוריו מהגאון מקוטנא, אך שרף את מחציתם כשיצא לאור ספר חידושי הרי"מ, וראה שהרבי מגור כבר קדמו. נפטר ביום ד' שבט תרפ"ב. בנו ר' שמואל יהודה נפטר בצעירותו. ספרו **דברי ישכר** חלק א' על סוגיות הש"ס בסדר מועד ונשים, נדפס בקראקא תרפ"ד ע"י נכדו ר' יוסף הירש, בנו של חתנו ר' זאב צבי בעל בתו חנה. הנכד הוסיף לספר הערות בשולי הדפים ובסוף, וסייעו בידו בני דודו ר' אברהם יחזקאל, ר' שמחה, ור' שלמה דוד בני ר' יוסף בן המחבר. בראש הספר תשובותיו מקראקא מהשנים תרמ"ח—תר"ס, לתלמידיו ב"א האחים ר' יעקב ור' יוסף סג"ל גולדווסר, ור' אברהם דב זלצר שחלק מרשימותיו נדפס בספר.

המסכימים: הרבי מאוסטרובצה ידידו הנאמן של המחבר (בפלפולים נכונים וישרים על שכל הישר נדברים, וגם הייתי מכיר היטב את הרב הג' הנ"ל לת"ח גדול ובעל סברה ישרה); רבי שלמה חנוך מרדומסק (היה חביב מאוד בעיני אבותי הקדושים, וגם בעיני זקיני בעל תפ"ש); רבי נתן נחום רבינוביץ מרדומסק (היה חביב בעיני כ"ק זקיני בעל תפ"ש, ומה גם בעיני כ"ק אאמו"ר בעל חסל"א); רבי מאיר אריק (והיה זקן מופלג, וכל ימיו עסק בתורה ועבודה... והוטב בעיני כי ידיו רב לו בחריפות ופלפול ישר, והיה מפורסם בשם טוב); ב"ד קראקא; ר' שמואל אהרן מילר מלובובה (איתן אהבתנו בהיותי ר"מ בק"ק קראקא יצ"ו, והרבה פעמים נו"נ הגאון המחבר ז"ל עמי בד"ת, והיה לו לב חריף עד להפליא, והיה תורתו אומנתו גם בימי עלומיו שהיה מתפרנס מיגיע כפו, והרביץ תורה בישראל למען כבוד התורה, ובצע כסף לא לקח מעולם). הספר צולם מחדש בארה"ב, ע"י נכדו ר' יוסף הירש רבה של טורנא אחרי המלחמה.

ברנדר

ר' אלישע ברנדר

בא מגורליץ לכהן כדיין בבייטש.

תשובות אליו: אהל יהושע, ח"ב, פב, קט בשנים תר"ע—תרע"ג; שו"ת מהר"ש, ח"א, פט, ח"ב, יז, כג, כט, סה, ח"ג, מו, ח"ה, סד, ח"ו, קי, קיב, ח"ז, מז בתרס"א—תרע"ג.

עיירתנו בייטש, 45, 203.

ר' מאיר ברנדר

רב בבוריסלב בין שתי המלחמות.

ר' שלום ב"ר דוד **ברנדר**

מירוסלב (תרע"ב—

נולד בשנת תרע"ב לערך לאביו ר' דוד סוחר תבואות בירוסלב, ב"ר יעקב יהושע מדוברומיל, ולאמו רייזל בת ר' יונה יצחק אויגאפעל מחסידי בלוזוב. למד בדוברומיל אצל ר' משה מרדכי. נעשה חסיד בלז בהשפעת החסיד ר' סנדר אמסטר, ששלח ילדים ללמוד מחוץ לעיר (גדולי חסידי בעלז, ח"ב, שצח—תב). למד בקלויז בלז בטרנוב אצל הדומ"ץ ר' יחיאל מיכל הולנדר. בתשובותיו אמרי כהן, לג, מו, הוא משבח את חידושי תלמידו משנת תרצ"ד. כמו־כן נזכר בשו"ת חזון נחום, וחלקת יעקב, ח"ב, קנ—קנא בתשי"ח. עלה ארצה אחרי מלחמת העולם השניה. כהן כראש

ישיבת בלז בירושלים, ומתשל"ב ראש כולל קדושת אהרן ללימוד קדשים בבני־ברק. פרסם חדו"ת בקבצים שונים של חסידי בלז: תורה אור ונתיבות התורה.

נשא את טויבא לבית אנגלנדר, ונולדו להם: א. ר' פנחס חתן המו"ס הירשלר מלונדון; ב. ר' יעקב יהושע חתן ר' דוד רנד בלונדון; ג. ר' אברהם חתן ר' מתתיהו פריזל ראש הקהל בשיכון סקווירא; ד. ר' דוד חתן האדמו"ר מסטריקוב בתל־אביב; ה. חנה וייס בת"א; ו. שרה.

אחיו: ר' אהרן סוחר בניו־יורק, ר' משה בפרנקפורט.

ברנדריס

ר' יוסף מאיר ב"ר שמריה שמריל **ברנדריס**

מאוסציא והרימלוב (תק"ס*—תרכ"ד*)

בנו של ר' שמריה שמריל אב"ד טרמבובלה והרימלוב. כהן כאב"ד אוסציא, וכשאביו עלה לארץ מלא את מקומו בהרימלוב עד לפטירתו בשנת תרכ"ד לערך.

תשובות אליו: בר ליואי, ח"ב, אה"ע, סד; טוב טעם ודעת, תליתאה, ח"א, מה, פז, צח, קלא, קלג, ח"ב, קנא, קעז, רנד; יד אלעזר, כ, כא בתקצ"ו; יד יוסף, ס, סט; מחותנו בספר יהושע, קיד; משכנות הרועים, ח"א, לב; גטע שעשועים, ז. כט; שירי טהרה, דף יט, נד:

ר' שמריה שמריל ב"ר יעקב **ברנדריס**

מהרימלוב (**תק"ם*—תרי"ז**)

נולד לאביו ר' יעקב שגידלו וחינכו במסירות. למד אצל רבי אפרים זלמן מרגליות. כהן כרב בטרמבובלה, ולשם משיב לו בספר יהושע, י, טו, סו, צג, קיט, ובשו"ת זכרון משה, או"ח, ד. אחרי תקפ"ז נבחר כרבה של הרימלוב, ותשובות אליו לשם: בית אפרים, תנינא, אה"ע, ח"א, ל; ובחרת בחיים, כד; חתם סופר; טוב טעם ודעת קמא, קפא, רז—רח, רמב, רעא—ב, ש, תנינא, לה, קכה, רכו, תליתאה, ח"ב, קסה, קצח, רכג, רלב, רלד; יד יוסף (דיטש), עא, פז; ספר יהושע, סב, צב; שו"ת ישועות יעקב, יו"ד, יד בתקצ"ד.

בשנת תר"ט הדפיס בלבוב את ספרו **עיון תפלה** פירושים ודינים על הסידור. בשער הוא מספר שחיברו בעת הגזרה כשלא היה יכול ללמוד

בעיון, ואז ליקט פירושים על התפילה והוסיף מחידושיו, מונה את ספריו האחרים שבכתב יד, ומביע את תקותו לעלות לארץ. מעבר לשער הוא מסביר מדוע אין צורך ליטול הסכמות לספר כזה. בפנים הוא מביא דברים ששמע מהחוות דעת, ומהדעת קדושים שהיה כנראה רבו. כעבור עשר שנים נדפס פירושו בפרסבורג תרי"ט, בתוך סדר **נהורא השלם** עם דרך החיים.

בשנת תרי"ב הדפיס שם את ספרו **קהילות יעקב**, פירוש על מגילת קוהלת עם הפנים. נתחבר בעת שהתאספו אליו בני קהילתו, ללמוד מפיו בסוכות ובשבת חול המועד. הספר נועד להיקרא בשם מקהיל קהילות, אך לבסוף קרא לו על שם אביו. בהקדמה שבראש הספר מתנצל על שלא התחיל בהדפסת חידושיו בהלכה, ובסופו מצרף השמטות לעיון תפלה. בכתובים היה לו חיבור גדול — ראש פינה על שו"ע אהע"ז, שו"ת, וארש המישור עה"ת נ"ך ואגדות.

אחרי הופעת ספרו השני עלה לירושלים, וחתם בה בתרט"ז על כרוז נגד בתי ספר חילוניים. נפטר ביום כ"ב טבת תרי"ז, ונשתמר נוסח מצבתו בהר הזיתים. בנו ר' יוסף מאיר אב"ד אוסציא, מלא את מקומו בהרימלוב. אחיו ר' צבי הירש היה חסידו של רבי ישראל מרוזין, ושלח את תורות רבו לצפת לבן אחותו ר' דב בריל שיפמן מאוזיראן. כולן פרט לאחת נדפסו אח"כ בספר עירין קדישין. הוא מזהירו שלא להעתיקם, אא"כ יבקש זאת האדמו"ר מפאטיק [רד"מ מצורטקוב].

קנת סופרים, דף צח: הע' 1593; תולדות חכמי ירושלים, ג, 241, הערת דובר ווכשטין, ד, 69—70.

ברנזון

ר' צבי הירש

דיין בטרנופול. בתקס"ח השיב לו בספר יהושע, עט.

ברנפלד

ר' אריה ליב ב"ר נחום ברנפלד

מזלישטשיק (תר"ב—תרפ"ט)

נולד בסניאטין בשנת תר"ב (או תר"ג), לאביו ר' נחום (או שמעון). בתרל"ג נתמנה כדומ"ץ בעיר מולדתו. עבר לכהן כאב"ד קוצמן, וראב"ד ויזניצא שבבוקובינה. לבסוף נתקבל כראב"ד זלישטשיק, בה כהן עשרות שנים עד לפטירתו ביום ו' אייר תרפ"ט. היה מתמיד גדול בתורה, העמיד תלמידים רבים, ונחשב כזקן רבני גליציה משרידי הדור שלפניו. בגלל חריפותו הובאו אליו דיני תורה רבים, ואף בוררויות של נכרים. כל חיבוריו אבדו בזמן מלחמת העולם הראשונה. בשנותיו האחרונות אהד את המזרחי והעניינים הלאומיים. בהלויתו הספידוהו הרב מפרוביזנא, ותלמידו ממלא מקומו הרב מרדכי שכטר. בין תלמידיו גם ר' ישראל הרניק אב"ד אוברוויקוב שבבוקובינה.

הרבה להחליף שו"ת עם גאוני דורו, והוא מובא בספריהם עשרות פעמים: אורין תליתאי, כו, סו, קיג; האלף לך שלמה, קפא, קצט; אמרי יושר, ח"א, ס, קלז; ארץ צבי, או"ח, יד, כח, מח, יו"ד, ס; בית יצחק, יו"ד, ח"א, לא; בית שלמה, או"ח ג, פו, צג, קא, קט, יו"ד, ח"א, קצא, ח"ב, יו"ד, כח, כט, קט—קיא, רח, חו"מ, מא בשנים תר"י ז—תרל"ב; בר ליואי, ח"ב, חו"מ, לו, תנינא, או"ח, ז; דבר משה, תנינא, מב, קד; דברי חיים, ח"ב, אה"ע, מב; כוכב מיעקב, טז, קעט, קפא, קפג—קפו, קצ, קצא בתרל"ג—תר"ן; מחזה אברהם, ח"ב, אה"ע, ט, מט בתרס"ט—תר"ע; צור יעקב, ח"א, עה; שאילת שלום, תנינא, מג; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"ב, קמח בתרל"ב; שו"ת מהרש"ם, ח"א, מג, סד, קצו, ח"ב, קצב, ח"ג, א, ק, קכג, שיא, ח"ד, מג, עב, צג, ח"ה, כה, נב, נג בתרל"ה—תרמ"ד.

אהלי שם, 241; ההד, שנה ד, סיון תרפ"ט, יד; אנציקלופדיה של הציונות הדתית, א, 428.

ברנקופ

ר' ליבוש

בנו של ר' גימפל. דיין ברדומישל שלא על מנת לקבל פרס, ומשיב לשאלות בהיעדרו של האב"ד ר' חיים אנגל. הקים חברת תומכי עניים, והעמיד תלמידים חשובים. אחיו: ר' אלתר ור' פנחס.

ספר רדומישל, 104, 119.

ברנר

ר' דב בריל ב"ר יעקב ברנר

מסלטוינה וצרנוביץ (ת"ר*—תר"ע)

בנו של ר' יעקב. דיין בסלטוינה ובקרמניץ, ואח"כ בצרנוביץ חבר בית הדין של בעל „אבן יקרה". תשובות אליו: אורין תליתאי, פ; שו"ת מהרש"ם, ח"ד, פג בתרמ"ד; שאילת שלום, תנינא, נט.

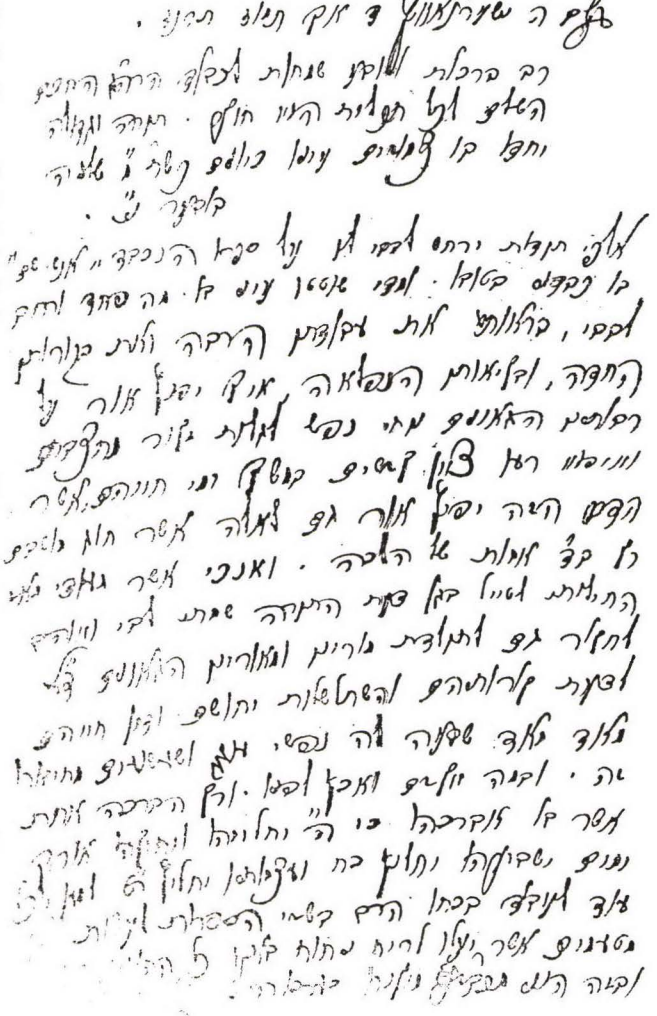

מכתב תודה מיום כ"א תמוז תרנ"ז אל שלמה בובר על משלוח הספר אנשי שם.

ר' יעקב ב"ר אפרים אלישע ברנר

מנדבורנה וצרנוביץ (תק"ע*—תר"ם*)

נולד בנדבורנה לאביו ר' אפרים אלישע שהיה תלמידו של בעל דעת קדושים וראב"ד בצרנוביץ. נשא את בתו של ר' חיים וגנר אב"ד שאץ. שימש כדיין בנדבורנה, ואח"כ ראב"ד צרנוביץ שנים רבות, ולפחות מתרכ"ה. מלא את מקומו בנו ר' דב בריל. בנו ר' אברהם נולד לו בתקצ"א, ובסוף ימיו השתקע ביאסי. חמש שנים נחבש בעיר שטיין שבאוסטריה בגלל עלילה. שלח מאמרים לכוכבי יצחק, וכינויו הספרותי היה אביב. החסידים הרחיקוהו, כי ראו בו משכיל. תשובה אליו בשו"מ, קמא, ח"א, קצה (ספר נדבורנה, 24).

תשובות אליו: בית שלמה, יו"ד, ח"א, עג—עד, אה"ע, מא, פט—צ, קו, קטו, חו"מ, קכא בשנים תרי"ח—תרכ"ט; בר ליואי, ח"ב, אה"ע, יג בתרכ"ה; דבר משה, תנינא, כה; חסד לאברהם, תנינא, חו"מ, כד, כו בתרי"ט—תרכ"ג; שאילת שלום, תנינא, קיח; שואל ומשיב, קמא, ח"ג, צז, תליתאה, ח"א, צב (גם אל בנו ר' אהרן); שמן ראש, אה"ע, יג בתר"ל.

ר' קופל ברנר

אב"ד רזפניק, ואח"כ רב בסטניסלב בשנים תרמ"ט—תרנ"ב לפחות.

ברנשטין

ר' אריה ליבוש ב"ר יחיאל מיכל ברנשטין

מלבוב (תק"ם—תר"ג)

בנו של ר' יחיאל מיכל פרנס ומנהיג לבוב — נפטר י"ז תשרי תר"א — אחיהם של ר' שמואל אב"ד אמשטרדם ור' נתן אב"ד לברטוב, בני ר' ישכר בריש אב"ד הנובר, ב"ר אריה ליב אב"ד הנובר בעל פני אריה, אחיהם של ר' ישכר בריש אב"ד פודהייץ, ר' נתן אב"ד דוברומיל, ור' שמואל אב"ד ברוד, בני הפני יהושע. נשא אשה מיוחסת מאד אל גדולי עולם: הרמ"א ומהר"ם פדואה, מהרש"א ומהרש"ל, ב"ח וש"ך. נפטר בלבוב ביום ד' אד"ב תר"ג, והניח פירוש גדול על המסורה. בנו: ר' יעקב נפתלי הירץ.

שם הגדולים השלישי כת"י, דף קצא:

ר' אריה ליבוש ב"ר ישכר בריש ברנשטין

מברודי (ת"ץ—תקמ"ט)

בנו של ר' (יצחק) ישכר בריש רבינוביץ־באב"ד ראש קהילת ברודי, ובזמן שלטון אוסטריה הסב את שם משפחתו לברנשטיין. נשא את חייאלוש בת ר' צבי הירש מזמושץ אב"ד ברודי. עשיר מופלג, ומסחריו חבקו ארצות ותחומים רבים. כהן כרב בזברז', ואח"כ בשנים תקל"ח—תקמ"ו כרב המדינה הראשון והיחידי, אחרי שהנו"ב שנבחר לכך סרב לעזוב את פראג, ורצ"ה לוין מברלין לא נבחר. אגדות רבות שמורות עליו בפי העם, ולא כולם לשבח. סיפרו על גירושיו, ועל נגישותיו בעסקי החכירה. נפטר בברודי ביום הושענא רבה תקמ"ט. ילדיו: א. ר' וולף, חמיו של ר' יצחק חיות, אבי ר' מאיר מברודי, אבי ר' צבי הירש חיות; ב. ר' מרדכי בלבוב; ג. ר' יעקב אב"ד זברז ורב דחייטים בברודי; ד. אשת ר' אברהם — ב"ר צבי הירש — אב"ד טרנופול, נפטר ו' שבט תקנ"ב; ה. אשת ר' יהושע הלוי נתנזון, אחיו של ר' יצחק מברזן אבי ראב"ל אבי השו"מ.

כתבי הגאונים, 36; תולדות יהודי ברודי, 35, 42—44, 55—56, 85—88, 133—142, 148, 327; ר"ר מרגליות, סיני, כו, קטז—קיט; לא נותקה השלשלת (אנגלית), 407.

ר' יעקב נפתלי הירץ ב"ר אריה ליבוש ברנשטין

מלבוב (תקע"ד—תרל"ג)

נולד בלבוב בשנת תקע"ד, לאביו ר' אריה ליבוש ב"ר יחיאל מיכל. היה נינו של ראב"ל רב המדינה, למדן מופלג, גביר גדול, מכניס אורחים, וגומל חסד ביד רחבה. נחשב כמנהיג החרדים בלבוב, ולפני מלכים יתיצב. שנא את המשכילים, ורדף אותם (ספר לבוב, 257). בשנת תר"ו נאסר לששה שבועות עם רצ"ה אורנשטיין, כשהשל־טונות חשדו כי בשליחותם נכנס קנאי אחד לבית המטיף אברהם כהן והרעילוהו, אחרי שלעג על ענין המקוה. הם שוחררו מחוסר הוכחות, ולבסוף הוברר שהלה פעל על דעת עצמו (הדרום, טז, 97). נפטר ביום א' שבט תרל"ג. רב"ז בלומנפלד הספידו בחצר שילהוף בו התפלל, והשו"מ בבית הכנסת חוץ לעיר (שלום גראס מטרנופול, המגיד, יז, 77, עברי אנכי, ט, קכט). הניח כתבי־יד רבים על הש"ס, רמב"ם, טורים, חינוך, רמב"ן עה"ת, סוגיות ופלפולים. כתב הקדמה לשו"ת רח"כ ומגילת יוחסין (שה"ג השלישי כת"י).

תשובות אליו: האלף לך שלמה, חו"מ, לד; בעל בית יצחק משיב לנ"ד באו"ח, מה, ומספידו בדרשות צלעות הבית, בסוף או"ח, ו; בית שלמה, אה"ע, ק; שב"ח בדברי חיים, ח"א, או"ח, ה, ח"ב, או"ח, לה; שואל ומשיב, תליתאה, ח"ג, א, יט, רביעאה, ח"ב, קח, ו.

ילדיו: א. ר' שאול מראשי חברת מרביצי תורה (על פטירתו: מחז"ה, כ"ז ניסן תרנ"ד, 2); ב. ר' משה. חבר הועד בלבוב למען מעות א"י. חתן ר' שאול לוין מקרלין, ועבר לגור שם. נפטר ביום כ"א טבת תרנ"ח. הניח שני ספרים בכתב־יד: על הש"ס, ועל שו"ע חו"מ ואה"ע; ג. ר' נחמן מראשי קהילת לבוב (על פטירתו בסוף חודש ניסן, ראה במחז"ה מיום ר"ח אייר תרנ"ח, 4); ד—ה. ר' לייביש. נשא את טויבע בת הגביר ר' אברהם הלפרין מסטניסלב, ואחותו מינה נישאה לר' ליפא בנו של ר' אברהם (קובץ רמ"ז ברודא, 149).

מכתב מיום כ"ו כסלו תרכ"ה אל הרב יצחק משולם זלמן ריינמן אב"ד נראל בענין סידור גט לעלובה אחת. כמו"כ מבקש להחזיר לו שני חוזים עם המגידים ר' אהרן ור' יונה שקבל ממנו כשנפגשו בלובישטשוב.

ר' ישראל ב"ר מרדכי ברנשטין

מלבוב (תק"פ—תר"ג)

בנו של ר' מרדכי ברא"ל רב המדינה. גביר למדן בלבוב, והיה לו חיבור בכתב יד: ישראל נושע. בשנת ת"ר הדפיס על חשבונו בזולקווא את ספר תבואות שור.

ר' צבי הירש ב"ר ישכר בריש ברנשטין

מברודי (ת"ץ—תקמ"ז)

בנו של ר' (יצחק) ישכר בריש רבינוביץ־באב"ד — רב דחייטים בברודי וראש הקהילה בזכות יחוסו חכמתו ועשרו; סוחר וחוכר בעל מעוף, משופע בעסקים רבים; נשא את אסתר בת ר' יעקב אב"ד אלענקא; נאמן ועד ארבע הארצות משנת תק"י, והוא שבחר בר' מאיר מרגליות כרב הגליל במקום ר' חיים כהן רפפורט — בנו של ר' זאב וולף אב"ד סקלט, שנשא את שרה בת ר' יצחק קרקובר אב"ד ברודי אבי משפחת באב"ד. משנפטר אביו ביום כ"ט ניסן תקכ"ד, מלא את מקומו בועד ארבע הארצות ובקהילת ברודי, עד לפטירתו ביום כ"ט תמוז תקמ"ט. אחותו יוכבד נישאה לר' ליב רבינוביץ־באב"ד ראש הקהל בברודי, נפטר ביום י"א אייר תקמ"ז.

ברף

ר' אליהו חיים

מלמדני זמיגרוד. היגר להאג. תשובות אליו: אמרי יושר, ח"א, יד, קכח, ח"ב, קנא, ר; מחזה אברהם, ח"א, קח בתרס"ד.

ברשטין

ר' צבי הירש

מו"ץ בסאסוב. המהרש"ק השיב לו בטוטו"ד, קמא, עז, תנינא, בסוף, מח, תליתאה, ח"א, קכ.

ג

גבירץ

ר' שמואל הניך

מו"ץ בדמביץ עד שנת תק"ף. מלא את מקומו בנו ר' אליהו, אבי ר' דניאל ראש הקהילה.

ספר דמביץ, 14.

גבירצמן

ר' משה יצחק (איציקל) ב"ר נפתלי אלימלך גבירצמן

מפשוורסק (תרמ"ב—תשל"ז)

נולד בשנת תרמ"ב לאביו ר' נפתלי אלימלך — ולאמו חנה בריינדל — ב"ר אברהם מגורליץ, ב"ר אלימלך, ב"ר ישראל שהיה חתנו של הנועם

אלימלך, וי"א בנו של ר' אלעזר בנו. חתם תמיד נכד הגו"א, ורבי משה משיניבה אמר עליו שהוא ממשיך נאמן לרבי אלימלך. נתחנך אצל הרבי משיניבה, ושם היו הבר מצוה שלו וארוסיו. התישב בפשוורסק, ועל שמה נקרא. בתרצ"ו חתם משם למען מעות א"י: החופ"ק. נסע אל האדמורי"ם מציעשינוב וקולשיץ, ואל שאר הצדיקים. רבי אברהם חיים מפלנטש אמר עליו, שיש לו עינים מאירות שחמלה וחסד נשקפים מהם. מהר"א מבלז אמר עליו: ער איז א גהויבענער מענש, ונאמנים עלי דבריו. בשואה שיכל את בנו יחידו, ואת בתו כלת רבי שמעון שיף מקלויזנבורג. הוא עצמו שהה בסיביר, ואח"כ התגורר בפריז. בפקודת הרבי מבלז עבר בתשט"ז לאנטוורפן, ונהג שם אדמורות"ו. נודע כפועל ישועות, ונהרו אליו גם מעבר לאוקינוס. קיבץ וחילק אלפי אלפים לצדקה, והיה עמוד הצדקה בדורנו בסכומים גבוהים. נהג בפשטות, נכנע לכל גדולי ישראל, ולא התערב במחלוקת. נפטר ביום כיפור תשל"ז, ונטמן בבית העלמין של קהילת מחזיקי הדת בהולנד הסמוכה. ממלא את מקומו חתנו רבי יעקב לייזר.

אלבום החסידות, 76; המודיע, י"א תשרי תשל"ז, א; ר' שלום חיים פרוש, שם, י"ב חשון, ד; ש"ב ר' חנינא שיף, שם, י"ט חשון, ב; לא נותקה השלשלת (אנגלית), 604, 656.

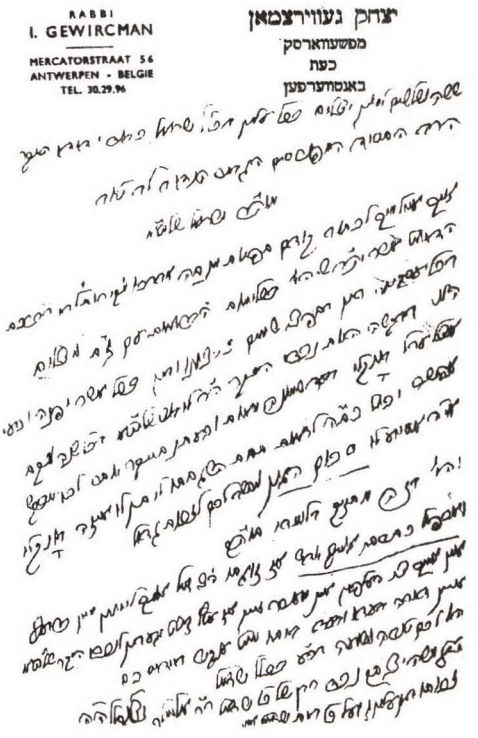
RABBI
I. GEWIRCMAN
MERCATORSTRAAT 56
ANTWERPEN - BELGIE
TEL. 30.29.96

יצחק געווירצמאן
מפשעוואָרסק
כעת
באנטווערפען

בקשה מהנדיב הר"ר ישראל זופניק לסייע לנכדו ר' ליבוש

בעת עריכת שולחן. לימינו חתנו ממלא מקומו רבי יעקב לייזער.

גבל

ר' משה איסר גבל

אב"ד ברזוב. חסיד סדיגורה. נפטר בתרמ"ג, זאת מקומו מלא בנו ר' שלום.

ר' מתתיהו גבל

מו"ץ ברעדים. בתרס"ד חתם על ספר כוס הישועות.

ר' שלום ב"ר משה איסר גבל

מברזוב (תרכ"ב—תרפ"ח)

נולד בשנת תרכ"ב לאביו ר' משה איסר. מתרמ"ג מלא את מקומו כאב"ד ברזוב, ובתרפ"ב עדיין החזיק בתפקיד זה. בתו נישאה לר' יחיאל יהודה ראוויץ.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח"א, ו, קנה; בית יצחק, יו"ד, ח"ב, קנט בתרמ"ח; חבצלת השרון, ח"ב, חו"מ, כא; כנף רננה, מין כנף, ה בתר"ן; שו"ת מהרש"ם, ח"א, קצ, קכב, ח"ב, רסט, ח"ג, קיא, קיב, רנז, רפב, שז; מחזה אברהם, ח"א, ח בתרמ"ח.

ר' שמעון גבל

נכדו של ר' שלום אב"ד ברעזוב. לפני מלה"ע השניה כהן שם כאב"ד. בזמן המלחמה שהה בסיביר. בשובו נתקבל כאב"ד קטוביץ, ופעל רבות למען שארית הפליטה. היגר לארה"ב, והוא רב בברונקס.

גברט

ר' אברהם חיים

דיין ישיש בגלינה. בתרמ"ד חתם על הספרים כנפי יונה ומנורה הטהורה. רשום גם בשם המשפחה גלברד.

אהלי שם, 224; קהילת גלינא, יד.

גוטוליג

ר' פנחס

רבה של קנטשוגה לפני השואה.

גוטוין

ר' יעקב יצחק גוטוין

בנו של הרב מסטריזוב. ת"ח מופלג, נפטר בתרע"ד. בנו ר' גד (גאדיל) אשר חסיד בקורט־שין, וסיפרו עליו שזכה לגילוי אליהו. גבאי צדקה לכולל ירושלים. נפטר בתפילת נעילה של יום

כיפור תרצ"ה, אבל ברשימות כולל גליציה: ז' חשון. בתו היא אם המחבר של ספר תולדות יהודי יאסלו (קכג—קכה, רצט).

ר' שמואל גוטוין

מצאנז (תרע"ג—תש"ג)

מדפיס בצאנז חדש. בתרצ"ה ארס ונשא את בת דודו ר' שלמה ביגלאייזן. ערך והוציא לאור **הפרדס** „מאסף רבני לחדושי תורה בהלכה ואגדה ושו"ת בהשתתפות מרנן ורבנן ומגדולי הדור שליט"א ומגאוני קשישאי זצלה"ה". החוברות א, ב—ג, ד—ה הופיעו בחודשי אדר—אלול תרצ"א, ו—ז, ח—ט בתרצ"ה. בתחילת החוברות מכתבי תהילה שקבל מרבנים שונים.

גוטוירט

משפחה של מיוחסי כהונה. יחוסה הגיע אל בעל „שער אפרים" חתן הט"ז חתן הב"ח, ואל בעל מעשי ה'.

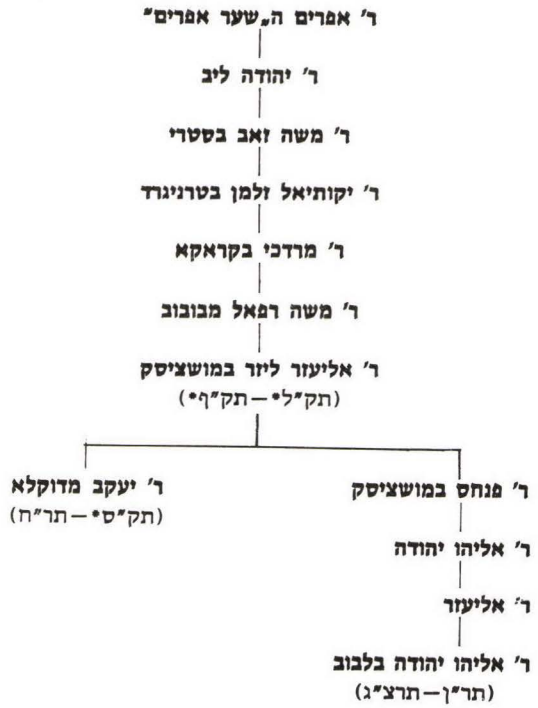

ר' אברהם מרדכי גוטוירט

מזאטור (ת"ר—תר"ע)

דומ"ץ אושפצין סביב שנת תרמ"ב. בתרמ"ו כבר כהן כאב"ד זאטור. עוד בחייו מלא את מקומו בנו ר' צבי הירש מתרס"ו.

ר' אליהו יהודה ב"ר אליעזר גוטוירט

מלבוב (תר"ן—תרצ"ג)

נולד בלבוב בשנת תר"ן לאביו הגביר ר' אליעזר גבאי א"י — ולאמו חיה הינדה, נפטרה י' כסלו תרצ"ג — ב"ר אליהו יהודה ממושציסק — חתנו של ר' יעקב תאומים מברוד, ב"ר יוקיל יצחק, ב"ר אריה ליב תאומים אב"ד ברודי — ב"ר פנחס שבתר"ל היה במושציסק — חתנו של ר' יצחק וואהל, ב"ר צבי מהמבורג מח"ס "תפארת צבי" שבראשו סדר יחוסו — ב"ר אליעזר ליזר ממושציסק, וי"א בן הצדיק רבי ישעיה מקולבסוב.

באד"ב תרס"ה נשא את חנה בתו של ר' יהודה אייכנשטיין ב"ר סנדר ליפא בן המהרי"א מזידיטשוב, נפטרה ח' חשון תשי"ט. מנעוריו נודע כעילוי, ובשנת תרס"ו הפליא את שומעיו כשדרש בחנוכת התלמוד תורה בלבוב. בגיל י"ח נסמך מר"ש ענגיל, רא"מ שטיינברג, רא"ל הורביץ מסטניסלב, ר"מ אריק ורמ"י מאוסטרובצה. בתרס"ט ביקר עם אביו בארץ, ונתכבד לדרוש בירושלים. התידד עם גדולי העיר, והחליף אתם מכתבים. בספרו סי' ב התשובה ששלח בתר"ע אל ר' חיים ברלין, עם המענה שקבל בתרע"א. אחרי המלחמה היה דורש בשבת הגדול ובשבת שובה בבית המדרש הגדול דחוץ לעיר. הקים בכספו ישיבת „עץ חיים", ואמר בה שיעורים. נפטר ממחלה אנושה ביום א' טבת תרצ"ג.

ספריו: **ציון לנפש חיה,** דרוש הספד שנשא ביום א' וירא תרפ"ו בביהמ"ד חו"ל בלבוב לרגל יום השלושים לפטירת רבי מאיר אריק, ובתוכו ההספד שנשא על רבי יוסף ענגיל. נדפס שם אותה שנה ע"י ר' שמעון פליוער.

בית אבא הרומז לשמו אליהו בן אליעזר, ובו חידושים ופלפולים בסוגיות הש"ס ובד"ח שו"ע. המחבר התחיל להדפיסו בתרצ"א במחשבה שיהיו בו חמישים קונטרסים, עם דרשת פתיחה שלו באגדה. פטירתו עיכבה זאת, ואביו הוציא לאור בתרצ"ו את מה שכבר נדפס, בציון שהספר לא נשלם. ההקדמה היא מר' ישראל — בן המחבר, תלמיד יח"ל, כיום בבואנוס איירס — עם כמה מחידושיו. הוא מתנצל בה על שלא עמד בטורח להדפיס את יתר הכתבים. היו לו כמה הסכמות שאבדו, וביניהן מרמ"י מאוסטרובצה, ונדפסה רק זו של רא"מ שטיינברג מתרפ"ח: הוא נודע לי מכמה שנים לת"ח מופלג, וכבר נתתי מהודי עליו זה ערך עשרים שנה, בהורמנא ורשותא להיות יורה יורה ידין ידין כדת של תורה, ודברתי עמו אז בכמה ענינים מפוזרות בש"ס ופוסקים, ומצאתי בו ברכה שראיתי שלמד ושנה הרבה, ויודע לפלפל בחריפות ובקיאות בטעם וסברה. צאצאי המחבר צילמו את הספר שנית בתשל"ה לערך. בשואה נספו בנותיו: איידלה, רייזל ופעסלה הי"ד.

ר' אליעזר ליזר ב"ר משה רפאל **גוטוירט**

ממושציסק (תק"ל"—תק"ף")

בנו של ר' משה רפאל כ"ץ אב"ד בובוב, ב"ר מרדכי מקראקא, ב"ר יקותיאל זלמן מטרניגרד, ב"ר משה זאב מסטרי, ב"ר יהודה ליב ב"ר אפרים בעל „שער אפרים". מנכבדי מושציסק. בניו: א. ר' יעקב אב"ד דוקלא; ב. ר' פנחס במושציסק; ג. ר' אהרן חתן ר' נפתלי הורביץ מדוקלא (דור דעה, גאונים, מלואים, 9).

ר' יחיאל אהרן ב"ר צבי הירש **גוטוירט**

מזאטור (תר"ן"—תש"ג")

בנו של ר' צבי הירש אב"ד זאטור. מלא את מקומו כרבה האחרון של העיירה. נספה עם אשתו חנה בת רבי שמואל ענגיל הי"ד.

ר' יעקב גוטוירט

דיין בטרנוב בה ניהל ישיבה לבחורים מבוגרים. נקרא (בשנות התר"ף?) ע"י משפחת עקשטיין לכהן כדיין בקולבסוב. התבודד בלימודיו, ולא התערב בעניני העיר. היה דמות מכובדת ורצינית ובעל מדות. בשאלות פסק בדרך כלל להחמיר. זקנו שחור ומדובלל. חי בדחקות, והתחרט על שבא לקולבסוב. חנך את בית העלמין החדש, וזמן קצר אח"כ נפטר בטרם מלאו לו חמישים שנה. לא ברור כיצד השיב לו לכאן בתרנ"ה בשו"ת מהר"ש, ח"ה, טז.

ספר טארנגע, א, 190; פנקס קאלבושאוו, 93—96, 658—659.

ר' יעקב ב"ר אליעזר ליזר **גוטוירט**

מדוקלא (תק"ס"—תר"ח)

בנו של ר' אליעזר ליזר מנכבדי מושציסק. מגדולי תלמידי החוות דעת, ומוסמך ממנו. אב"ד דוקלא עד לפטירתו במבחר שנותיו ביום י"ח חשון תר"ח (זכרון צדיקים). הספדו של מהריא"ז צוזמיר נדפס בתשובותיו דף צט. כמו"כ הוא נזכר בשו"ת רמ"ץ, או"ח, מד, אות ה. ד"ת ממנו מובא בשו"מ תליתאה. תלמידו המובהק היה ש"ב ר' קלונימוס קלמן גוטווירטה דיין בקראקא.

לקורות הקהלות בפולניא, 67, 203.

ר' יקותיאל צבי זלמן ב"ר קלונימוס קלמן **גוטוירט**

מריגליץ (תר"י"—תר"ף")

בנו של ר' קלונימוס קלמן ד"ץ קראקא. חתנו של ר' נחום צבי סג"ל טנצר אב"ד ריגליץ. מלא את מקום חמיו, ובתרס"ד מוצאים אותו שם.

ר' מרדכי מאיר גוטוירט

דיין בבובוב. תשובות אליו: מצפה אריה, תנינא, חו"מ, יט—כ; שו"ת מהר"ש, ח"א, לט, ח"ג, קא, ח"ה, קג בשנים תרנ"ט—תרס"ה.

ר' צבי הירש ב"ר אברהם מרדכי **גוטוירט**

מזאטור (תרכ"ו—ת"ש")

נולד בשנת תרכ"ו לאביו ר' אברהם מרדכי אב"ד זאטור. נסמך ע"י ר' ישעיה שיינפרוכט אב"ד מיעכוב־פולין, ר' יחזקאל רבינוביץ אב"ד רדומסק ועוד. מתרס"ו אב"ד זאטור בחיי אביו, כנראה עד לשואה. ילדיו: א. ר' יחיאל אהרן ממלא מקומו בזאטור; ב. אשת ר' ברוך מאיר בנט, ב"ר חיים גדליה חתן הרב מאמסטוב, מוסמך מר' שמואל ענגיל; ג. אשת ר' משה יוסף זלץ, ב"ר חיים מסרנא, נכד החכ"צ ור' צבי דוד אב"ד קראקא.

תשובות אליו: אהל יהושע, ח"ב, פו בתרע"ד; שו"ת מהר"ש, ח"א, כא, ח"ב, כח בתרס"ב—תרס"ז. מכתבו בתשובה כהלכה, 90.

אהלי שם, 239.

ר' קלונימוס קלמן ב"ר צבי הירש **גוטוירט**

מקראקא (תקפ"ז—תרס"ב)

נולד בשנת תקפ"ז לאביו ר' צבי הירש. היה תלמידו המובהק של ש"ב ר' יעקב גוטווירט אב"ד דוקלא. שקדן גדול ובעל מדות. חתר לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא. משנת

תר"ם דיין בקראקא אצל ר' שמעון סופר. נפטר אור ליום ה' ט"ו בשבט תרס"ב, ונספד ע"י האב"ד ר' חיים אריה ליב הורביץ. אחותו דבורה נישאה לר' יוסף ב"ר איציקל ציינוירט. הניח חידושים בכתובים על ש"ס ופוסקים, וקיוו שיצאו לאור ע"י בנו ר' יקותיאל צבי זלמן אב"ד ריגליץ. בנו ר' משה היה מהמתישבים הראשונים באנטורפן.

תשובות אליו: בית יצחק, אה"ע, ח"א, קיט בתרכ"ד; חיי אריה, מד; שו"ת מהרש"ם, ח"ג, שע; שדה יצחק, סא.

שלמה מרקוס, המגיד לישראל, יא, 68, מחזיקי הדת, כ"ג שבט תרס"ב, 6.

ר' שאול גוטוירט

דיין בדוברומיל. החליף שו"ת עם הרב צווייג בענין אם מותר לאשה ללמד תורה לילדות בביתה, נדפסו בפורת יוסף, כד—כט.

גוטימה

ר' אליהו

דיין בדולינה בין השנים תרמ"ב—תרנ"ד לפחות.

גוטליב

ר' אריה ליב

אב"ד זביא. חתנו של בעל „פתחא זוטא".

ר' אריה ליב ב"ר נח אברהם גוטליב

מרוה־רוסקה (תר"ע*—תש"ב*)

בנו של ר' נח אברהם העילוי מסוקל, שהיה חסיד בלז מזמן המהר"י, שולט בשפות, מנהל עניניה הפוליטיים של חצר בלז ומייצגה לפני השלטונות. גר ברוה־רוסקה בה היה רושם הני־שואין והלידות. בכניסת הנאצים נבחר ליודנראט, ומכר השוק הובל לדרכו האחרונה, כשהוא מברך את יהודי העיר: זייט געזינט, יידן, און בלייבט לעבן.
מבחירי הנוער התורני ברוה־רוסקה. בגיל י"ח נסמך מהמחזה אברהם. פרסם חדו"ת ביגדיל תורה (תאומים), ג' אלול תרפ"ב. בתרצ"ב השיב לו באמרי דוד, קנה. קבל תעודת בגרות

כאקסטרן. בקיץ תרצ"ט ארס את בת ר' אברה'מלה מלאך מלונדון. נספה בשואה הי"ד.
ספר רוה־רוסקה, 100—101.

ר' דב בריש ב"ר יעקב גוטליב

משיניבה (ת"ק*—תקנ"ו)

בנו של ר' יעקב. צדיק נסתר ולמדן מופלג בשיניבה. התפרנס ממסחר. נפטר ביום כ"ג אב תקנ"ו. תשובה אליו: אריה דבי עילאי, יו"ד, א.

אחרי פטירתו נתפרסם בספרו הגדול **יד הקטנה.** לא הספיק לגומרו, וציוה לילדיו שידפיסוהו בעילום שמו, ויבקשו הסכמה מהרב שמואל פלקנפלד. הספר מיוסד לבאר שרשי, עיקרי ודיני תרי"ג המצוות, על דרך הרמב"ם בספריו מדע אהבה וזמנים מחיבורו משנה תורה, שאותו יש לקרוא בשם „יד הגדולה". נוספו בו ליקוטים מספרי יראים, וביאור „מנחת עני" שנדפס תחילה בצידי הפנים, ואח"כ בשוליו. לספר שלושה חלקים: א. י"ב שערי מוסר. ב. ספר המדע. ג. ספר אהבה. החלק הנוסף על ספר זמנים אבד. היו בו הלכות שבת, עם הכרעות במקומות בהם נחלקו האחרונים. הספר ראה אור פעם ראשונה בלמבורג תק"ס. באותה שנה

הסכימו: רצ"ה רוזניש; ר' משה צבי הירש מייזליש מזולקווא (אני ידעתי את האיש ושיחו, נאה דורש ונאה מקיים, אשר היה ברוחו פי שנים בתורה ובמצות); בתקנ"ז ר' שמואל פלקנפלד מטרנופול (והנה הכרתי את הרב המחבר הנ"ל, כי היה מופלג בתורה, ויראת ה' היא אוצרו. והספר הלז היה תחת ידי בהיותי יושב על כסא הוראה בק' בילגוריי, ועיינתי בו כולו מחמדים... מחמת שעריבים עלי דברי ריעי אהובי); בתקנ"ח היש"מ (ופקד שלא להציג לשמו ציונה, יען כי לשם שמים היתה הכוונה). בהקדמה מפורטת מסביר המחבר את דרכי עבודתו. מהדורה שניה נדפסה בקניגסברג ע"י ר"ש מ. יפה מזאגר חדש. חלק א נדפס בתרט"ז עם הקדמתו, ההסכמות הישנות, והס־כמת הרב יעקב צבי מקלנבורג. חלקים ב—ג בתרי"ט עם הסכמות מתרי"ז של ר' יקותיאל זלמן הלוי ב"ר מרדכי סגל מווקסנא תלמיד ר"ח מוולוזין, ור' צמח ב"ר מתתיהו אב"ד זגר חדש. בסוף הספר חידושי אגדה מהמהדיר, והסכמת ר' משה יצחק אביגדור אב"ד ור"מ קובנא מתרי"ז. מהדורה שלישית נדפסה בתרכ"ח בלבוב ע"י ר' אברהם דרוקר, אך בשערים נדפס פרסבורג, ורק לח"א שער נוסף מלבוב. השו"מ נתן לו באותה שנה הסכמה, ובה פענח את זהות המחבר: אף שהעלים המחבר מרוב ענוו־תנותו את שמו, אמנם ידענו גם ידענו כי הוא היה הרב הגדול הצדיק הנשגב מוהר"ר דוב בעריש גאטליב ז"ל משינאווע, ואף שהיה סוחר נושא ונותן באמונה, עוד לא עממוהו רתיקי חבלי מרכולתו, עוד לא נכבו גחלי רצפתו שביבי אש שלהבת תורתו, אשר היה כיקד אש בוער בלבו אהבת השם ויראתו. מהדורת צילום מהו־צאת קניגסברג נדפסה בשני כרכים בניו יורק תשכ"ד ע"י הועד להרמת קרן הישיבות, ושוב בירושלים תשל"ה בהוצאת „אור הספר". קטעים מהספר יצאו במקומות ובשמות שונים. בבילגוריי תרע"ג נדפס **השגחה והנהגה** ע"י מחזיקי הדת בוורשא, עם תיקונים מהרב שלמה הלפרין מח"ס חומת הדת והאמונה. מובאות בו הסכמות היש"מ, רצ"ה רוזניש, ר"ש פלקנפלד ורי"צ מקלנבורג. פרק אחר מיד הקטנה בשם **נחפשה דרכינו** נדפס באויברווישא תרפ"ט, ונספח למאמר העקרים מהרמח"ל שנדפס שם בתרפ"ח. המהדיר הרב יחזקאל ויידמן אב"ד סיטשעל שבבוקובינה הוסיף בשולים מילואים משלו.

חיי עולם ספר מוסר שנדפס בעילום שם פעמים רבות. תחילה בווארשא תרכ"ו, ואח"כ בוילנא תר"ל, ווארשא תרמ"א ותרמ"ד. מהדורת פאר הוציא הרב יחיאל צבי הלוי קליין מנאנאש בבודפשט תש"ג, עם הסכמות היש"מ והשו"מ על יד הקטנה. בסוף הספר צרף: אגרת מוסר מרמ"מ מרימנוב לר חיים צרטלס ממאדע מיום ג' תצוה תקע"ב, דברי מוסר מהיעב"ץ, ומכתב רב"צ הלברשטם מבובוב מיום ה' בשלח תרצ"ט לש"ב תלמידו ר' שמואל יעקלי ברגר מברטש, שלא לקנא ולדאוג דאגת פרנסה. בירושלים תשט"ו צילמו מהוצאת וורשא. לפי פרידברג מחבר הספר הוא ר' דב בר ציטלין מוילנא. כשעבר ללונדון הדפיס שם בתרמ"ו ובתרנ"ב ספר מוסר אור החיים בעילום שם, וכתב בשער רק שזהו ספר מוסר מבעהמ"ח יד הקטנה מסילת הדעת ועוד.

מליצי אש, ב, אב, מד.

ר' יוסף אליעזר גוטליב

דיין בזולקווא עם הרב יוסף יוזפא סג"ל שטרן.

ר' ישראל גוטליב

ת"ח בבוליחוב. תשובה אליו: דבר משה, ח"א, עז—עח.

ר' פסח ב"ר מאיר גוטליב

מנמירוב (ת"ק*—תקע"ז*)

נולד סביב שנת ת"ק לאביו הצדיק ר' מאיר שגר בבעלזא, אחיו של ר' משה אב"ד ליביטשוב. האחים רבי אלימלך ורבי זוסיא, כשבקרו בבלז התאכסנו אצלו וקראו לו הרבי ר' מאיר, באמרם שכך קוראים לו בשמים. גם השרף מסטרליסק קרא לו כך, ובאלבום החסידות, 242, השתבש.

היה תלמידו של רבי שמלקא מניקלשבורג, ודודו של רבי חנוך הנין מאלסק. כהן כאב"ד נמירוב, וסיפר רמ"ל גלז אב"ד רוהטין כי בימיו לא פרצה שם שריפה, ואם היתה מתחילה פעם, היה מסמן לה במקלו לרדת, ותשקע האש. כמו־כן לא הקשתה שם אשה בלדתה, כי היה לו קמיע מיוחד לשים על בטן היולדת, ומיד היתה נענית. בסוף ספרו נדפסו סיומים שאמר בתקע"ו, וכנראה נפטר זמן לא רב אחרי כן.

כשהגיע לגבורות וכהו עיניו, עזר לו מעתיק לסדר את כתביו המפוזרים. כתב הקדמה, וקיבל מהישועות יעקב הסכמה שאבדה. כשמונים שנה עברו עד שנמצא לכתבים הגואל, ר' ירחמיאל הרצברג מליביטשוב. בשנים תרמ"ג—תרמ"ו קיבץ הסכמות, וחרש את גליציה בהחתמת מנויים. רשימתו שבתחילת החלק השני — נערכה ע"י בנו ר' יוסף — היא כנראה המפורטת ביותר לקהילות וליחידים בזמנו. אחרי מנוחת כמה שנים, סייעו לו להביא לידי גמר ר' משה לודמיר מעירו, וקרוביו ממגרוב: ר' ישכר יצחק ובנו ר' יעקב צבי סג"ל גרוהמן. בתרמ"ט הדפיס בלבוב את הספר **חידושי מהר"פ**, בשני שערים נפרדים. החלק הראשון הוא בסוגיות הש"ס וגפ"ת, והשני על אגדות ומדרשי חז"ל. בראשי הדפים בשניהם: חידושי הר"פ, ובשני גם: דרושים נחמדים. בראש הספר הקדמת המלבה"ד, ובסוף ח"א כמה חידושי תורה ממנו, ומר' יצחק מאטנער מקריסנופולי. ההסכמות לא נדפסו בסדר שקיבלן לפי השנים: בתרמ"ג מרח"ה מאלסק ע"י בניו ר' יצחק ור' שלמה; בתרמ"ד מרמ"מ מויזניצא ע"י ר' משה ברומר; ר' ישעיה נפתלי הירץ מדינוב; ר' יחזקאל שרגא משיניבה; בתרמ"ה מרד"מ מצ'ורטקוב ע"י רצ"ה שטרנברג, ומבנו ר' ישראל ע"י ר' אהרן דאהל; ר' מרדכי פייביש מהוסיאטין ע"י ר' דוד שווגר, ובנו ר' ישראל ע"י ר' ישעיה דב פרידמן; ר' ברוך מוויזניצא; ר' אליעזר צבי ספרין מקומרנא; בתרמ"ו מר' שלמה הלברשטם מוישניצה, ר' דוד מקשנוב ור' אהרן מנייסאנץ; ובתרמ"ט ממהרי"א איטינגא ומהר"י שמלקיס. קרובי המחבר היו פזורים ברחבי גליציה, ובין נכדיו: ר' יוסף אקסלרוד מאזיפולי, ר' אברהם חתן ר' שבתי זינגר מזולקווא, ור' אלטר מייזלר מנמירוב.

גוטסדינר

ר' אברהם (אברהמטשי) ב"ר גבריאל **גוטסדינר**
מחירוב (תרנ"ג—תש"א)

נולד בחירוב בשבת י"ב סיון תרנ"ג, לאביו הדיין ר' גבריאל הכהן. התיחס לישמח משה ולאדמור"י בלז. קבל חינוך תורני מובהק, ונתפרסם כעילוי. בגיל צעיר נסמך מגדולי הרבנים בסביבה. כתב את חידושיו, וחיבר גם שירים. שקד גם על לימודי חול, והתענין במיוחד בספרות ובהיסטוריה. עשה את בחינות הבגרות בכוחות עצמו, והוכתר ע"י אוניברסיטת לבוב בתואר דוקטור על עבודה בספרות אשכנז. מנעוריו נמשך לעסקנות, ויסד אגודת נוער ציונית בעיירתו. ממיסדי

הסתדרות צעירי המזרחי בגליציה, ותנועת השומר הדתי ובני עקיבא שעמד בראשה. כמה שנים מזכיר ראשי בלבוב לתנועת המזרחי

בגליציה, ומנהל בתי־ספר עבריים בבנדין, לובלין וביאליסטוק. מתרפ"ח בוורשא כמנהל רשת החינוך „יבנה" של המזרחי, ומורה בבית־המדרש לרבנים „תחכמוני" ובתי־ספר תיכוניים אחרים. מראשי המדברים בועידות המזרחי, וציר מטעמה לקונגרסים הציוניים. נואם ומרצה מבריק, סופר מחונן, ומכשיר מדריכים לעבודה תנועתית.

בשנת תרצ"ד עלה לארץ, ושינה את שם משפחתו לעובדיה. נבחר כחבר הועד הפועל של הפועל המזרחי, ומנהל המחלקה לתרבות ולחינוך. מתרצ"ה עובד הסוכנות כעוזרו של הרב פישמן (מימון), ומנהל המחלקה למלאכה ומסחר זעיר. כן פעל בועד החינוך של הועד הלאומי, בועד הראשי של המזרחי, ובתפקידים נוספים. נפטר בירושלים ממחלת לב ביום ד' כ"ג סיון תש"א, והניח את אלמנתו מרים. נספד ע"י הרבנים רי"מ חרל"פ, רמ"א עמיאל, רב"צ עוזיאל, רי"ל פישמן, ר"מ ברלין, רכ"פ טכורש ועוד.

עסק רבות בפעילות ספרותית־מדעית, ובה ניכרה היטב השכלתו המגוונת וחן אישיותו. חבר מערכת „במישור" בו פרסם מאמרים רבים. כמו־כן כתב בסיני, העולם, ועתונים תנועתיים בחו"ל. בשנים תש"ב—תש"ד הוציא מוסד הרב קוק בירושלים שני כרכים של **כתבים נבחרים**, ובהם קובצו המונוגרפיות שלו על גדולי ישראל עשירות התוכן והסגנון. בחלק א' דברי פתיחה וקוים לתולדותיו מאת יצחק ורפל (רפאל), ותולדות רב האי גאון, רבי אברהם המימוני, רבי אליהו מזרחי ופירושו לפירש"י עה"ת (שנתיים וחצי לפני פטירתו חלה, ונדר שאם יבריא יכתוב על הרא"ם. ביום שסיים לכתוב את השורה האחרונה נחלה שוב), רבי צבי הירש מרימנוב. בחלק ב' מאמריו על רש"י והרמב"ם (החוברת **דברות הרמב"ם** נדפסה בתל־אביב תרצ"ה), המגיד מטשרנוביל ורבי לוי יצחק מברדיטשוב, רבי עקיבא איגר (גם כתדפיס מ„סיני"), הרב קוק ואחדים מאישי דורנו, ומסות על המועדים ועניני חינוך. חיבורו המקיף על המהר"ל נדפס בקובץ „אזכרה" בתרצ"ו, וצולם בתשל"ו מחדש ע"י הוצאת יהדות בבני־ברק בשם: המהר"ל מפראג חייו ותורתו (שם המחבר: א. גיטסדינר). בכתב־יד נותרו עבודתו על הורדוס בפולנית, וספר ליקוטים על ראש חודש. בימיו האחרונים הכין הרצאה על תורת הנפש ומהותה.

יצחק רפאל, אנציקלופדיה של הציונות הדתית, ד, 171—173.

ר' גבריאל גוטסדינר

דומ"ץ בחירוב. חתן ר' אברהם דומיניץ ב"ר נפתלי נתן נטע אב"ד רעדים והוסקוב. בתרנ"ג נולד לו בנו ר' אברהם.

גוטסמן

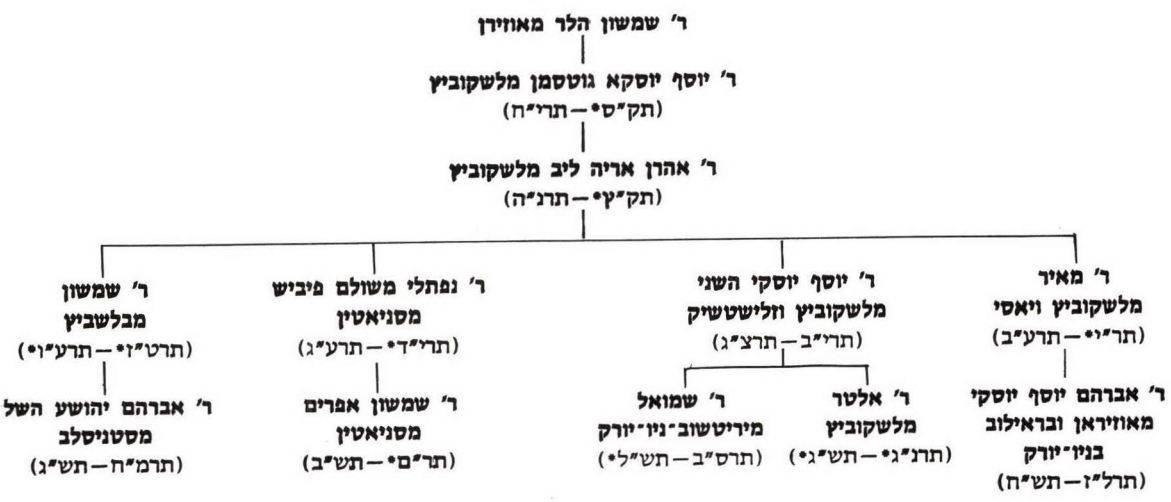

שם ושארית, כז—כח; אלבום החסידות, 85—86.

גוטסמן

משפחת לויים שנקראה תחילה בשם הלר על השתלשלותה בן אחר בן מהתוי"ט. כמו-כן הגיע יחוסה אל הגאונים מהרש"ל, ב"ח, לבוש, ראשית חכמה ורש"י. אחדים מהנכדים נשאו את שני שמות המשפחה ביחד.

ר' אברהם יהושע השל ב"ר נפתלי משולם פיביש **גוטסמן**

מסטניסלב (תרמ"ח—תש"ג)

נולד בשנת תרמ"ח בלשקוביץ לאביו ר' נפתלי משולם פיביש. למד אצל גדולי תורה וחסידות בגליציה, ונסמך מבעל הרי בשמים. אדמו"ר

בסטניסלב. בתרס"ו נשא את שפרה נכדת ר' שלום יולס אב"ד סטרי, ועמה נספה בחשון תש"ג בדרוהוביטש הי"ד.

תולדות אנשי שם, 18.

ר' אברהם יוסף יוסקא ב"ר מאיר **גוטסמן**

מאוזיראן ובראילוב בניו-יורק (תרל"ז—תש"ח)

נולד באוזיראן בשנת תרל"ז לאביו ר' מאיר. למד בלשקוביץ אצל זקנו, ובאוזיראן אצל דו"ז רבי וולוולע, והרב יוסף אלטר עפשטיין. שלוש שנים למד אצל ר' פנחס לנדמן אב"ד קרילוב-פולין, ואח"כ אב"ד אקנא והוש שברומניה. נסמך ממנו, ובתמוז תרנ"ח נשא את בתו פיגא, נפטרה ד' חשון תש"ה. יצק מים ע"י רד"מ מצורטקוב (אהלי שם, 321). משנת תרס"ב אב"ד בראילוב ברומניה, מתרע"ו אדמו"ר מיאסי בבוקרשט, ומתרפ"ב בארה"ב. נפטר ביום י' אדר תש"ח (אלבום החסידות, 86). ילדיו: ר' אהרן אריה רב בג'רסי סיטי, ניו ג'רסי; ר' צבי, רב בלין, מאסז'וטס; ר' בנימין וולף; ר' משולם פיבוש; דבורה אשת ר' בנימין בינוש ב"ר יצחק ב"ר מנחם נתן אוירבך מירושלים; רבקה פרל; גיטל.

ספרו **אמונה שלימה** הוא ביאור על י"ג העיקרים. בשנת תרפ"ד הדפיס בברוקלין רק על העיקר הראשון, עם הקדמה. בתרפ"ה הדפיסו שם שנית, עם הסכמות שקיבל בשנתיים אלו מאת: ש"ב ר' ישראל מצורטקוב ע"י ר' צבי רפפורט; רא"י קוק; ר' משה יהודה ליב פרידמן האדמו"ר מפקשן; חמיו; מחותנו רמ"נ אוירבך; רמ"ז מרגליות מניו יורק; ר' דב אריה הכהן לוינטל מפילדלפיה; שני מבקרים בארה"ב: ר' אברהם דובר כהנא-שפירא אב"ד קובנא, ור' חיים שמואל שור אב"ד בוקרשט. משנת ת"ש הדפיס שם מהדורה שלימה על כל י"ג העיקרים, עם רשימה מפורטת של צאצאיו. לקטעים מההסכמות הקודמות הוסיף חדשות: מהר"ם שפירא בתרפ"ז; ר' ישראל דושוביץ בתרח"ץ; ש"ב ר' מאיר ב"ר אברהם יהושע השל רוקח האדמו"ר מקוזלוב; ר' יהודה אריה פרלוב האדמו"ר מנובומינסק בתרצ"ט; ר' ישראל מונזון ב"ר חיים דוד מברודי; ר' יצחק איזיק לנגנר מסטרטין; ר' מרדכי שלמה פרידמן מבויאן. אמונה שלימה אויף יידיש הדפיס בברוקלין תש"ה. בסופו מאמר מוסרי, ושני סיפורים על

בעזהי"ת!

GRAND RABBI

A. I. GOTTESMAN

91 HART ST. **Bet. Tompkins & Marcy Ave.**

Brooklyn, N. Y. ..... 192....

אברהם יוסף יוסקא גאטטעסמאן

בן חרה"צ ר' מאיר הלוי זצ"ל, סיאכי

נכד הרה"ק ר' מאירל מפריסישלאן זי"ע והרה"ק

מראשקאוויטז ומאוויראן ובעש"ט זי"ע.

ברוקלין, נ. י. ..... 192.... להר"ר

ר' מאיר מפרימישלן המתורגמים מספר דברים ערבים. תשובה אליו: דובב מישרים, ח"ב, מג בתש"ז.

ר' אהרן אריה ליב גוטסמן

נשא את רבקה בת ר' חיים גרינברג האדמו"ר מגלינה. כהן כרבה האחרון של גלינה, והיה ת"ח אהוב ונוח לבריות. בזמן הכיבוש הנאצי גלה לגיטו פרימישלן עם בני קהילתו אשתו וילדיו, ושם נספו ביערות קרשינקה הי"ד. תשובה אליו: צור יעקב, קנט בתרפ"ט.

קהילת גלינא, יח, קכו.

ר' אהרן אריה ליב ב"ר יוסף יוסקא גוטסמן

מלשקוביץ (תק"ץ*—תרנ"ה)

בנו וממלא מקומו של ר' יוסף יוסקא הראשון מיסד אדמורו"ת לשקוביץ. נשא את גיטל בת ר' משה מנדל, חתן ר' בנימין זאב וולף מזברז, בנו של המגיד מזלוצוב. נודע כגאון גדול בנגלה ובנסתר, איש מופת ומוציא דיבוקים. ימיו ולילותיו היו קודש לעבודת השם. בעל לב טוב, נפש עדינה, ונהנו ממנו עצה ותושיה. נפטר ביום ג' כ"ז אייר תרנ"ה. ילדיו: א. ר' מאיר אדמו"ר ביאסי; ב. ר' יוסף יוסקא השני ממשיך השושלת בלשקוביץ; ג. ר' (נפתלי) משולם פיביש אדמו"ר בסניאטין; ד. ר' שמשון אב"ד בלשביץ; ה. אשת ר' משולם פיביש הלפרין האדמו"ר מברזן. תשובות אליו: אהל משה (תאומים), טו; בית שלמה, יו"ד, ח"ב, רכז בתרל"א; נחלה לישראל, דף טז. קרובו הוא ר' שמואל הלר אב"ד צפת.

יגב"ה, קמחז"ה, י"ג תמוז תרנ"ה, 5; מליצי אש, ג, סוף שבט, סט.

ר' אריה ליב גוטסמן

אב"ד בורשצוב. ר' משה תאומים השיב לו בדבר משה, ח"א, נז, ובאוריין תליתאי, צו.

ר' בנימין זאב וולף (וולוולה) ב"ר שמשון גוטסמן

מאוזיראן (תקפ"ה—תרנ"ט)

נולד בשנת תקפ"ה לאביו ר' שמשון גיסו של ר' אהרן אריה ליב מלשקוביץ, ולאמו חנה בתו (צ"ל נכדתו, בת ר' משה מנדל חתנו של) ר' בנימין זאב וולף מזברז'. אבל ר' חיים ישכר גרוס כותב במכתבו שבבוצינא דנהורא השלם, תרצ"א, דף מד: כי היה בנו של ר' יצחק מנחם — חתנו של ר' בנימין זאב מזברז' —, ב"ר ישראל מלעטשוב — נשא את אדל בת ר' ברוך ממזבוז נכד הבעש"ט —, ב"ר אברהם דוב אוירבך אב"ד חמלניק ופולנאה, חתן בעל תולדות יעקב יוסף. כמו־כן היה נכדו של רבי משולם פיבוש הלר מזברז'. דמות מופת של צדיק חביב ונערץ בעירו אוזיראן. יהודים ונכרים ראו בו מעין הבעש"ט בזעיר אנפין, ואגדות וסיפורי עם נקשרו סביבו. קרובו כותב עליו בהקדמה לספרו אמונה שלימה: „היה בקי בחד"ת בש"ס ופוס־קים ותורתו היתה אומנתו, וכמעט שלא עבר על איזה סעיף קטן של כל ד"ח ש"ע כל הימים, והיה קדוש וטהור בכל עניניו תמיד יומם ולילה, ולא נמצא איזה מלתא דחסידותא וספרי מוסר והנהגה טובה שלא קיים כל הימים, והיה ממש ש"ע שרוי בתוך מעיו. ומי שראה הנהגתו בתורה ועבודה ומצוות ביר"ש ודביקות נפלא אפילו במילי דעלמא. היה דומה כאילו למד הכל בש"ע, ואין לגמור עליו את ההלל". היה צנוע וענו, וסירב לקבל פתקאות. התפרנס כסופר סת"ם, והיו מפריזים מאד במחירם של מעט הדברים שכתב בקדושה ובטהרה. נודע כמספר נפלא של מעשיות צדיקים, והיה נוסע שלוש פעמים בשנה אל רבי דוד משה מצורטקוב. היתה לו שם חזקה על כוס של ברכה, עד שניטלה ממנו ע"י הבן רבי ישראל שחלק עליו בפרשת הרבנות באוזיראן. היה זה כשר' וולוולי הביא את הרב יוסף אלטר עפשטיין ראב"ד מגרוב על מקומו של הרב הקודם ר' מרדכי זיידמן, שעה שרבי ישראל תמך בהרב יחיאל פפר חתנו של ראש הקהל. נטר בעוז את חומות היהדות בעירו, נאבק בהשכלה ובציונות, והשתדל

למנוע מהנוער השפעות זרות. נפטר ביום שני של סוכות ט"ז תשרי תרנ"ט, בשעה שברך עטוף בטלית על ארבעת המינים. בנים לא היו לו, גם לא מאשתו המיוחסת הצעירה שנשא בסוף ימיו. נכדתו נישאה לרבי אלעזר שפירא מלנצוט.

תשובות אליו: אוריין תליתאי, קטז; בית שלמה, או"ח, מ, מח, צה, צח, קז, יו"ד, ח"א, קנה—קנח, ח"ב, יב, טז, לו, קיז, קכג, קלג—קלו, קנג, קסד, קעה, אה"ע, סב בשנים ת"ר—תרל"ג; דבר משה, ח"א, פא, צז; חסד לאברהם, תניגא, יו"ד, מד, פא בתרכ"ז; מנחת שי, ח"ב, נט; שו"ת מהרש"ם, ח"ב, פא, ח"ד, קיג, ח"ה, סז בתרנ"ט.

ב. פ. מחזיקי הדת, כ"ח תשרי תרנ"ט, 3; ספר אוזיראן והסביבה, 36—37, 183—198, 219—221 ועוד.

ר' בצלאל גוטסמן

חתנו של ר' שמואל אב"ד ירישטשוב, ובתרפ"ב חתם משם כאב"ד. תשובות אליו: שו"ת מהרש"ם, ח"ב, סא, ח"ו, טו, נח בתרנ"ז. לפני השואה כהן שם כאב"ד ר' חיים שהיה כנראה בנו.

ר' יוסף יוסקא ב"ר שמשון גוטסמן

מלשקוביץ (תק"ס*—תרי"ח)

בנו של רבי שמשון הלר מאוזיראן, וחתנו של רבי מאיר מפרימישלן. התיישב בלשקוביץ, וייסד בה שושלת אדמורו"ת בשם גוטסמן. נפטר ביום כ' טבת תרי"ח, ואת מקומו מלא בנו ר' אהרן אריה ליב.

מליצי אש, ג, י"ח כסלו ו, מ.

ר' יוסף יוסקא ב"ר אהרן אריה ליב גוטסמן

מלשקוביץ וולישטשיק (תרי"ב*—תרצ"ג)

בנו השני של ר' אהרן אריה ליב ב"ר יוסף יוסקא הראשון. חתן אחיו ר' משולם פיביש. ממלא מקום אבותיו באדמורו"ת לשקוביץ. בזמן מלחמת העולם הראשונה גר בצאנז. אח"כ קבע את מושבו בזלישטשיק, ובה נפטר ביום ז' סיון תרצ"ג. הניח בכת"י שו"ת וחידושים. תשובה אליו: שו"ת מהרש"ם, ח"א, פ. בניו: א. ר' אלטר, ממלא מקומו בלשקוביץ; ב. ר' שמואל, אדמו"ר בירישטשוב ובניו־יורק.

מליצי אש, ג, סוף שבט, 72.

ר' ישראל בר ב"ר יוכל גוטסמן

מדרוהוביטש (תק"ם*—תק"ף*)

קדוש מקובל בדרוהוביטש בה היה לו בית מדרש. בנו של החסיד הנגיד ר' יוכל מוורצקי, ואחיו של ר' ישעיה מוואלויץ הסמוכה למונקטש. מבני החבריא קדישא של החוזה מלובלין, שאמר לו פעם שהוא משבט זבולון. נפטר בדמי ימיו, ועל קברו הוקם אהל. רצ"ה מזידיטשוב אמר בשעת הסתלקותו, שרואה שעננים שחורים מכסים את השמים. ד"ת ממנו בענין ברכה על המן, מביא הבני יששכר במאמרי השבתות, מאמר ברכת שבת, ג.

אחיו היה אבי ר' יהושע משה מאקליווע שליד וואלויץ, אבי הגביר הקצין ר' ישעיה מוואלויץ שנפטר כ"ז אדר תרכ"ז, אבי הנגיד ר' שמעון אלכסנדר שנפטר י' אלול תרע"ז, אבי ר' ישעיה מסוואליווע שנפטר בדמי ימיו באסרו חג פסח תרנ"ז, אבי ר' אברהם גוטסמן ממונקטש תלמיד גדולי הונגריה, מח"ס פנים מסבירות על הפנים יפות עם קונטרס גן אברהם, ניו יארק תשכ"ו. בשנים תשי"ז—תשי"ח השיב לו בניו־יורק ר' משה שטיינברג, מהדיר ספרי זקנו מחזה אברהם, ח"ב, או"ח, יד—טו. תשובות אליו גם בדובב מישרים, ח"ב, מג בתש"ז, ובעל חזון נחום בירושת פליטה, יב. המשפחה התיחסה כנראה אל ר' אברהם גוטסמן, רבה הראשון של מונקטש מתק"ן עד פטירתו בתקע"ד (ערים ואמהות בישראל, א, 347—348). לא היו לויים.

זכרונות המאור, ח"ב, תריז—תריח.

ר' מאיר ב"ר אהרן אריה ליב **גוטסמן**

מלשקוביץ ויאסי (תר"י*—תרע"ב)

נולד בלשקוביץ כבכור לאביו האדמו"ר ר' אהרן אריה ליב. נשא את צירל בת ר' משולם פיבוש ופרל מאוזיראן, מצאצאי ר' ברוך ממזבוז. התישב ביאסי בה נהג אדמורו"ת עד לפטירתו ביום ו' אלול תרע"ב. בניו: ר' אברהם יוסף יוסקא אב"ד בראילוב ואדמו"ר בבוקרשט ובניו־יורק; ר' פנחס (פיני) בתל־אביב.

ר' נפתלי משולם פיביש ב"ר אהרן אריה ליב **גוטסמן**

מסניאטין (תרי"ד*—תרע"ג)

בנו השלישי של ר' אהרן אריה ליב מלשקוביץ. נשא את חיה מירל בת ר' ישראל רחל'ס מזינקוב נכד האוהב ישראל, שהיתה גם נכדת ר' לוי יצחק מברדיטשוב. התישב בתרנ"ה בסניאטין, ונהג בה את אדמורו"ת לשקוביץ עד לפטירתו ביום כ"ט אד"א תרע"ג. ילדיו: א. ר' שמשון אפרים, ממלא מקומו בסניאטין; ב. ר' אברהם יהושע השל, אדמו"ר בסטניסלב; ג. ר' שמעון; ד. ר' זאב וולף, חתן הגבאי ר' אהרן יהושע מבלז; ה. אשת אחיו ר' יוסף יוסקא מלשקוביץ; ו. אדל אשת ר' נתן דוד הולנדר מאמסנא בזיווגו השני; ז. שרה אשת ר' ישכר דב כהנא מפסט ברמ"מ מוישובה חתן ר' אלעזר בכור השר שלום; ח. בת נוספת.

תשובות אליו: צור יעקב, ח"א, סו, פח.

ר' שמואל ב"ר יוסף יוסקא **גוטסמן**

מיריטשוב (תרס"ב—תש"ל*)

נולד בלשקוביץ בשנת תרס"ב, לאביו האדמו"ר ר' יוסף יוסקא השני. בתרפ"ה נשא את רחל בת ר' חיים יוסף טייטלבוים, ב"ר ישראל יעקב יוקיל מוולובה חתן הייטב לב, נכדת הבני"ש

והיש"מ. כשנפטר אביו בתרצ"ג נעשה האדמו"ר מלשקוביץ ביריטשוב. נמלט בשנת ת"ש לארצות הברית, וייסד קהילה באיסט סייד שבניו־יורק. עמו בכתובים חיבור על אגדות חז"ל והמועדים בדרך החסידות. תיכנן להקים קרית הבעש"ט

ליד בני־ברק, על כי הוא דור חמישי מאדל בת הבעש"ט. לשם כך מכר את ביהכ"נ שלו אוהב ישראל בבורו־פארק, ונסע לא"י. כאן הסתבכו העניינים, ומכל התכנית לא יצא דבר.

תולדות אנשי שם, 13 ; זכרונות המאור, ח"ב, רעא.

ר' שמשון ב"ר אהרן אריה ליב **גוטסמן**

מבלשביץ (תרט"ז*—תרע"ו*)

נולד בלשקוביץ כבן רביעי לאביו האדמו"ר ר' אהרן אריה ליב. אב"ד בלשביץ עד תקופת מלחמת העולם הראשונה. בשנת תרל"ה נולד לו בנו ר' מאיר שנשא את רייכל בת רמ"מ הגר מזבלטוב, וכהן מתרנ"ז כאב"ד אוסטר נוביסליץ.

אהלי שם, 388.

ר' שמשון אפרים ב"ר נפתלי משולם פיבוש **גוטסמן**

מסניאטין (תר"ם*—תש"ב)

בנו וממלא מקומו של ר' נפתלי משולם פיבוש האדמו"ר מלשקוביץ בסניאטין. נשא את ראצא בתו של ר' אליעזר זאב ב"ר יוסף אהרן מרילוס מבוצ'צ'י. בזמן מלה"ע הראשונה הרגיע את זקנתו שכל זמן שיהיה בבית לא יגעו בו הרוסים לרעה, וכן היה. בזמן הכיבוש הנאצי חשבו שהוא רב המקום, ותפסוהו להריגה כשס"ת בידו בערב יום כיפור תש"ב הי"ד. כמו־כן נספו ילדיו: רחל שנישאה בתרצ"א לר' יצחק מאיר מרילוס אב"ד מיהלען, דורוהוי ובקוי, וכיום אב"ד בוקרשט ; רבקה פערל ; משולם פייביש ; ישראל. שרדה רק שרה אשת ר' אברהם אשר רובין הי"ד אב"ד קוצמן־בוקובינה, והיא בארץ עם שני בניה.

גוטפריד

ר' עזריאל ב"ר ברוך **גוטפריד**

מלבוב (תר"ך*—תר"ע*)

דור ששי לר' ברוך גוטפריד מפשמישל שנולד בשנת תל"ב ונפטר בתקכ"ב. חיבוריו כתב־יד הם: וזאת הברכה עמ"ס ברכות, ברכת ישרים עמ"ס נזיר, אמרי ברוך על עניני אמונה.

בנו של ר' ברוך ג"פ מפרמישלא, ב"ר עזריאל תלמידו של בעל מלוא הרועים, ב"ר צבי שנקרא ר' הירש אסתרס, החסיד עובד ה' בשמחה שהבני"ש העיד עליו שהיה נקי מחטא, והתיחס לרמ"א ולמהרש"א.

בצעירותו גר בוילקוטש אצל דודו הדומ"ץ ר' ישראל. אחרי נישואיו גר באוהנוב, ובה נולד לו בתרמ"ד בנו מרדכי גטפריד (ספר פשמישל, 352), המשורר הפילוסוף שחיבר כמאה ושמונים חוברות, ובחלק מהם זכרונות על ימי ילדותו אצל אביו. ידוע כי גם בתרנ"ח היה שם מלמד תלמידים, לומד זוהר ואומר תיקון חצות. כבר בתרנ"ד מוצאים אותו גר בלבוב חוץ לעיר,

ומשם הדפיס בתרנ"ז בפרעמישלא את ספרו **חושבנא בעלמא**; חשבון קביעות המחזורים והשנים, ר"ח ומועדות, פרשיות תקופות ומולדות לכל ימות עולם, מלוקט מהרמב"ם, הטור, הלבוש והפר"ח. בסופו קונטרס **פרפראות לחכמה** או קונטרס העברונות, והוא חידה על הקביעות מהספר עולם ועד של רבי אליעזר פישל מסטרי־זוב, עם ביאור עמק יזרעאל על החידה. בהק־דמתו הוא מביא דבר תורה מר' שלום מפשמישל בנו של ר"מ מפוטוליטש. החלק הראשון בחרוזים נכתב ע"י בנו בהיותו בגיל עשר (כן כתב בעפרון בשער העותק המצוי בבית הספרים). ההסכמות הן מר"י שמלקיס (נודע לי למופלג בתורה... ובלי תפונה כיון בדבריו כי חזקה על חבר וכו'), ומרד"ב רפפורט (הגם כי בעניינים אלו אין לי יד ושם, אך את הרב המחבר ידעתי כי ידיו רב לו לפלפל ולסלסל בגפ"ת ולחדש חידושים נחמדים, וחזקה על חבר כמוהו כי בודאי מעשהו בהשכל ודעת כראוי לדכותיה). אחיו אליהו גר בניו יורק, ומשם תמך בבן אחיו, כשהוציאו לאור בוינא אחרי מלחמת העולם הראשונה את העתון „התחיה" בעברית.

ר' צבי הירש ב"ר מנחם **גוטפריד**

מפרעמישלא (תר"ך*—תרע"ה*)

בנו של ר' מנחם, נכד ר' צבי שנקרא ר' הירש אסתרס. בעירו פרעמישלא נקרא ר' הירש אסתר יענטיס. הוציא לאור כמה ספרים. בתרמ"ב הביא שם לדפוס את ספר משנה אחרונה של הרב אפרים יצחק. בשנת עת"ר הוציא לאור בסיוע ידידו ר' נחמיה רוזנבוים מפשמישל את הספר **פני צבי**; תשלום פירוש הרא"ש למסכת נזיר שהשמיטו המדפיסים, העתק תוספות הרא"ש למסכת זו, והגהות תיקונים ופירושים ממנו. בדף כ. משבץ הערת תלמידו ר' יהודה ליבש. שנתיים אחרי כן לערך נדפס שם **פני צבי**; הגהות תיקונים ופירושים על פירש"י ור"ן למסכת נדרים, וגם על הגהות הב"ח שנכללו בפנים. בראש הספר ד"ת מהמגיה ר' מאיר דוד הרצברג, ובסופו מתלמידו ש"ב ר' מרדכי דב ב"ר מאיר בוכהולץ שטרח בהעתקת ובסידור הכתבים. תשובה אליו: בית יצחק, יו"ד, ח"ב, מא.

גוטשטין

ר' לוי אברהם גוטשטין

גר בבלשביץ. תשובות אליו: בית יצחק, אה"ע, ח"א, קו; שמן ראש, אה"ע, ד.

ר' מאיר ב"ר זאב יהודה **גוטשטין**

מבלשביץ (תר"ך*—תרע"ה*)

בנו של ר' זאב יהודה. רבה של בלשביץ — מתרנ"ב לפחות בה חתם על ספר התמונה, עד

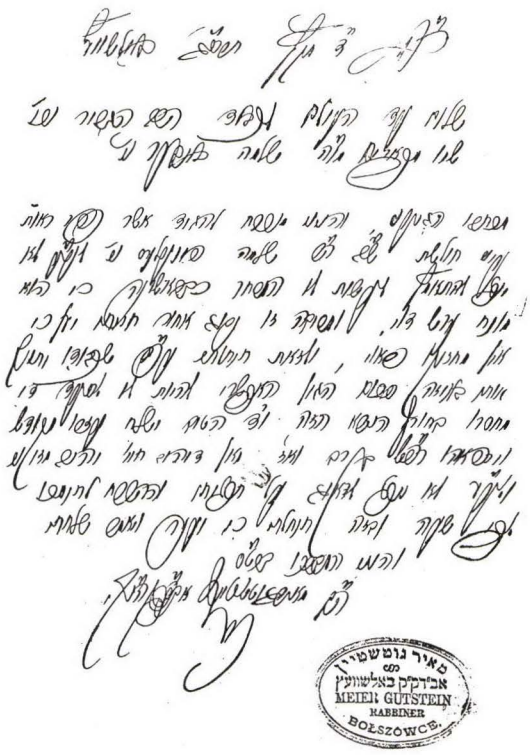

בקשת תמיכה משלמה בובר ביום ד' מקץ תרס"ג
עקב מחלת ש"ב ר' שלמה פינעלעס

זמן מלחמת העולם הראשונה — ועל שמה נקרא. מלא שם את מקומו ר' נפתלי שהיה כנראה בנו. תשובות אליו: בית דוד, ח"ב, קכא בתרע"א; בית יצחק, אה"ע, ח"ב, קג.

ר' נפתלי ב"ר מאיר **גוטשטין**
מבלשביץ (תר"ס—תר"ץ)

רבה של בלשביץ אחרי ר' מאיר שהיה כנראה אביו. נשא את שרה פרל בת ר' יצחק ישכר טויבש אב"ד אטיניא. היגר לארה"ב, וכהן כרבם של אנשי בלשביץ בניו־יורק. נפטר לפני תרצ"א.

גוירץ, גוירצמן

ראה לפי: **גבירץ, גבירצמן**

גולד

ר' חיים גולד

יליד גורליץ. דיין בקראקא עד לפטירתו ביום כ"ט תשרי תרס"ו. תשובות אליו: שו"ת מהר"ש, ח"א, עג בתרנ"ח; שו"ת מהרש"ם, ח"א, נז. ספר קראקא, 365.

ר' יעקב שלמה גולד

אב"ד פרימישלן. תשובה אליו: בית יצחק, או"ח, כח בתרל"א.

ר' מנחם גולד

ד"ץ בטרנופול. תשובות אליו: אור המאיר, מה—מו.

גולדבוים

ר' אביגדור גולדבוים

מו"ץ בטיסמניץ. תשובה אליו: בית שלמה, חו"מ, נו בתר"ל.

ר' שמואל אלעזר ב"ר יצחק צבי **גולדבוים**
מדוקלא (תר"לי—תרצ"ה)

נולד לאביו ר' יצחק צבי אב"ד גרבוביץ שמ"כ

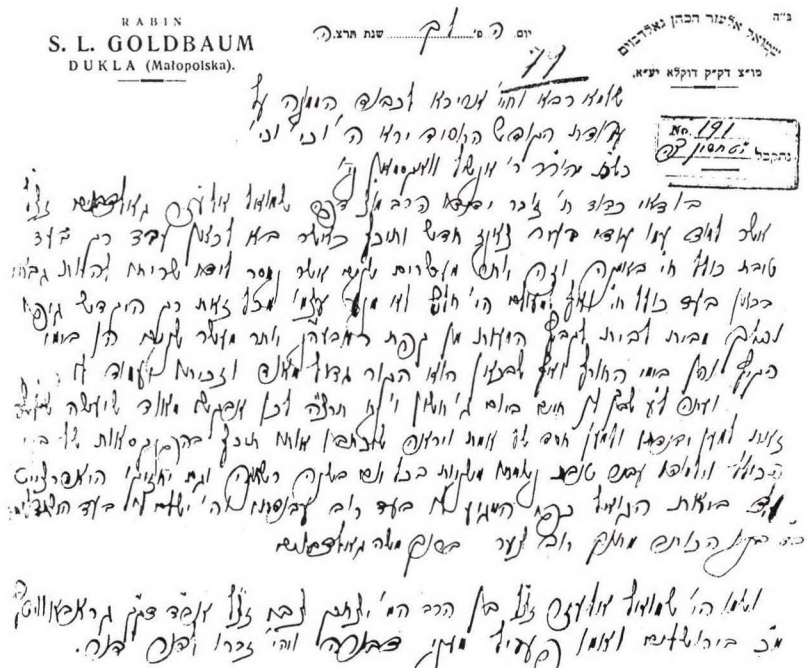

מכתב הבן מיום ה' לך תרצ"ה, אל ר' אנשיל וואקסמאן בירושלים שלמד עם אביו בצאנז חדש, בבקשה שירשמו בפנקסי הכולל להתפלל לעילוי נשמתו

בירושלים, ולאמו פעריל מעני דבורה. נשא את רחל בת ר' שלום שכנא וויינברגר, חתנו של ר' הירש נתנזון דודו של השו"מ (לא נותקה השלשלת, 574). מו"ץ בדוקלא וגבאי א"י עד לפטירתו ביום ג' חשון תרצ"ה. בנו ר' ברוך משה נספה בשואה עם משפחתו הי"ד.

גולדברג

ר' אלטר שלום יחיאל סג"ל ב"ר נפתלי צבי **גולדברג**

מטורנוב (תרכ"ז—תרצ"ח)

נולד בטרנוב בשנת תרכ"ז לאביו הדיין ר' נפתלי צבי, ולאמו חנה לאה שנפטרה במבחר ימיה. הצטיין מילדותו בכשרונותיו, ונקרא בשם העילוי מטורנא. נסע בגיל י"ג עם אביו אל רבי חיים מצאנז שהשתעשע עמו בד"ת, וניבא לו גדולות. סוחר היערות העשיר ר' שלמה זלמן שטיינהורן חסיד סוכטשוב, לקחהו בתרמ"ה כחתן לבתו בילה, והוא עבר אליו לפאביאניץ. אשתו עסקה

במסחר ודאגה לפרנסתם בחנות שפתחו בתרנ"ה, כדי שיוכל לשבת ללמוד בהתמדה מבלי לקבל עול רבנות. הקים שם ישיבה, וקיבל רק בני עליה. דרכו בלימוד היתה מעין מיזוג השיטה הפולנית והליטאית, עיון מעמיק בסברות הסוגיא, עם היקף רחב בש"ס ופוסקים. התקשר שם לחסידות רדומסק, ונסע אל בעל „חסד לאברהם" שהחשיבו מאד, וחלקו לו כבוד רב. היה הסמכות התורנית העליונה בפביאניץ, ומדמויות הפאר של רבני פולין. גאון וצדיק, צנוע ושקדן. שמו התפרסם בתרס"ה, כשצרף את קונטרסו **מנחת עומר** על עניני חדש והבאת העומר, לספרו של אביו בית לוי על סוגיות הש"ס. רק משכבדו עליו גזרות מלכות רוסיה, ופרנסתו נצטמצמה לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה, נאות לקבל עליו מתרע"ב להיות דומ"ץ בעיר החדשה דפביאניץ. תפקיד זה מילא עשרות שנים, עד לפטירתו ביום ט' תשרי תרצ"ח. גם בשנים אלו היה שקוע בעולמה של תורה, ולא התערב בעניני העיר. רק בעניני דת קיים לא תגורן מפני איש. כשחלה כמה שנים בנו יחידו עדיו לגאון ר' פסח יהודה בן־ציון והוסיפו לו שם יהושע, הדפיס ספר על מסכת שבועות אותה למד עמו, וכלל בו גם מחידושי הבן. **עבודת הלוים** נדפס בהוצאת מסורה בלודז תרצ"ד, עם הקדמת המחבר, ופתחא זעירא באגדה. בהעתקת הספר סייע לו נכדו ר' חיים ערנסט מלודז, בן חתנו ר' יעקב שמעון מפביא־ניץ. רבים מבני משפחתו נספו בשואה, ובה אבדו רוב כתביו. בתו אסתר ניצלה, עם בעלה ר' אביגדור לבקוביץ, בנו של גיסו ר' יהושע מלודז. חתנו רצה להדפיס מהדורת צילום של עבודת הלוים, אך לא הספיק לפני פטירתו ביום כ"ח סיון תשכ"ה. אשתו הביאה הדבר לידי גמר בת"א תשכ"ח, כשבראש הספר הקדמת תולדות המחבר. תשובה אליו בהרי בשמים, תליתאה, עה.

א. פאביאניצאי, נרות שבת, ה, תש"ח, עמ' קמה.

ר' אליהו מאיר גולדברג

רבה של מדיניץ בין שתי המלחמות. חתם נגד העמדת קופות נוספות על אלו של ארץ ישראל.

ר' אלימלך גולדברג

רבה הראשון של בייטש שלא על מנת לקבל פרס. ביזמתו נבנה בית הכנסת ונתארגנה הקהילה על מוסדותיה. נשא את בתו של ר' ישראל וגשל מליזנסק. בניו: א. ר' יהודה נפטר בצעירותו בגיל ל"ה; ב. ר' שמואל זנויל; ג. ר' יצחק מראשי הקהילה.

ספר בייטש, 24—26.

ר' דב בר ב"ר יעקב **גולדברג**

מגלינא (תרל"ו—תרע"א)

נולד בגלינא בשנת תרל"ו (או תרל"ג), לאביו ר' יעקב המלמד ולאמו ראכטשע. כנראה הוא ר' ברל שהשתתף מפרימישלן באהל מועד תרס"א. נתקבל בתרס"ח כמו"ץ בגלינא, ובקיץ תרע"א נפטר בלי ילדים.

אהלי שם, 226; קהילת גלינא, יח.

ר' זלמן גולדברג

אב"ד קריפטש. בתרפ"ט השיב לו באמרי דוד, מג.

ר' חיים גולדברג

ראב"ד גורליץ אחרי שהיה בעל אחוזות בריכ־וולד הסמוכה. נסע אל רבי נפתלי וחתנו רבי אשר ישעיה מרופשיץ, ואח"כ אל רבי חיים מצאנז. נפטר אחרי תר"ל. זכה לבנים גדולי הדור: רבי נתן אב"ד לימנוב, ורבי נפתלי צבי ראב"ד טרנוב. בנו השיב לו בתרי"ב לערך מקמינקא, בספרו מאורות נתן, דף ל.

ר' חיים משה גולדברג

ת"ח בבריגל. ממשתתפי אהל מועד בתרנ"ח.

ר' משה גולדברג

דיין בקולבסוב על מקום אביו ר' שלום.

ר' נפתלי צבי סג"ל הלוי ב"ר חיים **גולדברג**

מטרנוב (תקצ"ב—תרס"א)

נולד בתקצ"ב לאביו ר' חיים ראב"ד גורליץ, ולמד אצל גדולי הדור. כשאשתו נפטרה והניחה לו ילדים קטנים, נשא את אחותה הצעירה חנה לאה בת ר' פסח יהודה הכהן ראב"ד טרנוב. היא טיפלה בילדיו, ונולד להם ר' אלטר שלום יחיאל מפביאניץ. משנת תרכ"א לערך כהן בעיר כאר־בעים שנה, תחילה כדומ"ץ ואח"כ כראב"ד טרנוב על מקום חמיו. נקרא בעיר משום כך בשם ר' נפתלי ר' פסח'ס. לימד בביתו גפ"ת ברמה גבוהה לתלמידים נבחרים, ורבים מהם נעשו גדולי תורה, כמו הרב חיים יצחק ירוחם לו השיא את בת אחיו ר' נתן מלימנוב. הכניס רוח חיים בלומדי העיר, והקים בה עולה של תורה כמרכז תורני לגליציה כולה. נשתמר לנו תיאור ציורי על מהלך הלימוד אצלו, כיצד היה זורק מרה בתלמידיו, וכעבור כמה רגעים נח מכעסו. המחיר לתלמיד אחד היה מאה זהובים לזמן, אבל מבעלי כשרון היה מסתפק בפחות. נפטר ביום ל' תשרי תרס"א. בנו חיים נשא אשה באלול תרנ"ט. בתו נישאה לגביר ר' יהושע לבקוביץ מלודז.

ספרו **בית לוי** על מסכת גיטין נדפס לראשונה בפרעמישלא תרל"ח, וצולם בניו יארק תשל"ב. הוא מלא חריפות ובקיאות, נתחבב על צורבי בית המדרש, ושימש אב־טיפוס ללומדי דורו. המסכימים: ר' שמעון סופר מקראקא, ר' ישראל רפפורט אב"ד טארנא (מלאים ברכת השכל, ומפיקי רצון כל אוהבי החריפות והבקיאות, כאשר ראיתי מצאתי רבות בספר הזה... ומיוסדות על אדני התבונה); רצ"ה אורנשטין (דרכו דרך ישרה לפלפל ולסלסל בתוה"ק ולשדד מעמקיה... דברי אלה לכבוד תוה"ק ולכבוד תיקה ונרתיקה הה"ג המחבר); מהר"י שמלקיס (נודע לי מכבר לאיש חיל, ידיו רב לו בפלפול וסברה, הקשבתי ואשמע ממנו כמה פעמים חידושי תורה בחריפות ובקיאות, בסברות ישרות בעומקה של הלכה, ונהניתי וששתי להכירהו לת"ח גדול); ר' ישראל יהושע טרונק אב"ד

קוטנא; אחיו מלימנוב. בהקדמתו כותב שחיבר את הספר בילדותו, והיה חתום עמו שנים רבות.

בית לוי ח"א על סוגיות הש"ס נדפס בפיעטרקוב תרס"ה, ובתוכו כמה תשובות. כמחצית הספר מנחת עומר, פלפולים וחידושים על חדש ועומר, מאת בנו המהדיר. ההסכמות הן ממהר"י שמלקיס, מהרש"ם (עם ד"ת), ורא"ל הורביץ מסטוניסלב. בהקדמת בן המחבר מוסר, שמדפיס עתה רק מעט מחידושי אביו המצויים אצלו. בתוך הספר הוא משיב בדפים שונים אל כמה מתלמידיו, ואל ר' פנחס זליג שורץ אב"ד ברגסז בתרנ"ד (יא.).

תשובות אליו: אבני צדק (ט"ב), אה"ע, לה; בית יצחק, יו"ד, ח"ב, ז, חו"מ, כה, אה"ע, ח"א, פו, קמא, קמב, ח"ב, כה, לא, ע, צ בשנים תרמ"א—תרנ"ו; אחיו במאורות נתן, דפים יג. כ.; שדה יצחק, מג; שו"ת מהר"ש, ח"א, יד בתרנ"ד; שו"ת מהרש"ם, ח"א, ו, קפא, קפב, ח"ב, קכו, קפה, רב, רלב בתרנ"ט—תר"ס. ההכשרים שנתן בתרמ"א על הציקוריה מובאים בזכרון בספר של רמש"פ בורנשטין. קריאתו למען היתר עגונה בקמחז"ה, ד' אייר תרנ"ו, 7.

תלמידו ברוך וקסלר, מחזיקי הדת, ג' שבט תרס"א, 5; תלמידו יוסף מארגאשעס, ספר טארנא, ח"א, 229—231, 189, 203.

ר' נתן סג"ל ב"ר חיים גולדברג

מלימנוב (תקפ"א—תרס"ט)

נולד בגורליץ בשנת תקפ"א לאביו הראב"ד ר' חיים. בהיותו בן שש נסע עמו אביו אל רבי נפתלי מרופשיץ. שנה אחת ישב שם אצל חתנו רבי אשר ישעיה מרופשיץ, ולמד אצלו. היתה לו פעם שיחת פלפול עם הרבי, ואחריה למד בהצלחה חורף שלם אותו זכר כל ימיו. היה תלמיד חביב לרבי יוסף חריף ליכטג מזבורוב, ולרבי שלום מקמינקא שלקח אותו עמו בנסיעותיו אל רבי שלום מבלז. בגיל ט"ו נשא את ריבה מלכה בת ר' מנחם ישכר (מניס בער) פרלמן מגורליץ. משנפטר רבי שלום מקמינקא, דבק ברבי חיים מצאנז שחיבבו מאד, ואמר לו שאוהב אותו ואת בניו כנפשו. כעבור זמן הושיב אותו על כס הרבנות בלימנוב שליד צאנז. כשנבחר לרבנות מונקטש לא הניח לו הדב"ח לקבלה, ואמר לו שצריכים אותו במדינתנו. ישב על מדין ותפס ישיבה גדולה בלימנוב קרוב לששים שנה. התברך שזכה להכיר רבים מצדיקי הדור, ויש שהיה אצלם סמוך לפטירתם. בזקנתו נעשה סגי נהור, ואמרו שזה בגלל ששם לילות כימים בהתמדת התורה. למד אז בעל־פה, וסיפר מעשיות מהצדיקים שהיו בימיו. הדב"ח הבטיח לו אריכות ימים, כי היה איש שלום ולא התערב במחלוקת, ואכן נפטר בגיל שמונים ושמונה, ביום ר"ח אב תרס"ט. מלא את מקומו בלימנוב, הרב חיים יצחק ירוחם שנשא את בתו רחל דינה. הבת לאה נישאה לר' אברהם מארגעל אבי ר' שכנא. הבת שרה נישאה לר' ישראל ב"ר משה רנד, נכד המגיד מקוזניץ, האוהב ישראל ואור הגנוז.

לא נהג לרשום את חידושיו רק מעט מזעיר, ותלמידיו היו כותבים מפיו. שרידים מהם היו בידי נכדו ר' שכנא, ונמסרו ע"י המחבר להרב יעקב יצחק סג"ל הורוויץ אב"ד ריגליץ חתנו של הרב ירוחם. הוא נתנם לבנו ר' נתן לסדרם בעיר מגוריו וינא, וכשפרצה המלחמה והם לקחו את מקל הנדודים, שמר עליהם במסירות נפש. כשהגיע ר' נתן לארה"ב בתש"ב, העתיק את הכתבים בסיוע אחיו מנשה, שרגא זאב ונחום צבי. בתש"ד הדפיס בניו יורק את הספר **מאורות נתן**; חידושים, פלפולים, שו"ת ודרושים. בהקדמה מספר את קורותיו במלחמה, ותולדות אביו והמחבר. בסוף צירף חלק שני מחידושיו שלו על סוגיות, ועל בראשית ושמות, מתוך חיבורו על כל התורה ע"ד הפלפול. תשובתו להייטב לב נדפסה בברכת חיים, [קיז] של חתנו. תשובה אליו: שו"מ, קמא, ח"א, פ.

ר' נתן נטע גולדברג

מקשאנוב (תרכ"ה*—תש"ב)

בא בגיל צעיר מפולין לקשאנוב, וכהן בה עשרות שנים כדומ"ץ. היה גם ריש מתיבתא חריף ומפולפל, והעמיד תלמידים מצוינים. תלמידו של בעל „אבני נזר", נסע אל בעל „חסד לאברהם"

מרדומסק, ובסוף ימיו אל הרבי מזלושיץ. הניח חיבורים רבים בכתב־יד. הלך ישיש לעקידה בשנת תש"ב הי"ד. בנו יחידו ר' שלמה היה סוחר בקשאנוב, וילדיו: הנגיד ר' דוד כיום באנטוורפן, ובת בא"י.

תשובות אליו: אהל יהושע, ח"א. סב בתר"ס; בית פינחס, ח"ב, י; דובב מישרים, ח"א, לא—לב בתרפ"ה; כנף רננה, ח"א, מח, נא, ח"ב, כח, מין כנף, סה בתרמ"ט—תרנ"ו; שו"ת מהר"ש, ח"א, צג, ח"ה, נו בתרס"ד—תר"ע. פרסם מחידושיו באהל מועד (קמלהאר) בתרס"א, ובאהל מועד (הרבסט) בתרפ"ז, חוברת ט—י, עמ' קעו.

ר' שלום גולדברג

מו"ץ בקולבסוב, ואהל נבנה על קברו. אחריו מלא את מקומו בנו ר' משה.

תשובות אליו: בית יצחק, חו"מ, מט בתרל"ה; מהר"י הכהן; מהרי"א הלוי, ח"א, צד בתרל"ה; משיב כהלכה; תפארת יוסף, יו"ד, א, חו"מ, יט.

פנקס קאלבושאוו, 85—87, 655—656.

ר' שלמה גולדברג

אב"ד בילקמין. גר בבוצץ ונטמן בה. אשתו היתה בתו של ר' יוסף יוסקא אב"ד פודקמין מח"ס אוהל יוסף. בנו ר' יצחק ישכר נשא את בתו של ר' משה רוקח ב"ר אלעזר אב"ד אמשטרדם, ונולד להם ר' שלום, אבי ר' יואל, אבי ר' אשר אנשיל — נכד הגאון ר' אברהם אשכנזי נכד הט"ז והמהרש"א שברח בשנת ת"ח מפולין ונטמן בנדבורנה בה גר. אמו היתה בתו של ר' ברוך אחיו של הדע"ק — אבי ר' ברוך מסטניסלב, שבשנת תרע"ב רשם את יחוסו על שער הסידור שלו, והוא נמצא כיום בספריה באוקספורד.

עיר ומלואה, 534.

ר' שמואל זנויל גולדברג

בנו של ר' אלימלך, וגר עמו בבייטש. נשא את בת משפחת עפשטיין מריישא. ידידו של ר"מ אראק, שמסר לו להדפסה את הגהותיו על ספר חסידים. שני גליונות נדפסו כבר בלבוב ולא יותר, מחוסר אמצעים. אז קנה את ההגהות ר' ראובן מרגליות עבור הוצאתו. הניח פירושים והערות על הירושלמי, וקטע מהם נדפס בהמאור ב' שי"ל בברלין. המשפחה ניהלה מו"מ עם דפוס ראם בוילנא לכלול אותם בהוצאת הירו־שלמי, אך זה לא יצא לפועל.

ספר בייטש, 24—25.

גולדוסר

ר' יעקב גולדוסר

ש"ב ותלמידו של רד"ב ויידנפלד בישיבת טשבין. מחשובי חסידי בובוב. נספה בשואה הי"ד. תכריך כתביו נשתמר בחיפה, והם נדפסים עתה.

תשובות אליו: בית פינחס, ח"ב, לח בתרצ"ב; דובב מישרים, ח"ב, ו, ח (ממנו), ח"ג, סב, קד, קה, קלג—קלז בתש"א; חזון נחום, קח.

ר' צבי הירש גולדוסר

מגיד מישרים בקראקא בשנות התר"ך לערך.

גולדמן

ר' בנימין משה גולדמן

דיין בירוסלב בזמן הרב שמואל ולדברג. יסד בעיר חברת שומרי שבת (מחז"ה וקמחז"ה, תחילת כסלו תרנ"ז). בקיץ תרפ"א חתם לטובת כולל רבי מאיר בעל הנס. נפטר בתחילת שנות התר"ץ, ואת מקומו מלא עוד בחייו בנו ר' דוד יצחק (איטשאלע).

ר' מתתיהו גולדמן

דיין ברופשיץ. תשובות אליו: יד שלום, סז; שו"ת מהר"ש, ח"ד, צו בתרנ"ג.

גולדס

ר' אברהם

בנו של ר' אשר, ונכדו של ר' יצחק אב"ד טיסמניץ. דיין מרביץ תורה בקראקא. נפטר ביום ו' ט' שבט תקפ"ה.

לוחות זכרון, 96—100, עם נוסח מצבתו.

גולדפישר

ר' יוסף

ת"ח חשוב ברריישא. תשובות אליו: רבו בדובב מישרים, ח"ב, ז, יב, יג בתש"א.

גולדפלד

ר' מיכל

נכדו של הרב חיים משה גינצבורג. ממשתתפי אהל מועד בתרנ"ט.

גולדצויג

משפחה ותיקה בקוסוב

ר' אלישע צבי ב"ר חיים גולדצויג

מקוסוב (ת"ר*—תר"ע*)

נולד בקוסוב לאביו ר' חיים שלגירסא אחת היה בנו של ר' מנחם מנדל, נפטר ביום ה' ניסן תרי"ד, ואשתו געלי שרה נפטרה ביום ז' אדר או אב בצפת. לדעה אחרת מוצא המשפחה מפרידה בת רבי חיים הגר מקוסוב, או מר' אברהם חתנו של ר' יעקב קופל אבי משפחת הגר. נשא את בילא בת ר' שמואל מסמבור ונכדת רבי משה אייכנשטיין מסמבור, נפטרה ביום י' אדר תרפ"א. עלה לצפת, והתמסר לעניני צדקה. השיא יותר מעשרים יתומים, ודאג לפרנסתם. נפטר ביום א' סיון. בנו: ר' חיים.

ר' חיים ב"ר אלישע צבי גולדצויג

מקוסוב (תר"ך*—תרצ"ו)

נולד בקוסוב לאביו ר' אלישע צבי, ונקרא על שם זקנו הצדיק משם. עלה בילדותו לצפת, ונפטר בה ביום כ"ח אלול תרצ"ו. נשא את אסתר לאה בת ר' מרדכי ליב יליד צפת, בנו יחידו של הצדיק הנסתר ר' גרשון פלאך מקוסוב שהיה ידוע כאחד מל"ו הצדיקים, ור"ח מקוסוב שלח אליו להיפקד בישועה, במיוחד עקרים ועקרות. נפטרה בצפת ביום י"ז ניסן תש"ט.
בניהם: א. **ר' בן ציון יהודה ליב.** נולד בצפת, והתחנך בישיבותיה. נסמך מגדולי רבני א"י. נסע לגליציה ולרוסיה, וזמן מה שימש כדיין באודיסה ואחר כך בצפת. נשא את רחל בת ר' צבי קריינדלר, ב"ר נטע, ב"ר צבי, ב"ר חיים נחום

האדמו"ר מנדבורנה בגליציה, ובזווג שני את גינעשא בת ר' יונה יצחק היימן משיקגו. בתרצ"ג היגר למונטריאול, ושימש כרב בכמה בתי כנסת, בקהל מחזיקי הדת אוהל אברהם, ובועד הרבנים. נפטר אחרי מחלה קשה ביום ג' כ"ה שבט תשכ"ו, ונטמן בצפת. הניח דור ישרים יבורך, ב' בנים וג' בנות. מחידושיו הדפיס בקבצים תורניים ובהמאור, והיו עמו עוד בכתובים. ב. **ר' משה גרשון.** נולד בשנת תר"ס בצפת. למד בישיבותיה, ונסמך ע"י הרמי"ם. היגר בתרפ"ה לשיקגו, ויסד בה בימ"ד תפארת משה. מראשי מרכז הרבנים וועד השחיטה. מופלא במעשי צדקה וחסד. בזוו"ש נשא את מלכה בת ר' הירש ליב טערמין משיקגו. נפטר בבקר יום ו' ב' אייר תשכ"ו, והובל לצפת. נספד ע"י ר' יצחק אייזיק סמול ורצ"ה מייזלש. בניו: ר' מרדכי ור' חיים צבי בשיקגו. כתב חדו"ת ב„הפרדס"

(גוטוין) תרצ"א כרב ביכ"נ עטרת ישראל בשיקגו.

תולדות אנשי שם, 17 ; זכרונות המאור, ח"ב, תכב—תכט.

גולדריך

ר' יהושע אלכסנדר ב"ר שאול **גולדריך**

מאלטשטט (תקפ"ה*—תרמ"ה*)

בנם של ר' שאול ושרה. רב בעיר ישן אלטשטט. חסיד קומרנא מובהק, וצדיק מקובל אוהב ישראל. נפטר בשנת תרמ"ה לערך. שם משפחתו מופיע בין המנויים לזוהר חי דברים, פרמישלא תרמ"א. בספרו **ישועות ישראל** דרושי פרד"ס שאמר בשבתות ובמועדים, ופירושים לסדר תנא דבי אליהו. נדפס בפרעמישלא תרמ"ז ע"י חתנו ר' מרדכי יהודה צוקר — חמיו של ר' אלטר ב"ר משה ב"ר חיים יעקב דומיניץ אב"ד ניישטט —, עם הקדמות משניהם. בתרמ"ו כתב רבי אליעזר צבי ספרין בהסכמתו: וראיתי בו דברים נחמדים, אשר המה נמשכין ממבועי מעייני החכמה והמדע עפ"י פרד"ס, והם מיו־סדים על הקדמות אמת ממרן האר"י ז"ל, כפי אשר ראה ולמד אצל אבי הרב הצדיק הקדוש... אשר הרב המחבר היה תלמידו, ולמד אצלו דרך ד', וגילה לו כל מטמון הצפון והנעלם בחכמת האמת, ולבו השכיל בחכמה עד כי הפליא לעשות, והוציא מלבו חדשות במאמרים נעימים על התורה... חתנו השני ר' שאול, גר עמו בעיר ישן בתרל"ב.

גולדשטוף

ר' שלמה זלמן בר"ש **גולדשטוף**

מקראקא (תק"ן*—תרכ"ו)

אבי המשפחה. נולד לאביו ר"ש ולאמו לאה לייקע, ועל שמה נקרא ר' זלמן לייקעס. נשא את גיטל בתו של ה„ברוך טעם", וגר בקראקא בה היה מראשי הקהילה. נפטר ביום ז' טבת תרכ"ו. בנו הגדול היה ר' לייביש אבי ר' יוסף, והצעיר ר' יעקב. מפורסם משניהם היה הבן האמצעי ר' **יהושע יחזקאל פיבל**, שנודע בשמו האחרון בלבד. נולד ביום כ"ו אדר תק"ף, ונפטר ביום ג' אב תרל"ח. מילדותו חיבר שירים או קינות לעת מצוא במאורעות מקומיים. שלח לכתבי העת בחתימת פ"ג מאמרים ורשימות, חקרי יהדות ולשון. דקדק במצוה קלה כבחמורה, ובחיצוניותו היה נראה כיהודי חרדי לכל דבר. נרדף ע"י היראים בגלל השכלתו ועיסוקו בספרי העמים.

ספרו **קורות העולם** נדפס בוויען תרי"ח. בחלק הראשון ספר א' „מתחלת ידיעתנו בתולדה עד עת מציאת אמעריקא", וספר ב' עד עת מרידת צרפת. החלק השני נדפס בלמברג תר"ך, ובו ספר ג': הקורות עד שנת 1852. בתרי"ז קבל הסכמה מדייני קראקא ר' אברהם נ"ה יענר, ר' משה יעקב דמביצר, ר' אברהם מאיר גרייווער, ור' ישראל יהודה ליב סג"ל. נאמר בה: הנה למותר להודיע תועלת הנמרץ ותכליות הרבות, אשר תצמחנה מהידיעה היקרה בסיפורי קורות העולם, אשר כל חכם ונבון ידעם בלעדי דברינו, וביחוד האיש הישראלי הקורא הדורות מראש...

ישוב ויתפלא על משברי וגלי השינויים הנוראים אשר עברו על כל אומה ואומה, עד כי הרבה מהם ספו תמו אין זכר למו, אחת היא האומה הקדושה הישראלית... עומדת בקיומה ובאמו־

נתה... ועוד תועלות שונות תצמחנה מידיעת קורות הזמנים, תלה לשוננו לספר שבחיהן... רק רצוננו להודיע טיבו של המחבר... ירא ושלם, סופר מהיר ודובר צחות... נצר נאמן

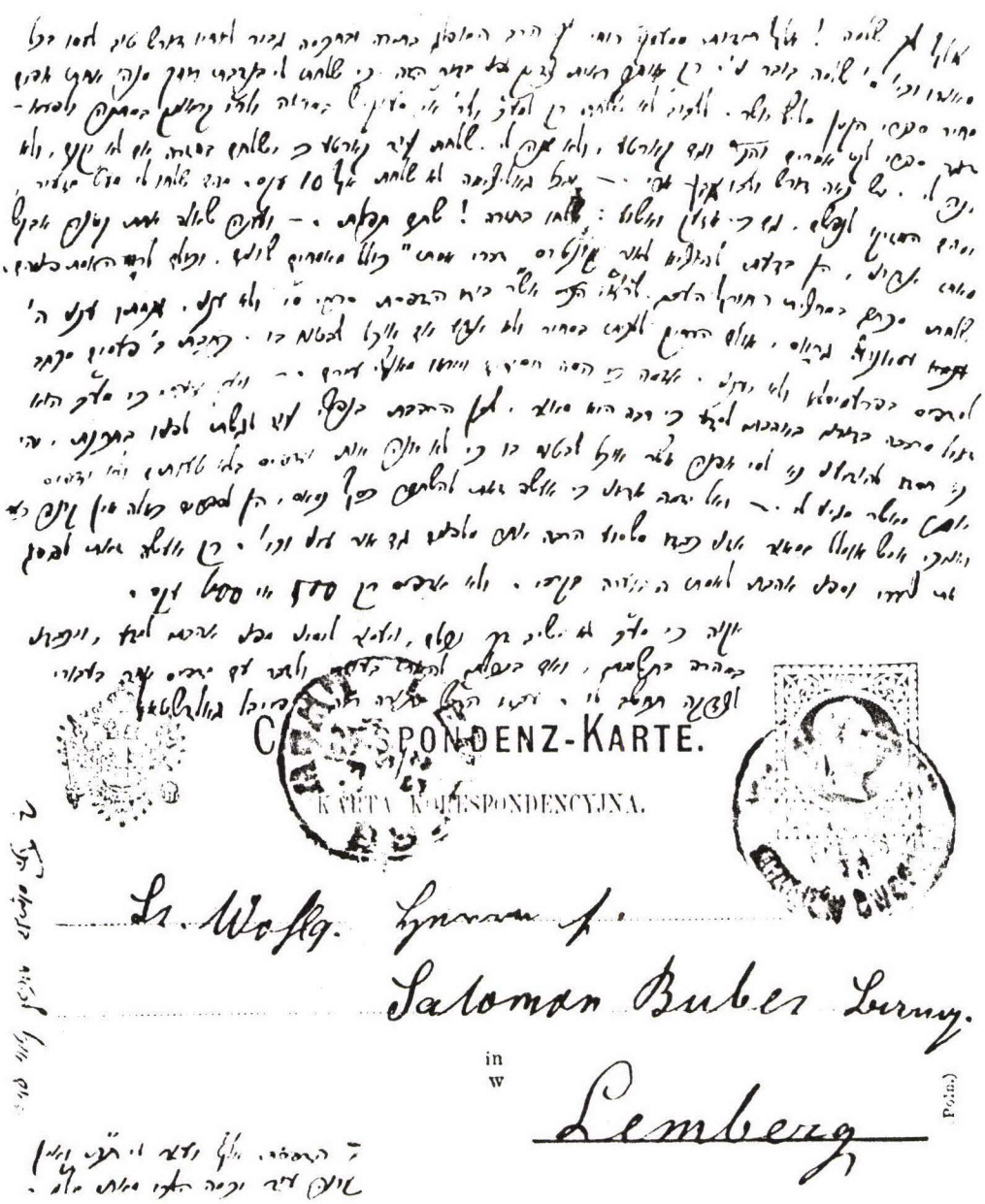

גלוית תודה אל שלמה בובר על ששלח תשלום עבור הספר מליץ יושר, שעה שאחרים לא ענו ואף לא החזירו את הספר. נדפסו ממנו אלף עותקים, ורובם תחת ידו מאין קונה. מבקש עצה אצל מי להדפיס את הספר „דברי אמת" שמתכוין להוציא לאור, ואם אפשר לבטוח במדפיס גרוס. מדפיסי פרעמישלא לא ענוהו, ואולי הם חסידים המתירים מאנשי עירם.

מגזע היחש... מעודו הקדיש עתותיו לתורה ולחכמה, אם כי הוא מנעוריו קשה יום מסובל בתלאות שונות, עכ"ז לא ייעף ולא ייגע... רק כוונתו להפיל הידיעה הזאת בקרב ישראל, למען איזה תכלית אשר ידמה בלבבו למצוא בו ג"כ חן וחסד בעיני אלקים. מכתבים אחרים מהמורה מרדכי וינטר, ומהסופר מרדכי ויסמן־חיות. כוונת המחבר מובהרת בהקדמתו, שיהודי לא יהיה כאלם לא יפתח פיו, בעת שיחתו עם גויים בענינים היסטוריים. את חיבורו עיבד לפי ספרים שונים בלשונות העמים, והצטדק על שהשתמש בתאריכים לועזיים ולא עבריים. בראש ח"ב מכתבי נחמן יצחק הכהן פישמן מלבוב, ומרדכי באס מלייפניק. בהקדמה נוספת מספר המחבר על תלאותיו, כשנדד בערי גליציה להפיץ את ספרו. רשימת החותמים בראש ח"א ובסוף ח"ב. ברריישא הפיץ עבורו את הספר בן דודו ר' ברוך געלדווארטה מקראקא.

מגלת דמשק מגוללת סיפורן של עלילות הדם ברוסיה תקפ"ו, בדמשק ת"ר, ובמקומות אחרים, וכן את פרעות דמשק בתר"ך, עם קונטרס **אגודת פרחים** של מכתבים ומליצות מימי נעוריו, וויען תרכ"ה. בהקדמתו מדבר בשבח משה מונטיפיורי ויצחק קרמיה. בקונטרס הנספח, גם תרגומים לעברית מסופרי העמים, ורשימת החתומים מקראקא.

לקט אמרים שפרסם בבמות שונות עם נוספות ותיקונים, קראקא תרכ"ט.

מליץ יושר מעין ספרו הקודם, עם שירים ומא־מרים חדשים שלא נדפסו עדיין, למברג תרל"ו. ההקדמה נדפסה בסוף הספר, ובה הוא כותב בין השאר: מצבי [הכלכלי] ומעמדי כעת כי רע הוא מאוד... במסתרים תבכה נפשי להיות איש ריב ואיש מדון לכל הארץ, אבל... ללחום בעד חותמך הוא האמת. דודו היה הרב שלמה הכהן ברטרם אב"ד שטקטשין וראב"ד קראקא. כמה ממכתביו מתר"ה עליהם חתם בר"ת פג"ש, כלולים בספר נטע שעשועים כת"י שחיבר נפתלי קעללער בתרי"ד.

נשא את בתו של ר' חיים פריילין מקראקא, ונולד לו בנו ר' ברוך, אבי ר' חיים, אבי ר' שלמה זלמן חתנו של ר' דב בריש ווידנפלד. חמיו השיב לו בתרע"ט בדובב מישרים, ח"א, מא. **בני** המשפחה היו נגידים סוחרי יין בעיר, **מחשובי** חסידי גור.

מדינה וחכמיה, 61; קרסל, לכסיקון, א, 429; ספר קראקא, 101; לא נותקה השלשלת (אנגלית), 228—231.

גולדשטרן

ר' נפתלי הירץ הכהן ב"ר אשר זונדל **גולדשטרן**
מלבוב (תקע"א—תרמ"ג)

נולד ביום א' סיון תקע"א בלבוב, לאביו הגביר ר' אשר זונדל מגדולי היחס. בגיל י"ג נשא בת עשיר בעל נחלאות שניהלה עסקים מסועפים, והוא ישב ולמד תורה בנגלה ובנסתר. שלט בלטינית ובגרמנית, והכיר את ספרותן. זמן מה עסק בהשכלה, עד שמשך ידו ממנה. היה זה כשרנ"ק בא לפוש מאחת מאחוזותיו, ואז ראה עליו שאיננו ירא שמים. במלחמת צאנז סדיגורה התיצב לצד צאנז, ופרסם חוברות אנונימיות או בחתימת רמ"ז, נגד חסידי ס"ג והמשכילים: **שבר פושעים** לבוב תרכ"ט, **ילקוט הרועים** אודיסה תרכ"ט, **כנסת הגדולה** לבוב תרכ"ט, **שבט לגו כסילים**, לבוב תר"ל. כשנוסדה חברת מחזיקי הדת היה מראשיה, וממיסדי העתון שלה בו שימש כאחד מסופריו הראשיים. נפטר בלבוב ביום ב' אייר תרמ"ג.

מדינה וחכמיה, 61.

גולדשנידר

ר' יהודה

נולד בשנת תר"ט לאביו ר' אברהם. דיין בקראקא עד לפטירתו בתרס"ז.

ספר קראקא, 108.

גטפריד

ראה לפי: **גוטפריד**

גיזלר

ר' צבי הירש

אב"ד טולומטש. תשובה אליו: מאמר מרדכי, נג בתר"ט.

גינזבורג, גינזברג, גינסברג, גינצברג
ראה לפי: **גינצבורג**

גינצבורג

ר' בצלאל גינצבורג

דיין בטרנופול. בנו הוא כנראה ר' יוסף שמלא שם את מקומו.

תשובות אליו: בר ליואי, ח"ב, אה"ע, מב; ובחרת בחיים, מג; חסד לאברהם, קמא, או"ח, כ, מו, יו"ד מח, סז, עב, אה"ע, כז, לב, מב, מו, חו"מ, יא, יב, תנינא, אה"ע, נט בשנים תר"א—תרט"ו; טוב טעם ודעת, תנינא, ריח, תליתאה, ח"ב, ה, יח, קנג; יד מאיר, נ; מאמר מרדכי, לט בתר"ט; שואל ומשיב, רביעאה, ח"ג, פא בתרט"ו.

ר' גרשון גינצבורג

אב"ד ברוזדוביץ ומו"ץ בחודרוב. אולי בנו הוא ר' יעקב משולם אב"ד חודרוב.

תשובות אליו: מחותנו בחסד לאברהם, קמא, אה"ע, לג בתרט"ו; טוב טעם ודעת, קמא, קו, רפו לחודרוב; יד יוסף, לח; שו"ת מהריא"ז, צ בתרי"ד.

ר' דוד גינצבורג

אב"ד רוזדול, ואחריו בנו ר' משה (תולדות משפחות גינצבורג, 64). בזמנם וממשפחתם כנראה: ר' נתן מבורשטין ב"ר נתן אב"ד ור"מ אובן ישן.

ר' יואל גינצבורג

נולד בזולקווא לאביו רבה של חודרוב, כנראה ר' יעקב משולם. בשנים תרנ"ט—תרס"ו השיב לו לשם במשנת אליעזר, קמא, ה, ל. בצעירותו שימש כראש ישיבה בברזן אצל **המהרש"ם**. היה למדן ובקי גדול, וקרב מאד את תלמידיו. כשנפטר בתרס"ח או בתר"ע הרב אריה ליב יופיטר ראב"ד בורשטיין, הוזמן לדרוש שם בשבת, ונתקבל להיות דומ"ץ וראב"ד בעיר. עליו היו מוטלים כל עניני הרבנות עד לשואה. לא היה מקובל על החסידים, כי ילדיו חיים גרשון וזיסלה נתפסו להשכלה. לשיא גדלותו נתעלה בשנות הזעם. הנאצים התעללו בו ביום כ"ה תמוז תש"א, והשליכוהו לבנין העיריה עם עוד נכבדים יהודים. אוקראיני אחד גזז את זקנו הלבן, וזרה את השערות בפניו כשכל העת עיניו זולגות דמעות. ביום כיפור תש"ב אירגן מנין לתפילה בביתו של ר' שמואל מסטל, ועבר לפני התיבה בבכיות ובדמעות שליש. עודד וניחם את בני עדתו לקראת הצפוי להם, וקרא להם ללכת קוממיות בשמחה על קידוש השם. ביום י"א תשרי באו הגרמנים, וחטפו יהודים להריגה. הוא הובל לבקטשביץ, בה נורה בעת שהתהלך בין היהודים המובלים לבלזיץ לעודדם ולומר עמם וידוי. זכה לבוא שם לקבר ישראל הי"ד.

תשובה אליו: שו"ת מהרש"ם, ח"ג, רה.

אהלי שם, 389; ספר בורשטין, 32, 55, 88, 100—101, 126, 211,—214, 307, 351—356.

ר' יוסף גינצבורג

דיין בטרנופול, אולי בנו של הדיין ר' בצלאל. תשובה אליו: שו"ת הריב"ם, טז. כנראה מצאצאי ר' יוסף מטרנופול, הנזכר ע"י ש"ב בעל ספר יהושע, ליקוטים, סד בתקמ"ד.

ר' יוסף ב"ר חיים גינצבורג

מסניאטין (ת"ק*—תק"ס*)

נולד בזולקווא לאביו ר' חיים מברודי — ב"ר מרדכי ר' אייזיק מזברז' ואח"כ אב"ד אליק, בנו של ר' יוסף ב"ר מרדכי אב"ד בריסק דליטא, שנודע על שם ספרו לקט יוסף שהדפיס בפראג תמ"ט, וחידושי תורה על מסכתות, אמשטרדם תס"ג. נפטר באוסטרהא ביום ל' חשון תע"ו —, ולאמו בתו של ר' אברהם אבלי ב"ר יוסף קרעסליש מברודי, שנפטר ב' כסלו תקנ"ג, ונשא את אחותו של רבי נחמן מהורודנקה, בתו של

ר' יצחק מזולקווא, ב"ר יהודה ליב מוינא חתנו של האב"ד ר' מרדכי גומפרט, ב"ר יעקב תמר'לש בעל ספרא דצניעותא דיעקב, ב"ר מאיר אשכנזי מדנהויזן־אשכנז, שהיה בנו של ר' אליעזר ר"מ וירמייזא, ונשא את חנה בתו של ר' אברהם מוכר ירקות ב"ר אישעיא, רב בלובלין לפני המהרש"ל, נפטר ביום כ"ד סיון ש"ג.

נקרא יוסף על שם שני זקניו. נהג לחתום: יוסף גינצבורג המכונה דן. נשא אשה מברודי, ונמנה בין גדוליה. חלק לעתים בחריפות על גדולי דורו, ללא משוא פנים. אהד את תנועת החסידות. רבה של סניאטין בשנים תק"ל—תק"ס לערך.

תשובות אליו: ר"מ איגרא, אה"ע, לב בתקמ"ז; תשובות הרא"ם, יט.

תולדות משפחות גינצבורג, 64, 172, 193, 228, 287; לקורות הקהילות בפולניא, 82; אשל הגדולים, עג—פג.

ר' יוסף ליב גינצבורג

מו"ץ בסקלט. תשובות אליו: שו"ת מהרש"ם, ח"ג, לג, ח"ז, ד בתרנ"ב.

ר' יעקב משולם גינצבורג

אב"ד חודרוב. אולי הוא בנו של ר' גרשון. נשא את רבקה מאטיל. נפטר בשנת תרנ"ו, ואת מקומו מלא בנו ר' משה ראובן. בניו היו כנראה גם ר' יואל ור' ליביש.

ר' ליביש גינצבורג

דיין בחודרוב סביב תרנ"ד. כנראה בנו של האב"ד ר' יעקב משולם. תשובות אליו: מנחת שי, מו, סז, פז. בנו ר' ישראל אב"ד זדובה שבבוקובינה.

ר' מרדכי גינצבורג

ת"ח בהרימלוב. תשובות אליו: טוב טעם ודעת, קמא, קכט, רכב, תליתאה, ח"א, רנה.

ר' משה ראובן ב"ר יעקב משולם גינצבורג

מחודרוב (תרכ"ז—תר"ץ*)

נולד בשנת תרכ"ז לאביו ר' יעקב משולם אב"ד חודרוב. התיחס אל רבי חיים כהן רפפורט מלבוב ולמעלה בקודש. נשא את יענטי בת הרב יחיאל מיכל היבנר. מלא את מקום אביו כאב"ד חודרוב, מתרנ"ו עד אחרי מלה"ע הראשונה. חתנו היה הרב אברהם דוד שפיגל ראב"ד רוהטין. בגיל צעיר חיבר קונטרס **כרמי שלי**, וחמיו סיפחו לספרו זכר רב שהדפיס בלמברג תרנ"ג. תוכן הקונטרס תשובה בדין בוקא דאטמא בבהמה שהוכתה, להתיר את החלב שלה. כלולות בו גם תשובות מהמהרש"ם מיום ד' וירא תר"ן שהסכים עמו להתיר (דף ו); ר"ב וייס מטשר־

נוביץ מיום כ"ד חשון תר"ן (דף ח:—ט.); ש"ב ר' שלום לילינפלד אב"ד פודהייץ מיום י"ח כסלו תר"ן (דף יא.—יב:), עם הערות המחבר על דבריהם. רצה להדפיס גם את תשובת מח' הגאון מבהאשוי, אלא שכאן נקטעה ההדפסה.

תשובות אליו: לבושי מכלול, טו בתר"ס; שו"ת מהרש"ם, ח"ג, קצח; מנחת שי, ח"א, נב.

אהלי שם, 242.

גינציג

ר' יחיאל מיכל

ת"ח נכבד בקראקא, מגיד שיעור ברבים. קיוה להתמנות כדיין בעיר.

תשובה אליו: דובב מישרים, ח"א, צה בתרצ"ו.

גינצלר

ר' אברהם ב"ר אליעזר גינצלר

מאויהעל וקראקא (ת"ר—תר"ע)

סופר חרדי מעולה. במאמריו הנלהבים עשה רבות לחיזוק הדת. נולד באויהעל ביום א' תמוז ת"ר. בתרל"ו הדפיס בסיגעט את ספרו ביידיש **דאס מעטער מאסס**. בשנת תרל"ז ייסד במר־מורש־סיגט את השבועון העברי הראשון בטרנסילבניה „התור". יש אומרים כי מחוסר אמצעים התקשר עם ר' הירש ליב גוטליב שהוציא שם לאור את קובצי „השמש", אך נפרד ממנו כשראה שמגמתו היא ההשכלה ולא חיזוק הדת. עתונו מתואר ע"י רי"י כהן בארשת, א, 303—306. חפץ להשפיע על ההמונים להיטיב את דרכיהם ע"י העתונות, וניסה בשנית להוציא לאור את „התור" בקולומיאה ללא הצלחה. עבר לקראקא, ונסיונו השלישי כמעט הצליח, שכן היו לו מאתים חמישים חתומים מגליציה, ושלוש מאות מרוסיה. בתרמ"א דיווח על פרעות קיוב, ואז נאסרה הכנסתו לרוסיה, והעתון נסגר. בשנת תרמ"ג הוציא לאור בקראקא **מספד מר**, ההספדים על רבי שמעון סופר, שרשם בעת שנשאו אותם חתנו ובנו של המנוח, עם קינה שכל החרוזים בה פותחים באות ש, ודברי

תמונה נדירה מימי ראשית המצאת הצילום

פתיחה. סגנונו מצא חן בעיני הבן ר' שמחה בונם סופר, והוא יעץ לו להפסיק לשלוח מאמרים למחזיקי הדת שרמתו נמוכה ואיננו מושך קוראים, וייסד את קול מחזיקי הדת, שקיוה כי ירשו להכניסו לרוסיה. אנשי מחזיקי הדת הגישו תביעה לדין תורה, ונפסק כי אסור לרש"ב להוציא את קול מחז"ה, ור' אברהם יקבל את עריכת מחז"ה. כעבור זמן ראו בכתיבתו הנאה, סכנה שהנוער יימשך ללימוד הלשון, ואז העבירוהו מתפקיד העורך, והטילו עליו רק לכתוב מאמרים. נפטר בקראקא ביום י"ז תמוז תר"ע. בנו צבי הירש נולד לו במ. סיגט ביום י"ב אדר תר"ם. היגר לבופלו שבארה"ב, והשתתף בפילי־טונים בכל הבמות העבריות שם.

גרשום באדר, מדינה וחכמיה 65—66, 146, מיינע זכרונות, 148—152; מספרות ישראל בהונגריה, 234; רמ"מ ישר, המלבי"ם חייו ופעלו, צח קא.

גלבוקס

ר' שמעון גלבוקס

מודוביצה (תר"ט — תש"ג)

נולד בשנת תר"ט לערך. דיין **ישיש** ונערץ בודוביצה. מחנך ומרביץ תורה לנוער המבוגר. כל שבת הקשיבו מאות לדרשותיו ולשיעוריו בפרקי אבות ומשניות. יומיים אחרי פרוץ המל־חמה ברח בערב רגלי לקראקא. באחת האקציות שנערכו בעיר נלקח למחנה פלשוב. מספרים כי כשהנאצים התקרבו לצריפו להרגו, התעטף בטלית, אמר וידוי ונפטר במקום.

ספר דובוביצה, 37.

גלברד

ר' אברהם חיים ראה לפי: **גברט, ר' אברהם חיים**

ר' יהודה צבי הירש גלברד

מיזלוביץ (תר"ב — תרע"ב)

תושב יזלוביץ, אולי בנו של ר' משה יצחק. מלא כרסו בתורה אצל רבו ר' ישעיה מאיר כהנא־שפירא אב"ד צורטקוב, והושפע ממנו להרחיב את אופקיו בספרי מדע והשכלה. עיקר עיסוקו היה באגדה, אותה פירש לפי הישגי המדע בימיו. התפרנס בדוחק ממלמדות ודרשנות. נדד לקבץ כספים או למכור ספריו, והגיע גם לרומניה ולהונגריה. בנו אליעזר נפטר ביום ט' אד"ב תרמ"ב, ואחיו ישעיה ביום י"ב אב תר"ע. בחורף תרס"ג התרפא בבוצ'ץ' ממחלת לב. נפטר אחרי תרע"א.

ספרו הראשון **החלום** נדפס בלמברג תרמ"ב. מהדורה שניה נדפסה במונקטש תרס"ח בשם **החלום ברוב עניניו.** בגליציה נתנו לו הסכמות האב"ד ר' מאיר אריק שכתב בתרס"ב מכתב המלצה כללי, לתמוך בידי „הרבני המופלג יד לו במדעים"; ר' שלום הכהן לילינפלד ראב"ד פודהייצע (מכיר אני את האיש המוכ"ז צורבא מרבנן, לבו ראה הרבה חכמה ודעת, ולא נטה ח"ו ממסילה הישרה קבלת המסורה לנו עפ"י חכז"ל); ר' משולם ראטה ראב"ד חראסקוב בתרס"ו, ובבוקובינה ר' שמחה גינצברג אב"ד סטרוזיניץ בתרס"ז, ור' ישראל גינצברג אב"ד זדובה. בהקדמה מוסברת מהות הספר, כדי לדעת איך להתיחס לחלומות, איזה לקרב ואיזה לרחק. בראש הספר שיר שחיבר לכבודו בשאץ ר' מאיר שפירא חתן ר' יעקב ברייטמן מטרנופול. בסופו: דרוש ר' מאיר אריק לשבת הגדול תרס"ז; ביאור לדברי חז"ל על ריש לקיש מאת ש"ב ר' בריש פאלבער מפודהייצה; כמה ד"ת מר' יוסף וייסהויז מסטניסלב, ר' פרץ ב"ר יצחק חיות אב"ד ברודי, ר' שמואל אריק בן הרב, בן אחיו ר' מרדכי גלברד מיזלוביץ; דברי תודה לר' וולף בר שנקל מקיטוב נכדו של ר' וולף בר מטרנוב על שסייע לו.

קול יהודה, ביאור על אגדות הש"ס על פי חכמת הטבע. חלק ראשון נדפס בטשרנוביץ תרמ"ד, וחלק שני בקאלאמעא תרנ"ב. לכל חלק הקדמה מהמחבר, והוא חדור רוח לאומית, להליץ על חז"ל מהמלעיזים עליהם שלא ידעו מדעים. בסוף כל חלק רשימת התומכים והמנויים, ובהם רבים בעלי אחוזות כפריות. בראש ח"א מכתבים מד"ר אליעזר אלי' איגל אב"ד טשרנוביץ, המסתייג מכך שחז"ל אכן כיוונו לתגליות המדע; רבו ר"מ כהנא־שפירא (אספר כלבבי רק תהלותיך אשר אדע, כי ידיו רב לך בתורה, וגם בחכמה אשר יגעת ומצאת, כי לך לב טוב ורוח מוסר, ואהבת כל אדם יפעמך, כי לא נפל חבלך בעושר והצלחה, ותשחר תורה וחכמה מעוני); בריש גולדנברג מטרנופול, ושירים מיהודה אליהו ביימר מצ'ורטקוב, ונחום ב"ר זאב פזמנט יליד לבוב בקופישטיניץ. החלק השני מוקדש לברון בנימין זאב קרל וילהלם רוטשילד ורעיתו מפפד"מ, שתמכו בידו. בראשו שירי ידידיו איצי פרנהוף מבוצץ, יהודה ליביש ב"ר חנוך הויזמן מבוריסלב, תלמידיו דב בר ואברהם שור מצורטקוב, בן אחיו מרדכי, ומכתבי יצחק וייסגלז מכפר רישטוביץ, דוד חלפין מבוצץ, וד"ר א"א איגל. המסכימים: ר' ישראל פרנס ראב"ד טרנופול (ראיתי כי לבו בוער לכבד את התורה, להראות העמים והשרים את יפיה); ר' פנחס בורשטיין אב"ד סרט (שהבטיח וקיים לשלוח

אליו מחידושיו בענינים כאלו כדי שיצרפם לספריו); ר' יוסף הורביץ אב"ד אוסציא (ואם כי אין להחליט שהמחבר כיון אל האמת בדבריהם ז"ל, אך בזאת יאות לנו, כי הראה לדעת שכל דבריהם דברו בחידות כדרך חכמי

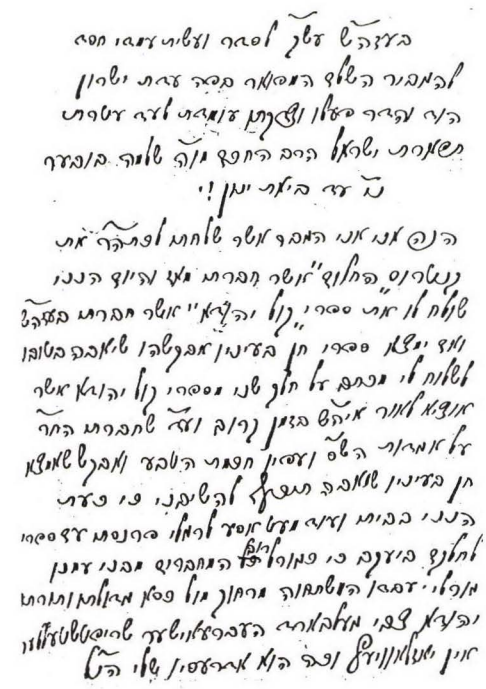

בקשת תמיכה משלמה בובר להוצאת קול יהודה ח"ב

קדם). בסוף הספר השמטה מתלמידו ר' חיים מרגליות יליד צורטקוב בהוסיאטין.

שם עולם, הספד על השר משה מונטיפיורי, קולומיאה תרמ"ו.

שמש ומגן, שם תרמ"ז. הספד על רבו מצ'ור־טקוב, עם „שמש ומגן דוד" הספדו של דוד בן הנפטר. נדפס בסיוע ר' משה הורנשטין, חוכר שדות מכפר פאזינא שליד סקאלע.

יפה נוף, שירים ודרשה למלאת ארבעים שנה למלכות פרנץ יוזף, שם תר"ן. פעמיים שלח את הספר לקיסר, ולא נענה. בשלישית מסר עבורו באמצעות ראש עירית בוצ'ץ. מהדורה שניה הופיעה בלי השירים, בדרוהוביטש תרנ"ח, בשם אחר: ספר **היובל,** במלאת חמשים שנה לקי־סרותו.

ויכוח הדת והאמונה ביאור אגדת סבי דבי אתונא, אשר התוכחו עם ר' יהושע בן חנניא על אודות הדת והאמונה, דרוהוביטש תרנ"ד. ההסכמות הן בתרנ"ד מר' פנחס בורשטין (מבטיח כנ"ל), ר' שרגא פייבל רוהטין אב"ד זלוטשוב, ר' יונה מלר אב"ד פודהייץ וכעת בתרנ"ג ראב"ד סטני־סלב, ר' ישראל פרנס (כנ"ל). לספר שתי הקדמות, ושירים בהתחלה מידידו יצחק פרעט־שעפ מפודוולוטשיסק ונחום פזמנט מקופישטיניץ, ובסוף מאיצי פרנהוף.

בית יהודה (בראשי הדפים: בית יהודא), ביאור איזו אגדות פליאים(!) שבש"ס, מונקטש תר"ס. בראש הספר הקדמה ושיר משמואל מייזלש מפשמישל, ובסופו שירי ידידו אברהם גרוס, ותלמידו נפתלי רוזנבוים מפודוולוטשיסק. המס־כימים: ר' צדוק הכהן מפריז; ר' אברהם בנימין קלוגר (אדם יקר הוא ונוכח ד' דרכו, אין עולתה בו); ר' פנחס בורשטין (מבטיח בתר"ס כנ"ל); ר' פייבל הלוי שרייער מברודשין בתרנ"ח (אחד מאלף לא מצאתי כמוהו בדורנו זה... היה לו מהלכים בעירי כמה ימים, ומצאתי את לבבו נאמן רד עם א־ל, ועם קדושים נאמן); ר' חיים אריה ליב הורביץ מקראקא בתרנ"ח (וראיתי כי התורה והחכמה מצאו קן בלבבו, והוא יראה להתאימן לבל תהיינה צוררות); ר' יונה מלר בתר"ס; הלל כהנא מבוטושאן; ר' שרגא פייבל רוהטין ור' ישראל פרנס (כנ"ל); ר' אהרן לוין בן הרב מרוהטין (ראיתיו זה פעמים רבות בבית א"ז... חננו ד' בכשרונות נכבדות); ר' מנחם מנדל באב"ד אב"ד גוראהאמאר; ר' שלמה מעהר אב"ד בראילוב; ר' פנחס הורביץ מביסטריץ בן הרב מסטרי (הוא אשר ירד לעמקי מצולות ים התלמוד נאה דורש ונאה מקיים); ר' מנחם מנדל וייגער מו"ץ וראב"ד אטיניא בתרנ"ז; ר' שמעון שפירא מו"ץ וראב"ד רדוביץ; ר' דב בריל דרימר חתן ההי"צ מדורוהוי בשם חמיו, והיו לו מכתבים נוספים. בסוף הספר

ד״ת מר׳ יהודה צבי ב״ר אליהו קרליק מבורשט־שוב, ור׳ אליהו לוסטגרטן מבוטושן. המחבר מבכה את תלמידו יעקל פסטונג מנישבורג ישן הסמוכה להוסיאטין שנפטר ח׳ תשרי תר״ס, ובן ציון דרייפוס את בנו יוסף דב (זלוטשוב תרנ״ב — הורודנקה תרנ״ט).

מנחת יהודה, ביאור אגדות רבה בר בר חנה. חלק ראשון נדפס במונקטש תרס״ג, וחלק שני בפדגורזע תרס״ו. בראש ח״א חרוזי דוד חלפן ושמואל יוסף טשאטשקיס מבוצץ (פרי ביכוריו של ש״י עגנון!), ויצחק שפורר מברוטשין. המסכימים: ר׳ יעקב שור אב״ד קיטוב בתרס״ח, עם מאמרו „כוכב מיעקב״ על אגדות חז״ל; ר׳ שאול הורביץ ראב״ד טיסמניץ בתרנ״ג (אחרי רואם בחידושיו, מלבד אשר הכרת פניו ענתה בו); ר׳ יצחק הורביץ ראב״ד סטניסלב בתרנ״ו; ר׳ אריה ליב הורביץ אב״ד סטרי; ר׳ נתן לוין אב״ד רוהטין ובנו ר׳ אהרן; ר׳ נתן נטע יעקב סג״ל דים אב״ד זבורוב וכעת בסנוק; ר׳ יצחק ויידנפלד מהרימלוב בתרס״א (ודכירנא כי עוד אבי הגאון זלה״ה היה מקרבו ומכבדו בכל עת בואו); ר׳ צבי הירש תאומים ראב״ד בוטושן בתרנ״ח; ר׳ צבי רובינשטין ראב״ד זברז׳; ר׳ גרשון שטרן ממ. לודאש בתרנ״ז; ר׳ יצחק ברוין מסעליש; ר׳ מרדכי רוטשטין ד״ץ העלמין. בתוך רשימת התומכים מזכיר, שהיה לו מכתב מר׳ יהושע השל בר״מ באב״ד אב״ד סוליצה. בסוף הספר ביאור על חד גדיא מר׳ פנחס בורשטין, ד״ת מר׳ משה דוד גשווינד מריישא, ומר׳ בנימין קוטנר. בראש החלק השני שירי משה ליב גלברד בן אחיו מיזלוביץ, ור׳ יעקב צבי שפריצר מ״מ בלבוב. נוספה הסכמה חדשה מתרס״ה של ר׳ נתן נטע לייטר אב״ד זלוזיץ, על אלו של ר״ש לילינפלד, ר״מ ראטה ור׳ ישראל גינצברג. בסוף הספר מודעת ביטול, אם אולי פלטה קולמוסו בספריו הראשונים דברים שלא כד״ת ודעת חז״ל, וד״ת מר׳ שמעון שפיגל מירוסלב, ומתלמידו ר׳ שמואל אריה ליב מצ׳ור־טקוב.

עטרת צבי; ביאור אגדות מפוזרות בש״ס, מונקטש תרע״א. הסכמות ישנות מר״מ אריק, ר״מ ראטה, ור״י גינצברג, וחדשות מר׳ מאיר שפירא בתר״ע מטרנופול, ור׳ שמעון שפירא מרדוביץ בתרס״ו. שירים מדוד חלפן, ר״צ שפריצר, ויצחק רוזנבוים מבולחוב. בסוף הספר ד״ת מר׳ אליעזר לדיר, ש״ב ר׳ בריש פאלבער מפודהייצה, ושיר ממאניס מלבר מחירוב.

מדינה וחכמיה, 146.

גלדצלר

ר׳ יעקב ב״ר ישראל **גלדצלר**

מסאנוק (תרס״ה—תש״ב)

נולד בסאנוק בשנת תרס״ה לאביו ר׳ ישראל בעל חנות לאריגים, ממתפללי קלויז צאנז. למד שם בהתמדה, ולא השתתף במשחקי הנערים. משנת תרפ״א היה יוצא ונכנס אצל האב״ד ר׳ מאיר שפירא שרצה להסמיכו, והמליץ עליו

בפני גדולי הדור. נסע אל הרב מאיר אריק ואל הרב באב״ד מטרנופול, ונסמך על ידם. בעירו נודע כעילוי ענו וצנוע, ידיד לכל אדם. אחרי נישואיו נתקבל כרב באלכסנדר קויבסקי שליד פיעטרקוב, והצליח שם מאד. נאומיו רבי התוכן ושליטתו בפולנית, עשו רושם רב. כשנכנסו הנאצים ברח לסאנוק, ועם יהודי העיר נספה בתש״ב הי״ד.

ספר סאנוק, 110—111.

גלדוורט

ר' יעקב ז. גלדוורט

מקראקא (תק"ע־תרל"ג)

דיין בקראקא בבית דינו של הרב שאול לנדא. נפטר בחודש שבט תרל"ג, ונספד ע"י הראב"ד רנ"ה ינר והדיין ר' ישראל ניימן. היה מיוחס גדול. מחותמי תורת הקנאות של רצ"ה לעהרן.

אלטר ווינשטיין, המגיד, יז, 77.

גלז

משפחת כהנים

ר' חיים שמואל ב"ר מאיר יהודה ליב גלז

מזלישטשיק (תר"ד־תרצ"ה)

נולד בשנת תר"ך לערך לאביו הרב מאיר יהודה ליב. למד אצל הרב אברהם תאומים אב"ד זלישטשיק שהסמיכו להוראה, והשיא לו בשנת תרמ"א את בתו יענטא, נפטרה א' טבת תרצ"ד. גר כל שנותיו בזלישטשיק, ולא נענה בתרנ"ד להפצרות חמיו שרצה לנסוע עמו לרוהטין, להכתירו שם על מקום אביו. כוחו היה גדול בתורה, והיו לו מקנאים רבים. לפרנסתו קנה מכונת דפוס גדולה, וממנה יצאו הספרים היחידים שנדפסו בזלישטשיק. התרושש בזמן מלחמת העולם הראשונה כשהרוסים שללו את רכושו, ואחותו הינדה סייעה לו במצוקתו. זמן מה כהן כמו"ץ ביגלניצה עד שנשבה ע"י הרוסים, ובסוף המלחמה הוחזר. בתרפ"ח לערך נפצע ע"י מכונית בתאונת דרכים, וחדשיים אושפז חינם בבית החולים היהודי לזרוס בלבוב. טיפלה בו אז במסירות בתו הבכורה ראדי, אשת ר' שמואל שמחה ב"ר חיים מזל, נכדו של רבי זושא מאניפולי. היו לו עוד שתי בנות: חנה אשת ר' יצחק אליהו אשכנזי, והצעירה לאה שעלתה לא"י עם בעלה ירחמיאל. בנו יחידו מאיר יהודה, השלישי בילדיו, היגר לארה"ב עם אשתו יעטאלי ובתם צפורה, והוא הזמר מירו באינדיאנופוליס.

מספריו נדפסו: **אמרי שבח**, בראשי הדפים „הספד מר" על אביו, זלישטשיק תרנ"ה. בספר משוקעים רבים מחידושי האב ותולדותיו. בשנת תרנ"ט הדפיס שם **קינת סופרים**, הספד על ר' ישראל דוד שמחה בונם סופר בן המהרש"ס, שנפטר ביום ז' אדר תרנ"ט. **את הנספד הכיר כאשר הוא שהה בזלישטשיק עשרה ימים, לרגל** נישואי בנו זוסיא סופר עם בת ר' פייבוש נח ניסברויך גיסו של המחבר (כנראה אף הוא חתן ר"א תאומים). ההסכמות הן מרא"ב קלוגר (וידעתי כי ידיו רב לו בהלכה ופלפול וסברא... גם באגדה ידו הדה), ומגיסו ר' זאב וולף תאומים אב"ד זלישטשיק. ההקדמה מליצית מאד בחרוזים, ובה מתנצל על שלא הדפיס עדיין את ספריו, כיון שרצה להדפיס תחילה את חידושי אביו. בספר נכללו מאמרים שונים מהנספד, והדרשה שנשא בקראקא לחיזוק עמודי הצדקה, נדפסה תחילה ב„מחזיקי הדת". בסוף ההספד ד"ת מהמחבר, ותשובתו לחוקר אחד. בתרע"א הדפיס שם **מגדל השן**; דרוש למלאת מאה שנה לחנוכת בית הכנסת שנשא בו בליל שמיני של חנוכה תר"ע, עם חידושים בהלכות בית הכנסת, כשבראשי הדפים שלהם: חשב המלך, ר"ת של שמו ושם אביו. בראשו מכתב הסכמה מש"ב ר' יוסף לוינשטין מסרוצק, שאף הוא נכד ר' טוביה יחיאל מיכל הלפרין אב"ד ברזאן. בהקדמת המחבר מזכיר את ההתכתבות שהיתה לו עם גיסו ר' גדליה צבי רובינשטין ראב"ד זברז', ר' יעקב ויידנפלד, המהרש"ם, וראי"ל הורביץ מסטוניסלב, אותה כלל בספרו כת"י שו"ת מנחת מרחשת. בסוף הספר הערה שהעתיק מגליון ספרי השו"ע של אביו, ספרים ישנים מאד שדרכו היה להעדיפם על פני החדשים.

מגילה חדשה, פירוש על מגילת אסתר, הדפיס כנראה בלבוב תרצ"ד, בדפוס ר' סנדר מרגליות, בסיוע תלמידו ר' מיכל סיראטי. המלה הראשונה של שם הספר היא ר"ת של אביו, והשניה בר"ת: חדש דרש שמואל הקטן. בהקדמתו מגולל את קורותיו בזמן המלחמה, מפרט את בני משפחתו, מזכיר את ההספד שנשא בביהכ"נ הגדול בזלישטשיק על גיסו רז"ו האב"ד, וההספד

שנשא על ר' ישראל מצורטקוב, החפץ חיים ור' מאיר שפירא.

בספריו הוא מזכיר את כתביו האחרים: שו"ת מנחת מרחשת; שו"ת שבור מלכא בו באו פלפוליו עם גדולים (כנראה הם זהים); פלפולים על הש"ס, כגון תודת הרגל עמ"ס ביצה; פירוש עה"ת; גשמי ברכה שחיבר בשובו משבי הרוסים; חשן המאיר על מסורות בעל הטורים; ילקוט שמואל על מדרשי פליאה; שב"ח המל"ך על הגדש"פ ועוד.

תשובות אליו: הרי בשמים, תליתאה, עד; שערי בנימין, לא בתרל"ט.

ר' מאיר יהודה ליב ב"ר שמואל **גלז**

מרוהטין (תקפ"ה—תרנ"ד)

נולד בגרידינג בשנת תקפ"ה, לאביו ר' שמואל מנהיג הקהילה שנולד ביברוב ונפטר בט"ו אדר, ולאמו רודיא. האבא היה נינו של ר' מאיר אב"ד חירוב, אחיו של ר' שמואל אב"ד דינוב המובא בשו"ת גור אריה יהודה (תאומים) אה"ע, ג, ושו"ת אריה דבי עילאי. הם היו נכדי בעל עבודת הגרשוני ושארית יוסף, התוי"ט, הב"ח והט"ז, מהר"ם טיקטין, ור' ישראל שור אב"ד יריטשוב מח"ס עיני ישראל עמ"ס חולין, ב"ר יעקב אב"ד מאהלוב.

נודע כחריף מילדותו, ולימד תלמידים. בשנת תר"ו נסמך ממפרשי הים, והשו"מ כתב עליו: ידעתיו מכבד שנתגדל על ברכי התורה והעושר. היה גביר גדול, ועניים רבים נהרו ליהנות מידו הרחבה. הוא עצמו ישב ולמד בהתמדה, ומסר לאחרים לטפל בעסקיו. החליף שו"ת עם גאוני דורו, וכולם גמרו עליו את ההלל: בית ישראל; ברכת רצ"ה, לד בתרל"ט; ובחרת בחיים, עח; נדרי זירוזין, ח"ב, רלז; שו"מ, קמא, קס—קסב; חמישאה, לז לברזאן.

נשא את חיה מליא בת רבי נפתלי הירץ הלפרין שנפטרה בתענית אסתר. היתה נכדת הגאונים רבני ברזאן, דור י"ב למהרש"ל, עשירי לרמ"א, תשיעי ללבוש, ששי לר' שאול וואהל ולר' שמשון וינר. נולדו להם: ר' חיים שמואל מזלישטשיק; ר' יצחק אהרן; ר' נפתלי הירץ שנשא את יענטיל בתו של אב"ד חודרוב נכד בעל „מרכבת המשנה". היה סופר ומנגן שם, ובנו גרשון הוא אבי יחזקאל שחי עם צאצאיו בארה"ב; רבקה (אולי זוהי אשתו של הרב גדליה צבי רובינשטין מזברז'); הינדלי אשת ר' צבי דרזנר בברודי. מאמצים רבים השקיע בחינוך ילדיו לתורה.

כשנהפך עליו הגלגל, נתקבל בתרכ"ז בהמלצת הדב"ח שחיבבו מאד, לרבנות פמורן ללא תשלום. כעבור שנתיים וחצי עבר לרבנות רוהטין. סבל שם ממחלוקת עם חסידי סטרטין, ואמר: אצפה שלא יהיה כאן מקום מנוחתי. המשיך שם ללמוד בהתמדה, סיים ל"ו פעמים ש"ס מלבד משניות ופוסקים, ונתפרסם כגאון משיב. הוזמן להיות רב בטשרנוביץ ובירוסלב וסרב, כי לא רדף כבוד. שנא בצע, ולא נטל ממון מעניים ומפרחי שוחטים שנזדקקו לו. בשנת תרנ"ד חלה, ונסע בפקודת הרופאים לשצבניץ שליד צאנז. נפטר ביום ג' ה' אב תרנ"ד בנייסנץ, ונטמן ליד הדב"ח. בנו ר' חיים שמואל הדפיס את ההספד שנשא עליו בספרו אמרי שבח, ובו רבים מחידושי האב וסיפור תולדותיו. בחומ"ס האחרון כשבקש מאביו שימסור לו להדפסה את כתביו הרבים על ש"ס שו"ע ושו"ת, וספר **אמרי בכי** הספדו על ש"ב השו"מ, סרב באמרו: די לנו בספרי הקדמונים.

גלזר

ר' חיים צבי הירש (הרשלי) **גלזר**

מפשמישל (תר"ל*—ת"ש*)

נולד בפולין הקונגרסאית, ולמד אצל בעל נפש חיה. ברוך כשרונות, ובקי במכמני התורה. (זמן מה גר בדרוהוביטש), נשא את בתו של ר' משה מייזלס אב"ד פשמישל, ועבר אליו. בזוו"ש נשא את איידל בת ר' יוסף קליגר אב"ד גריידונג. (בפנקס הכולל רשומה אשתו פיגא בת מיכל אחרי פטירת וויטל בת ר' שמחה). בין שתי המלחמות כהן כראב"ד פשמישל. ייצג את

הקהילה כלפי השלטונות, כיון שאחרי פטירת ר"ג שמלקיס בתרפ"ח לא נבחר עוד אב"ד

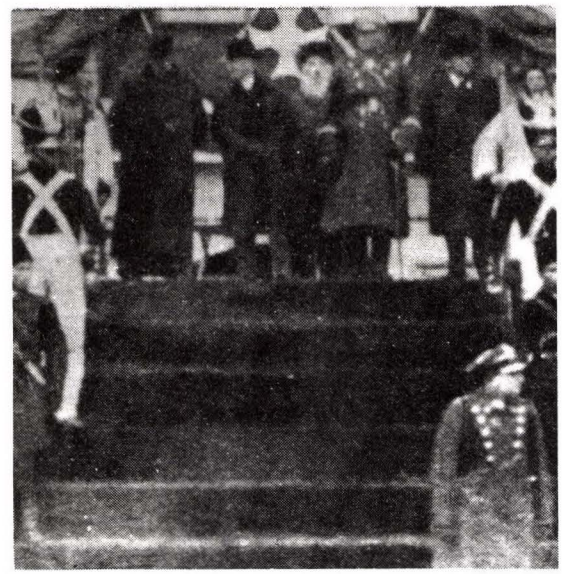

על במת ההצדעה ביום חג פולני

לעיר. גבאי א"י. השתתף באהל מועד תרנ"ח. ר"י ענגיל השיב לו בתרע"ב בבן פורת, ח"ב, יב, ובתשובה כהלכה, צה. תשובות נוספות: זיו הלבנון, י; כוכב מיעקב, כח בתרנ"א.

ר"א וינברגר, ספר פשמישל, 205; לא נותקה השלשלת (באנגלית), 583.

גלט

ר' דוד ב"ר ישראל יוסף **גלט**

מברטש וניו־יורק (תרכ"ד*—תש"ד)

בנו של ר' ישראל יוסף אב"ד ברטש ורוזניאטוב. נשא את עלקה בת ר' אפרים אלימלך, וראה עמה חיים יותר מחמישים שנה. היה טרוד בעסקיו, ועכ"ז עשה תורתו קבע, ונשא ונתן עם לומדי הדור. ניצל מאירופה לארה"ב, ונפטר בניו יורק ביום ט' סיון תש"ד.

בנעוריו חיבר ספר **זבד טוב**, על י"ג סוגיות הש"ס כמנין זב"ד. היה מונח עמו מ"ה שנים,

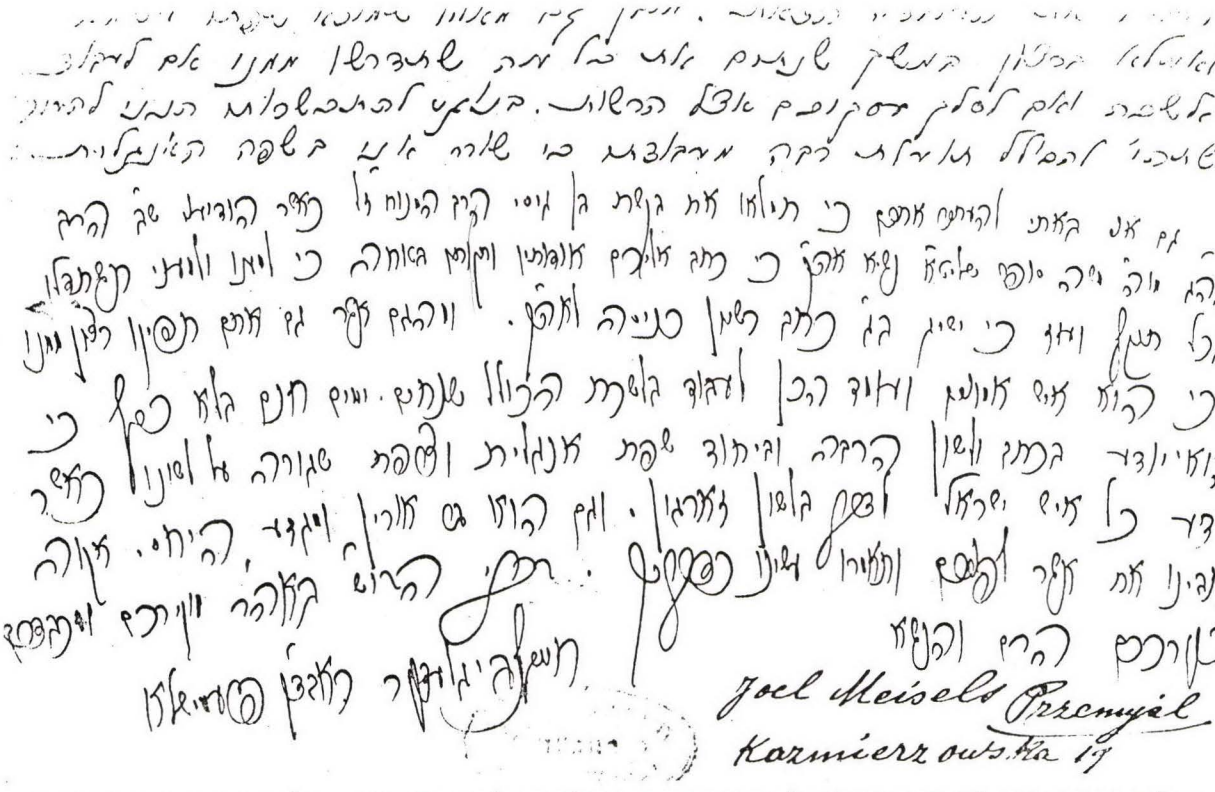

המלצה עבור בן גיסו להשגת רשיון עליה לא"י, מה גם שהוא שולט באנגלית ובצרפתית ומוכן לעבוד שנתיים חינם במשרדי כולל גליציה בירושלים.

וזמן קצר לפני מלה"ע השניה הביאו לדפוס, עם חלק שני של שו"ת „פלפול הלכה" מאביו. כל ההוצאה נשרפה במלחמה, ונותרו רק כמה כת"י וגליונות דפוס. בנו ד"ר יהושע שמואל הדפיס את הספר בניו יורק תשי"ט, בתוספת כמה כת"י שמצא בבית אביו אחרי פטירתו ועברו לרשותו, ובלי פלפול הלכה ח"ב שקיוה להוציא מאוחר יותר. ההסכמות הן מר' אהרן קוטלר, ר' משה פיינשטיין, ר' ישראל בר הלוי רוטנברג אב"ד ווידיסלב, ור' אליעזר זילבר הכותב על המחבר שהוא סדרן ומפלפל, ועל בנו המהדיר שייסד את ישיבת לונג ביטש, והכנסות הספר קודש לישיבה. כמו־כן שני מכתבים: מדודו רבי יהודה ליביש האדמו"ר מטיטשין שאצלו נשתמרו הכתבים, ומאחיו ר' צבי אהרן מח"ס באנגלית: „וידבר משלים" — תולדות המגיד מדובנא ופעולותיו. בראש הספר הקדמת המחבר להוצאה השרופה, ושיר פתיחה בחרוזים. שלושת חלקיו: א. זבד דוד המקורי. ב. חידושי הלכה שצרף הבן. ג. פרקי דוד — דרוש פלפולי. סימה מאליע בת המחבר, ואפרים אלימלך בן זקוניו נספו בשואה הי"ד. דברי תורה מהמחבר נדפסו בפלפול הלכה דף נח:

ר' יהודה ליביש ב"ר ישראל יוסף **גלט**

מטיטשין בניו־יורק (תר"ם*—תש"ך*)

נולד בברטש לאביו האב"ז ר' ישראל יוסף. נשא

בעזהש"י

היים ועושר וכבוד"

קול ששון	לפ"ק	וקול שמחה
קול חתן	מזל טוב	וקול כלה

עת לשמוח אבשר לכלילת בתנו

לאוהבי אחי ורעי חופצי שלומנו

אתנו לחוג בדיצה ומחולות

יום צהלה חוב קודש

שיקיימי להקולות מלוא הגודש

תלי"ת הגיע תור כלילת בתנו הבתולה הכלה המהוללה

מרת עלא תהי'

עב"ג הבחור החתן המופלג בתו"י

כ' יצחק שלמה נ"י

בהרבני החסיד המופלג מו"הר אברהם גאלדמאן נ"י מעיר סטריזוב יע"א החופה תהי' איה"ש בווס ו' עש"ק פ' ויקרא ב' לחודש ניסן תרפ"ח (23 מערץ 1928) בשעה ב' אח'ה'צ בעיר טיטשין יע"ח ואי"הש נעת שמחתכם נשיב כנמולכם הטוב

א"ד דו"ש

יהודא ליבוש גלאטט ורעיתו

חתן הרב המאו'ה'ג רי"ד זלה"ה

אבדח"ה טיטשין יע"א

את סערקא בת ר' ישראל דרליך אב"ד טיטשין. נספתה בשואה עם הבנות: עלא ובעלה ר' יצחק שלמה גולדמן, ברכה ובעלה ר' יחזקאל שרגא

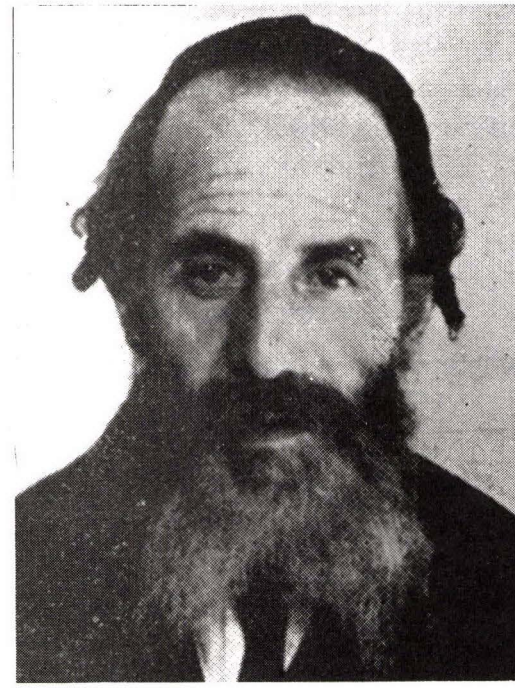

הי"ד. גבאי א"י. ניצל לארה"ב, וכהן כאדמו"ר מטיטשין בניו־יורק. בתשט"ו לערך ההדיר את שו"ת פלפול הלכה של אביו.

תולדות אנשי שם, 19.

ר' ישראל יוסף ב"ר יהודה ליבש **גלט**

מברטש ורוזניאטוב (ת"ר• — תרס"ז)

בנו של הרב יהודה ליבש מגרודזיסק מצאצאי הט"ז והב"ח, רש"י ודהע"ה, ונכדו של המגיד מגרודזיסק שהיה אביו של ר' זלקא מצאנז, וחמיו של ר' אלעזר בנו של הנו"א. כמו־כן היה נכדם של בעל הנועם מגדים שיחוסו נמשך לר' יעקב אחי השל"ה, ושל ר' יעקב קופל ליקובר, והיה קרובם של ר' שמעון מירוסלב והבני"ש. כהן כאב"ד ברטש, ואחרי תר"ס ברוזניאטוב. נשא את חיה פרל בת ר' יהושע, נפטרה ב' כסלו תרס"ד. כל ימיו היה מדוכא ביסורים, ועכ"ז לא הפסיק מהתמדתו. הסתופף בצל רבי משה

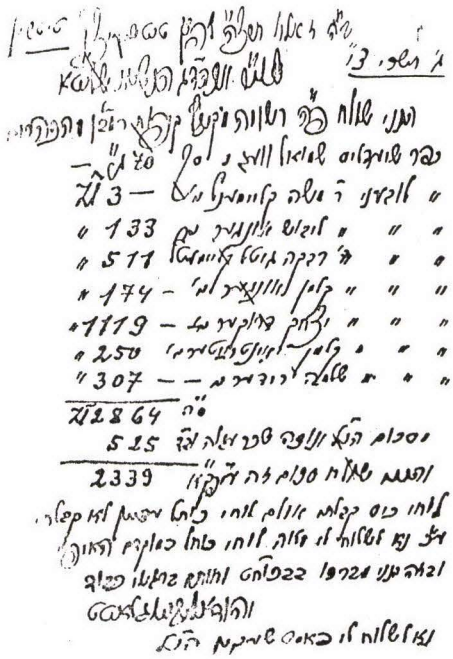

מרוזוודוב שהראה לו חיבה יתירה, ואח"כ אצל רצ"א מבלוזוב שחיבבו מאד. נפטר ביום י"ד שבט תרס"ז. בניו: א. ר' דוד; ב. ר' חיים מטרנוב הי"ד. ד"ת ממנו בתחילת פלפול הלכה ובסוף זבד דוד; ג. ר' יהודה ליביש האדמו"ר מטיטשין בניו־יורק.

ספרו שו"ת **פלפול הלכה** ח"א נדפס בפרעמישלא תר"ס. צולם מחדש בברוקלין תשט"ו לערך ע"י בנו ר' יהודה ליביש שקיווה להוציא גם ח"ב. המסכימים: מהר"י שמלקיס (ידעתיו זה שנים רבות לת"ח מובהק שוקד על דלתי התורה, דייק וגריס בחריפות ובקיאות כדת של תורה, וכמה פעמים היה לו פתחון פה בהלכה, וראיתי כי נפיש חיליה דההוא גברא לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא, ומורה גם הוא יורה כדת של תורה); ר' דב רפופורט מראווא (נהירנא זה כמה פעמים. שהיה לו פתחון פה אצלי, ונשא ונתן לפני בהלכה, וראיתי שידיו רב לו בפלפול ובסברא בש"ס ובפוסקים); המהרש"ם עם ד"ת

(וידעתי את הרב הנ"ל מאז ומקדם, אשר שלח אלי כמה שו"ת בפלפול להלכה, ועתה הכרתיו ביותר כי ידיו רב לו בחריפות ובקיאות, ומאד מצאו דברי פלפולו חן בעיני); ר' אריה ליב הורביץ אב"ד סטרי; מח' רצ"א מבלוזוב (גברא רבא כמוהו); ר' יהושע מדזיקוב עם ד"ת (וגם פא"פ דברתי עמו זה ימים כבירים, ומצאתי אותו כי ידיו רב לו בפלפול וסברא). בפתיחתו כותב שבצעירותו פלפל בלבוב עם רצ"ה אורנ־שטין ומהרי"א איטינגא, ומצרף את המכתבים שכתבו בתרמ"ד בשבחו.

להונגריה השיב לר' יעקב שפירא אב"ד טרצול, בדף מה. תשובות אליו: בית יצחק, יו"ד, ח"ב, קלח, אה"ע, ח"ב, פג בתרמ"א; הרי בשמים, תנינא, ט, כז בתרנ"א—תרנ"ב; כוכב מיעקב, קיט; מצפה אריה, תנינא, חו"מ, ג—ד; צבי לצדיק, כ, כא, נו; שו"ת מהרש"ם, ח"א, לב, קלב בתרנ"ח. הדפיס מחידושיו באהל מועד תרנ"ח.

ר' צבי אלימלך ב"ר יהודה ליבש **גלט**

מדזיקוב (תר"ה׳—תר"ע׳)

בנו של ר' יהודה ליבש מגרודזיסק. גר בדזיקוב. השתתף בתרנ"ח באהל מועד. אחיו השיב לו בפלפול הלכה, דפים ה: נז:

גליס

ר' הירץ גליס

ר"מ בישיבת דרוהוביטש. תשובה אליו: אביר יעקב, מד.

ר' נחום אורי ב"ר דוד יצחק **גליס**

מסלטוינה (תרט"ו—תר"ץ׳)

נולד בשנת תרט"ו לאביו ר' דוד יצחק תלמידו של ר' מאיר אב"ד גלינא וברודי בעל „יד המאיר". היה נכדו של ר' משה אב"ד גלינא, ב"ר שמואל הילמן אב"ד מיץ, ב"ר ישראל היילפרין אב"ד קרוטשין חתן המגלה עמוקות, ב"ר ליפמן, בן הגאון בעל „אהבת ציון" ר"מ בלבוב. נסמך מהגאונים ר' צבי הירש אורנשטין, ר' יצחק שמלקיס, ר' יעקב וידנפלד ור' יואל אשכנזי. נשא את בתו של הרב מסלטוינה, כגיסו ר' דובריל ב"ר יעקב ברנר. בשנת תרל"ז נתקבל כרב בקידרניץ, ומתרמ"ד רב בסלטוינה שליד סטניסלב עד אחרי מלחמת העולם הרא־שונה. סידר לדפוס ספר שו"ת, דרושים והספדים.

תשובות אליו: אוריין תליתאי, ס; אמרי יושר, ח"ב, נט; הרי בשמים, תנינא, רה בתרנ"ו; מחזה אברהם, ח"ב, טו, מ בתרע"ז—תרע"ח; מנחת יחיאל, ח"א, ח—י, ח"ב, צט בתרפ"ח; מנחת פתים, יו"ד, דף כח ע"ב; מנחת שי, ח"ב, יט, מא, קא; שו"ת מהרש"ם, ח"ב, קצ, ח"ג, קעה, ח"ד, צז, ח"ה, סט—ע, [ר], ח"ו, צה, ח"ז, קסב בתר"ס.

אהלי שם, 261—262.

גליצר

ראה לפי: **קליצר**

גליק

ר' יהושע דוד

דיין בבוזנוב. תשובה אליו: שערי דעה, ח"א, עז.

גלנטי

ר' משה ב"ר מרדכי הלוי **גלנטי**

מסטריזוב (תקט"ו*—תקע"ה*)

חוקר וסופר. נולד בשנדישוב לאביו ר' מרדכי סג"ל, וגר בסטריזוב בה כהן אחיו ר' שמואל כרב. ספרו **משל ומליצה**, תוכחת מוסר בחרוזים ובמליצה, נדפס בלבוב תק"ן. בשער מוזכר שיש לו כבר הסכמות לספרו השני, **בחינת עולם** עם בקשת הממי"ן מאת רבי ידעיה הפניני הבדרשי, עם פירושו ויפרש משה, ווין תקנ"א.

המסכימים: שלוחי א"י ר' יום טוב אלגאזי ור' יעקב לבית חזן בהיותם בשטרעליץ בתקל"ד; ר' מרדכי זאב אב"ד לבוב בתקמ"ג; ר' צבי הירש מייזלש אב"ד זולקווא בתקמ"ו; ר' נפתלי הירץ מברוד אב"ד ראווא בתקמ"ב; ובתקמ"ג ר' יוסף אב"ד זמושץ; ר' יעקב מנחם מנדל אב"ד פרעמיסלא; ר' יהושע השיל אב"ד שינאווי וכעת אב"ד זמיגרוד (זה משה האיש שהכל בו... ולו שם בשלושה חכם וסופר ובלשן שבולל לשונות ודורשן, והן כביר מצאה ידו במלאכת ההגיון); בתקמ"ב ר' אריה ליב יפה אב"ד נמירוב וכעת אב"ד הולשיץ; בתקנ"א אחיו ר' שמואל אב"ד סטריזוב, ור' יחיאל מיכל הלוי מגלוגא אב"ד אייזנשטט במדינת הגר (גם פה עבר עלינו). יש שקראו לפירושו ויפרוש משה. בסוף ההקדמה שיר בחרוזים, ובסוף הספר מליצה כפולת שמונה. בווין תקס"ד נדפסה מהדורה נוספת, בהשמטת שש ההסכמות הראשונות. מהדורה מחודשת נדפסה בפרסבורג תרמ"ו, ע"י ר' חיים אליעזר באש מסיגט ואביו ר' אשר אנטשיל מספינקא, עם הסכמות חדשות מבעל אחותו של האב רבי יוסף מאיר וייס מספינקא, ומר' חיים סופר אב"ד פעסט, ועם הקדמה מהמלבה"ד.

ר' שמואל ב"ר מרדכי הלוי **גלנטי**

משנדישוב וסטריזוב (תק"י*—תק"ע*)

נולד בשנדישוב לאביו ר' מרדכי סג"ל. בשנת תק"ן כבר כיהן כרבה של סטריזוב, ובתקס"ב לערך עבר לרבנות עיר מולדתו. חיבר כמה ספרים, ונדד ממקום למקום למוכרם. כולם היו מונחים עמו שנים רבות בכתובים, ורק בתקס"א הדפיס בלבוב את ספרו הראשון **בנות ברמה**, פירוש על מסכת אבות בדרך תוכחת מוסר, עם הקדמה. המסכימים קראו לספר בניות ברמה כלשון הפסוק, והם: רצ"ה רוזניש מלבוב (וראיתי כי דבריו מחמדים, וגם פלפלתי עמו בכמה סוגיות הש"ס, ומצאתיו מלא דבר ה' זו הלכה, בקי בש"ס ופוסקים, ידיו רב לו לאסוקי שמעתתא); ר' אלכסנדר סנדר מרגליות מסטנוב בהיותו בלבוב (ונהניתי מאד היותם דברים נחמדים מפז קרובים לפשוטן של דברים, ומעוררים לב האדם ליראת הש"י, לזאת יצאתי מגדרי לכבודו של החכם... והלואי שכמותו ירבו מדפיסי ספרי מוסר ופירושים בישראל); ר' יצחק חיים בלומנפלד אב"ד ריישא (הוא איש עמית בתורה, מלאכתו עראי ותורתו קבע... וכוונתו רצוי לש"ש להתגדר, ולא לעשות קרדום); ושני מ"מ ומו"ץ בלבוב: ר' יצחק אשכנזי ור' משולם הכהן. מהדורה שניה נדפסה בוורשא תרנ"ח—תר"ס ע"י ר' מאיר ב"ר משולם פיבל טבקמן משדלץ, עם הערות ר' משה חיים טריוואקס, והסכמות חדשות מר' אברהם מסוכטשוב, רא"ח מייזל מלודז, ר' חיים מבריסק, ר' שמואל זנויל קלפפיש ראב"ד וורשא, ר' שמעון דב בר"א אב"ד שדלץ, ור' מאיר יחיאל מאוסטרובצה.

נתיבות עולם, קיצור הסמ"ק מרבי משה מקוצי, וביאורים וחידושים עליו. סיים לחברו בתקנ"ז, והדפיסו בלבוב תקס"ז, עם הקדמה. המסכימים: ר' יעקב אורנשטיין אב"ד לבוב (זה חלקו של אדם גדול ירא השם מרבים שמואל הרוא"ה... זה רבות בשנים מכיר אני לה"ה הרב... יושב באהל של תורה, שם השם מבטחו); ר' אליעזר איש [הורביץ] אב"ד טארני; ר' ישראל כהנא שפירא אב"ד ווידיסלוב; ר' ישראל ב"ר אשר אנשיל אשכנזי אב"ד אוהנוב; ר' יעקב ב"ר צבי הירש הלוי אב"ד וולברום; ר' יוסף הוכגלרנטר אב"ד זמושץ; ר' משה השיל ב"ר מרדכי זאב אב"ד טרניגרד; ר' אריה ליב ב"ר דוד יפה אב"ד

הולשיץ; ר' אריה ליב רבינא שטיין אב"ד סטנוב וכעת בראווא מח"ס יריעות האהל. לא נדפס ספרו האשל ברמה על משניות סדר זרעים, בו יישב תמיהות ברמב"ם ובירושלמי.

שלמה יהלומי, ספר סטריזוב, 10—11, 259—260.

גלנץ

משפחת כהנים

ר' מרדכי יצחק ב"ר צבי הירש **גלנץ**

מקומרנא (תק"ע*—תר"ס*)

בנו של ר' צבי הירש, וחתנו של ר' אלעזר ויטלס אב"ד קומרנא, בנו של ר' שמחה אב"ד בוברקא. י"א שהיה נכד הדעת קדושים. כהן כראב"ד ומו"ץ בקומרנא, עד פטירתו בתרנ"ח. מלא את מקומו חתנו ר' יעקב ישראל לנגנויר, ולא בנו ר' אלעזר.

תשובות אליו: ברכת רצ"ה, נח בתרל"ו; מאמר מרדכי, מב בתרי"ב.

אהלי שם, 280; בית קומרנא, 22.

ר' צבי הירש ב"ר יעקב בר **גלנץ**

משינאווא (תק"ן*—תר"ט)

נולד בציעשינוב לאביו ר' יעקב בר. נשא את בתו של ר' אריה ליבוש ליפשיץ בעל אריה דבי עילאי. כהן כאב"ד קרסטור ושאראשפאטאק שבהונגריה. מתק"ץ אב"ד שיניבה על מקום חמיו, עד לפטירתו ביום ג' אייר תר"ט.

בניו: א. ר' מרדכי יצחק ראב"ד קומרנא; ב. ר' מנדל דיין בשיניבה; ג. ר' יוסף חיים.

תשובות אליו: חו"ז בהשיב משה, נו, עב, קג; חתם סופר, אה"ע, ח"א, קח, ח"ב, ט, י.

מליצי אש, א, אייר, שכו.

גלנצברג

ר' איזיק

דיין בקנטשוגה סביב שנת תרל"ב.

גלנצר

ר' יעקב הכהן

דומ"ץ בזלין. תשובות אליו: בית יצחק, יו"ד, ח"ב, קו"א, ל, חו"מ, ס בשנים תרמ"ט—תר"ן.

ר' ליבוש

דומ"ץ בבוצץ. פרסם חדו"ת באהל מועד

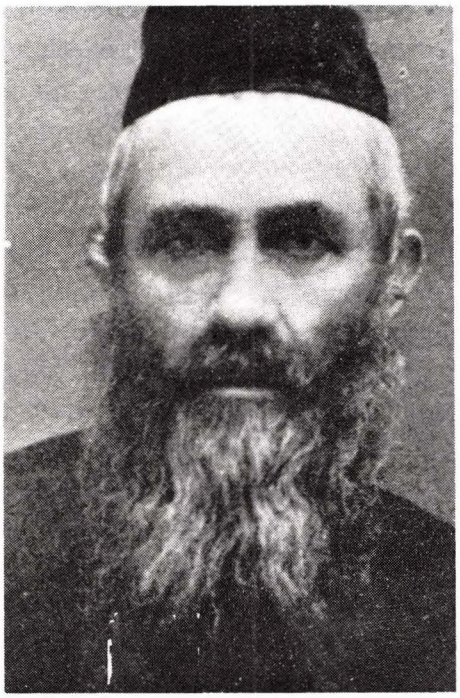

(קמלהאר), תרס"א, ובאהל מועד (הרבסט), תרפ"ז, חוברת ז—ח, עמ' קע.

ר' משה אברהם כ"ץ

ת"ח בלבוב. בתרס"ד השיב לו בשו"ת מהר"ש, ח"א, מה.

גלס

ראה לפי: **גלז**

גלר

ר' אברהם גלר

מקריפטש (תקנ"ג* — תרנ"ו)

נולד בשנת תקנ"ג לערך בכפר ליד סמבור, לאביו המוזג ולאמו נעכא צירל. בנסעו עם קבוצת צעירים אל רבי מנדלי מרימנוב, התעכב בקריפטש אצל הצדיק הנסתר ר' דוד'ל שיף, ונשא את נכדתו פעסיל. שימש חמש שנים את חו"ז, ונתברך ממנו לפני פטירתו בתקפ"ד ג' ברכות שכולן נתקיימו: שימלא את מקומו ברבנות קריפטש, שימצא חן בעיני כולם, ושיאריך ימים. בנגלה היה תלמידו של הרב שמשון מייזלש הורביץ אב"ד זולקווא. נסע אל רבי נתן נטע הירש דומיניץ מהוסקוב, המגיד ר' מאיר קנר מחירוב, ר' מאיר מפרימישלן, וידידו הבני"ש. דבק ברבי שמעון מירוסלב, והיה ידידם של מהר"י שמלקיס וגדולי דורו. אין זה נכון מה שכתבה ניתו שהיה מתנגד, ויעץ לאביה ללמוד בכוחות עצמו מדעים ושפת אשכנז. כהן כרבה של קריפטש שבעים ושש שנים (צ"ל: 72), ועמד בה על משמר עניני היהדות. ניהל בעיירה ישיבה קטנה, והשתתף בועידת היסוד של מחזיקי הדת. כל ימיו קם לתיקון חצות. לא כעס מעולם, ולא הרהר אחר מידותיו של הקב"ה. ביתו היה פתוח לאורחים, ופיזר לעניים ביד נדיבה, מבלי לדאוג כלל לפרנסתו. לא חלה כל ימיו, ופטירתו היתה פתאומית. נפל בבית המדרש בליל שבת כ"ג תמוז תרנ"ו בגיל מאה ושלוש או מאה ושש, ונטמן באהל חו"ז. נכדו החביב ר' דוד ארי שכהן כרבה האחרון של קריפטש הספידו בספרו: ויקונן דויד. רבי יהושע מדזיקוב כתב שם בהסכמתו: זה כשלושה שנים

בנסעי דרך עיר קריפטש, בא אא"ז ז"ל לבקרני בהיכלי, ורויתי עונג ובדשן תשבע נפשי בראותי רב גובריה בתורה, וענות צדקו היה להפליא, ואף כי היה כבן מאה, בכל זאת מוחו ושכלו היה צלול וזך, והרבה דברתי עמו מספורי צדיקים. ילדיו: א. ר' משה אליעזר בקריפטש; ב. ר' דוד אב"ד ניזנקוביץ; ג. יהודית אשת ר' דוד אלימלך ורובל ראב"ד יאשניץ.

תשובות אליו: בית יצחק, או"ח, כה בתרל"א; דברי חיים, ח"ב, אה"ע, קא (שם ניזנקוביץ בגט); שו"ת רמ"ע, ח"ב, אה"ע, לא בתרי"ז; שערי דעה, ח"ב, קצג בתרמ"ב.

מאיר וונדה, אהל שמעון, סד—סז; נינתו מרים אליאש, ספר בלז, 372—373; ראי"א שיף, ה' שערים, י—יג.

ר' בנימין זאב ב"ר דוד גלר

מבוברקא (תרכ"א—תרפ"ט)

נולד בניזנקוביץ בשנת תרכ"א לאביו האב"ד ר' דוד. נשא את בתו של ר' עוזר מגריידונג. בתרנ"ב

חתם משם על ספר התמונה. סייע לאביו ברבנות ניזנקוביץ, ואחרי פטירת זקנו ר' אברהם אב"ד קריפטש, עבר לשם למלא את מקומו. בתשרי

תרס"ח חתם נגד תנאי בנישואין. אחרי־כן נקרא לרבנות בוברקא על מקומו של הרב חיים שמחה ויטלש, ועל שמה נקרא. בזמן המלחמה שהה בברין. היה אהוב בקהילתו, והתיעץ לעתים עם רבי אורי אייזן שהתישב בבוברקא בתר"ף. חסיד בלז מובהק, ומכתבו לימין רבו נדפס בהעדות והמשפטים, עמ' ו. במחזיקי הדת, י"ט אד"א תרס"ח, עמ' 1, נתפרסם מכתבו נגד הסמינר שעמד ד"ר יונג להקים בגליציה. נפטר ביום כ"א תמוז תרפ"ט. דברי תורה ממנו נדפסו באהל מועד תרנ"ח, ובקובץ דרושים, ג. מכתבו בתשובה כהלכה, 54. היה דודו ורבו של הרב יעקב אביגדור, שהדפיס בראש ספרו חלק יעקב ח"ב מכתב תורה מהדוד מתרפ"ח. ילדיו: א. ר' אליעזר ליפא מעשירי פשמישל, נישא בתרס"ו לבתו של ר' דוד גוטליב מהולשיץ; ב—ג. אהרן דוד ומרדכי עלו לארץ ישראל בתר"ף כחלוצים; ד. מנחם נספה עם אמו בשואה הי"ד; ה. אשת ר' שמעון הולך אב"ד דולינה.

תשובות אליו: אביר יעקב, גב; אמרי יושר, ח"א, צב; מצפה אריה, תניגא, חו"מ, מא, מב; צבי לצדיק, ט; שו"ת מהרש"ם, ח"ב, רסד לניזנקוביץ, ח"ז, רח בתר"ס לקריפטש.

אהלי שם, 441; ספר בוברקא, 38, 96, 100, 157, 172—174.

ר' דוד ב"ר אברהם גלר

מניזנקוביץ (תק"ף•—תרנ"ו)

בנו של ר' אברהם אב"ד קריפטש. כהן כאב"ד ניזנקוביץ לפחות מתר"ך. נפטר שבוע אחרי אביו, ביום כ"ט תמוז תרנ"ו. ילדיו: א. ר' בנימין זאב אב"ד ניזנקוביץ, קריפטש ובוברקא; ב. אשת ר' יעקב שלום הרצוג ממלא מקומו בניזנקוביץ; ג. רחל אשת ר' אברהם ישכר בר אביגדור אב"ד טרווה בזיווגו השני; ד. חיה צירל אשת ר' שמשון ליב הירץ ב"ר צבי ב"ר ישראל, נפטרה א' דחוהמ"ס תרמ"ח (בסוף טעמי המנהגים תש"ד).

תשובות אליו: בית יצחק, יו"ד, ח"א, קמ; הרי בשמים, תניגא, רב בתר"ן; שו"ת מהרש"ם, ח"ג, קפ, שט, ח"ד, מא בתרמ"ד; צבי לצדיק, ו בתרמ"ט; שו"ת רמ"ץ, ח"ב, אה"ע, יד בתר"ך; שו"מ, קמא, ח"א, רפג, תליתאה, ח"ב, כז בתר"ך—תרכ"ג; תפארת יוסף, יו"ד, כז.

ר' משה אליעזר ב"ר אברהם גלר

מקריפטש (תקע"ג•—תרנ"ה)

גר בקריפטש עם אביו האב"ד ר' אברהם שיעדו למלא שם את מקומו, אלא שנפטר על פניו בגיל של למעלה משמונים, ביום כ"ב חשון תרנ"ה. תשובה אליו: צבי לצדיק, יח.

גלרנטר

ראשוני המשפחה בה כהנו מאה דורות רבנים, באו מאשכנז לפולין דרך פראג, והשתקעו בפוזנא. היו פרנסי הקהילה, מנהיגי ועד ארבע הארצות, ותורה וגדולה התאחדו על שולחנם. בחלוקת פולין ירד ערך נכסיהם, והמשפחה נידלדלה. סדר הדורות כך: א. ר' זכריה מנדל (הזקן) מפוזנא, חתן ר' בצלאל אבי המהר"ל שהתייחס לרש"י. ב. בנו ר' בינוש נפטר סמוך לשנת שפ"ו. היה חתנו של המהר"ם מלובלין, וחותנו של ר' משה קצנלבויגן אב"ד חלמא, ב"ר מאיר, ב"ר שאול וואהל, ברש"י ק"ב, במהר"ם פדואה, חתן ר' אברהם מינץ במהר"י מינץ. ג. בנו ר' זכריה מנדל (האמצעי). למד בקלויז ר' שאול וואהל בבריסק, ונשא כנראה את אחות הרבי ר' השיל. עבר לקראקא אחרי שפ"ג, הרביץ תורה בקלויז שהחזיק שם, ולכן נקרא קלויזנר. היותו ממונה על מעות א"י, וכמה שיבושים של חילוף אותיות, גרמו לכך שיקראו לו זכריה הנביא (במקום גבאי) נשיא ירושלים, וי"א שנטמן בא"י. ילדיו: ר' אריה ליב; רצ"ה אב"ד לבוב ולובלין זקנם של ההפלאה ואחיו; ר' דוד טבלי ר"מ בבריסק. ד. בכורו ר' אריה ליב ר"מ בוינא, היה הראשון שהחל להיקרא גלרנטר, או הוך גלרנטר. בתכ"ד עבר לשמש כר"מ בקראקא על מקום הרבי ר' השיל, ונקרא שם דער הויכער ר' ליב. בתכ"ו הדפיס שם תיקוני תשובה ביידיש בזמן פולמוס שבתי צבי. נפטר בתל"א והניח חתנים גדולי תורה, ביניהם בעל בית שמואל. ה. בכורו ר' זכריה מנדל (הצעיר) מלא את מקום אביו בקראקא. מתמ"ז רב בטורבין, ומתמ"ט בבלז. נפטר סמוך לשנת תס"ז. חיבר באר היטב על

יו"ד וחו"מ. ו. בנו השלישי ר' אליעזר ליזר מנדליש מנהיג גליל לבוב, וחתנו של האב"ד ר' משה פנחס חריף. ז. בנו יחידו ר' משה חיים אב"ד קומרנא וזלוטשוב, מיוחס מצד אבותיו ומצד עצמו. נתקבל כאב"ד לבוב בזמן הפנ"י, ובזמן גזירת תפ"ח נמלט לחוטין שבבסרביה בה נפטר בתק"א לערך. ילדיו הסתתרו והסתירו את אביהם: בכורו עלום השם; ר' אליעזר ליזר; ר' יעקב יצחק הוכגלרנטר אב"ד זמושץ. ח. בכורו נשא את לאה, בתו הרביעית של החכם צבי. נפטר בקיצור ימים, ואלמנתו נישאה לר' משה אב"ד זלוטשוב, בנו של המעשה רוקח. ט. בנו יחידו ר' צבי הירש אב"ד סטרליסק ובלחוב שברוסיה, חתנו של ר' דב בר סטרליסקר שהיה תלמיד המגיד ממזריטש, חתנו של בעל אור יקרות ולוית חן נכד הב"ח והט"ז, בנו של ר' יהושע אב"ד סטרליסק, מנהיג המדינה ומיוחס גדול: נכד ר' פייבל וואהל נכדו של ר' שאול וואהל. י. בנו עלום השם עבר מגליציה לרוסיה מפני גזירת הצבא של הקיסר יוסף השני, וכהן שם כאב"ד סמוריטש וזוואניץ. אמנם הנכון הוא שבנו הוא ר' אברהם יוסף אב"ד עיר ישן ויבלונוב.

ר' אברהם יוסף ב"ר צבי הירש **גלרנטר**
מיבלונוב (תקמ"ה*—ת"ר*)

בנו (וי"א נכדו) של ר' צבי הירש אב"ד סטרליסק ובלחוב שברוסיה. אמו רבקה פעסיל היתה בת ר' דוד אב"ד סטנוב סמוטריץ וזוואניץ שברוסיה, בנו של רבי ישראל חריף הגדול שנקרא בפי כל דער גרויסער ר' ישראל חריף, והיה תלמיד חביב לבעש"ט, ישב לשולחנותיו כאחד מבני החבריא קדישא שלו (וי"א שה־ בעש"ט בא לראותו בזקנותו), אמד את הגאולה לשנת תקכ"ח בה נהרגו באוקראינה כמאה אלף יהודים, נדפס ממנו ספר תפארת ישראל עה"ת, ובכתובים הניח ספר מפרש שם על השמות הקדושים. עבר לגליציה, וכהן כאב"ד עיר ישן ויבלונוב. בנו: ר' ישראל דב בר אב"ד יבלונוב וישיניצה.

ר' אברהם יוסף יעקב ב"ר ישראל דב בר **גלרנטר**
מישיניצה (תקצ"ו—תרע"ד*)

נולד בשנת תקצ"ו בישיניצה לאביו האב"ד ר' ישראל דב בר. מילא שם את מקומו יותר מיובל שנים, משנת תרי"ח עד שנת תרע"ב בה עלה לארץ. היה ענו מופלג, ירא שמים בתכלית, ומחשובי הרבנים בזמנו. בהגיעו לירושלים הדפיס שם בתרע"ג את ספרו **אמרי יא"י**, הבלול בדברי הלכה ופלפול בסוגיות הש"ס, עם דברי אגדה ודרשות ע"ד הדרש והחסידות. בספר הדפיס רק חלק מכתביו הרבים שהיו לו מעין אלו. הוא מביא בו ד"ת רבים מאביו. בסופו חידושי תורה

מבנו ר' ישראל דב, ודרשת הבר מצוה שלו. נפטר בגיל כ"ה זמן מה אחרי אחיו צבי הירש הגדול ממנו, כשהוא קורא את השם המפורש בקול באמצע שנתו. היה לו עוד בן ר' שמואל נח, וחתן ר' זאב וולף הירשפרונג.

המסכימים: ר' חיים ברלין בתרע"ב; המהרש"ם בתרס"ז; ר' שמואל ענגיל בתר"ע (על המעט אשר יצא בזמננו חיבור יקר כמוהו); מחותניו ר' שרגא פיבל הרץ ראב"ד סטרי — בנו ר' מאיר נשא באלול תרס"ב את בת רש"פ — (כי בכל המון ספרי דרוש, לא ראיתי ספר נחמד ונעים כזה), ור' אברהם מרדכי גוטווירט אב"ד זאטור; ר' חיים דובריש שטרוך אב"ד ניימרק; בן אחיו (מאמו!) ר' חיים גלרנטר בתרס"ד. מכתבו אל ר"י פלייסיג נדפס בדובב שפתי ישנים, ח"ג, מג—מה.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח"א, עה; בית יצחק, יו"ד, ח"ב, נג, אה"ע, ח"א, מה בשנים תרל"ג—תרנ"ו; דברי חיים, ח"ב, יו"ד, קג; הרי בשמים, תנינא, ע, ר, רמז, רמח, תליתאה, מב, נט, עב בתרמ"ט—תרנ"ט; צבי לצדיק, ז; שו"ת מהר"ש, ח"א, לז, ח"ב, סב, ח"ה, סג בתרמ"ט—תרס"ג; שו"ת מהרש"ם, ח"ב, פו, רו, ח"ג, קנג, שז בתר"ס; שואל ומשיב, קמא, ח"ג, נו.

אהלי שם, 249.

ר' חיים ב"ר יוסף שמואל **גלרנטר**

מקיטוב (תרי"ז—תרפ"ט)

נולד בשנת תרי"ז ביבלונוב, כבן יחיד לאביו האב"ד ר' יוסף שמואל. מצעירותו נודע כחריף ומפולפל, ונסמך ממהרי"א איטינגא, מהר"י שמלקיס, ר' יהודה ליבוש לנדא מסדיגורה, ור' אריה ליב הורביץ מסטרי. בתרל"ח נשא את פערל (נספתה בשואה הי"ד), בתם היחידה של הגביר ר' ישראל ראובן ב"ר צבי יהודה הכהן פיילהאבער מסניאטין (נפטר ב' סיון תרנ"ט), וזוגתו חיה בת ר' יצחק משולם (נפטרה כ"ח חשון תר"ס). הם החזיקוהו בביתם ביד נדיבה, ורכשו לו ספריה מפוארת. היה פעיל בחיי הרוח של הקהילה, והחליף משם שו"ת עם גאוני הזמן. בשנת תרמ"ז היה הרב הצעיר ביותר שהשתתף בועידת הרבנים בלבוב, כרבה של יבלונוב שהיתה לו בה חזקה ממורשת אבותיו. החל משנת תר"ן היה נוסע לבקר בה מפעם לפעם, כדי לפסוק שאלות ולשאת דרשות. בעשור זה התחיל להדפיס את ספריו, אך הופרע בגלל אסונות משפחתיים כבדים. בתרנ"ב נפטרה אמו, וחלה נואשות בנו משה דב. שלוש שנים סעד את מיטתו בסניאטין, עד שנפטר בן י"ג ביום ט"ז טבת תרנ"ה. כל אותה התקופה חילק את זמנו בין סניאטין ובין קיטוב, בה נצרך לו אביו החולה. בתרנ"ה עבר לגמרי לקיטוב למלא בפועל את תפקיד הרב, ובתרנ"ח נתמנה שם רשמית. היה עליו להתגבר תחילה על תומכי הרב יעקב שור שנקראו לוי'וקס, כי רובם היו משפחות לויים. בעניוותו הרבה שתק וברח ממחלוקת. כשיהודי בשם מאיר מראשי חורפיו השליך עליו פעם ביצה בשבת, אמר: המאיר לארץ, וסמוך לאחר מכן נפטר אותו מאיר, ושותפו קיבל שיתוק. לבסוף נתיקר בעיר על הכל, ונקרא בשם: דער אלטער רב. חובב ציון מובהק, וכבר בתרמ"ז נמנה על מיסדי חברת „אהבת ציון" בטרנוב. בתרנ"ג ייסד בקיטוב חברת דורשי ציון. היה מראשי המזרחי, השתתף בועידת פרשבורג, ונבחר לועד הפועל. מזויף הוא כנראה מכתבו אל ר' נחום בורשטין אב"ד נדבורנה נגד הציונות, שהודפס בדובב שפתי ישנים, ח"ג, רלו—רמ, שכג. בשנת תרע"ה פרצו הקוזקים לביתו, ובנס ניצל מהם במתת כסף. כשהסתערו שוב על העיר בתרע"ו, נאלץ לנטוש את אוצרותיו וספריו, וברח לגרץ שבתוך אוסטריה. נתמנה ע"י הממשלה כרב ראשי לפליטים שבמחוז צעלע במדינת שטיירמרק. בתרע"ט עבר לווין. אחרי המלחמה שב לעירו, ושמח למצוא בה חלק גדול מספריתו, ורוב כתבי היד שלו ושל אביו. י"א שנפטר כאן בתרפ"א, אך למעשה בגלל הידלדלות העיר במלחמה שב לוינא, בה חי בתרפ"ד. כששוקמה עירו שב לקיטוב, וביום א' ויקהל תרפ"ט כתב בה הסכמה לספר בית שמאי של קרובו ר' שמאי פרידמן. כשנדפס הספר בתר"ץ כבר לא היה בחיים. בעתון אונזער וואַרט של אגו"י בקולומיאה נדפסה ביום כ' טבת תרפ"ח התנצלותו

על שבפקודת הרופאים לא היה יכול להשתתף בועידת הרבנים בלבוב (ושם דו"ח על הועידה ומשתתפיה).

פרי עט חיים הוא פירושו הגדול על הפרי מגדים יו"ד, בו כלל כל מה שדנו האחרונים בדבריו, ודינים מחודשים. הפירוש נחלק לארבעה מדורים: אוצר חיים, לשון למודים, כתוב לחיים, למדו היטב. בשמות יש רמז לשמו הפרטי ולשם המשפחה. כשנסע בתרמ"ז לאסיפת הרבנים בלבוב, התפעלו מחיבורו מהרי"א איטינגא, מהר"י שמלקיס, המהרש"ם ור' יעקב ויידנפלד, ונתנו לו הסכמות חמות. בגיל שלושים התחיל להדפיס את ספרו הגדול. שני קונטרסים נדפסו בטשרנוביץ, אך כיון שהיו משובשים, חילקם חינם לכל דורש. אח"כ ניסה בלבוב ובפשמישל, אלא שסגירת הדפוס בתרמ"ט השביתה את המשך ההופעה, והיתר נשאר בכתב יד. הגליונות

שנדפסו עשו רושם רב בעולם הלומדים, אך הם אינם מצויים כיום. כל ימיו הצטער על שנבצר ממנו להמשיך בהדפסה.

כמבוא לספר זה התחיל בתר"ן להדפיס בפש־מישל, והשלים בתרנ"ב את ספרו **שמחת הח"ג** (ר"ת של שמו). כלולים בו סדר הגדה של פסח עם פירוש החת"ס, ושני פירושים חדשים: לשון למודים — בביאור הפשט והשוואת נוסחאות, סמיכה לחיים — דרושי פלפול חריפים לקשר סמיכות הקטעים. הספר הוא שילוב נדיר של הלכה ואגדה, ובסופו קונטרס גדיא יאה — פירוש פלפולי על חד גדיא. ההסכמות הן ממהר"י שמלקיס ורא"ב קלוגר (על שני ספריו הראשון והשני), ומר' יצחק ליב סופר. את יתר ההסכמות קיוה להדפיס בספרו הגדול על הפמ"ג. בתחילת הספר: נוסח שטר מכירה של הדב"ח לשבת; הקדמתו בה מספר ששלח דוגמא מספרו הקודם אל השדי חמד שהשיב לו במכתב הערצה (ובהעלין מספרו הנורא אשר שלח לדוגמא, נוכחתי לדעת אינני אף כקוף בפני אדם הגדול!); ד"ת מספרו על פמ"ג הל' פסח, ובתוכם תשובה לרבי חיים מאטיניא על קושיתו; העתק מודעה שנתפרסמה בתרמ"ח במחזיקי הדת על הופעת ספרו על הפמ"ג.

בקיץ תרס"ב שהה שבעה שבועות במרחץ קרניצה, והשתעשע עם גדולי התורה שהיו שם. במיוחד התידד עם רבי יהושע מדזיקוב עמו טייל יום יום, ונתכבד בשבת לומר ד"ת על שולחנו. לפי בקשתו חיבר פירושים ע"ד הפלפול לזמירות השבת. לכתחילה מאן להדפיסם, בחשבו שזכות הקדימה לספרי אביו ולספרו הראשון, אך בתרס"ו כשחזקו עליו הפצרות מחותנו ר' יוסף פייגנבוים להדפיס שנית את שמחת החג שאזל, העדיף במקום זאת למסור לו את ספרו על הזמירות:

עונג חיים לשבת, כולל כמה חלקים בשמות שונים, מונקטש תרס"ח. חלקו הראשון **תוספת חיים** נועד למנוע חילול שבת בגלל חילופי זמני השעות, באים בו דברי השו"ע או"ח בענין תוספת שבת ובין השמשות, עם פירוש **אוצר חיים**, לקט הדינים בענינים אלו, עם לוח זמן שקיעת החמה לכל השנה. החלק השני **כי טוב זמרה** (רמז לשם העיר והנושא), בו כל סדר השבת והזמירות, עם פירוש **נעים זמירות ישראל**, בו לוקטו פירושים בפשט משלושים ספרים, ע"י תלמידו ר' רפאל שו"ב דקיטוב. לחלק זה הוסיף המחבר שני פירושים ע"ד הפלפול משלו: **לשון**

למודים לפרש מקומות סתומים בחז"ל בהלכה ובאגדה, עם קונטרס מקור ברוך — פירוש לזמר ברוך אד' יום יום, וכן **סמיכה לחיים**, דרישת סמוכין בתוך פסוקי זמירות השבת. המחבר לא רצה שהספר יהיה באגדה בלבד, ולכן צרף את החלק הראשון בהלכה, דינים רבים באמצע הספר, וקונטרס פלפולים בסופו: **אורח חיים למעלה** הדן בכל עניני הספר. כלולות בו כמה מתשובותיו, ובהן אחת אל ר' מרדכי רוזנברג מסיגט (יד), ואחת להיתר עגונה (כ) שהסכימו עמה הבית יצחק (אה"ע, פג) והמהרש"ם. בראש הספר: רשימת רבני קיטוב; הקדמה ביוגרפית; לוח שקיעת החמה וקבלת שבת לגליל קולומיאה וטשרנוביץ; קונטרס ראשי בשמים — ד"ת מלוקטים מספרו של אביו. בסוף הספר: שני דפים לוח הטעות והתיקון; ההסכמות; והמודעה שהתפרסמה ב„מחזיקי הדת". בתרנ"ב קיבל הסכמות מהמהרש"ם (לספרו על הפמ"ג), ומדודו אב"ד ישיניצה שכתב לאחיו אב"ד קיטוב דברי התפעלות על הופעת שמחת החג (ויהי בפי כדבש למתוק ושיקוי לעצמותי... והכל יאמרו כי לא נראה עוד כזה, ואברך אחד מפה אשר הוא דר כעת בעיר בעלז, סיפר לי אשר הרה"ק משם שליט"א קרא בספר הזה, ואמר בזה"ל: כמה רב גובריה וחילו לאורייתא, ומעולם לא ראיתי ספר כזה, ומאד מאד נהנה מדבריו הבדולחים... וגם ראיתי במ"ע המגיד... מ"ד לעווינזאהן מעיר שטאקהאלעם... שהספר הזה הוא יחיד במינו). בתרנ"ג קיבל מר' יוסף ר"ב אב"ד מאדא (לא נראה כזה עוד עד היום הזה), ומר' יוסף בנימין רייך אב"ד הליטש (יען כי אני מורגל לאמר סדר הגדה בסידורי המקובלים, לכן לא עיינתי בספרו הנחמד עד הנה, והיום הסתכלתי בו וברכתי ברוך שחלק מחכמתו ליראיו, ואמרתי שהסמוכים עשויים באמת ובישר, מי יתן להתראות עמו, ואהיה נושקו על ראשו!). בתרס"ח כתב אליו ר' צבי מרגליות מירושלים; מכתב תהילה עם חידה מאדם גדול; ר' מנחם מנדל מרגליות דיין בסרדהלי. הספר צולם מחדש בניו יורק תשל"ג ע"י ר' נחמן ב"ר משה עדער ומשפחתו, בהשתדלות אשתו חיה נכדת המחבר. נוסף בהתחלה לוח מזכרת לקרובים שנספו בשואה, והושמטו לוחות הזמנים והתיקונים. ההסכמות הועברו להתחלה בשינוי הסדר, וחלקן מספריו הקודמים.

כשפרצה בשנת תרע"ב המחלוקת של כולל קוסוב ויזניצא ואטיניא נגד כולל דרוהוביטש **על** קיפוח בחלוקת מעות א"י, התייצב לימין רבי ישראל הגר מויזניצא. בני א"י פתחו תחילה בכרוז „אנקת אביונים", ואז כתב את שני מכתביו בנידון, והדפיסם בספר **משפט צדק**. הוא קבע בהם שר' אברהם חיים דוד סופר חייב לעמוד לדין בגליציה, ולא להשתמט שמקום הדין בא"י. גאוני גליציה צידדו לעומתו בעמדת ראח"ד סופר, ומכתביהם נדפסו בספר תשובה כהלכה, דרוהוביטש תרע"ב. אז חזר והשיב בתרע"ד בספר שהוא נדיר ביותר: **מכתב** מהרב חיים גלרנטר. כלולים בו שלושה ממכתביו, שבראשון בהם תשובה לטענות ר' משה מייזלש, ובשני לטענות ר' יוסף ענגיל, והוא מיועד כנראה לרבי מויזניצא. בסופו השמטות ל„משפט צדק", ומכתבים שהגיעוהו אחרי הסגירה מאת: ר' ברוך מרקוס מחיפה לר' יוסף קנוביץ מצפת שכן גם דעת חמיו הרידב"ז; ר' מאיר גוטשטיין אב"ד בלשביץ; ר' מאיר הרץ מו"ץ דזיקוב; ר' ישעיה לנדמן אב"ד אזיפולי; ובתרע"ג מב"ד החסידים בירושלים וב"ד הספרדים בצפת, שיכולים לקבוע קופות נפרדות בכל גליציה עבור שלושת אלפי עניי הכולל בא"י. ראח"ד סופר חזר והשיב על כך בספר שפת אמת, והוא אינו מצוי.

החשש שאנשים רבים איבדו את כתובתם בזמן המלחמה גרם לחיבור **הכתוב לחיים** חלק א, וינה ניסן תרפ"א. מבוארת בו חובת מתן הכתובה, והצורך לתת כתובה דאירכסא כשאבדה המקורית. בקונטרס **אור כי־טוב** חידושים ופלפולים בכתובים ובדברי חז"ל, ותשובה להיתר עגונה. בסופו שתי דרשות לשבת הגדול ופרפראות לחג הפסח, וטופס כתובה דאירכסא (נתלש בספר שראיתי). בהקדמתו מספר על מוראות המלחמה, ומוסר שהנדפס הוא רק חלק קטן מספרו בנושא זה, שנתחבר לפי התעוררות ר'

חיים אליעזר מנטשר מסניאטין. את הכתבים העתיק תלמידו דב צייכנר, המצטדק על שאינו מדפיס מכתבי תעודה ותודה מרבנים לספר זה, ומניחם לח"ב שלא נדפס.

כמו־כן שרד ממנו קונטרס מגולף יפה הפותח במלים: **בעזר אלקים חיים.** הוא כתבו בוינא בתאריך א' לך תרפ"ד, ובו התיר לשוחט של וינר־נוישטט ר' משה זאב ב"ר יעקב פוגל, לשאת אשה על אשתו בילה בת ר' פתחיה מגדל מבוצץ בהיתר מאה רבנים.

בכתובים היו לו שנים עשר חיבורים אחרים וביניהם: קשת ומגן — לישב קושיות „אומר השכחה"; סמיכה לחיים — דרשות פלפול על סמוכין שבש"ס; חיים שאל ושנות חיים — מאות שו"ת ששאל ושהשיב; תורה אור ודרך חיים — דרשות שדרש ביבלונוב סניאטין וקיטוב בדרך הפשט.

היו לו ששה ילדים, וביניהם: חנה אשת בן דודה ר' יצחק גלרנטר; דינה, נישאה בתרס"ו לר' חיים ליב פייגנבוים מטרנוב (נפטר י"ח חשון) בנם של ר' יוסף (נפטר י"ד אדר) ושרה יוטא בת ר' יוסף לויפר משיניבה. נספתה בשואה ביום כ"ו סיון, עם בתה אידל רכיל ובנה ישראל דב הי"ד, ושרדה רק חיה שהשתדלה בההדרת עונג חיים לשבת; הירש ליב; מנדל; שרה שכנראה נישאה לבנו של ר' יעקב פיפס מלבוב; אשת בן גיסו ר' פייבל פיילהבר מסניאטין.

תשובות אליו: אבני צדק (ט"ב), או"ח, פו; אוריין תליתאי, קמה, קסו; בית דוד, ח"ב, קיח בתר"ף לקיטוב. מכתב הערותיו על הספר ששלח רז"ו לייטר בתר"ף מוינא אל המחבר, נדפס ע"י הרב יהודה רובינשטיין עם סקירה ביוגרפית בהדרום, כו, 198—203; בית יצחק, יו"ד, ח"ב, כח, אה"ע, ח"א, פז, ח"ב, טו (שם קיטוב בגט) בתרנ"ו; חיים של שלום, ח"ב, צד; שו"ת מהרש"ם, ח"ז, פט בתרנ"ד.

מכתב ברכתו אל ד"ר בלוך להיבחרו לפרלמנט האוסטרי נדפס בתרמ"ז בכבוד חכמים, 29—30. השתתף באהל יצחק ובאהל מועד תרנ"ט. מכתבו על אספת הרבנים בקראקא נדפס במחזיקי הדת, כ"א אב תרס"ג. תשובתו מתרס"ד אל ר' שמעון פרידמן מדזיקוב נדפסה בספרו אמרי שמעון, ד. בשבט תרס"ח חתם נגד תנאי בנישואין. כמה מפלפולין בראש הספרים בית פינחס (גרהר), ח"א, ונועם מגדים על הממ"ג. הערותיו בראש ספר התשבי, מ. סיגעט תר"ע. פקסימיל מכתבו נמצא במוסד הרב קוק.

אהלי שם, 282; נ. מ. גלבר, אנציקלופדיה של הציונות הדתית, א, 544—546; קיטעווער יזכור בוך, 30—31.

ר' יוסף שמואל ב"ר משה דב גלרנטר

מקיטוב (תק"ף־תרנ"ח)

נולד לאביו ר' משה דב אב"ד קיטוב מגזע המהרש"ל ורש"י. נשא את שרה בת ר' ישראל דב בר גלרנטר אב"ד יבלונוב וישיניצה, ובנם יחידם היה ר' חיים. עשרים שנה כהן ברבנות יבלונוב, מתר"ח לערך, וכשלושים שנה בקיטוב. משרידי רבני הדור הישן, ואמרו עליו שהיה ראוי להיות רב בדורות קדומים. ישב כל היום מעוטר בטלית ותפילין, ובלילה נידד שינה מעיניו לעסוק בתורה באהבה ובשמחה באש התלהבות קודש. רופא מומחה אמר שהדרת פניו מעידה על גדולתו, וגם בין היושבים ראשונה במלכות אין חכם כמותו. חיבר חמישה ספרים בגפ"ת, ד"ח שו"ע, דרשות ושו"ת, ובהם יותר משלושת אלפים דפים. סרב להדפיסם, וחלקם אבד בשריפת קיטוב בתרל"ד, אחרי שטרח בהם יותר מארבעים שנה. בראש ספרו הרי בשמים כתב את מגילת יחוסו. קטע מספרו ראשי בשמים עם תשובה אחת, נדפס בראש ספר עונג חיים לשבת של בנו. אחרי השריפה שיקם מזכרונו והוסיף חידושים על שו"ע, שו"ת, פלפולים ודרשות. בחסידות היה תלמידו של רבי חיים מקוסוב. אשתו נפטרה ביום כ"ז אב תרנ"ב, ובנו נקרא לטפל בו בהיותו חולה וגלמוד, ולסייע לו בהנהגת הרבנות. במוצש"ק ד' ניסן תרנ"ח ברך את בנו ג"פ בברכת כהנים. ר' חיים החל לומר תהילים, וכעבור רבע שעה כשהגיע לפסוק בך בטחו אבותינו, ספק אביו את כפיו בשמחה ונפטר. הבן הספידו בבית הכנסת, ועל המיטה לפני ארון הקודש הניחו את הכתבים שנותרו. חתניו: ר' חיים שאמיר ממלא מקומו ביבלונוב; ר' שמלקי; ר' משה טייטלבוים.

תשובות אליו: אבני צדק (ט"ב), יו"ד, ח"א, פ, קטז; אוריין תליתאי, נז (שם קיטוב בגט); בית יצחק, אה"ע, ח"ב, סא, פו בתרל"ג—תרמ"א; בית שלמה, אה"ע, קיז—קיט; קלח בתר"ל—תרל"ב; בר ליואי, ח"ב, אה"ע, ל, תנינא, או"ח, א; דבר משה, תנינא, סט; דברי חיים,

ח"ב, אה"ע, צו, צז, קמה, קמח בתרכ"ט—תר"ל; טוב טעם ודעת, קמא, מט, תנינא, קטו, תליתאה, ח"ב, נח, נט; מאמר מרדכי, נא (בתר"ט ליבלונוב על שם העיר בגט), נו; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, נג, קמו (שם קיטוב בגט), ח"ב, ח בתרל"ב—תרמ"א; שו"ת מהרש"ם, ח"א, קח, ח"ד, יט, כ בתרמ"ב; שו"ת רמ"ץ, ח"ב, אה"ע, לד, לה בתרכ"ט; שאילת שלום, תנינא, עג, קלח, קנו, רמ; שואל ומשיב, קמא, ח"א, נו, צא, ח"ב, נב, עב, ח"ג, נב, תליתאה, ח"ג, צב בתר"ך; שערי דעה, ח"א, קלט, ח"ב, ריא, רטז.

נחמיה רוזינפלד מראשי הקהל בקיטוב, מחזיקי הדת, כ"ח אייר תרנ"ח, 3.

ר' יצחק ב"ר ישעיה יחיאל מיכל גלרנטר

מנוביטנץ (תר"ם—ת"ש)

נולד בשנת תר"ם לערך לאביו ר' ישעיה יחיאל מיכל אב"ד נאוויטאניץ, ומלא שם את מקומו. באלול תר"ס נשא את חנה בת בן דודו ר' חיים אב"ד קיטוב. אחרי מלחמת העולם הראשונה עבר לגור בקראקא. בשבת נחמו תרפ"ו נשא דרשה בביהכ"נ ר' אייזיק ר' יעקלש, כשנוסדה חברת „משיח אלמים" שמטרתה ללמד את האלמים כתב ולשון, תפילה וחשבון, והדפיסה בפודגורזע בתרפ"ז בשם **יקרה מפנינים**. הוא מתנצל על שלא הציג הסכמות, כי אין בהם צורך בספר כזה שהוא רק דרוש ופלפול. הסכמות נטל רק לספרו השני בחידושי הלכות ושו"ת, וכדוגמא מביא את זו שקיבל בתרפ"ז מר' יוסף נחמיה קורניצר אב"ד קראקא. הפתיחה באגדה היא מתרפ"ו. מההכנסות קיוה להדפיס את שאר ספריו: שו"ת הין יין, דרכי יקרים וקול שמחה. חמיו היה ר' יצחק זילברשטיין, ובהדפסה סייע לו בן גיסו ר' זאב זילברשטיין. בספר למעשה שתי דרשות. האחת מרפא לשון שער משיח אלמים, והשניה עץ חיים לטובת היכל בית התלמוד תורה.

ר' ישעיה יחיאל מיכל ב"ר ישראל דב בר גלרנטר

מנוביטנץ (תר"ב—תרע"ד)

נולד בשנת תר"ב לאביו ר' ישראל דב בר אב"ד יבלונוב וישיניצה. נשא את פרומט בת ר' זאב וולף וייס פו"מ סנוק, תלמידו של הבני יששכר. גר בסנוק, ומתרמ"ה אב"ד נאוויטאניץ הסמוכה עד תקופת מלחמת העולם הראשונה. מלא שם את מקומו בנו ר' יצחק.

תשובות אליו: הרי בשמים, תנינא, קכ, רמג מתרנ"ג—תרנ"ד; שו"ת מהרש"ם, ח"ב, רנב—רנג בתר"ס.

אהלי שם, 258.

ר' ישראל דב בר ב"ר אברהם יוסף גלרנטר

מיבלונוב וישיניצה (תקס"ז—תרכ"ז)

נולד בשנת תקס"ז לערך, לאביו ר' אברהם יוסף אב"ד עיר ישן ויבלונוב. נשא את לאה בת רבו ר' יעקב מרימנוב, ואחרי פטירת בעלה נסעה לא"י ונטמנה בירושלים. חמיו החזיקו על שולחנו כי"ד שנה. נסע לדינוב ללמוד אצל בעל מלוא הרועים שחיבבו מאד. בחסידות היה תלמידם של החוזה מלובלין, רצ"ה מזידיטשוב ור"ש מירוסלב. בבחרותו נסע עם אביו אל רמ"מ מרימנוב שהניח ידו על פניו וברכו: אלקים יחנך בני. למד בלובלין יחד עם רבי נפתלי מרופשיץ, ואח"כ ישב אצלו ט"ו שנים. ר' נפתלי אהבו כאהבת אב לבנו, קרא לו בתמידות ישראל בער לעב, לימדו ביחידות, אמר עליו שיש לו נשמה קדושה ויקרה, והוא מקטורי תגא שלו. רבי אברהם דוד מבוצץ היה חברו הטוב, וכאשר ראה את ר' ישראל בירך שהחיינו, והודיע לו שברך בשם ומלכות. פעם אמר לו שחשב עליו אותו יום בשעת תפילת שמונה־עשרה. כמו־כן היה בידידות עם רבי חיים מקוסוב, שבת אצל רצ"א מדינוב, וציטט דברי תורה מרא"ל מלנצוט. עוד שימש צדיקים נוספים, ולימד תלמידיו חינם. תפילתו היתה בהתלהבות ובשאגה, בשמחה ובשירה. בשנת תרי"ז נבחר כרבה של סטריזוב על מקומו של רבי אלעזר שפירא, אך ויתר לטובת בנו ר' שלמה שפירא. כהן כרבה של סטאפטשעט היא יבלונוב, ואח"כ כרב וכאדמו"ר בישיניצה. נפטר סמוך לשנת תרכ"ח, ונטמן בדוקלא כפי שהתבטא בחייו.

בעצת רבו מרופשיץ התחיל לכתוב את חידושיו בהלכה ואת דרשותיו. הניח כתבים רבים בגפ"ת עמ"ס הש"ס ועה"ת בדרך פרד"ס, ואחרי פטירתו

ניגשו בניו להדפיסם, ונטלו בתרכ"ח הסכמות מהדב"ח, מבנו ר"ש מסטרופקוב, ומר' שמעון סופר. **רביד הזהב** חלק א נדפס בשלושת אלפים עותקים בלמברג תר"ל, וחלק ב שנקרא גם בשם **דביר המוצנע** בפרעמיסלא תרל"ו. צולמו מחדש בברוקלין תשל"ו, עם מפתח שמות הצדיקים. בספרים דברי אגדה ורמזי קבלה בדרך החסידות על סדר הפרשיות, ומובאים בהם ד"ת מרבותיו בחסידות. המו"ל היה בנו ר' משה מישיניצה, והמעתיק רמ"מ הכהן, שו"ב דשם. בראש ח"א נדפסו ההסכמות הבאות, ובראש ח"ב בסדר שונה כך: מתרכ"ח של מהרי"א מזידיטשוב, בניו: ר' סנדר ליפא, ר' שלמה יעקב, ר' ברישׁ, ר' אליהו, ונכדו ר' יהושע השיל אב"ד חודרוב; ר' יעקב שמשון הגר מקוסוב (וביודעי ומכירי קאמינא כי היה ממקורבי א"א זצלה"ה, והיה גדול בתורה וחסידות) ובנו ר' משה; רמ"מ מויזניצא ע"י ר' משה הלוי ברומיר; רמ"מ רובין מגלוגוב (ידעתי עוד בעת הסתופף בצל קדושת אבי זקני זצ"ל מראפשיץ, כי היה מאנשים המקורבים והחשובים); ר' מאיר מדזיקוב ובניו ר' יהושע, ר' נפתלי חיים, ר' טוביה ור' יחיאל; מס"ג מרא"י ע"י ר' משה דוד גוטמן, חתנו ר' זליג שפירא, ר' שלמה ע"י רצ"ה ביליג, ר' נחום דב ע"י ר' יהושע אורנשטין, ר' יוסף ברצ"ה מרימנוב ע"י ר' שמואל, ר' לוי מונזון; בתרכ"ט מר' ישראל מצורטקוב ע"י ר' אהרן דאהל; גיסו ר' יוסף שמואל אב"ד קיטוב; השו"מ (והנה דרכו בקודש ללמוד לשנות כל היום, והיה מתמיד גדול ומצא כדי מדתו, והיו לו חידושים רבים בגפ"ת וגם באגדה) ואביו רא"ל; ש"ב ר' אליהו הרושובסקי אב"ד דרוהוביטש (ונראה מזה שהיה לו חלק גדול באורייתא, ואתמחי ספרא גם אתמחי גברא, שהייתי מכירו בחיים), ור' משולם ישכר הורביץ מסטניסלב. הקדמות לח"א כתבו חתנו אב"ד קיטוב, ובנו המו"ל. לח"ב כתבו בניו ר' משה ור' אברהם יוסף יעקב. בח"א דף עו. הספדים נרגשים על רבי שמעון מירוסלב ועל ר' מאיר שמחה בן האב"ד קולו־מיאה ר' יצחק זאב אפשטיין, ואח"כ ליקוטים שונים. בסוף ח"א וח"ב רשימות מנויים מהמפו־רטות ביותר לקהילות גליציה והונגריה, ובה שמות של רבים מבני משפחתו. כמו־כן פרטים על אחות המחבר וחתניה: ר' ברוך בן הגביר ר' יוסף פדנהכט מברזן, שבנו ר' יהושע אבי ד' איציק דב גר בזלוטשוב, ור' יוסף פרייער מיבלונוב. ר' ישעיה שמיר בן אחות המחבר גר ברוהטין.

בני המחבר: א. ר' משה מו"ל ספריו (שמות בניו וחתניו ברשימות המנויים); ב. ר' נפתלי צבי מהורודנקה חתן ר' בנימין דנקנר. בנו ר' מאיר חתן הגביר ר' יוסף פדנהכט מברזן, אבי ישראל דב ונחום. שמות חתניו ברשימת המנויים; ג. ר' אברהם יוסף יעקב מ"מ ברבנות ישיניצה; ד. ר' ישעיה יחיאל מיכל אב"ד נאוויטאניץ.

ספר סטריזוב, 15, 262.

ר' **משה** ב"ר מנחם מנדל **גלרנטר**

מסטרי ורמת־גן (תרמ"ז—תשכ"ה•)

נולד בשנת תרמ"ז לאביו ר' מנחם מנדל — נקרא בפי־כל איש האמת, ונפטר בן פ"ד, ב"ר משה בנו הצעיר של ר' ישראל דב בר, ומוציא לאור של ספריו —, ולאמו פריידה פעריל בת ר' אליעזר יהודה ליבוש מסטרי, בנו יחידו של בעל מלוא הרועים. תלמיד ר' שרגא פייבל הרץ ראב"ד סטרי. נשא את רחל בת ר' צבי ואדל פייגא רוטנשטרייך. בשואה שרד בנס, וכהן עד תש"י כאב"ד קלוצק ודז'רז'נוב. חבר נשיאות מועצת הרבנים בפולין, וכשעלה בתש"י ארצה, כהן כרב בית כנסת ברמת־גן.

קטעים מספרי **ד"ת משה וישראל** הדפיס כדוגמא בת"א תשי"ז. בראשו מכתבי ידידיו מתקופת סטרי: ר' משה גלזר אב"ד הר הכרמל בחיפה ור' אלתר מאיר, ובסופו מגילת היוחסין של המשפחה. בתש"ך הדפיס ברמת־גן **ד"ת משה וישראל**; דרשות וביאורים עה"ת וההפ־טרות, ומאמרי חז"ל במדרש ובגמרא. הספר מוקדש לזכר בן דודו ר' ישראל ליב ב"ר לייביש. בהקדמה מציב זכרון לחמיו הי"ד שהלך לעקידה חבוש בטלית ותפילין. כאשר שבת בבלז הפציר בו המהרי"ד שיסדר את כתביו לדפוס, באמרו

שמשתוקק לתת לו הסכמה אילו היה נוהג בכך, ואעפ"כ בגודל עניוותו סרב. לספר פתיחת אגדה, ובסופו הספד על מהר"א מבלז ומגילת היוחסין. בתשכ"ד הדפיס שם **אוריאן תליתאי** כהמשך לספרו הקודם. בראשו מצבת זכרון לחמיו ומגילת היוחסין כנ"ל, ושתי הקדמות אגדה. בסופו שמות ילדיו וקרוביו.

ר' ראובן גלרנטר

רבה של רדומישל קטן, כנראה עד השואה. כתב בהבאר תרפ"ד. תשובה אליו: אמרי יושר, ח"ב, קפד.

ר' שאול יהושע ב"ר משה גלרנטר

מברודי (תק"י*—תקפ"ז)

הוא ואחיו ר' אברהם יעקב אב"ד טישוויץ היו בני ר' משה אב"ד טומשוב, ב"ר צבי הירש מזמושץ מחבר שו"ת תפארת צבי. נגיד גדול בתורה ובחסידות בברודי. הוציא לאור את החלק הראשון של שו"ת זקנו. נשא את בתו של ר' יקותיאל זלמן מברוד הנקרא ר' זלמן מרגושס. נפטר ביום י' שבט תקפ"ז.

מליצי אש, ג, שבט, כ.

גמינר

ר' ישעיה

ת"ח חשוב בקראקא, ועסקן לדברים שבקדושה. העמיד תלמידים רבים.

גנז

ר' אריה ליבש

אב"ד וישנה, ואח"כ דיין בפשמישל עיר מולדתו יחד עם ר' אפרים יצחק בעל משנה ראשונה. תלמיד מובהק לבעל מלוא הרועים. כתביו עברו אחרי פטירתו לאחיו ר' מתתיהו, שנכדו ר' דב בריש ב"ר דוד רייזר טיפל בהוצאתם לאור. בתרנ"ה הדפיס בפרזעמישל **פני ארי** על שו"ע חו"מ הלכות דיינים, הלואה, טוען ונטען. בספר מבוארים דברי הש"ך מעין מחצית השקל ולפעמים גם דברי הסמ"ע, ובסופו קצת על או"ח וש"ס. מהר"י שמלקיס כותב בהסכמתו: ושמעתי כי היה ת"ח וגדול בתורה. בהקדמת המו"ל מודה לדודתו שרה אשת ר' אליעזר ב"ר מתתיהו — נפטרה י"א אב תרנ"ד — על שסייעה להדפיס עוד.

גסנבויאר

משפחת לויים

ר' בן־ציון ב"ר שמואל נחום גסנבויאר

מקומרנא (תר"י*—תרע"ג)

בנו הצעיר של ר' שמואל נחום אב"ד ווהנילוב, ליביטשוב וליזנסק. גר בכפר סוסילוב, ואח"כ בקומרנא בה נפטר בשנת תרע"ג (בית קומרנא, 141). חונן בכשרון ספרותי, והוציא לאור כמה ספרים. ביכורי עבודתו היו הבאה לדפוס של ספרי אביו: היכלי שן שהדפיס בלבוב בתרמ"ט, ובסופו צרף כמה ד"ת משלו, וקונטרס מכירת חמץ בתרנ"ב. בהקדמה מזכיר שם את נסיעתו אל רבי יהודה צבי השני מסטרטין, ומביא ד"ת ששמע מחתנו ר' יחיאל מיכל הורודנר. עיסוקו בהוצאת קונטרס זה גרם לו לעסוק יותר בהלכות פסח, וכך נוצר ספרו הוא: **חוקת הפסח**, פדגורזע תרנ"ח. בספר דינים מלוקטים בסדר נאה, בסגנון קל וצח, ללא מקורות בצידם. רק בראש הספר ניתנה רשימת המקורות שבדפוס ושבע"פ — כגון מר' אברהם מרדכי טורקר אב"ד דוברומיל

וממהרי"א מקומרנא —, והקדמה קצרה מתובלת בד"ת. בתכניתו היה לקבץ דינים לכל החודשים והמועדים. הסכמות קיבל בתרנ"ד מהמהרש"ם; ראי"ב קלוגר (בא חכם לגבולי... ירא שמים בתכלית); ר' משה הכהן רפפורט אב"ד ליזנסק (מקום אשר יפול העץ שם יהיה וכו'); בתרנ"ה מר' אריה ליב הורביץ מסטרי; בתרנ"ח מר' חיים אריה ליב הורביץ מקראקא; ר' יצחק ליב סופר; ר' שלמה סופר מברגסאז; ר' יהושע פנחס בומבך מדרוהוביטש. ספרו זכה להצלחה, ובשנת תר"ס הדפיס אותו שנית בדרוהוביטש: **חקת הפסח**, והפעם בשפת יידיש וביתר הרחבה, כל הדינים מקצירת החיטים עד סוף הפסח. בשער צוין כי הקונה ספר זה ינצל מצער גידול בנים, ומי שיש לו עשרה בנים, שיקנה עשרה עותקים עבור כל אחד מהם, וכן מלמדים שיקנו לתלמידיהם. הספר כולל הקדמה, ונוסח שטר מכירת חמץ ביידיש. מאוחר יותר הופיעה מהדורה נוספת בשינויים, ומהדורה זו כנראה נדפסה שוב בבודפסט תש"ד בשם **חקת הפסח הקצר**, ע"י המו"ל, ר' יעקב יושע ויזנר מבוסרמין עם הקדמתו, וצולמה שוב בברוקלין תשל"ה. נוסף כאן פירוש מר' שמשון מאוסטרופולי על דצ"ך עד"ש. מההסכמות שהיו בידי המו"ל, הדפיס רק את זו של רבו ר' שלמה צבי הכהן שטרסר אב"ד דברצין. כנראה בטעות נקראת מהדורה זו „הקצר" כי אין זו דומה למהדורה הקצרה של תרנ"ח, ואדרבה ההקדמה והדינים באו בה באריכות, ובתוספת שטר המכירה מהקונטרס של האב.

בשנת תרס"ה ההדיר בלמברג **קרית ספר** מאת רבי אלעזר מגרמיזא. בקונטרס נימוקי חמש המגילות וההפטרות, חסירות, יתירות וגימטריאות עפ"י המסורה. נדפס לראשונה מכתב יד שהיה בצפת בגנזיו של ר' משה הכהן, **עם פירוש** המהדיר „זה מציון". בהקדמתו מספר שבנסעו לשבת לבלז הראהו למהרי"ד, והוא נתן לו בע"פ הסכמה להדפיס את הספר, וכן גם את פירושו, ובלבד שישגיח בעצמו על ההדפסה. בתרס"ט קנה את שרידי תורותיו של רבי יהודה צבי הראשון מסטרטין, וסידרם להדפסה בלמברג בספר שארית יהודה. בתרע"ג התחיל להדפיס שם פירוש על תהילים מבעל משנת חסידים עם פירושו „זה ציון", וכנראה השיג את הפירוש מאותו המקור **של** „קרית ספר". צדיקים רבים נתנו לו הסכמות, ואמרו שזכות גדולה תהא לעולם כשיודפס. כדי להשיג אמצעים להדפסה לא נרתע מלפרסם בינתים **עשר סיפורות**(!) בלמברג תרע"ג, בשתי שפות: עברית ומתחתיה יידיש. בראש הספר הדרשה **שדרש השר שלום** בבלז בנוכחות ראש העיר, לכבוד כשלון ההתנקשות בחיי הקיסר פרנץ יוזף הראשון. אחריה תשעה סיפורים מצדיקי החסידות שלא נתפרסמו עדיין.

ר' יצחק צבי ב"ר מנחם ישראל **גסנבויאר**

מוהנילוב (תרכ"ז—ת"ש•)

נולד בשנת תרכ"ז לאביו ר' מנחם ישראל אב"ד וההנילוב. מלא שם את מקומו מתרנ"ד, כנראה

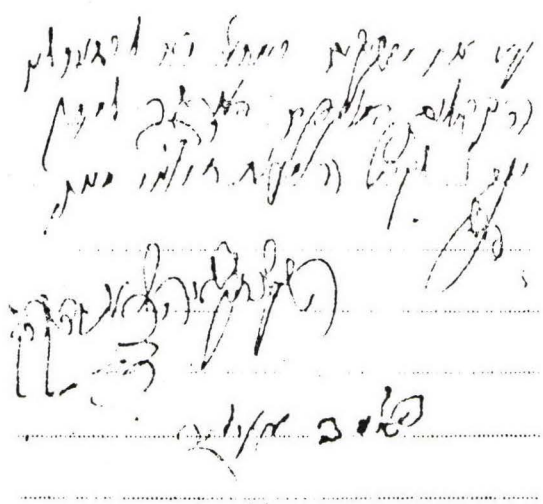

עד השואה. גבאי א"י. השתתף בועידת סנדובה וישניה, וחתם נגד תנאי בנישואין.

אהלי שם, 235.

ר' מנחם ישראל ב"ר שמואל נחום **גסנבויאר**

מוהנילוב (תק"ץ•—תרנ"ד)

אב"ד וההנילוב אחרי אביו ר' שמואל נחום שעבר לליביטשוב ולליזנסק. הוציא לאור שנים מספרי

אביו עם הערותיו. חכם ונבון, ישר רוח ואהוב לבריות. נפטר ביום ה' י"ד אב תרנ"ד. ילדיו: א. ר' יצחק צבי ממלא מקומו בווהנילוב; ב. ר' שמואל נחום אב"ד אוסציא זילוני, בשנים תרמ"ד—תרנ"ב לפחות; ג. אשת תלמידו המובהק ר' נפתלי ערליך. כוחו בהלכה התגלה בתשובותיו שנדפסו בשו"ת מגדל השן של אביו: יג (בתרכ"א על העירוב בליזנסק), מז, נח, סה.

תשובות אליו: בית יצחק, אה"ע, ח"א, סט בתרל"ז; בר ליואי, תנינא, יו"ד, ו; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"ב, פט בתרמ"ט.

מ. שור מסטרי, המגיד החדש, ה' אלול תרנ"ד, 287.

ר' שמואל נחום ב"ר קהת גסנבויאר

מווהנילוב, ליביטשוב וליזנסק (תק"ס—תרי"ז)

נולד בזולקווא לאביו ר' קהת. למד אצל ר' יוזפא הלוי מזולקווא, ואח"כ נעשה תלמיד מובהק של הישועות יעקב, ותלמיד חבר של בנו ר' מרדכי זאב. בספר תשובותיו סי' כד הוא מייסד דברי רבו בהכשר טליתות גדולים, וכותב: ועלי מוטל הדבר הזה, באשר הייתי משמש לפני מרן בעל ישועות יעקב קרוב לחמשה עשר שנה, וראיתי גדולתו וגאוניותו, והייתי חביב בעיניו בעזהשי"ת, וממנו נסמכתי כאשר יש בכתובים תחת ידי. בחסידות היה תלמיד רבי אורי מסטרליסק, ואח"כ דבק ברבי יהודה צבי מסטרטין שאהבו מאד. נשא את דבורה, ובתקצ"ח מוצאים אותו רב בווהנילוב. מתקצ"ט רב בלוביטשוב, ובתרט"ו עבר לרבנות ליזנסק, בה נפטר ביום ט"ו אלול תרי"ז. ילדיו: א. ר' מנחם ישראל אב"ד ווהנילוב; ב. ר' שרגא בציעשינוב; ג. ר' בן ציון בקומרנא; ד—ה. חנה אשת ר' נתן רוזנפלד אב"ד קוליקוב. אחרי שנפטרה ביום י"ג טבת תרכ"ח, נשא את אחותה בריינדל; ו. ר' קהת באוסציא, שתשובות אליו: מנחת שי, ח"ב, מד, צב. נכדו היה ר' נחום רוזנר מקמיאט שליד סעליש, חמיו של ר' ליב מרמלשטיין מברגסז־ברוקלין (זכרונות המאור, ח"ב, תקלז). בכל תחנותיו המית עצמו באהלה של תורה יומם ולילה, מבלי לשים לב למיחושיו הרבים. הרביץ תורה לתלמידים מובחרים, והעמיד הדת על תילה בחרוף נפש. היה ענו ושפל רוח עד קצה אחרון. השקיע רבות בחינוך ילדיו ותלמידיו, והשריש בהם יראת שמים עמוקה. כל מעשיו היו לשם שמים, וגם בעובדין דחול הכניס כוונות גדולות. בני עדתו העריצוהו, ושנים רבות אח"כ תהילתו בפיהם. בשנת תרנ"ח כתב הרב משה הכהן רפפורט אב"ד ליזנסק, בהסכמתו על ספר חוקת הפסח של הבן: אנא חזינא למרבעת של המנוח הגאון המפורסם הצדיק המרומם מו"ה שמואל נחום הלוי ז"ל מזאלקווא, מקום שהורה לרבים אשר הלכו לאורו בק"ק ליזענסק אשר בהיותו חונה שמה, רבות בשנים אשר אחרי עלה לשמים, עוד העם מעבירים קול בשבחו בעת היותו אב"ד שמה, אשר בכל נפשו עבד עבודת הקודש, ומשא העדה על שכמו, והנהילם במישור ותהלתו בפיהם, עד היום לא יחשו מלהביע אומר בשבחו.

נדפסו ממנו כמה ספרים:

נבל עשור, עשרה דרושים בהלכה, הדפיס בעצמו בלבוב תרי"ד. בתחילת הספר הקדמה קצרה, ובסופו תשובה לחתנו ר' משה ז"ל מאולינוב, ששוחטי הכפרים חייבים להיות תחת השגחת רב העיר. היה לו חלק שני, ולא נדפס.

דרושי חפץ, י"ב דרשות שאמר במקומות רבנותו בשבת הגדול, שבת שובה ועל אבות. בנו ר' מנחם ישראל אב"ד ווהנילוב הביאם לדפוס בלמברג תר"ם, בצרוף הוספות משלו בשולי הדפים. היה אצלו גם חלק שני, ולא נדפס. את ההקדמה כתב הרב נתן הלוי רוזנפלד אב"ד קוליקוב, תלמידו וחתנו של המחבר. בסופה דבר הלכה מבנו הרב יחיאל רוזנפלד, וגם בסוף הספר תשובתו בענין שוחט אחד.

צ' שו"ת **מגדל השן** ע"ש ר"ת של שמו, הדפיס בנו רמ"י בלמברג תרמ"ד. המסכימים: רצ"ה אורנשטין (ידעתיו עוד מימי עלומיו לגדול בתורה, ואז שבחוהו גדולי הזמן כי אילנא רברבא יתעבד); מהרי"א איטינגא (ובימי חורפי זכיתי להנות מאור תורתו, כי למד ושנה ביגיעה רבה לברר ההלכה לאמתה של תורה, ואעידה אנכי אשר כבוד אאמו"ר הגאון מאור הגולה זצ"ל היה אלוף נעוריו, וחיבב אותו ואת חידושי תורתו

חיבה יתירה); מהר"י שמלקיס עם ד"ת (היטב ידעתיו בעודו בחיים חייתו לרב וגדול בתורה). את ההקדמה כתב חתן בנו (בספר בטעות: בן חתנו) ר' נפתלי ערליך בווהנילוב, ואחריה ד"ת מר' שמואל נחום אב"ד אוסציא זילוני, בנו של ר' מנחם ישראל. בין היתר הוא משיב גם למחותניו ר' מאיר צבי הלוי מראווא (יב) ור' דניאל (מד).

היכלי שן עה"ת, הוציא לאור בנו ר' בן ציון בלבוב תרמ"ט. המסכימים: מהרי"א איטינגא; רד"מ מצורטקוב ע"י רצ"ה שטרנברג, ובנו ר' ישראל ע"י ר' אהרן דאהל; ר' מרדכי פיבוש מהוסיאטין ע"י ר' דוד שוואגער; ר' יצחק מבויאן ע"י ר' ישראל מרגליות, וכן ר' נחום; ר' ישראל מסדיגורה ע"י ר' יחזקאל דב בריש שפירא אב"ד נוביסליץ, חתנו ר' יצחק מרדכי ע"י ר' מרדכי רוזמן, וכן ר' שלום יוסף; בתר"ן מר' ברוך מוויזניצא ע"י ר' אפרים מאהלער, וכן בניו ר' ישראל, ר' חיים, ר' משה, ר' שמואל אבא, ר' פנחס וחתנו ר' שמואל דב; ר' אורי יולס מסמבור; ר' יחזקאל שרגא משיניבה (לאשר ידעתי היטב והכרתי לטובה את הה"ג הצדיק הנ"ל לת"ח גדול, ח"א בקרבו ויראתו קודמת לחכמתו); בתרמ"ד ר' דוד מקשאנוב לש"ב ר' שמחה נתן סג"ל מצפת נכד המחבר (היה מפורסם בין אוהבי תוה"ק לגדול הדור וגאון מובהק, ותורתו היתה אומנתו ביגיעה רבה לדבר הלכה לאמיתה, ואנכי היודע ועד כי יראתו היתה קודמת לחכמתו); ר' שלמה הלברשטם אב"ד וישניצא בתרמ"ד להנ"ל (ודכירנא כד הוינא טליא, אשר ראיתי אותו בק"ק דזיקוב אצל כ"ק א"ז הצדיק הקדוש זלה"ה, והיה חשוב מאד ומפורסם בין הלומדים לגדול הדור וגאון מובהק); ר' יצחק אב"ד אלסק ע"י חתנו ר' אהרן מנחם מנדל אייכנשטיין; ר' שלמה אב"ד סאסוב ע"י חתנו ר' אליעזר רובין בתר"ן; ר' אליעזר צבי ספרין (וכל מגמתו להלהיב לבב אחב"י במדת הבטחון). את ההקדמה כתב נכדו ר' משה רוזנפלד אב"ד מילניצא בן חתנו ר' נתן. בסוף בראשית ליקוטים על פירש"י, בסוף שמות דרוש לפורים, ובסוף הספר דרוש לתקיעות, ודברי תורה מהמו"ל רב"צ על התורה.

קונטרוס **מכירת חמץ**, ודינים הנחוצים להלכות פסח שהיה רגיל לדרוש בפרשת החודש ובשבת הגדול, כולל נוסחי שטרי מכירה, ובסופו בירורי ענינים שונים. הובא לדפוס בלמברג תרנ"ב ע"י בנו ר' בן ציון, בהשתדלות ר' אליעזר מרגושיש. הסכמת רצ"ה אורנשטיין נדפסה כבר במגדל השן. הסכמתו החדשה של מהרי"א איטינגא היא מתרמ"ט. ההקדמות הן אחת מהמעתיק והמסדר ר' שמואל מנחם אב"ד אוסציא זילוני נכד המחבר, ושניה מבנו ר' בן ציון המלבה"ד. ספרים נוספים היו בידי בנו ר' מנחם ישראל שעסק בהם בכל עת והיו שגורים בפיו: שער המשנה — על משניות זרעים וטהרות, ספר המציע — עמ"ס כתובות, נר לשלחן — על טור ושו"ע.

תשובות אליו: ברכת יעקב, יו"ד, ז; שו"מ, קמא, ח"א, כ, ח"ב, לב, ח"ג, קל, קנח, קעד, תנינא, ח"א, יט, ח"ב, ז, תליתאה, ח"ג, סז, רביעאה, ח"ג, קלט בתרט"ז; תועפות ראם, יו"ד, ז.

ר' שרגא ב"ר שמואל נחום **גסנבויאר**

בנו של ר' שמואל נחום מווהנילוב־ליזנסק. נשא

ר' שמחה נתן סג"ל מצפת

את גולדה, וגר בציעשינוב. בתרכ"ב נולד להם בנם ר' שמחה נתן סג"ל. עלה בתרל"ז ללמוד ליפסק במחוז ראדום, ובתרצ"ט נקרא לכהן בעיר המחוז דרילדז (אילזא). עם פלישת הנא־

בצפת, היה בה מעסקני כולל גליציה בראשות המהריל"ס, ומטעמו נסע כמה פעמים לשליחות בחו"ל. פעל גם למען ישיבת החת"ס ועניי העיר. נפטר ביום ה' שבט תרפ"ה. ילדיו: שמואל נחום, ובילה אטיל אשת ר' ישראל איסר וייסבוים.

תדהר, אנציקלופדיה, ג, 1193.

גפן

ר' יהודה אריה ליב ב"ר טוביה **גפן**

מטורנא (תר"ע—תשי"ז)

נולד בטרנוב בשנת תר"ע, לאביו ר' טוביה הי"ד ב"ר נפתלי גרינבוים ילידי רוזוודוב. אביו התפרנס מחנות פחמים בעיר, ונודע כלמדן ושקדן בתורה. היה ממקורבי האדמו"ר רבי אלתר מדזיקוב, והתפרסם בגליציה המערבית כבדחן נפלא בחתונות של אדמורי"ם. אמו קילא היתה בת ר' אליקים גצל אויסאיבל, ושם זה נשא עליו. מאוחר יותר תירגם גרינבוים לגפן. למד אצל ר"מ אריק, ובישיבת חכמי לובלין אצל מהר"ם שפירא בה נקרא לייבל טורנר. היה מחשובי התלמידים, ואחרי פטירת רבו נתמנה כחבר הועד המנהל של הישיבה. משנת תרצ"ו אב"ד

צים ברח לצד הרוסי, והוגלה לסיביר. בשובו לפולין בשנת תש"ו הוזמן לרבנות לובלין, אבל סרב להשתקע שם והמשיך לאיזור הכיבוש האמריקאי בגרמניה. כהן כרבם של מחנות הפליטים באולם, וכחבר נשיאות אגודת הרבנים בגרמניה. פעל רבות בכל שטחי העזרה לעקורים. בתש"ט עלה לארץ והתישב בחיפה. ייסד את ישיבת „יחל ישראל" עם האדמו"ר מסרט־ויזניץ, ניהלה ועמד בראשה כמה שנים. בר"ח אדר תשי"ג הוכתר כרבה של קרית אתא על מקומו של הרב בנימין מנדלסון. התמסר לחיזוק התורה והיהדות, ובמיוחד שקד על עניני החינוך. היה קשור עם תנועת פועלי אגודת ישראל, וכתב ב„שערים" מאמרי הלכה ופובליציסטיקה. השתתף באסיפת עסקני פא"י בתל־אביב בענין העליה מהונגריה אחרי המרד, ובאמצע נאומו צנח ונפטר אור ליום ב' כ"ו שבט תשי"ז. הובא למנוחות בקרית אתא, ונספד ע"י הרבנים למברגר, פולק, כהנא, אהרונסון, פינדלינג ואב־רמוביץ.

בשנת תרצ"ג נשא את מרת בילא גיטל בת זקוניו של ר' אברהם טלר מרזעפניק שליד בובוב. חמיו הספיק להיות בבחרותו אצל הדב"ח, ואח"כ הסתופף בצל רבי יחזקאל משינאווא, רבי שלמה ורבי בן־ציון מבובוב. אחת משתי בנותיו נישאה להרב שמואל שולזינגר ממלא מקומו כרבה של קרית אתא. פרסם מאמרי הלכה בירחון „קול התורה". ערך את חידושי רבו על התורה, והם נדפסו בקובץ רבי מאיר שפירא כרך ב. כתב בספר טארנע על גדולי התורה והחסידות בעיר. הניח חידושי תורה על סדר קדשים עליו נבחן ביח"ל, והיה מהראשונים שקבלו בשל כך תעודת „צורבא מרבנן". התכתב עם בעל „חזון נחום".

שערים, ל' שבט וכ"ה אד"א תשי"ז, עם תמונתו.

גרבר

ר' יעקב

ראב"ד סאנוק. הסמיך את רח"י אברשטרק מבוריסלב. נספה בשואה הי"ד.

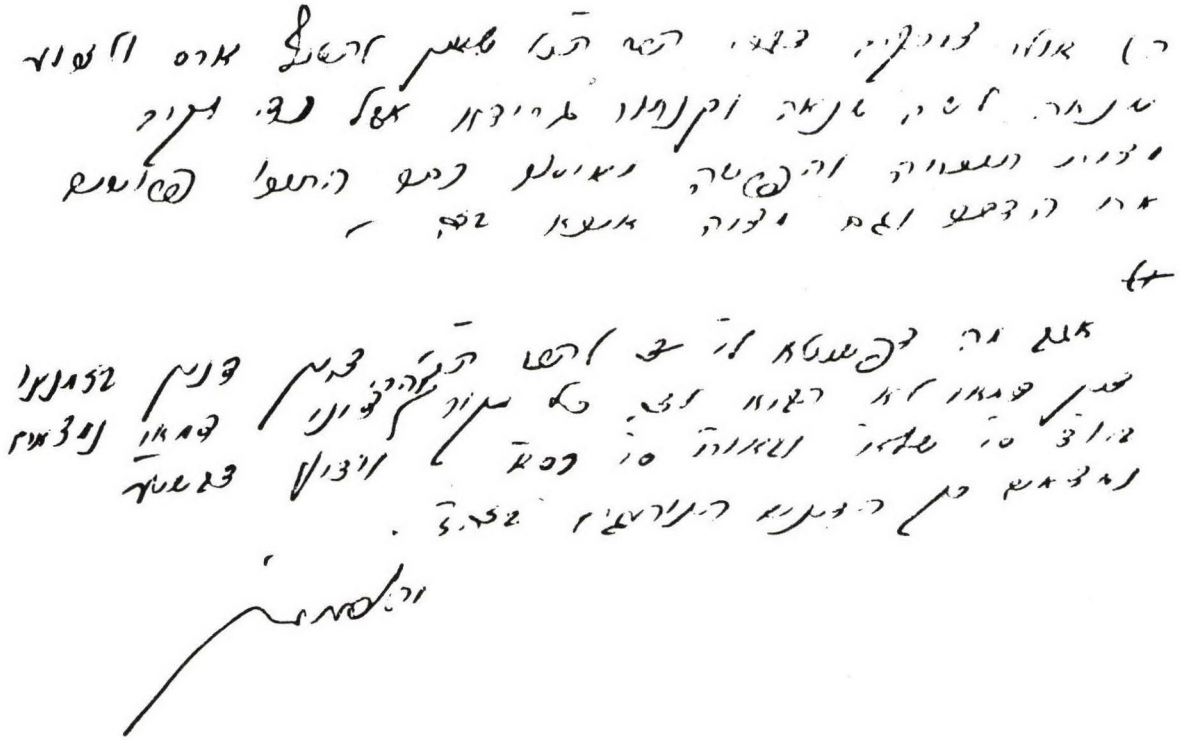

גרהר

ר' יצחק (אליקים) **אליעזר** (איטשע לייזר) **גרהר**
מקולבסוב (תק"ע*—תר"ם*)

ראב"ד קולבסוב סביב שנות תר"כ—תר"ם. חכם ופיקח, הלכה ברורה היתה שגורה בפיו. חסיד מובהק לבית דזיקוב. רבי אליעזר הורביץ העריכו מאד, ופעם ציוהו לשים ידיו על מישהו ולברך בשמו. כששאלהו פעם רא"ח ממיקוליב מה למד מרבו, ענה לו: אכילה שתיה ושינה. כשבא לבקר את רבו החולה, סרב למחול לו על שאינו קם, ואמר: אדרבה שהרבי יקום! בנסיעתו האחרונה של רבי מאיר מדזיקוב למרחץ, ביקש ממנו שילוהו עד קראקא. ילדיו: א. חוה אשת ר' חיים ישעיה דרשביץ; ב. אשת ר' שלום ענגלהרדט חזן מפריסטיק. שניהם שימשו כדיינים בקולב־סוב; ג. אביו של ר' פנחס מאושפצין.

תשובות אליו: בית יצחק, חו"מ, מט; עטרת ישועה, טז; שו"ת מהר"ש, ח"ה, פג; שו"מ, תניינא, ח"ד, עת, צא.

פנקס קאלבושאוו, 87—89, 657.

ר' פנחס גרהר

מאושפצין (תרכ"ח—תש"ב*)

נולד בשנת תרכ"ח לאביו — בנו של ר' יצחק אליעזר גרעער ראב"ד קולבסוב — ולאמו חיה. למד כמה שנים אצל סבו, ובגיל רך עבר ללמוד אצל רח"א וקס בפיעטרקוב. הוא כותב על כך: כשהייתי בן י"ד שנה זכיתי שבאתי לבית הגדול שמגדלים בו תורה, הגאון הקדוש אוצר התורה והיראה בעל נפש חיה זצ"ל, ומאד נשאתי חן לפניו, ולמדתי אצלו ה' שנים, וכמה פעמים שלמד עמי יחידי בלילה, וזכיתי שאמר לפני תלמידיו הגדולים ד"ת משמי, ופתח לפני שער התוה"ק, והתחלתי לטעום אצלו נועם מתיקות תוה"ק, וזה שעמדה לי אף שיסרני ה' ביסורים שיש בהם ביטול תורה, מ"מ חביבות הפלפול שנשרש אצלי לא עזבתי, וב"ה בכל יום ויום כתבתי חידושים שנתחדש אצלי. רבו הסמיכו להוראה והשתדל להשיג לו כס רבנות בפולין, אך לא עלתה בידו בגלל גזירת הגרוש. התישב באושפצין, ולמרות הצלחתו במסחר, היתה תורתו קבע בעומק העיון. טיפח ועודד את צעירי הלומדים בגליציה, ועמד בקשר מכתבים עם חריפי הזמן. את עסקיו ניהלה אשתו חיה שרה בת ר' משה אהרן פיטרקובסקי. לא זכה לבנים רק לבנות חולניות: שפרה ואסתר יהודית.

פרסום רב קנה לו בשני חלקי ספרו **בית פינחס.** החלק הראשון נדפס במונקטש תרע"ה, ובו פלפולים על הגמרא והרמב"ם במסכת תמורה, חידושי אגדה ע"ד הדרוש שהיה נהוג לפנים, וקונטרס מסורת סיג לחכמה על ספר בראשית. בראש הספר פלפול באגדה, וקונטרס „שגיאות מי יבין" בו ליקט מחידושיו העלמות של גדולי עולם, וביקש שיתרצו לו. רשומים בקונטרס שמות כמה מידידיו. החלק השני עמ"ס תמורה נדפס בלובלין תרצ"ג, ובו תשובותיו לחריפים שכתבו לו על ח"א, פתיחת חידושי אגדה בדרישת סמוכין סוף התורה לתחילתה, וקונטרס שגיאות מי יבין. בהקדמתו קטעים מחיבורו על המסורה, וד"ת מש"ב ר' אלעזר ליזר לנדא.

בראש ח"א הציג את כתב הסמיכה שקיבל בתרמ"ח מרבו. המסכימים לפי סדר השנים: בתרמ"ט מר' יוסף דובר מבריסק בוורשא (והציע לפני חידושיו היקרים על סוגיות הש"ס שרוצה להדפיסם אדרא); בתר"ן מר' יצחק פייגנבוים ראב"ד וורשא (וגם פלפלתי עמו בכמה ענינים, אשר מצאתי נכון להעיד, כי פלפוליו נאמרים בטוב טעם ודעת ישרה); בתרע"א מר' שמואל ענגיל (ובפרט שמכיר אנכי את הרב הנ"ל זה איזה שנים לת"ח מובהק); ובתרע"ד מרא"ב קלוגר (בידו האחת אוחז בעקב המסחר, ובידו השנית אוחז ש"ס בבלי וירושלמי ומדרשים, ומפלפל במו כאחד מן הגדולים אשרי חלקו); ר' חיים גלרנטר מקיטוב עם כמה מפלפוליו (והתענגתי מאד. בראותי ספר מלא חכמה שנתחבר ע"י איש מסוחרי ארץ, שלא יבוש ולא יחורו פניו מול ספרי גאוני וגדולי ישראל); דברי תורה צרפו ר' ישעיה זילברשטיין מוייצען, ר' אליעזר חיים דייטש מבוניהאד, ור' יעקב שור מקיטוב (המחבר משיב להם אח"כ); ר'

משה שמואל גלזנר מקלויזנבורג (בח"ב נזף רש"ז ארנרייך במחבר על שנטל ממנו); ראה"מ שטיינברג מברודי עם הערותיו, ותשובתו לרצ"ה אורנשטיין על ברכת רצ"ה, ה, מלווה בתשובת מחברנו; וכן גם מר' עקיבא סופר מפרשבורג.

המסכימים בראש ח"ב לפי סדר השנים: בשנת תרס"ט מר' יהושע פנחס בומבך (וגם כמה פעמים היה לו עמי מו"מ בהלכה בהשכל ודעת) עם ד"ת; בתרע"ז מר"מ אריק עם ד"ת; בתרע"ט מר' משה מייזלש; בתרפ"ג מר' שלום יוסף פייגנבוים מלוקטש; בתרצ"ב מר' שמואל פירר; ועם ד"ת מר' דוד הורביץ מסטניסלב, ר' נחום ויידנפלד, ר' אליעזר סג"ל מישל, ור' יחזקאל הלשטיק מאוסטרובצה (וחד"ת היה גם למראה עיני כ"ק אאמו"ר רבינו הגדול זצ"ל, ורצה לזכות לו בהסכמה, אך נתעכב השעה, ושליחותיה דקמאי אנן); וכן בתרצ"ג מר' יצחק יהודה טרונק אב"ד קוטנא נכד הנפ"ח (ביודעי כי היה חביב בעיני זקני הגאון ז"ל).

מחוץ לגליציה השיב למקומות: **אנטוורפן** — ר' שלמה ויינברג (ו); **לונדון** — רש"י הילמן בתרפ"ח (כו); **מונקטש** — רח"א שפירא (יד); **קליש** — ר' יהודה הלוי (לא); **קרימילוב** — ר' דוד משה בן הרב וחתן הה"צ מרודמסק (כא); **שמלויא** — רש"ז אהרנרייך בתרפ"ח ממנו ואליו (ל).

בסוף הספר הוספות ומילואים, והגהות ומפתחות שסודרו ע"י ר' נפתלי ברוינפלד. בהיותו אמיד שלח את ספריו חינם לתלמידי חכמים. בכתובים היו לו עוד חיבורים עמ"ס חגיגה, חולין, אבות, אדר"ן, על המסורה ועוד. השתתף בחדו"ת באהל מועד (הרבסט), שנה ב, תרפ"ז, חו' ט—י, עמ' קצד, ועוד. מעט פרטים עליו בספר אושפיצין.

תשובות אליו: אמרי דוד, קלט—קמ בתרפ"ח—תרצ"ב; ר' נחום ויידנפלד מתרצ"ב בדובב מישרים, ח"ג, קלו; משיב שלום, קנז בתרפ"ט.

גרובין

ר' חיים נתן

מו"ץ בדלטין. תשובות אליו: בית יצחק, חו"מ, טו, טז בתרנ"ה; שו"ת מהרש"ם, ח"ב, רסח, ח"ג, מא, עה, קעו, רמג, שיז, ח"ז, סח, קלה בתרנ"ה—תר"ס.

גרומר

ר' יוסף משה

נדיב ביעזופול שליד סטניסלב. תרם סכומים נכבדים לצדקה, ובמיוחד לארץ ישראל. בעת ביקורו שם הותקף ע"י בריונים בקרית שמואל שבטבריה, ובנס לא ניזק. בשובו הדפיס בלבוב (ביום 2.1.35) **קול קורא** לתשובה, והיא פותחת בקריאה: זעהר חשוב'ער הער! הוא מזכיר בה שחיבר ספרים.

גרוניק

ראה לפי: **גרניק**

גרונר

ר' ישראל יצחק

גר בקראקא. נשא את בתו של ר' סיני שטיינר אב"ד אולינוב, והוציא לאור את ספרו הר סיני. בניו: א. ר' אלימלך מהדיר הספר; ב. ר' חיים דומ"ץ ברדיוב. נשא את בתו של ר' יהודה צבי הירש אונגר, והיה גיסו של הדב"ח שנשא את אחותה בזיווגו השלישי. נודע כגאון וירא שמים מופלג. הניח ארגז מלא כתבים מחידושיו. בתו נחמה גיטל נישאה לר' מאיר צבי אנגלרד מסנוק.

גרוס

ר' אברהם יעקב גרוס

ת"ח בקשאנוב. תלמידו של רד"ב ויידנפלד מטשעבין שהשיב לו בתרצ"ז בדובב מישרים, ח"א, קלב. תשובה אל תלמידו ר' דוד גרוס, שם, קמא.

ר' בנדיט אלימלך הלוי **גרוס**

יליד רוזניאטוב. מראשי חברת „אהבת ציון", ומסור לה בנפשו ובמאודו. חיבר **קול מבשר** ותורת אמת, שמטרתו להחיות לבות בני ישראל, ולעוררם לעשות ישוב בארץ ישראל, שכן קודם יתישבו בדרך הטבע, ואח"כ יבוא המשיח. הספר נדפס בעברית וביידיש זו למטה מזו, בדרוהוביטש תרנ"ח. במהדורה השניה בתרנ"ט הסכמת הרב פיבל הלוי שרייער מברודשין (הנכבדים המופלגים יראים ושלמים באו הנה, והתמהמהו פה איזה ימים, ומצאתי בהם נחת... בעל המחבר וחברו שלמים הם בדעת וביראת השם וכמי"ב). בחלק הראשון של הספר הנקרא קול מבשר, רמזי גאולה למאורעות קיבוץ גלויות שיארעו בשנים תרנ"ו, תר"ס, תרס"ו ותרע"ב, לפי פירוש פסוקים בדניאל, ומקומות שונים בזוהר. בסוף ההקדמה הוא מסתמך על המהרי"א מקומרנא, שגילה בזוהר חי פרשת וירא שבשנת תר"ס תהיה פקודה, בתרס"ו יתגלה משיח בן דוד, בתרע"ב קיבוץ גלויות, בתש"ב תחית המתים, בתשל"ו גמר תחית המתים לכל העולם, ובשנת תש"ס יום הדין הגדול. בחלק השני הנקרא תורת אמת, מוצא רמזי גאולה בכל הפסוקים בהם נזכרים אמת וארץ, ובהקדמה מוסיף שבשנת תש"י יהיו כל הע"ז בטלות, והעולם יכיר שאלוקי ישראל אמת. בעמ' מב מביא ד"ת מרח"ה מאלעסק.

ר' יצחק משה גרוס

רבה של אוברטין עד לפטירתו ביום ז' תשרי תרכ"ו. מלא את מקומו בנו ר' מרדכי.

ר' מרדכי ב"ר יצחק משה **גרוס**

מאוברטין (תק"ץ—תר"ף)

נולד בשנת תק"ץ לאביו ר' יצחק משה אב"ד אוברטין, ומלא שם את מקומו עד לפטירתו ביום כ"ז סיון תר"ף. תשובה אליו בדבר משה, תנינא, מז. חתניו: ר' דוד צבי אוירבך אב"ד סוקולוב; ר' אברהם שפירא ממלא מקומו באוברטין בין שתי מלחמות העולם, ר' ראובן דוד באב"ד בן הרב מפודוולוציסק.

ר' נפתלי גרוס

ת"ח בויליצקה. ממשתתפי אהל מועד בתרנ"ח.

ר' עקיבא ב"ר יחזקאל אלתר **גרוס**

מטשבין (תר"ס—תשכ"ד)

נולד בטשבין בשנת תר"ס כילד עשירי לאביו ר' יחזקאל אלתר, ולאמו צעריל לבית יונגרויס. המשפחה היתה עתירת נכסים ובתעשית הרעפים שלה התפרנסו משפחות רבות. היה מבחירי תלמידיו של ר' דב בריש ויינפלד, ומוסמך ממנו. רבו השיב לו בדובב מישרים, ח"א, לט, ח"ג, סט. במלה"ע הראשונה נאלץ בצוק העתים להכנס לעסקי המשפחה, ועכ"ז לא מש מאהלה של תורה. כחסיד רדומסק נמנה על מיסדי ישיבת „כתר תורה" בעירו, והגיד בה שיעור.

נודע כגומל חסדים, ודלתו היתה פתוחה לכל נצרך. אחרי הכיבוש הנאצי נדרש כאחד מחשובי

העדה, לספק מיכסה של 300 יהודים לעבודות כפיה. בו בלילה החליט לברוח לאיזור הרוסי, ונדד שש שנים בסיביר ובג'מבול שבקזכסטן. סבל שם מאד בתנאים קשים, ומסר נפשו לקיום המצוות והרבצת תורה לילדי הפליטים. בשובו לפולין אחרי המלחמה נתקבל כרב לחוזרים בגלייביץ שבשלזיה, ואח"כ בז'רז'נוב־ריכבאך שליד ברסלאו. בשנת תש"ט עלה לירושלים להיות סמוך לרבו, ונתקבל כרב השכונה הערבית הנטושה בקעה בדרום העיר. במזגו הטוב ידע להלוך עם רוחו של כל אחד מתושבי שכונתו, יוצאי גלויות שונות שעלו זה מקרוב לארץ, והיה אהוב וחביב עליהם. יצר יש מאין בפיתוח השרותים הדתיים, ועשה רבות להפצת היהדות. פרסם כמה רשימות ב„שערים", והניח בכתובים ראשי פרקים של חדו"ת. נפטר ביום י"ח אדר תשכ"ד.

בתו היחידה חוה היא אשת הרב איסר פרנקל רבה של שכונת בבלי בת"א, וילדיהם לומדים בכוללים ובישיבות בארץ.

יוסף וינר, קהילת טשבין, עמ' ו (נפטר ו' חשון תשכ"ו); חתנו, הצפה, י"ט אדר תשל"ד, 5.

גרוסוקס

ר' צבי יהושע ב"ר אלתר **גרוסוקס**

מנריוב (תר"ס—תש"ב)

נולד בברזאן בשנת תר"ס, לאביו ר' אלתר שהיה סוחר תלמיד חכם. במלחמת העולם הראשונה ברח עם משפחתו לוינא. שם הושפע מאדמור"י בית רוזין מחד, ומהאוירה הציונית והכללית מאידך. בשובו בתרע"ז נסמך בגלינה מהרב מאיר שפירא, עמד בבחינות הבגרות באופן פרטי, והתקרב לצעירי המזרחי והחלוץ המזרחי. נשא את בתו של הרב דב בריש סים אב"ד נריוב. נבחר למלא את מקום חותנו שנפטר בימי המלחמה, ובניו לא היו ראויים לרבנות. היתה אליו התנגדות בגלל היותו איש המזרחי, אך לבסוף השלימו כולם עם כהונתו. ייסד במקום תלמוד תורה וקופת גמ"ח, וקיים חוג קבוע של בחורים מעולים ללימודי גפ"ת. השתתף בכמה קונגרסים ציוניים כציר מטעם תורה ועבודה, והיה מועמד הרשימה הציונית לסיים הפולני.

זמן קצר לפני השואה בה נספה הי"ד, היה מועמד לרבנות זלוטשוב.

אנציקלופדיה של הציונות הדתית, א, 572—574.

גרוסמן

ר' צבי הירש ב"ר משה **גרוסמן**

מדלטין (תק"לי—תקצ"ג)

בנו של ר' משה מרוהטין, חתן ר' אברהם אחי הפני יהושע. תלמידם של הנועם אלימלך, ר' ארון ליב מפרימישלן, צמח ה' לצבי ועטרת צבי. מתקס"ב אב"ד ואדמו"ר בדלטין. בנותיו נישאו לבעל בית שלמה מסקאלא ובעל דברי גאונים מסיגט. נפטר ביום י"א סיון תקצ"ג, ונטמן בקולומיאה. בן בתו החסיד ר' יוסף משה אראן נפטר בשנת תרפ"א.

זכרון לראשונים, 39; מליצי אש, ג, אדר, 79.

ר' צבי יהודה גרוסמן

מגזע הבעש"ט ורבי אברהם המלאך. אדמו"ר

בעל מופת בקיטוב בשנים תרס"ו—תרע"ח. מלא את מקומו בנו רבי שמעון מנחם.

קיטעווער יזכור בוך, 222.

גרוספלד

ר' יהושע השל גרוספלד

מדוברומיל (תקע"ח—תרמ"ה)

נולד בשנת תקע"ח בבית מתנגדים. גר בדוברומיל, ונודע כגדול בתורה. תשובות אליו: שו"ת רמ"ץ, ח"א, או"ח, ד, נ—נד, נח—נט, עב, ח"ב, חזקות, כ בתרי"ג—תרכ"ט; בית יצחק, אה"ע, ח"ב, סח.

כשנפטר בשנת תרכ"ז האב"ד ר' אלימלך מנחם רימלט, ובנו ר' אברהם מרדכי היה עדיין ילד, קבלוהו בני הקהילה כו"ב בתנאי שלא יחזיק ברבנות, ונתן להם תקיעת כף שיתפטר כאשר הנער יגדל. היה נכבד בעיני עדתו, והדריכם בדרכי התורה. נפטר ביום י"ח כסלו תרמ"ה, ובחצר ביהכ"נ הספידוהו ר"י שמלקיס מפשמישל, ורבני סאל ועיר חדש.

בניו: ר' ישששכר בריש בדוברומיל; ר' יעקב בקראקא. בעל מדרגה ובעל צדקה גדול, וידע ששה סדרי משנה בע"פ. נהג לספר כיצד סרו ממנו יסוריו כשעמד לנסוע לריפוי בוינא. נפטר ביום ז' טבת תרע"ז (שה"ג השלם, א, 260). בנים נוספים כנראה: ר' יצחק מניס, שבתרל"ז השיב לו לדוברומיל בבית יצחק, חו"מ, ע; ר' אליהו שגר בברזוב ונפטר ביום י"א אד"ב.

סנדר א. רייזנר מחירוב, העברי, כא, פז; לקורות הקהלות בפולניא, 175; ספר דוברומיל, 22—27.

גרטלר

משפחת לויים

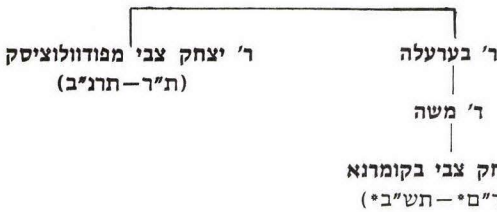

ר' יצחק צבי גרטלר

מפודוולוציסק (ת"ר—תרנ"ב)

נולד בשנת ת"ר. אב"ד סטריסוב ואח"כ פודוולוציסק, ממנה חתם כבר בתרמ"ד. נפטר בר"ח אדר תרנ"ב. תשובות אליו: כוכב מיעקב, עח, קסט.

ר' יצחק צבי ב"ר משה גרטלר

מקומרנא (תר"ם*—תש"ב*)

בנו של ר' משה, ב"ר בערעלי אחיו של אב"ד פודוולוציסק. ת"ח חשוב בקומרנא, עושה ומעשה

לצדקה וגמילות חסדים. ממיסדי המזרחי בעיר, וחשב להוציא שבועון לתנועה בעריכתו. פרסם הערותיו ומחקריו בנטע בחורים ווילקט יוסף, וכמה מאמרים במחזיקי הדת. בכיבוש הנאצי סבל נוראות עד שנרצח הי"ד.

בית קומרנא, 143, 156.

גרטנהויז

ר' חיים שלמה מרידיק
(תק"ם*—תרי"א)
|
ר' יהודה ליב יוסף ברידיק
|
ר' יעקב זאב
|
ו' שמואל דב ביברוב
|
ר' צבי הירש מפרוכניק
(תר"ל*—תש"ו)
|
ר' אלעזר אליעזר ליפא ממיקוליב
(תרנ"ג—
|
ר' אהרן אריה יהודה ליב ממיקוליב בניו־יורק
(תרע"ד—תש"ל)

ר' אהרן אריה יהודה ליב ב"ר אלעזר אליעזר ליפא **גרטנהויז**

ממיקוליב בניו־יורק (תרע"ד—תש"ל)

נולד בשנת תרע"ד במיקוליב לאביו הרב אלעזר אליעזר ליפא. התחנך בבית־מדרש כתר תורה בקראקא, ונסמך שם בתרצ"ד מהראב"ד ר' משה בלייכער. באותה שנה נשא את מירל בת רבי אברהם יהושע השל האדמו"ר מקופישטיניץ, ונולדו להם יצחק מאיר וחיים שמואל דב. רב בניו־יורק בביכ"נ אנשי וורשא, ומשנת ת"ש בביכ"נ זכור לאברהם. פעיל במוסדות שונים, עד לפטירתו בשנת תש"ל. בהוצאת תורה אור הוציא לאור בברוקלין תש"ד, מהדורה ששית של טעמי

המנהגים ומקורי הדינים מאת רי"ש שפרלינג עם הגהות ותיקונים, וצרף לו קונטרס משלו:

מקורי וטעמי הדינים והמנהגים הראשונים, עם שער מיוחד ודברי פתיחה.

תולדות אנשי שם, 17.

ר' אלעזר אליעזר ליפא ב"ר צבי הירש **גרטנהויז**

ממיקוליב (תרנ"ג—

נולד בשנת תרנ"ג בפרוכניק לאביו ר' צבי הירש. למד אצל ר' יהושע פינחס בומבך באושפצין, ונסמך ממנו בתרע"ה. נשא בתרע"ב את אסתר חנה בת ר' יוסף יחיאל מיכל רדליך אב"ד מיקוליב, נפטרה בדמי ימיה ביום ח' שבט תרצ"ו. בזוו"ש נשא את ניצולת אושביץ הינדה, נכדת בעל שנות חיים על רבנו ירוחם, ור' יעקב שפירא אב"ד ווראנוב. כהן כרב במיקוליב, ומתרפ"ה רב לאנשי פרוכניק בארה"ב. עד תרצ"ז ר"מ בישיבת מהרש"ק, ומתרצ"ט רב בקהילת זכור לאברהם בברוקלין. נשיא דגל הרבנים

בארה"ב, סגן נשיא אגו"י ומוסדות נוספים. כתב תשובות בהלכה, ואחת ששלח אל ר"א זלוטוביץ בענין ברכה על מזוזה שהוחזרה למקומה, נדפסה בסוף טעמי המנהגים שההדיר בנו. חיבר מקורות

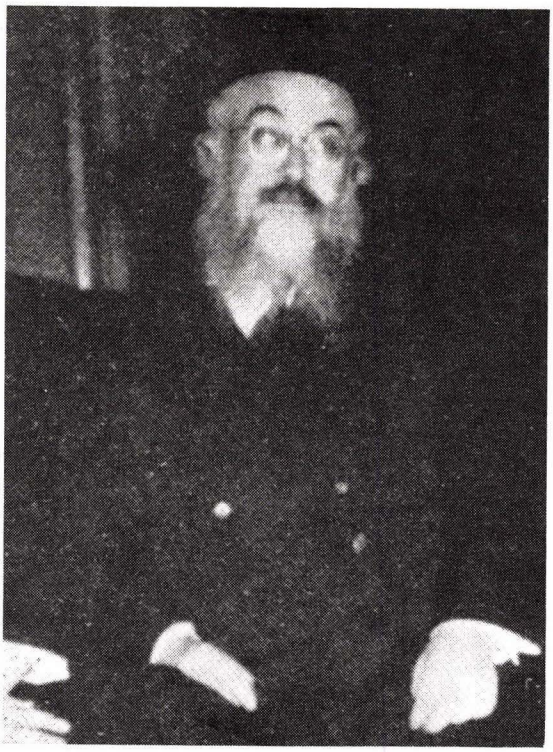

והערות על ספר אורחות חיים לר"א מלוניל, וחיבור על רבנו בחיי בדרך הקבלה. ההדיר את ספר שם הגדולים השלם להחיד"א מהדורת רמ"מ קרנגיל מקראקא, בברוקלין, תורה אור פערלאג, תשי"ח. הכרך השלישי הוא **אשל הגדולים** ובו הרבה הוספות והגהות, מבוא חשוב על ערכה של כתיבת תולדות גדולי ישראל, על מוראות השואה, ועל משפחתו המסועפת (רשימת קרוביו בעמ' כא, ס—סא, רנה). בסופו שני קונטרסים של הערות והגהות: מר' צדוק הכהן מלובלין, ומר' מרדכי שמואל גירונדי מפדובה. ילדיו: א. ר' אהרן אריה יהודה ליב; ב. שמואל דב, נפטר ה' תשרי תש"ד; ג. שרה אשת ר' יעקב משה ב"ר ניסן שלמה קולפסקי מרמ"י ישיבת נר ישראל בבלטימור, ולהם כמה ילדים.

תולדות אנשי שם, 17.

ר' (אלעזר) ליפא גרטנהויז

דומ"ץ בלנצוט לפני מלה"ע הראשונה (ספר לנצוט, 74).

ר' חיים שלמה גרטנהויז

מרידיק (תק"ם*—תרי"א)

צדיק מקובל שהיה לו כתב יחוס עד הט"ז, מהדו"ב, מהרש"א, מהר"ם ורמ"א. היה איש פלא, והרבי משיניבה אמר שנסע אליו עם חמיו רבי יהודה צבי מרוזדול. סרב לקבל מתנות גם ממבקשי פניו, כי היה לו זבולון שפרנס אותו, הוא ר' יצחק מכפר נאוויסעלא. נפטר ביום י"ג שבט תרי"א. בנו ר' יהודה ליב יוסף מרידיק הוא אבי ר' יעקב זאב, אבי ר' שמואל דב מיברוב, אבי ר' צבי הירש אב"ד פרוכניק.

ר' צבי הירש ב"ר שמואל דב גרטנהויז

מפרוכניק (תר"ל*—תש"ו)

נולד לאביו ר' שמואל דב מיברוב, ולאמו חיה בת ר' צבי הירש עד"ל מיברוב מח"ס עץ שתול. נשא את שרה — נפטרה בדמי ימיה ביום י"ח תמוז תרע"ד — בת הרב יהושע עלאוויטש אב"ד פרוכניק, וישב על שולחנו. כשנפטר חמיו בתרנ"ג, השתדלו גדולי ישראל שימלא את מקומו. מהר"י שמלקיס הסמיכו להוראה, והפליג במעלת שכלו הישר שהוא מורשת זקנו בעל אפיקי יהודה. רבי אלעזר ריישר תמך בו, אך בעיקר נכנס לעבי הקורה הרבי משיניבה, וכתב שדיינים מומחים בחנוהו באו"ה ומצאו שידע יפה. מעשה פלא ארע במיתת ראש מתנגדיו, בדיוק בשעה שהשיניבר „ברך" אותו. גם הרב השני שהובא למקום נפגע לצמיתות בשכלו. בפרוס מלחמת העולם השניה ניצל בנס לארה"ב חבול ופצוע. שם נפטר ביום ט"ו טבת תש"ו. עמו ניצל בנו ר' אלעזר אליעזר ליפא. בשואה נספו בנותיו עם צאצאיהם: פייגא לאה אשת בן דודה ר' יעקב גרטנהויז; רחל אשת ר' ברוך פרלשטיין מטרנוב; מעני סאשי. כמו־כן אחיו ר' מרדכי יהודה ליב אבי חתנו ר' יעקב, עם

אשתו דבורה בת ר' יעקב ענגלנדר מפודגורזע, ואחותו לאה עם בעלה ר' שרגא פייבל הי"ד.

אשל הגדולים, כא, לד—לז, ס, קי.

ר' שמואל מרדכי ב"ר יצחק גרטנהויז

מריישא (תרנ"ב—תשכ"ד)

נולד בריישא בשנת תרנ"ב, לאביו ר' יצחק (איציקל) הגבאי של רבי אלעזר ריישר, בנם של ר' אורי ואסתר מירל בת ר' מאיר נכד בעל „אור לשמים", ולאמו שהיתה בתו של ר' שמואל מרדכי גלבווקס. בצעירותו הרבה מקנתו בש"ס ופוסקים. במלחמת העולם הראשונה גויס לצבא האוסטרי. ברח לדיסלדורף, ובתר"ף נשא בה את מלכה בת ר' ישראל וייסברד־לייבנדשניט מצאנז. באותה שנה היגר למונטריאול, וכעבור כמה חודשים לניו־יורק. התפרנס כסוכן ביטוח, וזמן ניכר מדי יום הקדיש ללימודים ואמירת שיעורי תורה. עלה לארץ בתרפ"ט עם משפחתו, וגר בירושלים. אחרי הפרעות שבו לארה"ב, ובשנת תרצ"ג חזרו ועלו לארץ. בגלל ההפגזות בתש"ח עבר לגור בבני־ברק. נפטר בת"א ביום י"ח אדר תשכ"ד, ונטמן בהר המנוחות. בכורו ר' אלעזר ליפא גר בירושלים, וחמשת בנותיו נישאו לבניהם של גדולי תורה וחסידות.

גרטנר

ר' בנימין

אב"ד ינוב בין שתי המלחמות. נשא את נחמה, ובנו ר' משה אליעזר גבאי א"י בהולשיץ בה גר עם אשתו אסתר רייצא בת רבקה ובנם צבי.

גריבר

משפחה שהעמידה דיינים בקראקא

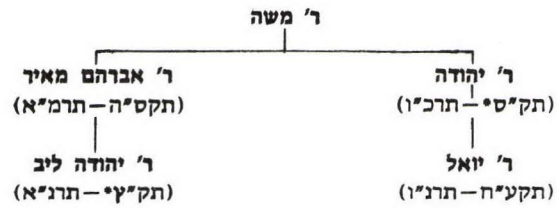

עם רבי יואל טייטלבוים שליט"א האדמו"ר מסאטמאר בביקורו בארה"ק

ר' אברהם מאיר ב"ר משה גריבר

מקראקא (תקס"ה—תרמ"א)

נולד בשנת תקס"ה לאביו ר' משה. דומ"ץ בקראקא משנת תרי"א. נפטר ביום י"א ניסן תרמ"א, ונספד ע"י הדיינים רח"ן דמביצר ור' ישראל ניימן. בנו ר' יהודה ליב נתקבל על מקומו, עד שנפטר בתרנ"א.

משה מרדכי קראגען, המגיד, כה, 136.

ר' יהודה ב"ר משה **גריבר**

מקראקא (תק"ס*—תרכ"ו)

ב"ר משה. חבר בית דינו של הרב משה יעקב דמביצר. נפטר בשנת תרכ"ו, ואת מקומו מלא בנו ר' יואל.

ר' יואל (יואליש) ב"ר יהודה **גריבר**

מקראקא (תקע"ח—תרנ"ו)

נולד בשנת תקע"ח לאביו ר' יהודה. יחוסו הגיע לר' משה הדרשן בקראקא ב"ר שמואל מחליש בזמן הפנ"י, מח"ס דרש משה על בראשית ושמות, חתן הדרשן ר' יצחק אייבערליש מח"ס תולדות יצחק. נסמך מהראב"ד ר' אברהם ינר ומרבי חיים מצאנז. דיין מתמיד ושקדן, מגדולי הלומדים בקראקא. בעל מזג טוב, מסייע לנצ־רכים, ומקבץ כספים לקופה של צדקה. נפטר ביום ד' כ"ח תשרי תרנ"ו, ונספד ע"י הדיין ר' יוסף לדרברגר.

בן נהוראי, המגיד לישראל, ד, 323.

גריזמן

ר' זאב וולף יעקב ב"ר שמואל **גריזמן**

מברזאן (ת"ר*—תר"ן*)

נולד ברישא לאביו ר' שמואל ב"ר ישראל כ"ץ מוילקוטש, וגר בברזאן. היה תלמידו של הרב יוסף חנניא ליפא מיזלש, המשיב לו בשו"ת תפארת יוסף, אהע"ז, סי' ג, יא. לימד תלמידים גפ"ת, ורצה לתת בידם ספר עזר נוח שישמש להם מפתח לכללי הש"ס. לשם כך חיבר את הספר **אוצר נחמד**, מערכת א' על כל אותיות הא"ב, פרעמישלא תרל"ו. באים בו כללי הש"ס ומקורם הראשון בראשונים עם כמה חידושים, ע"ד הספר יד מלאכי ודומיו, עם קיצור ממנו. המסכימים: ר' שמעון סופר; ר' יצחק שמלקיס; ר' אלכסנדר שמואל הלפרין מגליגור (עם הערו־תיו בסוף הספר); ר' משה מיזלש (זכור אזכרנו בו עדן, מעת אשר היה מסתופף בימי בחרותו תחת צל החכמה קדושת תורתו של מר אבי);

ר' ראובן רפפורט ראב"ד טרנופול. בנו ר' אריה ליב ארס את בת הרב [טויבש] מיאסי.

מדינה וחכמיה, 147.

ר' צבי אלימלך ב"ר שמואל ז **גריזמן**

מודוביצה (תר"א*—תרס"ו*)

כפי הנראה אחיו של ר' זאב וולף יעקב, ואף הוא למד אצל ריח"ל מייזלש מפרעמישלא. רבו השיב לו בשנת תרי"ט בתפארת יוסף, או"ח, טו, כה. נתקבל כמו"ץ בודוביצה, ובתרס"ד חתם ממנה על ספר כוס הישועות. נפטר בשנת תרס"ו לערך. בנו ז ר' שמואל היה שם גבאי א"י.

ספר ודוביצה, 35.

גרין

ר' יעקב

דיין בפרעמישלא. בתרנ"ה השיב לו בבית יצחק, חו"מ, יג.

ר' עזריאל ב"ר שמעון **גרין**

ממוסט ומונקטש (תק"ם*—תר"א)

נולד לאביו ר' שמעון שיחוסו הגיע לרבי יוחנן הסנדלר. אחיו היה ר' יוסף פרישרמן מיריטשוב שגר בטומשוב, אשר מפני כבודו עקר רבי מנחם מנדל לקוצק. ר"ע היה מגדולי תלמידי החוזה, ומילדיו קבל את קופסת הבשמים שהריח בה אביהם. אח"כ היה תלמידו של רבי שלום מבלז, ובספרו הוא מביא ד"ת ממ"ו הרב מבלז, בפרשת מקץ ובסוף הספר. כהן כרב בחוליוב, ואח"כ במוסט עד שנת תקצ"א. אז נרצח שם משכיל אחד על רקע חכירת מס הנרות, אבל חשדו ברב שידו בדבר. לרוע מזלו מצאו על שולחנו רמב"ם פתוח בהלכות רוצח, והוא נאלץ לברוח ולהסתתר זמן ממושך אצל יהודי אחד בכפר הסמוך לעיירתו. משום כך קיבל עליו רבנות בהונגריה, ורק אז יצא ממחבואו. יש מוסרים טעם אחר להגירתו, הואיל ובגליציה נרדף מתלמידי החוזה על מנהגו לתת קמיעות, אבל

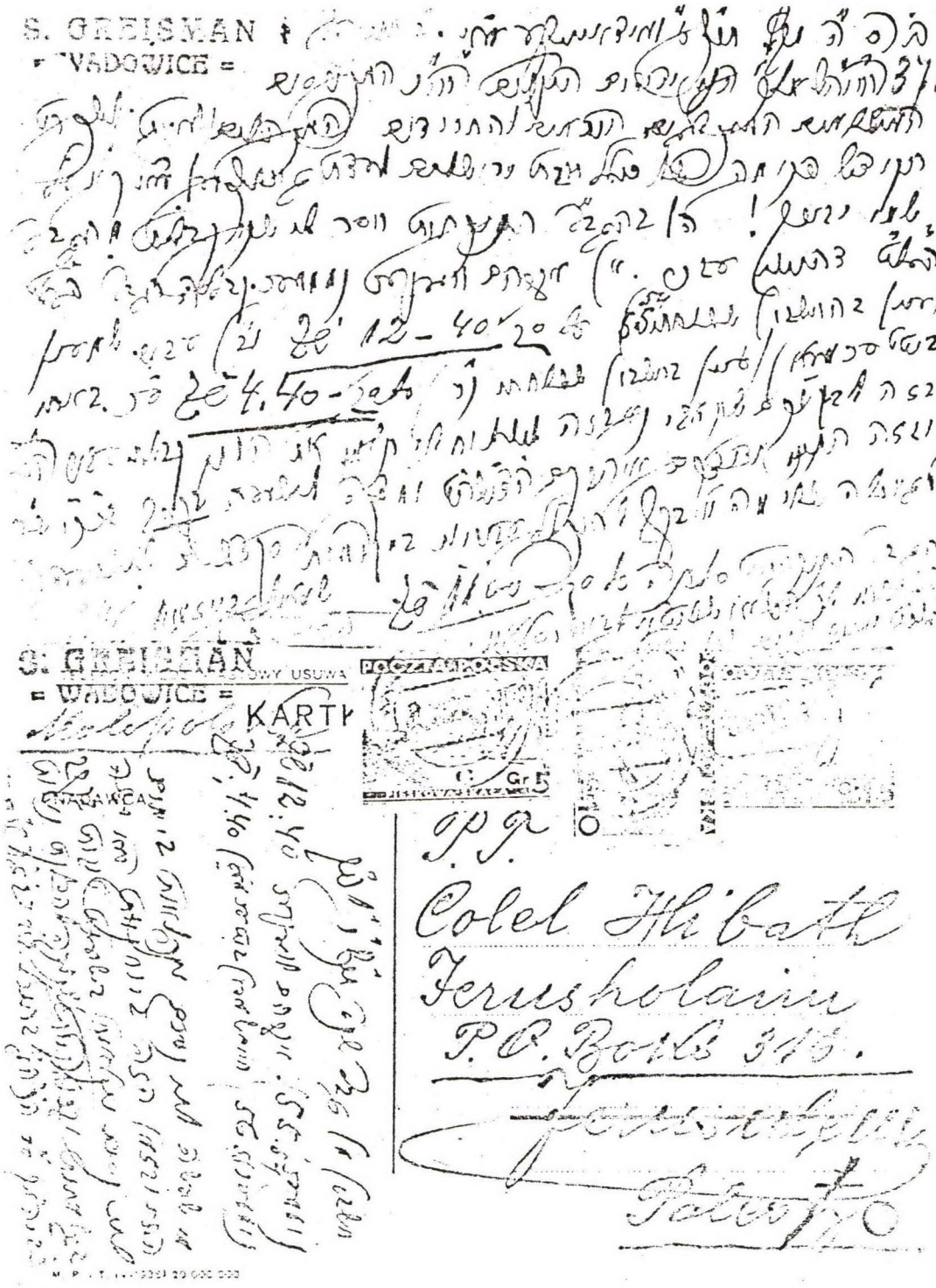

גלויה מיום ה' מקץ תרצ"ז אל הנהלת הכולל בירושלים בעניני חשבונות הכספים.

בהונגריה גדולה היתה השפעת היש"מ, שאף הוא היה נותן קמיעות. צאצאיו שנשארו במוסט נקראו בשם גרינר, ונכדו ר' עזריאל הוא אבי אמו של אברהם אקנר בא"י.

באלול תקצ"ג בא לקבל את רבנות מונקטש וכל מחוז בערעג, שהיתה הרבנות הכי נכבדה בהונגריה, ובשכרה הוקצבו לו 400 זהובים לשנה חוץ מרח"ש. לפניו כהן שם הבני"ש, וכשעזב בתקפ"ט התרה ביהודי העיר, שלא יביאו להם רב אחר לשבת על כס הרבנות. ר' עזריאל קיבל עליו בכל זאת, אך בעברו דרך נהר לאטריץ עלו המים על גדותיהם, ורק בנס ניצל מטביעה. בעיר נתקבל בהסכמה כללית, אבל חסיד אחד חש לדינוב לספר זאת לרבי צבי אלימלך. בת שחוק ריחפה על שפתיו, והוא אמר: אני רואה שעוד נהיה מחותנים. ואכן נכדו ר' פסח אברהם שנפלד אב"ד קורימא, נשא את בת ר' עזריאל בזיווגו הראשון. הבני"ש בא למונקטש לחתונה, פסק לזוג מזונות על שולחנו, ועדי ראיה סיפרו על ידידותם של שני המחותנים. ר' עזריאל היה חביב במונקטש, קראו לו הרבי ר' עזריאל, ונתיחד בכך שמכל רבני מונקטש הוא היה היחיד שלא נרדף. בבואו לשם הנהיג שיתפללו ספרד בביהכ"נ הגדול, והפיח בתושבים רוח טהרה וקדושה. כשפרצה פעם שריפה בעיר, סרב להפסיק את שיעורו, ורק אחרי שסיים ועזב את ביהמ"ד, שלטה בו האש. תקופת כהונתו היתה מבורכת גם בגשמיות, וראו שנתקיימו ברכותיו להצלחה ולרפואה. כשנפטרה שם אשתו נשא אשה שניה, והיו לו ממנה צאצאים. נפטר ביום י' אייר תר"א בעידן רעוא דרעוין, ואהל הוקם על קברו.

חיבורו **נחלת עזריאל עה"ת**; חידושי אגדות בדרך דרש ופלפול, נדפס במונקטש תש"ג אף כי בשער כתוב תרצ"ט. מהדורת צילום מוקטנת נדפסה בברוקלין תשל"ד, ע"י ר' חיים אלעזר עסטרייכר נכד המחבר. לספר הקדמה והסכמה בחתימת חברי בית הדין דמונקטש: ר' מאיר זאב הכהן זלצר, ר' מנחם וייס, ר' חיים סופר ור' נטע שלמה שליסל. הם מוסרים על גלגולי כתב היד שהיה בידי חתנו ר' פסח אברהם, ועבר לרשות בנו ר' יעקב מאיר שנפלד אב"ד ברסטר וכעת במונקטש. הוא מסרם לר' יחזקאל שרגא וידר חתנו של ר' יעקב יצחק ממונקטש, ב"ר נחמן, ב"ר יעקב יצחק בן המחבר, ובהש־תדלות חמיו יצא לאור. סקירות ביוגרפיות על המחבר בהקדמות של ר' יעקב מאיר שנפלד, ור' יחיאל מיכל גולד נכד הבני"ש, המוסר גם את נוסח המצבה.

ערים ואמהות בישראל, א, 351; ספר מוסטי־ויאלקה, 21, 88, 112.

גרינבוים

ר' גרשון הכהן

אב"ד זבנא. תשובות אליו: חזון נחום, יח, יט, מג, מד בתר"ץ; משיב שלום, סג, קכט, קפו, רג, ריג, רלט, רנג, שלה—שלו בתרפ"ז—תר"ץ (במקום אחד קורא לו בטעות גרינברג). תשובה אל ר' ליבוש גרינבוים: חזון נחום, נח בתרפ"ז, ואל ר' מרדכי, קב.

גרינברג

ר' חיים ב"ר יצחק אליעזר **גרינברג**

מגלינא בלבוב (תר"ו?—תש"ב)

בנו הבכור של ר' יצחק אליעזר אב"ד גלינה. נשא בבילקמין את בת־שבע נכדת רבי נחום וידרמן מצאצאי רבי אורי מסטרליסק. גר בגלינה כמה שנים, ואח"כ התישב בלבוב כאדמו"ר מגלינה. באקציה שהיתה שם באחד מלילות חודש אלול תש"ב נתפס עם אשתו, ופקידי הקהילה הצליחו להצילם לזמן מסוים. כעבור כמה שבועות נשלחו לבלזיץ הי"ד. בנם הוא המשורר אורי צבי (אצ"ג). אחת מבנותיהם, רבקה, נישאה לר' אהרן אריה גוטסמן אב"ד

גלינה. בת אחרת נישאה לר' דוד משה שפירא

דומ"ץ ז'ליחוב, ב"ר שמואל אב"ד דוברומיל.

קהילת גלינא, קכו.

ר' יעקב גרינברג

גר בגוואזדיץ, ובתרל"א השיב לו לשם בבית שלמה, יו"ד, ח"ב, קנז. בשו"ת מהרש"ם, ח"ז, סב תשובה אליו מתרנ"ד כמו"ץ באיסטריק.

ר' יצחק אליעזר גרינברג

בא מיאסי לכהן כרב בגלינא, אחרי שנשא את יוכבד בת רבי יחיאל מיכל מושקוביץ חתנו של רבי מאיר מפרימישלן. השיבו אליו לכאן: מהרי"א הלוי, ח"א, ל, ח"ב, קסב בתרל"ה; ברכת רצ"ה, קה בתרל"ו. נפטר ביום ב' שבט תרע"א. הניח שלושה בנים ובת. בכורו ר' חיים היה האדמו"ר מגלינה בלבוב.

קהילת גלינא, יג, יח, קכו.

גרינפלד

ר' חיים ב"ר צבי הירש מלכ'ס גרינפלד

מלבוב (תקנ"ח—תר"ל)

נולד בשנת תקנ"ח לאביו ר' צבי הירש מלכ'ס. עסק כל ימיו בתורה מתוך לחץ ודחק, והיה מפארי הלומדים בלבוב. בסוף ימיו נתקבל לבית המדרש של חבורת אנשי מעמד. הוכר כצדיק ישר ותם. חיבר ספר **שנות חיים** על יו"ד הלכות שחיטה וטריפות, עם הפנים. בשער כתוב שנדפס באוסטרהא, אבל בעלי ספר, ב, 183, נקבע בבירור שנדפס בלבוב תרי"א. מעבר לשער הקדמה קצרה, ובה נזכר שהיתה לו הסכמה מגאוני הזמן. הוא מזהיר שלא לסמוך עליו להלכה, ומצרף תשובה שכתב אל ר' יוסף דמשק מקראקא. נפטר ביום כ"ב אד"א תר"ל, ואלפי אנשים השתתפו בלויתו. השו"מ הספידו בעיר, ור' יעקב יצחק יוטש בבית העלמין.

יעקב זלמן לודמרר, המגיד, יד, 84.

ר' שאול כ"ץ ב"ר יחזקאל גרינפלד

מקראקא (תקמ"ט—תרכ"ו)

נולד בלונטשיץ בשנת תקמ"ט לאביו ר' יחזקאל. בגיל עשר עזב את בית אביו לתור אחרי ישיבות, וללמוד מפי גאוני הזמן. מתקע"ב בקראקא, ובה נשא את בתו של ר' אברהם, בנה של בת שבע, בתו של ר' בצלאל הלוי זולקווור, מח"ס בשם בצלאל פירוש עמ"ס אבות, פפד"א תקל"א. אחותה שרה נישאה לר' צבי הירש מווידיסלב — אביו של רש"ב מפשיסחא —, שבסוף ימיו גר בקראקא אצל ר' אברהם. ר' שאול כהן זמן מה כרב בראווה שבפולין, ונקרא בשם וורשיר. נתקבל כדרשן באחד מבתי המדרש בקראקא, ודרש שם ג"פ בשבוע: בשבת, ובימים ב וה. אח"כ כהן כדיין בעיר, ולא מש מאהלה של תורה למרות שנרדף מאד. נפטר ביום כ"ב שבט תרכ"ו, ונקבר למחרת. רנ"ה ינר הספידו ליד ביהכ"נ הישן, ורח"נ דמביצר בבית העלמין.

היו עמו חיבורים על ש"ס ושו"ת. אחיו הנגיד ר' יעקב כ"ץ מבערזין סייע לו להדפיס בוורשא תקצ"ב את ספרו **אשכול ענבים**, שבו חלק מדרשותיו עה"ת. בחלקו הוא בעקבות האלשיך, וכלולים בו דברים ממחותנו רצ"ה מווידיסלב. המסכימים: ר' שלמה זלמן אב"ד וורשא (גם לפני היה לו פתחון פה בהלכה); ר' אריה ליב צינץ מפלוצק; ר' יחיאל מיכל קריסטינופולי מברוד (היה אצלי, ופלפלתי עמו בחכמה לתורה ולתעודה, נאה דורש); ר' שלמה קליגר (חכם בתורה, ויד לו לפלפל בגמ' ותוספות בחריפות, וגם מזה לא הניח ידו מלדרוש באגדות ותנ"ך, ודרך ישר לו); ר' חיים אוירבך אב"ד לונטשיץ (בא הנה עיר מולדתו... גם דרש דרש הנה פ"ק בביהכ"נ ובבית המדרש הקדוש פעמיים ושלוש); ר' צבי הירש דוד סג"ל אב"ד קראקא (וזה זמן זמנים נתישב פה קראקא, ונתקבל להיות מגיד מישרים באחד מבתי מדרשות דפה, והוא איש מלא בגמחו"פ יורה יורה ידין ידין, והוא מאוהבי ומיודעי... בעבור גודל החיבה שיש לי עם בעל המחבר הנ"ל, יצאתי חוץ לגדרי). בהקדמת המחבר פרטים ביוגרפיים. מהדורה משופרת נדפסה ע"י ר' מרדכי ליב קלין בקראקא תרס"ו, בלי ההסכמות וההקדמה.

שי"ב, המבשר, ו, עמ' 54; רמ"מ קרנגיל, שה"ג השלם, א, 224, 272.

גרינר

ר' עזריאל ראה לפי: **גרין, ר' עזריאל**

גרינשטין

ר' אליעזר גרינשטין

מו"ץ ואח"כ אב"ד בדולינא. תשובות אליו: שו"ת מהרש"ם, ח"א, סח, ח"ג, מב.

ר' שלמה שבתי גרינשטין

תלמידו של רד"ב ויידנפלד מטשבין המשיב לו בדובב מישרים, ח"ג, יג.

גריס

ר' יוסף

נולד בדומברובה, ולמד שם אצל הרב בעל „חזון נחום". נשא את בתו של ר' יודלה לוין דומ"ץ בקראקא, ועבר לגור שם. נודע בעיר כאחד המופלגים בתורה. נספה בשואה הי"ד.

גרניק

ר' יהודה אריה ליבוש ב"ר עקיבא גרניק

מלינסק (תק"ץ*—תר"ע*)

נקרא ר' ליבישׁ ר' קיוויס על שם אביו ר' עקיבא. כהן נ"ז שנה כדיין וראב"ד בלינסק (ואולי לפני כן במעליץ), ורב בקלויז החדש של חסידי סדיגורה, אחרי שכל יתר הדינסטיות מלבד רימנוב החרימום. בנו ר' יצחק גר בברלין, ותקופה מסוימת שימש שם כדיין. בעלותו ארצה אמר שיעור בת"א בשטיבל של חסידי בויאן, והסב את שמו לגור. נפטר בגיל 85 ביום כ"ב טבת תשל"ז (נכדו, הצפה, ר"ח שבט תשל"ז, 4).

ספר ליבא"י, 9, 64.

גרסטל

בני המשפחה החזיקו ברבנות יריטשוב. זקנם היה ר' השיל אב"ד באר, ב"ר מרדכי מברוד, ב"ר השיל אב"ד טורלע, ב"ר בריש, בן הרבי ר' השיל, מצאצאי רש"י, ר' יוחנן הסנדלר ואהרן הכהן.

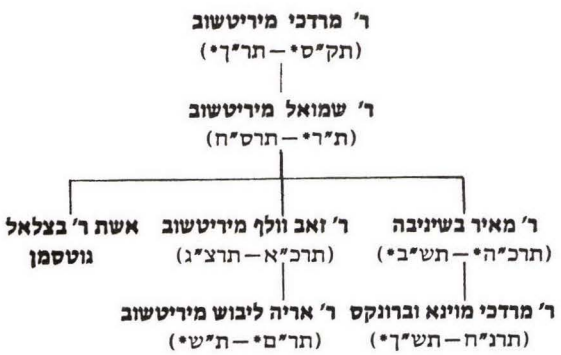

ר' אריה ליבוש ב"ר זאב וולף **גרסטל**

מיריטשוב (תר"ם—ת"ש)

סייע לאביו ר' זאב וולף ברבנות יריטשוב. בתרס"ז הדפיס מאמר בעתון הדרוהוביטישי, ואביו כללו במהדורה השניה של ספרו חכמת תקופות ומזלות. כשאביו חלה בעיניו בתרע"ב, השיב בשמו בתשובה כהלכה, סא.

ר' זאב וולף ב"ר שמואל **גרסטל**

מיריטשוב (תרכ"א—תרצ"ג)

נולד ביריטשוב ביום ב' אייר תרכ"א לאביו הרב שמואל, והיה דור עשירי לרבי ר' השיל. נסמך בתרל"ז מש"ב ר' אריה ליבש הלוי רוזנפלד אב"ד מושציסק, אחיו של דו"ז רבי שלום מקמינקא. מתר"ן רב שני ומו"ץ ביריטשוב, ואחרי פטירת אביו נתמנה כממלא מקומו. היה שקוד ללמוד תורה, ועם זאת שלט היטב במדעים. נודע כאחד הרבנים היחידים בגליציה שהיתה להם בקיאות בחכמת התכונה, וכן התענין בתורת הצמחים ובחקר לשונות המזרח. השתתף בעבודת מצפה הכוכבים טריפטוי שליד ברלין, ועמד בקשר עם איינשטיין. במלה"ע הראשונה נשרף ביתו, ולכן השתקע בלבוב, וממנה הורה לבני קהילתו. גם מסירותו לבוטניקה הפריעה לרבנותו, ולכן התפרנס ממכירת עשבי רפואה בבתי מרקחת. נפטר ביום כ"א חשון תרצ"ג. היה ממשתתפי אהל מועד בתרנ"ח. בנו ר' אריה ליבוש סייע לו ברבנות.

השם הכללי של ספרו הוא: **חכמת תקופות ומזלות**, וממנו הדפיס מדי פעם קונטרסים קטנים. ספר **הכוכבים** נדפס בלבוב תרנ"ז כשבראשו ל"ו הכוכבים, ובסופו עשר תמונות של פני השמים וכוכביהם. בשער מעתיק מספר דרך פקודיך מש"כ על מעלת העוסק בחכמת התכונה, ומשום כך מוציא לאור מדי פעם קונטרסים פופולריים מספרו הגדול. מעבר לשער מודיע שמדפיס עתה ספר הכוכבים וספר בין השמשות, ובדעתו להדפיס עוד ספר החמה, ספר הלבנה, ספר שבעה כוכבי הלכת ועוד. הספר ערוך בצורת שאלות ותשובות, ובתחילתו סדר יחוסו, ההורמנא שקיבל, והסכמות מרא"ל הורביץ ור"י שמלקיס. בתרס"ז הדפיס בלבוב מהדורה נוספת של **חכמת תקופות ומזלות**, בתוספת ספר **בין השמשות** על

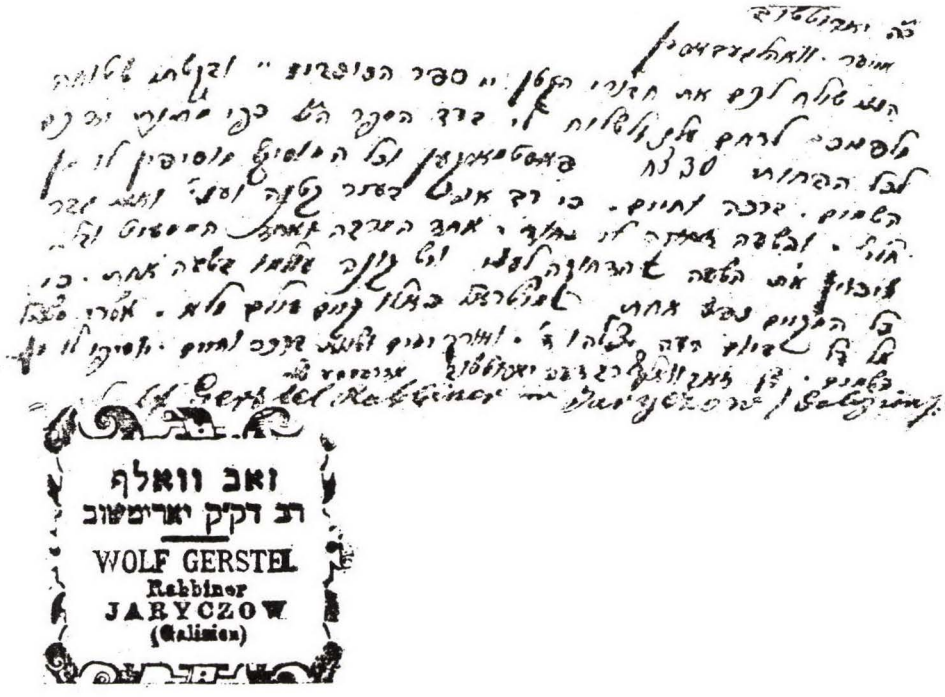

בקשה לרכישת ספר הכוכבים בדמים

ספר **הכוכבים**. אחרי היחוס, ההורמנא, ושתי ההסכמות הקודמת, נוספת הסכמה חדשה מר' יוסף חיים כהן רפפורט ראב"ד רוה־רוסקה, הכותב לו בתרס"ג שהקריא את הדברים לפני זקנו הרד"כ, והוטבו בעיניו. בספר תשובות לרבים, וביניהן אחת לאב"ד אשפנבורג אחיו של הרב מקיסינגן, איך לחשב את בין השמשות לפי מפת הכוכבים, וכן לשלמה בנשיקזבק מבורשא בתרס"ז (ט), ולאהרן ה"ל משאץ (טו). בסוף הספר לוחות הכוכבים ומקום הימצאם בשמים בעונות השונות של השנה, וציור גדול מקופל.

דברים נפלאים, ביאור מדרשים פליאים ע"ד חידוד על סדר פרשיות ספר בראשית, למברג תרנ"ט. בראש הספר מציג שוב את ההורמנא, היחוס, שתי ההסכמות הראשונות, ופתיחה הכוללת דרשת חריפות לבר־מצוה. בתכניתו היה להדפיס גם על יתר החומשים.

כשעקר ללמברג והשתמש בספריותיה, הדפיס בתר"ף לערך ספר לימוד שפת עבר: **שרשי לשון הקודש** אראביש סורית, לשון ערב ולשון סורי. הספר מתורגם ליידיש, ובו צילומי לוחות ומפות מספרים שונים.

שנים רבות עסק בתרגום תלמוד בבלי ליידיש, ורמ"א הברמן מגליגור התנגד לזה במאמר שנדפס בקמחז"ה תרע"ב. פרסם לוחות שנה לפי חישוביו, ושלחם מלבוב לקהילות השונות. ראיתי **לוח** לשנת תרפ"א, במתכונת כיס, עם זמני הדלקת הנרות וזמני זריחת ושקיעת החמה **לכל** אירופה, כשאת הכל הכין בעצמו. בסופו צילומי י"ז הדפים הראשונים של מסכת ברכות ללימוד בדרך (עם תפילת הדרך), כשבשוליהם ביאורים אטימולוגיים בלועזית למלים הארמיות, ובסוף פירוש ביידיש עד דף ה מתוך עבודתו המקיפה.

לוח תרפ"ח—תרפ"ט במתכונת לוח קיר לבית־הכנסת עם מנהגים וזמני הדלקת הנרות, ובצד התשובה שבספרו אל הרב דאשפנבורג. מעברו השני של הלוח זמני הדלקת הנרות לערים השונות בגליציה לפי דעתו, והסכים עמו האב"ד ראי"ל ברודא. נתיסדו בזמנו ע"ד **השר שלום**, וזקנו ר' מרדכי ראב"ד יריטשוב.

אהלי שם, 249; מדינה וחכמיה, 68; קרסל, לכסיקון, א, 516; פנקס גאליציע, 222.

ר' **מאיר** ב"ר שמואל **גרסטל**

מיריטשוב (תרכ"ה—תש"ב)

בנו של ר' שמואל אב"ד יריטשוב. נשא את ינטא, נכדת הצדיקים מיריטשוב וממשפחת אב"ד מושציסק. גר בשיניבה, ושם נולד לו בתרנ"ח בנו ר' מרדכי. נספה בשואה הי"ד.

ר' **מרדכי גרסטל**

מיריטשוב (תק"ן—תר"י)

ראב"ד יריטשוב בה כהן גיסו רבי שלום לפני שעבר לקמינקא. תלמיד חבר לבעל „בני ישששכר". תשובות אליו: שואל ומשיב, תנינא, ח"א, עג, ח"ב, כה, ח"ג, קט, חמישאה, עג עם בנו ר"פ בשנים תרי"ד—תרט"ו. בנו ר' שמואל כהן אחריו כאב"ד יריטשוב.

ר' **מרדכי** ב"ר מאיר **גרסטל**

משיניבה, וינא וברונקס (תרנ"ח—תש"ך)

נולד בשיניבה בשנת תרנ"ח לאביו ר' מאיר. למד ביריטשוב אצל דודו האב"ד ר' זאב וולף. בשנת תרפ"ד נסמך ממנו, וכן מרבו ר' אהרן פילץ, ובתרצ"ד מר' יצחק קליין ראב"ד סטמר. גר בוינה בין שתי המלחמות, ובתרפ"ח הדפיס שם **שתי רוחות מספרות**, או וכוח בין חבר האגודה עם ציוני. בספר תמצית טענות שני מתוכחים בליל חמישי ביריטשוב, עם שמץ אהדה לצד אחד. בתר"ץ נתקבל כרב המחוז השני בוינא. ייסד שם את ארגון צעירי המזרחי, ועמד בראשו כמה שנים. כתב בעתונים גרמניים על מנהגי ישראל, ועל האור זרוע. כשנכנסו הנאצים נתפס ונאסר, ובנס נמלט מהם והגיע לארה"ב בשנת

ת"ש. מתש"ב רב בחברה משניות של קונקורס

סנטר בברונקס. בתש"ט הדפיס שם ביידיש ספר **חורבן יאריטשוב** על הקהילה בבנינה ובחורבנה.

תולדות אנשי שם, 20.

ר' **שמואל** ב"ר מרדכי **גרסטל**

מיריטשוב (ת"ר*—תרס"ח)

אב"ד יריטשוב על מקום אביו הראב"ד ר' מרדכי. בתרנ"ב חתם משם על ספר התמונה. נפטר בשנת תרס"ח. ילדיו: א. ר' זאב וולף ממלא מקומו; ב. ר' מאיר בשיניבה; ג. אשת רבי בצלאל גוטסמן.

תשובות אליו: שו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, קמט, קעא בתר"ל—תרל"א; מנחה קטנה, י; שואל ומשיב, קמא, ח"א, קנו, תנינא, ח"ד, קיא, תליתאה, ח"ב, קצג בשנים תרי"ח—תרל"ג.

ד

ר' **דוד** ב"ר מרדכי

מברודי (ת"ק*—תקע"ו)

מגיד שיעור בברודי, וכל שבת דרש בבתי המדרש בדברי אגדה. נפטר ביום ד' שבט תקע"ו. בשנת תקנ"ט הדפיס בלבוב את ספרו **יפה עינים** הנחלק לשלושה מדורים: א. נר מצוה — חי' גפ"ת בש"ס ופוסקים, ב. תוכחת מוסר, ג. תורה אור עה"ת. כולם בלולים יחד לפי סדר הפרשיות. המסכימים: רצ"ה רוזניש; ר' מאיר ב"ר צבי הירש אב"ד ברוד (דקים לי בגויה, שמעודו לא מש מתוך אוהל של תורה); בעל ההפלאה כשהמחבר ביקר בפפד"מ (וגם הבחנתי בו שהוא גמיר וסביר); ר' יעקב קצנלבויגן אב"ד איטונגא נכדו של ר' שאול „הזקן" (נהירנא כשהייתי חונה בגליל לבוב למד המחבר אצלי, וראיתי מאז שהוא מוכשר לקבל טהרה, וכעת טעמתי מצוף דבש אמריו אמרי נועם דברי טעם, והמה על קוטב ומרכז היושר); ר' משה יהודה ליב מסאסוב (וכבוד אדוני אבי מורי החריף מהור"ר יעקב מעיד עליו, וכתב עבורו ליתן לו הסכמה). הקדמה קצרה מהמחבר.

תולדות יהודי ברודי, 78, 347.

ר' **דוד שלמה** ב"ר בירך

מלבוב (ת"ק*—תק"ע*)

נין ונכד להש"ך ולחכם צבי. בא מבריסק ללבוב, ונשא את בתו של האב"ד ר' מרדכי זאב. נודע כירא שמים גדול, ושאף לזכות את הרבים. חיבר ספר **דרך טוב** והוא קיצור חובת הלבבות — שלושת שערי יחוד המעשה, הכניעה והתשובה, עם נוספות מכתבי האריז"ל, ספרי יראים והלכות שבת. נדפס לראשונה בלבוב תקס"ט, עם הסכמת ר' משולם הכהן צדק מ"מ ומ"ץ לבוב. הוא כותב שמחובר לזה ספר שלחן הטהור, קיצור דיני ברכות הנהנין שנדפס לפני כמה שנים בהסכמת ר' דוד טבל אב"ד ליסא. מהדורה נוספת בלי ההסכמה נדפסה בטשרנוביץ תרט"ז, וממנה צילמו בירושלים תשל"ד. מהדורה מתוקנת עם עשרה שערים מחובת הלבבות, נדפסה בלמברג תרכ"ב ע"י נכדו ר' אריה ליב ברח"ש מברוד שהשלים מכתב־היד. בהסכמת השו"מ כותב את שם המחבר במלואו, ומזכיר שאחרי שהדפיס בחייו מחברת קטנה, היה מוסיף בכל

פעם כל ימיו, והיו לו הסכמות מגאוני ליטא (אני הכרתי היטב הרב המחבר הנ"ל, כי היה חסיד ופרוש גדול מרא דעובדין). בראש הספר הקדמת המחבר, ובסופו מודה לחתנו ר' אריה ליבוש שטרח בהעתקת הכתבים.

דויד

ר' ישראל דויד

בא מרדומישל לכהן כמו"ץ בלימנוב, ובתרנ"ג השיב לו לשם בשו"ת מהר"ש, ח"ו, נז. אח"כ עבר לכהן ברזחיב.

ר' מנחם מנדל דויד

נתקבל בתרי"ח כמו"ץ בטלומטש, וכהן בה לפחות עד תר"ך. עבר לליסיעץ בה מוצאים אותו מתרכ"ט.

תשובות אליו: בית שלמה, או"ח, צו, יו"ד, ח"א, קח, ח"ב, פג, רכה, אה"ע, קיב, חו"מ, צח בשנים תרי"ח—תרל"א; חסד לאברהם, תנינא, יו"ד, מה בתרכ"א.

דול

ר' אהרן

התיחס לט"ז ולתבו"ש. היה הגבאי נאמן ביתו של רבי דוד משה מצורטקוב, וחתם בשמו על הסכמות רבות. לימד את רבי ישראל מצורטקוב (מפי נכד אחיו ר' אורי דאהל מבני ברק). עבר לגור במנוסטרישץ, ובה נפטר ונטמן. לשם השיב לו באוריין תליתאי, סז.

תשובות נוספות שנשלחו לצורטקוב: בית שלמה, יו"ד, ח"א, קפה בתרכ"ח; כוכב מיעקב, פה; שו"ת מהרש"ם, ח"ב, מג, ח"ה, לד, ח"ז, קנג, קנד, רא בתרל"ז; ש"ב במנחת שי, ח"א, עה—עט בתרמ"ו, על עזבון רבי אברהם יעקב מסדיגורה.

דומב

ר' **איתמר** ב"ר יוסף **דומב**

מקראקא (תר"ן*—תש"ג*)

בנו של ר' יוסף מלוביטש, מגזע רבי נפתלי כ"ץ מפפד"מ ורבי אלעזר רוקח מאמשטרדם. מחשובי האברכים היושבים שנים בבלז אצל מהרי"ד ומהר"א. גדול בתורה, מצוין במידות, שתקן ומצניע לכת, מסתפק במועט. מגדולי חסידי בלז בקראקא, וראש הישיבה שלהם בעיר. בין תלמידיו ר' צבי אלימלך וגשל מבני־ברק. מאן לשלוח ידו בהוראה, למרות הפצרות רבי ישכר דב. ביום כ"ו חשון תש"ג שלח מכתב לג'נבה להשתדל בהצלת המהר"א. נספה בקראקא עם בנו הת"ח ר' שלום וכל משפחתו הי"ד. היה לו בכתובים חיבור גדול עמ"ס יומא, וחידושים על הרמב"ם.

תשובות אליו דובב מישרים, ח"א, ה בתרצ"ג; צור יעקב, קכו.

גדולי חסידי בעלז, ח"ב, שפח—שצב.

ר' **צדוק צבי** ב"ר יהושע **דומב**

מרוזוודוב והוד השרון (תרע"ה*—

נולד ברוזוודוב לאביו ר' יהושע אחיו של ר' איתמר, ולאמו חיה נעשא בת ר' צדוק צבי וקסמן דומ"ץ ריגליץ ואולינוב. למד אצל בעל „צור יעקב" מפרוביזנא. בזמן המלחמה שהה בסיביר, ובשובו נתקבל כאב"ד אייכשטט וגיבל־שטט שבגרמניה. בעלותו ארצה נתקבל כרבה של רמת הדר, ואחרי מיזוג הרשויות המקומיות הוא רב מקומי בהוד השרון. בתשכ"ט ההדיר בת"א את ספר הפרנס מאת רבנו משה פרנס מרוטנבורג עם ביאורים וחידושים **אמרי צבי.** בהקדמתו מביע תקוה לקבץ את חידושיו שנדפסו בכתבי עת שונים, כגון: אור תורה (טשבין), מעין התורה (פרשבורג), נועם, קול תורה, שערים. מאשתו רויזא נולדו לו: ר' יהושע, איתמר, מנחם מאניש, אברהם יעקב, חיה נעשא, חיים מרדכי, אהרן. תשובות אליו: חלקת יעקב, ח"ב, קנז בשנת ת"ש (לא הגיעה לידיו); ח"ג, קעח, קפג בתשכ"ד (הערות על ספריו).

תשובה אליו: חלקת יעקב, ח"ב, קנז בשנת ת"ש (לא הגיעה לידיו).

לא ממשפחתם הוא ר' הירשל ב"ר נחמיה דומב שגר ברוזוודוב. כשאוצרותיו נבזזו ונודע על כך

בשבת, סרב לדבר על הנושא, ולכן קראוהו בעיר: דומב (בול עץ). כשבעלי הפקדונות תבעוהו לדין, שאל הדומ"ץ את מהר"י שמלקיס, שהשיב בבית יצחק, חו"מ, כב (ספר רוזודוב, 202—203).

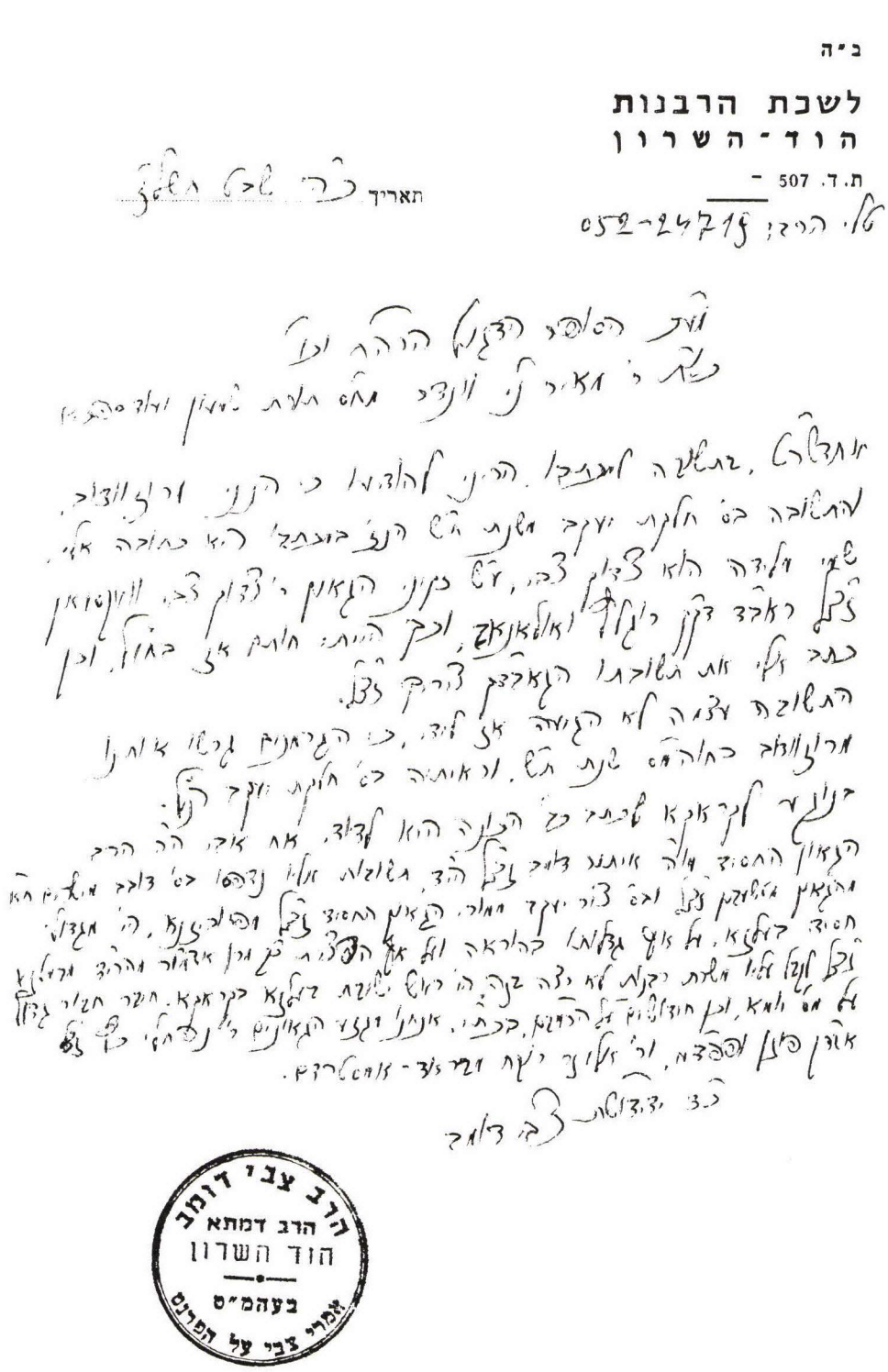

דומיניץ

ר' אהרן (אריש) ב"ר יהודה ליבוש **דומיניץ**
מגרודזיסק (תקנ"ה*—תר"י*)

בנו של רבי יהודה ליבוש מגרודזיסק. ידידו של הבני"ש, ושניהם העריצו את רמ"מ מקוצק. כשנסעו לשבת לחירוב אל רבי נפתלי מרופשיץ, ניסה הרבי להקניטם ע"י שדיבר נגדו. רבי חיים מצאנז אמר שהיה מניח את כל חסידיו ונוסע אליו „כי שמעתי וידעתיו שהוא איש אמת שרף כמלאך אלוקים". תפילתו היתה בהתלהבות עצומה, עד שנבקעו חריצים בקרקע במקום בו התפלל. בנו ר' ליבוש נשא את בתו של ר' מנחם מנדל מפרמיסלא מו"ל הספר קשוטי כלה.

ר' חיים יעקב ב"ר נפתלי נתן נטע הירש **דומיניץ**
מניישטט (תק"ף*—תרמ"ד)

בנו של הרב נפתלי נתן נטע הירש. גדולי זמנו קראוהו בשם ר' חיים, ובצאנז נקרא דער ניישטטר קבלניק. בצעירותו גר כאדמו"ר ברדים, ואח"כ כהן כאב"ד עיר חדש־ניישטט. המו"ל הראשון של ספר קישוטי כלה מזקנו חפץ בו כחתן, אך הוא סרב. היה נמוך קומה. חמיו ר' ישכר דב בריש נפטר בי"א אדר. מילדותו עסק בקבלה ובגימטריאות, בעידודו של רבי שמעון מירוסלב. היה חסידו של רבי חיים מצאנז, והחליף עמו מכתבים. נסע אל מהר"י מבלז, והפסיק כאשר לא נענו הפצרותיו לתת לו להדפסה כת"י של זקנו שמצא בין ספרי המהר"י. אז התחיל לנסוע אל הרבי מאלסק שציפה לחסיד כזה. בשנת תרמ"א זעק פעם באמצע הלל דר"ח: אוי, נצחוני! ואיש לא ראה כיצד הושלך בחצר ליד פתח ביתו. חלה שלוש שנים בשיתוק, והוסיפו לו שם יחיאל. נפטר ביום כ"ו שבט תרמ"ד, כשידו המשותקת אוחזת בזקנו, כמנהגם של צדיקים. ילדיו: א. רבקה אשת רי"י איגרא ד"ץ סטרי; ב. ר' יהודה ליבוש; ג. ר' משה, נפטר על פניו והספידו. הניח את הבן ר' אלטר שנישא לאלטשטט; ד. ר' שמעון; ה. פיגה אשת ר' אברהם מרדכי ספרין מקומרנא.

שנים רבות חיבר את חידושיו בקבלה, וסידרם בשלושה כרכים. **עולת שבת**, דרושי קבלה לשבתות השנה, והראשון הוא על שבעת האותיות בג"ד כפר"ת שבספר יצירה, שבעת ימי השבוע ובמיוחד שבת, ועניני ארבע הפרשיות ושבת הגדול. נדפס בפרעמישלא תרל"ב, עם הסכמות בתרכ"ט מהדב"ח (איקלע לאתרן הרב הגדול, חכם משכיל בספרי הקבלה, נאה דורש ונאה מקיים); ר' דויד שפירא מדינוב (הפציר בי לחדא, ומההכרח היה למלאות רצונו, כי רצון יראיו יעשה כתיב); מהרי"א מזידיטשוב שהעיד עליו שהוא קדוש וחיבוריו קדושים (הרב הגדול החסיד ובקי בדברי הזהר הקדוש והאריז"ל עד לחדא); מהרי"א מקומרנא (והיה עלהו לתרופה להתיר עקרות... ואימחי גברא גבר אשר הוקם על בתורה ועבודה). הפתיחה קבלית וכן ההקדמה, ובה כותב שיגע הרבה בנגלה ובנסתר, שימש צדיקי הדור, וברשותם כתב את חיבוריו הרבים. מתרעם על הלועגים למחברי ספרים חדשים, וקובע שהם בכלל אם בחוקותי תמאסו „ולמה להבדיל במעשה בוך קורין בכל יום וכו' ובזמננו בעוה"ר גיזעטין גם נייא צייטיקינג". בסוף הספר מאמר המילואים, שיר על עשר הספירות, ולוח הטעות והתיקון.

עולת החודש, דרושי קבלה על י"ב חדשי השנה והמועדים, מיוסד על י"ב אותיות הפשוטות בספר יצירה. זהו המשך לספרו הקודם, אבל נדפס ממנו שם בתרל"ג רק החלק הראשון על

החדשים ניסן—תשרי, והחלק הנוסף על תשרי—ניסן נשאר בכת"י. בראש הספר ההסכמות הקודמות ופתיחה קבלית, ובסופו שיר על החדשים הכלולים כאן, ולוח הטעות והתיקון. הרבי משיניבה עיין בספר בר"ה תרמ"ה לפני התקיעות.

מגלת ספר, פירוש מוסרי קבלי על מגילת אסתר, מלא גימטריאות וצירופים. כתב היד היה מונח בניישטט אצל בנו ר' שמעון, והוא מסרו לבן אחיו ר' שלמה שהעתיק את הפירוש, והביאו לדפוס בקראקא תרפ"ח עם ההסכמות הישנות. גם הקדמת המחבר היא זו שנדפסה בעולת שבת. בסוף הספר הערות המחבר שכתבם בגליוני ספר תהילים והעתיקם נכדו המו"ל, עם כמה ד"ת משל עצמו.

בכתב־יד נשארו ממנו חיבורים נוספים: אור תורה עה"ת. מנה כשלוש מאות דפים ונעלם; נר תמיד על ספר ליקוטי רב האי גאון; ברית אחים על מגילת רות; ביאור על מגילת איכה; ביאור על הזוה"ק. בתרל"ב כבר הושלם על בראשית. רבי יצחק שמלקיס העריכו מאד כאיש מופת, ושלח אליו את בתו עם פתקא. בשנים תרל"ו—תרל"ח השיב לו בבית יצחק, יו"ד, ח"ב, מח, קנח. תשובה אליו גם בשו"מ, קמא, ח"ב, יז.

נכדו ר' שלמה, רמזי אלול ב, קונ' נושא אבהון, ח—יב; מאיר וונדר, אהל שמעון, נט—ס.

ר' יהודה ליבוש דומיניץ

מגרודזיסק (תק"ב—תק"ף)

נולד בשיניבה, ונתיתם בילדותו. התמיד בתורה ובעבודה, וכמעט שלא שכב לישון. קשר ידו לשולחן באבנט כשנר תחוב בין אצבעותיו, כדי שייקץ אם יירדם. כשהגיע לגיל בר מצוה נגלה אליו אביו וכיבה את הנר, כדי שיוכל לישון. אז עלה בדעתו לנסוע ללמוד בישיבת חכמי ברוד, אך הצדיק ר' נתן נטע ב"ר מנחם מנדל הרגיש בזה, והציע לו שישא את צפורה בתו. הוא נסע אל דודו בדוקלא שהסכים לשידוך, ואת הכסף שקבל ממנו פיזר לצדקה. נמנה על החבריא קדישא של החוזה מלובלין, למדן מרביץ תורה, מקובל פועל ישועות. האב"ד בעל „ישמח משה" התלונן עליו בפני החוזה על שכותב קמיעות, ובגלל הקפדתו חלה בקדחת. אז הריץ פתקא ללובלין יהודה ליבוש בן מאלע לרפו"ש, וכשברכו סרה ממנו המחלה. מאז הרבו יותר לנסוע אליו עם פתקאות. בר"ה הכיר את המעותד לבוא על האדם, והיה משוחח עמו בדברי מוסר לעוררו לתשובה. גר בגרודזיסק, ועל שמה נקרא. נפטר בר"ח ניטן, ואהל הועמד על קברו.

חמשת בניו: א. ר' נפתלי נתן נטע; ב. ר' אהרן; ג. ר' אברהם (אבטשע) משה. נודע בשיניבה כלמדן מופלג. כל לילה למד בע"פ בקול רם ששה סדרי משנה שהיו מונחים בכיסו בע"פ עם מפרשיהם; ד. ר' מנחם מנדל. חסידו של רמ"מ מרימנוב שבבית מדרשו היתה תקנה שלא לעשן מקטרת. כשהחסידים התלוננו עליו בפני הצדיק שהוא עובר על התקנה, אמר להם שיניחו לו „כי ידעתיו אשר מהלולקע שלו יוצא טעם וריח של גמרא ותוספות לשמה"; ה. ר' יצחק. איש קדוש עובד ה' בסתר בכפר זדיבראווע שליד פשמישל.

ר' יהודה ליבוש ב"ר חיים יעקב דומיניץ

מניישטט (תר"ח—תר"ץ)

בנו של הרב חיים יעקב אב"ד ניישטט. ת"ח מופלג, והתפלל בהתלהבות רבה. רוב שבתות ומועדי השנה עשה בחצרות צדיקים. נסע אל השר שלום, ר"ש מירוסלב, ר"ד מדינוב, רש"ז מויליפולי, רא"ח ממיקוליב, ומהרי"א מזידיטשוב. לכשעצמו היה חסיד הדב"ח, ואת ביתו ניהל כמנהגי צאנז. כמו־כן דבק ברח"ה מאלסק, ובנו רבי שלמה'לי מסאסוב שלח לביתו את הזקוקים לישועה לשמוע ממנו קידוש. בתרפ"ח היה עדיין בחיים. נולדו לו ר' אהרן, ור' שלמה המביא ממנו דברי תורה בספריו.

ר' יהודה ליבוש ב"ר נפתלי נתן נטע הירש דומיניץ

מברזוב ואיסטריק (תקע"ח—תרמ"א)

בנו של ר' נפתלי נתן נטע הירש אב"ד רדים

והוסקוב. רבה של ברזוב, ואח"כ של איסטריק על מקום חמיו ר' משה אבא בער. מגדולי חסידי צורטקוב. נפטר ביום י"ט תמוז תרמ"א. בתרל"ח השיב לו בבית יצחק, יו"ד, ח"ב, ד.

ר' מרדכי מנחם מנדל ב"ר נפתלי נתן נטע הירש **דומיניץ**

מרעדים (תקע"ו*—תרמ"א)

בנו של ר' נפתלי נתן נטע הירש אב"ד רדים והוסקוב. מתק"ץ לערך מלא את מקום אביו ברדים יותר מחמישים שנה. נתפרסם כגאון מופלג, ומגדולי רבני זמנו. בכל עת ביקורו בלבוב נהג לפלפל עם השו"מ, שביקשו תמיד להישאר ללון בעיר, כדי שיוכל לעיין בדבריו בלילה. מגדולי חסידי רבי שמעון מירוסלב ותלמידו רש"ז מויליפולי, ואח"כ דבק בעיקר בצדיקים מצאנז ומאלסק. נפטר ביום י"ב אד"ב תרמ"א, ומהר"י שמלקיס בא להספידו. ילדיו: א. ר' יהודה ליבוש חתנו של ר' שמעון אלימלך אב"ד חירוב; ב. ר' אברהם; ג. אשת ר' וולף; ד. אשת ר' משה רבהון.

תשובות אליו: משיב כהלכה, אה"ע, ב בתר"ט; שואל ומשיב, תליתאה, ח"א, כה; תפארת יוסף, אה"ע, טז, יח בתר"ח. כמו־כן הוא נזכר בדברי חיים ובתועפות ראי"ם.

ר' נפתלי נתן נטע הירש ב"ר יהודה ליבוש **דומיניץ**

מרעדים והוסקוב (תקנ"ח*—תרי"ח*)

בנו של רבי יהודה ליבוש מגרודזיסק. בצעירותו נתקבל כאב"ד רדים, ומתק"ץ לערך אב"ד בהוסקוב. נודע כת"ח מפולפל, וד"ת ממנו מביא נינו בספריו. אשתו פיגא בת ר' אברהם נפטרה ביום ו' תרט"ו, ונטמנה ברדים. עינג את השבת באופן מופלא. התנגד לרפואות. היה חסיד של ר' זנויל מליטוביסק, ובכל שנה נסע אל ציונו. שם נפגש עם ידידו רבי שמעון מירוסלב. כשקרבו ימיו לבש בגדי שבת, קרא למנגן ר' קלמן שו"ב מחירוב, ציוהו לנגן אין כאלקינו, וטפח על שכמו לזמר בשמחה. נפטר ביום י"ג אייר, כשבניו באו מהשתטחותם על ציון ר"נ מרופשיץ בלנצוט. הרב אברהם גלר נמנה על תלמידיו.

ילדיו: א. ר' מרדכי מנחם מנדל אב"ד רדים; ב. ר' אברהם. נהנה מיגיע כפיו בחירוב, ומאס ברבנות. בתו נישאה לר' גבריאל הכהן גוטסדינר שכהן שם כדיין; ג. ר' יהודה ליבוש אב"ד ברזוב ואיסטריק; ד. אשת ר' גימפל דיין בפרמיסלא; ה. ר' חיים יעקב אב"ד ניישטט.

ר' שלמה ב"ר יהודה ליבוש **דומיניץ**

מויליצ'קה (תרכ"ח*—תש"ג*)

נולד ברדימנא לאביו ר' יהודה ליבוש ב"ר חיים יעקב. למד אצל ר' אברהם ישכר דב ליכטג אב"ד רדים. חסיד שיניבה מובהק — בספריו מביא עובדות ושיחות ממנו, כמו גם מגאונים וצדיקים אחרים בגליציה — ואחרי פטירתו נסע אל בנו ר' שמחה ישכר בר מציעשינוב.

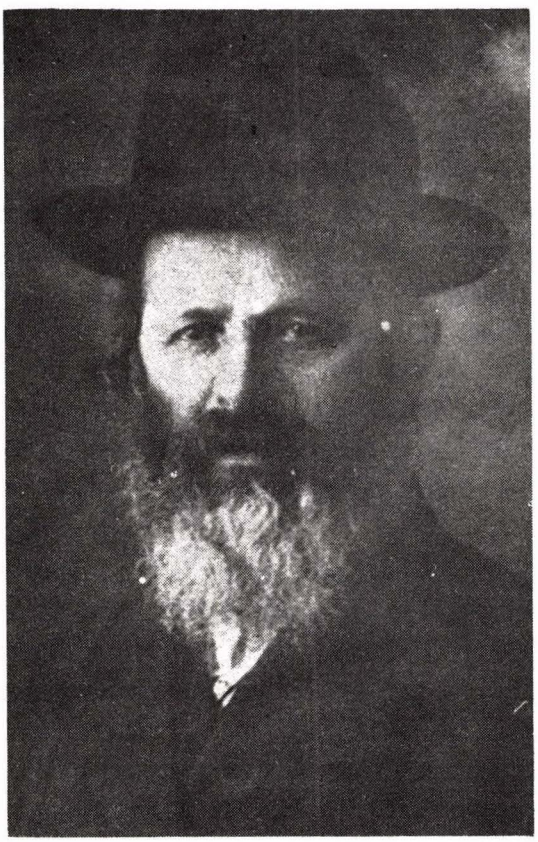

נשא את איטה (יוטלי) בתם של הגביר ר' אברהם גרין, ואשתו צינא רחל בת הדיין ר' עזיאל משה תלמיד הברוך טעם. עבר אל חמיו

לויליצ'קה, ואשתו סייעה בפרנסתו. למד במחיצתו של ר' אהרן לוין שאף הוא היה חתן שם, והרבה מקנתו בנגלה ובנסתר. גם כעבור שנים כשפנה למסחר ונעשה עשיר גדול, לא זנח את לימודיו. כל יום לימד גפ"ת בחורים מופלגי תורה בביהמ"ד „דורשי טוב", וכן היו לו שיעורים בביתו עד מאוחר בלילה. ביתו היה פתוח לאורחים שנהנו מידו הרחבה, ונתפרסם כאחד מן הדמויות המופלאות בגליציה המערבית. בזמן השואה נספה עם אשתו בנפולומיץ בגיל ע"ה, והושלך לקבר אחים הי"ד. ביום כ"א כסלו תרנ"ה נפטר בכורו עזיאל משה בן החמש, ונטמן ליד זקנו שעל שמו נקרא; בי"ז חשון תרס"ח נפטר בנו מנחם מנדל; בשואה נספו ילדיו דובריש מקראקא־פשמישל, דוד מאושפצין־ביליץ, סימא ופיגא קנר עם יוצאי חלציהם. שרד רק בנו ר' חיים יעקב מביאלא־ביליץ, כיום בלונדון. ד"ת ממנו ומאחיו דוד מביא האבא בספרו.

חידש הרבה בתורה, והיה יחיד במינו בגימטריאות ונוטריקון. בזמן מלה"ע הראשונה הראה את כתביו לרבי שלמה מייער מסאסוב כששהה באושפצין. הם מצאו חן בעיניו, והורה לו לעשות מהם ספר ולקובעם בדפוס. היה לו בכתובים חיבור על הש"ס. הדפיס קונטרס **דורש לפרקים** ואינו מצוי. כמו"כ פרסם ד"ת בהבאר. הרב החסיד שחיבר ספר ארץ ישראל [צ"ל החיים] על תהלים, ביקש ממנו שימסור לו את רמזיו לספחם לספרו, אלא שסרב והעדיף להדפיס את ספריו בעצמו.

רמזי אלול כולל ג' חלקים: א. גימטריאות ורמזים לחודש אלול, קראקא תרפ"ח. ב. קונטרס **נושא אבהון**, פרשת סדר יחוסו, ויליצ'קה תרפ"ח. בראשו ההסכמות לסידור עולת תמיד של זקנו, ובסופו קונטרס הבאה לפרקים עמ"ס אבות. ג. קונטרס **עולת תמיד** על מועדי השנה ובסופו **תיקונים והוספות, ויליצקה תרפ"ט**. המסכימים: בתרע"ו לערך ר' שלמה טויב אב"ד פמורן, בשליחות חמיו ר' שלמה מייער שבקשו לכתוב הסכמה יפה, מתוך התנצלות שאיננו סופר היכול לכתוב בעצמו (חננו ה' בלב מבין להבין ולפלפל במועצות ודעת); בתרפ"ו ר' משה בנו של הרבי מקומרנא; בתרפ"ז ר' יוסף נחמיה ב"ר עקיבא קורניצר אב"ד קראקא (אשריו כי זכה לשלב תורה עם ד"א); ר' אהרן הלברשטם אב"ד ביאלא (כי אבותיו זי"ע היו צדיקים וטהורי לב, ובאמת חידוש בזמננו שגביר וסוחר גדול יקבע כל ימיו שיעורין כסדרן בכל יום ויום); ר' אהרן לוין מסמבור (אזכרה ימים מקדם, עת מתגורר הייתי בימי עלומי ירחי מספר בוויעליטשקא עיר המלח... אז שמחתי להכיר את הרב הגדול בתורה... אשר היה מבאי ביתי, ונעימות היה לי להשתעשע אתו יחד בדברי תורה, ולהתהלך במרחבי חדריה); רצ"י מיכלזון וגיסו רצ"ה פרידלינג אב"ד בוסקוביץ; מח' ר' אליהו בומבך מאושפצין (עם ד"ת); ר' ישראל אהרן הולר אב"ד בקשביץ; ובתרפ"ח מר' מאיר שפירא מפיעטרקוב; ר' חיים דב בריש שטרוך אב"ד ניימרקט; ר' פנחס בר"א פינקלשטין אב"ד פולניצא (עם ד"ת); מח' ר' שם קלינגברג; ר' יהושע שפירא אב"ד ריישא אביו של אב"ד ריבטיטש (רק מפני הכבוד והידידות שבינינו, לקחתי לי פנאי להשיב לו כל האגרת בכתב ידי ממש); ר' חיים לנדא מו"ץ פרוכניק בריישא. כל המסכימים מביעים את התפעלותם מסוחר המחדש בתורה.

עולות של היום, כולל חידושים עה"ת בדרך פשט פלפול ודרוש. ר"ת של שם הספר בגימטריא שלמה, והספר נקרא גם בשם עולת תמיד. חלק א' נדפס בפדגורזע תרפ"ח, עם כל ההסכמות הקודמות. בהקדמת המחבר עומד על מעלת המדפיס ספרים. על ספר שמות נדפס בויעליצקה תרפ"ט, ובסופו הסכמות בעל התורה תמימה מפינסק ור' נחום ויידנפלד. בסוף כל חומש מלואים והוספות. חלק שני על ויקרא—דברים נדפס בויליצקה תרצ"ב, וניתנו לו הסכמות נוספות. בתרפ"ט מר' טוביה הורביץ אב"ד מיידן, ומר' אהרן היימן מו"ץ בלונדון עם הערות; בתר"ץ מר' דב בריש וידנפלד; ר' אפרים לנדא אב"ד בוקרשט; ועם ד"ת מר' שלום שכנא טשרניאק ממציוב; ר' דוד קליינר רב ביכ"נ מעוז לדל בוורשא; ר' הלל פוסק אב"ד טטרבונר;

בתרצ"א מר' יחזקאל שרגא הלברשטם אב"ד ציעשינוב, ומר' יחיאל צבי הלוי עפשטין אב"ד אוזרוב. כמו־כן הסכימו ר' פנחס טברסקי מאוסטילא, ור' אריה ליב רובין אב"ד טומשוב. תשובות אליו בכנף רננה, יו"ד, ח"א, לט, ח"ב, ה בתרמ"ז. חידושיו ב„הפרדס" (גוטוין), ב—ג בתרצ"א.

אלה אזכרה, ז, 249—251.

דונר

ראה לפי: **דינר**

דיטש

ר' דוד נתן ב"ר יוסף יואל דיטש

מטרנופול וקרטשינוב (תק"ף*—תרל"ט)

נולד כנראה בטרנופול לאביו הרב יוסף יואל. נשא את שינדל לאה בת רבי יצחק איזיק מסטרי — נפטר ט' שבט — נכד הט"ז, הב"ח, והרבי ר' השׂיל, וחתן ר' צבי יוסף אב"ד רודניק, נפטרה בטבריה ביום ל' כסלו תרמ"ו. גאון מקובל, דרשן מפואר, מתמיד ימים ולילות בנגלה ובנסתר למרות יסוריו הרבים, התפלל במסירות נפש, החמיר על עצמו בסייגים רבים, וברכותיו נתקיימו. נתקבל כאב"ד קרטשינוב, ועל שמה נקרא. נפטר ביום י"א שבט תרל"ט.

ילדיו: א. ר' יצחק איזיק, נפטר בטבריה ביום כ' תשרי תרס"ט; ב. ברכה אשת ר' יוסף יחיאל מיכל רדליך נכדו של ר"מ מפרימישלן; ג. אסתר אשת ר' אברהם רייך ראב"ד יאסין. נפטר ביום ז' אדר תרס"ו, וזוגתו בז' חשון; ד. נחמה אשת ר' ישעיה שלום רוקח אב"ד ליטוביסק; ה. ר' משה מסיגט. נשא את שפרה לאה בת ר' אברהם יצחק הלר, ב"ר שמואל אב"ד צפת.

ספרו **נפש דוד** עה"ת בדרך פרד"ס נדפס בסעיני תרפ"ט. בנו ר' משה הכינו לדפוס מתוך כתבי היד שהניח, ובעיקר מחיבורו על כל התורה והמועדים, וטיפל בהשגת ההסכמות. בהדפסה טיפל הנכד ר' מרדכי ב"ר משה מסיגט אב"ד וועליאטין. תחילה הדפיס ח"א על בראשית ושמות, כשבסופו דרוש לשבת הגדול, וקיוה להדפיס גם ח"ב. לספר צרף את הקדמתו ובה תולדות זקנו המחבר, ובסוף דברי תורה משלו. המסכימים: ר' ישראל מצורטקוב ע"י ר' יוסף שטרנברג (זוכר היטב את כבוד אביו הרה"ג ז"ל שנסע רבות בשנים לטשארטקוב ועוד לפאטיק נסע, והיה חביב עוד בעיני כ"ק אביו מרן סבא קדישא); ר' ישראל מהוסיאטין ע"י ר' ליפא שוואגער; ר' יצחק איזיק מספינקא; ר' בנימין פוקס אב"ד גרוסוורדיין; ר' יוסף שאפאטשניק מלונדון; ר' אליהו פוסק מזרקיווא ובנו ר' הלל; ר"ל צירלסון אב"ד קישינב.

החליף שו"ת עם הגאונים מפרשי הים, מהרש"ק, ובעל שו"ת ריב"א. תשובות אליו: בית שלמה, או"ח, כה בתרכ"ד; בר ליואי, תנינא, או"ח, ו; חסד לאברהם תנינא, יו"ד, יז בתרכ"א; מהר"ם שיק, אה"ע, קנד; מנוחת אשר, ח"ב, ו; שואל ומשיב, תליתאה, ח"א, רצא. כשהוציא לאור את השו"ת יד יוסף של אביו, כלל גם משלו את התשובות לד מתרכ"ג, מא, פח.

מליצי אש, ג, שבט, כב.

ר' יוסף יואל דיטש

מטרנופול וחודרוב (תק"ן*—תרי"ג)

מגדולי רבני זמנו, ומגאוני הזמן. תלמידם של הרב יהושע השל באב"ד בעל ספר יהושע, ושל הרב משה פודהייצר רבה של הרימלוב ואח"כ בטרנופול. נשא את רחל בתו של הרב משה דוד אשכנזי אב"ד טאלטשווא, נפטרה כ' תשרי תרמ"ט. מגודל העניות והדוחק למד עם חמיו חורף שלם תחת כסת אחת. בשנים תק"ץ—ת"ר לערך כהן כדיין בטרנופול, ולחם נמרצות בנסיון להכתיר שם את שי"ר כרב. הלה פנה אל החכם שלמה רוזנטל בבקשה שבאמצעות החת"ס ישפיע עליו לשבות מריב (רי"י גרינולד, סיני, כו, רלב, לפי תולדות משפחת רוזנטל, 85, 88). אח"כ נתקבל כרב במנוסטרישץ, בה כהן לפחות מתר"ד עד תר"י. בתרי"א נתקבל לחודרוב, בה נפטר ביום ח' אלול תרי"ג, ושם נטמן. גדולי דורו העריכוהו, והמהרש"ק כתב עליו: יפה דן ויפה הורה, וכבר ידעתיו כי ידיו רב לו להורות כדת וכהלכה (עד); ראי"ל הורביץ מסטניסלב: מאד שמחתי באומרים בדבר ד' אשר היה אל

מכתב חדו"ת מטרנופול אל הרב שמחה נתן אלנברג אב"ד לבוב בעניני הלכה למעשה. מתנצל על שמאמס הפנאי סדם שלח אליו את תשובת הגאון מסניאטין [ראי"מ טויבש], ומבקש שיצטרף עמו להתיר גט שכיב מרע שהאשה כבר נישואת ויש לה בן "כי כל מגמתי רק לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא ולא בפלפולי' שקרים בעוה"ר".

יוא"ל בחידוש הדין, והנה ברכתי בירך דילידא אמה דכוותיה תלד, כי נפלאו מאד דבריו בעיני, והגדתי בשמו לכמה חכמים (צט).

בניו ר' דוד נתן ור' שמעון שאלוהו לפני פטירתו אם להדפיס את כתביו, ולא השיב להם. בנו ר' משה גר במנוסטרישץ. רק בתרל"ד נסתבב הדבר, ויצא לפועל ע"י בנו ר' דוד נתן שהדפיס שנה אחרי כן במ. סיגעט, קכ"ד שו"ת בספר **יד יוסף** ח"א על ד"ח שו"ע. לספר צרף את הקדמתו והגהות שונות משלו בגוף הדברים, וסייע לו בהדפסה חתנו ר' יוסף **יחיאל מיכל** רדליך. מהדורת צילום נדפסה בירושלים תשל"א ע"י רבי אברהם יצחק קאהן, בן בתו של ר' משה ב"ר דוד נתן. בהקדמתו הוא מוסר בשם ר' ישראל פריינד אב"ד הוניאד, שהספר היה מונח בקביעות אצל אביו האב"ד נאסאד על שולחנו, ותמיד פסק ממנו. לוח הטעות והתיקון שהיה בתחילה בסוף הספר, שובץ כעת בתוך הדף או בשוליו, כל דבר על מקומו. המסכימים: השו"מ (ידעתי אותו בחיים חיותו, אשר היה מתון ומסיק שמעתתא אליבא דהלכתא... ובהיותו זוטר לגברי שימש שני גדולי הדור, ש"ב הרב הגאון מהו' יהושע זלה"ה אבדק"ק טארני־פאל בעמ"ח ספר יהושע, והרב הגאון הצדיק מוהר"ם אבד"ק הרומליב, ולמד ושנה הרבה מהם); רמ"ז איטינגא בתרכ"ג (הוראתו היתה ברורה כשמש בצהרים... והוא נודע למשגב בין גדולי וגאוני הדור אשר ידיו רב לו, והיה לוחם במלחמתה של תורה); גיסו ר' יקותיאל יהודה ט"ב מסיגט (וידעתיו לאיש חיל חילו לאורייתא בפלפול נחמד); המנ"ח (היה מודע נעורי, והיטב הכרתיו דרכיו ראיתי יושב והוגה קורא ושונה... ומעיילינא הוה ליה אצל גדולי הדור... היה בקי ובולש בספרי ראשונים).

בין אלו שהשיב להם מחוץ לגליציה: **ויען** — ר' אלעזר הורביץ בתקצ"ג (עג); **מגנדורף** — ר' שבתי שפטל הלוי (קכד); **מזבוז** — ר' מאיר מנחם (קיח); **פוזנא** — ר' עקיבא איגר (קכ); **קרלסבורג** — ר' יחזקאל פנט בתקצ"א (לג); **קרסטיר** — ר' דוד הכהן (מה). תשובת החת"ס אליו מתקצ"ד (יז).

תשובות אליו: גיסו באבני צדק, או"ח, סה; ובחרת בחיים, מד, סת, קכב; חת"ס, יו"ד, רנט, רא, אה"ע, ב; טוב טעם ודעת, תניינא, קכט, קץ, ריט, תליתאה, ח"ב, צח, קלא, קמג; יד אלעזר, ד, ה, ח, יב, יג, טז, פו בשנים תקצ"ג—תרי"ג; ספר יהושע יח; ישועות יעקב, אה"ע, טו—יח; מאמר מרדכי, כב בתרי"ב אחרי שנתקבל לחודרוב; גיסו מהר"י אשכנזי, יו"ד, כ לקרטשינוב; מהריא"ז, סח; מהר"ץ חיות, ט; מנחה קטנה (רוזנפלד), מז בתר"ט; נחלה לישראל, דף יח ע"א; שואל ומשיב, קמא, ח"א, נ; שירי טהרה, דפים יב. יד טז: תועפות ראם, או"ח, יח, כב, יו"ד, טו, כד, לה, מח, ג, נא, חו"מ, כז, אה"ע, ה, ו, יח, כט, לט, מא, מו, מז, עח, עט בשנים תקצ"ו—ת"ר.

הרב משה לייטר, ספר ההשלמה בסוף מנ"ח השלם, 11.

ר' משה ב"ר יוסף יואל דיטש

ממנוסטרישץ (תקפ"ה—תר"ל)

בנו של הרב יוסף יואל. המהרש"ק השיב לו למנוסטרישץ בטוב טעם ודעת, תליתאה, ח"א, קלט, קמב.

ר' שמעון דיטש ראה לפי: **אשכנזי, ר' שמעון**

דיטשר

ר' אברהם ב"ר יצחק דיטשר

מקראקא (תרכ"ה—תרפ"ה)

נולד בקראקא לאביו ר' יצחק איטשה פו"מ בקהילה ונשיא ח"ק למעשה הצדקה (נפטר ביום כ"ו כסלו תרנ"א), ולאמו מרים מינדל (נפטרה ביום כ"ח שבט תרס"ט). בהיותו בן י"ז חיבר ספר **תולדות רבנו תם**, לפי חומר שליקט מספרים שונים. נדפס בשנת תרמ"ד בהמשכים בעתון קול מחזיקי הדת, ושוב כספר לזכר הוריו, בקראקא בשנת תר"ף לערך בדפוס שבאנטוורפן. בראשו מכתבי תהילה משוח"ה, ד"ר ה. ארנטרוי ממגנצא ומו"ח.

ר' יעקב קופל דיטשר

ת"ח בקראקא. ממשתתפי אהל מועד בתרנ"ט.

ר' משה ב"ר שאול חנניה דיטשר

מקראקא (תר"ם—תש"א)

נולד בקראקא בשנת תר"ם לאביו ר' שאול חנניה. קבל חינוך חרדי, ובמיוחד הושפע בבית

החסידים דגור בעיר, ע"י זקני החסידים שהכירו עוד את רבי מנדלי מקוצק. דבק באדמו"ר רבי אברהם מרדכי אלטר, וכל מלה שלו נחשבה אצלו כפקודה. אחרי נישואיו נכנס לעסקי הדפוס של אביו, יחד עם אחיו. בזמן המלחמה היה מצבו החמרי קשה לרגל שיתוק בית הדפוס, אבל אח"כ שיקם אותו מחדש. מבית אביו ספג התענינות בצורכי ציבור, וכבר לפני מלה"ע הראשונה נרתם לפעילות במוסדות הצדקה והחסד בעיר. כמו־כן השתדל להשגת נציגות חרדית בקהילה ובהנהלת המוסדות, ובעצמו נבחר למועצת הקהילה. כשנוסדה אגודת־ישראל בתרע"ב, היה מראשוני המארגנים בעיר, והשתתף בכל הועידות הארציות והכנסיות העולמיות. בעל כושר ניהול וארגון, דייקן ומסודר עד לפרטים. התחבב על גדולי התורה, ונשאר רע וידיד מסור לכל אדם. פעל בשטח החינוך לנערים, וביסוד בי"ס בית יעקב הראשון לבנות. בתרפ"ב נבחר כסנטור לסיים, ואם כי לא הרבה לנאום, אך פעל רבות בועדות השונות. כל השבוע עשה בוורשא בעסקי שתדלנות מאחורי הקלעים, ורק לשבת שב לקראקא. בשנים תרפ"ב—תרפ"ח הוטל עליו להוציא לאור את יומון אגו"י „דער איד" בקראקא, למרות הטורח והמעמסה הכס־פית הכבדה. בתרפ"ח לא נבחר שוב לסיים, וניגש במרץ עם עוד כמה עסקנים להקמת בנין מפואר לסמינר בית יעקב למורות. בתרצ"ו חלה בגרונו, ועבר ניתוח קשה בוינא. בפרוץ המלחמה סבל מנגישות הנאצים. בתש"א תקפתו שוב מחלת הגרון, וכשנפטר זכה לבוא לקבר ישראל.

הלל זיידמן, אלה אזכרה, ב, 123—127, אישים שהכרתי, 400—405.

ר' שאול חנניה דיטשר

מקראקא (תר"ך—תר"ע)

נולד בשנת תר"ך בקראקא. הקים בה בית דפוס שיצאו לו מוניטין בהידורו ובדייקנותו. היה ת"ח מדקדק במצוות, בעל מדות, גומל חסדים ואהוב על הכל. בקי בענפי מדע שונים, ושולט בכמה לשונות. מקורב לרבי שמעון סופר, ופעיל בעניני הציבור בעיר. חסיד מובהק של אדמור"י גור, ובכל שנה לא ויתר על נסיעה אל השפת אמת ובנו הרא"מ לראש השנה. בנסיעתו לגור בשנת תר"ע נפטר שם בשבת ד' תשרי. את בית הדפוס המשיכו לנהל בניו: ר' משה ואחיו.

המצפה, ט' תשרי תר"ע, 6.

דיכטולד

ר' אליקים גצל הכהן

רבה של יבורוזנה, וכמה שנים לפני מלה"ע השניה אב"ד שצ'מיעשיץ. השתתף בועידת הרבנים שהתקיימה בתרפ"ח בלמברג. נספה בשואה הי"ד.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח"ב, לד; דובב מישרים, ח"א, יז, יח, סד בתרפ"ח; חבצלת השרון, ח"א, סח, צג בתר"ץ; מחותנו, מנחת יחיאל, ח"ג, מה.

דילר

ר' דוד

דומ"ץ ירוסלב בין שתי המלחמות. הוא וגיסו ר' מיכל בארער נשאו בנות משפחת הלברשטם בירוסלב, נכדות רבי ברוך מגורליץ. בסוף ספר אבני זכרון, לובלין תרצ"ט, נדפס ההספד שנשא בתרצ"א על חתן גיסו ר' יצחק יעקב משה ב"ר אלטר עזריאל מאיר איגר.

דים

ר' אהרן הלוי ב"ר משה דים

מליסקא בניו־יורק (תרנ"ו—תשכ"ה)

נולד בליסקא בשנת תרנ"ו לאביו ר' משה, נכד ר"ש מקמינקא, הבית שמואל ור' ליב מקראקא. התחנך בסאנוק אצל ש"ב האב"ד רנג"י דים והראב"ד ר' אלעזר ברומר. בתרע"ד נסמך מהם, בתרע"ט מר"ש ענגיל, ובתרפ"א מרי"א אייזנ־צווייג מנובומינסק מו"ץ בוורשא. מתרע"ז חבר בית הדין של ר"מ רוטנברג באנטוורפן, ומתרפ"ה ברבנות קהילות שונות בניו־יורק. דרשן ועסקן.

בשנים תרפ"ט—תרצ"ט ניהל את לשכת תקנת

העגונות שליד דגל הרבנים. חידושיו נדפסו ב„הפרדס" (גוטוין), ד—ה בתרצ"א.

תולדות אנשי שם, 25.

ר' נתן נטע יעקב דים

מסאנוק (תר"ך—תר"ף)

נולד בשנת תר"ך בלינסק, וכבר בגיל רך נודע כעילוי. היה חתן בתו של ר' שמחה נתן אלנברג מלבוב. חיבתו לספרים נתגלתה כבר בילדותו, ובגיל י"ב—י"ג כבר מוצאים אותו מנוי על ספרים חדשים. זמן מה למד אצל הרב אברהם ישכר אביגדור מטרווה, וסיפר שביום קיץ אחד למד עמו עשר שעות רצופות חו"מ הלכות עדות. בגיל עשרים נתקבל כרבה של זבורוב. בין תלמידיו שם היה ר' שמחה בונם פלדמן. היה מקורב לאדמו"ר מצורטקוב, ולכן נתעוררה סערה עזה כשנבחר בתרנ"ד לרבנות סאנוק. הרב הקודם ר' יהודה אריה ליבוש פרנקל היה חסיד צאנז, ובתרכ"ט נוסד בעיר קלויז צאנז שבראשו עמד הגביר ר' משה קנר. אחרי בחירתו ידע להלוך עם רוחו של כל אחד, ורפתה ההתנגדות אליו. הדרת פניו ולבושו הנקי שיוו לו עטרת חן, וכולם כבדוהו והעריצוהו. כהן כחבר מועצת העיריה, ונאם בה בגרמנית ולא בפולנית. שקד על תקנת הדת בקהילתו, ופתח בה ישיבת „תמכין דאורייתא" ברמה גבוהה. חריף ומפולפל, ועם זאת בעל חוש בקורת לחשוף בכל ענין את מקורו הראשון, ולעקוב אחרי השינויים שחלו בו במשך הזמן. דרך זו הקנה לתלמידיו הרבים, עליהם נמנו גם ר' יעקב אביגדור, ר' ליביש דומיניץ ור' ישראל גינצבורג. נודע כביבליופיל בעל ספריה עשירה, ואת משכורתו הדלה פיזר לרכישת ספרים עתיקים נדירים. בזמן המלחמה ברח לוינא, ובשובו חלה ונתארגן בביתו מנין לתפילה. נפטר ביום כ"ד תשרי תר"ף. אחד מבניו היה חתנו של ר' אורי שרגא פיבל טויבש אב"ד יאסי. הבן ר' יעקב שלמה מחשובי הקהילה, השיא את בנותיו לתלמידי חכמים. הבן ר' שמחה שהיה ת"ח גדול עסק במסחר ובבנקאות, ונפטר בגולת סיביר.

תשובות אליו: אביר יעקב, כח; בית יצחק, או"ח, לז, יו"ד, ח"ב, עו בתרל"ג—תרל"ז; שו"ת מהרש"ם, ח"ג, רנ; מנחת פתים, אה"ע, דף נ; קול יהודה, מב, מג בתר"ן—תרנ"ח; שואל ומשיב, תליתאה, ח"א, כח—ל, רביעאה, ח"ב, עד, קכו, ח"ד, נב, נו. מכתביו מתרס"ג—תרס"ד אל רי"ש בלוך ורי"י ריינס נדפסו בדובב שפתי ישנים, ח"ב, רנו—רסג.

אהלי שם, 545; אברהם חיים מייער הלוי, המצפה, כ"ח חשון תר"ף, 5; ספר סאנוק, 47, 91, 281, 397.

דימנד

ר' אברהם דימנד

בתרכ"ז השיב לו בשו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, נט.

ר' מרדכי דימנד

בתרמ"ד השיב לו לזלישטשיק בבית יצחק, יו"ד, ח"ב, קל. בתרס"ז מוצאים אותו כבר דומ"ץ בקמינקא. בתרע"ב חתם עם חברי בית־הדין בתשובה כהלכה, צא.

דינסטג

ר' בנימין בינוש ב"ר יעקב **דינסטג**

מברנוב (תרל"ח—תשכ"ו)

נולד בברנוב בחנוכה תרל"ח, ובגיל רך נפטר עליו אביו ר' יעקב ב"ר יצחק נתן נטע, ונטמן ברישא. זקנו ר' איטשע נטע נשא בזיוו"ר את בתו של רבי עוזר ישראל, שהיה תלמידו של ר"נ מרופשיץ, ישב בתענית משבת לשבת, בגליל מעליץ סיפרו עליו נפלאות, ור"י ממליץ שלח אליו את הזקוקים לישועה. החזיק את חתנו עשר שנים על שולחנו, אבל מכיון שלא היו להם ילדים התגרשו. בזוו"ש נשא את בתו של ר' גבריאל טישעווער, שהחזיק בבעלותו בית מלון עם בימ"ד ומקוה, ואצלו נפשו בקיץ כמעט כל צדיקי גליציה. על חסידותו סיפר ר' נפתלי ממליץ, שאכל מצה שמורה כל הפסח, ואם היתה פורצת אש בשעת תפילתו, לא היה זז ממקומו. בסוף ימיו עלה לא"י, ושם נטמן. חתנו היה בימים הנוראים בעל תפילה של שחרית אצל רבי אליעזר מדזיקוב, וכשראה עליו רבו שהגיעה שעתו, ורצה להראות שעדיין זקוקים לו כאן, כבדו להתפלל מוספין. ביו"כ עכבו הבן רבי ישראל מברנוב אצלו, וכשנסעו לדזיקוב לפייס את האבא סרב להכניסם, ורק מאוחר יותר נתאפשר להם להכנס: ר' איטשע בחנוכה ור' ישראל בפסח. אותה שנה נפטר ר' איטשע בעש"ק ז' תמוז בין השמשות. דברים מופלאים ארעו בלויתו שהתקיימה על אתר, ובתפילת קבלת שבת המתינו עד שתסתיים. אמו של ר' בנימין היתה שרה־סריל גיטל שנספתה בצאנז הי"ד, בתו של ר' יהושע, בנו של ר' זאב מולטאש וולף ריישר המתנגד, שהיה תלמידו של הרב מפשוורסק, ובקי בש"ס בע"פ. ר' וולף היה ידידו של ר' אליעזר מדזיקוב, וכשנעשה סג"נ היה לומד בע"פ. את בניו ציוה לנסוע אל רבי חיים מצאנז, ואח"כ אל בנו לשיניבה. למד גפ"ת בברנוב אצל ר' אליעזר זילברמן כל בוקר לפני התפילה, ואחרי ארוחת הבוקר תכונה וגיאו־מטריה. כשהתיתם נתגדל אצל סבו ר' יהושע, וזוגתו צערקא רבקה בת ר' בנימין בינוש. הוא

גם שהשיא לו את רבקה, בתם של ר' נתן נטע ב"ר שרגא פיביש וחנה לאה בת ר' ישראל יעקב. בתרע"ג היגר לארה"ב, ורוב שנותיו עסק במסחר. כמה שנים כהן ברבנות ביכ"נ „בית יעקב" בברוקלין. התלבטויותיו אחרי השואה גיבשו אצלו גישה חיובית למאורעות ימינו, בענין ישוב א"י שיש לחזקו ולבססו, ובענין הגאולה העתידה שתתחיל בדרך טבעית. את דעותיו הביע בספרו **תתן אמת ליעקב** שהדפיס בניו־יורק תשי"ז. בשל כך נרדף עד צואר עד עלותו לארץ בתש"ך, כאחיו החורג ר' שלמה דרילין. בשנותיו האחרונות היה סגי נהור,

ואעפ"כ התהלך שופע מצב רוח טוב. נפטר בבני־ברק ביום ח' תמוז תשכ"ו, ונטמן בזכרון מאיר. מבניו הוא הביבליוגרף המפורסם הרב ישראל יעקב מחבר הספרים על הרמב"ם הגר"א ועוד,

וכן נולדו לו: חיים, פייבל שלום ויצחק הגרים בארה"ב.

ספר יזכור בארנוב, 72.

דינר

משפחת לויים מקראקא

ר' אליעזר (לייזר)

יהודי פשוט ועני בקראקא. מוכר יין, ולכן נקרא ויינשנק. מאשתו רייזל נולדו לו: א. ר' יוסף צבי אב"ד ור"מ אמשטרדם; ב. ר' מנחם, נולד בסוף תקצ"ה; ג. ר' **זאב יצחק** (וולף). נולד בשנת תקצ"ו, ובגיל עשרים עבר לצעלל שליד וירצבורג ללמד בבתי עשירים. אח"כ עסק במסחר בקלן, וזנודע כלמדן מופלג. נשאר פולני באופיו, והתנגד לפירוד הקהילות. בתר"ן הדפיס בפפד"מ את ספרו **לכבוד עמודי התורה**, הערות והשגות על קונטרס הבלעת דם של הרב צבי פלאטא. כתב גם בכבוד הלבנון ובהמסדרונה; ד. ר' **אברהם משה**. נולד ביום ז' טבת תר"א. בגיל ט"ו עזב את קראקא, ולמד חמש שנים בהוכברג שבבווריה אצל הרב אלעזר אוטנזוסר. בהשפעת רז"ו אחיו עבר לבון ללמוד מסחר, ואח"כ נעשה שותפו בקולוניא. נשא את זעמעלע בת ר' ברוך חיים ובריינדל לבית וורמסר מקרלסרוה. ת"ח חשוב, והתכתב עם גדולי הרבנים. נפטר ביום הולדתו ז' טבת תרע"ט. בנו ר' **אליעזר** למד בישיבות אשכנז, וג' שנים אצל דודו באמשטרדם. נסמך ממנו, מר' אריה ליב ווגנה אב"ד ארנהם, ומר' זאב פילכנפלד אב"ד פוזנא. נשא אשה, ונולדו לו בן ותשע בנות. נתקבל כאב"ד ראגאזען וגליל שאקקען, וכשהאזור סופח לפולין אחרי מלה"ע הראשונה, שב לקולוניא, וכהן בה י"ח שנה כרב לקהל היראים. משפחתו עברה בתרצ"ג לאמשטרדם, והוא הצטרף אליה בתרצ"ט. ישב והגה בתורה תחת הכיבוש הנאצי, ושנה אחת עשה במחנה שבויים. נפדה תמורת שבויי הנאצים בא"י, ובתמוז תש"ד הגיע לירושלים. בתרס"ב תירגם לגרמנית את **מאמר העיבור** להרמב"ם, ובתרע"א הדפיסו בפפד"מ בלשון הקודש, במהדורה מדויקת עם פירוש ולוחות, בהסכמת רא"ל וגנה. בתרפ"ז הדפיס **ששה סדרי גט וחליצה**. הערותיו על שו"ע או"ח נדפסו בברלין תרצ"ג בספר **זכרון יוסף צבי** לזכר דודו ורבו, ועם תולדותיו בהקדמה. בתש"ג הכין לדפוס את החלק השני, וכיון שהנאצים לא הרשו להדפיסו, כרכו כספר, ובגלל כך ניצל. בינתים הוסיף לחדש גם ח"ג, ורק בבואו לירושלים הדפיס בתש"ה ע"י מוסד הרב קוק את ספרו **זכרון אברהם משה**, הערותיו ח"ב על תלמוד בבלי, עם הקדמה אוטוביוגרפית.

ר' יוסף צבי ב"ר אליעזר **דינר**

מקראקא ואמשטרדם (תקצ"ג—תרע"ב)

נולד בקראקא ביום י"ג טבת תקצ"ג, לאביו ר' אליעזר מבית מתנגדים. כמה ילדים מתו לפניו, וכשהלכה אמו לרבי בעל מופת אמר לה שתזכה לזש"ק, אם תקבל על עצמה שלא תנשק את פרי בטנה עד יום חופתו. הצטיין בלימודיו, ומלא כרסו בש"ס ופוסקים. בהיותו בגיל י"ג לקחו רח"ן דמביצר כתלמיד, אע"פ שהיה אז בן כ"ו. נבחן ע"י הדב"ח בביקורו בעיר. חבריו שקנאו בו, תקעו סכין בגבו. השתלם בסתר בלימודי חול, ולמד פילוסופיה ופילולוגיה קלאסית ושמית. כדי שלא לצער את הוריו, עבר אל אחיו לוירצבורג־בייערן. מהרי"ד האב"ד לא קבלו כתלמיד מחשש שמא יחמיץ, ושלחו לעיר מינשטראייפל שבריינלנד, בה לימד בבית ר' ברוך לוי זקנו של ד"ר משה וואלאך. שם סיים את הגימנסיה, ועבר בתרי"ח לאוניברסיטת בון. נסמך כדוקטור בשל עבודתו על רבי אברהם אבן עזרא. ר' מאיר לעהרין הזמינהו לאמשטרדם, וד"ר מולדר בא לנהל עמו משא ומתן על כך. בתרכ"ג עבר ללמד בסמינריון לרבנים האמשטרדמי שנקרא מדרש סעדת בחורים, אחרי שנתקבלה תכניתו לריאור־

גניזציה. כעבור זמן נתמנה כמנהל **הסמינר**, ובמשך 49 השנים שלימד במוסד עשה בו שינויים כרצונו. בלחצו של ר' עקיבא לעהרין נתקבל בתרל"ה כרבה הראשי של העיר בהסכמת חרדים

וחופשים, ולמעשה של כל הולנד הצפונית. את דרשת ההכתרה אמר בהולנדית צחה כיליד המקום. בתרכ"ו נשא את שרה בת ר' מאיר לנדויער מהירבן־בייערן, וילדה לו 10 בנים (מהם נפטרו חמשה בצעירותם) וחמש בנות. בנו הגדול ר' אליעזר (לזר) לימד בסמינר.

חילק את זמנו לישיבה ולרבנות, ובלילות למד וחידש. ניחן בכשרון הנהגה, וניהל את קהילתו בתקיפות. דרשותיו היו בעלות תוכן וצורה. רוח יראה רחפה על המקום, וביד רמה מנע כל פגיעה בחומת הדת. הריפורמה לא מצאה במדי־נתו מקום לחולל שינויים בסדרי בתי הכנסת. ציוה ליהודי המקום לדבר וללמוד גמרא בהו־לנדית, כפי שמוסר המגיד ר' ישראל בקמייסטר בספרו אהבת ישראל, ת"א תשל"ו, עמ' שכו. התקין תקנות בעניני החינוך. בתרמ"ו ובתרס"ז כתב לרבני צרפת נגד תנאי בנישואין (אין תנאי בנישואין, ב. יא:). מעמודי התווך של היהדות החרדית המודרנית במערב אירופה, ומנהיגה הרוחני של האורטודוקסיה ההולנדית. היה יועץ דתי למשה הס, ותמך בפומבי בחיבת ציון, בציונות ובמזרחי. בשנת תרע"ב דרש בשבת שובה בקהילתו, וביום כיפור היה בבית הכנסת. בסוכות נחלש, ובשמחת תורה לא קם ממיטתו. נפטר ביום כ"ד תשרי, והלויה התקיימה ביום ד' כ"ו תשרי בתקיעת שופרות. הקהילה הדפיסה בשני דפים את **סדר העבודה**, לאזכרה שהתקיימה אותו יום בביהכ"נ הגדול. כמעט כל נכדיו וניניו נשארו דתיים, ורבים מהם בארץ.

נתמזגו בו למדנות מסורתית עם גישה ביקורתית־היסטורית. חיבר מאמרים רבים בשפות שונות, ובמיוחד בהולנדית ובגרמנית. הדפיס חותם תכנית, ספר דקדוק מרבי אברהם בדרשי. בשנת תרכ"ה נדפס באמשטרדם ספרו חרב המתהפכת, שירים עם ביאורים. בגרמנית חיבר בתרכ"ה ספר על הבדרשי, בתרל"א על מסכת עדויות וספר נוסף על מקורם של אוספי ההלכה בתקופת התנאים, ובתרל"ד חיבורו העיקרי **על מהות התוספתא**. דרשותיו בהולנדית נדפסו בשלושה קבצים. רוב חידושיו נדפסו כהגהות על 14 מסכתות מתלמוד בבלי, עם הירושלמי או התוספתא. ששת החלקים הראשונים נדפסו בפפד"מ בסדר זה: **הגהות והערות** עמ"ס ערובין ביצה וסוכה בתרנ"ו, כתובות קידושין וגיטין בתרנ"ז, סנהדרין מכות שבועות הוריות בתרס"ב, זבחים מנחות בתרס"ה, חולין כריתות בתר"ע, וע"י בניו ב"ק ב"מ בתרע"ג, ערכין תמורה מעילה בבודפסט תרפ"ב. לטעמם של אנשי חכמת ישראל ב„מונטסשריפט" היו חידושיו רבניים מדי, ואילו לרבנים מהנוסח הישן הם היו ברוח מדעית, ועל כן יצא קרח מכאן ומכאן. בכתובים היו לו הגהות על כל הש"ס. בתרפ"ט נדפס באמשטרדם ספרו **הגהות על משנה תורה** הוא היד החזקה להרמב"ם, בהשתדלות ראשי הקהילה לכבוד רעית המחבר שהגיעה לשמונים.

בנו המו"ל ר' אליעזר מוסר בהקדמתו, שההגהות הועתקו מגליונות ספרי הרמב"ם של אביו.

גרשום באדר, מדינה וחכמיה, 73, מיינץ זכרונות, 117—118; דורות אחרונים, 110; בנימין דה־פריס, שי לישעיהו (וולפס־ברג), 247—283; דוד יוסיפון, אנציקלופדיה של הציונות הדתית, א, 652—655.

דיקמן

ר' יעקב קופל צבי הירש ב"ר גבריאל **דיקמן**
מסניאטין (תקס"ה—תר"ן)

נולד בשנות התק"ס לערך, לאביו ר' גבריאל ולאמו שרה. נמנה בין הלומדים המובהקים בסניאטין, ונקרא בפיהם ר' קופיל בלבד. כבר בתרי"ח היו עמו בכתובים כמעט כל ספריו, ובהם הראה את כוחו הגדול בהלכה ובאגדה, בדרוש מחקר וקבלה. התכתב מעירו עם המהרש"ק, ואת הערצתו אליו ביטא בספרו הראשון שנדפס בטשרנוביץ תרכ"ד. בקונטרוס **קרני ראמים** בן ארבעת הדפים, מסדר מעבר לשער לוח רשימת כ"ו צדיקי עולם המקפלים את דורם בבחינת וזרח השמש ובא השמש, עם פירוט שנותיהם לפי המבואר בתנ"ך ובחז"ל, מאדם הראשון עד המהרש"ק; בסופו פלפול בסוגית מודה במקצת. כשבא בשנים נדד בערים שונות ברומניה. מוצאים אותו בשנים תרי"ח—תרכ"ט בטשרנוביץ, ובתר"ל עבר לסאניוואץ. אח"כ כהן מתרל"א כרב בפאלטשיא שליד יאס במולדביה.

בתרל"ה הדפיס בלמברג את ספרו **המכלולים להרקב"ג** עה"ת וחלק מהמגילות. בראשו פלפול בסוגית אי עביד לא מהני, הקדמה, והסכמות השו"מ ור"ש גנצפריד מתרל"ה, המהרש"ק והמלבי"ם אב"ד קעמפען בתרי"ח (גם על ספריו יד החזקה ואופן הגלגלים), ורמ"ז איטינגא (על יד החזקה). בתרל"ז נתקבל כאב"ד הואש, ולשאלת בני קהילתו השיב רצ"ה אורנשטיין: אליו תשמעון ככל אשר יורה אתכם, כי הוא ראוי להורות, ותוכלו לסמוך עליו בכל דבר, והוא ישפוט בצדק, ובזכות שתחזיקו בידי הישיש מוהר"ק צבי הנ"ל, שיוכל להגות בתורת אלקים במנוחה, תצליחו בכל מעשה ידיכם. אח"כ עבר לרבנות סוליצה, ובסוף ימיו כהן כמו"ץ בבוטושאן.

בשנת תרמ"ט הדפיס בלמברג עוד שנים מספריו. **אופן הגלגלים** על עניני תכונה וקידוש החודש להרמב"ם, עם ציורים. היה מודפס כבר מקודם בטשרנוביץ כנראה, וכעת רק הוסיף דפי פתיחה ודף סיום. ההקדמה היא זו שבמכלולים, וכן ההסכמות מהמהרש"ק, המלבי"ם, השו"מ וה־קש"ע. חדשים הם המכתבים מרצ"ה אורנשטין שצוטטו לעיל, וממהרי"א איטינגא בענין הפשר בין שני רבני בוצצ'י ושוחטי בורדוזען, וכן ההסכמות מר' אברהם יהודה הכהן וואַרטן [צ"ל שוורץ] אב"ד ברגסז מתר"ם (ודברתי עמו בכמה ענינים, וראיתי כי הוא ת"ח גדול מפואר), ומר' אלכסנדר שמואל הלפרין ראב"ד ומ"מ לבוב מתרמ"ט. בראש הספר ליקוטים חדשים בהלכה, ותירוץ למה שהקשה לו ר' חיים טויבש אב"ד בוטושן על פלפולו בענין אי עביד. **יד החזקה** פלפולים בעניני חזקה ח"א, עם ההסכמות הקודמות, ובסופו דברי אגדה. נותרו ממנו בכתו־בים: תל תלפיות על הש"ס; שו"ת רקב"ג; לשון המשנה על משניות; מראה ריאה; ספר הסימנטור הגדול על כל סימנים דאורייתא.

מקומות ותאריכי נדודיו משתקפים בספרות השו"ת: בשנים תרי"ח—תרכ"ט השיב לו לטשרנוביץ בבית שלמה, יו"ד, ח"א, כ, אה"ע, סא. בתר"ל קבל בסאניוואץ את תשובות הבית יצחק, יו"ד, ח"א, נט, עב. כשעבר לפולטשיא השיבו אליו בשו"ת אורי וישעי, כא, נא, פט בין השנים תרל"א—תרל"ו; אוריין תליתאי ג, ד, מח; שואל ומשיב, תליתאה, ח"ג, קמז. לתחנותיו האחרונות סוליצה ובוטושן השיב לו בשו"ת מהרש"ם, ח"א, קסב, ח"ד, סו.

דיקסלר

ר' חיים יהודה
דיין בבורשטין.

דכנר

ר' סיני

רבה של וואיניטש בין שתי המלחמות.

בקשה מיום ט"ו אלול תרס"ה מאת שלמה בובר לשלוח אליו במתנה את ספר האורה לרש"י, מאחר שעקב השריפה נשאר בלי ספרים.

ר' מאיר עובדיה ב"ר קלונימוס **דכנר**

מסקאלא (תר"י"—תר"ע)

דומ"ץ סקאלא לפני מלה"ע הראשונה.

דל

ראה לפי: **דול**

דם

ר' אשר ב"ר נתן **דם**

מלבוב (תר"ל—ת"ש)

נולד לאביו ר' נתן, וגר בלבוב. תלמיד מובהק לרבי אליעזר צבי ספרין מקומרנא. פעם אמר לו רבו: אם תהיה ירא שמים תהיה לך פרנסה, ויעץ לו להפסיק להיות מלמד. עסק בתורה מעוני, ורשם את חידושיו. כשהוצרך להשיא אחד מילדיו, הדפיס בלבוב תר"ץ קונטרס אחד **היכל כאורה** על אגדות הש"ס, ע"פ רמז וסוד והק־ דמות הזוהר והאר"י. ההדפסה נקטעה באמצע מסכת ערובין. בהקדמתו כותב שזהו חיבורו הקטן ביותר, ולפניו חיבר רמזים על המשניות (הראם לרמ"מ הרטמן ולרפ"ח טויב מרוזדול והוטב בעיניהם), חיבור גדול על תהילים שסיים בתרפ"ה, וחיבור עה"ת. מזהיר שלא ללמוד בספר לפני חצות הלילה רק לאחריו או ביום, כפי שקיבל מרבותיו. הסכמות קיבל בתרפ"ה מר' פנחס חיים טויב אב"ד רוזדול (מכיר אני אותו מנעוריו, בעת הסתופף בצל הקודש של אבי זקני הרה"צ הקדוש מקאמארני זצ"ל, אשר חיבב אותו למאד מאד מחמת שהוא ת"ח גדול וירא ה' מאד... הוא ביישן גדול למאד, ואין יכול לדבר כלום... מייגע עצמו כל ימיו בכל כוחו, ולומד תורה מדוחק ועוני); בתרפ"ו מר' יעקב משה מקומרנא (ושמעתי מכ"ק אאמו"ר זצ"ל בעת שהיה יושב בשולחנו הטהור, ואמר לי שאקרב אותו כי הוא נפש כשר); ר' פנחס נתן מרידיק (היה מאד חביב אצל אבי... והיה אצלו תלמיד מובהק); ר' חנוך צבי לוין מבנדין; ר' מאיר שפירא מפיעטרקוב (כי הוא איש ת"ח וחסיד וממשפחת יוחסין); ובתר"ץ מר' ישראל מצורטקוב ע"י ר' לייביש פיטשניק גיס המחבר, ומר' דב בריש וידנפלד מטשבין.

דמביצר

משפחה ותיקה ומושרשת בקראקא
מצאצאי הרמ"א

ר' יואל ב"ר יקותיאל זלמן **דמביצר**

מקראקא (תקפ"ט—תרל"ט)

נולד ביום ג' שבט תקפ"ט לאביו ר' יקותיאל זלמן. נשא את בתו של הרב ישעכר ווינגוט אב"ד טשנסטוכוב מח"ס „פתחי שערים", וכשחמיו שהה שנתיים לריפוי בברסלוי, מלא את מקומו כרב העיר. עבר לקראקא לשמש כמורה ללימודים כלליים בבתי הספר היהודיים, ומתרכ"ג מורה דת בבתי הספר הממשלתיים. ידע כמה לשונות, הצניע לכת, פיזר ממונו לצדקה, וגידל יתומה בביתו. נפטר ביום ג' ו' אייר תרל"ט, ונספד בביתו ובבית העלמין על ידי אחיו ר' חיים נתן, ובביתו גם ע"י בן אחיו ר' פנחס אליהו. בשו"ת בני ציון תשובות אליו. המכתב ששלח אליו שי"ר נדפס ב„ישורון". בנו

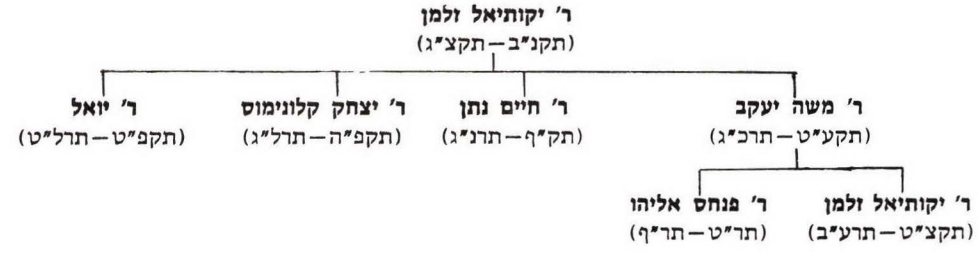

ספר קראקא, א112.

פרופ' זכריה שלימד יונית ורומית בגימנסיות ממשלתיות השתמד.

כשהופיע בתרל"ד ספר עיר הצדק מאת ר' יחיאל מתתיהו צונץ חתן אחותו, הדפיס ב„השחר" **מפלת עיר הצדק** לפי חומר שקיבל מאחיו רח"ן שהוא למעשה המחבר האמיתי. החומר נדפס גם כתדפיס בפני עצמו בוינא תרל"ח, וכולו ביקורת מושחזת המאשימה בזיופים ובהעלמות. יהודה ליב ריטרמן השיב לו בקונטרס **מענה למפלת עיר הצדק** שהדפיס בברודי תרל"ח. בשער מופיע שמו בר"ת א.ב.ן. י.ל.ר., ובפנים כותב שהוא סוחר, ומתפלל עם בעל „מפלת" באותו בית הכנסת שאינו של חסידים. בקונטרס משיב לחורפי מחבר „עיר הצדק" על הסגנון החריף והפגיעה האישית בו, בגלל סכסוך מש־פחתי שהיה ביניהם אודות ענין פעוט. לדבריו המחבר לא קיבל שום חומר מחכמים פרט לשזח"ה, ופיזר מכספו להוצאות ההדפסה. רח"ד פרידברג העיד בשם בנו של צונץ, שאת המענה כתבו למעשה אביו ור' רפאל נתן נטע רבינוביץ.

מ. מ. קראנען תלמיד רח"ן, העברי, טו, רסה; פייבל הירש וועטשטיין, המגיד, כג, 179—180; מדינה וחכמיה, 73; קרסל, לכסיקון, א, 559.

ר' יצחק קלונימוס ב"ר יקותיאל זלמן **דמביצר**

מקראקא (תקפ"ה—תרל"ג)

נולד בקראקא בשנת תקפ"ה לאביו ר' יקותיאל זלמן. כשנתיתם הציעו לאמו לשוא שיעבוד כעוזר בבית מסחר. למד בהתמדה, ונודע כגדול בתורה. נפטר ביום י"ט (ולא כ"ח) אב תרל"ג, כפי הרשום בכתב־יד אלמימור דק"ק קראקא.

תשובות אליו: בר ליואי, ח"ב, חו"מ, כט; חסד לאברהם, קמא, או"ח, לד, יו"ד, ב, לח בתרי"א; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, קנז בתרכ"ו.

ר' יקותיאל זלמן דמביצר

מקראקא (תקנ"ב—תקצ"ג)

אבי משפחת דמביצר נולד בשנת תקנ"ב, ולמד אצל הרב יצחק הירש למלר דרשן ודיין בקראקא. רבו השיא לו את אחותו הצעירה מיכלה, שנולדה בשנת תק"ן ונתגדלה בביתו. עסק במסחר, ושלט בשפות עברית גרמנית ופולנית. נפטר בגיל צעיר, בליל ב' דפסח תקצ"ג. האלמנה סרבה למסור את ילדיה למלאכה, ומסרה נפשה שילמדו תורה, כפי שראתה בבית אבותיה. התפרנסה בדוחק מעניני מסחר שמסרו לה נדיבים, וזכתה לראות את בניה מכהנים כראשי אבות בתי הדין בקראקא. נפטרה ביום י' שבט תרכ"א, וההספד שנשא עליה בנה הגדול נדפס בסוף ספרו מימי הדעת. היו להם ד' בנים וג' בנות: א. ר' משה יעקב; ב. ר' חיים נתן; ג. ר' יצחק קלונימוס; ד. ר' יואל; ה. שינדל אשת ר' שכנא רוטנברג. בתם נישאה לר' יחיאל מתתיהו צונץ; ו. ריבה לאה אשת ר' אברהם אריה ליבוש הלוי שנקרא ר' ליבש ר' יעקילש הורביץ פו"מ בקראקא. נפטר בתרל"ז כבן שבעים (שה"ג השלישי כתב־יד); ז. בת.

ר' יקותיאל זלמן ב"ר משה יעקב **דמביצר**

מקראקא (תקצ"ט—תרע"ב)

נולד ביום ו' טבת תקצ"ט, כבכור לאביו הראב"ד ר' משה יעקב. דיין בקראקא עד לפטירתו ביום כ"ב סיון תרע"ב. אותה שנה הדפיס שם אחיו ר' פנחס אליהו את ספרו **יד יקותיאל**; דרושי מוסר במקראות ובחז"ל, בהשתדלות ר' יהושע פנחס גרזם שטרח בהדפסה. את רוב הדרשות נשא בבית הכנסת ר' אייזיק ר' יעקלש בשנים תרמ"ד—תרס"ח, אחת בבימ"ד הב"ח (יא), ואחת בבימ"ד שארית בני אמונה (טו). כמעט את כל ט"ז הדרשות נשא בחדשי אלול, ודרוש ב' — הספד על הרב ישראל ניימן — נשא בז' אדר. דרוש אחד בביאור מאמרי חז"ל (יב), אחד על דוד ואבשלום (ט), ואחד לחנוכת הבית (יד). הסכמות קיבל בתרנ"ב מדודו ר' חיים נתן; בתרנ"ה ממח' ר' צבי מאיר ב"ר יוסף אב"ד דאברי בביקורו בקראקא, ומהאב"ד ר' חיים אריה הורביץ (נאה דורש ונאה מקיים, ואמריו נעמו לאוזן השומעים בבתי הכנסיות ובתי מדרשות בעירנו); בתרנ"ז מר' יוסף שלופר אב"ד סלונים בהיותו בקרלסבד; בתרס"ח מר'

הצעה לשלמה בובר מיום ר"ח ניסן תרמ"ב לרכוש את הספר מימי הדעת של אביו ויהיה לתמיכת אמו האלמנה.

יוסף ענגיל. בסוף הספר משיב לאחיו העתקה מתשובת אביהם, על מה שהשיג עליו ר"י ניימן. הביא לדפוס את ספר מימי הדעת של אביו ותורת ח"ן של דודו. בתו נישאה למנהיג הציוני ד"ר חיים הילפשטיין.

תשובות אליו: חיי אריה, נה בתרמ"ט; טוט"ד, תליתאה, ח"א, עו; שו"ת מהר"י הכהן, תניינא, יו"ד, ל. תשובת המהרש"ק אליו מתרכ"ד ההדיר רמ"מ קירשבוים באהל מועד (הרבסט), שנה ב, תרפ"ז, חו' א—ב, עמ' סז—סט.

ר' מרדכי אורי דמביצר

ת"ח בקראקא. ש"ב השיב לו במנחת יחיאל, ח"ג, מח, קג סמוך למלה"ע השניה.

ר' חיים נתן ב"ר יקותיאל זלמן דמביצר

מקראקא (תק"ף—תרנ"ג)

נולד ביום י"ז תמוז תק"ף (או תקפ"א) לאביו ר' יקותיאל זלמן. כשהתיתם הציעו לאמו שילמד

להיות כורך ספרים, אבל הוא המשיך לשקוד על לימודיו, ומילדותו חונן בזכרון ובהתמדה. הפסקה בלימודים נגרמה לו בשנתיים בהם היה חולה בריאותיו. אחרי־כן שב לביהמ"ד בגלל תוכחת אחיו הגדול, ועל־ידי השפעת ספר „צמח דוד" שנתגלגל לידיו, ועשה עליו רושם עצום גם בעיסוקיו בעתיד. בתר"א נשא את בתו של ר' משה דייטשר־אשכנזי, שסיפק לו מזונות כמה שנים. החליף שו"ת עם המהרש"ק ורצ"ה חיות, ונסמך מהם. גם רד"ב מייזלס נתן לו סמיכה כדי לפוטרו מהצבא. נודע כגדול בתורה, ונתקבל בתר"ט כדומ"ץ ומ"מ בקראקא, ואח"כ מתרט"ז כראב"ד. בשכרו קיבל 6 ר"כ לחודש, שלא הספיקו לפרנסת ביתו. משתמו שנות המזונות וגם הנדוניא כלתה, סבל דוחק רב, וניסה כוחו במסחר לתוספת הכנסה. רק בתרל"ב קצבו לו 300 ר"כ לשנה, ומתרמ"ו 500. למרות שחי בעוני, פיזר כעשיר לצורכי מצוה. היה מטופל בהשאת ששת בנותיו. אחת מהן היתה אמו של המשורר שלמה זלמן (סלומון), יליד תרמ"ח, שפירסם שירים סיפורים ומאמרים בכתבי עת שונים בגרמנית ובהולנדית, וחיבר ספרים בלועזית וביידיש (מדינה וחכמיה, 74; הלקסיקון היידישאי, ח"ב, 533). בת אחרת היתה אשת ר' אליהו שטיינהויז מצאנז, ששלח מאמרים ל„היהודי" בפרשבורג. שני בניו אפרים וצבי הירש נפטרו על פניו.

היה גבוה וחסון, ועיניו הפיקו טוב לב. בהשפעתם של רצ"ה חיות ושי"ר שעמו התידד, עסק בחקר קדמוניות, והיה מגדולי המומחים בתולדות חכמי הראשונים ורבני פולין. השתמש בידיעותיו בספ־רות הרבנית לחקר דברי ימי ישראל, וחכמי אשכנז שאבו מידיעותיו. החליף מכתבים עם אנשי חכמת ישראל, ובמסעו בגרמניה בתרל"ד ביקר את צונץ בברלין (והוכיח לו שטעה בענין בעלי התוספות), כרמולי, גרץ, בריל, קויפמן, קירכהיים. נודע כבעל שטחי התעניינות רבים, עבר על ספרי ההשכלה, הלך עם תלמידיו לתור את מצבות קראקא, ונרדף בשל תכונותיו אלו. בשנתיים האחרונות לחייו שכב חולה סרטן, ונותח פעמיים. נפטר ביום א' ר"ח כסלו תרנ"ג, ביום בו נפטר ר' יוסף שמואל אב"ד קראקא שנקרא ר' שמואל ר' חיים ישעי'הס, נשוא מחקרו האחרון. בביתו התחממו בהספדו בני

אחיו ר' יקותיאל זלמן ור' פנחס אליהו, ולפני ביהכ"נ הישן הראב"ד ר' חיים אריה ליב הורביץ. היה הסנדק של ר' פיבל הירש וטשטיין, ואח"כ לימדו תורה, והיה עמו בידידות נאמנה. התלמיד פירסם בהמשכים את תולדות רבו (ומאמריו) ב„המגיד החדש" החל מיום ה' כסלו תרנ"ג, ובאותה שנה הדפיסם בקראקא בספר **תולדות מוהרח"ן.** סודר מחדש בראש מפתח לספר כלילת יופי. לפני פטירת רבו קיבל ממנו את שרידי כתביו, אבל לא היו שם כמעט חיבורים שלמים, רק רשימות וציונים לעיין פה ושם. קיוה לפרסם בנפרד את כל המכתבים שהריצו אל רבו גאוני וחכמי ישראל, ולא עלתה בידו.

ספרו הראשון הוא **מגני ארץ ישראל** שהדפיס בלמברג תרי"ב, ע"י ר' שמואל גולדברג תלמיד השו"מ. בהקדמת המעתיק כותב שכבר בוורשא תקצ"ז נדפס קובץ מכתבי 11 גאוני הדור הקודם, שאסור לשנות ממעות א"י לצדקה אחרת, כתקנת הב"י ותלמידו האלשיך. בשנים תרי"א—תרי"ב קיבל רח"ן מכתבים מגאוני הזמן לחיזוק הענין, וקבעם בספר. כתבו אליו: המהרש"ק (יב, יד, כג, כה), ראי"מ טויבש (יג), השו"מ (טו), ר' יהושע אייזיק מסלונים (טז), ר' אברהם מטשכנוב (יז), רד"ב אשכנזי מלובלין (יח), חידושי הרי"ם (יט), מהר"ם א"ש (כ), ר' יצחק משה פרלס מברודא אב"ד אייזנשטט ובוניהאד (כא), הכת"ס (כב). תשובת המחבר היא [כו], ואל המהרש"ק (כד). יש שינויים בין הטפסים של מהדורה זו (פתחי שערים, 230). מהדורה מאוחרת של מגיני ארץ ישראל נדפסה בירושלים תרס"ד ע"י ר' חיים דוד סורנאגה, עם הסכמות שקיבל אז מהישא ברכה והשד"ח, ר"ש סלנט והאדר"ת. הוא הוסיף בה כמה מכתבים שהגיעו למנהלי כוללות האשכנזים, וכן כמה עמודים מספר גבול עולם שאינם מצויים בכל ההוצאות.

קשרי ידידותו עם המהרש"ק הלכו והתעצמו בשנים הבאות. כשפרץ בתרי"ח הפולמוס אודות מצות מכונה, הצטרף לדעת המהרש"ק לאוסרם, נגד דעתו של הראב"ד רנ"ה ינר שהתירם. בשל כך הותקף הוא והמהרש"ק בהמגיד, אבל אח"כ בקשו העורכים את סליחתם. בשנת תרי"ח הדפיס השו"מ כתב הכשר, עליו חתם עם רב"ז בלומנפלד ורש"א שוובכר, והסכים עמם ר"י יוטש. כתגובה לכך נדפסו בברסלוי תרי"ט מכתבי הגאונים האוסרים, בקונטרס **מודעא לבית ישראל.** נמסר בו שהוא הובא הובא לדפוס בפקודת המהרש"ק, בהשתדלות בנו רא"ב ור' שמואל ב"ר נחום קורנפלד מברודי חתנו של רעק"א, ובהוצאות רבני ונגידי קראקא. כל התשובות מתרי"ח, ורובן נכתבו אל רח"ן שהוא למעשה בעל הקונטרס. סדר התשובות: מהרש"ק (4), רמ"ז איטינגא, הדב"ח, ר' אברהם מטש־כנוב, חידושי הרי"מ, ר' יצחק נתן ליפשיץ אב"ד סנטוב, ר' יהושע השל אשכנזי אב"ד לובלין, ר' מאיר אוירבך אב"ד קליש, ר' פנחס זאב מו"ץ קויל תלמיד המהרש"ק (2), ר' דב ברוש מייזלש. הקונטרס נדפס מחדש בברוקלין שנת תשכ"ב, בסוף ספר עבודת עבודה. בעל שו"מ יצא נגדו בקונ' ביטול מודעה שנדפס בלבוב תרי"ט, ומאז גבה טורא ביניהם.

כשהדפיס המהרש"ק בזולקווא תרכ"ה את ספרו עבודת עבודה עמ"ס ע"ז ח"א, צרף בסופו קונטרס **דברי חן** שחידש רח"ן בתרכ"ג „בגלל שעשה כמה השתדלות להדפסת ספרי". הקונ־טרס חזר ונדפס בתוך ספרו תורת ח"ן, וצולם שוב בתשכ"ב בתוך עבודת עבודה. בתרל"ח נדפס בווינא ספר מפלת עיר הצדק על שם אחיו ר' יואל, אך למעשה הוא היה מחברו.

בתרמ"ב ההדיר בקראקא את ספר **הראבי"ה** עם הגהותיו **לוית ח"ן.** את כתב היד קיבל מאת הקונה שזח"ה ידידו מנוער. בינתים הוציא רק ח"א דינים ושו"ת עמ"ס ברכות, וקיוה להוציא את יתר החלקים. בלוית ח"ן הוא מפרש את דברי הראבי"ה, מזכיר היכן הוא מצוטט בספרים אחרים, מפלפל בדבריו, ורושם הערות בתולדות גדולי הראשונים. בהקדמתו מפרט את תולדות המחבר, רבי אליעזר ב"ר יואל הלוי מח"ס אבי עזרי ואבי אסף. הספר צולם מחדש בראשון לציון תשל"ד, בראש אספת זקנים החדש עמ"ס ברכות.

מכתב אל שלמה בובר מיום ו' חשון תרמ"ט בעניני הספר כלילת יופי. העובדה שיש בו על רבני לבוב אינה כלל הסגת גבול, והרשות לכל אחד לחקור בתולדות הרבנים. הדפסת כל גליון עולה לו כ"ה ר"כ, וישמח אם בובר ידפיס תחילה את תולדות רבני לבוב.

כלילת יופי הוא ממבחר ספריו. בחלק הראשון שנדפס בקראקא תרמ"ח, תולדות רבני לבוב, וחומר חשוב לתולדות הקהילה. בחלק השני מתרנ"ג, תולדות גאוני פולין ואשכנז. הידיעות מבוססות על חומר ראשוני ובדרך כלל מדויקות, אבל הסדר אינו מעולה, ולא קל למצוא בספר את המבוקש. פרופ' קופמן ידידו דירבן אותו להוצאת הספר, והשיג לו סיוע מכי"ח בפריז וקרן צונץ בברלין. ח"א מסודר כרונולוגית, ונרשמים בו הרבנים שכהנו משנת רע"ח עד ימיו. בראשו המכתב ששלח בתרמ"ו אל ר"ש בובר שהפציר בו לחבר זאת, ונענה לו אף כי היה עליו להקדים את רבני קראקא. במבוא הרחב מתוארים דברי ימי ישראל בפולין וברוסיה, ותולדות רבניהם. בראש החלק השני תולדות המגיני שלמה, ומאמר ארבע הארצות. בסופו

חילופי מכתבים עם ר"ד קויפמן מבודפשט (3), ועם ר' אברהם יהודה פרנקל אב"ד קרמזיר והלישוי בתרנ"ב (1). את הפרק האחרון הכתיב לווטשטיין ממיטת חוליו. בתרפ"ד התכונן תלמידו להוציא מהדורה חדשה, וכתב לחכמים שישלחו לו את הערותיהם, אך לא הספיק. היה עוד חלק שלישי בכתובים, ולא נדפס. הספר צולם בהוצאת ישראל זאב בניו יורק תש"ך. בתשכ"ח נדפס שם **מפתח לספר כלילת יופי** בהוצאת המכון לחקר בעיות היהדות החרדית, עם מבוא מאת ד"ר יצחק לוין. הספר נתחבר ע"י ר' יעקב דב מנדלבוים, ובראשו צילום ספר תולדות מוהרח"ן, רשימת חיבוריו עם הערות וציונים, מפתחות לפי שמות האישים, הספרים והמקומות, השלמות ותיקונים, ורשימת המקורות. בתחילת הספר תמונה לא ברורה. אחרי הופעת כלילת יופי ח"א, פנו אליו בבקשת מידע חכמים כגרץ, סוקולוב, הרכבי ורש"י פין. תשובותיו אליהם נדפסו באוצר הספרות, ד, ובספר מיוחד **מכתבי בקרת** בקראקא תרנ"ב. זהו הספר הראשון על ועד ארבע הארצות. בתרנ"ד הדפיס וטשטין בהחוקר, ב, מאמר מעזבונו: תולדות רבנו יוסף פורת בעל התוספות.

תורת חן; שו"ת וחקירות בענין עשה ולא תעשה, ומו"מ שהיה לו בצעירותו עם גאוני הדור, נדפס מכת"י ע"י בנותיו בקראקא תרנ"ה. סדר ההס־כמות לפי תאריכיהן: בתרי"ד מהשו"מ ידעתי זה רבות בשנים אשר שקד על דלתות התורה בחזקה, ויגע ומצא כדי מדתו מדה גדושה ומלאה... וגם אני הצעיר רבת שבעה לה נפשי עונג וגיל ממטעמי הפלפול, אשר שלח ידו כמה פעמים מגילות עפות לתורה ולתעודה, ויעש מטעמים כאשר אהב נפשי, לא לבו הלך להעמיד בנין על קו תוהו, ולקשר חבל בחבל בפלפול של הבל, כי אם אדני האמת שם יסודותיו... וגם גדולי ישראל ימצאו בו דברים חדשים... ויהא רעוא דתירום רישיה אכולה קראקא); בתרי"ט מהדב"ח (ובכל מקום אשר ראיתי בו מצאתי בו דברים טובים ונכוחים, וגם מלבד זה אנכי מכיר את הרב המחבר נר"ו עוד מימי עלומיו, שהוא חריף ומפולפל ומחדש סברות ישרות ונכונות); בתר"ך מהמהרש"ק (זה כמה שנים אשר הוא מריץ אלי שו"ת בדבר הלכה, ומצאתי את לבבו נאמן לפני, כי כל דבריו בחזקת בדוקין... בו הרבה דברים מחוכמים נפלאים); ובתרכ"ד מהמהרש"ס. בצוואתו ממוצאי יו"כ תרנ"ב מינה את ר' יקותיאל זלמן בן אחיו אפוטרופוס על רכושו וספריו, וציוהו להדפיס ספר זה ולכתוב לו הקדמה. הוא עשה כן, ובהקדמתו מצטט חלק מההספד שנשא בהלויה על דודו. בספר חליפת ההתכתבות עם רצ"ה חיות, מהרש"ק, השו"מ, רד"ב אשכנזי מלובלין (דף סח—סט.), ר' דב בר אופנהיים אב"ד אייבשיץ־מעהרין בתרי"ד (דף פה:—פו:), ידידו ר' חנניה ליבוש שמואל ב"ר צבי הירש גלוורט תלמיד ר"ש לנדא בקראקא (סי' י—יב, בתר"ג), וגבאי ביכ"נ הרמ"א (סי' יג—יד). בראש הספר נזכר שחיבר ספרים נוספים: מאורות נתן — על בעלי התוספות, סדרי חכמה, ספר הדרושים שדרש בקראקא ובביכ"נ יוצאי פולין בוינא בעת היותו שם, קרית מלך רב — על רבני קראקא. את הספרים חיבר בצעירותו, אולם ווטשטיין טוען שרק רצה לחברם ולא הוציא זאת לפועל.

החליף שו"ת בין היתר עם הרב שאול לנדא מקראקא שאותו העריץ, מפרשי הים, הדב"ח, מהרי"א טיקטין והקש"ע. בראש המפתח לספר כלילת יופי רשימה מפורטת היכן משיבים לו בספרי השו"ת: אבן יקרה; אמרי אש; בית יצחק (או"ח, יט—כ, אהע"ז, ח"א, נט בתרי"ג—תרמ"ו); בר ליואי (תנינא, או"ח, ד); חסד לאברהם (קמא, או"ח, כח, כט, יו"ד, עו, עט, אהע"ז, ו, מט, תנינא, או"ח, יד בתרי"א—תרמ"ו ז), יד הלוי; כתב סופר; מאזנים לתורה (תאומים); מהרי"א אסד (יו"ד, שטו); שו"ת מוהר"ץ חיות; שואל ומשיב (שתיתאה, לב בתרי"ב); תועפות ראם (או"ח, לא בתרי"א). כמו־כן בספרי מהרש"ק: האלף לך שלמה (חו"מ, לב—לו); טוב טעם ודעת (קמא, רכ, רצו); קנאת סופרים; שנות חיים (בסוף או"ח). לאלה יש להוסיף: כנף רננה (יו"ד, ג בתרמ"ו).

האסיף, ו, תרנ"ד, 163; מדינה וחכמיה, 73—74; קרסל, לכסיקון, א, 559; ספר קראקא, 102; ספר לבוב, 555, 768.

ר' משה יעקב ב"ר יקותיאל זלמן דמביצר

מקראקא (תקע"ט—תרכ"ג)

נולד ביום י"א שבט תקע"ט לאביו ר' יקותיאל זלמן. כשנתיתם מאביו, הציעו לאמו לשוא

שיעבוד כריש דוכני. נשא את טויבא אסתר — נפטרה בשבת בראשית — מצאצאי ר' יצחק איילנברג, דרשן ודיין בקראקא בזמן הב"ח ואח"כ אב"ד ניישטט וליסא. משנת תר"ו דיין בבית דינו של הרב שאול לנדא. כששהה בתרי"ג במרחץ פישטיאן, התפעל ממנו הגאון בעל שערי תורה. על חריפותו בתורה אמר רבי מאיר אוירבך מקליש, כי היא מדרך לימודו של אביו. בתרי"ד כשנפטר ר"ש לנדא נתמנה כראב"ד, במקביל לבית דינו של רנ"ה יענער. חריף ובקי, ובמשך כעשרים שנה הרביץ תורה לתלמידים רבים. חי בדחקות, אך גמל חסדים רבים. היו לו מקנאים לרוב, ולא אחת מררו את חייו. בשנתיים וחצי האחרונות לחייו חלה ברקבון הריאה. נפטר אור ליום ד' כ' אב תרכ"ג. כששכב על ערש דוי והרופאים נואשו מחייו, ציוה את בנו ר' יקותיאל זלמן שידפיס את חידושיו. הוא עצמו הכין הקדמה בה כתב, שמדפיס את הדרושים שאמר בשנים תרט"ז—תרכ"א בין מלכא למלכא בהן לא היה רב בקראקא, אך בגלל מחלתו ויסוריו אין באפשרותו לעבור עליהם שוב. בנו הדפיס בלבוב תרכ"ו את ספרו בהלכה ובאגדה **מימי הדעת**, חידושים בסוגיות שונות, כ"ג דרושים שנשא בבתי כנסת שונים, והספדים על חכמי ויקירי קהילתו שנעדרו בשנים תרי"ד—תרכ"א. לספר נדפסו שני שערים שונים. בהסכמת מהרש"ס כותב: כי זה משה האיש ידענו מה היה לו, במעט שנותיו מ"ד שנים רובם מכאובים ויסורים, קרא ושנה למד ולימד, והעמיד תלמידים הרבה. בשבח הספר הפליגו בע"פ השו"מ, הדב"ח והאמרי נועם. בתרנ"ו נדפס שנית בקראקא בהיפוך הסדר, חלק ההלכה לפני האגדה, ובתו־ספת הקדמת הבן המלבה"ד. נפתלי בן־מנחם כותב (פתחי שערים, 255—258) שאין זו הוצאה שניה רק שער חדש בלבד. הניח עוד הרבה חידושים בהלכה ובאגדה, ובניו מביאים מהם בספריהם. היו לו בנין וחתנין רבנן.

יי"ף ג. ש. (גולדשטוף), המגיד, ז, 266; כלילת יופי, ח"א, קנד ע"א; לוחות זכרון, 115—116, עם נוסח מצבתו; ספר קראקא, 98.

ר' פנחס אליהו ב"ר משה יעקב **דמביצר**

מקראקא (תר"ט—תר"ף)

נולד ביום י"ט אלול תר"ט לאביו הראב"ד ר' משה יעקב, ונקרא על שם מחבר ספר הברית שנפטר בקראקא. כשהתיתם גודל על ברכי אחיו הגדול ר' יקותיאל זלמן. בר"ח חשון תרכ"ט נשא את אסתר פייגל בת ר' אברהם יהודה גולדמינץ, והיה סמוך לשולחן חמיו. כשמשפחתו גדלה ומנתה י"ג נפשות למד את מלאכת השו"ב, אבל הראב"ד רנ"ה ינר מנעו מלעסוק בזה, באומרו שנועד לרבנות. בשנת תר"ן נתקבל כדיין בקראקא, ומשנת תר"ע כהן כראב"ד ממלא מקום האב"ד, מתוך סכסוך קשה עם ר' יוסף ענגיל הראב"ד השני. למד תורה בהתמדה בדחילו ורחימו. יותר משלושים שנה לא ישן במיטה, ובליל ששי ובמוצש"ק לא ישן כלל.

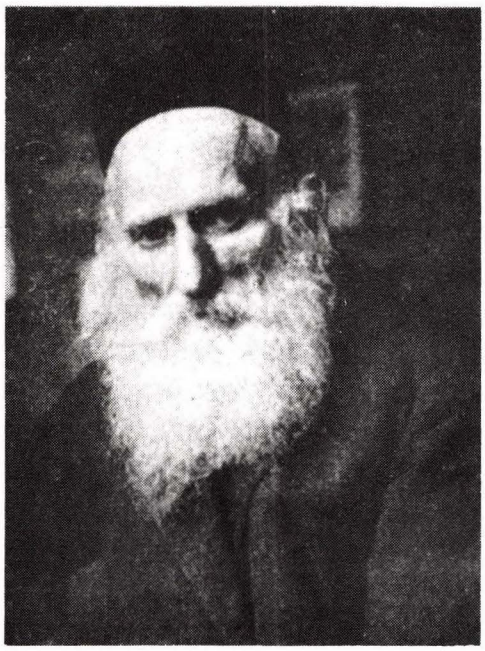

שימש כמגיד בבימ"ד הב"ח כחמישים שנה, בביהכ"נ ר' אייזיק ר' יעקלש דרש כארבעים שנה, וכמעט לא היה בית כנסת או חברה שלא דרש בה. למד דיני ניקור עם הקצבים בחברת

זובחי צדק. התחבב על כל החוגים, כי הוכר כאיש אמת ישר רוח. דיין אחד שנסע לוינא לשנתיים, הופתע בשובו לקבל ממנו חשבון צדק מהכנסות דיני התורה שהיו במשך כל הזמן. היה רחום וצנוע, וביקש שלא ירבו עליו בשבחים בהספדו ועל מצבתו. כתב את הדרשות שנשא, והמלים האחרונות שבהן הפסיק היו: כד נח נפשיה אמר טהור, ממילא הוי הדין טהור. חלה בסרטן הגרון, ונפטר ביום י"ד אב תר"ף בשעות אחה"צ. נקבר למחרת בעש"ק, וביום ראשון נספד בביהמ"ד ר' מאיר דיין, ע"י ידידו הזקן ר' גוטמן קורנבלום. שני בניו לא המשיכו בדרכו. יואל דוד נולד לו ביום י"א אדר תרמ"ו. בגיל י"ח נסמך להוראה ועמד להתמנות כדיין לסייע לאביו, אלא שהתחבר לסוציאליסטים, ולמד לשונות. תירגם ליידיש ספר פולני, ואת המחזה הדיבוק מיידיש לפולנית. נפטר בכ"ו ניסן תרפ"ד (מדינה וחכמיה, 174). אחיו פסח (תרמ"ט—תרצ"ז) היה עסקן יהודי־סוציאליסטי (הלקסיקון היידישאי, ח"ב, 532—533).

הניח כעשרים כרכים כת"י, ובהם חידושים עה"ת מהשנים תר"ם—תר"ן, דרשות מהשנים תרמ"ח—תרע"ה, ובתוכם קונ' אבל יחיד הספדו על הרב ישראל נימן, פלפולים מהשנים תרס"ז—תרע"ד, חידושים בשו"ע יו"ד וחו"מ, הלכות וקיצורי דיני נדה. תלמידו המובהק הרב מנחם מנדל קירשבוים סידר את כתביו, וכרך אחד הביא לדפוס בהוצאת האלמנה, ובהשתדלות ר' עמנואל לנגר נשיא ביכ"נ הב"ח, וב"א המחבר ר' יצחק הלוי איש הורביץ מביאלא. ספר דרשותיו **גבעת פנחס** נדפס בקראקא תרפ"ה, עם הערות המהדיר קצה הגבעה, וקונטרסו עלי עין — הערות על ספרי ר"י ענגיל בית האוצר ובן פורת. נכללו כאן הדרשות שדרש בשנים תרע"ו—תר"ף בבתי כנסת שונים בעיר, והספדים שנשא בשנים תרע"ח—תר"ף, בין היתר ביום ד' אייר תרע"ח על ר' פתחיה מלר הי"ד מסטרי, וביום ב' ויגש תרע"ט בביהכ"נ הישן על הרוגי לבוב. המסכימים: ר"מ אריק (ויוצאים מפה טהור, שהיה נאה דורש ונאה מקיים); ראי"מ שטיינברג ורמ"י מאוסטרובצה (עם ד"ת); האב"ד ר' יוסף נחמיה קורניצר. המביא לדפוס מספר בהקדמתו, ששמע מרבו שרצה להדפיס איזה ספר, אבל לא אמר איזה ולא הניח שום הקדמה, מסדר את תולדות רבו ותולדות משפחתו, ומוסר את ההספדים שנשא עליו בתר"ף בביהכ"נ הגבוה, וביום היא"צ הראשון בבימ"ד הב"ח.

ספר קראקא, 108.

דמשק

משפחה שהעמידה דיינים בקראקא

ר' אברהם אליעזר ליזר
(תקל"ב—תר"ז)
|
ר' יוסף
(תק"ע*—תרנ"ג)
|
ר' מנחם מנדל
(תר"י*—תרפ"ד)

ר' אברהם אליעזר ליזר ב"ר יוסף **דמשק**

מקראקא (תקל"ב—תר"ז)

נולד בשנת תקל"ב בלאסק שבפולין, לאביו ר' יוסף ב"ר שמעון שנפטר בשנת תק"ף לערך, ולאמו נעטל בת ר"י ברוש, אחיו של ר' יצחק אייזיק לעוו אב"ד אושפצין אביו של ר' ירמיה אב"ד מטרסדורף. כמו"כ היה נכדם של ר' יואב מפילץ ור' איצק גולדיס מלאסק. בשנת תקס"ו עבר לקראקא, ונתמנה בה כדיין בשנת תק"ע לערך, תפקיד אותו מילא כארבעים שנה. היה חבר בית דינו של רד"ב מייזלס. דרש שם בבתי כנסיות, ולחם ברוחות הזמן. נאבק במתקני ברונשווייג, ואף כתב ספר נגדם. נזכר בשו"ת נוב"ת, יו"ד, סד. יום לפני פטירתו פלפל עם בנו בסוגיא עמוקה. היה בדעה צלולה עד רגעו האחרון, ונפטר ביום י"א תמוז תר"ז, באמצע שיחה עם בני משפחתו שסבבו את מיטתו. בנו ר' יוסף הדפיס את ההספד שנשא עליו בספר מיוחד. בנו ר' שמואל חננאל נפטר בצעירותו.

ספרו **אבני קודש** חידושי גפ"ת, נדפס בוורשא תקע"ט. בראשו רשימת המנויים, ובה שמות כמה מקרוביו. המסכימים: מח' ר' מאיר צילך אב"ד לאסק; ר' מאיר אב"ד ברודי כשביקר שם בתקס"ט; ר' צבי הירש דוד סג"ל אב"ד קראקא (גבר דכולא ביה, וכל יודעיו ומכיריו יתנו עידיהן, כי חכמתו נר לרגלו ואור לנתיבותיו... מיום ידעתיו לא מש מאוהל תורה, וחפץ ה' בידו הצליח לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא); ראי"ז מרגליות מברודי בתקס"ט (כותב עליו שגר אז בלאסק); ר' יצחק אברהם ב"ר בריש כ"ץ אב"ד פינטשוב בעל „כתר כהונה" בתקס"ב (וזימנין סגיאין פלפלתי עמו בחכמה, וראיתי שלבו כלב ארי ומתגבר בתורה); חתנו ש"ב ר' אלעזר אב"ד טריטש בעל „שמן רוקח" בתקע"ו (אשר ידעתיו מאז כי הוא מופלג גדול בתורה, וקולע אל השערה בפלפול ובסברא, וכבר סמכתי את ידי עליו בשנת תקס"ה לפ"ק, להוציא לאור תעלומות חכמתו); ר' אריה ליב צינץ אב"ד פלוצק וטשכנובי בתקע"ט; גיסו בעל אחותו ר' חננאל ב"ר שמעון אב"ד ליטימירסק (חליפת התשובות ביניהם בסי' נא—נב); ר' צבי הירש אב"ד פיעטרקוב.

יקרא דחיי; עשרה דרושי אגדה. נדפס באפענ־באך תקפ"ג, ובראשו רשימת המנויים מאשכנז. ההסכמות הן מעת ביקוריו אצל רבני מדינה זו בתקפ"ב. רבני ברלין: ר' מאיר ב"ר שמחה וייל, ר' שמעיה לנצבורג, ור' יעקב יוסף ב"ר מרדכי; רבני פראג ר' אלעזר פלקלס ור' שמואל לנדא; אב"ד ראוויטש ר' אהרן יהושע אליהו הרצפלד; ש"ב ר' בנימין וולף אב"ד קעלין (בעיני ראיתי בספרו אבני קודש דבריו נחמדים וחריפים, והיה אתי שעשועים יו"ט אחרון של חג המצות, והושלם חדוותי בפלפולי הרבים אשר היו לי אתו, ובלא"ה אני מכיר את הרב הנ"ל מזמן כביר, שהוא מופלג גדול בתורה, לפלפל ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא... כאשר דרש פה קעלין יצ"ו בבית הכנסת הקדושה ביום אחרון של פסח); ר' זאביל איגר אב"ד ברונשווייג (בתקפ"ג); ר' עקיבא בר"א ברסלר ראב"ד אלטונא. דרוש ח' הוא הספד שנשא בבימ"ד ר' מאיר דיין על גדולי קראקא: ר' ליבר, ר' אייזק כץ, ור' ליפוש ב"ר אליהו לאהליס. בסוף הספר חידושי הלכה שנשא ונתן בהם עם גדולי ישראל, בעת שהסכימו לספרו כאשר ביקר אצלם. בכתובים נותרו לו הספרים: אנפין חדתין — על רוב סוגיות הש"ס וישובים לדברי הרמב"ם, אבני חפץ — דרושים על כל התורה, מאבני המקום — על ההפטרות, ועוד.

לוחות זכרון, 110—113 עם נוסח מצבתו; רמ"מ קרנגיל, שם הגדולים השלם, ח"א, קא.

ר' יוסף ב"ר אברהם אליעזר ליזר **דמשק**

מקראקא (תק"ע*—תרנ"ג)

נולד בקראקא לאביו ר' אברהם אליעזר ליזר. ת"ח חריף ומפולפל, והעמיד תלמידים רבים. כשנפטר אביו חיבר עליו **מספד מר**, קינה מנוקדת בחרוזים, משובצת בהערות ביוגרפיות, ובסופה ההספד שנשא עליו. ר' יוסף שלמה היילפרין הדפיס אותה בזולקווא תר"ח. כשרד"ב מייזלס

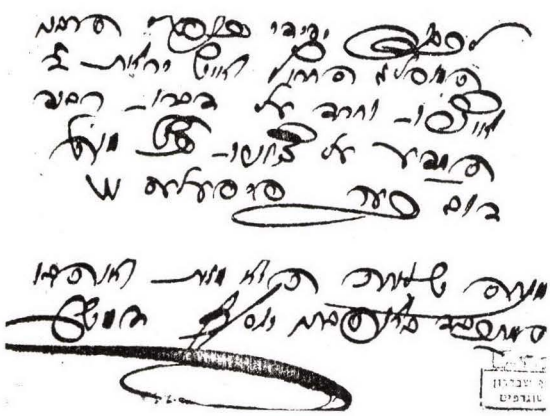

עבר לרבנות וורשא, לקח עמו את ר' יוסף כדיין, כי העריך את כשרונותיו. אח"כ כהן שנים רבות כרבה של פיאסצנה הסמוכה. היה מחדש גדול, מתלמידיו שהעתיקם מגליונות ספריו. בנו הדפיס

בווארשא תרמ"ו קונטרס **כתב י"ד**, הערות על ספר מנחת חינוך (נדפסו מחדש במנ"ח השלם), וכתב את חידושיו. עוד בקראקא כתב 10 כרכים גדולים: 5 על הש"ס על יותר מ־1500 סוגיות; 2 על העין יעקב; 3 עה"ת, פירושים ע"ד מלים נרדפות. בשנת תרמ"ו פרצה שריפה בעיירה, וכילתה את ביתו. ספריתו עלתה באש עם כל כתבי ידו, לרבות הספרים שבגליונותיהם רשם את חידושיו, ובמיוחד השו"ע וספרי האחרונים, שבתוכם נכללו גם חידושים מבנו יחידו ר' מנחם מנדל. ניצל רק קומץ קטן מחידושיו, ע"י אחד ועל ספר ישועות יעקב. לקונטרס הקדמת המחבר, והסכמת רח"א וקס מפיעטרקוב (עם ד"ת). לאחר מכן עבר לרבנות ריטשוואל, ובסוף ימיו חזר לקראקא, בה כהן כדיין עד לפטירתו ביום ב' חשון תרנ"ג.

תשובות אליו: טוב טעם ודעת, קמא, קנח, בהשמטות, קפח; יד אלעזר, עח בתרי"א; שנות חיים (גרינפלד), בסוף.

שם הגדולים השלם, א, קח ע"א; ר"מ לייטר, ספר ההשלמה על המנ"ח, 12.

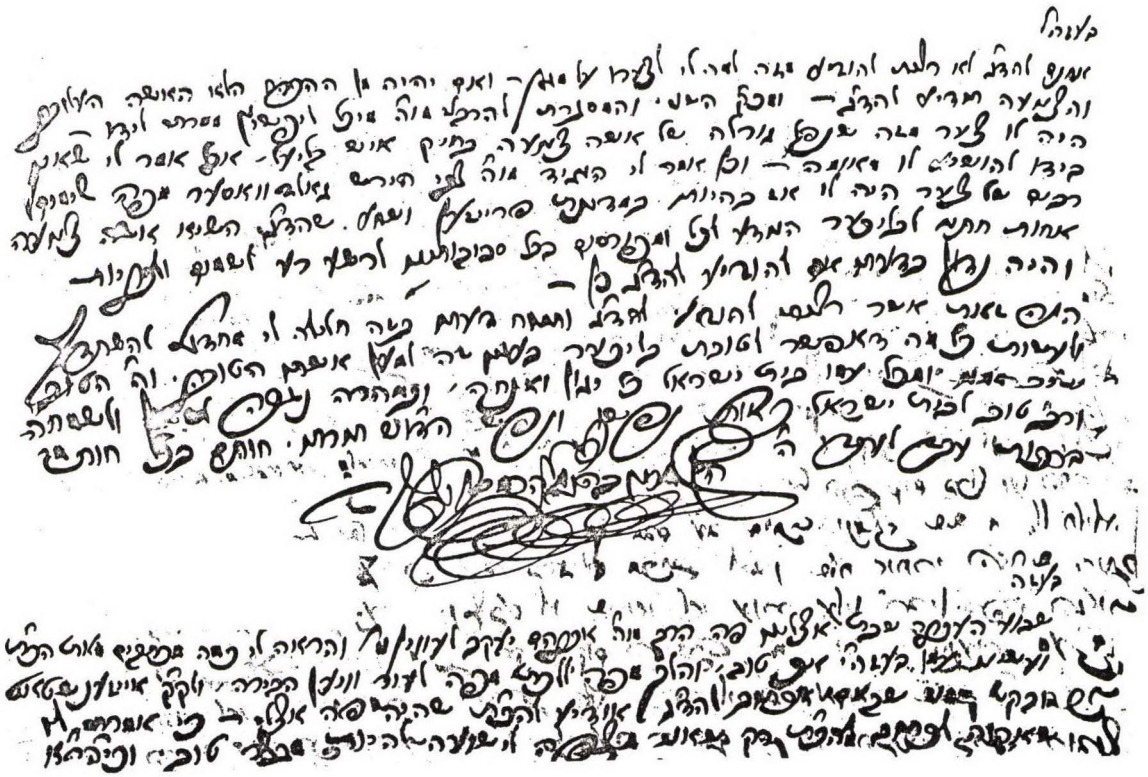

מכתב מאחד מדייני קראקא אל רבי אליהו גוטמכר בענין הרב בליחד מאושפיצין.

ר' מנחם מנדל ב"ר יוסף **דמשק**

מקראקא (תר"י*—תרפ"ד)

בנו יחידו של הרב יוסף, ומו"ל של ספרו. כהן כדיין בקראקא, ומלא את מקום אביו כראב"ד. אור לעש"ק האזינו ד' תשרי תרפ"ד, הלך לישון ללא כל מיחוש, ובבוקר לא קם. לא הניח ילדים. חוברתו **דברי מנחם**, ביאורי חז"ל ע"ד הדרוש והפלפול, נדפסה בקראקא תרפ"ה בדפוס מ. דייטשער, ע"י גבאי ח"ק מחזיקי לומדי תורה. המחבר יסד את החברה בתרס"ד לערך, לתמיכה בבחורים עניים שתורתם אומנתם. בזמן מלה"ע הראשונה נפסקה פעילותה, ונתחדשה אח"כ בנשיאותו. בהסכמת בי דינא רבא דקראקא נאמר, כי ההכנסות מהחוברת הוקדשו לחברה. בראש הקונטרס הדרשה שהכין ביום פטירתו לאומרה בשבת שובה בביהכ"נ הישן, עם פלפול במסכת יומא, ואח"כ ליקוטים שונים.

תשובות אליו: יד שלום, ז, לב, לו, מז, מח; שו"ת מהר"ש, ח"ג, עג בתרע"א; שו"ת מהרש"ם, ח"ב, רמא, רמב, ח"ו, מט בתרנ"ו; שמן ראש, או"ח, סט על תיקון עירובין. השתתף באהל מועד תרנ"ט. עם חברי בית דינו חתם על שני מכתבים בתשובה כהלכה, 204—206.

שם הגדולים השלם, א, 262; ספר קראקא, 108.

דנציג

ר' יעקב שמעון ב"ר אליעזר **דנציג**

מקראקא (תק"ל*—תקצ"ז)

נולד בקראקא לאביו הגביר ר' אליעזר מפיאסקובה הסמוכה, ושימש שם כסופר סתם. היה תלמיד של הנועם אלימלך והחוזה מלובלין, וחברו של המאור ושמש. נקרא בפי כל ר' שמעון חסיד, ולשמו ולזכרו תאות נפש זקני החסידים בעיר. נפטר ביום א' ט"ז שבט תקצ"ז (וי"א כ"ב טבת תקצ"ח). אשתו בעלת המופת היתה בתו של ר' אברהם ב"ר יהושע סג"ל הורביץ ראב"ד קראקא, שנפטר שם ביום כ"ו סיון תקל"ב. בזיווג שני נשא את מרים בת הרב יצחק אב"ד קולבסוב, שנפטרה ביום כ"ז טבת תרי"ט. רבים היו באים אליה שתתפלל על חולים.

לוחות זכרון, 106—107, עם נוסח מצבתו; רמ"מ קרנגיל, שם הגדולים השלם, א, 212; שארית לשארית, טז; החזה מלובלין, רסב; יד מאור ושמש ותולדותיו, רצה.

דרוהוביטשר

ר' ישראל נחמן ראה לפי: **אשכנזי, ר' ישראל נחמן**

דרוק

ר' אברהם

ראב"ד סניאטין לפני מלחמת העולם הראשונה. נשא את בתו של ר' חיים יעקב לנדא אב"ד צורטקוב, ונתקבל שם כאב"ד על מקומו מתרפ"ו. בכורו ר' ברוך מאיר דרוק־לוקר גר בחיפה עד לפטירתו בתחילת תשל"ז.

דרוקר

ר' מרדכי (מוטל) ב"ר יהודה ליביש **דרוקר**

מסטרי (תרי"ד—תרצ"ה*)

נולד בסטרי ביום ד' טבת תרי"ד לאביו ר' יהודה ליביש, בנו של ר' שבתי ב"ר מאיר, שנשא את פייגא בת ר' מאיר חתנו של ר' שניאור נתן ב"ר גרשון בוימן. אמו אסתר ואמה היו מילדות, וכמוהן גם אשתו בריינדל שסייעה לו בפרנסתם, וגידלה את ילדיהם: פסח, פייגא, צבי ויהודה ליבוש. למד תורה מפי דודו ר' מאיר דרוקר מח"ס כת"י אמירה נעימה על סוגיות הש"ס, ובספריו הוא מביא ד"ת ממנו. כן היה גם תלמידו של הרב חיים זאב המר אב"ד בלשביץ וראב"ד סטרי. התחנך על ברכי דודו המשורר המשכיל ר' משה צבי הירש ענסער, אביו של ר' מרדכי פלץ „שר החוץ" של חצר בלז. הושפע מדודו לשלוח את מאמריו לכתבי העת, ופירסם מאמרי מחקר פרשנות ודקדוק, וכן שירים, בהעברי, היהודי, התור ועוד. זמן מה גר בבוריסלב. בשנת תרמ"ג כבר שימש כמגיד מישרים בחברות חיי אדם ועין יעקב שבסטרי, ומתרנ"א מ"מ בעיר שלא על מנת לקבל פרס. כמו"כ כהן כרב בית הכנסת „יד חרוצים", שבמרוצת הזמן נקרא על

שמו. נכבד על כל החוגים בעיר כת"ח מובהק, בקי גדול באגדה ובמדרשים, בעל קורא מצוין, וידען בדקדוק העברי. הנוער הציוני למד מפיו תנ"ך ודקדוק.

הספר הראשון שהדפיס הוא **שפה לנאמנים**, עם הערותיו **טעם זקנים**. את זכויות ההדפסה קנה מנכדי המחבר הרב יהודה ליב הלוי עדיל מזמושץ. נדפס לראשונה בלבוב תקנ"ג, וכעת בשנית בדרוהוביטש תרמ"ג. זהו קונטרס הפעלים עם לוחות המשקלים והבנינים. חיפש להדפיס גם ספר אחר מאותו המחבר: רדיפא מיא על שמות הנרדפים.

ספרו הגדול הוא **תכלת מרדכי**, פירושים ודרושים עה"ת עם חידושים על פירש"י ואבן עזרא, למברג תרנ"ד. בתרמ"ו קיבל הסכמה מר' הלל ליכטנשטיין, ובתרנ"ד ממהר"י שמלקיס, רא"ל הורביץ מסטרי, ור' אליעזר זוסמן סופר מפאקש. הסכמת ר"ב וייס מטשרנוביץ מתרנ"ה נדפסה שנה אחרי כן ב„טובים מאורות". בהקדמתו מזכיר את טירדות פרנסתו. בסוף הספר פרפראות לפורים. פירושיו ודרשותיו היו ע"ד הדקדוק וצחות הלשון.

טובים מאורות הוא סדר קידוש החמה (והלבנה) מיסודו של ר' דוד מילדולה. נדפס לראשונה בלמברג תרנ"ו עם הדינים בלה"ק ועברי טייטש, ובסופו שירת השמש בחרוזים. מהדורת לבוב תרפ"ה היא רק בלה"ק, ועם דרשת השמש במלואה. בראשה הדפיס שוב את הסכמת ר"ב וייס, וכן את הסכמת המהרש"ם מתרס"ט לספרו עה"ת (ולאשר שמעתי כי מוכ"ז ירא ד' היא אוצרו). כמו"כ צרף דוגמאות מפירושו עטרת מרדכי על המדרש רבה, ממנו התכונן להדפיס על מגילת אסתר. ד"ת ממנו נדפסו בכמה מתשעת חלקי ספר אהל מועד של הרב אברהם ב"ר יעקב ביק. בכתובים נשארו: עטרת מרדכי — פירוש בלשני על המדרש רבה; לבושי מרדכי וכן דברי חכמים וחידותם עה"ת; כליל תכלת — דרושים למועדי השנה. בתרצ"ד עדיין גר בסטרי.

מדינה וחכמיה, 74; נ"מ גלבר, ספר סטרי, 37, 117; קורסל, לכסיקון, א, 365.

דרזנר

ר' יהושע

דיין בקראקא, והיה מכונה באדער. מ"מ בבית המדרש של ר' מיכאל ציפרס, בו נשא מדי שבת דרשות מוסר. חריף ובקי, תמים וישר. מובא בקנאת סופרים למהרש"ק ובשואל ומשיב. נפטר בליל ד' כ"ג טבת תרל"ג. נספד בביתו ע"י הראב"ד ראנ"ה ינר, ובבית העלמין ע"י רח"נ דמביצר.

יצחק האלצער, המגיד, יז, 58.

דרילין

ר' שלמה ב"ר בצלאל דרילין

מברנוב (תרמ"ד—תשל"א)

נולד בברנוב ביום כ"ט ניסן תרמ"ד (וי"א תרמ"ח) לאביו ר' בצלאל — נפטר ביום י"ד טבת תש"א — ב"ר יחזקאל ב"ר יוסף יהודה ב"ר אברהם, שכולם היו תלמידי חכמים וחסידים, ולאמו סריל גיטל בת ר' יהושע מולטאש ב"ר זאב וולף ריישר, שהיתה גם אמו של הרב בנימין בינוש דינסטג. אם אביו היתה בת ר' משה ב"ר ליבוש שנקרא ר' לייביש עקיבא'ליס (גרניק ?), וכהן כראב"ד במעליץ. נשא את רעכטשע בת ר' שלמה זלמן וסאשע ברייגע קלוגהויפט מהיבנוב — נפטרה א' אב תשי"ח — ונולדו להם: שרגא פיבל, פרידא זעירא מגבעתיים, יעקב הירש בארה"ב, וסרקא רבקה אפרתי בנס ציונה. היגר לארה"ב בתרע"ג מתוך התנגדות הורי אשתו שניסו למנוע בעדו. לבסוף קבלו את דעת רבי יששכר דב מבלז שהסכים לכך באמרו: אי, שלמה איז א ערלעכער ייד, היינו שבוטח בו שיחזיק בתומו גם באמריקה. עבד בתעשית בגדים בניו־יורק. חיבר כאן פירושים למסכתות הש"ס בלשון הקודש וביידיש, מלוקטים מספרי המלבי"ם ועל פי דרכו. כבר בעירת מולדתו דבק בו לאהבה, בהשפעת הצעיר המוכשר ר' מלך בנו של ר' חיים השוחט. מפירושיו שאב חיזוק לדעותיו בענין בעיות זמננו והיחס לישוב א"י.

אחרי הקמת המדינה פירסם בברוקלין בתש"י לערך, כרוז ביידיש שכותרתו **אתחלתא דגאולה.** עיקרי דבריו הם שמצות ישוב א"י נמסרה לחפשים שיזכו בה במסירות נפשם, גדולי ישראל

עמדו מנגד כי פחדו ממלחמות עם הערבים, ומאורעות זמננו מתאימים לתאריכי הגאולה שבספר דניאל, רעיונות שפותחו מאוחר יותר בספר „התקופה הגדולה". בשנת תשי"ז עלה לארץ, וגר בבני־ברק. בתשכ"ה עבר לגור במאה שערים בירושלים. נפטר ביום ג' ניסן תשל"א, ונטמן בחלקת קרית צאנז בנתניה. בארץ הדפיס מחדש את ספריו על־פי המלבי"ם, וחילקם חינם ללומדי תורה בישיבות.

את ספריו הדפיס בסדר זה: **ילקוט שלמה;** לקט

ביאורים מכל ספרי המלבי"ם ע"ס דפי הש"ס, ניו יורק תרצ"ח. שנה קודם לכן קיבל הסכמות מהרבנים: ר' נחום ויידנפלד מדומברובה, ר' חיים יצחק ירוחם מוינא, ר' שלמה היימן ראש מתיבתא תורה ודעת, והיו לו הסכמות נוספות. בראש הספר מכתב מאביו המפרט לו את שלשלת יחוסו, והקדמה על חשיבות ספרי המלבי"ם ותולדותיו. בסוף הספר לוח השמטות, מאמר התכלית הנרצה, ושמות המסייעים. מהדורה חדשה נדפסה בירושלים תשכ"ו בשם **חידושי המלבי"ם על הש"ס,** בתושבע"פ ובאגדות עפ"י תורת הכתב. בגב הכריכה נרשם: **דברי הגאון מלבי"ם.** ההסכמות לספר מאת: רד"ב ויידנפלד (נדפסה כבר במסכת ב"מ); ר' ראובן כץ מפתח תקוה (בתשכ"א); ר' חנוך הנין סינגר מלוס־אנג'לס בבני־ברק. בראש הספר ההקדמה, ובסופו מאמר תכלית הנרצה, ושני דפים מצורפים.

מסכת חגיגה בניו יורק תש"ד, כשלמעלה טקסט הגמרא, ותחתיו תרגום בלתי מילולי ליידיש מעין פירוש, עם הקדמה. החלק העברי נספח בסוף עם שער מיוחד, ובו שנת ההדפסה תש"ו. **מסכת מכות** בתש"ה, בלי הנספח העברי. בסופה שמות ילדיו, בני משפחתו ותומכיו. **מסכת קידושין** ח"א על פרק א' בתש"ו, ומעבר לשער שמות קרוביו. ח"ב עד סוף המסכת בתש"ז, עם הנספח. **מסכת חולין** ח"א על הפרקים א—ב בתש"ח, עם הנספח, וח"ב על הפרקים ג—ד בתש"ט. בשער ח"ב מצוין שזה גם לפי חכמת הרפואה, ואחריו ציורי הטריפות. צילומי דפי המסכת משולבים בתוך הטקסט. **מסכת בבא מציעא** ח"א עד סוף פרק ג' בתשט"ז, עם הסכמת רד"ב ויידנפלד מתשי"ג והנספח. בסופו קונטרס על רוב אל תיקרי שבתורה, לפי סדר מסכתות ברכות ומועד. **מסכת פסחים** ח"א על הפרקים א—ב בבני ברק תשי"ט, עם הסכמת רד"ב ויידנפלד. דברי הגמרא כלולים ובלועים בתוך הפירוש, ואינם בנפרד כמקודם. בשנת תש"ל הדפיס בירושלים על כמה מסכתות כשהטקסט בלול עם הפירוש: **מסכת ביצה** מן תלמוד בבלי עם פירוש יידיש ועברית כפירש"י ומלבי"ם; **מסכת בבא קמא; מסכת**

הוריות (עם הקדמה קצרה); **מסכת זבחים, מסכת מנחות,** כשמעבר לשער שמות קרוביו.

בשנת תשכ"ז ההדיר בירושלים את פירוש המלבי"ם לתורה **תורה והמצוה והחנוך לפי הגאון המלבי"ם,** כשהוא מעבד ומעמד את סדר הדפים הכוללים: פנים החומש, מדרשי ההלכה, החינוך ופירוש המלבי"ם. החלק הראשון עד פרשת אחרי, וממנו יצאה גם הוצאה שונה בלי פנים החומש ואילת השחר, והחלק השני עד סוף דברים. על הכריכה שם הספר: **דברי הגאון מלבי"ם.** בהקדמתו מפליג במעלת פירושי המלבי"ם, וכותב שעומד להוציא סידור עם פירושו.

עין יעקב מן תלמוד בבלי עם פירוש יידיש ועברית כפירש"י ומלבי"ם. נדפס בירושלים תש"ל רק על מסכתות ברכות ושבת. בהקדמתו מצטט מכתב לנכדו בצלאל.

לעקסיקאן פון דער נייער יידישער ליטעראטור, באנד 2, 548; ספר יזכור בארנוב, 72—74.

ר' אברהם ב"ר שלמה דרימר

מסקאלא (ת"ר*—תרע"ה*)

בנו של ר' שלמה אב"ד סקאלא. מגיל רך נודע כחריף ומפולפל, והחליף שו"ת עם אביו. אב"ד פרוביזנא, ואחרי פטירת אביו בתרל"ג מלא עשרות שנים את מקומו בסקאלא עד מלה"ע הראשונה. אחרי המלחמה מלא את מקומו ר' נתן נטע שהיה כנראה בנו. הוציא לאור את ספרי תשובותיו של אביו, והוסיף בהם תשובות

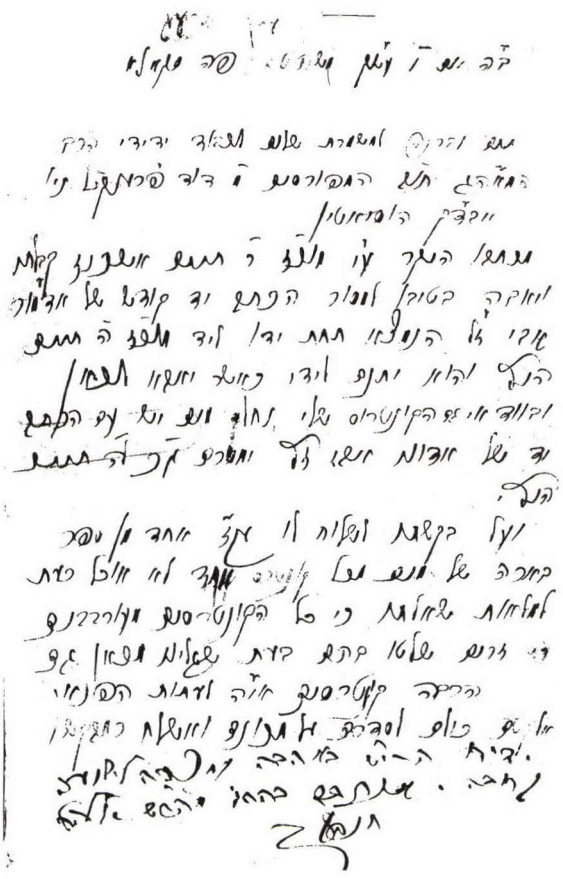

מכתב בקשה אל הרב דוד פרענקיל אב"ד הוסיאטין לשלוח ע"י ר' חיים אשכנזי את כתבי אביו הנמצאים אצלו. אינו יכול לשלוח אליו עותק מהספר בארה של מרים "כי כל הקונטרסים מעורבבים כי זרים שלטו בהם בעת שגלינו מכאן".

דרימר

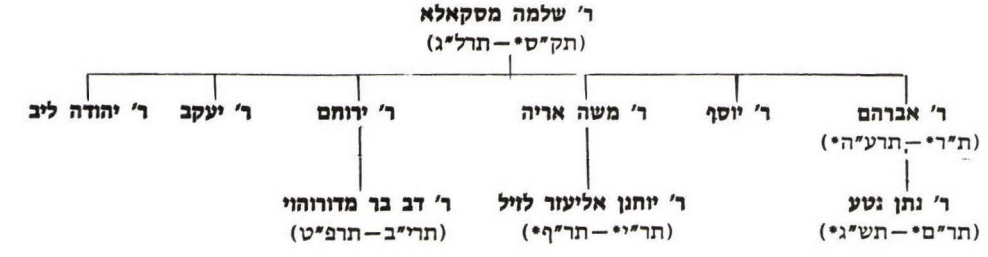

וחידושים משלו. גם בישרש יעקב נכללו כמה מחידושיו.

אביו השיב לו בשנים (ת"ר ז — תרל"ו ז) בבית שלמה, או"ח, כ, קה, קו, יו"ד, ח"א, מה, פז, קסא, אה"ע, פא. תשובות נוספות אליו: ארץ צבי, יו"ד, יג; כוכב מיעקב, קכ, קצט בתרל"ד; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, קיט, קלז בתרל"ח—תרמ"ב; צור יעקב, ח"א, קפט; שדה יהושע, ב, ג בתרנ"ט. מכתבו מתר"ס אל הר"י פלייסיג בענין הציונות בדובב שפתי ישנים, ח"ג, כג—כו.

אהלי שם, 429.

ר' דוד שלמה דרימר

אב"ד טרמבובלה סביב שנת תרל"ג.

ר' יהודה ליב דרימר

בנו של ר' שלמה אב"ד סקאלא. תשובה אליו: שבעה עינים, דף צה:

ר' יוחנן אליעזר לזיל דרימר

מסקאלא (תר"י—תר"ף*)

בנו של ר' משה אריה ב"ר שלמה אב"ד סקאלא. מגדולי הלמדנים בעיר, ותשובות אליו: אמרי יושר, ח"ב, קפט; ארץ צבי, יו"ד, נט; זקנו בבית שלמה, יו"ד, ח"א, קכב, חו"מ, יב, קלג, קלד בתרכ"ו—תרל"א. בזמן מלה"ע הראשונה שהה בוינא, ובתרע"ז השיב לו שם במחזה אברהם, ח"א, קנא.

ר' יוסף דרימר

בנו של ר' שלמה אב"ד סקאלא. אביו השיב לו בבית שלמה, יו"ד, ח"א, קצב, ח"ב, נז, רכו בתרי"ב—תרכ"א.

ר' יעקב דרימר

בנו של ר' שלמה אב"ד סקאלא. השתקע בסטרוזיניץ שבבוקובינה. תשובות אליו: שו"ת הד"ר דף ל. בתרל"ח; הרי בשמים, ח"א, כז בתר"ם.

ר' ירוחם דרימר

בנו של ר' שלמה אב"ד סקאלא. תשובה אליו: שבעה עינים, דף צה: בתרי"ב נולד לו בנו ר' דב בר שלמד אצל זקנו, ונסמך ממנו, מהשו"מ ומהמרש"ם. מתרל"ח אב"ד בוצ'צ'י, מתר"ם

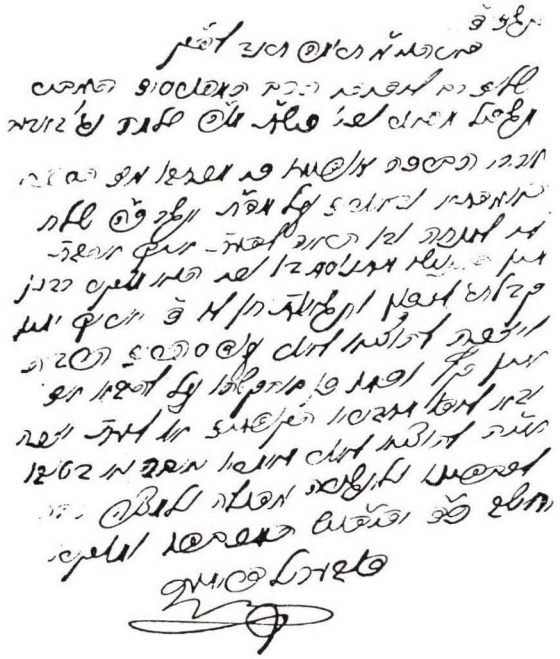

בבורדוזען, מתרמ"ב בהרצה, ומתר"ן 40 שנה בדורוהוי (אהלי שם, 321), עד לפטירתו בשנת תרפ"ט. תשובות אליו: אוריין תליתאי, קג; זקנו בבית שלמה, יו"ד, ח"א, סג בתרל"ב; שו"ת מהרש"ם, ח"א, צו, ח"ב, ריד, ח"ד, מ, קי, ח"ז, לד בתרנ"ג.

ר' **נתן נטע** ב"ר אברהם **דרימר**

מסקאלא (תר"ם—תש"ג)

כנראה בנו של ר' אברהם, וממלא מקומו כאב"ד סקאלא בין שתי מלחמות העולם. תשובות אליו: אמרי יושר, ח"ב, קסט; צור יעקב, ח"א, עג בתרפ"א; שואל ומשיב, תליתאה, ח"ב, מו בתרכ"ו(!).

ר' **שלמה** ב"ר יעקב **דרימר**

מסקאלא (תק"ס—תרל"ג)

נולד בנדבורנא לאביו ר' יעקב, ולאמו שנפטרה בסוף שבט תרי"ב. היה תלמידם של רא"מ טויבש אב"ד סניאטין, בעל „דעת קדושים", והמקובל רבי נתן נטע קליצר מפודהייץ (דור דעה). נשא את בתו של ר' משה מנחם מנדל, תלמידו של האוהב ישראל מאפטא (בתשובותיו, יו"ד, ח"ב, קיז), וכנראה בזוו"ש את בתו של ר' צבי הירש גרוסמן אב"ד דלטין. בתקצ"ג נבחר כאב"ד סקאלא (יו"ד, ח"א, צט), כהן בה כארבעים שנה, ועל שמה נקרא. בתר"ג לערך פרצה שם שריפה שכילתה את רכושו. שמו נודע כפוסק מובהק, ופנו אליו מכל עברים. מגדולי חסידי רוזין, ומשיב לשאלות החצר. מסדר החו"ק של הריזינר, והתעלף כשהצדיק נועד עמו לפני־כן למסור לו ענינים. רבי חיים מקוסוב אמר עליו שכיון להלכה בתשובתו (או"ח, כח), וברכו שספריו יתקבלו בישראל (מעבר לשער אוצר שיחות חכמים). נפטר ביום שמיני עצרת כ"ב תשרי תרל"ג. חתם גם: דרומיר.

ילדיו הידועים לנו: ר' אברהם מסקאלא; ר' יוסף; ר' משה אריה אבי ר' יוחנן אליעזר לאזיל; ר' ירוחם אבי ר' דב בר; ר' יעקב בסטרוזיניץ; ר' יהודה ליב; שינא רחל אשת ר' ברוך מאיר מנטשיל מאוסציא; רוזא רבקה אשת ר' מנדל פידרר; אשת ר' משה הלוי מבוטושאן, שבשנים תרכ"ח—תר"ל השיב לו בבית שלמה, יו"ד, ח"א, י, ח"ב, קו, אה"ע, לד.

לפרסום רב זכה בספרו הראשון, המקובל מאד על הלומדים עד היום: **ישרש יעקב**, חידושי הלכה ואגדה עמ"ס יבמות. נדפס בלמברג תרכ"ג ותרל"א, עם הקדמה קצרה, ודברי תודה לחתנו ר' ברוך מאיר שסייע לו בהעתקה. כשחיבר את הספר לא היו לו רשב"א, ריטב"א, שער המלך ושאר ספרי אחרונים, וכעת כשהשיגם שיבץ מדבריהם. צולם מחדש ממהדורת תרכ"ג בברוק־לין תש"ו, עם דברי פתיחה מהמו"ל ר' יוסף וקס, ושוב בירושלים תשל"ד.

שו"ת **בית שלמה** כולל 832 מתשובותיו. חמשת חלקיו נדפסו בלמברג תרל"ח—תרנ"א, וצולמו מחדש בניו־יארק תשכ"ב. (פרידברג רושם חלק ששי נוסף בתרנ"ו). סדר הדפסת החלקים ומספר תשובותיהם: או"ח, ובראשי הדפים ח"א וח"ב (תרל"ז, קיג), יו"ד ח"א (תרל"ז, ר), יו"ד, ח"ב (תרל"ח, רכז), אה"ע (תרמ"ט, קנו), חו"מ (תרנ"א, קלו). הספרים הובאו לדפוס ע"י בנו ר' אברהם שכתב להם הקדמות. בין היתר כתב בהן בתרל"ז בתחילת או"ח ויו"ד ח"א, שרצון אביו היה להדפיס את תשובותיו, והוא מודה לבני משפחתו שסייעו לו, ובמיוחד לר' יהושע אחי אביו שגר בסקאלא; בתחילת יו"ד ח"ב כתב, ששואף להדפיס את יתר כתבי אביו; בתחילת אהע"ז — שזהו הנכבד בחלקים, ומצרף מכתב תהילה ממהרי"א איטינגא; ובתחילת חו"מ — שמקוה להוציא גם את השו"ת בעניני טומאות וטהרות, ואת חיבורו הראשון של אביו „בארה של מרים" על מקואות. התשובה הרא־שונה היא מיום כ"ב אייר תקצ"ו (או"ח, צט), והאחרונה מיום ו' תשרי תרל"ג (או"ח, קז). תשובתו בענין מילה מיום ד' אלול תר"ד, בתוך ספר דברי יששכר (ארנפרייז).

מחוץ לגליציה השיב למקומות: **אוברווישא**־מרמורוש — ר' חנוך זינדל מו"ץ בתרכ"ד—תרכ"ו (או"ח, סה, אה"ע, יא—יב); **אוהרינין**־רוסיה — הרב משה יהודה בתרט"ז—תרכ"ד (או"ח, כז, יו"ד, ח"ב, קפט—קצא); הד"ץ ר' יעקב ישראל בתר"ו—תרי"ח (יו"ד, ח"א, עב, חו"מ, כב); ר' אלטר בנש"ק בתרט"ז (יו"ד, ח"ב, ריג); **אוסטילא** — ר' צבי דוד בתרל"א (או"ח, סא); **אוסטשינקא** — הרב ישראל בתרי"א—תרכ"ו (או"ח, סד, יו"ד, ח"א, קמט); **אורישאר** — ראה: מחותניו; **איווסקוביץ** — הרב גרשון שטיין בתרכ"ד—תרכ"ח (יו"ד, ח"א, כז, מט, ג, חו"מ, כ); **אייזנשטט** — החכם ר' יוסף שמואל בלוך בתרכ"ח (חו"מ, סא); **אקנא** — הרב יהושע זאב בתר"ל (יו"ד, ח"א, יט); **באזייען**־מולדביה — הרב אפרים פישל בתרכ"ט (יו"ד, ח"א, קיד—קטו); **בוטושאן** — ר' דוד השו"ב בתרכ"ד—

מכתב אל מפרשי הים מיום כ"ג סיון תר"ז בבקשת חוו"ד על התשובה ששלח אליהם בענין כשרות גט.

תרכ"ו (או"ח, כט, קיב, יו"ד, ח"א, קמו—קמז) ; ר' **רפאל בראי"ד בתרכ"ג** (חו"מ, נד); **בוטשעטשי** — ראה: מחותניו ; **בורדוזען** — המו"ץ ר' נפתלי הירץ בתרל"ב (יו"ד, ח"א, נט—סב) ; **בורשא** — ראה: מחותניו ; **בלז**־בסרביה — לדיינים בתר"ל ר' פנחס ב"ר אברהם אהרן, ר' ליבש ב"ר הירצל, ר' אפרים נחום ב"ר אלחנן (אה"ע, לג) ; **בקוי**־מולדביה — הרב משה אריה ליב בתרכ"ו (אה"ע, צה) ; **בראילוב**־**וולכיה** — הרב יעקב מרגליות בתרכ"ג (יו"ד, ח"ב, קא) ; **גוראהומורא** — הרב משולם בת"ר ?—תרל"א (יו"ד, ח"א, צ, ח"ב, ד—ו, פו, קנא—ב, אה"ע, כה) ; **גלץ** — ר' משה לאהר מו"ץ בתרכ"ט, וקודם בתרי"ט אב"ד סיוועז (יו"ד, ח"א, ז) ; **דינוביץ** — הרב חיים בתרט"ו (או"ח, ח"א); ר' אליעזר זוסיא בתרכ"ח (אה"ע, צז) ; **דרבן**־מולדביה — הרב שלום קרא בתרכ"ד (יו"ד, ח"א, ח) ; **דעש** — ראה: מחותניו ; **הרלוי**־מולדביה — הרב יוסף בתרל"א (יו"ד, ח"א, צט) ; **וולובה** — ראה: ש"ב ; **וואמע** — ר' מנחם מנדל בתרל"א (יו"ד, ח"א, כג) ; **ויזניץ** — ר' **קופל בתרל"א** (יו"ד, ח"ב, קסג) ; **המו"ץ ר' יוסף** קסטינבורן ראה: קולומיאה ; וראה גם: בן אחיו ; **וסילקוביץ** — ר' מנדל מו"ץ בתרכ"ד (יו"ד, ח"ב, קצט) ; **זאטווא** ראה טשיטשאווא ; **חאטין** — הרב ישראל מרדכי (נזכר באה"ע, מד) ; ר' נחום יהודה בתרט"ו (אה"ע, עו) ; **טבריה** — ר' צבי אריה בתרי"ד (אה"ע, סו) ; **טשיטשאווא** — הרב ישראל יהודה ליב בתרכ"ט—תרל"ב (יו"ד, ח"ב, ט, רי, חו"מ, יח, כה, לה) ; ר' אהרן השו"ב בתרכ"ח (או"ח, כג) ; **טשרנוביץ** — ראה זולקווא, נדבורנא ; **יאס** — הרב אורי שרגא פייבל טויבש בתרל"ב (או"ח, מב) ; ר' מנחם מנדל לנדא בתרכ"א (אה"ע, קה) ; **לנטשין** — **ר' חיים נתן נטע בתרי"ג** (יו"ד, ח"ב, ל—לא) ; **לנצקרוינין** — **הרב יצחק הלר בתרכ"ב** (אה"ע, קב) ; ר' צבי כהן מו"ץ בתרכ"ח (יו"ד, ח"ב, רה) ; ר' מנדל בתרל"א (או"ח, סח, יו"ד, ח"ב, פד) ; **לספוץ**־מולדביה — הרב חיים בתרכ"ח (יו"ד, ח"א, יא) ; **ניאמץ**־מולדביה — ר' ליב אתרוג ראב"ד בתרכ"ט (אה"ע, קלט) ; **נסד**־זיבנבירגן — ר' יהושע ברכר בתר"ל (יו"ד, ח"א, טו) ; **סטנובץ** — הרב יוסף מרדכי בתרכ"ד (חו"מ, צ) ; **סטרוזיניץ** — הרב שמחה גינצבורג בתרל"ב (יו"ד, ח"א, קו) ; **סיגט** — ראה: גיסו, בן אחיו ; **סיוון** — ראה בגאלאץ ; **סמוטריטש** — הרב אברהם בתרכ"ג (חו"מ, סד) ; ר' לוי יצחק בתרל"א (יו"ד, ח"א, קד, ח"ב, קיג) ; **סניוואץ** — הרב יהודה אהרן איש הורביץ **בתרי"ח** (או"ח, פז) ; **ר' נפתלי איש הורביץ** בתרכ"ז—תרל"א (או"ח, פב—פה, יו"ד, ח"א, קיב—קיג, ח"ב, קסו—קסח, חו"מ, ה, סח, צו) ; ר' פישל פלדמן בתר"ל—תרל"ב (יו"ד, ח"א, קפו—קפח, ח"ב, מ) ; **סרט** — ר' יהודה ליב לייטקם בתרכ"ב (יו"ד, ח"א, פב—פג) ; **צמת** — ראה: הלר ; **קונסטנטינופול** — ר' יהודה ליב קנעפיר ראב"ד אשכנזים בתרכ"ט (אה"ע, קמ—קמא) ; **קייאץ**־מולדביה — ר' אברהם בתרכ"ה (יו"ד, ח"ב, רג) ; **קמניץ** — הרב שניאור זלמן בתרי"ז (אה"ע, קכז) ; ר' יהושע ב"ר משה כהנא ד"ץ בתרי"ב—תרכ"ח (יו"ד, ח"א, קעג—קעד, אה"ע, קלה — ועמו הדיין ר' יחזקאל ב"ר יהודה ליב, ושם רבינר יצחק ליבוש בלומשטיין, — חו"מ, ט—י) ; **קרטשינוב** — ראה: דייטש ; **קשינב** — ר' שלום בתרל"א (יו"ד, ח"ב, קיב) ; **רומן**־**מולדביה** — הרב דוד בתרכ"ה (יו"ד, ח"ב, קב) ; **שאץ** — הרב, ראה: מחותניו ; ר' שלמה השו"ב בתרכ"ט (יו"ד, ח"א, נח) ; **שטפנשט** — ר' חיים השו"ב בתר"ז (או"ח, קג).

אצל שואלים אחרים לא נזכר מקום מגוריהם: ר' אליעזר ליבר שובל בתרי"ד—תרכ"ח (או"ח, פח, יו"ד, ח"ב, רו) ; ר' **אריה ליב ראה: ברנפלד ; ר' אריה ליב גוטליב בתרי"ג** (יו"ד, ח"א, קמג—קמג) ; ר' **אשר יהודה וו' שלמה זלמן בתרי"א** (יו"ד, ח"א, פט) ; ר' **זלמן בתר"ז** (יו"ד, ח"א, קצד—קצו) ; ר' **חיים הכהן בתרט"ו** (או"ח, כב) ; ר' **יוסף בתרכ"ב** (יו"ד, ח"ב, קכד) ; ר' **יחיאל מיכל רוזנבוים בתרכ"ז** (יו"ד, ח"ב, מג, קמב—קמג) ; ר' **יעקב בתר"ט** (יו"ד, ח"ב, ז) ; ר' **יעקב כהנא בתרל"א** (יו"ד, ח"א, קטז) ; ר' **יצחק איזיק בתר"ג** (אה"ע, קמד—קמו) ; ר' **מנחם מנדל בתרט"ו—תרל"א** (או"ח, מו—מז, נז, יו"ד, ח"א, קע—קעב, ח"ב, יד, לד—לה, נג—נה ; ר' **מרדכי בתקצ"ט—תרכ"ו** (או"ח, יט, צב, יו"ד, ח"א, קסח, אה"ע, קכא) ; ר' **משה בתר"ב** (יו"ד, ח"א, קסט) ; ר' **משה הכהן בתקצ"ח—ט** (יו"ד, ח"א, מח, אה"ע, נג) ; ר' **פסח וואהל בתרכ"ב** (אה"ע, סג); ר' **צבי הירש בתרי"ב—תרל"ב** (יו"ד, ח"ב, קסט, אה"ע, ק) ; ר' **צבי הירש הלר בתרכ"ט—תרל"א** (או"ח, לא—לב, לט, אה"ע, קיא) ; **רצ"ה וולטיך בתרט"ו** (יו"ד, ח"א, קמב—קמג) ; **רצ"ה רוזנצוויג בתרכ"ח** (יו"ד, ח"א, קלט—קמ) ; ר' **קופיל בתרל"ב** (יו"ד, ח"ב, ריח) ; ר' **קלונימוס אריה בתר"ב** (אה"ע, קכו) ; ר' **שלום אריה ליב בתר"ב—תרכ"ד** (יו"ד, ח"ב, ר—רב, אה"ע, קכו) ; ר' **שמואל צבי בת"ר** (יו"ד, ח"א, קכו—קכח) ; ר' **שמעון שפירא בתרל"א** (יו"ד, ח"א, קעה).

מחותניו אליהם השיב: ר' אהרן יהודה ארק מהרימלוב ; ר' אפרים מרדכי הכהן ד"ץ בתרכ"ד—תרל"ב (או"ח, צד, יו"ד, ח"א, יב) ; ר' **אריה ליבוש איש הורביץ בתרכ"ז—תרל"ב** (יו"ד, ח"א, מג, עט—פ, חו"מ, קיח) ; ר' **דוד שטיין בתר"ך** (יו"ד, ח"ב, קמג) ; ר' **חיים אב"ד שאץ בתרי"ג** (חו"מ, פט) ; ר' **יוסף אהרן אב"ד בוצ'צ'י בתרל"ז** (חו"מ, יז, תומך בו בריבו עם הקווזובר) ; ר' **יחיאל מאיר הלוי ברומר ממילניצא ; ר' יעקב צבי הירש ולדמן אב"ד בורשא בתרכ"ב—תרל"א** (יו"ד, ח"א, קמד, אה"ע, צב) ; ר' **יצחק תאומים ראב"ד סניאטין ; ר' יצחק משה ממילניצא ; ר' מנחם מנדל פנט אב"ד אורישאר ודעש בתרכ"ז** (אה"ע, מג, ונזכר ביו"ד, ח"א, יג) ; ר' **מרדכי זיידמן מו"ץ אוזירן ; ר' פייבל הלוי שרייער מקולומיאה וברודשין ; ר' שלמה משה רוזנברג אב"ד קופישטיניץ ; ר' שמעון מליר אב"ד פודהייץ.**

קרוביו האחרים אליהם השיב: גיסו ר' ברוך בתר"ל (יו"ד, ח"א, קס); **גיסו ר' חיים אריה ליב כהנא מסיגט בתרכ"ט—תר"ל** (יו"ד, ח"ב, א, חו"מ, מז — **והסכמה לספרו דברי גאונים ; בן אחיו ר' משה בסיגט ואח"כ בויזניץ בתרי"ט—תרכ"ט** (יו"ד, ח"א, כת, אה"ע, קלז, חו"מ, עב) ; **חתן אחיו ר' זיידא יהודה ליב בתרי"ד—תרל"ב** (או"ח, קיג, יו"ד, ח"ב, לח) ; **חתן בנו ר' אהרן הלוי בתר"ל** (יו"ד, ח"א, ל) ; **ויתר ש"ב: ר' יחיאל מיכל בתרל"ב** (יו"ד, ח"א, צב) ; ר' **יצחק ויזלמן מהליטש ; ר' ישראל דרימר בתרכ"ז—תרכ"ט** (יו"ד, ח"א, קפד, אה"ע, סד, חו"מ, כו) ; ר' **ישראל משה בתרי"ג** (יו"ד, ח"ב, י) ; ר' **מתתיה סג"ל לנדא מוולובה־הגר בתרכ"ב** (חו"מ, קב).

תשובות אליו: דברי חיים, ח"ב, אהע"ז, כו בתרכ"ז; חסדי אבות (פישלר), ז בתרי"ח; טוב טעם ודעת, קמא, רסט; יד יוסף (דייטש), צה; יד יוסף (שטרזברג), אהע"ז, יג; ישועות יעקב, יו"ד, כב; משכנות הרועים, ח"א, כד, לז; נחלה לישראל, דף לה, גג—גד בתרי"ח—תרכ"ט; חתנו ברב טובך, ה, יב, לג, לז, נא, סו—סט, עט, ם בתרי"ח—תרכ"ד; מחותנו בשדה יהושע, יא (בתרמ"א); שואל ומשיב, תנינא, ח"ב, ע, חמישאה, מב בתר"ח.

דריפוס

ר' שמואל ב"ר משה דריפוס

מלבוב (תר"י*—תר"ס*)

נולד לאביו ר' משה, ועקר מזלוטשוב ללבוב. כאן שימש כדרשן, והיו לו תלמידים שומעי לקחו. כמה מרעיונותיו הדפיס שם בתרנ"ח, בקונטרס **אגרת הפורים** בן ח' עמודים על מגלת אסתר, עם הקדמה וסיומת קצרים.

דרליך

ר' יחיאל מיכל זאב מטיטשין
(תק"ע*—תרמ"ח)
|
ר' ישראל מטיטשין
(תר"י*—תרע"ה*)
|
ר' יעקב יצחק מטיטשין
(תר"ן*—תש"ג*)

ר' יחיאל מיכל זאב דרליך

מטיטשין (תק"ע*—תרמ"ח)

אב"ד טיטשין כחמשים שנה, משנת ת"ר לערך עד לפטירתו ישיש בחורף תרמ"ח. ליד מיטת חליו בקרוהו ראשי בית הדין ברריישא ר' חיים זאב עלנבויגן ור' יהושע השל ולרשטין, וסיכמו כי בנו ר' ישראל ימלא את מקומו. בניו היו גם ר' דוד ור' ליבש.

ר' יעקב יצחק ב"ר ישראל דרליך

מטיטשין (תר"ן*—תש"ג*)

כנראה בנו של ר' ישראל אב"ד טיטשין וממלא מקומו. בתרצ"ו השיב לו בחבצלת השרון, תנינא, מז.

ר' ישראל ב"ר יחיאל מיכל זאב דרליך

מטיטשין (תר"י*—תרע"ה*)

בנו וממלא מקומו של ר' יחיאל מיכל זאב אב"ד טיטשין. כשנפטר אביו סוכם שיעלה על כס הרבנות, וגם הרבי מבלז תמך בו, אלא שהרבי משיניבה תמך בר' אשר טייטלבוים אב"ד דורבן שברומניה, ורק בלחץ הרבי מבלוזוב חזר בו מתמיכתו. נשא את הינדה בתו של ר' אריה ליב הרושובסקי אב"ד אוהנוב, ובעל אחותה רי"פ בומבך השיב לו בתרע"ב באהל יהושע, ח"ב, עו. כנראה בנו הוא ר' יעקב יצחק ממלא מקומו בטיטשין. הבן יחיאל מיכל ליבוש נספה בשואה הי"ד. הבת סערקא נישאה לר' יהודה ליב גלט אב"ד טיטשין.

פלאי, המגיד, לב, 76.

דרשביץ

ר' חיים ישעיה דרשביץ

נשא את חוה בת ר' יצחק אליעזר גרהר דומ"ץ קולבסוב, ומלא שם את מקומו. ירא שמים תמים, ובפסקיו נטה להחמיר.

פנקס קאלבושאוו, 89, 657.

ר' ישכר בריש ב"ר שמעון מאיר דרשביץ

ממישלניץ (תר"ן*—תש"ג*)

בנו של ר' שמעון מאיר אב"ד מישלניץ. סוחר בקראקא, ומנהל התלמוד־תורה. נשא אשה מלימנוב, ובנו ר' אשר היה חתן ר' חיים ברוך רובין אב"ד וישניצא. בזוו"ש נשא את בתו של ר' ליבלה רוקח מגזע בלז, ולא היו להם ילדים. חסידו של רב"צ מבובוב, ובהשפעתו קבל בתר"ף את רבנות מישלניץ כממלא מקום אביו. כשפרצה המלחמה והנאצים התנכלו לרבנים, ברח בשנת

מכתב בקשה מיום ב' קרח תרצ"ט מאת ר' אלישע סג"ל לנדוי מירושלים להשיג רשיון כניסה עבור ר' שאול קאללער מטיטשין. כבר אמר לו בזמנו בעל ה"דברי יחזקאל" בסוכה, שיוכל לנסוע לא"י, כי יש לו שם ש"ב, ר' מילך נכד ה"צ מרודניק וגם חמי טבריה, אבל עיכב להגשים זאת עד זקנתו.

ת"ש לקראקא, והרביץ בה תורה. עבר לצאנז חדש, ושם נספה הי"ד. כמה מחידושיו נדפסו במקדשי השם.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח"א, כג, ח"ב, קלא, קנד; מחזה אברהם, ח"א, פג בתרס"ב.

ספר ודוביצה, 385.

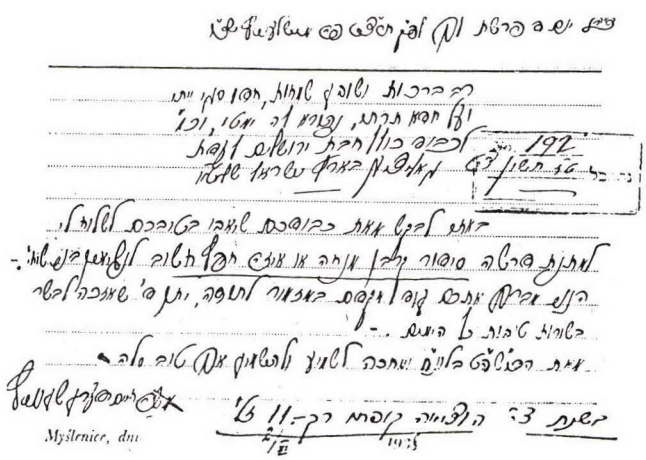

בקשת ר' משה חיים דרשביץ ממישלניץ מיום ד' לך תרצ"ט מאת הנהלת כולל גליציה בירושלים לשלוח לו סידור קרבן מנחה.

ר' שמעון מאיר ב"ר בריש **דרשביץ**
ממישלניץ (תר"ך—תרע"ח)

בנו של ר' בריש מטורנא, שתשובות אליו בשואל ומשיב. נשא את בתו של ר' יוסף שמואל פרלמן אב"ד מישלניץ, ומלא את מקומו. בתרע"ג השיב לו בשו"ת מהר"ש, ח"ג, צח. סיפר הרה"ח ר' מנדל בראכפעלד מניו־יורק, כי במלה"ע הרא־שונה ברח לוינא, והיה שם בין הרבנים שנאספו על שחילקו אישורי רבנות כדי להיפטר מהצבא. בשובו למישלניץ נפטר בתרע"ח לערך, ועל כסאו עלה בנו ר' ישכר בריש. הבן ר' מנשה יחזקאל התארס בטבת תרע"ב.

רשימת המקורות

אבני בית היוצר, ר' יצחק וייס, ירושלים, מכון חתם סופר, תש"ל

אדמור"י בלז, א—ד, ר' ישראל קלפהולץ, בני־ברק, פאר הספר, תשל"ב—תשל"ז

אדמורי"ם שנספו בשואה, מנשה אונגר, ירושלים, מוסד הרב קוק, תשכ"ט

אהל שמעון (בתוך: תורת שמעון השלם), מאיר וונדר, ירושלים, תשל"ד

אהלי שם, ר' שמואל נח גוטליב, פינסק, תרע"ב

אוצר הרבנים, ר' נתן צבי פרידמן, בני־ברק, תשל"ה

אור הגליל, ג, ר' יעקב שלום גפנר, ירושלים, חלקת מחוקק, תשל"ו

אור המזרח, רבעון מוקדש לתורה לאומה ולמדינה, א—כו, ניו־יורק, המזרחי באמריקה, תשי"ד—תשל"ז

אישים ודמויות בחכמת ישראל באירופה המזרחית, בעריכת ש. ק. מירסקי, תל־אביב, עוגן, תשי"ט

אישים שהכרתי, הלל זיידמן, ירושלים, מוסד הרב קוק, תש"ל

(אלבום) החסידות, יצחק אלפסי, תל־אביב, מעריב, תשל"ד

אלה אזכרה, א—ז, ניו־יורק, המכון לחקר בעיות היהדות החרדית, תשט"ז—תשל"ב

אנציקלופדיה יודאיקה (גרמנית), א—י, ברלין, אשכול, תרפ"ח—תרצ"ד

אנציקלופדיה יודאיקה (אנגלית), א—טז, ירושלים, כתר, תשל"ב

אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו, א—יט, דוד תדהר, תל־אביב, תש"ז—תשל"א

אנציקלופדיה לתולדות חכמי ארץ ישראל, א—ב, יעקב גליס, תשל"ה—תשל"ז

האנציקלופדיה העברית, א—כט, ירושלים—תל־אביב, תש"ט—תשל"ז

אנציקלופדיה של הציונות הדתית, א—ד, ירושלים, מוסד הרב קוק, תשי"ח—תשל"ב

אנשי ספר ואנשי מעשה, אברהם מאיר הברמן, ירושלים, ר. מס, תשל"ד

אנשי שם, שלמה בובר, קראקא, תרנ"ה

האסיף, א—ו, ווארשא, תרמ"ד—תרנ"ד

ארזי הלבנון, דוד ויסברוד (הלחמי), תל־אביב, אלתר־ברגמן, תשט"ו

ארשת, א—ה, בעריכת בן־מנחם־רפאל, ירושלים, מוסד הרב קוק, תשי"ט—תשל"ב

אשכול, א—ב, ברלין—ירושלים, הוצאת אשכול, תרפ"ט—תרצ"ב

במישור, א—ח, ירושלים, אגוד סופרים דתיים, ת"ש—תש"ו

בסוד ישרים ועדה, ר' זאב פישר־שיין, בני־ברק, נצח, תשכ"ט

בסרביה, אנציקלופדיה של גלויות, (יא), תל־אביב, תשל"א

הבעש"ט ובני היכלו, בצלאל לנדוי, בני־ברק, נצח, תשכ"א

בשערי ספר, נפתלי בן־מנחם, ירושלים, מוסד הרב קוק, תשכ"ז

גדולי חסידי בעלז, א—ב, ר' ישראל קלפהולץ, בני־ברק, פאר הספר, תשל"ד

גנוזות ספרים, ישראל מהלמן, ירושלים, בית הספרים, תשל"ו

דברי ימי קאשוי (בתוך: שאול בחיר ה'), ישראל ארליך, נתניה, תשל"ו

דגלנו, צעירי אגודת ישראל, ירושלים—תל־אביב, תרצ"ט—תשל"ז

דור דעה, א—ב, ר' יקותיאל אריה קמלהאר, ירושלים, אדי"ר, תש"ל

דור ודור ודורשיו, ר' יוסף לוינשטין, תל־אביב, נצח, תש"ט

דור וחכמיו, משה ריינס, קראקא, תר"ן

דור רבניו וסופריו, א—ו, ר' בן־ציון אייזנשטט, ווארשא־ווילנא־ניו־יארק, תרנ"ה—תרס"ה

דורות האחרונים, ו' כר', ר' בן־ציון אייזנשטט, נוירק־ברוקלין, תרע"ג—תש"א

הדרום, קובץ תורני, א—מז, ניו־יורק, הסתדרות הרבנים דאמריקה, תשי"ז—תשל"ז
זכרון לראשונים, ר' יקותיאל יהודה גרינולד, ירושלים, תשכ"ט
זכרון לצדיקים, ר' פנחס זליג שורץ, ניו יורק, תשכ"ה
זכרונות המאור, ב, ר' מאיר אמסעל, ניו יארק, תשל"ד
זקני מחנה יהודה, ר' יהודה אריה ליב בלכרוביץ, ורשה, תרצ"ט
החוזה מלובלין, יצחק אלפסי, ירושלים, מוסד הרב קוק, תשכ"ט
חכמת ישראל במערב אירופה, א—ג, ערך: שמעון פדרבוש, ירושלים—תל־אביב, עוגן, תשי"ט—תשכ"ה
החסידות, ר' אהרן מרקוס, תל־אביב, נצח, תשי"ד
טרנסילבניה וחכמיה, ר' יצחק יוסף כהן, כתב־יד
היהודי, יעקב פישער, וויען, תרל"ה—תרמ"ה
ירושלים בתפארתה, ר' מנחם מנדל משי־זהב, ירושלים, דער אידישער שטראל, תשל"ה
כלילת יופי, א—ב, ר' חיים נתן דמביצר, ניו־יורק, תש"כ
כנסת חכמים, ר' יהושע רדלר־פלדמן, ירושלים, תשכ"א
כתבי הגאונים, ר' צבי הורביץ, ניו יורק, תשי"ט
לא נותקה השלשלת (אנגלית), ניל רוזנשטין, ניו־יורק, שנגולד, תשל"ז
לוחות זכרון, ר' חיים דובריש פרידברג, ירושלים, תשכ"ט
לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים, א—ב, גצל קרסל, מרחביה, ספרית פועלים, תשכ"ה—תשכ"ז
לעקסיקאן פון דער נייער יידישער ליטעראטור, א—ז, ניו־יארק, תשט"ז—תשכ"ח
לקורות היהודים בלובלין, ר' שלמה ברוך ניסנבוים, ירושלים, תשכ"ח
לקורות הקהלות בפולניה, ר' צבי הורביץ, ניו־יורק, המכון לחקר בעיות היהדות החרדית, תשכ"ט
המאור, א—ל, בעריכת ר' מאיר אמסעל, ברוקלין, תש"י—תשל"ח
מאיר עינים, א—ג, מאיר וונדר, בני ברק, המרכז לספריות תורניות, תשכ"ח—תשל"ב
המבשר, א—ו, בעריכת ר' יוסף כהן־צדק, למברג, תרכ"א—תרכ"ו
מגדולי ירושלים, יעקב גליס, ירושלים, ספרית ראשונים, תשכ"ז
מגדולי (התורה) והחסידות, א—כד, ר' אברהם יצחק ברומברג, ירושלים, תש"ט—תשכ"ט
המגיד / המגיד לישראל, בעריכת אליעזר ליפא זילברמן ועוד, ליק ועוד, תרט"ז—תרס"ג
מגן אבות, ר' בנימין שמרלה, סטניסלבוב, תרצ"ו
מדינה וחכמיה, גרשם באדר, ניו יורק, תרצ"ד
המודיע, ירושלים, אגודת ישראל, תש"י—תשל"ח
מוריה, ירחון תורני, א—ז, ירושלים, תשכ"ט / תש"ל—תשל"ח
מזכרת לגדולי אוסטרהא, ר' מנחם מנדל ביבר, ירושלים, תשכ"ח
מחזיקי הדת / קול מחזיקי הדת, לבוב, תרל"ט—תרע"ג
מחקרים ביבליוגרפיים, אריה טויבר, ירושלים, תרצ"ב
מי ומי בעולם היהודי (אנגלית), א—ג, ניו־יורק, תשט"ו—תשל"ב
מיינע זכרונות, גרשם באדער, בוענאס־איירעס, תשי"ד
מליצי אש, א—ג, ר' אברהם שטרן, ירושלים, תשל"ה
מסות על סופרים ואנשי שם, אברהם כהנא (אבר"ך), פשמישל, תרצ"ד
מספרות ישראל באונגריה, נפתלי בן־מנחם, ירושלים, תשי"ח
מעדני שמואל, ר' שמואל בורשטין, תל־אביב, ח. גיטלר, תשכ"ג
מעלות היוחסין, ר' אפרים זלמן מרגליות, לעמבערג, תר"ס
מצבת קודש, ר' יקותיאל יהודה גרינולד, ניו יורק, תשי"ב
המצפה, עתון שבועי בעריכת שמעון מנחם לזר, קראקא, תרס"ד—תרפ"א
נחלת אבות, ר' לוי אבצ'ינסקי, ווילנא, תרנ"ד

נטעי נאמנה, ר' מרדכי רובינשטין, ירושלם, תרס"ט

נרות שבת, בטאון השבת העל־מפלגתי, א—י, ירושלים, תש"ג—תשי"ב

סיני, ירחון לתורה למדע ולספרות, ירושלם, מוסד הרב קוק, תרצ"ח—תשל"ח

הספרים העבריים שנדפסו בירושלים, שושנה הלוי, ירושלים, מכון בן־צבי, תשכ"ג

העברי / עברי אנכי, בעריכת ברוך ויעקב וועדבער, בראדי, תרכ"ה—תר"ן

עיר ומלואה, שמואל יוסף עגנון, ירושלים—תל־אביב, שוקן, תשל"ג

עלי ספר, א—ד, בעריכת ישראל תא־שמע, רמת־גן, אוניברסיטת בר־אילן, תשל"ה—תשל"ח

ענף עץ אבות (בראש שו"ת שאילת שלום — ר' שלום טויבש), נויארק, תשל"ג

ערים ואמהות בישראל, א—ז, בעריכת רי"ל פישמן, ירושלים, מוסד הרב קוק, תש"ו—תש"ך

פנים אל פנים, שבועון מצויר למשפחה, ירושלים, תשט"ו—תשל"ד

פנקס גאליציע, בעריכת נחמיה צוקער, בוענאס איירעס, תש"ה

פתחי שערים, נפתלי בן־מנחם, ירושלים, מוסד הרב קוק, תשל"ו

הצפירה, מכתב עת מדיני, ווארשא ועוד, תרכ"ב—תרצ"א

הצפה, עתון יומי של המזרחי, תל־אביב, תרצ"ז—תשל"ח

קול ישראל, עתון חרדי שבועי, ירושלים, תרפ"ב—תש"ז

קול מחזיקי הדת, ראה: מחזיקי הדת

קול סיני, ירושלם, נאמני התורה, תשכ"ב—תשל"א

קנת סופרים, ר' אלעזר ב"ר יעקב יוסף הכהן, לעמבערג, תרנ"ב

קריה נשגבה, שלמה בובר, ירושלים, תשכ"ח

קרית ספר, זאב צייטלין, לייפציג, תרנ"א/ה

קרית ספר, רבעון לביבליוגרפיה, ירושלם, בית הספרים, תרפ"ד—תשל"ח

ראשי גולת אריאל, א', ר' שלמה רוזמן, ברוקלין, זכרון קדושים, תשל"ו

רבנו הקדוש מצאנז, א—ב, ר' יוסף דוד וייסברג, ירושלים, קסת שלמה, תשל"ו—תשל"ח

שארית ברוך, ר' ברוך רובין, א—ב (בתוך: אור ישע), ירושלים, כולל קהלת יעקב, תשל"ג

שושלת הקודש (בסוף שלחן הטהור מקומרנא ח"ב), ר' אברהם אבא זיס, תל־אביב, תשכ"ה

שיחת חולין של תלמידי חכמים, ר' צבי הירש שלעז, לעמבערג, תרמ"ד

שלשלת היחס של משפחת אורנשטיין־ברודא, מאיר בלבן, ורשה, תרצ"א

שם גדולי ישראל, ר' חיים יצחק גדליה אייזנ־שטט, לובלין, תרצ"ו

שם הגדולים מארץ הגר, א—ד, ר' פנחס זליג שורץ, פאקש ועוד, תרע"ד—תרצ"ה

שם הגדולים השלישי, א—ב, משה מרקוביץ, קיידאן תרצ"ב

שם הגדולים השלם, החיד"א מהדורת קרענגיל, פאדגורזע ועוד, תרס"ה—תר"ץ

שם ושארית ושארית לשארית, ר' לוי גרוסמן, תל־אביב, תש"ג

השנתון הדתי האנציקלופדי, בעריכת נפתלי קראוס, תל־אביב, ספרייתי, תשכ"ב

שערי ציון, בעריכת ר' שלמה בלאזער, ירושלם, תרפ"א—תרצ"ט

שערים, לתנועת פועלי אגודת ישראל, תל־אביב, תרצ"ה—תשל"ח

תולדות אנשי שם, א, בעריכת ר' אשר ז. ראנד, ניו יורק, תש"י

תולדות גדולי ישראל וגאוני איטליאה, ניפי־גירונדי, ירושלים, תשכ"ח

תולדות חכמי ירושלים, א—ד, פרומקין־ריבלין, תל־אביב, תשכ"ט

תולדות משפחות גינצבורג, הלל נח מגיד, ס"ט פטרבורג, תרנ"ט

תלפיות, רבעון לעניני הלכה אגדה ומוסר היהדות, א—ט, ניו־יורק, תש"ד—תש"ל

תפארת שבמלכות, יצחק אלפסי, תל־אביב, אריאל, תשל"ג

תרביץ, רבעון למדעי היהדות, א—מו, ירושלים, תר"ץ—תשל"ז

ספרי הזכרון לקהילות גליציה

אוזירן. ספר אוזיראן והסביבה, בעריכת מ. א. טננבלאט, ירושלים—תל־אביב, אנציקלופדיה של גלויות, תשי"ט

אושפיצין. ספר אושפיצין, בעריכת חיים צבי וולנרמן, ירושלים, תשל"ח

בוברקה. לזכר קהילת בוברקא ובנותיה, בעריכת שרגא פייבל קלעי, ירושלים,

בוזנוב. ספר בודזאנוב, בעריכת יצחק זיגלמן, חיפה, תשכ"ח

בוליחוב. ספר הזכרון לקדושי בוליחוב, בעריכת יונה ומשה חנינא אשל, חיפה, תשי"ז

בוסק. ספר בוסק, בעריכת אברהם שיירי, חיפה, תשכ"ה

בוסק — תולדות יהודיה, נתן מאיר גלבר, תל־אביב, עולמנו, תשכ"ג

בוצץ. ספר בוטשאטש, בעריכת ישראל כהן, תל־אביב, עם עובד, תשט"ז

בורשטין. ספר בורשטין, בעריכת ש. קאנץ, ירושלים—תל־אביב, אנציקלופדיה של גלויות, תש"ך

בורשצוב. ספר בארשטשיוו, בעריכת נחמן בלומנטל, תל־אביב, י. ל. פרץ, תש"ך

בייטש. עיירתנו בייטש, בעריכת פנחס וגשל, רמת־גן, תש"ך

בלז. בלז — ספר זכרון, בעריכת יוסף רובין, תל־אביב, תשל"ד

ברודי. ערים ואמהות בישראל, ו: תולדות יהודי ברודי, נתן מאיר גלבר, ירושלים, מוסד הרב קוק, תשט"ו

ברנוב. ספר יזכור בארנוב, בעריכת נחמן בלומנטל, ירושלים, יד ושם, תשכ"ד

גורליץ. ספר גורליצה, בעריכת מ. י. בר־און, תל־אביב, תשכ"ב

גלינה. קהילת גלינא, אשר כורך, ירושלים, תש"י מגילת גלינע, חנוך העניך האלפערן, ניו יארק, תש"י

דוברומיל. ספר זכרון לזכר קהילת דוברומיל, בעריכת מ. גלברט, תל־אביב, תשכ"ד

דזיקוב. קהילת טרנובז'ג־דזיקוב, בעריכת יעקב יהושע פליישר, תל־אביב, תשל"ג

א זכר פון מיין שטעטל דזשיקיוו, יצחק גוטווייז, פאריז, תש"ח

דמבין. ספר דמבין, בעריכת דניאל לייבל, תל־אביב, תש"ך

דרוהוביץ. ספר זכרון לדרוהוביץ, בוריסלב והסביבה, בעריכת נ. מ. גלבר, מרחביה, תשי"ט

הוסיאטין. ספר זכרון הוסיאטין והסביבה, בעריכת אברהם בקר, תל־אביב, תשל"ו

הורודנקה. ספר הורודנקה, בעריכת שמשון מלצר, תל־אביב, תשכ"ד

ודוביצה. ספר זכרון לקהילות ודוביצה, אנדריכוב, קלווריה, מישלניץ, סוכא, בעריכת דוד יעקובוביץ, תל־אביב, מסדה, תשכ"ז

זבורוב. ספר זבורוב, בעריכת א. זילברמן, חיפה, תשל"ז

זולקיב. ספר ז'ולקיב, ירושלים, אנציקלופדיה של גלויות, תשכ"ט

זלוצוב. ספר קהילת זלוצ'וב, בעריכת ברוך קרוא, תל־אביב, עידית, תשכ"ז

חורוסטקוב. ספר חורוסטקוב, בעריכת דוד שטאקפיש, תל־אביב, תשכ"ח

טורקה. טורקה — ספר זכרון, בעריכת יצחק זיגלמן, חיפה, תשכ"ו

טיסמניץ. טיסמניץ, בעריכת שלמה בלונד, תל־אביב, המנורה, תשל"ד

טלומץ. טלומץ' — ספר עדות וזכרון, תל־אביב, תשל"ו

טלוסט. ספר טלוסטה, בעריכת גבריאל לינדנברג, תל־אביב, תשכ"ו

טרנוב. טארנע, א—ב, בעריכת אברהם חומט, תל־אביב, תשי"ד—תשכ"ח

טרנופול. אנציקלופדיה של גלויות, ג: טרנופול

בעריכת פ. קורנגרין, ירושלים—תל־אביב, תשט"ו

טשבין. קהילת טשבין, חיפה, תשכ"ט

יברוב. יודענשטאדט יאווראוו, שמואל דרוק, ניו יארק, תש"י

יזירנה. ספר יזירנה, בעריכת יצחק זיגלמן, חיפה, תשל"א

יסלו. תולדות יהודי יאסלו, משה נתן רפפורט אבן־חיים, תל־אביב, תשי"ג

לבוב. אנציקלופדיה של גלויות, ד: לבוב, א בעריכת נ. מ. גלבר, ירושלים—תל־אביב, תשט"ז

ליזנסק. ליז'נסק — ספר זכרון, בעריכת חיים רבין, תל־אביב, תשל"א

לינסק. ספר יזכור לקדושי ליבא"י... לינסק, איסטריק, בליגרוד והסביבה, בעריכת מארק־פרידלנדר, תל־אביב, תשכ"ה

לנצוט. ספר לאנצוט, בעריכת וולצר־קודיש, תל־אביב, תשכ"ד

מונסטרישץ. ספר מונאסטרישץ, תל־אביב, תשל"ז

מוסט. מוסטי־ויאלקה מאסט־רבתי, א—ב, תל־אביב, תשל"ו/ז

נדבורנה. נדבורנה — ספר עדות וזכרון, בעריכת ישראל כרמי, תל־אביב, תשל"ה

סוקל. ספר סוקל, טרטקוב, ורנז', סטוינוב והסביבה, בעריכת אברהם חומט, תל־אביב, תשכ"ח

סטניסלב. ערים ואמהות בישראל, ה: סטניסלאב, בעריכת דב סדן ומנחם גלרנטר, ירושלים, מוסד הרב קוק, תשי"ב

סטרי. ספר סטרי, בעריכת קודיש—רוזנברג—רוטפלד, תל־אביב, י. ל. פרץ, תשכ"ב

סטריזוב. ספר סטריזוב והסביבה, בעריכת ברגלס—יהלומי (דיאמנט), תל־אביב, תשכ"ט

סנוק. ספר זכרון לקהילת סאנוק והסביבה, בעריכת אלעזר שרביט, ירושלים, תש"ל

סקלט. סקאלאט — קובץ זכרון, בעריכת חיים ברונשטיין, פתח־תקוה, ביה"ס ע"ש יעקב קרול, תשל"א

פודהייץ. ספר פאדהייצע / פודהייצה, בעריכת מאיר שמעון גשורי, תל־אביב, תשל"ב

פשמישל. ספר פשמישל, בעריכת אריה מנצר, תל־אביב, תשכ"ד

צורטקוב. ספר יזכור להנצחת קדושי קהילת צ'ורטקוב, בעריכת ישעיהו אוסטרידן, חיפה—תל־אביב, תשכ"ז

צישינוב. ספר זכרון דקהילה קדושה ציעשינאוו, דוד רביד, תל־אביב, תש"ל

צנז. ספר סאנץ, בעריכת רפאל מאהלער, תל־אביב, תש"ך

לזכר קהילת צאנץ, ירושלים, ביה"ס התיכון הדתי לבנות אווילינה די רוטשילד, תשכ"ח

קולבסוב. פנקס קאלבושאוו (קאלבסוב), בעריכת י. מ. בידערמאן, ניו יארק, תשל"א

קולומיאה. ספר זכרון לקהילת קולומיה והסביבה, בעריכת נוי—שוצמן, תל־אביב, תשל"ה

פנקס קאלאמיי, בעריכת שלמה ביקל, ניו־יארק, תשי"ז

קומרנא. בית קומרנא, ר' ברוך ישר (שליכטר), ירושלים, תשכ"ה

קוסוב. ספר קוסוב, בעריכת גצל קרסל, תל־אביב, המנורה, תשכ"ד

קורטשין. קארטשין (קארטשינא) — געדענקבוך, א—ב, ניו־יארק, תשכ"ז

קיטוב. קיטעווער יזכור בוך, ניו־יארק, (תשט"ו)

קראקא. ספר קראקא בעריכת באומינגר—בוסאק—גלבר, ירושלים, מוסד הרב קוק, תשי"ט

קשנוב. ספר כזשאנאוו, מרדכי באכנער, רעגנסבורג, תש"ח/ט

רדומישל. רדומישל רבתי והסביבה, בעריכת הלל הרשושנים, תל־אביב, תשל"ג

רוה־רוסקה. ספר זכרון לקהילת ראווה־רוסקה והסביבה, תל־אביב, תשל"ג

רוהטין. קהילת רוהאטין והסביבה, בעריכת מרדכי אמיתי, תל־אביב, תשכ"ב

רוזוודוב. ספר יזכור רוזוואדוב והסביבה, בעריכת נחמן בלומנטל, ירושלים, יד ושם, תשכ"ח

רישא. קהילת רישא, בעריכת משה יערי־וואלד, תל־אביב, תשכ"ח

מפתח לקהילות גליציה בכרך זה

אברטין 38, 739—740
אוהנוב 350, 656
אוזירן 113, 271—272, 274—275, 312, 646, 650—651
אולינוב 104, 108—109, 453
אוסציא 39, 396, 408, 517, 618, 727
אושפציין 64, 278, 447—450, 479—481, 516, 555—557, 568, 633, 735—737
אזיפולי 597—598, 738
אטיניא 489
איסטריק 440, 531—533, 537, 615, 757, 774—775
אלטשטט 203, 347, 411, 671—672, 710
אלסק 134, 330, 347, 499—502, 581
אנדריכוב 3—6, 515
בובוב 494, 633—636
בוברקא 98, 145, 706—707
בוזנוב 81—82, 380, 411, 471, 565—567, 700
בוכניה 558
בוליחוב 321, 514, 640
בוסק 39, 364, 395, 401—402, 407
בוצץ 35, 220, 313—321, 565—566, 587, 615, 667
בוקובסק 112—113, 523
בוריסלב 10, 16—17, 25, 617, 824
בורשטין 192—195, 209, 598, 610, 612—613, 678, 796
בורשצוב 649
בייטש 197—198, 616, 667
בילקמין 25, 279, 443, 455, 667
בלז 339, 579
בלשביץ 63, 195, 658, 665
בקשביץ 213—215, 344—346, 356
ברודי 7—9, 32—33, 59—60, 102, 121—123, 210—211, 289—291, 310, 358—364, 378, 441—443, 487—489, 552, 565, 623—627, 678—679, 723, 765—766
ברודשין 30—31, 146, 527
ברוזדוביץ 88, 406, 677
ברזוב 287, 631, 774—775
ברזן 85—86, 98, 358, 411, 471, 609, 613, 677, 741, 751
ברטש 518, 694, 697
בריגל 195, 663
ברנוב 479—480, 510, 789—791, 826—829
גווזדיץ 39—40, 43, 757
גוליגור 341, 482, 506
גורליץ 44, 298—304, 308, 616, 659, 663
גלוגוב 63, 204
גלינה 44, 104, 146, 262, 278, 416, 442, 523—524, 631, 649, 663, 756—757
גרודזיסק 771, 773—774
גרודק 115, 691
גריבוב 496
דאברא 244—246, 533—536
דובצק 536
דוברומיל 259, 357—358, 458—464, 637, 743—744
דולינה 145, 167, 210, 591, 637, 759
דומברובה 50, 54, 56, 480, 760
דוקלה 122, 231, 279, 355, 635, 660—661
דזיקוב 179—180, 470, 699
דלטין 34, 294—295, 496, 499, 737, 742
דמביץ 197, 628
דרוהוביטש 9—17, 21, 350—351, 455—457, 652, 699
הולשיץ 450, 500, 527, 750
הוסקוב 387, 529, 775
הורודנקה 19—20, 328—329, 334—335, 387
הליטש 81
הרימלוב 309, 469, 618—619, 680
וואליץ־מיכובה ליד דינוב 515
וברניבקה 98—99, 219
ודוביצה 516, 683, 752
וההנילוב 295, 726—730
וויניטש 797
ויטקוב 30
ויליפולי 103
ויליצ'קה 740, 776—779
וילקוטש 656
וישניצה 226
ולדזירז 138
וריש 92, 102—103, 322, 407
זבורוב 24, 28, 196, 336, 787
זביא 637
זבנא 46, 51, 58, 756
זברז 387, 396—400, 471, 483
זוולוב 614
זולקיב 64, 204, 412—415, 524, 640, 727
זורובנה 139, 169
זטור 633, 635—636
זיבוש 451
זידיטשוב 133—195, 295
זלין 86—87, 704
זלוזיץ 377, 395, 468, 519—522
זלוטשוב 23—25, 341—344, 567, 839
זלישטשיק 88, 312, 514, 519, 541, 620, 651, 689—690, 788
זמיגרוד 53—54, 112—113, 523, 559—561, 627
זקופנה 138
חודרוב 152—153, 166—167, 342, 349, 677, 679—680, 780—784
חוליוב 260—266, 752
חורוסטקוב 82, 352, 399, 541
חירוב 642—644
טויסט 214, 392
טוכוב 202
טופורוב 541
טורקה 108, 196—197, 287—288, 307, 608—609
טיטשין 839—840

טימובה 558
טיסמניץ 88—92, 350, 355, 660
טלומטש 41—42, 116, 331, 334, 677, 767
טרווה־וולוסקה 1, 9
טרטקוב 260, 265, 368, 382, 400
טרמבובלה 405, 408, 618, 831
טרנוב 26, 44, 46—48, 51—53, 58, 79—81, 87, 198, 224—232, 252, 313—321, 468—469, 477, 635, 661, 664—665, 731
טרנופול 102, 153, 247, 310—312, 371—377, 380—383, 387—392, 408—411, 566, 580, 619, 660, 677—678, 779—784
טשבין 114, 668, 740
טשיטש 493
טשילקא 536
טשרנוליצה 31—32
יבורוזנה 786
יבלונוב 709, 712, 720—722
יברוב 28—29, 123, 253, 371, 407, 457—458, 591
יגלניצה 689
ידלובה 113
יזירנה 251
יזלוביץ 313—321, 683—687
ינוב 408—411, 750
יסלו 244, 568—569
ירוסלב 101, 537—538, 617, 668, 786
יריטשוב 144, 651, 654, 760—765
ישיניצה 145, 710, 720—722
ישליסק 219
לבוב 19, 43, 63—78, 104, 123—132, 204—206, 214—218, 333—334, 349—350, 395, 405, 412—419, 451—452, 457, 464, 471, 506—509, 551—556, 581, 623—627, 633—634, 656, 676, 687, 704, 756—758, 766, 799, 811, 839
לובובה 515
לוביטש 481, 527
לומנה 243
ליביטשוב 727
ליזנסק 453, 493—494, 727—728
ליטוביסק 268, 531—533, 537
לימנוב 65—66, 767
לינסק 246, 259, 420, 434—435, 760, 786—787
ליסיעץ 767
לנצוט 59, 291—293, 580, 748
לנצק 433—434, 528
לשקוביץ 645, 656
מגרוב 269, 271, 464
מדיניץ 455, 622
מוסט 25, 752—756
מונסטרישץ 36, 42, 767, 780—784
מושציסק 215—216, 419, 635
מילניצה 565
מיקוליב 745—746
מיקוליניץ 365—366, 377, 382, 392, 400, 403, 556—557
מישלניץ 584, 840—844
מעליץ 519, 760
מריאמפול 25
נדבורנה 82, 471, 499, 519, 591, 622, 670, 833
נוביטנץ 719—720
ניזנקוביץ 529, 706—707
נימרקט 499, 56, 246
ניישטט 272—273, 336, 771, 773—774
נמירוב 18—19, 276, 640—642
נריוב 610, 741
סאהל 607
סוירז 98
סוכא 441
סוכוסטוב 489
סוקולוב 37—38, 49, 219, 289
סוקולובקה 203
סוקל 581
סטניסלב 35, 323, 329—356, 548, 597—598, 610—612, 622, 645
סטרטין 98, 592—615
סטרי 88, 191, 573, 576, 722, 824—825
סטריזוב 22—23, 171, 211—212, 632, 701—703, 720
סטריסוב 144, 365, 371, 379, 744
סטרליסק 43, 272, 709
סכודניצה 176, 191, 527
סלטוינה 30, 621, 699—700
סמבור 107—112, 176—178, 464
סנדובה ויזניה 251, 369, 407, 723
סנוק 199—201, 244—246, 287, 564—565, 688, 719—720, 734, 787—788
סניאטין 347, 371, 387, 404, 579, 620, 653, 655—656, 678—679, 711—712, 795, 824
ססוב 399, 627
סקאלא 196, 204, 506, 578, 799, 829—839
סקלט 679
פודגורזע 81
פודהייץ 70, 92—94, 162—165, 192—193, 289—291, 585—587
פודוולוציסק 378—379, 744
פודקמין 7—9, 365, 380—381, 469, 486, 541—542
פוהורינסק 30, 366, 396, 403
פוטיק 355
פמורן 36, 260, 442, 692
פידבוש 18
פיטשניזין 116
פילזנא 30
פיסטין 31, 275, 351—352, 569—572
פלשטין 595, 613—614
פרוביזנא 371, 543—544, 829
פרוכניק 113, 144, 174, 201—202, 746, 748
פרימישלן 477
פריסטיק 101, 103, 198, 230, 243—244, 246, 331
פשוורסק 30, 322, 335—336, 347 403, 628—629
פשמישל 70, 124, 209—210, 223, 259, 279, 281, 304—307, 365, 407, 656—657, 692—694, 723, 752
פשצלוב 92, 203
צורטקוב 767, 824
צישינוב 20, 39, 196, 211, 703

צנז 54—56, 145, 176, 239, 244, 253, 467, 506, 543, 632, 651
קוזובה 224, 510
קוזלוב 195, 400, 403
קולבסוב 246, 490—492, 588, 635, 663, 667, 735, 840
קולומיאה 87, 274—275, 332—335, 576
קומרנא 139, 449, 523, 572—573, 744—745
קוסוב 19—20, 215, 561—564, 669
קורטשין 275, 527, 632
קידרניץ 700
קיטוב 270, 276, 711—719, 743
קלוריה 198, 494—495
קלוש 352, 383, 399, 514, 575—576
קלסני 297
קמינקא 71, 788
קנטי 447—448
קניהניטש 598
קנטשוגה 631, 704
קראקא 69, 87, 118, 130, 133, 195, 208, 227, 238—240, 268—269, 272—273, 299—300, 308—309, 419, 445, 468, 477—479, 482, 485—486, 492—493, 516, 542, 559—561, 567—568, 578, 591, 615—616, 637—638, 659—660, 668, 672—676, 681—682, 689, 723, 738, 744, 750—751, 758—760, 767—768, 784—786, 791—792, 800—823, 826
קרופיטש 208, 556
קריסנפולי 61
קריפטש 281—287, 400, 663, 705—708
קרליפקה 115
קרניץ 559
קרקוביץ 322
קרשצינקה 420—439
קשנוב 87, 113—114, 239, 443—446, 666—667, 738
קששוביץ 561
רדומישל 92, 224—225, 230—238, 510, 513, 620, 723, 767
רדיכוב 364, 395, 523—524, 767
רדים 253, 529, 631, 771, 775—776
רדלוב 48
רודניק 231
רוה־רוסקה 28—29, 322, 452, 637—638
רוהטין 73
רוזדול 145—148, 219—220, 294, 333—336, 352, 677
רוזוודוב 768—770
רוזניאטוב 697, 739
רופשיץ 208, 517, 668
רזפניק 622
ריגליץ 43, 294, 636
רידיק 138, 155, 175, 748
רימנוב 102
רישא 49, 77, 123, 173, 213, 255—258, 280, 331, 509—510, 580, 669, 749
שיניבה 484—485, 703, 764, 773—774
שנדישוב 101, 509, 701—702
שצבניץ 428—440

מפתח לחיבורי חכמי גליציה בכרך זה

אבא בגברות 483
אביר יעקב 13
אבל יחיד *817
אבל משה 38
אבן פינה 22, 23
אבן שתיה או אבן הטועים 578
אבני זכרון 200
אבני חפץ *820
אבני קודש 819
אגדת אסתר 415
אגדתא דפסחא 500
אגודת פרחים 675
האגור 415
אגרא דכלה 544
אגרת בקורת 125
אגרת הפורים 839
אגרת פתוחה 125·
אגרת קץ חי 571
אדם וחוה וגן עדן 538
אדם וחוה ותולדותיהם 169
אדמורי"ם שנספו בשואה 59
אהבת דוד ויונתן 442
אהבת דודים 520
אהל יהושע 455
אהל יוסף *458
אוהל יעקב 21
אוהב שלום 116
אופן הגלגלים 796
אוצר החיים 502
אוצר חיים 713, 714
אוצר יד החיים 402
אוצר נחמד 488, 751
אוצר שיחות חכמים 122
אוצרות יוסף 229
אור החכמה 61—62
אור חכמים 596
אור כי־טוב 716
אור נערב 602
אור הנר *350
אור הצדיקים 596, 609
אור תורה *773
האורה 415
אורה ושמחה 87
אורח לחיים 24
אורח חיים למעלה 715
אוריאן תליתאי 723
אותות ומועדים 103
אותות השמים 22—23
אותיות התורה 170
איגרא רמה 91
איה סופר 14
איי הים 28
אלמימור דק"ק קראקא *801
אלף גדולי ישראל שפגשתי בימי חלדי *505
האלף לך שלמה 111
אלפי ישראל 40
אלפי מנשה 173—174
האמונה והפילוסופיה 15
האמונה הנוצרית לאור ההלכה היהודית 15
אמונה שלימה 646
אמונת ישראל 572
אמירה נעימה 500, *824
אמרי אברהם 245
אמרי בינה 41, 226, 297
אמרי בכי 692
אמרי בנימין 522
אמרי ברוך *656
אמרי ברכה 613
אמרי חיים 613
אמרי טוב 613
אמרי יא"י 710
אמרי יושר 316
אמרי יעקב *559
אמרי ישראל 545
אמרי מהרי"ן 109
אמרי משה 252
אמרי נועם 50, 58
אמרי פנחס 308
אמרי הצבי 534
אמרי צבי 768
אמרי צדיקים 122
אמרי רצון 613
אמרי שאול *81
אמרי שבח 690
אמרי שפר 440, 580
אמרת הצרופה 289
אמת ליעקב 351
אמתחת בנימין 521, 523
אנפין חדתין *820
אנקת אביונים 716
אנשי מופת *122
אסיפת חכמים 489, 560
אפוד בד 78, 555
אפיקי יהודה 27—29
אפיקי מים *458
ארבע חיות הקודש 419
ארבע מאות שקל כסף 602
ארבעה חרשים 292
ארזי לבנון 299
ארץ צבי 452
ארש המישור *619
ארשת צדיקים 591
אשד הנחלים 85
אשירה נא לידידי 189
אשכול ענבים 759
האשל ברמה *703
אשל הגדולים 747
אתוון דאורייתא 228
אתחלתא דגאולה 827
באו חשבון *122
באר אברהם 21
באר שבע 354
בארה של מרים *834
בגדי שרד 82
בגיא ההריגה 267
בגיא צלמות *267
בחינת עולם 701
ביאור על הזוה"ק 773
ביאור על מגלת איכה 773
ביאורי רבי ידעיה הַפניני 415
ביטול מודעה 808
בין השמשות 762
בינה לעתים 490
בית אבא 634
בית אב"י 555
בית אברהם 202
בית האוצר 228
בית אוצר הארות *97
בית יהודה 686
בית ישראל 187
בית לוי 486, 664—665
בית נאמן 200
בית הספק *109
בית פינחס 736
בית צדיקים *35
בית שלמה 210, 834
בן פורת 228
בנוית ברמה 702
בעזר אלקים חיים 717
ברוך אומר 524
ברית אברהם 200
ברית אחים *773
ברכה משולשת 296
ברכת ישראל 41
ברכת ישרים *656
ברכת המזון 587
ברכת רצ"ה 78
בשם בצלאל 758
בשמים ראש 333
בשערי האורות 596
גאון צבי 267
גבורות אריה 293
גבורות שמונים 228
גבורת ארי 577
גבעת הלבונה 467
גבעת פנחס 817
גדיא יאה 714
גדלת מרדכי 597
גליון מוצל מאש 509
גליוני הש"ס 229
גן רוה 201
גנזי יוסף 271, 501
גרגירי כסף 535
גרם המעלות 91
גשמי ברכה *691
דאס מעטער מאס 681
דבר יהושע 304
דבר המלך 322
דביר המוצנע 721
דברות הרמב"ם 644
דברי אסתר 292
דברי אמת 304, 674
דברי הגאון מלבי"ם 828—829
דברי חכמים וחידותם *825
דברי חן 808
דברי יוסף 591
דברי ימי ישראל 19
דברי ישכר 616
דברי מהר"ז 470
דברי מנחם 823
דברי נפתלי 561
דברי צדיקים 417
דברי שאול 536
דברים נפלאים 763
דבש השדה 580
דגל מחנה יהודה 607
דובב שפתי ישנים 505
דודאים בשדה 568
דור דעה 561
דורש לפרקים 777
די יידישע פרוי 15
דיני טבילת נשים בערב שבת 34
דינים חדשים מד' ובנציון 587
דמעות שלש 140
דמשק אליעזר *53
דער איד 785
דעת זקנים 122
דעת קדושים 149
דרושי זמנים *310
דרושי חפץ 728
ספר הדרושים *814
דרושים נחמדים 641

דרישת ארי 22
דרך חיים תוכחת מוסר 606
דרך טוב 766
דרכי יקרים *719
דרכי ישרים 499
דרש משה *60
דרשות והלכות בן ציון 579
ד"ת משה וישראל 722
הבאה לפרקים 777
הגדה של פסח 416, 499, 500, 713
הגהות בני משה 566
הגהות והערות 794
הגהות מרדכי 110
הגהות על משנה תורה 795
הגהות על פרי עץ חיים 190
הגהות רימ"א 41
הגיון יעקב 15
הידור מצוה *322
היכל כאורה 799
היכל לדברי חז"ל ופתגמיהם 505
היכל הקודש 587
היכלי שן 729
הין יין *719
הלולא דרבי שמעון *122
הלכות גדולות מבן ציון 579
הספד מר 690
הערות ותקונים לתשובות הגאונים 415
הקדמה ודרך לעץ חיים 185
הר שלום 502
הרי בשמים *718
השגחה והנהגה 639
השיב יעקב 14
השכל וידוע 15
ודע מה שתשיב 505
והיה מחנך קדוש 505
וזאת הברכה *656
וזאת הדרשה 77
וזאת לפנים בישראל 542
ויכוח הדת והאמונה 686
ויפרש משה 701
ויקונן דויד 282
הותיק *382
זאת תורת האדם 32—33
זבד טוב 416, 694
זה מציון 725
זה ציון 726
זוכר נשכחות 299
זכור 53
זכות ישראל 547
זכרונות אב ובנו 578
זכרון אברהם משה 792
זכרון אליהו 137
זכרון בספר 468
זכרון דברים 139
זכרון יהודה 557
זכרון יוסף צבי 792
זכרון יעקב 434
זכרון מנחם 418
זכרון משה 566
דרוש זכרון עולם 247
זכרן שלמה 482
זעקת שבר 502
זרע יצחק 104—105
זרע קודש מצבתה 505
חבצלת השרון 376, 377
חגים וזמנים 138
חובת הלבבות 490
חומת אריאל 292
חוסן יוסף 229
חוקת הפסח 724
חקת הפסח הקצר 725
חורבן יאריטשוב 765
חושבנא בעלמא 657
חותם תכנית 794
חזון היהדות 15
חזון לילה ומראה בוקר *355
החזיון והתיקון 583
חזיוני יעקב 583
חזקוני 587
חדושי גאונים 41
חידושי מהר"פ 641
חידושי מהר"ש 238
חידושי המלבי"ם על הש"ס 828
חידושי רבינו משולם איגרא 91
חידושי הר"פ 641
חדושי הש"ס 41
חיי עולם 640
חיים שאל *717
חכמי התלמוד 45
חכמת תקופות ומזלות 762
החלום / ברוב ענייניו 683
חלוקא דרבנן 108
חלק יעקב *9, 12
חלק צדיק 293
חלקת בנימין 521
חלקת יעקב 583, 584
חמדה גנוזה 480
חמדת ישראל 351
ספר החמה *762
חנוך ומדע לאור היהדות 44
חסדי אבות 32
ספר חסידים 667
חק ומשפט 22
חקל תפוחין 18
חרב המתהפכת 794
חרוזי פנינים 69
חשב האפד 288
חשב המלך 690
חשן ואפוד *347
חשן המאיר *691
טהרת הנפש 42
טהרת הקודש 349, 350
טוב טעם ודעת 8
טובים מאורות 825
טיב גיטין 85
טל אורות 210, 596
טל תורה 318
טעם זקנים 825
טעם לשבח 510
טעמי המנהגים ומקורי הדינים 746
טרערן נישט פארטריקנטע 17
יאור חיים *98
יגדיל תורה 279
יד החזקה 796
יד יוסף 783
יד יקותיאל 802
יד מאור ושמש 278
יד הקטנה 638
יד שלום 58
יהודי גליציה 575
ספר יהושע 381
ספר היובל 686
יורה חטאים 519
ילקוט ידיעות האמת 479
ילקוט יוסף 413
ילקוט המכירי 415
ילקוט הרועים 676
ילקוט ישראל 546
ילקוט שלמה 827
ילקוט שמואל *691
הים התלמוד 73
יסוד האמונה 562
יעקב ישראל וישורן 170
יערות דבש 66
יפה נוף 499, 685
יפה עינים 766
יפרח בימיו צדיק 191
יקוו המים 488
יקרא דחי' 122
יקרא דחיי 819
יקרא דחיים 351
יקרה מפנינים 719
יריעות שלמה 415
ישועות יעקב 65—66, 70
ישועות ישראל 671
ישועות משיחו 488
ישראל נושע *627
ישרש יעקב 833
כבוד אלקים *548
כבוד מועד *455
כבוד מלכים 524
כד הקמח 85, 580
כוכב מיעקב 687
כוכבי אברהם 364
כוכבי אש *240
הכוכבים 762
כי טוב זמרה 714
ספר הכל 170, 171
הכל בסדר 17
כליל תכלת *825
כלילת יופי 811
כללי הוראה 41
כנסת הגדולה 676
כנפי שחר 118
כרמי שלי 680
כתב י"ד 821
כתב יושר 33, 61
כתבי צדק 547
כתבים נבחרים 643
הכתוב לחיים 713, 716
כתנות אור *356
כתפת האפד 288
כתר מלכות 216
לב אהרן 226
לב אריה 290
לב דוד 464
ספר הלבנה *762
לבושי מרדכי *825
לבושי שרד 82
לדוד להזכיר 234—235
לדור ודור 561
לוח 763
לוח ארז *470
לוי בן סיסי 45
לויית ח"ן 808
למדו היטב 713
לקוטי אמרים 32
לקוטי בתר לקוטי 206—208
לקוטי דברי מהר"י 167
ליקוטי יוסף 87
לקוטי מהרי"א 158, 161
לקוטי מהרצ"א 38
לקוטי רימ"א 40, 41
לקוטי רמ"א 34
לקוטי תורה 597
לקוטי תורה והש"ס 158
לקוטי תורה מהר"י 167
לקוטים 170
ליקוטים ממדרשים 415
לקח טוב 228
לקט אמרים 675
לשון למודים 713, 714
לשון המשנה *796
מאבני המקום *820
מאה קשיטה
מאוצר המנוצר *506
מאור ושמש 277—278
מאורות נתן 355, 666, 814
מאירת עינים 131
מאמר לבנה ומאמר דוד 229
מאמר מרדכי 131, 259
מאמר נחמד בשלמה של מלכות 102

מאמר העיבור 792
מאת אדנים *322
מבוא לתורת החסידות 280
מגדל דוד 210
מגדל השן 690, 728
מגיד משנה 107
מגילה חדשה 690
מגלת דמשק 675
מגלת יוחסין וסדר הדורות 417
מגלת יוחסין וסדר
ההתקשרות 547
מגלת ספר 773
מגילת סתרים 82
מגילת רות 516
מגן אבות 31
מגן גבורים 131
מגני ארץ ישראל 807
המדריך 586
מדרש יהונתן 296
מדרש לפירושים 211
מדרשים שונים 415
המהר"ל מפראג חייו
ותורתו 644
מודעא לבית ישראל 808
מודעה רבה לאורייתא 383
מול בעיות הדור 15
מועדים לשמחה 59
מוקדם ומאוחר 555
מורה לצדקה 132
מורה המורה 488
מחוקק יהודה 20
מחזיקי הדת 682
מחקרים בתקופת הגאונים 251
מחשבה ולשון 15
מחשבות משה 444
מטה מנשה 174
המטפיזיקה בחכמת ישראל 15
מי נפתוח 28
מים עמוקים 579
מימי הדעת 815
קונטרס מכירת חמץ 730
המכלולים להרקב"ג 795
מכתב 716
מכתבי בקרת 813
מלבוש לשבת ויום טוב 166
מלחמות אריה 78, 555
מלכות שלמה 299
מליץ יושר 675
ממשל רב 77
ממשל משלים 538
מן המצר למרחב 17
מנהגי בית אליק 597
מנחה חדשה 220
מנחם משיב נפשי ציון 170
מנחם צדק צדקה צדיק 170
מנחם ציון 170
מנחת חינוך 338
מנחת יהודא 451
מנחת יהודה 687
מנחת יחיאל 296
מנחת ישראל 571
מנחת מרחשת *690—691
מנחת עומר 662
מנחת עני 338
מנחת פתים 316
מנחת קנאות 316, 488
מסורות חדשות 131
מסורת סיג לחכמה 736
מסות ומחקרים 15
מסך האהל 456
מסכת... 828—829
מספד מר 681, 820
מעין גנים 415
מעלות הסולם 603
מעמק הבכא 267
מענה אליהו 448
מענה למפלת עיר הצדק 801
מעשה אלפס 131
מעשה פון דעם רב שליט"א 77
מעשה צדיקים 417
המפטיר 586
מפלת עיר הצדק 801
מפעלות הצדיקים 418
מפרשי הים 131
מפתח לספר כלילת יופי 813
מציון תצא תורה 299
ספר המציע *730
מצפה אריה 555
מקדש מעט 15
מקהיל קהילות 619
מקוה ישראל 41
מקור ברוך 525—526, 715
מקורי וטעמי הדינים והמנהגים
השונים 746
מקרא קודש 40
מראה האופנים *108
מראה כהן 442
מראה ריאה *796
מרגניתא 519
מרכבת המשנה *108
מרפא לשון ארמי 516
משוש כל המתאבלים *85
משל ומליצה 33, 701
משנה אחרונה 259
משנה ראשונה 259
משנה תורה 587
משפחת ברודא 553
משפט כתוב 565
משפט צדק 716
נאות דשא 82—85
נבל עשור 728
סדר נהורא השלם 619
קונטרס נושא אבהון 777
נזר ישראל 40—41
נחל זר"ד *561
נחלי אפרסמון 513
נחלי דבש 291
נחלת יהושע 261
נחלת עזריאל 573
נחלת שמעון 357
נחמד ונעים 562
נחמות ישעיה 211
נחפשה דרכינו 640
נטע שעשועים *675
ניב שפתים 561
ניצוצי ישראל 548
נס על הגבעה 467
הנעים *382
נעים זמירות ישראל 714
הנפש 488
נפש דוד 442, 779
נר לשלחן *730
נר מערבי 131
נר מצוה 766
נר תמיד *773
נשמת חיים 571
נתיבות עולם 702
סדר הדורות החדש 417
סדר העבודה 794
סדרי חכמה *814
סוד העבור 538
סור מרע ועשה טוב 185
סידור עם פירוש
המלבי"ם *829
סידור רש"י 415
הסימנטור הגדול *796
סמיכה לחיים 714—715, *717
ספורי קדושים 418
ספרי דאגדתא 415
עבודת הגרשוני 335
עבודת היום 253
עבודת הלוים 662
עבודת משא 18
העברונות 212
קונטרס העברונות 657
עדת יעקב 133
עולות של היום 778
עולם אחד 212
עולם ברור 212
עולם הגדול 211
עולם הפוך 212
עולם ועד 212
עולת החודש 772
עולת שבת 772
עולת תמיד 777—778
עומר התנופה 219
עונג חיים לשבת 713
עט אברהם *214
עטרת זקנים 154, 238
עטרת יעקב וישראל 544
עטרת מרדכי *825
עטרת צבי *38, 188, 687
עיון תפלה 618
עין יעקב 829
עין פנים לתורה 228
עין ישראל 544
עינא פקיחא 479
עינות מים 417
עיר אליק וחכמיה 597
עיר בנימין 523
עיר הצדק 801
על הלוח היהודי 15
על השחיטה 15
עלה לדוגמא 20
עלי עין 817
עמוד העבודה 563
עמוד התורה 149
עמק הלכה 427
עמק יהושפט 179, 295
ענף חיים 308
ענקים לגרגרות 536
עפר יעקב 133
עץ שתול ופרי העץ 29
ערבי נחל 82
ערוגת הבושם 60
עשר אורות 547
עשר סיפורות 726
עשר עטרות 547
עשר צחצחות 547
עשר קדושות 547
פאר יצחק 161, 577
פאר מקדושים 418
פון דער גוט אידישער וועלט 18
פונ'ם רבי'נס הויף 18
פירוש אברבנאל למורה
נבוכים 488
פירוש מהרי"א 158
פירוש רבי יוסף קרא 415
פירוש הרמב"ן 119—120
הפליט 488
פלפול הלכה 698
פלפול חברים 534
פני אפרים 454
פני ארי' 723
פני הבית 200
פני יצחק 110, 112
פני צבי 657
פנקס התקנות *209
פסיקתא 415
קונטרס הפעלים 825
פקודת המלך 351
הפרדס 632
פרדס מנחם צדק צדקה 170
פרחי שושנים *122, 463

פרי חיים 24—25
פרי יהושע 172
פרי עט חיים 713
פרי קדש הלולים 187
הפרנס 768
פרפראות לחכמה 210, 212, 657
פרשת אליעזר 212
פשר דבר 415
פתח התשובה 211
צבי לצדיק 190—191, 200, 577
צדק צדקה צדיק יעקב 171
צדקת ישראל כהררי א'ל *505
צוואה 33
הצופה 115
ציון לנפש חיה 634
ציונים לתורה 228
צילותא דאברהם 81
צפחת השמן 580
קב מים חיים 252
הקבוצה 541
קדושה משולשת 174
קדושת שלום *548
קהילות יעקב 619
קהל ישראל 351
קובץ מכתבים מקוריים 505
קובץ זכרון מרדכי זאב ברודא 555
קוי אור 201
קול דודי 282
קול יהודה 684
קול יעקב 15
קול יצחק 16
קול מבשר 739
קול מחזיקי הדת 19
קול נהי בכי תמרורים 489
קול קורא 489, 738
קול שמחה *719
קורות העולם 672
קינת סופרים 690
קנה חכמה 245
קנקן חדש *455
קצה הגבעה 817
קצור שלחן ערוך 587
קרית ארבע 107, 555
קרית מלך רב *814
קרית ספר 725
קרן אור 442
קרני ראמים 795
קרנים ודן ידין 212
קשת ומגן *717
ר' יצחק אייזיק מקאמרנא 588
ר' משה זכותא 258
הראבי"ה 248, 808
ראש פינה *619
ראשי בשמים 715
רבי עזריה פיגו 257
רביד הזהב 535, 721
רדיפי מיא 28
הרואה 416
ריח דודאים 246
הרמב"ם ושיטתו בפילוסופיה 15
רמזי אלול 777
רעיונות של התורה 15
רפואות 85
רצון ישראל 544, 546, 548
רצון מנחם 544
שאלות ותשובות ר"מ איגרא 91
שארית יהודה 606
שב נחמתא 228
שבור מלכא *691
שבות יהודה *20
שב"ח המל"ך *691
שבט לגו כסילים 676
שבי ציון 267
שבכתב ושבעל פה 15
שבלי הלקט השלם 415
שב"ע אור"ת 597
שבעה כוכבי הלכת *762
שבעים שנה כיום אתמול *505
שבר פושעים 676
שבת אחים *131
השבת ערכה וקדושתה 15
שגיאות מי יבין 736
שובה ישראל 240
שומר ישראל 40
שו"ת מהר"י אשכנזי 342
שו"ת מהרי"א הלוי 126
שו"ת מהר"ש 233
שו"ת רקב"ג *796
שיחת חולין של תלמידי חכמים החדש 122
שיר מחקרי חלד 21
שירי טהרה 315
שלומה של מלכות 102
שלחן הטהור 766
שלשה דורות 428
שלשה ספרים לבית סטרעטין 613
שם הגדולים השלישי *122
שם הגדולים השלם 746
שם משמואל 234, 238
שם עולם 685
השמות 189
שמות אנשים *99
שמחת הח"ג 713
שמחת יצחק 543
שמחת ישראל 548
השמים מספרים 189
שמירת הנפש 40
שמן ראש 332
שמן רוקח / רקח 220
שמע יעקב *194
שמש ומגן / דוד 685
שנות חיים 552, *717, 758
שער בת רבים *470
שער המשנה 730
שערי אורה *445, *505
שערי בינה והפלאים 499
שערי הלכה 267
שערי חיים 528
שערי ציון 282, 415
שפה לנאמנים 27, 825
שפת אמת 716
שפת יתר 488
שפתי מהר"ש 238
שרשי לשון הקודש 763
ששה סדרי גט וחליצה 792
שתי רוחות מספרות 764
תבנית בנין בית המקדש 82
תבואות שור 627
תהלה לדוד 376
תודת הרגל *691
תוכחת מוסר 766
תולדות אברהם 104, 106
תולדות אדם 354
תולדות אליהו התשבי 415
תולדות הבלבולים והעלילות על ישראל *506
תולדות בנימין 521
תולדות הג' ר' יהודה מוסקאטו 257
תולדות הגאון ר' דוד לידא זללה"ה 115
תולדות יוסף *392
תולדות מגאוני עולם וחיבוריהם *580
תולדות מוהרח"ן 807
תולדות רב 45
תולדות רבנו יוסף פורת 813
תולדות רבנו תם 784
תולדות שמים וארץ 32
תוספות חיים 570
תוספת חיים *225, 713
תופסי גיטין *85
התור 681
תורה אור 766
תורה אור ודרך חיים *717
התורה והמצוה והחנוך 829
תורי זהב 522
תורת האדם 33, 60—61
תורת אמת 739
תורת האשם 173
תורת חן 813
תורת הלשון 15
תורת התלמוד 12, 15
תחית יעקב 12
תיקון יעקב 583
תיקון עירובין 583
תכלת מרדכי 825
תל תלפיות *796
התלמוד 15
התמונה 279
תנאי הנפש להשגת החסידות 280
תנחומי הנחמני 351
תנ"ך יהואש 586
תעלומות חכמה 150
תפארת אבות ובנים 561
תפארת בנים / אבות 502, 584
תפארת צבי *38
תפארת שלמה 42
תפלה למשה 177
תפלת ישרים 586
תרועת מלך *524
התשבי — עזר אור 455
תשובה כהלכה 716
קונטרס התשובות 583
תתן אמת ליעקב 790

מפתח כללי

כלולים במפתח: שמות אישים לפי א"ב השמות הפרטיים, חותניהם, שמות המשפחה — בהדגשת מקומם העיקרי בספר, — מקומות רבנות ומגורים שמחוץ לגליציה, ספרים שאוזכרו או מקורות שלא מחכמי גליציה, נושאים

ר' אבא בוכנר מסוכא 441
אביב, שם ספרותי 622
ר' אביגדור אייזן מוואריש 92
אביגדור **1—17**
אבן **18**
אבנד **18—19**
אבנר **19**
אברבוך **19—20**
אברדם **20**
ר' אברהם אייזנברג מאולינוב 104—106
ר' אברהם אשכנזי 321—323
ר' אברהם באב"ד 364—367
ר' אברהם בלוך מדלטין 496—499
ר' אברהם ברנדויין מסטרטין 592—597
ר' אברהם גוטסמן 645—649, 653
ר' אברהם גלר מקריפטש 705—706
ר' אברהם דרימר מסקאלא 829—831
ר' אברהם אבא איסרליש מזבורוב 196
ר' אברהם אבא בילר 483
ר' אברהם אבוש מרדכי בצישינוב **20—21**
ר' אברהם אביש מרדכי אייזן 95—98
ר' אברהם אבלי מדרוהוביטש **21—22**
ר' אברהם אליעזר דמשק מקראקא 818
ר' אברהם אריה ליב ב"ר יהודה הלוי **22—23**
ר' אברהם חיים ב"ר גדליה מזלוטשוב **23—25**
ר' אברהם חיים גברט מגלינה 631
ר' אברהם יהודה אורשיצר 79—80
ר' אברהם יוסף איגרא 86—87
ר' אברהם יוסף גלרנטר 709—711
ר' אברהם יעקב איסרליש מטורקא 197—198
ר' אברהם יצחק ביק מסוכוסטוב 489
ר' אברהם ישכר בר אביגדור 1—3
ר' אברהם מאיר גרייבר מקראקא 750
ר' אברהם מרדכי גוטוירט מזאטור 633
אברשטרק **25—27**
אגודת ישראל 118, 295, 367, 408, 747, 764, 785
אדל **27—29**
אדלר **30**
אדלרסברג **30—31**
אדלשטיין **31—32**
אדסט, ר' אברהם 470
„אהבת ציון" 739
ר' אהרן ב"ר יהודה הלוי **32—33**
ר' אהרן איטינגא מרישא 123
ר' אהרן ברנדויין מפלשטיין 595
ר' אהרן גוטסמן 649
ר' אהרן דומיניץ מגרודזיסק 771
ר' אהרן יהודה ארק 309—310
ר' אהרן משה מגזע צבי **33—34**
אודיסה 1, **7**
אויג, ר' מנחם מנדל מדלטין **34**
אויהעל 139, 681
אוירבך **35—43**, 428
אולינג, בסאנוק 4
אולם 733
אולמן **43—44**
אומן 123
אומנסקי **44—46**
אונגר **46—59**, 122
אונזער וואַרט 712
אוסטר **59**
אוסטרהא 350
אוסטרר **59—61**
אוסלו 352
אופוטשנה 420—423
אורטנר, ר' נתן 584
ר' אורי ברנדויין מאזיפולי 597
ר' אורי פייבל ב"ר אהרן **61—62**
ר' אורי שרגא פייבל ב"ר שלמה כ"ץ **63**
אורנשטיין **63—78**
אורשיצר **79—80**
אטינגר **81**, 290, 401, 404
אטקס **81**
איבשיץ, ר' דוד שלמה **81—85**
איבשיץ, ר' יונתן 88, 109, 112, 290, 291, 296
איגר **85—86**
איגר, ר' יצחק יעקב משה 786
איגרא **86—92**
איזהוביץ 520
ר' אייזיק ברונשטיין מזלוטשוב **567**
ר' אייזיק גלנצברג מקנטשוגה 704
איזלנד **92**
איזן **92—103**, 109
איזנבך **103**
איזנברג **104—114**, 176
איזנר **114—117**
איזנשטט **117—120**
איטינגא **120—132**
איכהורן **133**
איכנשטיין 21—22, **134—195**, 295, 439, 604
איכשטט־גרמניה 768
אינהורן 46, **195**
אינלגיר **195**
איסטמבול 1

איסרליש **196—197**
ר' איציקל גבירצמן מפשוורסק 628—630
איציגגר **197—198**
אירום **198**
אישטשע 515
ס' האישים 415
איתן האזרחי 569
אלברג **199—202**
אלוביץ **201—202**
ר' אלחנן בעל התוספות 30
אלטברג **203**
אלטין **203**
אלטמן **203—204**
אלטפסט **204**
אלטקרן **204**
ר' אלטר שלום יחיאל גולדברג 661—662
אלטר **204—208**
אלטשטט **208**
ר' אליהו ב"ר שלמה **209**
ר' אליהו איכנשטיין מזידיטשוב 134—138
ר' אליהו בלחובר 514
ר' אליהו ברגמן מצאנז 543
ר' אליהו גוטימה מדולינא 637
ר' אלימלך ב"ר זאב **209—210**
ר' אלימלך מליזנסק 202
ר' אלימלך גולדברג מבייטש 663
ר' אליעזר ב"ר שלמה **210**
ר' אליעזר אייזן מאיסטריק 99
ר' אליעזר ברנדויין **597**—601
ר' אליעזר גרינשטיין מדולינא 759
ר' אליעזר דינר 791—795
ר' אליעזר ירוחם ברון 567—568
ר' אליעזר ליזר גוטוידט ממושציסק 635
ר' אליעזר ליפמן ב"ר יהודה ליב **210—211**
ר' אליעזר פישל ב"ר יצחק **211—212**
ר' אליקים גצל דיכטוולד מיבורוזנה 786
ר' אלישע ברנדר מבייטש 616
ר' אלישע צבי גולדצוויג מקוסוב 669
ר' אלכסנדר סנדר אייכנשטיין מזידיטשוב 139—144
ר' אלכסנדר סנדר בק מהולשיץ 527
אלכסנדר־קויבסקי ליד פיעטרקוב 688
אלנבויגן **213**
אלנברג **214—218**
אלסטר **219**
ר' אלעזר ישראל מרוזדול **219—220**
אלפנביין **220—222**
אלקסניץ 32
אמדן, ר' יעקב 42
אמ"ן הלוי 21
אמסטוב 195
אמקרויט **223**
אמרי קודש **445**
אמרנט **224**
אמשטרדם 792—794
אנגל **224—238**
אנגל־הורביץ **238—243**
אנגלהרט־אנגל, ר' יחיאל 113
אנגלמאיר **243**
אנגלנדר **243—244**
אנגלרד **244—246**
אנגלשטין **246**
אנדרמן, ר' שאול בסטניסלב 31
אנטורפן 786
אנטמן **246**
אנסר, ר' משה צבי הירש 824
אסטנוביץ **246—247**
אפטוביצר **247—251**
אפטיקר **251—252**
אפטר **252**
אפיסדורף 253
אפל 114, **253—255**
אפלבוים **255—258**
אפריל, בלאנצוט 26
ר' אפרים ה„שער אפרים" 632—635
ר' אפרים בלחובר 514
ר' אפרים יצחק ב"ר ליבוש **259**
ר' אפרים שמעון ב"ר מרדכי **259—260**
אפרתי **260—267**
אפשטין 140, **268—278**
אקהאוז **278—279**
אקנר **279**
אקרמן **279**
אקשטין **279—280**
ר' ארון אפשטיין מקראקא 268—269
ארי **281—289**
ר' אריה יהודה ליב ב"ר עקיבה **289—291**
ר' אריה יהודה ליבוש מלאנצוט **291—293**
ר' אריה ליב מקוסוב־בוטושאן 563
ר' אריה ליב אוירבך מסטניסלב 35, **37**
ר' אריה ליב בליך מלאבאווא 515
ר' אריה ליב ברודא 551—556
ר' אריה ליב ברוינפלד מקרעניץ 559
ר' אריה ליב ברנפלד מזלישטשיק 620
ר' אריה ליב גוטליב 637—638
ר' אריה ליב גוטסמן מבורשטשוב 649
ר' אריה ליבוש ברנשטין מברודי 623—624
ר' אריה ליב גנז מפשמישל 723—724
ארליך 134, 178—179, **294—296**
ארמר **297—298**
ארנברג 58, **298—308**
ארנסברג **309**
ארנסט, ר' חיים בלודז 662
ארץ ישראל 124—125, 130—131, 272, 716, 739, 789, 826—827
ארק **309—321**, 683—684, 687
אשכנזי **321—358**, 407
אשכנזי, ר' אברהם גרשון מקיטוב 32, 60
ר' אשר ב"ר בנימין מזלוזיץ 520
ר' אשר דם מלבוב 799—800
ר' אשר זליג אפטוביצר מיזירזה 251
ר' אשר ישעיה אייכנשטיין מפרוכניק 144—155
באבד 9, **364—411**
באזא 544
באקאן, ר' חיים דוד 278

באר המלך 117
בארי **411**
הבבלי, שם ספרותי **387**
בגדד 132
בגולה ובמולדת 524
בובר **412—415**
בוגן **416**
בודפשט 516
בודק **416—419**
בוטושאן 87, 562—563, 796
בוימוול **419**
בוימינגר **419**
בוימל **420—440**
בוימן **440**
בוכהולץ, ר' מרדכי דב 658
בוכנר **441—446**
בומבך **447—467**
בוצ'צ'י 832
בוקסבוים **467**
בוקרשט **544—548**, 646
בורג **542**
בורדוזען 524, 823
בורנשטין **468**
בורר 154, **469—470**, 510
בורשטין **470—477**, 684—687
ביבלמן **477**
ביגון **477—479**
ביגלאיזן 49—50, **479—482**
בידרמן 482
בילגוריי 230—231
ביליג 23—25, **482**
בילר **483**
בינדיגר **484—485**
ביננפלד **485**
ביננשטוק **485—486**
בינשטוק **486—487**
ביסליכס **487—489**
ביק 89, **489**
בירבריר **489**
ר' בירך מקולבסוב **490—492**
בירנבוים **492—494**
בלאשקי 199
בלויגרונד **494—498**
בלוישטין **496**
בלוך **496—506**
בלום **506**
בלומנפלד **506—510**
בלומנקרנץ **510**
בלומפלד **510**
בלזם 52, **513—514**
בלחובר **514—515**
בליך **515**
בליכר **516—518**
בלך **517**
בלמט **517**
בלנדוין **518**
בלנק **519**
בלף, ר' מאיר בלבוב **452**
ר' בן־ציון גסנבויאר מקומרנא 724—726
ר' בנדיט אלימלך גרוס 739
בנדין 227—228
בנדרי 266
ר' בנימין סג"ל ממעליץ **519**
ר' בנימין ב"ר אהרן מזלוזיץ **519—522**
ר' בנימין ב"ר מאיר סג"ל **522**
ר' בנימין גרטנר מיאנוב 750
ר' בנימין זאב מזמיגרוד 53, **523**
ר' בנימין זאב בלומנפלד 506—509
ר' בנימין זאב גלר מבוברקא 707—708
ר' בנימין זאב וולף גוטסמן מאוזירן 650—651
ר' בנימין משה גולדמן מירוסלב 668
בנס **523**
בנר **523—524**
בסכס **524**
בסער ביום סופה **199—201**
בעש"ט 23, 30, 35—36, 60, 89, 275, 322, 561—562, 654—655, 710
ר' בצלאל גוטסמן מירזיטשוב 651
ר' בצלאל גינצבורג מטרנופול 677
בק **527**
בקל **527**
בקעה־ירושלים 741
בקנרוט **527**
בקר **528**
בר **529—537**
בראזער, ר"צ 19
בראילוב 646
ברב"ש **541**
ברגלס **542**
ברגמן 312, **543**
ברגר **543—550**
ברדיוב 56—57
ברודא **551—558**
ברודי, ר' חיים 3
ברודמן, ר' דוד **558**
ברודשינר, ר' דוד 557
ברוינפלד 174, **559—561**
ר' ברוך ב"ר אברהם מקוסוב **561—564**
ר' ברוך הלוי דומ"ץ בלז 20
ר' ברוך מאיר ברייאר מבלז 579
ברומברג, ר' דוד יצחק מפיעטרקוב 277
ברון **567—569**
ברונשטין **567**
ברוקשטין **571—572**
ברור **573—578**
ברזיצר **572—573**
ברטלה, בקולומיאה 332, 576
ברטרם **578**
ברטשנידר **578—579**
בריאר **579**
בריט **579—580**
בריטמן **580**

בריל 580—581
ברינר 581
בריסק 74, 766
בריש 581—584
ברכה למנחם 172
ברכפלד 584
ברכר 32, 472, 585—590
ברל 588
ברנד 591—592
ברנדוין 164, 592—615
ברנדיס 615
ברנדס 615—616
ברנדר 616—618
ברנדריס 618—619
ברנזון 619
ברנפלד 620
ברנקופ 620
ברנר 621—622
ברנשטין 85, 623—627
ברסלוי 115
ברף 627
ברשטין 627
גבירץ 628
גבירצמן 628—630
גבל 631
גברט 631
ר' גבריאל גוטסדינר מחירוב 644
ר' גבריאל טישעווער 789
ר' גדליה ב"ר בנימין זאב וולף מזלוטשוב 23
גוטגולד, ר' מרדכי בקראקא 276
גוטוויליג 631
גוטוין 632
גוטוירט 633—637
גוטימה 634
גוטליב 166, 637—642
גוטסדינר 642—644
גוטסמן 645—656
גוטפריד 355, 656—658
גוטשטין 658—659
גולד 659—660
גולדבוים 660—661
גולדברג 417, 661—668, 807
גולדוסר 668
גולדמינץ, ר' אברהם יהודה בקראקא 816
גולדמן 668
גולדנפון, ר' וולף מסקול 506
גולדס 668
גולדפינגר, ר' ברוך 561
גולדפישר 669
גולדפלד 669
גולדצויג 669—671
גולדריך 671—672
גולדשטוף 672—676
גולדשטרן 676
גולדשלג, ר' יחזקאל ברוהטין 133
גולדשנידר, ר' יהודה 676
גור, ר' יצחק 760
גיבלשטט־גרמניה 768
גיזלר 677
גינואה 587
גינצבורג 253, 677—681
גינציג 681
גינצלר 681—682
גלבוקס 683
גלברד 683—688
גלדוורט 675, 689
גלדצלר 688
גלז 689—692
גלזר 692—694
גלט 694—699
גלייביץ־שלזיה 741
גליס 699—700
גלנטי 701—703
גלנץ 703
גלנצברג 704
גלנצר 704
גלר 3, 705—708
גלרנטר 709—723
גמינר 723
גנז 723—724
גנצווייג, ר' יונה מלוס־אנג'לס 455
גניגר 45
גסנבויאר 724—731
גרבר 88, 734
גרהר 735—737
גרובין 737—738
גרודנה 478
גרוהמן, במגרוב 641
גרומר 738
גרונר 244, 738
גרוס 37, 521, 559, 738—741
גרוסוורדיין 150, 165, 345
גרוסוקס 741—742
גרוסמן 742—743
גרוספלד 407, 743—744
גרטלר 744—745
גרטנהויז 28, 745—749
גרטנר 750
גריבר 750—751
גריזמן 751—752
גרין 752—756, 776
גרינבוים 731, 756
גרינברג 756—757
גרינולד, ר' זאב וולף 233
גרינפלד 758—759
גרינצויג, ר' יחיאל מדלהא 368
גרינשטין 759
גריס 760
גריצא 88
גרמן, ר' נחום מאיר 445
גרניק 760
גרסטל 761—765
ר' גרשון אפשטין ממגרוב 269
ר' גרשון אשכנזי 334—336

ר' גרשון גינצבורג 677
ר' גרשון גרינבוים מזבנא 756
ר' גרשון פלאך מקוסוב 669
גשוינד, ר' משה דוד ברישא 687
דאס אידישע וואלט 208
ר' דב בר גולדברג מגלינא 663
ר' דב בר סטרליסקר 709
ר' דב ברל ברנר מסלטוינה 621
ר' דב בריש גוטליב משינאווא 638—640
דובנקא 61
ר' דובריש בריל 580—581
ר' דוד ב"ר מרדכי **765—766**
ר' דוד ב"ר משה מנדל בוכנר 441—443
ר' דוד הלוי (ט"ז) 35
ר' דוד אביגדור 3—6, 17
ר' דוד ארי מקריפטש 281—287
ר' דוד גלר מניזנקוביץ 707
ר' דוד משה מצורטקוב 38, 40
ר' דוד נתן דייטש מקרטשינוב 779—780
ר' דוד צבי אוירבך 36—39
ר' דוד שלמה ב"ר בירך **766—767**
ר' דוד שלמה אייבשיץ 81—85
ר' דוד שלמה דרימר מטרמבובלה 831
דויד 767
דול 767
דומב 767—770
דומיניץ 771—779
דורוהוי 832
דזרזנוב־רייכבך ליד ברסלוי 722, 741
דיטש 357, 779—786
דיכטולד 786
דילר 786
דים 786—788
דימנד 788
דינסטג 789—791
דינר 791—795
דיסבורג־באטראפ 581, 583
דיסטנפלד, ר' פנחס 32, 587
דיקמן 795—796
דיקסלר 796
דיר, ר' אהרן מיכאל בסמבור 606
דכנר 796—799
דם 799—800
דמביצר 801—818
דמשק 818—823
דן, כינוי 679
דנציג 823—824
דעש 485
דרוגטשין 108
דרוק 824
דרוקר 824—825
דרזנר 384, 826
דרילדז 732
דרילין 826—829
דרימר 829—839
דריפוס 839
דרכי ציון 180
דרליך **839—840**
דרנא־ווטרה 544
דרשביץ 840—844
ה' שערים 706
האג 627
הבנשטריט, ר' נתן 365
הגר, ר' דוד מזבלטוב 544; ר' חיים מקוסוב 42, 131, 669; ר' יעקב מזבלטוב 335, 544; ר' ישראל מויזניצא 716; ר' מנחם מנדל מקוסוב 335, 544; ר' צבי הירש מפיטשניזין 612
ההד 620
הוד השרון 768—770
הוונה־קובה 207
הויזר, רמ"מ בבוריסלב 158, 467
הולנדר, ר' יוסף 509
הורביץ, ר' אברהם משנדישוב 191, 232; ר' אברהם חיים מפלנטש 232; ר' אברהם מרדכי בירושלים 240—243; ר' אהרן במוסט 25; ר' אלטר זאב מסטריזוב 153; ר' אליעזר מדזיקוב 53, 789; ר' אליעזר מחנטשין 273; ר' חיים 33; ר' טוביה משנדישוב 194; ר' יהודה מפשמישל 259; ר' יהושע מדזיקוב 173—174; ר' יוסף מסטניסלב 548; ר' יצחק מאה"ו 89; ר' ירחמיאל בלבוב 124; ר' ליבש ר' יעקילש בקראקא 802; ר' מאיר מדזיקוב 51; ר' מיכאל מקראקא 522; ר' מנחם מגדל מליסקא 3; ר' מרדכי 33; ר' משה מרוזודוב 58; ר' משה חיים אפרים מאוסציא 612; ר' משה צבי הירש מצישינוב 39—40; ר' משולם ישכר 86; ר' נפתלי צבי בצאנז 10; ר' ראובן מדמבין 52; ר' שמואל מדמבין 191
הורביץ־איזנברג, רמ"מ מבורשטשוב 294
הורודנר, ר' יחיאל מיכל 98
הוש 115, 795
היזלבק, ר' יעקב נפתלי 107—109
הימלשטין, ר' אורי 69
ר' הירש אסתרס 656—657
הירש, ר' יוסף מטורנא 616
הירשפלד, ר' יעקב בפשמישל 18
הלברשטם, ר' אריה ליב מצאנז 51; ר' חיים מצאנז 51, 56, 72; ר' יחזקאל שרגא 148—150; ר' משה מברדיוב 57
הליכות 603
הלפרין, בליביטשוב 27; ר' אלחנן 234—238; ר' בריש מברזן 556; ר' דוד 233—238; ר' משה מברדיטשוב 30; ר' נפתלי הירץ מברזאן 691; ר' שלמה יצחק 557
הלר 645; ר' יום טוב ליפא (תוי"ט) 161, 645; ר' מאיר מברחשין 32; ר' משולם פיביש 90
הנובר 513
הרובשוב 266
הרושובסקי, רא"ל מאוהנוב 840
הרטפורד 16
הרמלין, ר' ברוך דוד 78, 555
הרצה 832
הרצברג, ר' ירחמיאל בליביטשוב 641; ר' מאיר דוד 657
הרציג, ר' יעקב שלום מניזנקוביץ 529
השל, ר' אברהם יהושע מקופישטיניץ 745; ר' יחיאל מקרילביץ 144

וואהל, ר' יצחק במושציסק 633; ר' ישראל אליהו בדזיקוב 513; ר' צבי הירש בירוסלב 64
וואהרמן, ר' ברוך 667; ר' צבי בבוצץ 262
ובר, ר' שמחה מפרוכניק 202
וגנר, ר' חיים משאץ 622
וגשל, ר' ישראל בליזנסק 633; ר' נפתלי 440
וולוסקר, ר' פישל מלינסק 529
וונדר, ר' חיים אברהם הלוי 413; ר' משה אהרן 259
וורצקי 173—174
וטשטין, ר' פיבל הירש 807
וידמן, ר' יחזקאל מסיטשעל 640
וידרמן, מבילקמין 597—598
ויזניץ 424, 620
ויטלס, ר' אלעזר מקומרנא 703
וילנר, ר' אהרן יהודה 315—317; ר' שמואל מהליטש 147—148
וילף, ר' יהושע צבי 19
וינא 227—229, 383—387, 404, 712, 717, 764
וינברגר, ר' אלעזר בחוסט 194; ר' שבתי 424; ר' שלום שכנא 661
וינגוט, ר' ישכר מטשנסטוכוב 800
וינקלר, ר' מיכאל שלום מקופנהגן 575
וינר, ברופשיץ ובקשאנוב 26, 114
וינרב, ר' מרדכי מרדוש 321
ויס, מסנוק 719; מספינקא 152, 158
ויצען 232
ויקלר, ר' נפתלי הירץ בדוברומיל 458
וישניוביץ 20
ולדינגר, ר' אברהם בבוריסלב 158
ולרשטין, ר' מרדכי שמואל בטרנופול 391
ועד ארבע הארצות 813
וקס, ר' חיים אלעזר 735
ורטהים, ר' יוסף מהרובשוב 266
וורשא 267, 478—479, 820
ורשיר, ר' שאול 758—759
ר' זאב וולף אוסטר מלנצוט 59
ר' זאב וולף אייכנשטיין מישיניצה 145
ר' זאב וולף גרסטל מיריטשוב 761—764
ר' זאב שאול אטינגר 81
זגירז' 199—201
זופניק, ר' מנדל 537
ר' זושא מאניפולי 42
זיגל, ר' מרדכי בויליפולי 57
זידמן, ר' משה בבוצץ 206
זילברשטין, ר' אברהם יעקב מהולשיץ 179; ר' יצחק 719
זילברשץ, ר' חנוך הניך בבנדין 228
זכרון יעקב 491
זכרונות דב בירקנטל 575
ר' זכריה מנדל מפוזנא־קראקא 708
זלדוביץ, ר' אליהו בסטרי 131
זלושיץ 468, 486
זליכוב 238—239
זלצר, ר' אברהם דב 616
ר' זרחיה הלוי (הרז"ה) 27
חברון 100
חיות, ר' יצחק 168, 569—572
ר' חיים ארי מסאנוק 287
ר' חיים באב"ד 377—378, 411
ר' חיים בקר מלנצק 528
ר' חיים בריט מדוקלא 579—580
ר' חיים גולדברג מגורליץ 663
ר' חיים גולדצוייג בקוסוב 669
ר' חיים גלרנטר מקיטוב 711—718
ר' חיים גרונר מברדיוב 738
ר' חיים גרינפלד מלבוב 758
ר' חיים גבריאל בלוך 499
ר' חיים דב ברנדיס 615
ר' חיים זאב אלנבויגן מסטנוב 213
ר' חיים זאב וולף ברב"ש מטופרוב 541
ר' חיים יהודה דיקסלר מבורשטין 796
ר' חיים יוסף ברוקשטיין מפיסטין 569—571
ר' חיים יעקב דומיניץ מניישטט 771—773
ר' חיים ישעיה דרשביץ מקולבסוב 840
ר' חיים נחום קריינדלר מנדבורנה 670
ר' חיים נתן גרובין מדלטין 737—738
ר' חיים צבי גלזר מפשמישל 692—694
ר' חיים שלמה גרטנהויז מרידיק 748
ר' חיים שמואל גלז מזלישטשיק 689—691
חינוך צאנז 354
חיפה 733
חכם צבי 35, 71
חריף, ר' יצחק 109—112; ר' ישראל מסטנוב 710
חר"ל 123
חתם סופר 90
טבריה 336—338, 552, 738, 779
טברסקי, ר' אהרן אלימלך שלמה זלמן 46; ר' מרדכי דב 42; ר' משה מרדכי מטריסק 171
טויב, ר' מנחם שלמה מקאלוב 18
טויבש, ר' יצחק ישכר מאטיניא 659; ר' שמואל שמלקא 339
טולטשווא 352—353, 356
טולטשין 61
טורבין 88
טורטשין 20
טורנר, ר' שמואל זנויל חיים 606
טיטלבוים, ר' אברהם אהרן 352; ר' אהרן מנירבאטור 368; ר' אליהו בצלאל 340; ר' אשר ישעיה מדרבן 840; ר' חיים יוסף מוולובה 654; ר' משה (יש"מ) 22—23; ר' נפתלי מעטשעד 596
טייך, ר' שמואל 596
טייכטל, ר' ישכר שלמה 58
טייכר, ר' מרדכי צבי 109—110
טלר, ר' אברהם ברזפניק 734
טנצר, ר' נחום צבי מריגליץ 636
טעמי המנהגים 707
טרניגרד 72
טרעסיף 339—341
טשנסטוכוב 800
טשרנוביץ 621—622, 795
טשרניאק, ר' שלום שכנא 9
יאסי 82, 146, 339, 404, 646, 653
יד חרוצים 824
ר' יהודה ברודא ממיקולינץ 556—557
ר' יהודה גולדשנידר מקראקא 676

ר' יהודה גריבר מקראקא 751
ר' יהודה ליב ב"ר ישראל אברבוך 19—20
ר' יהודה ליב אד"ל 27—28
ר' יהודה ליבוש ארליך מרוחדול 294
ר' יהודה ליבוש גלט מטיטשין 696—697
ר' יהודה ליבוש דומיניץ 773—775
ר' יהודה צבי בומבך 451—452
ר' יהודה צבי ברנדוין 601—607
ר' יהודה צבי הירש איכנשטין 145—150
ר' יהושיע איזנבך מפריסטיק 103
יהושע בן נון 387
ר' יהושע אלוביץ מפרוכניק 201—202
ר' יהושע באדער מקראקא 826
ר' יהושע בוימל 420—428
ר' יהושע אלכסנדר גולדריך מאלטשטט 671—672
ר' יהושע אפרים בומבך 453—455
ר' יהושע דוד גליק מבוזנוב 700
ר' יהושע השל איכנשטין 150—153
ר' יהושע השל אפרתי מחוליוב 260—261
ר' יהושע השל באב"ד 379—383, 404
ר' יהושע השל גרוספלד מדוברומיל 743—744
ר' יהושע פנחס בומבך 455—457
ר' יואל אטקס 81
ר' יואל אשכנזי 336—346
ר' יואל גינצבורג 677—678
ר' יואל גריבר 751
ר' יוחנן אליעזר לזיל דרימר 831
יולס, ר' יהודה ליב מסטרי 141 ; ר' יצחק איזיק הכהן 467
ר' יוסף אפשטין 270—273
ר' יוסף בומבך 453, 457—458
ר' יוסף בלוך 500—502
ר' יוסף ברנדוין 607—608
ר' יוסף גוטסמן 651—652
ר' יוסף אלטר אפשטין 271—272
ר' יוסף אליעזר גוטליב מזולקווא 640
ר' יוסף אשר ארנברג מפשמישל 304—307
ר' יוסף זאב ברנד מנדבורנה 591
ר' יוסף יהושע איזנר מפיטשניזין 116
ר' יוסף יואל דיטש 780—784
ר' יוסף יעקב ב"ר אליעזר ליפא מאלסק 21
ר' יוסף מאיר ברנדריס 618
ר' יוסף משה חריף 106—108
ר' יוסף עזריאל ביליג מגליגור 482
ר' יוסף שמואל ארליך מריגליץ 294
ר' יוסף שמואל גלרנטר מקיטוב 718—719
ר' יחיאל אהרן גוטוירט מזאטור 635
ר' יחיאל מאיר ברומר מבוצץ 565—566
ר' יחיאל מיכל איכנשטין 154
ר' יחיאל מיכל ברנדוין מטורקא 608—609
ר' יחיאל מיכל זאב דרליך מטיטשין 839
ר' יחיאל צבי הירש בר 529
ימפולי 71
ר' יעקב חיד"א 133
ר' יעקב איזלנד מפשצלוב 92
ר' יעקב ארי מטורקא 287
ר' יעקב באב"ד 363, 395—399
ר' יעקב בנס מקומרנא 523
ר' יעקב ברב"ש מחורוסטקוב 541
ר' יעקב גוטוירט 635—636
ר' יעקב גולדוורט מקראקא 689
ר' יעקב גלנצר מזלין 704
ר' יעקב גרבר מסאנוק 734
ר' יעקב גרין מפשמישל 752
ר' יעקב גרינברג 757
ר' יעקב אביגדור 7—16
ר' יעקב יצחק בלנדוין 518
ר' יעקב יצחק דרליך מטיטשין 839
ר' יעקב מרדכי בומבך 458—464
ר' יעקב משה מנדל מפשמישל 307
ר' יעקב משולם אורנשטין 64—69
ר' יעקב משולם גינצבורג מחודרוב 679—680
ר' יעקב נפתלי איזנברג 108—109
ר' יעקב קופל צבי הירש דיקמן 795—796
ר' יעקב שלמה גולד מפרימישלן 660
ר' יעקב שמעון דנציג מקראקא 823
ר' יצחק ב"ר יעקב קופל בגלינא 278—279
ר' יצחק מפוזנא וקראקא 211
ר' יצחק מקולבסוב 823
ר' יצחק קרקובר 358
ר' יצחק איכנשטין מזידיטשוב 155—165
ר' יצחק אפשטין מקולומיאה 273—274
ר' יצחק באב"ד 364, 399—400
ר' יצחק בלחובר 514
ר' יצחק בלמט מרופשיץ 517
ר' יצחק ברזיצר מקומרנא 572—573
ר' יצחק גלרנטר מנוביטנץ 719
ר' יצחק חריף מסמבור 109—112
ר' יצחק איזיק אלימלך אקשטין 279—280
ר' יצחק אליעזר גרהר מקולבסוב 735
ר' יצחק אליעזר גרינברג 757
ר' יצחק חיים אביגדור 16—17
ר' יצחק חיים בלומנפלד מרישא 509—510
ר' יצחק יהודה אברשטרק ממוסט 25
ר' יצחק משה גרוס מאברטין 739
ר' יצחק צבי אמרנט מקוזובה 224
ר' יצחק צבי גסנבויאר מווהנילוב 726
ר' יצחק צבי גרטלר 744—745
ר' יקותיאל זלמן ליב הכהן מדרוהוביטש 21
ר' יקותיאל צבי זלמן גוטוירט מריגליץ 636
ירושלים 33—34, 81, 96—97, 100—101, 352—353, 356, 573, 575, 619, 634, 710
ישיבת חכמי לובלין 240—242
ר' ישכר בר מזלוטשוב 23
ר' ישכר בריש איכנשטין 165—168
ר' ישכר בריש דרשביץ ממישלניץ 840
ר' ישכר דב בר מליטוביסק 531—532
ר' ישכר דב בר אפיסדורף מיברוב 253
ר' ישכר דב בר ברנדיס 615—616
ר' ישעיה מקולבסוב 633
ר' ישעיה גוטסמן מוואלויץ 652—653
ר' ישעיה יחיאל מיכל גלרנטר מנוביטנץ 719—720
ר' ישעיה יעקב איגרא 88
ר' ישראל ברנדוין מברזאן 609—610
ר' ישראל דויד 767

ר' ישראל דרליך מטיטשין 840
ר' ישראל פרידמן מרוזין 70, 103, 595, 605, 612, 614, 619, 823
ר' ישראל אהרן אנגלנדר מפריסטיק 243—244
ר' ישראל בר גוטסמן מדרוהוביטש 652—653
ר' ישראל זאב ברג מפודקמין 541—542
ר' ישראל יוסף גלט מברטש 697
ר' ישראל יצחק גרונר בקראקא 738
ר' ישראל מתתיהו אוירבך 39—41
ר' ישראל נתן אלטר ברוקשטין 571—572
כהנא, ר' אלעזר ברוזדול 605
כוללים 716
כץ, ר' אהרן בברודי 36; ר' אליהו מברזוב 103
כתבי א. מ. ליפשיץ 578
לאהעה, ר' אפרים פישל בלבוב 350
לאסק־פולין 818
לבנסרט, ר' אברהם 31
לדיר, ר' אליעזר מסטרי 688
לובלין 246—247
לודביגסהפן 27
לוי, ר' אלתר בטרנוב 198
לוין, ר' דוד יהודה בברדי 9; ר' יהודה מקראקא 760
לונדון 354—355, 366—367
לופטיג, ר' צבי בקראקא 228
לופטינר, ר' יצחק ליב 587
לוקטש 213, 215
לורברבוים, ר' יעקב משה 355
ליברמן, מדאברא 241—242, 244—245
ר' ליביש ארי מגלוגוב 287
ר' ליביש גינצבורג מחודרוב 680
ר' ליביש גלנצר מבוצץ 704
ר' ליביש גרניק 760
לידא, ר' דוד 114—115, 451
לידז 254
ליוורנו 350—351
לייזר, ר' יוסף 228; ר' יעקב 630
ליטין־פודוליה 442
ר' ליפא איכנשטין 168
ליפא, יחוס המשפחה 502
ליפיס, ר' יעקב קלונימוס 128
ליפסק ליד ראדום 732
ליפר, ר' מרדכי מנדבורנה 87
ליפשיץ, ר' אברהם מאיר 385—386; ר' אריה ליבוש מזסלב 514; ר' אשר אנשיל 480; ר' משה ב"ר יוסינות 107
לכבוד עמודי התורה 791
לם, ר' נחום 427
למלר, ר' יצחק הירש מקראקא 801
לנגנויר, ר' אליהו 168
לנגנר, ר' חיים יוסף 609; ר' יצחק מטרטקוב 92; ר' ישראל מברודי 102
לנגר, ר' עמנואל בקראקא 817
לנדא, ר' אליעזר ליזר מאושפצין 736; ר' צבי אריה מפלשטין 613
לנדמן, ר' אברהם מבילקמין 347; ר' נתן בפודקמין 520; ר' פנחס מקרילוב 646; ר' שלום מפוטוליטש 657
לנדמן־הלה, ר' משולם פיבוש 502
לניר, ר' דוד מסמבור 458
לעוו, ר' יצחק איזיק מאושפצין 818
לפוש 543
לקס, ר' יוסף צבי בדולינא 159, 178
מאזנים 505
ר' מאיר בלנק מנדבורנה 519
ר' מאיר גוטליב מבלז 640
ר' מאיר גוטסמן 653, 655
ר' מאיר גוטשטין מבלשביץ 658—659
ר' מאיר שטרויס מחירוב 691
ר' מאיר יהודה גלז מרוהטין 691—692
ר' מאיר עובדיה דכנר 797—799
מאיר, ר' אלתר 581
מאירסון, ר' מאיר 383—384, 575
מאמרי רבותה"ק 167
מוטנר, ר' יצחק מקריסנפולי 641
מולד 211
מונד, ר' יחיאל דב ממוסט 25
מולטאש, ר' זאב 789; ר' יהושע 826
מונטיפיורי, משה 675, 685
מונטריאול 57, 670
מונקטש 108, 173—174, 178—179, 752—756
מורגנשטרן, ר' יצחק מנחם 229
מושקוביץ, ר' בצלאל יהושע מגלינא 262; ר' משה אריה ליב משאץ 612
מזרחי 4, 11, 16, 45, 221, 248, 256, 576, 620, 642, 712, 741, 745, 764, 794
מזרחי ר' אליהו (רא"ם) 644
מחזיקי הדת 77
מיזיש, ר' אפרים פישל בלבוב 70
מיזלש, ר' אריה יהודה ליבוש 383; ר' משה מפשמישל 692
מייער, ר' יצחק מאלעסק 134; ר' שלמה מסאסוב 610, 777
מיכ"ה, שם ספרותי 577
מיכלוביץ, ר' שלום מברודי 521
מיכלזון, ר' צבי יחזקאל 199
מיר 478
מלבורן 325—327
המלבי"ם / חייו ופעלו 682, 826—829
ר' מנדל ברון 569
ר' מנדל שלמה אבגד מנמירוב 18
מנדלבוים, ר' יעקב דב 813
מנדלוביץ, ר' נפתלי הרץ 191
מנהיים 27
ר' מנחם מנדל גולד מטרנופול 660
ר' מנחם מנדל מדובעצק ודוקלא 580
ר' מנחם מנדל מקוצק 212
ר' מנחם מנדל אויג מדלטין 34
ר' מנחם מנדל איכנשטין מזידיטשוב 168—171
ר' מנחם מנדל דויד 767
ר' מנחם מנדל פנחס בריבטיטש 292
ר' מנחם ישראל גסנבויאר מווהנילוב 726—727
ר' מנחם מאניס מסוקולוב־סטרי 219—220
מנטשר, ר' חיים אליעזר בסניאטין 717
מנס, ר' מנחם 219—220
ר' מנשה איכנשטין 173—175
מסטל, ר' שמואל בבורשטין 678
מעדני שמואל 364

מערים־אוסטרהא 515
מפרשי הים 73, 129
מצות מכונה 807—808
מקסיקו 9—15
מרגליות, ר' אריה ליב מבוזנוב 82; ר' חיים בהוסיאטין 685;
ר' יחיאל מיכל מלשקוביץ 81; ר' ישעיה אשר זליג 190;
ר' ישראל אריה מלונדון 366, 400; ר' מאיר 35; ר'
מרדכי זאב בפאטיק 169
ר' מרדכי ראש מדינה בטיסמניץ 334
ר' מרדכי אפשטין מאוזיראן 274—275
ר' מרדכי בלך 517
ר' מרדכי ברנדוין מנריוב 610
ר' מרדכי גרוס מאוברטין 739—740
ר' מרדכי גרסטל מירוטשוב 764—765
ר' מרדכי דימנד 788
ר' מרדכי דוד אונגר 53—55
ר' מרדכי זאב אורנשטין 63, 70—72
ר' מרדכי זאב איטינגא 128—132
ר' מרדכי יצחק גלנץ מקומרנא 703
ר' מרדכי מאיר גוטוירט מבאבוב 636
ר' מרדכי מנדל דומיניץ מרעדים 775
מרילוס, ר' אליעזר זאב מבוצ'צ'י 656
ר' משה מקיטוב 562
ר' משה אברשטרק מבילקמין 26
ר' משה אוסטרר 60
ר' משה איכנשטין מזידיטשוב 176—179
ר' משה אפשטין מקורטשין 275
ר' משה באב"ד 403—406
ר' משה בלום ממעליץ 506
ר' משה ברומר מבוזנוב 566—567
ר' משה ברנדוין מבודשטין 610—612
ר' משה גוטליב מליביטשוב 640
ר' משה גינצבורג 677, 680—681
ר' משה גלנטי מסטריזוב 701
ר' משה אבא בר מאיסטריק 532
ר' משה איסר גבל מברעזוב 631
ר' משה אליעזר גלר מקריפטש 708
ר' משה דוד אשכנזי 352—354
ר' משה יהודה אפטר מטורנא 252
ר' משה יהושע השל אורנשטין 72—73
ר' משה יחיאל מיכל כהן מביאלא 212
ר' משה יוסף איזנברג מפרוכניק 113
ר' משה יוסף חריף 106—108
ר' משה מרדכי איזן מרימנוב 102
ר' משולם איגרא 86—92
ר' משולם אפשטין 274—275
ר' משולם זוסיא יצחק אוירבך 41—42
ר' מתתיהו גבל מרעדים 631
ר' מתתיהו גולדמן מרופשיץ 668
ר' נחום ברנדוין מבורשטין 612—613
ר' נחום אורי גליס מסלטווינה 699—700
ר' נחמן זאב אוירבך 42—43
ר' נחמן צבי אפשטין מקולומיאה 275—276
ר' נטע שמואל איזנר מטלומטש 116—117
נייהוף, ר' דב בר מקשאנוב 114
נייהייזל 516
נייטרא 531
ניסברויך, ר' פיבוש נח בזלישטשיק 690
ר' נפתלי ארליך מדלטין 294—295
ר' נפתלי בר מליטוביסק 533
ר' נפתלי הירץ בק מלוביטש 527
ר' נפתלי הירץ ברודא ממיקוליניץ 557—558
ר' נפתלי ליבוש אבנד מנמירוב 19
ר' נפתלי משולם פיביש גוטסמן 653—654
ר' נפתלי נתן נטע דומיניץ 775—776
ר' נפתלי צבי גולדברג מטרנוב 664—665
נצח, ר' יעקב מבראד 558
ר' נתן גולדברג 665—667
ר' נתן נטע אשכנזי 355—356
ר' נתן נטע דרימר מסקאלא 833
ר' נתן נטע יעקב דים מסאנוק 787—788
סאניוואץ 795
הסבא הקדוש מראדושיץ 568—569
סג"ל, ר' שמחה נתן בצפת 730—731
סדיגורה 482
סוכוסטוב, ר' גבריאל מלבוב 111
סוליצה 404, 796
סולניק, ר' בנימין 412, 500, 510
סונדרלנד 366—367
סופר, ר' אברהם חיים דוד 14, 716; ר' שמחה בונם
מקראקא 690; ר' שמעון 681
סורוקה 81—82
סט. לואיס 171—172
סטמר 352
סטנוב 71, 213, 500, 514
סטרוזיניץ 831
סים, ר' דב בריש מנריוב 741
ר' סיני דכנר 796
סלונים 27—28
סלטין 424
סלקא־בוקובינה 524
סן־פאולו 325—328, 530
סן־רימו 587
ר' סנדר ליפא איכנשטין 140—144
הספר 505
ספר זכרון לביהמ"ד לרבנים בוינא 251
ספרין 161—162; ר' אברהם 25, 140; ר' יצחק יהודה
יחיאל 21—22, 139—140, 181—182
סרט 471—477
עביל, ר' עזרא בדרוהוביטש 448
ר' עובדיה בקל מברודשין 527
ר' עוזר איזנברג מידלובה 113
ר' עוזר ישראל ממעליץ 789
עין המים 70
עלי עי"ן 322
ר' עמנואל חי ריקי 107
ר' עקיבא ארמר מקלאסני 297—298
הערוך 161
פאלטשיא ליד יאסי 795
פאת השולחן 97
פביאניץ 661—662
פ"ג, פג"ש, שם ספרותי 672, 675
פדנהכט, ר' יוסף בברזאן 722
פולטושאן 332—333

פוליסיוק, ר' אברהם בטרנופול 376
פועלי אגודת ישראל 560, 733
פופרש, ר' בריש בברודי 379; ר' מאיר 371
פטרזיין 175
פיאטרא־ניאמץ 544, 597
פיאסצנה 820
ר' פיביש מבלשביץ 63
פיגנבוים, ר' חיים ליב בטרנוב 717
פיילהבר, ר' ישראל בסניאטין 711
פילוט, ר' משה אלימלך מסטרי 107
פינסק 107—108
פינק, ר' חיים ברוך 528; ר' יואל 229
ר' פישל ארק 312
פכטר, ר' אלתר מדמביץ 568
פלזין, ר' אלכסנדר זיסקינד 292
פליווער, ר' שמעון בלבוב 634
פלך, ר' גרשון מקוסוב 669
פלם, ר' אברהם דב ברוש 70
ר' פנחס איזן מוואריש 102—103
ר' פנחס אפשטין מקיטוב 276
ר' פנחס ברנדוין מברזאן 613
ר' פנחס אלימלך בר מליטוביסק 533
ר' פנחס אריה ארי מטורקא 287—288
ר' פסח גוטליב מנמירוב 640—642
ר' פסח יהודה הכהן מטרנוב 664
פרובידנס 608
פרוינד, ד"ר לוי 12
פרידמן, ר' יוסף ב"ר יהושע 335; ר' מנחם נחום מצרנוביץ 489; ר' פנחס בסטריזוב 244
פריי, ר' שמחה בדוברומיל 453, 462
פרילין, ר' חיים בקראקא 675
פרישרמן, ר' יוסף מטומשוב 752
פרלמן, ר' אלימלך מירושלים 124; ר' יוסף שמואל ממישלניץ 843; ר' מנחם ישכר בגורליץ 665
פרמינגר, ר' יחיאל מיכל בפדגורזע 316, 318
פרנץ יוזף 66, 102, 216, 524, 685—686, 726
פרנקל, ר' מנחם מנדל בדינוב 3
פררה 321—322
פרשבורג 90, 516
פתח־תקוה 174—175
ר' צבי בלוך מסקאלא 506
ר' צבי גרוסמן 742—743
ר' צבי אלימלך גריזמן מודוביצה 752
ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב 209—210, 755
ר' צבי אריה ברנד מדולינא 591
ר' צבי אריה לנדא־ברנדוין 613—614
ר' צבי הירש אד"ל 28—29
ר' צבי הירש איכנשטין מזידיטשוב 180—191
ר' צבי הירש אפשטין מנמירוב 276
ר' צבי הירש אקנר מבילקמין 279
ר' צבי הירש ארי מסוקולוב 289
ר' צבי הירש ברנשטין מברודי 627
ר' צבי הירש ברשטין מסאסוב 627
ר' צבי הירש גוטוירט מזאטור 636
ר' צבי הירש גיזלר מטלומטש 677
ר' צבי הירש גלנץ משינאווא 703
ר' צבי הירש גלרנטר מסטרליסק 709
ר' צבי הירש גרטנהויז מפרוכניק 748
ר' צבי מאיר בר מדאברי 533—535
ציגלה, ר' מאיר רפאל 436; ר' מנחם מנקי מויזניץ 424
צידון 351
ציזלברג, ר' אהרן דוד 109
ציימר, ר' אברהם בסטרי 576
ציקוריה 468—469
צירין 64, 581—584
צעלע־שטיירמרק 712
צפת 82, 93, 99—100, 107, 132—133, 350—354, 371, 543, 575, 595, 599, 601, 608, 614, 619, 669—670, 731
קאהן, ר' אברהם יצחק 783; ר' שרגא פיבל 62
קאלי־קולומביה 587
ר' קהת מוערש 61
ר' קהת גסנבויאר באוסציא 727
קובלר, ר' אליעזר ליפא מסקאלאט 571
קובר, ר' בן־ציון 122
קולישר, ר' אברהם מצפת 124
קוניב 499
קוסטמן, ר' שלום בבוריסלב 220
קוצמן 620
קורימא 42, 280
קורניצר, ר' יוסף נחמיה 118
קושטא 573
קטוביץ 631
קטן, ר' יצחק מטיסמניץ 87
קיטו־אקוודור 587
קירשבום, ר' מנחם מנדל 817—818
קישינב 292
קלוגהויפט, באוהנוב 826; בברודי 557
קלוגר, ר' חיים יהודה בברודי 123; ר' שלמה 7—9
ר' קלונימוס קלמן אפשטין מקראקא 276—278
ר' קלונימוס קלמן גוטוירט מקראקא 636—637
קלוצק 722
קליגר, ר' יוסף מגרידינג 692; ר' יצחק יהושע 356
קלין, ר' בנימין במונקטש 520—521; ר' מרדכי ליב בקראקא 759; ר' שמואל בלבוב 204
קלינגברג, ר' אלכסנדר צבי 139—140
קלינוורדיין 569
קלינמן, ר' אלעזר מאיר בטעשען 568
קלר, ר' שאול בטיטשין 842
קמניץ־פודולסק 580
קנר, ר' מנחם מנדל 137
קרא, ר' אביגדור 1
קרוס, ר' ישראל יעקב בליביטשוב 464
קרטשינוב 779—780
קריטנר, ר' חיים 606
קרינדלר, ר' צבי מנדבורנה 670
קריסטינפולר, ר' יחיאל מיכל בן־ציון 74
קרית אתא 733—734
קרלבך, ר' אליהו חיים 278
קרליק, ר' יהודה צבי בבורשטשוב 687
קרמניץ 621
קרנקרויט, ר' חיים פליקס בצאנז 253
קרסטור 703
קרסל, ר' משה יהודה בזבלטוב 20

קרסליש, ר' יוסף בברודי 678—679
קרשוב 453
קשוי 56—57, 230—238
ר' ראובן אוירבך 43
ר' ראובן גלרנטר מרדומישל 723
ראווה־פולין 758
רבנר, ר' צבי הירש 357
רדומסק 615
רדיויל 72, 520
רדליך, ר' יוסף יחיאל מיכל ממיקוליב 746
רובין, ר' אברהם יהושע השל מיאסלו 569; ר' אליעזר מדולינא 210; ר' חיים יחיאל מגלוגוב 134; ר' יצחק מיברוב 382; ר' מרדכי מלבוב 452; ר' שמואל שמלקא מסרט 598
רובינשטין, ר' יהודה 596—597
רודגיבא, שם ספרותי 3, 15
רוזנבוים, ר' מאיר ברישא 54
רוזנפלד, ר' יחיאל מקוליקוב 728
רוט, ר' ברוך 215
רוטנברג, ר' אברהם מיוזפוף 73; ר' זלמן בריש 31; ר' יוסף מקוזובה 191
רוטנר, ר' חיים יעקב 161
רוטנשטריך, ר' צבי בסטרי 722
רוטרדם 558
רוקח, ר' אלעזר בצורטקוב 271; ר' מאיר מקוזלוב 271; ר' נפתלי מנאווריה 46
רזא דעובדא 87
רידב"ז 97
ריזר, ר' דב בריש בפשמישל 723
ריטרמן, ר' זליג בקראקא 195
ריטשוואל 822
ריך, ר' חיים איזיק בפודוולוציסק 207; ר' יוסף מהאליטש 261; ר' מאיר ברישא 265
רינמן, ר' יצחק משולם זלמן 623—624
רמרז, ר' ישכר דב מסקוהל 364
רמת־גן 722
רסיגיווא 138
רקוב 58
רפפורט, ר' חיים כהן 680; ר' יוסף מסקולה 177, 184; ר' יעקב בבוצץ 365; ר' שלמה יהודה ליב 381
שאול בחיר ה' 314
ר' שאול מהורודנקה 19
ר' שאול אדלרסברג 30—31
ר' שאול אוירבך 43
ר' שאול גרינפלד מקראקא 758—759
ר' שאול זאב אטינגר 81
ר' שאול יהושע גלרנטר 723
שאי, מיכאל בניו־יורק 535
שאראשפאטאק 703
שבחי הבעש"ט 351
ר' שבתי כהן (ש"ך) 30—31
שדליסק 191
שואה 4, 10, 46, 52, 57, 164, 197, 240, 300, 379, 392, 444, 449, 560, 598, 610, 637, 649, 656, 678, 683, 756, 777, 840
שויץ 375
שול, ר' יוסף בסמבור 467
שולדנפריי, ר' יוסף בקראקא 443
שוסהיים, ר' פנחס שלמה 355
שופ, ר' ישכר מבריגל 568
שור, ר' יעקב מקיטוב 712
שורץ, ר' מרדכי נתן הכהן 41
שטורך, ר' חיים דוד 138; ר' מנחם מנדל 220
שטיגליץ, ר' משה דוד 227
שטילה, ר' שמואל פנחס 292
שטימלה, ר' בן־ציון באולינוב 111
שטין, ר' מנחם ליפא 309, 315
שטרן, ר' יהודה יצחק בקלוש 167
שטרנהל, ר' דוד בקולומיאה 477
שי לישעיהו 795
שימונדא־הגר 350
שינדלינגר, ר' שמואל 19—20
שיף, ר' דוד מקריפטש 705; ר' שמעון מליזנסק 175
שיפמן, ר' דב בריל מאוזיראן 619
שיקגו 153, 171, 670
שיקלר, ר' אברהם אבוש מרדכי 98
ר' שלום בר מדובעצק 536
ר' שלום גבל מברעזוב 631
ר' שלום גולדברג מקולבסוב 667
ר' שלום דוד אונגר 56—57
ר' שלמה איכנשטין 191—195
ר' שלמה אפשטין באושפצין 278
ר' שלמה בוכנר מקשאנוב 445—446
ר' שלמה ברטרם מקראקא 578
ר' שלמה גולדברג מבילקמין 667
ר' שלמה זלמן בלומנפלד מקוזובה 510
ר' שמואל אוסטרר 59—61
ר' שמואל בלחובר 514
ר' שמואל גלנטי משנדישוב 701—703
ר' שמואל גרסטל מיאריטשוב 765
ר' שמואל אלעזר גולדבוים מדוקלא 660—661
ר' שמואל הניך גבירץ מדמביץ 628
ר' שמואל זנויל ברנדוין 614—615
ר' שמואל זנויל גולדברג מבייטש 667
ר' שמואל ישעיה בירנבוים מליזנסק 493
ר' שמואל נחום גסנבויאר 727—730
ר' שמחה נתן אלברג מלבוב 215—218
שמידט, ר' ישראל משה מקראקא 299
שמיר, ר' ישעיה ברוהאטין 722
ר' שמעון אנגל־הורביץ מזליחוב 238—243
ר' שמעון אשכנזי מדוברומיל 357—358
ר' שמעון באב"ד 408—411
ר' שמעון גלבוקס מחוביצה 683
ר' שמעון חסיד מקראקא 823
ר' שמריה שמריל ברנדריס 618—619
שמרלה, ר' בנימין 209, 355
ר' שמשון גוטסמן 655—656
שניצר, ר' חיים בהורודנקה 329
שנרר, ר' מרדכי 499
שערי גן עדן 2
שפיגל, ר' ישכר מזידיטשוב 178; ר' נפתלי אריה 55; ר' שמעון בירוסלב 687

CONTENTS

INTRODUCTION BY THE KALOVER REBBE SHLITA

INTRODUCTION BY THE AUTHOR

LIST OF ABBREVIATIONS

FAMILY NAMES INCLUDED IN VOLUME I : HEBREW, YIDDISH, ENGLISH

GALICIAN COMMUNITIES : HEBREW, YIDDISH, ENGLISH

LIST OF GENEOLOGICAL TABLES, PHOTOGRAPHS, AND FACSIMILES

ENCYCLOPEDIA OF GALICIAN RABBIS AND SCHOLARS

BIBLIOGRAPHY

LIST OF THE MEMORIAL BOOKS OF GALICIAN COMMUNITIES

INDEX OF GALICIAN COMMUNITIES

INDEX OF BOOKS AUTHORED BY GALICIAN SCHOLARS

GENERAL INDEX

שפירא, ר' אברהם 218, 739 ; ר' חיים נפתלי צבי מקלושין 3, 14 ; ר' מאיר מלובלין 684, 688 ; ר' מנחם מנדל מלנצוט 58 ; ר' מרדכי מברטש 11 ; ר' צבי אלימלך מברטש 518

שפרבר, ר' הלל 316

שפריצר, ר' יעקב צבי מלבוב 687

שצמיעשיץ 786

שצ'קצ'ין 578

שרפברג, ר' מנחם מנדל בהוסיאטין 85

שתים עדים 352

תאומים, ר' אברהם מזלישטשיק 689 ; ר' יעקב יצחק בפשמישל 408 ; ר' משה מהורודנקה 328 ; ר' צבי הירש מקאלוש 399

תאומים־פרנקל, ר' מרדכי דוד 462

תבואות־שור, ר' אפרים זלמן 373—374

תולדות המגיד מקוזניץ 55

תולדות משפחת רוזנטל 780

תולדות רבי עקיבא איגר 86

תוספאי, שם ספרותי 387

התחיה 657

תל־אביב 31, 151, 300, 308, 601

תמרלש, ר' יעקב 60

MEOREI GALICIA

ENCYCLOPEDIA OF GALICIAN RABBIS AND SCHOLARS

RABBI MEIR WUNDER

VOLUME I

A—D

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

INSTITUTE FOR COMMEMORATION OF GALICIAN JEWERY

JERUSALEM 5738 (1978)